J. Ciconi

In q. ediz. si trovano a p. 212
i versi del Muret " Here, si querelis,
attribuiti da G. Scaligero all'ant.
poeta Trabea.

M. TERENTII VARRONIS
opera quæ supersunt.

IN LIB. DE LING. LAT.
Coniectanea Iosephi Scaligeri, recognita & appendice aucta.

IN LIBROS DE RE RVST.
Notæ eiusdem Ios. Scal. non antea editæ.

His adiuncti fuerunt ADR. TVRN. *Comment. in lib. De lingua Latina: cum Emendationibus* ANT. AVGVSTINI. *Item* P. VICTORII *Castigationes in lib. De re rustica.*

ANNO M. D. LXXIII,
Excudebat Henr. Stephanus.

M. TERENTII VARRONIS ENCOMIA.

EX M. TVLLIO CIC. Acad.quæſt.lib.I.

TVM EGO, Sunt, inquam, iſta Varro. Nā nos in noſtra vrbe peregrinantes, errantéſque tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt: vt poſſemus aliquando, qui & vbi eſſemus, agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum munera, tu domeſticā, tu bellicam diſciplinam, tu ſedem regionum & locorum, tu omnium diuinarum humanarúmque rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: plurimúmque poetis noſtris, omninóque Latinis & literis luminis attuliſti, & verbis. atque ipſe varium & elegans omni fere numero poema feciſti: philoſophiámque multis locis inchoaſti, ad impellendum ſatis, ad docendum parum.

EX EODEM, IN BRVTO,

FVIT is [L. Ælius] omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honeſtus: idémque eruditiſſimus & Græcis literis & Latinis. antiquitatiſq; noſtræ & in inuentis rebus & in actis, ſcriptorúmq; veterum literatè peritus. Quam ſciētiam Varro noſter acceptam ab illo, auctámque per ſeſe, vir ingenio præſtans omníque doctrina, pluribus & illuſtrioribus literis explicauit.

IBIDEM,

Varro noſter, diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis.

Alterum illud est prius satyræ genus, quod non sola carminum varietate mixtū condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros & doctissimos composuit, peritissimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum nostrarúmque: plus tamen scientiæ collaturus quàm eloquentiæ.

Ex eodem, libri vltimi capite vlt.

Quàm multa, immo penè omnia tradidit Varro?

EX LACTANTIO FIRMIANO lib.I.cap.VI, Instit.

M. Varro, quo nemo vnquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedum apud Latinos, vixit.

EX D. AVGVSTINO, LIB. VI. cap.II. De ciuitate Dei.

Quis Marco Varrone curiosius ista quæsiuit? quis inuenit doctius? quis considerauit attentius? quis distinxit acutius? quis diligentius pleniúsque conscripsit? Qui tametsi minus est suauis eloquio, doctrina tamen atque sententiis ita refertus est, vt in omni eruditione, quam nos secularem, illi autem liberalē vocāt, studiosum rerū tantū iste doceat, quantū studiosum verborū Cicero delectat. Deniq; & ipse Tullius huic tale testimoniū perhibet, vt in libris Academicis dicat, eam, quæ ibi versatur, disputationem se habuisse cū M. Varrone: homine, inquit, omniū facilè acutissimo, & sine vlla dubitatione doctissimo.

Aliquanto post.

Iste igitur vir tam insignis, excellentísque peritiæ, &, quod de illo etiam Terentianus elegantissimo versiculo breuiter ait, Vir doctissimus vndecūque Varro: qui tam multa legit vt aliquid ei scribere vacasse miremur, tā multa scripsit quam multa vix quenquam legere potuisse credamus: iste, inquam, vir tantus ingenio, tantúsque doctrina, &c.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LAtina ad M. Tullium Ciceronem liber quartus.

QVEM AD MODVM vocabula essent imposita rebus in lingua Latina, sex libreis exponere institui. De heis treis ante hunc feci, quos Septimio misi: in quibus est de disciplina quam vocant ἐτυμολογικήν. Quæ contra eam dicerentur, volumine primo: quæ pro ea, secũdo: quæ de ea, tertio. In heis ad te scribam, à quibus rebus vocabula imposita sint in lingua Latina: & ea quæ sunt in consuetudine apud poetas. Quom vniuscuiusque verbi naturæ sint duæ; à qua re & in qua re vocabulum sit impositum: itaque à qua re sit Pertinacia, cum quæritur; ostenditur esse à pertendendo: in qua re sit impositum, dicitur; cum demonstratur, in quo non debet pertendi, & pertendit; Pertinaciam esse: quòd in quo oporteat manere, si in eo perstet, Perseuerantia sit. Priorem illam partem, vbi, cur & vnde sint verba, scrutantur Græci: vocant ἐτυμολογίαν; illam alteram, περὶ σημαινομένων: de quibus duabus rebus in heis libreis promiscuè dicam, sed exilius de posteriore. Quæ ideo sunt obscura, quòd neque omnis impositio verborum extat, quòd vetustas "quasdam deleuit: nec quæ extat, sine mendo omnis imposita: nec quæ rectè est imposita," cuncta manet. multa enim

quædam)
certa)

verba litterеis cõmutateis sunt interpolata : neque omnis origo est nostræ linguæ è vernaculeis verbeis:& multa verba aliud nunc ostendũt, aliud ante significabant, vt Hostis. nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui sueis legibus vteretur : nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. In quo genere verborũ, vt casu erit illustrius, vnde videri possit origo, inde repetam. Ita fieri oportere apparet; quòd recto casu quom dicimus Impos, obscurius est esse à potentia, quàm quom dicimus impotem : & eo obscurius fit, si dicas pos, quàm impos. videtur enim pos significare potius pontem, quàm potentem. Vetustas *non pauca deprauat, multa tollit. Quem puerum vidisti formosum, nũc vides deformem in senecta. Tertium sæculum non videt eum hominem, quem vidit primum. Quare illa quæ iã maioribus nostreis ademit obliuio fugitiua, secuta sedulitas Mucii & Bruti retrahere nequit. Nõ si non potuero indagare, eo ero tardior; sed velocior ideo, si quiuero. Non mediocreis enim tenebræ in silua, vbi hæc captanda : neque eò quò peruenire volumus, semitæ tritæ : neque non in tramitibus quædam obiecta quæ euntem retinere possent. Quoniam verborum nouorum & veterum discordia omnis in consuetudine communi : quot modeis litterarum commutatio sit facta, qui animaduerterit, scrutari facilius origines patietur verborum. Reperiet enim esse commutata, vt in superioribus libreis ostendi, maximè propter *bis quaternas caussas. Litterarum enim fit demptione, aut additione; & propter earum artationem, aut commutationem; item syllabarum productionem. Quæ quoniam in superioribus libreis, cuiusmodi essent, exempleis satis

pauca non

has

demonſtraui; heic commorandum eſſe modò non putaui. Nunc ſingulorum verborum origines "expediam. quorum quattuor explicandi gradus. Primus, in quo populus etiã venit. Quis enim non videt, vnde æriſodinæ,& "viocurrus? Secundus, quò grammatica deſcendit antiqua, quæ oſtendit quemadmodum quodque poeta verbum confinxerit, quod declinarit. Hinc Pacuuius, rudentiſibilus, hinc incuruiceruicum pecus; hinc chlamyde clupeat brachium. Tertius gradus, quo philoſophia "aſcendens peruenit: atque ea quæ in conſuetudine communi eſſent, aperire cœpit, vt à quo dictum eſſet oppidum, vicus, via. Quartus, vbi eſt aditus, & initia regis: quò ſi non perueniam, ſcientiam ad opinionem aucupabor. quod etiam nonnumquam in ſalute noſtra facit, cum ægrotamus, medicus. Quòd ſi ſummum gradum non attigero; tamen ſecundum non præteribo. Quod non ſolùm ad Ariſtophanis lucernam, ſed etiam ad Cleanthis lucubraui. Nolui præterire eos qui poetarum modò verba, vt ſint ficta, expediunt. Non enim videbatur conſentaneum quærere me eo in verbo, quod finxiſſet Ennius, cauſſam: neglegere quod ante rex Latinus finxiſſet: cum poeticeis multeis verbeis magis delecter quàm vtar, antiqueis magis vtar quàm delecter. Annon potius mea verba illa quæ hereditate à Romulo rege venerunt, quàm quæ à poeta Liuio relicta? Igitur quoniam hæc ſunt tripartita verba, quæ ſunt aut noſtra, aut aliena, aut obliuia: de noſtreis dicam, cur ſint: de alienis, vnde ſint: de obliuieis relinquam, quorum partem cùm ita inuenerim, vt opinor, ſcribam. In hoc libro dicam de vocabuleis locorum, & quæ in heis ſunt. In ſecundo, do

expendam

vnocolus)

deſcendens

temporum,&quæ in heis fiunt.In tertio,de vtraque re à poeteis comprehensa.

PYTHAGORAS Samius ait, omniũ rerũ initia esse bina: vt finitum & infinitum, bonum & malum, vitam & mortem, diem & noctem. Quare item duo; status, & motus. quod stat, aut agitatur,corpus: vbi agitatur,locus: dum agitatur,tempus: quod est in agitatu, actio. Quadripartitio magis sic apparebit: corpus est, vt cursor: locus,stadium,quà currit: tempus, hora qua currit: actio,cursio. Quare fit vt omnia ferè sint quadripartita,& ea æterna.quòd neque vmquam tempus,quin fuerit motus (eius enim interuallũ tempus) neque motus, vbi non locus & corpus: (quòd alterum est quod mouetur; alterum, vbi) neque vbi sit agitatus, non actio ibi. Igitur initiorum quadrigæ, locus; & corpus; tempus, & actio. Quare quattuor genera prima rerum,totidem verborum:['horum enim.]De heis loceis, & heis rebus quæ in heis videntur, in hoc libro summatim ponam. 'Sed quæ cognatio eius erit verbi, " quæ radices egerit extra fines " suas persequemur. Sæpe enim ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetes. Quare non cum de loceis dicam, si ab agro ad ægrosum hominem & agricolam peruenero, aberraro. Multa societas verborum: nec vinalia sine vino expediri, nec curia calabra sine calatione potest aperiri.

harum
Si)
quod)
suos

INCIPIAM de loceis sub ipsius loci origine. Locus est,vbi quid locatum esse potest; vt nũc dicunt, cõlocatum. veteres id dicere solitos apparet apud Plautũ, Filiam habeo grandem,cassam dote, atque inlocabilem, neque eam queo locare cuiquam. Apud Ennium, O terra 'trita,

terra

vbi Liberi fanum * in cuius muro locaui. Vbi quidquam consistit, locus. Ab eo præco dicitur Locare,*quoad vsque id emitur, quoad in aliquo consistit pretium. Inde Locarium, quod datur in stabulo, & taberna, vbi consistant. Sic Loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt. Loca natura, secundum antiquam diuisionem, prima duo, cælum & terra; deinde particulatim vtriusque multa. Cæli dicuntur loca supera, & ea deorum: terræ, loca infera, & ea hominum. Vt Asia, sic cælum dicitur modeis duobus. Nam & Asia, quæ non Europa, in qua est Syria; & Asia dicitur prioris pars Asiæ, in qua est Ionia, & prouincia nostra Cilicia. Sic cælum dicitur duobus modeis: & pars eius summum, vbi stellæ; & id quod Pacuuius demonstrat, cum dicit, Hoc vide circum supráq; quod complexu continet terram. Cui subiungit, Id quod nostri *cælum memorant. A qua bipartita diuisione Lucretius suorum vnius & viginti librorum initium fecit hoc, Ætheris & terræ genitabile quærere tempus. Cælum dictum scribit Ælius Gallus, quod est cælatum: aut à contrario nomine, quod apertum est: non malè, quòd posterior Ælius, multo potius cælare à cælo, quàm cælum à cælando. Sed non minus illud alterum de cælando, ab eo potuit dici quòd interdiu cælatur, quàm quòd noctu non cælatur omnino. Ego magis puto à chao cauum: & hinc cælum: quoniam, vt dixi, Hoc circum supráque, quod complexu continet terram, cauum cælum. Itaque dicit Andromacha, * Noctique caua cæli signitenentibus cõficis bigeis. Et Agamemnon, In altisono cæli clypeo. Cauum enim clypeum. Et Ennius item ad * cauationem, Cæli ingentes fornices. Quare vt à cauo cauea, & cauile, & con-

intumũ loc.

quòd

cauum cælum

Noctúque

rationem

uallis, cauata vallis, & cauere cautione: vt cauum ſit ortum, vnde omnia apud Heſiodum, à chao cauum cælum. Terra dicta ab eo, vt Ælius ſcribit quòd teritur. Itaque tera in augurum libreis ſcripta cum R vno. Ab eo coloneis locus communis, qui prope oppidum relinquitur, Territorium; quòd maximè teritur. Hinc linteum, quod teritur corpore, Termētarium: hinc in meſſe Tritura, quòd tum frumētum teritur: & * Triuolum, quo teritur. Hinc fines agrorum, Termini, quòd hæ partes propter limitare iter maximè teruntur. Itaque terminus cum in Latio aliquot loceis dicitur, vt apud Actium, non terminus, ſed Termen. hoc Græci τέρμα. Euander enim qui venit in Palatium è Græcia, Arcas fuit. Via quidē Iter, quòd ea vehēdo teritur: Actus iter in agreis, quòd agēdo teritur: etiam Ambitus iter, quòd circumeundo teritur. nam ambitus circumitus: ab eóq; duodecim tabularum interpretes, ambitum parietis, circumitum eſſe deſcribunt. Igitur tera terra, & ab eo poetæ appellarunt ſumma terræ quæ ſola teri poſſunt, Sola terræ. Terra, vt putant, eadem & Humus. ideo Ennius, In terram cadēteis, dicit, cubiteis pinſibant humum. Et quòd terra ſit humus, ideo Humatus, mortuus, qui terra ſit obrutus: ab eo qui * Romanus combuſtus eſt, aut in ſepulcrum eius abiecta gleba non eſt: aut ſi os exceptum eſt mortui ad familiam expurgandam; donec in purgando, humo non eſt opertus, vt pontifices dicunt, quoad inhumatus ſit, familia funeſta manet, & dicitur humilior. Quæ ad humum ſunt, aut à re, vt Sabini, & Lucani; aut declinata ab hominibus, vt Appulia, & Latium: vtrumque, vt Etruria, & Tuſcia. Qua regnum fuit Latini, vniuerſus ager dictus Latium

Tribulū, qui

Romæ non)

particulatim oppideis cognominatus: vt à Præneste Prænestinus, ab Aricia Aricinus. Vt nostri augures *publicè dixerunt: agrorum sunt genera quinque: Romanus, Gabinus, Peregrinus, Hosticus, Incertus. Romanus dictus, vnde Roma, ab Romulo. Gabinus, ab oppido Gabiis. Peregrinus ager pacatus, qui extra Romanum & Gabinum; quòd vno modo in heis feruntur auspicia. dictus peregrinus à pergendo, id est progrediendo. eò enim ex agro Romano primùm progrediebatur. quocirca Gabinus, siue peregrinus, secundum hos auspicia habēt singularia. Ab reliquo discretus. Hosticus, dictus ab hostibus. Incertus is ager, qui de heis quattuor qui sit, ignoratur.

publici

Ager dictus est, in quam terram quid agebant, & vnde quid agebant fructus caussa. id Græci dicunt ἀγρόν. Vt ager, quod agi poterat, sic qua "agi, actus. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes quattuor; fortasse ab eo quattuor, quòd ea quadrupes agitur: in longitudinem pedes centum & viginti, in quadratum actus, & in latum, & in longum, vt esset centum & viginti. Multa antiqui duodenario numero finiebant: vt duodecim decuriis actum. Iugerum dictum iunčteis duobus actibus quadrateis. Centuria primò à centum iugeribus dicta: post duplicata retinuit nomen: vt tribus multiplicatæ idem tenent nomen. Vt "quò agebant, Actus: sic qua vehebant Viæ dictæ. quò fructus conuehebant Villæ. qua ibant, ab itu Iter appellarunt: qua angustè, Semita vt semiiter dictum. Ager cultus ab eo quòd ibi cum terra semina coalescebant: ab eo inconsitus, incultus. Quòd primùm ex agro plano fructus capiebant, Campus dictus, postea quàm proxima superiora loca co-

agitatus. e- ius

qua

lere cœperunt, à colendo colles appellarunt. Quos agros non colebant propter siluas, aut id genus, vbi pecus possit pasci, & possidebant; ab vsu suo Saltus nominarunt. Hæc etiam Græci τὰ ἄλσεα καὶ νομὰς, nostri Nemora. Ager, quòd videbatur pecudum ac pecuniæ esse fundamentum, Fundus dictus: aut quòd fundat quotquot anneis multa. Vineta, ac vineæ, à vite multa. Vitis à vino, idque à vi. hinc Vindemia, quod est vini demia, aut vitis demia. Seges ab satu, id est semine. Semen, quod non planè id * quod inde. hinc seminaria, sementes, item alia quæ segetes ferunt. Fruges à fruẽdo; fructúsque ab spe spicæ, *vbi & Culmi, quòd in summo * campo nascuntur, & summum culmen. Vbi frumenta secta terantur, & arescant, Area. Propter horum similitudinem loca in vrbe pura, areæ. à quo potest etiam Ara deûm esse, quòd pura. Nisi potius ab ardore, ad quem vt sit, fit ara. à quo ipsa area non abest: quòd, qui arefacit, ardor est solis. Ager Restibilis, qui restituitur ac reseritur quotquot anneis: contra qui intermittitur, à nouando Noualis ager. Aruum & arationes ab arando; & ab eo quod aratri vomer sustollit, Sulcus: quò ea terra iacta, id est *proiecta, Porca. Prata dicta ab eo quòd sine * opere parata. Quòd in agreis quotquot anneis rursum facienda eadem, vt rursus capias fructus: appellata Rura. (Diuidit in eos agros, cum scribit Sulpicius, Plebei rura largitur ad aream.) Prædia dicta, item vt prædes, à præstando: quòd *ea pignori data publicè mancupes fidem præstent. Vbi nunc est Roma, septem montium demissior infimus locus. Infimus, humilimus, quòd in mundo infima humus. Humor hinc itaque. Ideo Lucilius, Terra

quidẽ vnde.

vti)

campi

porrecta)

opera

eo pignore dato)

abiit in nimbos, himbrésque. Pacuuius, Terra exhalat auram, atque auroram humidam humectam. Hinc ager Vliginosus, humidissimus: hinc Vdus, vuidus. Hinc sudor quiuis deorsum in terra himber. Vnde sumi potest, Puteus. nisi potius quod Æoles dicebant τὸν πύθιον καὶ ποταμόν. Sic Potura à potu, non vt nunc à πότω. A puteeis oppidum Puteoli, quòd sint circa eum locum aquæ frigidæ & calidæ multæ. Nisi à putore potius; quòd putidus sit odoribus sæpe ex sulfure & alumine. Extra oppida à puteeis Puticulæ: quòd ibi in puteeis obruebantur homines. Nisi potius, vt Ælius scribit, puticulæ, quòd putescebant ibi cadauera proiecta: qui locus publicus vltra Esquilias. itaque eum Afranius " Puticulos in togata appellat, quòd inde suspiciunt perpetuo lumen. Lacus, lacuna magna, vbi aqua contineri potest. Palus, paululum aquæ in altitudinem, & palam latius diffusæ. Stagnũ, quod Græcè "σταμνόν; quod nomen ' habet primum. Hinc ad villas rotunda stagna: quod rotundum facilimè continet; anguli maximè laborant. Fluuius, quod fluit, item flumen: à quo lege prædiorum vrbanorum scribitur: Stillicidia, fluminaque, vt ita fluant, cadántq;. Inter hæc hoc interest, quòd stillicidium, eo quòd stillatim cadat: flumẽ, quòd fluit continuè. Amnis, id flumen est quod circuit aliquid: nam ab ambitu amnis. Ab hoc qui circum Aternum habitant amnem, Amiternini appellati. Ab eo qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, ex ambitu caussam dicit. Itaque Tiberis amnis, qui ambit Martium campum, & vrbem. Oppidum Interamna dictũ, quòd inter amneis est constitutum. item Antemnæ, quòd ante amnem qui influit in Tiberim;

putilu- culos

στεγνόν.

ha- buit)

quod in bello malè acceptum consenuit. Tibe-
ris, quòd caput extra Latium, si inde nomen
quoque effluit in linguam nostram, nihil Lati-
num: vt quod oritur è Samnio Volturnus, nihil
ad Latinam linguam. at quod proximum oppi-
dum ab eo secundum mare Volturnum, ad nos
iam Latinum vocabulum, vt Tiberinus: nam &
colonia nostra Volturnũ, & deus Tiberinus. Sed
de Tiberis nomine anceps est historia. nam &
suum Etruria & Latium suum esse credit. Fuerũt
qui à vicino regulo Veientum Dehebri dixe-
rint appellatum primò Dehebrim. sunt qui Ti-
beris priscum nomen Latinum Albulam ' vo-
citatum littereis tradunt; posterius propter ' Ti-
berinum regem Latinorum mutatum, quòd ibi
interierit; nam hoc eius, vt tradunt, sepulcrum.

appellatum Tiberinum)

Vt omnis natura in cælum & terrã diuisa est,
sic cælum in regiones, terra in Asiam & Euro-
pam. Asia enim iacet ad meridiem, & ' austrum:
Europa ad septemtriones, & Aquilonem. Asia
dicta ab nympha, ex qua & Iapeto trahitur Pro-
metheus. Europa ab Europa Agenoris filia, quam
ex Phœnicia ' Manlius scribit taurum exportas-
se; quorum egregiam imaginem ex ære Pytha-
goras Tarenti fecit. Europæ loca multæ incolunt
nationes. ea ferè nominata aut translatitio no-
mine, aut ab hominibus. Sunt & nomina ab tot
montibus, quos postea vrbs mureis comprehen-
dit: è queis Capitolium dictum, quòd heic, cum
fundamenta foderentur ædis Iouis, caput hu-
manum inuentum dicitur. Hic mons ante Tar-
peius dictus, à virgine Vestali Tarpeia, quæ ibi
ab Sabineis necata armeis, & sepulta: eius nomi-
nis monimentum relictũ, quòd etiam nunc eius
rupes Tarpeium appellatur saxum. Hunc antea

Eurum

Manilius)

montem Saturnium appellatum prodiderunt,& ab eo late Saturniam terram,vt etiam Ennius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria: quòd Saturni fanum in faucibus: quòd Saturnia porta, quam Iunius scribit,quam nũc vocant Pandanam: quòd post ædem Saturni,in ædificiorũ legibus parietes postici muri sunt scripti. Auentinum aliquot de causseis dicunt. Næuius ab auibus,quòd eò se ab Tiberi ferrent aues: alii ab rege Auentino Albano, quòd ibi sit sepultus: alii ab aduentu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Ego maximè puto ab aduectu:nam olim paludibus mons erat ab reliqueis disclusus.Itaque eò ex vrbe qui aduehebantur ratibus,quadrantem soluebãt.cuius vestigia,quòd ea,qua tum itur,velabrum, & vnde * ascendebant ad * rumam noua via lucus est, & sacellum larũ, Velabrum dicitur à vehendo.Velaturam facere etiam nunc dicuntur qui id mercede faciunt.Merces dicitur à merendo & ære. Hinc vecturæ, quas soluebant hi qui ratibus transibant, Quadrans. ab eo Lucilius scripsit quadrantis ratiti. Reliqua vrbis loca olim discreta,vt Argeorum sacraria in septem & viginti partteis vrbis sunt disposita. Argeos dictos putant a principibus qui cum Hercule Argiuo venerunt Romam,& in Saturnia subsederunt: è queis prima est scripta regio Suburana: secunda, Esquilina:tertia,Collina:quarta,Palatina.In Suburanæ regionis parte princeps est Cœlius mons,à *Cœlio Vibenno Tusco,duce nobili,qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum regem. Hi, post * Cœlii obitum,quòd nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione

descẽdebant
imam
nouam viam
Cœle
Cœlis

(manuscript margin note: Latium .1. Meru la [?] parte 2, lib. 4, pag. [?])

essent,deducti dicuntur in planum. Ab eis dictus vicus Tuscus;& ideo ibi Vortumnum stare,quòd is deus Etruriæ. Principes de Cœlianeis, qui à suspicione liberi erant, traductos volunt in eum locum qui vocatur Cœliolus. Cum Cœlio coniunctæ Carinæ; sed inter *eas quem locum Ceroliensem appellatum apparet, quòd primæ regionis quartum sacrarium scriptum sic est. Ceroliensis quarticeps circa Mineruium: qua in Cœlium montem itur, in tabernola est. Ceroliensis à carinarũ iũctu dictus Carinæ: postea Cerionia,quòd hinc oritur caput sacræ viæ ab *Streniæ sacello, quæ pertinet in arcem, qua sacra *quotquot mensibus feruntur in arcem, & per quam augures ex arce profecti solent inaugurare. Huius sacræ viæ pars hæc sola volgo nota: quæ est à foro eunti proximo cliuo. Eidem regioni attributa Subura,quòd sub muro terreo Carinarum; in ea est Argeorum sacellum sextum. Subura, Iunius scribit ab eo quòd fuerit sub antiqua vrbe. cui testimonium potest esse, quòd subest ei loco qui terreus murus vocatur. Sed ego à pago potius Sucusano dictam puto Sucusam. Nunc scribitur tertia litera B, non C. Pagus Sucusanus, quòd succurrit Carineis. Secundæ regionis Esquilinæ ab Esquileiis: alii has scripserunt ab excubiis regis dictas; alii ab eo quòd excultæ à rege Tullio essent. Huic origini magis *concinunt luci vicini; quòd ibi lucus fagutalis, & lucus Mephitis, & lucus Iunonis Lucinæ: quorum angusti fines: non mirum. iamdiu enim late auaritia vna est. Item lucus Larum, Querquetulanum sacellum. Esquiliæ duo montes habiti, quòd pars Cispius mons suo antiquo nomine etiam nũc in sacreis appellatur. In sacreis Argeorũ scriptum est sic, Oppius

*eos
*Stireniæ
*quot
*conueniunt

mons princeps lucum Esquilinum, lucum fagutalem sinistra, quæ sub mœrum est. Oppius mõs bicepsos simplex. Oppius mons tercicepsos lucum Esquilinum, dexterior via in tabernola est. Oppius mons quadricepsos lucum Esquilinum, via dexterior in figlineis est. Septimius mons quinticepsos lucum [a]Pœtilium. Esquilinus sexticepsos. Cispius mons septicepsos apud ædem Iunonis Lucinæ, vbi æditumus habere solet. Tertiæ regionis colles ab quinque deorum faneis appellati; è queis nobiles duo colles. Viminalis à Ioue Viminio, quòd ibi aræ sunt eius, aut quòd ibi vimineta fuerunt. Collis Quirinalis, vbi Quirini fanum; qui à Curetibus, qui cum T.Tatio Curibus venerunt Romam, quòd ibi habuerunt castra. quod vocabulum cõiunctarum regionum nomina oblitterauit. Dictos enim colles plureis apparet ex Argeorũ sacrificiis; in quibus sic scriptum est, Collis Salutaris quarticepsos ædem Quirino: collis Salutaris quarticepsos aduersum est [b]pila Naris, ædem Salutis: collis Mutialis quinticepsos apud ædem Dei fidii in delubro, vbi æditumus habere solet: collis Latiaris sexticepsos in vico Mustellario summo apud Turaculum ædificium solum est. Horum deorum aræ, à quibus cognomina habet, in eius regionis partibus sunt. Quartæ regionis Palatium, quòd [c]Palantes cum Euandro venerunt; aut quòd Palatini, qui & Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Sed hoc alii à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam. itaque Næuius Balantium appellat. Huic Germalum & Velias coniunxerunt. & in hac regione sacriportus est, & in ea sic scriptum, Germalensis quinticepsos

[a] Petillium.
[b] pila Honoris,
[c] Palantei

Tellus enim, quòd prima vincta cælo, Victoria ex eo. & ideo hæc cum corona, & palma; quòd corona vinculum capitis, & ipsa à vinctura dicitur. Viere; vincire: à quo est in Asoto Ennii, Ibant *malam viere Veneriam corollam. Palmam dicunt quòd ex vtraque parte natura vincta habeat paria folia. Poetæ de cælo semen igneum cecidisse dicunt in mare; ac natam è spumeis Venerem coniunctione ignis & humoris: quam haberet vim significantes. à qua vi nateis dicta Vita; vt illud à Lucilio, Vis est vita vides, *quæ nos facere omnia cogit. Quare quòd cælum principium, ab satu est dictus Saturnus; & quòd ignis Saturnalibus, hoc est cerei superioribus mittuntur. Terra, Ops, quòd heic omne opus, & hac opus ad viuēdum: & ideo dicitur Ops mater, quòd terra nutriat. Hæc enim terreis genteis omneis peperit, & resumit denuo. quæ dat cibaria, vt ait Ennius: *quæ quòd gerit fruges, Ceres. Antiqueis enim, quod nunc & hi dei cælum & terra, Iuppiter & Iuno. quòd, vt ait Ennius, Istic est is Iuppiter, quem dico, quem Græci vocāt aera: qui ventus est, & nubes, himber postea, atque ex himbre frigus: ventus post fit, aer denuo. Hæc propter Iuppiter sunt ista, quæ dico tibi: qui mortaleis atque vrbeis belluásque omneis iuuat. quòd hic omneis & sub hoc. Eūdémque appellans dicit Ennius, Diuúmque hominúmque pater rex. Pater, quòd patefaciat omnia, & ipsum semen. nam tum est conceptum, & inde cum exit, quod oritur. Hoc idem magis ostendit antiquum Iouis nomen. Nam olim Diouis & Diespiter dictus, hoc est aer, & dies pater. à quo dei dicti, qui inde: & dies, & dius, & diuus. Vnde Sub dio, & Dius Fidius. Itaque inde eius perforatum tectum, vt videatur

malac- ci

vis

quæq; gerit

deatur

deatur diuum, id eſt cælum. Quidam negant ſub tecto per hunc deierare oportere. Ælius Gallus Dius Fidius dicebat Diouis filius, vt Græci Διόσκουρον Caſtorem: & putabant hunc eſſe * Sanctum ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca. Idem hic Dieſpiter dicitur, infimus aer, qui eſt coniunctus terræ, vbi omnia oriuntur, vbi aboriuntur: quorum quòd finis ortus, Orcus dictus. Quòd Iouis Iuno coniux, & is cælum, hæc terra, quæ eadem tellus: & ea dicta, quòd vna cum Ioue iuuat Iuno: & regina, quòd hæc omnia terreſtria regit. Sôl, vel quòd ita Sabini, vel quòd ſolum ita lucet vt ex eo dies ſit. Luna, quòd ſola lucet noctu. itaquê ea dicta Noctiluca in Palatio: nam ibi noctu lucet templum. hanc, vt Solem Apollinem, quidam Dianam vocant Apollinis: vocabulum Græcum alterum, Latinum alterum. & hinc quòd in altitudinem & latitudinem ſimul, Diuiana appellata. Hinc Epicharmus Enni Proſerpinam quoque appellat, quòd ſolet eſſe ſub terreis. Proſerpina dicta, quòd hæc vt ſerpens modò in dextram, modò in ſiniſtram partem latè mouetur. Serpere & Proſerpere idem dicebant: vt Plautus, qui ſcribit, Quaſi proſerpens beſtia. Quæ ideo videtur à Latineis Iuno Lucina dicta, vel quòd terra (vt phyſici dicunt) iuuat & lucet, vel quòd ab luce eius, qùa quis conceptus eſt, vnà iuuat, donec menſibus acteis produxit in lucem. Facta igitur à iuuando & luce Iuno Lucina: à quo parientes eam inuocant. Luna enim, naſcentium dux, quòd menſes huius. Hoc vidiſſe antiquos apparet, quòd mulieres potiſsimum ſupercilia ſua attribuerunt ei deæ. Heic enim maximè debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab dieis lux datur oculeis. Ignis à naſcendo, quòd

* ſangũ

hinc — *hic naſcitur; & omne quod naſcitur, ignis *ſcin-
gignit — dit. Ideo calet, vt qui denaſcitur, ignem amittit
valore — ac frigeſcit. Ab ignis iam *maiore vi, ac violen-
víque — tia Volcanus dictus. Ab eo quòd ignis per ſplen-
dorem fulget, Fulgor, Fulménq; & Fulgur: quòd
fulmine ictus Phaethon contrariis diis. Ab a-
quæ lapſu lubrico Lympha. Nympha Iuturna,
quæ iuuaret. Itaque multi ægroti propter id no-
men hinc aquam petere ſolent. A fontibus, &
fluminibus, ac ctereis aqueis, dei: vt Tiberinus à
Tiberi: & ab lacu Velino, Velinia: & nymphæ
Com- motis — *Commotiæ ad lacum Cutiliēſem, à commotu;
quòd ibi inſula in aqua commouetur. Neptunus,
ꝙ mare terras obnubit, vt nubes cælum: à nu-
ptu, id eſt, opertione, vt antiqui. à quo Nuptiæ,
Nuptúſque dictus. Salacia Neptuni ab ſalo. Veni-
lia à veniendo, ac vento illo quem Plautus dicit,
Quod ille dixit qui ſecūdo vento vectus eſt tran-
quillo mari, ventum gaudeo. Bellona à bello
nunc, quæ Duellona à duello. Mars ab eo quòd
marib⁹ in bello præeſt; aut quòd à Sabineis acce-
ptus, ibi Mamers. Quirinus à Quiritibus. Virtus,
vt viri vis, à virilitate. Honos ab honeſto hone-
re. Itaq; Honeſtus dicitur, quòd honeratus; & di-
ctum honus eſt honos, qui ſuſtinet rēpublicam.
Caſtoris nomen Græcū, & Pollucis à Græceis in
Latineis littereis veteribus nomen, quod eſt, in-
ſcribitur, vt Πολυδεύκης, Polluces, non, vt nunc,
Pollux. Concordia à corde congruente. Fero-
nia, Minerua, Nouenſiles à Sabineis. paulò aliter
ab eiſdem dicimus Laram, Veſtam, Salutem, For-
tem Fortunam, Fidem. Ea re Sabinorū linguam
olent, quæ Tatii regis voto ſunt Romæ dedica-
tæ. Nam vt annales dicunt, vouit Opi, Floræque;
Dioui, Saturnóque; Soli, Lunæque; Volcano,

Summanóque: itémque Larūdæ, Termino, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianæ, Cloacinæque. E queis nōnulla nomina in vtraque lingua habēt radices; vt arbores quæ in cōfinio natæ, in vtroq; agro serpunt. Potest enim esse Saturnus heic aliâ de caussa dictus atque in Sabineis, & sic Diana. de quibus suprá. Dictum est quod ad immortaleis attinet: deinceps quod ad mortaleis attinet, videamus. & de his animalia in tribus loceis, quòd sunt in aere, in aqua, in terra: à summa parte ad infimā descēdā. Primùm *nominē Alites ab aleis Volucres alii à volatu. deīde generatim. De heis pleræq; à sueis vocibus, vt hæ; Vpupa, Cuculus, Coruus, Hirundo, Vlula, Bubo: itē hæ; Pauo, Anser, Gallina, Colūba. Sūt quæ alieis de caussеis appellatæ; vt Noctua, quòd noctu canit, ac vigilat: *Lusciola; quòd luctuosè canere existimatur, atq; esse ex Attica Progne in luctu facta auis. Sic Galeritus & Motacilla: alter, q̃ in capite habet plumā elatam: altera, q̃ semper mouet caudam. Merula, quòd mera, id est sola, volitat: cōtrà ab eo Graculi, quòd gregatim: vt quidā Græci τὰ γέργερα. Ficedulæ, & Miliariæ, à cibo: q̃ alteræ fico, alteræ milio fiant pingues. Aquatilium vocabula animalium partim sunt vernacula, partim peregrina. Foris, Muræna quod μύραινα: Cybium, Thynnus, cuius itē partes Græceis vocabuleis omnes, vt Melandria, atque Vræon. Vocabula piscium, pleraque translata à terrestribus: ex aliqua parte similibus rebus: vt Anguilla. *Lingulaca, Sudis: alia à coloribus, vt hæc; Asellus, Vmbra, Turdus: alia à vi quadam, vt hæc; Lupus, Canicula, Torpedo. Item in conchylieis aliqua ex Græceis: vt Peloris, Ostrea, Echinus. Vernacula ad similitudinem: vt Surenæ, Pectunculi, Vngues. Sunt etiam

* nominatim
* lusciNia
* nebulaca

animalia in aqua, quæ interdum in terram exeunt: alia Græceis vocabuleis: vt Polypus, Hippopotamus, Crocodilus: alia Latineis, vt Rana, Anas, Mergus. à quo Græci ea quæ in aqua & terra possunt viuere, vocant ἀμφίβια. E queis Rana ab sua dicta voce: Anas, à nando: Mergus, quòd mergendo in aquam captet escam. Item aliæ in hoc genere à Græceis: vt Querquedula, Cerceris, Halcedo, quòd ea Halcyon. Latina, vt Testudo, quòd testa tectum hoc animal: Loligo, quòd subuolat, littera commutata, primò Voligo. Vt Ægypti in flumine quadrupes, sic in Latio nominati Lytra & Fiber. Lytra, quòd succidere dicitur arborum radices in ripa, atque eas dissoluere; vnde Lytra. Fiber, ab extrema ora fluminis dextra & sinistra maximè quòd solet videri: & antiqui Fibrũ dicebant extremum, vnde in sageis extrema Fimbriæ, & in iecore extremũ Fibra. hinc Fiber dictus. Quæ sunt hominum propria primùm, deinde de pecore, tertiò de fereis scribam: incipiam ab honore publico. Consul nominatus, quòd consulere populum & senatum debet. nisi illinc potius vnde Actius ait in Bruto, Qui rectè consulat, consul fiat. Prætor dictus, qui præiret iure & exercitu. A quo Lucilius, Ergo prætorum est ante præire. Censor, ad cuius censionem, id est arbitrium, censeretur populus. Ædilis, qui ædes sacras & priuatas procuraret. Quæstores, à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia, quæ triumuiri capitales nunc cõquirunt; ab heis postea qui quæstionum iudicia exercent, quæstores dicti. Tribuni militum, quòd terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur. Tribuni plebei, qui ex tribuneis militum

consat

Tatiũ

primùm tribuni plebei facti, qui plebem defen-
derent in secessione Crustumerina. Dictator,
quòd à consule dicebatur, cui dicto audientes o-
mnes essent. Magister equitum, quòd summa po-
testas huius in equites, & adcensos: vt est summa
populi Romani dictator; à quo is quoque magi-
ster populi appellatus. Reliqui, quòd minores
quàm hi magistri, dicti Magistratus: vt ab albo
Albatus. Sacerdotes vniuersi à sacreis dicti.
Pontifices (vt Q. Scæuola Pontifex Maximus di-
cebat) à posse & facere. pontifices ego à ponte ar-
bitror. nam ab iis sublicius est factus primùm, &
restitutus sæpe, * cum ideo sacra & vls & cis Ti-
berim non mediocri ritu fiant. Curiones dicti à
curieis: qui fiunt vt in heis sacra faciant. Flami-
nes, quòd in Latio capite velato erant semper, ac
caput cinctum habebant filo, Flamines dicti. Ho-
rum singuli cognomina habent ab eo deo cui
sacra faciunt: sed partim sunt aperta, partim ob-
scura. Aperta, vt Martialis, Volcanalis; obscura,
Dialis, & Furinalis. cum Dialis à Ioue sit, qui
Diouis est: Furinalis à Furina, cuius etiam in fa-
steis Furinales feriæ sunt. Sic Flamen Falacer à
diuo patre Falacre. Salii à saltando, quod facere in
comitio in sacreis quotanneis & solent & de-
bent. Luperci, quòd lupercalibus in lupercali sa-
cra faciunt. Fratres Aruales dicti sunt qui sacra pu
blica faciunt propterea vt fruges ferant arua: à
ferendo & arueis fratres aruales dicti sunt: quia
fratria dixerunt. Fratria est Græcum vocabulum
partis hominum; vt * Apollini etiam nunc. Soda-
les Titii dicti ab Titiis auibus, quas in * auguriis
certeis obseruare solent. Feciales, quòd fidei pu-
blicæ inter populos præerãt: nam per hos fiebat
vt iustum cõciperetur bellum, (& inde desitum,)

quod eo

V: quae praeerat Fratrum.

Neapoli. vel Appuli)

tuguriis

& vt fœdere fides pacis cõstitueretur. Ex heis mittebãt, antequam cõciperetur, qui res repeterẽt: & per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus scribit Ennius dictum. In re militari Prætor dictus, qui præiret exercitui. Imperator ab imperio populi, qui eos qui id adtẽtasset, oppresşit hosteis. Legati, qui lecti publicè, quorũ opera consilióq; vteretur peregrè magistratus; quive nuntii senatus aut populi essent. Exercitus, quòd exercitãdo fit melior. Legio, quòd legútur milites in delectu. Cohors, quòd vt in villa ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddã fit vnum; sic hæc ex manipuleis copulatur cohors: quæ in villa dicta, quòd circa eũ locũ pecus coerceretur. Tametsi cohortem in villa Isicrates dicit esse Græcè χόρτον apud poetas dictam. Manipulos exercitus minimas manus, quæ vnum sequuntur signum. Centuriæ, quæ sub vno Cẽturione sunt: quorũ centenarius iustus numerus. Milites, quòd trium millium primò legio fiebat, ac singulæ tribus, Tatiensium, Ramniũ, Lucerum, millia singula militũ mittebant. Hastati dicti qui primi hasteis pugnabant; Pilani, qui pileis; Principes, qui à principio gladiis, & pòst cõmutata re militari minus illustres sumũtur. Pilani, Triarii quoq; dicti, quòd in acie tertio ordine extremeis subsidio deponebantur. Quòd hi subsidebãt, ab eo Subsidium dictum. à quo Plautus, Agite nũc, subsidite omnes, quasi solẽt triarii. Auxilium appellatur ab auctu, cùm accesserant, qui adiumẽto essent, alienigenæ. Præsidium est dictũ, quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quò tutior regio esset. Obsidium dictum ab obsidẽdo, quo minus hostis egredi posset inde. item ab abscidendo; cùm id ideo facerẽt quo facilius diminuerẽt hosteis. Duplicarii dicti,

Iphicrates

quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur, institutum. Turma terma est; E in V abiit: quòd terdeni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnium, & Lucerũ, fiebãt. Itaque primi singularum decuriarum, Decuriones dicti, qui ab eo in singuleis turmeis sunt etiam nunc terni. Quos hi primò administros ipsi sibi adoptabãt, Optiones vocari cœpti, quos nũc propter ambitionem tribuni faciunt. Tubicines à tuba & canendo, similiter Liticines, & Classicos à classe: qui itẽ cornu canunt, vt tum cùm classes comitiis ad comitatum vocant. Quæ à fortuna vocabula, in heis quædam minus aperta: vt pauper, diues, miser, beatus: sic alia. Pauper à paulola re. Miser, à minus, cui cũ opus est, minus nullo est. Diues, à diuo, qui, vt deus, nihil indigere videtur. Beatus, qui multa bona possidet: & is Opulentus ab ope, cui eæ opimæ. Ab eadem Inops, qui eius indiget. Ab eodem fonte *Copiæ, & Copiosus. Pecuniosus, à pecunia magna: Pecunia à pecu. à pastoribus enim horum vocabulorum origo. Artificibus maxima caussa ab arte: id est, ab arte medicina vt sit Medicus, à sutrina Sutor: non à medendo, ac suẽdo, quæ omnino vltima. Huic rei earum rerũ radices, vt in proximo libro aperietur. Quare, qꝫ ab arte Artifex dicitur, nec multa in eo obscura, relinquam. Similis caussa, quæ ab sciẽtia vocãtur aliqua, vt præstigiator, monitor, nomenclator. Sic etiam à spatio quodam dicũtur, cursor, natator, pugil. & in hoc genere, quæ sunt vocabula, pleraq; aperta: vt Legulus, & Vindemiator: alter ab oleeis, alter ab vueis. Hæc etsi minus aperta; vindemiator, vt vestigator, & venator: tamen id est quod Vindemiator, vel quòd vinum legere dicitur, vel quòd de vite id demit; Vestigator

*Copis

à vestigiis ferarũ, quas indagatur: Venator à venatu. [Quod sequitur verbum aduentũ & inuentum.] Hæc de hominibus. Hinc quod sequitur, de pecore. Pecus ab eo quòd perpascat, à quo "pecora vniuersa; quòd in pecore pecunia tum cõsistebat pastoribus: & standi fundamẽtum Pes. à quo dicitur in ædificiis area pes magnus; & qui fundamẽtum instituit, pedem ponit. A pede Pecudes appellarunt, vt ab eodem Pedicam, Pedissequum, & ' Peculatoriæ oues, aliúdve quid. id enim peculium primum. Hinc Peculatum publicum, primo vt cum pecore diceretur multa, & id esset coactũ in publicum, si erat auersum, ex qua fructus maior. Hinc est quod Græceis Bos, βοῦς: & Taurus, ταῦρος: item οἶς, ouis. ita enim antiqui dicebant, non vt nunc, πρόβατον. Possunt in Latio quoque, vt in Græcia, à sueis vocibus hæc eadem ficta. Armenta, quòd boues ideo maximè parabantur vt inde eligerent ad arandum; inde Aramenta dicta, postea tertia littera extrita. Vitulus quod Græcè antiquitus, ἰτῦλος: aut quòd plerique vegeteis, vegitulus. Iuuencus, iuuare qui iam ad agrum colendum posset. Capra, carpa, à quo scriptum "omnicarpæ capræ. Hircus quod Sabini fircus: & quòd illeic fedus in Latio rure hedus: quod in vrbe, vt in multeis, A addito hædus. Porcus, quod Sabini dicunt de aprino porco poridus, inde porcus. nisi à Græceis, quòd Athẽneis in libreis sacrorũ scriptum est, κάπρῳ καὶ πόρκῳ. Aries, quòd eum dicebant ares veteres, nostri aruiga: hinc Aruignus. Hæ sunt quarum in sacrificiis exta in olla, non in veru coquuntur. quas & Actius scribit, & in põtificalibus libreis videmus in hostiis eam aruigem, quæ cornua habet. quoniam is oui oui mari testiculi dempti; & ideo vt

pecunia

peculatur

omni carpe capre

natura versa Veruex declinatum. Pecori ouilo quòd agnatus, Agnus. Catulus à sagaci sensu, & acuto. Hinc Canis; nisi quòd tuba, & cornu, signum cum dant, canere dicũtur. quod hic item, & nocticulus in custodia, & venando signum voce dat, canis dictus. Ferarum vocabula item partim peregrina, vt Pãthera, Leo: vtraque Græca. à quo etiam & rete quoddam Pãther, & Leæna, & muliercula Pantheris. Tigris, qui est vt leo varius, qui viuus capi adhuc non potuit; vocabulum è lingua Armenia. nam ibi & sagitta, & quod vehementissimum flumen, dicitur Tigris. Vrsi Lucana origo, vel vnde illi, nostri ab ipsius voce. Camelus suo nomine Syriaco in Latium venit: vt Alexandria Camelopardalis nuper adducta, quòd erat figura vt camelus, maculeis vt panthera. Apri ab eo quòd in loceis aspereis. nisi à Græceis, quòd hi κάπροι. Caprea à similitudine quadam capræ. Cerui, quòd magna cornua gerũt, mutato G in C, vt in multeis; quasi gerui. Lepus, quòd è Siculeis quidam Græcei dicunt λέποριν. à Roma quòd orti Siculi, vt annales nostri veteres dicunt, fortasse hinc illuc tulerũt, & heic reliquerunt id nomen. Volpes, vt Ælius dicebat, quòd volat pedibus. Proxima animalibus sunt ea quæ viuere dicuntur, neque habere animam, vt virgulta. Virgultum dicitur à viridi, idque à vi quadam humoris: quæ si exaruit, moritur. Vitis, quòd ea vini origo. Malum, quòd Æoles dicunt μᾶλον. Pinus iuglans; quòd hæc nux antequam purgetur, similis glandi. Hæc glans optima, & maxima, ab Ioue & glande iuglans est appellata. Eadem, Nux, quòd vt nox aerem, ita huius succus facit corpus atrum. Quæ in orteis nascũtur, alia peregrineis vocabuleis, vt Græceis

Nux)

Ocymum, Menta, Ruta, quam nunc πήγανον appellant. Item Caulis, Lapathium, Radix. Sic enim antiqui Græci quam nunc Raphanum. Item ex Græceis vocabuleis, ἕρπυλλον, ῥόδον, addita & commutata vna littera, Serpyllum, Rosa. Item Græca, κορίανδρον, μαλάχη, κύμινον. Item Latina, Lilium, ἀπὸ λειρίου, & Malua à μαλάχη, & Susimbrium ἀπὸ σισυμβρίου. Vernacula Lactuca à lacte, quòd olus id habet lac. Brassica, vt præseca: quòd ex huius scapo minutatim præsecatur. Asparagi, quòd ex aspereis virgulteis nascuntur, & ipsi scapi asperi sunt, non leues. Nisi Græcum: illic enim quoque dicitur ἀσπάραγος. Cucumeres dicuntur à curuore, vt curuimeres dicti. Fructus à ferendo res: & hæ, quas fundus; & hæ quæ in fundo feruntur, vt fruamur. Hinc declinatæ Fruges, & Frumentum. Sed hæ è terra, etiam Frumentum, quòd exta loco quo solent addi ex mola, id est ex sale, & farre molito. Vuæ ab vuore. Quæ manu facta sunt dicam, de victu, de vestitu, de instrumento: & siquid aliud videbitur heis aptum. De victu antiquissima Puls; appellata, vel quòd ita Græci, vel ab eo (vt scribit Apollodorus) quòd ita sonet, cum aqua feruenti *insipitur. Panis, quòd primò figuras faciebant mulieres in panificio Panis: * posteàque figuras facere instituerunt alias. A pane & faciendo Panificium cœptum dici. Hinc Panarium, vbi id seruabant: sicut Granarium, vbi granum frumenti condebant, vnde id dictum. Nisi ab eo quod Græci κόκκον: à quo Græceis quoque granũ dictum. & in quo eadem conduntur, Horreum ab horrendo. Triticum, quod tritum est spiceis. Far, à faciendo, quòd in pistrino fit. Miliũ à Græco. nam id prius μέλιν, post μίλιν. Libum, quòd

*insper gitur
*posteaquã ei

libaretur priusquam esset, vt erat, coctum. Testuatium, quòd in *testu caldo coquebatur; vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronæ. Circuli, quòd mixta farina caseo & aqua circuitum æquabiliter fundebant. Hoc quidam, qui magis inconditè faciebant, vocabant Lixulas & Semilixulas, vocabulo Sabino: ídque frequentius Sabini à globo farinæ dilatato. Item in oleo cocti, dicti à globo Globuli. Crustulum à crusta pultis, quoius ea quæ vt corium exuritur, Crusta dicta. Cetera ferè opera à vocabuleis Græceis sumpta, vt θρύμμον, καὶ πεύχον, & placenta, quòd edebant cum pulte. Ab eo Pulmentum, vt Plautus: hinc Pulmentarium dictum. Hoc primum * debuit pastoribus Caseus: à coacto lacte, vt coaxeus dictus. Dein posteaquā desierunt esse contenti heis quæ suapte natura ferebat sine igne: in quo erant poma quæ nimis cruda esse poterant, decoquebant in olla. Ab olla Olera dicta: quorum à genere cruda olera, è queis ad coquendum, quòd rueret è rure, Ruapa: vnde Rapa. Olea ab elea: olea grādis, Orchitis: quòd ea antiquitus Orchemora. Hinc ad pecudis carnem peruentum est. Suilla sic ab illeis generibus cognominata. Hanc primò assam, secundò elixam, tertiò è iure vti cœpisse natura docet. Dictum Assum, quòd ab igne assudescit. Vuidum est quod humidum, & ideo vbi id nō est, succus abest: & ideo sudando assum distillat calore. vt crudum nimium habet humoris; sic excóctum parum habet succi. Elixum, est è liquore aquæ deductum; & ex iure, quod iucundum magis conditione est. Succidia, ab suibus concidendis: nam id pecus primum occidere cœperunt domini, & vt seruarent, salere. Tergus suis, ab eo, quòd eo tegitur. Pernaà pede suis,

*testa calda

*fuit

à nomine eius. Offula dicta, vt offa minima in ſue. Inſicia, ab eo quòd inſecta caro, vt in carmine Saliorum eſt: quod in exteis dicitur nũc Proſectum. Murtatum à myrto, quòd eo largè fartum inteſtinum craſſum. Lucanicã dicunt, quod milites à Lucaneis didicerunt, qui & Faleriis Faliſcum ventrem. Fundulum, à fundo: quòd non vt reliquæ partes, ſed ex vna parte ſola apertum. ab hoc Græcos puto * τυφλὸν ἔντερον appellaſſe. Ab eadem fartura Farcimina in exteis appellata; à quo, quod in eo tenuiſſimum inteſtinum fartũ, Hila, ab hilo dicta, id eſt minimo; quod ait Ennius, Neque diſpendei facit hilum. Quòd in hoc farcimine ſummo quiddam eminet; ab eo quòd vt in capite apex, Apexabo dicta. Tertiũ fartum eſt Longabo, quod longius quàm duo * hila. Agumentum, quod ex immolata hoſtia deſectũ in iecore imponendo agendei cauſſa. Magmentum, à magis; quod ad religionem magis pertinet. Itaque propter hoc montana fana conſtituta loceis certeis, quo id imponeretur matæ; ab eo quod Græci μάπαι καὶ μάπαι. Item Græci ſigillatim, vt ouum, bulbũm. Lana Græcum, vt Polybius & Callimachus ſcribũt. Purpura, à purpuræ maritimæ colore. Pœnicum, quod à Poeneis primùm dicitur adlatum. Stamen, à ſtando, quòd eo ſtat omne in tela velamentum. Subtemen, quòd ſubit ſtamini. Trama, quòd tranat frigus id genus veſtimenti. Denſum, à dentibus pectinis, quibus feritur. Filum, quod minimum eſt hilum. id enim minimum eſt in veſtimento. Pannus, Græcum: Panuelum dictum à panno, & voluendo filo. Tunica, ab tuendo corpore: tunica vt induca. Toga, à tegendo. Cinctus, & Cingulum, à cingendo: alterum vireis, alterum mulie-

* δύ-ςηλον

* illa.

ribus attributum. Arma, ab arcendo, quòd heis arcemus hostem. Parma, quòd à medio in omneis parteis par. Conum, quòd cogitur in cacumen versus. Hasta, quòd stans solet ferri. Iaculum, quod vt iaciatur, fit. Tragula à traiiciendo. Scutum à sectura, vt secutum; quòd minutè consectum sit tabelleis. Vmbones, aut à Græco, vel quod ambones. Gladius, C in G commutato, à clade; quòd fit ad hostium cladem gladius. similiter ab omine Pilum, quòd hostis *feriret, vt perilum. Lorica, à loreis; quòd de corio crudo pectoralia faciebant: postea succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex anuleis ferream tunicā. Balteum. quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum. Ocrea, quòd opponebatur ob crus. Galea ab galero, quo multi vsi antiqui. Tubæ à tubeis quos etiam nunc ita appellāt tubicines sacr[illegible]n. Cornua, quòd ea, quæ nunc sunt ex ære, [illegible]unc fiebant ex bubulo cornu. Vallum, vel quòd ea varicare nemo possit; vel quòd singula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram litteræ v. Cerui à similitudine cornuum cerui. Itē reliqua ferè ab similitudine, vt vineæ, testudo, aries. Mensam escariam cibillam appellabant: ea erat quadrata, vt etiam nūc in castreis est. A cibo Cibilla dicta; postea rotunda facta. & quod à nobis media, à Græceis μέσα, Mensa dici potest. nisi etiam quòd ponebant pleraque in cibo mensa. Trulla à similitudine truæ, quæ quòd magna, & hæc pusilla, vt truula. Hinc Græci τρυβλίον, nos trullam. Truæ, quæ à culina in lauatrinam aquam fundunt. Trua, quòd trauolat ea aqua; ab eodem est appellatum Trulleum. simile enim figura, nisi quòd latius concipit aquam, & quòd manubrium cauum non est, nisi vinaria

*periret

trulla accessit. Matellio à matula dictus; & dictus posteaquam longius à figura matulæ discessit. & ab aqua Aqualis dictus. Vas aquarium vocant Futum, quo in triclinio allatam aquam infundebant: quo postea accessit μάγειος cum Græco nomine; & cum Latino nomine Græca figura barbatus. Peluis, à pedum lauatione, vt pedeluis. Candelabrum à candela. ex heis enim funiculi ardentes figebantur. Lucerna pòst inuenta, quæ dicta à luce, aut quòd id vocant Græci λύχνον. Vasa in mensa escaria; vbi pultem aut iurulēti quid ponebant: à capiendo Catinum nominauerunt. nisi quòd Siculi dicunt κάπτον, vbi assa ponebant. Magidam aut Langulam, alterum à magnitudine, alterum ab latitudine finxerunt. Patinas à patulo dixerunt; vt pusillas, quòd heis libarent *cænas patellas. * Tryblia, & Canistra, quæ putant esse Latina, sunt Græca. τρύβλιον καὶ κάνεον, Græca sunt. Reliqua, quòd aperta sint; vnde sint, relinquo. Mensam vinariam rotundam nominabant Cylibathum, vt etiam nunc in castreis. id videtur declinatum à Græco, ἀπὸ τοῦ κύλικος. qui illa capit, & minores *Capulæ à capiendo; quòd ansatæ, vt prehendi possint, id est capi. Harum figuras in vaseis sacreis ligneas & fictiles antiquas etiam nunc videmus. Præterea in poculeis erant Pateræ, eo quòd pateant, Latinè ita dictæ. Heisce etiam nunc in publico conuiuio, antiquitatis retinendæ caussa, cum magistri fiunt, potio circumfertur; & in sacrificando deeis, hoc poculo magistratus dat deo vinum. Pocula à potione; vnde Potatio; & etiam Poma, quòd hæc poscunt potum. ἀπὸ τοῦ πότου Græca origo potionis. Aqua quòd æqua summa. Fons, vnde funditur è terra aqua viua, vt fistula

cæneis

Tryplia

Capides

aquæ, fuſus aquæ. Vas vinarium grandius, Sinum, ab ſinu; quòd ſinum maiorem cauationem quàm pocula habebat. Item dicta Depeſta etiam nunc in diebus ſacreis, Sabineis vaſa vinaria in menſa deorum ſunt poſita. Apud antiquos ſcriptores Græcos inueni appellari poculi genus δεπέσται. Quare vel inde radices in agrum Sabinum & Romanum ſunt profectæ. Quo vinum dabant, vt minutatim funderent, à gutteis Guttum appellarunt: & quo ſumebant minutatim; à ſumendo, Simpulum nominauere. In huiuſce locum in conuiuiis è Græcia ſucceſſit Epichyſis, & Cyathus; in ſacrificiis remanſit guttum & ſimpulum. Altera vinaria menſa erat lapidea quadrata oblonga vna columella; vocabatur Cartibulum. Hæc in ædibus ad compluuium apud multos me puero ponebatur; & in ea, & cum ea ænea vaſa: à gerendo Gertibulum, vnde cartibulum pòſt dictum. Præterea erat tertium genus menſæ, & quadratæ vaſorum: vocatúrque Vrnarium; quòd vrnas cum aqua poſitas ibi potiſſimum habebant in culina. Ab eo etiam nunc ante balineum locus vbi poni ſolebant vrnæ, Vrnarium vocatur. Vrnæ dictæ quòd vrinant in aqua haurienda, vt Vrinator. Vrinare eſt mergi in aquam. Imburum fictum ab vrbo, quòd ita flexum vt redeat ſurſum verſus: vt in aratro, quod eſt * vrbum. Calix à caldo; quòd in eo calda puls apponebatur; & calidum eo bibebant. Vas, vbi cibum coquebant, ab eo Cacabũ appellarunt. Veru à verſando. Ab ſedẽdo appellantur Sedes, Sedile, *Sedum, Sellæ, Seliquaſtrum. Deinde ab heis Subſellium. vt Subſipere, quod nõ planè ſapit: ſic quod non planè erat ſella, ſubſellium dictum. vbi in eiuſmodi duo, Biſſellium dictum.

bura. Soliũ

Arca, quòd arcentur fures ab ea clausa. Armarium & * Armamentarium ab eadem origine, sed declinata aliter. Mundus muliebris dictus à mũditia. Ornatus, quasi ab ore natus. hinc enim maximè sumitur quod eam deceat. Itaque ob id paratur speculum. Calamistri, quòd heis calefacteis in cinere capillus ornatur. Qui ea ministrabat, à cinere Cinerarius est appellatus. Discerniculum, quo discernitur capillus. Pecten, quòd per eum explicatur capillus. Speculum, à speciẽdo: quòd ibi spectant. Vestis à veleis: vel ab eo quòd vellus lana tonsa vniuersa ouis. id dictum quòd vellebãt lanam: ex lana facta vestis. Et quod capillum * contineret, dictum à rete Reticulum. Rete ab raritudine. Itẽ Texta, fasciola qua capillum in capite colligarent. Dictum Capital à capite, quod sacerdotulæ in capite etiam nunc solent habere. Sic Rica à ritu; quòd Romano ritu sacrificium feminæ cum faciunt, capita velant. Mitra, & reliqua ferè in capite, postea addita cum vocabuleis Græceis. Prius de indutu aut amictu quæ sunt, tangam. Capitium ab eo quòd capit pectus, id est, vt antiqui dicebant, indutu comprehẽdit: alterum quod subtus, à quo Subucula: alterum quod supra, à quo Supparus. nisi quòd id dicunt Osce. Alterius generis item duo; vnum quod foris, ac palam, Palla: alterum quod intus, à quo Intusium. id quod Plautus dicit, Intusiatam, patagiatam caltulam, ac crocotulam. Multa pòst luxuria adtulit: quorum vocabula apparent esse Græca, vt ἄσβεστον. Amictus est dictum Amiectũ, id est circumiectum; à quo etiã * quod vestes se inuoluunt, Circumiectum appellant: & quòd amictui habent purpuram circum, vocant Circumtextum. Antiquissimi amictui Ricinium, id quod

armamentũ

retIneret

quo)

id quòd eo vtebantur duplici, ab eo quòd dimidiam partem retrorſum iaciebant, ab reiciendo Ricinium dictũ Hinc quòd facta duo ſimplicia paria, Parilia primò dicta: recluſum propter leuitatem περιστηθεκία, χλαμύς: ſic multa Græca. Læna, quòd de lana multa: duarum enim togarum inſtar. vt antiquiſſimum mulierum, ricinium; ſic hoc duplex, virorum. Inſtrumenta ruſtica, quæ ſerendi aut colendi fructus cauſſa facta. Sarculum à ſerendo ac ſarriendo. Ligo, quòd eo, propter latitudinem, quod ſub terra facilius legitur. Pala à pangendo, G in L mutatum quod fuit. Rutrum vt ruitum, à ruendo Aratrũ, quod *arauit terram. Eius ferrum Vomer, quod vomit eo plus terram. Dens, quòd eo mordetur terra. Supra id regula quæ ſtat, Stiua, à ſtando: & in ea tranſuerſa regula, Manicula; quòd manu bubulci tenetur: qui quaſi eſt temo inter boues. Bura à bubus. alii hoc a curuo Curuum appellãt. Sub iugo medio Couum, quod bura extrema addita *appellatur, vocatur couum à cauo. Iugum & Iumentum à iunctu. Irpices, regula cum pluribus dentibus, quam item vt plauſtrũ boues trahunt, vt eruant quæ in terra ſunt: Sirpices poſtea, S detrita, à quibuſdam dicti. Raſtelli, vt Irpices, ſerræ leues; itaque homo in prateis per feniſecia eo feſtucas abradit; quo ab raſu Raſtelli dicti. Raſtri, quibus dentalibus penitus eradũt terram atque eruunt, à quo & Rutabri dicti. Falces à farre, littera commutata. Hæ in Campania Seculæ, a ſecando. à quadam ſimilitudine harum, aliæ: & quod apertum, vnde falces Fenariæ, & *Adoreæ: & quod non apertum, vnde Lumariæ falces, & ſirpiculæ. Lumariæ ſunt, quibus ſecant lumecta, cum in agreis ſerpunt ſpinæ. quas quòd à terra agri-

*eruit)

*opplatur,

*arboreæ

colæ soluũt,id est luunt, Lumecta. Sirpiculæ vocatæ à sirpando, id est ab alligãdo. sic Sirpata dolia quassa cùm alligata dicta. heis vtuntur in vinea alligando fasces, incisos fustes, faculas. has phancillas Chersonesicè dicunt fasces. Pilum, quòd eo far pinsunt. id vbi fit, Pistrinum. L & S inter se sæpe commutant. Inde post in vrbe *Lucili pistrina, & pistrix. Trapetes molæ oleariæ vocantur. Trapetes à terendo, nisi Græcum. Molæ à molendo: harum enim motu eo coniecta moliuntur. "Vallum à volatu, quòd cùm id iactant, volant inde leuia. Ventilabrum, quo ventilatur in aere frumentum. Quibus comportantur fructus ac necessariæ res, de iis Fiscina à ferendo dicta. Corbes ab eo quòd spicas aliúdve quid conruebant. Hinc minores corbulæ dictæ. De heis quæ iumenta ducunt. Tragula ab eo quod trahitur per terram. Sirpea, quæ virgeis sirpatur, id est colligando implicatur, in qua stercus aliúdve quid euehitur. Vehiculum, in quo faba aliúdve quid vehitur, quo ex viminibus vterentur, & quod eo vehitur; breuis veha Vehiculum dictũ est. Ab aliis etiam dictum Arcera, quæ etiam in duodecim tabuleis appellatur. quòd ex tabuleis vehiculum erat factum vt arca, Arcera dictum. Plaustrum ab eo quòd non, vt in heis quæ suprà dixi, sed ex omni parte palam est. quæ in eo vehuntur, quòd perlucent, lapides, asseres, tignum. Ædificia nominata à parte, vt multa: ab ædibus, & faciendo. Maximum ædificium est Oppidũ ab ope dictum; quòd munitur opis caussa, vbi sint; & quod opus est ad vitam gerendam, vbi habitent tutó; vel oppida, quòd opere munibãt mœnia, quo munitius essent. Quòd exaggerabãt, Aggeres dicti, & quòd aggerem contineret murus,

*Iocelli

"Vannũ

quòd muniendi caussa manu parabatur, quo sepiebant oppidū;è quo munere Murus. Eius summa, Pinnæ,ab heis quas insigniti milites habere in galeeis solent, & in gladiatoribus Samnites. Turres à torueis, quòd hæ prospiciūt ante alios. Qua viam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent, Portas. Oppida condebāt in Latio, Etrusco 'ritu multa, id est, iūcteis bubus tauro, & vacca interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis caussa die auspicato, vt fossa, & muro essent munita. Terram vnde excalpserant, Fossam vocabant; & introrsum factum murū. Postea quòd fiebat orbis, Vrbs. Principium, quod erat post murum, Pomerium dictum; eiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur. Cippi pomerii stāt, & circum Ardolam Ardeam, & circum Romam. Quare & oppida quæ prius erāt circumducta aratro, ab orbe & vrbo Vrbes: & ideo coloniæ nostræ omnes in littereis antiqueis scribuntur vrbes; quòd item conditæ, vt Roma: & ideo coloniæ; vt vrbes cōduntur quòd intra pomeriū ponuntur. Oppidum quod primū cōditum in Latio stirpis Romanæ Lauinium. nā ibi dii penates nostri. Hoc à Latini filia, quæ coniuncta Æneæ, Lauinia appellata. Hinc post triginta annos oppidum alterum conditur Alba; id ab sue alba cognominatum. Hæc è naui Æneæ cùm fugisset Lauinium, triginta parit porcos. Ex hoc prodigio pòst Lauinium cōditum anneis triginta, hæc vrbs facta; propter colorē suis, & loci naturam, Alba Longa dicta. Hinc mater Romuli Rhea; ex hac Romulus; hinc Roma. In oppido vici à via, quòd ex vtraq; parte viæ sunt ædificia. Fundulæ à fundo, quòd exitum nō habet, ac peruium nō est iter. Angiportum, & id angustū,

'vt multa)

ab angendo, & portu. Quò conferrent ſuas controuerſias, & quæ vendere vellent, & quò quæque ferrent, Forum appellarunt. Vbi quid generatim additum. ab eo cognomen; vt boarium forum, forum olitorium. hoc erat antiquum Macellum, vbi olerum copia. ea loca etiam nũc Lacedæmonii vocãt μακελλώτας: ſed Iones oſtia ortorum & caſtelli μακέλλεις. Secundum Tiberim ad Iunium forum piſcarium vocãt. Ideo ait Plautus, Apud piſcarium, vbi variæ res. Ad corneta forum cupedinis, à Cupedio: quòd multi forum cupidinis, à cupiditate. Hæc omnia poſtquã contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant; & ædificatus locus; appellatum Macellum, vt quidam ſcribunt, quòd ibi fuerit ortus: alii, quòd ibi domus fuerit cui cognomen fuit Macellus, quæ ibi publicè diruta: è qua ædificatum hoc, quod vocatur ab eo macellũ. In foro lacum Curtium à Curtio dictum conſtat. de eo triceps hiſtoria. nam & Procilius non idẽ prodidit quod Piſo; nec quod is, C. Ælius Stilo ſecutus. A Procilio relatum, in eo loco dehiſſe terram, & ex ſenatuſconſulto ad haruſpices relatum, eſſe reſpõſum deum Manium Poſtulionem poſtulare, id eſt, ciuem fortiſſimum eodem mitti. tum quendam Curtium, virum fortem, armatum aſcendiſſe in equum, & à Concordiæ verſum, cum equo in eũ præcipitatum. eo facto, locum coiſſe, atque eius corpus diuinitus humaſſe, & reliquiſſe genti ſuæ monumentum. L. Calpurnius Piſo in annalibus ſcribit, Sabino bello, quod fuit Romulo & Tatio, virum fortiſſimum Metium Curtium Sabinum, cùm Romulus cum ſueis ex ſuperiore parte impreſſionem feciſſet; Curtium in locum paluſtrẽ, qui tum fuit in foro, ante quàm cloacæ ſint

factæ, secessisse, atque suos in Capitolium recepisse. Ab eo lacum inuenisse nomen. C. Ælius & Q. Lutatius scribunt eum locum esse fulguratum, & ex senatusconsulto septum esse; idque factũ esse à Curtio consule, cui Marcus Genucius fuit collega, Curtium appellatum. Arx ab arcendo, quòd is locus munitissimus vrbis; à quo facilimè possit hostis prohiberi. Carcer à coercendo, quòd exire prohibẽtur. In hoc pars quæ sub terra, Tullianum: ideo quòd additum à Tullio rege: quòd Syracuseis, vbi simili de caussa custodiuntur, vocantur Latomiæ, & de latomia translatum, quòd heic quoque lapidicinæ fuerunt. Inde Lauretum, ab eo quòd ibi sepultus est T. Tatius rex, qui à Laurentibus interfectus est. ab silua laurea, quòd ea ibi excisa, & ædificatus vicus. vt inter sacram viam & macellum editum, Corneta à corneis, quæ abscissæ loco reliquerunt nomen. vt Esculetum ab esculo dictum, & Fagutal à fago: vnde etiam quod ibi sacellum, Iouis Fagutalis. Armilustrum, ab ambitu lustri locus. item Circus maximus dictus, quòd circum spectaculeis ædificatus, vbi ludi fiunt; & quòd ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt. Itaque dictũ in Cornicula *millies aduentu, quem circumeunt ludẽtes, Quid cessamus ludos facere? Circus noster ecce adest. In circo primo, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres: Næuius Oppidum appellat. Carceres dicti quòd coercentur equi, ne inde exeant ante quàm magistratus misit: Oppidum, quòd à muri parte pinneis turribúsque carceres olim fuerũt. Scripsit *poeta, Dictator vbi currum insidit, peruehitur vsque ad oppidum. Intimus circus ad *murtiũ vocatus, vt Procilius aiebat, ab vrceeis; quòd is locus esset inter figulos. alii esse

*milites ad vectim, quem

*Ennius

*mureis

dicunt à murteto declinatum, quòd ibi id fuerit. cuius vestigium manet, quòd ibi sacellum etiam nunc Murtiæ Veneris. Item simili de caussa circus Flaminius dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum; & quòd ibi quoque ludeis *Tauriceis circum metas currũt. Comitiũ ab eo, quòd coibant eò comitiis curiateis, & litiũ caussa. Curiæ duorum generum. nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas; vt curiæ veteres: & vbi senatus humanas; vt curia Hostilia, quòd primus ædificauit Hostilius rex. Ante hanc Rostra, cuius id vocabulum ex hostibus capta fixa sunt rostra. Sub dextra huius à comitio locus substructus, vbi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi. Is Græcostasis appellatur à parte, vt multa. Senaculum supra Græcostasin, vbi ædes Concordiæ, & basilica Opimia. Senaculum vocatum vbi senatus, aut vbi seniores consisterent, dictum vt γερουσία apud Græcos. Lautolæ à lauando, quòd ibi ad Ianum Geminum aquæ calidæ fuerunt. Ab heis palus fuit in minore velabro, à quo, quòd ibi vehebantur lintribus, Velabrum; vt illud maius, de quo suprà dictum est. Æquimeliũ, quòd æquata Melii domus publicé; quòd regnum occupare voluit is. Locus ad busta Gallica, quòd Roma recuperata, Gallorum ossa, qui possederunt vrbem, ibi coaceruata ac consita. Est locus qui vocatur Doliola ad cloacam maximã, vbi non licet despuere, à dolioleis sub terra. Eorũ duæ traditæ historiæ: quòd alii esse aiunt ossa cadauerum: alii Numæ Pompilii religiosa quædam post mortem eius infossa. Argiletum sunt qui scripserũt ab Argo, seu quòd is huc venit, ibique sepultus sit: alii ab argilla, quòd ibi id genus terræ. Cliuus Publicius, ab ædilibus plebei Publi-

Tau- reis

cieis,qui eum publicè ædificarũt. Simili de causſa Publilius vicus, & Coſconius vicus, quòd ab heis vireis dicuntur ædificati. Cliuus proximus ad florales vſus verſus. Capitoliũ vetus, quòd ibi ſacellum Iouis,Iunonis,Mineruæ: & id antiquius quàm Ædis quæ in capitolio facta. Eſquiliis vicus Africus,quòd ibi obſides ex Africa bello Punico dicuntur eſſe cuſtoditi. Vicus Ciprius à cipro: quòd ibi Sabini ciues additi conſederũt, qui à bono omine id appellarunt. Nã ciprum Sabinè bonum. Prope hũc vicus Sceleratus dictus à Tullia Tarquinii Superbi vxore; quòd,ibi cùm iaceret pater occiſus,ſupra eum vt mitteret carpentũ mulio,iuſſit. Et quoniã vicus conſtat ex domibus,nunc earum vocabula videamus. Domus Græcum eſt. & ideo in ædibus ſacreis ante cællam, vbi ſedes dei ſunt, Græci dicunt πρόδομον: quòd poſt, ὀπισθόδομον. Ædeis ab aditu, quòd plano pede adibant. Itaque ex ædibus efferri indictiuo funere præco etiam eos dicit, qui è taberneis efferuntur; & omneis in cẽſu villas inde dicimus Ædes. Cauum ædium dictũ, qui locus tectus intra parietes relinquebatur patulus, qui eſſet ad communem omnium vſum. In hoc locus ſi nullus relictus erat, ſub diuo qui eſſet; dicebatur Teſtudo à teſtudinis ſimilitudine, vt eſt in prætorio in caſtreis. Si relictum erat in medio, vt lucem caperet: deorſum,quò impluebat, Impluuium dictum:& ſurſum,qua compluebat,Cõpluuium; vtrumque à pluuia. Tuſcanicum dictũ à Tuſceis, poſteaquam illorum cauum ædium ſimulare cœperunt. Atrium appellatum ab Atriatibus Tuſceis. illinc enim exemplum ſumptũ. Circum cauum ædium erãt vniuſcuiuſque rei vtilitatis cauſſa parietibus diſſepta: vbi quid cõditum

esse volebant; à cælando Callam appellarunt. Penariam, vbi penus. Vbi cubabant, Cubiculum: vbi cænabant, Cænaculum vocitabant: vt etiam nunc Lanuuii apud ædem Iunonis, & in cetero Latio, ac Faleriis, & Cordubæ dicuntur. Posteaquam in superiore parte cænitare cœperunt; superioris domus vniuersa, Cænacula dicta. Posteaquam *ibi cænabant, plura facere cœperunt, vt in castreis ab hieme Hiberna. hibernum domus vocarunt: contra æstiuum.

ybi

* *Desunt paginæ tres.* *

religionem *Porcius designat, cùm de Ennio scribēs dicit eum coluisse *Tutilinæ loca. Sequitur porta Næuia, quòd in nemoribus Næuiis. Næuius enim loca vbi ea sic dicta, coluit. Deinde porta Rauduscula, quòd ærata fuit. æs Raudus dictum; ex eo in veteribus mancupiis scriptū, Rauduscuło libram ferito. Hinc porta Lauernalis ab ara Lauernæ, quòd ibi ara eius deæ. Præterea intra muros video portas dici: in Palatio Mucionis, à mugitu, quòd ea pecus in Bucitatum antiquum oppidum exigebant. Alteram, Romanulā, quæ est dicta ab Roma; quæ habet gradus in naualia ad Volupiæ sacellum. Tertia est Ianualis, dicta ab Iano; & ideo ibi positum Iani signū, & ius institutum à Numa Pompilio, vt scribit in annalibus L. Piso, vt sit clausa semper, nisi cùm bellum sit. Nusquam traditū est memoriæ Pompilio rege fuisse apertam: & pòst T. Manlio cōsule, bello Carthaginiensi primo confecto; & eodem anno apertam. Super lectuleis origines, quas aduerti, hæ. Lectica, quòd legebant, vnde eā facerent, stramēta atque herbas, vt etiam nunc fit in

potius

Tullinæ

castreis. lectos, ne essent in terra, sublimes in heis ponebant. Nisi ab eo quòd Græci antiqui dicebant λέκτρον, lectum potius. quam lecticam quòd inuoluebant, quòd ferè stramēta erant è segete, Segestriam appellant, vt etiam nunc in castreis. Nisi à Græceis. nam στίγαστρον, vbi lectus mortui fertur, dicebant. feretrum nostri, Græci φέρετρον καὶ φέρετρον. Posteaquam transierunt ad culcitas, quòd in ea sagum, aut tomentum, aliúdve quid calcabant, ab inculcando Culcita dicta: " ac quidquid hac insternebant, à sternendo Stragulum appellabant. Puluinar, vel à plumeis, vel a' pelluleis declinarunt. Quibus operiebantur, Operimenta, & pallia, Opercula dixerunt. In heis multa peregrina, vt Sagum, Reno Galli quid gaunacumma eius sagum, & Amphimalon, Græca: contra Latinum Torale, quod ante torum & Torus à toruo, quòd is in promptu. ab hac similitudine' Toruinus in mulieris capite ornatus. Quia simplici scansione scandebant in lectum non altum, Scabellum; in altiorem, Scamnum. Duplicata scansio, Gradus dicitur, quòd geritur ab inferiore in superiorem. Græca sunt, Peristromata & Peripetasmata. sic aliud aliquid item conuiuii caussa ibr.

hac

pellibus

torulus

Multa pecuniæ signatæ vocabula sunt. æris & argenti hæc As ab ære. Dupōdius à duobus ponderibus, quòd vnum pōdus Assipondium dicebatur. id ideo quòd As erat libræ pondus deinde ab numero reliquum dictum vsque ad Centussis, vt as singulari numero. Ab tribus assibus Tressis, & sic proportione vsque ad Nonussis. In denario numero hoc mutat: quod primum est, ab decem assibus Decussis: secundum à duobus decussibus 'Bicessis, quod dixi solum à duobus decussibus 'bicessis. Reliqua conueniunt, vt Tricessis à tri-

vicessis

vicessis

bus

bus,sic proportione vsq; adCentusis; quo maius æris vocabulum non est. Nam ' ducenti in proportione cùm dicuntur, non magis asses, quàm denarii aliæve res significantur. Æris minima pars, Sextula, quòd sexta pars vnciæ. Semuncia, quòd dimidia pars vnciæ. Se valet dimidiũ, vt in Selibra & Semodio. Vncia ab vno. Sextans ab eo quòd sexta pars asis: sicut Quadrãs, quòd quarta; & Triens, tertia pars. Semissis, quòd semiæs, id est dimidium asis, vt suprà dictum est. Septunx à septem & vncia ' conclusum. Reliqua obscuriora, quòd à deminutione: & ea quæ deminuuntur, ita sunt vt extremas syllabas habeant. vt à duodecim vna dempta vncia, Deunx. Dextans dempto sextante: Dodrans, dempto quadrante. Bes, vt olim des, dempto triente. In argento nummi id à Siculeis. Denarii, quòd denos æris valebant. Quinarii, quòd quinos. Sestertius, quòd semis tertius. Dupondius enim & semis antiquus sestertius est: & veteris consuetudinis vt retro æra dicerentur, ita vt semis tertius, semis quartus pronuntiarent. Sestertius igitur ab semis tertius dictus. Nummi denarii decuma libella, quòd libram põdo as valebat, & erat ex argento parua. Sembella, quòd sit libellæ dimidium, quod semis asis. Teruncius à tribus vnciis, sembellæ quod valet dimidium: & est quarta pars, sic vt quadrans, asis. Eadem pecunia vocabulum mutat. nam potest idem dici dos, arrabo, merces, corollarium. Dos erit pecunia, si nuptiarũ caussa data: hæc Græcè δωτίνη, ita enim hoc Siculi: ab eodem ' Donum. Nã Græcè vt ipsi δῶρον, vt alii δόμα, & vt Attici δόσις. Arrabo sic dicta, vt reliquum reddatur. hoc verbum à Græco ἀῤῥαβών. Reliquum, ex eo quòd debitum reliquit. Damnum à demptione, cùm minus re

ducenties

conlisum

demũ

Salmasius de usuris p. m. 215 legit δωτίνη[?] ... [illegible]

factum quàm quanti constat. Lucrum, ab luendo, si amplius, * quàm exoluerit quanti esset ceptum. Detrimentum, à detritu, quòd ea quæ trita, minoris pretii. Ab eadem Intertrimentum; ab eo quòd duo, quæ inter se trita & deminuta, à quo etiam Intrigo dicta, & Intertrigo. Multa, à pecunia, quæ à magistratu dicta, vt exigi possit ob peccatum. quòd singulæ dicuntur appellatæ esse multæ, quòd olim vnum dicebant multa. Itaque cùm in dolium aut culeum vnum addunt rustici, prima vrna addita, dicunt etiam nunc Multa. Pœna, à puniendo: vel à pœnitendo, quod post peccatum sequitur. Pretium, quod æstimationis, emptionísve caussa constituitur, dictum à periteis, quòd hi solùm possunt facere rectè id. Si quid datũ pro opera aut opere, Merces, à merendo. Quod manu factum erat, & datum pro eo, Manupretium, à manibus & pretio. Corollarium, si additum præter quàm quod debitum eius. vocabulum fictum à corolleis: quòd hæ, cùm placuerant actores, in scena dari solitæ. Præda est ab hostibus capta, quòd manu parta, vt parida præda. Præmium à præda, quòd ob rectè quid factum concessum. Si datur quod reddatur, Mutuum; quod Siculi μοῖτον. Ita scribit Sophron, μοῖτον ἀνταπόδομον. & Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant officii caussa. Alterũ munus, quod muniendei caussa imperatum; à quo etiam Municipes, qui vnà munus fungi debẽt, dicti. Ea pecunia quæ in iudicium venit in litibus, Sacramẽtum à sacro. Qui petebat, & qui inficiabatur de aliis rebus, vterque * quingentos æris ad pontem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum

* ex eo luerit, quàm quãti)

* quinquagenos æris ad põtificẽ dependebãt: de aliis

ſacramentum à ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat. Tributum dictum à tribubus, quòd ea pecunia quæ à populo imperata erat, tributim à ſinguleis pro portione cēſus exigebatur. Ab hoc ea quæ adſignata erat, Adtributum dictum. Ab eo quoque quibus adtributa erat pecunia, vt militi reddant, Tribuni ærarii dicti. ᶠId quod adtributum erat, æs militare, hoc eſt quod ait Plautus, Cedit miles, æs petit. Et hinc dicuntur milites ærarii, ab ære, quòd ſtipendia facerent. Hoc ipſum Stipēdium ab ſtipe dictum, quòd æs quoque Stipem dicebant. Nam quòd aſſes libræ pondo erant; qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cælla ſtipabant, id eſt, componebant, quo minus loci occuparet. à ſtipando Stipem dicere cœperunt. Stipare ab στίβειν fortaſſe, Græco vocabulo. Id apparet, quòd vt alias, tum inſtitutum etiam nunc, diis cum theſaureis aſſes dant, ſtipem dicunt: & qui pecuniam alligat, Stipulari & Reſtipulari. ᶠMilites ſtipendiarii ideo quòd eam ſtipem pendebant. Ab eo Ennius ſcribit, Pœni ſtipendia pendunt. Ab eodem ære impēdendo, Diſpenſator, & in tabuleis ſcribimus Expenſum, & inde prima Penſio, & ſic aut ſecunda, aut quæ alia. Et Diſpendium, ideo quòd in diſpendēdo ſolet minus fieri: Compendium, quòd cùm compenditur, vna fit. A quo vſura, quòd in ſortem accedebat, Impendium appellatum: quæ cùm accederet ad ſortem, ex vſu Vſura dicta, vt Sors quod ſuum fit ſorte. Per trutinam ſolui ſolitum, veſtigium etiam nunc manet in æde Saturni, quòd ea etiam nunc propter penſuram, Trutinam habet poſitam. Ab ære Ærarium appellatum. Ad vocabula, quæ pertinere ſumus rati, ea quæ & loca, & ea quæ in lo-

In quos

Militis)

V. Gronov. Mantissa Pecunia ... pag. 102 & 103.

ceis sunt, satis arbitror dicta: quòd neque parum multa sunt aperta: neque, si amplius velimus, volumen patietur. Quare in proximo (vt in primo libro dixi) quod sequitur de temporibus dicam.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LAtina liber quintus ad M. Tullium Ciceronem.

ORIGINES verborum, quæ sunt locorum, & quæ in heis, in priore libro scripsi. in hoc dicam de vocabuleis temporum, & earum rerum quæ in agendo fiunt aut dicũtur cum tempore aliquo; vt sedetur, ambulatur, loquitur. Atque siqua erũt ex diuerso genere adiuncta, potius cognationi verborum, quàm auditori calumnianti geremus morem. Huius rei auctor satis mihi Chrysippus, & Antipater; & illi in quibus etsi non tantum acuminis, at plus litterarũ; in quo est Aristophanes, & Apollodorus. qui omnes verba ex verbeis ita declinari scribunt, vt verba litteras alia adsumant, alia amittãt, alia commutent: vt fit in turdo, in turdario, in turdelice. Sic declinãtes Græci nostra nomina, dicunt Lucianum, Λουκιανὸν, & Quintiũ, Κοίντον. Ἀρίσταρχον illi, nos Aristarchum, & Δίωνα, Dionem. sic inquam consuetudo nostra multa declinauit, vt à vetere vetustum, ab solo

ſolum, ab libero liberum, ab laſibus lares. quæ obruta vetuſtate, vt potero eruere conabor. Dicemus primò de temporibus,& quæ per ea fiunt. Sed ita vt ante de natura eorum. ea enim dux fuit ad vocabula imponenda homini. Tempus eſſe dicunt interuallum mundi, & motus. Id diuiſum in parteis aliquot maximè ab ſolis & lunæ curſu. Itaque ab eorum tenore temperatò Tempus dictum: vnde Tempeſtiua, & à * motu eorum,qui toto cælo coniunctus mundus * deo, motus caſu venit. à quo tempus id ab hoc * deo dies appellatur. Meridies ab eo quod medius dies. D antiqui non R in hoc loco dicebant, vt Præneſte inciſum in ſolario vidi, quod Cornelius in baſilica Æmilia & Fuluia inumbrauit. Diei principium Mane,quòd tum manat dies ab Oriente. Niſi potius quòd bonum antiqui dicebant Manum. ad cuiuſmodi religionem Græci quoque, cùm lumen adfertur, ſolent dicere, φῶς ἀγαθόν. Suprema, ſummum diei, id à * ſupremo. hoc tempus duodecim tabulæ dicunt Occaſum eſſe ſolis:ſed poſtea lex Prætoria id quoque tempus iubet eſſe ſupremum, quo prætor in comitio ſupremam pronuntiauit populo. Secundum hoc dicitur Crepuſculum, à crepero. id vocabulum ſumpſerunt à Sabineis: vnde veniunt Crepuſci nominati Amiterno, quòd eo tempore erant nati,vt Lucii prima luce * in creatione. Crepuſculum ſignificat dubium; ab eo res dubiæ dictæ Creperæ, quòd crepuſculum, dies etiamnum ſit, an iam nox, multeis dubium. Nox (vt * Catulus ait) quòd omnia, niſi interueniat ſol, pruina obriguerint. quòd nocet, nox, niſi quòd Græcè νύξ, nox. Cùm ſtella prima exorta, Græci vocant ἕσπερον,noſtri Veſperuginem. vt Plautus,

motore

dio

dio

ſuperrimo

Reate

Catullus

Neque vesperugo, neque vergiliæ occidunt. Exortæ stellæ tempus dictum à Græceis ἑσπέρα, Latinè Vesper: vt ante solem ortum, quòd eadem stella vocabatur Iubar, quòd iubata. Pacuuius dicit, Pastor exorto iubare, noctis decurso itinere. Ennius, Aiax lumen iubárve in cælo cerno? Inter vesperuginem & iubar dicta nox. Intempesta nox, vt in Bruto Cassius, quod dicebat Lucretia, Nocte intempesta nostram* deuenit domum. Intempestam Ælius dicebat, cùm tempus agendi est nullum: quod alii concubium appellarunt, quòd ferè omnes tunc cubarent: alii, ab eo quòd sileretur, Silentium noctis. Quod idem Plautus tempus Conticinium. scribit enim, Videbimus. factum volo: i, redito conticinio. Alter motus solis est, alter cæli, quod mouetur à bruma ad solstitium. Dicta Bruma, quòd breuissimus dies est: Solstitium, quòd sol eo die sistere videatur; aut quòd sol ad nos versum, proximum est solstitium. Cùm venit in medium spatium inter brumam & solstitium, quòd dies æquus sit ac nox, Æquinoctiũ dictum. Tẽpus à bruma ad brumam dũ sol redit, vocatur annus; ꝙ vt paruuli circuli annuli, sic magni dicebantur* circites anni: vnde Annus. huius tẽporis pars Hiemps, ꝙ tum multi himbres. hinc Hibernacula, Hibernum: vel ꝙ tũ anima, quæ flatur, omniũ apparet, ab hiatu hiẽps. Tẽpus secundum, Ver; quòd tum virere incipiũt virgulta, ac vertere se tẽpus anni. nisi quòd Iones dicũt βῆρ. Tertiũ, ab æstu, Æstas. hinc Æstiuum. Nisi forte à Græco αἴθεσθαι. Quartum, Autumnus.

* aduenit

* circi

V. Salmasiũ in Solinũ pag. [illegible] C.

* *Multa desunt.* *

ab sole: sic mensis à lunæ motu dictus, dũ ab sole

profecta, rursus redit ad eum luna, quòd Græcè olim dicta μήνη: vnde illorũ μῆνες. ab eo nostri. A mensibus Intermestris dictus; quòd putabant inter prioris mensis senescentis extremos dies, & nouam lunam, esse diem, quem diligentius Attici * ἕνην καὶ νέαν appellarunt; ab eo quòd ea die potest videri extrema & prima luna. Lustrum nominatum tempus quinquennale; a luẽdo, hoc est soluendo: quòd quinto quoque anno vectigalia & * vltro tributa per censores persoluebantur. *Seculum, spatium annorum centum vocarunt: dictum à sene, quòd longissimum spatium senescendorum hominum id putarunt. Æuum ab ætate omnium annorum: hinc Æuiternum, quod factum est Æternum. Id ait Chrysippus esse αἰῶνα. Ab eo Plautus, Non omnis ætas ad perdiscendum est satis. hinc poetæ, Æterna tẽpla cæli.

μηνοχοῖας
vltra
Sæculum

A cæli naturali discrimine ciuilia vocabula dies accesserũt. Dicam prius, qui deorum caussa, tum qui hominum, sint instituti. Dies Agonales, per quos rex in regia arietem immolat, dicti ab agone; eo quòd interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur. Carmentalia nominantur quòd sacratum & feriæ Carmentis. Lupercalia dicta quòd in lupercali luperci* sacra faciunt. Rex cùm ferias menstruas Noneis Februarieis edicit, hunc diem Februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & id in sacreis nostreis verbum. Nam & Lupercalia Februatio, vt in antiquitatum libreis demonstraui. Quirinalia à Quirino, quòd ei deo feriæ, & eorum hominum qui fornacalibus sueis non fuerunt feriati. Feralia ab infereis, & ferendo. quòd ferunt tum epulas ad sepulchrum, quibus ius ibi parentare. Terminalia, quòd is dies anni extremus constitutus.

Duode-

Duodecimus enim mẽsis fuit Februarius,& cùm intercalatur,inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe.Equiria,ab equorum curſu. Eo enim die currunt equi in campo Martio.Liberalia dicta quòd per totum oppidum eo die ſedent ſacerdotes Liberi,hedera coronatæ anus cum libeis & foculo pro emptore ſacrificãtes.In libreis Saliorum,quorum cognomen Agonẽſium, forſitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. Quinquatrus:hic dies vnus à nominis errore obſeruatur proinde vt ſint quinque.dictus ab Tuſculaneis poſt diem ſextum Eidus ſimiliter vocatus Sexatrus ; & poſt diem ſeptimum, Septimatrus: ſic hic quòd erat poſt diem quintum Eidus, Quinquatrus. Tubiluſtrũ appellatur, quòd eo die in atrio ſutorio ſacrorũ tubæ luſtrantur.Megaleſia dicta à Græceis , quòd ex libris Sibyllineis accerſita ab Attalo rege Pergami prope murũ Megaleſion,vbi tẽplum eius deæ,vnde aduecta Romam.Fordicidia à fordeis bubus.bos Forda,quæ fert in ventre ; quòd ea die publicè immolantur boues prægnãtes in curiis complureis. A fordeis cædendeis Fordicidia dicta. Palilia dicta à Pale, quòd & feriæ ei deæ fiunt , vt Cerealia à Cerere, Vinalia à vino.Hic dies Iouis,non Veneris. Huius rei cura nõ leuis in Latio.nam aliquot loceis vindemiæ primùm à ſacerdotibus publicè fiebãt, vt Romæ etiamnunc. nam flamen Dialis auſpicatur vindemiam: & vt iuſsit vinũ legere,agna Ioui facit : inter cuius exta cæſa & porrecta flamen prorſus vinum legit. In Tuſculaneis ſacreis eſt, Vinum nouum ne vehatur in vrbem ante quàm vinalia Kalentur. Robigalia dicta ab Robigo. ſecundum ſegetes huic deo ſacrificatur , ne rubigo occupet ſegetes.Dies Veſtalia,vt virgines Veſta-

quar- tus ſiue quint.

les Vestæ sacrificent. Quinquatrus Minusculæ dictæ Iuniæ Eidus ab similitudine Maiorum, quòd tibicines tum feriati per vrbem vagantur, & conueniunt ad ædem Mineruæ. Dies Fortis Fortunæ appellatus ab Seruio Tullio rege, quòd is fanum Fortis Fortunæ secundum Tiberim extra vrbem Romam dedicauit Iunio mense. Dies Populi Fugia videtur nominatus, quòd eo die repente tumultu fugerit populus. non multo enim pòst hic dies quàm decessus Gallorum ex vrbe: & qui tum sub vrbe populi, vt Ficuleates ac Fidenates, & finitimi alii, contra nos coniurarunt. Aliquot huius diei vestigia fugæ in sacreis apparent. de quibus rebus antiquitatum libri plura referunt. Nonæ Caprotinæ, quòd eo die in Latio Iunoni Caprotinæ mulieres sacrificant, & sub caprifico faciunt, & è caprifico adhibent virgam.

Cur to 82 *Ob hoc toga prætexta data eis: Apollinaribus ludeis docui populum. Neptunalia à Neptuno. eius enim dei feriæ. Furinalia à Furina, quòd ei deæ feriæ publicæ dies is, cuius deæ honos apud antiquos. Nam ei sacra instituta annua, & flamen adtributus: nunc vix nomen notum pauceis. Portumnalia dicta à Portumno, cui eo die ædes in portu Tiberino facta, & feriæ institutæ. Vinalia Rustica dicũtur ante diem duodecimum Kalendas Septembris; quòd tum Veneri dedicata ædis, & orti eius tutelæ adsignantur, ac tum sunt feriati olitores. Consualia dicta à Conso, quòd tum feriæ publicæ ei deo, & in circo ad aram eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. Volcanalia à Volcano, quòd ei tum feriæ, & quòd eo die populus pro se in ignem animalia mittit. Opeconsiua dies ab dea Opeconsiua, cuius in regia sacrarium; quòd ideo

actum vt eò præter virgines Vestales, & sacerdotem publicum, introeat nemo. Is cùm eat, suffibulum haud habeat: scriptum id dicitur, vt à suffiendo subligaculum. Vortumnalia à Vortumno, cuius feriæ Octobri mense. Meditrinalia dies dictus à medendo; quòd, vt Flaccus flamen Martialis dicebat, hoc die solitum vinum nouum & vetus libari & degustari medicamenti caussa. Quod facere solent etiam nunc multi, cùm dicant; Nouum vetus vinum bibo: nouo veteri morbo medeor. Fontinalia à fonte, quòd is dies feriæ eius. ab eo autem tum, & in fontes coronas iaciunt, & puteos coronant. Armilustrium, ab eo quòd in armilustrio armati sacra faciunt. Nisi locus potius dictus ab heis. sed quod de heis prius. Id ab luendo, aut lustro, id est, quòd circumibant ludentes ancilibus armati. Saturnalia dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius. vt post diem tertium Opalia, Opis. Angeronalia ab Angerona, cui sacrificium fit in curia. Accalia feriæ publicæ Laurentinæ is dies, quem quidam in scribendo Laurentalia appellant; ab Acca Laurentia nominatus, cui sacerdotes nostri publicè parentant sexto die, qui atra dicitur, & dicũt hunc diem Tarentini Accas Tarentinas. Hoc sacrificiũ fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad sepulcrum Accæ: vt quod ibi prope faciũt diis manibus seruilibus sacerdotes. qui vterque locus extra vrbem antiquam fuit, non longè à porta Romanula, de qua in priori libro dixi. Dies Septimontiũ nominatus, ab heis septem mõtibus in queis sita vrbs est. Feriæ, nõ populi, sed mõtanorũ modo, vt Paganalibus, qui sunt alicuius pagi. De statutis

tritũ id

Nouũ vinum vetus bibo: Vetus vinum nouum bibo: Nouo veteri vino morbo medeor.

Fontinalia

Accæ

diebus dixi, nunc de annalibus dicam. Cōpitalia, dies adtributus laribus, vt alibi: ideo vbi viæ cōperūt, tum in cōpiteis sacrificatur; quotanneis is dies cōcipitur. Similiter Latinæ feriæ dies conceptiuus dictus à Latineis populeis, quibus ex Albano mōte ex sacreis carnem petere fuit ius cū Romaneis: à quibus Latineis Latinæ dictæ. Sementinæ feriæ, dies is qui à pontificibus dictus; appellatus à semente, quòd sationis caussa susceptæ. Paganicæ, eiusdem agriculturæ caussa susceptæ, vt haberet in agreis omnis pagus: vnde paganicæ dictæ sunt. Præterea feriæ Conceptiuæ, quæ non sunt annales; vt hæ quæ dicuntur sine proprio vocabulo, aut cū perspicuo; vt Nouendialis.

De heis diebus nunc iam, qui hominum caussa constituti, videamus. Primi dies mensium nominati Kalendæ, ab eo quòd heis diebus Kalentur eius mensis Nonæ à pontificibus, quintanæne an septimanæ sint futuræ, in Capitolio in curia Kalabra sic dictæ, Quinque Kalo Iuno Nouella. Septem Kalo Iuno Nouella. Nonæ appellatæ, aut quòd ante diem nonum Eidus semper, aut quòd vt nouus annus Kalendæ Ianuariæ ab nouo sole appellatæ, nouus mensis, noua luna Noneis. Eodem die enim in vrbem ab agreis ad regem conueniebat populus. Harum rerum vestigia apparent in sacreis Nonalibus in arce; quòd tunc ferias primas menstruas, quæ futuræ sint eo mense, rex * prædicit populo. Eidus ab eo quod Tusci Itus, vel potius quod Sabini Eidus dicunt. Dies postridie Kalendas, Nonas, Eidus appellati atri; quòd per eos dies noui inciperēt. Dies Fasti, per quos prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quòd tū esset populus

* edicit

constitutus ad suffragium ferendum. nisi si quæ feriæ conceptæ essent, propter quas non liceret: vt Compitalia, & Latinæ. Contrarii horum vocantur dies Nefasti, per quos dies nefas fari prætorem: Do, dico, addico. Itaque non potest agi. Necesse est aliquo eorum vti verbo, cum lege quid peragitur. Quòd si tum imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio: vt magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus. Prætor qui tum fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur: si prudens dixit, Quintus Mucius abnegabat eum expiari, & vt impium non posse dicebat. Intercisi dies sunt, per quos mane & vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam cæsam & exta porrecta fas: à quo quòd fas tum intercedit, intercisi dies, aut quòd tum intercisum, nefas. Dies qui vocatur sic, Quando rex comitiauit, fas: dictus ab eo quòd eo die rex sacrificulus dicat ad comitium, Ad quod tēpus est nefas, ab eo fas. Itaque post id tempus lege actum sæpe. Dies qui vocatur, Quando stercus delatum, fas: ab eo appellatus, quòd eo die ex æde Vestæ stercus euerritur, & per Capitolinum cliuum in locum defertur certum. Alliensis dies ab Allia fluuio dictus. nam ibi exercitu nostro fugato, Galli obsederunt Romam. Quod ad singulorum dierum vocabula pertineat dixi. Mensium nomina sunt aperta ferè, si à Martio, vt antiqui instituerunt, numeres. Nam primus à Marte. Secundus (vt Fuluius Flaccus scribit, & Iunius Gracchus) à Venere, quòd ea sit Ἀφροδίτη. cuius nomen ego, antiqueis littereis quod nusquam inueni, magis puto dictum, quòd ver omnia aperit, Aprilem. Tertius, à maioribus, Maius. Quartus, à iuniori-

bus, Iunius. Dehinc quintus Quintilis, & sic deinceps vsque ad Decembrem à numero. Ad hos qui additi; prior à principe Iano Ianuarius appellatus. Posterior, vt iidem dicunt scriptores, ab diis infereis Februarius appellatus, quòd tum heis parentetur. Ego magis arbitror Februarium à die februato, quòd tum Februatur populus, id est, lupperceis nudeis lustratur antiquum oppidum Palatium, gregibus cinctum.

QVOD ad temporum vocabula Latina attinet, hactenus sit satis dictum. Nunc quod ad eas res attinet, quæ in tempore aliquo fieri animaduerterim, dicam. vt hæc sunt; Legisti currens, ludens. De queis duo prædicere volo, quanta sit multitudo eorum, & quæ sint obscuriora quàm alia. Cùm verborum declinantium genera sint quattuor: vnum, quod tempora adsignificat, neque habet casus, vt ab lego, legis: alterum quod casus habet, neque tempora adsignificat, vt ab lego, lectio, & lector: tertium, quod habet vtrumque, & tempora & casus, vt ab lego, legens, lecturus: quartum, quod neutrum habet, vt ab lego, lectè, lectissimé: horum verborum si primigenia sunt ad mille (vt Cosconius scribit) ex eorum declinationibus verborum discrimina quingēta millia esse possunt: ideo quia singuleis verbeis primigeniis circiter quingentæ species declinationibus fiunt. Primigenia dicuntur verba, vt lego, scribo, sto, sedeo; & cetera, quæ non sunt ab aliquo verbo, sed suas habent radices. Contra, verba declinata sunt, quæ ab aliquo oriuntur, vt ab lego, legis, legit, legam, & sic itidem hinc permulta. Quare siquis primigeniorum verborum origines ostenderit, si ea mille sunt, quingētûm millium simplicium

discriminū)

verborum caussas aperuit vna. In nulleis tamen, qui ab heis reliqua orta ostenderit, satis dixerit de origine verborum; cùm vnde nata sint principio erant pauca, quæ inde nata sunt, innumerabilia. A quibus iisdem principiis, antepositeis præuerbiis pauceis, immanis verborum accedit numerus, quòd præuerbiis additeis, atque commutateis aliud atque aliud fit. Vt enim cessit atque recessit, sic accessit & abscessit: item incessit & excessit, sic successit, & decessit, & concessit, & præcessit. Quòd si hæc decem solùm præuerbia essent, quoniam ab vno verbo declinatione quingenta discrimina fierent, heis decemplicateis coniuncto præuerbio, ex vno quinque millia numero efficerent: ex mille ad quinquagies centum millia discrimina fieri possunt. Democritus, secuti & item alii, qui infinita principia dixerunt. quæ vnde sint, non dicunt, sed cuiusmodi sint. faciunt tamen magnum quod quæ ex heis constant in mundo, ostendunt. Quare si etymologia principia verborum postulet mille, de quibus ratio ab se non poscatur; & reliqua ostendat, quod non postulat: tamen immanem verborum expediet numerum. De multitudine, quoniam, quod satis esset, admonui, de obscuritate pauca dicam. Verborũ quæ tempora adsignificãt; ideo locus difficilimus est τόπικα, quòd neque heis ferè societas cũ Græca lingua, neq; vernacula ea, quorum repertũ memoria adfuerit nostra. de quib[9], vt dixi, quæ poterimus. incipiam hinc. Primum quod dicitur ago; Actio ab agitatu facta. Hinc dicimus, Agit gestũ tragœdus, & Agitantur quadrigæ. Hinc Agitur pecus pastum, qua vix agi potest. Hinc Angiportũ, quia nihil in eo potest agi. Hinc Angulus, quòd in eo locus angustissimus,

vnas,] mul- teis

discri- minum

cuius loci is angulus. Actionum trium, primus agitatus mentis; quòd primùm ea quæ ſumus acturi, cogitare debemus; deinde tum dicere; ac poſtremò facere. De heis tribus minimè putat volgus eſſe actionem cogitationem: tertium, in quo quid facimus, id maximum. Sed & cùm hoc 'agitamus, quid & in eam rem cogitamus, in mente agimus; & cùm pronuntiamus, agimus. Itaque ab eo orator dicitur agere cauſſam: & augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant quàm faciant. Cogitare à cogendo dictum. mens plura in vnum cogit, vnde deligere poſſit. Sic è lacte coacto Caſeus nominatus. ſic ex hominibus Cōcio dicta: ſic Coactio, ſic Compitū nominatum. A cogitatione Concilium; vnde Conſilium: quòd vt veſtimentum apud fullonem cùm cogitur, 'Conſiliari dicitur. Sic Reminiſci, cùm ea quæ tenuit mens ac memoria, cogitantur, & cogitando repetūtur. Hinc etiam Comminiſci dictum, à con & mēte; cùm finguntur in mente quæ nō ſunt: & ab hoc illud quod dicitur Reminiſcor, cùm commentum pronūtiatur. Ab eadem mēte Meminiſſe dictum: & Amēs, quod à mēte ſua diſcedit. Hinc etiā Metuo, mētem quodammodo motam amoueo. ſic quòd frigidus timor eſt, Tremuiſti, id eſt, timuiſti. Tremo dictū à ſimilitudine vocis. quæ tūc cum valde timetur, apparet tū etiam in corpore pili, vt ariſta in ſpica hordei Horrent. Curare à cura dictum. Cura, quòd cor vrat. Curioſus, qui hac præter modum vritur. Recordari, rurſus in cor reuocare. Curia vbi ſenatus rēpublicam curat: illa etiam Curia dicitur vbi cura ſacrorū publica; ab heis Curiones.

Volo à voluntate dictū, & à volatu, quòd animus ita eſt vt puncto tēporis peruolet quò volt.

[Margin: cogitamus; conciliari)]

[Manuscript note: V. Jani Guljelmi veris. sim: 11. 8.]

Libere à labendo dictum, quòd vt lubrica mens prolabitur, vt dicebant olim. A libendo Libido, Libidinosus; sic alia, vt Libentina. Metuere à quodam motu animi, cùm id quod malum casurum putat, refugit mens. Cùm vehementius in mouendo, vt ab se abeat, & foras fertur, Formido. Cùm pauet, ab eo Pauor. Meminisse, à memoria; cùm id quod remāsit in mente, in id rursus mouetur: quæ à manando, vt Manimoria potest esse dicta. Itaque Salii, qui cantant Mamurium Veturium, significāt veterem memoriam. Monere ab eadem, quòd is qui monet, proinde sit ac memoria. sic Monimēta quæ in sepulcreis. Et ideo secundum viam; quo prætereunteis admoneant & se fuisse, & illos esse mortaleis. Ab eo cetera quæ scripta ac facta memoriæ caussa, Monimenta dicta. Mærere à 'marcere, quòd mærore corpus marcescere videatur. hinc etiā Macri dicti. Lætari ab eo quòd latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum. Itaque 'Terentius ait, Gaudia sua si omnes homines cō-ferant vnum in locum, tamen mea exsuperet lætitia. Sic 'cùm se habent læta. Narro cùm alterum facio 'narrū: à quo Narratio, per quam cognoscimus rem gestam, quæ pars agendi est.

marcore

Iuuentius

enim

gnarū

* *Desunt quædam.* *

Adiicienda & hæc, quæ aut coniuncta cum tēporibus, aut ab heis. eorum hoc genus videntur etyma. Fatur is qui primùm homo significabilem ore emittit vocem. Ab eo, ante quàm ita faciant pueri, dicūtur Infantes; cùm id faciunt, iam fari: cum hoc vocabulum à similitudine vocis pueri, ac Fatuus fari id dictum. Ab hoc tempore quod tum puereis constituant Parcæ fando, dictum Fatum, & res Fatales. Ad hæc eandē vocem

qui facilè fantur, Facundi dicti: qui futura prædiuinando solent fari, Fatidici dicti. iidem Vaticinari, quod vesana mẽte faciunt. Sed de hoc postea erit vsurpandum, cùm de poeteis dicemus. Hinc Fasti dies, quibus certa verba legitima sine piaculo prætoribus licet fari. Ab hoc Nefasti, quibus diebus ea fari ius non est: &, si fati sunt, piaculum faciunt. Hinc Effata dicuntur, quòd augures finem auspiciorum cælestium extra vrbem agreis sunt effati. hinc *effari templa dicuntur ab auguribus: adfatus, qui in heis fines sunt. Hinc Fana nominata, quòd pontifices in sacrando fati sunt finem. hinc Profanum est, quod ante fanũ, id est coniunctum fano: hinc Profanatum, quod in sacrario pollutum. Atque inde Herculi decuma data ab eo est, quod sacrificio quodam Fanatur, id est, vt fani lege sit, id dicitur. Pollutum, quod à porriciendo est fictũ. Cùm enim ex mercibus libamẽta porrecta sunt Herculi in ara, tum pollutum est: vt cùm Profanum dicitur, id est proinde vt sit fani factum. Itaque vbi olim fano consumebatur omne quod profanum erat, vt etiam fit: quod prætor vrbanus quotanneis facit, cùm Herculi immolat publicè iuuẽcam. Ab eodem verbo fari, Fabulæ, vt tragœdiæ & comœdiæ, dictæ. Hinc Fassi, & Confessi, qui fati id quod ab heis quæsitum. Hinc Professi; hinc Fama, & Famosi. Ab eodem Falli, Falsum, & Fallacia: quæ propterea quòd fando quem decipit, ac contra quàm dixit, faciat. Itaque si quis re fallit, in hoc non proprio nomine fallacia, sed translatione. vt à pede nostro pes lecti, ac pes betæ. Hinc etiam Famiger, Affabile, & sic composita alia item, vt declinata multa, in quo & Fatuus & Fatuè. Loqui ab loco dictum: quòd qui primò dicitur fari,

*adfari

& vocabula & reliqua verba dicit, ante quam suo *quisque loco ea dicere potest. Hunc Chrysippus negat loqui, sed vt loqui: quare vt imago hominis non sit homo; sic in corueis, cornicibus, pueris primitus incipientibus fari, verba non esse verba, quòd nō loquantur. Igitur is loquitur qui suo loco quodque verbum sciens ponit: & istum Prolocutum dicimus, cùm animo quod habuit, extulit loquendo. Hinc etiam amplius dicuntur Eloqui ac Reloqui in faneis Sabineis è cælla dei, qui eloquuntur. hinc dictus Loquax, qui nimium loquitur: hinc Eloquens, qui copiosè loquitur; hinc Colloquium, cùm conueniunt in vnum locum loquendi caussa. Hinc Adlocutum mulieres ire aiunt, cùm eunt ad *aliquam locutum consulendi caussa. hinc quidā Loquelam dixerunt, verbum quod in loquendo efferimus. Concinnè loqui dictum à concinne, vbi inter se conueniunt partes, & inter se *respondent aliud alii. Pronūtiare dictum & Nuntiare. Pro idē valet quod ante, vt in hoc Proludit. Ideo actores pronuntiare dicuntur, quòd proscenio pronuntiant poeta cogitante: quod maximè tum dicitur propriè, nouā fabulam cùm agunt. Nūtius est enim ab heis rebus nominatus, quod à Græco verbo νέος videri potest declinatum: ab ea quidē Græca voce Neapolis, νέα πόλις, ab antiqueis nostreis vocitata: à quo etiam extremum Nouissimum quoque dici cœptum volgo. quod mea memoria, vt Ælius Gallus, sic senes aliquot, nimium nouum verbū quòd esset, vitabāt. Cuius origo, vt à vetere vetustius, ac veterrimū; sic à nouo declinatū nouius, & nouissimum: quod extremū. Sic ab eadē origine Nouitas, Nouicius, & Noualis; & sub noueis, dicta pars in foro ædificiorū. quod vocabulū eius

quidque

aliquē locum consolandi — Ita Victorium emendasse testatur Muretus ad Catull: Ep: XXXV

cudunt

peruetuſtum, vt nouæ viæ, quæ via iamdiu vetus. Ab eo quoque poteſt dictū nominare, quòd res nouæ in vſum quomodo additæ erant: quibus ea nouiſſent, nomina ponebant. Ab eo nuncupare, & nuncupatæ res, quòd tum in ciuitate vota noua ſuſcipiuntur. Nuncupare, nominare valere, apparet in legibus, vbi nuncupatæ pecuniæ ſunt ſcriptæ. Itē in choro in quo eſt, Æneas quis eſt qui meum nomen nuncupat? Itē in Medea, Quis tu es mulier quæ me inſueto nuncupaſti nomine? Dico, originem habet Græcam, quòd Græci δικάζω. hinc Ennius, Dico qui hunc dicare * cupit. hinc Iudicare, quòd tunc ius dicatur: hinc Iudex, quòd ius dicat accepta poteſtate, id eſt, quibuſdam verbeis dicendo finit. Sic enim ædis ſacra à magiſtratu pontifice præeunte dicendo dedicatur. Hinc ab indicando Indicium: hinc illa, Indicit *illum: indixit funus: * Prodixit diē: Addixit iudicium. Hinc appellatum Dictum in mimo, ac Dictioſus. hinc in manipuleis caſtrenſibus Dicta ducibus. Hinc Dictata in ludo: hinc Dictator magiſter populi, quòd is à conſule debet dici: hinc antiqua illa, Dicis immo, & Dicis cauſſa, & Addictus (ſi dico quid ſcienti quod det, quod ignorauit trado) Hinc Doceo declinatum: vel quòd cùm docemus, dicimus; vel quòd qui docentur, inducantur in id quod docentur: ab eo quod ſit ducere, qui eſt Dux, aut Ductor, qui ita inducit, vt doceat. Ab docere Diſciplina, & Diſcere, littereis commutateis pauceis. Ab eodem principio Documēta, quæ exēpla docendi cauſſa dicuntur. Diſputatio, & Computatio, cum præpoſitione, à Putando, quod valet purum facere. Ideo antiqui purum Putum appellarunt. Ideo Putator, quòd arbores putas facit. Ideo Ra-

poteſt
bellum
prædixit

tio putari dicitur, in qua summa fit pura. Sic is sermo, in quo pura disponuntur verba, ne sit cõfusus, atque vt diluceat, dicitur Disputare. Quod dicimus, Differit parteis, item areas, translatitio æquè ex agreis verbo vtimur. Nam vt olitor differit in areas sui cuiusque generis res, sic in oratione qui facit, Disertus. Sermo, opinor, est à serie: vnde Serta, & in vestimento Sartum, quod comprehensum. Sermo enim non potest in vno homine esse solo, sed vbi oratio cum altero coniuncta. Sic Conserere manum dicimur cum hoste: sic ex iure manu cõsertum vocare. Hinc Adserere manu in libertatem, cùm prehendimus. Sic àugures dicunt, Si mihi auctor es verbi. nam manu adserere dicit.

* *Desunt quædam.* *

Hinc etiam ipsi Consortes, ad quos eadẽ sors. hinc Sortes, quòd in heis iuncta tempora cum hominibus ac rebus. Ab heis Sortilegi. Ad hoc pecunia quæ in fenore, sors est, impendium quod inter se iungat. Legere dictum quòd legantur ab oculeis litteræ. Ideo etiam Legati, quòd vt publicè mittantur, leguntur. Item à legendo Leguli, qui oleam aut vuas legunt. Hinc Legumina in frugibus variis: Leges etiam, quæ lectæ, & ad populũ latæ, quas obseruet. Hinc Legitima; & Collegæ, qui vnà lecti; & qui in eorum locum suppositi, Sublecti; Additi, Adlecti. & Collecta, quæ ex pluribus loceis in vnum lecta. Ab legendo Ligna quoque, quòd ea caduca legebantur in agro, quibus in focum vterentur. Itidem ab legẽdo Legio, & Diligens, & Delectus. Murmuratur, dictum à similitudine sonitus. Qui murmurat, ita leuiter loquitur, quòd magis id sono facere, quàm vt intellegatur, videatur. Hinc etiam

poetæ murmurantia littora. Similiter Fremere, Gemere, Clamare, Crepare, ab vocis similitudine & sonitus dicta. Hinc illa, arma Sonant, Fremor oritur: nil me Increpitando commoues. Vicináq; horũ, Quiritare, Iubilare. Quiritare dicitur is qui Quiritium fidem clamans implorat. Quirites à * Curensibus, & ab iis qui cum Tatio rege in societatem venerũt, & donati ciuitate. Vt Quiritare, vrbanorum, sic Iubilare, rusticorũ. Itaque hos imitatus Aprissius ait in Bacche, Quis me iubilat? Vicinus tuus antiquus. Sic Triũphare appellatum, quòd cum imperatore milites redeuntes clamitãt per vrbem in Capitoliũ eunti, Io triumphe, io. Idque à θριάμβω Græco Liberi patris cognomento potest dictũ esse. Spondere est dicere. Spondeo, à sponte. nã id valet, & à voluntate. Ideo Lucilius scribit de Cretea, Cùm ad se cubitũ venerit sua voluntate, sponte ipsam suapte adductam, vt tunicam & cetera reiiceret. Eandem voluntatem Terentius significat, cum ait, Satius esse sua sponte rectè facere, quàm alieno metu. Ab eadem sponte, à qua dictum spondere, declinatũ spondet, & Respondet, Despõsor, & Sponsa, item sic alia. Spondet enim, qui dicit sua sponte, spondeo. spondet etiam sponsor, qui idem vt faciat obligatur. hinc Spõsus, Consponsus. hoc Næuius significat cùm ait, Consponsi. Spondebatur pecunia, aut filia nuptiarum caussa: appellabatur & pecunia, & quæ desponsa erat, Sponsa. quæ pecunia inter se cõtra sponsum rogata erat, dicta Spõsio. cui desponsa quòd erat, Sponsus. quo die spõsum erat, Sponsalis. qui spoponderat filiam, Despondisse dicebatur; quòd de spõte eius, id est voluntate, exierat. Non enim si volebat, dabat, quòd sponsu erat alligatus. Nam in comœdiis vides

* Curetibus

dici, Sponden' tuam gnatam filio vxorem meo? quòd tum & prætorium ius ad legem, & censorium iudicium ad æquum æstimabatur. Sic Despondisse animum quoque dicitur, vt despōdisse filiam; quòd suæ spontis statuerat finem. à qua, Sponte dicere, cùm spondere quoque dixerunt, cùm à sponte responderetur, id est, ad voluntatē rogantis. Itaque qui ad id, quod rogatur, non dicit, non respondet: vt non spondet ille statim, qui dixit spondeo, si iocandi caussa dixit: neque agi potest cum eo ex sponsu. Ita quisquis dicit in tragœdia, Meministine te despondere mihi gnatam tuam? quod sine spōte sua dixit, cum eo agi non potest ex sponsu. Etiam Spes à sponte potest esse declinata, quòd tum sperat, cùm quod volt, sic fieri putat. nā quod non volt, si putat; metuit, non sperat. Itaque hic quoque qui dicit in Astraba Plauti, Sequere, adsequere Polyba, disce: meā spem cupio consequi. Sequor Hercule quidem. nam libenter mea sperata consequor. Et quod sine sponte dicunt: verè neque ille sperat qui dicit adolescens, neque illa sperata est. Sponsor, & præs, & vas; neque idem, neque res à quibus ii, sed dissimiles. Itaque Præs, qui à magistratu interrogatus, in publicum vt præstet: à quo & cùm respondet, dicitur Præs. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, cùm reus parum esset idoneus, incepteis rebus, vt pro se alterum daret; à quo caueri postea lege cœptum est, ab heis, qui prædia venderent, vades ne darent. ab eo scribi cœptum in lege mancipiorum: vadem ne posceret, nec dabitur. Canere, & canit, & Succinit, & Cantus, & Cantatio, ex camena, permutato N: ab eo quod semel canit; si sæpius, cantat. hinc Cantitat,

item alia. nec ſine canendo tibicines dicti. Omnium enim horum quid à canere. etiam Buccinator à vocis ſimilitudine & cantu dictus. Oro ab ore,& Perorat, & Exorat,& Oratio,& Orator, & Oſculum dictum. Inde Omen, & Ornamentum. alterum quod ex ore primum elatum eſt, Oſmen dictum; alterum cum præpoſitione dicitur nunc ornamentum, olim oſnamenta: vt ſcenici plerique dicunt. Hinc Oſcines dicuntur apud augures, quòd ore faciunt auſpicium. Tertium gradum agendi dicũt,vbi quid faciunt: in eo propter ſimilitudinem agendi, & faciendi, & gerendi, quidam error heis qui putant eſſe vnum.Poteſt enim aliquid facere,& non agere: vt poeta facit fabulam, & non agit: contrà actor agit, & non facit. & ſic à poeta fabula fit, & non agitur; ab actore agitur,& non fit. Contrà imperator qui dicitur res Gerere:in eo neque agit,neque facit, ſed gerit, id eſt ſuſtinet: tranſlatum ab heis qui honera gerunt,quòd ſuſtinent. Proprio nomine dicitur Facere à facie;quòd rei,quam facit,imponit faciem.vt fictor cùm dicit Fingo, figuram imponit:cùm dicit Informo,formam: ſic cùm dicit Facio, faciem imponit: à qua facie diſcernitur, vt dici poſſit aliud eſſe veſtimentum, aliud vas. Sic item quæ fiunt apud fabros, fictores, item apud alios alia. Qui quid adminiſtrat, cuius opus non exſtat, quod ſub ſenſum venit; ab agitatu, vt dixi,magis agere, quàm facere putatur.ſed quòd heis magis promiſcuè quàm diligenter conſuetudo eſt vſa, tranſlatitiis vtimur verbeis. Nam & quidem Facere verba dicimus, & qui aliquid agit, non eſſe infitientem. Qui adlucet, dicitur Lucere, ab luere: & luce diſſoluuntur tenebræ.ab luce Noctiluca. Lucere item

Luci

à luce,

à luce, quòd propter lucem cultus institutus. Adquirere est ab ad & quærere: ipsũ Quærere, ab eo quòd, quæ res vt recuperaretur, datur opera: à quærẽdo Quæstio: ab heis Cõquæstor. Video, à visu: quinque enim sensuum maximus est in oculeis. Nam cum sensus nullus, quod abest mille passus, sentire possit; oculorũ sensus visusque ad stellas peruenit. Hinc Visenda, Vigilant, Peruigilium, & Inuident. & Actiacũ illud, Obliuio lauet, quod incidit inuidendum. à quo etiam Violauit virginem, pro vitiauit, dicebant. Æquè eadẽ modestia potius Cum muliere fuisse, quàm Concubuisse, dicebant. Cerno, idem valet. Itaque pro video, vt ait Ennius, Lumẽ iubárve in cælo cerno: C. Annius, Sensumque inesse & motum in membreis cerno. Dictum Cerno à creo, id est à creando: ab eo quod, cùm quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc fines capillorũ descripti, quòd finis videtur discrimen. & qui id in testamẽto, id est, facito videant te esse heredem. Itaq; in cretione adhibere iubent testes. Ab eodem est quod ait Medea, Ter sub armeis malim vitã cernere, quàm semel modò parere. Quod vt decernũt de vita eo tempore multorum, videatur vitæ finis. Spectare dictũ ab Specio antiquo: quo etiam Ennius vsus, Vos epulo postquam spexit. Et quod in auspiciis distributum est: qui habeant Spectionem, qui nõ habeant; & quod in auguriis augures dicunt, auem specere. Cõsuetudo autem communis, quæ cum præuerbiis cõiuncta sunt, etiam nunc seruat: vt Aspicio, Conspicio, Respicio, Suspicio, Despicio: sic alia. In quo etiã Exspecto, quod spectare volo. Hinc Specula: hinc Speculũ: quòd in eo specimus imaginem. Specula, de qua prospicimus. Speculator, quẽ mittimus ante,

quæstor.

obuiolauit

tenebreis

κρίω

discreti)

multa

vt respiciat quæ volumus. Hinc, quo oculos inungimus, quibus specimus, Specillum. Ab auribus videntur dicta verba, Audio, & Ausculto. audio, ab aueo, quòd auribus auemus discere semper. quod Ennius videtur etymon ostēdere velle in Alexandro, cùm ait, Iamdudum ab ludeis animus atque aures auent, auidè exspectantes nuntium. Propter hāc aurium auiditatem theatra replentur. Ab audiendo etiam Auscultare declinamus, quòd hi auscultare dicuntur qui auditeis parent. à quo dictum poetæ, audio, aut ausculto. Litteræ commutatione dicitur Odor, olor. hinc Olet, & Odorari, & odoratur, & Odora res. Sic ab ore, edo, sorbeo, bibo, poto. Edo à Græco ἐδω. Hinc Esculentum, & Escæ, Edulia: & quod Græcè γεύεσθαι, Latinè Gusto. Sorbere, itē Bibere, à vocis sono: vt Feruere aquam ab eius rei simili sonitu. Ab eadem lingua πότω, vnde Potio, vnde Poculum: Potatio, Repotatio: itidem Puteus, quòd sit Græcum antiquum, non vt nunc φρέαρ dictū. A manu Manupretium: Mancipium, quod manu capitur. Cùm iungit plures manus, Manipulus. vnde Manipularis miles, vnde Manica. Manubrium, quòd manu teneatur. *Mantelium quasi manuterium, vbi manus terguntur. Nunc primùm ponam de censoriis tabuleis. Vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de cælo nuntium erit: præconi sic imperato, vt viros vocet, Quod bonum, fortunatum, felixque salutaréque siet populo Romano Quiritium, reique publicæ populi Romani Quiritium, mihique, collegæque meo, fidei, magistratuique nostro. Omnes Quirites, pedites, armatos, priuatósque, curatores omnium tribuum, si quis pro se siue altero dari rationem volet, voca inlicium huc ad me. Præ-

Mātellum

co in templo primùm vocat, postea de moereis item vocat. Vbi lucet, censor, scribæ, magistratus murrha, vnguenteis vngũtur. Vbi prætores, tribunique plebei, quique in cõsilium vocati sunt, venerunt: censores inter se sortiuntur, vter lustrum faciat, vbi templum factum est. Post autẽ conuentionem habet qui lustrum cõditurus est. In commentariis consularibus scriptum sic inueni, Qui exercitum imperaturus erit, accẽso dicit hoc, Calpurni voca inlicium omneis Quirites huc ad me. Accensus dicit sic, Omnes Quirites inlicium visite huc ad iudices. Calpurnius dicit, Voca ad conuentionem omneis Quiriteis huc ad me. Accensus dicit sic, Omnes Quirites ite ad conuentionem huc ad iudices. Deinde cõsul loquitur ad exercitum, Impero qua conuenit ad comitia centuriata. Quare hîc accenso, illic præconi dicit, hæc est caussa. in aliquot rebus idẽ vt præco, accensus acciebat. à quo Accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere Bœotia ostendit: quam comœdiam alii esse dicunt: hoc versu, Vbi primùm accensus clamarit meridiem. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit, prætorem accẽsum solitum tum esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam, itémque meridiẽ, & horam nonam. Circum aras mitti solitum, quom inliceret populum in eum locum vnde vocare posset ad cõuentionem vocantis, non solùm ad consulis & censoris, sed etiam quæstoris, vt commentarium indicat vetus *inquisitionis M. Sergii Mani filii quæstoris, qui capitis accusauit Trogum: in qua sic est, Auspicio orando sede in tẽplo auspicii, dum aut ad prætorẽ aut ad consulem mittas auspiciũ petitum commeatũ. *prætores vocet ad te, & eum de moereis

(anquisitionis) (præco reum)

(Consul, Calpurni dicit. V. Nicol. Abrahamus ad M... lon. p. 173)

(Adde Plin. H. N. VII. 60.)

vocet: præconi id imperare oportet. cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittas, vbi canat collegas T. Trogi, & comitia edicat è rostreis. argentarii tabernas occludant: patres censeant, exquiras & adesse iubeas. magistratus cēseat *ex ara consules, prætores, tribunósque plebei collegásq; suos, & in tēplo iubeas adesse homineis; ac cùm mittas, concionem aduoces. In eodem commētario anquisitionis ad extremum scriptum caput edicti hoc est. Item quod adtingat, qui de censoribus classicum ad comitia centuriata redemptū habent, vti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat tum circùmque moeros, & ante priuati huiusce T. Quinctii Trogi scelerosi hominis hostium canat; & vt in cāpo cum prima luci adsit. Et inter id cùm circum mœros mittitur, & cùm concio aduocatur, interesse tēpus, apparet ex heis quæ interea fieri inlicium scriptum est. Sed ad comitia tum vocatur populus: ideo quòd alia de caussa hic magistratus non potest exercitum vrbanum conuocare: censor, consul, dictator, interrex potest. quòd cēsor exercitu centuriato constituit quinquennalem cùm lustraret, & in vrbem ad vexillum ducere debet. dictator, & cōsul in singulos annos: quòd hic exercitui imperare potest quò eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. Quare non est dubium, cùm hoc inlicium sit, cùm circum muros itur, vt populus inliciatur ad magistratus conspectum, quòd consul vocare potest in eum locum, vnde vox ad cōuentionem vocantis exaudiri possit. Quare vna origine Inlicio & Inlicius, quòd in choro Proserpinæ est: & Pellexit, quòd in Hermiona est, cùm ait Pacuuius, Regni alieni cupiditas pellexit. Sic Elicii Iouis ara in

exire)

[handwritten margin note:] ...sendo ... ad ... Ann. 11·32.

Auentino, ab eliciendo. Hoc nunc aliter fit atque olim, quòd augur consuli adest tum cùm exercitus imperatur, ac præit quid eum oporteat dicere. Consul auguri imperare solet vt inlicium vocet, nō accenso, aut præconi. Id inceptum credo, cùm abesset accēsus, & nihil intererat cui imperaret; & dicis caussa fiebant quædam, neque item facta, neque item dicta semper. Hoc ipsum Inliciū scriptum inueni in M. Iunii commentariis: quod tamen ibidem est quod illicitè illexit. Quæ cum E, & C, cum G, magnam habēt communitatem. Sed quoniam in hoc de pauceis rebus verba feci multa: de pluribus rebus verba faciam pauca, & potissimum, quæ in Græca lingua putant Latina. vt Scalpere, σκαλεύειν: Sternere, στορεννύειν: Lingere, λείχεσθαι: Ferre, φέρειν: Prouidere, προϊδεῖν: Errare, ἐρύειν. quæ omnia Græca sunt. Item ab γίγνομαι, Gigno; & ab eo quod dicunt στραγγαλίζειν, Strangulare: Tingere, θιγγάνειν. Præterea ab eo quod nos Malaxare, illi μαλακίζειν, Potare, πίζειν, Domare, δαμᾶν, Mulgere ab ἀμέλγειν. vt Runcinare δεσ- à runcina, cuius origo Græca ῥύγχος. Quod ad μὲν originem verborum huius libri pertinet, quoniā satis multas arbitror positas huius generis, desistam. Et quoniam de heisce rebus treis libros ad te mittere institui; de oratione soluta duos, de poetica vnum: & ex soluta oratione ad te misi duos, piorē de loceis, & quæ in loceis sunt; hunc de temporibus, & quæ cum heis sunt coniuncta: deinceps in proximo de poeticeis verborum originibus scribere institui.

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LAtina liber ſextus ad M. Tullium Ciceronem.

TEMPORVM vocabula,& eorum quæ coniuncta ſunt, aut in agendo fiunt, aut cum tempore aliquo enuntiantur, priore libro dixi.In hoc dicam de poeticeis vocabuleis, & eorum originibus. In queis multa difficilia.nam verbum,quod conditum eſt,& quibus littereis oportet ſcribi, aperiã. Inde ſi poſt aliqua dempta ſit,obſcurior fit volũtas,in poſteriores non reprehendenda. Igitur in illeis qui in ſcrutando verbo litteras adiiciunt aut demunt, facilius quid ſub ea voce ſubſit, videre poſſint. Etenim facilius obſcuram operam Myrmecidis ex ebore oculi videãt,ſi extrinſecus admoueãt nigras ſetas. cùm hæc adminicula addas ad eruendam voluntatem impoſitoris: tamẽ latent multa. Quòd ſi poetice in carminibus ſeruaret multa priſca, quæ eſſent; ſic etiã cur eſſent, poſuiſſet: fecundius poemata ferrent fructũ. Sed vt in ſoluta oratione, ſic in poemateis verba omnia quæ habent ἔτυμα, poſſunt dici nec multa. ab eo quòd non erunt in lucubratione litteræ proſecutæ; licet multum legerẽt C. Ælii hominis *in primo in littereis Latineis exercitati interpretationem carminum ſaliorum: videbis & exili littera expeditam, & præterita obſcura multa.

in primeis)

Nec mirum, cùm nō modò Epimenides post annos quinquaginta "expeditus à multeis non cognoscatur; sed etiā Teucer Liuii post annos "duodecim ab sueis qui sit ignoratur. At hoc quid ad verborum poeticorum ætatem? quorum si Pōpilii regnum fons in carminibus saliorum, neque ea à superioribus accepta; tamen habent septingentos annos. Quare, cur scriptoris industriam reprehendas, qui herois tritauum atauumq; non potuerit reperire, cùm ipse tui tritaui matrē non possis dicere? Quod interuallū multo tanto propius nobis, quam hinc ad initium saliorum, quo Romanorum prima verba poetica dicuntur Latina. Igitur de originibus verborum qui multa dixerit commodè, potius boni consulendum, quàm qui aliquid nequiuerit, reprehendendum. præsertim cùm dicat etymologice, nō omnium verborū posse dici caussas: vt quia quare ad medendū medicina. neque si non norim radices arboris, non possem dicere pirum esse ex ramo, ramum ex arbore, eā ex radicibus quas non video. Quare qui ostendit equitatum esse ab equitibus, equites ab " equite, equitē ab equo; neque equus vnde sit dicit; tamen hic docet plura, & satisfacit graté. Quem imitari possumus, vt ipse liber erit indicio. Dicā isto libro de verbeis quæ à poeteis sunt posita. Primùm de loceis; deinde de iis quæ in loceis sunt; tertio de tēporibus; tum quæ cum tēporibus sunt cōiuncta, vtq; cum heis sunt coniuncta, adiungā. & siquid excidit ex hac quadripartitione, tamē in ea vt cōprehendā, incipiā hinc. Vnus erit quē tu tolles in cærula cæli tēpla. Tēplū tribus modeis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine. Natura in cælo; ab auspiciis, in terra; ab similitudine, sub terra. In cælo

experrectus

decem

equito

equita ab

templum dicitur: vt in Hecuba, O magna templa cæli tum commixta ſtelleis ſplendideis. In terra, vt in Periboea, Scrupea ſaxa Bacchi templa prope adgreditur. Sub terra, vt in Andromacha, Acherusia templa alta Orci ſaluete infera. ' quam, quia initium erat oculi, à tuendo primò templum dictum. quocirca cælum qua tuimur, dictum templum. Sic, Contremuit templum magnum Iouis altitonãtis id eſt (vt ait Næuius in Hemiſphærio) vbi terra cærulo ſeptum ſtat. Eius templi partes quattuor: ſiniſtra ab oriẽte, dextra ab occaſu: antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. In terreis dictum tẽplum locus augurii aut auſpicii cauſſa quibuſdam concepteis verbeis finitus. Cõcipitur verbeis non iiſdem vſquequaque. In arce ' item, Teſtáque meta ſunto, quoad ego eas relinquam, nuncupauero. Olla ver arbor, quidquid eſt quam me ſentio dixiſſe, templum tectúmque: ferto in ſiniſtrum. Olla ver arbor, quidquid eſt quod me ſentio dixiſſe, templum tectumque: ferto in dextrum. Interea concretione, conſpicione, cortumione, vtique ea rectiſſimè ſenſi. In hoc templo faciundo arbores conſtitui fines apparet, & intra eas regiones qua oculi conſpicient, id eſt tuimur: à quo templum dictum, & Contemplare. vt apud Ennium in Medea, Contempla, & templum Cereris ad læuam aſpice. Contẽplare & Conſpicare idem eſſe apparet. ideo dicere cùm templum faciant augures Conſpicione, qua oculorum cõſpectum finiant: quod cùm dicunt conſpicionem, addunt Cortumionem, quæ dicitur à cordis viſu. Cor enim, cortumionis origo. Quod addit tẽpla vt ſint dextra; aiunt ſancta eſſe, qui gloſſas ſcripſerunt. Id eſt falſum. nam curia Hoſtilia templum eſt, & ſanctum non eſt.

quaqua intuerant oculi,

ita)

ſed hoc vt putarent ædem ſacram eſſe templum & ſanctum eſſe; quòd in vrbe Roma pleræque ædes ſacræ ſunt templa, eadem ſancta: & quòd loca quædam agreſtia, quòd alicuius dei ſunt, dicuntur Teſca. Nam apud Actium in Philoctete, Lemnia quis tu es mortalis, qui indeſerta & teſca te apportes loca? Loca enim, quæ ſunt, deſignat cũ dicit Lemnia. "Præſtolare, "& celſa Cabirum delubra tenes, myſteriáque priſtina caſteis cõcepta ſacreis. Deinde Volcania templa ſub ipſeis collibus: in quos delatus locos dicitur, alto ab limine cæli. Et Næuius, Expirante vapore vides vnde ignes cluet mortalibus "diueis. Quare heic qui teſca dixit, non errauit. neque ideo quòd ſancta, ſed quòd ibi myſteria fiunt, ac tuentur, Tueſca dicta, pòſt teſca. Tueri duo ſignificat, vnum ab aſpectu, vt dixi: vnde eſt illud, Tueor te ſenex proh Iuppiter? Et, Quis pater aut cognatus volet nos contra tueri? Alterum à curando ac tutela: vt cùm dicimus, 'Bellum tueor, & tueri villam. a quo etiam quidam dicunt illum qui curat ædeis ſacras, Æditum, non Æditumum. Sed tamen hoc ipſum ab eadem profectum eſt origine, quòd quem volumus domum curare, dicimus, Tu domi videbis. vt Plautus, cũ ait, Intus para, cura, vide "quod opus fiat. Sic dicta Veſtiſpica, quæ veſtem ſpiceret, id eſt, videret veſtem ac tueretur. Quare à tuendo & templa & teſca dicta, cum diſcrimine eo quod dixi. Etiam inde idem, Illud enim extemplo acceptum me negato & filium. Extemplo, eſt continuò: quòd omne templum debet circum ſeptum, nec plus quàm vnum introitum habere. Quod eſt apud Actium, Peruade polum, ſplendidæ mundi ſidera bigeis cõtinueis ſecepit ſpoliis. Polus, Græcum: id ſignificat cir-

Præſto littora iara excelſa

diuus.

velle tueri villam

quid opus ſiet

cuitum cæli. Quare quod est Peruade polum. vade per polum. Signa dicuntur eadem & sidera. Signa, quòd aliquid significent, vt libra, æquinoctium. Sidera, quæ insidunt: atque ita significant aliquid in terreis perurendo, aliudve. Quare & signum "candens in Hectore. Quod est terrarum amfracta reuisam. Amfractum est ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. ab eo leges iubent in directe pedum octo esse, in amfracto sexdecim: id est, in flexu. Ennius, Vt tibi Titanis Triuia dederit stirpem liberûm. Titanis Triuia Diana est, ab eo dicta Triuia quòd in triuio ponitur ferè in oppideis Græceis. vel quòd luna dicitur esse, quæ in cælo tribus viis mouetur, in altitudinem & latitudinem & longitudinem. Titanis dicta, quòd eam genuit Titani filia Latona, vt scribit 'Manilius, Creta Titano. vt idem scribit, Latona parit casto complexu Iouis Deli deos geminos. id est, Apollinem & Dianam. Idem de eodem, O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines. Vmbilicum dictum aiunt ab vmbilico nostro; quòd is medius locus sit terrarum, vt vmbilicus in nobis. Quod vtrumque est falsum. neque hic locus est terrarum medius; neque noster vmbilicus, est hominis medius. Itaque pingitur qui vocatur ἰχθὺν à Pythagora; vt media cæli ac terræ linea ducatur infra vmbilicum, per id quo discernitur homo, mas an femina sit: vbi ortus humanus similis vt in mundo. "Vbi enim omnia nascuntur in medio, quòd terra mundi media. Præterea si quod medium, id est vmbilicus, vt pila terræ: nō Delphis medium. & terræ medium non hoc; sed quod vocant Delphis in æde foramen. adlatum est quiddam, vt thesauri speciem, quod Græci

cadens in pectore

Mālius

Ibi

ὀμφαλὸν, vmbilicum, dixerunt. Pacuuius, Calydonia altrix terra exuberantium virum. Vt ager Tuſculanus, ſic Calydonius, ager eſt, non terra; ſed lege poetica, quòd terra Ætolia, in qua Calydon, à parte totam accipi Ætoliam voluit.

Actius, Myſtica àd dextram per vada vecti, Myſtica à myſteriis, quæ ibi in propinqueis loceis nobilia ſunt. Ennius, Areopagitæ quid dedere aliud quàm *pedam? Areopagitæ ab Areopago, is locus Athenis. Muſæ quæ pedibus magnum pulſatis olympum. Cælum dicũt Græci olympum, montem eum in Macedoniá omnes; à quo potius puto dictas muſas Olympiadas. Ita enim ab terreſtribus loceis cognominatæ Libethrides, Pipleides, Pimpliades, Theſpiades, Heliconiades. Quaſi Helleſpontum, & clauſtra: quòd Xerxes quondam eum locum clauſit. Nam, vt ait Ennius, Iſque Helleſponto pontem contendit in alto. Niſi ab eo quòd Aſiam & Europam ibi *cõcludit mare, & inter anguſtias facit Propontidis fauces. Pacuuius, Liqui in Ægeo freto. Dictum Fretum à ſimilitudine feruẽtis aquæ: quòd in fretum ſæpe cõcurrat æſtus, atque efferueſcat. Ægeum dictum ab inſuleis, quòd in eo mari ſic ſcopuli vocantur, à ſimilitudine caprarum, αἶγες.

Pacuuius. (Æges) ferme aderant æquore in alto ratibus repẽtibus. Æquor mare appellatum, quòd æquatum, commotum vento non eſt. Ratis nauis longa *dicitur: vt Ennius, cùm ait, Conferre aut ratem æratam qui *perit, & qui dum mare ſudantes eunt, atque ſedentes. Ratis dicta nauis longa propter remos, quod hi cùm per aquam ſublati ſunt dextra & ſiniſtra, duas parteis efficere videntur. ratis enim, vnde hoc tranſlatũ, illic vbi plures mali aut aſſeres.

peram

cõlidit

dixit

Næui

periret

pudam Voss. quae V. in Pomp. Meta lare p. 300 et 309.

* *Deest pagina.* *

Agrestis ab agro. Infulas dictas apparet in hostiieis, quòd velamenta è lana quæ adduntur, Infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant. itaque cùm ad sepulcrum ferunt frondes atque flores, addunt nunc lanas, sed velatas frōdenteis comas. Cornuatam vmbram iaci. Dicere apparet cornuatam à cornibus. Cornua à curuore dicta, quòd pleraque curuamus. At quas memorat nosse vos esse Casmenas. Casmenarum priscum vocabulum, ita natum atque scriptum est: alibi Carmenæ. ab eadem origine sunt declinatæ. vt in multeis verbeis, in quo antiqui dicebant S, postea dicūt R. vt in carmine saliorum sunt hæc, Cosauli, Dolosi, Eso. Omina verò adpatula* coemisse. Iam Cusiatii, Muses, Ruse, dùmque Ianus venet: pòst Melios, Melior: Fœdesum, Fœderum: Plusima, Plurima: Asena, Arena: Ianitos, Ianitor. Quare Casmena, Carmena: inde carmina. R postea extrito camena factum. Ab eadem voce canite, pro quo in saliari carmine scriptum est Cante, hoc versu, Diuum exta cante, diuum deo supplice cante. In carmine Priami apud Actium, quod est, Veteres casmenas cascas res volo profari. Et primùm Cascum significat vetus. eius origo Sabina, quæ vsque radices in Oscam linguam egit. Cascum, vetus esse significat Ennius, cū ait, Quam primum casci populi genuere Latini. Eo magis * Manilius quod ait, Cascum duxisse cascam non mirabile est, quoniam canoras conficiebant nuptias. Item ostendit * Papinii epigrammation, quod in adolescentem fecerat Cascam,

conuenisse

Mālius

Pōponii

Ridiculum est cùm te Cascam tua dicit amica
Casca Philotonis, ipsa senex puerum.

Dic tu illam pusam:sic fiet mutua muli.
Nam verè pusus tu,tua amica senexst.
Item ostendit quod oppidū vocatur " Casſinum. Cascinum
Hoc enim à Sabineis orti Samnites tenuerunt,
& nunc nostri;vnde & " Casſinum forum vetus. Cascinum
Item significant in Atellaneis aliquot pupum senem,quod Osci Casnar appellant. Apud Lucilium,Quid tibi ego ambages Ambiui scribere coner? Profectum à verbo " Ambe, quod est in ambitu & ambitioso. ambio Apud Valerium Soranum,Vetus adagio est, ô P. Scipio. Quod verbū vsque eò euanuit,vt Græcum παροιμία, pro eo positum,magis sit apertum.nam idem quod vocāt Græci παροιμίας. vt, Auribus lupum teneo; Canis caninam non est. Adagio, & littera commutata Abagio,dicta ab eo quòd ambit orationem ; neque in aliqua vna re consistit sola. Ambagio dicta vt Ambustum , quod circum vstum est. vt Ambiegna bos apud augures,quam circum aliæ hostiæ constituuntur. Cùm tria sint coniuncta in origine verborum , quæ sint animaduertenda,à quo sit impositum,& in quo,& quid;sæpe non minus de tertio quàm de primo dubitatur,vt in hoc : vtrum primùm vna Canis,an Canes sit appellata.dicta enim apud veteres,vna canes. Itaque Ennius scribit , Tantidem quasi feta canes sine dentibus latrat. Lucilius , Nequam & magnus homo,laniorum immanis canes vt. Impositio vnius debuit esse canis , plurium canes. Sed neque Ennius cōsuetudinem illam sequens, est reprehendendus:neque is qui nunc dicit, Canis caninam non est. Canes, quòd latratu signa dant,vt signa canant,canes appellatæ: & quòd ea voce indicant quæ noctu latent , Latratus appellatus. Sic dictum à quibusdam vt vna canes, vna

trabes remeis rostrata per altum. Ennius, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa adcidisset abiegna ad terram trabes. Cuius verbi singularis casus rectè correptus, ac facta trabs. In Medo Ennius, Cælitum Camilla expectata aduenis, salue hospita. Camilla: qui glossemata interpretati, dixerunt administram; addi oportet, in heis quæ occultiora. Igitur dicitur in nuptiis Casmillus, qui cummerum fert, in quo quid sit in ministerio plerique extrinsecus nectunt. hinc Casmillus nominatur in Samothraces mysteriis Dius quidam administer diis magneis. Verbum Græcum arbitror, quod apud Callimachum in poemateis eius inueni. Apud Ennium, Subulo finitimas propter astabat aquas: Subulo dictus, quòd ita dicunt tibicines Tusci. quocirca radices eius in Etruria nō Latio quærendum est. Versus quos olim Fauni vatésque canebant. Fauni, dei Latinorū, ita vt Faunus & Fauna sint in versibus quos vocant Saturnios; in siluestribus loceis traditum est solitos fari. à quo fando Faunos dictos. Antiquos poetas Vates appellabant à versibus viendeis, vt in poemateis cùm scribam, ostendam. Corpore Tartarino prognata paluda virago. Tartarino, à Tartaro dictum. Plato in quarto de fluminibus, apud inferos quæ sint, in heis vnum Tartarum appellat: quare Tartari origo Græca. Paluda à paludamenteis. Sunt hæc insignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cùm exit imperator, ac lictores mutant vestem, & signa incinuerūt; Paludatus dicitur proficisci: quæ, propterea quòd conspiciuntur qui ea habēt, ac fiunt palàm, Paludamenta dicta. Plautus, Epeum fumificum cocum: ab Epeo illo qui dicitur ad Troiam fecisse equū Troianum Argiueis,

& aptè cibum curasse.ideo ait Epeum fumificum qui legioni nostræ habet coctum cibum. Apud Ennium, Atque prius pariet locusta lucam bouem. Luca bos, elephas. cur ita sit dicta, duobus modeis inueni scriptum.Nam & in C. Ælii commentario erat,à Libyceis Lucas: & in " Verginii commentario, ab Lucaneis Lucas: ab eo quòd nostri cùm maximam quadrupedem, quam ipsi haberēt,vocarent bouem: & in Lucaneis Pyrrhi bello primùm vidissent apud hosteis elephantos, " id est quadrupedes " cornutas (nam quos dentes multi dicunt, sunt cornua)lucam bouem appellasse. Si à Libya dictæ essent lucæ; pantheræ & leones, non Africanæ bestiæ dicerentur, sed lucæ. Si ab Lucaneis dictæ; vrsi cur potius Lucani quàm Luci dicti? Quare ego arbitror potius Lucas ab luce, quòd longè relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tum ornatæ erant turres. Ennius, Orator sine pace redit, regique refert rem. Orator ab oratione dictus. qui enim verba haberet orationum publicè aduersus eum quo legebatur; ab oratione Orator dictus: cùm res maiore ratione legebantur potissimum, qui caussam commodissimè orare poterant. Itaque Ennius ait, Oratores doctiloqui. Apud Ennium, Olli respondet suauis sonus Egeriai. Olli valet dictum illi, ab olla, & ollus. quod alterum comitiis cum recitatur, à præcone dicitur olla centuria; non illa: alterum apparet in funeribus indictiueis, quom dicitur, Ollus leto datus est. quod Græcus dicit λήθη, id est obliuioni. Apud Ennium, " Mensas constituit, idémque ancilia. Ancilia dicta ab ancisu, quòd ea arma ab vtraque parte, vt peltæ Thracum, incisa.

Vergilii

identidem quadr. cornuatas.

Mēses

Itē alibi, Lib. *Saturnio in carmine, Libáque, fictores, Argeos, & tutulatos. Liba, quòd libandi caussa fiunt: Fictores dicti à fingendeis libeis: Argei ab Argis. Argei fiunt è scirpeeis virgulteis, simulacra sunt hominum *triginta: ea quotanneis à ponte sublicio à sacerdotibus publicè iaci solēt in Tiberim. Tutulati dicti hi qui in sacreis in capitibus habere solent, vt metam. id Tutulus appellatur, ab eo quòd matres familias crines conuolutos ad verticem capitis, quos habent vti velatos, dicunt Tutulos: siue ab eo quòd tuendi caussa capilli fiebant: siue ab eo quòd altissimum in vrbe quod est, ea res tutissima, Tutulus vocatur. Eundem Pompilium Numam ait fecisse flamines, qui cùm omnes sint à singuleis deeis cognominati; in quibusdam apparent etyma. vt cur sit Martialis, Quirinalis. Sunt in quibus flaminum cognominibus latēt origines; vt qui sunt in versibus plerique, Volturnalis, Palatualis, Furinalis, Floralis, Falacer, Pomonalis: obscura est eorum origo. Volturnus, Palatua, Furina, Flora, Falacer, Pomona pomorum patrona. Apud Ennium, Iam cata signa feræ sonitum dare voce parabant. Cata, acuta. hoc enim verbo Sabini dicunt: quare Catus Ælius Sextus; non (vt aiunt) sapiens, sed acutus, & quod est, tunc cœpit memorari. Simul cata dicta, accipienda acuta dicta. Apud Lucilium, Thynno capto coruum excludunt foras, occidúntque lupos aperdite, & iura siluri. Sume rete atque amiam. Piscium nomina sunt, eorúmque in Græcia origo. Apud Ennium, Quæque cæruleo freto orta nare cœpta.

vigintiquatuor.

* *Desunt quædam.* *

Caua cortina dicta, quòd est inter terram & cælum ad similitudinem cortinæ Apollinis: ea à corde,

corde, quòd inde sortes primùm æstimatæ. Apud Ennium, Quin inde inuicteis sumpserunt perduellibus. Perduelles sunt hostes. vt perficit, sic Perduellum, Duellum: id postea bellum. Ab eadem caussa facta Duellona, Bellona. Apud Plautum, Neque iugula, neque vesperugo, neque vergiliæ occidunt. Iugula signum est quod Actius appellat Oriona, cùm ait, Citius Orion patesit. huius signi caput dicitur è stelleis *quattuor, [tribus] quas infra duæ claræ, quas appellant humeros. inter quas quod videtur iugulum: vnde Iugula dicta. Vesperugo, stella quæ vespere oritur, à quo etiam Opilius scribit vesperum. itaque dicitur, Alter vesper adest, quem dicunt Græci *διέσπερον*.

Næuius patrem suum optimũ, appellat supremum. Supremũ à superrimo dictũ. itaq; in duodecim tabuleis, Solis occasu diei suprema tempestas esto. Libri augurũ pro tempore Tẽpestatem dicunt, id est, supremum augurii tempus. In Cornicula, Qui regi latrocinatus decem annos Demetrio. Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi, atque ad latera habebãt ferrum: quos postea à stipatione Stipatores appellarunt, & qui conducebantur mercede. Ea enim Merces dicitur Græcè λάτρον, καὶ σάτρον. Ab eo veteres poetæ nonnunquam milites appellãt latrones, quòd item vti milites cum ferro, aut quòd latent ad insidias faciendas. Apud Næuium, Risi egomet cassabundum ire ebrium. Cassabundum, à cadendo. Item, Diabathra in pedibus habebat, & erat amictus epicroco. Vtrumque vocabulum Græcum. In Menæhmeis Plauti, Inter ancillas sedere iubeas, lanam carere. Idem est hoc verbum in *Cosmotria Næuii. Carere à [AEmil.] carendo, quòd eam tum purgant ac deducunt, vt [chia]

careat ſpurcitia. Ex quo Carminari dicitur tum lana, cùm caret eo quod in ea eſt nequam. Eſt lana quam in Romulo Næuius appellat Oſcam, ab Oſceis. In Perſa, Iam pol ille hic aderit credo congerro meus. Congerro à gerra, & Græcum eſt, & in Latina cratis. In Menæchmeis, Idem iſtuc alieis adſcriptiueis fieri ad legionem ſolet. Adſcriptiui dicti, quòd olim adſcribebātur inermes, qui ſuccederent armateis militibus; id eſt, ſi quis eorum deperiſſet. In Trinummo, Nam illum tibi ferentarium. à ferendo, id eſt, inanem, ac ſine fructu: aut quòd Ferētarii equites hi dicti, qui ea modò habebant arma quæ ferrentur, vt iaculum. Huiuſcemodi equites pictos vidi in Æſculapii æde vetere, & ferentarios adſcriptos. In Friuolaria, Vbi rorarii eſtis? en ſunt. vbi ſunt accenſi? ecce. Rorarii dicti à rore: qui bellum committebāt ante. ideo quod ante rorat quàm pluit. Accēſos, miniſtratores Cato eſſe ſcribit. poteſt id ab arbitrio; nam inde ad arbitriū eius, cuius miniſter. (Pacuuius deum triportenta in Mercatore ponit) Idem in Mercatore, Non tibi iſtuc magis diuidia eſt quam mihi hodie fuit. hæc eadem in Corollaria Næuii. Diuidia à diuidendo dicta, quòd Diuiſio diſtractio eſt doloris. Itaq; in Curculione ait, Sed quid tibi eſt? lienes necāt, renes dolent, pulmones diſtrahuntur. In Phagone, Honos ſyncerasto perit. Syncerastū eſt omne edulium antiquo vocabulo Græco. In Paraſito pigro, Domū ire cœpi tramite dextra via. Trames a tranſuerſo dictus. In Fugitiueis, Age, euge, ſpecta, vide vibices quātas. Iā inſpexi quid eſſent. Vibices, alii excitatum verberibus corpus. In "Ciſtellaria, Non quaſi vt hæc ſunt heic, limaces liuidæ. Limax, à limo, quòd ibi viuit. Diobola-

V. Salmas. de mil. Rom. cap. 14.

Ner-uolaria

res, ſcæniculæ, miraculæ. Diobolares, à bineis oboleis: Scæniculæ, ab ſcæno nugario vnguento. Miraculæ, à mireis, id eſt mõſtreis. à quo Actius ait, Perſonas diſtortas orib⁹ deformeis, miriones. Ibidem, Scrantiæ, ſcrupedæ, ſtritabillæ, Tantalæ. Ab ſcreãdo Scrantiæ ſic adſignificat. Scrupedam Aurelius ſcribit Auſcaripedam. Iuuẽtius comicus dicebat à vermiculo piloſo, qui ſolet eſſe in frõde cum multeis pedibus. Valerius, à pede ac ſcrupea. Ex eo ab Actio poſitum, Incurioſa itaque es Menalippe? Reiicis abs te religionem? ſcrupeam imponas. Stritabillas, à ſtritilando. Stritare ab eo qui ſiſtit ægré. In Aſtraba, Actioſa annonam è vili concinna vireis. Ideo in Sitelitergo idem ait, Mulieres vxorculauit: ego noui ſcio actioſas. quas ſic Claudius ſcribit actioſas demonſtrari ſuſpicatrices, ab agendo actioſas. Vt ab vna faciendo, Factioſæ; ſic ab vna agendo, Actioſæ dictæ. In Ceſtione, Ceraſtibola, vt de lumbo obcænabis. Ceraſtibola Opilius ſcribit circum coxendices ſunt nobis: id Græcum eſt ab huius loci verſura.

In Neruolaria, Scobinam ego illam actutum adraſi. Scobinam, à ſcobe. lima enim materia fabrilis eſt. In Pœnulo, Vinceretis ceruum curſu, vel grallatorem gradu. Grallator à gradu magno dictus. In Truculento, Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro præfica. Præfica, vt Aurelius ſcribit, mulier ab luctu, quæ conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret. Hoc factitatum Ariſtoteles ſcribit in libro qui inſcribitur, Nomina Barbarica. quibus teſtimoniũ eſt quod Fretum eſt Næuii, Hæc quidem hercle opinor præfica eſt. nam mortuos cõlaudat. Claudius ſcribit, dicta, quæ præficeretur ancilleis, quemadmodum lamentarẽtur, præfica eſt dicta.

praefe-ctione

Vtrumque oſtendit à "præfatione Præficam dictam. Apud Ennium, Decem coclites, quos montibus ſummeis ripeis ſedere. Ab oculo Cocles quaſi ocles dictus, qui vnũ haberet oculum. quocirca in Curculione eſt, De coclitum proſapia te eſſe arbitror. nam hi ſunt vnoculi.

NVNC de temporibus dicam. Quod eſt apud Caſsium, Nocte intempeſta noſtram deuenit domum. Intempeſta nox dicta ab tempeſtate. Tempeſtas ab tempore: intempeſta nox, quo tempore nil agitur. Quid noctis videtur? in altiſsimo cæli clypeo temo ſuperat ſtellas ſublime cogẽs etiam atque etiam noctis iter. Hìc multam noctem oſtendere vult à temonis motu. Sed temo vnde & cur dicatur latet. Arbitror antiquos ruſticos primùm notaſſe quædã in cælo ſigna, quæ præter alia erant inſignia, atque ad aliquem vſum culturæ tempus deſignandum conuenire aduertebantur. E queis ſigna ſunt, quòd has ſeptem ſtellas Græci, vt Homerus vocat ἅμαξαν, & propinquum eius ſignum, βοώτην: noſtri eas ſeptem ſtellas, boues, & triones, & prope eas axem. Triones enim, & boues appellãtur à bubulceis etiam nunc, maximè cùm arant terram: è queis vt dicti valentes, Glebarii, qui facilè proſcindunt glebas; ſic omnes qui terram arabant, à terra Teriones; vnde Triones, vt dicerentur "à detritu. Temo dictus à tenendo: is enim continet iugum. & plauſtrum appellatum, à parte totum, vt multa. Poſſunt triones dici ſeptem, quòd ita ſitæ ſtellæ vt terna trigona faciant. Aliquod lumen iubárve in cælo cerno? Iubar dicitur ſtella lucifer, quæ in ſummo habet diffuſum lumen, vt leo in capite iubam. Huius ortus ſignificat circiter eſſe extremam noctem. Itaque ait Pacuuius, Exorto iubare,

è de-trito.

noctis decurso itinere. Apud Plautum in Parasito Pigro, Inde hic bene potus primo crepusculo. Crepusculum dictum à Sabineis, & id dubium tempus, noctis an diei sit. Itaque in Condalio est, Tam crepusculo ferè vt ament lampadas accendere. Ideo dubiæ res, Creperæ dictæ. In Trinummo, Concubium sit noctis prius, quàm ad postremum perueneris. Concubium à concubitu, dormiendi caussa dictum. In Asinaria, Videbitur, factum volo. * at redito conticinio. i, Conticiniũ puto à conticescẽdo dictum, siue (vt Opilius scribit) ab eo quòd cõticuerũt homines.

NVNC de heis rebus quæ adsignificant aliquod tẽpus, cùm dicuntur aut fiunt, dicam. Apud Actium, Reciproca tendens neruo equino concita tela. Reciproca est, cùm vnde quid profectũ, redit eó; quod ab recipere Reciprocare fictum; aut quod poscere Procare dictum. Apud Plautum, Vt transuersus non prouersus cedit, quasi cancer solet. Dicitur ab eo qui in id quod est versus. & ideo qui exit in vestibulum, quod est ante domum, Prodire & Procedere dicitur. quod cũ leno non faceret, sed secundum parietem transuersus iret; dixit: Vt transuersus cedit, quasi cancer; non prouersus, vt homo. Apud Ennium, Andromachæ nomen qui indidit, rectè indidit. Item, Quapropter Parim pastores nunc Alexandrum vocant. Imitari dum voluit Euripidem, & ponere etymon, est lapsus. Nam Euripides quòd Græca posuit, etyma sunt aperta. Ille ait ideo nomen additum Andromachæ quòd ἀνδρὶ μάχεται. hoc Ennii quis potest intelligere in versu significare; Andromachæ nomen qui indidit, rectè indidit? Aut Alexãdrum ab eo appellatum in Græcia, qui Paris fuisset? A quo Herculem quoque

cognominatum ἀλεξίκακον, ab eo quòd defensor esset hominum. Apud Actium, Iámq; auroram rutilare procul cerno. Aurora dicitur ante solis ortum, ab eo quòd ab igne solis tum aureo aer aurescit. Quod addit Rutilare, est ab eodem colore. Aurei enim Rutili: & inde etiam mulieres valde rufæ Rutilæ dictæ. Apud Terentium, Scortatur, potat, olet vnguentum de meo. Scortari, est sæpius meretriculam ducere; quæ dicta à pelle. Id enim non solùm antiqui dicebant Scortum, sed etiamnũc dicimus Scortea ea quæ ex corio & pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacreis ac sacelleis scriptum habemus, Ne quid scorteũ adhibeatur, ideo ne morticiniũ quid adsit. In Atellaneis licet animaduertere rusticos dicere se adduxisse pro *scorto pelliculam. Apud Actium, Multeis nomen vestrũ numénq; ciendo. Numen dicũt esse imperium, dictum ab nutu. *omnia sunt eius, cuius imperiũ maximũ esse videatur. Itaq; in Ioue hoc, & Homerus, & aliquotiens Liuius. Apud Plautũ, Si vnum epityrũ edam apud illũ esuriens insanè bene. Epityrũ vocabulum est cibi, quo frequẽtius Sicilia quàm Italia vsa. Idem vehementer cùm vellet dicere, dicit Insanè: quòd insani faciũt omnia vehementer. Apud Pacuuiũ, Flexanima tãquam lymphata. Dicitur à lympha Nympha: vt apud Græcos Thetis. Apud Enniũ, Ea Thetis illi mater. In Græcia cõmota mẽte, quos λυμφολήπτους appellãt; ab eo Lymphatos dixerunt nostri. Bacchus Liber, cuius comites Bacchæ: & vinũ in Hispania Baccha. origo in heis omnibus Græca. Apud Pacuuiũ, Halcyonis ritu littus *peruolgãs furor. Hæc enim auis nũc Græcè dicitur ἀλκυών, à nostreis Halcedo: hæc hieme quòd pullos dicitur trãquillo mari facere, eos dies Halcyonios appel-

*scorteo

*omina

*peruolans feror.)

lant. Quod est in versu, Halcyonis ritu: id est, eius instituto. vt cùm Haruspex præcipit vt suo quisque ritu sacrificiũ faciat: & nos dicimus * duodecim viros Græco ritu sacra, nõ Romano, facere. Quod enim fit rite, id ratũ ac rectũ: ab eo Actius *rectè perfecteis sacreis vult accipi. Apud Enniũ, Si voles aduortere animũ, comiter mõstrabitur. Comiter, hilarè ac lubenter; cuius origo Græcè κῶμος: inde Latina comissatio dicta, & a Græcis (vt quidam dicunt) Comœdia. Apud Atilium: Cape, cæde Lyde, come, cõde. Cape, vnde Accipe. sed hoc in proximo libro retractandum. Apud Pacuuium, Nulla res neque cicurare, neque mederi potis est, neque reficere. Cicurare, mansuefacere. quod enim à fero discretum, id dicitur Cicur: & ideo dictũ, Cicur ingenium obtineo, mansuetum. à quo Veturii quoque nobiles cognominati Cicurini. Id natum à cico. Cicum dicebant mẽbranam tenuem quæ est in malo Punico discrimen. à quo etiam Plautus dicit, Quod volet dẽsum cicum nõ interduo. Apud Næuiũ, *Eccum venire video ferme iniuria. Ferme dicitur quod nunc feré. vtrumque dictũ à ferendo, quòd id quod fertur, est in motu, atque aduentat. Apud Plautum, Euax iurgio vxorem tãdem abegi ab ianua. Euax verbum nihil significat, sed *effutitium naturaliter est. vt apud Enniũ, Heliẽ ipse clypeus cecidit. Apud Næuiũ, Eheu mea puella spe quidem is succenset tibi. Apud Pompilium, Heu qua me caussa fortuna infesta premis? Quod ait Iurgio, id est litibus. Itaque quibus res erat in cõtrouersia, ea vocabatur Lis: ideo in actionibus videmus dici, Quam rem siue litem dicere oportet. ex quo licet videre Iurgare ab iure dictũ: cùm quis iure litigaret. à quo Obiurgat is qui id facit

[Marginal notes: quindecim; rite; circum; effutitium]

iniusté. Apud Lucretium, Atque aliquos ibi ab reb⁹ clepsere foro. Qui clepsere dixit, vnde etiam alii Clepere: id est corripere; quorũ origo à clam, vt sit dictum clapere, & ex E, A commutato, vt multa, est factum clepere. Potest & à Græco dictum κλέπτειν. Apud ' Matium, Corpora Graiorum mærebar mandier igni. Dictum Mandier à mandendo, vnde manducari. à quo in Atellaneis obsonium vocant Manducum. Apud ' Matium, Obscæni interpres, funestique ominis auctor. Obscænum dictum ab scæna. ea vt Græci. vt Actius scribit, scena. In pluribus verbeis A ante E alii ponunt, alii non. vt quod partim dicunt Scæptrum, partim dicunt Sceptrum; alii Fænus, alii Fenus; sic Fænisicia, & Fenisicia. à quo rustici pappum Mæsum, nõ mesum. A quo Lucilius scribit, Cæcilius ne rusticus fiat. Quare turpe, id obscænũ; quòd nisi in scæna palã dici nõ debet. Potest vel ab eo ꝙ puereis turpicula res in collo quædã suspenditur, nequid obsit bonæ scæuæ caussa. inde Scæuola appellatus. Ea dicta ab scæua, id est sinistra: quòd quæ sinistra sunt, bona auspicia existimantur. A quo dicuntur comitia, aliudve quid sit, dici aue sinistra, quæ nunc est. id à Græco est, quòd hi sinistram vocant σκαιάν, quare quod dixi scæuum, bonũ omen est: obscænum verò, turpe, quod inde dicitur obscæne, quod exotericum. Apud Plautum, Quia ego antehac te amaui; & mihi amicam esse creui. valet, constitui. Itaq; heres, cùm cõstituit se heredẽ esse, dicitur Cernere, & cùm id fecit, creuisse. Apud eundem, ' Quo de sinu frequentem operam dedistis. valet adsiduam. Itaque qui adest, adsiduus: ferre quem quæ oportet, is frequẽs. opponi solet itaq;. Illud quod eædem mulierculæ dicũt, Pol istoc quidem nos

Marciũ vatem

Marciũ vatem

quod est: mihi

pretio * tanti eſt frequentare: ita in prandio nos lepidè ac nitidè accepiſti. * Apparet dicere facile eſt, curare vt adſimus, cùm tã bene nos accipias. Apud Ennium, Decretum eſt foſſare corpora teleis. hoc verbum Ennii, dictum à fodiendo: à quo Foſſa. Apud Ennium, Vocibus concide: fac ſiet obrutus.

facile apparatum dicit facilẽ, eſt curare

* *Deſunt quædam.* *

Muſſare dictum, quòd muti nõ amplius quàm μῦ dicunt. à quo idem dicit, Quod minimum eſt, neque vt aiunt, μῦ facere audet. Apud Pacuuium, Dii * monerint meliora, atque amentiam auerruncaſſint. A vertẽdo Auerruncare; vt deus, qui iis rebus præeſt, Auerruncus. Itaque ab eo precari ſolent vt pericula auertat. In Aulularia, Pipulo te differam ante ædeis. id eſt conuicio, declinatum à pipatu pullorum. Multa ab animaliũ vocibus tranſlata in homines: partim quæ ſunt aperta, partim obſcura. Perſpicua, vt Ennii, Animus cum pectore latrat. Plauti, Gannit odioſus omni totæ familiæ. Cæcilii, Tantam rem dibalare, vt pro nihilo habuerit. Lucilii, Hæc inquã rudet ex roſtreis, atque hinnilitabat. Eiuſdem, Quantum hinnitum atque equitatum. Cùm minus * aperiant: Porcii ab lupo, volutare vlulantis. Ennii à vitulo, Tibicina maximo labore mugit. Eiuſdem à boue, Clamore bouantes. Eiuſdem à leone, Pauſam fecere fremendi. Eiuſdem ab hædo, Clamor ad cælum voluendus per æthera vagit. Et à frendice, Frunde * frutimi ſuauiter. M. Actius in Caſina à fringuilla, Quid fringutis? quid iſtuc tam cupidè cupis? ſues auoluerat. Ita trude neque * in re, neque in iudicium Æſopi, nec theatrales. In Colace, Nexũ. Manilius ſcribit, omne quod per libram & æs geritur, in quo ſint man-

munera dent

aperta)

Eruti mi)

in iure)

cipi: Mucius Scæuola, quæ per æs & libram fiant, vt obligentur, præterquam quæ mancipio dentur. Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quæritur. Nam idem quod obligatur per libram, neque suum sit; inde Nexũ dictum. Liber, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam *debeat, dum solueret, Nexus vocatur, vt ab ære Obæratus. Hoc *C. Popilio rogãte Sylla dictatore sublatum ne fieret; & omneis qui bonam copiam iurarent, ne essent nexi, dissoluti. In Casina, Sine amet, sine, quod lubet, id faciat: quando tibi nil domi deliquium est. Deliquium dictum ab eo quòd deliquatur: vt turbida quæ sunt, deliquantur, vt liquida fiant. Aurelius scribit deliquiũ esse à liquido: Claudius, ab eliquato. Si quis alterutrum sequi malit, habebit auctorem Cæcilium, Per lætitiam liquitur animus. Aliquando liquitur fictum. Multa apud poetas reliqua esse verba, quorum origines possunt dici, non dubito; vt apud Næuium in Esiona. Enimuero gladii lingula à lingua. In Clastidio, Vitulantes; à vitula. In Duloreste, Caperata fronte. à capræ fronte. In Demetrio, Persibus aperite. Itaque sub hoc glossema callidè subscribunt. In Lãpadione, Protinam à protinus continuitatem significans. In Agidone, Candacus suauis tametsi. à magistreis accepimus mansuetum. In Romulo, Sponsus cõtra sponsum rogatus. In Stigmatia, Præbia à præbendo, vt sit tutum: quòd sint remedia in collo puereis. In Therimo, Cõfictitant, à confictо conuenire dictum. In Tarentilla Pacuuii, Ab luce Inlustre. In Tunicularia, Exbolas quassant, eiiciunt. à Græco verbo ἐκβολὴ dictum. In Bello Punico, Nec satis *resarrire, ab serra dictum, id est aperire. Hinc etiã Seræ, quibus remoteis fores panduntur.

[Margin: debeat, dat]
[Margin: C. Pœtelio Visolo)]
[Margin: referare]

Sed vereor ne plures ſint futuri qui de hoc genere me quòd nimium multa ſcripſerim, reprehendant; quàm quòd reliquerim quædam, accuſent. ideo potius iam reprimendum quàm *producendum puto eſſe volumen. Nemo reprehenſus qui è ſegete ad ſpicilegium reliquit ſtipulam. Quare inſtituteis ſex libreis, quemadmodum rebus Latina nomina eſſent impoſita ad vſum noſtrum, è queis treis ſcripſi P. Septimio, qui mihi fuit quæſtor; treis tibi, quorum hic eſt tertius; priores de diſciplina originis verborum; poſteriores de verborum originibus: in illeis qui ante ſunt, in primo volumine eſt, quæ dicantur, cur etymologice neque ſit neque ea vtilis ſit: in ſecundo, quæ ſit, & cur ea ſit, & in illeis ſit: in tertio, quæ forma etymologiæ. In ſecundeis tribus quos ad te miſi, item generatim diſcreteis; primum, in quo ſunt origines verborum locorum, & earum rerum quæ in locis eſſe ſolent; ſecundum, quibus vocabuleis tempora ſint notata, & hæ res quæ in temporibus fiunt. Tertius hic, in quo à poeteis itē ſumpta vtilia, quæ dixi in duobus libreis ſoluta oratione. Quocirca, quoniam omnis operis de lingua Latina treis feci partes; prima, quemadmodum vocabula impoſita eſſent rebus; ſecunda, quemadmodum ea in caſus declinantur; tertia, quemadmodum coniungerentur: prima parte perpetrata, vt ſecundam ordiri poſſimus, huic libro faciam finem.

*procudēdum

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LAtina liber septimus.

QVOM oratio natura tripartita esset, vt superioribus libreis ostendi, * eius prima pars, quemadmodum vocabula rebus essent imposita; secunda, quo pacto de heis declinata in discrimina ierunt; tertia, vt ea inter se ratione coniuncta sententiam efferant; prima parte exposita, de secunda incipiā hinc. Vt propago omnis natura secunda; quod prius illud rectum, vnde ea sit declinata. Itaque declinatur in verbeis rectum Homo: obliquum Hominis, quod declinatum à recto. De huiusce multiplici natura discriminum oræ sunt hæ: cur, & in quo, & quemadmodum in loquendo declinata sunt verba. De quibus duo prima duabus causseis percurram breuiter: quòd & tum cùm de copia verborum scribam, erit retractandum; & quòd de tribus tertium quod est, habet suas permultas ac magnas parteis. Declinatio inducta in sermones non solùm Latinos, sed omnium hominum, vtili & necessaria de caussa. Nisi enim ita esset factum, neque dicere tantum numerum verborum possemus. infinitæ enim sunt naturæ, in quas ea declinantur: neque quæ didicissemus ex heis, quæ inter se rerum * cognatio esset, appareret. At nunc ideo videmus, quòd simile est quod propagatum, legi, vt declinatum est à

cuius

agnatio

lego: duo ſimul apparent quodammodo; eadem dici,& non eodem tempore factum. Vt ſi verbi gratia alterum horum diceretur Priamus, alterũ Hecuba; nullam vnitatem adſignificaret, quæ ap paret in Lego & legi,& in Priamus Priami. Vt in hominibus quædam ſunt " cognationes, & gentilitates; ſic in verbeis. Vt enim ab Aimilio homines orti Aimilii, ac gentiles; ſic ab Aimilii nomine declinatæ voces in gentilitate nominali. Ab eo enim quod eſt impoſitum recto caſu Aimilius, orta, Aimilii, Aimilium, Aimilios, Aimiliorum; & ſic reliqua, eiuſdem quæ ſunt ſtirpis. Duo igitur omnino verborum principia, impoſititiorum & declinatorum: alterum, vt fons, alterum vt riuus. Impoſititia nomina eſſe voluerũt quampauciſſima, quo citius ediſcere poſſent: declinata quamplurima, quæ iſtoc opere facilius omnes, quibus opus eſſent, diſcerent. Ad illud genus quod prius, hiſtoria opus eſt. niſi deſcendendo enim, aliter id non peruenit ad nos: ad reliquum genus, quod poſterius, ars; ad quam opus eſt pauceis præcepteis, quæ ſunt breuia. Quæ enim rectè in vno vocabulo declinare didiceris; in infinito numero nominum vti poſſis. Itaque noueis nominibus adlateis in conſuetudinem, ſine dubitatione eorũ declinatus ſtatim omnis dicit populus. etiam nouitii ſerui empti in magna familia, citò omnium conſeruorum "omnis recto caſu accepto in reliquos obliquos declinãt. Qui ſi nonnumquam offendunt, nõ eſt mirum: etenim illi qui primi nomina impoſuerunt rebus, forſitan in quibuſdam ſunt lapſi. Voluiſſe enim putant ſingulareis res notare, vt ex iis in multitudine declinarẽtur; vt eſt ab Homine Homines, ſic mares liberos voluiſſe notari, vt ex

" agnationes

" nomina)

heis feminæ declinarentur: vt eſt à Terentio Terentia: ſic in recto caſu, quas imponerēt voces, vt illinc eſſent futuræ quæ declinarētur: ſed hæc in omnibus tenere nequiſſe. quòd & vna dicuntur ſcopæ, & mas & femina aquila; & recto & obliquo vocabulo vis. Cur hæc non tā ſint in culpa, quàm putant plerique; ſoluere non difficile, ſed nunc non neceſſe. non enim quod non potuerunt adſequi, ſed quod voluerūt, ad hoc quod propoſitū refert. Quod nihilo minus declinari poteſt ab eo quod impoſuerunt ſcopæ, ſcopa; quàm ſi impoſuiſſent ſcopa, ab eo ſcopæ. ſic alia. Cauſſam quare ab impoſiteis nominibus declinarint, oſtendi. Sequitur, in queis voluerint declinare aut noluerint; generatim ac ſummatim; item in formeis. Duo enim genera verborum: vnum fecundum, quod declinādo multas ex ſe parit diſparileis formas, vt eſt lego, legis, legam, ſic alia: alterū genus ſterile, quod ex ſe parit nihil. vt eſt etiā, vix, magis, cras, cur. Quarum rerū vſus erat ſimplex; ibi etiam vocabuli declinatus. vt in qua domo vnus ſeruus, vni ſeruolo poſt nomē; in qua multi, pluribus. Igitur *& in heis rebus, quorum ſunt nomina, quòd diſcrimina vocis plura, propagines plures. In heis rebus quæ copulæ ſunt, ac heis iunguntur verba, quòd nō opus fuit declinari in plura, ferè ſingula ſunt. Vno enim loro colligare poſſis vel hominem, vel equum, vel aliud quod, quidquid eſt quod cum altero poteſt colligari. Sic quod dicimus in loquendo, Conſul fuit Tullius & Antonius: eodē illo & omneis binos cōſules colligare poſſumus. Vel dicā amplius, omnia nomina, atq; ideo etiā omnia verba; (cū fiunt tūc ex vna ſyllaba, illud & maneat vnum.) Quare duce natura, ſi quæ impoſita eſſent vocabula rebus:

*ca in

* *Multa desunt.* *

Ne ab omnibus heis "declinatus putarēt; quorum generum declinationes oriuntur. Partes orationis sunt duæ, si item vt Dion, in treis diuiserimus partes res quæ verbeis adsignificantur. vna, quæ adsignificat casus: altera, quæ tempora: tertia, quæ neutrū. De heis Aristoteles duas partes orationis esse dicit; vocabula & verba; vt homo & equus, & legit & currit. Vtriusque generis & vocabuli & verbi, quædam priora, quædam posteriora. priora, vt homo scribit; posteriora, vt doctus & doctè. dicitur enim Homo doctus, & Scribit doctè. Hæc sequitur & locus & tempus; quòd neque homo, neque scribit, potest sine loco & tempore esse: ita vt magis sit locus homini coniunctus, tempus scriptioni, cùm de heis nomen sit primum. Prius enim nomen est quàm verbū temporale: & reliqua posterius quàm nomen & verbum. Prima igitur nomina. Quare de eorum declinatione quàm de verborum, ante dicam. Nomina declinantur, aut in earum rerum discrimina quarum nomina sunt, vt à Terētius, Terentii: aut in eas res extrinsecus, quarum ea nomina nō sunt: vt ab equo, Equito. In sua discrimina declinantur, aut propter ipsius rei naturam de quo dicuntur, aut propter illius qui dicit. Propter ipsius rei discrimina, aut à toto, aut à parte. A toto, vt ab homine Homunculus, à capite Capitulum: propter multitudinē, vt ab homine Homines; ab eo, quod alii dicunt Ceruices, & id Hortensius in poemateis ceruix. Quæ à parte declinata, aut à corpore, vt à mamma Mammosa, à manu Manubiæ: alia ab animo, vt à prudētia Prudēs, ab ingenio Ingeniosus. hæc sine agitationibus: aut vbi motus maiores. Itē ab animo, vt ab

" declinandas

ſtrenuitate & nobilitate, Strenui & Nobiles. Sic à pugnando, & currendo, Pugiles & Curſores. Vt aliæ declinationes ab animo, aliæ à corpore: ſic aliæ quæ extra hominem: vt Pecunioſi, Agrarii; quòd foris pecunia & ager propter eorũ, *quam dicuntur. Sunt declinati caſus, vt is qui de altero diceret, diſtinguere poſſet cùm vocaret, cùm daret, cùm accuſaret: ſic alia quidẽ diſcrimina, quæ nos & Græcos ad declinandum duxerunt. Sine controuerſia ſunt hi quinque. Quis vocetur, vt Hercules; Quemadmodum vocetur, vt Hercules; Quò vocetur, vt ad Herculem; Cui vocetur, vt Herculi; Cuius vocetur, vt Herculis. Propter ea verba, quæ erant proinde ac cognominata, vt prudens, candidus, ſtrenuus; quòd in heis præterea ſunt diſcrimina propter incrementũ, quod maius vel minus in heis eſſe poteſt: adceſſit declinationum genus, vt à cãdido, candidius, candidiſſimum: ſic à longo, diuite, id genus aliis, vt fieret. Quæ in eas res quæ extrinſecus declinantur, ſunt, ab equo Equile, ab ouibus Ouile: ſic alia: hæc contraria illeis quæ ſuprà dicta, vt à pecunia Pecunioſus, ab vrbe Vrbanus, ab atro Atratus. Vt nonnumquam ab homine locus, ab eo loco homo: vt à Romulo Roma, à Roma Romanus. Aliquot modeis declinata ea quæ foris. nam aliter qui à maioribus ſueis Latonius & Priamides: aliter quæ à facto, vt à prædando Præda, à merendo Merces. Sic alia ſunt quæ circum ire non difficile: ſed genus iam videtur, & alia vrgent: omitto. In verborum genere, quæ tempora adſignificant, quòd ea erãt tria, præteritum, præſens, futurum; declinatio facienda fuit triplex, vt ſaluto, ſalutabam, ſalutabo. Cùm item perſonarum natura triplex eſſet, qui loqueretur, de quo,
ad

qui

ad quem; hæc ab eodem verbo declinata, quæ in copia verborum explicabuntur. Quoniam dictum de duabus declinationibus, cur & in qua sit forma; tertium quod relinquitur, quemadmodũ, nunc dicetur. Declinationum genera sunt duo, Voluntarium, & Naturale: voluntarium est, quo, vt cuiusque tulit voluntas, declinauit. Sic tres cũ emerunt Ephesi singulos seruos; nonnumquam alius declinat nomen ab eo qui vendit: Artemidorus, atque Artemam appellat: alius aut ab regione, quòd ibi emit, ab Ionia, 'Ionã; aut ab vrbe Epheso, Ephesium: sic alius ab aliqua alia re, vt visum est. Contrà naturalẽ declinationem dico, *quòd non à singulorum oritur voluntate, sed à communi cõsensu. Itaque omnes impositeis nominibus, eorum item declinant casus: atque eodem modo dicunt huius 'Artemidori, & huius 'Ionæ, & huius Ephesii; sic in aliis casibus. Cùm vtrumque nonnumquam accidat: & vt in voluntaria declinatione animaduertatur natura, & in naturali voluntas: quæ cuiusmodi sint, aperietur infra. Quòd vtraque declinatione alia fiunt similia, alia dissimilia, de eo Græci Latinique libros fecerunt multos; partim cùm alii putarent in loquendo ea verba sequi oportere quæ à similibus similiter essent declinata, quas appellarunt ἀναλογίας: alii cùm id neglegendum putarent, ac potius sequẽdam συνήθειαν, dissimilitudinémque quæ in consuetudine est: quam etiam vocant ἀνωμαλίαν: cùm, vt ego arbitror, vtrumque sit nobis sequendum. quòd in declinatione voluntaria sit ἀνωμαλία, in naturali magis analogia. De quibus vtriusque generis declinationibus libros faciam bis ternos: prioreis treis de earum declinationũ disciplina: posterioreis, ex eius disciplinæ

Ionem

quæ

Artemæ

Ionis

propaginibus. De prioribus primus erit hic: quæ contra ſimilitudinem declinationum dicantur. Secundus, quæ contra diſſimilitudinem. Tertius de ſimilitudinum forma. De quibus quæ *expediero, ſinguleis tribus; tum de altereis totidem ſcribere ac diuidere incipimus.

expedierim

INCIPIAM, quod huiuſce libri eſt, dicere cõtra eos qui ſimilitudinem ſequuntur; quæ eſt, vt in ætate puer ad ſenem, puella ad anũ; in verbeis, vt eſt ſcribo, ſcribam: dico, dicam. prius cõtra vniuerſam analogiam; tum de ſinguleis partibus à natura ſermonis incipiam. Omnis oratio cùm debeat dirigi ad vtilitatem; ad quam tum denique peruenit, ſi eſt aperta & breuis; quæ petimus; quòd obſcurus & lõgus orator eſt odio; & cùm efficiat aperta, vt intellegatur; breuis, vt citò intellegatur; & apertam conſuetudo, breuem temperantia loquentis: & vtrumque fieri poſſit ſine analogia: nihil ea opus eſt. Neque enim vtrũ Herculi an Herculis clauam dici oporteat, ſi doceat analogia, cùm vtrumque ſit in cõſuetudine, non neglegendum; quòd æquè ſunt & breuia & aperta. Præterea *quod is vtilitatis cauſſa quæq; res ſit inuenta; ſi ex ea quis id ſit conſecutus, amplius eam ſcrutari non debet, cùm ſit nimium otioſi. & cùm vtilitatis cauſſa verba ideo ſint impoſita rebus, vt ea ſignificent; ſi id conſequimur vna conſuetudine, nihil prodeſt analogia. Accedit, quòd quæcumque vſus cauſſa ad vitam ſint adſumpta, in heis vtilitatem *quærere, non ſimilitudinẽ. itaque in veſtitu, cùm diſſimilima ſit virilis toga tunicæ muliebri, ſtola pallio; tamẽ inæqualitatem hanc ſequimur nihilo minus. In ædificiis, *quod non videmus habere atrium περίστυλον, ſimilitudinem, & cubiculum ad æquale; cùm

quom vtil.

quærimus

quid

tamen propter vtilitatem in heis dissimilitudines potius quàm similitudines sequamur. itaque & hiberna triclinia & æstiua, non item valuata & fenestrata facimus. Quare cùm in vestitu, ædificiis, sic in supellectile, cibo, ceetereis omnibus quæ vsu ad vitam sunt adsumpta, dominetur inæqualitas; in sermone quoque, qui est vsus caussa constitutus, ea non repudianda. Quòd si quis duplicem putat esse summam, ad quas metas naturæ sit perueniendum in vsu, vtilitatis & elegantiæ: quòd non solùm vestiti esse volumus, vt vitemus frigus, sed etiam vt videamur vestiti esse honestè: non domum habere, vt simus in tecto & tuto solùm, quod necessitas contruserit, sed etiam vbi voluptas retineri possit: non solùm vasa ad victum habilia, sed & figura bella, atque ab artifice: quòd aliud homini, aliud humanitati satis est. Quoduis sitienti poculum homini idoneum; humanitati nisi bellum, parum. sed cùm discessum est ab vtilitate ad voluptatem, tamen in eo ex dissimilitudine plus voluptatis quàm ex similitudine sæpe capitur. quo nomine & gemina conclauia dissimiliter pollent, & lectos non omneis pareis magnitudine ac figura faciũt. Quòd si esset analogia petenda in supellectile; omnes lectos haberemus domi ad vnam formam, & aut cum fulcro aut sine eo, nec tum ad triclinarem gradum, non item ad cubicularem: neque potius delectaremur supellectile, distincta quæ esset ex ebore, aliisque rebus disparibúsque figureis, quàm grabateis analogeis; cùm ad similem formam plerumque eadem materia fiunt. Quare aut negandum nobis disparia esse iucunda; aut quoniam esse necesse est confiteri, dicendum, verborum dissimilitudinem, quæ sit in consuetudine,

non esse vitandam. Quòd si analogia nobis sequenda est: aut ea nobis obseruāda est quæ est in consuetudine; aut quæ non est. si ea quæ est, sequenda est; præcepteis nihil opus est; quòd cùm cōsuetudinem sequemur, ea nos sequetur. si, quæ non est in consuetudine, sequemur: vt quisque duo verba in quattuor formeis finxerunt similiter, quamuis hæc nollemus, tamen erunt sequenda: vt, Iuppiter, Marspiter: quas siquis seruet analogias, pro insano sit reprehendendus. non ergo est ea sequenda. Quòd si oportet vt à similibus similiter omnia declinentur verba, sequitur vt ab heis similibus similia debeant fingi. quod nō fit: nām & à similibus alia fiunt similia, alia dissimilia: & à dissimilibus partim similia, partim dissimilia. A similibus similia, vt à bono ac malo, bonum, malū. A similibus dissimilia, vt à lupus, lepus; lupo; lepori. Contrà à dissimilibus dissimilia, vt Priamus Paris, Priamo Pari. A dissimilibus similia, vt Iuppiter Iouis, & Iouis Iouis. Eo etiam magis ἀναλογικῶς dissimilia finguntur, sed etiam ab iisdē vocabuleis dissimilia: neque à dissimilibus similia, sed etiam eadem. Ab iisdem vocabuleis dissimilia fingi apparet, quòd cùm duæ sint Albæ, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenses: cùm trinæ fuerint Athenæ, ab vna dicti Athenæi, ab altera Athenienses, à tertia Athenæopolitæ. Si ex diuerseis verbeis multa facta, in declinando inueniuntur eadem: vt cùm dico à luo, luam, & abluo, abluam. Omnia ferè nostra liberalia & muliebria multitudinis, cum recto casu fiunt dissimilia, cum dādei casu, similia. vt mares Terentii, feminæ Terentiæ: eadem in dādei, vireis Terentiis, & mulieribus Terentiis. Dissimilia, Plautus & Plautius: & communia, huius

Plauti,& huius Plautii. Denique si est analogia, quod in multeis verbeis est similitudo verborũ: sequitur quòd in pluribus est dissimilitudo: vt non sit in sermone sequenda analogia. Postremò,si est in oratione,aut in omnibus eius partibus est aut in aliqua:& in omnibus nõ est: in aliqua esse parum est: vt album esse Æthiopem,nõ satis est quòd habet candidos dentes. non est ergo analogia. Cùm à similibus verbeis quæ declinantur, similia fore pollicentur qui analogias esse dicunt, & cùm simile tum denique dicentes se ostendere ex verbo verbum, quod ex eodẽ sit genere,eadem figura transitum de casu in casum similiter ostendi possit. Qui hæc dicunt, vtrumque ignorant, & in quo loco similitudo debeat esse, & quemadmodum spectari soleat, simile sit necne. quæ cùm ignorant,sequitur,vt cùm analogiam dicere nõ possint,sequi debeamus. Quæro enim, verbum vtrum dicant vocem quæ ex syllabeis est ficta, eam quam audimus; an quod eam significat quam intellegimus; an vtrũque: si vox voci esse debet similis, nihil refert, quod significat,mas an femina sit:& vtrum nomen,an vocabulum sit. quod illi interesse dicunt. Sin illud quod significatur,debet esse simile, Diona & Theona, quos dicunt esse ipsi pene geminos,inueniuntur esse dissimiles: si alter erit puer, alter senex, aut vnus * albus, alter Æthiops: item aliqua re alia dissimiles.Sin ex vtraque parte debeat verbum esse simile:non citò inuenietur quin in alterutra re claudicet. nec Perperna & Alphena erit simile:quòd alterum nomen virum,alterum mulierẽ significat. Quare quoniã vbi similitudo esse debeat,nequeunt ostendere:impudẽtes sunt qui dicunt esse analogias. Alterum illud,quod

* Gallus

dixi, quemadmodũ simile exspectari oporteret, ignorare apparet ex eorũ præcepto, quòd dicũt, cùm transierit è nominãdei casibus in eos quos appellant vocãdei, tum denique posse dici rectos esse simileis aut dissimileis. esset enim, vt siquis Menæchmos geminos cùm videat, dicat se nõ posse indicare dissimilésne sint, nisi qui ex heis sint nati, considerarit: nunc discrepant inter se. nihil inquam quo magis minúsve sit simile, quod cõferas cum altero, ad iudicandum extrinsecus oportet sumi. Quare cùm ignorent quemadmodũ similitudo debeat sumi, de analogia dicere non possunt. Hæc apertius dixissem, nisi breuius eo nũc mallem; 'quæ infra sunt, planius vsurpanda. Quare quod ad vniuersam verborum naturã attinet, hæc attigisse modò satis est. Quod ad parteis singulas orationis, deinceps dicam. quarum vis, quoniam sunt diuisiones plures, nũc ponam potissimum in quæ diuiditur. Oratio ' seruanda, vt natura, in quattuor parteis: vnam, quæ habet casus; alteram, quæ habet tẽpora; & tertiam, quæ habet neutrum; & quartam, in qua est vtrumque. Has vocant quidam, appellandei, dicendei, adminiculandei, iungendei. Appellandei dicitur, vt homo, & Nestor: dicendei, vt scribo, & lego: iungẽdei, vt atque: adminiculandei, vt doctè, & commodè. Appellandei partes sunt quattuor: è queis dicta à quibusdã prouocabula, quæ sunt vt quisque: vocabula, vt scutũ, gladius: nomina, vt Romulus, Remus: pronomina, vt hic, hæc. Duo media dicuntur nomina; prima & extrema, articuli. Primum genus est infinitũ: secundum, vt infinitum; tertium, vt effinitũ: quartum, finitum. Hæc sigillatim triplicia esse debent; quoad sexũ, multitudinem, casum. Sexum, vtrum virile, an mu-

quòd

secãda

liebre,an neutrum ſit: vt doctus,docta,doctum. Multitudinem,vnum,an plura ſignificet: vt hic, hi,hæ.Caſum,vtrum recto ſit,vt Marcus; an obli quo,vt Marco;an communi,vt Iouis. Heis "di-ctеis partibus,ſingulas proſpice, quo facilius nuſquā eſſe analogias, quas ſequi debeamus, videas. Nempe eſſe oportebat vocis formas ternas, vt in hoc, humanus, humana, humanum. ſed habent quædam binas, vt ceruus, cerua: quædam ſingulas,vt aper, & ſic multa. non ergo eſt in huiuſcemodi generibus analogia. Et in multitudine, vt vnū ſignificat pater, plures patres: ſic omnia debuerunt eſſe bina.Sed & ſingularia ſolùm ſunt multa,vt cicer,ſiſer (nemo enim dicit cicera, ſiſera) & multitudinis, vt ſalinæ. non enim ab heis ſingulari ſpecie dicitur ſalina,& balnea. Neq; ab eo quod dicunt balneum , habet multitudinem conſuetudo. nam quòd eſt,vt prædium, balneū: debuerūt eſſe plura,vt prædia,balnea: quod non eſt.non eſt ergo in heis quoque analogia. Alia caſus habent,& rectos & obliquos:alia rectos ſolùm:alia modò obliquos.Habent vtroſque,vt Iuno,Iunonis: rectos modò,vt Iuppiter,Marſpiter: obliquos ſolùm, vt Iouis Iouem. nō ergo in heis eſt analogia. Nunc videamus in illa quadripartita. Primùm ſi eſſet analogia, vt in heis tribus articuleis,vt eſt quis,quem, "cuius:ſic diceretur, quæ, quam, " cuius. Et vt eſt quis, " cui, ſic diceretur qua, "quæ : nam eſt proportione ſimile. vt deæ bonæ, quæ ſit : dea bona , quæ eſt. & vt eſt quem,quis: ſic quos,ques. Quare quod nunc dicitur,qui homines , dici oportuit ques. Præterea, vt eſt ab is,ei,ſic ab ea, eæ diceretur, quod nunc dicitur ei:& pronūtiaretur, vt in ieis vireis, ſic eeis mulieribus. & vt eſt in recteis , is , eæ

discreteis

quoius

quaius

quoi

quai

debuit esse ibus,eeis : sed id est in obliqueis ieis, nunc non modò in virili, sicut in muliebri,dicitur eius: sed etiã in neutreis articuleis,vt,eius viri,eius mulieris,eius pabuli: cùm discriminentur in recteis casibus,is,ea,id. De hoc genere parcius tetigi, quòd librarios hæc spinosiora indulgentius laturos putaui. De nominatiueis,quæ accidunt proximè ad finitam naturam articulorũ, atque appellantur vocabula, vt homo, & equus: eorum declinationum genera sunt quattuor. Vnum,nominãdei, vt ab equo,equile: alterum,casuale,vt ab equo,equum:tertium,augendei,vt ab albo albius:quartum, minuendei,vt à cista cistula. Primum genus (vt dixi)id est, cùm aliqua parte orationis declinata sunt recto casu vocabula: vt à balneeis balneator. hoc ferè triplices habet radices:quod & à vocabulo oritur,vt à venatore venabulum: & à nomine,vt à Tibure Tiburs: & à verbo, vt à currendo cursor. In nullo horum analogiã seruare videbis. Primùm cùm dicatur, vt ab oue & à sue,Ouile & Suile,sic à boue dicitur Bubile,non bouile.Et cùm simile sit auis,& ouis: neque dicitur,vt ab aue Auiariũ,ab oue ouile, ab aue auile nõ est,neque ab oue ouiarium. Et cùm debuerit esse,vt à cubatione Cubiculũ,sic à sessione sediculum non est. Quoniam taberna,vbi venit vinũ,à vino Vinaria, à creta Cretaria, ab vnguento Vnguentaria dicitur: ἀναλογικῶς si essent vocabula,vbi caro venit,carnaria:vbi pelles,pellaria: vbi calcei, calcearia dicerentur : non laniena,pellesuina, sutrina. Et sic, vt est ab vno Vni,à tribus Trini, à quattuor Quatrini, sic à duobus duini, nõ Bini dicerentur. nec non vt quadrigæ, trigæ, sic potius duigæ quàm Bigæ. Permulta sunt huiusce generis: quæ, quoniam admonitus

perſpicere poteſt, omitto. Vocabula quæ à nominibus oriũtur, ſi à ſimilibus nominibus ſimilia eſſe debent, dicemus, quoniam gemina ſunt, Parma, Alba, Roma; Parmenſes: aut quoniam ſimilis eſt Roma, Nola, Parma; dicemus, vt Romani, Nolani, ſic Parmani. & à Pergamo, ab Ilio ſimiliter, vt Pergamenus, ſic Ilienus. aut vt Ilius mas & Ilia femina, ſic Pergamus & Pergama. Et quoniam ſimilia nomina ſunt Aſia, Libya; dicemus vt Aſiaticos, ſic Libyaticos homines.

Quæ vocabula ducuntur à verbeis; fiunt, vt à ſcribendo Scriptor, à legendo Lector. hæc quoque, non ſeruare ſimilitudinem licet videre ex heis. cùm ſimiliter dicatur, vt ab amando Amator, à ſalutando Salutator, à cantando Cantator: & cùm dicatur, Laſſus ſum metendo, ferendo: ex heis vocabula non reddunt proportionem: quòd non ſit, vt Meſſor, Fertor. Multa ſunt item in hac ſpecie, in quibus potius cõſuetudinem ſequimur quàm rationem verborum. Præterea, cùm ſint ab eadem origine verborum vocabula diſsimilia ſuperiorum; quòd ſimul habeant caſus & tempora, quæ vocantur participia; & multa ſint contraria, vt amor amo, ſeror ſero: ab amo & eiuſmodi omnibus verbeis oriuntur præſens & futurum, vt amans & amaturus: & ab eis verbeis tertium; quod debet fingi præteriti, in lingua Latina reperiri non poteſt. non ergo eſt analogia. Sic amabor, "legor, & eiuſmodi verbi, eſt vocabulum eius generis præteriti temporis," fit, vt ſic "amatus eram, ſum, ero: neque præſentis & futuri ab heis fit. non eſt ergo analogia. præſertim cùm tantus numerus vocabulorum in eo genere interierit; quod dicimus in heis verbeis, & in ieis verbeis quæ contraria non habent, loquor, ve-

legar

ſic

amaturus

nor: tamen dicimus loquens, venans: locuturus, venaturus. quod ſecundum analogias non eſt. quoniam dicimus loquor, & venor. Vnde illa quæ erant ſuperiora, minus ſeruātur. "quòd cum heis, quæ contraria verba habent, alia efficiunt terna, vt ea quæ dixi: alia, bina, vt ea quæ dicam, currens, ambulans: curſurus, ambulaturus. tertia enim præteriti non ſunt: vt curſus ſum, ambulatus ſum. Neque in heis quidem quæ ſæpius quid fieri oſtendunt, ſeruant analogiam: vt eſt à cantando cantitans, ab amando amitans non eſt, & ſic multa. Vt in heis ſingularibus, ſic in multitudinis: ſicut enim cantitantes, ſeditantes non dicuntur. Quoniam eſt vocabulorum genus quod appellant compoſitum, & negant conferri id oportere cum ſimplicibus, de quibus adhuc dixi: de compoſiteis ſeparatim dicam. Cùm à tibiis & canendo tibîcen dicitur: quærunt, ſi analogias ſequi oporteat, cur non à cithara & pſalterio, & pandura, dicamus citharicen, & ſic alia. Si ab æde & tuēdo Æditus eſt; cur ab atrio & tuendo non atrituus ſit potius quàm Atrienſis? Si ab auibus capiēdeis Auceps dicatur, debuiſſe aiunt ex piſcibus capiendeis piſciceps, vt aucupem, ſic piſcicupem dici. & vbi lauetur æs, ærarias, nō Ærelauinas nominari. & vbi fodiatur argētum, Argentifodinas dici: neque vbi fodiatur ferrum, Ferrifodinas. Qui lapides cædunt, lapicidas: qui ligna, lignicidas non dici. neque vt aurificem, ſic argentificem. non doctum dici indoctum, non ſalſum inſulſum. Sic & ab hoc quoque fonte quæ profluant, animaduertere eſt facile. Relinquitur de caſibus, in quo Ariſtarchei ſuos intendunt neruos. Primùm ſi in heis eſſet analogia, dicunt debuiſſe omneis nominatiuos & articulos ha-

quid

bere totidem casus: nunc alios habere vnum solū,vt litteras singulas omnes : alios,treis, vt prædium, prædii, prædio : alios, quattuor, vt mel, mellis,melli, melle ; alios, quinque , vt quintus, quinti,quinto,quintum,quinte : alios, sex, vt vnus,vnius,vni,vnum,vne,vno.Non esse ergo in casibus analogias. Secundò,quòd Crates dicebat, cur quæ singulos habent casus, vt litteræ Græcæ,non dicantur alpha alphatos?Si idem mihi respondebitur quod Crateti,nō esse vocabula nostra, sed penitus barbara: quæram cur iidem nostra nomina , & Persarum & ceterorum quos vocant barbaros,cum casibus dicant.quare,si esset analogia,aut,vt Pœnicorum & Ægyptiorum vocabula,singuleis casibus dicerentur:aut pluribus, vt Gallorum & ceterorum. Nam dicunt 'ab alaco alacus,& sic alias.' In quod scribent,dicēt, quod Pœnicum sit,singuleis casibus:ideo eas litteras Græcas nominari:sic Græci nostra seneis casibus nō quineis dicere debebāt. quod cùm non faciunt,nō est analogia. Quæ si esset,negant vllū casum duobus modeis debuisse dici:quod fit cōtra. Nam sine reprehensione vulgo alii dicunt in singulari, hac oui & aui : alii , hac oue & aue. In multitudinis, hæ puppeis, resteis, & hæ puppes, restes. Item, quod in 'patrico casu hoc genus dispariliter dicatur ciuitatū,parentum:ciuitatiū,parentium:in accusandei hos monteis,fonteis,hos mōtes,fontes. Item cùm si sit analogia,debent à similib⁹ verbeis similiter declinateis similia fieri, & id nō fieri ostendi posit:despiciēdam esse eam rationem. Atqui ostenditur.nā quid potest similius esse quàm mēs,dens,gēs:cùm horū casus 'patricus,& accusandei, in multitudine sint dispariles.nam à primo fit gentium,& genteis,vtrobiq;

à laudа, alaudus

Id quod

patrio

Patrius

vt ſit I: à ſecundo mentium,& mētes, vt in priore ſolo ſit I:à tertio dentum,& dentes, vt in neutro ſit I. Sic item,quoniam ſimile eſt recto caſu ſurus,lupus,lepus; rogant cur non dicant proportione item ſuro, lupo, lepo. Si reſpondent ſimilia non eſſe, quòd ea vocemus diſsimiliter, ſure,lupe, lepus: ſic enim reſpondere voluit Ariſtarchus Crateti.nam cùm ſcripſiſſet ſimilia eſſe, Philomedes,Heraclides, Melicertes; dixit nō eſſe ſimilia. in vocando enim cum E breui dici Philomede,cum E longo Heraclidē, & cùm E breui Melicerte.In hoc dicunt Ariſtarchum non intellexiſſe quod quæreretur, cùm ſic ſoluerit. Sic enim, vt quidquid in obliqueis caſibus diſcrepauit,dicere potuit, propterea rectos caſus non eſſe ſimileis: cùm quæratur duo inter ſe ſimilia ſint néene,non debere extrinſecus adſumi, cur ſimilia ſunt. Item,ſi eſſet analogia,ſimiliter aues,oues,ſues dicerent:item vt ouium,auium,ſic ſuiū. Si analogia eſt, inquit, cur populus dicit dii Penates, dii Conſentes? cùm ſit, vt hic reus, ferus, deus:ſic hi rei,feri,dei? Item quærunt,ſi ſit analogia, cur appellant omnes ædem deum Conſentum, & non deorum Conſentium? Item cur dicatur mille denarium, non mille denariorum? eſt enim hoc vocabulum ea figura, vt Vatinius, Manlius, denarius. debet igitur dici, vt Vatiniorum,Manliorum,ſic denariorum. & non equum publicum mille aſſariū eſſe, ſed mille aſſariorum. ab vno enim aſſario multi aſſarii, ab eo aſſariorū. Item ſecundum illorum rationem debemus ſecundeis ſyllabeis longeis dicere Hectorem, Neſtorem.eſt enim vt quæſtor,prætor,Neſtor, Hector.Et non debuit dici,quibus das,ſed queis das. eſt enim vt eeis, heis,queis. At ſi eſt quibuſcum,

non ibus & hibuſcum dicatur Da patri familias, dicere non debuerunt, ſi analogias ſequi vellent: quod eſt vt Atiniæ, Scatiniæ, familiæ: ſic vna Atinia, Scatinia, familia. Item plures patresfamilias dicere non debuerunt, ſed, vt Siſenna ſcribit, patresfamiliarum. Neque oportebat conſuetudinem notare: alios dicere boum greges, alios bouerum: vt ſtruum, ſic Iouum, & Iouerum: cùm eſſet vt Iouis, bouis, ſtruis, Iouem, bouē, ſtruem, Ioui, boui, ſtrui. Nec cùm hæc conuenirent in obliqueis caſibus, dubitare debuerunt in recteis propinquioribus: nunc in conſuetudine aliter dicere pro Iouis, Iuppiter: pro bouis & bus, bos: pro ſtruis, ſtrues.

DEINCEPS dicam de altero genere vocabulorum, in quo contentiones ſunt: vt album, albius, albiſsimum. in quo eam analogiam non ſeruari apparet. nam cùm ſit ſimile, ſalſum: caldum: & dicatur ab heis, ſalſius, ſalſiſsimum, caldius, caldiſsimum debuit dici. quoniam ſimile eſt bonum, malum: ab heis bonius & malius, boniſsimum & maliſsimum: nonne dicimus, bonum melius, optimum: malū, peius, peſsimum? In aliis verbeis nihil deeſt: vt dulcis, dulcior, dulciſsimus. in aliis primum, vt peius, peſsimum: in aliis medium, vt cæſius, cæſiſsimus: in aliis bina ſunt quæ ſint ab eadem voce declinata: & ea ita vt aliâs deſint ſecundum & tertium, vt in hoc, mane, manius, maniſsimé: aliâs, vt duo prima abſint, vt optimum: aliâs, vt primum & tertium deſit, vt melius. Præterea ſi dicerent ſimiliter declinari, cum ſimilia eſſent macer, ſacer, tener: & & macerrimus, ſacerrimus, tenerrimus: non diſcreparent in heis, macrior, & magis ſacer, & tenerior: neque alia triſyllaba fierent. &, ſi in heis

dominaretur similitudo, diceremus, vt candidissimus, candidissima, pauperrimus, pauperrima: vt candidus, candida, pauper, paupera. & vt dicimus doctus, docta, doctissimus, doctissima: sic diceremus, frugalissimus, frugalissima, frugus & fruga. Ea si proportione essent verba, vt vno vocabulo dicimus virum & mulierem sapientem, & diligentem, & sapientiorem, & diligentiorem: sic diceremus item cùm perueniremus ad summum. quod facimus aliter: nam virum dicimus sapientissimum & diligentissimum: feminam, sapientissimam & diligentissimam. Quod ad vocabulorum huius generis exempla pertinet, multa sunt reliqua. sed eadem quæ dicta, ad iudicandum satis sunt, quòd analogias in collatione verborum sequi non debemus. Magnitudinis vocabula cùm possint esse terna, vt cista, cistula, cistella: in mediis non sunt: vt in heis, macer, macricolus, macellus: niger, nigricolus, nigellus. Item minima in quibusdam non sunt, vt auis, auicula, auicella: caput, capitulum, capitellum. In hoc genere vocabulorum quod multa desunt, dicendum est non esse in eo, sed potius sequendam consuetudinem quàm rationem. Quod ad vocabulorum genera quattuor pertinet, vt in hoc potius consuetudinem quàm analogiam dominari facilè animaduerti possit, dictum est.

Sequitur de nominibus, quæ differunt à vocabuleis, ideo quòd sunt infinita, ac res communeis designent: vt vir, mulier: cùm nomina sint finita, ac significent res proprias; vt Paris, Helena. è quibus sunt alia nomina à nominibus, vt Ilium, ab Ilo, & Ilia, ab Ilio: alia à vocabulo, vt ab albo, albius, & ab atro, atrius: in neutreis seruata

est analogia. Nam & cùm sit à Romulo Roma, proportione non est, quòd debuit esse Perperni filia, non Perpernæ. Perperna mulieris nomen esse debuit, & nata à Perperno: quòd est, vt Arbernus, Perpernus: Arberna, Perperna. Quòd si Marcus Perperna virile est nomen, & analogia sequenda: Lucius Ælia, & Quinctus Mucia, virilia nomina esse debebunt. Item quæ habēt ab Rhodo, Andro, Cyzico, Rhodius, Andrius, Cyzicenus: similiter Cyzicius ciuis diceretur vnusquisque. Nam vt ab Atheneis Athenæus dicitur rhetor nomine, etsi non sit Atheniensis; in hoc ipso analogia non est: quòd alii nomina habent ab oppideis; alii aut non habēt, aut non, vt debent, habent. habent plerique libertini à municipio manumissi. in quo, vt societatum & fanorum serui, non seruarunt proportionem & rationem, & Romanorum liberti debuerunt dici, vt à Fauentia Fauentinus, à Reate Reatinus: sic à Roma Romanus, vt nominantur à libertineis orti publici serui, Romani, qui manumissi ante quàm sub magistratus nomina, qui eos liberarunt, succedere cœperunt. hinc quoque illa nomina * Lesas, Vfenas, Carinas, Mæcenas: quæ cùm essent à loco, vt Vrbinas, & tamen Vrbinus, ab heis debuerunt dici ad nostrorum nominum similitudinem.

* Læ nas

V. Lips. Emmon. lit. F. ad 2 Annal. Taciti.

* *Deest pagina.* *

M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA LIBER OCTAUUS.

Desunt quædam:

tam nesciunt docere quàm discere quæ ignorãt. in quo fuit Crates nobilis grammaticus, qui fretus Chrysippo homine acutissimo, qui reliquit sex libros περὶ τῆς ἀνωμαλίας: heis libreis contra analogiam atque Aristarchum est nixus: sed ita vt scripta indicant eius, vt neutrius videatur peruidisse voluntatem. quòd & Chrysippus, de inæqualitate cùm scribit sermones, propositum habet ostendere similes res dissimilibus verbeis, & similibus dissimiles esse vocabuleis notatas. id quidem est verum: & cùm Aristarchus de æqualitate conscribit, & de verborum similitudine; quorundam inclinationes sequi iubet, quoad patiatur consuetudo. Sed hi qui in loquendo partim sequi iubent nos consuetudinem, partim rationem, non tam discrepant: quòd consuetudo & analogia coniunctiores sunt inter se quàm hi credunt. quòd est nata ex quadam consuetudine analogia: & ex hàc consuetudo ex dissimilibus & similibus verbeis eorum, quod declinationibus constat. neque anomalia neque analogia est repudianda. nisi si non est homo ex anima, quòd est homo ex corpore & anima. Sed ea quæ dicam, quo facilius peruideri possint, prius de treis copuleis differendum: nam confusim ex vtraque parte pleraque dicuntur, quorum alia ad aliam

aliam referri debent ſummam. Primùm de copuleis naturæ & ſueis. hæc enim duo ſunt quæ exigunt diuerſa: ꝙ aliud eſt, dicere verborũ analogias, aliud, dicere vti oportere analogiis. Secũdum de copuleis multitudinis, ac finis: vtrumque omnium verborum dicatur eſſe analogia, an vſus, an maioris partis. Tertium, de copuleis perſonarum, qui eis debẽt vti, quæ ſunt plures. Alia enim populi vniuerſi, alia ſingulorum: & de heis non eadem oratores & poetæ: quòd eorum non idẽ ius. Itaque populus vniuerſus debet in omnibus verbeis vti analogia: &, ſi perperam eſt conſuetus, corrigere ſe ipſe; cùm orator non debeat in omnibus vti: quod ſine offenſione non poteſt facere, cùm poetæ tranſilire lineas impunè poſſint. Populus enim in ſua poteſtate, ſinguli in illius. Itaque vt ſuam quiſque conſuetudinem, ſi mala eſt, corrigere debeat; ſic populus ſuam. Ego populi cõſuetudinis non ſum, vt dominus: at ille meæ eſt. Vt rationi obtemperare debet gubernator, gubernatori vnuſquiſque in naui; ſic populus rationi, nos ſinguli populo. Quare ad quamcunque ſummam in dicendo referam, ſi animaduertes, intelliges vtrum dicatur analogia eſſe, an, vti oporteret, redigere; dici id in populum aliter; ac inde omnibus dici in eum qui ſit in populo.

NVNC iam primùm dicam pro vniuerſa analogia, cur non modò videatur eſſe reprehendenda, ſed etiam cur in vſu quodãmodo ſequenda. Secundò, de ſinguleis criminibus, quibus rebus poſsint quæ dicta ſunt cõtra, ſolui. dicam ita vt generatim comprehẽdam & ea quæ in priori libro ſunt dicta, & ea quæ poſſunt dici, atque illic præterii. Primùm, quod aiunt, qui bene loqui velit, cõſuetudinem nõ rationem ſimilitudinum

ſequi oportere:quòd alterum ſi neglegat,ſine offenſione facere non poſsit ; alterum ſi ſequatur, quòd ſine reprehenſione non ſit futurum ; errant:quòd qui in loquendo conſuetudinem, qua oportet vti, ſequitur, non ſine ea ratione. Nam vocabula ac verba quæ declinamus, ſimiliter ea in conſuetudine eſſe videmus, & ad eam referimus : & ſi quid eſt erratum, non ſine ea corrigimus.Nam vt qui triclinium conſtrarunt,ſi quem lectum de tribus vnum imparem poſuerunt,aut de paribus nimium, aut parum produxerunt; vnà corrigimus,& ad conſuetudinem cõmunem, & ad aliorum tricliniorum analogias. Sic ſi quis in oratione in pronuntiando ita declinat verba vt dicat diſparia;quod peccat,redigere debemus ad ceterorum ſimilium verborum rationem. Cùm duo peccati genera ſint declinationum; vnum, quod in conſuetudinem perperam receptum eſt ; alterum, quod nondum eſt, & perperam dicatur: vnum dant,non oportere dici quod ſit in conſuetudine ; alterum non conceditur, quin ita dicatur, vt ſit ſimile. cùm id faciat, ac ſi quis puerorum per delicias pedes malè ponere, atque imitari vacias cœperit,hos corrigi oportere, ſi concedant : contra ſi quis in conſuetudine ambulãdei iam factus ſit vacia,aut compernis, ſi eũ corrigi non concedant.non ſequitur vt ſtultè faciant qui puereis in geniculeis alligẽt ſerperaſtra, vt eorum deprauata corrigant crura. cũ culpandus non ſit medicus qui è longinqua mala cõſuetudine ægrum in meliorem traducit:quare reprehendendus ſit, qui orationem minus valentem propter malam conſuetudinem traducit in meliorem? Pictores, Apelles, Protogenes,ſic alii artifices egregii nõ reprehendendi,quòd conſue-

tudinem Myconis, Dioris, Arimnæ & aliorũ superiorum non sunt secuti: Aristophanes improbãdus, qui potius in quibusdam veritatem quàm consuetudinem secutus? Quid si viri sapiẽtissimi, & in re militari & in aliis rebus multeis contra veterem consuetudinem cùm essent vsi, laudati, despiciẽdi sunt qui potiorem dicũt oportere esse consuetudinem ratione? An cùm quis perperam cõsueuerit quid facere in ciuitate, non modò nõ patiemur, sed etiã pœna adficiemus? item si quis perperam cõsueuerit dicere verbum, non corrigemus, cùm id fiat sine pœna? & hi qui pueros in ludum mittunt vt discant quæ nesciunt verba, quẽadmodum scribãt: itidem barbaros, qui ignorabunt verba, quemadmodum oportuit dici, nõ docebimus, vt sciant qua ratione conueniat dici? sed vt nutrix pueros à lacte non subitò euellit à consuetudine, cùm à cibo pristino in meliorem traducit: sic in maioribus loquendo, à minus cõmodeis verbeis ad ea quæ sunt cum ratione, modicè traducere oportet. cùm sint in cõsuetudine cõtra rationẽ alia verba, ita vt ea facilè tolli possint: alia vt videãtur esse fixa, quæ leuiter hærent ac sine offensione cõmutari possint. Si enim ad rationem corrigi oportet quæ non ad rationem sunt, ita vt in præsentia corrigere nequeas: quin ita dicas, heis oportet, si possis, non vti. sic enim obsolescent, ac postea iã oblitterata facilius corrigi poterũt. Quas nouas verbi declinationes ratione introductas respuet forum, iis boni poetæ, maximè scænici, cõsuetudine subigere aureis populi debẽt. ꝙ poetæ multum possint in hoc, propter eos quædam verba in declinatione melius, quædã deterius dicũtur. Consuetudo loquẽdi est in motu. itaque solet fieri ex meliore deterior.

meliora verba perperam dicta apud antiquos aliquos, propter poetas non modò nunc dicuntur rectè, sed etiam quæ ratione dicta sunt tum, nūc perperam dicuntur. Quare qui ad cōsuetudinem nos vocant, si ad rectam, sequamur. in eo enim quoque est analogia; si ad eam inuitent quæ est deprauata, nihilo magis sequemur. nisi cùm erit necesse, sequar in cetereis rebus mala exempla. nam ea quoque, cūm aliqua vis vrget, inuiti sequimur. Neque enim Lysippus artificū priorum potius est vitiosa sequutus quàm artem: sic populus facere debet, etiā singuli sine offensione quod fiat populi, qui amissa modò quærant, sed etiam quod indicium dent: iidem, ex sermone si quid deperiit, non modò nihil impendunt vt requirāt, sed etiam contra indices repugnant, ne restituatur verbum nouum & ratione introductum, quo minus vt recipiamus, vitare non debemus. Nam ad vsum in vestimēteis, ædificiis, supellectili, nouitati nō impedit vetus cōsuetudo. Quem enim amor adsuetudinis potius in pāneis possessorem retinet, quàm ad noua vestimenta traducit? An non sæpe veteres leges abrogatæ noueis cedunt? nónne inusitateis formeis vasorum recentibus à Græcia adlatis oblitteratæ antiquæ consuetudinis sinorum & capidarum species? Heis formeis vocabulorū contaminati vti nollēt, quæ docuerit ratio propter cōsuetudinem veterem? Et tantum inter duos sensus interesse volūt, vt oculeis semper aliquas figuras supellectilis nouas cōquirant, contrà aureis expertes velint esse? Quotus quisq; iam seruos habet prisceis nominibus? quæ mulier suum instrumentum atque vasa auri, veteribus vocabuleis appellat? ' Inducteis non tam irascendum, quàm huiusce prauitatis patroneis.

Indocteis)

Si enim vſquequaque non eſſet analogia, tum ſequebatur vt in verbeis quoque non eſſet; non cùm eſſet vſquequaque (vt eſt) non eſſe in verbeis. Quæ enim eſt pars mundi quæ non innumerabiles habeat analogias? Cælum, an mare, an terra, an aer, & cætera quæ ſunt in heis? nónne in cælo, vt ab æquinoctiali circulo ad ſolſtitialem, & hinc ad ſeptẽtrionalem diuiſum? ſic cõtra paribus partibus item à bruma verſum contraria parte? non, quãtum polo ſuperior, abeſt inferior ab eo quem ἀνταρκτικὸν vocant aſtrologi, & is ad brumalem? non, quemadmodum quodque ſignum exortum hoc anno, quotquotanneis eodem modo exoritur? Num aliter ſola bruma venit ad æquinoctium? an contrà cùm ad ſolſtitium, venit ad æquinoctialem circulum, & inde ad brumam? Nónne luna, vt à ſole diſcedit ad aquilonem, & inde redit in eandem viam; ſic inde fertur ad auſtrum & regreditur inde? Sed quid plura de aſtreis, vbi difficilius reperitur quid ſit, aut fiat in motibus diſsimiliter? At in mari, credo, motus non habent diſsimilitudines geminas, qui in viginti quattuor horeis lunaribus cottidie quater ſe mutant? At cùm ſex horeis æſtus creuerunt, totidem decreuerunt rurſum * iidem. Item ab heis, an hanc analogiam ad diem ſeruant, ad menſem non item alios motus? Sic item cùm habeant alios inter ſe conuenientes, de quibus in libro, quem de æſtuariis feci, ſcripſi.

* identidem alieis

Non in terra in ſationibus ſeruata analogia? nec cuiuſmodi in præterito tempore fructuum genera reddidit, ſimilia in præſenti reddat: & cuiuſmodi à tritico iacto reddit ſegetes, ſic ordeo ſato proportione reddit parileis? Nónne vt Europa habet flumina, lacus, monteis, cãpos; ſic ha-

bet Asia? Non in volucribus generatim seruatur analogia? nō ex aquileis aquilæ, atque ex turdeis, qui procreātur, turdi: sic ex reliqueis sui cuiusque generis? An aliter hoc fit quàm in aere, in aqua? non hìc conchæ inter se generatim innumerabili numero similes? non pisces? sanè muræna fit lupus, aut merula? Non bos ad bouem conlatus, similis? & qui ex heis progenerātur inter se vituli? etiam vbi dissimilis fetus, vt ex equa & asino mulus: tamen ibi analogia. quòd ex quocumque asino & equa nascitur item mulus, aut mula, vt ex equo & asina hinnuli. Non sic ex viro & muliere omnis similis partus? quid pueri & puellæ? *non horum ita inter se non omnia similia membra, vt separatim in suo vtroque genere similitudines sint pariles? Non homines omneis cùm sint ex anima & corpore, partes quoque horum proportione similes? Quid ergo cùm omnes animæ hominum sint diuisæ in octonas parteis, inter se nō proportione similes? quinque, quibus sentimus: sexta, qua cogitamus: septima, qua progeneramus: octaua, qua voces mittimus? Igitur, quoniam qua loquimur voce orationem, hāc quoque necesse est natura habere analogias. itaque habet, ánnon? Vides vt Græci habeāt eam *quadripartitam? vnam, in qua sit casus: alteram, in qua tempora: tertiam, in qua neutrum: quartam, in qua vtrumque: sic nos habere? Et quid, verba nescis, vt apud illos sint alia finita, alia nō: sic vtraque esse apud nos equidem non dubito. Qui animaduerterunt item in eam innumerabilem similitudinem numerum: vt trium temporum verba, vt trium personarum. quis enim potest nō animaduertisse in omni oratione esse, vt legebam, lego, legam: sic lego, legis, legit: cùm

num

quadriplicatā

hæc eadem dicantur alias vt ſingula, alias vt plura ſignificent? Quis eſt enim tam tardus qui illas quoque non animaduertit ſimilitudines, quibus vtimur imperando, quibus in optando, quibus in interrogādo, quibus in infecteis rebus, quibus in perfecteis, ſic in aliis diſcriminibus? Quare qui negat eſſe rationem analogiæ, nō videt naturam non ſolùm orationis, ſed etiam mūdi: qui autem vident & ſequi negant oportere, pugnant contra naturam, non contra analogiam: & pugnant volſelleis, non gladio: cùm pauca excepta verba ex pelago ſermonis puri, minus trita efferāt; cùm dicant propterea analogias non eſſe. ſimiliter vt ſi quis viderit mutilū bouem, aut luſcū hominem, claudicātem equū, neget in cornibus boum, hominum & equorum, naturam ſimilitudinis proportione cōſtare. Qui autem, cùm duo genera eſſe dicunt analogiæ: vnū naturale, quòd, vt ex lentibus nateis naſcūtur lentes, ſic ex lupineis lupinum: alterum volūtarium, vt in fabrica, cùm vidēt ſcænam, vt dexteriore parte ſint oſtia, ſic eſſe in ſiniſteriore ſimili ratione facta: de heis duob9 generibus naturalē eſſe analogiam: vt ſit in motibus cæli: volūtariam vero eſſe, quòd vt cuique fabro libitum ſit, poſsit facere partem ſcænæ; ſic in hominū partibus eſſe analogias: quòd eas natura fecit; in verbeis nō eſſe, quòd & homines ad ſuam quiſque voluntatem fingunt. itaque de eiſdem rebus alia verba habere Græcos, alia Syros, alia Latinos. Ego declinatus verborū & voluntarios & naturales eſſe puto. voluntarios, quibus homines vocabula impoſuerint rebus quædā, vt à Romulo Roma, à Tibure Tiburtes: naturales, vt ab impoſiteis vocabuleis, quæ inclinantur in tempora aut in caſus: vt ab Romulus, Romuli,

Romulo, Romulũ, & à Dico, dicebàm, dixeram. Itaque in voluntariis declinationibus inconſtantia eſt; in naturalibus conſtantia: quas vtraſque, quoniam id non debeāt negare eſſe in oratione quod in mundi partibus omnibus ſit, & declinationes verborum innumerabiles, dicendum eſt eſſe in iis analogiam. Neque ideo ſtatim ea in omnibus verbeis eſt ſequenda. nam ſiqua perperam declinauit verba conſuetudo, vt ea aliter efferri nõ poſsint ſine offenſione multorum; hinc orationem verborum non prætermittendam oſtendit loquẽdi ratio. Quod ad vniuerſalem pertinet cauſſam, cur ſimilitudo & ſit in oratione & debeat obſeruari, & quam ad finem quoque, ſatis dictum. Quare, quod ſequitur, de partibus ſinguleis deinceps expediemus; ac ſingula crimina quæ dicunt in analogias, ſoluemus. In quo animaduerto, natura quadruplicem eſſe formam, ad quam in declinando accomodari debeant verba: quòd debeat ſubeſſe res quæ deſignetur; & vt ſit ea res in vſu: & vt vocis natura ea ſit quæ ſignificauit, vt declinari poſsit, & ſimilitudo. Figura verbi, vt ſit ea quæ ex ſe declinata genus prodere certũ poſſunt. quo neque à terra terrus vt diceretur, poſtulandũ eſt, quòd natura non ſubeſt. vt in hoc alterum, maris, alterum feminæ debeat eſſe. Sic neque propter vſum, vt Terentius ſignificat vnum, plures, Terentii, poſtulãdum eſt vt ſic dicamus faba & fabæ. non enim in ſimilibus vtrũque. neque vt dicimus Terentius Terentium, ſic poſtulandum vt inclinemus A & B: quòd non omnis vox natura habet declinatus. neque enim forma cõlata quærendũ ſolùm quid habeat in figura ſimile, ſed etiã nonnumquam in eo, quẽ habeat effectum. Sic enim lana Gallicana & Appula

videtur imperito similis propter speciem; cùm peritus Appulā emat pluris, quòd in vsu firmior sit. Hæc nunc strictim dicta, apertiora fient infra. incipiam hinc. Quod rogant ex qua parte oporteat simile esse verbum, ab voce an à significatione: respondeamus à voce. sed tamen nonnumquam quærimus, genere similiáne sint, quæ significantur; ac nomen virile cum virili conferimus, feminæ cum muliebri. nō quòd * id, quod significant voces, commoueat; sed quòd nonnumquam in re dissimilis figuræ, formas vocum indissimiles ponunt dispariles. vt calcei, muliebres sint an viriles, dicimus ad similitudinem figuræ; cùm tamen sciamus nonnumquam & mulierem habere calceos viriles, & virum muliebreis. Sic dici virum Perpernam, & M. Læcam muliebri forma. & contra; parietem, vt abietem, esse forma similem; cùm alterum vocabulum dicatur virile, alterum muliebre; & vtrumque natura neutrum. Sic itaque ea virilia dicimus, non quæ virum significant, sed quibus proponimus hic & hi. & sic muliebria, in quibus dicere possumus hæc & hæ. Quare nihil est quod dicunt Theona & Diona non esse simileis; si alter est Æthiops, alter Gallus: si analogia rerum dissimilitudines adsumat & ad discernendum vocis verbeis figuras. Quod dicunt, simile sit nécne, nomen nomini, imprudenter Aristarchum præcipere, oportere spectare non solùm ex recto, sed etiam ex eorum vocandei casu: esset enim ridiculum, si similes inter se parentes sint, de filiis iudicare. Qui errant, quòd non ab obliqueis casibus fit, vt recti simili facie ostendantur: sed propter eos facilius prospici similitudo potest eorū, quam vim habeat. vt lucerna in tenebreis adlata

heic

non facit, quæ ibi sunt posita, similia sint; sed vt videantur quæ sint quæve desint. Quid similius videtur quàm in heis est extrema littera, crux, frux? quas qui audit voces, auribus discernere potest nemo: cùm easdem non esse similes ex aliis verbeis intelligamus. quòd cùm sint cruces, & fruges, & de heis extremeis syllabeis exemptum sit C ex altero sic; vt ex C & S crux, ex G & S frux. quod item apparet cùm est demptum S. nam fit vnum, cruci, alterum, frugi. Quod aiunt, cùm in maiore parte orationis non sit similitudo, non esse analogiam: dupliciter stultè dicunt, quòd & in maiore parte est, & in minore parte est: &, si in minore non sit, tamen sit in maiore. Nisi etiam nos calceos negabunt habere, quòd in maiore parte corporis calceos non habeamus. Quod dicunt, nos sequi dissimilitudinem: itaque in vestitu, in supellectile delectari varietate: non paribus subuculeis vxoris: respondeo, si varietas est jucunda; magis varium esse, in quo alia sunt similia, alia non sunt. Itaque sic, vt abacum argento ornari videmus, vt alia paria sint, alia disparia: sic in oratione. Rogant, si similitudo sit sequenda, cur malimus habere lectos alios ex ebore, alios ex testudine, sic item genere aliquo alio. ad quæ dico non dissimilitudines quoque sequi. sæpe itaque ex eadem supellectili licet videre. nam nemo facit triclinii lectos, nisi pareis & materia, & altitudine, & figura. Quis facit mappas triclinarias non simileis inter se? quis puluinos? quis denique cetera quæ vnius generis sint plura? Cùm (inquit) vtilitatis caussa introducta sit oratio, sequendum nō quæ habebit similitudinem, sed quæ vtilitatem. Ego quidem vtilitatis caussa orationem factam esse cōcedo, sed vt vestimen-

ta.quare vt hîc similitudines sequemur: vt virilis tunica sit virili similis, item toga togæ: sic mulierum stola stolæ, proportione, & pallium pallio simile: sic cùm sint nomina vtilitatis caussa, tamen virilia inter se similia: item muliebria inter se sequi debemus. Quod aiunt, vt persedit, & perstitit, sic percubuit, & percupiuit: quoniam non sit; non esse analogiã. & in hoc errant: quòd duo posteriora ex prioribus declinata non sunt: cùm analogia polliceatur ex duobus similibus similiter declinateis similia fore. Qui dicunt, quòd sit à Romulo Roma, & non Romula; neque vt ab oue Ouilia, sic à boue Bouilia, esse analogias: errant, quòd nemo pollicetur è vocabulo vocabulum declinari recto casu singulari in rectum singularem; sed ex duobus vocabuleis similibus casus similiter declinatos similes fieri. Quod dicunt, quòd vocabula litterarum Latinarũ non declinentur in casus, non esse analogias; hi ea quæ natura declinari non possunt, eorum declinatus requirunt. proinde vt non ea dicatur esse analogia, quæ à similibus verbeis similiter declinateis similia declinat. Quare non solùm in vocabuleis litterarum non hæc requirẽda analogia, sed ne in syllaba quidẽ vlla. quod dicimus hoc ab, huius ab: sic alia. Quòd si quis in hoc quoque velit dicere esse analogias rerũ; tenere potest: vt enim dicunt ipsi alia nomina, quòd quinque habent figuras, habere quinque casus, alia quattuor, sic minus alia; dicere poterunt esse litteras ac syllabas in voce, quæ singulos habẽt casus. In rebus plurimeis, quemadmodũ inter se conferrent ea, quæ quaternos habebunt vocabuleis casus; itẽ ea inter se quaternos; sic, quæ singulos habebũt, vt cõferãt inter se: dicẽtes, vt sit hoc A, huius A, esse

hoc E, huius E, huic E. Quod dicunt, esse quædam verba quæ habeant declinatus, vt caput: quorum pars reperiri quòd non possit, non esse analogias: respondendum sine dubio, si, quod est singulare verbum, id non habere analogias: minimùm duo esse verba debent, in quibus sit similitudo. quare in hoc tollunt esse analogias: sed initio vocabulũ recto casu apparet in hoc, Quod dedit ira caput, nec dispendi facit hilum. Quod valet, neque dispendii facit quidquam. Idem hoc obliquo apud Plautum, Video enim te nihili pendere præ Philolache omnes homines. Quod ex ne & hili: quare dictus est Nihili, qui non hili. habet casus tum cùm commutatur, de quo dicitur. De homine. dicimus enim, hic homo nihili est, & huius hominis nihili, & hunc hominem nihili. Si in illo commutaremus, diceremus, vt hoc linum, & limum, sic nihilum, non hic nihili, & huic lino & limo: sic nihilo, non huic nihili. Potest dici patricus casus, vt ei præponũtur pronomina plura: vt hic casus Terentii, hunc casum Terentii; hic miles legionis, huius militis legionis, hunc militem legionis. Negant, cùm omnis natura sit aut mas, aut femina, aut neutrũ; debuisse ex singuleis vocibus ternas figuras vocabulorum fieri, vt albus, alba, album: nunc fieri in multeis rebus binas, vt Metellus, Metella: nõnulla singula, vt tragœdia, comœdia. sic esse Marcum, Numerium: at Marcam, & Numeriam non: dici coruum, turdum, non dici coruam, turdam. contrà dici pantheram, merulam, non dici pantherum, merulum. Nullius nostrum filium, & filiam, non aptè discerni marem ac feminam; vt Terentium & Terentiam. contrà deorum liberos, & seruorum non itidem: vt Iouis filium &

filiam, non Iouem & Iouam. item magnum numerum vocabulorum in hoc genere non ſeruare analogias. Ad hæc dicimus, omnis orationis, quamuis res natura ſubſit, tamen ſi ea in vſum non peruenerit, eò non peruenire verba: ideo equus dicitur & equa. in vſu enim horum diſcrimina: coruus & corua nō. quòd ſine vſu id, quòd diſſimilis natura. Itaque quædam aliter olim, & nunc: tum omnes mares & feminæ dicebantur columbæ, quòd non erant in eo vſu domeſtico quo nunc. contra propter domeſticos vſus quòd internouimus, appellatur mas, colūbus: femina, columba. Nam cùm in tria genera trāſit, & idem eſt in vſu diſcriminare, totúmque denique apparet, vt eſt in doctus, docta, doctum. doctrina enim per hæc tria tranſire poteſt, & vſus docuit diſcriminare doctas res ab hominibus, & in heis marem ac feminam in mare, & femina, & neutro. Neque natura mas tranſit, neque femina, neque neutra: & ideo non dicitur feminus femina feminum: ſic reliqua. Itaque ſingularibus & ſecreteis vocabuleis appellati ſunt: quare in quibus rebus non ſubeſt ſimilis natura, aut vſus, in heis vocabuleis huiuſcemodi ratio quæri nō debet. Ergo dicitur, vt ſurdus vir, ſurda mulier, ſic ſurdum theatrum; quòd omnes tres ad auditum ſunt comparatæ. Contrà nemo dicit cubiculum ſurdum, ad ſilentium, non ad auditum. at ſi feneſtram non habet, dicitur cæcum, vt cæcus & cæca. quod omnia habent lumen, habere debent mas ac femina. Habent inter ſe natura quandam ſocietatem neutra cum heis, quòd ſunt diuerſa nō inter ſe; quódque de heis perpauca ſunt quæ habeant quandam communitatem. dei & ſerui nomina, quod non itē vt libera noſtra trāſeunt,

eadem ex caussa, quod ad vsum attinet, institui opus fuit de libereis, de reliqueis nihil attinuit: quòd in serueis gentilitia natura non subest in vsu: in nostreis nominibus, qui sumus in Latio, & liberi, necessaria. Itaque ibi apparet analogia: ac dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentiũ genus: in prænominibus ideo non fit item, quòd hæc instituta ad vsum singularia, quibus discernerentur nomina gentilitia: vt à numero Prima, Secunda, Tertia, Quarta. In vireis, vt Quinctus, Sextus, Decimus. sic ab aliis rebus, cũ essent duo Terentii, aut plures, discernẽdei caussa, vt aliquid singulare haberent, notabant. forsitan ab eo qui mane natus diceretur, vt is Manius esset; qui luci, Lucius; qui post patris mortem, Postumus. E quibus, quæ, cùm item accidisset femineis, proportione appellata. declarãt prænomina mulierum antiqua, Mania, Lucia, Postuma. Videmus enim Maniam, matrem larum, & Luciam Volumniam, saliorum carminibus appellari. Postumã à multeis post patris mortem etiam nunc appellari. Quare quocumque progressa est natura, cum vsu vocabuli similis, proportione propagata est analogia. Cùm in quibus declinationibus voluntariis maris, & feminæ, & neutri, quæ voluntaria sunt, non debent similiter declinari: sed in quibus naturales sint declinatus, hi qui esse repeRiuntur. Quocirca in tribus generibus nominum inìquè tollunt analogias. Qui autem eas reprehendunt quòd alia vocabula singularia sunt solùm, vt cicer: alia multitudinis solùm, vt scalæ; cùm debuerint esse omnia duplicia, vt equus equei: analogiæ fundamentum esse obliuiscuntur naturam. nam & vsu singulare est quod natura vnũ significat, vt equus: aut quod coniuncta

quodammodo ad vnum vſum, vt bigæ. itaque dicimus vna muſa, ſic dicimus vnæ bigæ. Multitudinis vocabula ſunt, vnum, infinitum, vt muſæ: alterum, finitum, vt duo, tres, quattuor. dicimus enim, vt hæ muſæ, ſic vnæ bigæ, & binæ, & trinæ bigæ: ſic deinceps. Quare tam vnei & vnæ & vna quodammodo ſingularia ſunt, quàm vnus, & vna & vnum. hoc modo mutat, quòd altera in ſingularibus, altera in coniunctεis rebus, & vt duo, tria, ſunt multitudinis, ſic bina, trina. Eſt tertium quoque genus ſingulare, vt in multitudine, vter: in quo multitudinis, vt vter, vtrei: vter poeta ſingularis, vtrei poetæ multitudinis eſt. Qua explicata natura, apparet non debere omnia vocabula multitudinis habere par ſingulare. omnes enim numeri à duobus ſurſum verſus multitudinis ſunt; neque eorum quiſquam habere poteſt ſingulare compar. Iniuria igitur poſtulant, ſiqua ſint ſingularia, oportere habere multitudineis. Item qui reprehendunt quòd non dicatur, vt vnguentum vnguenta, vinum vina; ſic acetum aceta, garum gara: faciunt imperitè, qui ibi deſiderant multitudinis vocabulum, quæ ſub menſuram ac pondera potius quàm ſub numerum ſuccedant. nam in plumbo, oleo, argento, cùm incrementum acceſſit, dicimus, multum oleum, multum plumbum, argentum: non multa olea, plumba, argenta: cùm quæ ex heiſce fiant, dicamus plumbea, & argentea. aliud enim cùm ex argento: nam id tum cùm iam vas argenteum, aut pocillum, aut quid item: quòd pocilla argentea multa, non quòd argentum multum. ea natura, in quibus eſt menſura, non numerus, ſi genera in ſe habent plura, & in vſum venerunt, & genere multo, ſic vina,

vnguenta dicta. alius enim generis vinum, quod Chio, alius quod Lesbo. Sic ex regionibus, quæ ipsa dicuntur, nunc melius vnguenta, cui nunc genera aliquot. Si item discrimina magna essent olei & aceti, & sic ceterarum rerum huiuscemodi in vsu communi, dicerentur sic olea vt vina. Quare in vtraque denique re, scindere conantur analogiam: & cùm in dissimili vsu similia vocabula quærunt; & cùm item ea quæ metimur, atque ea quæ numeramus, dici putant oportere. Itē reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicæ balineæ, non balinea. contrà quòd priuati dicunt vnū balineum, quòd plura balineas dicant. Quibus responderi potest, non esse reprehendendum quòd scalæ, & aquæ calidæ, pleraque, quæ cùm multitudinis vocabuleis sint appellata, neque eorum singularia in vsum venerint. Idémque, item contra primum balineum nouum, & Græcum introiit in vrbem, publicè ibi consedit vbi bina essent coniuncta ædificia lauandei caussa; vnum vbi viri, alterum vbi mulieres lauarentur: ab eadem ratione domi suæ quisque vbi lauatur, balineum dixerit. & quòd non erant duo balinea, dicere non consuerunt: cùm hoc antiqui non balineum, sed Lauatrinam appellare consueuissent. Sic aquæ calidæ à loco, & quæ vbi scaterent, cùm vt colerentur, & venissent in vsum nóstreis, cùm aliæ ad alium morbum idoneæ essent. Hæ cùm plures essent, vt Puteoleis, & in Tusceis, quibus vtebātur, multitudinis potius quàm singulari vocabulo appellarunt. Sic scalas, quòd a scandendo dicantur, & singulos gradus scanderent: magis erat quærendum si appellassent singulari vocabulo scalam, cùm origo nominatus ostenderet

contra.

contra. Itē reprehendunt de casibus; quòd quidam nominatus habēt rectos, quidam obliquos: quòd dicunt vtrosque in vocibus oportere. Quibus idem respōderi potest: in quibus vsus & natura non subsit, ibi non esse analogiam. sed ne in heis vocabuleis quæ declinantur, si transeunt è recto casu in rectum casum. quæ tamen ferè non discedūt à ratione sine iusta caussa. vt hi qui gladiatores dicunt Faustinios. nam quòd plerique di cūtur, vt treis extremas syllabas habeāt easdem; Casceliani, Aquiliani, Cæciliani: animaduertant vnde oriuntur nomina dissimilia: Cascelius, Cæcilius, Aquilius, Faustius: rectè dicerēt Faustianos potius quàm Faustinios. sic à Scipione quidam malè dicunt Scipionios. nam cōtra est Scipionarios. Sed, vt dixi, quòd ab huiuscemodi cognomi nibus rarò declinantur cognomina, neque in v-sum etiam perducta notant quædam. Item dicunt, cùm sit simile stultus, luscus: & dicatur, stultus, stultior, stultissimus: non dici, luscus, luscior, luscissimus. sic in hoc genere multa. Ad quæ dico ideo fieri, quòd natura nemo lusco magis sit luscus: cùm stultior fieri videatur. Quod rogant; cur nō dicamus, mane, manius, manissime: item de vespertino tempore: verè magis & minus esse non potest; ante & post potest. itaque prius est hora prima quàm secunda, non magis hora. sed magis mane surgere tā dicitur qui primo mane surgit, quàm qui non prior. Vt enim dies non po test esse magis quàm mane; itaque ipsum hoc quod dicitur magis, sibi non constat: quòd magis mane significat primum mane, magis vespere, nouissimū vesper. Itē ab huiuscemodi similitudinibus analogia, quòd cùm sit anus, cadus simile; & sit ab anu Anicula, Anicella, à cado duo

reliqua, quòd non sint propagata: sic nō dicatur à piscina, piscinula, piscinella. ad huiuscemodi vocabula analogias esse, vt dixi, vbi magnitudo animaduertēda sit in vnoquoque gradu, & quæ sit in vsu communi, vt est cista, cistula, cistella; & canis, catulus, catellus; quod in pecoris vsu nō est. Itaq; consuetudo frequentius res in binas diuidit parteis, vt maius & minus; vt lectus & lectulus, arca & arcula, sic alia. Quod dicunt; casus alia non habere rectos, alia obliquos, & ideo nō esse analogias, falsum est. Negant habere rectos, vt in hoc, frugis, frugē, item roris, rorem; obliquos nō habere, vt in hoc, Diespiter, Marspiter. Ad hoc respondeo, & priora habere nominandei, & posteriora obliquos. Nam & frugi rectus est natura frux: ac si secundum consuetudinem dicimus, vt hæc auis, hæc ouis, sic hæc frugis. Sic secundū naturam nominandei est casus roris, secundum cōsuetudinē ros; cùm vtrumque conueniat ad analogiam; quòd & id quod in consuetudine nō est, cuiusmodi debeat esse, apparet; & quod est in cōsuetudine nunc in recto casu, eadem est analogia ad pleraque, quæ ex multitudine cùm transeunt in singulare, difficulter efferuntur ore. sic cùm transiretur ex eo quod dicebatur hæ oues, vna non est dicta oues, sed additum I, ac factum ambiguum verbum, nominādei an patrici sit casus, vt ouis, & auis. Sic in obliqueis casibus cur negāt esse Marspitris, Diespitris, non video: nisi quòd minus est tritum in consuetudine quàm Diespiter: quod in nihil argumentū est. nam tam casus, qui non tritus est, quàm qui est. Sed in casuum serie alia vocabula non habent nominandei, alia de obliqueis aliquem. Nihil enim video quo minus si ratio percellere poterat hoc crimen. Nā vt

patrii

sit

signa quæ non habent caput, aut aliquam aliam partem, nihilominus in reliqueis membreis eorũ esse possunt analogiæ, sic in vocabuleis casuum. Possunt item fieri, ac reponi quod aberit, vbi patietur natura & consuetudo; quod nõnumquam apud poetas inuenimus factum. vt in hoc apud Næuium in Clastidio, Vita insepulta lætus in patriam redux it. Item reprehendunt quòd dicatur hæc strues, hic Hercules, hic homo: debuissent enim dici (si esset analogia) hic Hercul, hæc strus, hic homon. hæc ostendunt non analogiam non esse, sed obliquos casus non habere caput ex sua analogia. nam vt in Alexandri statua si imposueris caput Philippi, membra conueniunt ad rationẽ; sic & ad Alexandri membrorum simulachrũ caput, quod respondeat, ita fit. Nam si quis tunicam in vsu ita consuit, vt altera plagula sit angusteis claueis, altera lateis: vtraque pars in suo genere caret analogia. Itẽ negant esse analogias, quòd alii dicunt cupressus, alii cupressei. item de ficeis, plataneis, & plereisque arboribus; de quibus alii extremum VS, alii EI faciunt. Id est falsum. nam debent dici hei & hæ ficei: quòd est vt nummei, ficei, vt nummorum, ficorum. si essent plures ficus, vt manus, diceremus vt manibus, sic ficibus; & vt manuũ, sic ficuum. neque has ficos diceremus, sed ficus, vt non manos, sed manus. Sed neq; cõsuetudo diceret singulareis obliquos casus huius fici, neque ab hac fico: vt nõ dicit huius mani, sed huius manus, & ab hac mano, sed manu. Et illud putant esse caussæ cur non sit analogia; quòd Lucilius scribit, Decuis, siue decussis est. qui errant; quòd Lucilius nõ debuit dubitare, quod vtrumque: nam in ære vsque ab asse ad centussis numerus æs adsignificat, & eius nu-

mero finiti casus omnes à dupondio sunt. quod dicitur à multeis duobus modeis, hic dupōdius, & hoc dupondium: vt hoc gladiū, & hic gladius. à tressibus virilia multitudinis hei tresses & heis tressibus: cùm sit singulare hoc tressis, ab eo, sic deinceps ad centussis. Deinde numerus æs nō significat. numeri qui æs non significant, vsque à quattuor ad cētum, tripliceis habēt formas; quòd dicuntur hei quattuor, hæ quattuor, hæc quattuor; cùm peruentū est ad mille, quartū adsumit singulare neutrum: quòd dicitur hoc mille denariū, à quo multitudinis fit millia *denaria. Quare quom ad analogias quod pertineat, nō est vt omnia similia dicantur. sed vt in suo quæque genere similiter declinentur; stultè quærunt cur as & dupondius & tressis non dicantur proportione: cùm as sit simplex, dupondius * fictus, quòd duo asses pendebat, tressis ex tribus æris, quòd sic pro assibus nōnumquam æs dicebant antiqui. à quo dicimus assem tenentes, Hoc ab ære, æneáque libra: & mille æris legasse. quare, quòd à tressis vsq; ad centussis numeri eiusmodi sunt compositi: eiusmodi habēt similitudinem: dupondius, quòd dissimilis est, vt debuit, dissimilē habet rationē. Sic as, quoniam simplex est ac principium, & vnum significat, & multitudinis habet suū infinitum (dicimus enim asses: quos cùm finimus, dicimus dupōdius & tressis, & sic porro) Videtur mihi, quoniā finitum & infinitū habeat, similitudinē non habere, vtrumque itē dici: eo magis quòd in ipseis vocabuleis vbi additur certus numerus, aliter atque in reliqueis dicitur. Nā sic loquūtur, hoc mille denariū, non hoc mille denarii: &, hæc duo millia denariū, non duo millia denarii. Si esset denarii in recto casu, atque infinitā multitu-

denarium

dictus

trefis Gron. de Sest. p. 82.

V. late Gron. hæc emendata & defendenta de Sest. c. 9. p. 17 bec.

dinem significaret, tūc in patrico denariorū dici oportebat. & non solùm in denariis, victoriateis, drachmeis, nummeis, sed etiā in vireis idem seruari oportere, cùm dicimus iudiciū fuisse triumuirum, decemuirum, nō triumuirorum, decemuirorum. Numeri antiqui habēt analogias, quòd omnibus est vna nouenaria regula, duo actus, tres gradus, sex decuriæ; quæ omnia similiter inter se respondēt. regulæ est numerus nouenarius, quod ab vno nouē cùm peruenimus, rursus redimus ad vnū, & hinc vnum & nongenta ab vna sunt natura nouenaria. sic ab octonaria & deorsum versus ad singularia perueniunt. Actus primus est ab vno ad nongenta: secundus, à mille ad nongenta millia; quod idem valebat vnū, & mille: vtrumque singulari numero appellant. Nā vt dicitur hoc vnum, hæc duo millia, & sic deinceps multitudineis: in duobus actibus reliqui omnes item numeri. Gradus singularis est in vtroq; actu ab vno ad nouem: denarius gradus à decē ad nonaginta: centenarius ad nongenta. ita tribus gradibus sex decuriæ fiunt, tres milliariæ, & tres minores. antiqui heis numereis fuerunt cōtenti. Ad hos tertium & quartum actum à deciens minora imposuerunt vocabula, neque ratione: sed tamen non cōtra est eam de qua scribimus analogiam. Nam vt deciens cùm dicatur, hoc deciēs, vt hoc mille, huius mille, vt sit vtrumq; sine casibus vocis, dicemus vt hoc mille, huius mille, sic hoc deciens, huius deciēs: nec eo minus in altero, quod est mille, præponemus hei mille, horum mille. Quoniam in eo est nomen cōmune, quam vocāt ὁμωνυμίαν obliqui casus; ab eodē capite vbi erit ὁμωνυμία, quo minus dissimiles fiāt, analogia nō prohibet. Itaque dicimus hic Argus, cùm hominē

dicimus; cùm oppidum, Græcanicè hoc Argos, Latinè hei Argei, item faciemus. eadem vox nomen & verbum ſignificabit, vt in caſus & in tempora diſpariliter declinetur, vt faciamus à Meto, quod nomē eſt, Metonis, Metonem; quod verbū eſt, meto, metis, metam, metebam. Reprehendunt, cùm ab eadē voce plura ſunt vocabula declinata, & ſunt quas συνωνυμίας appellant, vt Sappho, & Alcæus, & Alcæo, ſic Geryon, & Geryones, & Geryonas: in hoc genere, quòd caſus perperam permutant quidā; non reprehendunt analogiam, ſed qui eis vtitur imperitè. quod quiſque caput pertenderit, ſequi debet eius cōſequentias caſus in declinando; ac non facere, cùm dixerit recto caſu Alcæus, in obliqueis dicere Alcæoni & Alcæonē: quòd ſi inſtiterit, & non ſecutus erit analogias. *Reprehendendum Ariſtarchum, quòd hæc nomina Melicertes & Philomedes ſimilia neget eſſe, quòd vocandei caſus habet alter Melicerta, alter Philomede. Sic qui dicat lepus & lupus, non eſſe ſimile, quòd alterius vocandei caſus ſit lupe, alterius, lepus. Sic ſocer, macer, quòd in tranſitu fiat ab altero triſyllabū ſoceri, ab altero biſyllabum macri. De hoc etſi ſupra reſpōſum eſt cùm dixi de *lana, heic quoque amplius adiiciam; ſimilia non ſolùm à facie dici, ſed etiam ab aliqua cōiuncta vi & poteſtate, quæ & oculeis & auribus latere ſoleat. itaq; ſæpe gemina facie mala negamus eſſe ſimilia, ſi ſapore ſunt alio. Sic equos eadem facie nonnullos negamus eſſe ſimileis in nationes ex procreante diſſimileis. Itaque in hominibus emendeis, ſi natione alter eſt melior, emimus pluris. atque in heiſce omnibus ſimilitudines non ſumimus tantū à figura, ſed etiā aliunde, vt in equeis ætas, vt in heis cuiuſmodi

Reprehendunt)

lucerna)

faciãt pullos: vt in pomeis, quo ſint ſucco. ſi igitur idem ſequitur in ſimilitudine verborũ quis, reprehendendus non eſt. quare diſſimilitudinum diſcernendarum cauſſa nõnumquam vt pronomen adſumitur, ſic caſum aliquem adſumi, vt in heis nemus, lepus, hic lepus, hoc nemus. Itaque "differunt, ac dicuntur hei lepores, hæc nemora, ſic aliud ſiquid adſumptum erit extrinſecus, quo ſimilitudo penitus perſpici poſſit. non enim erit remotũ à natura. neque enim magnetes lapides duo inter ſe ſimiles ſint nécne, perſpicere poſſis, niſi minutum extrinſecus prope appoſueris ferrum; quod ſimiles lapides ſimiliter ducunt, diſſimiliter diſſimiles. Quod ad nominationum analogiam pertinet, ita declinatum arbitror vt omnia quæ dicuntur contra, ad reſpondendum ab heis ſumi fontibus poſſit. Quod ad verborum rationem attinet, cùm partes ſint quattuor, temporum, perſonarum, generum, diuiſionum; ex omni parte quoniam reprehendunt, ad ſingula reſpondebo. Primùm quod aiunt analogias non ſeruari in temporibus, cùm dicant, lego, legi, legam, & ſic " ſimile alia; nam quæ ſunt vt "legeram, perfectum ſignificare, duo reliqua, legam & lego, inchoatum; iniuria reprehendunt. Nam ex eodem genere & diuiſione idem verbum, quod ſumptum eſt, per tempora traduci poteſt: vt diſcebam, diſco, diſcam: & eadem perfecti, ſic, didiceram, didici, didicero; ex quo licet ſcire verborum rationem conſtare. Sed eos qui trium temporũ verba pronuntiare velint, ſcienter id facere ſcire licet. Item illos qui reprehendunt quòd dicimus, amor, amabor, amatus ſum. non enim debuiſſe in vna ſerie vnum verbum eſſe duplex, cùm duo ſimplicia eſſent.

discesſit, ac diducũtur

mille)

legi

Neque ex diuisione vniusmodi pæne verba discrepant inter se. nā infecta omnia simplicia similia sunt, & perfecta duplicia inter se paria in omnibus verbeis: vt heic, amabar, amor, amabor, amatus ero. quare item malè dicunt, ferio, feriā, percussi; quòd est ordo, feriā, ferio, feriebam: & item percussi, percutio, percutiā. sic deinceps in reliqueis temporibus reprehendenti responderi potest. Similiter errant qui dicunt ex vtraque parte verba omnia cōmutare syllabas oportere, vt in heis, pungo, pūgam, pupugi: tundo, tundā, tutudi. dissimilia enim conferunt, verba infecta cum perfecteis. Quòd si infecta modò conferrēt, omnia verbi principia incommutabilia viderentur: vt in heis, pungebā, pungo, pungam. Et contrà ex vtraque parte cōmutabilia, si perfecta ponerent, vt pupugerā, pupugi, pupugero. Item malè conferunt, fui, sum, ero: quòd fui est perfectū: cuius series sibi, vt debet, in omnibus personeis & formeis constat: quod est, fueram, fui, fuero, de infecteis. sum, quod nunc dicitur, "dicebatur Esum: & in omnibus personeis cōstabat, quòd dicebatur, esum, es, est: eram, eras, erat: ero, eris, erit. sic huiusmodi cetera seruare analogiā videbis. Etiam hoc reprehendunt, quòd quædā verba neque personas habēt ternas, neque tempora terna. Id imperitè reprehendunt, vt si quis reprehendat naturam quòd non vniusmodi finxerit "animaleis omneis. Si enim natura non omnes formæ verborū terna habeant tempora, ternas personas: non habent totidē verborū diuisiones: quare cùm imperamus naturæ, quòd infecta solū habet: cùm & præsenti & absenti imperamus, fiūt terna, vt lege, legito, legat. perfectū enim imperat nemo. contrà quæ sunt fatēdei, vt, lego, legis,

olim dicebatur

animāteis)

legit, nouena fiunt verba infecti, nouena perfecti. Quocirca non ſi genus cum genere diſcrepat, ſed in ſuo quiſque genere ſi quid deeſt, requirendum: ad hæc addita ſi erunt ea quæ de nominatiueis ſupra ſunt dicta, facilius omnia ſoluentur. Nam vt illeic extremum caput rectos caſus, ſic heic in forma eſt perſona eius qui loquitur, & tempus præſens: vt ſcribo, lego. quare vt illeic fit, ſic heic item acciderit in formula, vt aut caput nō ſit, aut ex alieno genere ſint proportione eadem que illeic dicimus, cur nihilominus ſeruetur analogia: item ſicut illeic caput ſuum habebit, & in obliqueis caſibus trāſitio erit in aliquam formulam, qua adſumpta, reliqua facilius poſſunt videri verba vnde ſint declinata. Fit enim vt rectus nōnumquam ſit ambiguus: vt in hoc verbo Volo, quòd id duo ſignificat: vnum à voluntate, alterum à volando. Itaque à Volo intellegimus & volare & velle. Quidam reprehendunt quòd Pluit & Luit dicamus in præterito & præſenti tempore, cùm analogiæ ſui cuiuſque temporis verba debeant diſcriminare. Falluntur: nam eſt, ac putant, aliter: quòd in præteriteis V dicimus longum luit, pluit: in præſenti breue luit, pluit. Ideóque in venditionis lege fundi ruta cæſa ita dicimus vt V producamus. Item reprehendunt quidam quòd putant idem eſſe ſacrifico & ſacrificor, & lauat, & lauatur. quod ſit annon, nihil cōmouet analogiam; dum ſacrificat, qui dicat, ſeruet ſacrificabo, & ſic per totam formam. nec dicat ſacrificandus, aut ſacrificatus ſum. hæc enim inter ſe non conueniunt. Apud Plautum cùm dicit, Piſceis ego credo, qui vſque dum viuunt, adlauant, diu minus lauari quàm hæc lauat Phroneſium. Adlauant lauari non conuenit; vt T ſit po-

ſtremum, ſed R, vt lauantur. analogia adlauari reddit, quod Plauti aut librarii mendũ fuit. ſi eſt, nõ ideo analogia, ſed qui ſcripſit, eſt reprehẽdendus. omnino & lauant & lauantur dicitur ſeparatim rectè in rebus certeis: quòd puerũ nutrix lauat, puer à nutrice lauatur: nos in balineis & lauamus & lauamur. Sed cõſuetudo alterutrum cùm ſatis haberet, in toto corpore potius vtimur Lauamur, in partibus, Lauamus. quòd dicimus lauo manus, ſic pedes, & cetera. Quare & in balineis nõ rectè dicunt Laui, laui manus rectè. ſed quoniam in balineis lauor, lauatus ſum, ſequitur. vt contrà, quoniam eſt ſoleo, oportet dici Solui, vt Cato & Ennius ſcribũt, non, vt dicit volgus, Solitus ſum, debere dici. neque propter hæc, quòd hæc quoq; diſcrepant in ſermone pauca, minus eſt analogia, vt ſupra dictum eſt. Item cur non ſit analogia, adferũt, quòd à ſimilibus ſimilia non declinãtur, vt ab dolo, & colo. ab altero enim dicitur dolaui, ab altero colui. In quib⁹ adſumi ſolet aliquid, quo facilius reliqua dicãtur, vt in Myrmecidis operibus minuteis ſolet fieri. Igitur in verbeis tẽporalibus quom ſimilitudo ſæpe ſit cõfuſa, vt diſcerni nequeat niſi tranſieris in aliam perſonam aut in tempus, quæ præpoſita ſunt, noſſe, ſimilia intelleguntur, cùm tranſitum eſt in aliam perſonam: quòd alterum eſt, dolas, alterum colis. Itaque in reliqua forma verborum ſuam vterque ſequitur formam, vtrum in ſecunda forma verborũ temporale habeat in extrema ſyllaba AS, acſi ad diſcernẽdas diſsimilitudines intereſt: quocirca quare ibi potius index analogiæ, quam in prima? quòd ibi abſtruſa eſt diſsimilitudo, vt apparet in heis, meo, neo, veho. ab heis enim diſsimilia fiũt tranſitu. quod ſic dicuntur, meas, nes, vehis: quo-

rum vnumquodque ſuas conſeruat ſimilitudinis formas. Analogiam item de heis quæ appellantur participia, reprehendunt multa iniuria. Nam non debent duci terna à ſinguleis verbeis, amaturus, amans, amatus: quòd eſt ab amo, amans, & amaturus: ab amor, amatus. Illud analogia quod præſtare debet, in ſuo quidque genere habet caſus, vt amatus, amato, amati: & ſic in mulieribus, amata, amatæ: item amaturus eiuſmodi habet declinationes. amans paulo aliter, quòd hoc genus omnia ſunt in ſuo genere ſimilia proportione. ſic virilia & muliebria ſunt eadem. De eo quod in priore libro extremum eſt, ideo non eſt analogia: quòd qui de ea ſcripſerint, aut inter ſe non conueniant, aut in quibus conueniant, ea cũ conſuetudinis diſcrepant verbeis vtcumque. Sic enim omneis repudiandum eſt arteis: quòd in medicina & in muſica & in aliis multeis diſcrepant ſcriptores. item in quibus conueniunt, vt ſcripteis, ſic etiam re* repudiãt.* nam quod ita dicitur, non ſit ars, ſed artifex reprehendendus, qui debet in ſcribendo non vidiſſe verum: non ideo nõ poſſe ſcribi verum. qui dicit hoc monti, & hoc fonti, cùm alii dicant hoc monte & hoc fonte: ſic alia quæ duobus modeis dicuntur, cùm alterum ſit verum, alterum, falſum: non vter peccat, tollit analogias: ſed vter rectè dicit, cõfirmat: & quemadmodum is qui cùm peccat in heis verbeis, vbi duobus modeis dicũtur, nõ tollit rationem cùm ſequitur falſum: ſic etiam in heis quæ nõ duobus dicũtur, ſiquis aliter putat dici oportere atque oportet, nõ ſcientiã tollit orationis, ſed ſuã inſcitiã nudat. Quibus rebus ſolui arbitraremur poſſe quæ dicta ſunt priore libro cõtra analogiã, vt potui, breui percurri. Ex quib⁹ ſi id cõfeciſſent quod

pugnāt natura

volunt,vt in lingua Latina esset anomalia; tamen nihil egissent: ideo quòd in omnibus partibus mundi vtraque natura inest; quòd alia inter se, alia sunt sicut in animalibus dissimilia: vt equus, bos, ouis, homo, item alia in vnoquoque horum genere inter se similia innumerabilia. Item in piscibus, dissimilis muræna lupo, heis soleæ, hæ murænæ, & mustellæ, sic aliis. vt maior ille numerus sit similitudinum earum quæ sunt separatim in murænеis, separatim in asselleis, sic in generibus aliis. Quare cùm in inclinationibus verborum numerus sit magnus à dissimilibus verbeis ortus, quòd etiam vel maior est in quibus similitudines reperiuntur, confitendum est esse analogias. Itémque cùm ea non multo minus quàm in omnibus verbeis patiatur vti consuetudo communis; fatendum illud, quodammodo analogiam sequi nos debere vniuersos, singulos autem, præterquam in quibus verbeis offensura sit consuetudo communis. quòd, vt dixi, aliud debet præstare populus, aliud è populo singuli homines. Neque id mirum est, cùm singuli quoque non sint eodem iure. nam liberius potest poeta quàm orator sequi analogias. Quare, cùm hic liber id quod pollicitus est demonstraturum absoluerit, faciam finem. proximo deinceps de declinatorum verborum forma scribam.

M. TERENTII VARRO-NIS DE LINGVA LA-tina liber nonus.

IN VERBORVM declinationibus disciplina loquendei dissimilitudinẽ an similitudinem sequi deberet, multi quærunt. Cùm ab heis ratio quæ à similitudine oriretur, vocaretur analogia, reliqua pars appellaretur anomalia: de qua re primo libro, quæ dicerentur, cur dissimilitudinem ducem habere oporteret, dixi. Secundo cõtra quæ dicerentur, cur potius similitudinem conueniret præponi. quarum rerum quòd nec fundamenta, vt debuit, posita ab vllo, neq; ordo ac natura, vt res postulat, explicata, ipse eius rei formam exponam. Dicam de quattuor rebus quæ continentur declinationibus verborum: quid sit simile ac dissimile, quid ratio quam appellant λόγον, quid proportio, quod dicunt ἀνάλογον, quid consuetudo. quæ explicatæ declarabũt analogiam & anomaliam, vnde sit, quid sit, cuiusmodi sit. De similitudine & dissimilitudine ideo primùm dicendum, quòd ea res est fundamentum omnium declinationum, ac continet rationes verborum. Simile est, quod res plerasque videtur habere easdem, quas illud cuiusq; simile. Dissimile est quod videtur esse cõtrarium. huius minimum ex duobus cõstat omne simile, item dissimile. quòd nihil potest esse simile quin alicuius sit simile: item

nihil dicitur dissimile, quin addatur quoius id sit dissimile. Sic dicitur similis homo homini, equus equo: & dissimilis homo equo: nã similis est homo homini, ideo quòd easdem figuras membrorum habent, quæ eos diuidunt ab reliquorũ animaliũ specie: in ipseis hominibus simili de caussa vir viro similior quàm vir mulieri, quòd plures habent easdem partes: & sic senior seni similior quàm puero. Eo porro similiores sunt qui facie quoque pæne eadem, habitu corporis simili. Itaque qui plura habent eadem, dicũtur similiores: qui proximè accedunt ad id vt omnia habeãt eadem, vocãtur gemini, similimi. Sũt qui treis naturas rerũ putent esse, simile, dissimile, neutrum, quod aliás vocetur nõ simile, aliás non dissimile. Sed quamuis tria sint, simile, dissimile, neutrum, tamen potest diuidi etiam in duas parteis: sic, quodcumque cõferas, aut simile esse, aut nõ esse. simile esse & dissimile, si videatur esse, vt dixit neutrũ, si in neutram partem præponderet: vt si duæ res quæ conferuntur, vicenas habẽt parteis, & in heis denas habeãt easdem, denas alias ad similitudinem & dissimilitudinem æquè animaduertendas. hanc naturam plerique subiiciunt sub dissimilitudinis nomen. Quare quoniam fit vt potius de vocabulo quàm de re controuersia esse videatur: illud est potius aduertendũ, cùm simile esse dicitur quid, cui parti simile dicatur esse. in hoc enim solet esse error, quòd potest fieri vt homo homini simile sit, & non sit, vt multas partes habeat simileis: & ideo dici possit simileis habere oculos, manus, pedes, sic alias res separatim, & vnà plures. Itaque, quod diligenter videndum est in verbeis, quas parteis & quot modeis oporteat vt simileis dicantur, vt infrà apparebit: is locus ma-

ximè lubricus est. Quid enim similius potest videri indiligēti, quàm duo verba hæc, suis, & suis? quæ nō sunt: quòd alterum significat suere, alterum suem. Itaque similia esse vocibus ac syllabeis confitemur, dissimilia esse partibus orationis videmus: quòd alterum habet tempora, alterum casus. quæ duæ res vel maximè discernūt analogias. Item, propinquiora genere inter se verba similem sæpe pariūt errorem, vt in hoc, quòd nemus & lepus vidētur esse simile, quod vtrumque habuerit eundem casum rectum: sed non est simile, quòd eis certæ similitudines opus sunt, in quo est, vt in genere nominum sint eodem. quod in heis nō est: nam in virili genere est lepus, & neutro nemus: dicitur enim hic lepus, & hoc nemus. Si eiusdem generis essent, vtrique præponeretur idem, ac diceretur aut hic lepus, & hic nemus: aut hoc lepus, & hoc nemus. quare, quæ & cuiusmodi sunt genera similitudinum ad hanc rem, perspiciēdum ei qui declinationes verborū proportione sintne, quæret. Locum hunc, quòd est difficilis, qui de heis rebus scripserunt, aut vitauerunt, aut inceperūt, neque adsequi potuerunt: itaque in eo dissensio, neque ea vniusmodi, apparet. nam alii de omnibus vniuerseis discriminibus posuerūt numerum: vt Dionysius Sidonius, qui scripsit eas esse septuaginta vnam: alii, partes eius, quæ habent casus: cuius eadem hic cum dicat esse discrimina quadraginta septem, Aristoteles rettulit in litteras quattuordecim, Nestocles Parmenisius in litteras octo: sic alii pauciora, aut plura. quarum similitudinum si esset origo rectè capta, & inde orsa ratio, minus erraret in declinationibus verborum. quarū ego principia prima duorum generum sola arbitror esse, ad quæ

ſimilitudines exigi oporteat: è queis vnum poſitũ in verborũ materia, alterum vt in materiæ figura, quæ ex declinatione ſit. Nam debet eſſe vnũ, vt verbũ verbo, vnde declinetur, ſit ſimile: alterum, vt è verbo in verbum declinatio, ad quam conferatur, eiuſdem modi ſit. aliâs enim à ſimilibus verbeis ſimiliter declinantur, vt ab herus ferus, hero, fero: aliâs diſsimiliter herus ferus, heri ferum. Cùm vtrũque & verbum verbo erit ſimile, & declinatio declinationi; tum denique dicam eſſe ſimilem, ac duplicem & perfectam ſimilitudinem habere: id quod poſtulat analogia. Sed ne aſtutius videar poſuiſſe duo genera eſſe ſimilitudinum ſola, cùm vtriuſque inferiores ſpecies ſint plures; ſi de heis reticuero, vt mihi relinquam latebras, repetam ab origine ſimilitudineis, quæ cõferendeis verbeis & inclinãdeis ſequendæ aut vitandæ ſint. Prima diuiſio in oratione, quòd alia verba nuſquam declinãtur, vt hæc, vix, mox: alia declinãtur, vt à limo, limabo: à fero, ferebam: & cùm niſi in heis verbeis quæ declinantur, non poſsit eſſe analogia, qui dicit ſimile eſſe mox & nox, errat: quòd non eſt eiuſdem generis vtrumque verbũ, cùm nox ſuccedere debeat ſub caſuũ ratione, mox neque debeat neque poſsit. Secũda diuiſio eſt de heis verbeis quæ declinari poſſunt: quòd alia ſunt à volũtate, alia à natura. Voluntatem appello, cùm vnuſquiſq; à nomine alio imponit nomen, vt Romulus, Roma. Naturam dico, cùm vniuerſi acceptum nomen ab eo qui imponit non requirimus quemadmodũ id velit declinari: ſed ipſi declinamus, vt huius Romæ, hanc Romam. De heis duabus partibus, volũtaria declinatio refertur ad conſuetudinem, naturalis ad rationem. Quare proinde ac ſimile, conferri non oportet,

oportet, ac dicere, vt sit à Roma Romanus, sic ex Capua dici oportere Capuanus. quod in consuetudine vehementer *nutat: quòd declinantes imperitè rebus nomina imponũt, à quibus cùm accepit consuetudo, turbulenta necesse est dicere. itaque neque Aristarchus neque alii in analogiis defendendam eius susceperunt caussam. Sed, vt dixi, hoc genere declinatio in communi consuetudine verborum ægrotat & languescit: quòd oritur è populi multiplici imperio. itaque in hoc genere in loquendo magis anomalia quàm analogia. Tertia diuisio est, quæ verba declinat à natura. ea diuiditur in parteis quattuor: in vnam primam, videlicet, quæ habet casus, neque tẽpora habet: vt docilis, facilis: in alteram, quæ tempora habet, neque casus: vt docet, facit: in tertiã, quæ vtraque habet, vt docens, faciẽs: in quartam, quæ neutrum: vt doctè. Ex hac diuisione singuleis partibus tres reliquere dissimiles. Quare nisi in sua parte inter se collata erũt verba, si nõ conueniunt, nõ erit ita simile vt debeat facere idem. In articuleis vix adumbrata est analogia: & magis vocũ quàm rerum: in nominib⁹ magis expressa: ac plus etiam in vocib⁹ ac similitudinibus, quàm in rebus, suam obtinet rationem. Etiam illud accedit, in articuleis, habere analogias, ostẽdere sit difficile, quòd singula sint verba: heic contra facile, quòd magna sit copia similium *nominum. Quare non tam hanc partem ab illa diuidẽdum, quàm illud videndum, vt satis sit verecundi, etiam illam in eandem harenam vocare pugnatum. Vt in articuleis duæ partes, finitæ & infinitæ: sic in vocabuleis duæ, vocabulum & nomen, non enim idem, oppidum, & Roma: cùm oppidum, sit vocabulum, Roma, nomen. quorum

*ægrotat

*nominatuum

discrimen in heis reddendeis rationibus alii discernunt, alii non. nos, sicubi opus fuerit, quid sit, & cur, adscribimus vniuscuiusq; partes. quoniam species plures, de singuleis dicam. Prima pars casualis diuiditur in parteis duas, in nominatiuum scilicet: quod finitum & infinitum est, vt hic & quis. de heis generibus duobus vtrum sumpseris, cum reliquo non cõferendum, quòd inter se dissimiles habeant analogias nominatus. Vt similis sit nominatus, habere debet vt sit eodem genere, specie eadem, sic casu, exitu. Genere, vt, si nomen est, quod conferas sit nomen. Specie simile, vt non solum sed vtrumque sit virile. Casu simile, vt si alterum sit dandei, item alterum sit dandei, quocum conferas. Exitu, vt quas vnũ habeat extremas litteras, easdem alterum habeat. Ad hũc quadruplicem fontem ordines diriguntur bini: vni, transuersi; alteri, directi: vt in tabula solet in qua latrunculeis ludunt. Transuersi sunt qui à recto casu obliqui declinantur, vt albus, albi, albo: directi sunt, qui à recto casu in rectos declinãtur, vt albus, alba, album: vtriq; sunt partibus seneis. Transuersorum ordinum partes appellantur casus directorum genera: vtreisque inter se implicateis, forma. Dicam prius de trãsuerseis. Casuum vocabula alius alio modo appellauit. nos dicemus, qui nominãdei caussa dicitur, nominandei, vel nominatiuum.

* *Desunt paginæ tres.* *

& scopæ dicitur vna scopa. aliter enim natura, quòd priora simplicibus, posteriora coniuncteis rebus vocabula ponũtur. sic bigæ, sic quadrigæ, à coniunctu dictæ. itaque nõ dicitur, vt hæc vna, lata, & alba: sic vna biga, sed vnæ bigæ: neque vt dicitur, vt hæ duæ, latæ, albæ, sic hæ duæ bigæ, &

quadrigæ. Itē figura verbi qualis sit refert, quòd in figura vocis aliàs cōmutatio sit in vno verbo in medio, vt curso, cursito: aliàs in extremo, vt doceo, docui: aliâs cōmunis, vt lego, legi. Refert igitur, ex quibus littereis quodque verbum constet, maximè extrema, quòd ea in plereisque cōmutantur. quare in heis quoque partibus similitudines ab aliis malè, ab aliis bene. quòd solent sumi in casibus conferendeis, rectè an perperam videndum. sed vbicumque commouētur litteræ, non solùm hæ sunt animaduertendæ, sed etiam quæ proximæ sunt, neque mouentur. hæc enim vicinitas aliquantum potest in verborum declinationibus. In queis figureis non ea similia dicemus quæ simileis res significant: sed quæ ea forma sint vt eiusmodi res similia ex instituto significare plerumque soleant. vt tunicam virilem & muliebrem, dicimus non eam quam habet vir aut mulier, sed quam habere ex instituto debet. potest enim muliebrem vir, virilem mulier habere (vt in scæna ab actorib⁹ haberi videmus) sed eam dicimus muliebrem, quæ de eo genere est, quo indutu mulieres, vt vterētur, est institutum. vt actor stolā muliebrē, sic Perperna, & Cæcina, & *Purpurina figura muliebria dicūtur habere nomina, nō mulierum. Flexuræ quoque similitudo vidēda, ideo ꝙ alia verba quam vim habeant, ex heis verbeis vnde declinātur, apparet, vt quēadmodū oporteat, vt à prætor, cōsul; prætori, consuli. Alia ex transitu intellegūtur, vt, socer, macer: quòd alterū sit socerum, alterum, macrū: quorum vtrūque in reliqueis à transitu suam viam sequitur & in singularibus, & in multitudinis declinationibus. hoc fit ideo quòd naturarū genera sunt duo, quæ inter se conferri possunt. vnum, quod

*Spurina)

per se videri potest, vt homo & equus: alterū sine adsumpta aliqua re extrinsecus perspici nō posit, vt Eques, & Equito. vtrumque enim dicitur ab equo: quare hominem homini similem esse, aut non esse, si cōtuleris ex heis ipseis homini animaduerseis scies. Ac duo inter se similitérne sint lōgiores quàm sint eorū fratres, dicere non possis, si illeis breuiores, cum quibus conferuntur, quàm longi sint ignorentur. sic latiorum atque altiorū, item cetera eiusdem generis, sine adsumpto extrinsecus aliquo perspici similitudines nō possunt. Sic igitur quidam casus, quòd ex hoc genere sunt, non facile est dicere similes esse, si eorū singulorum solùm animaduertas voces: nisi adsumpseris alterū, quo flectitur in transeūdo vox.

Quod ad nominatuum similitudines animaduertendas arbitratus sum satis esse * augere, hæc sunt. Relinquitur de articuleis. in quibus quædam eadem, quædam alia. De quinque enim generibus duo prima habēt eadem, quòd sunt & virilia & muliebria & neutra; & quòd alia sunt, vt significent vnum, alia vt plura; & de casibus, quos habent quinos. nam vocandei voce notatus non est. Proprium illud habēt, quòd partim sint finita, vt hic & hæc; partim infinita, vt quis & quæ; quorum quòd adumbrata & tenuis analogia; in hoc libro plura dicere non necesse est. Secundum genus, quæ verba tēpora habent, neque casus, sed habēt personas, eorum declinatuum species sunt sex. Vna, quæ dicitur tēporalis, vt legebam, gemebam; lego, gemo. Altera, personarum, vt sero, meto; seris, metis. Tertia, rogādei, vt scribóne, legóne; scribisne, legísne? Quarta, respōdendei, vt fingo, pingo; fingis, pingis. Quinta, optandei, vt dicerem, facerem; dicam, faciam. Sexta, im-

* rangere

perandei, vt cape, rape; capito, rapito. Item ſunt declinatuũ ſpecies quattuor, quæ tempora habẽt ſine perſoneis, in rogãdo: vt foditúrne? ſeritúrne? &, fodietúrne? ſeretúrne? Ab reſpondendei ſpecie eædem figuræ fiunt extremeis ſyllabeis dẽpteis. Optãdei ſpecies, vt viuatur, ametur; viueretur, amaretur. Imperãdei declinatus ſintne, habet dubitationem: & earũ ſitne hæc ratio, paretur, pugnetur; parari, & pugnari. Accedũt ad has ſpecies à copuleis diuiſionũ quadrineis; ab infecti, & perfecti, emo, edo; emi, edi: à ſemel & ſæpius, vt lego, ſcribo: lectitaui, ſcriptitaui: faciẽdei, & patiẽdei, vt vro, vngo; vror, vngor. A ſingulari & multitudinis, vt laudo, culpo; laudamus, culpamus. Huius generis verborum, cuius ſpecies expoſui, quàm latè quidque pateat, & cuiuſmodi efficiat figuras, in libreis qui de formuleis verborum erunt, diligentius expedietur. Tertii generis quæ declinantur cum tẽporibus & caſibus, ac vocantur à multeis ideo participalia, hoc eſt gerundi.

* *Deſunt paginæ tres.* *

quemadmodũ declinamus, quærimus caſus eius, etiamſi is qui finxit poeta aliquod vocabulũ, & ab eo caſu ipſe aliquem perperam declinauit, potius eum reprehẽdimus quàm ſequimur. Igitur ratio, quam dico, vtrobique eſt & in heis verbeis quæ imponũtur, & in heis quæ declinantur: neque nõ etiam tertia illa quæ ex vtroque miſcetur genere. Quarũ vnaquæque ratio conlata cũ altera, aut ſimilis, aut diſſimilis, aut ſæpe verba alia, ratio eadem; & nõnumquam ratio alia, verba eadẽ. Quæ ratio in amor amori, eadem in dolor dolori; neque eadẽ in Dolor dolorem: & cũ eadẽ ratio quæ eſt in amor & amoris, ſit in amores & amorum, tamen ea, quòd non in ea quæ oportet confertur

materia, per se solùm efficere non potest analogias, propter disparilitatem vocis figurarũ. quòd verbũ copulatum singulare cum multitudine, ita cũ est proportione, vt eandem habeat rationem: tũ denique ea ratio cõficit id quod postulat analogia: de qua deinceps dicam. Sequitur tertius locus, quæ sit ratio & proportio, quæ à Græceis vocatur ἀνάλογον: hinc dicta analogia. Ex eodem genere, quæ res inter se aliqua parte dissimiles rationem habent aliquam, si ad eas duas alteræ res duæ cõlatæ sunt, quæ rationem habeãt eandem: quòd ea verba bina habẽt eundem λόγον, dicitur vtrũque separatim analogon: simul cõlata quattuor, analoga. Nam vt in gemineis, cùm simile dicimus esse Menæchmũ Menæchmo, de vno dicimus, cùm similitudinem esse in heis, de vtroque videatur: sic cùm dicimus eandem rationem habere assem ad semissem, quam habet in argento libella ad sembellam, quid sit analogon, ostendimus: cùm vtrobique dicimus & in ære & argẽto esse eãdem rationem: cùm dicimus de analogia, vt sodalis & sodalitas, ciuis & ciuitas, non est idẽ: sed vtrũque ab eodem, ac coniunctum. sic analogon & analogia idem nõ est, sed *item est congeneratum. Quare, si homines substuleris, sodales substuleris: si sodales, sodalitatem. Sic item si substuleris λόγον, substuleris analogon: si id, analogiam. quæ cùm inter se tãta sint cognatione, debebit subtilius audiri quàm dici expectare. id est, cùm dixero quid de vtroque, & erit cõmune, expectes dum ego in scribendo transferam in reliquum. Sed vt potius tu persequare animo, hæc fiũt in dissimilibus rebus. vt in numereis, si contuleris cum vno duo, sic cũ decem viginti. Nam quam rationẽ duo ad vnum habẽt, eandẽ habẽt

idem

viginti ad decem. In nūmeis in similibus, sic est ad vnū victoriatū denarius, sicut ad alterū victoriatum alter denarius. Sic itē in aliis rebus omnibus proportione dicūtur, in quo est: sic quadruplex natura, vt in progenie, vt est filius ad patrē, sic est filia ad matrem: & vt est in tēporibus meridies ad diē, sic media nox ad noctem. Hoc poetæ genere in similitudinibus vtuntur. multū hoc acutissimè geometræ. hoc in oratione diligētius quàm alii ab Aristarcho grāmatici: vt cùm dicūt proportione similia esse, amorē amori, dolorem dolori. Cùm itē dissimile esse videant amorē dolori, quòd est alio casu, item dolorem dolori. sed dicunt quod à similibus nonnumquam rationes habent implicatas duas, vt sit vna directa, altera trāsuersa. Quod dicò, apertius sic fiet. Esto sic expositos esse numeros, vt in primo versu sit vnū, duo, quattuor: in secūdo, decem, viginti, quadraginta: in tertio, cētum, ducenta, quadringenta. In hac formula numerorum duo inerunt quos dixi λόγους, qui diuersas faciūt analogias: vnus, duplex, qui est in obliqueis versibus, quod est vnus ad duo sic duo ad quattuor: alter, decemplex, in directeis ordinibus: quod est vnus ad decem, sic decem ad centum. Similiter in verborū declinationibus est biuiū, quod ab recto casu in recto: ita vt formulam similiter efficiant: quòd sit primo versu hic albus, huic albo, huius albi. secūdo, hæc alba, huic albæ, huius albæ. tertio, hoc album, huic albo, huius albi. Itaque fiūt per obliquas declinationes ex heis analogiæ hoc genus.

* *Desunt quædam.* *

albius, atrius; albio, atrio: per directas declinationes, albius, atrius; albia, atria: quæ scilicet erit particula ex illa ducenaria tria, quæ scilicet

centenaria formula analogiarũ, de qua supra dixi. Analogia quæ dicitur, eius genera sunt duo. Vnũ diiunctum sic est, vt vnum ad duo, sic decem ad viginti: alterum cõiunctum, sicut est vnũ ad duo, sic duo ad quattuor: in hoc quòd duo bis dicũtur; & tum cõferimus ad vnum, & tũ cum quattuor. Hoc quoque, natura dicitur quadruplex. sic à septem chordeis citharæ, tamen duo dicuntur habere tetrachorda; quòd quemadmodum crepat prima ad quartam chordam, sic quarta ad septimam respõdet: media est alterius prima, alterius extrema. Medici, in ægroteis septimos dies qui obseruant quarto die, ideo diligẽtius signa morbi aduertunt, quòd quam rationem habuit primus dies ad quartum, eandem præsagit habiturum qui est futurus ab eo quartus, & qui est septimus à primo. Quadruplices deiunctæ sunt in casibus vocabulorum, vt rex regi: coniúnctæ sunt triplices in verborum tribus temporibus, vt legebam, lego, legam. quòd quam rationẽ habet legebam ad lego, hanc habet lego ad legam. In hoc ferè omnes homines peccant, ꝙ perperam tribus temporibus hæc adiiciunt, cùm proportione volunt pronũtiari. Nam cũ sint verba alia, infecta, vt lego & legis: alia, perfecta, vt legi & legisti: & debeant sui cuiusque generis in cõiungendo copulari: & cùm rectè sit ideo lego ad legebam, nõ rectè est lego ad legi: quòd legi significat quid perfectum, vt hoc, tutudi, pupugi; tũdo, pungo: tundam, pũgam. item necatus sum, verberatus sum; necabor, verberabor. Iniuria reprehendũt, ꝙ infecti inter se similia sunt, & perfecti inter se, vt tundebã, tundo, tũdam: & tutuderã, tutudi, tutudero. Sic amabar, amor, amabor: & amatus eram, amatus sum, amatus ero. Itaq; reprehẽdunt, qui cõtra

analogias dicunt,cur dispariliter in tribus tẽporibus dicantur quædã verba natura, cùm quadruplex sit natura analogia. Id nonnumquã,vt dixi, pauciores videtur habere partes, sic etiã alias plureis:vt cùm est,quemadmodũ ad tria vnũ& duo, sic ad sex duo & quattuor.quæ tamen quadripartita cõprehenditur forma, quòd bina ad singula conferuntur. quod in oratione quoque nõnumquam reperietur. Sicut Diomedes cõfertur Diomedibus,sic dicitur ab Hercules Herculibus.& vt hæ heic ab vno capite à recto casu in duos obliquos descendunt casus; sic cõtrà multa à duobus capitibus recti casuũ cõfluunt in obliquum vnũ. Nam vt ab heis recteis,hei Bœbiei, hæ Bœbiæ,fit heis Bœbieis:sic est ab heis,hei Cœliei,hæ Cœliæ, heis Cœlieis. A duobus similibus similiter declinantur:vt fit in heis,nemus,olus;nemora,olera. Alia à dissimilibus similiter declinantur:vt in articuleis ab hic,iste;hunc,istum. Analogia fundamenta habet aut à voluntate hominum, aut à natura verborũ,aut re vtraque. Voluntatẽ dico, impositionẽ vocabulorum;naturã,declinationẽ vocabulorum,quò decurritur sine doctrina. Qui impositionẽ sequetur,dicet:si simile in recto casu dolus & malus; fore in obliquo,dolo & malo: si naturã sequetur, si sit simile in obliqueis Marco, Quincto,fore vt sit Marcũ,Quinctum. Qui vtrumque sequetur,dicet,si sit similis transitus,vt est in seruus serue, fore vt sit itẽ in ceruus cerue. Cõmune omnium est,vt quattuor figuras vocis figura habeat proportione declinatus. Primum genus est ortũ ab similitudine in recteis casibus:secundum ab similitudine quæ est in obliqueis: tertiũ à similitudine quæ est in transitibus de casu in casum. Primo genere ab imposito ad naturã profi-

ciſcũtur:in ſecundo,cõtra: in tertio,ab vtroque. Quocirca etiam hoc tertiũ poteſt bifariam diuiſum eſſe:tertium & quartum dici, quòd in eo vt proſas,& roſas poteſt dici.qui initia faciet analogiæ, impoſitiones áb heis obliquas figuras declinare habebit:qui naturam,cõtra.qui ab vtraque, reliquas declinationes ab huiuſmodi tranſitibus. Impoſitio eſt in noſtro dominatu; nos in natura.quemadmodum enim quiſque vult, imponit nomen;at declinat quemadmodum vult natura. Sed quoniã duobus modeis imponitur vocabulum,aut re ſingulari,aut multitudine : ſingulari, vt cicer; multitudinis,vt ſcalæ. Nec dubium eſt quin ordo declinatuũ,in quo res ſingulares declinantur,ſolæ ab ſingulari aliquo caſu proficiſcantur,vt cicer, ciceri, ciceris: item cõtra in eo ordine qui multitudinis erit ſolùm, quin à multitudinis aliquo caſu ordiri cõueniat,vt ſcalæ,ſcaleis, ſcalas. Aliud videndũ eſt,cùm duplex natura copulata, ac declinatuum bini fiant ordines, vt eſt Mars,Martis. Vnde autem ratio analogiæ debuit ordiri, vtrum ab ſingulari re in multitudinẽ, an contra:neque enim ſi natura ab vno ad duo peruenit; idcirco non poteſt amplius eſſe in docẽdo poſterius,vt inde incipias,vt quod ſit prius oſtẽdas.Itaque illi qui de omni natura diſputant,atq; ideo vocantur phyſici, tamẽ ex heis ab vniuerſa natura profecti,retróque eſſe principia mundi oſtendunt. Oratio cùm ex littereis conſtat,'tamẽ eam grammatici littereis oſtenderunt. quare in demõſtrando, quoniam potius profeciſſe oportet ab eo quod apertius eſt, quàm ab eo quod prius eſt,& potius ab incorrupto principio ab natura rerum,quàm ab libidine hominum. Et hæc tria quæ ſequenda magis ſunt,minus ſunt in ſin-

ãe ea

gularibus quàm in multitudine, commodius potest ordiri. quòd in heis principiis minus orationis verbeis fingendeis, verborum forma, facilius singularia videri posse quàm ex singularibus multitudinis: hæc ostendunt, trabes, trabs; duces, dux. Videmus enim ex heis verbeis, trabes, duces, de extrema syllaba E litterā exclusam, & ideo in singulari factum esse trabs, dux. Contrà ex singularibus nō tam videmus quemadmodum facta sint ex B & S trabs, ex C & S dux. Si similitudinis rectus casus forte figura corrupta erit (id quod accidit raró) prius id corrigemus quàm inde ordiemur. obliqueis adsumere oportere figuras eas quæ non erunt ambiguæ, siue singulares, siue multitudinis; ex quibus id cuiusmodi debent esse, perspici possint. Nam numquam alterum ex altero videtur: vt Chrysippus scribit, quemadmodum pater ex filio, & filius ex patre. neque minus in fornicibus propter sinistram dextra stat, quàm propter dextram sinistra. Quapropter, vt ex recteis casibus obliqui & ex obliqueis recti, & ex singularibus multitudines, & ex multitudinis singulares nonnumquam *recuperari possunt: principium id potissimum sequi debemus, vt in eo fundamentū sit in natura, quòd in declinationibus ibi facilior ratio. Facile enim est animaduertere peccatum magis cadere posse in impositiones eas quæ fiunt plerumque in recteis casibus singularibus: quòd homines imperiti & dispersi vocabula rebus imponunt, quocumq; eos libido inuitauit. natura incorrupta est plerumque suapte spōte, nisi qui eam vsu inscio deprauauit. Quare siquis principiū analogiæ potius posuerit in naturalib⁹ casibus quàm in impositiueis, nō multa in cōsuetudine occurrēt. & vt à

* reparari

natura libido humana corrigitur, nõ ab libidine natura; quòd, qui impositionem sequi voluerint, facient cõtra. sin à singulari quis potius proficisci volet, id illum facere oportebit ab sexto casu, qui est proprius. Latineis enim nõ est casus alius. Heis litterarũ discriminibus facilius reliquorũ varietatem discere poterit; quòd ii habẽt exitus aut in A, vt ab hac terra: aut in E, vt ab hac lance: aut in I, vt ab hoc leui: aut in O, vt ab hoc cælo : aut in V, vt ab hoc versu. Igitur ad demonstrandas declinationes biceps vna hæc. Sed quoniam vbi analogia, tria: vnũ, quod in rebus, alterum, quod in vocibus: tertium, quod in vtroque: duo priora simplicia, tertium duplex: animaduertendũ hæc quam inter se habeãt rationem. Primùm ea quæ sunt discrimina in rebus, partim sunt quæ ad orationẽ non attineant, partim quæ pertineant. Nõ pertinent, vt ea quæ obseruant in ædificiis & signeis faciendeis ceterísq; rebus artifices : è queis vocantur aliæ, harmonicæ; sic item aliæ nominibus aliis: sed nulla harũ fit loquendo pars ad orationem. Quæ pertinent res, eæ sunt quæ verbeis dicuntur proportione, neq; à similitudine quoq; vocum declinatus habent. vt Iuppiter, Marspiter; Ioui, Marti. Hæc enim genera nominũ & numero & casibus similia sunt, proportione. similia inter se, quòd vtraque nomina sunt, & virilia sunt, & singularia, & casu nominandei & dandei. Alterũ genus vocale est, in quo voces modò sunt proportione similes, non res: vt biga, bigæ; nuptia, nuptiæ. Neque enim in heis res singularis subest vna, cùm dicitur biga, quadriga. neque ab heis vocibus quæ declinata sunt, multitudinis, significant quidquã. Ideo quòd omnia multitudinis quæ declinãtur ab vno: vt à merula merulæ,

ſunt eiuſmodi vt ſingulari ſubiungantur:ſic merulæ duæ, caculæ tres, faculæ quattuor. Quare cùm idem nõ poſſit ſubiungi: cùm dicimus vnæ bigæ,quadrigæ duæ,nuptiæ tres;ſed pro eo vnæ bigæ,binæ quadrigæ,trinæ nuptiæ;apparet non eſſe biga,& quadriga;& bigæ,& quadrigæ:ſed vt eſt huius ordinis vna,duæ,tres,principiũ vna:ſic in hoc ordine altero,vnæ,binæ,trinæ,principiũ eſt vnæ. Tertium genus,eſt illud duplex quod dixi, in quo & res & voces ſimiliter proportione dicuntur:vt bonus,malus:boni,mali.de quorum analogia & Ariſtophanes & alii ſcripſerũt.Etenim hæc deniq; perfecta,vt in oratione illæ duæ ſimplices inchoatæ analogiæ,de quibus tamen ſeparatim dicã,quòd heis quoque vtimur in loquendo. Sed prius de perfecta, in qua & res & voces quadã ſimilitudine cõtinentur.cuius genera ſunt tria: vnum,vernaculum ac domi natum: alterũ, aduentitium: tertium,nothũ, ex peregrino heic natum. Vernaculum eſt,vt ſutor,& piſtor;ſutori, & piſtori. Aduentitiũ eſt,vt Hectores,Neſtores; Hectoras,Neſtoras.Tertium illud nothum,vt Achilles,& Peleus. *de genere multi vtuntur, non modò poetæ, ſed etiã pleriq;. hæc primò omnes qui ſoluta oratione loquuntur,dicebant,vt quæſtorem,prætorem,ſic Hectorẽ,Neſtorem.Itaque Ennius ait, Hectoris natũ de muro Troiano iactari. Actius hoc in tragœdiis largius à priſca cõſuetudine mouere cœpit,& ad formas Græcas verborum magis reuocare. & à quo Valerius ait, Actius Hectorẽ nollet facere,Hectora mallet.quòd aduentitia pleraque habemus Græca,ſecutum,vt de notheis Græcanicos quoque nominatos plurimum haberemus. Itaq; vt heic alia Græca, alia Græcanica, ſic analogiæ. è quibus quæ ſic nothæ

* eo gen.

funt declinationes, de heis aliæ ſunt priſcæ, vt Bacchides, Chryſides: aliæ, minores, vt Chryſideis, Bacchideis: aliæ, recentes, vt Chryſidas, Bacchidas: cùm heis omnibus tribus vtantur noſtri, maximè qui ſequuntur media in loquendo, offendunt minimum. quòd prima parum ſimilia videntur eſſe Græceis, vnde ſint tranſlata: tertia parum ſimilia noſtreis. Omnis analogiæ fundamentum ſimilitudo quædam, vt dixi. quæ ſolet eſſe in rebus, in vocibus, & in vtroque: in qua harum parte cumque ſit in ferendo, & cuiuſmodi, videndum. Nam, vt dixi, neque rerum, neque vocis ſimilitudo ad has dupliceis, quæ in loquēdo quærimus, ſeparatim ſatis eſt, quod vtraque parte opus eſt ſimili, analogias verborum exprimendas: quas ad loquendum vt perducas, accedere debet vſus. Alia enim ratio qua facias veſtimentum, alia, quemadmodum vtare veſtimēto. Vſui ſpecies videntur eſſe tres: vna, cõſuetudinis veteris; altera, cõſuetudinis huius; tertia autem, neutra. Vetera, vt caſcus furus, caſci furi. Huius conſuetudinis, vt albus, caldus; albo, caldo. Neutra, vt ſcala, falera; ſcalam, faleram. Ad quas accedere poteſt quarta, quæ eſt mixta, vt amicitia, inimicitia; amicitiam, inimicitiã. Prima eſt, qua vſi antiqui, & nos reliquimus: ſecunda, qua nunc vtimur: tertia, qua vtuntur poetæ. Analogia nõ item ea definiēda quæ dirigitur ad naturam verborum, atque illa quæ ad vſum loquendei. Nam prior definienda ſic, Analogia eſt verborũ ſimiliũ declinatio ſimilis. Poſterior ſic, Analogia eſt verborum ſimilium declinatio ſimilis, non repugnante conſuetudine communi. Ad quam harũ duarum ad extremum additum erit hoc; ex quadam parte; poetica analogia erit definita. harum

primam ſequi debet populus, ſecundam omnes ſinguli è populo; tertiam poetæ. Hæc diligentius quam apertius dicta eſſe arbitror. ſed nō obſcurius quam de re ſimili definitiones grammaticorum ſunt, vt *Aruſini, Ariſtodemi, Ariſtoclis, itē aliorum. quorum obſcuritates eo minus reprehendendæ, quòd pleræque definitiones re incognita propter ſummā breuitatem, non facile perſpiciuntur, niſi articulatim ſit explicata. Quare magis apparebit ſi erit apertè de ſinguleis partibus: quid dicatur verbum, quid ſimilitudo verbi, quid declinatio, quid ſimilitudo declinationis, nō repugnante conſuetudine communi, quid ex quadam parte. Verbum dico, orationis vocalis partem, quæ ſit indiuiſa & minima, ſi declinationem naturalē habeat. Similem, verbū verbo, tum quom & res, quam ſignificat, & vocē, qua ſignificatur, & in figura tranſitū declinationis parilē. Declinatio eſt cùm ex verbo in verbum, aut ex verbi diſcrimine, vt tranſeat mens, vocis cōmutatio fit aliqua. Similitudo declinationis, cùm itē ex aliqua figura in figurā tranſit, vt id trāſit cum quo confertur. Adiectū eſt, non repugnante cōſuetudine cōmuni: ꝙ quædam verba cōtra vſum veterem declinata patietur, vt paſſa Hortenſium dicere pro has ceruices, ceruix; quædam nō, vt ſi dicas pro fauces, faux. Vbi additur, ex quadā parte, ſignificat non eſſe in cōſuetudine in heis verbeis omneis parteis: vt declinatum amo, iuuo; amor, iuuor. Quid videretur analogia in oratione, & quas haberet ſpecies, & quæ de heis ſequēda viderentur, vt breui potui, informaui. Nūc in quibus non debeat eſſe, ac proinde ac debeat, ſoleat quæri, dicam. Ea ferè ſunt quattuor genera: primùm in id genus verbeis quæ nō declinātur,

Ariſtæ)

analogia nõ debet quæri, vt in heis, nequã, mox, vix. De heis magis in alio quàm in alio erratur verbo. dicunt enim nõ habere casus mox & vix, nequam habere: quòd dicamus, hic nequam, huius nequam, huic nequam: cùm intellegimus, aut hominis eius quem volumus ostendere esse nequã, dicimus casus, & ei præponimus non, cuius putamus nequitiam. Quod vocabulum factũ, vt ex nõ & volo, Nolo; sic ex ne & quidquam, item media extrita syllaba, coactũ est Nequam. Itaque vt eum quem putamus esse nõ hili dicimus Nihili; sic in quo putamus esse nequidquã, dicimus nequam. Secundò, si vnum solum habent casum in voce, quòd nõ declinentur, vt litteræ omnes. Tertiò, si singularis est vocabuli series, neque habet cum qua comparari possit, vt esse putant caput, capitis, capite. Quartùm, si ea vocabula quæ conferuntur inter se, rationem habent quam oportet, vt socer, socrus; socerum, socrum. Contrà in quibus debeat quæri analogia, ferè totidem gradus debent esse cõiuncti. Primum, vt sint res; secundum, vt earum sit vsus: tertium, vti hæ res vocabula habeant: quartũ, vt habeant declinatus naturaleis. De primo gradu quod natura subest & multitudinis & singularis: dicimus hei asses, hosce asses, hic as, hunc assem: contra quòd in numereis finiteis multitudinis natura singularis nõ est, dicimus hei duo, & hei tres: heis duobus, heis tribus. Secũdo gradu si est natura, neque est vsus, id genus vt sit discriminandum, vt fit in faba, & id genus. Non enim opus fuit, quæ vt in serueis, item ex parte & vniuersa nominamus.

* *Desunt quædam.* *

SCRIPTORVM ET LIBRORVM NOMINA QVAE A Varrone referuntur.

INCERTORVM.

DEORVM ATQVE HOMINVM NOMINA.

SACERDOTVM ET MAGISTRATVVM ET EORVM ministrorum nomina.

ANIMALIVM NOMINA.

ARBORVM, HERBARVM ET FRVCTVVM NOMINA.

LOCA VRBIS ROMÆ.

POPV-

POPVLORVM, GENTIVM, LOCORVM, AQVARVM NOMINA.

DIERVM, LVDORVM, ET SACRORVM NOMINA.

GRÆCORVM VERBORVM INDEX.

LATINORVM VERBORVM
AC SENTENTIARVM INDEX.

Quibus

S

F I N I S.

M. TERENTII VAR-
ronis De re ruſtica
LIBRI III.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA LIBER I.

qui est de agricultura.

Qui Graeci de agricultura scripserint. C A P. I.

OTIVM si essem consecutus Fundania, commodius tibi hæc scriberem, quæ nunc, vt potero, exponam: cogitans esse properandum, quòd (vt dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. annus enim octogesimus admonet me vt sarcinas colligam ante quàm proficiscar è vita. Quare, quoniam emisti fundum quem bene colendo fructuosum cõficere velis, méque * vt id mihi habeam curare roges, experiar: & non solùm, vt ipse quoad viuā quid fieri oporteat vt te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar Sibyllam non solùm cecinisse quæ, dū viueret, prodessent hominibus, sed etiam quæ cùm perisset ipsa, & id etiam ignotissimis quoque hominibus. ad cuius libros tot annis pòst publicè solemus redire, cùm desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento: me, ne dum viuo quidē, necessariis meis quod prosit facere. Quocirca scribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, siqua in re quæres quemadmodum quidque te in colēdo oporteat facere. Et quoniam (vt aiunt) dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos: nec, vt Homerus &

* vt adhibeam curam

Ennius, Musas, sed XII deos, consentis. neque tamen eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratæ stant, sex mares, & fœminæ totidem, sed illos XII deos qui maximè agricolarum duces sunt. Primùm; qui omnes fructus agriculturæ cælo & terra continent, Iouem & Tellurem. itaque duo hi parentes magni dicuntur: Iuppiter, pater appellatur: Tellus, terra mater. Secundò, Solem & Lunam, quorum tempora obseruantur, cùm quædam seruntur & conduntur. Tertiò, Cererem & Liberum, quòd horum fructus maximè necessarii ad victum. Ab his enim cibus & potio venit è fundo. Quartò, Robigum ac Floram: quibus propitiis, neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit; neque non tempestiuè florent. Itaque publicæ Robigo feriæ, Robigalia, Floræ, ludi Floralia instituti. Item aduenerор Mineruam & Venerem, quarum vnius procuratio olitueti, alterius, hortorũ: quo nomine rustica vinalia instituta. Nec non etiam precor Lympham ac *Bonum euentum, quoniam sine aqua omnis arida ac misera agricultura: sine successu ac bono euẽtu, frustratio est, nõ cultura. His igitur deis ad venerationem aduocatis, ego referã sermones eos quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris: in queis quæ non inerunt & quæres, indicabo à quibus scriptoribus *reperias, & Græcis, & nostris. Qui Græcè scripserunt dispersim alius de alia re, sunt plus quinquaginta. Hi sunt quos tu habere in consilio poteris cùm quid consulere voles, Hieron Siculus, & Attalus Philometor. de philosophis, Democritus physicus, Xenophon Socraticus, Aristoteles & Theophrastus peripatetici, Architas Pythagoreus, itẽ Amphilochus Athe-

* Boneũ vẽtum

* repe-tas

niẽſis, Anaxipolis Thaſius, Apollodorus Lẽnius, Ariſtophanes Maleotes, Antigonus Cymeus, Agathocles Chius, Apollonius Pergameneus, Ariſtandrus Atheniẽſis, Bacchius Mileſius, Bion Soleus, Chæreſteus & Chæreas, Athenienſes, Diodorus Priẽnæus, Diõ Colophonius, Diophanes Nicenſis, Epigenes Rhodius, Euagon Thaſius, Euphranii duo, vnus, Atheniẽſis, alter, Amphipolites, Hegeſias Maronites, Menãdri duo, vnus, Priẽnæus, alter, Heracleotes, Niceſius Maronites, Pythion Rhodius. De reliquis, quorũ quæ fuerit patria non accepi, ſunt, Androtion, Æſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, 'Dadis, 'Dionyſius Euphitõ, Euphorion, Eubolus, Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus, Pleuthiphanes, Perſis, Theophilus. Ii, quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerũt. eaſdem res etiam quidam verſibus, vt Heſiodus Aſcræus, Menecrates Epheſius. Hos nobilitate Mago Carthaginienſis præteriit Pœnica lingua, quòd res diſperſas comprehendit libris XXIIX, quos Caſſius Dionyſius Vticẽſis vertit libris XX, Græca lingua, ac Sextilio prætori miſit: in quæ volumina de Græcis libris eorũ quos dixi, adiecit nõ pauca, & de Magonis dempſit inſtar librorum VIII. Hoſce ipſos vtiliter ad VI libros redegit Diophanes in Bithynia, & miſit Deiotaro regi. Quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionibus. Hoc libro circuncifis rebus, quæ nõ arbitror pertinere ad agricultur ã. Itaque prius oſtẽdam quæ ſecerni oporteat ab ea: tum de his rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erũt ex radicibus trinis, & quæ ipſe in meis fundis colendo animaduerti, & quæ legi, & quæ à peritis audii.

Oades Dionyſius ῥιζοτόμος, Euph.

Quæ diiungenda sint ab agricultura. CAP. II.

Sementinis

SEMENTIVIS feriis in ædē Telluris veneram rogatus ab æditimo, vt dicere didicimus à patribus noſtris: vt corrigimur à recentibus vrbanis, ab æditua. Offendi ibi C. Fundanium, ſocerum meum, & C. Agrium, equitem R. Socraticū, & P. Agraſium, publicanum, ſpectātes in pariete pictam Italiam. Quid vos hîc, inquam, num feriæ ſementiuæ otioſos huc adduxerunt, vt patres & auos ſolebant noſtros? Nos verò (inquit Agrius, vt arbitror) eadem cauſa, quæ te, rogatio æditimi. Itaque ſi ita eſt vt annuis, morere oportet nobiſcū, dum ille reuertatur. Nam accerſitus ab ædile, cuius procuratio huius templi eſt, nōdum rediit, & nos, vt expectaremus ſe, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbium, quod eſt, Romanus ſedendo vincit, vſurpemus, dum ille venit? Sanè, inquit Agrius: & ſimul cogitans, portam itineri dici longiſſimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cùm conſediſſemus, Agraſius, Vos, qui multas perambulaſtis terras, ecquā cultiorē Italia vidiſtis? inquit. Ego verò, inquit Agrius, nullā arbitror eſſe quæ tam tota ſit culta. Primùm cùm orbis terræ diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene, maximè ſecundum naturam ad meridiem verſus, & ad ſeptentriones. Et ſine dubio, quoniā ſalubrior pars ſeptentrionalis eſt quàm meridiana: & quæ ſalubriora, illa fructuoſiora: dicendum magis eam fuiſſe opportunam ad colendum quàm Aſiam, ibique Italiā. primùm, quòd eſt in Europa: ſecundo, quòd hæc temperatior pars eſt quàm interior. nam intus penè ſempiternæ hyemes. Neque mirum, quòd ſunt regiones inter circulū ſeptentrionalem, & inter cardinem cæli vbi ſol etiam

ſementinæ

ſalubrior, illa fructuoſior:

magis Europā fuiſſe

ſex menſibus continuis non videtur. Itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt propter mare congelatum. Fundanius, En ibi tu quicquam naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum enim eſt illud Pacuuii, Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo vapore, aut frigore, terræ fructus omnes interire. Ego hic, Vbi nox & dies modicè redit & abit, tamen æſtiuo die, ſi non *diffinderem meo inſititio ſomno meridie, viuere non poſſem: illic in ſemeſtri die, aut nocte, quemadmodum quicquam ſeri aut aleſcere, aut meti poſſit? Contrà, quid in Italia vtenſile non modò non naſcitur, ſed etiam non egregium fit? Quod far cõferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinũ Falerno? quod oleum Venafro? Non arboribus conſita Italia eſt, vt tota pomarium videatur? An Phrygia magis vitibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν, quàm hæc? aut Argos, quod idem poeta πολύπυρον, in qua terra iugerum vnum denos & quinos denos culleos fert vini. Quot quædam in Italia regiones? ánnon M. Cato ſcribit in libro Originũ ſic? Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim* cis Ariminum datus eſt vltra agrum Picentium. In eo agro aliquotfariam in ſingula iugera dena cullea vini fiunt. Nõnne item in agro Fauentino, à quo ibi tricenariæ appellantur vites, quòd iugerum tricenas amphoras reddat? Simul aſpicit me, Certè, inquit, L. Martius præfectus fabrûm tuus, in fundo ſuo Fauentiæ hanc multitudinem dicebat ſuas reddere vites. Duo in primis ſpectaſſe videntur Italici homines colendo, poſſéntne fructus pro impẽſa ac labore redire, & vtrum ſaluber locus eſſet an non. quorum ſi alterutrum decollat, & nihilominus quis vult

*defenderem me in æſtiuo ſũ meridie.

*vide caſtig.

colere,mente est captus, atque ad agnatos & gẽtiles est deducendus. Nemo enim sanus debet velle impensam ac sumptum facere in culturã, si videt non posse refici. Nec si potest reficere fructus, si videt eos fore vt pestilentia dispereant. Sed opinor qui hæc commodius ostendere possint adsunt. Nam C.Licinium Stolonem, & Cn. Tremelium Scrofam video venire: vnum cuius maiores de modo agri legem tulerunt. Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus D iugera habere ciuem R. & qui propter diligentiam culturæ, Stolonum confirmauit cognomen, quòd nullus in eius fundo reperiri poterat stolo: quòd effodiebat circum arbores, è radicibus quæ nascerentur è solo, quos stolones appellabãt: eiusdem gentis C. Licinius tribunus pleb. cùm esset post reges exactos annis CCCLXV, primus populum ad leges accipiundas in septem iugera forẽsia è *comito eduxit. Alterum collegam tuum, *XX vir qui fuit,ad agros diuidũdos Campanos, video huc venire Cn. Tremeliũ Scrofam,virum omnibus virtutibus politum, qui de agricultura Romanus peritissimus existimatur. Annon iure inquam? fundi enim eius propter culturam iucundiore spectaculo sunt multis,quàm regiè polita ædificia aliorum: cùm huius spectatum veniant villas, non vt apud Lucullum, vt videant pinacothecas, sed oporothecas. Huiusce inquam pomaria summa sacra via, vbi poma veneunt, contra auream imaginem.*Illi interea,ad nos.Et Stolo,Num cœna comesa,inquit,venimus? nam non L.videmus Fundilium, qui nos aduocauit. Bono animo *este,inquit Agrius.Nam nõ modò *ouum illud sublatum est,quod ludis Circẽsibus *nouissimi curriculi finem facit quadrigis, sed ne

comitiis

triumuir

Ille int. ad vos cũ Stolone,

cœna esse

nódum

illud quidem ouũ vidimus, quod in Cereali pompa solet esse primum. Itaque dum * id nobiscum vnà videatis, ac venit æditimus, docete nos, agricultura quam summam habeat, vtilitatémne, an voluptatem, an vtrũque. ad te enim * rudem esse agriculturæ nunc, olim ad Stolonem fuisse dicunt. Scrofa, Prius, inquit, discernendum, vtrum quæ serantur in agro, ea sola sint in cultura, an etiam quæ inducãtur in rura, vt oues & armenta. Video enim, qui de agricultura scripserunt, & Pœnicè & Græcè & Latinè, latius vagatos quàm oportuerit. Ego verò, inquit Stolo, eos non in omni re imitandos arbitror, & eo melius fecisse quosdam qui minore pomerio finierunt, exclusis partibus quæ non pertinẽt ad hanc rem. quare tota pastio quæ cõiungitur à plerisque cum agricultura, magis ad pastorem quàm ad agricolam pertinere videtur. Quocirca principes qui vtrique rei præponuntur, vocabulis quoque sunt diuersi, quòd vnus vocatur villicus, alter magister pecoris. Villicus agri colẽdi causa constitutus, atque appellatus à villa, quòd ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur cùm veneunt. A quo rustici etiam nunc quoque viam, veham appellãt, propter vecturas: & vellam, non villam, quò vehunt, & vnde vehunt. Item dicuntur, qui vecturis viuunt, vellaturam facere. Certè, inquit Fundanius, aliud pastio & aliud agricultura, sed affinis: & vt dextera tibia, alia quàm sinistra, ita vt tamen sit quodammodo coniuncta, quòd est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adiicias, inquam, pastorum vitam esse incẽtiuam, agricolarum succentiuam, auctore doctissimo homine Dicæarcho, qui Græciæ vita qualis

hîc nob. vnà sedetis, aduenitq;

rudes agric. n. o. ad St. iuisse

fuerit ab initio, nobis ita ostendit, vt superioribus temporibus fuisse doceat, cùm homines pastoritiam vitam agerent, neque scirent etiam arare terram, aut serere arbores, aut putare, ab his inferiore gradu ætatis susceptam agriculturam. Quocirca & succinit pastorali, quòd est inferior, vt tibia sinistra à dextræ foraminibus. Agrius, Tu, inquit, tibicen non solùm adimis domino pecus, sed etiam seruis peculium, quibus domini dant, vt pascant, atque etiam leges colonicas tollis: in quibus scribimus, Colonus in agro surculario ne [a]capra natum pascat, quas etiam astrologia in cælum recepit, non longè ab Tauro. Cui Fundanius, Vide, inquit, ne agri istuc sit ab hoc: cùm in legibus etiam scribatur, pecus quoddam. Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ, ac veneno, vt istæ, quas dixisti, capræ. eæ enim omnia nouella sata carpendo corrumpunt, non minimùm vites atque oleas. Itaque propterea institutum diuersa de causa, vt ex caprino genere ad alii dei aram hostia adduceretur, ad alii non sacrificaretur: cùm ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. Sic factum vt Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde vt capite darent pœnas. Contrà, vt Mineruæ caprini generis nihil immolarent, propter oleam: quòd eam quam læserit fieri dicunt sterilem. eius enim saliuam esse fructuis venenum. Licinius, Hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi, præterquam semel ad necessarium sacrificium: ne arbor olea, quæ primùm dicitur ibi nata, à capra tangi possit. Nec vllæ, [b]inquam, pecudes agriculturæ sunt propriæ, nisi quæ agrum [c]opere, quo cultior sit, adiuuare, vt eæ quæ iunctæ arare [d]possunt.

[a] capras cōpascat:
[b] inquit,
[c] operæ quæ
[d] possint

Agraſius, Si iſtuc ita eſt, inquit, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cùm ſtercus, quod plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic, inquit Agrius, venalium greges dicemus agriculturam eſſe, ſi propter iſtam rem habendum ſtatuerimus. Sed error hinc, quòd pecus in agro eſſe poteſt, & fructus non in eo agro ferre. quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliæ diuerſæ ab agro erunt aſſumendæ: vt ſi habeas plures in fundo textores atque inſtitutos hiſtonas, ſic & alios artifices. Scrofa, Diiungamus igitur, inquit, paſtionem à cultura, & ſiquis quidvult aliud. Anne ego, inquam, ſequar Saſernarum patris & filii libros? ac magis putẽ pertinere figlinas, quemadmodũ exerceri oporteat, quàm argenti fodinas, aut alia & alia metalla, quæ ſine dubio in aliquo agro fiunt? Sed vt neque lapicidinæ, neque arenariæ ad agriculturam pertinent, ſic figlinæ: neque ideo non in quo agro idoneæ poſſunt eſſe, non exercendæ, atque ex eis capiundi fructus. vt etiamſi ager ſecũdum viam, & opportunus viatoribus locus, ædificandæ tabernæ diuerſoriæ, quæ tamen quanuis ſint fructuoſæ, nihilo magis ſunt agriculturæ partes. Nõ enim ſiquis propter agrum aut etiam in agro profectus domino, agriculturæ acceptum referre debet, ſed id modò quod ex ſatione terra ſit natum ad fruendum. Suſcipit Stolo, Tu, inquit, inuides tãto ſcriptori, & obſtrigillandi cauſa figlinas reprehendis, cùm præclara quædam, ne laudes, prætermittas, quæ ad agriculturam vehementer pertineant. Cùm ſubriſiſſet Scrofa, quòd non ignorabat libros, & deſpiciebat, & Agraſius ſe ſcire modò putaret, ac Stolonem rogaſſet vt diceret, cœpit, Scribit cimices quemadmodũ interfici oporteat, his ver-

bis, Cucumerem anguinum condito in aquam, eámque infundito quò voles: nulli accedent. Vel fel bubulũ cum aceto mixtum, vnguito lectum. Fundanius aſpicit ad Scrofam, & tamen verum dicit, inquit, hic, vt hoc ſcripſerit in agricultura. Ille, Tam hercle, quàm hoc, ſiquem glabrum facere velis, quòd iubet ranam luridam coniicere in aquam, vſquequò ad tertiam partem decoxeris, eóque vnguere corpus. Ego, quod magis, inquam, pertineat ad Fũdanii valetudinem, & in eo libro eſt, ſatius dicam. nam & huiuſce pedes ſolent dolere, in fronte contrahere rugas. Dic ſodes, inquit Fundanius, nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos ſeri oporteat. Stolo ſubridens, Dicam, inquit, eiſdem, quibus ille verbis ſcripſit, *vel Tarquennam audiui, Cùm homini pedes dolere cœpiſſent, qui tui meminiſſet, ei mederi poſſe. ego tui memini, medere meis pedibus. Terra peſtem teneto: ſalus hic maneto in meis pedibus. Hoc ter nouies cãtare iubet, terrã tãgere, deſpuere, ieiunũ cantare. Multa, inquam, item alia miracula apud Saſernas inuenies: quæ omnia ſunt diuerſa ab agricultura, & ideo repudiãda. Quaſi verò, inquam, nõ apud cæteros quoque ſcriptores talia reperiãtur. Annon in magni illius Catonis libro, qui de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia vt hæc? quẽadmodum placẽtam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas ſalire. Illud nõ dicis, inquit Agrius, quod ſcribit, Si velis in cõuiuio multum bibere, cœnaréque libẽter, ante eſſe oportet braſsicam crudam ex aceto, & poſt, *alia folia v.

valent quæ iã aud.

aliqua

Artem eſſe agriculturam. CAP. III.

IGITVR, inquit Agraſius, quæ diiungenda

essent à cultura, cuiusmodi sint, quoniam discretum, de iis rebus dicendum quæ scientia sit, & quid in colendo nos docet: ars an sit, an quid aliud: & à quibus carceribus decurrat ad metas. Stolo cùm aspexisset Scrofam, Tu, inquit, & ætate & honore & sciẽtia quòd præstas, dicere debes. Ille non grauatus, Primùm, inquit, non modò est ars, sed etiam necessaria ac magna. eaque est scientia quæ docet quæ sint in quoquo agro *serunda ac faciũda, quæque terra maximos perpetuò reddat fructus.

*seruanda

Agriculturæ quod sit initium, & quis finis.
CAPVT IIII.

EIVS principia sunt eadem, quæ mundi esse Ennius scribit: aqua terra, anima, & sol. Hæc enim cognoscenda prius quàm iacias semina, quòd initium fructuum oritur. Hinc profecti agricolæ ad duas metas dirigere debent, ad vtilitatem & voluptatem. Vtilitas quærit fructum, voluptas delectationem. Priores partes agit quod vtile est, quàm quod delectat. necnon ea quæ faciunt cultura honestiorem agrum, pleraque non solùm fructuosiorem eundem faciunt, vt cùm in ordinem sunt consita arbusta atque olíueta: sed etiam vendibiliorem, atque adiiciunt ad fundi pretium. nemo enim eadem vtilitate non formosius quod est, emere mauult pluris, quàm si est fructuosius turpe. Vtilissimus autem is ager qui salubrior est, quàm alii, quòd ibi fructus certus. contráque in pestilenti, calamitas, quanuis in feraci agro, colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim vbi ratio cum orco habetur, ibi non modò fructus est incertus, sed etiam colentiũ vita. Quare vbi salubritas nõ est, cultura non aliud est atque alea domini vitæ, ac rei fa-

Hoc verò dim.

miliaris. 'Nec hæc non diminuitur ſcientia. ita enim ſalubritas, quæ ducitur è cælo ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturæ: vt tamen multum ſit in nobis, quòd grauiora quæ ſunt, ea diligētia leuiora facere poſſumus. Etenim ſi propter terram, aut aquam, odorémve, quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt fundus, aut propter cæli regionem ager calidior ſit, aut ventus non bonus flet: hæc vitia emendari ſolent domini ſcientia ac ſumptu. quòd permagni intereſt, vbi ſint poſitæ villæ, quantæ ſint, quò ſpectent, porticibus, oſtiis ac feneſtris. Annon ille Hippocrates medicus in magna peſtilentia, non vnum agrũ, ſed multa oppida, ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illum voco ad teſtimonium? non hic Varro noſter, cùm Corcyræ eſſet exercitus ac claſsis, & omnes domus repletæ eſſent ægrotis ac funetibus, immiſſo feneſtris nouis aquilone, & obſtructis peſtilentibus, ianuáque permutata, cæteráque eius generis diligentia, ſuos comites ac familiam incolumes reduxit?

Quot partes habeat diſciplina culturæ agri.

CAPVT V.

SED quoniam agriculturæ quod eſſet initium & finis dixi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, vt ſit videndum. Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cùm lego libros Theophraſti complures, qui inſcribuntur, 'φυτῶν ἱστορίας, & alteri φυτικῶν αἰτιῶν. Stolo, Iſti, inquit, libri non tam idonei iis qui agrum colere volunt quàm qui ſcholas philoſophorum. neque eò dico quòd non habeant & vtilia & communia quædam. quapropter tu potius agriculturæ partes nobis expone. Scropha, Agriculturæ, inquit, quatuor ſunt partes ſummæ: è queis

περὶ φυτ. ἱσ. & περὶ φυτῶν αἰτ.

prima, cognitio fundi: ſolum, partéſq; eius quales ſint. ſecunda, quæ in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe culturæ cauſa. tertia, quæ in eo prædio colendi cauſa ſint faciunda. quarta, quo quicque tempore in eo fundo fieri conueniat. De his quatuor generibus ſingulæ minimum in binas diuiduntur ſpecies. quòd habet prima, ea quæ ad ſolum pertinēt terræ, & quæ ad villas & ſtabula. ſecūda pars, quæ moueantur, atque in fundo debeāt eſſe culturæ cauſa, eſt item bipartita: de hominibus, per quos colendum, & de reliquo inſtrumēto. tertia pars quæ de rebus, diuiditur: quæ ad quanque rem ſint præparanda, & vbi quæque faciunda. quarta pars de temporibus, quæ ad ſolis circuitum annuum ſint referenda, & quæ ad lunæ menſtruum curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis.

soli fundi,

De ſolo fundi quæ ſint videnda. *CAP. VI.*

IGITVR primùm de ſolo fundi videndum hæc quatuor, Quæ ſit forma, quo in genere terræ, quantus, quàm per ſe tutus. Formæ cùm duo genera ſint, vna quam natura dat, altera quam ſationes imponūt: prior, quòd alius ager bene natus, alius malé: poſterior, quòd alius fundus bene conſitus eſt, alius malé: dicam prius de naturali. Igitur cùm tria genera ſint à ſpecie ſimplici agrorum, campeſtre, collinum, & montanum: eſt ex iis tribus quartum, vt in eo fundo in quo hæc duo vel tria ſunt, vt multis locis licet videri. E quibus tribus faſtigiis ſimplicibus, ſine dubio infimis, alia cultura aptior quàm ſummis, quòd hæc calidiora quàm ſumma: ſic collinis, quòd ea tepidiora quàm infima, aut ſumma. Hæc apparēt magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia

tùm sunt. Itaque vbi lati campi, ibi magis æstus: & eò in Apulia loca calidiora ac grauiora. Et vbi montana, vt in Vesuuio, quòd leuiora, & ideo salubriora. Qui colunt deorsum, magis æstate laborant: qui sursum, magis hieme. verno tempore in campestribus maturius eadem illa seruntur, quàm in superioribus, & celerius hic quàm illic coguntur. necnon sursum quàm deorsum tardius seruntur ac metuntur. Quædam in montanis prolixiora nascuntur ac firmiora, propter frigus: vt abietes ac sappini. Hic, quòd tepidiora, populi ac salices: sursum fertiliora, vt arbutus ac quercus: deorsum, vt nuces Græcæ ac mariscæ fici. In collibus humilibus societas maior cũ campestri fructu quàm cum montano: in altis contrà. Propter hæc tria fastigia formæ, discrimina quædam fiunt sationum, quòd segetes meliores existimantur esse campestres vineæ collinæ, syluæ montanæ: plerunque hiberna iis esse meliora qui colunt campestria, quòd tũc prata ibi herbosa, putatio arborum tolerabilior. Contrà æstiua montanis locis commodiora, quòd ibi tum & pabulum multum, quod in campis aret: & cultura arborum aptior, quòd tum illic frigidior aer. Campester locus is melior qui totus æquabiliter in vnam partem vergit, quàm is qui est ad libellam æquus: quòd is, cùm aquæ non habent delapsum, fieri solet vliginosus. eo magis siquis est inæquabilis, eo deterior, quòd fit propter lacunas aquosus. Hæc atque huiuscemodi tria fastigia agri ad colẽdum dispariliter habent momentum.

Quis sit ager optimus, & quis ab eo proximus, & quis deinceps. *CAP. VII.*

STOLO, Quod ad hanc formam naturalem pertinet, de eo non incommodè Cato videtur

dicere,

dicere, cùm scribit optimum agrum esse qui sub radice montis situs sit, & spectet ad meridianam cæli partem. Subiicit Scrofa, De formæ cultura hoc dico, quæ specie fiant venustiora, sequi vt maiore quoque fructu sint: vt qui habent arbusta, si sata sunt in quincuncem,[a] propter ordines atque interualla modica. Itaque maiores nostri ex aruo æquè magno, sed malè consito, & minus multum & minus bonum faciebant[a] vinum & frumētum: quòd quæ suo quicque loco sunt posita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alii ab sole, ac luna, & vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus: vt, nuces integras, quas vno modio cōprehendere posśis quòd putamina suo loco quæque habet natura composita, cùm easdem si fregeris, vix sesquimodio concipere posśis. Præterea quæ arbores in ordinem satæ sunt, eas æquabiliter ex omnib⁹ partibus sol ac luna coquunt. quo fit vt vuæ & oleæ plures nascantur, & vt celerius coquātur. quas res duas sequūtur altera illa duo, vt plus reddāt musti & olei, & pretii pluris. Sequitur secundum illud, quali terra solum sit fundi, & à qua parte vel maximè bonus aut non bonus appelletur. Refert enim, quæ res in eo seri nascique, & cuiusmodi, posśint. Non enim eadem omnia in eodem agro rectè possunt. nam vt alius est ad vitem appositus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem. Itaq; Cretæ ad Cortyniam dicitur platanus esse quæ folia hieme non amittat: itémque in Cypro, vt Theophrastus ait, vna. Item Sybari, qui nunc Thurii dicuntur, quercus simili esse natura, quæ est in oppidi conspectu. Item contra atque apud nos fieri ad Elephantinen, vt neque ficus neque vites amittant folia.

prope sint ord.

vinum: quòd

Propter eandē causam multa sunt bifera, vt vites apud mare Smyrnæ: malus bifera, vt in agro Cōsentino. Idem ostēdit, quòd in locis feris plura ferunt: in iis quæ sunt culta, meliora: eadē de causa sunt quæ non possunt viuere nisi in loco aquoso, aut etiam in aqua: & id discriminatim, vt alia in lacubus, vt arundines in *Reatino: alia in fluminibus, vt in Epeiro arbores alni: alia in mari, vt scribit Theophrastus palmas & squillas. In Gallia transalpina, intus ad Rhenum, cùm exercitū ducerem, aliquot regiones accessi, vbi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur, vbi agros stercorarent candida fossitia creta: vbi salem nec fossitium nec maritimum haberēt, sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo vterentur. Stolo, Cato quidem, inquit, gradatim præponēs, alium alio agrum meliorem dicit esse in nouem discriminibus. quòd sit primus, vbi vineæ possint esse bono vino & multo: secundus, vbi hortus irriguus: tertius, vbi salicta: quartus, vbi olíueta: quintus, vbi pratum: sextus, vbi campus frumentarius: septimus, vbi cædua sylua: octauus, vbi arbustum: nonus, vbi glandaria silua. Scrofa, Scio, inquit, scribere illum: sed de hoc non consentiunt omnes, quòd alii dant primatum bonis pratis, vt ego quoque: à quo antiqui prata parata appellarunt. Cæsar Vopiscus ædilitius, causam cùm ageret apud Censores, campos *Roseæ Italiæ dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.

Areti-no

Rosiæ

Vineæ multas esse species. *CAP. VIII.*

CONTRA, vineam sunt qui putent sumptu fructum deuorare. Refert, inquam, quod genus vineæ sit: quòd sunt multæ species eius. aliæ e-

nim humiles ac ſine ridicis, vt in Hiſpania: aliæ ſublimes, vt quæ appellãtur iugatæ, vt pleræque in Italia. quarum nomina duo, pedamẽta, & iuga. quibus ſtat * rectis vinea, dicuntur pedamenta. quæ tranſuerſa iunguntur, iuga: ab eo quoque vineæ iugatæ. Iugorum genera ferè quatuor, pertica, arundo, reſtes, vites. pertica, vt in Falerno: arundo, vt in Arpino: reſtes, vt in Brundiſino: vites, vt in Mediolanenſi. Iugationis ſpecies duæ, vna, directa, vt in agro Canuſino: altera, compluuiata in longitudinem & latitudinem iugata, vt in Italia pleræque. Hæc vbi domo naſcuntur, vinea non metuit ſumptum: vbi multa ex propinqua villa, non valde. Primum genus quod dixi, maximè quærit ſalicta: ſecundum, arundineta: tertium iunceta, aut eius generis rem aliquam: quartum arbuſta, vbi traduces poſsint fieri vitium: vt Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas vocant opulos: Canuſini in harundulatione in ficis. Pedamentum item ferè quatuor generum. vnum, robuſtum, quod optimum ſolet afferri in vineam, è quercu ac iunipero, & vocatur ridica: alterum, palus è pertica, melior è dura, quòd diuturnior: quem cùm infimum terra voluit, puter euertitur, & fit ſolum ſummum: tertium, quod horum inopiæ ſubſidio miſit arundinetum. inde enim aliquot colligatas libris dimittunt in tubulos fictiles, cum fundo pertuſo, quos cuſpides appellant, qua humor aduenticius trãſire poſsit. Quartum eſt pedamẽtum natiuum eius generis, vbi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quos traduces quidam rumpos appellant. Vineæ altitudinis modus, lõgitudo hominis. Interualla pedamẽtorũ, qua boues iũcti arare poſsint. Ea minus ſũptuoſa vinea, quæ ſine

* recta

iugo ministrat acratophoro vinum. Huius genera duo. vnum, in quo terra cubilia præbet vuis, vt in Asia multis locis, quæ sæpe vulpibus & hominibus fit communis. nec non si parit humus mures, minor fit vindemia: nisi totas vineas oppleris muscipulis: quod in insula Pandatharia faciunt. Alterum genus vineti, vbi ea modò remouetur à terra vitis, quæ ostendit se afferre vuam. Sub eam, vbi nascitur vua, subiiciuntur circiter bipedales è surculis furcillæ, ne vindemia pereat, & vindemia facta denique discat pendere in palmam, aut funiculo, aut vinctu: quod antiqui vocabant cestum. Ibi dominus simulac vidit occipitium vindemiatoris, furcillas reducit hibernatum in tecta, vt sine sumptu earum opera altero anno vti posit. Hac consuetudine in Italia vtũtur Reatini. Hæc ideo varietas maximè, quòd terra cuiusmodi sit refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quòd in partu & alimonio vinum non vt in calice quærit aquam, sed solem. itaque ideo (vt arbitror) primùm è vinea in arbores ascendit vitis.

acratophoron

De terræ discriminibus. *CAP. IX.*

TERRA, inquam, cuiusmodi sit refert, & ad quam rem bona, aut non bona sit. Ea tribus modis dicitur, communi, proprio, & mixto. Communi, vt cùm dicimus orbem terræ, & terram Italiam, aut quam aliam. in ea enim & lapis, & arena, & cætera eius generis sunt in nominando comprehensa. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quæ nullo alio vocabulo neque cognomine adiecto appellatur. Tertio modo dicitur terra quæ est mixta, in qua seri quid potest & nasci, vt argillosa, aut lapidosa. sic & aliæ: cùm in hac species non minus sint multæ

quàm in illa communi, propter admixtiones. in illa enim cùm sit dissimili vi ac potestate, partes permultæ: in queis, lapis, marmor, rudus, arena, sabulo, argilla, rubrica, puluis, creta, glarea, carbunculus. id est, quæ sole * perferue ita fit, vt radices satorum comburat. Ab iis, quæ proprio nomine dicitur terra, cùm est admixta ex his generibus aliqua re, tum dicitur aut cretosa, aut glareosa: & sic ab aliis generum discriminibus mixta, & vti horum varietates, ita genera hæc, vt præterea subtiliora sint alia. nam minimum in singula facies terna: quòd alia terra est valde lapidosa, alia mediocriter, alia propè pura. Sic de aliis generibus reliquis, admixtæ terræ tres gradus ascendũt eosdem. Præterea hæ ipsæ ternæ species ternas in se habent alias: quòd partim sunt humidiores, partim aridiores, partim mediocres. neque non hæc discrimina pertinent ad fructus vehementer. Itaque periti in loco humidiore far adoreum potius serunt quàm triticum: contrà in aridiore hordeum potius quam far: in mediocri vtrunque. Præterea etiam discrimina omnium horum generum subtiliora alia: vt in sabulosa terra, quòd ibi refert, sabulo albus sit, an rubicundus: * quòd subalbus ad serendos surculos alienus, contrà rubicundior, appositus. Sic magna tria discrimina terræ, quòd refert vtrum sit macra, an pinguis, an mediocris. quoad culturam, pinguis fœcundior ad multa, macra contrà. Itaque * in iis, vt in Pupinia, neque arbores prolixas, neque vites feraces, neque stramenta videre crassa possis, neque ficum mariscam, & arbores plerasque, ac prata retorrida & muscosa: contrà in agro pingui, vt in Hetruria, licet videre segetes fructuosas ac restibiles,

perferuet ita

sabulo albus

in Veius

& arbores prolixas, & omnia ſine muſco. In mediocri autem terra, vt in Tyburti, quòd propius accedit vt non ſit macra, quàm vt ſit ieiuna, eo ad omnes res commodior, quàm ſi inclinauit ad illud quod deterius. Stolo, Non malè, inquit, quæ ſit idonea terra ad colẽdum, aut non, Diophanes Bithynius ſcribit ſigna ſumi poſſe aut ex ipſa, aut ex iis quæ naſcuntur ex ea. ex ipſa, ſi ſit terra alba, ſi nigra, ſi leuis, quæ cùm fodiatur, facilè frietur, naturáque non ſit cineritia, néve vehementer denſa. Ex iis autem quæ enata ſunt fera, ſi ſunt prolixa, atque ea quæ ex iis naſci debent, earum rerum feracia. Sed quod ſequitur tertium illud de modis, dice.

De modis quibus metiebantur rura, & de illorum nominibus. *CAP. X.*

ILLE, Modos, quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. nam in Hiſpania vlteriore metiuntur iugis, in Campania verſibus: apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocãt, quod iũcti boues vno die exarare poſsint. Verſum dicunt centũ pedes quoquouerſum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui & latus eſt pedes CXX, & longus totidem. is " modus acnua Latinè appellatur. Iugeri pars minima dicitur ſcrupulum, id eſt, decem pedes in longitudinem & latitudinem quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicũt in ſubſiciuum eſſe vnciã agri, aut ſextantẽ, aut quid aliud, cùm ad iugerũ peruenerunt. id habet ſcrupula CCLXXVIII, " quantum as. Antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quòd à Romulo primùm diuiſa dicebantur viritim: quæ quòd hæredem ſequerẽtur, hærediũ appellarunt. Hæc

modius ac mina

Quantum attinet ad antiquos noſtros ante

postea à centum, centuria dicta. Cẽturia est quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa pedũ ∞ ∝ Ɖ. Hæ porro quatuor cẽturiæ coniunctæ, vt sint in vtranque partem binæ, appellantur in agris diuisis viritim publicè saltus.

De villa. *CAP. XI.*

IN modo fundi non animaduerso lapsi sunt multi, quòd alii villam minus magnam fecerunt quàm modus postulauit, alii maiorem: cùm vtrunque sit contra rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta & ædificamus pluris, & tuemur sumptu maiore: minora cùm sunt quàm postulat fundus, fructus solent disperire. Licinius, Dubium enim non est quin cælla vinaria maior sit faciunda in eo agro vbi vineta sint ampliora: vt horrea, si frumentarius ager est. ' Villam ædificãdam potissimum, vt intra septa villæ habeat aquam: si non, quamproximè. Primùm, quæ ibi sit nata: secũdum, quæ influat perennis. Si omnino aqua non est viua, cisternæ faciũdæ sub tectis, & lacus sub dio: ex altero loco vt homines, ex altero vt pecus vti posit.

In villa ædificã da hoc potiss.

Vbi ponenda sit villa. *CAP. XII.*

DANDA opera vt potissimum sub radicibus montis siluestris villam ponas, vbi pastiones sint ' laxæ, ita vt contra ventos qui saluberrimi in agro ' flabunt. Quæ posita est ad exortus æquinoctiales, aptissima, quòd æstate habet vmbram, hieme solem. Sin cogare secũdum flumen ædificare, curandum ne aduersum " eum ponas. hieme enim fiet vehementer frigida, & æstate non salubris. Aduertendum etiam siqua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quòd arescunt, & quòd in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi,

latæ

flabũt, posita sit. Ad exort.

Eurũ.

& per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Fundanius, Quid potero, inquit, facere, si istiusmodi mi fundus hæreditate obuenerit, quo minus pestilentia noceat? Istuc vel ego possum respondere, inquit Agrius. Vendas quot assibus possis: aut, si nequeas, relinquas. At Scrofa, Vitandum, inquit, ne in eas partes spectet villa, ex quibus ventus grauior afflare soleat: néve in conualli caua: & vt potius in sublimi loco ædifices. qui quòd perflatur, si quod est quod aduersarium inferatur, facilius discutitur. Præterea, quòd ab sole toto die illustratur, salubrior est, quòd & bestiolæ, si quæ propè nascuntur & inferuntur, aut efflantur, aut aritudine citò pereunt. Nimbi repentini, "ac torrentes fluuii, periculosi illis qui in humilibus ac cauis locis ædificia habent: & repentinæ prædonum manus, quòd improuisos facilius opprimere possunt. Ab hoc vtroque superiora loca tutiora.

& fluuii, ac torrentes,

De iis quæ in villa sunt ædificanda.

CAPVT XIII.

IN villa faciunda stabula, ita vt bubilia sint ibi, hieme quæ possint esse calidiora. Fructus, vt est vinum & oleum, loco plano in cællis, item vt vasa vinaria & olearia, potius faciendum: aridus, vt est faba & fœnum, in tabulatis. Familia vbi versetur prouidendum, si fessi opere, aut frigore, aut calore, vbi commodissimè possint "se quiete reciperare. Villici proximè ianuam cællam esse oportet: cúmque scire qui introeat aut exeat noctu, quidve ferat: præsertim si ostiarius est nemo. In primis, culina videnda vt sit admota: quòd ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur ac

sese quieti recipere.

capitur. Faciundum etiam plaustris, ac cætero instrumento omni, quibus cælum pluuium inimicum, in chorte vt satis magna sint tecta. hæc enim si intra clausum in consepto, & sub dio, furem modò nō metuunt, *aduersus tempestatem nocentem non resistunt. Chortes in fundo magno, duæ aptiores. vna, vt interius compluuium habeat lacum, vbi aqua saliat, qui intra stylobatas cùm venit, sit semipiscina. Boues enim ex aruo æstate reducti hìc bibunt, hìc perfunduntur: nec minus è pabulo dum rediērūt anseres, sues, porci. In chorte exteriore lacū esse oportet, vbi maceretur lupinum: item alia, quæ demissa in aquā, ad vsum aptiora fiunt. Chors exterior crebro operta stramentis ac palea, *occulcata pedibus pecudum, fit ministra fundo, ex ea quòd euehatur. Secundum villam duo habere oportet sterquilinia, aut vnum bifariam diuisum. alteram enim partem ferri oportet è villa nouam, alteram veterem tolli in agrum. quod enim infertur recens, minus bonum: id cùm flacuit, melius. necnon sterquilinium melius illud cuius latera & summum virgis ac fronde vindicatum ab sole. Non enim succum quem quærit terra, solē ante exugere oportet. Itaq; periti (qui possint) vt eò aqua influat, eo nomine faciunt. sic enim maximè retinetur succus. In eóque quidam sellas familiaricas ponunt. Ædificium facere oportet, sub quod tectum totā fundi subiicere possis messem: quod vocant quidam nubilarium. Id secundum aream faciundum, vbi triturus sis frumentum, magnitudine pro modo fundi, ex vna parte apertum, & id ab area, quo & in trituram proruere facilè possis, &, si nubilare cœperit, inde vt rursus celeriter reiicere. Fenestras habere oportet ex ea parte,

sed aduersus

conculcata

vnde commodiſsimè perflari poſsit. Fundanius, Fructuoſior, inquit, eſt certè fundus propter ædificia, ſi potius ad antiquorum diligentiam, quàm ad horum luxuriam, dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ ruſticæ erant maioris quàm vrbanæ, quæ nũc ſunt pleræque contrá. Illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam bonam, præſepias laxas, cellam vinariam & oleariam ad modum agri aptam, & pauimento procliui in lacum. quod ſæpe, vbi conditum nouum vinum, orcæ in Hiſpania feruore muſti ruptæ, neque non & dolia in Italia. Item cætera vt eſſent in villa huiuſcemodi quæ cultura quæreret, prouidebant. Nunc contrà, "villam vrbanam quammaximam ac politiſſimam habeant, dant operam: ac cum Metelli & Luculli villis peſsimo publico ædificatis certant. "quo hi laborant, vt ſpectent ſua æſtiua triclinaria ad frigus orientis, hyberna ad ſolem occidentem potius quàm, vt antiqui, in quam partẽ cella vinaria aut olearia feneſtras haberet, cùm fructus in ea vinarius quærat, "ad dolia æra frigidiorem, "ita olearia caldiorem. Item videre oportet, ſi eſt collis (niſi quid impedit) vt ibi potiſſimum ponatur villa.

vt villã ſuburb.

quo elab.

vt dol.

item vt ol. cal. habeat.

De ſeptis quæ tutandi fundi cauſa fiunt.

CAP. XIIII.

NVNC de ſeptis, quæ tutandi cauſa fundi aut partis, fiant, dicam. Earum tutelarũ genera IIII. vnum, naturale: alterum, agreſte: tertium, militare: quartum, fabrile. Horum vnumquodque ſpecies habet plures. Primum naturale ſepimẽtum, quod obſeri ſolet virgultis aut ſpinis, quod habet radices, ac viuæ ſepis, prætereuntis laſciui

non metuet facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed non viuit. Fit aut palis ſtatutis crebris, è virgultis implicatis, aut latis perforatis, & per ea foramina traiectis longuriis ferè binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demiſſis in terram, deinceps conſtitutis. Tertium militare ſepimentum eſt foſſa, & terreus agger. ſed foſſa ita idonea, ſi omnẽ aquam, quæ è cælo venit, recipere poteſt: aut faſtigium habet, vt exeat è fundo. Agger is bonus, qui intrinſecus iunctus foſſa, aut ita arduus vt eum tranſcendere non ſit facile. Hoc genus ſepes fieri ſecundũ vias publicas ſolent, & ſecundum amnes. Ad viam Salariã in agro Cruſtumino videre licet locis aliquot cõiunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui faciunt ſine foſſa, eos quidam vocant muros, vt in agro Reatino. Quartum fabrile ſepimẽtum eſt *nouiſſimũ, maceria. Huius ferè ſpecies quatuor: quòd fiunt è lapide, vt in agro Thuſculano: quòd è lateribus coctilibus, vt in agro Gallico: quòd è lateribus crudis, vt in agro Sabino: quòd ex terra, & lapillis compoſitis in formis, vt in Hiſpania, & agro Tarentino.

*notiſſimum

De finibus tuendis. *CAP. XV.*

PRAETEREA ſine ſeptis fines prædii, ſationis, notis arborũ tutiores fiunt, ne familiæ rixẽtur cũ vicinis, ac limites ex litibus iudicẽ quærant. Serunt alii circum pinos, vt habet vxor in Sabinis. alii cupreſſos, vt ego * habui in Veſuuio. alii vlmos, vt multi habẽt in Cruſtumino, *quòd vbi id pote, vt ibi: quòd eſt campus, nulla potior ſerenda, quòd maximè fructuoſa, quòd & ſuſtinet ſepẽ, ac colit aliquot corbulas vuarum, & frondẽ iucundiſſimam miniſtrat ouibus ac bubus, ac virgas præbet ſepibus, & foco ac furno. Scrofa,

*habeo

*quòd ibi pullulat maximè, & vbi eſt c. n. p. arbor ſeritur

Igitur primùm hæc quæ dixi, quatuor, videnda agricolæ, de fundi forma, terræ natura, de modo agri, de finibus tuendis.

De iis quæ extra fundum commoda sunt, aut incommoda. *CAP. XVI.*

RELINQVITVR altera pars, quæ est extra fundum. Cuius appendices vehementer pertinent ad culturam, propter affinitatẽ. Eius species totidẽ: Si vicina regio est infesta. si quò neque fructus nostros exportare expediat, neque inde quæ opus sunt, apportare. tertium, si viæ, aut fluuii qua portentur, aut nõ sunt, aut idonei non sunt. quartum, siquid ita est in confinibus *fundis, vt nostris agris prosit aut noceat. E queis quatuor, quod est primum: refert infesta regio sit, nécne. Multos enim agros egregios colere nõ expedit, propter latrocinia vicinorum: vt in Sardinia quosdam qui sunt prope Celiem, & in Hispania prope Lusitaniam, *quæ vicinitatis inuectos habent idoneos, quæ ibi nascuntur vbi vẽdant, & illinc inuectos opportunos ad ea quæ in fundo opus sunt, quòd propterea sunt fructuosa. Multi enim habent prædia quibus frumentum, aut vinum, aliúdve quid desit importandũ: contrà, non pauci quibus aliquid sit exportandum. Itaque sub vrbe colere hortos latè expedit, sic violaria ac rosaria, item multa quæ vrbs recipit: cùm eadem in longinquo prædio, vbi non sit quò deferri possit venale, non expediat colere. Tertium est item, si ea oppida aut viciniæ, aut ètiam diuitum copiosi agri ac villæ, vnde non carè emere possis quæ opus sunt in fundum, quibúsque quæ supersint venire possint: vt quibusdam pedamẽta, aut perticæ, aut arundo: fructuosior fit fundus, quàm si longè sint importanda;

fundi

Secundum, quæ v. i.h.i. vt quæ in agris nasc. ibi v.

nonnunquam etiam quàm ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaque in hoc genus coloni potius anniuerſarios habent vicinos, quibus imperent medicos, fullones, fabros, quàm in villa ſuos habeant: quòd nonnunquam vnius artificis mors tollit fundi fructum. quam partem lati fundii diuites domeſticæ copiæ mandare ſolent. Si enim ab fundo longius abſunt oppida aut vici, fabros parent, quos habeant in villa. ſic cæteros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat, ac profeſtis diebus ambulet feriata, potius quàm opere faciundo agrum fructuoſiorem reddat. Itaque ideo Saſernæ liber præcipit, nequis de fundo exeat præter villicum & promum, & vnũ quem villicus legat. ſiquis contrà exierit, ne impunè abeat: ſi abierit, vt in villicum animaduertatur. Quod potius ita præcipiẽdum fuit, nequis iniuſſu villici exierit, neque villicus iniuſſu domini lõgius quàm vt eodem die redierit: neque id crebrius quàm opus eſſet fundó. Quartò, eundem fundum fructuoſiorem faciunt vecturæ, ſi viæ ſunt quà plauſtra agi facile poſſint: aut flumina propinqua, quà nauigari poſſit. quibus vtriſque rebus euehi atque inuehi ad multa prædia ſcimus. Refert etiam ad fundi fructus, quẽadmodum vicinus in confinio conſitum agrum habeat. ſi enim ad limitem quercetum habet, nõ poſſis rectè ſecundum eam ſiluam ſerere oleam, quod vſque eò eſt contrarium natura, vt arbores non ſolùm minus ferant, ſed etiam fugiant, vt introrſum in fundum ſe reclinent: vt vitis adſita ad olus facere ſolet. vt quercus, ſic iuglandes magnæ & crebræ finitimæ, fundi oram faciunt ſterilem.

Quibus rebus agri colantur. CAP. XVII.

DE fundi IIII partibus, quæ cum solo hærent, & alteris IIII, quæ extra fundum sunt, & ad culturam pertinent, dixi. Nũc dicam agri quibus rebus colantur. quas res alii diuidunt in duas partes, in homines, & adminicula hominum: sine quibus rebus colere non possunt. Alii in tres partes, " instrumenti genus vocale, & semiuocale, & mutum. vocale, in quo sunt serui: semiuocale, in quo sunt boues: mutum, in quo sunt plaustra. Omnes agri colũtur hominibus seruis, aut liberis, aut vtrisque. Liberis, aut cùm ipsi colunt, vt plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis, " cùm conducticiis liberorum operis res maiores, vt vindemias ac fœnisicia, " administrãt: iique quos obæratos nostri vocitarunt, " & etiam nunc sunt in Asia atque Ægypto, & in Illyrico complures. De quibus vniuersis hoc dico: grauia loca vtilius esse mercenariis colere quàm seruis: & in salubribus quoq; locis opera rustica maiora, vt sunt in condendis fructibus vindemiæ, aut messis. De his, cuiusmodi esse oporteat, Cassius scribit hæc: Operarios parandos esse, qui laborem ferre possint: ne minores annorum XXII, & ad agriculturã dociles. Eam coniecturam fieri posse ex aliarum rerum imperatis, & more incolarum è nouitiis requisito ad priorem dominum quid factitarent. Mãcipia esse oportere neq; formidolosa, neq; animosa. Qui præsint, esse oportere qui literis sint & aliqua humanitate imbuti, frugi: ætate maiore quàm operarios, quos dixi. Facilius enim his quàm minoribus natu sunt dicto audientes. Præterea potissimum eos præesse oportet, qui periti sint rerum rusticarum. Non solùm enim debere imperare, sed etiam facere, vt faciẽ-

scilicet in voc.

& cõd. adm. ii

quos

vt etiã

tem imitētur, & vt animaduertant eū cum causa sibi præesse, quòd scientia præstet & vsu. Neque illi cōcedendum ita imperare, vt verberibus coherceat potius quàm verbis, si modò idē efficere possis. neq; eiusdē nationis plures parādos esse. ex eo enim potissimùm solere offensiones domesticas fieri. Præfectos alacriores faciundum præmiis: dandáq; opera vt habeant peculiū, & coniunctas cōseruas, è quibus habeant filios. eo enim fiunt firmiores ac cōiunctiores fundo. Itaq; propter has cognationes epiroticæ familiæ sunt illustriores ac cariores. Ad iniiciendam voluptatem his præfecturæ, honore aliquo habēdi sunt: & de operariis, qui præstabūt aliqui, communicandū quoq; cum iis quæ faciunda sunt opera. quod ita cùm fit, minus se putant despici, atque aliquo numero haberi à domino. Studiosiores ad opus fieri, liberalius tractādo, aut cibariis, aut vestitu largiore, aut remissione operis, cōcessionéve, vt peculiare aliquid in fundo pascere liceat, aut huiuscemodi rerū aliis: vt quibus quid grauius sit imperatū, aut animaduersum, qui consolando eorū restituat volūtatem ac beneuolentiā in dominū.

De familia, & quot operis quisque agri modus coli possit. CAP. XVIII.

FAMILIAM Cato dirigit ad duas metas, ad certum modū agri, & genus sationis: scribens de oliuetis & vinetis, vt duas formulas. vnā, in qua præcipit quomodo oliuetum agri iugerū ĉ c x l instruere oporteat. Dicit enim in eo modo hæc, mancipia x I I I habēda, villicum, villicam, operarios v, bubulcos I I I, asinarium I, subulcum I, opilionem I. Alteram formulā scribit de vinearū iugeribus centū, vt dicat haberi oportere hæc, x v mancipia, villicum, villicam, operarios x,

bubulcum, asinarium, subulcum. Saserna scribit satis esse ad iugera V I I I hominem vnum: ea debere eum fodere diebus X L V, tametsi quaternis operis singula iugera possit. sed relinquere se operas X I I I, valetudini, tempestati, inertiæ, indulgentiæ. Licinius, Horum neuter satis dilucidè modulos reliquit nobis. quòd Cato si voluit (vt debuit) vti proportione, ad maiorem fundũ vel minorem adderemus, vel demeremus, extra familiam debuit dicere villicum & villicam. Neque enim si minus C C X L iugera olitueti colas, non possis minus vno villico habere: nec, si bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo duo villici aut tres habendi fuere. Operarii modò & bubulci pro portione demendi vel addendi ad minores maioréſve modos fundorum. hi quoque, si similis est ager. Sin est ita dissimilis vt totus arari non possit, vt si sit confragosus atque arduus cliuis, minus multi opus sunt boues & bubulci. Mitto illud, quòd modum neque vnum nec modicum proposuit C C X L iugerum. *Modius enim centuria, & ea C C iugerum: è quo quũ sexta pars sit ea X L, quæ de C C X L demuntur, non video quemadmodum ex eius præcepto demam sextam partem: & de X I I I mancipiis nihilo magis si villicum & villicam remouero, quẽadmodum ex X I, sextam partem demam. Quod autem ait in C iugeribus vinearum opus esse X V mancipia, siquis habebit centuriam quæ sit dimidium vineti, & dimidium olitueti, sequetur vt duo villicos & duas villicas *habeat: quod est deridiculum. Quare alia ratione modus mancipiorum generatim est animaduertendus, & magis in hoc Saserna probandus, qui ait singula iugera quaternis operis vno operario ad conficiendum

Modica

habere debeat

satis

ſatis eſſe: Sed ſi hoc in Saſernæ fundo in Gallia ſatis fuit, non continuò idem in agro Liguſtico montano. Itaque de familiæ magnitudine & reliquo inſtrumento commodiſſimè ſcies quantū pares, ſi tria animaduerteris diligenter. In vicinitate prædia cuiuſmodi ſint, & quanta, & quot quæque hominibus colantur: & quot additis operis aut demptis, melius aut deterius habeas cultum. Biuium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam & imitationem. Antiquiſſimi agricolæ tentando pleraque conſtituerunt, liberi eorum magnam partem imitando. Nos vtrunque facere debemus, & imitari alios, & aliter vt faciamus experientia tentare quædam, ſequētes non aleam, ſed rationem aliquam. vt ſi altius repaſtinauerimus aut minus quàm alii; quod momentum ea res habeat. vt fecerunt ii, in ſariendo iterum & tertiò, & qui inſitiones ficulnas ex verno tempore in æſtiuum contulerunt.

Quot iugis boum quiſque agri modus coli poſſit.
CAP. XIX.

DE reliqua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur, Saſerna ad iugera CC arui, boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis CC XL iugerum, boues trinos. ita fit vt Saſerna dicat verum, ad centum iugera iugum opus eſſe: ſi Cato, ad octogena. Sed ego neutrū horum ad omnē agrum conuenire puto, & vtrunq; ad aliquē. alia enim terra facilior aut difficilior eſt alia. Terrā boues proſcindere niſi magnis viribus non poſſunt, & ſæpe fracta bura relinquunt vomeres in aruo. Quo ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouitii, triplici regula, ſuperioris domini inſtituto, & vicinorum, & experientia quadam. Quod addit aſinos, qui ſtercus vectent,

Terrā durand proſc. niſi bo. mag.

treis, in vinea iugerum c, iugum boum, asinorum iugum, asinum molarium. in hoc genere semiuocalium, adiiciendum de pecore: ea sola quæ agri colendi causa erunt, vt solent esse pecuaria, pauca habenda, quo facilius mancipia, quæ solẽt se tueri, & assidua esse possint. In eo numero non modò qui prata habẽt, vt potius oues quàm sues habeant, curant, sed etiam qui prata non habent: quia non solùm pratorum causa habere debent, sed etiam propter stercus.

De bubus ad arandum idoneis, & de iuuencis domãdis atque assuefaciendis. CAP. XX.

IGITVR de omnibus quadrupedibus prima est probatio, qui idonei sint boues, qui arãdi causa emuntur: quos rudes, neque minores trimos, neque maiores quadrimos parandum. vt viribus magnis sint, ac pares, ne in opere firmior imbecilliorem cõficiat. amplis cornibus, & nigris potius quàm aliter: vt sint lata frõte, naribus simis, lato pectore, crassis coxendicibus. Hos veteranos ex campestribus locis emendum, non in dura ac montana: nec non, ita si *incidit, vt sit vitandum. Nouellos cùm quis emerit iuuencos, si eorũ colla in furcas destitutas incluserit, ac dederit cibũ, diebus paucis erunt mansueti, & ad domandum proni. Tum ita subigẽdum vt minutatim assuefaciant, & vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim, facilius domãtur. & primùm in æquo loco, & sine aratro, tum eo *leui, & principio per arenam, aut molliorem *terram. Quos ad vecturas, item instituendum, vt inania primùm ducant plaustra: &, si possis, per vicum aut oppidum creber crepitus, ac varietas rerum cõsuetudine celerrima ad vtilitatem adducit. Neq; pertinaciter, quem feceris dexterum, in eo manendũ.

incidit, vit.

leui, simul arare faciant.

& pr. terrã, dũ cõsuescant. Quos

Quòd si alternis fit sinister, fit laborãti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis (vt in Cãpania) ibi non bubus grauibus, sed vaccis aut asinis quòd arant, eo facilius ad aratrum leue adduci possunt, ad molas, & ad ea, siquæ sunt, quæ in fundo conuehuntur. In qua re alii asellis, alii vaccis ac mulis vtuntur: exinde vt pabuli facultas est. nam facilius asellus quàm vacca alitur, sed fructuosior hæc. * In eo agricolæ hoc spectandum, quo fastigio sit fundus. in confragoso enim ac difficili hæc valentiora parandum, & potius ea quæ plus fructum reddere possint; cùm idem operis faciant.

Cautó agr.

De canibus. *CAP. XXI.*

CANES potius cum dignitate & acres paucos habendum quàm multos. quos consuefacias potius noctu vigilare, & interdiu clausos * dormire. De indomitis quadrupedibus, ac * pecore faciundum. Si prata sunt in fundo, neque pecus habet, danda opera vt pabulo vendito alienum pecus in suo fundo pascat, ac stabulet.

vide castig. pec. instructo, & canibus, hoc faciquod dixi. SI

De muto instrumento. *CAP. XXII.*

DE reliquo instrumento muto, in quo sunt corbulæ, & dolia, & alia: hæc præcipienda. Quæ nasci in fundo ac fieri à domesticis poterunt, eorum nequid ematur. vt ferè sunt quæ ex viminibus & materia rustica fiunt: vt corbes, fiscinæ, tribula, mallei, rastelli. Sic quæ fiũt de cannabi, lino, iunco, palma, scirpo: vt funes, restes, tegetes. Quæ è fundo sumi nõ poterunt, ea si empta erunt potius ad vtilitatem quàm ob speciem, sumptu fructum non extenuabunt. eo magis, si inde empta erunt potissimũ, vbi ea & bona & proximè & vilissimo emi poterũt. Cuius instrumẽti varia discrimina, ac multitudo agri magnitudine finitur;

quòd plura opus sunt, si fines distant laté. Itaque, Stolo inquit, Proposita magnitudine fundi, de eo genere Cato scribit, Oliueti iugera C C X L qui coleret, eũ instruere ita oportere, vt faceret vasa *olearia, iuga V. quæ membratim enumerat, vt ex ære ahena, vrceos, nassiternam: item alia sic è ligno & ferro, vt plostra maiora tria, aratra cum vomeribus sex, crates stercorarias quatuor, item alia. Sic de ferramentis, quæ sint, & quot opus ad multitudinem. *vt ferreas octo, surcula totidem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam instrumenti fundi vinarii fecit, in qua scribit, si sit centum iugerum, habere oportere vasa torcularia instructa trina, dolia cum operculis culleorum octingẽtorum, acinaria X X, frumentaria X X. Itẽ eiusmodi alia: quæ minus multa quidem alii, sed tantum numerũ culleorum scripsisse puto, ne cogeretur quotannis vendere vinum. Vetera enim quam noua, & eadem alio tẽpore quàm alio pluris. Item sic de ferramentorũ varietate scribit permulta, & genere, & multitudine qua sint, vt falces, palas, rastros. Sic alia, quorum nonnulla genera species habent plures: vt falces. nam dicuntur ab eodem scriptore vineaticæ opus esse sex, sirpiculæ V, siluaticæ V, arborariæ I I I, & * rustariæ X. Hic hæc. At Scrofa, Instrumentum, & supellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in * vrbe & rure dominum. villicum contra ea ruri omnia certo suo quæque loco ad villam debent esse posita. Quæ non possunt esse sub claui, quàm maximè facere vt sint in conspectu oportet: eo magis ea quæ in rariore sunt vsu, vt quibus in vindemia vtuntur, vt corbulæ, & sic alia. Quæ enim res quotidie videntur, minus metuunt furem.

o[l]. instructa,

vt furcas fer.

rusticariæ

vrbe dominum, & ruri villicum. atque ei omnia

Quæ & quo quidque loco maximè expediat serere.
CAP. XXIII.

SVSCIPIT Agrasius, Et quoniã habemus illa duo prima, ex diuisione quadripartita, de fundo, & de instrumẽto quo coli solet: de tertia parte expecto. Scrofa, Quoniam fructum, inquit, arbitror esse fundi, eum qui ex eo satus nascitur vtilis ad aliquam rem: duo consideranda, quæ & quo quidque loco maximè expediat serere. Alia enim loca apposita sunt ad fœnum, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quæ pertinent: in quo est ocymum, farrago, vicia, medica, cytisum, lupinum. Neque in pingui terra omnia seruntur rectè, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra, ea quæ non multo indigent succo, vt cytisum, & legumina. præter cicer: hoc enim quoque legumen, vt cætera quæ velluntur è terra, * non subsecantur. quæ quòd ita legũtur, legumina dicta. In pingui rectius quæ cibi sunt maioris, vt holus, triticum, siligo, linum. Quædam etiam serenda non tam propter præsentem fructum, quàm in annũ prospicientẽ, quòd ibi * subsecta atque relicta terram faciũt meliorem. Itaque lupinum, cùm necdum siliculam cepit, & nõnunquam fabalia, si ad siliquas non ita peruenit vt fabam legere expediat, si ager macrior est, pro stercore inarare solent. Nec minus ea discriminanda in cõserundo, quæ sunt fructuosa, * propter voluptatem: vt quæ pomaria ac floralia appellantur. Item illa quæ ad hominum victum ac sensum delectationémque non pertinẽt, neque ab agri vtilitate sunt diiuncta. Idoneus locus eligendus vbi facias salictum & arundinetum, sic alia quæ humidum locum quærunt. Contrà, vbi segetes frumentarias, ibi

neque subsecãtur, succũ tollũt.

quæ subiecta

ab iis quæ fiunt propt.

fabam potiſſimum ſeras. Item alia quæ arida loca ſequuntur: ſicut vmbroſis locis alia ſeras, vt corruda, quòd ita petit aſparagus: & apricis, vt ibi ſeras violam, & hortos facias: quòd ea ſole nutricãtur. Sic & alia alio loco ſerunda, vt habeas vimina, vnde * vtendo quid facias: vt ſirpeas, vallos, crates. Alio loco vt ſeras ac colas ſiluam cæduã, alio vbi aucupare. Sic vbi cannabim, linum, iuncum, ſpartum, *vnde nectas bubus paleas, lineas, reſtes, funes. Quædam loca eadem, alia ad ſerendum idonea. nam & in recentibus pomariis, deſitis ſeminibus, in ordinémque arbuſculis poſitis, primis annis ante quàm radices longius procedere poſſint, alii conſerunt hortos, alii quid aliud. neque, cùm conualuerunt arbores, idem faciunt, ne violẽt radices. Stolo, Quod ad hæc pertinet, Cato non malè quod ſcribit de ſationibus, Ager craſſus & lætus, ſi ſit ſine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere. Idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanos, milium, * panicum.

viendo

vnde lineas, reſt. fun. facias, quibus nectas bo. pal. & alia.

panicũ fert.

Olea in quali agro ſerenda ſit.

CAP. XXIIII.

IN agro craſſo & calido oleam conditaneam, radium maiorem, Sallentinã, Orchitem, Poſeam, Sergianam, Colminiam, Albicerem: quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eam maximè ſerere. Agrum olìueto conſerundo, niſi qui in ventum Fauonium ſpectet, & ſoli oſtentus ſit, alium bonum nullum eſſe. Qui ager frigidior & macrior ſit, ibi oleam Licinianam ſeri oportere. Si in loco craſſo, aut calido poſueris, hoſtum nequam fieri, & ferendo arborem perire, & muſcũ rubrum moleſtum eſſe. Hoſtum vocant, quod ex vno facto olei reficitur. Factum dicunt, quod

vno tempore conficiunt. quem alii C L X aiunt esse modiorum, alii ita minus magnum, vt ad C X X descendat,& exinde,vt vasa olearia quot & quanta habeant,quibus conficiunt illud. Quod Cato ait, circum fundum vlmos & populos, vnde frons ouibus & bubus sit, & materies seri oportere. Sed hoc neque in omnibus fundis opus est, neque in quibus est opus, propter frondem maximè, sine detrimento ponuntur ab septentrionali plaga,quòd non officiunt soli.Ille adiicit ab eodem scriptore.Si locus humectus sit,ibi cacumina populorum serunda,& arundinetum. Id prius bipalio verti, ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio seri, ibi quoque corrudam, vnde asparagi fiant, aptam esse vtrique eandem ferè culturam. Salicem Græcam circum arundinetum seri oportere, vti sit qui vitis alligari possit.

Quo in agro serenda sit vinea. CAP. XXV.

VINEA quo in agro serunda sit, sic obseruãdum.Qui locus optimus vino sit,& ostentus soli, Aminæum minusculum,& geminum Eugeneũ, & helueolum minusculum seri oportere. Qui locus crassior sit, aut nebulosus, ibi Aminæum maius, aut Murgentinum, Apicium, Lucanum seri.Cæteras vites,& de his miscellas maximè,in omne genus agri conuenire.

Quo loco ridicæ in vinea figi debeant.
CAP. XXVI.

IN omni vinea diligenter obseruant vt ridica vitis ab septentrione versus tegatur.& si cupressos viuas pro ridicis inserunt, alternos ordines imponunt: neque eas crescere altius quam ridicas patiuntur. neque propter eas adserunt vites, quòd inter se hæc inimica. Agrius Fundanio,

ad sept.

Fundani.

Vereor, inquit, ne ante æditimus veniat huc, quàm "hic ad quartum actum. vindemiam enim expecto. Bono animo es, inquit Scrofa: "ac fiscinam expedi & vrnam.

hinc ad q. act. accedamus.

fiscinas expediet ac

De solis cursu annali in certas partes diuiso: & de iis quæ in quaque fieri oportet.

CAP. XXVII.

ET quoniam tempora duorum generũ sunt: vnum, annale, quod sol circuitu suo finit: alterũ, menstruum, quod luna circumiens comprehendit: prius dicam de sole. Eius cursus annalis primum ferè circiter ternis mensibus ad fructus est diuisus in IIII partes: & idem subtilius sesquimensibus, in VIII. In quatuor, quòd diuiditur in ver, & æstatem, & autumnũ, & hiemem. Vere stationes quædam fiunt. terram rudem proscindere oportet. quæ sunt ex ea enata, prius quàm ex iis quid seminis cadat, vt sint exradicata, & simul " glæbis ab sole percalefactis aptiores facere ad accipiendum imbrẽ, & ad opus faciliores, "relaxatas. neque ea minus bis arandum, ter melius. Æstate fieri messes oportere. Autumno siccis tẽpestatibus vindemias, ac siluas excoli commodissimé: tunc præcidi arbores oportere secũdum terram. Radices autem prioribus imbribus vt effodiantur, nequid ex his nasci possit. Hieme putari arbores, duntaxat his temporibus cùm gelu cortices & imbribus careant & glacie.

cauis relaxatis.

Quotenos dies habeat quodque tempus anni diuisi in quatuor partes. *CAP. XXVIII.*

DIES primus est veris in Aquario, æstatis in Tauro, autumni in Leone, hiemis in Scorpione. Cùm vniuscuiusq; horum quatuor signorũ dies tertius & vicesimus, quatuor tẽporũ sit primus, efficitur vt ver dies habeat XCI, æstas XCIV,

autumnus X C I, hyems X X C I X. Quæ redacta ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi verni temporis, ex a. d. V I I, Id. Febr. æſtiui ex a. d. V I I. Id. Maii. autumnales ex a. d. V I I. Id. Sext. hiberni ex a. d. I V. Id. Nouemb. Subtilius diſcretis temporibus obſeruanda quædam ſunt, eáque in partes V I I I diuiduntur. Primùm à Fauonio ad æquinoctium vernum dies X L. hinc ad Vergiliarum exortum dies X L I V. ab hoc ad ſolſtitiũ dies X L I I X. inde ad Caniculæ ſignum dies X X I X. dein ad æquinoctiũ autumnale dies L X V I I. exin ad Vergiliarum occaſum dies X X X I I. ab hoc ad brumam dies L V I I. inde ad Fauonium dies X L V.

Primo interuallo inter Fauonium & æquinoctium vernum quæ fieri oporteat. CAP. XXIX.

IN primo interuallo inter Fauonium & æquinoctium vernum hæc fieri oportet. Seminaria omne genus vt ſerantur. putari in primis, circum vites ablaqueari: radices, quæ in ſumma terra ſunt, præcidi: prata purgari, ſalicta ſeri, ſegetes ſarire. Seges dicitur, quod aratũ ſatum eſt: aruum, quod aratum, nec dum ſatum eſt. Noualis, vbi ſatum fuit ante quàm ſecunda aratione renouetur. Rurſum terram cùm primùm arant, proſcindere appellant: cùm iterum, offringere dicunt: quòd prima aratione glæbæ grãdes ſolẽt excitari, cùm iteratur, offringere vocant. Tertio cùm arant iacto ſemine, boues lirare dicuntur: id eſt, cùm tabellis additis ad vomerem, ſimul & ſatum frumentum operiunt in porcis, & ſulcant foſſas, quò pluuia aqua delabatur. Nonnulli poſtea, qui ſegetes non tam latas habent (vt in Appulia) id genus prædii per ſaritores occare ſolent, ſiquæ in porcis relictæ grandiores ſunt glæbæ. Qua aratrum vo-

lacunā fecit mere lacunam ſtriam fecit, ſulcus vocatur. Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quòd ea ſeges frumentum porricit. Sic quoque exta deis cùm dabant, porricere dicebant.

Secundo interuallo inter Vernum æquinoctiū & Vergiliarum exortum, quæ fieri oporteat.

CAPVT XXX.

SECVNDO interuallo inter vernum æquinoctium & Vergiliarū exortum, hæc fieri: Segetes rūcari, herbam è ſegetibus expurgari, boues terram proſcindere, ſalicem cædi, prata defendi. quæ ſuperiore tēpore fieri oportuerit, & non ſunt abſoluta ante quàm gemmas agant & floreſcere incipiant, fieri. Quòd ſiquæ folia amittere ſolent, ante frondere inceperint, ſtatim ad ſerendū idoneæ nō ſunt. Oleam ſeri interputarique oportet.

Tertio interuallo inter Vergiliarū exortum & ſolſtitiū quæ fieri oporteat. Itē, De vineis nouellis. De pampinatione. Qualis ſit capreolus in vite. De pabulo ſecando. De irrigatione. *CAP. XXXI.*

TERTIO interuallo inter Vergiliarū exortum & ſolſtitiū hæc fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare: & poſtea occare, id eſt cōminuere, ne ſit glæba. Quod ita occidunt, occare dicūt. Vites pāpinari, ſed à ſciēte. nam id, quàm putare, maius: neque in arbuſto, ſed in vinea fieri. Pampinare eſt ex ſarmēto coles qui nati ſunt, de iis qui plurimum valēt, primum ac ſecundum, nonnunquam etiam tertiū relinquere, reliquos decerpere: ne relictis colibus ſarmentū nequeat miniſtrare ſuccum. Ideo in vitiario primitus cùm exit vitis, tota reſecari ſolet, vt firmiore ſarmēto è terra exeat, atque in pariēdis colibus vires habeat maiores. Eiuncidum enim ſarmētum propter infirmitatem ſterile, neq; ex ſe poteſt eiicere vitem:

ſterileſcit,

quam vocãt minorem,flagellũ : maiorem etiam vnde vuæ nascũtur,palmam. Prior,litera vna mutata,declinata à vẽti flatu,similiter flabellũ ac flagellum. Posterior, quo ea vitis immittitur ad vuas pariẽdas, dicta primò videtur à pariẽdo parilema:exin mutatis literis(vt in multis)dici cœpta palma. Ex altera parte caprea dicta,quòd parit capreolum. is est cõliculus viteus, intortus vt cincinnus. is enim vites vt teneat, serpit ad locũ capiundum. ex quo à capiendo capreolus dictus. Omne pabulũ, primùm ocimũ, farraginem, viciam,nouissimè fœnũ secari. Ocinũ dictũ à Græco verbo ὠκέως, quod valet citó. Similiter * quo ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocinum, ꝙ citat aluũ bubus, & ideo iis datur vt purgẽtur, *id ex pabuli segete viride sectũ ante quàm genat siliquas. Cõtrà,ex segete, vbi sata admixta ordeũ & vicia,& legumina, pabuli causa viridia. Quòd far ferro cæsa,farrago dicta,aut nisi ꝙ primùm in farracia segete seri cœptum. Ea equi & iumenta cætera verno tempore purgantur ac saginantur. Vicia dicta à vinciendo,quòd item capreolos habet vt vitis, quibuscum sursum vorsum serpit ad scapum lupini,aliúmve * quem,vt hæreat,id solet vincire. Si prata irrigua habebis, simulac fœnum sustuleris,irrigare. In poma, quæ insita erunt,siccitatibus aquam addi quotidie.à quo,quòd indigent potu,poma dicta esse possunt.

quoq;

id gen* pabuli sunt segetes virides,sectæ a. q. gerant

calamũ, ad quẽ vt h. eum solet

Quarto interuallo inter solstitium & Caniculam, quæ fieri oporteat. *CAP. XXXII.*

QVARTO interuallo inter solstitiũ & Caniculam plerique messem faciunt:quòd frumentum dicant quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere,quindecim exarescere,cùm sit maturũ. Arationes absolui,quæ eo fructuosiores

fiunt, quo calidiore terra aratur. Cùm proſcideris, offringi oportet, id eſt iterare, vt frangantur glæbæ. prima enim aratione grandes glæbæ ex terra ſcinduntur. Serendum viciam, lentem, cicerculam, eruilam, cæteráque quæ alii legumina, alii (vt Gallicani quidam) legaria appellant. vtraque dicta à legendo, quòd ea non ſecantur, ſed vellendo leguntur. Vineas veteres iterum occare, nouellas etiam tertio, ſi ſunt etiam tũ glæbæ.

Quinto interuallo inter Caniculam & æquinoctium quæ fieri oporteat. CAP. XXXIII.

QVINTO interuallo inter Caniculam & æquinoctium autumnale oportet ſtramenta deſecari & aceruos conſtrui, aratro offringi, frondem cædi, prata irrigua iterum ſecari.

Sexto interuallo ab æquinoctio autumnali vſque ad brumam quæ fieri oporteat. CAP. XXXIIII.

SEXTO interuallo ab æquinoctio autumnali incipere ſcribũt oportere ſerere, vſque ad diem XCI. poſt brumam, niſi quæ neceſſaria cauſa coegerit, non ſerere: quòd tantum interſit, vt ante brumam ſata, ſeptimo die: quæ à bruma ſata, XL die vix exiſtant. neque ante æquinoctium incipi oportere putant: quòd, ſi minus idoneæ tempeſtates ſint conſecutæ, puteſcere ſemina ſoleant. Fabam optimè ſeri in Vergiliarum occaſu. Vuas autem legere, & vindemiam facere inter æquinoctium autumnale & Vergiliarum occaſum. Dein vites putare incipere, & propagare, & ſerere poma. Hæc aliquot regionibus, vbi maturius frigora fiunt aſperiora, melius verno tempore.

Septimo interuallo inter Vergiliarum occaſum & brumam quæ fieri oporteat. CAP. XXXV.

SEPTIMO interuallo inter Vergiliarũ occaſum & brumam, hæc fieri oportere dicunt. Se-

rere lilium, & crocum, quod iam egit radicem: * rosam, ea conciditur radicitus in virgulas palmares, & obruitur. hæc eadem postea trásfertur, facta viuiradix. Violaria in fundo facere non est vtile, ideo quòd necesse est è terra ad ea obruenda puluinos fieri: quos irrigationes & pluuiæ tempestates abluunt, & agrum faciunt macriorem. Ab Fauonio vsque ad Arcturi exortũ rectè serpullum è seminario transferri: quod dictum ab eo quòd serpit. Fossas nouas fodere, veteres tergere. vineas arbustúmque putare, dum in XV diebus ante & post brumam, vt pleraque ne facias: nec non tum aliquid rectè seritur, vt vlmi.

Rosã etiam cõcid.

Octauo interuallo inter brumam & Fauonium, quæ fieri oporteat. CAP. XXXVI.

OCTAVO interuallo inter brumam & Fauonium hæc fieri oportet. De segetibus, siqua est aqua, deduci: sin siccitates sunt, & terra teneritudinem habet, sarire. vineas arbustáque putare. Cùm in agris opus fieri nõ potest, quæ sub tecto possunt, tum conficienda antelucano tempore hyberno. Quæ dixi, scripta & posita habere in villa oportet, maximè vt villicus norit.

De lunaribus diebus. CAP. XXXVII.

DIES lunares quoque obseruandi, qui quodammodo bipartiti. Quod à noua luna crescit ad plenam, & inde rursus ad nouam lunam decrescit, * quod veniat ad intermestruum: è quo die dicitur luna esse extrema, & prima. à quo eum diem Athenis appellant ἕνην καὶ νέαν, τριακάδα alii. quædam facienda in agris potius crescente luna quàm senescẽte: quædam contrà, * quæ metas vt frumenta, & cæduam syluam. Ego ista etiam, inquit Agrasius, non solùm in ouibus tondẽdis, sed in meo capillo, à patre acceptum seruo,

quoad

vt quæ metas, frumẽta,

ae "ni decrescente luna tõdens caluus fiam. Agrius; Quemadmodum, inquit, luna quadripartita? & quid ea diuisio ad agros polleti Tremellius, Nunquam rure audisti, inquit, octauo ianam lunam & crescẽtem, & contra senescẽtem, & quæ crescente luna fieri oporteret, & tamen quædam melius fieri pòst octauo ianam lunam, quàm ante? & siquæ senescente fieri conueniret, melius quanto minus haberet ignis id astrum? Dixi de quadripartitâ forma culturæ agri. Stolo, Est altera, inquit, temporum diuisio, cõiuncta quodammodo cum sole & luna. quæ in sex partita: quòd omnis ferè fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac videt in villa dolium ac modium. vnde sexto prodit ad vsum. Primo præparãdum, secundo serendum, tertio nutricandum, quarto legẽdum, quinto condendũ, sexto promendum. Ad alia in præparando, faciendi scrobes, aut repastinandum, aut sulcandum: vt si arbustum aut pomarium facere velis. Ad alia arandum aut fodiendum, vt si segetes instituas. Ad quædam bipalio vertenda terra, plus, aut minus. aliæ enim radices angustius diffundunt, vt cupressi: aliæ latius, vt platani: vsqueeo, vt Theophrastus scribat, Athenis in Lyceo, cùm etiam tunc platanus nouella esset, radices trium & triginta cubitorum egisse. Quædam si bubus & aratro proscideris, & iterandum ante quàm semen iactes. Item
ea est præparatio siquæ fit in pratis, "id est, vt defendantur à pastione. quod ferè obseruãt à piro florente, si irrigua sunt, vt tempestiuè irrigentur.

De stercoratione. CAP. XXXVIII.

QVAE loca in agro stercoranda videndum, & qui & quo genere potissimum facias. nam discrimina eius aliquot. Stercus optimum scribit

esse Casſius volucrium, præter paluſtriũ ac nantium. De hiſce præſtare columbinum, quòd ſit calidiſsimum, ac fermentare poſsit terram. Id, vt ſemẽ, aſpergi oportere in agro, nõ, vt de pecore, aceruatim poni. Ego arbitror præſtare ex auiariis turdorum ac merularum, quòd non ſolùm ad agrum vtile, ſed etiam ad cibum, ita bubus ac ſuibus, vt fiant pingues. Itaque qui auiaria conducunt, ſi caueat dominus, ſtercus vt in fundo maneat, minoris cõducunt quàm ii quibus id accedit. Casſius ſecundum columbinum ſcribit eſſe hominis: tertio caprinũ, & ouillum, & aſininum. Minimè bonum equinum, ſed in ſegetes. in prata enim vel optimum, vt cæterarum veterinarum, quæ ordeo paſcũtur, quòd multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum villam facere oportet, vt quàm pauciſsimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſta aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci.

Quatuor eſſe genera ſeminum: & quæ quo tempore & loco debeant ſeri. *CAP. XXXIX.*

SATIONIS autem gradus ſecundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiuſque ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam refert in agro ad quam partem cæli quiſque locus ſpectet, ſic ad quod quæque tẽpus res facillimè creſcat. Nónne videmus alia florere verno tempore, alia æſtiuo: neque eadem autumnali, quæ hyberno? Itaque alia ſeruntur, atque inſeruntur, & metuntur ante aut poſt, quàm alia: & cùm pleraque vere melius quàm autumno inſerantur, circiter ſolſtitium inſeri ficos, necnon brumalibus diebus ceraſos? Quare cùm ſemina ferè quatuor ſint generum, quæ transferuntur è terra in terram, viuiradices: quæ ex arboribus dempta demittuntur in

quæ nõ tr. è t. in terrã, ſed per ſe fiunt à natura. alia ex induſtria, vt faciunt viuir.

humum, quæ inſeruntur ex arboribus in arbores: de ſingulis rebus vidēdum; quæ quoque tempore locóque facias.

Quæ ſint genera ſeminum, & quemadmodum propagari debeant: & quibus temporibus quóque loco ponenda ſint. *CAP. XL.*

PRIMVM ſemen, quod eſt principium genendi, id duplex. vnum, quod latet noſtrum ſenſum: alterum, quod apertum. Latet, ſi ſunt ſemina in aere, vt ait phyſicus Anaxagoras: &, ſi aqua quæ influit in agrū, inferre ſolet, vt ſcribit Theophraſtus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligēter. quædam enim ad genendum propterea vſqueadeo parua, vt ſint obſcura: vt cupreſsi. non enim galbuli qui naſcuntur, id eſt, tanquam pilæ paruæ corticiæ, id ſemen, ſed in iis intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua inuenit experiētia coloni. Num prima, quæ ſine colono, priuſquam ſata, nata: ſecunda, quæ ex iis collecta, neque priuſquam ſata, nata. Prima ſemina videre oportet, ne vetuſtate ſint exſuctæ; aut ne ſint admixta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen vetus tantum valet in quibuſdam rebus, vt naturam commutet. nam ex ſemine braſsicæ vetere ſato naſci aiunt rapa; & contrà ex raporum, braſsicam. Secūda ſemina videre oportet, ne vnde tollas, nimium citò aut tardè tollas. Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, vere, & autumno, & Caniculæ exortu. Neq; omnibus locis ac generibus idem. In ſicco & macro loco & argilloſo, vernum tempus idoneum, quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui, autumno, quòd vere multus humor. quam ſationem quidam metiūtur ferè diebus XXX. Tertiū genus ſeminis, quod ex arbore

pe

per ſurculos defertur in terram, ſic in humũ demittitur, vt in quibuſdam tamen ſit vidẽdum vt eo tempore ſit deplãtatum quò oportet. Id enim fit ante quàm gemmare aut florere quid incipit: & quæ de arbore trãsferas, vt ea deplãtes potius quàm defringas: quòd plãtæ ſolum ſtabilius, quo lætius, vt radices facilius mittat. ea celeriter antequam ſuccus exareſcat, in terram demittunt. Demum in oleagineis ſeminibus arbores vidẽdum, vt ſit de tenero ramo ex vtraque parte æquabiliter preciſum, quas alii clauolas, alii taleas appellãt, ac faciunt circiter pedales. Quartum genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, & quo tẽpore & quemadmodum obligetur. nõ enim pirum recipit quercus. neque enim ſi malus pirum. Hoc ſequũtur multi, qui aruſpices audiunt multum, à quibus proditum in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, vno ictu tot fulmina fieri illud, quod fulmen cõcepit; ſi in pirũ ſyluaticam inſeueris pirum quamuis bonam, nõ fore tam iucundum quàm ſi in eam quæ illuſtris non ſit. In quancunque arborem inſeras, ſi eiuſdem generis eſt duntaxat, vt ſit vtraque malus, ita inſerere oportet, referẽtem ad fructum, meliori genere, vt ſit ſurculus, quàm eſt, quo veniat arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborem inſerendi nuper animaduerſa in arboribus propinquis. Ex arbore, è qua quis vult habere ſurculum, in eam, quam inſerere vult, ramulum traducit, & in eius ramo præciſo ac difiſſo implicat.' eum locũ qui cotingit ex vtraq; parte, quod intro eſt falce extenuatur, ita vt ex vna parte, quod cælum viſurum eſt, corticem cum cortice exæquatum habeat. Eius ramuli, quem inſereret, cacumen vt directum ſit

tum ra muli loc. q. c. ex v. p. quà fiſſurã intrat & falce ext. i. vt ex v. p. q. c. viſurus eſt,

ad cælum, curat. Postero anno cùm comprehendit, vnde propagatum est, ab altera arbore præcidit.

De temporibus transferendorum surculorum: & quæ sint post sationem obseruanda. CAP. XLI.

QVO tempore quæque transferas, hæc in primis videnda: quòd quæ prius verno tempore inserebantur, nunc etiam solstitiali, vt ficus: quòd densa materia non est, & ideo sequitur caldorem. A quo fit vt in locis frigidis ficeta fieri non possint. Aqua recenti insito inimica. tenellum enim citò facit putre. Itaque quod inseritur Caniculæ signo, commodissimè existimatur inseri. quæ autem natura minus sunt mollia, vas aliquod supra alligant, vnde stillet lentè aqua: ne prius exarescat surculus quàm coalescat: cuius surculi corticem integrum seruandum, & eum sic exacuendum, vt non denudes medullam. ne extrinsecus imbres noceāt, aut nimius calor, argilla oblinendum, ac libro obligandum. Itaque vitem triduo antequam inserant, desecānt, vt qui in ea nimius est humor diffluat ante quàm inseratur. at in qua inserunt, in ea paulo infra quàm insitum est, incidūt: vnde humor aduētitius effluere posit. contrà in fico, & malo punica, & siqua etiam horum natura aridiora, cōtinuo. In aliis translationibus, vidēdum vt quod transferat in cacumen, habeat gemmam, vt in ficis. De his primis quatuor generibus seminum, quædam quòd tardiora, surculis potius vtendum, vt in ficetis faciunt. Fici enim semen naturale intus in ea fico quam edimus. quæ sunt minuta grana, è quib9 paruis, quod enasci coliculi vix queunt. Omnia enim minuta & arida, ad crescendū tarda: ea quæ laxiora, & fœcundiora: vt fœmina, quàm mas. ex proportione

in virgultis item. Itaq; ficus, malus punica, & vitis, propter fœmineam mollitiam ad crescendum prona: contrà palma, & cupressus, & olea in crescendo tarda. in hoc enim humidiora quàm aridiora. quare ex terra potius in seminariis surculos de ficeto, quàm grana de fico expedit obruere: præter si aliter nequeas: vt siquando quis trans mare semina mittere, aut inde petere vult. tum enim resticulas per ficos quas edimus, maturas perserunt, & eas cùm inaruerunt, complicant, ac quò volunt mittunt, vbi obrutæ in seminario pariant. Sic genera ficorum, Chiæ, ac Chalcidicæ, & Lydiæ, & Africanæ, item cætera transmarina in Italiam perlata. Simili de causa oleæ semẽ cùm sit nucleus, quòd ex eo tardius enascebatur colis quàm è taleis, ideo potius in seminariis taleas, quas dixi, serimus.

De medica. *CAP. XLII.*

DE medica in primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut variam, sed temperatam, semen demittas. in iugerum vnum, si est natura temperata terra, scribunt opus esse medicæ sesquimodium. id seritur ita vt semen iactatur, quemadmodũ scilicet cùm pabulum & frumentum seritur.

De cytiso. *CAP. XLIII.*

CYTISVM seritur in terra bene subacta tanquam semen brassicæ: inde differtur, & in sesquipedem ponitur. aut etiam de cytiso duriore virgulæ deplantantur, & ita pangitur in serendo.

Quoteni modij serantur in iugero, fabæ, tritici, hordei, farris. *CAP. XLIIII.*

SERVNTVR fabæ modii IIII in iugero, tritici V, ordei VI, farris X. sed nõnullis locis paulo amplius, aut minus. si enim locus crassus, plus: si

macer, minus. quare obseruabis quantum in ea regione cōsuetudo erit serendi: vt tantum facias quātum valet regio, ac genus terræ. vt ex eodem semine alibi cum decimo redeat, alibi cum quintodecimo: vt in Hetruria, & locis aliquot in Italia. In Sybaritano dicūt etiam cum centesimo redire solitum. in Syria ad Garada, & in Africa ad "Byzaciū item ex modio nasci cētum. Illud quoque multum interest in rudi terra, an in ea seras quæ quotannis obsita sit, quæ vocatur restibilis: an in veruacto, quæ interdum requierit. Cui Agrius, In Olynthia quotannis restibilia esse dicūt, sed ita vt tertio quoque anno vberiores ferant fructus. Licinius, Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paulo leuioribus sationibus serere, id est, quæ minus sugunt terram. Dicetur (inquit Agrius) de tertio gradu, De nutricationibus, atque alimoniis eorum. Licinius, Quæ nata sunt (inquit) in fundo alescunt, adulta concipiunt, prægnantia cùm sunt, matura pariunt poma, aut spicam: sic alia simile ei, à quo profectum, "redit semen. Itaque si florem, acerbumve pirum, aliudve quid decerpseris, in eodem loco, eodem anno, nihil renascitur, quòd prægnationis "idem bis habere nō potest. vt enim mulieres habent ad partum dies certos, sic arbores ac fruges.

Byrachium

reddūt

diē idē

Sata quoto quæque die prodeant è terra.

CAPVT XLV.

PRIMVM plerunque è terra exit ordeum diebus VII, nec multo pòst triticum. Legumina ferè quatriduo, aut quinque diebus, præterquam faba. ea enim serius aliquāto prodit seges. Ostendit idem milium, & sesama, & cætera similiter æquis ferè diebus, præterquam siquid regio, aut tempestas vitii attulit, quo minus ita fiat. Quæ in

seminario nata, si loca erũt frigidiora, quæ molli natura sunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut stramentis: si erunt imbres secuti, videndum necubi aqua cõsistat. venenum enim gelum radicibus tenellis sub terra, & supra virgultis, quæ nec eodem tempore æquè crescunt. nam radices autumno aut hieme magis sub terra quàm supra adolescũt: quòd tectæ terræ tepore propagantur, supra terrã aere frigidiore *tinguntur. idque ita esse docent siluestria, ad quæ sator non accessit. nam prius radices quàm ea quæ ex iis solent nasci, crescunt. neque radices longius procedũt, nisi quo tempore venit sol: his duplex causa, quòd & radicum materiam aliam quàm aliam longius proiicit natura: & quòd alia terra, alia facilius viam dat.

ringũ-tur.

Ex quibus foliis cognosci possint anni tempora.
CAPVT XLVI.

PROPTER eiusmodi res admiranda discrimina sunt naturalia, quòd ex quibusdam foliis, propter eorum versuram, quod fit anni tempus dici pòssit: vt oleã, & populus alba, & salix. Horũ enim folia, cùm conuerterunt se, solstitium dicitur fuisse. Nec minus admirandum quod fit in floribus quos vocant heliotropia, ab eo quòd ad solis ortum mane spectãt, & eius iter ita sequuntur ad occasum, vt ad eum semper spectent.

Quemadmodum sata sint tuenda CAP. XLVII.

IN seminario quæ surculis consita, & eorum molliora erũt natura cacumina, vt olea, ac ficus. Ea summa integenda binis tabellis dextra & sinistra deligatis, herbæque elidendæ, & dum teneræ sunt vellendæ: *prius enim aridæ factæ, rixantur, ac celerius rumpuntur quàm sequuntur. Contrà herba in pratis ad spem fœnisiciæ nata, nõ modò

nã ar.

non euellenda in nutricatu, sed etiam nō calcanda. quò & pecus à prato ablegādum, & omne iumentum, ac etiam homines. solum enim hominis exitium herbæ, & semitæ fundamentum.

quin

Quæ in spica sint vocabula, & causæ eorum.

CAP. XLVIII.

IN segetibus autem frumentum, quod culmus extulit. Spica ea quæ mutilata non est, in ordeo & tritico tria habet continentia, granum, glumam, aristam: & etiam primitus spica cùm oritur, vaginam. Granum dictum, quod est intimum solidum. Gluma, qui est folliculus eius. Arista, quæ, vt acus tenuis, longa eminet è gluma. proinde vt grani theca sit gluma, & apex arista. Arista & granum omnibus ferè notum: gluma paucis. Itaque id apud Ennium solum scriptum scio esse in Euhemeri libris versis. videtur vocabulum etymon habere à glubendo, quòd eo folliculo deglubitur granum. Itaque eodem vocabulo appellāt fici eius quam edimus, folliculum. Arista dicta, quòd arescit prima. granū, à gerendo. id enim seritur vti spica gerat frumētum, non vt glumam, aut aristam gerat: vt vitis seritur nō vt pampinum ferat, sed vuam. Spica autem quam rustici, vt acceperunt antiquitus, vocant specam, à spe videtur nominata. eam enim quòd sperant fore, serunt. Spica mutica dicitur, quæ non habet aristam. eæ enim quasi cornua sunt spicarū, quæ primitus cùm oriūtur, neque planè apparent, quia sublatent herba ea, vocatur vagina, vti qua latet conditum gladium. Illud autem summa in spica iam matura, quod est minus quàm granum, vocatur frit. Quod in infima spica, ad culmum stramenti summum, item minus quàm granum est, appellatur vrruncum.

mutica

De fructibus maturis capiendis. CAP. XLIX.

CVM conticuisset, nec interrogaretur de nutricatu, credēs nihil desiderari, Dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis. Et ille, Primùm de pratis summissis, herba cùm crescere desiit, & æstu arescit, subsecari falcibus debet: & quoad perarescat, furcillis versari. cùm peraruit, de his manipulos fieri, ac vehi ad villam. tum de pratis stipulam rastellis eradi, atque addere fœnisiciæ cumulum. Quo facto sicilienda prata, id est, falcibus consectanda, quæ fœniseces præterierūt, ac quasi herba tuberosum reliquerunt campum. A qua sectione arbitror dictum sicilire pratum.

fœnisecæ

De messe, & causa huius vocabuli: quare messis appellata sit, item quare palea appellata.

CAPVT L.

MESSIS proprio nomine dicitur in iis quæ metimur, maximè in frumento: & ab eo esse vocabulo declinata. Frumenti tria genera sunt messionis. vnum, vt in Vmbria, vbi falce secundum terram succidunt stramentum: & manipulum, vt quenque subsecuerunt, ponunt in terra. vbi eos fecerūt multos, iterum eos percensent, ac de singulis secāt inter spicas & stramētum. spicas coniiciunt in corbem, atque in aream mittunt: stramenta relinquunt in segete, vnde tollantur in aceruum. Altero modo metunt, vt in Piceno, vbi ligneū habent incuruum batillum, in quo sit extremo serrula ferrea. hæc cùm cōprehendit fascē spicarū desecat, & stramēta stantia in segete relinquit, vt postea subsecētur. Tertio modo metitur, vt sub vrbe Roma, & locis plerisque: vt stramentum mediū subsecēt, quod manu sinistra summū prehendunt: à quo medio messem dictam puto. Infra manū stramentū quod terræ hæret, postea

ſubſecatur. Contrà, quod cum ſpica ſtramentum hæret, corbibus in aream defertur. vbi diſcedit in aperto loco palàm: à quo poteſt nominata eſſe palea. Alii ſtramentũ à ſtando, vt ſtamen, dictum putãt. Alii ab ſtratu, quòd id ſubſternatur pecori. Cùm eſt matura ſeges, metendum, cùm in ea iugerum ferè vna opera propemodũ in facili agro ſatis eſſe dicatur: meſſas ſpicas corbibus in aream deferre debent.

Aream vbi & qualem eſſe oporteat. CAP. LI.

AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quam perflare poſsit ventus. Hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſsimum rotũdam, & mediam *paulo extumidam (vt ſi pluerit, non conſiſtat aqua, & quambreuiſsimo itinere extra aream defluere poſsit. Omne porrò breuiſsimum in rotundo è medio ad extremum) ſolida terra pauitam: maximè ſi eſt argilla, ne æſtu *peminoſa, in rimis eius granaobliteſcant, & recipiant aquam, & oſtia aperiant muribus ac formicis. Itaque amurca ſolent perfundere. ea enim herbarum eſt inimica & formicarum: & talparum venenum. Quidam aream vt habeant ſolidam, muniunt lapide, aut etiam faciũt pauimentum. Nonnulli etiam tegunt areas, vt in Bagiennis, quòd ibi ſæpe id tẽporis anni oriũtur nimbi, vbi ea retecta, & loca calida, prope aream faciundum vmbracula: quò ſuccedant homines in æſtu tempore meridiano.

quàm paulo

rimoſa

In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat: & de tritura. CAP. LII.

QVAE ſeges grandiſsima atque optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, vt ſemen optimũ habeat. E ſpicis in aream excuti grana. quod fit apud alios iumẽtis iunctis, ac tribulo.

id fit è tabula lapidibus aut ferro aſperata: quæ impoſito auriga, aut pondere grandi, trahitur iumentis iunctis, vt diſcutiat è ſpica grana: aut ex aſsibus dentatis cum orbiculis, quod vocant ploſtellum pœnicum. In eo quis ſedeat atque agitet quæ trahant iumenta: vt in Hiſpania citeriore & aliis locis faciunt. Apud alios exteritur grege iumentorum inacto, & ibi agitato perticis, quòd vngulis è ſpica exteruntur grana. iis tritis, oportet è terra ſubiactari vallis, aut ventilabris, cùm ventus ſpirat lenis. Ita fit vt quod leuiſsimum eſt in eo, atq; appellatur acus, euannetur foras extra aream, ac frumentum quod eſt ponderoſum, purum veniat ad corbem.

De ſtipula. CAP. LIII.

MESSE facta, ſpicilegium venire oportet, aut domi legere ſtipulam: aut, ſi ſunt ſpicæ raræ, & operæ caræ, compaſci. Summa enim ſpectanda, ne in ea re ſumptus fructum ſuperet.

De vindemia facienda. CAP. LIIII.

IN vinetis, vua cùm erit matura, vindemiam ita fieri oportet, vt videas à quo genere vuarum, & à quo loco vineti incipias legere. nam & præcox, & miſcella, quam vocant nigram, multo ante coquitur, quo prior legenda: & quæ pars arbuſti ac vineæ magis aprica, prius debet deſcendere de vite. In vindemiam diligentius vua non ſolùm legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendum. Itaque lectius defertur in forum vinarium, vnde in dolium inane veniat: electa in ſecretam corbulam, vnde in ollulas addatur, & in dolia plena vinaceorum contrudatur. alia, quæ in piſcinam in amphorã picatam deſcendat. alia, quæ in aram, vt in carnarium aſcendat. Quæ calcatæ vuæ erunt, earũ ſcopi cum folliculis ſubiiciendi

ſub prelum, vt ſiquid reliqui habeant muſti, exprimatur in eũdem lacum. Cùm deſiit ſub prelo fluere, quidam circuncidunt extrema, & rurſus premunt: & rurſus, cùm expreſſum, "circuncifitũ appellant, ac ſeorſum, quod expreſſum eſt, ſeruant, quod reſipit ferrum. expreſſi acinorum folliculi in dolia coniiciuntur, eóque aqua additur: ea vocatur lora, quòd lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

circun ciſitiũ

De olea legenda. CAP. LV.

DE olueto, oleam quam manu tangere poſſis è terra, "ac ſcalis, legere oportet potius quàm quatere, ꝙ ea quæ vapulauit, " macescit, nec dat tantum olei. quæ manu ſtricta, melior ea quæ digitis nudis legitur, quàm illa quæ cum digitalibus. Duricies enim eorum non ſolùm ſtringit bacam, ſed etiã ramos glubit, ac relinquit ad gelicidium retectos. qui manu tangi non poterũt, ita quati debent vt arundine potius quàm pertica feriãtur. grauior enim plaga medicũ quærit. Qui quatiet, ne aduerſam cædat: ſæpe enim ita percuſſa olea ſecum defert de ramulo "plantam. quo facto, fructum amittunt poſteri anni. nec hæc nõ minima cauſa quòd olueta dicant alternis annis nõ ferre fructus, aut nõ æquè magnos. Olea, vt vua, per idem biuium redit in villam: alia ad cibum eligitur, alia vt eliqueſcat, ac non ſolùm corpus intus vnguat, ſed etiã extrinſecus. Itaque dominum "& balneas & gymnaſium ſequitur. Hæc, de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per dies ſingulos in tabulata, vti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus quiſq; aceruus demittatur per ſerias ac vaſa olearia ad trapeta, in quæ eam terent molæ oleariæ è duro & aſpero lapide. Olea lecta ſi nimium diu fuit in aceruis, cal-dore

aut

inareſcit

partẽ

& ad bal. & ad gym

dore fracescit,& oleum fœtidum fit.itaque si nequeas mature conficere, in aceruis iactando ventilare oportet. Ex olea fructus duplex: oleũ,quod omnibus notum:& amurca. cuius vtilitatẽ quòd ignorant plærique,licet videre è torculis oleariis fluere in agros, ac non solùm denigrare terram, sed multitudine facere sterilem : cùm is humor modicus,cùm ad multas res, tum ad agriculturã pertineat vehementer, quòd circum arborum radices infundi solet,maximè ad oleam,& vbicunque in agro herba nocet.

De fœni condendo. C A P. L V I.

AGRIVS, Iandudum,inquit,in villa sedens expecto cum claui te Stolo , dum fructus in villam referas. Ille,Em quin adsum,venio,inquit, ad limen, fores aperi.primùm fœnisiciæ conduntur melius sub tecto quàm in aceruis.quòd ita fit iucundius pabulum , ex eo intelligitur quòd pecus vtroque posito libentius est.

De tritico condendo, C A P. L V I I.

AT triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ perflatur vento ab exortu, ac septentrionum regione , ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis adspiret. Parietes & solum opere tectorio marmorato loricandi:si minus,ex argilla, mixto acere è frumẽto & amurca:quòd murem & vermem nõ patitur esse,& grana facit solidiora ac firmiora. Quidam ipsum triticum conspergunt, cùm addant in circiter mille modiûm quadrantal amurcæ. Item alius aliud adfriat , aut aspergit, vt Chalcidicam aut Caricam cretã , aut absynthium: item huius generis alia.Quidã granaria habent sub terris, * speluncas, quas vocant σειρούς, vt in Cappadocia ac Thracia. alii , vt in Hispania citeriore, puteos,vt in agro Charthagi-

* vel. spel.

niensi & Oscensi. Horum solum paleis substernunt:& curant ne humor aut aer tangere possit, nisi cùm promitur ad vsum. quò enim spiritus non peruenit,ibi non oritur curculio.Sic conditum triticum manet vel annos quinquaginta: milium verò plus annos centum. Supra terram granaria in agro quidam sublimia faciunt, vt in Hispania citeriore,& in Appulia.Quidā quæ non solùm à lateribus per fenestras, sed etiam subtus à solo ventus *regerare possit.

Regitare. Regelare.

De faba & leguminibus & vuis condendis.
C A P. LVIII.

FABA, legumina in oleariis vasis oblita cinere perdiu incolumia seruantur.Cato ait,vuam amineam minusculam & maiorem, & apiciam, in ollis commodissimè condi. eadem in sapa & musto rectè:quas suspendas opportunissimas esse duracinas,& amineas,& scantianas.

De pomis condendis. C A P. LIX.

DE pomis:conditiua mala struthea,cotonea, scantiana, quiriniana, orbiculata, & quæ antea mustea vocabāt,nunc melimela appellant. Hæc omnia in loco arido & frigido supra paleas posita seruari rectè putāt. Et ideo oporothecas qui faciunt,ad Aquilonem,vt fenestras habeant,atque vt eæ perflentur, curant. neque tamen sine foriculis:ne,cùm humorē amiserint,pertinaci vento vieta fiant. Ideóque in iis camaras marmorato,& parietes,pauimentáque laudabiliter faciūt, quo *frigidius sit: in quo etiam quidam tricliniū sternere solent cœnādi causa. Etenim *in quibus luxuria concesserit, vt in pinacothece faciant, quod spectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum *vtantur in venustate disposita pomorum? præsertim quidem, cùm id non sit facien-

frigidior locus.

si ii quib. l. c. id in p. faciunt.

imitantur

ciendũ quod quidã fecerunt, vt Romæ coempta poma rus intulerint in oporothecẽ instruẽdam, conuiuii causa. In oporothece mala manere putant satis commodè, alii in * tabulis, vt in opere marmorato: alii substrata palea, vel etiam floccis. Mala punica demissis suis surculis in dolio arenæ. Mala cotonea, struthea, in pensilibus iunctis. Contra in sapa condita manere pira aniciana, & *semẽtiua. Sorba quidam dissecta, & in sole macerata, vt pira & sorba, per se, vbicunque sint posita, in arido facilè durare. Seruare rapa confecta in sinape, nuces iuglandes in arena, punica mala & in arena iam decerpta, ac matura, vt dixi, & etiam immatura, cùm hærent in sua virga, si demiseris in ollam sine fundo, eámque si conieceris in terram, & obteris circum ramum, si extrinsecus spiritus afflet, ea non modò integra eximi, sed etiam maiora quàm in arbore vnquam pependerint.

tubulis,

sementina.

De olea condenda. CAP. LX.

DE oliuitate: oleas esui optimè condi scribit Cato, orchites, & pauseas aridas, vel virides, in muria vel lentisco contusas. Orchites nigras, sale si sint contricatæ, dies quinque, & tum sale excusso, biduum si in sole positæ fuerint, manere idoneas solere: easdem sine sale in defrutum condire.

De amurca condenda. CAP. LXI.

RECTE amurcam periti agricolæ tam in doliis condunt, quàm oleum aut vinum. Eius conditio, cùm * expressa effluxit, quod statim de ea decoquuntur duæ partes, & refrigeratum conditur in vasa. Sunt item aliæ conditiones, vt ea in qua adiicitur mustum.

expressa olea quod st. effluxerit de ea,

De promendis frugibus tuendi causa.

CAP. LXII.

QVOD nemo fructus condit, nisi vt promat, de eo quoque vel sexto gradu animaduertenda pauca. Promunt condita, aut propterea quòd sint tuenda, aut quòd vtenda, aut quòd vendenda. Ea quæ dissimilia sunt inter se, aliud alio tempore tuendum & vtendum.

Quemadmodum frumentum promendum sit.

CAP. LXIII.

TVENDI causa promendum id frumẽtum quod curculiones exesse incipiunt. id enim cùm promptum est, in sole ponere oportet aquæ catinos, quòd eò conueniunt, vt ipsi se necent, curculiones. Sub terra qui habent frumentum in iis quos vocant σιροὺς, quòd cum periculo introitur recẽti apertione, ita vt quibusdam sit interclusa anima, aliquãto pòst promere, quàm aperueris, oportet. Far, quod in spicis cõdideris per messem, & ad vsus cibatus expedire velis, promendum hieme, vt in pistrino pisetur ac torreatur.

De amurca tuenda & promenda.

CAP. LXIIII.

AMVRCA cùm ex olea est expressa, qui est humor aquatilis, ac retrimentum conditũ in vas fictile, id quidã sic solent tueri, diebus XV, eo, quod est leuissimũ, ac summum deflatũ, vt traiiciãt in alia vasa, & hoc idẽ interuallis duodecies, sex mẽsibus proximis item faciant. Cùm id nouissimè, potissimũ traiiciant, cùm senescit luna: tunc decoquũt in ahenis leui igni duas partes, quoad regerunt: tum denique ad vsum rectè promitur.

De vino promendo. *CAP. LXV.*

QVOD mustum conditur in dolium, vt habeamus vinũ, non promẽdum, dum feruet, neque etiã cùm processit ita vt sit vinũ factum. Si vetus

bibere velis, quod non fit ante quàm accesserit annus, tum, cùm fuerit anniculum, prodit. Si verò est ex eo genere vuæ quod maturè coacescat, ante vindemiam consumi aut venire oportet. Genera sunt vini, in quo Falerna, quæ quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cùm prompta sunt, fructuosiora.

De olea promenda. *CAP. LXVI.*

OLEAS albas, quas cõdideris nouas, si celeriter promas, nisi condieris, propter amaritudinẽ illas respuit palatũ. Item nigras, nisi prius eas sale maceraris, vt libenter in os recipiantur.

De nuce & palmula & fico promendo.
CAP. LXVII.

NVCEM iuglandem, & palmulam, & ficum Sabinam, quanto citius promas, iucundiore vtare: quòd vetustate ficus fit pallidior, palmula cariosior, nux aridior.

De vuis & malis & sorbis pensilibus promendis.
CAP. LXVIII.

PENSILIA, vt vuæ, mala & sorba, ipsa ostendunt quando ad vsum oporteat promi: quòd colore mutato, & contractu acinorũ, si nõ dempseris ad edendũ, ad abiiciendum descensurũ seminitantur. Sorbum maturũ mite conditum citius promi oportet: acerbũ enim suspensum lentius est. quod prius domi maturitatem assequi vult, quam nequit in arbore, quàm mitescat.

De tritico condendo. *CAP. LXIX.*

MESSVM far promendum hieme in pistrino ad torrendum, quod ad cibatum expeditũ esse velis. Quod ad sationem, tum promendũ cùm segetes maturæ sunt ad accipiendum. Item quæ pertinent ad sationem, suo quoque tempore promenda. Quæ vendenda, videndum quæ

quoque tēpore oporteat promi. Alia enim, quæ manere non poſſunt, ante quàm ſe commutent, vt celeriter promas, ac vendas. Alia quæ ſeruari poſſunt, vt tum vendas cùm caritas eſt. Sæpe enim diutius ſeruata non modò vſurā adiiciunt, ſed etiam fructum duplicāt, ſi tempore promas. Cùm hæc diceret Stolo, venit libertus æditumi ad nos flens, & rogat vt ignoſcamus quòd ſimus retenti, & vt ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, Quid in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe vocem, perperam feciſſe. Ipſe, cùm patronum domum ſuſtuliſſet, & pueros demiſiſſet vt medicum requirerent, ac maturè adducerent: quòd potius illud adminiſtraſſet, quàm ad nos veniſſet, æquum eſſe ſibi ignoſci. Nec, ſi eum ſeruare non potuiſſet, quin non multo poſt animam efflaret, tamen putare ſe feciſſe rectè. Non moleſtè ferentes deſcendimus de æde, & de caſu humano magis querentes, quàm admirantes id Romæ factum, diſcedimus omnes.

Id nos mol.

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA.

LIBER II.

Qui est de re pecuaria.

VIRI magni nostri maiores non sine causa præponebant rusticos Romanos vrbanis. vt ruri enim, qui in villa viuunt, ignauiores quàm qui in agro versantur in aliquo opere faciũdo: sic qui in oppido sederent, quàm qui rura colerẽt, desidiosiores putabant. Itaque annum ita diuiserunt, vt nonis modò diebus vrbanas res vsurparẽt, reliquis VII, vt rura colerent. Quod dum seruauerunt institutum, vtrunq; sunt consecuti, vt & cultura agros fœcundissimos haberẽt, & ipsi valetudine firmiores essent: ac ne Græcorum vrbana desiderarent gymnasia, quæ nũc vix satis singula sunt: nec putant se habere villam, si non multis vocabulis retineãt Græcis: quum vocent particulatim loca, προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον, ὀρνιθῶνα, περιστερεῶνα, ὀπωροθήκην. Igitur quod nunc intra murum ferè patres familiæ correpserunt, relictis falce & aratro, & manus mouere maluerunt in theatro ac circo, quàm in segetibus ac vinetis, frumentum locamus qui nobis aduehat, qui saturi fiamus, ex Africa & Sardinia: & nauibus vindemiam cõdimus ex insula Coa & Chia. Itaque in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam, qui condiderunt

vrbem, ibi cōtrà progenies eorum, propter auaritiam, cōtra leges, ex segetibus fecit prata: ignorantes nō idem esse agricultutam & pastionem. alius enim opilio, & arator: nec, si possit in agro pasci armentarius, non aliud ac bubulcus. Armētum enim id quod in agro natum non creat, sed tollit dentibus. contrà, bos domitus causa fit vt commodius nascatur frumentum in segete, & pabulum in nouali. Alia inquam ratio ac scientia coloni, alia pastoris. Coloni, vt ea quæ in agricultura nascantur, è terra fructum faciant: contrà pastoris, vt ea quæ nata ex pecore. Quarum quoniā societas inter se magna, propterea quòd pabulum in fundo compascere, quàm vēdere, plerunque magis expedit domino fundi, & stercoratio ad fructus terrestres aptissima, & maximè ad id pecus appositum: qui habet prædium, habere vtranque debet disciplinam, & agriculturæ, & pecoris pascendi, & etiam villaticæ pastionis. Ex ea enim quoque fructus tolli possunt nō mediocres, ex ornithonibus, ac leporariis, & piscinis. E queis, quoniam de agricultura librum Fūdaniæ vxori propter eius fundum feci: tibi, Niger Turrani noster, qui vehementer delectaris pecore, propterea quòd te empturiētem in campos macros ad mercatum adducunt crebrò pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres. quod eo facilius faciam, quòd & ipse pecuarias habui grandes, in Appulia ouiarias, & in Reatino equarias. Qua de re pecuaria breuiter ac summatim percurram, ex sermonibus nostris collatis cum iis qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cùm piratico bello inter Delum & Siciliam Græciæ classibus præessem. Incipiam hinc.

& alius ar.

De origine ac dignitate rei pecuariæ.
C A P. I.

CVM Menates discessisset, Cossinius mihi, Nos te non dimittemus, inquit, ante quàm tria illa explicaris quæ cœperas nuper dicere, cùm sumus interpellati. Quæ tria? inquit Murrius. An ea, quæ mihi heri dixisti de pastoricia re? Ista, inquit ille, quæ cœperat hic differere, quæ esset origo, quæ dignitas, quæ ars: cùm Petam fessum visere venissemus, ni medici aduētus nos interrupisset. Ego verò, inquam, dicam duntaxat quod est ἱστορικὸν, de duabus rebus primis, quæ accepi, de origine & dignitate. de tertia parte, vbi est de arte, Scrofa * suscipiet: vt semigræcis pastoribus dicam Græcè, — ὅσσαφ μυ πολλὸν ἀμείνων. Nam is magister C. Lucilii Hipri, generi tui, cuius nobiles pecuariæ in Brutiis habentur. Sed hæc ita à nobis accipietis, inquit Scrofa, vt vos, qui estis Epirotici, pecuarii athletæ, remuneremini nos, ac quæ scitis, proferatis in medium. nemo enim omnia potest scire. Cùm accepissem conditionem, vt meæ partes essent primæ, non quò non ego pecuarias in Italia habeam, sed non omnes qui habent citharā, sunt citharœdi. Igitur, inquā, & homines & pecua cū semper fuisse sit necesse, natura (siue enim aliquod fuit principium generandi animalium, vt putauit Thales Milesius, & Zeno Cittieus: siue cōtra, principium horū extitit nullum, vt credidit Pythagoras Samius & Aristoteles Stagirites) necesse est humanæ vitæ à summa memoria gradatim descendisse ad hāc ætatem, vt scribit Dicæarchus: & summum gradū fuisse naturalem, cùm viuerēt homines ex * iis rebus quæ inuiolata vltro ferret terra, ex hac vita in secundam descendisse, pastoritiam, è feris atq;

suscipiet
ὅσσαφ &c. vt semig.

iis quæ

agreſtibus,vt ex arboribus ac virgultis decerpen-do glandem,arbutum, mora, pomáq; colligerēt ad vſum:ſic ex animalibus,cùm propter eandem vtilitatem quæ poſſent ſilueſtria deprehenderent,ac concluderent,& manſueſcerent. In queis primùm non ſine cauſa putāt oues aſſumptas,& propter vtilitatē,& propter placiditatē. maximè enim hæ natura quietæ,& aptiſsimæ ad vitā hominum. Ad cibum enim lacte & caſeum adhibitum, ad corpus veſtitum & pelles attulerunt. Tertio denique gradu à vita paſtorali ad agriculturam deſcenderunt. in qua ex duobus gradibus ſuperioribus retinuerūt multa. & quò deſcenderant,ibi proceſſerunt longè, dum *annus perueniret.Etiam nunc in locis multis genera pecudū ferarū ſunt aliquot: vt in Phrygia ex ouibus,vbi greges videntur complures : vt in Samothrace, caprarum,quas Latinè rotas appellant.Sunt enim in Italia circum * Fiſcellum & Tetricam montes, multæ.De ſuibus nemini ignotum,niſi qui apros non putat ſues vocari. Boues perferi etiam nunc ſunt multi in Dardania,& Media,& Thracia. Aſini feri in Phrygia & Lycaonia : equi feri in Hiſpaniæ citerioris regionibus aliquot. Origo, quam dixi:dignitas,quam dicā. De antiquis illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, vt oſtendit Græca & Latina lingua,& veteres poetæ,qui alios vocāt πολύαρνας, alios, πολυμήλους, alios, πολυβούτας:qui ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, vt Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtē ſubduxe queritur:vt in Colchide Æeta, ad cuius arietis pellem profecti regio genere dicūtur Argonautæ:vt in Libya ad Heſperidas,vnde aurea mala,id eſt, ſecundum antiquam cōſuetudinem,capras & oues, quas Hercules ex Africa

Vide castig.

Fiſcellium.

in Græciam exportauit. Ea enim sua voce Græci appellarunt μῆλα. Nec multò secus nostri ab eadem voce, sed ab alia *litera. vox earum non ME, sed BEE sonare videtur. oues beelare vocem efferentes: à quo belare dicunt, extrita litera, vt in multis. Quòd si apud antiquos non magnæ dignitatis pecus esset, in cælo describēdo astrologi non appellassent eorū vocabulis signa: quæ non modò non dubitarunt ponere, sed etiam ab his principibus XII signa multi numerant: vt ab ariete & tauro, cùm ea præponerent Apollini & Herculi. ii enim dii ea sequuntur, *sed appellantur Gemini. Nec satis putarūt, de XII signis sextam partem obtinere pecudum nomina, nisi adiecissent, vt quartam tenerent, capricornū. Præterea à pecuariis addiderūt capram, hœdos, canes. Annon etiam item in mari terráque ab his regionū notæ? à pecore in mari, quod nominauerūt à capris Ægeum pelagus: ad Syriam, montem Taurum: in Sabinis Canterium mōtem: Bosphorum, vnum Thracium, alterum Cimerium. Nónne in terris multa, vt oppidum in Græcia ἵππιον Ἄργος? Deniq; Italia à vitulis, vt scribit Piso. Romanorū verò populum à pastoribus esse ortum quis non dicit? quis Faustulum nescit pastorem fuisse nutricium, qui Romulum & Remum educauit? nō ipsos quoque fuisse pastores obtinebit, quòd parilibus potissimum cōdidere vrbem? non idem, quòd multa etiam nunc ex vetere instituto bubus & ouibus dicitur? Et quòd æs antiquissimū, quod *est flatum pecore, pecore est notatum? Et quòd vrbs cùm condita est, tauro & vacca, qui essent muri & portæ definitum? Et q pop. Rom. cùm lustratur, * suouitaurilibus circumaguntur verres, aries, taurus? Et quòd nomina multa ha-

litera, bela vocarunt. non enim ME, sed BEE f. videntur o.v. effer.

& ap.

cōflatū pec.

solitaurilibus

aliter hunc locum legit Sigon: de xviri. R.C.V.

bemus ab vtroque pecore: à maiore & à minore? A minore, Porcius, Ouinius, Caprilius: sic à maiore Equitius, Taurus, cognomina adsignificari: quòd dicũtur vt Annii Capræ, Statilii Tauri, Põponii Vituli: sic à pecudibus alii multi. Reliquum est de scientia pastorali, de qua est dicendum, quòd Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarum omnium palmam, quo melius potest dici, cùm cõuertissent in eum ora omnes. Scrofa, Igitur, inquit, est scientia pecoris parandi, ac pascendi, vt fructus quàm possint maximi capiãtur ex ea, à quibus ipsa pecunia nominata est. nam omnis pecuniæ, pecus fundamentum. Ea partes habet nouẽ discretas ter ternas: vt sit vna de minoribus pecudibus: cuius genera tria, ouis, capra, sus. altera de pecore maiore, in quo sunt item *ad tres species natura discreti, boues, asini, equi. tertia pars est in pecuaria, quæ non paratur vt ex * iis capiatur fructus, sed propter eam, aut ex ea sint, muli, canes, pastores. Harum vnaquæq; in se generales partes habet nouenas. quarum in pecore parando necessariæ quatuor: alteræ in pascendo totidem. præterea cõmunis vna. Ita fiunt omnes partes minimũ octoginta & vna, & quidem necessariæ, nec paruæ. Primùm vt bonum pares pecus, vnum scire oportet, qua ætate quãque pecudem parare haberéque expediat. Itaque in bubulo pecore * minoris emitis anniculam & supra decem annorum, quòd à bima aut trima fructum ferre incipit, neque longius post decimum annum procedit. nam prima ætas omnis pecoris, & extrema, sterilis. E quatuor altera pars, est cognitio formæ vniuscuiusque pecudis qualis sit. Magni enim interest, cuiusmodi quæque sit, ad fructum. Ita potius bouẽ emunt cornibus

aliæ tres sp. n. discretæ

ea

nec minor emitur anniculа, nec quæ est supra decem annos.

nigrantibus, quàm albis: capram amplam, quàm paruam: sues procero corpore, capitibus vt sint paruis. Tertia pars est, quo sint seminio quærendum. Hoc nomine enim asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, vsque eo, vt mea memoria asinus venierit sextertiis millibus LX, & vnæ quadrigæ Romæ constiterint quadringẽtis millibus. Quarta pars est de iure in parando, quẽadmodum quãque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere. Neq; in omnibus satis est stipulatio, aut solutio nũmorũ, ad mutationem *domini. In emptione aliàs stipulandum statim esse è valetudinario, aliàs è sano pecore, aliàs è neutro. Alteræ partes quatuor sunt, cùm iam emeris, obseruandæ: de pastione, de fœtura, de nutricatu, de sanitate. Pascendi primus locus qui est, eius ratio triplex. In qua regione quanq; potissimũ pascas, & quando, è queis, vt capras in montosis potius locis & fruticibus quàm in herbidis campis: equas cõtrà. Neq; eadem loca, æstiua & hiberna, idonea omnibus ad pascendũ. Itaq; greges ouium longè abigũtur ex Appulia in Samniũ æstiuatum, atq; ad publicanum profitẽtur, ne, si inscriptũ pecus pauerint, lege Censoria cõmittant. Muli è Rosea campestri, æstate exiguntur in Gurgures altos montes. Qui potissimùm quæq; pecudum pascatur, habenda ratio. nec solùm quòd fœno fit satura equa, aut bos, cùm sues hoc vitent, & quærant glandem: sed quòd ordeum & faba interdũ sit quibusdam obiiciendũ: & dandum bubus lupinum, & lactariis medica & cytisum: præterea quòd ante admissuram diebus XXX arietibus ac tauris datur plus cibi, vt vires habeant: fœminis bubus demitur, quòd ma-

*domini.

sestertium [illegible] V. de [illegible] p. 48.

cescentes melius concipere dicuntur. Secunda pars est de fœtura. Nunc appello fœturam à conceptu ad partum: hi enim prægnationis primi & extremi fines. Quare primùm videndum de admissione, quo quæque tempore vt ineant facere oporteat. Nam, vt suillo pecori à Fauonio ad æquinoctium vernum putāt aptum, sic ouilli ab arcturi occasu, vsq; ad aquilæ accasum. Præterea habenda ratio, quāto ante quàm incipiat admissura fieri, mares à fœminis secretos habeāt: quòd ferè in omnibus binis mensibus ante faciunt & armentarii & opiliones. Altera pars est, in fœtura quæ sint obseruāda, quòd alia alio tēpore parere solet. Equa enim ventrē fert XII menses, vacca decē, ouis & capra quinos, sus quatuor. In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera: quòd in Lusitania ad Oceanū in ea regione vbi est oppidum Olysippo, monte Tagro, quædam è vēto cōcipiūt certo tēpore equæ: vt hîc gallinæ quoq; solent, quarū oua ὑπηνέμια appellāt. Sed ex his equis qui nati pulli, nō plus trienniū viuunt. Quæ nata sunt matura, & chorda, vt purè & molliter stēt, videndū, & ne obterātur. Dicūtur agni chordi, qui post tēpus nascūtur, ac remanserūt in voluis intimis. vocāt χορίον, à quo chordi appellati. Tertia res est de nutricatu, quid obseruari oporteat: in quo, quot diebus matris sugāt mammā, & id quo tēpore, & vbi: &, si parū habet lactis mater, vt subiiciat sub alterius māmam, qui appellātur subrumi, id est sub māma. antiquo enim vocabulo māma rumis, vt opinor. Ferè ad quatuor menses à māma nō diiunguntur agni: hœdi, tres: porci, duo. è queis, quoniā puri sunt ad sacrificiū, vt immolētur, olim appellati sacres. quos appellat Plautus, cùm ait, Quanti sunt porci sacres? sic

boues

boues altiles,ad sacrificia publica saginati, dicuntur opimi. Quarta pars est de sanitate: res multiplex ac necessaria, quòd morbosum pecus & vitiosum,& quando non valet, sæpe magna gregem afficit calamitate.Cuius sciẽtiæ genera duo: vnum,vt in hominem, ad quem adhibendi medici: alterum,quo ipse etiam pastor diligens mederi posit. Eius partes sunt tres.nam animaduertendum quæ cuiusque morbi sint causæ,quæque signa earum causarum sint,& quæ quenque morbum ratio curandi sequi debeat.Ferè morborum causæ erunt, quòd laborant propter æstus, aut propter frigora, necnon etiam propter nimium laborem,aut contrà, propter nullam exercitationem,aut si,cùm exercueris,statim sine interuallo cibum aut potionem dederis. Signa autem sunt, vt eorum, qui siue ex æstu siue è labore febrem habent, adapertum os humido spiritu crebro, & corpore calido. Curatio autem, cùm hic est morbus, hæc. perfunditur aqua, & perunguitur oleo & vino tepefacto,& item cibo sustinetur,& iniicitur aliquid ne frigus cædat: sitienti aqua tepida datur.Si hoc genus rebus non proficitur,dimittitur sanguis, maximè è capite. Item ad alios morbos aliæ causæ, etiam alià signa in omni pecore: quæ scripta habere oportet magistrum pecoris.Relinquitur nonum,quod dixi de numero vtriusque partis commune.Nam & qui parat pecus, necesse est cõstituat numerum, quot greges & quanto sit pasturus,ne aut saltus desint,aut supersint,& ideo fructus dispereant. Præterea scire oportet in grege quot fœminas habeat quæ parere possunt: quot arietes, quot vtriusque generis soboles, quot reiiculæ sint alienandæ. In alimoniis si sunt plures nati, vt quidam faciunt, se-

quendum, vt quoſdam ſubducas. quæ res facere ſolet vt reliqui melius creſcant. Vide(inquit Atticus) ne te fallat, & nouenæ iſtæ partes non exeant extra pecoris minoris ac maioris nomen. Quo pacto enim erũt in mulis & paſtoribus nouenæ partes, vbi nec admiſſuræ nec fœturæ obſeruantur? In canibus enim video poſſe dici. Sed do etiam in hominibus poſſe nouenarium retineri numerum, quòd in hybernis habẽt in villis mulieres, quidam etiam in æſtiuis: & id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores retineant, & puerperio familiam faciant maiorem, & rem pecuariam fructuoſiorem. Si, inquam, numerus non* eſt, vt ſit adamuſsim, vt nõ eſt cùm dicimus mille naues iiſſe ad Troiam, centumuirale eſſe iudicium Romæ: deme(ſi vis) duas res de mulis, admiſſuram & parturam. Vactius, Parturam? inquit: proinde vt non aliquoties dicatur Romæ peperiſſe mulam. Cui ego vt ſuccinerem, ſubiicio, Magonem & Dionyſium ſcribere, mulam & equam, cùm conceperint, duodecimo menſe parere. Quare non, ſi hîc in Italia cùm peperit mula, ſit portentum, adſentiri omnes terras. Neque enim hirundines & ciconiæ quæ in Italia pariũt, in omnibus terris pariunt. Non ſcitis palmulas, caryotas in Syria * parere in Iudæa, in Italia non poſſe? Sed Scrofa, Si exigere mauis ſine mularum* fœtura & nutricatu numerum octoginta & vnum, eſt qui expleas duplicem iſtam lacunam: quòd extraordinariæ fructuum ſpecies duæ accedunt magnæ. quarum vna eſt, tonſura, quòd oues ac capras detondent, aut vellunt: altera, quæ latius patet, eſt de lacte & caſeo, quam ſcriptores Græci ſeparatim τυροποιΐαν appellauerunt, ac ſcripſerunt de ea re permulta.

eſt adamuſſim

pare-re, inuectas in Italiam

admiſſura & fœtura num.

De pecudibus, arietibus & agnis. CAP. II.

SED quoniam nos nostrum pensum absoluimus, ac limitata est pecuaria quæstio: nunc rursus vos reddite nobis, ó Epeirotæ, de vnaquaque re, vt videamus, quid pastores à Pergamide Maledóve potis sint. Atticus, qui tunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius cognomine eodem, Ego opinor, inquit, incipiam primus, quoniam in me videre conieciſſe oculos: & dicam de primigenia pecuaria. E feris enim pecudibus primùm dicis oues comprehensas ab hominibus ac mansuefactas. has primùm oportet bonas emere. quæ ita ab ætate, si neque vetulæ sunt neq; meræ agnæ: quòd alteræ iam nōdum, alteræ iam non possunt dare fructum. sed ea melior ætas quam sequitur spes, quàm ea quam mors. De forma, ouem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit & molli, villis altis & densis toto corpore, maximè circum ceruicem & collū: ventrem quoq; vt habeat pilosum. itaque quæ id nō haberēt, maiores nostri apicas appellabāt, ac reiiciebāt. esse oportet cruribus humilibus. caudis obseruare vt sint in Italia prolixis, in Syria breuibus. In primis videndū vt boni seminis pecus habeas. id ferè ex duab⁹ rebus potest animaduerti, ex forma & progenie. Ex forma, si arietes sint fronte lana vestiti bene, tortis cornibus pronis ad rostrū, rauis oculis, lana opertis, auribus amplis, pectore & scapulis, & clunibus latis, cauda lata & longa. Animaduertendū quoque linguáne nigra aut varia sit: quòd ferè qui ea habēt, nigros aut varios procreant agnos. Ex progenie autem animaduertitur: si agnos procreāt formosos. In emptionibus iure vtimur eo quod lex præscripsit. in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt. quidam enim pretio facto

in ſingulas oues, vt agni chordi duo pro vna oue annumerentur, & ſi cui vetuſtate dentes abſunt, item binæ pro ſingulis vt procedant. De reliquo antiqua ferè formula vtũtur. cùm emptor dixit, Tanti ſunt mi emptæ? & ille reſpondit, Sunt, & *expromiſit numos: emptor ſtipulatur priſca for-mula ſic, Illaſce oues, qua de re agitur, ſanas rectè eſſe, vti pecus ouillum, quod rectè ſanum eſt, extra luſcam, ſurdam, minam, id eſt, ventre glabro: neque de pecore morboſo eſſe, haberéque rectè licere. hæc ſic rectè fieri ſpondes? Nec cùm id factum eſt, tamen grex dominum non mutauit, niſi ſit æs adnumeratum. Nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, ſi non tradet, quanuis non ſoluerit numos: vt ille emptorem ſimili iudicio, ſi non reddit pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, de paſtione, fœtura, nutricatu, ſanitate. Primùm prouidendum vt totum annum rectè paſcantur intus & foris. ſtabula idoneo loco vt ſint: ne vẽtoſa; quæ ſpectent magis ad orientem quàm ad meridianum tempus. vbi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatum, & procliuum, vt euerri facilè poſsit ac fieri purum: non enim ſolùm ea vligo lanam corrumpit ouium, ſed etiam vngulas, ac ſcabras fieri cogit. Cùm aliquot dies ſteterunt, ſubiicere oportet virgulta *alia, quo mollius requieſcant, purioréſque ſint: libentius enim ita paſcuntur. Faciendum quoque ſepta ſecreta ab aliis, quò incientes ſecludere poſsis, item quò corpore ægro. hæc magis ad villaticos greges animaduertenda. Contrà illæ in ſaltibus quæ paſcuntur, & à tectis abſunt longè, portãt ſecum crates, aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciant, cæteráque vtenſilia. longè enim & latè in diuerſis locis paſci

*exprõ-pſit

*& al.

ſolent, vt multa millia abſint ſæpe hybernæ paſtiones ab æſtiuis. Ego verò ſcio, inquam: nam mihi greges in Appulia hybernabãt, qui in Reatinis montibus æſtiuabant. Cùm inter hæc bina loca, vt iugum continet ſirpiculos, ſic colles publicè diſtantes paſtiones, eǽque ibi vbi paſcuntur in eadem regione: tamen temporibus diſtingunt, vt æſtate, quòd tum prima luce exeunt paſtum, propterea quòd tunc herba roſcida, meridianam, quæ eſt aridior, iucunditate præſtat. Sole exorto puto propellunt, vt redintegrantes rurſus ad paſtum alacriores faciant. Circiter meridianos æſtus, dum deferueſcant, ſub vmbriferas rupes & arbores patulas ſubiiciunt: quoad refrigerato aere veſpertino, rurſus paſcant ad ſolis occaſum. Ita paſcere pecus oportet vt aduerſo ſole agat. caput enim maximè ouis molle eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad bibendum appellunt, & rurſus paſcunt, quoad contenebrauit. iterum enim tum iucunditas in herba redintegrauit. hæc ab Vergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale maximè obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factæ, intereſt vtile duplici de cauſa: quòd & caduca ſpica ſaturantur, & obtritis ſtramentis & ſtercoratione faciunt in annum ſegetes meliores. Reliquæ paſtiones hiberno ac verno tempore hoc mutant, quòd pruina iam exhalata propellunt in pabulũ, & paſcunt diem totum, ac meridiano tempore ſemel agere potũ ſatis habent. Quod ad paſtiones attinet, hæc ferè ſunt. quod ad fœturã, quæ dicam. Arietes, quibus ſis vſurus ad fœturam, bimeſtri tempore ante ſecernẽdum, & largius pabulo explendum. Cùm redierunt ad ſtabula è paſtu, ordeum ſi eſt datum, firmiores fiunt ad laborem

ſuſtinendum. Tēpus optimum ad admittendum, ab Arcturi occaſu ad Aquilæ occaſum: quòd quæ poſtea concipiunt, fiunt vegrandes atque imbecillæ. Ouis prægnās eſt diebus C L. itaque fit partus exitu autumnali, cùm aer eſt modicè temperatus, & primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quādiu admiſſura fit, eadem aqua vti oportet: quòd commutatio & lanam facit variam, & corrumpit vterum. Cùm omnes conceperunt, rurſus arietes ſecernendi. Ita factis prægnantibus quòd ſunt moleſti, obſunt. Neque pati oportet minores quàm bimas ſaliri: quòd neque natum ex his idoneum eſt, neque non ipſæ fiunt etiam deteriores & nō meliores quàm trimæ admiſſæ. deterrent ab ſaliēdo fiſcellis è iunco, aliáve qua re, quod alligant ad naturam. Commodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cùm parere cœperunt, inigunt in ſtabula ea quæ habent ad eam rem ſecluſa, ibique nata recentia ad ignem propè ponunt, quoad conualuerunt. biduum aut triduum retinent, dum agnoſcant matrem agni, & pabulo ſe ſaturent. deinde dum matres cum grege paſtum prodeunt, retinēt agnos: ad quos cùm reductæ ad veſperum, alūtur lacte, & rurſus diſcernuntur, ne noctu à matribus conculcentur. Hoc item faciunt mane ante quàm matres in pabulū exeāt, vt agni ſatulli fiant lacte. Circiter decem dies cùm præterierunt, palos offigunt, & ad eos alligant, libro aut qua alia re leui diſtantes, ne toto die curſantes inter ſe teneri, delibent aliquid membrorum. Si ad matris mammam non accedet, admouere oportet, & labra agni vnguere butyro, aut adipe ſuilla, & olfacere labra lacte. Diebus pòſt paucis obiicere his viciam molitam, aut herbam teneram, ante quàm

exeunt paſtum, & cùm reuerterunt. & ſic nutricantur quoad facti ſunt quadrimeſtres. Interea matres eorum his temporibus nō mulgent quidam, qui vt melius, omnino perpetuo, quòd & lanæ plus ferunt, & agnos plures. Cùm depulſi ſunt agni à matribus, diligentia adhibenda eſt, ne deſiderio ſeneſcant. itaque deliniēdum in nutricatu pabuli bonitate: & à frigore & æſtu ne quid laborent, curandum. Cùm obliuione iam lactis non deſiderāt matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Caſtrare oportet agnum non minorem quinque menſium, neque ante quam calores aut frigora ſe fregerunt. Quos arietes ſubmittere volunt, potiſsimùm eligunt ex matribus quæ geminos parere ſolēt. pleraque ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, (vt ſunt Tarentinæ & Atticæ) pellibus integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici rectè poſsit, vel lauari ac parari. Horum præſepia ac ſtabula, vt ſint pura, maiorem adhibeant diligentiam quàm hirtis. Itaque faciunt lapide ſtrata, vt vrina necubi in ſtabulo conſiſtat. his quæcunque iubentur, veſcuntur, vt folia ficulnea, & palea, & vinacea: furfures obiiciuntur modicè, ne parum aut nimium ſaturentur. vtrunque enim ad corpus alendū inimicum. at maximè amicum cytiſum & medica. nam & pingues facit facilimè, & genit lac. De ſanitate ſunt multa: ſed ea (vt dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet: & quæ opus ad medendum, portat ſecum. Relinquitur de numero: quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. Illud ferè omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines: in pellitas, binos.

De capris, hircis & hœdis. CAP. III.

CVI Cosſinius, Quoniam ſatis balaſti, inquit, ô Fauſtule noſter, accipe à me cum Homerico Melanthio chordo de capellis, & quemadmodum oporteat breuiter dicere, diſce. Qui caprinũ gregem conſtituere vult, in eligendo animaduertat oportet primùm ætatem: vt eam paret quæ iam ferre poſsit fructum: & de iis eam potius quæ diutius. nouella enim quàm vetus vtilior. De forma videndum, vt ſint firmæ, magnæ, corpus lene vt habeãt, crebro pilo: niſi ſi glabræ ſunt. duo enim genera earum. Sub roſtra duas vt mammulas penſiles habeant: quòd eæ fœcundiores ſunt: vbere ſint grandiore, vt & lac multum & pingue habeãt pro portione. Hircus molliori pilo & potiſsimum albo, ac ceruice & collo breue, gurgulione longiore. Melior fit grex, ſi non eſt ex collectis comparatus, ſed ex conſuetis vnà. De ſeminio dico eadem quæ Atticus in ouibus. hoc aliter, ouium ſemen tardius eſſe, quo hæ ſint placidiores. contrà caprile mobilius eſſe. de quarum velocitate in Originum libro Cato ſcribit hæc, In Sauracti *Fiſcello capræ feræ ſunt, quæ ſaliunt è ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim quas paſcimus, ortæ ſunt ab ouibus feris: ſic capræ quas alimus, à capris feris ſunt ortæ: à queis propter Italiam Capraſia inſula eſt nominata. De capris quòd meliore ſemine eæ quæ bis pariant, ex his potiſsimum mares ſolent ſummitti ad admiſſuras. Quidam etiam dant operam vt ex inſula media capras habeant, quòd ibi maximi ac pulcherrimi exiſtimantur fieri hœdi. De emptione *aliter dico atque fit: quòd capras ſanas ſanus nemo promittit. nunquam enim ſine febri ſunt. itaque ſtipulantur paucis exceptis verbis: ac * Mamilius ſcriptum

[Margin: Fiſcellio]

[Margin: aliter atque de omnib. dico: quod]

[Margin: Manilius]

scriptum reliquit sic, Illas capras hodie rectè esse, & bibere posse, haberéque rectè licere, hæc spondésne? De quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus scribit, non vt reliqua animalia naribus, sed auribus spiritum ducere solere. Pastores curiosiores aliquot dicunt. De alteris quatuor, quod est de pastu hoc dico: stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum. Id vt pleraque, lapide aut testa substerni oportet, caprile quo minus sit vliginosum ac lutulentum. Foris cùm est pernoctandum, item in eandem partem cæli quæ spectent, septa oportet substerni virgultis, ne oblinantur. Nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu atque ouillum: quod tamen habet sua propria quædam, quòd potius siluestribus saltibus delectatur quàm pratis. Studiose enim de agrestibus fruticibus pascũtur, atque in locis cultis virgulta carpunt: itaque à carpendo capræ nominatæ. ob hoc in lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natũ in fundo pascat. Harum enim dentes inimici sationis: quas etiam astrologi ita receperunt in cælum, vt extra limbum XII signorũ excluserint. Sunt duo hœdi, & capra non longè à tauro. Quod ad fœturam pertinet, desistente autumno exigunt à grege in campos hircos in caprilia. Item vt in arietibus dictum, quæ concepit post quartum mensem, reddit tempore verno. In nutricatu hœdi trimestres cùm sint facti, tum submittutur, & in grege incipiunt esse. Quid dicam de earum sanitate, quæ nunquam sunt sanæ? nisi tamen illud vnum, quædam scripta habere magistros pecoris, quibus remediis vtãtur ad morbos quosdam earum, ac vulneratum corpus: quod vsu venit iis sæpe, quòd inter se cornibus pugnant,

atque in ſpinoſis locis paſcuntur. Relinquitur de numero, qui in gregib⁹ eſt minor caprino quàm in ouillo, quod capræ laſciuæ, & quæ diſpergant ſe: contra oues, quæ ſe cõgregent ac condenſent in locũ vnum. Itaque in agro Gallico greges plures potius faciũt quàm magnos: quòd in magnis citò exiſtat peſtilentia, quæ ad perniciem eũ perducat. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas. quibus aſſentiri putant id quod vſu venit Gaberio equiti R. Is enim cùm in ſuburbano mille iugerũm haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad vrbem x, ſibi in dies ſingulos denarios ſingulos dare audiſſet, coegit mille caprarum, ſperans ſe capturum de prædio in dies ſingulos denariũm mille. Tantum enim *fefellerit, vt breui omnes amiſerit morbo. Contrà in Sallẽtinis & in Caſinati ad centenas paſcũt. De maribus & fœminis idem ferè diſcrimen, vt alii ad denas capras ſingulos parẽt hircos, vt ego: alii etiam ad XV, vt Menas: nonnulli etiam, vt Murrius, ad viginti.

*fefellit

De ſue. CAP. IIII.

SED quis è portu pòſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit? tametſi Scrofam potiſſimùm de ea re dicere oportere, cognomen eius ſignificat. Cui Tremellius, Ignorare (inquit) videre cur appeller Scrofa. Itaque vt etiam hi propter te ſciant, cognoſce, meam gentem ſuillũ cognomen non habere, nec me eſſe ab Eumæo ortum. Auus meus primùm appellatus eſt Scrofa, qui quæſtor cùm eſſet Licinio Neruæ prætori in Macedonia prouincia relictus, qui præeſſet exercitui, dum prætor rediret: hoſtes arbitrati occaſionem ſe habere victoriæ, impreſſionem facere cœperunt in caſtra. Auus, cùm cohortaretur mi-

lites vt caperent arma atque exirent contra, dixit celeriter se illos, vt scrofa porcos, disiecturum. id quod fecit. nam eo prælio hostes ita fudit ac fugauit, vt eo Nerua prætor, imperator sit appellatus, auus cognomen inuenerit vt diceretur Scrofa. itaque proauus, ac superiores, de Tremelliis nemo appellatus Scrofa. Nec minus septimus sum deinceps prætorius in gente nostra. nec tamen defugio quin dicam quæ scio de suillo pecore. Agri enim culturæ ab initio fui studiosus: nec de pecore suillo mihi & vobis magnis pecuariis ea res nō est communis. Quis enim fundum colit nostrum, quin sues habeat, & qui non audierit patres nostros dicere, ignauū & sumptuosum esse, qui succidiam in carnario suspēderit potius ab laniario, quàm ex domestico fundo? Ergo qui suū gregem vult habere idoneum, eligere oportet primùm bona ætate, secundo bona forma. Ea est cum amplitudine membrorum, præterquam pedibus, capite vnicoloris potius quàm *varias. Cùm hæc eadem vt habeāt verres videndum, tum vtique sint ceruicibus amplis, boni seminis. Sues animaduertūtur à facie, & progenie, & regione cæli. A facie, si formosi sunt verres & scrofa: à progenie, si porcos multos pariunt: à regione, si potius ex his locis, vbi nascuntur, amplas quàm exilis pararis. Emi solent sic, Illásce sues sanas esse, haberéque rectè licere, noxísque præstare, neque de pecore morboso esse, spondésne? Quidam adiiciunt, perfunctas esse à febri, & à foria. In pastu locus huic pecori aptus vliginosus, quòd delectatur nō solùm aqua, sed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cùm sint nacti sues, trahere vsque ad aquam, quòd dentes feruorem carnis ferre nequeant. Hoc pecus alitur

*varū

maximè glande, deinde faba, & ordeo, & cætero frumento. Quæ res non modò pinguitudinem efficiunt, sed etiam carnis iucundum saporem. Pastum exigunt æstate mane, & ante quàm æstus incipiat, subigunt in vmbrosum locum, maximè vbi aqua sit. Post meridiem rursus lenito feruore pascunt. Hiberno tempore non prius exigunt pastum quàm pruina euanuit, ac colliquefacta est glacies. Ad fœturam verres duobus mensibus ante secernendi. Optimum ad admissuram tempus à Fauonio ad æquinoctium vernum: ita enim contingit vt æstate pariat. quatuor enim menses est prægnans, & tunc parit cùm pabulo abundat terra. Neque minores admittēdæ quam anniculæ. Melius x x menses expectare, vt bimæ pariant. Cùm cœperunt, id facere dicuntur vsque ad septimum annum rectè. Admissuras cùm faciunt, prodigunt in lutosos limites ac lustra, vt volutentur in luto: quæ est illorum requies, vt lauatio, hominis. Cùm omnes conceperunt, rursus segregant verres. Verris octo mensium incipit salire: permanet, vt id rectè facere posit, ad primum. deinde id retro, quoad perueniat ad lanium. Hic enim cōciliator suillæ carnis datus populo. Sus Græcè dicitur ὗς: olim thysus dictus, ab illo verbo quod dicunt θύειν, quod est immolare. Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primum sumptum videtur: cuius vestigia, quòd initiis Cereris porci immolantur, & quòd initiis pacis fœdus cùm feritur, porcus occiditur: & quòd nuptiarum initio antiqui reges ac sublimes viri in Hetruria in coniunctione nuptiali, noua nupta & nouus maritus primùm porcum immolant. Prisci quoque Latini & etiam Græci in Italia idem factitasse videntur. nam & nostræ

mulieres, maximè nutrices, naturam, qua fœminæ sunt, in virginibus appellant porcum, & Græcæ χοῖρον: significantes esse dignum insigni nuptiarum. Suillum pecus donatum ab natura dicunt ad epulãdum. itaque iis animam datam esse proinde ac salem, quæ seruaret carnem. E queis succidias Galli optimas & maximas facere consueuerunt. Optimarum signum, quòd etiam nunc quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ tomacinæ, & taniacæ, & petasiones. De magnitudine Gallicarũ succidiarum Cato scribit his verbis, In Italia in scrobes terna atque quaterna millia aulia succidia. Vere sus vsqueadeo pinguitudine crescere solet, vt se ipsa stãs sustinere non possit, neque progredi vsquam. Itaque eas, siquis quò traiicere vult, in plostrum imponit. In Hispania vlteriore in Lusitania sus cùm esset occisus, Attilius Hispaniensis, minimè mendax, & multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Volumnio Senatori missam esse offulam cum duabus costis, quæ penderet I I I & X X pondo: eiúsque suis à cute ad os pedem & I I I digitos fuisse. Cui ego, Non minus res admiranda, quum mi esset dicta: in Arcadia scio me esse spectatum suem, quæ præ pinguitudine carnis non modò surgere non posset, sed etiam vt in eius corpore sorex exesa carne nidum fecisset, & peperisset mures. Hoc etiam in vineta factũ accepi. Sus ad fœturam quæ sit fœcunda, animaduertunt ferè ex primo partu: quòd non multum in reliquis mutat. In nutricatu, quam porculationem appellabant, binis mẽsibus porcos sinunt cum matribus: sed eos, cùm iam pasci possunt, secernunt. Porci qui nati hieme, fiũt exiles propter frigora, & quòd matres aspernantur, propter exiguitatem lactis, & quòd den-

porcã

qui

quàm quæ nũc est dicta. in Arc. sc. esse spectatam

iuuẽca

quàm

tibus sauciātur propterea mammæ. Scrofa in sua quæque hara suos alat oportet porcos, *quo alienos aspernantur: & ideo si conturbati sunt in fœtūra, fit deterius. Natura diuisus eius annus bifariam, quòd bis parit in anno, quaternis mensibus fert ventrem: binis, nutricat. Haram facere oportet circiter trium pedum altam, & latam amplius paulo: ea altitudine abs terra, ne, dum exilire velit prægnans, abortet. Altitudinis modus sit, vt subulcus facilè circūspicere posit nequi porcellus à matre opprimatur, & vt facilè purgare posit cubile. In haris ostium esse oportet, & limen inferius altum palmipedale, ne porci ex hara, cùm mater prodit, transilire posint. Quotiescunque haras subulcus purgat, toties arenam iniicere oportet, aut quid aliud quod exugat humorem, in singulas iniicere debet: & cùm pepererit, largiore cibatu sustentare, quo facilius lac suppeditare posit. In quibus hordei circiter binas libras aqua madefactas dare solent: & hoc quoque conduplicant, vt sit mane & vesperi, si alia quæ obiiciant nō habuerint. Cùm porci depulsi sunt à mamma, à quibusdam delici appellantur, neque iam lactētes dicuntur. Qui à partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis sacres, quòd tum ad sacrificium idonei dicuntur primùm. Itaque apud Plautum in Menæchmis, cùm insanum quem putat, vt pietur in oppido Epidamno, interrogat, Quanti hic porci sunt sacres? Si fundus ministrat, dari solent vinacea, ac * scopi ex vuis. Amisso nomine lactētis, dicuntur nefrendes, ab eo quòd nondum fabam frēdere possunt, id est frangere. Porcus Græcum est nomen antiquum, sed obscuratum, quòd nūc eum vocant χοῖρον. In eorum fœtu scrofæ bis die

*quoniā

*scapi

vt bibant, curant, lactis causa. Parere tot oportet porcos quot mammas habeat. si minus pariat, fructuariam idoneam non esse: si plures pariat, esse portẽtum. In quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quòd sus Æneæ Lauinii x x x porcos pepererit albos. Itaque quod portenderit, factum x x x annis, vt Lauinienses condiderint oppidum Albam. Huius suis ac porcorum etiam nunc vestigia apparent Lauinii: quòd & simulacra eorum ahenea etiam nunc in publico posita, & corpus matris ab sacerdotibus, quod in salsura fuerit, demõstratur. Nutricare octonos porcos paruulos primò possunt: incremento facto à peritis dimidia pars remoueri solet. quòd mater neque potest sufferre lac, neque congenerati alescendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem præterquam potum. Præteritis decem diebus sinunt exire pastum in propinquum locum villæ, vt crebro reditu lacte alere possit porcos. Cùm creuerũt, cupiunt sequi matrem pastum: domique secernunt à matribus, ac seorsum pascunt, vt desiderium ferre possint parentis. quod decem diebus assequuntur. Subulcus debet consuefacere, omnia vt faciant ad bucinam. Primò cùm incluserunt, cùm bucinatum est, aperiunt, vt exire possint in eum locum vbi ordeum fusum in longitudine. Sic enim minus disperit quàm si in aceruos positum: & plures facilius accedunt: ideo ad x i i cõuenire dicuntur, vt siluestri loco dispersi ne dispereant. Castrãtur verres commodissimè anniculi. vtique ne minores quàm semestres: quo facto nomen mutant, atque è verribus dicuntur maiales. De sanitate suum vnum modò exempli causa dicam. Porcis lactentibus si scrofa lac non potest suppeditare,

triticum frictum dari oportet (crudũ enim soluit aluum) vel ordeum obiici ex aqua, quoad fiãt trimestres. De numero: in centum sues, decem verres satis esse putant. quidam etiam hinc demunt. Greges maiores inæquabiles habẽt: sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita vt ter quinquagenos habeant. Porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciũt. Minor grex quàm maior minus sumptuosus, quòd comites subulcus pauciores quærit. Itaque gregis numerum pastor ab sua vtilitate constituit, non vt quot verres habeat: id enim à natura sumendum. Hæc hic.

De bubus & vaccis. *CAP. V.*

AT Q. Lucienus Senator, homo quãuis humanus ac iocosus, introiens, familiaris omnium nostrum, συμπειρῶται, inquit, χαίρετε: & Varronem nostrum, inquit, ποιμένα λαῶν. Scrofam enim mane salutaui. Cùm alius eũ salutasset, alius conuitiatus esset, qui tam serò venisset ad constitutum, Videbo iam vos, inquit, balatrones, & huc afferam meum corium & flagra. Tu verò Murri veni mi aduocatus, dum asses soluo Palilibus, si postea à me repetant, vt testimonium perhibere posſis. Atticus Murrio, Narra isti, inquit, eadem: qui sermones sint habiti, & quid reliqui sit, vt ad partes paratus veniat: nos interea secundum actũ de maioribus adtexamus. In quo quidem (inquit Vaccius) meæ partes, quoniam boues ibi. Quare dicam de bubulo pecore quam acceperim scientiam: vt siquis quid ignorat, discat: siquis scit, nunc vbi labar obseruet. Vide quid agas, inquam, Vacci. nam bos in pecuaria, maxima debet esse auctoritate: præsertim in Italia, quæ à bubus nomen habere sit existimata, Græcia enim

antiqua (vt scribit Timæus) tauros vocabant ἰταλούς. à quorum multitudine & pulchritudine, & fœtu vitulorum, Italiam dixerunt. Alii scripserũt, quòd è Sicilia Hercules persecutus sit eò nobilem taurum, *vt diceretur Italus. Hic socius hominum in rustico opere, & Cereris minister. Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, vt capite sanxerint, siquis occidisset. Qua in re testis Attice, testis Peloponnesos. nam ab hoc pecore Athenis Buzuges nobilitatus, Argis ὁνόγυρος. Noui, inquit ille, maiestatem boum, & ab his dici pleraque magna, vt βούσυκον, βούπαιδα, βούλιμον, βοῶπιν. vuam quoq; bumammam. Præterea scio hunc esse in quem potissimùm Iuppiter se conuertit, cùm exportauit per mare è Phœnice amans Europam. Hunc esse qui filios Neptuni è Menalippa seruarit, ne in stabulo infantes grex boum obtereret. Deniq; ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes, mellis matres: à quo eas Græci βουγόνας appellant, & hinc Plautium locutum esse Latiné. Cùm *Hirrium prætorem renuntiatum Romam in Senatum scriptum habere. Sed bono animo es: non minus satisfaciam tibi, quàm qui bugoniam scripsit. Primùm in bubulo genere, ætatis gradus dicuntur quatuor. Prima, vitulorum: secunda, iuuencorum: tertia, boum nouellorum: quarta, vetulorum. Discernuntur in prima vitulus & vitula: in secunda, iuuencus & juuenca: in tertia & quarta, taurus & vacca. Quæ sterilis est vacca, taura appellata: quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies hordicalia nominantur, quòd tunc hordæ boues immolantur. Qui gregem armentorum emere vult, obseruare debet primùm vt sint hæ pecudes ætate potius ad fructus ferendos integræ quàm iam expertæ: vt

* qui diceretur

* Hirtiũ

ſint bene cōpoſitæ, vt integris membris oblongæ, amplæ, nigrantibus cornibus, latis frōtibus, oculis magnis & nigris, piloſis auribus, compreſſis malis, ſubſimiſve, gibberi, ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris, ceruicibus craſſis ac longis, à collo palearibus demiſſis, corpore amplo, bene coſtatos, latis humeris, bonis clunibus, caudam profuſam vſque ad calces: vt habeant inferiorem partem frequentibus pilis ſubcriſpam, * cruribus potius minoribus, rectis genibus, eminulis, diſtantibus inter ſe: pedibus non latis, neque ingredientibus qui diſplodantur: nec cuius vngulæ diuaricent, & cuius vngues ſint leues & pares: corium attactu non aſperum ac durum: colore potiſſimùm nigro, dein rubeo, tertio, heluo, quarto, albo. molliſſimus enim hic, vt duriſſimus primus. De mediis duobus prior quàm poſterior melior, vtrique pluris quàm nigri & albi. Neque non præterea, vt mares ſeminis boni ſint, quorum & forma eſt ſpectanda, & qui ex his orti ſunt, vt reſpondeant ad parentum ſpeciē: & præterea quibus regionibus nati ſunt, refert. Boni enim generis in Italia plerique Gallici ad opus: contra iugatorii Liguſtici. Tranſmarini Epirotici, non ſolùm meliores totius Græciæ, ſed etiam Italiæ. tametſi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem præſtare dicunt, ad victimas farciunt, atque ad deorum ſeruant ſupplicia. qui ſine dubio ad res diuinas, propter dignitatem amplitudinis & coloris, præponendi. Quod eò magis fit, quòd albi in Italia non tam frequentes quàm qui in Thracia ad μέλανα χόλπον, vbi alio colore pauci. Eos cùm emimus domitos, ſtipulamur ſic, Illóſce boues ſanos eſſe, noxíſque præſtari? Cum emimus indomitos, ſic,

*compactis cr. potius breuioribus quàm longis. rect.

Illósce iuuencos ſanos rectè, déque pecore ſano eſſe, noxiſque præſtari ſpondéſne? Paulo verboſius hæc, qui Mamilii actiones ſequuntur lanii, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria hoſtiæ ſanitatem non ſolent ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſimè in nemoribus, vbi virgulta & frons multa. Hieme cùm hibernant ſecundum mare, æſtu abiguntur in montes frõdoſos. Propter fœturam hæc ſeruare ſoleo. ante admiſſuram menſem vnum ne cibo & potione ſe impleant, quòd exiſtimantur facilius macræ concipere. Contrà, tauros duobus menſibus ante admiſſuram herba & palea ac fœno facio pleniores, & à fœminis ſecerno. Habeo tauros totidem quot Atticus, ad matrices LXX, duo: vnum, anniculum, alterum, bimum. Hoc, ſecundum aſtri exortum facio: quod Græci vocant λύραν, fidem noſtri. tum denique tauros in gregem redigo. Mas an fœmina ſit concepta, ſignificat deſcẽſu taurus cùm iniit. ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit: ſi fœmina, in ſiniſteriorem. Cur hoc fiat, vos videritis (inquit mihi) qui Ariſtotelem legitis. Non minores oportet inire bimas, vt trimæ pariant: eo melius ſi quadrimæ. Pleræque pariunt in decem annos, quædam etiã in plures. Maximè idoneum tempus ad concipiendum à delphini exortu vſque ad dies XL, aut paulo plus. quæ enim ita conceperunt, tẽperatiſſimo anni tempore pariunt. Vaccæ enim menſibus decem ſunt prægnantes. De quibus admirandum ſcriptum inueni: exemptis teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere. Eas paſci oportet in locis viridibus & aquoſis. Cauere oportet ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Itaque quòd eas æſtate tabani concitare

ſolent, & beſtiolæ quædam minutæ ſub cauda, ne concitentur, aliqui ſolent includere ſeptis. iis ſubſterni oportet frondem, aliúdve quid in cubilia, quo mollius conquieſcant. Æſtate ad aquã appellendum bis, hieme ſemel. Cùm parere cœperunt, ſecundum ſtabula pabulum ſeruari oportet integrum, quod egredientes deguſtare poſſint: faſtidioſæ enim fiunt. Et prouidendum, quò recipiunt ſe, ne frigidus locus ſit: algor enim eas & famis macreſcere cogit. In alimoniis armẽtitium pecus ſic contuendum, lactẽtes cum matribus ne cubent: obteruntur enim. ad eas mane adigi oportet, & cùm redierunt è paſtu. Cùm creuerunt vituli, leuandæ matres, pabulo viridi obiiciendo in præſepiis. Item his, vt ferè in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi, aut quid item, ne vngulæ putreſcãt. Ab æquinoctio autumnali vnà paſcuntur cum matribus. Caſtrare nõ oportet ante bimatum, quòd difficulter, ſi aliter feceris, ſe recipiunt. Qui autem poſtea caſtrantur, duri & inutiles fiunt. Item vt in reliquis gregibus pecuariis, delectus quotannis habendus, & reiiculæ reiiciundæ, quòd locum occupant earum quæ ferre poſſunt fructus. Siquæ amiſit vitulum, ei ſupponere oportet eos quibus non ſatis præbent matres. Semeſtribus vitulis obiiciunt furfures triticeos, & farinam ordeaceam, & teneram herbam: & vt bibant mane & veſperi curant. De ſanitate ſunt complura quæ exſcripta de Magonis libris armentarium meum crebro vt aliquid legat curo. Numerus de tauris & vaccis ſic habendus, vt in ſexaginta vnus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem aut maiorem numerum gregum. nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gre-

gum alius facit alium. quidam centenarium modicum putant esse, vt ego. Atticus cētumuiginti habet, vt Lucienus. Hæc ille.

De asinis. *CAP. VI.*

AT Murrius, qui, dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediisset, Ego, inquit, de asinis potissimùm dicam: quòd sum Reatinus, vbi optimi & maximi fiunt. è quo seminio ego hic procreaui pullos, & ipsis Arcadibus vendidi aliquoties. Igitur asinorū gregem qui facere vult bonum, primùm videndum vt mares fœmináſque bona ætate sumat, vtique vt quamdiutissimè fructū ferre possit, firmos, omnibus partibus honestos, corpore amplo, seminio bono: ex his locis vnde optimi exeunt. quod faciunt Peloponnesii, cùm potissimum eos ex Arcadia emebant, in Italia ex agro Reatino. Nō enim si murænæ optimæ flutæ sunt in Sicilia, & ellops ad Rhodon, continuò hi pisces in omni mari similes nascūtur. Horum genera duo. vnum ferum, quos vocant onagros: in Phrygia & Lycaonia sunt greges multi. alterum mansuetum, vt sunt in Italia omnes. Ad seminationem onagrus idoneus, quòd è fero fit mansuetus facilè, & è mansueto ferus nunquam. Quòd similes parentum genuntur, eligendi & mas & fœmina cum dignitate vt sint. In mercādo item (vt cæteræ pecudes) emptionibus & traditionibus ' dominum mutant, & de sanitate ac noxa solet caueri. Commodè pascuntur farre & furfuribus ordeaceis. Admittuntur ante solstitium, vt eodem tempore ' alterius anni pariant. Duodecimo enim mense cōceptum semen reddunt. Prægnantes opere leuant. venter enim labore nationem reddit deteriorem. Marem non diiungunt ab opere, quòd remissione laboris fit

dominium

alternis annis

deterior. In pastu eadem ferè obseruant quæ in equís. Secundum partum pullos anno non remouent à matre. Proximo anno noctibus patiũtur esse cum his, & leniter capistris aliáve qua re habent vinctos. Tertio anno domare incipiunt ad eas res ad quas quisque eos vult habere in vsu. Relinquitur de numero: quorum greges non sanè fiunt, nisi ii qui onera portent. ideo quòd plerique deducũtur ad molas, aut ad agriculturam, vbi quid vehendum est: aut etiam ad arandum, vbi leuis est terra, vt in Campania. Greges fiunt ferè mercatorum, vt eorum qui è Brundisino aut Appulia asellis dossuariis comportant ad mare oleum, aut vinum, itémque frumentúm, aut quid aliud.

De equis & equabus. *CAP. VII.*

LVCIENVS. Ego quoque aduenìens aperiã carceres, inquit, & equos emittere incipiam, nec solùm mares, quos admissarios habeo, vt Atticus, singulos in fœminas denas: è queis fœminas Q. Modius Equiculus vir fortissimus, etiam patre militari, iuxta ac mares habere solebat. Horum equorum & equarum greges qui habere voluerint (vt habent aliqui in Peloponneso & in Appulia) primùm spectare oportet ætatem quam præcipiunt. Videndum ne sint minores trimæ, maiores decẽ annorũ. Ætas cognoscitur equorum, & ferè omnium qui vngulas indiuisas habent, & etiam cornutarum: quòd equus triginta mensium primùm dentes medios dicitur amittere: duo superiores, totidem inferiores. Incipiẽtes quartum agere annum, itidem eiiciunt. & totidem proximos eorum quos amiserunt: & incipiunt nasci quos vocant columellares. Quinto anno incipiẽti, item eodẽ modo amittere binos,

quos caninos habent: tum renascentes eis, sexto anno impleri. Septimo omnes habere solent renatos & cōpletos. His maiores qui sunt, intelligi negant posse: præterquam cùm dentes sunt facti brocchi, & supercilia cana, & sub ea lacunæ, ex obseruatu dicunt eum equum habere annos sedecim. Forma esse oportet, magnitudine modica: quòd nec vastos nec minutos decet esse. Equas clunibus ac ventribus latis. Equos ad admissurā quos velis habere, legere oportet amplo corpore, formosos, nulla parte corporis inter se non congruenti. Qualis futurus sit equus, è pullo coniectari potest, si caput habet non magnum, nec membris cōfusis: si est oculis nigris, naribus non angustis, auribus applicatis, non angusta iuba, crebra, fusca, subcrispa, subtenuibus setis implicata in dexteriorem partē ceruicis, pectus latū & plenum, humeris latis, vētre modico, lumbis deorsum versum pressis, scapulis latis: spina maximè duplici, sin minus, non * extanti. coda ampla, subcrispa: cruribus rectis & æqualibus, genibus rotundis, nec magnis, nec introrsus spectātibus: vngulis duris. toto corpore vt habeat venas, quæ animaduerti possint: quòd qui huiuscemodi sit, & cùm est æger, ad medendum est appositus: corpore multo. De stirpe magni interest qua sint, ꝙ genera sunt multa. Itaq; ad hoc nobiles à regionibus dicuntur. In Græcia Thessalici equi, à terra Appuli, ab Rosea Roseani. Equi boni futuri signa sunt, si cum gregalibus in pabulo cōtendit, in currendo, aliáve qua re, quo potior sit: si cùm flumē trauehundū est, gregi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Emptio equina similis ferè ac boum & asinorū, quòd eisdē rebus in emptione * dominū mutāt: vt in Mamilii actionibus

* extenta.

* dominiū mutatur.

ſunt perſcripta. Equinum pecus paſcendum in pratis potiſſimùm herba: in ſtabulis ac præſepibus, arido fœno. Cùm pepererunt, ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum fœturæ initium admiſſionis facere oportet, ab æquinoctio verno ad ſolſtitium, vt partus idoneo tempore fiat. Duodecimo enim mēſe, die decimo aiunt naſci. Quæ poſt tempus naſcuntur, ferè vitioſa atque inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cùm tēpus anni venerit, bis in die, mane & veſpere. Perori-ga enim appellatur quiſquis admittit. eo enim adiutante equæ alligatæ, celerius admittuntur, neque equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eiiciunt. Quoad ſatis ſit admitti ipſæ ſignificant, quòd ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcillæ *medium conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem: tum ea re naturam equæ, cùm menſes ferunt, tangunt: contrà, ab locis equæ nares equi tangunt. Tametſi incredibile quod vſu venit, memoriæ mandandum: Cùm equus matrem vt ſaliret adduci non poſſet, & eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet, & coegiſſet matrem inire, cùm deſcendenti "dempſiſſet ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit.

modi-tum

velum demp.

Cùm conceperunt equæ, videndum ne aut laborent pluſculum, aut ne frigidis locis ſint: quòd algor maximè prægnātibus obeſt. Itaque in ſtabulis ab humore prohibere oportet humū, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, & inter ſingulas à præſepibus interiicere longurios, qui eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Prægnantem neque implere cibo, neque eſurire oportet. Alternis qui admittunt, diuturniores equos & meliores pullos fieri dicunt. Itaque vt reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quæ prægnantes

gnantes fiant. In decem diebus secūdum partum cum matribus in pabulum prodigēdum. Ne vngulas comburat stercus cauendum. Quinquemestribus pullis factis, cùm redacti sunt in stabulū, obiiciendum farinam ordeaceam molitam cum furfuribus, & siquid aliud terra natum libenter edent. Anniculis iam factis dandum ordeum & furfures, vsque quoad erunt lactentes. Neque prius biennio confecto à lacte remouendum. Eósque, cùm stent cum matribus, interdum tractandum, ne, cùm sint diiuncti, exterreantur. Eadémque causâ ibi frenos suspendendū, vt 'equuli consuescant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. Cùm iam ad manus accedere cōsuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter, pronum in ventrem, postea iam sedentem. hæc facere cùm sit trimus: tum enim maximè crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant post annum & sex menses equulum domari posse: sed melius post trimum: à quo tempore farrago dari solet. Hæc enim purgatio maximè necessaria equino pecori. quod diebus decem facere oportet, nec pati alium vllum cibum gustare. Ab vndecimo die vsque ad quartūmdecimum dādum ordeum, quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. ab eo tempore mediocriter exercēdum, & cùm sudarit, perunguendum oleo. Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Equi, quòd alii sunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad admissuram, alii ad ' cursuram, non item sunt spectandi atque habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atque alit, ac docet: aliter quadrigarius, ac desultor. neque idem qui vectarios facere vult, ad ephippium aut ad prædam: quòd vt

oculis

cursurā, alii ad prædā, nū it. s. sp. ad quæ habendā

ad rem militarem, quòd ibi ad castra habere volunt acres. Sic contrà in viis habere malunt placidos: propter quod discrimen maximè institutum vt castrentur equi. demptis enim testiculis fiunt quietiores: & ideo quòd semine carent, ii canterii appellati, vt in suibus, maiales: gallis gallinaceis, capi. De medicina: vel plurima sunt in equis & signa morborum, & genera curationum, quæ pastorem scripta habere oportet. Itaque ob hoc in Græcia potissimùm medici pecorum *ἱππιατροὶ* appellati.

κτηνία-τροι

De mulis & hinnulis. C A P. V I I I.

CVM hæc loqueremur, venit à Menate libertus, qui dicat liba absoluta esse, & rem diuinam paratam: si vellent, venirent illuc, & ipsi pro se sacrificarentur. Ego verò, inquam, vos ire non patiar antequam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de pastoribus. Breuis oratio de istis, inquit Murrius. nam muli & hinni, bigeneri atque insititii, non suopte genere ab radicibus. ex equa enim & asino fit mulus: contrà ex equo & asina hinnus. Vterque eorum ad vsum vtilis, partu fructus neuter. Pullum asininum à partu recentem subiiciunt equæ, cuius lacte ampliores fiunt, quòd id lacte, quàm asininum ac alia omnia, dicunt esse melius. Præterea educant eum paleis, fœno, ordeo. Matri supposititiæ quoque inseruiunt, quo equa ad ministerium lactis cibum pullo præbere possit. Hic ita eductus à primo, potest admitti. neque enim aspernantur, propter consuetudinem equinam. Hunc minorem si admiseris, & ipse citius senescit, & quæ ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum asinum quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere volũt,

de asinis quem amplissimum formosissimúmq; possunt, eligunt: quique seminio natus sit bono: Arcadico, vt antiqui dicebant: vt nos experti sumus, Reatino: vbi tricenis ac quadrigenis millibus admissarii aliquot venierunt. quos emimus item vt equos, stipulamúrque in emendo, ac facimus in accipiendo idem quod dictum est in equis. Hos pascimus præcipuè fœno atq; ordeo, & id ante admissuram largius facimus, vt cibo suffundamus vires ad fœturam. Eodem tempore quo equos adducentes, iidémque vt ineant equas *perorigas curamus. Cùm peperit equa mulum aut mulam, nutricantes educamus. Hi, si in palustribus locis atque vliginosis nati, habent vngulas molles. Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes (quod fit in agro Reatino) durissimis vngulis fiunt. In grege mulorum parando, spectanda ætas & forma: alterum, vt vecturis sufferre labores possint: alterum, vt oculos aspectu delectare queant. Hisce enim binis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. Hæc me Reatino auctore probares *mihi, inquit, nisi tu ipse domi equarum greges haberes, ac mulorum greges vendidisses. Hinnus, qui appellatur, est ex equo & asina: minor quàm mulus corpore, plerunque rubicundior, auribus vt equinis, iubam & caudam similem asini. Item in ventre est, vt equus, menses duodecim. Hosce item vt equulos & educant & alunt, & ætatem eorum ex dentibus cognoscunt.

per
pero
mi Attice.
nisi

De canibus. CAP. IX.

RELINQVITVR, inquit Atticus, de quadrupedibus, quod ad canes attinet, maximè ad nos, qui pecus pascimus lanare. Canis enim ita

custos pecoris, vt eius, quod eo comite indiget ad se defendendū. In quo genere sūt maximè oues, deinde capræ. Has enim lupus captare solet, cui opponimus canes defensores. In suillo pecore tamen sunt quæ se vindicent sues, verres, maiales, scrofæ. prope enim hæc apris, qui in siluis sæpe dentibus canes occiderunt. Quid dicam de pecore maiore? cùm sciam mulorum gregem, cùm pasceretur, eóque venisset lupus, vltro mulos circunfluxisse & vngulis cædendo eum occidisse? & tauros solere diuersos assistere clunibus continuatos, & cornibus facilè propulsare lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, vnum venaticum, & pertinet ad feras bestias ac siluestres: alterum, quod custodiæ causa paratur, & pertinet ad pastorem: dicam de eo ad formā artis expositam in nouem partes. Primùm ætate idonea parandi, quòd catuli & vetuli neque sibi neque ouibus sunt præsidio, & feris bestiis nonnunquā prædæ. Facie debent esse formosi, magnitudine ampla, oculis nigrantibus aut rauis, naribus congruentibus, labris subnigris aut rubicundis, neque resimis superioribus, nec pendulis subtus, mento suppresso, & ex eo enatis duobus dentibus dextra & sinistra, paulo eminulis superioribus, directis potius quàm brocchis: acutos quos habeant, labro tectos: capitibus & auriculis magnis ac flaccis: crassis ceruicibus ac collo: internodiis articulorum longis: cruribus rectis, & potius varis quam vatiis: pedibus magnis & altis, qui ingredienti ei displodantur: digitis discretis: vnguibus duris, ac curuis: solo, nec vt corneo, nec nimium duro, sed vt fermentato ac molli: à feminibus summis corpore suppresso: spina neque eminula neque curua: cauda crassa: latratu

graui: hiatu magno: colore potiſſimùm albo, quòd in tenebris ſpecie leonina. Præterea fœminas volunt eſſe mammoſas, æqualibus papillis. Item videndum vt boni ſeminii ſint. itaque à regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini. Videndum ne à venatoribus aut laniis canes emas. alteri, quòd ad pecus ſequendum inertes: alteri, ſi viderint leporem, aut ceruum, quòd eum potius quàm oues ſequentur. Quare aut à paſtoribus empta melior, quæ oues ſequi conſueuit: aut ſine vlla conſuetudine quæ fuerit. canis enim facilius quid aſſueſcit, eáque conſuetudo firmior quæ ſit ad paſtores, quàm quæ ad pecudes. P. Aufidius Pontianus Amiterninus, cùm greges ouium emiſſet in Vmbria vltima, quibus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent: paſtores vt deducerent in Metapontinos ſaltus, & Heracleæ emporium: inde cùm domum rediſſent qui ad locum deduxerant, è deſiderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte, cùm dierum multorum via intereſſet, ſibi ex agris cibaria *præbuerunt, atq; in Vmbriam ad paſtores redierunt. Neque eorum quiſquam fecerat quod in agricultura Saſerna præcepit, qui vellet ſe à cane ſectari, vti ranam obiiciat coctam. Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem, quòd cognati maximè inter ſe ſunt præſidio. Sequitur quartum de emptione: fit alterius, cùm à priore domino, ſecundo traditum eſt. De ſanitate & noxa ſtipulationes fiunt eædẽ quæ in pecore: niſi quòd hîc vtiliter exceptum eſt. Alii pretium faciunt in ſingula capita canum: alii, vt catuli ſequãtur matrem: alii, vt bini catuli vnius canis numerum obtineant, vt ſolent bini agni, ouis. Plerique, vt accedant canes qui conſuerunt eſſe vnà. Cibatus

*quæſierunt

canis propior hominis quàm ouis. Paſcitur enim è culina & oſſibus, non herbis aut frondibus. Diligenter vt habeant cibaria prouidendum. fames enim hos ad quærendũ cibum ducet, ſi nõ præbebitur, & à pecore abducet. Niſi ſi (vt quidã putant) etiam illuc peruenerint, prouerbium vt tollunt [r] antiquum: vel etiam vt μῦθον aperiant de Actæone, atque in dominũ afferant dentes. Nec-non ita panem ordeaceum dandum, vt non potius eum in lacte des intritum: quòd eo conſueti cibo vti, à pecore nõ citò deſciſcunt. Morticinæ ouis non patiuntur veſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineant. Dant etiam ius ex oſſibus, & ea ipſa oſſa contuſa. dentes enim facit firmiores, & os magis patulum. propterea quòd vehementius diducuntur malæ, acrioréſque fiunt, propter medullarum ſaporem. Cibum capere conſueſcũt interdiu, vbi paſcuntur: veſperi, vbi ſtabulantur. De fœtura. principium admittendi faciunt veris principio. tunc enim dicuntur catulire, id eſt, oſtendere velle ſe maritari. Quæ cùm admiſſæ, pariunt circiter ſolſtitio. prægnantes enim ſolent eſſe ternos menſes. In fœtura dandum potius ordeaceos quàm triticeos panes. magis enim eo aluntur, & lactis præbent maiorem facultatem. In nutricatu ſecundum partum ſi plures ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere velis, reliquos abiicere. Quàm pauciſſimos reliqueris, tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Subſternitur eis acus, aut quid item aliud, quòd molliore cubili facilius educantur. Catuli diebus x x videre incipiunt. Duobus menſibus primis à partu non diiunguntur à matre, ſed minutatim deſueſiunt. Educunt eos plures in vnum locum, & irritant ad pugnandum, quo fiant acriores: neq; de-

[r] anti-quum, βελτιμιᾶ κύων, aperiãt

fatigari patiuntur, quo fiant segniores. Consue quoque faciunt vt alligari possint, primùm leuibus *vinclis: quæ si abrodere conantur, ne id cōsuescant facere, verberibus eos deterrere solent. Pluuiis diebus cubilia substernenda fronde aut pabulo: duabus de causis, vt ne oblimantur, aut perfrigescant. Quidam eos castrant, quòd eo minus putant relinquere gregem: quidam non faciunt, quòd eos credūt minus acres fieri. quidam nucibus Græcis in aqua tritis perungunt aures, & inter digitos: quòd muscæ, & ricini, & pulices soleant (si hoc vnguine non sis vsus) ea exulcerare. Ne vulnerentur à bestiis, imponuntur his collaria, quæ vocantur *mælium, id est, cingulum circum collum ex corio firmo, cum clauulis capitatis: *quæ intra capita insuitur pellis mollis ne noceat collo duritia ferri. Quòd si lupus aliúsve quis his vulneratus est, reliquas quoq; canes facit, quæ id non habent, vt sint in tuto. Numerus canum pro pecoris multitudine solet parari. Ferè modicum esse putant, vt singuli sequantur singulos opiliones: de quo numero alius alium modū constituit. Quòd si sunt regiones vbi bestiæ sint multæ, debent esse plures. quod accidit iis qui per calles siluestres longinquos solent comitari in æstiua & hiberna. Villatico verò gregi in fundum satis esse duo, & id marem & fœminam. Ita enim sunt assiduiores, quòd cum altero idem fit acrior: &, si alter indesinenter æger est, ne sine cane grex sit. Cùm circunspiceret Atticus nequid præterisset, Hoc silentium, inquam, vocat alium ad partes.

*numellis: quas

*millū

*clui intra

De pastoribus. *CAP. X.*

RELIQVVM enim in hoc actu, quot & quod genus sint habendi pastores. Cossinius ad

maiores pecudes, ætate ſuperiores: ad minores, etiam pueros: & vtroq; horum firmiores, qui in "callibus verſentur, quàm eos qui in fundo "quotidie ad villam redeant. Itaq; in ſaltibus licet videre iuuentutem, & eam ferè armatam, cùm in fundis non modò pueri ſed etiã puellæ paſcant. "Qui paſcunt eos, cogere oportet, in paſtione diẽ totum eſſe, paſcere communiter. Contra, pernoctare ad ſuum quenque gregem, eſſe omnes ſub vno magiſtro pecoris: eum eſſe maiorem natu potius quàm alios, & peritiorem quam reliquos: quòd iis qui ætate & ſcientia præſtant, animo æquiore reliqui parent. Ita tamen oportet ætate præſtare, vt ne propter ſenectutem minus ſuſtinere poſſit labores. Neque enim ſenes neq; pueri "callium difficultatem, ac montium arduitatem atque aſperitatem facilè ferunt. quod patiendum illis qui greges ſequuntur, præſertim armẽtitios, ac caprinos, quibus rupes ac ſiluæ ad pabulandum cordi. Formæ hominũ legendæ, vt ſint firmæ, ac veloces, mobiles, expeditis mẽbris: qui nõ ſolùm pecus ſequi poſſint, ſed etiam à beſtiis ac prædonibus defendere, qui onera extollere in iumenta poſſint, qui excurrere, qui iaculari. Nõ omnis apta natio ad pecuariam, quòd neque baſculus, neque turdulus idonei: Galli appoſitiſſimi, maximè ad iumenta. In emptionibus dominum legitimum ſex ferè res perficiunt, ſi hæreditatem iuſtam adiit: ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit à quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit cui potuit cedere, & id vbi oportuit: aut ſi vſu cepit: aut ſi è præda ſub corona emit: túmve cũ in bonis ſectionéve cuius publicè venit. In horum emptione ſolet accedere peculiũ, aut ſi excipiet ſtipulatio, intercedere ſanum eum

collibus
& quot
Qui paſ. in ſaltibus, greges cogere op.
colliũ

eſſe,furtis noxiſq; ſolutum. Aut ſi mancipio non datur,dupla promitti:aut,ſi ita pacti,ſimpla. Cibus eorum debet eſſe interdiu ſeparatim vniuſcuiuſque gregis. Veſpertinus in cœna, qui ſunt ſub vno magiſtro,communis. Magiſtrum prouidere oportet vt omnia ſequantur inſtrumenta quæ pecori & paſtoribus opus ſunt, maximè ad victum hominum & ad medicinam pecudum. ad quam rem habent iumenta doſſuaria domini, alii equas: alii pro his quid aliud quod onus dorſo ferre poſsit. Quod ad fœturam humanam pertinet paſtorum, qui in fundo perpetuò manent, facile eſt, quòd habeant conſeruam in villa. nec hac venus paſtoralis lõgius quid quærit. Qui autem ſunt in ſaltibus, & ſilueſtribus locis paſcunt, & non villa ſed caſis repẽtinis imbres vitant: his mulieres adiungere, quæ ſequantur greges,ac cibaria paſtoribus expediãt, eóſque aſsiduiores faciant, vtile arbitrati multi. Sed eas mulieres eſſe oportet firmas, non turpes, quæ in opere (vt in multis regionibus) nõ cedant viris, vt in Illyrico paſsim videre licet: ' quòd vel paſcere pecus,vel ad focum afferre ligna, ac cibum coquere, vel ad caſas inſtrumentum ſeruare poſſunt. De nutricatu hoc dico, eaſdem ferè & nutrices & matres. Tremellius ſimul aſpicit ad me, Et vt te audii dicere,inquit, cùm in Liburniam veniſſes, te vidiſſe matresfamiliâs eorum afferre ligna, & ſimul pueros quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quæ oſtenderent fœtas noſtras, quæ in conopeis iacent dies aliquot, eſſe ' leuuncidas ac contemnendas. Cui ego, Certè, inquam. nam in Illyrico hoc amplius: prægnantem ſæpe, cùm venit pariendi tempus, non longè ab opere diſcedere, ibique enixam puerum referre, quem non

quæ

* luridas, mucidas, & cõt.

peperisse, sed inuenisse putes. necnon etiam hoc, quas virgines ibi appellant, nonnunquam annorum xx, quibus mos eorum non denegauit ante nuptias vt succumberent quibus vellent, & incomitatis vt vagari liceret, & filios " habere. Quæ ad valetudinem pertinent hominum, " ad pecoris, vt sine medico curari posint, magistrũ scripta habere oportet. Is enim sine literis idoneus non est, quòd rationes dominicas pecuarias conficere nequicquam rectè potest. De numero pastorum alii angustius, alii laxius cõstituere solẽt. Ego in octogenas hirtas oues singulos pastores constitui, Atticus in centenas. In gregibus ouiũ, sed magnis, quos milliarios faciunt quidam, facilius de summa hominum detrahere possunt, quàm de minoribus, vt sunt &" Attici & mei. Septingenarii enim mei: tu, opinor, octingenarios habuisti. Nec tamen non vt nos arietũ decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines. vtique vterque horum vt secum habeat equas domitas singulas in iis regionibus, in quibus "stabulari solẽt equas abigere: vt in Appulia & in Lucanis accidit sæpe.

habe- rent è quibus vellẽt.

ac

Attici. Tre- mel- li', Se- pting.

stabu- larii

De lacte, caseo, lana. CAP. XI.

QVONIAM promissa absoluimus, inquit, eamus. "Siquidem, inquam, adieceritis de extraordinario pecudũ fructu, vt prædictum est de lacte in eo, & tõsura lanæ. Est omniũ rerum, quas cibi causa capimus, liquentium maximè alibile: & id, ouillum, inde caprinum. Quod autem maximè perpurget, est equinum, tum asininũ, dein bubulum, tum caprinum. Sed horum sunt discrimina quædam, & à pastionibus, & à pecudũ natura, & à mulctu. A pastionibus: quod fit ab ordeo, & stipula, & omnino arido & firmo cibo pecude pasta,

Sed, inquã, siquid adiec.

id alibile. ad perpurgandum,id quod à viridi pa-
ſcuo,& eo magis fluxè ex herba,quæ ipſa ſumpta
perpurgare corpora noſtra ſolet. A pecudũ natu-
ra,quòd lac melius eſt à valentibus, & ab iis quæ
nondum veteres ſunt,quàm ſi eſt contrá. A mul-
gendo atque ortu optimum eſt id quod neque e-
munctũ longè abeſt à mulſo,neque à partu con-
tinuò eſt ſumptum. Ex hoc lacte caſei qui fiunt,
maximi cibi,ſunt bubuli, & qui difficillimè trãſ-
eant ſumpti. Secundò,ouilli,minimi cibi: & qui
facillimè deiiciãtur,caprini. Eſt etiam diſcrimen
vtrum caſei molles ac recẽtes ſint,an aridi & ve-
teres. Cùm molles ſunt,magis alibiles,in corpore
non reſides: veteres & aridi,contra. Caſeum face-
re incipiunt à Vergiliis vernis exortis ad æſtiuas
Vergilias. Mulgent vere ad caſeum faciundũ ma-
ne: aliis tẽporibus,meridianis horis: tametſi pro-
pter loca & pabulum diſparile,non vſquequaque
idem fit. In lactis duos congios addunt coagulum
magnitudine oleæ, vt coeat. quod melius lepo-
rinum & hœdinũ quàm agninum. Alii pro coa-
gulo addunt de fici ramo lac, & acetum, aſpergũt
item aliis aliquot rebus: quod Græci appellant a-
lii ὀπὸν, alii δάκρυον. Non negarim, inquam, ideo
apud diuæ Rumiæ ſacellum à paſtoribus ſatam
ficum. Ibi enim ſolent ſacrificari lacte pro vino,
& pro lactentibus. mammæ enim rumis, ſiue ru-
ma (vt ante dicebãt) à rumi: & inde dicũtur ſub-
rumi agni: lactentes, à lacte. Quin aſpergi ſolent
ſales: melior foſsilis quàm marinus. De tonſura
ouiũ, primùm animaduerto ante quàm incipiam
facere, nũ ſcabiem aut vlcera habeant: vt, ſi opus
eſt, ante curẽtur quàm tondeantur. Tõſuræ tem-
pus inter æquinoctiũ vernum & ſolſtitium, cùm
ſudare incœperũt oues. à quo ſudore recens lana

δρακόντιον.

tonsa, sucida appellata est. Tonsas recētes eodem die perungunt vino & oleo : non nemo admixta çera alba & adipe suillo. Et, si ea tecta solet esse, quam habuit pellem iniectam, eam intrinsecus eadem re perinungunt, & tegunt rursus. Siqua in tonsura plagam accepit, eum locum oblinunt pice liquida. Oues hirtas tōdent circiter ordeaceam messem: in aliis locis ante fœnisicia. Quidam has in anno bis tondent, vt in Hispania citeriore, ac semestres faciunt tonsuras. Duplicem impendūt operam, quòd sic plus putant fieri lanæ: quo nomine quidam bis secant prata. Diligentiores tegeticulis subiectis oues tondere solent, nequi flocci intereant. Dies ad eam rem sumuntur sereni, & iis id faciunt ferè à quarta ad decimam horam: quoniam sole calidiore tonsa, ex sudore eius lana fit mollior & ponderosior, & colore meliore. Quam demptam ac conglobatam, alii vellera, alii * velumina appellant. ex quorum vocabulo animaduerti licet, prius lanæ vulsuram quàm tonsuram inuentam. Qui etiam nunc vellunt, antè triduo habent ieiunas, quòd languidæ minus radices lanæ retinent. Omnino tonsores in Italia primùm venisse ex Sicilia dicuntur post R. C. A. CCCCLIIII, vt scriptum in publico Ardeæ in literis extat: eósq; adduxisse P. Ticinium Menam. Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quòd pleræque habent capillum & barbam magnam. Suscipit Cosinius, Vt fructum ouis è lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad vsum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vasa. Neque non quædam nationes harum pellibus sunt vestitæ, vt in Getulia & in Sardinia. Cuius vsum apud antiquos quoque Græcos fuisse apparet, quòd in tragœdiis

* vellumia

ſenes ab hac pelle vocãtur διφθέραι: & in comœdiis, qui in ruſtico opere morantur: vt apud Cæcilium in Hypobolimæo habet adoleſcens, apud Terẽtium in Heautontimorumeno ſenex. Tondentur, quòd magnis villis ſunt in magna parte Phrygiæ: vnde cilicia & cætera eius generis ferri ſolent. Sed quòd primùm ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc. neque ab hoc quod mutaret Coſsinius. Et ſimul Vituli libertus in vrbem veniẽs ex hortis diuertitur ad nos, Et ego ad te miſſus, inquit, ibam domum, rogatum ne diem feſtum faceres breuiorem, & maturè venires. Itaque diſcedimus ego & Scrofa in hortos ad * Vitulum: Niger in Turranii noſtri. illı partim domum, partim ad Lenatem.

Vitulũ Nigrũ Turannium. Mox illi

M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA, LIBER III.

Qui eſt de villaticıs paſtionibus.

De paſtione villatica, & de agreſti, quæ etiam pecuaria appellatur. CAP. I.

CVM duæ vitæ traditæ ſint hominum, ruſtica & vrbana, Q. Pinni, dubium non eſt quin hæ non ſolùm *locũ diſcretæ ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant. anquior enim multo ruſtica: quòd fuit tempus cùm rura colerẽt homines,

loco

neque vrbem haberent. Etenim vetustissimum oppidum cùm sit traditum Græcum, Bœotiæ Thebæ, quod rex Ogyges ædificarit: in agro Romano Roma, quam Romulus rex. Nam in hoc nunc denique est vt dici posit, non cùm Ennius scripsit,

Septingẽti sũt, paulo plus aut minus, anni, (est.
Augusto augurio postquã inclita cõdita Roma

Thebæ, quæ ante cataclysmon Ogygi cõditæ dicũtur, eæ tamen circiter duo millia annorum & cẽtum sunt. quod tempus si referas ad illud principium quo agri coli sunt cœpti, atque in casis & tuguriis habitabant, nec murus nec porta quid esset sciebãt: immani numero annorum vrbanos agricolæ præstãt. nec mirum, quòd diuina natura dedit agros, ars humana ædificauit vrbes. cùm artes omnes dicãtur in Græcia intra mille annorum repertæ, agri nunquam non fuerint in terris qui coli possint. Neque solùm antiquior cultura agri, sed etiam melior. Itaque non sine causa maiores nostri ex vrbe in agris redigebant suos ciues, quòd & in pace à rusticis Romanis alebantur, & in bello ab his tuebantur. Nec sine causa Terram eandem appellabãt matrem & Cererem, & qui eam colerent, piam & vtilem agere vitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis. Cui consentaneum est quòd initia vocantur potissimùm ea quæ Cereri fiunt sacra. Nec minus oppidi quoq; nomen Thebæ indicãt antiquiorem esse agrũ, quòd ab agri genere, non à cõditore nomen ei est impositum. Nam lingua prisca & in Græcia Æoleis Bœotii sine afflatu vocant collis Tebas: & in Sabinis quæ è Græcia venerunt Pelasgi, etiam nũc ita dicunt. Cuius vestigiũ in agro Sabino via Salaria non longè à Reate

quò

milliarius cliuus appellatur Thebæ. Cùm agriculturam primo propter paupertatem maximè indiſcretam haberent, quòd à paſtoribus, qui erant orti in eodem agro, & ſerebant & paſcebant: qui poſtea creuerunt, peculia diuiſerunt, ac factum vt dicerentur alii, agricolæ, alii, paſtores. Quæ ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis diſcreta: quòd altera eſt villatica paſtio, altera, agreſtis. Hæc nota & nobilis, quòd & pecuaria appellatur, & multũ homines locupletat, & ob eam rem aut conductos aut emptos habent ſaltus. Altera, villatica, quòd humilis videtur, à quibuſdam adiecta ad agriculturam, cùm eſſet paſtio: neq; explicata tota ſeparatim, quod ſciam, ab vllo. Itaque cùm putarem eſſe rerũ ruſticarum quæ cõſtituta ſunt fructus cauſa tria genera, vnũ de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium de villaticis paſtionibus: tres libros inſtitui, è queis duo ſcripſi. primum ad Fundaniam vxorem de agricultura, ſecundum de pecuaria, ad Turranium Nigrum: qui reliquus eſt tertius de villaticis fructibus, in hoc ad te mitto, quòd viſus ſum debere pro noſtra vicinitate & amore ſcribere potiſsimùm ad te. Cùm enim villam haberes opere tectorio & inteſtino ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parum putaſſes eſſe ni tuis quoque literis exornati parietes eſſent. Ego quoque, quo ornatior ea eſſe poſſet fructu quam factu, quoad facere poſſem, hæc ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de villa perfecta habuiſſemus. De quibus exponendis initium capiam hinc.

Rurſum de duobus paſtionum generibus, item de Villa. CAP. II.

COMITIIS æditiliis cum ſole caldo ego & Q. Axius ſenator tribulis ſuffragiũ tuliſſemus, &

candidato, cui ſtudebamus, vellemus eſſe præſtò, cùm domum rediret: Axius mihi, Dum diribentur, inquit, ſuffragia, vis potius villæ publicæ vtamur vmbra, quam priuati candidati tabella, dũ ita ædificemus nobis? Opinor, inquam, non ſolùm quod dicitur, Malum conſilium, conſultori *eſt peſsimum: ſed etiam bonum conſilium, qui conſulit, & qui conſulitur, bonum habendum. itaque imus, venimus in villam. Ibi Appiũ Claudium augurem ſedẽtem inuenimus in ſubſelliis, vt conſuli, ſiquid vſus popoſciſſet, eſſet præſto. Sedebat ad ſiniſtram ei Cornelius Merula, conſulari familia ortus, & Fircellius Pauo Reatinus: ad dextram Minutius Pica, & M. Petronius Paſſer. Ad quem cùm acceſsimus, Axius * Appius ſubridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, vbi ſedes inter aues? Ille, Ego verò, inquit, te præſertim, cuius aues hoſpitales etiã nũc ructor, quas mihi appoſuiſti paucis ante diebus in villa Reatina, ad lacum Velini eunti de controuerſiis Interamnatium & Reatinorum. Sed non hæc, inquit, villa, quanquam ædificarũt maiores noſtri, frugalior ac melior eſt quam tua illa perpolita in Reatino. Nuncubi hic vides citrum, aut aurum? num minium, aut armenium? num quod emblema, aut lithoſtrotum? quæ illic omnia contrà. Et cùm hæc ſit communis vniuerſi populi, illa ſolius tua: hæc, quò ſuccedant è campo ciues, & reliqui omnes, illa, quò equæ & aſini: præterea cùm ad Remp. adminiſtrandam hæc ſit vtilis, vbi cohortes ad delectum conſuli adductæ conſidant, vbi arma oſtendant, vbi cenſores cenſu admittant populum: tua, inquit, hæc in campo Martio extremo vtilis, & nõ deliciis ſumptuoſior quam omnes omnium Reatinæ: tum & oblita tabulis eſt,

*eſſe

*Appio

est pictis, nec minus signis ornata. *Ad mea, vestigium vbi sit nullum Lysippi, aut Antiphili, sed crebra satoris & pastoris. & cùm villa non sit sine fundo magno, & eo polito cultura, tua ista neque agrum habet vllum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet simile villæ illius quam tuus auus & proauus habebat? Nec enim *vt illa, fœnisicia videt arida in tabulato, nec vindemiā in cælla, neq; in granario messim. Nā quod extra vrbem est ædificium, nihilo magis ideo est villa quàm eorum ædificia qui habitāt extra portam flumentariam, aut in Æmilianis. Appius subridēs, Quoniam ego ignoro (inquit) quid sit villa, velim me doceas: ne labar imprudentia, quòd volo emere à M. Seio in Ostiēsi villam. Quòd si ea ædificia villæ non sunt, quæ asinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emptum ostendebas apud te, non habent, metuo ne pro villa emam Ostiæ in litore Seianas ædes. Quod ædificium hic me L. Merula impulit vt cuperem habere, cùm diceret nullam se accepisse villā qua magis delectatus esset, cùm apud eum dies aliquot fuisset. Nec tamen ibi se vidisse tabulam pictam, neque signum aheneum, aut marmoreum vllum: nihilo magis torcula vasa vindemiatoria, aut serias olearias, aut trapetas. Axius aspicit Merulam, Et quid igitur (inquit) est ista villa, si nec vrbana habet ornamenta, neque rustica membra? Cui ille, Non minus villa tua *erit ad angulum Velini, quam neque pictor neque tector vidit vnquam, * quàm in Rosea, quæ est polita opere tectorio eleganter, quam dominus habes communem cum asino. Cùm significasset nutu, nihilo minus esse villam eam quæ esset simplex rustica, quàm eam in qua esset

At meā, vestigiū v. s. n. L. aut A. videbis, sed crebrum hæc vt illa

erit vil la ad ang. quàm illa in

vtrunque, & ea & vrbana, & rogasset quid ex his rebus colligeret, Quid, inquit, si propter pastiones tuus fundus in Rosea probandus sit:& quòd ibi pascitur pecus, ac stabulatur, rectè villa appellatur? Hæc quoque simili de causa debet vocari villa, in qua propter pastiones fructus capiuntur magni. Quid enim refert verũ propter oues an propter aues fructus capias? Anne dulcior est fructus apud te ex bubulo pecore, vnde apes nascuntur, quàm ex apibus, quæ ád villam in aluearriis opus faciunt? & num pluris nũc tu è villa illic natos verres lanio vendis, quàm hîc apros *macellarios Seius? Qui minus ego, inquit Axius, istas habere possum in Reatina villa? nisi si apud Seium Siculum fit mel, Corsicum in Reatino:& hîc aprum glans cùm pascit emptitia, facit pinguem, illic gratuita exilem. Appius, Posse *ad te fieri, inquit, Seianas pastiones non negauit Merula: ego nõ esse ipse vidi. Duo enim genera cùm sint pastionum: vnum agreste, in quo pecuariæ sunt: alterum villaticum, in quo sunt gallinæ, ac columbæ & apes, & cætera quæ in villa solent pasci: de quibus & Pœnus Mago & Cassius Dionysius, & alii quid separatim ac dispersim in libris reliquerunt, quos Seius legisse videtur, & ideo ex his pastionibus ex vna villa maiores fructus capere, quàm alii faciunt ex toto fundo. Certè, inquit Merula. nam ibi vidi greges magnos anserum, gallinarum, columbarũ, gruum, pauonum, nec nõ glirium, piscium, aprorum, & *cætera venationis. ex quibus rebus scriba librarius libertus eius qui apparuit Varroni, & me absente patrono hospitio áccipiebat, in annos singulos plus quinquagena millia è villa carpere dicebat. Axio admiranti, Certè nosti, inquam, ma-

millia- rios emis?

apud te

cæteræ

terteræ meæ fundum in Sabinis, qui est ad quartum & vicesimum lapidem via salaria à Roma. Quidni inquit. vbi æstate diem meridie diuidere soleam, cùm eo Reate ex vrbe, aut cùm indè venio hieme noctu ponere castra. Atque in hac villa qui est ornithon, ex eo vno quinque millia scio venisse turdorũ denariis ternis, vt sexaginta millia ea pars reddiderit eo anno villæ, bis tantũ quàm tuus fundus ducentum iugerũ Reate reddit. Quid sexaginta? inquit Axius. LX, LX, derides? sexaginta inquam. Sed vt ad hunc bolum peruenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, quæ tũc innumerabiles excandefaciebant annonam macelli. Reliquis annis omnibus & hanc expectabis summam: spero non tibi decoquet nõ ornithon. Neque hoc accidit his moribus, nisi raro, 'vt decipiaris. Quotus quisque enim est annus quo nõ videas epulum, aut triumphum, aut collegia non epulari, quæ nunc innumerabiles incendunt annonam? Sed propter luxuriã, inquit, quodammodo epulum quotidianũ est intra ianuas Romæ. Nónne itẽ L. Albutius, homo (vt scitis) apprime doctus, cuius Luciliano charactere sunt libelli, dicebat in Albano fundum suum pastionibus semper vinci à villa? agrum enim minus dena millia reddere, villam plus vicena. Idem secundum mare quo loco vellet, si parasset villam, se supra centũ millia è villa recepturum. Age non M. Cato nuper, cùm Luculli accepit tutelam, è piscinis eius quadraginta millibus sextertiis vendidit pisces? Axius, Merula mi, inquit, recipe me quæso discipulum villaticæ pastionis. Ille, Quin simulac promiseris minerual, incipiam, inquit: id est cœnam.

ne decip.

Ego verò non recuso, vel hodie ex ista pastione crebro. Appius, Credo simulac primùm ex isto villatico pecore mortui erunt anseres, aut pauones. Cui ille, Quid enim interest vtrum morticinas editis volucres, an pisces, quos nisi mortuos estis nunquam? Sed oro te, inquit, induce me in viam disciplinæ villaticæ pastionis, ac vim formámque eius expone Merula non grauaté.

Quæ in villa circúmve eam ali vel pasci possint.
CAP. III.

PRIMVM, inquit, dominum scientem esse oportet earum rerũ, quæ in villa circúmve eam ali ac pasci possint, ita vt domino sint fructui ac delectationi. Eius disciplinæ genera sunt tria, ornithones, leporaria, piscinæ. Nunc ornithonas dico omnium alitum quæ intra parietes villæ solent pasci. Leporaria te accipere volo, nõ ea quæ tritaui nostri dicebant, vbi soliti lepores sint, sed omnia septa affixa villæ quæ sunt, & habent inclusa animalia quæ pascantur. Similiter piscinas dico eas, quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habẽt pisces ad villam. Harum singula genera minimùm in binas species diuidi possunt. In prima parte vt sint quæ terra modò sunt contenta: vt sunt pauones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ non sunt contenta terra solùm, sed etiam aquam requirunt: vt sunt anseres, querquedulæ, anates. Sic alterum genus illud venaticum duas habet diuersas species: vnam, in qua est aper, caprea, lepus. Altera item extra villam, quæ sunt, vt apes, cocleæ, glires. Tertii generis aquatilis item species duæ, partim quòd habent pisces in aqua dulci, partim quòd in marina. De his sex partibus adhuc ista tria genera artificum paranda, aucu-

pes, venatores, piſcatores: vt ab his emenda, quæ tuorum ſeruorum diligẽtia tuearis in fœtura ad partus, & nata nutricare ſaginaréque, in macellum vt perueniant. Neque non etiam quædam aſſumenda in villam ſine retibus aucupis, venatoris, piſcatoris: vt glires, cocleæ & gallinæ. Earum rerũ cultura inſtituta prima, ea quæ in villa habentur. non enim ſolùm augures Romani ad auſpicia primùm pararunt pullos, ſed etiam patresfamiliæ rure. Secunda, quæ maceriæ ad villam venationis cauſa cluduntur, & propter aluearia. apes enim ſubter ſubgrundas ab initio villatico vſæ tecto. Tertia, piſcinæ dulces fieri cœptæ, & è fluminibus captos recepere ad ſe piſces. Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus, ſuperiores, quos frugalitas antiqua: inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maiorum *noſtrum erat, in quo eſſent auiaria duo duntaxat, in plano cohors in qua paſcebantur gallinæ: & earum fructus erant oua & pulli. Alter ſublimis, in quo erant columbæ in turribus, aut ſumma villa. Cõtrà, nunc auiaria ſunt nomine mutato, quòd vocantur ornithones, quæ palatum ſuaue domini parauit, vt tecta maiora habeant, quàm tum *habebant, totas villas, in quibus ſtabulentur turdi ac pauones. Sic in ſecunda parte, ac leporario, pater tuus, Axi, prætерquam lepuſculum è venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnũ id ſeptum, quod nunc, vt habeant multos apros ac capreas, complura iugera maceriis concludũt. Non tum, inquit, mihi, cùm emiſti fundum Thuſculanum à M. Piſone in leporario apri fuerunt *multi. In tertia parte quis habebat piſcinam, niſi dulcem, & in ea duntaxat ſqualos ac

*noſtrorum

*habebãt totæ villæ,

*multis

mugiles pisces? Quis contrà nunc Rhinton non dicit sua nihil interesse, vtrum iis piscibus stagnum habeat plenum, an ranis? Non Philippus cùm ad Immidium hospitem Casini diuertisset, & ei è tuo flumine lupum piscem formosum ap posuisset, atque ille gustasset, & expuisset, dixit, Peream ni piscem putaui esse? Sic nostra ætas, inquam, luxuria propagauit leporaria, ac piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium reuocauit. Non propter hos appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatem ignorat piscinas Philippi, Hortensii, Lucullorum? Quare vnde velis me incipere Axi, dic.

De auibus in genere. CAP. IIII.

ILLE, Ego verò, inquit (vt aiunt) post principia in castris, id est, ab iis potius temporibus, quàm superioribus: quòd ex pauonibus fructus capiuntur maiores quàm è gallinis. Atque adeò non dissimulabo, quod volo, de ornithone primùm, quòd lucri fecerũt hoc nomen turdi. sexaginta enim millia Fircellina excande me fecerũt cupiditate. Merula, Duo sunt, inquit, ornithonis genera. vnum delectationis causa, vt Varro hic fecit noster sub Casino, quod amatores inuenit multos: alterũ fructus causa, quo genere macellarii & in vrbe quidam habent loca clausa, & rure maximè cõducta in Sabinis, quòd ibi propter agri naturam frequentes apparent turdi. Ex his tertii generis voluit esse Lucullus coniunctum auiarium, quod fecit in Thusculano, vt in eodẽ tecto ornithonis inclusum triclinium haberet, vbi delicatè cœnitaret, & alios videret in mazonomo positos coctos, alios volitare circum fenestras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam

non tantùm in eo oculos delectant intra fenestras aues volitantes, quantùm offendit, quòd alienus odor opplet nares.

De turdis. *CAP. V.*

SED quod te malle arbitror Axi, dicam de hoc ornithone, quod fructus causa faciunt, vnde non vbi sumuntur pingues turdi. Igitur testudo (vt peristylum tectũ tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorum, ac merularum includere possint. Quidam cum eo adiiciunt præterea aues alias quoque, quæ pingues veneũt carè, vt miliariæ ac coturnices. In hoc tectum aquam venire oportet per fistulam, & eam potius per canales angustas serpere, quæ facilè extergeri possint. Si enim latè ibi diffusa aqua, & inquinatur facilius, & bibitur inutilius, & ex eis caduca, quæ abũdat per fistulam exire, ne luto aues laborent. Ostium habere humile & angustum, & potissimùm eius generis quod cochleam appellant, vt solet esse in cauea, in qua tauri pugnare solent. Fenestras raras, per quas non videantur extrinsecus arbores, aut aues, quòd earum aspectus ac desiderium macrescere facit volucres inclusas. Tantum luminis habere oportet, vt aues videre possint vbi assidãt, vbi cibus, vbi aqua sit. Tectorio tacta esse leui circũ ostia, ac fenestras, ne aqua intrare, mus, aliáve quæ bestia possit. Circum huius ædificii parietes intrinsecus multos esse palos, vbi aues assidere possint. Præterea *è perticis inclinatis ex humo ad parietem, & in eis transuersis gradatim modicis interuallis perticis annexis ad speciem cancellorum scenicorum ac theatri. Deorsum in terram esse aquam quam bibere possint. Cibatui offas positas: eæ maximè glomerantur ex ficis & farre mixto.

& perticas inclinatas ex h. a. p. & in e. trãsuersas alias gr. m. i. ãnexas

Diebus viginti antequam quis tollere vult turdos, largius dat cibum, quòd plus ponit, & farre subtiliore incipit alere. In hoc tecto caueáque tabulata habeant aliquot, ad perticæ supplementum. Cōtra hoc auiarium est aliud minus, in quo quæ mortuæ ibi sunt aues, vt domino numerū reddat, curator seruare solet. Cùm opus sunt ex hoc auiario vt sumantur idoneæ, excluduntur in minusculum auiarium, quod est coniunctum cum maiore ostio, lumine illustriore, quod seclusorium appellāt. Ibi cùm eum numerum habet exclusum, quem sumere vult, omnes occidit. Hoc ideo in *seclusо clàm, ne reliqui, si videant, despondeant animum, atq; alieno tempore vēditoris moriantur. *Nō vt aduenæ volucres pullos faciūt, in agro ciconiæ, in tecto hirundines, sic aut hìc aut illic turdi, qui cùm sunt nomine mares, re vera fœminæ quoque sunt: neque id non secutum vt esset in merulis, quæ nomine fœminino mares quoque sint. Præterea volucres cùm partim aduenæ sint, vt hirundines & grues: partim vernaculæ, vt gallinæ ac columbæ: de illo genere sunt turdi aduentitio, ac quotannis in Italiam trans mare aduolant, circiter æquinoctium autumnale, & eodem reuolant ad æquinoctium vernum. Et alio tempore turtures ac coturnices, immani numero. hoc ita fieri apparet in insulis propinquis *Pontiis, Palmariæ, Pādatariæ. Ibi enim in prima volatura cùm veniūt, morantur dies paucos requiescendi causa. Idémque faciunt cùm ex Italia trans mare remeant. Appius Axio, Si quinque millia huc conieceris, inquit, & erit epulum ac triumphus, sexaginta millia quæuis statim in fœnus des licebit. Tum mihi, Tu dic illud alterum genus ornithonis, qui

seclusorio

Nō enim vt a.v.f. pullos, vt in

Pōtia, Palmaria, Pādataria

animi causa constiturus à te sub Casino fertur: in quo diceris longè vicisse non modò archetypon inuẽtoris nostri ὀρνιθοτροφείων M. Lænii Strabonis, qui Brundisii hospes noster primus in peristylo habuit exhedra cõclusas aues, quas pasceret obiecto rete, sed etiam in Thusculano magno ædificio Luculli. Cui ego, Cùm habeã sub oppido Casino flumẽ, quod per villam fluat liquidum & altum, marginibus lapideis, latum pedes L V I I, & è villa in villam pontibus transeatur, lõgum P. ƆCCCCL, directum ab insula ad Museum, quæ est à Vinio fluuio, vbi confluit 'altera amnis ad summum flumẽ, vbi est Museum: circum huius ripas ambulatio sub dio, pedes lata denos. Ab hac ambulatione in agrum versus, ornithonis locus ex duabus partibus dextra & sinistra maceriis altis conclusus. Inter quas locus qui est ornithonis, patet in latitudinem P. X L V I I I, deformatus ad tabulæ literariæ speciem cum capitulo, forma quæ est quadrata. Patet in longitudinem P. L X X I I: qua ad capitulum rotundus est, P. X X V I I. Ad hæc, ita vt in margine quasi infimo tabulæ descripta sit ambulatio, ab ornithone plumula, in qua media sunt caueæ, qua iter in aream est. In limine in lateribus dextra & sinistra porticus sunt primoribus columnis lapideis, intermediis arbusculis humilibus ordinatæ, cùm à summa macerie ad epistylium tecta porticus sit rete cannabina: & ab epistylio ad stylobatem hæ sunt auibus omne genus oppletæ, quibus cibus ministratur per retem, & aqua riuulo tenui affluit. Secundum stylobatis interiorem partem dextra & sinistra ad summam aream quadratã è medio diuersæ duæ non latæ, sed oblongæ sunt piscinæ ad porticus

alter

versus. Inter eas piscinas tantummodo accessus semita in tholũ, qui est vltra rotundus columnatus: vt est in æde Catuli, si pro parietibus feceris columnas. Extra eas columnas est silua manu sata, grãdibus arboribus tecta, vt infima perluceat, tota septa maceriis altis. Intra tholi columnas exteriores lapideas, & totidẽ interiores ex abiete tenues, locus est P. v latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli è neruis sunt, vt perspici in silua possit, & quæ ibi sunt, neque auis eas transire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium est obiectum. Inter has, & exteriores gradatim [a] substructum vt θεατρίδιον auiũ: mutuli crebri omnibus columnis impositi, sedilia auium. Intra retem aues sunt omne genus: maximè cantrices, vt lusciniolæ, ac merulæ: quibus aqua ministratur per canaliculam, cibus obiicitur sub retem. Subter columnarum stylobaten est lapis à falere pedem & dodrantem alta: ipsum falere ad duo pedes altum à stagno latum ad quinque, vt in culcitas & columellas conuiuæ pedibus circumire possint. Infimo intra falere est stagnum cum margine pedali, & insula in medio parua. Circum falere, & [b] naualia sunt excauata anatium stabula. In insula est columella, in qua intus axis qui pro mensa sustinet rotam radiatam, ita vt ad extremum vbi orbile solet esse acutum, tabula cauata sit, vt tympanum, in latitudinem duo pedes & semipedem, in altitudinem palmum. Hæc ab vno puero, qui ministrat, ita vertitur, vt omnia vnà ponantur, & ad bibendum, & ad edendum, & admoueantur ad omnes conuiuas. Ex suggesto faleris, vbi solent esse ὀρειπτίσματα, prodeunt anates in stagnum, ac nant: è quo riuus peruenit in duas, quas dixi,

[a] sunt structa, vt θ. i. mutulis crebris o.c. impositis

[b] natatilia

piſcinas, ac piſciculi vltro ac citro commeant: cum & aqua calida, & frigida ex orbi ligneo, mẽſaque, quam dixi, in primis radiis eſſe epitoniis verſis ad vnumquenque factum, ſic vt fluat in conuiuam. Intrinſecus ſub tholo ſtella lucifer interdiu, noctu heſperus, ita circumeunt ad infimum hemiſphærium, ac mouentur, vt indicent quot ſint horæ. In eodem hemiſphærio medio circum cardinem eſt orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio quod fecit Cypreſtes. Ibique eminens radius à cardine ad orbem ita mouetur, vt eum tangat ventum qui flet, vt intus ſcire poſſis. Cùm hæc loqueremur, clamor fit in campo. Nos athletæ comitiorum vnì cùm id fieri non miraremur propter ſtudia ſuffragatorum, & tamen ſcire vellemus quid eſſet, venit ad nos Pantulæius Parra. Narrat ad tabulam, cùm diriberent, quendam deprehenſum teſſerulas coniicientem in loculum, eum ad conſulem tractum à fautoribus competitorum. Pauo ſurgit, quòd eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus.

De pauonibus. *CAP. VI.*

AXIVS, De Pauone, inquit, liberè licet dicas: quoniam diſceſſit Fircellius, qui ſecus ſiquid diceret de iis gentilitatis cauſa, fortaſſe ante eum duceret ſerram. Cui Merula, De pauonibus noſtra memoria, inquit, greges haberi cœpti, & venire magno. Ex iis M. Aufidius Lurco ſupra ſexagena millia numûm in anno dicitur capere. Ii aliquanto pauciores eſſe debent mares, quàm fœminæ, ſi ad fructum ſpectes. ſi ad delectationem, contrá: formoſior enim mas. Pauonum greges agreſtes tranſmarini eſſe dicuntur in inſulis Sami in luco Iunonis. Item in Planaſia inſula M.

Pisonis. Hi ad greges constituendos paratur bona ætate & bona forma. Huic enim natura formæ è volucribus dedit palmam. Ad admissuram hæ minores bimæ non idoneæ, nec iam maiores natu. Pascuntur omne genus obiecto frumento, maximè ordeo. Itaque Seius iis dat in menses singulos, ordei singulos modios, ita vt in fœtura det vberius, & ante quàm salire incipiant. Is à procuratore ternos pullos exigit, eósque, cùm creuerunt, quinquagenis denariis vendit, vt nulla ouis hunc assequatur fructum. Præterea oua emit, ac supponit gallinis, ex quibus ex iis excusos pullos refert * in testabilem eam in qua pauones habet. quod tectum pro multitudine pauonum fieri debet, & habere cubilia discreta, tectorio leuata, quò neque serpẽs, neque bestia accedere vlla possit. Præterea habere locum ante se, quò pastum exeant diebus apricis. Vtrunque locum purum esse volũt hæ volucres. Itaque pastorem earum cum batillo circumire oportet, ac stercus tollere ac conseruare: quod & ad agriculturam idoneum est, & ad substramen pullorum. Primus hos Q. Hortensius augurali adiiciali cœna posuisse dicitur. quod protinus factum tam luxuriosi quàm seueri boni viri laudabant. Quem citò secuti multi, extulerunt eorum pretia, ita vt oua eorum denariis veneãt quinis, ipsi facilè quinquagenis: grex centenarius facilè quadragena millia sextertia vt reddat: vt quidem Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse.

* in id tectum in quo

De columbis. *CAP. VII.*

INTEREA venit apparitor Appii à consule, & augures ait citari. Ille foras exit è villa. At in villam intro inuolant columbæ: de quibus Me-

rula Axio, Si vnquam περιστεροτροφεῖον constituisses, has tuas esse putares, quanuis feræ essent. Duo enim genera earum in περιστεροτροφείῳ esse solēt. Vnum, agreste: vt alii dicunt, saxatile, quod habetur in turribus ac columinibus villæ: à quo appellatæ columbæ, quæ propter timorem naturalem summa loca in tectis captant. Quo fit vt agrestes maximè sequantur turres, in quas ex agro euolant suapte sponte, ac remeant. Alterum genus illud columbarum est clementius, quod cibo domestico contentum intra limina ianuæ solet pasci. Hoc genus maximè est colore albo. Illud alterum agreste, sine albo, vario. Ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa, atque incedūt in locum vnum, quod alii vocant περιστερῶνα, alii περιστεροτροφεῖον: in quo vno sæpe vel quinque millia sunt inclusæ. περιστερὼν fit vt testudo, magna camera tectus, vno ostio angusto, fenestris punicanis, aut latioribus, reticulatis vtrinque, vt locus omnis sit illustris: néve quæ serpens, aliúdve quid animal maleficum introire queat. Intrinsecus quàm leuissimo marmorato toti parietes ac cameræ oblinuntur, & extrinsecus, circum fenestras, ne mus aut lacerta qua adrepere ad columbaria possit. nihil enim timidius columba. Singulis paribus columbaria fiunt rotunda, in ordinem crebra. Ordines quamplurimi esse possunt à terra vsque ad cameram. Columbaria singula esse oportet, vt os habeat quo introire & exire possit. Intus ternorum palmorum ex omnibus partibus sub ordines singulos tabulæ fictæ, vt sint bipalmes, quo vtantur vestibulo, ac prodeant. Aquam ' esse oportet, quò influat: vnde & bibere & vbi lauari possint. permundæ enim sunt hæ volucres. Itaq;

puram esse op. quæ

pastorem columbarium quotquot mẽsibus crebrò oportet euerrere. Est enim quod eum inquinat locum appositũ ad agriculturam, ita vt hoc optimum esse scripserint aliquot, siue" quæ columba quid offenderit, vt medeatur: siqua perierit, vt efferatur. Siqui pulli idonei sunt ad vẽdendum, promat. Item quæ fœtæ sunt, in certum locum vt disclusum ab aliis rete habeãt, quò transferãtur, è quo foras euocare possint" matrésque. Quod faciunt duabus de causis: vna, si fastidiunt aut inclusæ consenescunt: quò libero aere, cùm exierint in agros, redintegrentur: altera de causa, propter illicium. ipsæ enim propter pullos quos habent, vtique redeunt, nisi à coruo occisæ, aut ab accipitre interceptæ. Quos columbarii interficere solent, duabus virgis viscatis defixis in terram, inter se curuatis, cùm inter eas posuerint obligatum animal," quod item petere soleant accipitres, qui ita decipiuntur, cùm se obleuerunt visco. Columbas redire solere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è sinu missas faciunt, atque ad locum redeũt: quæ nisi reuerterentur, non emitterentur. Cibus apponitur circum parietes in canalibus, quas extrinsecus per fistulas supplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piso, faseolis, eruo. Item feras has in turribus ac summis villis, qui habent agrestes columbas, quoad possunt" immittendum in περιστερεῶνας ætate bona." parandum neque pullos, neque vetulas, totidem mares quot fœminas. Nihil columbis fœcundius. itaque diebus quadragenis concipit, & parit, & incubat, & educat: & hoc ferè totum annum faciunt. Tantummodo interuallum faciunt à bruma ad æquinoctium vernum. Pulli nascuntur bini, qui

si col. | matres. | quod intercipere sol. | immittunt | paránt que vt nec p. n. vet. t. m. q. f. habeant.

ſimulac creuerunt,& habent robur, cum matribus pariunt. Qui ſolent ſaginare pullos columbinos, quò pluris vendant, ſecludunt eos, cùm iam pluma ſunt tecti. Deinde manducato candido farciunt pane: hieme hoc bis, æſtate ter, mane, meridie, veſperi. hieme demunt cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illiſis cruribus, & matribus, vberius vt cibò vti poſſint, obiiciũt. Eo enim totum diem ſe & pullos paſcunt. Qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt quàm alii, & candidiores. parentes eorum Romæ, ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula vulgo veneunt ducenis numis, necnon eximia ſingulis millibus numûm: quas nuper cùm mercator tanti emere vellet à L. Axio equite Rom. minoris quadringentis denariis daturum negauit. Axius, Si poſſem emere, inquit, περιστερῶνα factũ, quemadmodum in ædibus cùm habere vellem, emi fictilia colũbaria, iam iiſſem emptum, & miſiſſem ad villam. Quaſi verò, inquit Pica, non in vrbe quoq; ſint multi. An tibi columbaria qui in tegulis habent, non videntur habere περιστερῶνας, cùm aliquot ſupra centum millium ſextertiûm habeant inſtrumentumve queis alicuius totum emas cenſeo, & ante quàm ædifices rure, magnum condiſcas hic in vrbe quotidie lucrum *aſſem ſemiſſem condere in loculos. ex aſſe

De turturibus. C A P. V I I I.

TVM merula, Perge deinceps. Ille, Turturibus item, inquit, locum conſtituendum proinde magnum, ac multitudinem alere velis. Eumque item, vt de columbis dictum eſt, vt habeat oſtium, ac feneſtras, & aquam puram, ac parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbariis in pariete mutulos, aut palos in ordinem,

ſupra quos tegeticulæ cannabinæ ſint impoſitæ. Infimum ordinem oportet abeſſe à terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes, à ſummo ad camaram ad ſemipedem, æquè latum ac mutulus à pariete extare poteſt: in quibus dies noctéſque paſcuntur. Cibatui quod ſit, obiiciunt triticum ſiccum, in centenos vicenos turtures ferè ſemodium: quotidie euerrentes eorum ſtabula, à ſtercore ne offendantur. quòd item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſaginandum appoſitiſſimum tempus circiter meſſem. Etenim matres eorum tunc optimæ ſunt, cùm pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaq; eorum fructus id temporis maximè conſiſtit.

De gallinis. *CAP. IX.*

* fartuſæ à ſura

AXIVS, Ego quæ requiro * ſarſuræ aſſuræ membra de palumbis, de gallinis dic ſodes Merula: tum de reliquis, ſiquid idoneum fuerit, racemari licebit. Igitur ſunt gallinæ quæ vocãtur, generum trium, villaticæ, & ruſticæ, & Africanæ. Gallinæ villaticæ ſunt, quas deinceps rure habẽt in villis. De his qui ὀρνιθοβοσκεῖον inſtituere volũt, iidem adhibita ſcientia ac cura, vt capiant magnos fructus (vt maximè factitauerunt deliaci) hæc quinque maximè animaduertant oportet. De emptione, cuiuſmodi & quàm multas parent. De fœtura, quemadmodum admittant & pariãt. De ouis, quemadmodum incubent & excudant. De pullis, quemadmodum & à quibus educentur. Hiſce appendix adiicitur, pars quinta, quemadmodum ſaginentur. E queis tribus generibus proprio nomine vocantur fœminæ quæ ſunt villaticæ, gallinæ: mares, galli: capi, ſemimares, quòd ſunt caſtrati. Gallos caſtrant, vt ſint capi,

candenti

candenti ferro * inurentes ad infima crura, vſque dum rumpatur. at quod extat vlcus, oblinunt figlina creta. Qui ſpectat vt ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, ſint licet genera ei tria paranda, maximè villaticas gallinas: è queis in parādo eligat oportet fœcundas, plerunque rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta ampla. Hæ enim ad partiones ſunt aptiores. Gallos ſalaces, qui animaduertūt ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui, pleno, acuto, oculis rauis aut nigris, palea rubra ſubalbicanti, collo vario aut aureolo, feminibus piloſis, cruribus breuibus, vnguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis. Item qui elati ſunt, ac vociferant ſæpe, in certamine pertinaces, & qui animalia quæ nocent gallinis, non modò non pertimeſcant, ſed etiam pro gallinis propugnēt. Nec tamen ſequendum in ſeminio legēdo, Tanagricos ac Medicos, & Chalcidicos: qui ſine dubio ſunt pulchri, & ad præliandum inter ſe maximè idonei, ſed ad partus ſunt ſteriliores. Si ducentas alere velis, locus ſeptus attribuendus: in quo duæ caueæ coniunctæ magnæ conſtituendæ, quæ ſpectent ad exorientem verſus, vtræque in longitudinem circiter decem pedes, latitudine dimidio minores * quàm in altitudine. paulo humiliores. vtraque feneſtra lata tripedali, & eo pede altiores, è viminibus factæ raris: ita vt lumē præbeant multum, neque per eas quicquam ire intro poſſit * quæ nocere ſolent gallinis. Inter duas oſtium ſit, quà gallinarius curator earū ire poſſit. In caueis crebræ perticæ traiectæ ſint, vt omnes ſuſtinere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exculpta ſint cubilia earū: ante ſit (vt dixi) veſtibulū ſeptum, in quo, diurno

inurentes calcaria ad

altitudine paulo humil. vtriſq; feneſtræ latitudine tr. quod nocere ſolet

tempore esse possint, atque in puluere volutari. Præterea sit cella grãdis, in qua curator habitet, ita vt in parietibus circum omnia *plena sint cubilia gallinarum, aut exculpta, aut affixa firmiter. motus enim cùm incubant nocet. In cubilibus, cùm parturient, acus substernendum: cùm pepererunt, tollere substramen, & recens aliud subiicere: quòd pulices & cætera nasci solẽt, quæ gallinam conquiescere non patiuntur. ob quam rem oua aut inæquabiliter maturescunt, aut cõsenescunt. Quæ velis incubet, negãt plus x x v oportere oua incubare, quãuis propter fœcunditatem pepererit plura. Optimum esse partum æquinoctio verno, *ad autumnale. Itaq; quæ ante aut post nata sunt, & etiam prima eo tẽpore, non supponenda: & ea quæ subiicias, potius * vetulis, quàm pullastris, & quæ rostra aut vngues nõ habeant acutos: quæ debent potius in concipiẽdo occupatæ esse quàm in cubando. Appositissimæ ad partum sunt anniculæ, aut bimæ. Si oua gallinis pauonina subiicies, cùm iam decem dies pauonina fouere cœpit, tum denique gallinacea subiicere, vt vnà excudant. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus sunt, pauoninis, ter noueni. Eas includere oportet, vt diem & noctem incubent, præter quam mane & vespere, dum cibus ac potio his detur. Curator oportet circumeat diebus interpositis aliquot, ac vertere oua, vt æquabiliter concalefiant. Oua plena sint atque vtilia nécne, animaduerti aiunt posse, si demiseris in aquam. quod inane, natat: plenum, desidit. Qui (vt hoc intelligant) concutiant, errare: quòd in eis vitales venas cõfundant. In iis idem aiunt, cùm ad lumen sustuleris, quod perluceat, id esse ob inane. Qui hæc volunt diutius

posita

aut autumnali.

è vet. quàm è pullastris. & quibus subiicias, rostra

ſeruare, perfricant ſale minuto, aut muria, tres aut quatuor horas, eáque abluta condunt in furfures, aut acus. In ſupponendo oua, obſeruant vt ſint numero imparia. Oua quæ incubantur, habeántne ſemen pulli, curator, quatriduo poſtquã incubari cœpit, intelligere poteſt: ſi contra lumen tenuit, & purũ vniuſmodi eſſe animaduertit, putant eiiciendum, & aliud ſubiiciendum. Excuſſos pullos ſubducendum ex ſingulis nidis, & ſubiiciendum ei quæ habeat paucos. Ab eaq; ſi reliqua ſint oua pauciora, tollenda, & ſubiicienda aliis quæ nondum excuderunt, & minus habent x x x pullos. Hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obiiciendum pullis diebus x v primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam mixtam cum naſturtii ſemine, & aqua aliquanto antè facta intrita, ne tum denique in eorum corpore turgeſcat, aqua prohibendũ. Quando de clunibus cœperint habere pinnas, è capite & è collo eorum crebrò eligendi pedes. ſæpe enim propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendum cornum ceruinum, ne quæ ſerpens accedat: quarum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigendi in ſolem & in ſterquilinium, vt ſe volutare poſſint, quòd ita alibiliores fiunt. Neque pullos tãtùm ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον, cùm æſtate, tum vtique cùm tempeſtas ſit mollis, atque apricum: intento ſupra rete, quod prohibeat eas extra ſepta euolare, & in eas inuolare extrinſecus accipitrem, aut quid aliud: * euitantem caldorem & frigus: quod vtrunque his aduerſum. Cùm iam pinnas habebunt, cõſuefaciendum vt vnam aut duas ſectentur gallinas. Ceteræ vt potius ad pariendum ſint expeditæ quàm in nutricatu

euitātē item c. ld. & fr. oportet quod

occupatæ. Incubare oportet incipere ſecundum nouam lunam, quòd ferè quæ ante, pleraq; non ſuccedunt. Diebus ferè x x excudunt. De quibus villaticis quoniam vel nimium dictum, breuitate reliqua compenſabo. Gallinæ ruſticæ ſunt in vrbe raræ: nec ferè manſuetæ ſine cauea videntur Romæ: ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris, ſed Africanis aſpectu, ac facie incontaminata. In ornatibus publicis ſolent poni cum pſittacis, ac merulis albis, item aliis id genus rebus inuſitatis. Neque ferè in villis oua ac pullos faciunt, ſed in ſiluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gallinaria appellata, quæ eſt in mari Thuſco, ſecundum Italiam, cõtra montes Liguſticos, Intemelium, Albium, Ingaunum. Alii ab his villaticis inuectis à nautis, ibi feris factis procreatis. Gallinæ Africanæ ſunt grandes, variæ, gibberæ, quas μελεαγρίδας appellant Græci. Hæ nouiſſimæ in triclinium ganearium introierunt è culina, propter faſtidium hominum. veneunt propter penuriam magno. De tribus generibus, gallinæ ſaginantur maximè villaticæ. Eas includunt in locum tepidum & anguſtum, & tenebricoſum, quòd motus earum & lux pinguitudini inimica, ad hanc rem electis maximis gallinis, nec continuò his quas melicas appellant falſò: quòd antiqui vt thetin thelim dicebant, ſic medicam melicam vocabant. Hæ primò dicebantur, quia ex Media propter magnitudinem erant allatæ, quæque ex iis generatæ poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex iis, euulſis ex alis *pinnis, & è cauda farciunt turundis ordeaceis partim admixtis ex farina loliacea, aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibuſdam ſignis, vt prior ſit concoctus quàm

pinnis & cauda,

ſecundum dent. Dato cibo, cùm perpurgarunt caput, nequos habeant pedes, rurſus eas concludunt. Hoc faciunt vſque ad dies XXV. tunc denique pingues fiunt. Quidam ex triticeo pane intrito in aquam, mixto vino bono & odorato, farciunt, ita vt diebus XX pingues reddant ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione * pro portione: ac decem primis proceſſit, in poſterioribus vt diminuat eadem ratione, vt vigeſimus dies & primus ſit par. Eodem modo palumbes farciunt ac reddunt pingues.

proportione, ſicut decem pr.

De anſeribus. *CAP. X.*

TRANSI, inquit Axius, nunc in illud genus quod vos philogræci vocatis ἀμφίβιον, quod non eſt vlla villa ac terra contentum, ſed requirit piſcinas: * in quibus vbi anſeres aluntur, nomine χηνοβοσκεῖον appellatis. Horum greges Scipio Metellus & M. Seius habent magnos aliquot. Merula, Seius, inquit, ita greges comparauit anſerũ, vt hos quinque gradus obſeruaret quos in gallinis dixi. Hi ſunt de genere, de fœtura, de ouis, de pullis, de ſagina. Primùm iubebat ſeruum in legẽdo obſeruare vt eſſent ampli & albi: quòd plerunque pullos ſimiles ſui faciunt. Eſt enim alterum genus variũ, quod ferum vocatur, nec cum iis libenter congregatur, nec æquè fit manſuetũ. Anſeribus admittendis tempus eſt aptiſſimum à bruma: ad pariendum & incubãdum à Kal. Martii vſq; ad ſolſtitium. Saliunt ferè in aqua, * inungentur in flumen, aut piſcinã. Singulæ non plus quater in anno pariunt. Singulis, vbi pariant, faciundum haras quadratas circum binos pedes & ſemipedem. Eas ſubſternendum palea. Notandum earum oua aliquo ſigno, quòd aliena

quas, quia ibi

dum ſe mergũt in flumẽ,

non excudunt. Ad incubandum ſupponunt plerunque IX aut XI. Qui hoc minus, VII: qui hoc plus, XV. Incubat tempeſtatibus dies XXX, tepidioribus XXV. Cùm excudit, quinq; diebus primis patiuntur eſſe cum matre. deinde quotidie ſerenum cùm eſt, producunt in prata, item piſcinas aut paludes: iiſque faciunt haras ſupra terram aut ſubtus, in queis non includant plus vicenos pullos. Eáſque cellas prouident ne habeāt in ſolo humorem, & vt molle habeant ſubſtramen è palea, aliáve qua re: néve qua eò accedere poſſint muſtelæ, aliæve beſtiæ quæ noceāt. Anſeres paſcunt in humidis locis, vbi pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat: ſerúntque his herbam quæ vocatur ſeris, quòd ea aqua tacta, etiam cùm eſt arida, fit viridis. Folia eius decerpentes dant, ne, *ſi eo inegerint vbi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi cruditate pereant. voraces enim ſunt natura. Quo temperandum iis qui propter cupiditatem ſæpe in paſcēdo ſi radicem prēderunt, quam educere velint è terra, abrumpunt collum: perimbecillum enim id, vt caput molle. Si hæc herba non eſt, dandum ordeū, aut frumētum aliud. Cùm eſt tempus farraginis, dandum vt in ſeri dixi. Cùm incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum. Pullis primùm biduo polenta aut ordeum apponitur, tribus proximis naſturtium viride conſectum minutatim ex aqua in vas aliquod. Cùm autē ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, vt dixi, victui obiiciunt his polētam ordeaceam, aut farraginem, herbámve teneram aliquam conciſam. Ad saginandum eligunt pullos circiter ſexquimēſe *qui ſunt natu: eos includunt in ſaginario, ibique polentam & pollinem aqua madefacta dant cibum,

*ſi comederint vbi paſc.

*qui nati ſunt

ita vt *per dies saturent. Secundum cibum largè vt bibant faciunt potestatem. Sic curati, circiter duobus mensibus fiunt pingues. Quotienscunq; sumpserunt, locus solet purgari: quòd ipsi ament locum purum, neque ipsi vllum, vbi fuerint, relinquunt purum.

perinde se sat.

De anatibus. *CAP. XI.*

QVI autem volunt greges *anatium habere, ac constituere νεσσοτροφεῖον, primùm, locum (cui est facultas) eligere oportet palustrem, quòd eo maximè delectantur. si id non, potissimùm ibi vbi sit naturalis aut lacus, aut stagnum, aut manufacta piscina: quò gradatim descendere possint. Septum altum esse oportet, vbi versentur, ad pedes XV, vt vidistis ad villam Sei: quod vno ostio claudatur. circùm totum parietem intrinsecus crepido lata, in qua secundum parietem sint tecta cubilia, ante *eas vestibulum earum exæquatum tectorio opere testaceo. In eo perpetua canalis, in quā & cibus ponitur iis, & immittitur aqua: sic enim cibū capiunt. Omnes parietes tectorio læuigantur, ne fæles, aliàve quæ bestia introire ad nocendū possit. idq; septum totum rete grādibus maculis integitur, ne eò inuolare aquila possit, néve ex ea euolare anas. Pabulū iis datur triticum, ordeum, vinacei, vuæ, nonnunquam etiā ex aqua cammari, & quædā eiusmodi aquatilia. Quæ in eo septo erūt piscinæ, in eas aquam largè influere oportet, vt semper recens sit. Sunt item non dissimilia alia genera, vt querquedulæ, phalarides, sic perdices: quæ (vt Archelaus scribit) voce maris audita, cōcipiunt. Quæ vt superiores, neque propter fœcunditatem, neque propter suauitatem saginantur, sed sic pascendo fiunt pingues. Quod ad villaticarum pastionum

anatiũ

ea vest.

primum actum pertinere ſum ratus, dixi.

De leporib us. *CAP. XII.*

INTEREA redit Appius, & percunctati nos ab illo & ille à nobis, quid eſſet dictum ac factũ, Appius, Sequitur, inquit, actus ſecũdi generis, afficticius ad villam qui ſolet eſſe, ac nomine antiquo a parte quadam, leporarium appellatũ. Nam neque ſolùm lepores eo includuntur ſilua, vt olim in iugero agelli, aut duobus, ſed etiam cerui aut capreæ in iugeribus multis. Q. Fuluius * Lippinus dicitur habere in Tarquinienſi ſepta iugera x L, in quo ſunt incluſa non ſolùm ea quæ dixi, ſed etiam oues feræ: etiam hoc maius hic in Statonenſi, & quidam in locis aliis. In Gallia verò tranſalpina T. Pompeius tantum ſeptum venationis, vt circiter ∞ ∞ ∞ ∞ paſſuum locũ incluſum habeat. Præterea in eodem conſepto ferè habere ſolent, de animalibus coclearia, atq; aluearia, atque etiam dolia vbi habeant concluſos glires. Sed horum omnium cuſtodia, incremẽtum & paſtio aperta, præterquam de apibus. Quis enim ignorat ſepta è maceriis ita eſſe oportere in leporario, vt tectorio tecta ſint, & ſint alta alterum, ne fælis, aut mælis, aliáve quæ beſtia introire poſſit: alterum, ne lupus tranſilire. Ibique eſſe latebras vbi lepores interdiu deliteſcant in virgultis atque herbis: & arbores patulis ramis, quæ aquilæ impediant conatus. Quis item neſcit, paucos ſi lepores, mares vt fœminas, intromiſerit, breui tempore fore vt impleatur tãta fœcunditas huius quadrupedis. * Quatuor modò enim intromiſit in leporarium, breui ſolet repleri. Fit enim ſæpe cùm habent catulos recẽtes, alios vt in ventre habere reperiantur. Itaque de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint

lepora riũ dic. h. in T. ſeptũ iugerũ

Quat. enim modò ſi intromiſer. in lepor.

ſiquis velit ſcire, inſpicere oportere foramina naturæ: quæ ſine dubio alius alio habet plura. Hos quoque nuper inſtitutum vt ſaginarent pleraq;, cùm exceptos è leporario concludant in caueis, & loco clauſo faciant pingues. Eórum ergo tria genera ferè ſunt. vnum, Italicum hoc noſtrum, pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, ventre albo, auribus lõgis: qui lepus dicitur, cùm prægnans ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina & Macedonia fiunt permagni: in Hiſpania & in Italia, mediocres. Alterius generis eſt quod in Gallia naſcitur ad Alpes: qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi ſunt. hi raro perferuntur Romam. Tertii generis eſt quod in Hiſpania naſcitur, ſimile noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile: quem cuniculum appellãt. L. Ælius putabat ab eo dictum leporem à celeritudine, quòd leuipes eſſet. Ego arbitror à Græco vocabulo antiquo, quòd eum Æolis Bœotii λέπορι appellabãt. Cuniculi dicti ab eo quòd ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant, vbi lateant in agris. Horum omnium tria genera, ſi poſſis, in leporario habere oportet. Duo quidem vtique te habere puto, & quòd in Hiſpania annis ita fuiſti multis, vt inde te cuniculos perſecutos credam.

quòd

AEoles

De apris. *CAP. XIII.*

APROS quidem poſſe habere in leporario, nec magno negotio ibi & captiuos & cicures, qui ibi nati ſint, pingues ſolere fieri, ſcis inquam Axi. Nam quem fundum in Tuſculano emit hic Varro à M. Pupio Piſone, vidiſti ad bucinam inflatam certo tempore apros & capreas conuenire ad pabulum: cùm è ſuperiore loco è palæſtra apris effunderetur glans, capreis vicia, aut quid

aliud. Ego verò, inquit ille, apud Q. Hortensium cùm in agro Laurenti essem, ibi istuc magis τραγικῶς fieri vidi. Nam silua erat (vt dicebat) supra quinquaginta iugerum maceria septa, quod non leporarium, sed θηριοτροφεῖον appellabat. Ibi erat locus excelsus, vbi triclinio posito cœnabamus. Quintus Orphea vocari iussit: qui cùm eo venisset cum stola & cithara, & cantare esset iussus, buccinam inflauit: vbi tanta circunfluxit nos ceruorum, aprorum, & ceterarum quadrupedum multitudo, vt non minus formosum mihi visum sit spectaculum, quàm in circo maximo ædilium "sine Africanis bestiis cùm fiunt venationes.

nō sine

De cocleis. *CAP. XIIII.*

AXIVS, Tuas partes (inquit) subleuauit Appius, ô Merula noster. Quod ad venationem pertinet, breuiter secundus transactus est actus. Nec de cocleis ac gliribus quæro, quod reliquum est. neque enim magnum emolumentū esse potest. Non istuc tam simplex est, inquit Appius, quàm tu putas ô Axi noster. nam & idoneus sub dio sumēdus locus coclearijs: quem totū circum aqua claudas, ne quas ibi posueris ad partum, non liberos earum, sed ipsas quæras. Aqua, inquam, "finiendæ, ne fugitiuarius sit parandus. Locus is melior, quē & non coquit sol, & tangit ros. Qui si naturalis nō est (vt ferè non sunt in aprico loco) neque habeas in opaco, "vt facias, vt sunt sub rupibus ac montibus, quorum alluant radices lacus ac fluuii, manu facere oportet roscidum. qui fit, si eduxeris fistulam, & in eam "mammillas imposueris tenues, quæ eructent aquam, ita vt in aliquem lapidem incidat, ac latè dissipetur. Paruus iis cibus opus est, & is sine ministratore.

cludendæ

vbi

papillas

Et hunc, dum serpit, non solùm in area reperit, sed etiam, si riuus non prohibet, in parietes stantes inuenit. Denique ipsæ exgruminãtes ad propalam vitam diu producunt, cùm ad eam rem pauca laurea folia interiiciãt, & aspergant furfures non multos. Itaque coquus has viuas an mortuas coquat, plerunque nescit. Genera coclearum sunt plura: vt minutæ albulæ, quæ afferuntur è Reatino: & maximæ, quæ de Illyrico apportantur: & mediocres, quæ ex Africa afferuntur. Non * quo non in his regionibus quibusdam locis eæ magnitudinibus non sint dispariles. nam & valde amplæ * sunt. quanquam ex Africa, quæ vocantur solitannæ, ita vt in eas LXXX quadrantes coniici possint: & sic in aliis regionibus eædem inter se collatæ, & minores sunt ac maiores. Hæ in fœtura pariunt innumerabilia. Earum semen minutum, ac testa molli, diuturnitate obdurescit: magnis insulis in areis factis, magnum bolum deferunt æris. Has quoque saginare solent ita, vt ollam cum foraminibus incrustent sapa & farre, vbi pascantur, quæ foramina habeat, vt intrare aer possit. Viuax enim hæc natura.

quòd in

sunt quædã ex Afr. quæ v. solitanæ, ita vt earũ calices quadr. octoginta capere poss.

De gliribus. *CAP. XV.*

GLIRARIVM autem dissimili ratione habetur: quòd non aqua, sed maceria locus sepitur. Tota leui lapide aut tectorio intrinsecus incrustatur, ne ex ea erepere possit. In eo arbusculas esse oportet quæ ferũt glandem. quæ, cùm fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem & castaneam, vnde saturi fiãt. Facere his * cauos oportet laxiores, vbi pullos parere possint. Aquam esse tenuẽ: quòd ea non vtũtur multum, & aridum locũ quærunt. Hi saginantur in doliis,

caueas

quæ etiam in villis habent multi, quæ figuli faciunt, multo aliter atque alia: quòd in lateribus eorum ſemitas faciũt, & cauum vbi cibum conſtituant. In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut caſtaneam. Quibus in tenebris, cùm cumulatim poſitum eſt in doliis, fiunt pingues.

De apibus. *CAP XVI.*

APPIVS igitur, Relinquitur, inquit, de paſtione villatica, tertius actus de piſcinis. Quid tertius? inquit Axius. An quia tu ſolitus es in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere, propter parſimoniam, nos mel negligemus? Appius, Nobis verum dicit, inquit. Nam cùm pauper cum duobus fratribus & duabus ſororibus eſſem relictus, quarum alteram ſine dote dedi Lucullo, à quo hæreditate me ceſſa primum, & primus mulſum domi meæ bibere cœpi ipſe, cùm interea nihilo minus penè quotidie in conuiuio omnibus darem mulſum. Præterea meum erat, non tuum, eas nouiſſe volucres, quibus plurimum natura ingenii atque artis tribuit: itaque eas melius me noſſe quàm te, vt ſcias, de incredibili earum auium natura audi. Merula, vt cætera fecit, ἱστορικῶς, quæ ſequi meliturgi ſoleant, demõſtrabit. Primùm apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrãmate ait eas eſſe, βοὸς φθινομένης πεποιημένα τέκνα. Idem, Ἵππων μὲν σφῆκες γενεά, μόσχων δὲ μέλισσαι. Hæ apes non ſunt ſolitaria natura, vt aquilæ, ſed vt homines. Quòd ſi hoc faciunt etiam graculi, at non idem: quòd hîc, ſocietas operis & ædificiorum: quod illic non eſt. Hîc ratio atque ars: ab his opus facere diſcunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim ha-

dic,

tum, cibus, domus, opus. neque idem quod cibus cera: nec quod ea, mel: nec quod mel, domus. " nō in fauo sexangulis cellæ totidem quot habet ipsa pedes (quod geometræ ἑξάγωνον fieri in orbi rotundo ostendunt) vt plurimum loci "includatur. Foris pascuntur," intus opus faciūt: quod dulcissimum quòd est, & diis & hominibus est acceptum: quòd fauus venit in altaria, & mel ad principia conuiuii, & in secundam mensam administratur. Hæ vt hominum ciuitates, quòd hîc est & rex, & imperium, & societas: quòd sequuntur omnia pura. Itaque nulla harum assidit in loco inquinato, aut eo qui malè oleat, neque etiam in eo qui bona olet vnguenta: itaque his vnctus qui accessit, pungunt. Non vt muscæ liguriunt, quòd nemo has videt (vt illas) in carne, aut sanguine, aut adipe. Ideo modò considunt in quo est sapor dulcis. Minimè malefica, quòd nullius opus vellicans facit deterius. Neque ignaua, vt nō, qui eius opus conetur disturbare, resistat. Neque tamē nescia suæ imbecillitatis, quæ cùm causa Musarum esse dicantur volucres, quòd & siquando displicatæ sunt, cymbalis & plausibus numero reducunt in locum vnum. Et vt his diis Helicona atque Olympum attribuerunt homines, sic his floridos & incultos natura attribuit montes. Regem suū sequuntur quocunque it, & fessum subleuant: &, si nequit volare, succollant, quòd eum seruare volunt. Neque ipsæ sunt inficientes, necnon oderūt inertes. Itaque insectantes à se eiiciunt fucos, quòd hi neque adiuuant, & mel cōsumunt: quos " vocificantes plures persequuntur, etiam paucæ. Extra ostium aluei obturant omnia, quà venit inter fauos spiritus, quam ἐριθάκην appellant Græci. Omnes vt in

Nā in f. cella ex angulis tot. inclu- dant. intus fauos melle far- ciūt: q. d. quidē est, & d. & h. acc.

voci- ferātes

exercitu viuunt, atque alternis dormiũt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt. Hique duces cōficiunt quædam ad vocem, vt imitatione tubæ. tum id faciunt, cùm inter se signa pacis ac belli habeant. Sed, ó Merula, Axius noster ne, dũ hæc audit, physicam addiscat, quòd de fructu nihil dixi, nunc cursu lampada tibi trado. Merula, De fructu, inquit, hoc dico, quod fortasse an tibi satis sit, Axi, in quo auctorem habeo non solùm qui aluearia sua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, sed etiam hunc Varronem nostrum: quem audiui dicētem, duo milites se habuisse in Hispania fratres Veianios ex agro Falisco locupletes, quibus cùm à patre relicta esset parua villa, & agellus non sanè maior iugero vno, hos circum villam totam aluearium fecisse, & hortum habuisse, ac reliquum thymo & cytiso obseuisse, & apiastro, quod alii μελίφυλλον, alii μελισσόφυλλον, quidam μέλινον appellant. Hos nunquam minus, vt peræquè ducerent dena millia sextertia, ex melle recipere esse solitos, tum eos & velle expectare, vt suo potius tempore mercatorem admitterent, quam celerius alieno. Dic igitur, inquit, vbi, & euiusmodi facere oporteat aluearium, vt magnos capiam fructus. Ille, μελιττῶνας ita facere oportet, quos alii *μελιτροφεῖα appellant, eandem rem quidam mellaria. Primùm, secundum villam, potissimùm vbi non resonēt imagines: hic enim sonus harum fugæ causa existimatur esse. Procerum esse oportet aere temperato, neque æstate feruido, neque hieme non aprico, vt spectet potissimùm ad hibernos ortus: quæ prope se loca habeat, ea vbi pabulum sit frequens, & aqua pura. Si pabulum naturale nō est, ea oportet dominum serere, quæ

*μελιττοτροφεῖα

maximè sequuntur apes. ea sunt, rosa, serpyllum, apiastrum, papauer, faba, lens, pisum, ocymum, ciperum, medica: & maximè cytisum, quod valentibus vtilissimum est. Etenim ab æquinoctio verno florere incipit, & permanet ad alterum æquinoctiũ autumni. Sed vt hoc aptissimum ad sanitatem apium, sic ad mellificium thymum. Propter hoc Siculum mel fert palmam, quòd ibi thymum bonum & frequens est. Itaque quidam thymum contundunt in pila, & diluunt in aqua tepida: "eo conspergunt omnia seminaria consita apium causa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potissimùm eligendum iuxta villam: non "quo non in villæ porticu quoque quidam (quo tutius essent) aluearia collocarint. ' Vbi sint, alii faciunt ex viminibus rotundas, alii è ligno ac corticibus, alii ex arbore caua, alii fictiles: alii etiam ex ferulis, quadratas, longas pedes circiter ternos, latas pedem: sed ita vti cùm parũ sit qua compleant, eas coangustent, ne in vasto loco & inani despondeant animum. hæc omnia vocant à mellis alimonio, aluos: quas ideo videntur medias facere angustissimas, vt figuram imitentur earum. " Vitiles fimo bubulo oblinunt intus & extra, ne asperitate absterreãtur. eásque aluos ita collocẽt in mutulis parietis, vt ne agitẽtur, néve inter se contingant. Cùm in ordinem sint positæ, sic interuallo interposito alterum & tertium ordinem infrà faciunt, & aiunt potius hinc demi oportere quàm addi quartum. Media ' aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua dextra ac sinistra. Ad extrema, qua mellarii fauum eximere possint, opercula imponunt aluis. Optimæ fiunt " corticeæ: deterrimæ fictiles, quòd & frigore hieme, & æstate calore vehemẽtissimè hîc commouẽtur. Verno tempore & æstiuo ferè

ea

quòd

Aluos, vbi

Fictiles

aluo, qua

cortice

ter in mense mellarius inspicere debet fumigaris leuiter eas, & à spurcitiis purgare aluum, & vermiculos eiicere. Præterea vt animaduertat ne reguli plures existant. inutiles enim fiunt propter seditiones. &, vt quidam dicunt, tria genera cùm sint ducum in apibus, niger, ruber, varius: vt Menecrates scribit, duo, niger, & varius, qui ita melior, vt expediat mellario cùm duo sunt eadem aluo, interficere nigrum, quem scit cum altero rege esse seditiosum, & corrumpere aluum: quòd fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus optima est parua, varia, rotunda. Fur, qui vocatur ab aliis fucus, alter est lato vẽtre. Vespa, quæ similitudinẽ habet apis, neq; socia est operis, & nocere solet morsu, quã apes à se secernũt. Eæ differunt inter se, quæ feræ & cicures sunt. Nunc feras dico quæ in siluestribus locis pascitant: cicures, quæ in cultis. Siluestres, minores sunt magnitudine, & pilosæ, sed opifices magis. In emendo emptorem videre oportet valeãt an sint ægræ. Sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ: &, si opus quod faciunt est æquabile ac leue. Minus valentiũ signa, si sunt pilosæ & horridæ, vt puluerulentæ: nisi opificii eas vrget tempus. tum enim propter laborem asperantur ac macescunt. Si transferendæ sunt alui in alium locum, id facere diligẽter oportet: & tẽpora quibus id potissimum facias, animaduertendum: & loca, quò transferas, idonea prouidendum. Tempora, vt verno potius quàm hiberno: quòd hieme difficulter consuescunt, quò sunt translatæ, manere: itaque fugiunt plerũque. Si è bono loco transtuleris eò vbi idonea pabulatio non est, fugitiuæ fiunt. Nec si ex aluo in aluum in eodem loco traiicias, negligenter faciendum.

ciendum. Sed si transituræ sunt apes, ea apiastro perfricāda, quòd illicium hoc illis: & faui melliti intus ponendi, à faucibus non longè, ne, cùm animaduerterint, aut inopiam escæ habuisse dicātur, aut cùm sunt apes morbidæ propter primores vernos pastus, qui ex floribus nucis Græcæ & cornu fiunt, cæliacas fieri, atque vrina pota refici. De his propolim vocant, è quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum maximè æstate. "Quam rem etiam nomine eodem medici vtuntur in emplastris. Propter quam rem etiā carius in sacra via quàm mel venit. Erithacen vocant, quo fauos extremos inter se conglutinant, quod est aliud " melle, propoli: itaque in hoc vim esse illiciendi. Quocirca examen vbi volunt cōsidere, eum ramum aliámve quam rem oblinūt hoc, admixto apiastro. Fauus est, quem fingunt multicauatum è cera, cum singula caua sena latera habeant, quot singulis pedes dedit natura. Neque quæ afferuntur ad quatuor res faciendas, propolim, erithacen, fauum, mel, ex iisdē omnibus rebus carpere "dicūtur simplex. quòd è malo punico & asparago cibum carpāt solum, ex olea arbore ceram, è fico mel, sed non bonum. Duplex ministerium præberi, vt è faba, apiastro, cucurbita, brassica, ceram & cibum. Nec non aliter duplex, quod fit è malo & piris siluestribus, cibum & mel. Item aliter duplex, quòd è papauere ceram & mel. Triplex ministerium quoque fieri vti ex nuce Græca, & è lapsana, cibum, mel, ceram. Item ex aliis floribus ita carpere, vt alia ad singulas res sumant, alia ad plures. Necnon etiam aliud discrimen sequantur in carptura, aut eas sequatur, vt in melle, quod ex alia re faciunt liquidum mel, vt ex " sisere flore: ex alia contrà,

Quam ob rē. melius prop. dicuntur. Simplex ministeriū; quòd siseris

ſpiſſum, vt è rore marino. Sic ex alia re, vt è fico mel inſuaue, è cytiſo bonum, è thymo optimum. Cibi * pars, quòd potio, & ea iis aqua liquida, vnde bibant eſſe oportet: eámque propinquam, quæ præterfluat, aut in aliquem locum influat, ita vt ne altitudine aſcendat duo aut tres digitos: in qua aqua iaceant teſtæ aut lapilli, ita vt extent paulum, vbi aſſidere, & bibere poſſint. In qua diligenter habenda cura, vt aqua ſit pura: quod ad mellificium bonum vehementer prodeſt. Quòd non omnis tempeſtas ad paſtum prodire longiùs patitur, præparandus his cibus, ne tum melle cogantur ſolo viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorũ pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis ſex: quas coctas in offas propè apponunt. Alii aquam mulſam in vaſculis propè vt ſit curant. In quæ addũt lanam purpuream, per quam ſugant: vno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponunt ad aluos ſingulas, & hac ſupplentur. Alii vuam paſſam & ficum cùm pinſerunt, affundunt ſapam, atque ex eo factas offas * apponunt ibi, quum foras hieme in pabulum procedere tamen poſſint. Cùm examen exiturum eſt (quod fieri ſolet cùm adnatæ proſperè ſunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam: vt olim crebrò Sabini factitauerunt propter multitudinem liberorum) *' huius quòd duo ſolent præire ſigna, ſcitur. Vnum, quòd ſuperioribus diebus maximè veſpertinis, multæ ante foramen, vt vuæ, aliæ ex aliis pendent conglobatæ. Alterum, quòd cùm iam euolaturæ ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant vehementer, proinde vt milites faciunt cùm caſtra

pars quoq; potio,

appo-nũt. Id tẽpeſtatibus & hieme, cùm in p. pr. nõ poſſunt.

duo ſol. pr. ſigna. Vnũ,

mouent. Quæ primò tum exierunt, in conspectu volitant, reliquas quæ nondum cõgregatæ sunt, respectantes, dum conueniant. Cùm à mellario id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas puluerem, & circumtinniendo ære, perterritas quò voluerit perducet. Non longè [b] inde oblinunt erithace, atque apiastro; cæterisque rebus quibus delectantur. Vbi consederunt, afferunt aluum propè eisdem illiciis illitam intus, & propè apposita, fumo [c] leni circumeundo cogunt eas intrare: [d] vt quæ in nouam coloniam cùm introierunt, permanent adeò libenter, vt etiam si proximam posueris illam aluum unde exierunt, tamen nouo domicilio potiùs sint cõtentæ. Quod ad pastiones pertinere sum ratus, quoniam dixi nunc iam cuius causa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis, cùm plenas aluos habent, & cùm illos geminauerint, ex apibus coniecturam capiunt, si intus faciunt bombũ, & cùm introeunt, ac foras trepidant, & si opercula alui cùm remota sint, fauorum foramina obducta videntur mellis membranis. Cùm sint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quòd si omne eximas, fore vt discedant. Alii hoc plus relinquunt quam dixi: vt in aratis qui faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumẽti ex interuallis: sic in aluis, si non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his assiduas habeas apes, & magis fructuosas. Eximẽdorum fauorum primum putant esse tempus vergiliarum exortu. Secundum, æstate acta, ante quàm totus exoriatur arcturus. Tertium, post vergiliarum occasum, & ita si fœcunda sit aluus vt ne plus tertia pars

inde tamũ vel quid aliud

leui

vt in n. c. cùm introierint, permaneant

*

eximatur mellis, reliquum hiemationi relinquatur. Si verò aluus non sit fertilis vbi quid eximatur, exemptio cum est maior, neque vniuersam neque palàm facere oportet, ne deficiant animũ. "Faui qui eximuntur, siqua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Prouidẽdũ ne infirmiores à valentioribus opprimantur. eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores secretas subiiciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnabũt, aspergi eas oportet aqua mulsa. quo facto non modò desistunt pugna, sed etiam conferciunt se lingentes. eo magis, si mulso sunt aspersæ, quo propter odorem auidius applicant se, atque obstupescunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & prope "apponendũ bene olentium herbarum, maxime apiastrum & thymum. Prouidendum vehementer ne propter æstum aut propter frigus dispereant. Siquando subito imbri in pastu sunt oppressæ, aut frigore subito, ante quam ipsæ prouiderint id fore (quod accidit raro, vt decipiantur) & imbris guttis vberibus offensæ iacent prostratæ, & afflictæ, colligendum eas in vas aliquod, & reponendũ in tecto loco, ac tepido, "promũ è die, quàm maxime tempestate bona, & cinere facto è ficulneis lignis "infriandum paulo plus caldo quàm tepidiore. Deinde concutiendũ leuiter, vt manu non tangas, & ponendæ in sole. Quæ enim " sic concaluerunt, restituunt se, ac reuiuiscũt, vt solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciũdum secundum aluos, vt " reconciliatæ ad suum quæque opus & domicilium redeant.

Fauorũ qui ex. siqua pars mellis nihil

fumus apponendus b. o. h. m. apiastri & thymi.

* prono ad meridiẽ, quãm. infricãdum sic concinnatæ cõc. reconcinnatæ

De piscinis. CAP. XVII.

INTEREA redit ad nos Pauo, &, Si vultis,

inquit, anchoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum, ac cœpti sunt à præcone renuntiari quē quæque tribus fecerint ædilem. Appius confestim surgit, vt ibidem candidato suo gratularetur, ac " discederet in hortos. Merula, Tertium actum de pastionibus villaticis postea, inquit, tibi reddam Axi. Consurgentibus illis, Axius mihi, respectātibus nobis, quòd & candidatū nostrum venturum sciebamus, Nō laboro, inquit, hoc loco discessisse Merulā. reliqua enim ferè mihi sunt nota. Quòd cum piscinarum genera sint duo, dulcium & salsarum, alterum apud plebem, & sine fructu, vbi lymphæ aquā piscinis nostris villaticis ministrant: illæ autem maritimæ piscinæ, nobilium, quibus Neptunus, vt aquam, sic & pisces ministrat, magis ad oculos pertinēt, quàm ad vesicam, & potiùs marsupium domini exinaniunt quàm implent. Primùm enim ædificantur magno, secundò implentur magno, tertiò aluntur magno. Hirrius circum piscinas suas, ex ædificiis duodena millia sextertiû capiebat. eam omnem mercedem escis, quas dabat piscibus, cōsumebat. Non mirum. vno tempore enim memini hūc Cæsari "duo milia murænarum mutua dedisse in pondus, & propter piscium multitudinem quadragies sextertio villam venisse. Quare nostra piscina ac mediterranea plebeia rectè dicitur dulcis, & illa, amara. Quis enim nostrum non vna contentus est hac piscina? quis contrà maritimas non ex piscinis singulis plures coniunctas habet? " Plurisnam, vt Pausias, & cæteri pictores eiusdem generis, loculatas magnas habent arculas, vbi "discolores sint ceræ, sic hi loculatas habent piscinas, vbi dispares disclusos habeant pisces, quos, proinde vt sacri sint, ac san-

descenderet

sex

Nā vt Pauſ. & cæt.

diuersi colores sint certas,

ctiores quàm illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcũ gregatim venisse dicebas ad extremum litus atque aram, quòd eos capere auderet nemo, cùm eodem tempore insulas Ludinorum ibi corrosas vidisses. Sic hos pisces nemo cocus in ius vocare audet. Q. Hortensius familiaris noster, cùm piscinas haberet magna pecunia ædificatas ad Baulos, ita sæpe cum eo ad villam fui, vt illum sciam semper in cœnam pisces Puteolos mittere emptum solitũ. Neque satis erat eum non pasci piscinis, nisi eos ipse pasceret vltro. Ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esuritẽt mulli, quàm ego habeo, ne mei in Rosea esuriant asini. & quidem vtraque re, & cibo & potione, cùm non paulo sumptuosiùs quàm ego his ministraret victum. Ego enim vno seruulo, ordeo non multo, aqua domestica, meos multinumos alo asinos :- Hortensius, primùm, qui ministrarent, piscatores habebat complures: & ii pisciculos minutos aggerebant frequenter, vt à maioribus absumerentur. Præterea salsamenta in eas piscinas emptitia coniiciebat cùm mare turbaretur, vti per tempestatem suis piscibus è macello cetariorum, vti è mari obsonium præberet, cùm neq; euerriculo illi in litus educere possent viuam saginam plebeiæ cœnæ pisces. Celeriùs voluntate Hortẽsii ex equili educeres [a] rhedarias, vt tibi haberes, mulas, quàm è piscina barbatum mullum. At, inquit ille, nõ minor cura eius erat de ægrotis piscibus quàm de minus valentibus seruis. Itaque minus laborabat ne seruus æger, quàm aquam frigidam biberent sui pisces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, quòd æstiuaria idonea non haberet, ac in residem aquam

[a] rhedarios vt tibi h. mullos,

& locis pestilentibus habitarent pisces eius. Contrà ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas quæ reciprocæ fluerent, ipse Neptuno non cederet de piscatu. factum esse enim vt amatos pisces suos videatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora: vt Appuli solent pecuarii facere, quòd propter calores in montes Sabinos pecus ducunt. In Baiano autem tanta ardebat cura, vt architecto permiserit vt suam pecuniam consumeret, dummodo perduceret specus è piscinis in mare, obiectaculo quo æstus bis quotidie ab exorta luna ad proximam nouam introire ac redire rursus in mare posset ac refrigerare piscinas. Nos hæc. At strepitus à dextra, & eccum recta candidatus noster designatus ædilis. Cui nos occurrimus, & gratulati in Capitolium prosequimur. ille inde eundo suam domum, nos nostram. Opinionis nostræ sermonem de pastione villatica summatim hunc, quem exposui, habeto.

INDEX IN VARRONIS LIBROS DE RE RVSTICA: qui & quædam eius vocabula habet.

B

Hinni

FINIS.

IOSEPHI SCALIGERI,
IVLII CAESARIS F.

Coniectanea in M. Terentium Varronem De lingua Latina.

Appendix ad eadem, nunc primùm ab eo edita.

EIVSDEM IOSEPHI

Scaligeri Notæ ad Varronis libros De re rustica.

NOBILISSIMO AC ERVDITISSIMO LVDOVICO Castanæo Rupipozæo S.

NON dubito quin hæc Coniectánea in M. Varronem maturiùs edenda erant, quòd à quibusdam ea cupidè expectari sciebam: materia autem ea est, vt vel studiosos iuuare, summos etiam viros delectare poßit. Tamen non defuerunt caussæ quæ me quasi currentem primò represserunt. Extiterunt enim nonnulli qui obtrectarent, me actumagere: eum autorem emendatißimum Romæ olim editum esse: quid aliud quàm me infeliciter versari in ea prouincia, quam magna cum laude summus vir Antonius Augustinus suscepisset? Alij verò negare, bonas horas in his minutis animaduersionibus collocare, esse eius qui aliquod nomen in literis consequi, ac in hominum lucé versari vellet. Hæc sanè sat non erant ad deterrendos animos eorum qui norunt & horum praua iudicia, & illorum malignas obtrectationes. Tamen tantum apud me valuerunt, vt fatendum mihi sit, quòd illis crediderim, pótius in eo requirendum iudiciũ meum, quàm

quòd Varronẽ emendarim, reprehendendum. Nam quod aiunt isti, post Antonium Augustinum frustra illud negotium à me susceptum esse: primùm alterutrum, aut profitẽtur temeritatem suam, qui audeant præstare illam editionem, quam ipsi legisse non videntur: aut supinitatem, qui, si legerunt, non vident in ea tot mendosos locos relictos, non paucos etiam perperam mutatos esse: vt mihi videãtur magnam iniuriam facere optimo viro: qui eius magnitudinem ingenij hac vna editione volunt æstimari. Deinde tanta nõ est eius editionis vel autoritas, vel fides, vt deterruerit similes conatus Vertranij, viri eruditi, quem honorificè appello. Sed ne me mouerint quidẽ amplius aliorum sinistra iudicia, quos suprà dixi cõtemnere hæc studia: qui nihil aliud in vita curant, quàm vt rectè Latinè loqui videantur illis, qui dũtaxat, quod nesciunt, admirari aut plausu excipere consueuerunt. Hos facilè contemnere possumus: cùm sciam maximum quoque virum Hermolaum Barbarum, existimatum ab aliquo valde alienum fecisse ab instituto suo & dignitate, qui tantum studium in Plinio repurgando posuerit. Et tamen iste qui illũ notat, tanti precij est apud me, vt, cùm antea parum in literis videre semper à me iudicatus sit, nũc etiam cum toto illo iudi-

cio nihil ſapere mihi videatur. Nō dicam quid boni ex iſtis expectari poßit: hoc tãtùm ad miror, quo conſilio ſe conſecuturos putãt, vt prius eloquẽtes euadant, quàm Latinè loqui ſciant: cùm interea non ſentiant, nec quid flagitij committũt, cùm Ciceronem adeunt illotis pedibus: nec quàm ridiculi ſunt, qui illa penetralia eloquẽtiæ ſibi vnis patere putant: quòd, vt illum autorem ſolum tritum habeant, non modò à cæteris omnibus abhorrent, ſed etiam eorum lectione iuuentuti interdicunt. Nec cogitant veteres illos meliore fato vſos quàm nos, quibus nec aliena lingua loquendum erat: & cùm eloquentiæ ſtudebant, nunquam illa ſecula iis viris caruerũt, à quibus diſcere poſſent. Nos contrà, quibus & peregrinæ linguæ ediſcendæ, & ad earum perfectam cognitionem tot autores peruolutandi ſunt: & cùm ad eloquentiæ ſtudium aliquam viam nobis ſtrauimus, longè aliud inſtitutum nobis tenendum eſt, quàm ſolent iſti argutuli magiſtri, qui pulchrè ſecũ agi putant, cùm Ariſtotelem, quem ipſi ignorant, pueris prælegũt, vixdum aliqua linguæ Latinæ cognitione imbutis: tantùm abeſt vt Ariſtotelem Græcè loquentem audire poßint: & ita ſplendore falſæ ſcientiæ obiecto perſtringunt illam aciem bonorum ingeniorum. Sed nos ad aliud animum

comparamus, quàm illorum ſtare craßis iudiciis, & operam noſtram, quam in hunc autorem impendimus, minimè luſiſſe putamus, ſi, quanta quãta eſt, ſtudioſos iuuare poteſt. Nam autores bonos recognoſcere, contrà quàm iſti malignè vellicant, etſi non ſummi ingenij eſt, non tamen mediocris operæ eſt. Et tametſi in eo negotio interdum falli neceſſe eſt: non tamen ita omnino luditur opera, vt non laude dignus ſit qui magnum autorem iuuare voluit. Hoc me multum conſolatur. nam & tot maculis ſcatet Varro, vt, in quo me deceperit iudicium meum, eæ ſolæ poßint ſuſtinere cauſſam defenſionis meæ. Et, quod caput eſt, is eſt autor, quem vel tantùm edidiſſe, plauſibile ſit apud ſtudioſos, nedum caſtigatiorem edidiſſe aliquid laudis mereatur. Deinde quia neceſſe fuit in multis coniectare tantùm, difficile eſt autem in omnibus præſtare poſſe cõiecturas: ſequuti ſumus ſapiẽtum iudicũ rationem. Ipſi, quod perpetuo iure nõ poſſunt, arbitrario decidunt. Idcirco cauimus nobis titulo, & Cõiectanea inſcripſimus: vt nõ habeãt iſti quid cauillentur in eo qui tãtùm partes dubitãtis ſuſceperit. Haud enim facilè cõcoquere poßũt, quòd poſt editiones duas Auguſtini, & Vertranij, aliquid noui me proferre ſperẽ, quod illos latuerit. Et tamen qui noſtras cũ illorũ animaduer-

ſionibus compararit, non ſolùm dicet nos vidiſſe quod ipſos fugerit, ſed etiã aliquid præterea monuiſſe, de quo ipſis nunquam in mentem venit. Neque hoc dictum velim, tanquã ignorem quantus vir ſit Auguſtinus, quem ſanè eruditißimum, ex ſuis ſcriptis expertus ſum: ſed vt ſciant iſti, longè felicius eum potuiſſe tractare hoc negotium ſi voluiſſet. Tolerabile enim erat, quòd in ea editione corrupta multa præterita ſunt, niſi ex emendatioribus pleraque in peius mutata eſſent. Cùm igitur, Ludouice Caſtanæe, iuuenis nobilißime & eruditißime, in animo habuiſſem, hæc Coniectanea ſaltem ſola nõ edere, quòd multa eiuſmodi in alios bonos autores habeam, & poterant vnà cum illis publicari: tamen placuit hæc in gratiam tuam edere, quia ea iudicarim melius in nomine tuo apparere, quàm ſi in aliud tempus premerentur, & tam bonam occaſionem vtrique amitteremus: illa, talem patronum inueniendi: ego, meam in te voluntatem ſignificandi. Quod quidẽ multis de cauſſis facio: tum quòd ex nobilitate noſtra non potui inuenire magis literarum amãtem, quàm te: cuius ingenium tale eſt, vt etiam ſine literis videatur cultum eſſe potuiſſe: tantum autem literarum conſecutus es, vt vel ſatis ad ſummam gloriam eſſe poßit. Tum ſi quis quæ-

rendus erat cui multum me debere fatear, tu profectò vnus occurristi, cuius & plurima in me extant beneficia, & quotidie magis ac magis eam de te spem facis, vt cuius liberalitati multa accepta refero, eius etiam virtutem admirari cogar. Vale, ex Castro vestro Rupipozæorum, IIII *Idus Decemb.* CIↃ.IↃ.LXIIII.

IOSEPHI SCALIGERI CONIECTANEA SEV ANNOTATIONES IN QUARTUM LIBRUM M. TERENTII VARRONIS DE LINGUA LATINA.

PAGINA I.

CVM DEMONSTRATVR in quo non debet pertendi, & pertenditur.] Pertenditur legendum esse, & ante nos annotauit Vertranius. Pertendere enim τὸ ἐγκαρτερεῖν ad verbum. Propertius,

Quòd si pertendens animo vestita cubaris,
Scissa veste meas experiere manus. Plautus Captiuis more suo allusit ad etymologiam veram. Non enim à pertendendo, vt vult Varro, sed à pertinendo. Ita enim ait, *Quid aus? tenaxne eius pater?* PH. *Imò epol pertinax.* Pulchrè quid inter pertinaciam esset & peruicaciã docet Attius poeta in Myrmidonibus, elegantissimis versibus: quorum acumen meruit vt hîc ascriberentur, ne corruptos legas apud Nonium,

Tu pertinaciam esse Antiloche hanc prædicas
Ego peruicaciam aio, & hac me vti volo.
Nam peruicacem dici me esse, & vincere
Perfacilè patior: pertinacem nil moror.
Hæc fortes sequitur; illam indocti possident.
Tu addis quod vitio est, demis quod probro datur.

3 HIC commonendum esse putaui.] Romana editio, & Vertranius, *hîc commonendum esse non putaui.* Malé. Ait enim Varro, quæ diligenter tractauerit in alijs libris, hîc ea se non repetiturum, tantùm commonendum modò putat lectorem.

3 HINC Pacuuius Rudentisibilus.] Eodem modo Repandirostrum, & Cortinipotens Lucillio,

Hunccine ego vnquã Hiacynthi homine cortinipotentis
Delicijs contendi? Sic etiam Laberius de Ariete:
Reciprocicornem, lanicutem, vestitrahum. στρεψικέρωτα, δασύμαλλον, ἑλκυσίπεπλον. Et Pacuuius finxit Curuifrons. Sed ita corriges locum Nonij mirè deprauatum: Armenta genere neutro, plerunque fœminino. Ennius:
-ad armentas ipsius easdem. Pacuuius:
Tu curuifrontes pascere armentas soles. Huc referendum & illam compositionem Lucillij, quanquam magis Aristophanicam:
Transuerso ordine posuit hippocampelephantocamelos.
Neque alienum erit ab hoc loco, Hegesandri veteris poetæ epigramma in sophistas apponere:

Ὀφρυανασπασίδαι, ῥινεγκαταπηξογένειοι,
Σακκογενειοτρόφοι, καὶ λοπαδαρπαγίδαι.
Ἑιματανωπερίβαλλοι, νηλιποκαιβλεπίλασι,
Νυκτιλαθραιοφάγοι, νυκτιπαταπλάγιοι.
Μειρακιεξαπάται, καὶ συλλαβοπευσιλαβηταὶ,
Δοξοματαιοσόφοι, ζητααρετησιάδαι. Videamus num & nos impunè cum Lucillio hæc imitatione Græcorum tentare possimus:

Silonicaperones, vibrissasperomenti,
Manticobarbicolæ, exterebropatinæ,
Planipedatquelucernitui, suffarcinamicti,
Noctilatentiuori, noctidolostudij.
Pullipremoplagij, futelocaptiotricæ,
Rumigeraucupidæ, nugicanoricrepi.

3 CHLAMYDE contorta clupeat brachium.] Pacuuij ex Hermiona, vt citat Nonius,
Currum liquit: chlamyde contorta astu clupeat brachiũ.
Liuius libro XXV, id genus loquendi mitigauit. Ita enim scribit, Inter hæc dicta paludamento circum læuũ brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Valerius Flaccus lib. III,
-chlamys imbellis circundedit ostro
Torta manum, strictóque vias præfulgurat ense. Hoc voluit Pollux lib. IIII. ἐφαπτὶς, inquit, συστρεμμάτιόν τι φοινικοῦν, ἢ πορφυροῦν, ὃ περὶ τὴν χεῖρα εἶχον οἱ πολεμοῦντες, ἢ θηρῶντες. Chlamydem autem peregrinantes sumere soli-

tos docet Plautus Mercatore. Ibi enim adolescens profectionem adornans, ita loquitur,

-chlamydem sumã denuo. Itẽ de curru paulò pòst:

Postea iam in currum conscendi: iam lora in manus cepi meas.

3 QVARTVS, vbi est aditus, & initia, Regis.] Non videtur eruditissimo Adr. Turnebo aliquid mutandum: neque ego mehercule censeo. Quartus, inquit, aditus, regis est: id est, magnum fecerit qui ad eum accesserit. Ita loquebantur veteres. Plautus Pœnolo,

Rex sum, si ego illum hodie hominem ad me allexero.

In editione Romana lectio antiqua mutata est.

3 NOLVI præterire eos, &c.] Nõ hoc ait Varro, se nolle præterire eos qui significationes tantùm verborũ expediunt: imò contrà, se aliquid maius iis præstiturum. Ipse postea sese explicat. Itaque *Volui* legendum, non, vt antea, *nolui*.

3 IN EO verbo quod finxisset Ennius causam neglegere.] *Eo in Verbo, quod finxisset Ennius, caussari: neglegere quod antè rex Latinus finxisset.* Hic est germanus huius loci sensus, & vera lectio.

4 TOTIDEM verborum. Horum enim, &c.] Postrema duo verba vacant: quorum alterum conflatum est ex præcedentis simili desinentia: alterum quomodo huc irrepserit, nescio. Itaque inducenda sunt. Porrò huiusce diuisionis meminerat libro XX rerum humanarum, citante Nonio: *Et ea quæ ad mortales pertinent, quadripartitò dispertierim: in homines, in loca, in tempora, in res.*

4 O TERRA trita.] Si nomen tragœdiæ posuisset Varro, minus laboraremus ad coniecturam: nunc difficile est tam corrupto loco mederi: cùm de quo, & quis loquatur, & in qua fabula, nesciamus. Multi multa adduxerunt ad correctionem huius loci, partim ex se, partim ex libris manuscriptis: quæ tamen omnia mendosa puto. Quòd si locus esset coniecturæ, ita lubenter legerim:

O terra tritaui, in cuius mæro Liberi

Fanum locaui- Et, vt ingenuè fatear, valde mihi

persuasi hanc meam coniecturam veram esse. Nam aduerbium *Vbi*, ex eo conflatum puto, quòd videtur in manu scriptis *tritabi* pro *tritaui* scriptum fuisse. Qui error quàm frequens sit in libris calamo exaratis, nemo nescit: & nos demonstrabimus in his libris non semel ad eum modum peccatum esse.

§ AB EO præco dicitur locare, quoad vsque id emit quoad in aliquo consistit precium.] Legendũ proculdubio, Quod vsque idem it, quoad in aliquo cõsistit pretium. Et, nisi valde fallor, memini olim quoque ita sensisse doctiss. Adr. Turnebum, cùm hæc cum illo communicarem. Idem vsq; it ergo dictum vel de præcone, qui semper vagatur, donec inuenerit in quo consistat pretium: vel de merce, quæ semper ἐπαναστάζει, & incerta est, donec in eo mancupe consistit qui auctionẽ euicerit. Quo in significatu Plautus dicit, *It ad me lucrum*: nimirum vt in eo consistat & quiescat.

§ ITAQVE dicit Andromacha, Noctique caua, &c.] Scribendum: *Itaque dicit Andromeda nocti:*

Quæ caua cæli signitenentibus

Conficis bigis. Sunt enim Anapæstici ex Andromeda Ennii: quam fabulam vertit ex Euripide. Id autem cognoscimus ex dramate Aristophanis, cui nomen Θεσμοφοριάζουσαι. In ea fabula Aristophanes more suo Euripidem insectatur: & ex eius poetæ Andromeda παρῳδίαν confecit, qua hominem salsè deridet. In illis igitur quæ dicuntur ex persona Andromedæ, habentur & hæc, ex quibus Latina versa sunt.

-ὦ νὺξ ἱερὰ,
ὡς μακρὸν ἵππευμα διώκεις,
ἀστεροειδέα νῶτα διφρεύουσ'
αἰθέρος ἱερᾶς
τοῦ σεμνοτάτου δι' ὀλύμπου. Citãtur & ab interprete Theocriti in Pharmaceutria. Ex quibus apparet non Andromacha, sed Andromeda legendum esse. vtranque enim scripsit Ennius. Sed quemadmodum hìc Andromacha pro Andromeda: ita etiam alibi contrà Andromeda, pro Andromacha: vt apud Nonium mendosè ex Andromeda citatur hic versus,

Nam vbi introducta est, puerúmque vt lauerent, collocãt in clupeo: cùm sit ex Andromacha. quod cognoscimus ex Euripide in Troadibus: vbi cadauer Astyanactis pueri lotum defertur in clypeo à Talthybio: cuius hæc verba apud ipsum Euripidem,

Ἔλουσα νεκρὸν, κἀπέλουσα τραύματα. Scripserunt autem Andromedam tres summi poetæ veteres: Liuius Andronicus, Ennius, Attius. Tamen Attius raro vertit integras fabulas ex veteribus Grecis: sed de suo edidit. Argumento est, quòd Armorum iudicium scripsit post Pacuuium, qui eius nominis alteram ex Æschylo vertit: item Medeam, post Ennianam ex Euripide conuersam: Telephum, post illam quam ex Euripide quoque idem Ennius mutuatus fuerat: & multas alias. sic & Andromedã puto ex illius inuentione esse, non autem ex aliquo poeta Græco. Liuij verò Andromeda potuit esse interpretata ex Sophocle. Citatur enim ille poeta in Andromeda à Polluce lib. x. item Hesychio, voce κύρειον.

5 QVARE vt à cauo, &c.] Particulam *vt* puto vacare, & ita legendum, *Quare à cauo cauea, & caullæ, & conuallis, cauata vallis, & cauædium: vt cauum sit ortum, vnde omnia apud Hesiodum à caho: à cauo, cælum.*

5 CAVILAE.] Mendosè manifestò pro Caulæ. Error ex veteri scriptura. Nam Caullæ scriptum fuit duplici l, vt Paullus. Inde fecerunt Cauilæ. Varroni ἔτυμον cæli à Cauo deducenti adstipulatur Lucretius, qui dixit *Caulas ætheris.*

6 CAVATAE cauitione.] Scio apud veteres Cauitionem dictum pro cautione: & ita posset legi, *Cauete cauitione:* vt id non ineptè videri posset vsurpari solitum in formulis. At quæ ratio est, vt cauere à cauo deductum sit? Fortasse ex his duabus vocibus faciendũ cauædiũ: vel, & cauiar, à cauatione. Cauiar, vt soliar, lacunar, &c.

6 PROPTER limitare iter.] Perperam hîc Vertranius putat legendum esse, militare iter. Nam Varro ait terminos constitutos esse in agris propter iter limitare. Ea est tantùm semita modica, quæ relinquitur inter duo cõfinia, lata pedes v, ex duodecim tabularũ præscripto. Militaris verò via est ἡ λεωφόρος. Quòd si de ea sẽsisset

Varro, non dicendum erat iter militare, ſed via militaris. Nam viæ ſignificatio latius patet. Ineptè verò Varro terminum à terendo deducit, cùm ſciat τέρμα Græcè dici.

6 QVAE ſola teri poſſunt, ſola terræ.] Lege, *Quæ ſolo teri poſſunt, ſola terræ.* Lucretius,

Auia Pieridum perago loca, nullius antè
Trita ſolo--Solum enim, infimum pedis calcaneum, & calceamenti ſolea. Plaut. *Qui auro habet ſuppactum ſolum.*

6 IDEO Ennium in terram cadentes dicere:-cubitis pinſibant humum.] Homericum:

Αὐτὸς δ' ἐν κονίῃσι πεσὼν ἕλε γαῖαν ἀγοστῷ. Idem Ennius Annali X. *Pinſebant terram genibus*--
Apud Diomedem perperam ceram, pro terram.

6 AB EO quod Romanus combuſtus.] Ab eo quod quom Romanus combuſtus. Neque enim hìc ponenda negatio. Videndus Cicero II de Legib. Nam etiam ſi Romæ cōbuſtus eſſet, nō dicebatur humatus, antequam iuſta perſoluta eſſent: neque propriè ſitus, niſi impoſita inſcriptione: quod fiebat denicalibus feriis. Neque ante diem octauum ſepeliebatur, vt ait Seruius. Itaque intra id tempus dicebatur eſſe ſupra terram. Quod ſignificat Varro de vita populi Rom. lib. III, cùm ait, *Propinquæ adoleſcentulæ etiam anthracinis, proximæ amiculo nigello, capillo demiſſo ſequerentur luctum: & dum ſupra terram eſſet, riciniis lugerent: funere ipſo, pullis palliis amictæ.* Hęc ille. Vt ante nouēdiale ſacrum, ſupra terram eſſe diceretur: vbi vreretur, locus ille, Vſtrina: cùm conditus eſſet, funus: poſt denicale ſacrum, humatus: vbi humatus, locus ille ſepulchrum, & τύμβος. In verbis Varronis quædam, quæ corrupta legabantur apud Nonium, emendauimus: & diuulſa duo teſtimonia in vnum coniunximus.

6 AVT SI os exceptum eſt mortui ad familiam expurgandam.] Etiam digitum abſcindi ad eam rem teſtatur Feſtus. Membrum, inquit, abſcindi mortuo dicebatur, cùm digitus eius decidebatur: ad quod ſeruatum iuſta fierent, reliquo combuſto. Id autem ad pur-

gandam familiam certo genere februi, quod vocabant Exuerrias

6 FVNESTA manet,& dicitur humilior.] Nō tantum doleo vicem huius loci, quanquam pessimè est acceptus: quantum admiror non esse animaduersum ab iis qui hunc autorem purgandum susceperunt: vt satis constet insigniter esse deprauatum. Et sine magno negotio vulnus aperiri, fortasse etiam curari poterit. Disputabat enim Varro de hoc nomine *Humus*, & ab eo deriuatis. Ea disputatio non continuata est, sed propter pagellarum transpositionem perturbata, ad eum vsque locum vbi iterum de deriuatis ab humo differit, ibi, *Vbi nunc est Roma septem montium*, &c. Quæ sanè olim coniuncta erant cum hoc loco. Quòd enim hoc verum non sit, nemo aduersabitur, qui viderit in duobus his locis Varronem non sibi constare: hîc, quòd subitò interruperit eam disputationem: ibi, quòd ex interrupto eam repetierit, neque loco neque ratione vlla ita postulante. Aliter enim neutrobi cohærent illa. Neque est quòd quis miretur tantum interualli & hiatus interiectum esse. id enim non solùm hìc sed & alibi in hisce libris accidit, & in Nonij Marcelli commentariis. Vnumquodque autem significabimus suo loco. Igitur ita hęc restituenda sunt in suam pristinam sedem: *Et dicitur humilior. Hinc Vbi nunc est Roma, septem montium demissior, infimus: humillimus, quod in mundo infima humus. Humor hinc itaque. Ideo Lucilius.*

Terra abit in nimbos, imbrésque— Pacuuius:

Exhalat auram terra, atque auroram humidam: humectam. *Hinc ager Vliginosus, humidissimus. Hinc Vdus, Vuidus. Hinc sudor aquæ Vis deorsum. Hinc terra Vmbria humilius. Sunt quæ ab humo, Vt Apulia, & Latium,* &c.

6 ET DICITVR humilior.] Si non est mendum, familia quæ in luctu est, non dicetur humilior, vt putat Vertranius: sed potius mortuus ipse ante nouendiale sacrum. Nam & eodem modo supra terram esse dicebatur, vt suprà annotauimus. Sin aliter, legendum cum iis quæ distracta esse demonstraui, ita, *Hinc quauis deorsum terra, Vt Vmbria, humilior.*

6 QVAB ad humum, &c.] Hîc quoque ordo inuersus multùm nocuit, & Varronem sibi ipsi aduersari facit: cùm ita potius scribendum sit: *Sunt quæ ab humo, vt Apulia, & Latium: aut declinata ab hominibus, vt Sabini, & Lucani: vtrũque, vt Etruria, & Tusci.* Quippe docet ab humo declinari, quòd Etruria: ab hominibus, quòd Tusci dicerentur.

7 VT NOSTRI Augures publicè dixerunt.] Lege, *Vt nostri Augures publicei dissẽrũt.* Publicei pro publici. Cicero, *Publicei Augures signis & auspiciis postea vidento.*

7 QVOCIRCA Gabinus quo siue peregrinus.] *Quocirca Gabinus quoque peregrinus.* Neque enim vera est aliorum correctio. Et suprà, *Eo enim ex agro Romano primùm progrediebantur:* lege *Romani.* alij legunt *Romam.*

7 QVÒD fructus capiebant ex agro plano, Campus dictus.] Inepta est hæc etymologia, sicut & de agro culto, à coalescendo potius quàm à colendo. Siculi circum, aut hippodromum, καμπὸν vocabant, à flexu equorum, & quadrigarum quæ ibi certabant. Inde omnia plana καμποὶ dicti: poetæ vocant Æquora terræ. Vnde καμπτῆρες metæ. Pacuuius Tantalo, citante Nonio:

Extremum intra campterem, ipsum
Iam prægreditur Parthenopæum.

8 DIVIDIT in eos cùm scribit Sulpicius.] Sæpenumerò accidit vt vna vox corrupta aliã secũ trahat aduentitiam, & alienam: vt hîc videre possumus. Olim enim sine dubio præpositio IN hîc non legebatur: sed factum est vt propter verbum *Diuidit*, quod quidem corruptum est, ea huc irrepserit. Hæc enim est vera lectio, *Alludit eò cùm scribit Sulpitius.* Nã prima litera coaluit cum vltima præcedentis vocis *Rura*. & ex i factum est l. vt suprà, in *Cauile*, pro *cauile*.

8 PLEBEI rura largitur ad areã.] *Ad aream*, potes interpretari, ad annuas messes percipiendas. id est, vt quotannis percipiantur fructus. Suspicor tamen legendum esse, *Plebei rura largiuntur adoream*, vel *largitura*. id est, quę vberes fructus fundunt, & largo manat copia cornu. Antiqui Romani omnem ex agris prouentum vocabant Adoream. Plautus Amphitruone:

Qui

Qui præda atque agro adoreáque affecit popularis suos.
Falsum verò est quod dicit Varro, Rura dicta, quòd rursus ex iis percipiantur fructus: cùm sint ex Græco ἄρουρα, prima litera abiecta: vt ἀμέλγω, mulgeo: & alia eiusmodi.

8 PRAEDA dicta, &c.] Hic hiatum factum esse in Varrone, & cæco apparet. Quare enim Varro de præda iniecit mentionem, cùm quæreret etymon Ruris? sed, vt quod sentio aperiam, videntur ea deesse, in quibus explicabat Varro quid esset Adorea in exemplo Sulpitij antea adducto. Ad quod declarandum videtur laudasse versiculum Plauti ex Amphitruone suprà à nobis productum,

Qui præda atque agro adoreáque affecit popularis suos.
Vnde, quòd nunc disserat de præda, id esse ex testimonio Plauti, quod ipse explanat propter verba illa Sulpitii. Porro nihil est mutandum in verbis Varronis, vt putat Vertranius. nam etiam prædam vocabant id quo in locationibus & rebus mancupi & aliis eiusmodi publicè cauebatur.

9 HINC sudor quamuis deorsum in terra vmbra.] Quidam legunt: *Hinc sudor quiuis in terra imber.* Quod sanè falsum est, etiamsi nescio quid simile voluerit Empedocles. Alii verisimilius, nihilo tamen verius: *Hinc vdor. Aquæ vis deorsum in terra, imber.* Ego puto: *Hinc vdor, aquæ vis deorsum. Hinc terra Vmbria.* Quòd scilicet ab aquarum vi, Vmbri: nimirum ἀπὸ τῶν ὄμβρων. Autores, Diodorus, Solinus, & alii. Vel de Vmbria iniecit mentionem, quòd cùm agat de infimis locis, & quę in eis sunt, fortasse humilem situm Vmbriæ innuit: & ita tunc legendum esset, *Hinc vdor. Hinc quamuis deorsum terra, vt Vmbria, humilior.* Ita etiam locutus est in libris De re rustica. Nam *deorsum habitare* dixit, pro, in humilibus locis habitare. De situ verò Vmbriæ, notum est, humilem maxima ex parte esse. Hinc Propertius dixit Meuaniam sitam loco plano & cauo. Athenæus quoque lib. XII, ait luxui maximè deditos fuisse, quòd similem ac Lydi regionem haberent, qui & ipsi deliciarum infamia flagrarunt. Etiam Lydiam planam esse, & humilem ostendit prouerbium, Λυδὸν εἰς πεδίον προκαλεῖν. Quare & Vmbrorum talem fuisse, & Sybaritarum: de quibus di-

ctum propterea, quòd neque orientem solem neque occidentē viderent. Verba Athænei sunt hęc: τὸ τῶν Ὀμβρικῶν ἔθνος ἐπιεικῶς εἶναι ἀβροδίαιτον, παραπλησίως τε βιοτεύειν τοῖς Λυδοῖς, χώραν τ' ἔχειν ἀγαθήν. ὅθεν παρελθεῖν εἰς εὐδαιμονίαν. propterea dicútur pingues Persio. Eò etiam spectauit Plautus Milite, cùm ait:

Minimè sputator, screator sum: itidem minimè muccidus.
Post Ephesi sum natus, non in Apulia, aut Vmbria.

rusticos & crapulæ deditos innuit. Catullus quoque in Scazonte in Egnatium videtur idem voluisse, & ita corrigendus versiculus in eo epigrammate:

Aut porcus Vmber, aut obesus Etruscus. Vbi hodie perperam, vt puto, legitur, *parcus Vmber.* Ita enim veteres, vt nos quoque hodie vulgò facimus, homines pingues & obesos, porcos vocabant. Pomponius Vernionibus:

Porcus est, quem amare cœpi, pinguis, non pulcher puer.

Hodie vulgò apud Nonium falsò legitur *Orcus*. Menander in Piscatore, loquens de Dionysio Heracleæ Ponticæ tyranno, παχὺς γὰρ ὗς ἔκειτ' ἐπὶ στόμα. De huius Dionysii edacitate, & immensa corporis mole, plura Athenæus lib. x I I. Itaque errat Alciatus, qui, vbicunque fit mentio Vmbrorum apud Plautum, Ouidium, & alios, parcos vult intelligi. Quod ita non esse, demonstratum est. Etiam magnus ille vir eo errore in alium longè maiorem protractus est: qui apud Plutarchum in Symposiacis putarit de Vmbrorum cœnis parcis & frugalibus mentionem fieri: cùm tamen neque ipsi frugales fuerint, neque ea sit mens Plutarchi. Locus autem quem ille intelligit, neque posuit, est Symposiacωn lib. I I, ca. x, τὰς γὰρ Ὀμβρικὰς ἐκείνας δαῖτας οὐ χρὴ μεταφέρειν ἐκ τῶν στρατιωτικῶν καὶ παρεμβολικῶν ἐνταῦθα δείπνων. ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῶν παλαιῶν φιλανθρωπίαν ζηλοῦν, οὐ μόνον ὁμοβίους, οὐδὲ ὁμορόφους, ἀλλὰ καὶ ὁμοκρίνικας καὶ ὁμοσίτους (potest & ὁμοσπόνδους) τὸ πᾶσαν σέβεσθαι κοινωνίαν ἐν τιμῇ τιθεμένους. Nam ibi non intelligendum de Vmbrorum cœnis, sed catulorum, & ferarum. ὀμβρίκια enim & ὄβρια Æliano, & ὀβρίκαλα Æschylo dicuntur catuli ferarum. Vnde etiam ex musimone fero animali & ouibus natos prisci

Latini Vmbros vocabant. Intellexit ergo Plutarchus prandium feratum, καὶ τὸ μονοφαγεῖν, cuius nemo particeps est: atque adeò, vt Plautus ait, *cùm quis singulas escas deuorat.* Quod & prouerbialiter dictum Plutarcho: & allusit Seneca epistola XIX, *Visceratio,* inquit, *sine amico, vita leonis ac lupi est.* Latius equidem diuagatus sum. sed & necesse fuit ea adducere quæ opus essent ad probandã coniecturam nostrã, & ad ea diluenda quæ contrà obiici possent. Quare de Vmbria intellexit Varro, aut quòd ἀπὸ τῶν ὄμβρων, aut quòd humilis eius sit. agit enim de humo.

9 VNDE sumi potest, puteus.] In superioris memoriæ excusis, *Vnde sumi pote, Puteus.* Quæ vera est lectio, quanquam eodem sensu. Si aliquid mutandum esset, legerem: *Vnde sumitur potus, puteus.* Sed nihil mutandum. Ita enim alibi locutus est, vbi scribit Simpulum vas dictum à sumendo. Est autem valde λεπτολόγος καὶ ψυχρωτάτη, hoc est ineptissima, etymologia: si quidem putat ab illo nomine *pote* dictum *puteum.* Quare enim fons quoque, ex quo sumi pote, ita dictus non est?

9 NISI potius, quòd Æoles dicebant ποταμόν: sic potura à potu, non vt nunc.] Editio Romana, *Nisi potius, quòd Æoles dicebãt* τὸν πύθιον καὶ ποταμόν. Atqui neq; πύθιον Græca est dictio in eum sensum: neque ποταμὸς puteum significat. Et tametsi alterutrum id significasset, vno tãtùm contentus fuisset Varro: & etymon alicuius vocis nõ potest deduci à duabus vocibus ita dissimilibus, vt sunt ποταμὸς καὶ πύθιον. Vertranius certè pro vera hanc amplexus est lectionem: cùm meo quidem iudicio illa vera sit quam reponemus, sic, *Nisi potius, quòd Aeoles dicebant* ποτῆρα ἀπὸ τοῦ πότου, *non, vt nunc,* φρέαρ. Vt taceam de *potura*, voce nihili, & nunquam à bono autore vsurpata. Est autem ποτὴρ, quæ πίστρα apud poetas, nisi me fallit iudicium. Et non est quòd pro legitimis vocibus spurias & adulterinas supponamus. Nam in eadem editione Romana, quòd postrema verba legerint sic, *Non, vti nunc,* à πόσω: quid sibi velint ea voce nulli rei, non video: nihil enim significat. Vertranius certè eam secutus est. Quod autem eos induxerit vt πύθιον hîc reposuerint, id accidit, puto, quia apud Hesychium

legerant, πύθιον, τὸ ὕδωρ, Θουκυδίδης. Cùm tamen in Thucydide ſemper πύθιον pro templo Apollinis accipiatur: vtpote quod alium ſignificatum non habeat. Quare aut errauit Heſychius, aut locus ille mancus & corruptus eſt.

9 PVTEOLI.] Strabo lib. v, ἑξῆς δέ εἰσιν αἱ περὶ Δικαιαρχίαν ἀκταὶ, καὶ αὐτὴ ἡ πόλις· ἦν δὲ πρότερον μὲν ἐπίνειον Κυμαίων ἐπ' ὀφρύος ἱδρυμένον· κατὰ δὲ τὴν Ἀννίβα στρατείαν συνῴκισαν Ῥωμαῖοι, καὶ μετωνόμασαν Ποτιόλους, ἀπὸ τῶν φρεάτων. οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων, ὅτι ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ, μέχρι Βαιῶν, καὶ τῆς Κυμαίας, θείου πλῆρές ἐστι, καὶ πυρὸς, καὶ θερμῶν ὑδάτων. Stephanus ab vtroque, Δικαιαρχία, inquit, πόλις Ἰταλίας. ταύτην δέ φασι κεκλῆσθαι Ποτιόλους. πότια δὲ τὰ φρέατα καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ὄλυρι δὲ, τὸ ὄζειν.

9 ITA QVE eum Afranius Puticulos in Togata appellat.] *Putilucos* legendum eſſe, ipſius Varronis verba facilè demonſtrant.

9 STAGNVM à Græco.] Reſtitue, *Stagnum à Græco* στεγνόν. Malè enim in editione Ro. στεμνόν. Aliud enim eſt στεμνὸς, vt ſciunt qui legerunt ſaltem Ariſtophanem. Στεγνὸν igitur, quòd contineat aquam, neque manare poſſit, vt etiam Feſtus ſcripſit. Vnde Statiuæ aquæ dicuntur, quæ cõtrariæ ſunt manantibus, & perennibus: cuiuſmodi ſunt fontes, riui, fluuii. Varro de admirandis, ad Fundanium ſocerum: *Secundò de ſtatiuis aquis, vt ſunt lacus, & ſtagna, & putea, & maria.* Plinius lib. II, cap. LXXXIIX, *In eadem & oppidum hauſtum profundo, alióque motu terræ ſtatiuas emerſiſſe.* Ita enim lego, nõ *Statinas*, vt habent vulgata exempla: præcipuè, cùm in veteribus calamo exaratis legatur *ſtagnũ*, quod ſanè declaratio eſt eius vocis: deinde in textum irrepſit, cùm eſſet ab aliquo ſtudioſo in ora libri annotata. *Statinas* verò repoſuit, qui legerat apud Statium *Statinas* renatas dici: quaſi ea ſit mens Plinii. Nam ſi ita eſſet, Plinius dixiſſet inſulam in planitie campi extitiſſe. Quod ſanè non ridiculum modò, ſed & ἀδύνατον. Statiuas verò dicebant, quomodo calidas & frigidas, & Baianas, & Albulas, cùm ſubintelligerent Aquas.

9 QVOD nomẽ habet primã.] In editione Romana de ſuo correxerunt, *Quod nomen habuit primũ*: malè, nam

nullo negotio emẽdari poterat: *Stagnum à Græco στεγνὸν, quod non habet rimam.* Siquidem Græci vocant στεγνὸν, quod minimè rimosum est, & fideliter continet: cui contrarium Latinum Futile. Sequentia Varronis verba facilè probant coniecturam nostram.

9 STILLICIDIA, fluuia, quæ vt ita fluant, cadántque.] Repono, *Stillicidia, flumina, aquæ, vti fluant cadántque.* Vt in Senatusconsulto quod extat apud Frontinum, *Quominus ea aqua ire, cadere, fluere, &c.* Vnde caducæ aquæ, quæ ex diuidiis, seu castellis, & fistularum manationibus fluebant.

9 AMITERNINI.] Nempe qui ἀμφιτέρμονες poetis Græcis.

9 QVI aliter facit, indagabili ex ambitu caussam dicit.] Si non est mendum in nomine *indagabili*, erit quod Græci dicunt ὑπεύθυνος: tunc autem legendum erit *indagabilis.* Sed nihil affirmo. Est autem ex veteri formula dictum, quæ seruabatur in legibus scribendis: QVI ALITER FAXIT, CAPITALE ESTO. Vt in legibus Numæ Regis, SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSVS IOVI SACER ESTO. ἐὰν ἄλλως, ἐὰν ἄλλως ποιήσῃ τις, τῷ νόμῳ ἔνοχος ἔστω. familiare apud Demosthenem. Forsitan igitur *Indagabilis ex ambitu*, ἐξεταστέος, ὑπεύθυνος, ἔνοχος. Sic dictum apud bonos autores, Indagare crimen.

10 APPELLATVM Tibrim.] Tebrim ex Plinio lib. III, cap. V. In editione Romana, *Dehebrim.* Et suprà, *Tiberis, quod caput extra Latiũ:* lege *quoius caput.*

10 SVNT & nomina.] Multa desunt.

11 AB EO latè Saturniam terram, vt etiã Ennius appellat.] Apparet manifestò esse versiculum Ennij,

-Saturnius illi

Nomen erat, de quo latè Saturnia terra. In fragmẽtis Originum quæ extant nomine Catonis, idem Ennij ἀκροτελεύτιον legitur: *A quo Saturnia olim, vbi nunc Capitolium: & ab ea latè Saturnia terra.* Itaq; illud Virgilij desumptum est ex Ennio,

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

11 CVIVS vestigia, quòd quatum itur, &c.] Ita

hic locus legendus est, nulla penè licentia : *Cuius vestigia, quod qua num itur, Velabrum: & vnde ascendebant ad Rumiā, Noua via: vbi lucus, & sacellū Larum.* Duo, inquit, sunt vestigia, quòd ille locus olim aquis inundatus esset : Primum, quòd, qui locus nunc pedibus aditur, retinet nomen Velabri: quæ quidem appellatio ostendit, olim solitum velaturis traiici. Alterum, quòd, vnde ascendebant, dicitur nunc Noua via, vtpote quòd antea ibi semper via non fuisset. Vertranius secutus est eam lectionem quæ ex duabus maximè corrupta erat. itaque ei non assentior.

11 CVM Argeorum sacraria in septem & XX partes vrbis sint disposita.] Distributa primùm fuit vrbs in quatuor vrbanas tribus, Esquilinam, Collitiam, Palatinam & Suburanam. Per quas diffusi erant Argei, per XXVII sacraria. Ab eo infrà in sacris Argeorum scriptum est, PRIMAE REGIONIS QVARTVM SACRARIVM. Itaque videtur Vertranius aliter sensisse: in quo sanè errat.

12 SACRA quotquot mensibus feruntur in arcem.] Quot Idibus scilicet, cùm mactabatur agna Ioui. Ouid. *Idibus alba Ioui grandior agna cadit.* Ab eo dicebatur agna Idulis, ex cuius lana conficiebant Flamines Diales albogaleros suos. Et sacra illa quæ hic innuit Varro, dicebantur Idulia. Festus de sacra via loquens: *Quidam*, inquit, *dictam putant, quòd eo itinere vtantur sacerdotes idulium sacrorum conficiendorū caussa.* Quare non assentior viro eruditissimo A. Augustino, qui *Edulium* legendum putat.

12 QVOD ibi lucus Fagutalis & Larium. Querquetulanum sacellum, & lucus Martis.] Puto legendum: *Quod ibi lucus Fagutalis, & Virarum querquetulanum sacellum, & lucus Mefitis.* Festus, *Querquetulanæ Viræ putantur significari Nymphæ præsidentes querceto virescenti: quod genus syluæ indicant intra portam, quæ ab eo dicta sit querquetulana.* Ergo Viræ querquetulanæ nihil aliud sunt, puto, quàm quæ Græcè χλωρίδες καὶ ἁμαδρυάδες dicuntur. De Mefiti verò meminit Festus & Seruius.

12 QVORVM angusti fines, non mirum.] Taxat luxum sui temporis. Quare verba eiusdem Varronis ex libro I de vita populi Rom. huc spectant. Citantur quidem illa tribus locis dispersa apud Nonium: quæ nos coniunximus ad hunc modum: *Hæc ædis, quæ nunc est, multis annis pòst facta fuit: quia omnia regiis temporibus delubra parua facta, vt in cætero cultu. Quæ sunt consentanea, quod sint paupertina, sine elegantia, ac cum castimonia. Quid inter hos Ioues intersit, & eos qui ex marmore, ebore, auro, nunc fiunt, potes animo aduertere & horum temporum diuitias, & illorum paupertates.* Hæc ille. Ouidius, *Iuppiter angusta vix totus stabat in æde.* Videntur ea, quæ ex eodem Varrone adducit Clemens Alexādrinus, non longè ab superioribus abfuisse. τὸ παλαιὸν, inquit, δόρυ φησὶ γεγονέναι τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον Οὐάρρων ὁ ξυγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὡρμηκότων.

13 SEPTIMIVS mons quinticepsos lucū Poetilium, ex quibus est.] Lego, *Septimius mons quinticeps lucum Poetilium, Esquiliis est.* Et frequens mendum hîc inoleuit. Nā malè *quinticepsos, sexticepsos* scriptum est, pro, *quinticeps, sexticeps, &c.* Neque enim *primicepsos* dixit, sed *primiceps.*

13 COLLIS salutaris quarticeps aduorsum est Pilonoris ædem Salutis.] Substituerunt hîc nonnulli *Pilonoris* pro *Pila Naris*: vt eo modo dicta sit *Pila Naris*, quomodo Pila Tiburtina. Sed quomodo reliqua cohærere aptè possint, ipsi viderint. Alij *Pila Honoris*, alij *Honoris ædem*, maiore imprudentia. Non enim, nisi fallor, antiquior fuit Honoris ædes, ea quæ vota est à Cl. Marcello, bello Gallico, ad Clastidiū. Alia autē à C. Mario ex Cimbricis manubiis dedicata fuit. Tantum verò abest vt vtrauis harū hic intelligatur, vt libri Argeorum non minus CCC annis præcedāt Cl. Marcellū. Sed profectò errarunt librarij, qui non meminerunt, cùm hæc exscriberēt, in iis multa esse quæ postea non fuerunt in vsu: ex quo factum est vt *Pilonoris* corruptū fuerit ex antiquo genitiuo *Apolineris*. Ita enim legendum fuerat: *Collis salutaris quarticeps aduorsum est Apo-*

lineris ædem & Salutis. In colle enim Quirinali hi particulares fuerũt, Collis Salutaris, Apollinaris, Martialis, Latiaris. Apolineris vel Apelineris, antiquo declinatu, vt Boueris, Sueris, Ioueris, regerum, lapiderum, nucerum. Sic apud Festum *Nec erim*, pro, *Nec eum*. Sic puto Cn. Martium vatem, autorem vetustissimum, eo declinatu vsum esse, cùm præsertim aliter in hexametro versu vix facilè locum habere possit nomen Apollinis. Extat autem apud Liuium carmen illud, seu vaticiniũ, alienis quidem verbis, & quasi mitigatum à Liuio, deterso illo situ & squalore vetustatis. Veritus enim fuit ne simplex illa rusticitas versuum inquinaret delicias illas & lucem orationis suæ. Non tamen ita mutauit, vt diuinandi locum maxima ex parte non reliquerit illis qui restituere vellent. Quæ, nisi fallor, ita ab autore relicta fuerant,

Romulidæ, si perduellis expellere voltis,
Et vomicam, quæ gentium longe alienigenarum
Venit, Apolineri voueatis censeo ludos,
Quiqui Apolineri fiant commune quotannis.
Prætor ibus ludis faciundis ollu' praesto,
Qui summum poplo plebeique endo Vrbe dabit ius.
Poplos poblicitus cum dederit è stipe partem,
Conferiunt vti priuatim pro seque suisque.
At bis quinque viri sacra Græco ritu obeunto.
Hæc si faxitis rectè, gaudebitis semper,
Atque adeo fiet melior res poblica vostra.
Nam is Dius vostros perduellis stinguet ad vnum,
Qui vostros campos placide nunc ruraque pascunt.

13 COLLIS Mutialis.] *Collis Martialis* legẽdum esse, autor Dionysius lib. IX, ἐν δὲ τῇ πόλει, inquit, τὸν ναὸν τοῦ Πιςίου Διὸς Σπόριος Πόςουμιος ὁ συνύπατος αὐτοῦ καθιέρωσε, μηνὸς Ιουνίου ταῖς καλουμέναις νώναις, ἐπὶ τοῦ Ε᾽νυαλίου λόφου.

13 APVD Turaculum.] In antiquitus excusis, qui semper aliqua veræ lectionis vestigia retinent, legitur *Auraculum.* Quod sanè ostendit legendum esse *Auguraculum.* ad verbum id est τὸ οἰωνοσκοπεῖον. Festus, *Auguraculum appellabant antiqui quam nos arcẽ dicimus: quòd ibi augures publicè auspicarentur.*

13 EVNDEM hunc locum à pecore dictum putant quidam.] Nihil deesse videtur: quia cùm dicit *à pecore dictum*, forsan intelligit à pecoris balatu, vt Næuius. Videndum tamen num ita scripserit Varro, *Eundem hunc locum Pecuscum à pecore dictum putant quidam.* Festus, *Pecuscum Palatij dicta est ea regio Vrbis, quam Romulus obuersam posuit ea parte in qua plurimū erat agri Romani ad mare versus, & qua mollißimè adibatur Vrbs.* Equidem nil certi statuo: tamen non abs re esse putaui, indicare de ea re suspicionem meam.

14 QVOD ad ficum Ruminalem & hi ibi inuēti.] Vera lectio, *Quod ad ficum Ruminalem è Tibri inuecti.* Nemo paulò doctior negabit hâc veram esse, non quæ extat in editione Romana.

14 ET STE Harpocrates digito significat.] Ita emendatum est in Romana editione. sed ST vera est lectio. ST enim nota indicentis silentium apud Plautum & Terentium. Ita etiam legendum in exemplo Pomponij Attellanarij poetæ, adducto à Nonio,

Pater at st, negato esse hic me: operibo caput. Non tamen hîc Varro Harpocratis iniecit mentionem, tanquā tertij Dei, cùm satis esset Serapis & Isis: vt alterū, eundem cum Saturno, alteram, eandem cum Iside faceret. Sed apparet esse ex quodam poeta, qui horum trium simul mentionem faceret. Videtur autem ita scripsisse quisquis fuit vetus ille poeta,

-Sanctu' Serapis,

Isis, & Harpocrates, digito qui significat st. Suspicórque esse Lucillij: neque longè abfuisse ab iis quæ adducit Lactantius ex eodem poeta, de superstitioso cultu deorum. Porrò Ausonius nostrâs vocat eum Sigalionem, eo versu,

Aut tua Sigalion AEgyptius oscula signet. Post hæc verba in codice Romano legitur, *Qui sunt Taautes, & Astarte apud Phœnicas.* Quæ tamen verba non hîc magnopere necessaria videbantur. Quare suspicor de opinione potius addita fuisse: vt etiam addam, Taautem illum, non Phœnicum sed Ægyptiorum numen fuisse: quem alij Theuth vocant, vt Cicero in libris de Na-

tura Deorum. Aſtarte verò ea eſt quæ Aſtarot in diuinis literis vocatur. Id Phœnicum lingua ſonat greges, ἢ τὰ μῆλα: tanquam ſuſpiceris dictam à victimarum multitudine. Ea colebatur à Sidoniis, ſicut Dagon à reliquis Phœnicibus & Aſſyriis. Græcis dicitur Δερκετὼ, ἢ Δερκῶτις: nimirum detorta voce à Syriaco Adardaga. Significatio à piſce. Apud Macrob. Saturn. lib. 1, cap. XXI, *Architidis* perperam, pro *Dercitidis* hodie vulgò legitur.

14 QVAS Samothracia ante portas ſtatuit.] In codice Romano, *Quas Ambracia ante portas ſtatuit*: puto ex veteribus libris. Si enim alio conſilio fecerunt, rationem certè non habent cur hîc *Ambraciam* potiùs legi malint quàm *Samothraciam*: cùm ipſi dij magni nō in ea gente, ſed in Samothracia (vt & norunt omnes) colerentur. Quòd ſi de ſuo emēdarunt, non eſt quòd eorum coniecturis priorem lectionem poſtponamus. Sin autem ex veterum codicum autoritate, (quod magis puto) ſanè legēdum eſt *Imbraſia*. Ita enim Samothraciam dictam eſſe à fluuio Imbraſo tam notum eſt, quàm Imbraſum in Samothracia eſſe, qui prius Parthenius dicebatur: teſte Callimacho, ita canente,

Ἀντὶ δὲ σκλήδης Ἴμβρασον Παρθενίου.

Vide Stephanū. Vtut autem legeris, *Imbraſiam*, aut *Samothraciam*: habes vtriuſque rei autoritates.

14 DIVI potes.] De his multi multa: Dionyſius lib. 1, Macrob. interpres Apollonij. Dicuntur & κάβειροι. Quæ vox Phœnicia aut Syriaca eſt. Cabir enim eius gentis lingua ſignificat potem, ſiue potentem. Tertullianus libro de ſpectaculis, *Ante eas (columnas) tres aræ trinis Diis parent*, MAGNIS, POTENTIBVS, VALENTIBVS. *Eoſdem Samothracas exiſtimant.* Hæc ille. Pauſanias Caſtorem & Pollucem putat eſſe θεοὺς μεγάλους. Varroni ea opinio non placet.

15 OVA parire ſolet.] Sumptum ex Epicharmo,

Εὔμαιε, τὸ σοφόν ἐστιν οὐ καθ' ἓν μόνον.
Ἀλλ' ὅσσαπερ ζῇ πάντα, καὶ γνώμαν ἔχει.
Καὶ γὰρ τὸ θῆλυ τῶν ἀλεκτορίδων γένος,
Αἰ λῇς καταμαθεῖν ἀτενὲς, οὐ τίκτει τέκνα

ζῶντ', ἀλλ' ἐπιπόλαιον ποιεῖ ψυχὴν ἔχειν. Habētur apud Laertium in Platone.

15 EPICHARMVS.] Epicharmi, poetæ Pythagorici, quædam περὶ τῆς παλιγγενεσίας interpretatus est Ennius. Ab eo opus suum Epicharmum inscripsit: in quo illam παλιγγενεσίαν sibi accidisse in somnis, testatus est hoc versu, *Nā videbar somniare ego med esse mortuum.* Huc allusit Horatius,

Ennius, & sapiens, & fortis, & alter Homerus,
Vt critici dicunt, leuiter curare videtur
Quo promissa cadant & somnia Pythagorea. Caue autem confundas cum altero somnio eiusdem poetæ, cuius meminerat in primo Annali: in quo apparuisse sibi Homerum dicit in eo acroteleutio, *--visus Homerus adesse poeta.* Itaque scribit Lucretius,

Vnde sibi exortam semper florentis Homeri
Commemorat speciem.-- In eo somnio narrabat Homerus Ennio animam suam mutatam in pauonem, ea acroteleutide, *Commemini fieri me pauum,--* vt citat Charisius. Deinde ita mutatam in Ennij corpus insinuasse. Persius,

Cor iubet hoc Enni, postquam destertuit esse
Mæonides, Quintus pauone ex Pythagoreo. Postquam autem Q. Ennius factus esset κατὰ μετεμψύχωσιν ex illo pauone Pythagoreo, statim factum esse poetam, dum in Parnasso ea somniaret. Propertius,

Visus eram molli recubans Heliconis in vmbra, &c.

Deinde,

Vnde pater sitiens Ennius antè bibit. Quare allusit Persius ad illud somniū Ennij, in quo narrabat se esse factum poetam: quod tamen pauci animaduerterunt, cùm scribit,

Nec fonte labra prolui Caballino:
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, vt repentè sic poeta prodirem, &c.

15 ISTHIC est de sole sumptus ignis.] Ita distinguenda sunt hemistichia ista trochaica,

Isthic est de sole sumptus ignis, id est, sol est. Deinde,
-- Isque totus mentis est. Nam mētis pro mens dictum

eſt:quomodo idem in eodem ope re alibi,

Terra corpus eſt: at mentis ignis eſt.-- id eſt *Mens.* Ita citat Priſcianus ex Epichar mo Ennij. Puto autem ita integrum verſum enuntiandum eſſe,

Iſtic eſt de ſole ſumptus ignis, iſque mentis eſt. De hoc autem loco ſenſit idem Varro libro I De re ruſtica, capite IIII, *Eius principia, quæ mundi eſſe Ennius ſcribit, Aqua, Terra, Anima & Sol.* Pudet me referre quàm m lè acceptus ſit hic locus in editione Romana: adeò vt qui antea vulgò integer legebatur, nunc totus vitioſus in ea habeatur.

15 ATQVE humori ariditatem.] *Aritudinem* ex veteribus libris. Ita etiam Varro ipſe Prometheo lib. I penè iiſdem verbis,

Humanæ quandam ſtirpis gentem concoquit
Frigus, calori atque humori aritudinem
Miſcens.-- Qui verſus confuſi & valde deprauati vulgò leguntur apud Nonium Marcellum.

15 ESSE corpus terram, quæ peperit, ipſam capere, neque diſpendij facere hilum.] Verſus duo, qui ſunt excogitati à correctoribus Romanæ editionis, & nullius ſenſus ſunt, & longè abſunt à ſententia Varronis. Quanquam non caret ratione, quod pro *peperit,* reſtituerint deperit: quòd videntur ſuſpicati eſſe, Ennium hîc agere de coniunctione cæli & terræ, adducti illis verbis Euripidis,

Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ᾽ ὅταν ξηρὸν πέδον, & quæ ſequuntur. Sũt enim vulgò noti apud Athenæũ: item ex Æſchylo,

Ἐρᾷ μὲν ἁγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα &c. Vnde illud,

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus AEther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit.-- Papinius,
--ipſum in connubia Terræ
AEthera, cum pluuiis rareſcunt nubila, ſoluo. Quod eſt ex Scytharum opinione. Herodotus libro IIII, Θεοὺς δὲ μούνους τούσδε ἱλάσκονται, Ἱστίην μὲν μάλιστα, ἐπὶ δὲ Δία τε καὶ Γῆν· νομίζοντες τὴν Γῆν τοῦ Διὸς εἶναι γυναῖκα. Eſt apud Pauſaniam, Γῆς ἄγαλμα ἱκετευούσης ὗσαι οἱ τὸν Δία. Hæc ſunt quæ poſſunt nobis obiicere, vt tueãtur correctionem ſuam: quæ tota verſatur in ve bo *deperit.* Id verò alieniſſimũ

est mente Varronis, aut Ennij. Id enim volebat ille: animam ex æthere, corpus ex terra esse: vnumquodque verò illuc, vnde profectum erat, reuerti: vt idem Epicharmus, forsan in eodem opere, testatus fuerat, cùm ait, συνεκρίθη, καὶ διεκρίθη, καὶ ἀπῆνθεν, ὅθεν ἦλθε, πάλιν· γᾶ μὲν ἐς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω. τί τῶνδε χαλεπόν; Id ergo concludit elegãti metaphora, sumpta à fœneratoribus: Terram, quæ dederit corpus, iterum illud recipere, neque pati vt vllum dispendium, aut intertrimẽtum crediti fiat, quominus quod credidit, id ipsum recipiat. Vsurpat ergo Varro non versum, seruata metri lege, sed verba tantùm. Nam versus ipse citatur ab eo, lib. v i i i,

Quæ dedit illa, capit, neque dispendij facit hilum.

Quare nihil mutandum in hoc loco: hoc vno excepto, quòd pro *peperit*, legendum esse *dederit*, versus ille iam à nobis productus docet. Ex quibus vides quàm ridiculè illi duo versus huc quasi obtorto collo in alienas sedes irrepserint.

15 IDEO ea in nuptiis in limine adhibentur.] Idẽ Varro lib. x i de vita populi Rom. huius rei mentionem faciebat. Cuius duo exempla citãtur apud Nonium diuersis locis, quæ cõiungenda esse sententia ipsa indicat, ita, *Cùm à noua nupta ignis in face afferretur è foco eius sumptus, fax ex spinu allata esset, vti eam puer ingenuus afferret: contra nouo marito cùm item è foco in titione ex felici arbore, & in aquali aqua allata esset.* Reliqua deficiunt, in quibus, vt apparet, explicabatur februi genus, in quo torris ardens demergebatur in aquale: quod Græci vocant χέρνιβα. Idque plurimi erat apud veteres, vtpote cùm his cõstare vitam humanam crederent. Adeò vt quem vita priuari vellent, ei his duobus interdiceretur: cúmque vocabant extorrem, tanquam torris illius & χερνίβων exsortem. Itaque apud Hesychium vbi hodie vulgò legitur, ἄφικτος, ἀκάθαρτος, μιαρός, malo legere ἄφιτος: quod est ad verbum extorris. φιτὸς enim etiam torrem seu titionem significat, vt apud Lycophronem: quanquam ἄφικτος, παλαμναῖος posset videri dictus, propter Iouem ἀφίκτορα, id est ἱκέσιον. Sed prior lectio magis placet. In verbis Varronis *spinu* cor-

reximus, cùm anteà *pinu* legeretur. Apud Ouidium quoque ita legendũ est, *Exoptat puros spinea tæda deos.* Hodie perperam *pinea tæda.*

15 VENVS Cæligena.] οὐρανία. Plato Symposio de duabus Veneribus loquens, ἡ μέν γέ που, πρεσβυτέρα, καὶ ἀμήτωρ, Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἣν δὴ καὶ οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἡ δὲ, νεωτέρα, Διὸς καὶ Διώνης, ἣν δὴ πάνδημον καλοῦμεν. Pausanias, ἔθετο δὲ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ τὰς ἐπωνυμίας ἡ Ἁρμονία, τὴν μὲν, οὐρανίαν, ἐπὶ ἔρωτι καθαρῷ καὶ ἀπηλλαγμένῳ πόθου σωμάτων· πάνδημον δὲ, ἐπὶ ταῖς μίξεσι· τρίτην δὲ, ἀποστροφίαν, ἵνα ἐπιθυμίας τε ἀνόμου καὶ ἔργων ἀνοσίων ἀποστρέφῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Primam ergo, hoc est οὐρανίαν, Cæligenam interpretor, vt hîc: πάνδημον verò Volgiuagam. Lucretius, *Volgiuagáque vagus Venere.* ἀποστροφίαν autem Vorticordiam. *Vnde Venus verso nomina corde tenet,* Ouid. Ælian. de animalib. lib. x, ait τὴν οὐρανίαν Ἀφροδίτην coli ab Ægyptiis. Censebatur verò inter eos deos quibus fiebāt sacra νηφάλια, cuiusmodi Romæ fuit Rumia dea. Id puto quòd ei attribueretur diuinatio, cui qui dabāt operam, carebāt temeto. Artemidorus de ea loquens, ἀγαθὴ δὲ καὶ μάντεσι· πάσης γὰρ μαντικῆς καὶ προγνώσεως εὑρετὴς εἶναι νενόμισται. Nō immeritò igitur Ennius ait Anchisem edoctum fuisse vaticinandi scientiam à Venere: cuius hos duos versus citat Probus:

Atque Anchises doctũ Venus quem pulchra dearum
Fari donauit diuinum pectus habere.

16 IN ASOTO Ennij.] Non Asotum scripsit Ennius, sed Cæcilius. Itaque antiquitus excusi non *Asoto*, sed *Sota* habent: quæ vera est lectio, sed decurtata. Nam *Sotadico* legendum est. Citatur à Festo Ennius in Sotadico, -- *Cyprio bouis merendam.* Quod sanè est comma Sotadicum. Sicut iste versus est Sotadicus ex Ionicis à maiore,

Ibant malacam viere Veneriam corollam. Apud Festum idem error inoleuerat, qui & hic, *Asota,* pro *Sotadico,* vbi citat hunc versiculum,

Aliíque in mare voli magno tenere tonsam,
Alij rhetoricam tongent.-- Sed altera ἀκροστιχὶς à nobis addita est. Est & hic ex Sotadico Ennij apud eundem grammaticum,

Prope stagna, genus vbi lanigerum piscibus pascit.

16 IBANT malam viere Veneriam corollam.] Hic versiculus deprauatior legitur apud Censorinum, *Ibant mala eluere Veneriam corollam*. In aliis legi *malacci*, admoniti sumus ab iis qui hunc autorem Romæ ediderunt. Quam veram quidem lectionem, non tamen penitus à mẽdis vacuam Vertranius reiecit: cùm parua licentia restitui in integrum possit, si legeris *malacam* pro *malacci*. Coniecturam nostram confirmat Sotadicus versus, qui citatur ab Hephæstione: & mirum ni ex eo suum transtulerit Ennius. Eadem enim sententia, idem genus metri,

Ποίης τέρεν ἄνθος μαλακὸν μαλάξας. At Vertranius ex ea corrupta voce putauit μαλάχην legendum esse: quasi verò difficile esset μαλακὸν diuinare.

16 PALMA, quod ex vtraque parte.] In Romana editione, *Palmam dicunt, &c.* Sed prior lectio germana est & legitima, non quam ipsi supposuerũt. Dixit enim, *Ideo hac cum corona, & palma*: corona, quòd vinculum capitis: palma, quòd ex vtraque parte natura vincta habeat paria folia. Et ita Plutarch. Sympos. lib. VIII, ἔφη δὲ ἀπορεῖν τί δή ποτε τῶν ἀγώνων στέφανον ἄλλος ἄλλον ἔχει, τὸν δὲ φοίνικα κοινῇ πάντες. οὐ γὰρ ἐμέ γε, ἔφη, πείθουσιν οἱ τὴν ἰσότητα τῶν φύλλων, οἷον ἀντανισταμένων ἀεὶ καὶ συντρεχόντων, ἀγῶνι καὶ ἁμίλλῃ παραπλήσιόν τι ποιεῖν φάσκοντες.

16 QVAM haberent vim significantes Veneris.] Legendum, *Quam haberet vim significantes Veneris*. Significãtes, inquit, vim illam quam haberet Venus. Nihil planius hac lectione: tamen Vertranius emendauit, *Veneris res*: malè sanè, vt apparet.

16 QVARE quod cælum principium, ab satu dictus Saturnus: & quod ignis Saturnalibus cerei superioribus mittuntur.] Quòd, inquit, principiũ sit rerum, ab satu Saturnus dictus: & quòd ignis, quem constat generationis principium esse, propterea Saturnalibus ignes, id est, cerei lucentes dabantur. Nam quòd hic mutarit quædam Vertranius, valdè falsus est, cùm sensum Varronis assequi non quiret. Porro Saturni nomen Tuscũ esse omnes mihi concedent qui sciunt Syriacè,

& pro certo habent olim Tuſcorum linguam Aramæam fuiſſe. Saturnus enim lingua Syriaca ſignificat latentem. Vnde in agro Latino quaſi interpretātes vocarunt eum Latium, & eius vxorem Opem, Latiam. Et in Pontificalibus indigitamentis dicebatur, LATIA SATVRNI. Gellius libro XIII, capite XXI, Et ab eo Latium.

16 HAEC enim terris gentes dat.] Vſurpat verba ex Epicharmo Ennij, nulla religione metricæ legis, vt ſuprà feciſſe demonſtrauimus. Ita enim concinnandi ſunt,

Iſthæc terris gentes omnes peperit, & reſumit denuo:
Iſthæc dat cibaria: iſthæc omnibus fruges gerit.

16 QVAE quod gerit fruges, Geres.] Cicero quoque eidem etymo aſſentitur. Sed nos putamus dictam eſſe à Cereo antiquo verbo, quod eſt Creo. Niſi fortaſſe prius dicta fuerit Geres', vt volunt ipſi. At ne tūc quidem à gerendo erit, ſed à Græco Γῆρυς: ita enim prius vocabatur. Heſychius, Ἀχερὼ, καὶ Ὦπις, καὶ Ἑλλὰ, καὶ Γῆρυς, καὶ Γῆ, καὶ Δημήτηρ, ἡ αὐτή. Ex quibus etiam videas Opem Conſiuam, non ab ope, vt vult Varro, dictam: ſed veteribus quoque Græcis eam dictam Ὦπιν· à quo Latinè Ops.

16 ISTHIC eſt is Iuppiter, quem dico, quem Græci vocant Aerem.] Trochaici ſunt ex Epicharmo Ennij. Itaque omnes diſtinguendi ſunt, vnuſquiſque ordine ſuo. Quod tamen adeò negligenter præſtiterūt autores editionis Romanæ, vt plurima vltrò huc inferſerint inutilia, & aliena à lege metrica. Nihil enim mutandum in vulgata lectione, in qua conſtat ratio verſuum, modò vnumquenque verſum ordini ſuo reddas.

16 QVEM Græci vocant Aerem.--] Æſchylus apud Clementem Stromate v,

Ζεύς ἐστιν αἰθὴρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός.
Ζεύς τοι τὰ πάντα, χ' ὅ, τι τῶνδ' ὑπέρτερον. Item Democritus apud eundem in Protreptico: ἐνταῦθα, ὃ νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνες, πάντα διαμυθέεται, καὶ πάντα αὐτὸς οἶδεν, καὶ διδοῖ καὶ ἀφαιρέεται, καὶ βασιλεὺς αὐτὸς τῶν πάντων. Plato Comicus,
Ἀὴρ, ὃν ἄν τις ὀνομάσειε καὶ Δία. Pacuuius Chryſe:

Hoc

Hoc vide, circum supráque quod complexu continet
Terram, quod nostri Cælum memorant, Grai perhibent
AEthera.
Quicquid est hoc, omnia is animat, format, auget, alit, serat,
Sepelit, recipítque in sese omnia, omniúmque idem est pater.
Indidémque eadem, quæ oriũtur, deintegro æquè eodem occidunt. Primus versus adducitur à Varrone; secundus à Cicerone: reliqui ab eodem Cicerone. Itaque tria illa membra diuersis locis distracta ita connectenda esse non dubitamus. Lucretius imitatus est Pacuuium, cùm ita canit,
Denique iam tuere hoc, circum supráque quod omnem
Continet amplexu terram, & quæ sequuntur. Huc pertinent etiam verba Ennij,
At densis Aquila pinnis obnixa volabat
Vento, Graiugenum perhibet quémne AEthera lingua:
Nam vetus ἄημος, pro aere, vnde Animus. Citantur autem à Probo grammatico.

16 ET IDEM cùm exit quod oritur.] Lege, *Et idem tum exit, quom oritur.* Vetus scriptura decepit Vertranium, *Quom*, pro *Cum*. Ex quo imperiti librarij infinitis locis formarunt Quod.

17 QVIDAM negant sub tecto per hunc deierare oportere.] Meminit Plutarch. Quæstionib. Romanis cap. XXVIII. item idem Varro de liberis educandis: *Itaque domi rituis nostri, qui per Dium Fidium iurare volt, prodire solet in publicom.*

17 SANCTVM.] Qui res Romanas Græcè scripserunt, vocant Σάγκτον. Tamen Sanqualis porta dicta ab eo deo, ostendit *Sancum* dicendum esse. Propertius etymon aperit,
Hunc, quoniam manibus purgatum sanxerat orbem,
Sic Sancum Tatiæ composuere manus. Dionysius πίστιον Græcè reddit, quod Fidius Latinè: in quo multi errarunt, qui id nõ animaduerterunt. Apud Ouidium,
Quærebam, Nonas, Sanco Fidió ne referrem,
An tibi Semipater.-- mendũ est postremo versu;

cùm ſit legendum *Semo Pater.* Semonem eundem cum Sanco facit T. Liuius lib. VIII. Tamen in veteri inſcriptione Reatina legitur SEMIPATRI SANCO.

17 QVORVM, quod finis ortus, ortus dictus.] Poſterior vox perperam repetita eſt. Itaque hæc vera lectio, *Quorum quod finis, orcus dictus.* Quia, inquit, finis omnium rerum, propterea orcus dictus: quem orcum finem eſſe rerum iam omnes ſciunt. Sic Amphiaraus in Thebaide Statij, de orco loquens,

--*ô cunctis finitor maxime rerum.* Sanè Dieſpitrem eundem eſſe cum Dite nemo ignorat.

17 NOCTILVCA.] Horatius quoque eandem cum Luna facit: *Rite creſcentem face Noctilucam.* Leuinus verò vetuſtiſſimus autor videtur eam Venerem nominare: *Venerem igitur almum adorans, ſiue fœmina, ſiue mas eſt, ita vti alma Noctiluca eſt.* Quare ab eadem ratione dicitur Noctuuigila à Plauto Curculione, hoc eſt νυκτιλαμπής. Dicitur etiã hoc nomine lucerna. Varro Bimarco, *Noctilucam tollo, ad focum fero, inflo, anima reuiuiſcit.*

17 ET HIC, quod Luna in altitudinem & latitudinem ſimul, Diuiana appellata.] Scio hunc locum aliter in Romana editione legi: ſed qui eum emendare conati ſunt, veram lectionem aſſecuti non ſunt. Ea autem talis eſt, *Et hæc quod diuia in altitudinem, &c.* Satis patet cur ita legendum ſit: rationibus ſuperſedebo.

17 IGNIS à naſcendo, quòd hic naſcitur, & omne quod naſcitur, ignisſcindit.] Hic facta eſt verborum tranſpoſitio pro, *Quod hinc naſcitur omne, & quod naſcitur,* &c.

18 IGNIS ſcindit.] *Igneſcit,* alij: non malè. Forſaſſe melius, *Ignis indit.*

18 QVI denaſcitur.] Appoſitiſſimo verbo vſus eſt, imitatione Græcorum, qui eodem modo dicunt ἀπογίνεσθαι. Vſurparat & Caſſius Hemina, vetus autor. *Quæ nata ſunt,* inquit, *ea denaſci aiunt.* Nimirum extulit prouerbium Græcum,

Πᾶσι τοῖς γινομένοις καὶ θανεῖν ὀφείλεται.

18 ET FVLGVR, quod fulmine ictum contrariis diis.] Repone, *Fulguritum, quod fulmine ictum cōtrariis diis.* Nam quomodo legit Romana editio, siue ex veteribus libris ea lectio, siue de opinione reposita fuerit: ineptissima est: quam tamen Vertranius veritus est reiicere, adeò vt illam conatus sit emendare. Fulgurita igitur loca, fulgure icta, quæ & bidentalia. Ab eadem ratione fulguritæ arbores: ad quas qui sacrificia commouebant dicebantur strufertarii, à strue, & ferto, sacrificii genere, vt docet Cato. Dicebantur & obstita loca, de cælo tacta, & fanatica.

18 AD LACVM Cutiliensem.] Quod de Iuturnensis aquæ salubritate Varro suprà dixit, idem Strabo de Cutiliensi lacu: καὶ τὰ ἐν Κωτιλίαις ψυχρὰ ὕδατα, ἀφ᾽ ὧν καὶ πίνουσι, καὶ ἐγκαθίζοντες θεραπεύουσι νόσους. Siquidem oppidum quod ad eam paludem erat, dicebatur numero plurali Cutiliæ: & fortasse apud Catonem cap. CXXXV, vbi hodie legitur, *Vomeris indutilis optumus erit, trapeti Pompeiis: Romæ ad Rufi maceriam claues:* fortasse, inquam, legendum, *Vomeris Cutiliis optumus erit.* De quo ad eruditos referendum puto.

18 A QVO nuptiæ nuptus dictus.] *A quo nuptu, nuptiæ dictæ.* vel *nupta dicta. Luteæ demissos velarunt flammea vultus.* In Romana editione minus rectè.

18 AC VENTO illo quem Plautus dicit.] Etymon Veniliæ deducit Varro ab eo genere loquēdi quo aduenientem aliquem excipiebant, cùm dicebant, *Ventum gaudeo:* quod vsurpauit Plautus in versu modò à Varrone adducto. Ad quod idem allusit facetissimè in Curculione his verbis,

> CV. *Obsecro hercle facite ventum vt gaudeam.*
> PH. *Maxumè.* CV. *Quid facitis, quæso?* PH. *Ventum.*
> CV. *Nolo equidem mihi*
> *Fieri ventulum.* PH. *Quid igitur vis?* CV. *Esse, vt ventum gaudeam.*

Nam τὸ ῥιπίζειν dicebant Facere ventum. C. Licinius Imbrex, vetus comicus,

> *Resupina, obstito capitulo, sibi ventum facere tunicula.*

Quanquam melius & frequentius dicerent *Facere ven-*

tulum : vt parasitus correxerit imperitum iuuenem, ob insolentiam loquendi. Terentius Eunucho:

Cape hoc flabellum, & ventulum huic sic facito. Vertranius putauit hîc agi de vento secundo. In quo insigniter lapsus est. Nam quòd Varro nō poterat satis exprimere genus illud loquendi, iccirco adduxit versum Plauti. Si enim de vento secundo intellexisset, non opus erat versum Plauti laudare.

18 MAMERS.] Nouit & hoc nomen Martis Lycophron, cùm ait,

Κανδάον, ἢ Μαμερτὸν ὁπλίτην λύκον. Item,

Πολλῶν δ' ἐν αἰχμαῖς πημάτων ἀπάρξεται

Κανδάος, ἢ Μαμερτός.—

18 VIRTVS, vt viri vis, à virilitate.] Suspicor, *Virtus, vt viritus, à virilitate.*

18 AB IISDEM dicimus Herculem, Vestam.] Quomodo Herculem, si Græcè ἡρακλῆς; Quare meritò confodienda est hæc lectio, legendúmque, *Herem.* Imperitus scilicet librarius, cùm hæc exscriberet, putauit contractum nomen Herculis esse, scripsitque *Herculem.* Romana editio videtur huic meæ cōiecturæ suffragari: habet enim *Laram.* Quæ lectionis varietas meritò hūc locum suspectum reddit. Herem Marteam colebāt veteres, postquam creuerant hæreditatem.

18 FORTVNAM Fortem, Fidem. Ea re Sabinorum linguam olent, &c.] Lege, *Fortunam, Fortem, Fidem, Lares. Sabinorum linguam, &c.* Huius voti Tatij regis meminit Augustinus ex monumentis Varronis.

19 VT QVIDAM Græci greges Gergera.] Suspicor legēdum ἀγγαρα : quod nomen Græcis pro quauis multitudine sumitur. De qua satis multa Macrobius in Saturnalibus, itémque interpres Aristophanis ἀχαρνεῦσι. Apud Hesychium legitur γέργερα, τὰ πάντα. Fortasse & illud quoque hîc locum habere possit.

19 VRAEON.] Græci grammatici, τὰ ὑραῖα, μέρη τῶν ἰχθύων, sed propriè thunnorum. Persius,

--rubrúmque amplexa catinum

Cauda natat thunni.— At verò ὑραῖον aliud est Athenæo, ex thunno quoque & illud. Item ὑραῖα, quæ ad

verbum bellaria dicimus.

20 HIPPOPOTAMVS.] Dicebatur & Hippocampa, aliud sanè ab Hippocampo: quippe ἱππόκαμπος animalculum apud Dioscoridem : at Hippocampa, quòd Campas equos marinos dicerent, authore Festo: vel potius quòd καμπαὶ omnia cetacea : vnde finxit vocem καμπύλητος Epicharmus. Menander tamen Hippocampum non hippocampam dixit pro Hippopotamo, aut potius equo marino. Nonius, *Hippocampi, equi marini, à flexu caudarum, quæ piscosæ sunt: & est Græcum. Menander, Vehutos hippocampos in æternæ vsus, scire nocitur Delphino cinctis vehiculis, hippocampísque asperis.* Quæ verba si pristinæ integritati suæ restituero, putabo me studiosorum gratiam eo nomine nō parum demereri posse. Videamus igitur num ita scripserit ille grammaticus. Menander,

Οὐχ οὗτος ἱππόκαμπος ἐν αἰθέρι;

Nam & Centauri & Hippocampi & multa eiusmodi apparent in aere, vt est in Nebulis Aristophanis. Deinde Næuius,

--sirenes citis
Delphino iunctis vehiculis, hippocampísque asperis.

Videntur esse ex Ægistho Næuij: ex qua hos versus quos mox adducturi sumus, citat idem Nonius: & cum superioribus coniungendi sunt ad hunc modum:

--Tum autem lasciuum Nerei simum pecus
Ludens ad cantum classium lustratur: sirenes citis
Delphino iunctis vehiculis, hippocampísque asperis.

Ridiculum est, iunctos dicere currus immanes Nereidum iis pisciculis qui dicuntur Hippocampi. Sed nimirum hìc Hippopotami, vel alia quædam immania mōstra ex genere cetaceo. Nam καμπαὶ Cete vocabant, vt suprà admonuimus. Sanè hippopotamis vehi Neptunum indicat Statius in Thebaide,

Illic Ægæo Neptunus gurgite fessos
In portum deducit equos: prior haurit habenas
Vngula, postremi soluuntur in æquora pisces.

Ex quibus apparet non intelligi ἱππόκαμπον Dioscoridis, sed longè maius animal ex cetaceis: quod tamen commen-

titium putem, ſicuti pleraque alia veterum. Plinius quoque lib. XXXVI, cap. V, cùm ait, *In maxima dignatione Cn. Domitij delubro in Circo Flaminio Neptunus ipſe, Thetis, atque Achilles, Nereides, ſupra Delphinos & cete & Hippocampos ſedentes*: apertè recenſet eos inter cete, aut monſtra potius marina: ne quis putet eſſe ἱππόκαμπον Dioſcoridis & Galeni. Quod tamē quidam putarunt. At nos vidimus apud patrem noſtrū σκελετὸν hippocampi admodum elegantē: neque is excedebat trientalem magnitudinem, cùm ad dodrantalem peruenire velint quidam.

20 QVERQVEDVLA, Cercuris.] Illud κερκουρὶς, quod à duabus caudis confectum eſt, putamus adulterinum eſſe, & temerè in alienam poſſeſſionem irrepſiſſe. videtur enim potius κερκιδαλλὶς reponēdum eſſe. Illud enim ἐρωδιὸν veteres grammatici interpretantur: quanuis diſcrimē eſſe ſcio inter querquedulam & erodium. Certè hæc aliquando confundunt boni autores. Nam cùm attribuat Aratus ἐρωδιῷ προγνωστικὰ pluuię, Virgilius item illam Ardeam interpretetur: Varro contra eius ſimilem querquedulam id faceret canit, his verſibus:

Aut frigidos nimbos aqua caducis ter ruentis
Præmnuere aquatiles querquedulæ natantes. Quanquam & aliæ quoque aues futuram tempeſtatem prædicunt, vt cornix, & miluius, de quo ita idem Varro Seſquivlyſſe: *Iugere volitans miluos viſus, aquam è nubibus tortā indicat fore, vt tegillū ſibi paſtor ſumat*. Apud Nonium hodie legitur, *Vigere volitans mulſus*. Nos de coniectura ita correximus, cùm ſciremus ex Feſto milluios iugere dici, cùm vocem emittunt.

20 ATQVE eas diſſoluere, ab lytra.] *Atque eas diſſoluere, ab luere*. At Romana editio, itē vulgata, corruptè habebat *ab lytra*. Vertranius, ἀπὸ τῆς λύσεως, haud ſcio quàm bene.

20 ANTIQVI fibrum dicebant extremum.] Vt à cerno cribrum: à facio faber: à tumeo, tuber; à luo liber: deglubitur enim: à creſco, creber: à glubo, glaber: à ſcarreo (vnde ſcarroſus Lucillio, λεπρός) ſcaber: à ſuo, ſuber (inſuitur enim ſolo calceamenti: vnde

ea dicuntur κελτύματα Græcis) à craceo, craber, qui postea crabro, σφήξ. (Cracere significat gracilem esse Ennio, & σφηκώδεις graciles dicuntur apud veteres comicos.) Sic à finio, Fiber, extremus. Ab eadem mēte Mulciber, à mulcendo, non à mulcendo ferro. Nam Mulciber apud vetustissimos Latinos est propriè μειλίχιος θεός: qualis colebatur Athenis, qui & μαιμάκτης. Plutarchus περὶ ἀοργησίας.

21 FLAMINES, quod in Latio capite velato erant semper.] Illud *in Latio*, quidam suspectum habuerunt, non immeritó. Quis enim non videt illud παρέλκον. At quod pro eo *in sacro* reposuerunt, nihil pręter suspicionem afferre possunt. Nos hāc veram lectionem esse putamus: *Flamines, quòd licio in apice velati erant.* De apicibus vide quæ annotauimus lib. VI, Velati dicebantur qui caput cinctum licio laneo habebāt. Liuius lib. I, *Legatus vbi ad fines eorum venit vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen erat) audi Iuppiter, inquit, audite fines, &c.* Virg. l. lib. XII,

Velati lino, & verbenis tempora vincti. Sic supplica & velamenta dicebant τὴν ἱκετηρίαν, quòd nimirum filo laneo velatū erat caduceum. Itaq; ab eo dixit Plautus Orare velatis manibus. Hoc etiam vocabant velamina, & velatam colū. Græci dicunt στέμματα. Eurip. Oreste, ὦ στέμματα ξήνασ' ἐπέκλωσε θεὰ ἔχειν. id est vellera. Varro De re rustica: *quam* (lanam) *demptam, ac conglobatam, alij vellera, alij velamina appellant.* Quāquā apud Varronē pro velamina vulgo legatur vellimina.

21 VT APOLLINI etiam nunc.] Vera lectio, vt *Neapoli etiam nunc.* Strabo lib. v. loquens de Neapoli, πλεῖστα δὲ ἴχνη τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἐν ταῦθα σώζεται, γυμνάσιά τε, καὶ φρήτια, καὶ φρατρεία, καὶ ὀνόματα Ἑλληνικά, καί περ ὄντα Ῥωμαίων. Satis hoc vno Strabonis loco hęc emēdatio cōfirmatur.

21 QVAS in tuguriis certis &c.] Ita legit Vertranius. Neque tamen id commisisset, nisi editione Romana motus. Tamen falsus est, vt puto. Nam in augūriis certis obseruari aues Titias dixit, quòd non in omnibus obseruārentur, vt ex hoc loco apparet.

21 NAM PER hos fiebat vti iustum concipe-

retur bellum, & inde desitum.] Postremas duas voces putarunt vacare, cùm tamen dicat Varro, hoc iam obsoleuisse temporibus suis. Quod etiam idem ait apud Nonium. Itaque inde petat lector.

22 QVI vere nuntii Senatus essent.] Lege, *Quine nuntij Senatus essent.*

22 DICIT esse Græcè cohorton apud poetas dictum.] Certissimum est, vna litera dempta *Chorton* legendum. χόρτος, ὁ περίβολος apud poetas. Ἰλιάδ. λ,

Πίονα μηρί᾽ ἔκηε βοὸς Διὶ τερπικεραύνῳ.

Αὐλῆς ἐν χόρτῳ. — Item Ἰλιάδος ω,

Αὐλῆς ἐν χόρτοισι κυλινδόμενος κατὰ κόπρον. Inde Euripidi εὔχορτα πεδία. In editione Romana emendarunt κούρδον. Miror cur non nouas aures quærerent, quibus talia persuaderent, qui noua vocabula commenti sunt. Est enim hæc vox planè apud omnes autores inaudita.

22 MANIPVLOS exercitus noua manus.] *Manipulos*, pro *manipulus*, more antiquo, vt maritos apud Catullum. Quare facilè noris qua temeritate hæc lectio mutata sit in editione Romana.

23 NON à medendo, ac suendo, quæ omnino vltima. Huic rei earum rerum radices, &c.] Interpungendum ita: *Quæ omnino vltima huic rei.* Deinde, quæ sequuntur, transposita sunt: quæ ita suo lòco restituenda sunt, *Earum rerum radices in proximo libro aperientur: nec multa in eo obscura relinquam. Quare quòd ab arte artifex dicitur: similis caussa, quæ ab scientia vocatur aliqua, &c.*

24 QVOD sequitur verbum aduentum, & in ventum.] Diuerse castigatur, vel potius cruciatur, hic locus ab aliis. At hæc erat vera lectio: *Quod sequitur ceruum ad ventum.* Error natus, vt solet, ex ignoratione veteris scripturæ, quam non animaduerterant imperiti librarii. *Cerbum* enim scriptum erat, pro quo *verbum* legerunt. Idem error mirum quàm frequens sit in Nonianis codicibus: vt in exemplo Sisennæ, *Ferabite*, pro *fera vite. Et partim fera vite, partim lauro & arbusto ac multa pinu ac murtetis abūdat.* Nec defuerūt qui in suis magnificis Thesauris tanto labore consarcinatis *Fera-*

bitem pro agresti sumi apud veteres autores admonuerint. Itidem simile erratum apud eundem grammaticum in exemplo Varronis ab eo citato, verbo *satullare.* Nam cùm vetus librarius scripsisset *poluuro* pro *polubro* : ex eo factum vt *poluere* hodie legatur in codicibus Nonii:sed perperam,vt dixi,pro *polubro*:

Nec in polubro mystico coquam carnes,

Quibus satullem corpora,& famen ventris. Item eodẽ modo deprauatè leguntur verba Lucillij apud eundem: *Maximus si argento in verbi androgyni barbati mœcho cinædi.* Vbi tantum abest vt in scriptura solùm peccatum sit,vt etiam verba Lucillij manca sint. Nam ita scripserat Lucillius,

Maximu' si argenti sexcentum ac mille reliquit

Imberbi androgyni barbato mœchocinædo.

In verbi ergo pro *Imberbi.* Et volebat ostendere Nonius,imberbẽ,non imberbú,vsurpatum esse à Lucillio.

24 ET INVENTVM.] Vertranius *in ventum.* Forsan, *Hinc venatus.*

24 PECVS.] *Pecus ab eo quòd pascebant:à quo pecora vniuersa. Et quòd in pecore pecunia tum consistebat pastoribus,& standi fundamentum pes(à quo in ædificiis dicitur area pes magnus, & qui negotium instituit, pedem posuit)à pede pecudem appellarunt, vt ab eodẽ pedicam & pedisequam.* Ex his,quæ satis per se clara sunt, & Varronis mentem apertè demonstrant, satis cõstat, immeritò hęc in editione Romana mutata fuisse.Quod qui fecerunt, non videbant sanè quò spectabat mens Varronis,cùm pecudis etymon explanaret,quanquam nimis anxiè & exiliter. Quòd enim veteres pastores essent,id est pecuariam exercerent, & omnis eorum copia in pecore consisteret:consistendi autem fundamentum pes : à pede,inquit , pecudes appellarunt. Quia vt pes in homine,standi, sic pecus in re familiari pecuniæ fundamentú erat apud veteres. In quo vides Varronis λεπτολογίαν in disquirẽdis verború etymologiis:cùm dubium nõ sit pecudes quòd tonderentur πεκάδας dictas. Vnde πόκος apud Græcos , vellus apud nos remansit. Latini verò pecudes potius quàm pocudes dixerunt,

more suo: cùm & Apellinem pro Apolline dicerent: itē temperis, & pigneris, & elera, pro olera. Vnde Eluela, olera minuta, & Elueola vitis, quæ herbacei coloris esset. Titinnius:

Lenti calido eluela, rapula, rumices. Sic etiam *hemonem* pro homine.

24 PES MAGNVS.] *Pes magnus*, id est constratus. Ita vocabant veteres ὀπίπεδον τὸ ἐπὶ μῆκος καὶ πλάτος. Sic in libris de limitibus agrorum legitur: *Planum est quod Græci ἐπίπεδον appellant, nos constratos pedes: in quo lōgitudinē & latitudinē habeamus: per quem etiā agros, ædificiorū sola, & quib᷒ altitudo & crassitudo ponitur: & opera tectoria, inauraturas tabularū intelligimus, &c.* Plani nomine hîc intelligitur quod apud Varronē pesmagn᷒.

24 ET QVI negotium instituit pedē posuit.] Romani correctores castigarūt de suo, *& qui fundamentū instituit, &c.* malè: quanquam in musica qui πόδα instituit, dicitur βάσιν τιθέναι. Atqui non necessariò de ædificiis loquitur Varro: sed de iis tantùm quę μεταφορικῶς deducuntur à pede. Itaque allusit Plautus Asinaria,

Ego caput huic argento fui hodie repertundo. LIB. *Ego pes fui.* Ergo pes quoduis fundamentum. Hinc puto Nepotes dictos. Est enim vocabulum Græcum νέποδες, nepotes: quòd πὲς ipse, id est fundamētum generis, nō essent, sed tantùm ἀπόγονοι. Theocritus enim & Apollonius vsurparunt νέποδας pro nepotibus, ἀντὶ τῶν ἀπογόνων. Quod & Festus annotarat, vt cognoscimus ex eius reliquiis, in quibus etiam apparet citasse Callimachi autoritatem. Itaque puto me incidisse in eum locum Callimachi, quē Festus laudarat. Nam cùm ita citatum repererim apud grammaticos, οὐ γὰρ ἐργάτιν τρέφω τὴν μοῦσαν ὡς ὁ χῖος ὑλλίχου νέπους. equidem non dubito ita legere,

-ὸυ γὰρ ἐργάτιν τρέφω

Τὴν μοῦσαν, ὡς ὁ Κεῖος Ὑλλίχου νέπους.

Intelligit de Simonide.

24 PEDISE QVVS.] ὀπάων, ὀπαδός. Ab eadē ratione vocabāt A pedibus, & pedes. Plaut. Menæchmis: *Asseruato te hoc sultis nauales pedes.* Qui & pueri dicuntur, & Græcè παῖδες. Antiquitus παῖς por dicebatur, vnde Puer

factum: quòd Laconicè & plerisque Doriensibus pes πὸρ diceretur. Hinc Marcipor, Publipor, Quintipor. Varro, *Quintiporis Clodiani foria ac poemata gargaridians dices, O fortuna, ô Fors Fortuna.*

24 ID ENIM peculium primum.] *Indidem peculium primo: hinc peculatum, publicum furtum, & peculatorix oues, aliúdve quid.* Hæc enim inuersa erant.

24 PRIMO, vt cum pecore diceretur multa.] Nimium præceps fuit Vertranius in hoc loco transponẽdo. Dicit enim Varro peculatũ esse propriè, cùm auersa pecunia esset ex multa publica, quæ fiebat pecore: à quo pecore peculatum vult dictũ, cùm ea multa auertebatur. Nihil igitur mutandum.

24 EX QVA fructus maior.] Hoc sanè corrigere operosum fuerit, cùm cætera desiderentur. Neq; solùm ea deficiunt quibus de multa agebatur, sed etiam totum principium sequentium, in quibus animalium etymologias persequebatur. Tamen legerim, *Ex qua fructus de malo.* Nam facile fuit l in i mutari, vt alibi sæpe id accidit. Quod cùm factum esset, ex *maio, maior* fecerunt. Deinde addita præpositio, vt infinitis locis in his libris commissum est. Æs, fructum, lucrum de malo habere dicebantur, qui interuertendo aliquem lucrabantur. Ita loquuntur Plautus & Apuleius. Hoc est quod ait Aristophanes,

Οὐκ ἐκ δικαίου τὸν βίον κεκτημένοι.

24 HINC est quod Græcis illis vsus, quod βοῦς bos.] Manifestò huic tractatui deest principium. quod miror in neutra editione animaduersum esse. Neque tamen in eo solùm errarunt: sed etiam cùm vocem illam *Vsus* sustulerunt, quam putarent vacare. Atqui ex ea faciundum erat planè, & disertè, ὗς, sus. *Quod Græcis ὗς, sus, quod βοῦς, bos.*

24 CAPRA, carpa.] Turrenum siue Etruscum vocabulum. Hesych.

24 OMNICARPAE capræ.] Quisquis fuit is poeta qui hoc dixerit, senserat capras ποικιλοφάγους esse propter quod Archelaus semper febre laborare eas putauerat. Eupolis quoq; comicus idẽ sentiebat, cùm ita

capras loquentes introduxerat, βοσκόμεθα ὕλης παντοδαπῆς ἄπο, ἐλάτης κομάρῳ τε πτόρθους ἀποτρώγουσαι, & quę sequútur. Valde enim manca & corrupta sunt apud Plutarchum, & eius simiam Macrobium.

24 PORCVS, quod Sabini dicunt à primo porco, poride porcus.] Alii inferciunt pro animi sententia quicquid in buccam, vt aiunt. Hoc igitur quod in manu est agamus. Nam hæc est, quam veram putamus, lectio: *Porcus, quod Sabini dicunt aprum porcum: proinde porcus.* Qui meliorem attulerit, causam non dico quin meritò nostra explodatur.

24 Κάπρῳ καὶ πόρκῳ.] Idem De re rustica lib. II, *Porcus Græcum nomen est antiquum, sed obscuratum: quòd eum nunc vocant χοῖρον.* Vtrunque verum est. nam & Græca est vox, & ita obscurata vt neminem veterum, quod sciam, qui quidem hodie extent, ea vsum esse putem, prętér vnum Lycophronem. Cuius ascribam versus ex Alexandra,

> Σίθωνι πάτρα, καὶ τάφους Ἀτλαντίδος
> Δύπτης κέλωρος, ὅς ποτ' ἐν ῥαπτῷ κύτει,
> Ὁποῖα πόρκος ἰστρικὸς τετρασκελὴς
> Ἀσκῷ μονήρης, ἀμφελυτρώσας δέμας,
> Ῥειθυμνιάτης κέπφος ὣς, ἐνήξατο.

Nam quod interpres fratris simillimus, homo glorię & vanitatis Græcanicæ plenus, commẽtus est de nescio quo animali, quis non videt fabulosum esse? Non enim vult poeta Dardanum natasse vt porcum, aut potiùs vt animal illud quod excogitauit Tzetzes: sed vocat μονήρη, vt aprum. Nam apri μονιοὶ dicuntur, vt & apud Latinos posteros Singulares. Ælianus, καλοῦνται δὲ καὶ τῶν ὑῶν μονιοὶ τινές. Stultè enim facit, cùm putat duas comparationes eidem rei attribui: prima enim tãtùm quòd solus natarit: altera, quòd vt κέπφος. Quæ est de Homero sumpta, cùm idem de Mercurio canit. Deinde quàm ridiculus est in interpretatione illius vocis ἀσκῷ, quasi nõ potiùs viribus natarit. Quod dictum est per appositionem ῥαπτῷ κύτει. Et cùm vocat ἰστρικὰ, manifestò Ercynium aprum intelligit. Ergo qui postea κάπρος, primò apud veteres dictus est πόρκος.

24 NOSTRI aruiga.] Scribendum puto *Aringa.* Hesychius, ἄριχα, ἄῤῥεν πρόβατον. Quæ scriptura reponenda in Festo & Donato: apud quos mendosè *Aruga* & *Haruga* legitur.

24 ET IN Pontificiis libris videmus.] Vel *Pontificalibus.* Interpungendum autem post verbum *videmus.* Quod cùm in editione Romana factum non sit, tantum sibi permiserunt vt alterum verbum deleuerint: quòd viderent hæc duo commata aliter aptè hærere non posse. Cæterùm ita sensus perfectus est, nihil vt præterea ad sententiam desiderari videatur. Putarim tamen ita meliùs legi posse, *Et in Pontificalibus libris bidentes.* Nam hîc quoq; idem error nocuerat, de quo sæpe iam admonuimus: quia scriptum esset *videnteis.* Certè bidentes erant hostiæ quæ & cornigeræ essent, & duos dentes eminulos haberent: in qua sententia est Festus, etiamsi aliter disputetur apud Gellium. Hesychius, κεραΐδες, τῶν προβάτων τὰ θήλεα τὰ ἔνδον ὀδόντας ἔχοντα. Aliter, vt puto, si carerent illis, ἀτελεῖς erāt, & ad sacrificia ineptæ. Nam si bidens dicta est, quasi biens, cur bidentis, non bidennis, aut biennis, dicitur? Atqui magis aperit etymon, quòd & ambidentes apud veteres vocarentur. Sed id requirebatur in hostia, vt duos dentes haberet cæteris longiores: quemadmodum & in tauro τέλειος, vt diuersa cornua haberet, & patentia. Ab eo dicebantur Patales boues. Plautus Truculēto: *Ego ruri hamaxari me mauelim patalem bouem.* De hoc loco intelligit Festus, cùm scribit patalem bouem dici à Plauto, qui diuersa cornua habeat, & patentia. Meminit & dictione *Propatulum.* Itaq; & Græci quoque ab eadem mente eiusmodi boues vocarunt πεταλεῖς. Athenæus libro IX, πεταλίδων δὲ σνῶν μνημονεύει Ἀχαιὸς ὁ Ἐρετριεὺς ἐν Αἴθωνι Σατυρικῷ. deinde, πεταλίδας δὲ αὐτὰς εἴρηκε, μεταφέρων ἀπὸ τῶν μόσχων. οὗτοι γὰρ πεταλοὶ λέγονται ἀπὸ τῶν κεράτων, ὅταν αὐτὰ ἐκπέταλα ἔχωσι. Item & πηλωνεί. Hesychius, βοῦς πηλωνὸς, ὁ ἔχων ἀναπεπταμένα κέρατα.

25 AGNVS.] Ἀμνός. Item canis, κύων, κυνός. υ in α. vt κύλιξ calix.

25 NOCTICVLVS in custodia.] Miror corre-

ctores istos non vidisse, hanc vocem, quia nihil significaret, corrigendam fuisse: præsertim cùm etiam locos integros attentare conati sint. Hîc enim opus est eo epitheto quod iuuet Varronis sentẽtiam, qui à voce canis vult deduci nomen ipsius animalis: vt ita legendum esse appareat: *Quod hic item nictaculus in custodia, & in venando signum voce dat, canis dictus.* Est enim elegantissima vox à nictando detorta, quod Græci dicunt σκυζᾶν: quod solent facere canes in venatu, & in custodia. Ab illa ergo nictatione, qua signum dat (signa verò canere dicuntur) anxiè nimis & putidiusculè Varro canis etymon deducit. In libro P. Victorii scriptum *Noctulucus*: an perperam pro *Noctulugus*? Hanc etiam vocem vsurpauit Lucillius pro obscœno, id est mali ominis, quales sunt bubones, aut similes aues noctu lugentes. An quòd in somnis noctu σκυζᾶν solent? de quo elegantissimi versus Lucretij extant, & scripsit Æschylus in Diris,

> Ὄναρ διώκεις θῆρα, κλαγγαίνεις θ' ἅπερ
> Κύων, μέριμναν ὅποτ' ἐκλιπὼν πόνου.

25 IN custodia.] Veteres canes vocabant custodes: & contrà, qui custodiæ præfecti erant, canes. Æschylus Agamemnone,

> Γυναῖκα πιστὴν δ' ἐν δόμοις εὕροι μολὼν,
> Οἵαν περ οὖν ἔλειπε, δωμάτων κύνα.

Item ibidem,

> Λέγοιμ' ἂν ἄνδρα τόνδε, τῶν σταθμῶν κύνα,
> Σωτῆρα νηός.–

Columella, *Nunc, vti exordio sum priore pollicitus, de mutis custodibus loquar: quanquam canis dicitur falsò mutus custos.* In carmine obscœno,

> *Ne, dum me colitis, meúmque numen,*
> *Custodes habeatis irrumatos.*

id est canes. Plautus quoque in Milite αἰνιγματικῶς huc allusit. Cuius hæc verba,

> *Nam os columnatum poetæ inesse audiui barbaro,*
> *Cui bini custodes semper totis horis accubant.*

Næuium sentit poetam illum coniectum esse in vincula. Canem verò genus esse vinculi nemo paulò humanior

ignorat. Itaque custodes vocauit, quia ita canes quoque vocabantur.

25 ALEXANDRIA camelopardalis nuper aduecta.] C.Plinius lib.VIII, cap.XVIII, *Camelopardalis Dictatoris Cæsaris Circensibus ludis primùm visa Romæ.* Dion lib. XLIII, περὶ δὲ δὴ τῆς καμηλοπαρδάλεως ὀνομαζομένης λέγεται, ὅτι τότε πρῶτον ἐς τὴν Ῥώμην εἰσήχθη, καὶ πᾶσιν ὑπεδείχθη, & quæ sequuntur.graphicè enim eam describit.

25 CERVI quòd magna cornua gerant, quasi Gerui.] Cur non κεραοὶ potiùs? Item Volpes, quòd volat pedibus: quasi non sit ex ἀλώπηξ. Item virgultum à viridi: non autem, quòd prius, virguletum. Virgulæ, θάμνοι.

25 NVX.] Alij à nocendo, quomodo & Græcè quoq; κάρυον, παρὰ τὸ καρηβαρεῖν. Est autē vox Syriaca Luz. Sed L in N abiit: vt Lympha, Nympha.

26 RVTA, quam nunc πήγανον appellant.] Interpres Theriacorum Nicandri, ἰόλαος ἐν τῷ περὶ Πελοποννησιακῶν πόλεων, τὸ πήγανον ὑπὸ Πελοποννησίων ῥυτὴν καλεῖσθαί φησι. Hesychius, ῥυτά, τὰ σύμφυλα, καὶ πήγανον λευκόν.

26 CVCVMERES.] Cucumis, κυκυὸς apud veteres dicebatur. Inde nostrum Latinū: ne putes Varroni de hac re assentiendum.

26 EXTA ollica, quo, &c.] *Ollicoqua* ex Festo. Inde extaris aula Plauto.

26 PVLS ita appellata, quod ita Græci.] πόλτος. Vide Athenæum.

26 QVOD ita sonet, cum aqua feruēti insipitur.] Obsipare tamen & Insipare farinam, non Insipere, dicebant veteres: tametsi eodem modo Pomponius Attellanarum scriptor vsurpauit,

Facite vt ignis feruat, ligna insipite, far cōcidite. Quod verò dixit de sono feruētis pultis, simile Næuij *-bilbit amphora.* Item Eubuli comici apud Athenæū lib.VI,

λοπὰς παφλάζει βαρβαρῷ λαλήματι.

Patina cachinnat bulliente murmure.

26 PANIS.] Athenæus lib. III, πανὸς, ἄρτος, Μεσσάπιοι. καὶ τὴν πλησμονὴν πανίαν, καὶ πανία, τὰ πλήσματα. Deinde, καὶ Ῥωμαῖοι δὲ πανα τὸν ἄρτον καλοῦσι. Tamen non caret ratione quod ait Varro. Panus enim πηνίον, glomus. Vnde

quædam placentæ, quòd ad eum modum confictæ essent, πολύπαι dicebantur. Meminit Athen. lib. III. Clemens Alexand. Protrept. ἢ σησαμαῖ ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ πολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα. Glomus vocabatur Latinè, quòd πολύπη glomus. autor Festus. Vel est quod Pollux lib. VI, ὀνομάζετο δέ τινα καὶ πηνία, ἃ καὶ τοῖς πλακοῦσιν ἐπετίθετο, προσποιοικότα πηνίοις. λευκὰ δὲ ἦν τὴν χρόαν. quod Varro videtur innuere. Alioqui scio πηνίον & Doricè πανίον, ἀντὶ τῆς ἀτρακτυλλίδος sumi: cùm hic ἀντὶ τῆς πολύπης. Vnde & tumor inguinum (qui morbus pueros infestare solet) vocatur panus: & paniculæ Plinio τὰ πολυποδῆ. At Panicæ in milio aliud est: id enim à Græco etiam manauit. πηνίκη enim αἱ τρίχες, καὶ ἡ κόμη. Theophrastus φόβην vocat. τὰ μὲν, inquit, ἔχει στάχυν, τὰ δὲ χεδροπὰ, λοβόν· τὰ δὲ κεγχρώδη, φόβην. ἡ γὰρ καλαμώδης ἀπόφυσις, φόβη. Vnde apud eundem, ἀποχεῖται δὲ οὐκ εἰς στάχυν, ἀλλ' οἷον φόρβην, ὥσπερ ὁ κέγχρος, καὶ ἔλυμος. in illis, inquam, verbis perperam φόρβην legitur pro φόβην. Apud Plinium quoque libro XVIII, cap. VII, mendum insigne, vix paucis animaduersum, inoleuit, in illis verbis: *Milium, inquit, inter hos X annos ex India in Italiam inuectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine VII. prægrandibus culmis: lobas vocant: omnium frugum fertilissimum.* Nam *phobas* pro *lobas*, ex Theophrasto.

26 VNDE IN dictum, nisi ab eo quod Græci κόκκον.] *Vnde id dictum, ab eo quod Græcis κοκκών. à quo Græcis κόκκος granum dictum.* Potest ita legi vt posuimus.

26 TRITICVM, quod tritũ est spicis.] E spicis.

26 LIBVM, quod libaretur priusquam esset coctum.] Forsan, *quòd libaretur, prius quàm essent, coctum.* Quòd id libaretur coctum, priusquam essent, id est, comederent. Et fortasse illa vera est lectio.

27 CIRCVITVM æqualiter fundebant.] Hîc fundere, ἐλαύνειν. vnde ἐλατῆρ genus libi.

27 TRITON & placenta.] Poterat legi *Itrion*, ἴτριον, vt aliquando putauimus: postea tamen vera visa est lectio, *intritum*: præsertim cùm apud Latinos Itrion nunquam reperiatur. Est enim ἔνθρυπτον, καὶ πλακοῦς.

Athen.

Athen. interpretatur τριμμάτιον λεπτὸν διὰ σησάμου καὶ μέλιτος. Demosthenes, μισθὸν λαμβάνων τούτων ἔνθρυπτα, καὶ στρεπτοὺς, καὶ νήλατα. Hesychius, ἔνθρυπτα, τὰ ἐκπέμματα, ἢ τὰ ἐντελεσόμενα βρώματα. Meliùs tamen alibi legitur, ἔντειτον, τὸ Διονυσίου ἔμβρεγμα, ὃ Γαλάται ἔκβρεκτόν φασιν. Apud Apitium libro I X, Embractum Baianum legitur: quod est genus intriti: vt non dubitem legere intritum, καὶ πλακοῦντα. Tamen interere est verbum culinarium apud Terentium: *Tute hoc intristi*: vnde Intritum potius deducendum erat. Aliorum ridicula commēta nihil moramur, qui cùm hîc inepta vocabula τρύφον καὶ θρύλλον induxerint, facilè indicant ea ex sua culina, non ex Græcorum monumentis produxisse.

27 PVLMENTVM, quod edebant cum pulte.] Charisius legit, *Pulmentum, quod id cum pulte essent, vt Plautus. inde pulmentarium dictum*: longè meliùs sané. Locus verò Plauti, quem intelligit, extat in Aulularia,

Pulmentum quin es pridem eripuit miluius. vt Vertranium defecerit memoria, aut diligentia, qui in nulla comœdia Plauti extare putauerit.

27 HOC primum debuit pastoribus.] *Tepuit*: faceté. Hoc enim vult, Anteà pastores crudis tantùm vescebantur: cùm autem cocta cœperunt esse, hic fuit primus cibus inter illa cocta: maximè cùm puls, à quo pulmentum, sit primum coctorùm edulium. Romana editio & Vertranius hæc valde corrupta habent.

27 QVOD terræ rure Ruapa, vnde Rapa.] Romana editio, & Vertranius, οὐδὲν ὑγιές. Ita legendum erat, *Quòd è terra ruerent, Ruapa. vnde Rapa.* sanè ineptè è terra hæc etymologia eruitur à Varrone, quæ adeò terrestris sit & plena ruris. Græcum enim est ῥάπυς: vnde etiam ῥάφανος. Athenæus lib. I X, Σπεύσιππος δὲ ἐν δευτέρῳ ὁμοίων, ῥαφανίς, φησὶ, γογγυλὶς, καὶ ἄρρενος, ὅμοια. τὴν δὲ ῥάφυν Γλαῦκος ἐν τῷ ὀψαρτυτικῷ διὰ τοῦ π ψιλῶς καλεῖ ῥάπυν. Etiam suprà, vbi ait, *Caulis, lapathium, radix.* Sic enim antiqui Græci, quam nunc ῥάφανον. puto legendum καυλὸς, λαπάθιον, ῥάπυς. Nam ῥάδιξ aliud est.

27 SVILLA sic ab illis generibus cognominata.] Meliùs legeretur *à suillis generibus.*

27 PERNA à pede suis, à nomine eius.] In antiquitus excusis (apud quos semper certior lectio) ita legitur: *Perna à pede: Sueris à nomine eius.* Legerem, *Perna à pede sueris:* si verisimile esset Varronem ita locutum esse sicut temporibus Catonis, in quibus boueris, & Ioueris & similia dicebant. Sed neque, vt mihi persuadeo, ita Varro locutus est: neque, si ita legas, cætera quæ sequuntur, cohærent. Quid enim erit illud, *à nomine eius?* Quare videtur rectè legi in antiquitus excusis, vt sit, *Perna, à pede. Sueres à nomine eiusdem:* nempe suis: de quo paulo antè dixerat. Sueres verò inter suillæ partes annumerat Plautus Carbonaria, citante Festo, dictione *Spetile,*

Edo pernam, sumen, sueres, spetile, callum, glandia. Est autem spetile, pars carnosa infra vmbilicum suis. autor Festus. Græcè ἦτρον, τὸ ὑποκάτω τοῦ ὀμφαλοῦ μέρος. Vel dicamus Varronem veterem casum vsurpasse, *Perna à pede sueris,* ex verbis veteris grammatici, puta Sisennæ, aut Ælij. Deinde, *A nomine eius Offa.*

28 MVRTATVM à murta, quod ea largè fartũ.] Murta genere fœminino apud veteres, vt apud Catonem. Quare non mutandum erat: neque ego muto. De murtato Plin. lib. XV, de murto loquens, *Et alius bacæ vsus fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur, illã obtinens vicem: quodam etiam generosi obsonij nomine inde tracto, quod etiamnum Murtatum vocatur.*

28 AVGVMENTVM.] Meminit Arnobius libro VII.

28 MAGMENTVM.] Meminit idem eruditus scriptor, eodem libro. Erat autem daps quæ profanabatur à rusticis, Iano, Siluano, Marti, Ioui dapali &c. quãuis id non interpretatus sit Arnobius.

28 QVOD ad religionem magis pertinet.] Videtur legendum, *quod ad regionem magis pertinet.* Subiicit enim: *Itaque propter hoc montana fana constituta certis locis.* Nam ad id tantùm constituta erant, vt Iano, Marti (vt est apud Catonem) & Ioui dapali, item Siluano res diuina susciperetur à quodam rustico, siue ingenuo, siue seruo: cui sacro non interessent mulieres. Cato,

Mulier ad eam rem diuinam ne adsit, niue videat quomodo fiat. Itaque dixit Iuuenalis,

> *Nam quæ docta nimis cupit & facunda videri,*
> *Crure tenus medio tunicas substringere debet,*
> *Cædere Siluano porcum, quadrante lauari.*

28 QVOD imponeretur macte, ab eo quod Græci μᾶλλον.] Hæc est lectio veterum excusorum. Omnes enim illi *macte* habent: quæ vera est lectio. Quòd autem illud *macte* putant quidam Græcè exponere velle, hoc frustra est. Illud enim peccatum est propter ea quæ statim sequuntur, *Item Græci sigillatim, &c.* cùm ita, nisi fallor, scriptum reliquerit Varro: *Vel ab eo quòd, cùm imponeretur, macte dicerent.* Ipsi verò putarunt verbum *Dicerent* sine nomine, vacare. Extiterunt deinde qui illud *Macte* à Græco deduci sibi persuaserint. Itaque nonnullis visum est substituere μᾶλλον: aliis, μάπυς. Quidam etiam μάζδαν supposuerũt. Et quem lapidem non mouerunt vt Græcam vocem, quam putarent desiderari, supponerent? Nec defuerunt qui *mactre* legerent: quòd ita μάκτραν dici Græcè scirent. Quæ omnia magis eorum negligentiam quàm Varronis mentem aperiunt. Namque Magmenti duo etyma posuit Varro: vel quòd magis ad regionem faceret: vel quòd, cùm id Deo pollucerent, MACTE dicerent. Quòd enim ita dicerent in pollucenda dape, disertè legitur apud Catonem, *Macte hoce vino inferio esto: Macte hoce ferto esto: Macte hace dape pollucenda esto.* Est ergo illa vera lectio, quam coniectauimus, nisi valde nos fallit augurium nostrum. Non tamen alibi vsquam corruptior est quàm in editione Romana. quod cum bona venia eorum qui eius correctionis autores fuerint, dictum velim.

28 QVOM id imponeretur.] Imponere, verbum sacrorum. Ouidius, *-Cereale sacerdos*
Imponit libum- Iuuenalis,
-& farra imponite cultris. Aristoph.
Οὐδ᾽ ἂν θύσαιμ᾽, οὐδ᾽ ἂν ἀπείσαιμ᾽, οὐδ᾽ ἐπιθείην λιβανωτόν.

28 ITEM Græci singillatim, vt ouum, bulbum.] Puto, *Itẽ Græca fingit Latinum, vt ouum, bulbũ,* ᾠόν, βολβός.

Neque multùm ab hoc ſenſu mens Varronis abfuiſſe videtur.

28 LANA Græcum.] Poſſet putare quiſpiam hîc intelligi λάχνη, & extrita media, factũ lana, vt ab ἀράχνης araneus. Sed non ita eſt. λῆνος enim prius dicebatur, & Doribus λᾶνος. Apollonius lib. IIII,

Βεβρίθει λήνεσσιν ἐπηρεφές. Et λανιστὴ, οἱ κτενισταὶ apud veteres dicebantur, qui carebant (hoc eſt carminabant) lanam. Nec ſine cauſſa ad hoc teſtimonio Callimachi vtitur Varro, cùm & Æſchylus ipſe, cùm hanc vocem vſurparet, eam, vt à vulgi opinione paulò remotiorem interpretatus ſit. Cuius hæc verba ex Diris,

> Λήνει μεγίστῳ σωφρόνως ἐστεμμένον,
> Ἀργῆτι μαλλῷ· τῇδε γὰρ στρατεῖς ἐρῶ.

Solet enim interdum ille poeta, cùm quædam inſolentia verba aut duriuſcula ponit, eorum interpretamentum ſubiicere: vt in ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις,

> Ἅλω δὲ πολλὴν (ἀσπίδος κύκλον λέγω)
> Ἔφριξα δινήσαντος· οὐκ ἄλλως ἐρῶ.

Porrò ante hæc quædam deeſſe ſenſus ipſe ſatis docet.

28 TRAMA, quod trameat frigus, genus veſtimenti.] Omnino legendum, *Quòd trameat frugionis vestimentum.* Frugionia veſtimenta ſunt ea quæ *ricamata* vocant Itali dictione Syriaca: in quibus tramæ diuerſis modis retortæ, & perplexi mæandri ſunt. De Phrygione Varro κοσμοτορύνῃ, *Phrygio, qui puluinar poterat pingere, soliar leuigabat.* Ita legendum in Nonio.

28 TRAMA, quod trameat.] Trameat enim ſtamen & ſubſtemen. Perſius metaphoricῶs,

> *-mihi trama figuræ*
> *Sit reliqua: aſt illi tremat omento popa venter.* Ex Eurip.
> Τρίβωνες ἐκλιπόντες οἴχονται κρόκας.

Vnde defloccati ſenes dicuntur, metaphora ſumpta à veſtibus, quæ fratillos ſuos, id eſt villos, amiſerunt. Quæ & decotes dicebantur.

28 PANVELIVM: à panno, & voluendo filo.] Apud Iſidorum non prorſus malum autorem legitur

panuelium: item Hesychium, qui in Græca voce explicanda vsus est vocabulo Romano. Πῆνίον, inquit, πανίον, ἢ ἄτρακτος, εἰς ὃν εἱλεῖται ἡ κρόκη. Quæ si vera est lectio, videtur à pano luendo Panuelium dictum. Vnde hodie *diuidere* dicunt Francæ mulieres, à diuidendo, hoc est, luendo filo. Nisi sit quasi à deuiduando. Aristoteles libro v, Historiæ animalium, ἐκ δὲ τούτων βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναικῶν τινὲς ἀναπηνιζόμεναι. Nonius Panulam vocat.

29 CONVM, quod cogitur in acumen versus.] At ego, quod Græcè κῶνος.

29 HASTA, quòd astans soleat ferri.] Antiquitus enim sine aspiratione scribebatur: & astare, pro adstare dicebant: vt Plautus assum, pro adsum.

29 SCVTVM à sectura.] Fallitur. Est enim σκύτος, quòd esset ὠμοβόειον.

29 VMBONES, aut à Græco: vel quòd ambones.] Lego, *Vmbones à Græco, quòd ἄμβωνες.* Græci ἄμβωνας vocant quicquid extumidũ est & prominet, vt ventrem ampullarum Plutarchus Lycurgo. In montibus quoque ὑψηλοὺς τόπους ita vocant. Itaque quidam poeta vetus sic scripserat, -ἐπ' ὄρεος ἀμβώνεσσι. Sic quoque Latini vmbonem in eam significationem vsurparunt. Statius Achilleide,

-Vndisonæ quos circuit Vmbo Maleæ. Id est quod poetis Græcis ὀφρύν. Idem in Thebaide,

Stant iuga, & obiectus geminis Vmbonibus agger
Campum exire vetat- Idem in via Domitiana,
Tunc Vmbonibus hinc & hinc coactis. In Thebaide,
-Vasto metuenda Vmbone ferarum
Excutiens stabula- Idem in Hercule Surrentino,
-quòd solidus contra riget Vmbo maligni
Montis- Satis apparet cur postea vmbones in clupeis appellarunt: quos vocat ὀμφαλοὺς Polybius lib. VI, qui & plura addit de forma clupei Romani.

29 GLADIVS à clade.] Clades dicebatur surculorum detritio. Κλάδος, ramus. Sic Calamitas, calamorum: Strages, stratorum arborum: deinde ad homines translata.

29 EX ANVLIS ferream tunicam.] ἁλυσιδωτὸν Diodorus Siculus libro v. Etiam hodie loricam vocant *Hallecret*, quasi ἁλύκροτον, pro ἁλυσίκροτον.

29 OCREA, quod opponebatur ob crus.] Ocrem antiqui vocabant asperum montem & confragosum, vt etiam docet Festus. Inde ocreas dictas, quòd inæqualiter tuberatæ essent, vt idem ait. Vsurpauit eam vocem Liuius Andronicus in Odyssea,

Celsósque ocris, aruáque petrita, & mare magnum.

Ita putamus legendum ex Homero in Odyssea,

Ἔκτοθεν ἀμφὶ γὰρ πάγοι ὀξέες, ἀμφὶ δὲ κῦμα
Βέβρυχε ῥόθιον, λισσὴ δ' ἀναδέδρομε πέτρη.

29 GALEA à Galero.] Olim galeæ ex diuersorum animalium pellibus conficiebantur. Quod patet ex ipsis nominibus apud poetas. Sunt enim apud illos κυνέαι, λυκέαι. Sic etiam, quòd ex felina pelle fiunt, γαλέαι dictæ. γαλῆ enim feles, vel simile animal ei quod vocant Græci ἴκτιν. Quare & Homerus quoque ἰκτιδέην galeam vocauit. Ex quibus apparet Varronē non rectè sensisse, qui à galero deduxerit.

29 VALLVM, quod ea varicare nemo posset.] Quid certi afferam de huius loci lectione, nihil habeo. nam vulgarem recipere, sanè religio est. Fortasse non ineptè legi posset, *quòd ea vari, ac ærumnæ essent.* Erant vari propriè bacula furcillata, vt interpretatur Varro, & informia. Alii scribunt Varri. Vnde Varrones, duri καὶ σκληροὶ homines, quos Aristophanes πρίνινες vocat. Lucillius,

Varronum ac rupicum scarrosa, incondita rostra.

Hinc Varronum cognomen Romæ. Erant & furcillæ quibus tolluntur retia, quæ σκανδάληθρα καὶ σκάμβωνες Græcè dicuntur. Lucanus,

-- Dispositis attollat retia varis. Ex varo igitur Vallus fit. Hinc vallum, quòd ex iis fieret. Ærumnas verò furcillas quoque esse nemo dubitat, qui saltem legerit Festum. Cæterùm de veritate lectionis præstare non possum: mihi sufficit, quod in animo haberem, indicasse.

29 CERVI.] In vallo castrensi per spatia pone-

bantur cerui. A quo interstitium illud inter ceruos dictum Interuallum. Id quod ex Cæsare nouimus, item ex Silio Italico libro x,

Ceruorum ambustis imitantes cornua ramis.

Brachia vocat Lucanus,

--crudáque extraxit brachia terra. Item,

Aut circum largos curuari brachia fontes. Vtrunque à similitudine.

29 VT TROVLLA. Hinc Græci trullam.] Inuersum est, pro *Torulla. Hinc Græci* τορύνην. Aristophanes Auibus,

Εἶτα δ' ἐπιθυμεῖ, δεῖ τορύνης καὶ χύτρας. Interpretantur τὸ κινητήριον τῆς χύτρας. Truam verò τὸ κινητήριον τῆς χύτρας esse, vnde & Truare, τὸ κινεῖν apud veteres, indicio sunt hi versiculi Titinii, poetæ comici,

Sapientia gubernator nauim torquet, non valentia.

Cocus magnũ ahenũ, quando feruit, paula cõfutat trua.

Cui simile illud Aristophanis ex Equitibus,

Ἀνὴρ παφλάζει. παῦε, παῦ'

Ὑπέρζεον. ὑφελκτέον

Δὲ τῶν ξύλων, ἀπαρυστέον τε

Τῶν ἀπειλῶν ταυτηί. Quæ Titinii sententia tracta ex Homero,

Μήτι τοι δρυτόμος μέγ' ἀμείνων ἠὲ βίηφι.

Μήτι δ' αὖτε κυβερνήτης ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ

Νῆα θοὴν ἰθύνει ἐρεχθομένην ἀνέμοισι.

29 HINC Græci Trullam.] Romana editio τρυβλίον. At neque τρυβλίον, trulla; neque, si esset, bis eam Varro nominasset. Aliquid esset, si reposuissent τρυτάνην. eam enim etiam τορύνην interpretatur Hesychius.

30 POSTEA accessit Magnus cum Græco nomine, & cum Latino nomine Græca figura Barbatos.] Legendum: *Postea accessit Nanus cũ Græco nomine, &c.* Festus, *Nanum Græci vas aquarium dicunt, humile & concauum, quod vulgò vocant situlum barbatum. Vnde Nani pumiliones vocantur.* Nam de μάγνος, quod alii reposuerunt, ipsi viderint. Mihi certè nihil temerè persuadebunt.

30 PELVIS, pedelauis.] Non, sed à Græco πέλυς. De quo vide Pollucem, itémque alios veteres grammaticos.

30 QVOD Siculi κάπνον.] Scribe κάπανον.

30 PATINAS à patulo.] Satis notum à Græcis originem trahere. Nam vt à κάτανος, catinus: sic à πατάνη, patina. Eubulus Comicus apud Pollucem & Athenæum,

Καὶ πικτὰ Σικελικὰ πατάνια συρβύματα.

Plautus Menæchmis ad verbum videtur eum versiculum transtulisse,

Tantas struices concinnat patinarias.

Tamen in nonnullis legitur βατάνια. Vnde etiam Latini batillum fecerunt.

30 A QVO illa Capit, & Capulæ.] In omnibus editionibus locus hic deprauatus est, qui ita legi debet: *Mensa rotũda nominabatur Cilibantum, vt etiamnum in castris. Id videtur declinatũ à Græco,* ἀπὸ τοῦ κύλικος. *A quo illa Capis, & minores Capulæ, à capiendo.* De Capidibus notum ex Festo. Capedines aliter dicebantur, & Capedunculæ Ciceroni. De Capedũculis vel Capulis meminerat & ipse Varro libro I de vita populi Romani, *Etiamnum pocula, quæ vocant capulas, ac capides, quod est poculi genus: item armillũ, quod est vrceoli genus vinarij.* Puto tamen capidem Græcũ esse: quòd id genus vasis καπίδιον dicatur à Græcis. Κιλίβαντις Græcum est: ne fortè putes legendum esse *Cilibathum*, vt alii.

30 CVM magistri fiunt.] Iidem & modiperatores dicebantur. Sic Catullus legem συμποτικὴν vocauit magistram: *Vt lex Postumiæ iubet magistræ. Lex Postumiæ,* pro, *Lex Postumia*: vt Vrbs Romæ. & Horatio, Herba lapathi. Plinius libro XIIII, *Numæ Regis Postumia lex est.* VINO ROGVM NE RESPERGITO. Cur id Numa vetat, cùm ex veteribus autoribus satis constet, vino rogum respergi? Apparet eas leges Numæ συμποτικὰς fuisse, non πολιτικάς. Itaque allusum esse ad voluptariorũ dicteria, cuiusmodi sunt hæc in epigrammatis Græcis,

Μὴ μύρα, μὴ στεφάνους λιθίναις στήλαισι χαρίζου,

Μὴ δὲ τὸ πῦρ βρέξῃς. εἰς κενὸν ἡ δαπάνη.

Ζῶντί μοι, εἴ τι θέλεις, χάρισαι. τέφρην δὲ μεθύσκων,

Πηλὸν ποιήσεις, οὐχ ὁ θανὼν πίεται. Quãquam in duodecim ſcriptum fuit: MVRRINAM MORTVO NE INDITO.

31 DEPESTA.] In veteribus excuſis *Flepeſta*. Quæ lectio quamuis corrupta, tamen veræ lectionis nobis index fuit. Perperam enim *Depeſta* pro *Lepeſta*, quæ à Græco λεπαστή. Cuius præter quod veteres grammatici, Athenæus & Pollux, meminerunt, ipſe quoque Varro eadem penè, quæ hic, monuerat, libro I de vita populi Romani. *Lepeſtæ*, inquit, *etiamnum Sabinorum fanis pauperioribus pleriſque aut fictiles ſunt aut aneæ*. Nam Varronem δέπαστρον ſcripſiſſe non facilè mihi perſuaſerim.

31 SIMPVLVM à ſumendo.] Id eſt bibendo. *Vnde ſumi pote, puteus*. Id eſt, vnde bibi poteſt. Cicero, *ſi ſumpſerit meracius*, id eſt biberit. Apud eundem, *Fluctus in ſimpulo excitare*, τὸ πομφολυγεῖν. prouerbium. Eſt autẽ Syriacum. Nam vt Abub, Ambub, αὐλός: ambubaiarum collegia: à copher, camphora: à ſadon, ſindon: à ſabeca, quod eſt apud Danielem, ſambuca: ſic à ſephel, ſempel, & inde ſimpulum fecerũt. Scio ego me dicere hoc cum magno odio eorum qui non ſolùm literas Hebraicas & Syriacas ignorant, verùm etiam oderunt. At tam mihi facile eſt eos contemnere quàm ipſis procliue eſt eas odiſſe.

31 EPICHYSIS.] Apud Pollucem eſt genus coquinarii vaſis: ídque probatur ex Ariſtophane δαιταλεῦσι. Ego verò inueni etiam pro poculi genere, ex Menandri Philadelphis, apud Athenæum loquentem περὶ τῆς λαβρορίας,

Ἤδη δ' ἐπίχυσις, διάλιθοι λαβρώνιοι,

Πέρσαι δ' ἔχοντες μυιοσόβας ἑστήκεσαν.

Meminit & Plautus.

31 ET IN ea & cum ea ænea vaſa.] Omnino legendum, *Et tina, & cum ea anea vaſa*. Meminerat huiuſce rei I de vita populi Romani. *Antiquiſſimi*, inquit, *in conuiuiis vtres vini primò, poſtea tinas ponebant*.

venuſtè apud Ariſtophanem, citante Polluce,

Ὥστε κηλώνειον, ἀνακύπτον, καὶ κατακύπτον. Apud Plautum Pœnolo:

-ſunt Græca celonea: ſuſtolli ſolent. Eodem modo dictum quo in Aſtraba, pilum aut tollenonem Græcum reciprocare. Quod à nobis ita reſtitutum eſt ex veteri ſcriptura. Ita enim legitur in manu ſcripto, *Trecæ ſunt celonnæ.*

31 CACABVM.] Κακάβου meminere Pollux & Athenæus lib. XIII. Non enim Latinum eſt, quod putat Varro. Itidem ineptit de calice, à caldo, non à κύλιξ.

31 SEDVM.] Solum, vel ſolium.

32 ARCA, quod arcebantur fures ab ea clauſa.] Sic Græci φαρετρεὼν, παρὰ τὸ τοὺς φῶρας εἴργειν. Cùm tamen Eratoſthenes ex commẽticia fabula deducat originem, in hymno εἰς Ἑρμῆν,

Φαρεαμὸν δ' ὀνόμηναι, ὅμιν κεῖθι φάρελον ἄγγελω.

Ἐκ τοῦ φαρεαμὸς κικλήσκεται ἀνθρώποισι. At potiùs Arca ab arcendo: quòd arcere apud veteres ſignificaret continere. Vnde arcus in fornicato opere παρὰ τὸ ἀρκεῖν.

32 VESTIS, &c.] Poteſt & ita legi, *Veſtis à Velis: Vel ab eo quòd Vellus lana tonſa Vniuerſæ ouis: id dictum, quod lanam Vellebant: ex lana autem facta Veſtis.* Certè ea mens eſt Varronis. Tamen quis Veſtem à Græco deduci dubitarit? At Varro, quòd veſtis ex lana, lana autem vellus diceretur, iccirco veſtem vocatã ait. φεῦ τῆς ἀξιότητος.

32 RICA.] Ricam Feſtus ex Granii ſententia ait eſſe muliebre cingulũ capitis, quo pro vitta Flaminica redimeretur. Apud Gellium lib. x, cap. xv, vbi de Flaminica loquitur: *Et quod Virica ſurculum de arbore felici habet:* ſcribendum, *& quod in rica ſurculum de arbore felici habet.* Surculum autem eum intelligit quem vocabant Inarculum. Is erat è Punico malo, vt ait Feſtus. Ego verò puto, ex omni felici arbore. Non referam hîc quæ perperam ad huius loci emendationem attulit Cælius Rhodiginus.

32 CAPITIVM, quod capiat pectus.] Idem de vita populi Rom. lib. IIII, *Neque id ab orbita ma-*

trumfamiliâs instituti: quòd ea pectore ac lacertis erant apertu, nec capitia habebant. Planè hic capitia pectori tegendo, non capiti, vt voluit Nonius. videtúrque esse quem Græci μασχαλιστῆρα vocabant. Erant & ad vinciendum pectus strophia, & fasciæ, de quibus Terentius intellexit, de puellis loquens quas matres student esse,

Demissis humeris, vincto pectore, vt graciles sient,

Si qua est habitior paulo, pugilem esse aiunt, deducunt cibum. Nam fasciis illis ὁμαλεῖς & æquos humeros reddebant, cùm contrà in pugilibus sint torosi. Xenophon, ὥσπερ οἱ πύκται τοὺς μὲν ὤμους παχύνονται, τὰ δὲ σκέλη λεπτύνονται. Ergo strophio tumorem papillarum cohibebant, fasciis illis humerorum castigabant superfluum, & quasi luxuriantem ὑπερσφριγῶντα habitum. Itaque apud Ouidium,

Conueniunt humeris tenues ameletides altis: ego lego *omaletides*. ὁμαλήτιδες enim videntur vocatæ esse quòd iis æquabantur humeri & complanabantur.

32 VOCABVLA apparet esse Græca, vt asbyston.] Hîc non melior editio Romana quàm vulgata prior. quinetiam vetus melior. in ea legitur *abaston*. Ex quo isti interpolatores mirifici fecerunt *asbyston*, aut *asbestum*. Quasi verò id lini genus inter vestimenta annumerandum sit: & non potiùs ex eo mappæ conficerentur, nõ vestes. ne mihi interim obtrudát quæ de eo Plinius, Pausanias, & Stephanus scripserunt. Ego mehercule illam lectionem supposititiam reiicio: hanc autem, quam ponam, germanam esse quouis pignore cõtenderim: *Vt ambustum Amictus dictũ, quod amiectum, id est circumiectum.* Accedit eiusdem Varronis autoritas ex libro VI, *Ambagio*, inquit, *dicta, vt Ambustum, quod circum ustum est.* Festus, *Amiternini, qui circa terminos prouincia manẽt: vnde Amiciri, Amburbium, &c.* Dictionem verò Græcam hîc desiderari qui putarunt, moti sunt præcedentibus verbis, vbi dicit Varro vocabula vestium multa esse Græca, &c.

32 ANTIQVISSIMI amictui ricinium.] Legendum *amictuis*.

33 PARIA.] ἢ διπλοῖς. In vita Aureliani imperatoris, *Mantelia duo Cypria, paria duo.* Ab eo quòd pares olim dicebãtur duo. Festus, *Paribus equis, id est duobus, Romani utebantur in prælio.* Intelligit enim ἀμφίππους equites. Vnde pararium illud æs dicebatur, quod duplex equiti dabatur pro duobus equis: Græcè κατάστασις. vide Sudam. Ab eadem mente Pararius Senecæ, προξενητὴς, quòd inter duos stipulantes esset μεσηγγυητής.

33 PARAPECHY.] Hesychius, παράπηχυ, τὸ ἱμάτιον τὸ παρ' ἑκάτερον μέρος ἔχον πορφύραν. Pollux lib. VII, τὸ δὲ παράπηχυ, ἱμάτιον ἦν λευκὸν πῆχυν πορφυροῦν ἔχον παρυφασμένον. Et li. IIII ita lege, συρτὸς πορφυροῦς, παράπηχυ λευκὸν τῆς βασιλευούσης. In eodẽ, τοῖς δὲ παρασίτοις πρόσεστι καὶ στλεγγὶς, καὶ λήκυθος, ὡς τοῖς ἀγροίκοις λαγωβόλον. ἐνίαις δὲ γυναιξὶ καὶ παράπηχυ, καὶ συμμετρία. In quibus etiam verbis Pollucis, quòd attribuitur parasito στλεγγὶς καὶ λήκυθος, ita est accipiendus locus Plauti ex Sticho,

Aut periuratiunculas parasiticas,
Rubiginosam strigilem, ampullam rubidam,
Parasitum inanem, quo recondas reliquias. Ex his igitur potes videre ineptè mutatam esse lectionem in editione Romana, in qua παραπλευκεῖα pro *parapechy* suppositum est.

33 SARCVLVM à ferendo ac sarriendo.] Lege *serãdo.* vt lib. VI, Sarrire à serare, id est operire, dictum. Serare significare claudere, operire.

33 RVTRVM.] Hîc significat quod Græcè κρανίον. Varro apud Nonium, *Rutro caput displanauit.* Imitatus est Pherecydẽ, qui dixerat, τῷ κρανίῳ παίσας ἀπέκτεινε. Significat & hostorium: quod Græcè ῥόχανον. Lucillius,

Frumentarius est, modium secum atque rutellum
Vnum adfert--Ruere enim est modio cumulum adæquare. Cicero Attico, lib. XVI, *De laudibus Dolabellæ deruã cumulum.* Plautus, *-eris aceruos ruit,* ἀπομετρεῖ scilicet. Horatius idem intellexit, *Vt metiretur nummos.* Id est, Etiamsi modiis metiretur & rueret aceruos nũmorum. Est enim prouerbium, ἀργύριον μεδίμνῳ ἀπομετρεῖν. Xenoph. Ἑλλην. γ'.

33 IRPICES.] Cato vocat. Vrpices, vel Hurpices

cap. x, ab ἅρπαξ καὶ ἁρπαγὴ Græco. Eurip. Cyclope,
Σαίρειν σιδηρᾶ τῇδέ μ' ἁρπαγῇ δόμους.
Quare errat Varro, qui à serpendo. Ita enim videtur legendum, *Irpices, regula cum pluribus dẽtibus, quam itidem ut plaustrum boues trahũt, ut eruant quæ in terra serpunt, Sirpices: postea, S, detrita à quibusdam dicti.* Hesychius, ὀξίναι, ἐργαλεῖόν τι γεωργικὸν, σιδηροῦς γόμφους ἔχον, ἑλκόμενον ὑπὸ βοῶν, Manifestò vocat ὀξίνας *Sirpices.*

33 VT ERVANT quæ in terra sunt, sirpices.] Quæ in terra serpunt: vt infrà, *Spinæ quæ in agris serpũt.* A quo verbo deducit sirpices.

33 RASTELLI.] *Rastelli. ut Irpices serræ leues: ita quia homo in pratis per fænisicia festucas abradit, ab eo rasu, Rastelli dicti.*

33 ATQVE eruunt, à quo rutubatri dicti.] In Romana editione *Rutabri.* Fortasse *Runcastri.* Aliter de veritate lectionis mihi non constat. Forsan apud Gellium pro *Rumigestri* reponẽdum *Runcastri*, lib. x, cap. xxv, vel *rumicestri.* Rumices, Lucil. *Tum spara, tum rumices, &c.*

33 FALCES a farre.] Purum putum Syriacum est. Pheléq, à quo πέλεκυς: & in statu absoluto (vt eius gentis grammatici vocant) *Phalqa.* vnde Falx. Itaque sæpe labitur Varro ignoratione peregrinarum linguarum.

33 ADOREAE.] Alii *arboreæ.* Cato, *Falces fænarias* III, *stramentarias* VI, *arborarias* V.

34 HAS phancillas chermonesice dicunt.] Scripsissem, *Zanculas.* Ζάγκλη enim δρέπανον Syracusia lingua. Sed quid faciemus illa voce nihili, *Chermonesice?* Esset aliquid *Chersonesitæ.* Sed quínam Chersonesitæ ita vocant falcem? aut quínam Chersonesitæ κατ' ἐξοχὴν dicũtur? Nam, num & alij præterea Chersonesitæ? Nisi in vltima Italia ea pars Chersonesi nomine intelligitur, quæ pertinet ad Leucopetram. Quod si verum esset, facilè inducerer vt hîc legendum putarem *Zanculas:* quòd sciam eam partem Italiæ cum Sicilia ita vocasse falcem. Nihil autem affirmare possum. Fortasse legendum, *Has falcillas chermes Pœnicè dicunt.* Scio enim

Chermes falces vocatas olim à Syris & Phœnicibus, quorum colonia sunt Pœni in Africa. Et fieri potest vt hoc dixerit Varro ex Magonis libris, qui Pœnicè scripti erant de re Rustica. Hæc verò asseuerare vt vera nolumus. Scimus tamen ex eiuscemodi coniecturis sæpenumero veritatem erutam fuisse.

34 INDE post in vrbe Lucilli.] In excusis antiquis legitur sine præpositione *In*. Quæ proculdubio ab aliquo audaci hîc temerè inculcata fuit, & totum locum hunc obscurabat. qui ita legendus est: *Inde pistor, vel Lucillij pistrina, vel pistrix.* Nã qui primùm lectionem corrupit, fecerat, *Inde post vrue.* Deinde *in vrbe* degenerauit. Citauit testẽ Lucillium de pistrina, & pistrice, vocibus, quasi minus vsitatis. De pistrina quidem Charisius lib. I, *Pistrinum*, inquit, *neutro dicitur.* Sed Lucillius lib. XXVI, fœminino extulit,

media à pistrina ad tabernam referens.

De pistrice non ita obuium. Incidimus tamen in versiculum Lucillii, qui eam vocem vsurpauit: & nisi fallor, est ille quem Varro intellexit. Extat autem apud Festum dictione Mamphula:

Pistricem validam si nummi suppeditabunt,
Addas emplenrum, mamphulas quæ sciat omnes.

34 TRAPETES à terẽdo, nisi Græcum.[τραπεῖν, τὸ ληνοπατεῖν. Ὀδυσσ. η,
Ἄλλας δὲ τραπέουσι, πάρειθε δὲ ὄμφακες εἰσί.

34 MOLAE a molendo.] Imò contrá. Itaque videtur scripsisse *à molliendo*. Subiicit enim, *Harum motu eo cõiecta molliuntur.* Similis error in Truculẽto Plauti, *- meretriculis Molliendis rem coegit.* meliùs *molendis*. *-non alienas Permolere vxores-* Horat. Putarunt nonnulli apud Theocritum τὸ μυλλεῖν idem significare: at eos maximè arguit scriptura, quòd scriptum sit duplici λλ. Deinde μυλλεῖν non molere significat, sed suere. Vnde Latini veteres Mullare dicebãt, pro suere: & Mulleos calceos, à Mullando. Itaque Theocrito τὸ μυλλεῖ est quod vsitatius dicitur περαίνειν. Vnde subulones vocauit Lucillius pædicones apud Ausonium, *Lucillij vatis subulo, pullipremo.*

Ergo molere non est τὸ μυλλεῖν Theocriti. Porro Varro apud Nonium videtur in obscœnum significatum accepisse, *Hic alius*, inquit, *tibi molit ac depsit.* Depsere enim etiam obscœnum verbum: vt etiam Cicero ad Pætum ostendit. Apud Catullum verò mendum est:

--patrui perdespuit ipsam Vxorem-- legendum enim *perdepsuit.*

34 VOLANT inde leuia.] ἄχνη. ἀχυρμιαί. Vallus verò ex vanno ὑποκοριστικῶς.

34 TRAGVLA.] *Trabula* puto scribendum. ὑποκοριστικὸν à Trahea, vel Trahes. *Tribulaque, traheæque.* Virgilius.

34 SIRPEA.] Lucillius, *Tintinnabulum abest hinc, sirpiculæque olerorum.* Est autem vehes ex crate. Sunt enim hîc duo genera vehiculorum, sirpea, aut sirpiculæ, & tintinnabulũ. De sirpeis habes hîc apud Varronem. De tintinnabulo non ita cognitum omnibus. Plautus Pseudolo.

-lanios inde arcessam duo cum tintinnabulis.

Eadem duo greges Virgarũ indidem Vlmearũ adegero.

Quod tamen vocabulum scholasticorum & grammaticorum nationi antea ignotum fuit.

34 QVAE virgis sirpatur, id est colligando implicatur.] Sirpare à sirpo, γρῖπος, ex quo omne πλέγμα fiebat. Vnde quęstiones obscurę sirpi olim Latinis, Gręcis verò γρῖφοι dicebãtur: quòd vt γρῖφοι erant πλέγματα ἁλιευτικὰ ex sirpo: ita etiam ex sirpis nassæ piscatoriæ, quæ dicebantur sirpiculę, vt Plauto, Lucillio, & Propertio. Itaque improbè fecerũt qui apud Gellium ex sirpis scrupos fecerunt.

34 ARCERRA.] Puto in Epistola ad Marium legendum *arcerrarum* pro eo quod hodie legitur *Craterrarum.* Vbi sanè crateræ opus nõ erant, sed plaustra & carpenta.

35 IN GLADIATORIBVS Samnites.] Cur ita vocatum genus id gladiatorũ, vide Liuium lib. IX. Possunt & dici à Samnite quodã, qui primus scuti vsum inuenit, quod gestabant gladiatores. Autor Clemens Alexandrinus Stromate I. Athenæus sequitur opinio-

opinionem Liuii: cuius hæc verba ex lib. vi, vbi de Romanis loquitur: ἔλαττον δὲ καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν τὴν μάχην φαλαγγηδὸν ἐπιόντων, καὶ παρὰ Σαυνιτῶν δὲ ἔμαθον θυρεοῦ χρῆσιν.

35 FVNDVLA à fundo, quòd exitum non habet, ac peruium non est.] Græcismus. ὁδὸν οὐκ ἐξιτήν. Alii, *perula non est*: sed non assecuti sunt modum loquendi.

36 Μάκελλον.] Μάκελλα, τὰ δρύφακτα καὶ φραγμοὺς interpretantur. Vnde Maceria.

36 AD IVNIVM.] Vertranius, *ad Iunonium*. Sed fortasse neque Varro de illo foro intelligit quod erat in regione palatii, sed de illo quod erat trans Tiberim, vbi Volcanalibus piscatores pro se animalia in ignem proiiciebant. Nam quod dixit *Secundum Tiberim*, id valet, vltra Tiberim: vt alibi Fanum fortis Fortunæ ait esse secundum Tiberim, quod in Trāstiberina regione fuisse certū est. Quanquam non puto omnino, secundū Tiberim, esse vltra Tiberim, sed ad ripas Tiberis. neq; Ianus, vulgò Iunonius dicebatur, sed tātùm in Pontificalib. indigitamentis. Quòd si Varro intellexit de eo quod erat in Palatina regione, ego legerim, *ad Ianum*, vt Dianium, Mineruium. Quid quòd & trans Tiberim in ea parte vrbis erat etiam ara Iani? Quare pro, *ad Iunium*, ego puto legendum, *ad Ianium*.

36 FORVM Cupedinis à Cupedio.] In hoc quoque fallitur Varro, vt de macello. Nam vt illud à mactandis pecoribus, ita & hoc quoque à cupediis. Quæ dicta sunt quasi Caupedia, vt laura, lura: claudus, cludus: *cluda anus* apud Plautum. Itaque Cupedia, omnia lautiora esculenta vænalia, à cauponando. Cauponari enim non de vna tātùm re, vt nunc, sed ad multa quoque alia extendebatur: vt καπηλεύειν Græcùm. Itaque Ennius dixit *Cauponare bellum*: quod ex Æschylo desumpsit, qui dixit, οὐ καπηλεύειν μάχην. Quare Cupo, caupo, Cupa, caupa,. Apud Ciceronē in Pisonem, *Panis & vinum, à propola, & de cupa*. Significatur eum nunquam de penu & promptuario viuere, sed de caupona. quod Horatius vocat numeratò viuere. Cupam vocauit quam Virgilius Copam: *Copa Syrisca, &c.* Vt à πίθω-

κος, πίθων, ὰ κάνθηλος, κανθων, ſic à κάπηλος, κάπων. Vnde Latinè Caupo, qui & Copo.

36 LACVM Curtium à Curtio.] Apud Sudam monachum, quidam Græculus (vereor ne ipſe quoque monachus) deſcribens hanc hiſtoriam, poſteaquam ſatis ex fide, vt extat in monimentis Latinis, eam narrauit: mox aliam hiſtoriam cælo Latino incognitam refert, his verbis: *συνελθούσης δὲ τῆς γῆς, ἡρωϊκὰς τιμὰς τῷ ἀνδρὶ χαριζόμενοι ἀγρεὰν Ῥωμαῖοι ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐπιτελεῖν διέγνωσαν. τόν τε τόπον Λίβερνον ἐκάλεσαν, βωμὸν οἰκοδομήσαντες. ἐξ οὗ δὴ καὶ Βεργίλιος τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο.* Primùm non colebãt Curtium Romani, neque ara ei poſita fuit. Nam, ſi ita eſſet, quare dubitaret Varro vnde ille locus Curtius diceretur? Deinde, quòd locus ille Liburnus diceretur, nemo, qui hanc hiſtoriam tractauit, meminit: Varro, Plutarchus, Liuius, Valerius, alii. Poſtremò, quis ferat mentientem de Virgilio? Tantum enim abeſt vt Virgilius ab eo poema ſuum auſpicatus ſit, vt etiam nunquam eius mentionem fecerit, niſi in Culice.

36 DEVM manium poſtulionem poſtulare, id eſt, ciuem fortiſſimum eodem mitti.] Lege, *poſtulionem poſtulare, ciuem fortiſſimum eo dimitti.* Poſtulionem, pro poſtulationem. Deum Manium, Summanum. Poſtularia oſtenta, fulgura, prodigia vocabant, quæ neglecta fuerant, nec procurata: ideóq; expiatione indigebant. Cicero, *Quod eodem oſtẽto Telluri poſtulatio deberi dicitur.*

36 A CONCORDIA conuerſum.] *Ad concordiæ conuerſum.* Eò enim conuerſum ſupplices manus protendiſſe colligimus ex Liuio: *Silentio,* inquit, *facto tẽpla Deorum immortalium, quæ foro imminẽt, Capitoliúmque intuentem, & manus nunc in cælum, nunc in terræ patẽtes hiatum ad Deos manes porrigentem, ſe deuouiſſe.* Formula deuotionis, quantum ex aliis imitari potuimus, plus minus ita concipi poterit: IANE, IOVIS PATER, MARSPITER, QVIRINE, LASES, DIVI NOVENSIDES, DII INDIGETES: DIVI, QVORVM EST POTESTAS POPOLI ROMANI QVIRITIVM, MEIQVES

DIIQVE MANES, SVB VOS PLACO, VENERORQVE: VENIAM PETO, OBSECROQVE, VTI POPOLO ROMANO QVIRITIVM VITAM SALVTEMQVE PROSPERETIS. VTI EGO AXIM PRAE ME FORMIDINEM METVMQVE OMNEM, CAELESTIVM INFERNVMQVE OMNIVM DIRAS, SICVTI VERBIS NVNCVPASSO: ITA PRO RE POPLICA POPOLI ROMANI QVIRITIVM, VITAM SALVTEMQVE MEAM DIIS MANIBVS, TELLVRIQVE DEVOVEO. Decium quoque filium exemplo patris se pro patria deuouentem introduxerat in Prætextatâ L. Attius, cui Æneadas seu Decium nomen fecerat. Atque hæc verba citata à Nonio, non obscurum est ab ipso proferri:

Patrio exemplo me dicabo: animam deuorabo hostibus.

Deinde posuerat formulam deuotionis, quæ hæc est:

Te sancte venerans precibus inuicte inuoco,
Portenta vt popolo patria verrunces bene.

Ac nescio an idem intellexerit Ennius Annali VI,

audite parumper,
Vt pro Romano popolo prognariter armis
Certando, prudens animam de corpore mitto.

ITAQVE dictum in Cornicula millies aduentu, quem circumeunt ludentes.] Vertranius, *Mulieris ad restim.* Et restim ducere interpretatur Cordaca. *Quod,* inquit, *præsultor funem duceret: quo apprehenso illum alij sequebantur.* Nolo hîc alienis erroribus refutandis triumphare, neque ex illis spolia reportare. Tantùm dicam, neque κόρδακα illud esse quod putat ille, tanquam à χορδὴ esset: neque, si esset, χορδὴν funem aut restim significare, sed neruiam, aut fidiculam. Putamus verè legi: *Itaque dicunt milites ad vectim, quem circumeunt ludentes.* Nam Cornicularia, nomē comœdiæ, facilè indicat milites legendum esse. Ludunt milites, vt apparet, qui palum ad terram destitutum, seu

vectim circumeant, vocéntque illum ideo Circum. Ex qua circuitione Varro etymologiam ſuam probare conatur. Quanquam tranſlatio potiùs eſt. in eundem enim ſenſum Plautus ipſe Milite tranſlatè dixit: *Iam eſt ante ædis Circus, vbi ſunt ludificandi mihi.* Eſt enim idē iocus qui in Cornicularia. Poſidippus itē apud Athenæum eadem tranſlatione luſit:

Ἱπποδρομος ἐστός ἐστι σοὶ μαγειρικῶς.

Quòd autem hìc vectim in terra deſtitutum eſſe cognoſcimus, quem milites circumeunt: fortaſſe eſt ex vulgato exercitamenti genere in militia veteri: quòd milites ad palum ſe exercerent. Qui locus veteribus Palaria dicebatur, vt ait Chariſius. Nam alioqui cùm ſingulari congreſſu duo ſe exercebant, locus Batualia, ipſi Batuatores dicebantur. Batuere enim, ferulis velitari, aut verberare, vt apud Suetonium in Veſpaſiano legimus. Tamen Cicero poſuit inter κακέμφατα in erudita illa epiſtola ad Pætum. Quia Syracuſanè βατεῖν dicebatur cùm mas init fœminam. Theocritus,

– ἀλλ᾽ ἰσορῇ τὰς μηκάδας, οἷα βατεῦνται.

Varro propriè dixit inſilire equilam. Quare cùm Vertranius alibi dixerit hanc vocem Latinam non eſſe, videndum eſt num putet apud Ciceronem barbara vocabula extare, quæ ipſe mutare velit. Nos certè longè aliter rem ſe habere oſtendimus ex illo Ciceronis loco, qui, antea obſcurus, à nobis illuſtratus eſt.

39 QVOD ab iis viris dicuntur ædificata.] *Viocuris* ſe vidiſſe ſcriptum in vetuſto exemplari admonuit me doctiſſimus Adrianus Turnebus: ex cuius fide hæc reponimus. Viocuris verò, id eſt, Ædilibus. Meminerat huius vocis & ſuprà in proœmio libri.

39 CARPENTVM iniceret.] Vnius literæ mutatione, *inigeret*. Verbū ruſticorū: à quo dicebāt inigere pecudes: vt contrà exigere, cùm è ſtabulis educebant.

39 AD FLORALES vſus, verſum ſed capitoliū vetus.] Legendum *ſuſus verſum*, aut *ſuſum verſum*: ſed & *ſuſus*, vt rurſus, & prorſus, legi poteſt. *Suſus*, pro ſurſus: vt proſum, ἀντὶ τοῦ prorſum. Afranius Emancipato:

Vetuit me ſine mercede proſum Paccius

Remeare ad ludum- Festus Remeare.

39 NAM cuprum Sabine bonum.] Ex Syriaca lingua, qua vsi Tusci antiquitus.

39 CAVVM ædium.] Cauum ædium, vel Cauedium. ἡ μέσαυλος.

39 ATRIVM ab Atriatibus Tuscis.] Vel potiùs, quòd αἴθριον.

40 TVTILINA loca.] Quidam scribunt *Titulinam*. Varro Menippea, Hercules tuam fidem: *Nō titulinam, inquam, ego ipse inuoco: quod meæ aures abs te obsidentur*. Hāc qui inuocabāt, ferias obseruabant. Itaque ara ei dicata in Auentino ad tutelam populi Ro. sicuti etiam Tutani extra portam Capenam. Quòd quando Annibal, vt ait Ennius,

Ob Romam noctu legiones ducere cæpit: tantus terror ex quibusdā terriculamentis nocturnis inuasit Pœnum, vt inde pedem retulerit. Quo facto fanum ibi consecrarunt, ab euentu Rediculum appellatum: Deum verò, cui consecrarunt, Tutanum. Ita collegimus illa ex Festo & Plinio lib. x, hæc ex eadem Satyra Varronis, quam inscripserat, Hercules tuam fidem.

Noctu Annibalis cùm fugaui exercitum,
Tutanus hoc, Tutanū Romæ nuncupor.
Hoc propter, omnes qui laborant inuocant.

Vbi non prætereundum, ex prioris versiculi autòritate confirmari quoque opinionem Val. Probi, qui obliquorum penultimam producebat in huiusmodi nominibus Pœnis, Asdrubal, Annibal, Hiempsal. De quo extat integrum caput in Gellianis animaduersionibus.

40 QVAE habet gradus in noualia.] Ego profectò, quę sint ista noualia, & qua parte vrbis fuerint, apud nullum veterum inuenio. Alii *Naualia* legunt. Vbi dupliciter erratur. nam neq; ita Latinè loquimur, & Varro de quadratæ Romæ portis agit: cùm tamen Naualia trans Tyberim fuerint, vt cognouimus ex Liuio & Plinio. Planè non dubito legere, parua admodum licentia, *Quæ habet gradus in noua Via*. De hac noua via alibi meminit ipse.

40 IANVALIS porta.] Δίπυλον Ἰανοῦ Plutarcho. &

πολέμου πύλη. Sunt geminæ belli portæ, &c. Virgil. Plutarchus de Fortuna populi Rom. Ἰανοῦ δίπυλον, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι. Budæus fortunam belli vertit. Non vidit πύλην, non τύχην legendum: præsertim cùm in vita Numæ eadem repetat Plutarchus.

41 VT etiamnum fit in castris.] Lecticæ militares dicebantur Cubæ Sabina lingua, Græcè χαμεύνάδες. Plato Symposio, παλευτῶντες δέ τινες τῶν Ἰώνων, ἐπειδὴ ἑσπέρα ἦν δειπνήσαντες (καὶ γὰρ τότε θέρος ἦν) χαμεύνια ἐξενεγκάμενοι ἅμα μὲν ἐν τῷ ψύχει καθηῦδον, ἅμα δ' ἐφύλαττον αὐτόν. Loquitur de militibus, ex quibus erat & Socrates. Euripides Rheso, λεῖπε χαμεύνας φυλλοστρώτους. Aristophanes & alij vocant στιβάδας.

41 QVAM lecticam inuoluebant.] Lege, *Qui lecticam inuoluebant.* Varro de vita populi Rom. *Hoc, quod iniicitur, toral dicitur: lecticam qui inuoluebant, Segestria appellabant.* De segestri Lucillius,

Penula, si quæris, canterius, seruu', segestre
Vtilior mihi quàm sapiens- Erat enim teges, quæ à segetibus (vt vult Varro) quòd ex eis fieret, dicta fuit. Iestea factam esse ex pellibus testatur Plautus apud Porphyrionem, qui dixerit de anu dormituriente,

Anus hæc in pellis periculum protenditur. Val. Maximus ait Catonem hœdinis pellibus vsum fuisse pro stragulis, tanquam nihil mutasset è prisca frugalitate. Certè σίσυρον pelles significat. Et nostrum Dormio ἀπὸ τῶν δερμάτων: nam dermio veteres dicebant.

42 QVOD in eas sagus, aut tomentum, aliúdve quid inculcabant.] In Romana editione *sagum.* bene sanè, quòd videbant aliter Varronem σολοικίζειν. At vbinam gentium vsitatum fuit, pro tomento saga in culcitas inferciri? Meliùs sanè tegendo corpori adhiberentur, quàm centonibus farciendis & inculcandis. Sed nugas omittamus. Tomenta propriè sunt ex ciliciis pilis: *borram* vulgò vocamus. Iis igitur tomentis aut ciliciis pilis implebant culcitas. Tamen olim, vt etiam hodie, culcitæ inferciebantur acere & glumis spicarum. Quocirca ita scripsit Varro, *Quòd in eas acus, aliúdve quid inculcabant.* Acus, ἄχυρον. Aristophanes

βαζολωνίοις apud Pollucem, loquens de ceruicalibus, aut puluinis, ἴχθς ἄχυρα ἢ χνοῦ, ait. Latini autem quicquid tomento inculcabant, vocabant culcitam. vnde ei nomen. Itaque centunculum, quod Dioſcorides πῖλημα vocat, id eſt puluillum, culcitam appellat Plautus Milite,

Cauſiam, inquit, habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam.

42 POLVINAR à pellulis.] Scribendum puto, *A polulis*. Polulæ, ſeu Polæ, erant pilę ex aluta, molli tomento farctæ, quibus datatim ludebant in foro. Vnde polire, pila ludere dicebãt veteres. Autor Feſtus. Id tractum à Græco. Nam φαλλὸς Græcè ſignificat veretrum, quod geſtabatur in pompa Liberi. Primùm ita vocabatur, quandiu fieret ex ficu: poſtquam ex aluta rubra fieri cœptus, dictus πολίων. Ab eo Polæ Latinæ, quæ ex aluta fiebant. Et Polimenta, teſticuli porcorum dicti, poſtquam ex illo folliculo euaginati erant in caſtratione. Verrius ineptit à politione. Sic à φαλλὸς follis, qui & ſuffiſcus in teſticulis. Ergo poluinar à polis: quòd ex alutaceo ſcorto. Vnde σκύτινα προσκεφάλαια Polluci. Inde cognomenta Romana, Polliones & Pollæ.

43 IN HIS multa peregrina, vt ſagum, reno Galli quid Gaunacumma eius ſagum, & amphimallon Græca.] Hæc quoque pariter mendoſa leguntur in editione Romana. Quæ tamen non multùm abſunt à vera lectione: *In his multa peregrina, vt ſagum, reno Gallica: Gaunacum maius ſagum, & amphimallon, Græca.* Interpretatur Gaunacum maius ſagum, quòd eſſet craſſum veſtimentum. Ariſtophanes Veſpis,

Οἱ μὲν καλοῦσι περσίδ', οἱ δὲ καυνάκην.

Pollux tamen ibi legit καυνάκην. Apud Athenæum lib. XIIII, καυνάκας ἀμφιβεβλημένοι, perperam pro ſαύνακας. Vide Heſych. & Pollucem lib. VI, & Ælianum de animal. lib. XVII, cap. XVII.

44 SAGVM.] Gallicam vocem eſſe Strabo & alij quoque teſtantur. Plinius ait inuentum Gallorum eſſe, ſcutulis ſagos diuidere. Quas Plinius in ſagis Gallorum vocat ſcutulas, eas πλινθία Diodorus, de iiſdem ſagis lo-

quens. Ait enim Gallos ſagula ῥαβδωτὰ geſtare πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένα: hoc eſt, quadris & maculis quibuſdam reticulatè diſtincta. Nihil enim aliud intelligit per πλινθία, quàm quas hodie Galli vocāt *lauſangias*, quaſi laurāgias, à lauri folio, quod habet Rhōbi figuram. Explicat & Plinius, qui maculas & plagulas in retibus, vocat ſcutulas, vt cùm de caſſibus araneorū loquitur. Item Liuius, qui in funda ſcutale vocat, quod eſt reticulatum in medio fundæ. Scutulatū ſagum igitur, reticulatè diſtinctum: ac propterea virgatum Virgilio & Propertio: non purpureum, quod nugatur Seruius: nec ab eo quòd ῥάβδοι in veſtibus dicerentur αἱ πάρυφοι πορφυραῖ, quod quidam ex Polluce falsò accōmodarunt: ſed quòd maculas in retibus & ſcutulas vocari oſtendimus, id in retibus quoque ῥαβδοειδὲς Pollux vocat, hoc eſt virgatū. Quod cùm ita ſit, virgati ſaguli, ſeu ſcutulati, ſunt reticulati, ac maculis diſtincti in ſpeciem cancellorum. ἔστι δὲ, inquit, βρόχος τὸ συνεχὲς ἐν τοῖς δικτύοις τετράγωνον διάστημα, συνεστηκὸς ἐκ τεττάρων ἁμμάτων· ἐκτεινομένης δὲ τῆς ἄρκυος γίνεται ῥαβδοειδές. Vide quàm apertè macularum τὸ σχῆμα vocauit virgatum. Quod quidam non videns, mutauit, & vertit tanquam legiſſet ῥομβοειδές: qui ſenſum quidem Pollucis aſſecutus eſt, vim autem vocis ignorauit. Etiam Græci in capite humano conſuturas tranſuerſas, vt vocat Celſus, ῥαβδοειδεῖς eſſe dicunt: quòd videlicet alia aliam ſcandat, more cancellorum. Forſan etiā rete quadrangulū vocauit Varro Parmenone, quod ῥομβοειδές. quod τετράγωνον τὸ σχῆμα βρόχων, vt ſuprà Pollux,

Lepuſculi timentis hoc quadrangulum
Dedit Diana, rete nexile, arcyas,
Viſcum fugelæ, lineámque compedam. Repoſuimus *arcyas* ex veteri ſcriptura.

41 RENO.] Ita vocant Galli pelles aux exuuias pecudum. Cæſar lib. VI, item Salluſt. apud Seruium, & Fl. Soſipatrum. Id videntur accepiſſe à Græcis, qui ῥῆνας τὰ μῆλα vocant. nam & ipſi Galli aliquando Græcè locuti ſunt, vt volunt quidam. In quo monendus mihi eſt Vertranius, qui non vidit eam vocem Gallicam eſſe: & putauit mutandam in Senones Gallos.

41 TORVS à toruo.] Torus est quiuis funis ex loris retortus: vnde nomen habet. Cato: *Funem exordiri oportet longum pedes* LXXII, *toros* III, *Habeat lora in toros singulos* IX, *lata digitos* II. Quòd autem toris lecti tenderentur, ab eo toros vocarunt. Herodotus τόνους vocat. τοὺς τόνους ἐκτάμνοντες τῶν κλινέων, ἐσιτέοντο. vnde illud Homeri ῥητοῖς ἐν λεχέεσσι.

41 QVID simplici scansione scandebant in locum non altum.] Altiores enim cubiculares lecti quàm tricliniares, vt idem videtur innuere lib. VII, *Quod si esset analogia petenda in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad vnam formam: & aut cum fulcro, aut sine eo: tum ad tricliniarem gradum, non ad cubicularem.* Vnde prouerbium Varronis apud Nonium, *Fulmentum lectũ scandit*: fortasse ad differentiam cubicularis, qui sine fulmentis scandebatur. Est autem *Fulmentum lectum scandit*, simile illi, ἄνω ποταμῶν παγαί.

41 PERISTROMATA.] Plautus Sticho,

Tum Babylonica peristromata, consutáque tapetia
Aduexit nimium bonæ rei- Vocat consuta tapetia, quæ Xenophon ῥαπτά. Ὑποτιθέντων δὲ τῶν θεραπόντων ῥαπτὰ, ἐφ' ὧν καθίζουσιν οἱ Πέρσαι μαλακῶς, ἢ χρύνθη ἐντρυφῆσαι, &c.

41 SIC aliquid item conuiuij caussa ibi.] *Sic aliquid item in conuiuiis, vt gausapia.* Nam erant quibus mẽsa tegebatur: quæ nos hodie vocamus tapetia Turcica, villorum mollitia & texturæ artificio insignia.

Nobilius villosa tegant tibi gausapa citrum. Martial.

41 VNCIA ab vno.] Et hîc quoque fallitur Varro, cùm Siculum sit vocabulum. Quod testatur Aristoteles apud Pollucem lib. IX, καὶ μὴν ἐν Ἀκραγαντίνων πολιτείᾳ φησὶν Ἀριστοτέλης ζημιοῦσθαί τινα πεντάκοντα λίτρας· δύνασθαι δὲ τὴν λίτραν ὀβολὸν Αἰγιναῖον. ἀλλὰ μήν τοι παρ' αὐτῷ τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελῶν ὀνόματα· οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦ ἕνα.

42 IN ARGENTO nummi: id à Siculis.] Pollux eo, quem modò citaui, loco, ὁ δὲ νοῦμμος, inquit, δοκεῖ μὲν εἶναι Ῥωμαίων τοὔνομα τοῦ νομίσματος, ἔστι δὲ Ἑλληνικὸν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων. ὁ Ἐπίχαρμος τε ἀπὸ ἐν ταῖς χύτραις φησὶν,

Ἀλλ᾽ ὅμως καλαὶ καὶ πῖοι ἄρνες, εὑρήσοισι δέ
Μοι καὶ νόμμους. καὶ γὰρ ἐντὶ πολυτιμαὶ ταὶ ματέρες. Καὶ πάλιν,
Κάρυξ εὐθὺς ἰὼν πρίω μοι δέκα νόμμων μόσχον καλήν. Καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ταραντίνων πολιτείᾳ φησὶ καλεῖσθαι νόμισμα παρ᾽ αὐτοῖς νοῦμμον, ἐφ᾽ οὗ ἐντετυπῶσθαι Τάραντα τὸν Ποσειδῶνος δελφῖνι ἐποχούμενον. Ergo vt ab ἀναβολὴ, & Doricè ἀμβολὰ, ἄβολλα fecerunt: ſic à νόμος, vnde νόμισμα, νοῦμμος. Quare ineptè Suetonius Tranquillus à Numa nummos appellari ſcribit. Hæc enim verba ex eo recitat Sudas: Ἀσσάριον. Νουμᾶς ὁ πρῶτος βασιλεὺς, μετὰ Ῥωμύλον, Ῥωμαίων γενόμενος, ἀπὸ σιδήρου καὶ χαλκοῦ πεποιημένα ἐχαρίσατο Ῥωμαίοις, τῶν πρὸ αὐτοῦ πάντων διὰ σκυτίνων καὶ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρωσάντων, ἅπερ ὠνόμασεν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νουμμία, ὥς φησι Τραγκύλλιος.

42 HAEC Græcè δωτίνη.] Repone δώς. Heſiodus,
Δὼς ἀγαθὴ, ἅρπαξ δὲ κακή.

42 A GRAECIS ἀῤῥαβών.] At ne Græcum quidẽ: ſed merum Syriacum. Arabon enim apud ipſos dicitur. Deſcenditque ab eo verbo quod apud eam gentem ſignificat ἐγγυᾶν.

43 SINGVLAE dicuntur appellatæ eſſe multæ, &c.] Varro obuiam it obiecturis, quare ſingulæ multæ ita vocatæ eſſent, cùm multus adiectiuũ multitudinẽ ſignificet: eius rei cauſſam magis ſubtilem quàm verá reddit. olim enim vnum dixiſſe multa. Sed nimis tenuis & λεπτολόγος eſt in hac etymologia Varro. Nam veteres cùm plures culeos in dolium vnum indituri eſſent, primo addito, dicebant, multa: hoc eſt Numera. pro quo Galli dicunt *enprun*, id eſt, *en pro vno*. Id enim multare verbũ ſignificat. Plaut. Sticho, *cum quo multas vna multaui miſerias.* id eſt ἐξηριθμησάμην. Quanquam propriè multare eſt polliceri in auctionibus, πλειστηριάζειν. Varro autem putauit illud *Multa* eſſe nomen, & ſignificare Vnum, quòd in primo numero ita dicerent.

43 SOPHRON.] Scripſit mimiambos, ſed proſa oratione. Eius imitatione mimiambos quoque ſcripſit Herodotus, vel Herodes quidam vetus ſcriptor, verſibus Hipponacteis: quem ſecutus Mattius Romanus poeta. Maurus Terentianus,

Hoc mimiambos Mattius dedit metro,
Nam vatem eundem est Attico thymo tinctum
Pari lepore consecutus & metro. Intelligit, inquam, Herodotum, cuius scazontas adducit Stobæus. Sed apud eum perperam ἡμιάμβοις legitur pro μιμιάμβοις. Hic est ille qui apud Athenæum dicitur λογόμιμος. Mattius verò sæpe in mimiambis adducitur à Gellio.

43 MOETON anthymo.] Hesychius habet μοῖτον ἀντὶ μοι. Puto, μοῖτον ἀντίτιμον. quasi dicas, ἡ χάρις, ἀντὶ ἀποτίνων. quòd gratus animus sufficit ad rependendum beneficium. Vel potius μοῖτον ἀντίτιμον, Par pari. nam ἀντίτιμα, τὰ ἄποινα. & fortasse verum est. Porrò apud Hesychium deprauata sunt verba, vbi explicat hoc prouerbium. Quæ ita corriges, μοῖτοι ἀντίτιμον. παροιμία Σικελοῖς. ἡ γὰρ χάρις μοῖτος. Μοῖτον, χάριν. Ergo μοῖτον ἀντίτιμον, mutuas vicissitudines, hoc est, Par pari.

44 ATTRIBVTA pecunia.] Attributa pecunia, quæ tradita erat ea lege vt hæc alii solueretur. Hoc Græcè προστίθεσθαι τὰ χρήματα. Xenophon Ἑλληνικῶν δ, Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀκούσας ταῦτα, ἀπέστειλεν αὐτὸν προθύμως εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ χρήματα προσέθηκεν αὐτῷ εἰς ἀνατειχισμόν.

44 STIPEM à stipādo.] Verum esse puto quod ait Varro: quòd & simile dictum in vita Lycurgi apud Plutarchum & Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, ὥστε δέκα μνῶν ἀμοιβὴν ἀποθήκης μεγάλης δεῖσθαι. Hác pecuniam sic repositam in cella dei Festus ait Impēsam vocatam fuisse, quòd nondum esset pensa, sed tantùm stipata. Vnde factum vt quæuis stipatio & farctura, impēsa diceretur. Quod sæpius vsurpauit Apitius: vt, *Indes impēsam præscriptam*, id est farcturam. Arnobius libro VII, *impensarum varietate conditis*. Palladius lib. I, *Impensa pumicea farciri muros*, id est, stipari acerato ex pumice tuso.

44 DIIS cūm thesauris asses dant, stipem dicūt.] Quæ scilicet colligebatur ab ærus catoribus. Seneca in Epistolis, *Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, vel auro argentóque suspenso, nec in thesauro stipe infusa, sed pia & recta voluntate.*

IOSEPHI SCALIGERI CONIECTANEA IN LIBRVM quintum M. Terentii Varronis de lingua Latina.

PAGINA 45.

LVCIANVM.] *Lucienum*, ex veteribus excusis.

45 AB SOLO, ſolum.] *Ab ſolo ſolium*. Solum & ſolium idem. Ennius,

-regni ſtabilita ſcamna, ſolúmque.

Solium, θρόνος.

46 TEMPVS interuallum mundi, & motus.] Otioſa eſt coniunctio *Et*, quæ totum hunc locum perturbat. *Tempus interuallum mundi motus.*

46 VNDE tempeſtiua, & à motore eorum.] *Tẽpeſtiua etas. Motor eorum.* Etas, pro ætas, veteri conſuetudine ſcribendi.

46 A MOTORE eorum.] Ita in veteribus excuſis: non, vt in aliis, *à motu eorum*. Lege, *Motor eorum, qui toto cælo coniunctus mundus Deo.*

46 MERIDIES.] Annotandum & illud, veteres meridiem pro media nocte dixiſſe: quomodo & æquidiale pro æquinoctio. Varro Marcipore,

Repentè noctis circiter meridiem,
Cùm pictus aer feruidis latè ignibus
Cæli choreas aſtricas oſtenderet:
Nubes aquali frigido velo leues
Cæli cauernas aureas ſubduxerant,
Aquam vomentes inferam mortalibus.
Ventíque frigido ſe ab axe eruperant,
Phrenetici Septentrionum filij,
Secum ferentes tegulas, ramos, ſirus. Hìc planè ῥαψῳδοὶ fuimus. Nam teſtimonia tria, quæ diuulſa adducit Nonius, in vnum coniunximus, & aliquot mẽda

ex ipsis sustulimus, præsertim in tertio versu: cùm ita sciremus Platonem locutum esse in Timæo, cùm τὰς χρείας καὶ παραβολὰς ἀσίεροι dixit. Item eius æmulū, magnumq; imprimis virum, Philonem Hebræum: τὰς περιφορὰς καὶ χρείας ἀσίεροι διανοούμενος.

46 LEX Prætoria.] Vtrum *Pretoria* an *Pletoria* legendum, id verò incertum est. Vtrunque verò bene. M. Pletorius Tribunus plebis plebiscitum tulit, in quo scriptum fuit, *Prætor Vrbanus, qui nũc est, quique posthac fuerit, duos lictores apud se habeto. Vsque ad supremam ad solem occasum ius inter ciues dicito.* Censorinus.

46 VT CATVLVS ait.] Variatum est hîc in nomine autoris, Catulus, pro Pacuuius. Varro De re rustica libro 1, *Verum enim est illud Pacuuij, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo vapore aut frigore fructus omnes interire.* Error verò accidit, vt alibi quoque monuimus, propter apicem summum, i, vt mutaretur in l. Quomodo apud Plautum in Pseudolo erratum est, vbi hodie ita legitur, *Euge pellepide Charine, me meo ludo iam beas.* *Lamberas* enim planè scribendum ex vestigiis antiquæ scripturæ. Festus, *Lamberat, scindit, ac laniat.* Hæc coniectura nostra confirmatur ex alio loco in Pœnulo,

Enimuero here meo me lacessis ludo, & delicias facis. idem enim est.

47 EADEM stella vocabatur iubar, quod iubata.] Callimachus,

—ἄλος ἐθείραις Ἕσπερος.—

47 ENNIVS Aiace.] Alii, *Aiax, lumen iubárne in cælo cerno.* Quod verum puto: neque esse ex Aiace Ennii, quam versam ex Sophocle indicio sunt hæc verba quæ citantur à Festo,

Sanguine emisso tepido tullij efflantes volant. Ex illo Sophoclis,

--ἴπ᾽ ἀπὸ θερμὰς

Σύριγγες ἄνω φυσῶσι μέλαν σίφος. Vbi etiam videmus σύριγγας Latinè *tullios* vocatos esse, qui & Salientes.

47 IN BRVTO Cassii.] Hîc, & libro superiore malè *Cassij*, pro *Attij*. Meminit & Cicero eius fabulæ in

ab Attalo rege Pergami, Pesimunte, vbi Megalesion, templũ eius deæ. Nam Μεγαλήσιον, ὁ ναὸς τῆς μεγάλης θεᾶς, vt Μητρῷον: sic Τυχαῖον, τύχης: Ἀνακαῖον, ἀνάκων. Vel, *Quod ex libris Sibyllinis arcessita ab Attalo rege Pergami:* ἀπὸ μητρὸς μεγάλης, *vbi templum eius deæ.* vbi, id est, in regione Pergami. Nam qui legerat, *apo metros megales*, ex eo fecerit, *prope mœrum megalesion.* Sed puto priorem coniecturam veram esse. Non enim verisimile est Varronem de Pesimunte vrbe tacuisse, quam alii Pesinũta vocant per n.

49 A FORDIS bobus.] Fordæ boues, φοράδες. Itaque hinc petendum etymon.

49 PVBLICE immolantur boues prægnantes in curiis complures.] Triginta immolari tantum solitas innuit Ouidius in Fastis, pro numero Curiarum, quæ triginta fuerunt.

49 VINALIA.] Erat is dies in quo Ioui nouum vinum libabant. Paulus Festi mutilator, *Calpar vinum nouum, quod ex dolio demitur sacrificij caussa ante quàm gustetur. Ioui enim prius sua vina libabant, quæ vocabant Vinalia.* Hæc ille. Id autem fiebat, ne reliquum, quod in apothecis illis vnde Calpar promeretur, remaneret, sacrum esse inciperet, & omnino ex vsibus eriperetur humanis, sed calpari libato, religione solueretur. Itaque cùm calpar libabant, inferium vocabant, quòd solùm inferretur, his verbis, *Macte hoce vino inferio esto.* Apud Catonem malè legitur *vino inferiore:* tametsi ibi non agitur de Calpari. Et hoc præcipuè dicebatur de vino diffuso & doliari. Nam alioqui de eodem musto libabant: sed id Sacrima vocabatur, posteaquam polluxerant eas confectiones quæ vocabant Suffimenta, ex faba, milióque molito, mulso sparso: quæ diis eo tempore dabantur quo vuæ calcatæ prelo premebantur. Quo modo & in frumentis quoque, quòd sacrificii caussa antè premetebatur, Premessum appellabant (Lacones προλογίαν) quod verò Cereri offerebant post messem factam, Florifertum. Quare ex illis quæ annotauimus, potes cognoscere caussam superstitionis illius, cur vinum nouum tangere nefas esset, antequam Vinalia calarentur. Athenis verò, quandiu ferueret mustum, religio

ligio erat tangere. Plutarchus Sympoſ.lib. v I I I, γλεύκους δὲ ζέοντος ἀεὶ ἀφαιρεῖσθαι καὶ τοὺς ἐργάτας δεδιότας ὁρῶμεν. Ad quam rem habebant ſuum feſtum vinale, quod ipſi πιθοιγίαν vocabant. Plutarchus Sympoſ. libro I I I, Τοῦ νέου οἴνου Ἀθήνησι μὲν ἑνδεκάτῃ μηνὸς κατάρχονται, πιθοιγίαν τὴν ἡμέραν καλοῦντες· καὶ πάλαι γε, ὡς ἔοικεν, εὔχοντο, τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πίνειν ἀποσπένδοντες, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι.

49 FLAMEN prorſus vinum legit.] Apparet morem fuiſſe vt prior Flamen auſpicii cauſſa vinum legeret.

50 FANVM Fortis Fortunæ ſecundum Tiberim extra vrbem.] Manifeſtò *ſecundum Tiberim* dixit pro Vltra Tiberim. nam Fortis Fortunæ tēplum in Transtiberina regione fuit.Sic ſuperiore libro, *Secundum Tiberim ad Iunium, forum piſcarium*: non intelligit de illo foro piſcario quod in regione fori Romani ponit P. Victor:ſed videtur & aliud forum piſcarium trans Tiberim fuiſſe, vbi piſcatorii ludi quotannis fiebant mēſe Iunio à Prætore vrbano, pro piſcatoribus Tiberinis: vt perperam videri poſſit Vertranius legiſſe *ad Iunonium*, quòd ita in Diebus Genialibus Alexandri Neapolitani legerat. Cùm tamē Ianus Iunonius in nulla parte vrbis ita vocaretur, ſed tantùm in Pōtificalibus indigitamentis. Ego ſanè nihil mutarim: quia vt de veritate lectionis mihi non liquet, ſic etiam vtrum deprauata ſit nécne æquè dubitari poſſit.

50 APOLLINARIBVS ludis docuit populum.] Quàm multa hinc exciderint, licet coniicere ex iis quæ Liuius libro X X V I I pluribus perſecutus eſt de Apollinaribus ludis, qui fiebant I I I Nonas Quintiles. Eorúmque origo ex Cn. Martii vatis carminibus petita, vt idem autor libro X X V. Ex quibus ſatis apparet, quæcunque de Apollinaribus Varro docuiſſet, ea hinc deperiiſſe. Neque eſt cur ſequaris editionem Romanam, in qua hæc verba mutila cum præcedēti hiſtoria cōnexa ſunt. Quod qui fecerunt, non viderunt, Varronem, qui antea de omnibus feſtis diebus ſeſe traditurum profeſſus eſſet, aut ſine ſtulto cōſilio celeberrimo-

cap. x, ab ἅρπαξ καὶ ἁρπαγὴ Græco. Eurip. Cyclope,

Σιδηρᾶν σιδηρῷ τῇδέ μ' ἁρπαγῇ δόμους.

Quare errat Varro, qui à ſerpendo. Ita enim videtur legendum, *Irpices, regula cum pluribus dentibus, quam itidem vt plauſtrum boues trahūt, vt eruant quæ in terra ſerpunt, Sirpices: poſtea, S, detrita à quibuſdam dicti.* Heſychius, ὀξίναι, ἐργαλεῖόν τι γεωργικὸν, σιδηρᾶς γόμφους ἔχον, ἑλκόμενον ὑπὸ βοῶν, Manifeſtò vocat ὀξίνας *Sirpices.*

33 VT ERVANT quæ in terra ſunt, ſirpices.] Quæ in terra ſerpunt: vt infrà, *Spinæ quæ in agris ſerpūt.* A quo verbo deducit ſirpices.

33 RASTELLI.] *Raſtelli. Vt Irpices ſerræ leues: ita quia homo in pratis per fœniſicia feſtucas abradit, ab eo raſu, Raſtelli dicti.*

33 ATQVE eruunt, à quo rutubatri dicti.] In Romana editione *Rutabri.* Fortaſſe *Runcaſtri.* Aliter de veritate lectionis mihi non conſtat. Forſan apud Gellium pro *Rumigeſtri* reponēdum *Runcaſtri,* lib. x, cap. x x v, vel *rumiceſtri.* Rumices, Lucil. *Tum ſpara, tum rumices, &c.*

33 FALCES a farre.] Purum putum Syriacum eſt. Pheléq, à quo πέλεκυς: & in ſtatu abſoluto (vt eius gentis grammatici vocant) *Phalqa.* vnde Falx. Itaque ſæpe labitur Varro ignoratione peregrinarum linguarum.

33 ADORBAE.] Alii *arboreæ.* Cato, *Falces fœnarias III, ſtramentarias VI, arborarias V.*

34 HAS phancillas chermoneſice dicunt.] Scripſiſſem, *Zanculas.* Ζάγκλη enim δρέπανον Syracuſia lingua. Sed quid faciemus illa voce nihili, *Chermoneſice?* Eſſet aliquid *Cherſoneſitæ.* Sed quínam Cherſoneſitæ ita vocant falcem? aut quínam Cherſoneſitæ κατ' ἐξοχὴν dicūtur? Nam, num & alij præterea Cherſoneſitæ? Niſi in vltima Italia ea pars Cherſoneſi nomine intelligitur, quæ pertinet ad Leucopetram. Quod ſi verum eſſet, facilè inducerer vt hîc legendum putarem *Zanculas:* quòd ſciam eam partem Italiæ cum Sicilia ita vocaſſe falcem. Nihil autem affirmare poſſum. Fortaſſe legendum, *Has falcillas chermes Pœnicè dicunt.* Scio enim

Chermes falces vocatas olim à Syris & Phœnicibus, quorum colonia ſunt Pœni in Africa. Et fieri poteſt vt hoc dixerit Varro ex Magonis libris, qui Pœnicè ſcripti erant de re Ruſtica. Hæc verò aſſeuerare vt vera nolumus. Scimus tamen ex eiuſcemodi coniecturis ſæpenumero veritatem erutam fuiſſe.

34 INDE poſt in vrbe Lucilli.] In excuſis antiquis legitur ſine præpoſitione *In.* Quæ proculdubio ab aliquo audaci hîc temerè inculcata fuit, & totum locum hunc obſcurabat. qui ita legendus eſt: *Inde piſtor, vel Lucillij piſtrina, vel piſtrix.* Nã qui primùm lectionem corrupit, fecerat, *Inde poſt vrue.* Deinde *in vrbe* degenerauit. Citauit teſtẽ Lucillium de piſtrina, & piſtrice, vocibus, quaſi minus vſitatis. De piſtrina quidem Chariſius lib. I, *Piſtrinum*, inquit, *neutro dicitur.* Sed Lucillius lib. XXVI, fœminino extulit,

media à piſtrina ad tabernam referens.

De piſtrice non ita obuium. Incidimus tamen in verſiculum Lucillii, qui eam vocem vſurpauit: & niſi fallor, eſt ille quem Varro intellexit. Extat autem apud Feſtum dictione Mamphula:

Piſtricem validam ſi nummi ſuppeditabunt,
Addas empleurum, mamphulas quæ ſciat omnes.

34 TRAPETES à terẽdo, niſi Græcum. [τραπεῖν, τὸ ληνοπατεῖν. Ὀδυσ. η,

Ἄλλας δὲ τραπέουσι, πάροιθε δέ τ' ὄμφακές εἰσι.

34 MOLAE a molendo.] Imò contrá. Itaque videtur ſcripſiſſe *à molliendo.* Subiicit enim, *Harum motu eo cõiecta molliuntur.* Similis error in Truculẽto Plauti,

, - *meretriculis Molliendis rem coegit.* meliùs *molendis.* -*non alienas Permolere vxores*- Horat. Putarunt nonnulli apud Theocritum τὸ μυλλεῖν idem ſignificare: at eos maximè arguit ſcriptura, quòd ſcriptum ſit duplici λλ. Deinde μυλλεῖν non molere ſignificat, ſed ſuere. Vnde Latini veteres Mullare dicebãt, pro ſuere: & Mulleos calceos, à Mullando. Itaque Theocrito τὸ μυλλεῖ eſt quod vſitatius dicitur περαίνειν. Vnde ſubulones vocauit Lucillius pædicones apud Auſonium, *Lucillij vatis ſubulo, pullipremo.*

DIIQVE MANES, SVB VOS FLACO, VENERORQVE: VENIAM PETO, OBSECROQVE, VTI POPOLO ROMANO QVIRITIVM VITAM SALVTEMQVE PROSPERETIS. VTI EGO AXIM PRAE ME FORMIDINEM METVMQVE OMNEM, CAELESTIVM INFERNVMQVE OMNIVM DIRAS, SICVTI VERBIS NVNCVPASSO: ITA PRO RE POPLICA POPOLI ROMANI QVIRITIVM, VITAM SALVTEMQVE MEAM DIIS MANIBVS, TELLVRIQVE DEVOVEO. Decium quoque filium exemplo patris se pro patria deuouentem introduxerat in Prætextatâ L. Attius, cui Æneadas seu Decium nomen fecerat. Atque hæc verba citata à Nonio, non obscurum est ab ipso proferri:

Patrio exemplo me dicabo: animam deuorabo hostibus.

Deinde posuerat formulam deuotionis, quæ hæc est:

Te sancte venerans precibus inuicte inuoco,
Portenta vt popolo patriæ verrunces bene.

Ac nescio an idem intellexerit Ennius Annali VI,

- audite parumper,
Vt pro Romano popolo prognariter armis
Certando, prudens animam de corpore mitto.

ITAQVE dictum in Cornicula millies aduentu, quem circumeunt ludentes.] Vertranius, *Mulieris ad restim.* Et restim ducere interpretatur Cordaca. *Quod,* inquit, *præsultor funem duceret: quo apprehenso illum alij sequebantur.* Nolo hîc alienis erroribus refutandis triumphare, neque ex illis spolia reportare. Tantùm dicam, neque κόρδακα illud esse quod putat ille, tanquam à χορδῇ esset: neque, si esset, χορδὴν funem aut restim significare, sed neruiam, aut fidiculam. Putamus verè legi: *Itaque dicunt milites ad vectim, quem circumeunt ludentes.* Nam Cornicularia, nomē comœdiæ, facilè indicat milites legendum esse. Ludunt milites, vt apparet, qui palum ad terram destitutum, seu

vectim circumeant, vocéntque illum ideo Circum. Ex qua circuitione Varro etymologiam ſuam probare conatur. Quanquam tranſlatio potiùs eſt. in eundem enim ſenſum Plautus ipſe Milite tranſlatè dixit: *Iam eſt ante ædis Circus, Vbi ſunt ludificandi mihi.* Eſt enim idē iocus qui in Cornicularia. Poſidippus itē apud Athenæum eadem tranſlatione luſit:

Ἱπποδρομος ἐντὸς ἐστι σοὶ μαγειρικῶς.

Quòd autem hìc vectim in terra deſtitutum eſſe cognoſcimus, quem milites circumeunt: fortaſſe eſt ex vulgato exercitamenti genere in militia veteri: quòd milites ad palum ſe exercerent. Qui locus veteribus Palaria dicebatur, vt ait Chariſius. Nam alioqui cùm ſingulari congreſſu duo ſe exercebant, locus Batualia, ipſi Batuatores dicebantur. Batuere enim, ferulis velitari, aut verberare, vt apud Suetonium in Veſpaſiano legimus. Tamen Cicero poſuit inter κακέμφατα in erudita illa epiſtola ad Pætum. Quia Syracuſanè βατεῖν dicebatur cùm mas init fœminam. Theocritus,

- ἀλλ' ἐσορῇ τὰς μηκάδας, οἷα βατεῦνται.

Varro propriè dixit inſilire equilam. Quare cùm Vertranius alibi dixerit hanc vocem Latinam non eſſe, videndum eſt num putet apud Ciceronem barbara vocabula extare, quæ ipſe mutare velit. Nos certè longè aliter rem ſe habere oſtendimus ex illo Ciceronis loco, qui, antea obſcurus, à nobis illuſtratus eſt.

39 QVOD ab iis viris dicuntur ædificata.] *Viocuris* ſe vidiſſe ſcriptum in vetuſto exemplari admonuit me doctiſſimus Adrianus Turnebus: ex cuius fide hæc reponimus. Viocuris verò, id eſt, Ædilibus. Meminerat huius vocis & ſuprà in procemio libri.

39 CARPENTVM iniceret.] Vnius literæ mutatione, *inigeret*. Verbū ruſticorū: à quo dicebāt inigere pecudes: vt contrà exigere, cùm è ſtabulis educebant.

39 AD FLORALES vſus, verſum ſed capitoliū vetus.] Legendum *ſuſus verſum*, aut *ſuſum verſum*: ſed & *ſuſus*, vt rurſus, & prorſus, legi poteſt. *Suſus*, pro ſurſus: vt proſum, ἀντὶ τοῦ prorſum. Afranius Emancipato:

Vetuit me ſine mercede proſum Paccius

Remeare ad ludum- Festus Remeare.

39 NAM cuprum Sabine bonum.] Ex Syriaca lingua,qua vsi Tusci antiquitus.

39 CAVVM ædium.] Cauum ædium, vel Cauedium. ἢ μέσαυλος.

39 ATRIVM ab Atriatibus Tuscis.] Vel potiùs, quòd αἴθριον.

40 TVTILINA loca.] Quidam scribunt *Titulinam*. Varro Menippea, Hercules tuam fidem: *Nõ tutulinam, inquam, ego ipse inuoco: quod meæ aures abs te obsidentur.* Hãc qui inuocabãt, ferias obseruabant. Itaque ara ei dicata in Auentino ad tutelam populi Ro. sicuti etiam Tutani extra portam Capenam. Quòd quando Annibal, vt ait Ennius,

Ob Romam noctu legiones ducere cœpit: tantus terror ex quibusdã terriculamentis nocturnis inuasit Pœnum, vt inde pedem retulerit. Quo facto fanum ibi consecrarunt, ab euentu Rediculum appellatum : Deum verò, cui consecrarunt, Tutanum. Ita collegimus illa ex Festo & Plinio lib. x, hæc ex eadem Satyra Varronis, quam inscripserat, Hercules tuam fidem.

Noctu Annibalis cùm fugant exercitum,
Tutanus hoc, Tutanus Romæ nuncupor.
Hoc propter, omnes qui laborant inuocant.

Vbi non prætereundum, ex prioris versiculi autòritate confirmari quoque opinionem Val. Probi, qui obliquorum penultimam producebat in huiusmodi nominibus Pœnis, Asdrubal, Annibal, Hiempsal. De quo extat integrum caput in Gellianis animaduersionibus.

40 QVAE habet gradus in noualia.] Ego profectò, quę sint ista noualia, & qua parte vrbis fuerint, apud nullum veterum inuenio. Alii *Naualia* legunt. Vbi dupliciter erratur. nam neq; ita Latinè loquimur, & Varro de quadratæ Romæ portis agit : cùm tamen Naualia trans Tyberim fuerint, vt cognouimus ex Liuio & Plinio. Planè non dubito legere, parua admodum licentia, *Quæ habet gradus in noua Via.* De hac noua via alibi meminit ipse.

40 IANVALIS porta.] Δίπυλον Ἰανοῦ Plutarcho. &

πολέμου πύλη. Sunt geminæ belli portæ, &c. Virgil. Plutarchus de Fortuna populi Rom. Ἰανοῦ δίπυλον, ὃ πολέμου τύχην καλοῦσι. Budæus fortunam belli vertit. Non vidit πύλην, non τύχην legendum: præsertim cùm in vita Numæ eadem repetat Plutarchus.

41 VT etiamnum fit in castris.] Lecticæ militares dicebantur Cubæ Sabina lingua, Græcè χαμεύνάδες. Plato Symposio, παλευτῶντες δέ τινες τῶν Ἰώνων, ἐπειδὴ καὶ θέρος ἦν δειπνήσαντες (καὶ γὰρ τότε θέρος ἦν) χαμεύνια ἐξενεγκάμενοι ἅμα μὲν ἐν τῷ ψύχει καθηῦδον, ἅμα δὲ ἐφύλαττον αὐτόν. Loquitur de militibus, ex quibus erat & Socrates. Euripides Rheso, λεῖπε χαμεύνας φυλλοστρώτους. Aristophanes & alij vocant στιβάδας.

41 QVAM lecticam inuoluebant.] Lege, *Qui lecticam inuoluebant*. Varro de vita populi Rom. *Hoc, quod injicitur, toral dicitur: lecticam qui inuoluebant, Segestria appellabant.* De segestri Lucillius,

Penula, si quæris, canteriu', seruu', segestre
Vtilior mihi quàm sapiens- Erat enim teges, quæ à segetibus (vt vult Varro) quòd ex eis fieret, dicta fuit. Postea factam esse ex pellibus testatur Plautus apud Porphyrionem, qui dixerit de anu dormituriente,

Anus hæc in pellis periculum protenditur. Val. Maximus ait Catonem hœdinis pellibus vsum fuisse pro stragulis, tanquam nihil mutasset è prisca frugalitate. Certè στέγαστρον pelles significat. Et nostrum Dormio ἀπὸ τῶν δερμάτων: nam dermio veteres dicebant.

42 QVOD in eas sagus, aut tomentum, aliúdve quid inculcabant.] In Romana editione *sagum*. bene sanè, quòd videbant aliter Varronem σολοικίζειν. At vbinam gentium vsitatum fuit, pro tomento saga in culcitas inferciri? Meliùs sanè tegendo corpori adhiberentur, quàm centonibus farciendis & inculcandis. Sed nugas omittamus. Tomenta propriè sunt ex ciliciis pilis: *borram* vulgò vocamus. Iis igitur tomentis aut ciliciis pilis implebant culcitas. Tamen olim, vt etiam hodie, culcitæ inferciebantur acere & glumis spicarum. Quocirca ita scripsit Varro, *Quòd in eas acus, aliúdve quid inculcabant.* Acus, ἄχυρον. Aristophanes

βαβυλωνίοις apud Pollucem, loquens de ceruicalibus, aut puluinis, ἔχεις ἄχυρα ϰαὶ χνοῦν, ait. Latini autem quicquid tomento inculcabant, vocabant culcitam. vnde ei nomen. Itaque centunculum, quod Dioscorides πίλημα vocat, id est puluillum, culcitam appellat Plautus Milite,

Caustam, inquit, habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam.

42 POLVINAR à pellulis.] Scribendum puto, *A polulis*. Polulæ, seu Polæ, erant pilę ex aluta, molli tomento fartæ, quibus datatim ludebant in foro. Vnde polire, pila ludere dicebãt veteres. Autor Festus. Id tractum à Græco. Nam φαλλὸς Græcè significat veretrum, quod gestabatur in pompa Liberi. Primùm ita vocabatur, quandiu fieret ex ficu: postquam ex aluta rubra fieri cœptus, dictus πολίον. Ab eo Polæ Latinæ, quæ ex aluta fiebant. Et Polimenta, testiculi porcorum dicti, postquam ex illo folliculo euaginati erant in castratione. Verrius ineptit à politione. Sic à φαλλὸς follis, qui & suffiscus in testiculis. Ergo poluinar à polis: quòd ex alutaceo scorto. Vnde σκύτινα προσκεφάλαια Polluci. Inde cognomenta Romana, Polliones & Pollæ.

43 IN HIS multa peregrina, vt sagum, reno Galli quid Gaunacumma eius sagum, & amphimallon Græca.] Hæc quoque pariter mendosa leguntur in editione Romana. Quæ tamen non multùm absunt à vera lectione: *In his multa peregrina, vt sagum, reno Gallica: Gaunacum maius sagum, & amphimallon, Græca.* Interpretatur Gaunacum maius sagum, quòd esset crassum vestimentum. Aristophanes Vespis,

Οἱ μὲν ϰαλοῦσι σαρδιανὸν, οἱ δὲ ϰαυνάϰην.

Pollux tamen ibi legit ϰαρδιανὸν. Apud Athenæum lib. XIII, ϰαυνάϰαι ἀμφιβεβλημένοι, perperam pro γαυνάϰαι. Vide Hesych. & Pollucem lib. VI, & Ælianum de animal. lib. XVII, cap. XVII.

41 SAGVM.] Gallicam vocem esse Strabo & alij quoque testantur. Plinius ait inuentum Gallorum esse, scutulis sagos diuidere. Quas Plinius in sagis Gallorum vocat scutulas, eas πλινθία Diodorus, de iisdem sagis lo-

quens. Ait enim Gallos ſagula ῥαβδωτὰ geſtare πλινθίοις πολυμιθίοις καὶ πυκνοῖς διειλημμένα: hoc eſt, quadris & maculis quibuſdam reticulatè diſtincta. Nihil enim aliud intelligit per πλινθία, quàm quas hodie Galli vocãt *lauſangias*, quaſi laurãgias, à lauri folio, quod habet Rhōbi figuram. Explicat & Plinius, qui maculas & plagulas in retibus, vocat ſcutulas, vt cùm de caſſibus araneorũ loquitur. Item Liuius, qui in funda ſcutale vocat, quod eſt reticulatum in medio fundæ. Scutulatũ ſagum igitur, reticulatè diſtinctum: ac propterea virgatum Virgilio & Propertio: non purpureum, quod nugatur Seruius: nec ab eo quòd ῥάβδοι in veſtibus dicerentur αἱ πορφυροῖ πορφυραῖ, quod quidam ex Polluce falſò accõmodarunt: ſed quòd maculas in retibus & ſcutulas vocari oſtendimus, id in retibus quoque ῥαβδοειδὲς Pollux vocat, hoc eſt virgatũ. Quod cùm ita ſit, virgati ſaguli, ſeu ſcutulati, ſunt reticulati, ac maculis diſtincti in ſpeciem cancellorum. ἔστι δὲ, inquit, βρόχος τὸ συνεχὲς ἐν τοῖς δικτύοις τετράγωνον διάστημα, συνεστηκὸς ἐκ τεττάρων ἀμμάτων· ὅ τεινομένης τῆς ἄρκυος γίνεται ῥαβδοειδές. Vide quàm apertè macularum τὸ σχῆμα vocauit virgatum. Quod quidam non videns, mutauit, & vertit tanquam legiſſet ῥομβοειδές: qui ſenſum quidem Pollucis aſſecutus eſt, vim autem vocis ignorauit. Etiam Græci in capite humano conſuturas tranſuerſas, vt vocat Celſus, ῥαβδοειδεῖς eſſe dicunt: quòd videlicet alia aliam ſcandat, more cancellorum. Forſan etiã rete quadrangulũ vocauit Varro Parmenone, quod ῥομβοειδές. quod τετράγωνον τὸ σχῆμα βρόχων, vt ſuprà Pollux,

Lepuſculi timentis hoc quadrangulum
Dedit Diana; rete nexile, arcyas,
Viſcum fugelæ, lineámque compedam. Repoſuimus *arcyas* ex veteri ſcriptura.

41 RENO.] Ita vocant Galli pelles aux exuuias pecudum. Cæſar lib. VI, item Salluſt. apud Seruium, & Fl. Soſipatrum. Id videntur accepiſſe à Græcis, qui ῥῆνας τὰ μῆλα vocant. nam & ipſi Galli aliquando Græcè locuti ſunt, vt volunt quidam. In quo monendus mihi eſt Vertranius, qui non vidit eam vocem Gallicam eſſe: & putauit mutandam in Senones Gallos.

41 TORVS à toruo.] Torus est quiuis funis ex loris retortus: vnde nomen habet. Cato: *Funem exordiri oportet longum pedes LXXII, toros III, Habeat lora in toros singulos IX, lata digitos II.* Quòd autem toris lecti tenderentur, ab eo toros vocarunt. Herodotus τόνους vocat. τοὺς τόνους ἔχοντες τῶν κλινέων, ἱστιόοντο. vnde illud Homeri τρητοῖς ἐν λεχέεσσι.

41 QVID simplici scansione scandebant in locum non altum.] Altiores enim cubiculares lecti quàm tricliniares, vt idem videtur innuere lib. VII, *Quòd si esset analogia petenda in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad vnam formam: & aut cum fulcro, aut sine eo: tum ad triclinarem gradum, non ad cubicularem.* Vnde prouerbium Varronis apud Nonium, *Fulmentum lectũ scandit*: fortasse ad differentiam cubicularis, qui sine fulmentis scandebatur. Est autem *Fulmentum lectum scandit*, simile illi, ἄνω ποταμῶν παγαί.

41 PERISTROMATA.] Plautus Sticho,

Tum Babylonica peristromata, consutáque tapetia
Aduexit nimium bonæ rei- Vocat consuta tapetia, quæ Xenophon ῥαπτά. Ὑποτιθέντων δὲ τῶν θεραπόντων ῥαπτὰ, ἐφ᾽ ὧν καθίζουσιν οἱ Πέρσαι μαλακῶς, ἡ χύνθη ἐντρυφῶσαι, &c.

41 SIC aliquid item conuiuij caussa ibi.] *Sic aliquid item in conuiuiis, vt gausapa.* Nam erant quibus mẽsa tegebatur: quæ nos hodie vocamus tapetia Turcica, villorum mollitia & texturæ artificio insignia.

Nobilius villosa tegant tibi gausapa citrum. Martial.

41 VNCIA ab vno.] Et hîc quoque fallitur Varro, cùm Siculum sit vocabulum. Quod testatur Aristoteles apud Pollucem lib. IX, καὶ μὴν ἐν Ἀκραγαντίνων πολιτείᾳ φησὶν Ἀριστοτέλης ζημιοῦσθαι τινα πεντήκοντα λίτρας· δύνασθαι δὲ τὴν λίτραν ὀβολὸν Αἰγιναῖον. ἀλλὰ μὴν τοι παρ᾽ αὐτοῖς τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελῶν ὀνόματα· οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα.

42 IN ARGENTO nummi: id à Siculis.] Pollux eo, quem modò citaui, loco, ὁ δὲ νοῦμμος, inquit, δοκεῖ μὲν εἶναι Ῥωμαίων τοὔνομα τοῦ νομίσματος, ἔστι δὲ Ἑλληνικὸν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων. ὁ Ἐπίχαρμος τε γὰρ ἐν ταῖς χύτραις φησὶν

l.

Ἀλλ' ὅμως καλαί κ᾽ πῖοι ἄρνες, εὑρήσεις δὲ

Μοι κ᾽ νέμμους. κ᾽ γὰρ ἐστὶ πωλαπιὰς τῆς ματέρος. Καὶ πάλιν,

Κᾶρυξ εὐθὺς ἰὼν πριῶ μοι δέκα νέμμων μόσχον καλήν. Καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ταραντίνων πολιτείᾳ φησὶ καλεῖσθαι νόμισμα παρ' αὐτοῖς νῦμμον, ἐφ' οὗ ἐντετυπῶσθαι Τάραντα τὸν Ποσειδῶνος δελφῖνι ἐποχούμενον. Ergo vt ab ἀναβολή, & Doricè ἀμβολά, ἄβολλα fecerunt: ſic à νόμος, vnde νόμισμα, νῦμμος. Quare ineptè Suetonius Tranquillus à Numa nummos appellari ſcribit. Hæc enim verba ex eo recitat Suidas: Ἀσσάριον Νουμᾶς ὁ πρῶτος βασιλεὺς, μετὰ Ῥωμύλον, Ῥωμαίων γενομένος, ἀπὸ σιδήρου κ᾽ χαλκοῦ πεποιημένα ἐχαρίσατο Ῥωμαίοις, οἳ πρὸ αὐτοῦ πάντων διὰ σκυτίνων κ᾽ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρούντων, ἅπερ ὀνόμασεν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νουμμία, ὥς φησι Τρανκύλλιος.

42 HAEC Græcè δωτίνη.] Repone δώς. Heſiodus,

Δὼς ἀγαθή, ἅρπαξ δὲ κακή.

42 A GRAECIS ἀρραβών.] At ne Græcum quidẽ: ſed merum Syriacum. Arabon enim apud ipſos dicitur. Deſcendítque ab eo verbo quod apud eam gentem ſignificat ἐγγυᾶν.

43 SINGVLAE dicuntur appellatæ eſſe multæ, &c.] Varro obuiam it obiecturis, quare ſingulæ multæ ita vocatæ eſſent, cùm multus adiectiuũ multitudinẽ ſignificet: eius rei cauſſam magis ſubtilem quàm verã reddit. olim enim vnum dixiſſe multa. Sed nimis tenuis & λεπτολόγος eſt in hac etymologia Varro. Nam veteres cùm plures culeos in dolium vnum indituri eſſent, primo addito, dicebant, multa: hoc eſt Numera. pro quo Galli dicunt *enprun*, id eſt, *en pro Vno*. Id enim multare verbũ ſignificat. Plaut. Sticho, *cum quo multas Vna multaui miſerias.* id eſt ἐξηριθμησάμην. Quanquam propriè multare eſt polliceri in auctionibus, πλειστηριάζειν. Varro autem putauit illud *Multa* eſſe nomen, & ſignificare Vnum, quòd in primo numero ita dicerent.

43 SOPHRON.] Scripſit mimiambos, ſed proſa oratione. Eius imitatione mimiambos quoque ſcripſit Herodotus, vel Herodes quidam vetus ſcriptor, verſibus Hipponacteis: quem ſecutus Mattius Romanus poeta. Maurus Terentianus,

Hoc mimiambos Mattius dedit metro,
Nam vatem eundem est Attico thymo tinctum
Pari lepore consecutus & metro. Intelligit, inquam, Herodotum, cuius scazontas adducit Stobæus. Sed apud eum perperam ἠμιάμβοις legitur pro μιμιάμβοις. Hic est ille qui apud Athenæum dicitur λογόμιμος. Mattius verò sæpe in mimiambis adducitur à Gellio.

43 MOETON anthymo.] Hesychius habet μοῖτον ἀντὶ μοι. Puto, μοῖτον ἀντίτιμον. quasi dicas, ἡ χάρις, ἀντὶ ἀποίνων. quòd gratus animus sufficit ad rependendum beneficium. Vel potius μοῖτον ἀντίτιμον, Par pari. nam ἀντίτιμα, τὰ ἄποινα. & fortasse verum est. Porrò apud Hesychium deprauata sunt verba, vbi explicat hoc prouerbium. Quæ ita corriges, μοῖτον ἀντίτιμον. παροιμία Σικελοῖς. ἡ γὰρ χάρις μοῖτος. Μοῖτον, χάριν. Ergo μοῖτον ἀντίτιμον, mutuas vicissitudines, hoc est, Par pari.

44 ATTRIBVTA pecunia.] Attributa pecunia, quæ tradita erat ea lege vt hæc alii solueretur. Hoc Græcè προςτεθῆναι τὰ χρήματα. Xenophon Ἑλληνικῶν δ', Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀκούσας ταῦτα, ἀπέστειλεν αὐτὸν προθύμως εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ χρήματα προσέθηκεν αὐτῷ εἰς ἀνατειχισμόν.

44 STIPEM à stipãdo.] Verum esse puto quod ait Varro: quòd & simile dictum in vita Lycurgi apud Plutarchum & Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, ὥστε δέκα μνῶν ἀμοιβὴν ἀποθήκης μεγάλης δεῖσθαι. Hãc pecuniam sic repositam in cella dei Festus ait Impẽsam vocatam fuisse, quòd nondum esset pensa, sed tantùm stipata. Vnde factum vt quæuis stipatio & farctura, impẽsa diceretur. Quod sæpius vsurpauit Apitius: vt, *Indes impẽsam præscriptam*, id est farcturam. Arnobius libro VII, *impensarum varietate conditis*. Palladius lib. I, *Impensa pumicea farciri muros*, id est, stipari acerato ex pumice tuso.

44 DIIS cùm thesauris asses dant, stipem dicũt.] Quæ scilicet colligebatur ab ærusfcatoribus. Seneca in Epistolis, *Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, vel auro argentóque suspenso, nec in thesauro stipe infusa, sed pia & recta voluntate.*

IOSEPHI SCALIGERI CONIECTANEA IN LIBRVM quintum M. Terentii Varronis de lingua Latina.

PAGINA 45.

LVCIANVM.] *Lucienum*, ex veteribus excusis.

45 AB SOLO, solum.] *Ab solo solium*. Solum & solium idem. Ennius,

-regni stabilita scamna, solúmque.

Solium, θρόνος.

46 TEMPVS interuallum mundi, & motus.] Otiosa est coniunctio *Et*, quæ totum hunc locum perturbat. *Tempus interuallum mundi motus.*

46 VNDE tempestiua, & à motore eorum.] *Tẽpestiua etas. Motor eorum*. Etas, pro ætas, veteri consuetudine scribendi.

46 A MOTORE eorum.] Ita in veteribus excusis: non, vt in aliis, *à motu eorum*. Lege, *Motor eorum, qui toto cælo coniunctus mundus Deo.*

46 MERIDIES.] Annotandum & illud, veteres meridiem pro media nocte dixisse: quomodo & æquidiale pro æquinoctio. Varro Marcipore,

Repentè noctis circiter meridiem,
Cùm pictus aer feruidis latè ignibus
Cæli choreas astricas ostenderet:
Nubes aquali frigido velo leues
Cæli cauernas aureas subduxerant,
Aquam vomentes inferam mortalibus.
Ventique frigido se ab axe eruperant,
Phrenitici Septentrionum filij,
Secum ferentes tegulas, ramos, syrus.

Hîc planè ῥαψῳδοὶ fuimus. Nam testimonia tria, quæ diuulsa adducit Nonius, in vnum coniunximus, & aliquot mẽda

ex ipsis sustulimus, præsertim in tertio versu: cùm ita sciremus Platonem locutum esse in Timæo, cùm τὰς χρείας καὶ παραβολὰς ἀσίεργ dixit. Item eius æmulũ, magnum imprimis virum, Philonem Hebræum: τὰς διαφορὰς καὶ χρείας ἀσίεργ διανοούμενος.

46 LEX Prætoria.] Vtrum *Pretoria* an *Pletoria* legendum, id verò incertum est. Vtrunque verò bene. M. Pletorius Tribunus plebis plebiscitum tulit, in quo scriptum fuit, *Prætor Vrbanus, qui nũc est, quique posthac fuerit, duos lictores apud se habeto. Vsque ad supremam ad solem occasum ius inter ciues dicito.* Censorinus.

46 VT CATVLVS ait.] Variatum est hîc in nomine autoris, Catulus, pro Pacuuius. Varro De re rustica libro 1, *Verum enim est illud Pacuuij, Sol si perpetuo sit, aut nox, flammeo vapore aut frigore fructus omnes interire.* Error verò accidit, vt alibi quoque monuimus, propter apicem summum, i, vt mutaretur in l. Quomodo apud Plautum in Pseudolo erratum est, vbi hodie ita legitur, *Euge pellepide Charine, me meo ludo tam beas.* *Lamberas* enim planè scribendum ex vestigiis antiquæ scripturæ. Festus, *Lamberat, scindit, ac laniat.* Hæc coniectura nostra confirmatur ex alio loco in Pœnulo,

Enimuero here meo me lacessis ludo, & delicias facis. idem enim est.

47 EADEM stella vocabatur iubar, quod iubata.] Callimachus,

—ὗλος ἐθείραις Ἕσπερε.—

47 ENNIVS Aiace.] Alii, *Aiax, lumen iubárne in cælo cerno.* Quod verum puto: neque esse ex Aiace Ennii, quam versam ex Sophocle indicio sunt hæc verba quæ citantur à Festo,

Sanguine emisso tepido tullij efflantes volant. Ex illo Sophoclis,

--ἐπ ὀρθὸν θερμαὶ
Σύριγγες ἄνω φυσῶσι μέλαν σίφος. Vbi etiam videmus σύριγγας Latinè *tullios* vocatos esse, qui & Salientes.

47 IN BRVTO Cassii.] Hîc, & libro superiore malè *Cassij*, pro *Attij.* Meminit & Cicero eius fabulæ in

libris De diuinatione, & in Sextiana.

47 NOCTE intépesta nostram deuenit domum.] Verba sunt Lucretiæ ad parentes suos, cùm de nefaria audacia Sex. Tarquinii conqueritur. Ouidius,

Nox erat, & tota lumina nulla domo.

47 SOLSTITIVM, quod sol eo die sistere videtur.] Meliùs, *quòd solo die sistere videretur.* Nam altera etymi caussa à sole.

47 AVT quod sol ad nos versum proximum est solstitium.] Manifestò mendosus locus. nam neque verba ipsa cohærẽt, neque etymi caussa explicatur. Nos ita legimus, *Aut quòd sol aduersum nos proximè stet:* vel potiùs, *quòd sol ad versum proximum stet.* translatio à bubus. Versum siquidem vocabant rustici, cùm sulco ad finem perducto iterum reditur eò vnde arationis principium suscipiebatur: quod versum peragere dicitur Plinio lib. XVIII. Ab eo Græci, vt ait Pausanias, βυστροφηδὸν γράφειν dicebant, cùm vno versu peracto in pagina, inde sumitur initium ad alium progrediendi, vt in arato. Quod nos contrà facimus. nam versu peracto, idem semper initium progrediendi tenemus. Sic igitur sol elegantissimè à Varrone dicitur ad versum proximum stare cùm regreditur. Sic in porticibus versura dicta est apud Vitruuium eodem modo. Item τριάλαξ, ἀγὼν παρθένων Lacedæmone, ab eo dictus quòd tres versus percurrendi erant, quos vocant ἄλακας, tanquam sulcos.

47 AEQVINOCTIVM.] Etiam Æquidiale apud veteres, vt suprà annotauimus. In quo secuti sunt Græcos, qui ἰσημερινόν.

47 SIC magni dicebantur Circites anni.] Otiosa est vox *Circites*: iccirco delenda. Putauit enim sciolus quidam hîc desiderari vocem illam, qui legerat apud Festum, *Circites*, circulos magnos esse. Porrò nonnulli putant annum à Græco ἔνος deduci. Quos sanè arguit primùm scriptura, quòd veteribus vno n scribebatur: deinde significatio, quòd propriè circulum significat. vnde diminutiuum anulus, & anus podex, eodem modo quo Græcis quoque δακτύλιος, vtrumque significat,

& podicem & anulum. Et mirum in Syriaca quoque lingua, quod anulū significat, idipsum & pro ipsa quoque parte pudenda sumi.

47 QVARTVM autumnus.] Hìc nonnulla desunt quæ explanabant etymon autumni: quod est ab augendo. Iccirco à Græcis poetis illud tempus dicitur τελεσφόρος ὥρα: vnde autumnitas ipse fructus. Varro Quinquatribus,

Cape hanc caducam Liberi mollem dapem

De fronde Bromiæ autumnitatis vuidam. Quod venustissimum distichon deprauatum legitur apud Nonium: à nobis autem ita in integrum restitutum est.

48 DICTI ab agon.] Quasi verò nō & in omnibus quoque sacrificiis obseruari solitum doceat Seneca: item Plutarchus Sympos. VIII, cap. VIII, ἔρδειν μὲν, inquit, ἐκάλουν, καὶ ῥέζειν, ὡς τι μέγα δρῶντες, τὸ θύειν ἔμψυχον. ἄχρι δὲ νῦν περὶ φυλάττουσιν ἰσχυρῶς, τὸ μὴ σφάττειν πρὶν ἐπινεῦσαι κατασπενδόμενον.

48 QVOD interrogatur à principe ciuitatis.] Sanè, *interrogatur princeps ciuitatis* legēdum est. Suprà ex Plutarcho patuit, interrogari solitum qui fundebat vinum inter cornua victimarum. Id autem honoris dari principi ciuitatis verisimile est. Sic apud Maronem,

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido

Candentis vaccæ media inter cornua fudit. Quod sanè illius qui principem locum teneret.

48 FERALIA à ferendo.] Ouidius, *Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia, lucem.* Demosthenes, ἐπεὶ δὲ τελευτήσειέ τις αὐτῶν, καὶ τὰ νομιζόμενα αὐτῷ φέρειν, &c. Inde inferiæ: & arferia aqua, quæ afferebatur ad sepulcra, vt libaretur mortuis. Arferre pro Adferre dicebant veteres: vt Aruenire, pro aduenire: item Arcedere pro accedere. Turpilius Boethuntibus,

Quis verba mea venatur pestis? arcedat, & sermonem hinc sublegat. Malè apud Nonium, *ars cedat.*

49 PROPE murum Megalesion, in tēplum eius deæ.] Hæc ita scripsisse Varronem vix quispiam vel leuiter doctus sibi persuaserit, nisi qui Varronē σολοικίζειν velit. Puto legendum, *Quod ex libris Sibyllinis arcessita*

ab Attalo rege Pergami, Pesimunte, vbi Megalesion, templũ eius deæ. Nam Μεγαλήσιον, ὁ ναὸς τῆς μεγάλης θεᾶς, vt Μητρῷον: sic Τυχαῖον, τύχης: Ἀνακαῖον, ἀνάκων. Vel, *Quod ex libris Sibyllinis arcessita ab Attalo rege Pergami:* ἀπὸ μητρὸς μεγάλης, *vbi templum eius deæ.* vbi, id est, in regione Pergami. Nam qui legerat, *apo metros megales*, ex eo fecerit, *prope murum megalesion.* Sed puto priorem coniecturam veram esse. Non enim verisimile est Varronem de Pesimunte vrbe tacuisse, quam alii Pesinûta vocant per n.

49 A FORDIS bobus.] Fordæ boues, φορἀδες Itaque hinc petendum etymon.

49 PVBLICE immolantur boues prægnantes in curiis complures.] Triginta immolari tantum solitas innuit Ouidius in Fastis, pro numero Curiarum, quæ triginta fuerunt.

49 VINALIA.] Erat is dies in quo Ioui nouum vinum libabant. Paulus Festi mutilator, *Calpar vinum nouum, quod ex dolio demitur sacrificij caussa ante quàm gustetur. Ioui enim prius sua vina libabant, quæ vocabant Vinalia.* Hæc ille. Id autem fiebat, ne reliquum, quod in apothecis illis vnde Calpar promeretur, remaneret, sacrum esse inciperet, & omnino ex vsibus eriperetur humanis, sed calpari libato, religione solueretur. Itaque cùm calpar libabant, inferium vocabant, quòd solùm inferretur, his verbis, *Macte hoce vino inferio esto.* Apud Catonem malè legitur *vino inferiore*: tametsi ibi non agitur de Calpari. Et hoc præcipuè dicebatur de vino diffuso & doliari. Nam alioqui de eodem musto libabant: sed id Sacrima vocabatur, posteaquam polluxerant eas confectiones quæ vocabant Suffimenta, ex faba, milióque molito, mulso sparso: quæ diis eo tempore dabantur quo vuæ calcatæ prelo premebantur. Quo modo & in frumentis quoque, quòd sacrificii caussa antè premetebatur, Premessum appellabant (Lacones προλογίαν) quod verò Cereri offerebant post messem factam, Florifertum. Quare ex illis quæ annotauimus, potes cognoscere caussam superstitionis illius, cur vinum nouum tangere nefas esset, antequam Vinalia calarentur. Athenis verò, quandiu ferueret mustum, religio

ligio erat tangere. Plutarchus Sympoſ.lib. V I I I, γλεύκους δὲ ζέοντος ἀεὶ ἀφαιρεῖσθαι καὶ τοὺς ἐργάτας δεδιότας ὁρῶμεν. Ad quam rem habebant ſuum feſtum vinale, quod ipſi πιθοιγίαν vocabant. Plutarchus Sympoſ. libro I I I, Τοῦ νέου οἴνου Ἀθήνησι μὲν ἑνδεκάτῃ μηνὸς κατάρχονται, πιθοιγίαν τὴν ἡμέραν καλοῦντες· καὶ πάλαι γε, ὡς ἔοικεν, εὔχοντο, τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πίνειν ἀποσπένδοντες, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι.

49 FLAMEN prorſus vinum legit.] Apparet morem fuiſſe vt prior Flamen auſpicii cauſſa vinum legeret.

50 FANVM Fortis Fortunæ ſecundum Tiberim extra vrbem.] Manifeſtò *ſecundum Tiberim* dixit pro Vltra Tiberim. nam Fortis Fortunæ tẽplum in Transtiberina regione fuit. Sic ſuperiore libro, *Secundum Tiberim ad Iunium, forum piſcarium*: non intelligit de illo foro piſcario quod in regione fori Romani ponit P. Victor: ſed videtur & aliud forum piſcarium trans Tiberim fuiſſe, vbi piſcatorii ludi quotannis fiebant mẽſe Iunio à Prætore vrbano, pro piſcatoribus Tiberinis: vt perperam videri poſſit Vertranius legiſſe *ad Iunonium*, quòd ita in Diebus Genialibus Alexandri Neapolitani legerat. Cùm tamẽ Ianus Iunonius in nulla parte vrbis ita vocaretur, ſed tantùm in Põtificalibus indigitamentis. Ego ſanè nihil mutarim: quia vt de veritate lectionis mihi non liquet, ſic etiam vtrum deprauata ſit nécne æquè dubitari poſſit.

50 APOLLINARIBVS ludis docuit populum.] Quàm multa hinc exciderint, licet coniicere ex iis quæ Liuius libro X X V I I pluribus perſecutus eſt de Apollinaribus ludis, qui fiebant I I I Nonas Quintiles. Eorúmque origo ex Cn. Martii vatis carminibus petita, vt idem autor libro X X V. Ex quibus ſatis apparet, quæcunque de Apollinaribus Varro docuiſſet, ea hinc deperiiſſe. Neque eſt cur ſequaris editionem Romanam, in qua hæc verba mutila cum præcedẽti hiſtoria cõnexa ſunt. Quod qui fecerunt, non viderunt, Varronem, qui antea de omnibus feſtis diebus ſeſe traditurum profeſſus eſſet, aut ſine ſtulto cõſilio celeberrimo-

rum ludorum mentionem prætermittere: aut, si eorum meminisset, eius historiæ summam paucis complecti nõ potuisse. Vnde perierint ea necesse, quæ ad ludorum Apollinarium cognitionem faciebant.

50 ET HORTI eius tutelæ assignantur.] Veneris tutelam hortos fuisse admonet idem & in 1 De re rustica, *Item*, inquit, *aduenerор Mineruam, & Venerem: quarum vnius procuratio olıueti, alterius, hortorum: quo nomine rustica Vinalia instituta.* Plinius, *In remedio Satyrica signa, quanquam hortos tutelæ Veneris assignante Plauto.* Quod hic Plinius Plautum dixisse ait, idem & Næuius quoque voluit, cùm dicit, *Coquos edit Neptunum, Venerem, Cererem.* Per Neptunum pisculenta intelligit, per Cererem panem, per Venerem olera. Non igitur difficile est cõiicere cur Menippeam suam Varro inscripserit, Vinalia περὶ ἀφροδισίων.

51 IS CVM eat, &c.] *Is cùm eat, suffibulum quod habeat scriptum: id dicitur à suffiendo, vt subligaculum.* Videtur enim lex fuisse, & in ea scriptum, EO PRAETER SACERDOTEM POBLICVM NE INTROEVNTO; IS QVOM INTRET, SVBFIBVLVM HABETO. Est autem ordo, *quod scriptum, Suffibulum habeat: id dicitur, &c.*

51 SVFFIBVLVM, à suffiendo.] Festus ita dictum putat quòd fibula comprehenderetur. Sed Varro more suo anxiè etymologias comminiscitur. sciebat enim Vestales maximè omnium sacerdotum publicorum suffitionibus vti. In quibus erat præcipuum quod vocabant Exfit: quod erat genus suffitionis à Vestalibus patrari solitæ. Fabius Pictor apud Nonium, vbi agitur de nomine SAL. *Exfit*, inquit, *est sale sordidum, quod vstum est, & in ollam rudem fritilem obiectum est. Postea id sal virgines Vestales serra ferrea secant.* Malè enim hodie apud Nonium legitur *Tesfit*, pro *Exfit*. Festus, *Exfit, purgamentum, vnde hodie remanet suffitio.* Fritilem ollam reposuimus ex eodem Festo: quòd & quoddam pultis genus fritilla diceretur: à Græcis ἀθάρα, vt ego quidem puto. Nam Frit, ἀθήρ. De quo suffimine vide amplius apud ipsum Festum, vbi de muria Vestalium

disputat. Eam enim muriam Exfit vocari iam cognoscimus ex Fabii Pictoris exemplo à nobis citato & emendato.

51 NOVVM vetus vinum bibo.] Plinius, *Cur ad primitias pomorum hæc vetera esse dicimus, alia noua optamus?* Et quod dixit, medicamenti caussa, id volunt verba quæ suprà citauimus ex Plutarcho, καὶ πάλαι γε, ὡς ἔοικεν, εὔχοντο, τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πιεῖν ἀποσπένδοντες, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι.

51 FONTANALIA.] Alii *Fontinalia*, vt Fontinalis porta. Vnde sequitur, *Quod is dies*, eius scilicet Fontis, cuius delubrum fuit iuxta portam Capenam. Vnde & ipsa Fontinalis dicta est. Eius Fontis mentio Ciceroni II de Legib. nisi mẽdum subest in scriptura.

51 ANGERONA.] Libentiùs scripserim *Angenora*, quia cohibet os. Est enim dea ἐχεμυθίας. vt Sophocles, ὧν καὶ χρυσέα κλῆς ἐπὶ γλώσσᾳ βέβακεν.

51 IN CVRIA accuseia.] Ita habẽt veteres excusi. Quam lectionem cùm minùs exploratam haberẽt quidam, factum est vt deteriora substituerint. Nam nunquam ipsi *Accalia* legerunt pro Laurentinis feriis. Ex vestigiis illius lectionis legendũ est, *Angenoralia, ab Angenora, cui sacrificium fit eo die, ac cuius eæ feriæ publicæ. Laurẽtinæ, is dies, quem diem, &c.* Qui autem genitiuum relatiui substituerunt, nõ viderunt eum latere sub illa voce mendosa: cùm tamen substituendus non esset, sed ex illa voce corrupta eruendus.

51 DIE sexto.] *Festo* reponendum docet Licinius Macer historiarum lib. I, vt citat Macrobius, qui ait regnante Romulo Accam Tarrutio cuidam Tusco diuiti denuptam, auctámque hæreditate viri: quam pòst Romulo, quem educarat, reliquit: & ab eo Parentalia diémque festum pietatis caussâ statutum.

51 QVI atra dicitur. diem Tarentum Accas Tarentinas.] Etiamsi in his annotationibus nihil aliud præter verisimiles quasdam cõiecturas adducerem, tamen minimè operam lusisse viderer. Quòd enim salutem planè præstare nõ possum, at vulnera ipsa indicasse non parum erit. Igitur scripserit Varro, *Laurentinæ, is*

dies, quem diem quidam in scribendo Laurentalia appellant, ab Acca Laurentia nominatus: cui sacerdotes nostri publicè parentant festo die: quia altera dicitur ob ditem Taruntium, Acca Taruntia. Laurentinæ feriæ, ait Varro, ab illa inquam Acca quæ Laurentia cognominata est. quia altera Acca est ea quæ nupsit Tarutio cuidam Tusco, nobili & diti viro: & ab altera cognomine Laurentiæ distinguitur, cui sacerdotes nostri in Velabro parentare quotannis solent. Fuerunt enim cognomine duæ Accæ: quarũ vni (vt ait Plutarchus) sacrificabatur mense Decembri: fuitque nutrix Romuli, & Laurentia cognominata. Alteri mense Aprili res diuina fiebat. A multis Flora existimata: ab aliis Tarracina, siue (vt est apud Gellium) Tarratia cognominata. Quanquam has inter se confundit Plutarchus. Error verò tam vitiosæ lectionis ex varietate scripturæ natus est. Nam qui hîc Taruntius vocatur, ita idem eodem modo apud Aurelium Augustinum: ab aliis verò & Tarrutius, & Taratius, & Tarratius. Græci etiam Ταῤῥάτιον. Sic quem Cicero in libris de Diuinatione Tarrutium vocat, in Solino idem Taruntius, in Stephano Λύκιος Θαῤῥαῖος vocatur. Fuitq; summus mathematicus, ac Ciceroni quoque & ipsi Varroni familiaris. Non sunt ergo audiendi illi qui non veriti sunt Laurentinalia à Romanis ad Tarentinos transferre. Quos cùm videam ita αὐθάδως & licenter in hoc misero autore vagari, cœpi (vt verum fatear) de eorum fide dubitare: potiúsque illis os obstruere veris argumentis, quàm conuiciis incessere, apud me decreui.

51 VT QVOD ibi propè faciunt diis manibus seruilibus sacerdotes.] Sanè simplicius multo fuerit, vt ego quidem puto, si ita legimus, *Vt quod propè faciunt diis manibus eius ibi sacerdotes.* vel, *Vt quod ibi propè faciunt diis manibus aruales sacerdotes.* Sacerdotes enim aruales, qui & aruales fratres, Accæ seu Caiæ Tarratiæ rem diuinam facere solitos constat ex Gellio. Melius erat, inquies, tacere, quàm incertiorem ex incerta rem facere. Atqui memini me in his commentariis non κριτικὸν agere, sed σκεπτικόν: & omnia arbitrario iure, non

certo, decidere. Itaque confidenter hìc, quicquid visum fuerit, adducere possum, cùm ista non sint κύριαι δόξαι. Hoc tamen sine arrogantia affirmare possum, hæc nostra verecunda illorum audacibus commentis longè esse meliora.

51 SED montanorum.] Ad discrimen eorum qui deorsum in humilibus locis habitant. Sic in Attica distincti erant ἐπακριεῖς καὶ πεδιεῖς. Dionysius, διελὼν δὲ οὗτος ὁ Τύλλιος εἰς ὁπόσας δή ποτε μοίρας τὴν γῆν, καὶ τῶν ὀρεινῶν, &c.

51 PAGANALIA.] In Paganalibus duo ritus explanandi apud Ouidium: etsi hæc annotatio hoc loco alienior erat. Primùm, quòd scribit,

Dum licet, apposita velut in cratere camella

Lac niueum potes, purpureámque sapam. Hæc potio burranica dicebatur, à colore burro, quem mulsum lacte dilutum facit. Festus, *Burranica potio lacte commistum sapa, à rufo colore, quem burrum vocant.* Camella autem ea est quam Pollux σκάμιλλαν vocat. ἐντεῦθεν εἰρῆσθαι λέγεται καὶ τὴν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις σκάμιλλαν. Deinde, quòd alibi,

Placentur matres frugum Tellúsque Ceréque. Ceres in Paganalibus sacris vocabatur Empanda. Varro apud Nonium lib. I de vita pop. Rom. *Hãc deam AElius* (nõ *melius*, vt hodie perperam in Nonio) *putat esse Cererem. Sed quòd in asylum qui cõfugerent panis daretur, esse nomen fictum à pane dando Pandere, hoc est aperire.* Intelligit ergo Empandam deam paganorum. Ego verò putarem dictam à latitudine: iccirco εὐρύστερνος. At Varro à pandendo: vnde & eadem cum Pale fuisse videtur. Hoc videtur innuere ipse his versibus,

Te Anna, & Peranna, Panda, καὶ Λατώ, Pales,

Nerienes, Minerua, Fortuna, ac Ceres. Ita enim lego primum versum. Qui mos implorantium deos: nam ἐκπληκτικῶς ferè id faciũt. vt, Dii vostram fidem. & Plautus, *Tuam fidẽ Venus Noctiuigila.* & Satyra Varronis, *Hercules tuam fidem.* Item Euripides, vt citant grammatici, σὲ τὸν αὐτοφυῆ τὸν ἐν αἰθερίῳ ῥύμβῳ. Porrò Varro videtur paganicas à Paganalibus distinguere: quòd Paganalia essent priuatæ feriæ alicuius pagi, Paganicæ verò

omnium. Tamen nihil tale apud Ouidium & alios.

52 SIC dictæ quinque cælo Iuno nouella.] Hæc putat se emendasse Vertranius, & tamen nihilo meliora quàm alii protulit. Forsan ne ipse quidem suam emendationem amauerit, si hanc nostram legerit: *Primi dies mensium nominati Kalendæ: ab eo quòd iis diebus Kalentur eius mensis Nonæ à pontificibus, quintanæ an septimanæ sint futuræ, in Capitolio in curia Calabra sic,* DIES TE QVINQVE KALO IVNO NOVELLA, SEPTEM DIES TE KALO IVNO NOVELLA. Sensu sanè plano & aperto, non inuoluto, vt prioribus editionibus: neque suspenso, vt Vertranius correxit.

52 IVNO Nouella.] Quòd in Iunonis tutela Kalendæ essent. Vnde Kalendaris Iuno. Non malè tamen Iana legeretur; ita vocabant Lunã. Varro De re rustica, *Nunquam rure audisti, octauo Ianam Lunam crescentẽ, & contrà senescentem: & quæ crescente Luna fieri oporteret: & tamen quædam meliùs fieri post octauo Ianam Lunam, quàm antè?* Accepit autem ex Hesiodo,

Ὀγδοάτη τ' ἐνάτη τε, δύω γε μὲν ἤματα μηνὸς
Ἔξοχ' ἀεξομένοιο βροτήσια ἔργα πένεσθαι.

52 NOVELLA.] Mirum mihi visum est quod legitur in vetustioribus excusis. Omnes enim illi planè habent *Couella*: forsan non malè, quòd Couum veteres Cælum vocabant: quod Festus scribit dictum à chao, ex quo poetæ dicunt Cælum esse natum. Imò potiùs, quòd χάος apud veteres significabat aerem. Euripides Cadmo, vt inueni apud Probum grammaticum: οὐρανὸς ὑπὲρ ἡμᾶς κενὸς, φάσκων ἕδος δαιμόνιον. τὸ δ' ἐν μέσῳ οὐρανοῦ τε καὶ χθονὸς, οἱ μὲν ὀνομάζουσι χάος, &c. Aristophanes ὄρνισι,

Διὰ τῆς πόλεως τῆς ἀλλοτρίας καὶ τοῦ χάους.

Theocrit. πτέρυγι, λ' παντ' ὅσ' ἕρπε δι' αἴθρας χάεός τε.

Ergo Iuno Couella, ἡ οὐρανία.

52 QVOD tunc ferias primas quæ futuræ sint eo mense, Rex prædicit.] Meliùs *ferias priuas*. *Aut illud primas* erit, celebriores, maioris notæ ferias.

52 POSTRIDIE Calendas, nonas, idus appellati atri.] Afranius Fratriis.

Septembris heri Kalendæ: hodie ater dies. Vide Ouid. Plut. Macrob. Gell.

52 COMITIALES.] Cõtrarii nefastis. Itaque lusit Plautus Pœnolo,

Nõ potuisti adducere homines magis ad hãc rẽ idoneos:
Nam istorum nullus nefastus est, comitiales sunt meri:
Ibi habitant: ibi eos conspicias, quàm prætorem, sæpius.

53 C. MVTIVS ambigebat.] *Ambigebat* dixit ex antiqua iudiciorum modestia, cùm diceret, ἔδοξε δικαίως ἀλῶναι: nunquam, δικαίως ἑάλω.

53 IVNIVS Gracchus.] Alii *Gracchanum* citãt.

53 Ἀφροδίτη.] Forsan de hoc loco Varronis sentiebat Macrobius. *Cincio,* inquit, *etiam Varro cõsentit, affirmans sub regibus nec Latinum nomen Veneris, nec Græcum fuisse: & ideo nõ potuisse mensem à Venere nominari.* Sic & Arnob. lib. 11, nec Veneris, nec Apollinis mẽtionem factam esse in Numæ indigitamentis testatur. Quare minùs prudenter Ennius Veneris mentionem fecerit regiis temporibus. Nam cùm ad tertium vsque Annalem regiorum temporum gesta continuasse multis testimoniis inde productis constet, in primo Annali sic quendam orantem inducit,

Te nunc sancta Venus precor, & genitrix patri nostri,
Vt nos de cælo visas cognata parumper,
Téque Quirine pater veneror, Horámque Quirini,
Téque pater Tiberine, tuo cum flumine sancto. Tamen illos versus in duobus autoribus, tribus locis diuulsos leges.

54 ANTIQVVM oppidum Palatium.] Puto legendum, *Lustratũ antiquum oppidum Palati, nunc gregibus humanis cinctum.* Hoc enim dixit ad differentiam veteris oppidi, circa quod initio pascerẽtur greges pecorum. Quòd temporibus Varronis, vrbe in tantam magnitudinem ampliata, & palatio in eam concluso, totum esset cinctum gregibus humanis. Vsurpat autem alicuius veteris verba tanquam alludens.

55 QVARE si etymologos principia verborum postulet.] *Postuletur* legendum est: Et postea, *Et reliqua ostendat, quod non postulat*: lege, *quod non po-*

stulatur. Est autem hellenismus, vt etiam veteres Latini, Exigi pecuniam, exigi portorium.

56 SED cum hos agitamus quid, &c.] Nisi esset κακέμφατον, libenter legerem, *cùm nos agitamus*. Sed hoc cacephaton ridet in viro consulari Cicero.

56 SIC coemptio, sic compitum nominatur.] Potiùs, *Sic cottio, sic comitium*.

56 APVD fullonem vestimentum cùm cogitur, conciliari dicitur.] Imò conciliare à ciliis, & Græcè κίλικα dicuntur. Ex iis coacta vestimenta vulgò *Feltra* vocamus: nempe τὰ ἐκ τριχῶν συμπηδήματα. Vnde Côciliare, fullonium verbum, τὸ συμπιλοῦν, πιέζειν, ἱπποῦν, καὶ συμπατῆσαι. A quo & Galli quoque *Fouler* dicunt. Hoc intellexit Titinnius Fullonibus:

-terra hæc noua est,
Quasi vbi tu solitus pedibus argutarier,
Dum compescis cretam, & vestimenta eluis. Vnde saltus Fullonius Senecæ Epistola XV, *Cursor & cum aliquo pondere manus mota: & saltus vel ille qui in altum corpus leuat: vel ille qui in longum mittit: vel ille, vt ita dicam, Saltaris: vel, vt contumeliosiùs dicam, fullonius.*

57 MAMVRIVM Veturium.] Pro vetere memoria Varro & Plutrachus. Alii nomen proprium viri faciunt ex historiæ causa. Sic ergo Romani in sacris quędam nomina dicis caussa solebant proferre: in nuptiis Caiam Cęciliã & Talassionem: in Vestali capienda Amatam: Nonis Caprotinis Caium, Marcum, Lucium: in censu vel delectu faciendo, Valesium, Saluium, Statorium. Itaque scribit Cicero: *Itémque in lustranda colonia, ab eo qui eam deduceret: & cùm imperator exercitũ, censor populum lustraret, bonis nominibus qui hostias ducerent, eligebantur. Quod idem in delectu* COSS. *obseruant, vt primus miles fiat bono nomine. Hæc ille.* Sic in Saliari carmine boni ominis caussa Luciam Volumniam, & Mamurium Veturium nominabant. Contrà ab eadem superstitione nullus ludis Apollinaribus Pomponius nominabatur. Sic cauebatur vt qui hostias duceret, bono esset nomine, vt iam ex Cicerone demõstrauimus. Quare id voluit Plinius lib. XXVIII, vb

ait, *Cur*, inquit, *publicis lustris etiam nomina Victimas ducentium prospere legimus?*

57 TERENTIVS.] Qui *Iuuentiū* legunt, vidētur ignorare duos fuisse Terentios: Pub. Terentiú Afrum, cuius extant hodie sex fabulę: & Terentium Libonem, cuius meminit Donatus ex Suetonio. Et forsan ille est quem citat Festus in Anagnorizomene.

57 PVERI dicūtur infantes.] Æschyl' Choephoris,
Οὐ γάρ τι φωνεῖ παῖς ἔτ' ὢν ἐν σπαργάνοις.

58 QVI futura prædiuinando solent fari, fatidici dicti.] Fari, τὸ προφητεύειν. Ennius,

Atque Anchises doctus, Venus quem pulcra Dearum
Fari donauit diuinum pectus habere. Sic Cassandra,
Missa sum superstitiosis ariolationibus:
Neque me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet.

Meliùs enim dixit quàm Græcus ille poeta, vnde accepit:

Ἄκραντον αὖ μ' ἔθηκε θεσπίζειν θεὸς,
Καὶ πρὸς παθόντων κἀν κακοῖσι κειμένων
Σοφὴ κέκλημαι. Citantur autē à Plutarcho in Commētario Politico, ὥσπερ οὖν τῆς Κασσάνδρας ἀδοξούσης λεγούσης ἦν ἡ μαντικὴ τοῖς πολίταις, Ἄκραντον αὖ με, &c.

58 IIDEM vaticinari, quod vesana mēte faciūt.] Fatuos primùm vates vocatos esse, postea pro væsanis accipi, apud omnes satis constat. Sic vult Plato suam μαντικὴν quasi μανικὴν dictam. Vide in Phædro.

58 EFFARI templa.] Τεμενίζειν Græci: vt Thucydides. Idem est Sistere fana, Festus, & Cor. Tacitus.

58 HINC etiam famiger, fabile.] Potiùs legerim, *famigerabile*. Et ita videtur legisse Sipontinus.

58 FALLO.] Græcum σφάλλω, & φάλλω.

58 LOQVI ab loco.] Quasi arduum esset diuinare à λόγος esse.

59 CONSOLANDI caussa.] Alloqui, παραμυθεῖσθαι.

59 CONCINNE loqui dictum à concinne.] *A concinere* scribendum est: Sic συνᾴδω τινὶ, Benè mihi conuenit cum aliquo. A cinno tamen deducit Nonius: meliùs sané.

59 VT INTER se respōdent aliud alii.] In anti-

quitus excusis legitur, *& inter se cudāt aliud alii.* Quare transpositæ sunt vocales, *cud int*, pro *cadunt*. Cicero, *Et eius verbum aliquod aptè ceciderit ad id quod ages*. συμπίπτειν. Herodotus Euterpe, οὐ γὰρ δὴ συμπεσεῖν γε φήσω τά τε ἐν Αἰγύπτῳ ποιεύμενα τῷ θεῷ καὶ τὰ ἐν τοῖσι Ἕλλησι. Quare alicuius correctoris est verbum illud *Respondent*.

60 AENEA, quis est qui meum nomen nuncupat?] Apud Censorium,

Quis meum nominans nomen exciet,

Quamuis tumultu inuocans incolarum fidem? Videtur ex quodam choro ex Nyctegresia.

60 MEVM nomen nuncupat.] Nuncupare in hoc sensu parum vsitatum. Est enim hic inclamare. Pacuuius Duloreste:

Exemplo Aegisthi fidem nuncupantes conciebant populum. Nonius *Conciere*.

60 DICO, quòd Græci δεικνύω] Meliùs δείκω.

60 INDICIT illum.] Suspicor, *indicit illicium*.

60 INDICIT funus.] Suprà *Indictiuum funus*. Et Festus.

60 PRODIXIT diem.] Cicero Pro domo, *Prodicta die*.

60 DICTVM in mimo.] Cicero, *Delectarunt me dicta mimorū, ac ἐπισημασίαι populi.* Sic dictiosus histrio. Et ab eo dicteria, quibus in exordiis fabularum (exordia sunt quæ εἰσθέσεις Græcè) histriones vtebantur ad captandam attentionem populi. Varro ὄνος λύρας.

Et orthopallica attulit psalteria,

Quibus sonant in Græcia dicteria,

Qui fabularum collocant exordia,

Vt comici, cinædici, scenatici:

Quibus suam delectet ipse amusiam,

Et auiditatem speribus lactet suis. Hæc nos coniunximus.

60 IN manipulis castrēsibus dicta à ducibus.] *Dictum à ducibus*. παράγγελμα, tessera. Furius vetus poeta,

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse.

60 DICITVR in imo.] Reposuerūt, *dicis imo*. Hic ergo *imo*, ἀντὶ τοῦ ergo, sicut, Dicis ergo.

60 SI DICO quid ſcienti quod det, quod ignorauit trado. Hinc doceo declinatum.] Ne in hac quoque difficultate deſpondendus animus, tametſi, quantum aleæ ſubeundum mihi ſit, non ignoro. Ita igitur ſcripſerit Varro, *Si dico neſcienti quid, & quod ignorauit trado, hunc doceo. Id declinatum, vel quòd cùm docemus, dicimus*. Sanè ſi non eadem verba, eundem tamen ſenſum poſtulat mens Varronis, qui ineptiſſimè doceo deducit à dico, cùm certiſſimum ſit eſſe à δοκέω. Vnde δόγματα, decreta doctorum.

60 A DOCEO diſco.] Δάω, δάσκω, παράγωγον. Inde diſco, a, in i. vt, χάω, hio: χάσκω, hiſco.

60 RATIO putari dicitur.] Putare rationem, id (niſi fallor) eſt ἐκκαθᾶραι λογισμὸν Plutarcho in commentario, Quomodo diſtinguas adulatorem ab amico, Πένης τε καὶ σπουδῆς ἁπάσης ἀπολειπόμενος, ἐν ταῖς ὑπὸ μάλης πράξεσιν ἀπροφάσιστός ἐστι, καὶ πιστὸς ἔρωτος ὑπηρέτης, καὶ περὶ λύπην πόρνης ἀκριβὴς, καὶ πότου δαπάνης ἐκκαθᾶραι λογισμὸν οὐκ ἀμελής. etiamſi aliter hìc Eraſmus vertat: cui ego non aſſentior. Demoſthenes, ὡς ὅταν οἰόμενοι περιεῖναι χρήματα, λογίζωνται, κἂν καθαραὶ ὦσιν αἱ ψῆφοι, καὶ μηδὲν περιῇ, συγχωρῇ τις, &c.

61 SERMO à ſerie.] εἱρμὸς, addito ſibilo, vt εἴρω, vel ἔρω, ſero. Sic ἔρος (vnde εἴρερος Homero: & ἔριθος, & Eritudo, ſeruitudo, apud Feſtum) & Æolicè ἔρFος, addito ſibilo, SerFos, vt ſcribebant olim, nunc ſeruos: vt, DaFos, oFom, æFom, &c. Seruum tamen iuriſconſulti à ſeruando.

61 SIC augures dicunt, Si mihi autor eſt verbi. nam manum aſſerere dicit.] Sine dubio corruptus locus & mancus. Niſi ſit, Quod dicebant in precationibus ſuis Augures, IOVIS PATER, SI MIHEI ES AVTOR, VRBI POPOLOQVE ROM. QVIRITIVM, HAEC SANE SARTEQVE ESSE, VTI TV NVNC MIHEI BENE SPONSIS, BENEQVE VOLVERIS.

61 NAM manum aſſerere dicit.] Hæc pertinent ad aliam diſputationem, cuius initium intercidit, & hìc facta eſt lacuna in Varrone.

61 LEGVMINA.] De re ruſtica lib. 1, *Hæc enim*

quoque legumen, vti cætera quæ velluntur è terra, non subsecatur. Quæ quòd ita legantur, legumina dicta. Item, cateráque quæ alii legumina, alii, vt Gallicani quidam, Legaria appellant: vtraque dicta à legendo: quòd ea non secantur, sed vellendo legantur. Nicander,

χέρσοι δ' ἵνα φῶτες ἄτερ δρεπάνοιο λέγονται

Ὄσπρια χέδροπα -- χέδροπα, tanquam χερόδροπα, vt vides, vocauit ab ea ratione.

62 HINC Poetæ murmurantia litora.] Μορμύρουσαι ἤϊόνες. Ponam & Anapæsticos elegantissimos Accii poetæ ex Phinidis. Non enim hoc loco alieni sunt:

Ac vbi curuo litore latrans
Vnda sub vndis labunda sonit,
Simul & circum magnisonantibus
Excita saxis sæua sonando
Crepitu clangente cachinnat. Ita enim conglutinandi sunt qui leguntur diuulsi apud Nonium. Imitatum autem videtur ex Apollonio, qui de eadem re ita canit:

Κοῖλαι δὲ σπήλυγγες ὑπὸ σπιλάδας τρηχείας
Κλυζούσης ἁλὸς ἔνδον ἐβόμβεον· ὑψόθι δ' ὄχθης
Λευκὴ καχλάζοντος ἀνέπτυε κύματος ἄχνη. Quemadmodum & de Harpyis, ab eodem Apollonio, vt citat Nonius:

Aut sæpe ex humili sede sublime aduolât. Apollonius, -- αἶψα δ' αἶψα δινήεσσαι ποτέονται. Item,

Nec vlla curas finis interea datur. Apollonius,

ἴσχω δ' οὔτινα μῆτιν ἐπίρροθον -- Hæc sanè non multùm ad rem: sed nihil ad dicendum intempestiuum puto.

62 INCREPARE.] Ennius lib. I,

Ast hic quem nunc tu tam toruiter increpuisti. Ita puto legendum apud Nonium, Hodie, *Ennius Luptasta. Quem nunc, &c.* Nos fecimus, *lib. I, ast hic.*

62 ITAQVE hos imitatus Aprissius ait, io Bacche.] Quis adeò Latinè ignarus, vt putet hoc nomen Romanum esse, nedum alicuius autoris Romani? itaque meritò suspectum est. Ne sequentia quidem satis constant. Hephæstion & Stephanus dictione Ἐπιχείρ citant Archilocum ἰοβάκχοις. Sed nos, vt coniecturas

omnes studiosè colligimus quæ nobis obiici possunt, ita etiam illas sæpe vt incertas reiicimus. Romana editio habet *Aprißime in Bacche*. quæ nos quasi manu ducit ad veram lectionem indagandam. Quæ, nisi animi fallor, hæc est: *Itaque hos imitatus aptè Attius ait in Bacchis* Vel, *Itaque hos apertè Attius, &c.* quod ita compendiosè scriberent *aptè* pro *apertè*. Vtcunque priorem vocem legas, non magnopere laboro. De nomine autem Attij non dubito, cùm & Cassius alibi pro Attius, & Cassius quoque pro Mattius variatum sit vt error sit totus in duplici ss, pro duplici tt. Quòd autem peccatum sit *in Bacche*, pro *in Bacchis*: etiam illius fabulæ nomen in manu scriptis Nonij exemplaribus, itémque in veteribus impressis eodem modo deprauatum est. Bacchas autem vertit ex Euripide Attius: & exempla quæ subiiciam, fidem facient. Primum quod est apud Euripidem,

ἔτ' αὐτὸν ὄψῃ κἀπὶ Δελφίσιν πέτραις
Πηδῶντα σὺν πεύκαισι δικόρυφον πλάκα. Id his verbis reddit Latinus poeta,

Lætum in Parnaso inter pinos tripudiantẽ, in circulis
Ludere, atque tædis fulgere- Item,

Ὡς δεινὰ δρῶσι, θαυμάτων τε κρείσσονα.

Quod neque sat fingi neque satis dici potest
Pro magnitate-

-ἀνῇ 'ξανίστατο
Σῶμα, καὶ θαρσεῖτε σάρκας, ἐξαμείψασαι δρόμον. (vel ὕμον)

Agite modico gradu, nisus tacite leues.

-καὶ καταστίκτους δορὰς
Ὄφεσι κατεζώσαντο-

Tum pecudũ exuuias leuo pictas lateri accommodãt.

Vbi tamen non *pictas* verè, sed *varias*, vertendum fuerat: vt sunt lyncium, pantherarum, tigrium.

Παρὰ δὲ μαινόμενοι σάτυροι
Ματέρος ἐξανύσαντο θεᾶς.

Siluicolæ inuisentes loca.

Πατρὸς παραδοχάς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβαλεῖ λόγος,
Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν εὕρηται φρενῶν.

Quæ neque vetustas, neque mors, neque grandæuitat.
Deest verbum pro καταβάλλει.

Λέγουσι δ' ὥς τις εἰσελήλυθε ξένος,
Γόης, ἐπῳδὸς, Λυδίας ἀπὸ χθονὸς
Ξανθοῖσι βοστρύχοισιν εὔοσμος κόμην, &c.

Formæ figura, nitiditate hospes Phrygius. apud Nonium malè *hospes regius.*

Πενθεὺς πρὸς οἴκους ὅδε διὰ σπουδῆς περᾷ,
Ἐχίονος παῖς, ᾧ κράτος δίδωμι γῆς.
Ὡς ἐπτόηται· τί ποτ' ἐρεῖ νεώτερον;

-Pentheus

Præsto cerritus nobis se stupens vltro ostentum obtulit. At in Festo propemodum deploratus hic locus. *Cerritus* duplici rr: nam detritum ex *Cereritus*. Vnde Attici vocabant eiusmodi δημητριακούς. Et Δημήτηρ ἡ αὐτὴ τῇ Ἐριννύι. Callimachus, Τὴν μὲν ὅγε σπείρμηνεν Ἐριννύι Τιλφωσσαίῃ, id est Cereri. Porro ad rem. Euripidis verba,

Λαμπρότερος ἢ πρὶν, καὶ διιπετέστερος. ἀὴρ scilicet.

Splendet sæpe: ast idem nimbis interdum nigret.

Hic sanè excusari non potest qui διιπετέστερον pluuiosum intellexerit, quòd Homero διιπετέες ποταμοί. Nubigenas vertit Statius: cùm hic sit διαυγέστερος. Sed profectò veteres poetæ non solùm errare in vertendis Græcis fabulis, sed & multa licentia vti solebant, multum de suo addere: vt hic in his verbis quæ citat Varro. Sed prius videamus quid Euripides,

ΧΟ. Τίς ὅδε; τίς πόθεν ὁ κέλαδος
Ἀνά μ' ἐκάλεσεν Εὐίου;
ΔΙ. Ἰὼ πάλιν αὐδῶ
Ὁ Σεμέλας, ὁ Διὸς παῖς.
ΧΟ. Ἰὼ δέσποτα δέσποτα,
Μόλε νῦν ἡμέτερον ἐς θίασον.
Ὦ Βρόμιε Βρόμιε- Attius,

CHO. *Quis me iubilat?*
BACCH. *Vicinus tuus antiquus.*
CHO. *O Dionyse pater,*
Optime vitisator,
O Semela genite Euie.

Postremos versus inuenimus apud Macrob. libro VI. Quæ cùm ita sint,

& quando & quomodo in nomine Attij peccatum ſit, oſtenderim : tum quomodo Bacchas Euripidis verterit L. Attius : deinde quantum iuris ſibi permiſerint veteres, cùm Græcorum fabulas verterent: poſtremò indicarim vnde verba ea quæ adducit Varro, accepta ſint: quis eſt qui coniecturam noſtram reprehẽdere poſſit? Quòd ſi, vt ſæpe accidit, falli potero : non tamen ſine magna veriſimili cauſſa falſus fuero.

62 Θρίαμβος.] Diodorus de Libero patre, θρίαμβον δὲ αὐτὸν ὀνομασθῆναί φασιν, ἀπὸ τοῦ πρῶτον τῶν μνημονευομένων καταγαγεῖν ἀπὸ τῆς στρατείας θρίαμβον εἰς τὴν πατρίδα, τὴν ἐξ Ἰνδῶν ποιησάμενον ἐπάνοδον μετὰ πολλῶν λαφύρων. Athenæus libro 1, Τιμᾶται παρὰ Λαμψακηνοῖς ὁ Πρίαπος, ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Διονύσῳ, ἐξ ἐπιθέτου οὕτως ὡς θρίαμβος, καὶ διθύραμβος. Quid verò de etymo ſentiant grammatici, vide in magno Etymologico.

62 IDEO Lucillius ſcribit de Cretea. Cùm ad ſe cubitũ venerit ſua voluntate, ſponte ipſam ſuapte, &c.] *Ideo Lucillius ſcribit de Cretea, cùm ad ſe cubitum venerit, ſponte ipſam, &c.* Nam illa verba, *ſua voluntate*, ſunt interpretamentum illorum, *ſua ſponte*. Et ab illis, *ſua ſponte*, incipiunt verba Lucillij.

63 SEQVERE, adſequere.] Ita legendum hoc colloquium amaſiæ cum Polybadiſco,

Sequere, ſequere Polybadiſce: meã ſpem cupio conſequi.
POLYB. *Sequor Hercule quidem: nam lubẽter, mea ſperata, conſequor.* Sperata dicebatur ἡ μνηστευομένη. Quanquam pro ea quæ iam denupta ſit, Plautus acceperit in Amphitruone. Afranius Fratriis, citáte Nonio,

-curre & nuntia
Venire, & mecum adduce ſperatam meam.
Videas, puellam curent, confirment iube. In eadem,
-ſperatam non audis tuam. Ita enim ille locus deprauatus reſtituẽdus eſt. πολυβαδίσκος autem, vt Lampadiſcus, ὑποκοριστικῶς.

63 A QVO cùm reſpondet, dicit præs.] Feſtus, *Præs eſt is, qui populo ſe obligat, interrogatúſque à magiſtratu ſi præs ſit, ille reſpõdet, præs.* Apud Varronem igitur legendum *dicit præs*, vt habent omnes excuſi, non,

dicitur præs. Videtúrque præs pro præsto dictum: vt in illo versu,

Τίς ἐσθ' ὁ πωλῶν τὰς δρέπανας; ἐγὼ πάρεξ.

63 VADES ne darent.] Primus vades publicos dedit Cæso Quintius. Liuius. Huc pertinent multa ex oratione κατὰ Τιμοκράτους.

64 NEC sine canendo tibicines dicti.] Superiore libro: *Nec Vinalia sine vino expediri, nec curia Calabra sine calatione potest aperiri.*

64 ET QVI aliquid agit, non esse inficientem.] *Et qui aliquid neget, esse inficientem.* Nam etiam Nego quasi non ago videtur velle dictum esse.

64 QVI adlucet, dicitur lucere.] Aristophanes Ἀχαρνεῦσι,

Τίν' ἢ μαθὼν φαίνεις αὖ θρυαλλίδας;

Alludit autem ad id quod suprà Dicæopolis dixerat, Τίς σ' ὁ φαίνων; quod est συκοφαντῶν. Homerus,

-αἰθομένας δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχοντες,

Φαίνοντες νύκτας κατὰ δώματα δαιτυμόνεσσι. Athenæus, φαίνει ὁδοιπορέουσι. Phidippus Comicus, ὁ φανὸς οὐκ ἔφαινεν ἡμῖν. Plautus,

Tute tibi puer es lautus: luces cereum. puto *Laucus.* Primùm enim Daucus: quod detritum ex δαδοῦχος. Deinde *Laucus*, vt Dautia, lautia: Dacrumæ, Lacrumæ. Posset tamen non ineptè legi, *Tute tibi, puere, lautus luces cereum.* Tu ille lautus & magnificus tibi δαδουχεῖς, neque puerum habes. Vel, Tute lotus ex balneo tibi facem gestas. Simile est, quanquam non idem, αὐτολήκυθος. Et forsan hæc posterior coniectura vera est. Sic Græcis eodem modo, αὐτοκίβδηλοι, αὐτόδειπνοι, αὐτοβαλανεύειν, &c.

64 ABLVERE: & luce dissoluuntur tenebræ.] Non video quid negotij sit hæc diuidere, *ab luere*: cùm etiam in editione Romana rectè legatur. At Vertranius desinat ineptire, qui tam paruum mendum non vidit, & spuriam lectionem pro vera supposuit.

64 LVCERE item à luce.] *Lucaria item à luce, quod propter lucem amissam is cultus institutus.* Masurius Sabinus Fastorum libro II, *Eam noctem deinceps,*

qua

quæ in sequentem diem, qui est Lucarium. Sex. Põpeius, *Lucaria festa in luco colebant Romani, qui permagnus inter viam Salariam & Tiberim fuit: pro eo quòd victi à Gallis, fugientes in prælio ibi se occultarunt.* Festus à luco, Varro ab luce amissa, id est libertate, vt puto. vt & alij quoque autores loquuntur. Artemidorus quoque lib. II, ἥλιον, inquit, ἐλευθερίαν καλοῦσι.

65 ET inuident, & Atticum illud, obliuio lauet.] Hic sanè est locus vnicus, quem qui emendet, is magnam gratiam à studiosis inierit. Nam quòd leuiter immutatus est in Romana editione, potuit fortasse recipi correctoris autoritate: non tamen ita, vt non & nostra emendatio, quam veram præstare possumus, lõgè præferatur. Audiamus ergo Varronem, *Hinc visenda, inquit, vigilauit, vigilium: & inuident, &, Vitium illi obtulit, violauit, quod incidit in videndum.* Cedo sis mihi iudicem, ni verò vincam hæc ita esse, nive malè alij hæc mutauerant. Obferre autem vitium, & stuprum, tam tritum est apud antiquos scriptores, vt exempla superflua futura sint. Facile verò fuit ex *vitiũ, Atticum* facere. At Romana editio *Attiacum.* Non puto ita exempla ex Attio citari apud vllum bonum autorem, vt ex Attio poeta Attiacum deducant. Nam potius Attianum dicendum erat. Ego sanè, si nihil aliud potuissem, *Atticum* illud retinuissem: quod Latinorum Vitiare virginem, imitatũ est ex Attico, διαφθείρειν τὴν παρθένον. Et violare virginem, βιάζεσθαι. Nam quæ dicit in tragœdia, *Me quondam inuitam per vim violat. Iupiter bone violat?* illa inquam, quæ hoc dicit, acceperat pro cogere & adigere, quod & Græcè quoq; βιάζεσθαι. At is qui respondet, *Iupiter bone violat?* vel sciens vel imprudens aliouorsum interpretatus est, & pro fœdo verbo accepit. Quare quæcunque illa est, in ancipiti verbo κακέμφατον commisit.

65 QVOD incidit in videndum.] Forsan nihil mutandum est. ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίνεται τὸ ἐρᾶν.

65 CVM muliere esse.] τὸ συνεῖναι. Plautus Mercatore,

Ea nocte mecum hospitis iussu fuit. Nec dissimile

quod dicunt mulieres in Cistellaria,

Viris cum suis prædicant nos solere.

65 DICTVM Cerno à Creo, id est creando.] Veteres excusi rectè habent: *Dictum Cerno à Cereo.* Cereo enim Creo: A quo in Saliari carmine Cerus manus, id est, creator bonus. Festus. Hinc Ceres dicta est, quòd omnia creat: non à gerendo, vt Varro & Cicero. Cerno verò à κρίνω. Vnde Crimen & Crines, &c.

65 QVOD AIT MEDEA.] Varro γεροντοδιδασκάλῳ, *Nonne vides apud Ennium esse scriptum,*

Ter malim sub armis vitam cernere, quàm semel modò
parere- Verba Euripidis, quæ vertit Ennius, sunt hæc,

-ὡς τρὶς ἂν παρ' ἀσπίδα
Στῆναι θέλοιμι μᾶλλον ἢ τεκεῖν ἅπαξ. Ponam & alia quæ comparabis cum verbis Euripidis. non enim in eiusmodi exercitationibus malè horas collocari puto. Ait itaque Ennius apud Probum,

Iuppiter, túque adeò summe sol
Qui res omnes inspicis,
Quíque tuo lumine
Mare, terram, ac cælum
Contueris: hoc facinus dispice,
Priusquam fit, prohibe scelus. Euripides,

ἰὼ γᾶ τε, καὶ παμφαὴς ἀκτὶς
Ἀελίου, κατίδετε, ἴδετε τὰν
Οὐλομέναν, πρὶν φοινίαν
Τέκνοις προσβαλεῖν χέρα
Αὐτοκτόνον. Deinde,
Ἀλλά νιν, ὦ φάος διογενὲς, κάτειργε,
Κατάπαυσον, ἔξελ' οἴκων φονίαν. Apud Ciceronem pro Rabirio Postumo,

Si te secundo lumine hic offendero: ex Medea Ennii: ex illo,

Εἴ σ' ἡ 'πιοῦσα λαμπὰς ὄψεται θεοῦ. Item quæ ibidē,
Animum aduorte, & dicto pare. fecit ex illo,
Ἀλλ' ἔξιθ' ὡς τάχιστα. Ibidem,
Præter rogitatum ne querare-- Planè ex illo,
μὴ λόγους λέγε. Reliqua quæ citantur à

grammaticis, ab aliis animaduersa sunt: quare ea non ponam.

65 VOS epulo postquam spexit.] In fragmentis Festi ita citatur hic versiculus Ennij,

Quod vbi rex .... dulo spexit de contibu' celsis. In aliis,

Quod vbi rex paulò spexit de coribus celsis. Puto legendum,

Quos vbi rex pullos spexit de cortibu' celsis.

65 QVI habeant spectionem, qui non habeant.] Cicero Philipp. 11, & Festus.

66 A QVO dictum poetæ, audio, aut ausculto.] *A quo dictum poetæ: Audio, haud ausculto.* Cæcilius,

Audire, ignoti quod imperant, soleo, non auscultare.

Pacuuius,

-His, qui auium cantum intelligunt,
Magisque ex alieno iecore sapiunt, quàm suo,
Magis audiendum, quàm auscultandum censeo.

66 QVOD sit Græcum antiquum, non vt nunc φρέαρ dictum.] Repone, vt suprà, *Quod sit Græcum antiquum πωτὴρ, non vt nunc, φρέαρ dictum.* πωτὴρ, aliter πίστρα, & ποτίστρα vnde sumi pote.

66 MANTELIVM, quasi manuterium.] χειρόμακτρον. Etiam apud Athenæum χειρόμακτρον est genus velamenti. Itáque probatur ex Sapphus testimonio. Sic Latinè mantelium, & mantile ad tergendas manus, itémque genus pallij, aut velamenti. Plautus,

Neque fallaciis vllum est mantelum meis. Vtrunque Hesychius, χειρόμακτρον, ἢ χειρόμαστρον, μανδύλιον.

66 QVOD faustum, felixque.] Huius etiam solennis formulæ meminit & alicubi Liuius. Item Cicero primo De diuinatione, *Neque solùm*, inquit, *Deorum voces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina, quæ maiores nostri quia valere censebãt, idcirco omnibus rebus agundis,* QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX FORTVNATVMQVE SIT, *præfabantur.* Item libro 11, *Iam illa* FAVETE LINGVIS, *& prærogatiuum omen comitiorum, &c.* Quæ omnia nonnisi conceptis verbis præfabantur ver-

teres, & obſeruatis auſpiciis matutino tempore: quòd niſi poſt auſpicia magiſtratus non crearetur. Sic in ſacris primo mane hæc prima verba erant, εὐφημεῖτε, & Fauete linguis. Ouidius,

Poſtera lux oritur, linguis animiſque fauete:
Nunc dicenda bono ſunt bona verba die. σιγᾶτε, καὶ εὐφημεῖτε. Quare Euripides in Ione, antequam eius exhortationis, quæ fieri ſolebat in ſacris, meminiſſet, prius ex more præfatur de matutino tempore quædã: quòd tunc maior eſſet in deorum mentione caſtimonia. Ait igitur,

Ἅρματα μὲν τάδε λαμπρὰ τεθρίππων.
Ἅλιος ἤδη λάμπει κατὰ γᾶν.
Ἄστρα δὲ φεύγει πυρὶ τῷδ' αἰθέρος
Εἰς νύχθ' ἱεράν.

Deinde paulo pòſt,

Ἀλλ', ὦ Φοίβου σεμνοῦ θέραπες,
Τὰς Κασταλίας ἀργυροειδεῖς
Βαίνετε δίνας· καθαραῖς δὲ δρόσοις
Ἀφυδρανάμενοι στείχετε ναούς.
Στόμα τ' εὔφημον φρουρεῖτ' ἀγαθὸν,
Φήμας τ' ἀγαθὰς τοῖς ἐθέλουσι
Γλώσσας ἰδίας ἀποφαίνειν. Quæ non ita neceſſariò adduximus vt priora confirmarent: ſed vt & illa emendatiora quàm hodie habentur in vulgatis codicibus, legeres, & Attij poetæ verba ex OEnomao, quæ diuulſa leguntur apud Nonium, coniungas: quòd ſint illis Euripideis ſimilia. Sunt autem hæc,

Ferte ante Auroram radiorum ardentum indicem,
Cum ſomno in ſegetem agreſtes cornutos cient,
Vt rorulentas terras ferro, roſidas
Proſcindant glebas, aruóque ex molli excitent:
Vos ite actutum, atque opere magno edicite
Per vrbem, vt omnes, qui arcana aſtuúmque accolunt
Ciues, ominibus fauſtis auguſtam adhibeant
Fauentiam: ore obſcæna dicta ſegregent. Quis enim antiquitatis ſtudioſus his reliquiis non delectatur? Quanquam hæc ſunt, veluti ex magno naufragio paruæ tabellæ.

66 VOCA illicium hoc ad me.] Ἀρχαϊσμὸς *hoc*, pro *huc*. Autor Seruius. Item infrà, *Hoc Calpurni voca inlicium.*

67 POST autem conuentionem habet.] *Conuentionem* antiquo more pro concione. Infrà, *Omnes Quirites ite ad conuentionem hoc ad iudices.* Festus, *In conuentione, in concione.* Et infrà, *Impero, quà conuenitur ad comitia.* Alij, *quà conuenit.* Quare imprudenter nimis Vertranius mutauit *in concionem*: & in sua correctione immane quantum iuueniliter exultare videtur. Sed nihil prius debet esse bono emendatori, quàm nihil temerè aggredi.

67 OMNES Quirites huc illicium visite ad iudices.] *Iudices*, id est consules. Quia consulere pro iudicare veteres vsurpabant. Iccirco Attius in Bruto,

-*qui rectè consulat, Consul fuat.* Vide etiam Festum.

67 BOEOTIA, quam comœdiam alij esse dicunt.] *Quam AElij esse dicunt*: ex Gellio. Translata autem fuit ex Antiphane, quem citant in Bœotia grammatici: Pollux lib. X, Athenæus lib. XIIII.

67 CLAMARIT esse horam tertiam.] Non negligendum quod scribit Censorinus, in XII tabulis nusquam horarum esse factam mentionem. Plin. libro VII, *Duodecim tabulis ortus tantùm & occasus nominatur: post aliquot annos adiectus & meridies, accenso* COS. *id pronuntiante.*

67 CIRCUM aures mitti solitum.] Aut *circum mœros*, vt suprá. Aut, *circum aras.* id est aras pomœrij.

67 QUI capitis accusauit Trogum.] Et hîc error, vt puto, pro, *qui capitis anquisiuit Trogum.* Quid sit anquirere satis notum.

67 COMMEATUM prætores vocet ad te.] *Cùm eat præco, reum vocet ad te.*

68 CORNICINEM ad priuati ianuam.] Huius antiqui moris Plutarchus meminit in Gracchorum vita, ex oratione C. Gracchi Trib. pleb. Καίτοι πάτριόν ἐστιν ἡμῖν, εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούῃ, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπικτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς· οὕτως εὐλαβεῖς καὶ

πεφυλαγμένοι περὶ τὰς κρίσεις ἦσαν. Itaque eò spectāt illa quæ sequuntur, *In arce classicus canat tum, circúmque mœros, & ante priuati huiusce Q. Trogi scelerosi ostium canat.* Corn. Tacitus II Annali, *In Publ. Martium* COS. *extra portam Esquilinam, cùm classicum canere iussissent, more prisco animaduertere.*

68 QVI de cessoribus.] CESSORIB. veteri consuetudine scribendi, pro *Censoribus*, vt COSS. pro Cons.

68 CONSTITVIT quinquennalem cùm lustraret.] Melius, *Constituit quinquennalem eum lustrare.*

68 ID QVOD propter centuriata comitia imperare solent. Quare nō est dubium quin hoc inlicium sit, &c.] Quod suprà admonuimus de loco transposito, cùm disputaret Varro de deriuatis ab Humo, idem quoque hîc accidit. Quare ea ponam ordine, vt legenda sunt, *Id quod per centuriata comitia imperare solent. Hoc nunc aliter fit atque olim: quòd Augur Consuli adest tum cùm exercitus imperatur, ac præit quid eum oporteat dicere. Consul auguri imperare solet, vt inlicium vocet, non accenso, aut præconi. Id inceptum credo, cùm non adesset accēsus, & nihil intererat cui imperaret: & dicis caussa fiebant quædam, neque item facta, neque item dicta semper. Hoc ipsum inlicium scriptum inueni in M. Iunij commentarijs. Quare non est dubium quin hoc inlicium sit, cùm circum mœros itur, vt populus illiciatur ad magistratus conspectum: quod Consul potest vocare in eum locum vnde vox ad concionem vocatis exaudiri possit. Quare vna origine Inlicium & Inlicio, quod in choro Proserpinæ est: & Pellexit, quod in Hermiona est, cùm ait Pacuuius,*

--Regni alieni cupiditas Pellexit.-- Quod tamen ibi idem est quod inlicit, inlexit: Quia E, & I, cum C magnam habet communitatem. Sic Elicij Iouis ara in Auentino, ab eliciendo. Nec me fallit quid excogitarit Vertranius: quem certè secutus fuissem, nisi quia video ita, vt posui, meliùs excusari posse: vt mirum sit qua negligentia factum vt in vna pagina tot tantæque transpositiones occurrerint.

68 QVARE vna origine inlicio, & inlicius.] *Qua-*

vt vna origine inlicium & inlicio, quod in choro Proserpinæ est. Chorus Proserpinæ, nisi fallor, erat in Laodamia Liuii Andronici: in qua introducitur Laodamia exorans Proserpinam vt sibi frui liceat complexibus viri mortui. Ego inuenio ex ea fabula *pellicuit*, non *inlicuit*, nec *inlexit*, vt hîc,

Aut nunc alia te quæpiam
Asiatico ornatu affluens,
Aut Sardiano ac Ludio
Fulgens decore, & gloria
Pellicuit.--

69 QVOD augur Consuli adest.] Varro De re rustica libro III, *Itaque imus, venimus in villam. Ibi Appium Claudium sedentem inuenimus in subselliis, vt Consuli, siquid vsus poposcisset, esset præsto.*

69 AC PRAEIT quid eum oporteat dicere.] *Praeit*, ὑποτίθεται. Præire verba.

69 ERRARE, ἐρύειν.] Scribe ἔῤῥειν. Ὀδυσ. δ,

Ἥ μ' οἴῳ ἔῤῥοντι συνήντετο νόσφιν ἑταίρων.

Erranti à sociis mihi quæ procul obuia facta est.

69 RVNCINARE à runcina: cuius origo Græca.] *Cuius origo Græca* ῥυκάνη. In Epigrammatis Græcanicis, --ῥυκάνην εὐεργέα.-- Hesychius, ῥυκάνη, τεκτονικὸν ἐργαλεῖον. Vt à βυκάνη, buccina: à πατάνη, patina: à κάτανος, catinus: βάσκανος, fascinus: τρυτάνη, trutina: μαχανὰ, machina: sic à ῥυκάνη, runcina. Certè qui ῥύγχος posuerunt, non satis rostri habuerunt ad hanc lectionem è situ eruendam.

IOSEPHI SCALIGERI CONIECTANEA IN LIBRVM sextum M. Terentii Varronis de lingua Latina.

PAGINA 71.

CVM NON modò Epimenidis opus post annos quinquaginta expeditum.] Lege, *Cùm non modò Epimenidis corpus post annos quinquaginta expergitum.* Expergitus pro experrectus veteres dicebant. Festus. Plutarchus & alii eum Varrone de numero annorum conueniunt. Laertius verò ponit LVII.

71 QVORVM si Pompilii regnum foris.] Ita habent nonnulli: quod nō improbo: imò puto esse verum. Ita loquuntur veteres. Bacchylides, τό, τε πάλαι, τό, γε νεῶ, οὐ ῥᾷστον ἀῤῥήτων ἐπέων πύλας ἐξευρεῖν.

71 VNVS erit quem tu tolles in cærula cæli Templa.--] Ex primo Annali Ennii, vt coniicio. Sunt autem verba Martis ad Iouem de Romulo in numerum deorum referendo. Quem versum Ouidius quoque vsurpauit, cùm de eadem re Martem loquentem introducit II Fastorum,

Vnus erit quem tu tolles in sidera cæli.
Tu mihi dixisti: sint rata dicta Iouis.

72 MAGNA templa cælitum cōmista stellis splendidis.] Videtur ita distinguendum,

O magna templa cælitum
Commista stellis splendidis. Totum hoc nihil aliud quàm στεροπαὶ Διός.

Ὦ στεροπαὶ Διὸς, ὦ σκοτία νύξ.

72 TEMPLA cæli.] Τεμένη αἰθέρος. Æschylus,
—κνέφας δὲ τέμενος αἰθέρος λάβῃ.

73 SCRVPEA saxa Bacchi.] Dactylici ex Peri-

bœa Pacuuii, qui cum alio mēbro, quod citat Nonius, ad hunc modum continuandi sunt:

Ardua per loca agresti
Nititur, ac trepidante gradu,
Saxáque scrupea Bacchi,
Altáque templa propè aggreditur.

72 ACHERVSIA templa.] Ex Andromacha Ennii, vt coniicimus ex M. Tullio: sed ille citat aliter,

Acherusia templa alta Orci pallida,
Leti obnubila, obsita tenebris loca.

72 QVA quia initium erat oculi.] *Quaquà intuemur oculis.* Virgilius,

Quantum acie possent oculi seruare sequentum. Illa autem templa, quòd quatuor mundi partibus definirentur, ab eo dicuntur: Plutarcho πλινθία, propter quadratam descriptionem.

72 IN hemisphærio, vbi terra Cærulo septũ stat.] Templum Iouis altitonantis interpretatur ex verbis Næuii, hemisphærium superius, vbi æther conspicitur. Planè ex vestigiis veterum excusorum legendum, *Vbi æthra cærula septum stat:* videtúrque esse versus Næuii ad hunc modum concinnandus,

Hoc Vbi æthra cærula septum stat hemisphærium.

Qui putant hìc Næuium citari in Hemisphærio, tanquam fuerit illud poema Næuii, non mediocriter falluntur.

72 CONCIPITVR verbis non iisdem vsquequaque.] In hoc loco tam insigniter deprauato multi desudarunt. Sed, vt verum fatear, omnes mihi videntur lusisse operam. Ego quoque aliquid tentabo. quòd si nihil profecero, meritò cum illis quoque luserim operam. Ita igitur emendamus, *Concipitur Verbis non iisdem Vsquequaque: in arce autem sic*, TESCA DVMECTA SVNTO, QVOAD EGO CASTE LINGVA NVNCVPAVERO. OLLA VETER ARBOR, QVISQVIS EST, QVAM ME SENTIO DIXISSE, TEMPLVM, TECTVMQVE ESTO IN SINISTERVM. OLLA VETER ARBOR, QVISQVIS EST, QVICQVID

EST, QVOD ME SENTIO DIXISSE, TEMPLVM, TECTVMQVE ESTO IN DEXTERVM INTRA EA, CONRECIONE, CONSPITIONE, CORTVMIONE, VTI QVE EA RECTISSVME SENSI. Hæc ſanè non deteriora ſunt aliorum commentis, quibus miſerè hũc locum fœdarunt. Rationes autem mox reddendæ ſunt.

72 TESCAQVE me ita ſunto.] Error fluxit, quòd d mutarunt in q. Nos dumecta. Ita vocabant quæ nunc dumeta: autor Feſtus. Prius enim fuerat dumiceta, pòſt dumecta: vt ſaliceta, ſalicta. Conſtituit autem fines templi ſui dumeta, qui & Veſpices vocabantur. Templi, inquit, mei fines ſunto teſca dumeta, quoad ego eos nũcupauero. Eſt enim adiectiuum teſca, vt mox aperiemus.

72 QVOAD eas te linquam nuncupauero.] Hîc audemus præſtare, veram eſſe emendationem noſtram: *quoad ego caſtè lingua nuncupauero.*

72 OLLA verarbor.] Semper in antiquitus excuſis legitur, *Ver arbor*, &, *ber arbor*. Nos putauimus aliquando *Vber arbor*, id eſt ἀμφιλαφής. Iccirco facilius ab augure ſeruabatur, cùm in tanto ſpatio ſola foliorum vbertate notabatur. Sed non dubito quin ſit legendum *Veter arbor*, ex illis veſtigiis veteris editionis *Ver*, & *ter.* Legit & doctiſſimus Adrianus Turnebus, *fera arbor*, vt dicitur, fera vitis.

72 QVISQVIS eſt.] Ἀρχαϊσμὸς, vt, Quis tu es mulier?

72 INTEREA.] *Intra ea*, ſcilicet, teſca dumeta: aut ſpatia effata.

72 APVD Ennium in Medea.] Hic verſus cum alio, quem citat Nonius, coniungendus eſt:

Aſta, atque Athenas antiquum opulentum oppidum
Contempla, & templum Cereris ad læuam aſpice.

72 ET templum Cereris.] Hæc non ſunt ex Medea exule, quam vertit Ennius ex Euripidis Græca, quæ hodie extat. Sed, puto, ex alia, quam ipſe ſcripſit, eáque tranſlata ex alia Euripidis: quæ ne ipſa quidem ad nos peruenire potuit. Nam Attii Medea, tota ipſius ſine dubio erat, non ab Euripide tranſlata: quanuis ex

Euripide quædam in ſuam tranſtulit. vt cùm ſcribit:

Principio extiſpicum ex prodigiis congruens ars te arguit. Sunt ex illis:

Συμβάλλεται δὲ πολλὰ τοῦ δὲ δείματος.

Σοφὴ πέφυκας, &c. Item quod exprobrat Iaſon,

Πρῶτον μὲν Ἑλλάδ' ἀντὶ βαρβάρου χθονὸς

Γαῖαν κατοικεῖν, καὶ δίκην ἐπίστασαι,

Νόμοις τε χρῆσθαι, μὴ πρὸς ἰσχύος χάριν. quis neget ab illis accepiſſe?

Primo ex immani victum ad manſuetum applicans.

Et forſan illud,

Fors dominatur, neque vlli vita propria

In vita eſt- Etiam elegantius ipſo Euripide, qui ait,

Θνητῶν γὰρ οὐδείς ἐστιν εὐδαίμων ἀνήρ. Item cùm Medea iubet arceſſi Iaſonem, quem dictis mollibus lactare, fallaci ſimulatione producere conatur, dum illam odii recentis opinionem ex eius animo dilueret, eum totum colorem adumbrarat Attius. Verba Euripidis:

Μολόντι δ' αὐτῷ μαλθακοὺς λέξω λόγους,

Ὡς καὶ δοκεῖ μοι ταῦτα καὶ καλῶς ἔχει,

Γάμους τυράννων, οὓς προδοὺς ἡμᾶς ἔχει,

Καὶ ξύμφορ' εἶναι καὶ καλῶς εἰργασμένα,

Niſi vt aſtu ingenij fingam, laudē, dictis lactem mollibus. Hæc ſatis ſint vt exerceantur magna ingenia in eiuſmodi inueſtigandis. Nam in illis nemo ſapit, niſi qui animum in vtraque lingua ſubegit. Neque magnopere laboro quid de illis iudicent magiſtelli de triuio.

72 NAM CVRIA Hoſtilia templum eſt, & ſanctum non eſt.] Reiicimus te ad Gellium lib. XIIII, cap. VII,

73 TESCA.] Forſan ita nō malè expleri poſſent lacunæ Feſti: *Teſca Varro ait loca augurio deſignata, quo ſit termino finis in terra augurij. Oppilius loca conſecrata Diis quæ non aperta ſint, ſed ſancta loca, vndique ſepta, vt perhibēt Pontificij libri, in quibus ſcriptū eſt: Templúmque ſedémque, teſcúmque locum ritè Diis nuncupatum dedicauerit, vti eos adhibeſſit bonos propitióſque. Hoſtius belli Hiſtrici lib.* .... *-perdiſſi gentes*

Aliger æthereas, atque idem tesca volabis
Templa antiqua Deûm.-- *Explicauere aspera, difficilia aditu. Attius, Loca aspera, saxa tesca tuor. Idẽ Philocteta:*
Quis tu es mortalis, qui in deserta Lemnia
Et tesca te apportas loca?-- Ita fortasse hoc modo rudera illa Festi reficere poterimus, quanquam sarta tecta præstare non possumus.

73 ATTIVS in Philocteta.] Scripserunt Philoctetam, Æschylus (vt citatur apud Plutarchum & Aristotelem) item Euripides, & post vtrunque Sophocles; quæ & ipsa hodie extat. Sed mihi videtur Attius Euripidis potiùs fabulam transtulisse. Nam Triclinius ait, in dispositione dramatis mirificè conuenire inter Euripidem & Sophoclem: hoc vno excepto, quòd Sophocli Vlysses submittit Neoptolemum: apud illum verò Vlysses solus antrum, in quo iacebat Philocteta, scrutatur. Cuius hæc verba sunt sine dubio, vt leguntur apud Nonium,

Contra est eundum cautim, & captandum mihi.

Apud Sophoclem Neoptolemus cum Vlysse,

--ἀκμὴ γὰρ οὐ μακρῶν ἡμῖν λόγων,
Μὴ καὶ μάθῃ μ' ἥκοντα, κἀκχέω τὸ πᾶν
Σόφισμα.-- Deinde hæc verba, quæ adducit Varro, ad vnum tantùm fiunt: quæ sunt Philoctetæ ad Vlyssem,

Quis tu es mortalis, qui in deserta Lemnia
Et tesca te apportas loca?-- Apud Sophoclem fiunt ad Neoptolemum, & reliquos nautas,

Τίνες ποτ' ἐς γῆν τήνδε ναυτίλῳ πλάτῃ
Κατέσχετ', οὔτ' εὔορμον, οὔτ' οἰκουμένην; Itẽ ad vnũ Vlyssem:

Quod ted obsecro, ne isthæc aspernabilem
Tetritudo mea me inculta faxit.-- Sophocli verò, ad Neoptolemum, & alios,

--μή μ' ὄκνῳ
Δείσαντες ἐκπλαγῆτ' ἀπηγριωμένον. Quàm enim penè ad verbum? Tamen dissentiunt de diutinæ commorationis tempore. Sophocles,

--ἀλλ' ἀπόλλυμαι
Ἔτος τόδ' ἤδη δέκατον ἐν λιμῷ τε καὶ

Κακῶσι βόσκων τὴν ἀδηφάγον νόσον. Attius:

Contempla hanc sedem, in qua ego nouem hiemes saxo stratus pertuli. Et hæc, quæ sequuntur, quàm similia?

Vbi habet, Vrbe, agróne. Sophocles,

Τίν' ἔχει στίβον, ἔναυλον, ἢ θυραῖον. Quanquã non sunt ista ad verbum. Item, quod citat Cicero ex eadem fabula,

Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi vertice saxi?
Iam iam absumor: conficit animam
Vis vulneris, vlceris æstus. Quàm similis desperatio eiusdem Sophocli?

Πρὸς θεῶν, πρόχειρον εἴ τι σοι τέκνον πάρα
Ξίφος χεροῖν, πάταξον εἰς ἄκρον πόδα.
Ἀπάμησον ὡς τάχιστα, μὴ φείσῃ βίου.
Ἴθ' ὦ παῖ- Apud eundem,

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando mutum flebiles voces refert. Quis ex illis versa non diceret?

--ἁ δ' ἐμοὶ λάθε
Βαρεῖα τηλόθεν αὐδὰ
Τρυσάνωρ· διάσημα γὰρ θροεῖ. At succurrit versus vnde illa versa sunt, quem reperimus in Hesychii Lexico. citatur autem ex Philoctete cuiusdam poetæ, cuius nomen non apposuit. Est autem hic,

Μέλη βοῶν ἄναυδα, καὶ ῥακτήρια. Item Sophocles inducit Philoctetam pannosum: Attius verò textis pẽnarum indutum. Eius enim hæc verba,

-ingemiscimus,
Quòd hæc pennigero non armigero corpore
Exerceantur tela, abiecta gloria. Citat Cicero ad Volumnium. Ita enim disposuerat Attius quæ Cicero perturbata vsurpat. Probant & illa,

Configo tardus celeres, stans volatiles,
Pro veste pinnis membra textis contegens. Primum versum augurati sumus ex Cicerone: nam apud illum non seruatur lex metrica. Alterum inuenimus in lectionibus Censorini. Sic enim de Philoctete Q. Smyrnæus lib. IX, -ἀμφὶ δέ οἱ αὐτῷ

Οἰωνῶν πτερὰ πολλὰ περὶ λεχέεσσι κέχυντο.

Ἄλλα δέ οἱ συνέερκτο ποτὶ χερὶ, χείμαλος ἄλκαρ

Ἀδυγαλίς— Ex pennis aucupiorum solere contexi munimenta corporis, scimus nos ex nauigationibus Hispanorum: item ex Plutarcho de Fortuna Alexandri: ζῶα θηριώδοντες αἴθεροποι, inquit, δορὰς ἐλάφων περιτίθενται, καὶ πλεροτοῖς ἀμπέχονται χιτωνίσκοις, ἄγραις ἐπιχειρουμένοις ὀρνίθων. Seneca epist. XC, *Non corticibus arborum pleraque gentes tegūt corpora? nō auium plumæ in vsum vestis consetūtur?* Inde plumarium opus Atque de his quidem satis.

73 LEMNIA peræ esto litor arat.] Non parùm præstiterimus, vt puto, si non solùm menda, quibus scatent hi versus, sustulerimus: sed & ipsos quoque versus cum iis coniunxerimus, quibus olim continuabantur. Sunt autem anapæstici cum coronide, ex Philocteta Attii,

-Qui Lemni aspera
Tesca tuere, & celsa Cabirum
Delubra tenes, mysteriaque
Pristina castis concepta sacris.

Deinde,

Et Volcania templa sub ipsis
Collibus, in quos delatu' locos
Dicitur alto ab limine cæli
AEtnea vi spirante vapor
Feruidus, vnde ignes mortalibus
Diuisse cluet doctu' Prometheus
Clepsisse dolo, pœnásque Ioui
Fato expendisse supremo. Non dicam quid de aliorum emendationibus sentiendum est, qui ne Anapæsticos quidē hos versus esse suspicati sunt. Tātùm cō fer hæc cum Romana editione, vt videas quid potuissent præstare, si diligenter Varronis mentem perpendissent. Saltem hoc vidissent, ineptè Næuii nomen hìc inductum, cùm illa omnia verba non Næuii sint, sed Attii.

75 LEMNIA præsto litora.] Ex vestigiis veterū excusorum indubitanter legimus: *Lemni aspera tesca tuere, &c.* Nam in illis ita excusum est, *Lemnia peræ esto litor arat.* Prima syllaba quæ est in voce *Litor*, extri-

ta constituit veram lectionem. Accedit & Festi autoritas, in cuius reliquiis hæc leguntur .... *aspera saxa tesca tuor* ....

73 CELSA Cabirum delubra.] Postea, Et volcania templa.] Hæc declarantur Strabonis verbis ex lib x, in quo multa de Cabiris, & hæc præcipuè, quæ ad hunc locum faciunt, Ἀκουσίλαος δὲ Ἀργεῖος ἐκ Καβείρης καὶ Ἡφαίστου Κάμιλον λέγει. τοῦ δὲ τρεῖς Καβείρους, ὧν νύμφας Καβειρίδας. Φερεκύδης δὲ ἐξ Ἀπόλλωνος καὶ Ῥυτίας Κύρβαντας ἐννέα. οἰκῆσαι δὲ αὐτοὺς ἐν Σαμοθράκῃ· ἐκ δὲ Καβείρης τῆς Πρωτέως καὶ Ἡφαίστου, Καβείρους τρεῖς, καὶ νύμφας τρεῖς Καβειρίδας. ἑκατέροις δὲ ἱερὰ γίνεσθαι, μάλιστα μὲν ἐν Λήμνῳ καὶ Ἴμβρῳ τοὺς Καβείρους συμβέβηκεν, ἀλλὰ καὶ ἐν Τροίᾳ κατὰ πόλεις. τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν ἐστὶ μυστικά. Itaque quod Festus ait ex Cicerone, Tesca esse loca alicui deo dicata, difficilia aditu: hoc etiam ipsum non prætermisit eruditus scriptor. ἔστι δὲ ἀοίκητα, inquit, τὰ χωρία τῆς τῶν δαιμόνων τούτων τιμῆς.

73 VOLCANIA templa.] Suprà ex Strabone, de Lemno. Papinius,

-AEgæo premitur circunflua Nereo
Lemnos, Vbi ignifera fessus respirat ab AEtna
Mulciber-

73 SVB ipsis collibus.] Nam tales Lemni fumantes. Val. Flaccus lib. II,

Ventum erat ad rupem, cuius pendentia nigris
Fumant saxa iugis, coquitúrque Vaporibus aër.

73 ALTO ab limine cæli.] Ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο. alii legunt *lumine*.

73 ETNAEVIVS expirante vapore.] Quod scriptum erat *AEtnaua Vi*, putarunt esse *Et neus*, compendiosè, pro *Et Neuius*. At non ita esse, idem genus versuum declarat. Quid quòd sequentia Tescorum mentionem non faciunt? Si ergo ex alio poeta sunt, neque ad mentem Varronis faciunt, quo (malùm) illa adduceret Varro, quæ eius verba potiùs interrumpunt, quàm sententiam adiuuant?

73 EXPIRANTE vapore.] Suprà igitur admonuimus ita legendum esse,

AEtnæa Vi spirante Vapor

Feruidus: Vnde ignes mortalibus
Diuisse cluet doctu' Prometheus
Clepsisse dolo, pœnásque Ious
Fato expendisse supremo. Nam Varro in his postremis non seruauit legem metricam, sed modò verba ipsa citat, quomodo illa citet súsque déque habet, vt ne Cicero quidẽ illos versus satis religiosè adduxerit: apud quem ita leguntur, *Vnde ignis lucet mortalibus clam diuisus: eum Prometheus doctus clepsisse dolo, pœnásque Ioui fato expendisse supremo.* Quæ ita vt ipse adduxit relinquenda sunt, etiamsi reconcinnata pristino ordini restitui possunt. At contrà sunt alia apud Ciceronẽ quoque poetarum exempla, quæ nemo, ne isti quidem Tulliastri, suspicati sunt poetę alicuius, non Ciceronis, esse: vt in Catone maiore:

Quam vt adipiscantur omnes optant, eandem item
Adepti accusant: tanta est inconstantia,
Stultitiæ & peruersitas. Quisquis enim fuit ille comicus (vereor ne Cæcilius) vertit ex Antiphane illas: qui ita de senectute scripserat.

Οὖ πάντες ἐπιθυμοῦμεν, ἂν δ' ἔλθῃ ποτὲ,
Ἀνιώμεθ'. οὕτως ἐσμὲν ἀχάριστοι φύσει. Atqui ille quidem iisdem verbis, sed non eadem structura. At in secunda Tusculana nihil mutauit in tribus versibus cuiusdam veteris poetæ: qui tamen leni tractu, & minimè elaborata oratione sua cum cætera soluta oratione immiscuerunt se: cùm tamen nulla mutatione ita digerendi sint:

Nihil horum simile apud Lacænas virgines,
Quis magi' palæstra, Eurota, Sol, puluis, labos,
Militia in studio est, quàm fertilitas barbara. Sapiũt enim nescio quid tragicum & Græcanicum: vt si diceres- —αἷσιν ἤσκηται πόνος
Πλέον, πάλη τε, βαρβάρου χλιδήματος.

73 MORTALIBVS diuis.] *Diuisse*, aut, si malis, *diuisus*: vt etiam immutatum est apud Ciceronem. nam certè Attius scripsit *diuisse*. Cornificius lib. IIII, *Prometheus, cùm mortalibus ignẽ diuidere vellet.* Vocat autem Prometheum doctum clepsisse dolo, quasi dicas

δολοκλέπτην.

δολιχλίπην. & illa trita apud nationes poetarum, κλοπο-πυτλιῶ, ἀγκυλόμητιν.

73 TVEOR te ſenex? proh Iuppiter.] Ex Medo Pacuuii, ni fallor:

MEDEA. *Atque eccum ipſum in tempore*
Oſtentum ſenem. Tueórne te ſenex? proh Iuppiter.
SENEX. *Quis tu es mulier quæ me inſueto nuncupaſti nomine?*
MEDVS. *Sentio pater te vocis calui ſimilitudine.*
Sed quid conſpicor? num me lactans caluitur anitas?
Cælitum Camilla expectata aduenis: ſalue hoſpita.

Hæc ſanè tot locis ſparſa congregaſſe nihil impediuerit. Nam ponamus ita Pacuuium olim non digeſſiſſe: tamen interim pro quodam quaſi centone nobis ſunto. Quia, vt leguntur ſparſa apud grammaticos, ſunt illa quaſi membra quædam manca & mortua: hic verò ita coniuncta, ſi nihil aliud, aliquam tamen ſpeciem & dignitatem obtinebunt.

73 QVIS pater aut cognatu' volet nos contra tueri.] Ennii, niſi fallor:

Quis pater aut cognatu' volet nos contra tueri?
Auorſabuntur ſemper nos, noſtráque volta. Secundus citatur à Nonio. Simile item illud ex Attii Erigona,
Quibus oculis quiſque noſtrûm poterit illorum obtui
Voltus, quos iam ab armis anni porcent? Quod planè redolet Græcorum theatra:

Καὶ πῶς προσιδεῖν, ποῖον ὄμμα συμβαλεῖν
Ἤδη γ' ἐν ὅπλοις ἐξομένοις παρήλικας;

73 TV domi videbis.] Tueri enim duo ſignificat, & videre, & curare. Ita Græcorum ἐπισκοπεῖν. Cicero II de Legib. *Interpretes autem Iouis Op. Max. publici Augures ſignis & auſpiciis poſtea vidento, diſciplinā tenento.* Videre auſpiciis dixit, vt hic Videre domi. Callimachus,

Δέσποιναι Λιβύης ἡρωΐδες, αἳ Νασαμώνων
Αὔλιν καὶ δολιχοὺς θῖνας ἐπιβλέπετε,
Μητέρα μοι ζώουσαν ὀφέλλετε— ἐπιβλέπετε, curatis, ἐπισκοπεῖτε.

73 A TVENDO templa & teſca,] Ego, vt à δαῒς δαδὸς, teda: à γαῖα, terra: ſic à δύσκια, teſca.

73 ETIAM inde idem, Illud enim Extemplo.] *Lege, Etiam indidem illud Ennij,*

Extemplo acceptum me necato, & filium. Videntur etiam tum ætate Varronis duplices non multùm in vsu fuisse. Itaque quod ille scripserat *Enij* pro *Ennij*: putarunt *Enim* esse.

73 EXTEMPLO]. Verbum est sacrorum, sicut Ilicet iudiciorũ. Vt enim hoc, dimisso Senatu: sic & illud, sacrificio patrato, à præcone pronuntiabatur. Quo significabatur vt exirẽt ex templo. Quod quia citò fiebat, inde pro citò & properè sumi cœptum est.

73 CONTRA septum.] Perperam pro *conseptum.* Vtitur eo idem in libris De re rustica. Festus ait Ennium dixisse consiptum pro consepto, intelligens hunc locum ex Medea Ennii: *Teneor consipta, vndique venor.*

73 PERVADE polum.] *-Peruade polum*

Splendida mundi sidera bigis

Continuis sex apti signis. Ita facilè emendantur illi perturbati & corrupti versus. Ordo est: *Peruade polum bigis*, appositiuè, *Splendida sidera mundi apti sex signis*, vt, *Axem humero torquet stellis fulgentibus aptum.* Mundum ergo aptum sex signis intelligit hoc superius hemisphærium: nam sex altera signa sunt in inferiore,

73 CONTINVIS se cæpit spoliis.] *Continuis sex apti signis*, vt suprà docuimus. Et *spoliis* deprauatum ex voce *signis*. *Signis* legendum esse ipse Varro manifestè docet, qui eius vocis interpretamentum subdit.

74 SIDERA, quia insidunt.] Insidunt, ἐστήρικται. Aratus. Vnde ἀστέρες.

74 QVARE, vt signum candens in pectore.] *A quia re signum candens in pecore.* Virgilius:

-& nomina gentis inurnat. Instrumentum quo perurunt, dicitur character rei rusticæ autoribus. Verbum autem, signare: Nonius, *Signare oportet frontem calda forcipe.* Veteres vocabant *Dignorare.* Festus, *Dignorant, signa imponunt, vt fieri solet in pecoribus.* Sic & equi quadam nota insigniebantur. Anacreon,

Ἐν ἰσχίοις μὲν ἵπποι

Πυρὸς χάραγμ' ἔχουσι. Inde apud Aristophanem σαμ-

φόροι, apud Lucianum κεντωρείδαι, καὶ κοππαφόροι, qui & κοππατίαι Hesychio. Item apud Strabonem λυκοφόροι in Apulia. Instrumentum quo inurebantur, τρυπίππιον. Qui hîc emendarunt *in Hectore*, non mihi satisfaciunt.

74 QVOD est, Terrarum anfracta reuisam.] Coronis anapæstica ex Eurysace Attii:

Nunc per terras vagus, extorris,
Exturbatus regno atque mari
Super Oceani stagna alta patris
Terrarum anfracta reuisam. Ita coniunximus ex Nonio.

74 TRIVIA.] Τριοδῖτις, καὶ Εἰνοδία.

74 QVOD in triuio ponitur ferè in oppidis Græcis.] Cum corona quernea scilicet, & draconum voluminibus. Sophocles ῥιζοτόμοις, vt extat apud veterē interpr. Apollonii:

Ἥλιε δέσποτα, καὶ πῦρ ἱερὸν
Τῆς εἰνοδίας Ἑκάτης ἔγχος,
Τὸ δι' Οὐλύμπου πολλὸν πέρφέρει,
Καὶ γῆς ναίουσ' ἱερὰς τριόδους,
Στεφανωσαμένη δρυΐ, καὶ πλεκταῖς
Ὠμῶν σπείραισι δρακόντων. Quercina enim corona deorum inferorum. Sic Parcæ coronantur Catullo:

His corpus tremulum complectens vndique quercus
Candida purpureis ramis incinxerat ora. Ea enim est lectio, quæ etiam extat in vetustioribus excusis. Nam purpureis ramis dixit τοῖς ἀγλαοῖς. Ita poetæ Latini ἀγλαὸν reddunt. Sic ἀγλαὸν ὄζον in hymnis Homeri. Albinouanus ad Liuiam niuem purpuream dixit

-Purpurea sub niue terra latet. Horatius,
-Purpureis ales oloribus. ἀγλαοῖς ; ἀγλαομόρφοις. Et Anacreon, vt videtur Æliano, ab eadem mente vocauit Venerem πορφυρέην.

74 VT IN Plauto.] Forsan *in Paulo*. Ea est tragœdia prætextata Pacuuii. Ex ea hæc coniunximus;

Pater supreme nostri progeniі patris
Nunc ted obtestor celere sancto subueni
Censi-

74 TITANIS.] Æschylus Eumenidibus:

Τιτανὶς ἄλλη παῖς χθονὸς καθέζετο

Φοίβη.--Et Τιτηνὶς Ἑκάτη. Apollonius lib. IIII.

74 LATONA parit.] *Parit*. Et verba vsurpat tantùm non versus. Ita digerendi sunt,

Deli gemellos creta Titano Deos.

Latona parit casto complexu Iouis. Græcus epicus dixisset:

Ἐν Δήλῳ Λητὼ διδυμάονε γείνατο παῖδε,

Τιτηνὶς χαρίεσσα, Διὸς φιλότητι μιγεῖσα.

74 O SANCTE Apollo.] Pleniùs apud Ciceronē.

O sancte Apollo, qui vmbilicū certū terrarum obsides:

Vnde superstitiosa primū euasit vox fera. Ita ad verbū.

Ὦ Φοῖβ' Ἀπόλλων, γῆς μεσόμφαλα κρατῶν,

Ὅθεν τὸ πρῶτον θέσφατ' ἐχρήσθη βροτοῖς. Superstitiosum autem, τὸ ἔνθεον καὶ θέσφατον. Plautus Curculione:

Superstitiosus hic quidem est: vera prædicat. Item in Rudente,

Quid si ista aut superstitiosa aut ariola est?

Et Cassandra,

Missa sum superstitiosis ariolationibus.

74 ICHTHON Pythagora.] Ἡ χθὼν Πυθαγόρα. Plutarchus vita Numæ: Νομᾶς δὲ λέγεται καὶ τὸ τῆς Ἑστίας ἱερὸν ἐγκύκλιον περιβαλέσθαι τῷ ἀσβέστῳ πυρὶ φρουράν, ἀπομιμούμενος οὐ τὸ σχῆμα τῆς γῆς ὡς Ἑστίας οὔσης, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος κόσμου. οὗ μέσον οἱ Πυθαγορικοὶ τὸ πῦρ ἱδρύσθαι νομίζουσι. καὶ τοῦτο ἑστίαν καλοῦσι καὶ μονάδα. τὴν δὲ γῆν, οὔτε ἀκίνητον, οὔτε ἐν μέσῳ τῆς περιφορᾶς οὖσαν, ἀλλὰ κύκλῳ περὶ τὸ πῦρ αἰωρουμένην, οὔτε τῶν τιμιωτάτων, οὔτε τῶν πρώτων τοῦ κόσμου μορίων ὑπάρχειν. ταυτὰ δὲ καὶ Πλάτωνα φασὶ πρεσβύτην γενόμενον διανενοῆσθαι περὶ τῆς γῆς ὡς ἐν ἑτέρᾳ χώρᾳ καθεστώσης. Ex his odorari potes quæ Pythagoras περὶ χθονὸς ἐδογμάτιζεν in illa sua descriptione, quæ hîc in Varrone vocatur ἡ χθὼν Πυθαγόρα.

74 PER ID quo discernitur homo mas an fœmina sit.] διὰ τῶν αἰδοίων. Catullus:

Grandia te medii tenta vorare viri. Martialis:

Et septem medias vorat puellas.

74 SED quod vocant Delphis in æde, foramen est allatum.] Deest hic Græca vox, μεσομφαλίαν. Ita legen-

dum : *Sed quod vocant Delphis* μεσομφαλίαν *in æde, foramen eſt, &c.*

74 FORAMEN allatum eſt quoddam.] Ita habent veteres omnes excuſi, non *adlatum.* Quod tamen perſuadere conatur Vertranius, vt ex hoc aſtruat correctionẽ ſuam. Sed profectò illa vetus lectio quàm minimo negotio diuinari potuit. Qui verſati ſunt in veterum ſcriptorum codicum lectione, non ignorant in illis ſcriptum eſſe, pallum pro palum: paullum pro paulum, & allam pro alim. Sic hic allatum pro alatum. Alatum ergo foramen, τεταινιωμένον, à faſciis in modum alarum vtrinque penſilibus. Strabo lib. IX, ἐνομίσθη δὲ καὶ τῆς οἰκουμένης, καὶ ἐκάλεσαν ὀμφαλὸν, προσπλάσαντες καὶ μῦθον, ὅν φησι Πίνδαρος ὅτι συμπέσοιεν ἐνταῦθα οἱ ἀετοὶ οἱ ἀφεθέντες, ὁ ἀπὸ τοῦ Διὸς, ὁ μὲν, ἀπὸ τῆς δύσεως, ὁ δὲ, ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, οἱ δὲ κόρακας φασί. δείκνυται καὶ ὀμφαλός τις ἐν τῷ ναῷ τεταινιωμένος, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ αἱ δύο εἰκόνες τοῦ μύθου. Locus Pindari, quem innuit Strabo, eſt in tertio Pythiorum.

74 VT TESAVRI ſpecie.] Nihil ſuſpicatur de mẽdo huius loci Vertranius: quaſi in tã anguſtũ foramẽ tot immanes gentium theſauri includi poſſent. Id tamen ſentit ipſe : nos contrá. quippe leui mutatione hanc veram putamus lectionem : *Foramen alatum eſt quoddam tenſarij ſpecie.* Eſt, inquit, foramen ſimile tenſario foramini, quod Græci vocant ὀμφαλόν. Homerus --ζυγὸν ὀμφαλόεντα. Enarrant grammatici, ὀμφαλόεντα, ὀμφαλοὺς ἔχοντα. ὀμφαλοὺς δὲ λέγουσι τοὺς ἐν τῷ ζυγῷ κρίκους, ἐφ᾽ ὧν αἱ ἡνίαι δέδενται. Eſt ergo illud foramen tæniis vtrinque vinctum, quemadmodum & tenſarum vmbilici, in quos inſeruntur funes illi, quibus vtrinque ad latus vinciuntur equi funales. Error autem hinc manauit, quòd tenſaurum pro teſauro ſcriberẽt, vt hodie viſitur in marmoribus antiquis. Hic verò cùm *tenſari* ſcriptum eſſet, putarunt eſſe *tenſauri* pro *teſauri.* Similis error in exemplo quodam Attii à Nonio adducto. -*frena teſauri equorum accommodant.* Legendum enim *tenſarij.* Tenſarii, vt aurigarii, eſſedarii. Quanquam ſimplicius fuerit, ſi dicamus foramen quoddam allatum eſſe Delphis, vt ibi eſſet quaſi theſaurus quidam,

quod Græci vocarunt ὀμφαλὸν, à similitudine humani vmbilici.

75 QVOD Græci ὀμφαλὸν vmbilicum dixerunt.] Tollenda vox *Vmbilicum*, quæ tantùm erat interpretamentum Græcæ, à quodam studioso in ora libri annotatum.

75 CALYDONIA altrix terra exuberantium virûm.] Quod succinctius Græcis, βωτιάνειρα, καὶ κουροτρόφος.

75 AREOPAGITAE cui dedere quam pudá.] In veteri lectione, *cui dedere quam peram*. Ex quibus vestigiis multùm adiuti sumus ad veritatem ex tam deplorato loco eruendam. Illis enim diligenter pensitatis, succurrit statim esse locũ ex Eumenidibus Ennij, quas ipse vertit ex Æschylo. Neque verò mihi dubium est quin hæc sit vera scriptura,

Areopagiticam ea de re vocant petrã. Æschylus verò,

-ἔνθεν ἔστ' ἐπώνυμος

Πέτρα, πάγος τ' Ἄρειος- sed nihil facimus, nisi ostendamus Eumenidas Æschyli versas esse ab Ennio. Quod faciemus, si ea quæ in Nonio adducũtur ex Eumenidibus Ennij, cum Æschylo conferamus. Primum illud,

-tacere opino esse optumum,

Vt pro viribus sapere, atque fabulari tute nouerint: planè est ex illo,

Σιγᾶν ἀρήγει, καὶ μαθεῖν θεσμοὺς ἐμούς,
Πόλιν τε πᾶσαν εἰς τὸν αἰανῆ χρόνον,
Καὶ τόνδ', ὅπως ἂν εὖ καταγνωσθῇ δίκη. Item,

Id ego æquum aptius fecisse me expedibo, atque eloquar. Æschylus,

Σύ τ' εἰ δικαίως, εἴτε μὴ, κρῖνον δίκην.
Πράξας γὰρ, ἐν σοὶ πανταχῆ τάδ' αἰνέσω. Item,

Nisi patrem materno sanguine exanclando vleiscerẽ; planè ex illo,

Ἄλγη περιφλεγῆ ἀντίκεντρα καρδίᾳ,
Εἰ μή τι τῶνδ' ἔρξαιμι τοὺς ἐπαιτίους. Quod autem est ex eodem,

Dico ego vicisse Orestẽ, vos ab hoc facessite. Latiùs apud Æschylum,

Νικᾷ δ᾽ Ὀρέστης, κἂν ἰσόψηφος κριθῇ.

Ἐκβάλλεθ᾽ ὡς τάχιστα τυχὼν πόλους. Illam verò Æschyli fabulam totam nos vertimus veteri stylo Pacuuiano. In quo maximè sunt reprehendendi isti, qui in veteribus poetis vertendis, eos tam dissimiles sui reddunt, vt pudeat me legere Homerum Sillij Italici, Sophoclem Senecæ verbis loquentem. Sed de his aliâs.

75 MVSAE quæ pedibus magnum pulsatis olympum.] Citat Seruius ex Ennio. Pedibus pulsatis olympum dixit, vt Virgilius,

Sub pedibúsq; videt nubes & sidera Daphnis. Aratus,

-θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται. Catullus ex Callimacho,

Sed quanquam me nocte premunt vestigia Diuûm.

Ergo hîc olympus pro cælo. Veteres physici, atque etiá theologi, vnicuique Musæ sedem suam in cælo assignarunt. De quo vide Macrobium in somn. Scip. libro II, cap. II, Ex quo intelligis quare euocet Musam è cçlo Horatius, cùm canit,

Descende cælo, & dic age tibia
Regina longum Calliope melos,
Seu voce tu mauis acuta,
Seu fidibus, citharáve Phœbi. vt desinat ineptire ille literator, qui nomine Helenij Acronis nescio quas nugas in eum locum effutiuit. Nam planè Horatius prima inuocatione sequitur veteres theologos: in cæteris autem verbis imitatus est Alcmana ita canentem,

Μῶσ᾽ ἄγε Καλλιόπα θύγατερ Διὸς,
Ἄρχ᾽ ἐρατῶν ἐπέων ἐπὶ δ᾽ ἵμερον
Ὕμνῳ καὶ χαρίεντα τίθη χορόν. citat Hephæstion.

75 QVASI Hellespontum & claustra.] Cur verò hic non viderunt quædam desiderari? Nam hîc mutila sunt verba, & nomen autoris præ se non ferunt. Quanquam & sine autore potuit adducere Varro, vt sæpe facit. Forsan ita restitui potest: *Ad Hellespontu claustra. claustra, quòd Xerxes &c.* ex Medea,

Ἐφ᾽ ἁλμυρὰν πόντου
Κλῇδ᾽ ἀπέραντον. Κλῇδα hîc disertè vocat claustra. Vt etiam Æschylus in Persis dixerit, κλεῖσαι βόσπορον, quod Herodotus ζεῦξαι. Ita enim scribit,

Καὶ τόδ' ἐξίπραξεν, ὥστε βόαστρεν κλέισαι μέγα;

Tametſi de verbis Ennij non ſatis mihi conſtat:tamen puto verba, quæ hic deſiderantur, ex illis Euripidis tranſlata eſſe.

75 ALICVI in Ægæo freto.] Legendum puto, *Allicui in AEgæo freto.* Eſt antiquè dictum pro *Allexi,* vt Pellicuit, pro pellexit. De Nauplio intelligendum. Euripides Elena de Nauplio, -πέτραις Καφηρείαις ἐμβαλὼν Αἰγαῖῳ. Adiuuat & Seruius, qui in eum locum Virgilij,

Vel Priamo miſeranda manus:ſcit triſte Mineruæ

Sidus, & Euboicæ cautes, Vltórque Caphareus. ait Virgilium à Pacuuio de eadem re loquente accepiſſe: qui dixiſſet,

Si Priamus adeſſet, & ipſe eius commiſereſceret. Cui ſimile illud Sophoclis,

Οἷς κ̓ παρ' ἐχθροῖς ἄξιος θρηνῶν τυχεῖν. Reſtat, vt ex qua fabula acceptum ſit, videamus. Ego puto ex Duloreſte Pacuuij cum eo verſu quem ſuprà adduximus ex Seruio. Apud Priſcianum ex Duloreſte citantur hæc,

-pater

In Caphareis ſaxis pleros Achæos perdidit. Quod videtur dictum ex perſona Oreſtæ, qui cauſſam, quòd ab omnibus vrbe exigeretur, refert ad μῖσος patris, propter quem tot Græcorum proceres perdidiſſet Nauplius. Id videtur accepiſſe ex Euripide in Oreſte,

ΟΡ. Ἐκβάλλομαι γὰρ δωμάτων. ὅπη μολῶ;

ΜΕΝ. Τίνες δὲ πολιτῶν ἐξαμιλλῶνταί σε γῆς;

ΟΡ. Οἴαξ, τὸ Τροίας μῖσος ἀναφέρων πατρί.

ΜΕΝ. Συνῆκα, Παλαμήδους σε τιμωρεῖ φόνου. Sed & quædam ex Oreſte Euripidis in ſuam Duloreſtē tranſtuliſſe videtur Pacuuius: vt illa,

Sed incertat me dictio, quin rem expedi. Nam ſimile Euripidis,

Τίς; οὐ γὰρ οἶδα μᾶλλον, ἢν σὺ μὴ λέγῃς. Item Euripides,

-Ἀργεῖαί τε νιν

Ὑμνοῦσιν ὑμεναίοισιν. αὐλεῖται δὲ πᾶν

μέλαθρον- Pacuuius Duloreſte apud Nonium,

-Hymenæum fremunt

Æquales: aula resonit crepitu musico. Aulam hîc τὸ μέλαθρον vel vestibulum vertit. Plato explicat versum Pacuuii, in Symposio. καὶ ἐξαίφνης τὴν αὔλειον θύραν κρουομένην πολὺν ψόφον παρασχεῖν, ὡς κωμαστῶν, καὶ αὐλητρίδος φωνὴν ἀκούειν.

75 PACVVIVS. æges ferme aderant.] Expungēda est prima vox *Æges*. Est autem versus sine dubio ex eadem fabula Duloreste.

75 CONFERRE aut ratem æratam.] Scio conferre ratem Latinè dici. Plautus,

Bene nauis agitatur: pulchrè hæc confertur ratis. Significat συμβάλλειν, aut παραβάλλειν. vt Conferre gradum. Tamen ita potiùs videtur legendum,

-conferta rate, inærataque peritè

Qui dium mare eunt sudantes, atque sedentes. Conferta rate. idem,

Cæruleum spumat sale conferta rate pulsum. Inærata. Val. Flaccus,

Primus inæratis posuissem puppibus arma. χαλκέμβολος Græcis. Et dium mare, vt εἰς ἅλα δῖαν. Inærata peritè, vt εὖ ἀραρυῖαι.

75 RATIS DICTA, nauis longa propter remos, quod hi cùm per aquam sublatis, &c.] Vbi, obsecro vos, illud etymon quod Varro velle videtur constituere in voce *Ratis*? Vsqueadeóne oblitus sui, vt præter morem suum contentus fuerit ratem, quid esset, non vnde esset, docere? Atqui metuendum non erat, ne Varroni deessent etymologiæ, non mediusfidius magis, quàm lusciniæ cantio, vt ait ille. Itaque huic voci reddetur veriloquium suum, si ita legas: *Ratis dicta nauis longa, propter remos: quòd hi cùm per aquam sublati dextra & sinistra duas partes facere videntur, rarescũt: & hoc ratis. Stlatum, illud, vbi plures mali, aut asseres, ac restes: ab lato.* Ergo ratis ab rarescendo, quòd rarescant eius remi, cùm dextra & sinistra tolluntur. Stlatum quoque idem erat: sed ille constituit quandam differentiam.

75 SVB dextra & sinistra.] Meliùs legeris sine præpositione.

75 AVT asseres. Agrestis ab agro.] *Agrestis* malè, pro, *ac restes*. Quòd verò corrupissent illud in *Agrestis* necesse fuit, vt qui agrestis etymon vellet deducere, illud faceret ex agro. Quare meritò inducendum est, & reponendum, *ab lato*.

76 INFVLAS dictis apparet.] Deest hic exēplum autoris veteris, in quo illa mentio infularum facta erat. Quare hìc notandum quædam deesse. Porro infularum nomen Latinum est. Insilare veteres dicebant amicire & velare, vt puto: cùm contrà exuere dicerent, exsilare. Inde ergo infulæ. Tæniarum verò appellatio Græca est. Clemens Alexandrinus, καθαρπίων μεταλάμψειν θεοπρεπῶν, οὐ δάφνης πετάλων, οὐ ταινιῶν τινων ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένων. Et quod ait, velari solita sepulchra, eum morem intellexit Cæcilius Comicus Androgyno,

Sepulchrum plenum tæniarum ita, vti assolet. Tamen eas tænias sepulchrales meliùs Græci vocant κνεῖας, quasi κτερέας: à mortuis.

76 SED velatas frondentes comas.] Meliùs *velatus frondentes comas*. Forsan ex Alcestide,

-κἀπικώμαζον κάρα.

Στεφάνοις πυκασθείς. Verba Herculis. Vertit enim Euripidis Alcestin Næuius. Illa satis probant: *manciolis tenue Illis*. Euripides,

Ἐπὶ τοῖσδε παῖδας χειρὸς ἐξ ἐμῆς δέχου. Item,

Hoc fieri impendio fit. id est, fieri incipit. Ex illo,

Σύ τ' ἄρχεις, τὰ δ' ἕτοιμα. At illa planiùs ex chori persona,

Corpore, pectoréque vndique obeso,
Mente exsensa, tardigemulo
Senio oppressum- Supple vidi, aut habui.

Ἐμοί τις ἦν ἐν γένει, ᾧ κόρος ἀξιόθρηνος
Ὤιχετ' ἐν δόμοισι μονόπαις. ἀλλ' ἔμπας
Ἔφερε κακὸν ἅλις, ἄτεκνος ὤν,
Πολιὰς ἐπὶ χαίτας ἤδη προπετὴς,
Βιότου πρόσω.

76 CORNVA taurū.] Nō est ex superiore Næuij exemplo, sed est aliud testimoniū poetæ nescio cuius. ex Coronide anapæstica. Ita videtur distinguendum,

-cornuat aurum,

Vmbram iacit: icere paret. Cornuat à cornibus. Cornua à curuore, &c. Cornuat, elegans verbum, pro flectit & incuruat arcum, donec cornua arcus inter se coeant, vt Maro, *-donec curuata coirent Inter se capita.--* Et aurum pro aurato arcu. Sic Ennius Almæone,

Intendit crinitus Apollo

Arcum auratum luna innixus. Luna innixus dixit, quod Ouidius Lunare arcum. Sic *-pleno se proluit auro*, aurea patera. Sic Pindarus δαμασίφρονα χρυσὸν vocat, quem paulò superiùs χαλινὸν χρυσάμπυκα. *Vmbram iacit.* Sic loquitur Plinius libro 11, id est, iam vmbram iacit imminẽtis teli, aut sagittæ: vt paulo pòst, icere paret. Poterat tamen legi, *Vibrans iacit:* aut, *Vibrat, iacit.* Nihil tamen muto. Et, *icere paret*, non *apparet*, vt fiat Coronis anapæstica. Paret etiam in formulis Iuriscoss. legitur. Ad quod allusit Petronius Arbiter,

Iurisconsultus Paret, Non paret habeto. Et icere paret, vt Homerus βαλλέμεναι ἐοικώς.

76 QVOD plerique curuamus. At quas memorãt nosse nos esse, &c.] Apponam hîc lectionem, quam puto esse veram, ne quid nos fallat Italorum commentitia, *Cornua à curuore dicta, quòd pleraque curua. Musas quas memorant Casmænas esse.-- Casmænarum priscum Vocabulum, &c.* Est ergo testimonium alicuius poetæ: & non dubito esse Ennii. Quare qui melius coniectauerit, palmam ferat, & aheneus stet.

76 ORCVLO, dolosi, ero.] Vetus scriptura, *Cosaulæ:* forsan Cœsuli pro *Cæruli:* vel, *Cosaulle*, pro *Corollæ:* vt Aula, olla. Tamẽ dubito. Nam quis hodie Saliaria carmina interpretari se postulet, quæ olim magnis quoq; viris laborẽ facessebãt? Quid enim de illis ait Cicero? quid itẽ Varro, qui testatur Æliũ in iis pauca esse assecutum? Quare ego postulem post tot magnos viros, vt perdam semper, assiduè ludere aleam? vt inquit ille.

76 OMNIA vero at patula coemisse, iani, cusiames duo nuferuses, dumque ianusque venet. post melios, melior.] Hæc sat erant quæ vel eruditissimos viros deterrerent à tanto negotio aggrediendo: nedum

ego tam molestam prouinciam detrectarem. Quod videri possit aut temerarij in tantis erroribus, aut arrogantis, post tantos viros, manum huic autori admouere. Tamen quis negarit nos in multis non infeliciter operam posuisse? Quod quia feliciter cessurum speramus, non est quòd post tanta, propè dixerim, ἀνδραγαθήματα, in hoc vno παρακινδυνεύματι animum despondeamus. Non enim affirmare possum, quid verè hìc excogitatum à nobis sit, quid non veré. Hoc relinquimus illis, qui quod non ineptè hìc dictum obseruauerint, industriam saltem, si qua ea est, laudare poterunt: nec, cùm perperam aliquid animaduersum erit, voluntatem improbabunt. Ponamus igitur ita Varronem scripsisse: donec maiora ingenia aliquid verisimilius comminiscuntur: *Vt in carmine Saliari sunt hæc: Cosaulle, dolosi, eso. Ennio verò ac Pacuuio, misesia, incusia, mesidie, onese, rudesúmque, Venese, quod venere post, melios, melior, &c.* Itali multa hinc, quòd ea emendare non potuerunt, sustulerunt: quàm temerario consilio, vides.

76 DIVVM exta cante.] Obscurus locus: tamen Diuum deum, puto intelligi Ianum, vt coniicimus ex Macrobio: qui eum in Saliari carmine ita vocari scribit. Puto etiam eum per Cerum manum, id est procreatorem bonum intelligi: Supplicè autem pro suppliciter. De eiusmodi aduerbiis vide Nonium.

76 VETERES Casmenas cascas res volo profari & primum.] Ita dispone,

Veteres, ò Camenæ, cascas res volo profarier

Et Priamum. O Camenæ volo profarier veteres & Cascas res. nimirum Priamum. Nam non de Casmenarum appellatione amplius agit, sed de Casco.

76 QVAM primum Casci populi genuere Latini.] Hunc versum Ennij intelligit Cicero prima Tusculana. Cascos autem Latinos interpretor eos, qui ante Romam conditam in colonias deducti sunt à Latino Siluio Albanorum rege. Quæ à Romanis postea Priscæ dictæ sunt. Autores Liuius & Festus. In Dionysio legitur, Λατῖνοι οἱ χαλκίσιοι Πρῖσκοι.

76 CASCVM cascam duxisse, &c.]

Cascum cascam duxisse non mirabile'st:

Quoniam canoras sanciebat nuptias. Pertinet huc Titulus Satyræ Varronianæ, εὗρεν ἡ λοπὰς τὸ πῶμα. περὶ γεγηθηκότων, ἢ περὶ γεγαμηκότων. Quam ego vtranque scripturam offendi in codice Nonii manu scripto, antequam vidissem annotationes Adriani Iunii, viri eruditi, qui περὶ γεγαμηκότων se offendisse in veteri codice testatur.

76 PAPINII epigrammation.] Pomponii apud Priscianum. Sic autem eius epigramma legendum est,

Ridiculum est, cùm te Cascam tua dicit amica,

Fili Petroni, sesquisenex puerum.

Dic tu pusam illam: sic fiet mutuo muli.

Nam verè pusus tu, tua amica senex. Secundum autem versum acceptum referimus nũquam satis laudato viro Adriano Turnebo, vnico Galliæ nostræ atq; adeò totius Europæ ornamento. Senex autem fœminino, vt Tibullus, si benè memini,

Hanc rident meritò tot mala ferre senem.

77 CASSINVM.] Primam corripuit Silius libro XII, *-Nymphisque habitata Casini*

Rura euastantur.— Et ita legitur in Plinianis exemplaribus.

77 PVPPVM senem.] *Pappum senem* legimus. Alibi rationes reddimus.

77 QVOD Osci casnar appellant.] Ita lege apud Nonium, *Casnares seniles. Varro sexagesimo: vix ecfatus erat, cùm more maiorum, vltro Casnares arripiũt: de ponte in Tiberim deturbant. Senibus crassis heu muli non videmus quid faciant. Nam quis patrem nunc decem annos natus non modò aufert seu tollit, nisi veneno?* Allusum autem ad vetus prouerbium, Sexagenarios de pōte: quare & depontani senes dicebãtur. Ab eo inscripta est satyra Sexagesimus. Hoc etiam fieri solitum in Ceorum insula testis Menander,

Καλὸν τὸ Κείων νόμιμόν ἐστι Φανία,

Ὁ μὴ δυνάμενος ζῆν καλῶς, οὐ ζῇ κακῶς. Strabo explicans hos versus, προσέταττε γὰρ, ὡς ἔοικεν, ὁ νόμος, τοὺς ὑπὲρ ἑξήκοντα

ἐπὶ γηρόντας κονιάζεσθαι, &c. Meminit & Stephanus di-ctione ἰκλίς. Ælianus quoque de varia historia lib.i i i. Ad quod videtur Cæcilius Hymnide allusisse,

Sine suam senectutem ducat: vsque ad senium sorbitio.
vt Persius, *sorbitio tollit quem dira cicuta.* In Varronis verbis hæc præstitimus. Testimonia tria, quæ diuersis locis diuulsa sunt apud Nonium, côiunximus. Deinde vbi in Nonio scriptum erat, *Carnales sedules*, scribimus, *Casnares, seniles.* Postremò, vbi vulgati codices habebant, *homuli*: manu scripta lectio habet, *hen muli.* Erat autem conuitium in stupidos. Catullus, *Mule nihil sentis.*

77 CANIS caninam non est.] Iuuenalis, *--parcit Cognatis maculis similis fera.--* Æschylus Supplicibus, ὄρνιθος ὄρνις πῶς ἂν ἁγνεύοι φαγών; Prouerbium. Allusit eò Martialis,

Pellem rodere qui velit caninam.

77 CANINAM.] Si pro pelle, bene. Nam ita κυνέαν Græci. Si pro carne, meliùs dixisset *Catulinam.* Plinius libro x x i x, *Catulinam adiicialibus quidem celebrem epulis fuisse Plauti fabulæ sunt indicio.* Intelligit autem Plinius Saturionem fabulam, in qua Plautus eius rei mentionem fecerat. Festus, *Catulinam carnem esitauisse, hoc est comedisse Romanos, Plautus in Saturione refert.* Quanquam ego sanè esitauisse non puto, sed tantùm Canario sacrificio canes mactari solitas ad Caniculæ sidus placãdum. Græcè dicitur σειοκυλακισμός. Item in Lupercalibus, vt refert Plutarchus. Video & dubitari quæ esset adiicialis cœna in verbis Plinii. Ea erat, quoties aut inaugurandi alicuius gratia, aut propter aliud quid, puta publicam lætitiam, indicebatur epulum. Idque dicebatur epulum, aut cœnam adiicere. Corn. Tacitus Annali i i, *Rescuporis sanciendo, vt dictitabant, fœderi, conuiuium adiicit, tractáque in multam noctem lætitia per epulas ac vinolentiam, &c.*

77 TANTIDEM quasi fœta canes sine dentibus latrat.] Ita lege,

Tantidem quasi fœta canes sit, dentibu' latrat. Sophocles Electra, τοιαῦθ' ὑλακτεῖ. Plautus Captiuis,

Ne canem quidẽ irritatam voluit quisquã imitarier,
Saltem vt si non arriderent, dentes vt restringerent.

Festus, *Hirrire, ringere: quod genus vocis est canis rabiosa.* Lucillius de litera R,

Irritata canes quod, homo quam, planiu' dicit. Iccirco Persius Caninum vocat,

--sonat hic de nare canina Littera. Tamen hirriunt & ringunt, cùm iam restringunt dentes: Mutiunt verò, cùm incipiunt irritari: Ab eo quod M vel Mῦ videntur edere. Itaque Plautus dixit, *Plautus cum latrãti nomine.* Est enim M. Plautus.

77 NEQVAM, magnus homo.] Μέγας apud Aristophanem est stolidus & ineptus. Quidam etiam ita interpretantur in prouerbio οὐδεὶς, σαπρὸς, μέγας, ἰχθύς. Videtur tamẽ autor illius acroteleutii hoc sensisse, Omnis piscis, quantumvis magnus, nullus est, si putidus. Iccirco idem est apud Plautum, *Nequam est piscis, nisi recens.* Stratonicus verò primus hoc protulit in Simylã quendam magnum & procerum, sed ineptum & stolidum, per parodiam, vt puto, ex quodam poeta: non autem quòd ita poeta ille sensisset.

77 LANIORVM immani' canes vt.] Homerus eodem modo, --ὄρνιθες ὥς.

77 QVOD latratu signa dant, vt signa canant.] Non putarunt hunc locum mendosum esse, qui tamen ita legendus est: *quod latratu signa dant, vt, Signa canunt.--* citat enim illud commatium ex Ennio, vt puto. Sic suprà, *Canis, quod, vt tuba & cornu, signum cùm dant, canere dicuntur, &c.*

78 CAESA accidisset.] Aliis *cecidisset*: πεσεῖν.

Μηδ' ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε Τμηθεῖσα πεύκη. Prior lectio magis placet. Ita loquitur ipse Varro Parmenone, *Caeditur lucus: alia fiõs decidit Pallados, platanos ramis: alia trabs pronis in humum accidens proxuma frangit ramos cadens. Alius teneram abietem runis solo percellit: alius caballum arboris ramo in humili alligatum relinquit, ferens ferream humero bipennem securim.* Quæ verba quinque exẽplis productis à Nonio dispersa in hunc modum coniunximus: nonnulla etiam ex manu

ſcripta lectione reſtituimus.

78 IN MEDO. Ennius.] Perperam huc irrepſit nomen Ennius. Sic apud Diomedem ille verſus, *Quis tu es mulier*, &c. falſò citatur ex Medo Ennii, pro Pacuuii.

78 QVI cùm merum fert.] Ex Feſto repone, *Qui cumerum fert*. Etiam annotauit Vertranius.

78 IN QVO quod ſit in miniſterio plerique extrinſecus nectunt.] *In quo quid ſit in miniſterio plerique extrinſecus neſciunt*. Hæc eſt vera lectio. Feſtus ait vtenſilia nouæ ſponſæ in eo reponi ſolita. At apud Græcos, ex quibus hic mos deductus, puer ille ingenuus, quem ἀμφιθαλῆ vocabant, ἐν λίκνῳ, qui hîc dicitur cumera, panes geſtabat, cum hac incentione, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον.

78 CASMILOS nominatur in Samothrace myſteriis.] Μυοῦνται δὲ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ (ait interpres Apollonii) τοῖς Καβείροις, ὧν Μνασέας φησὶ καὶ τὰ ὀνόματα. τέσσαρες δέ εἰσι τὸν ἀριθμὸν, Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ· Ἀξιόκερσα δὲ, ἡ Περσεφόνη· Ἀξιόκερσος δὲ, ὁ Ἅδης. ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμιλος, Ἑρμῆς ἐστὶν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Mnaſeas iſte, quem hic grammaticus citat, fuit genere Phœnix, & Phœnicum geſta omnia in literas retulit, vt nouimus ex Ioſepho. Etiam ipſius nomen Manaſſes Phœnicium eſt. Quo magis moueor vt Καβείρους θεοὺς dicam alios non eſſe, quam Diuos potes. Nam Phœnicia & Syriaca lingua Cabir potem & potentem ſignificat. Porrò de Camillo puero ingenûo vide Plutarchum in Numa, Dionyſium libro 11, qui ait, quem Romani Camillum vocabant à Turrenis Cadolum dictum. Camillus ergo eſt ille, quem Græci παῖδα ἀμφιθαλῆ vocabant, quem patrimum, matrimúmque, & puberem interpretantur. Item oſtendit vetus carmen, HIBERNO POLVERE, VERNO LVTO GRANDIA FARRA CAMILLE METES. Quod Cato expreſſit his verbis, *Agro ſicco per ſementem, agro læto per ver*. Plutarchus in Quæſtionibus Naturalibus ſimile refert prouerbium, Διὰ τί λέγεται, σῖτον ἐν πηλῷ φυτεύετε, τὴν δὲ κριθὴν ἐν κόνει. Nempe hæc quæſtio pēdebat ex ſuperiori, διὰ τί πυροφόρος ἡ πίων καὶ βαθεῖα χώρα, κριθοφόρος δὲ

μᾶλλον

μᾶλλον ἢ λεπτόγεως;

78 SVBVLO finitimas propter astabat aquas.] Puto esse ex Sotadico carmine Ennii. Sotadicum facies si *aquas* ponas in penultimo loco. Quomodo legitur in Festo, est planè trochaicus septenarius catalecticus: *Subulo quondam marinas propter astabat plagas.*

78 SVBVLO.] Forsan apud Macróbium legendum, *Vicem Planipedis, & subulonis impudica & prætextata verba iacientis.* Quòd ad tibiam eiusmodi versus impudici funderétur. Tamen nolim mutari lectionem vulgatam, quæ habet *sabulonis:* videtúrque esse instrumentum citharedicum. Memini enim me legere apud Apuleium, Sabulum esse genus organi musici, siue illud sit psalteriũ, siue cithara, siue quid simile, quòd fidibus tenderetur, & plectro pinseretur. Ad illud igitur illa impudica & prætextata verba cani solita innuit Macrobius, & nos suprà ostendimus ex Varrone ὄνος λύρας.

Et orthopallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Græcia dicteria,
Qui fabularum collocant exordia,
Vt comici, cinædici, scenatici, &c.

78 ASTABAT.] Nihil muto. Tamen poterat legi, *assabat.* Assare tibicines dicuntur, cùm canunt tibia, nulla aliorum voce admista: sicut cõtrà, canere assa voce dicuntur, qui nullis admistis musicis instrumentis, sola voce canunt. Ab eo Græcis ψιλοκιθαρισταὶ dicuntur, vt Athenæo libro XII, cùm tantùm κιθαρίζουσι. Itaque ea dicebantur ἄφωνα κρούματα Pausaniæ, quæ erant sine voce. ὀγδόῃ δὲ πυθιάδι, inquit, προσενομοθέτησαν κιθαριστὰς τοὺς ἐπὶ τῶν κρουμάτων τῶν ἀφώνων, id est assorum. Nõ enim solùm vox dicitur assa, quæ sine tibiis, sed etiã tibiæ assæ, quæ sine voce. Est ergo assum, solum, merum. Vnde assare quoque veteres poetæ dicebantur, cùm in vnum solum hominem poema condebant. Et illa poemata dicta assamenta: vt est maxima pars Syluarum Statii: & olim Saliorum fuit. Erant enim assamenta Ianualia, Iunonia, Mineruia, priua poemata & carmina, in singu-

los eos deos conſcripta. Quod verò ait Nonius, Aſſam quoque apud veteres ſignificaſſe nutricem, ídque difficilis eſſe intellectus, neque ad eam rem vllum veterum producit teſtem : id nos inuenimus alibi apud eundem grammaticum in exẽplo Varronis ab eo adducto, cùm huius verbi *Betere* notionem explicat, *Aſſa non multo pòſt, quòd ea parere non poterat mulier, eum betere foras iuſſit.* Hodie enim perperam legitur, *Aſſa nos multos,* etiam in manu ſcripto, quod vidi. Vbi tamen Aſſa non eſt nutrix, ſed adſeſtrix mulier, vt vocatur ab Afranio, quæ aſſidet fœtæ. αἰαγίτειαι vocabant Tarentini. Heſychius, αἰαγέτειρα, ἡ ταῖς τικτούσαις ὑπηρετοῦσα γυνή, ἣν Ἀττικοὶ μαῖαν καλοῦσιν. Itaque ſuprà apud eundem malè legitur, αἰαγεσρὶς μάζα, Ταραντῖνοι. lege, αἰαγετεὶς, μαῖα. Obſtetricem vocarunt aliter Latini, quòd obſtare pro adſiſtere vſurpabant: vt Ennio occenſi pro adcenſi, & obmoueto, pro admoueto, &c.

78 VERSVS, quos olim Fauni.] Ennius,

--ſcripſere alij rem

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant:

Cùm neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,

Nec dicti ſtudioſus erat.-- Hoc Ennius iactabundus tacitè iacit in Næuium poetam, qui Saturnio carmine ſecũdum bellum Punicum ſcripſerat. Quod genus carminis ait olim vates & Faunos canere ſolitos, quòd & vetuſtiſſimum id fuerit apud Latinos, ſicuti Saturnus vetuſtiſſimus deus. Vnde veriſimile, Faunos Latinorum (qui erant vt Magi Perſarum, & Bardi Gallorum) hoc genere carminis fari oracula ſua ſolitos.

78 A VERSIBVS viendis.] Mendum eſt. Suſpicor *vagiendis.*

78 CORPORE Tartarino prognata Paluda virago.] Purus putus Helleniſmus,

Ταρτάρου ἐκγεγαυῖα μελάμπεπλος αἰπαίειρα. Vbi nullo negotio verbum verbo redditur. Pleniùs citatur apud Probum,

Corpore Tartarino prognata Paluda virago:

Cui par imber, & ignis ſpiritus, & grauis Terra.

Ignis ſpiritus, πυρὸς μένος. Et grauis Terra, βαρεῖα χθών. Eſt

autem, nisi fallor, illa quam alloquitur Iuno apud Maronem,

Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.

78 IN HIS vnum Tartarum appellat.] ὃ καὶ ἄλλοθι καὶ ἐκεῖνος καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ποιητῶν Τάρταρον κεκλήκασι.

78 EPEVM fumificum coquum.] Cocum fuisse etiam testatur epigramma, quod legitur apud Athenæum: quod quia ante nos indicauit eruditissimus P. Victorius, non apponam. Tantùm afferam ex Theocrito versus, quos ipse Victorius non produxit, in quibus & lixa quoque inducitur Epeus. Leguntur autem ἐν πελεκυδίῳ Theocriti,

Οὐκ ἐναρίθμιος ἦεν ἐνὶ προμάχοισιν Ἀχαιῶν,
Ἀλλ' ἀπὸ κρανᾶν καθαρὸν νᾶμα κόμιζε δυσκλεής.

Loquitur de Epeo.

79 ORATOR sine pace redit, regique refert rem.] Iste orator, qui redit ἄπρακτος, est proculdubiò Cineas, legatus Pyrrhi regis: quem Senatus pace infecta ad Pyrrhum remisit. Plutarchus in Pyrrho, Καὶ τὸν Κινέαν ἀποπέμπουσιν, ἀποκρινάμενοι, Πύρρον ἐξελθόντα τῆς Ἰταλίας οὕτως, εἰ δέοιτο, περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας διαλέγεσθαι. quod ex autoritate Appii Claudii Cæci fecisse Senatum paulò antè scribit. Qua de re extant luculenti versus Ennii,

Quo vobis mentes, rectæ quæ stare solebant
Antehac, dementes sese flexere via? Sunt enim ex oratione Claudii Cæci, quam Ennius versibus, & Plutarchus Græcè reddidit, ita vt eadem verba expresserit; cùm ait, ποῦ γὰρ ὑμῶν ὁ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους θρυλλούμενος ἀεὶ λόγος; Et quæ sequuntur.

79 QVI verba haberet orationum.] Lego, *rationum.* Et, ADVERSVS eum quod legebatur.] Lego, *quò legabatur.* Apage correctiones Vertranii, qui *belligerabatur* legit. Quasi legati nō possint mitti, nisi ad eos quibuscum bellum esset. Quod omnino falsum est.

79 CVM res maiore ratione legebantur.] *Cùm à Rep. maiore ratione legebantur.*

79 ORATORES doctiloqui.] ἠπύται Homero.

79 OLLVS letho datus est.] Festus citat, OLLVS QVIRIS LETHO DATVS EST. M. Cicero et

De Legibus, *Manium iura sancta sunto. Hos letho datos Diuos habēto.* Verisimilior est Prisciani opinio: Varronis, acutior. Ille à Leo, leui, letum ducit: Varronis verò mens eò spectat, quòd veteres abstinebant mortis mentione, ne cogerentur δυσφημεῖν. Itaque abitionem pro morte dicebant, vt Græci οἴχεσθαι. Et eodem modo lethum, quasi λήθην. Et cùm aliquem vita cessisse indicarent, non id proprio nomine dicebant, sed tantùm hoc, VIXIT. Plutarchus Cicerone, φθεγξάμενος δὲ μέγα, ἔζησαν, εἶπεν. οὕτω δὲ οἱ Ῥωμαῖοι οἱ δυσφημεῖν μὴ βουλόμενοι, τὸ τεθνάναι λέγουσι. Quæ ratio similis cùm dicebant πλείονας ἀντὶ τῶν τεθνηκότων. Aristophanes ἐκκλησιαζούσαις,

Ἡ γραῦς ἀνεστηκυῖα παρὰ τῶν πλειόνων. Glossema νεκρῶν. vbi tamen transpositum est glossema in textum. Ostendit item sepulcreti appellatio, τὸ πολυάνδριον. Item mortuos meliori scæua & omine dicebant μακαρίτας. Horatius, *omnes composui felices*, id est μακαρίτας. Plinius libro XXVIII, *Cur ad mētionem defunctorum testamur memoriam eorum à nobis non sollicitari?* Quæ superstitio & vulgò apud nos inualuit, & Iudæorum etiam veterum commentariis frequentissima est.

79 MENSAS constituit, idem ancilia.] Qui legunt *menses*, spectant ad mēses additos à Numa Pompilio, & meliori ordine digestos. Qui verò *mensas*, quòd essent mensæ curiales, ad quas vnaquæque Curia suæ sacra faceret, quæ videntur constitutæ à Numa: quanquam Dionysius vult à Romulo. Eæ Anclabræ, ab anculando, id est ministrando, & Assidelæ dicebantur. De quibus forsan Næuius libro III belli Pœnici,

At posteaquam auim de templo Anchisa spexit,
Sacra ordine in mensa penatium deorum
Ponuntur: victimam auream polcram immolabat.

Citat Probus. Ita autem scripserat Ennius,

Mensas constituit, idémque ancilia primus,
Libáque, fictores, argaos & tutulatos.

79 SATVRNIO in carmine.] Ita legēdum, *Quod ea arma vt Thracū incisa, vt Saturnio in carmine.* Quòd nimirum in Saturnio carmine armorum anciliorum mentio fuerit. Alioqui ineptū erat Heroicum sequen-

tem vocare Saturnium qui est hexameter.

80 E SCIRPEIS virgultis.] Vetus erat scriptura *è scirpeis*, pro *scirpis*. Ignari homines putarunt aliquid deesse, quasi scirpeis esset adiectiuum. Quare inducenda ea vox.

80 TVTVLATI.] Placiades id intelligit in Virgilio,

Et caput ante aras Phrygio velatus amictu. Potest & videri in Statio, *Lanea cui Phrygij coma flaminis.*

80 IN SACRIS capitibus.] Quasi alia capita haberent, non vnum tantùm. Legendum *in sacris apicibus*. Idē error lib. IIII, vt indicauimus suo loco. Quis nescit pilea sacerdotū apices vocari? Dionysius lib. II, Καὶ ἔτι καλουμένους ἄπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς πίλους ὑψηλοὺς εἰς σχῆμα συνηγμένους κωνοειδὲς, οὓς Ἕλληνες καλοῦσι κυρβασίας. Est autem à parte totum. Nam apex propriè erat insigne, id est fastigium, quale hodie in pileis honorariis Doctorum, quos vocant. Nam totus pileus, vel potius velamēta, flammeum dicebatur. Vnde Flamines dicti. Idem Dionysius, Οὓς ἀπὸ τῆς φορήσεως πίλων τε καὶ στεμμάτων (ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι, φλάμινα καλοῦντες) οὕτω προσαγορεύουσι. Porro desinebat in conum, vnde Apex dictus. Summum autem fastigium vocabant Tutulum. Addebatur virgula ex felici arbore, quæ in Flaminibus dicebatur Stroppus, in Flaminicis Inarculum. Totus Apex filo laneo velabatur: dicebatur Apiculum. Ab hoc putat quasi filamines dictos Varro. Infra mentum pertinebant amenta, quæ pileum retinebāt: eæ dicuntur Offendices, quòd se mutuò offenderent, & conuenirent. Solius tamen Flaminis Dialis pileum dicebatur Albogalerus: fiebat enim ex hostia alba, Ioui cæsa, quæ dicebatur Idulis; de qua Ouidius,

Idibus alba Ioui grandior agna cadit.

80 AB EO, quòd matresfamiliâs crines conuolutos ad verticem capitis, quos habent vti velatos; dicunt tutulos.] Meliùs, *elatos*. Tutulus in fœminis qui hìc vocatur, dicebatur κόρυμβος Atheniēsibus, à Cypriis κορδύλη, à Persis κιδάρεις. Lucanus de hoc sentit,

Turritáque gerēs frōtem matrona corona. Iuuenalis,

-tot adhuc compagibus altum
AEdificas caput- Papinius,
-celsos procul aspice frontis honores,
Suggestúmque comæ.

80 ET QVOD est, tunc cæpit memorari. Simul çata dicta accipienda acuta.] *Et quod est:*

-Tunc cæpit memorare simul cata dicta. accipienda acuta. Nam quî constare potest vulgata lectio editioni Romanæ & Vertranio?

80 TVNNO capto corium.] Tantæ sunt horum versuú maculæ, vt & illos pretereunti magna venia, & conanti emẽdare par gloria deberi possit. Id quod multùm me consolatur. Nam si aliquid præstitero, cur nõ acceptum meritò esse debet? sin, quod magis puto, errauero: quid mirum ad tantum scopulum offendere? Tamen conandum est quomodo has Cyaneas enare possimus: quod satis commodè fiet, si ita legamus,

Tunnos captato, cordulum exclude: minores
Occidunt, Lupe, saperdæ te, & iura Siluri:
Sumen te, atque amia- Ineptum est, putare hîc Lupum esse nomen piscis, cùm Varro dicat nomina piscium horum Greca esse. Sed est Lupus ille, qui famoso carmine à Lucillio notatus est. De quo & alii quoque versus Lucillii extant:

-Tubulus si Lucius, inquam:
Si Lupus, aut Carbo Neptuni filius- Horatius:
Famosisque Lupo cooperto versibus- Persius,
-secuit Lucillius vrbem,
Te Lupe, te Muti &c. Item Lucillius ipse, per dialogismum:

-quid, hæc cùm fecerit?
Cum cæteris reus vnà tradetur Lupo.
Non aderit. ἀρχαῖς *hominem &* στοιχείοις *simul*
Eum priuabit. Igni & aqua interdixerit,
Duo habet στοιχεῖα. *Id maluerit: priuabit tamen.* Hortatur ergo húc Lupú ἱερατικῶς, vt relictis minoribus pisciculis illis, vt sunt cordilæ, & saperdæ: tunnos, siluros, & amias immanes pisces consectetur. Manifestò irridet illius rapacitatem.

80 TVNNO capto.] *Capto* perperam, pro *captato*. Idem mendum in Varronis exemplo ἐπὶ φακῇ μύρον.

Nec multinummus piscis ex salo captus
Elops, neque ostrea illa magna captata
Quit palatum suscitare. Nam hodie malè apud Nonium *capta*. Etiam nos in eodem exẽplo *multinummus* restituimus, vt in libris De re rustica, multinummi muli.

80 PISCIVM nomina, eorúmque è Græcia origo.] Librarius ignarus Græcarum literarum, vt apparet, multùm deprauauit hos versus Lucillii. Quod & idem commissum est in versibus Ennii, ἰχθυφαγικοῖς, qui leguntur apud Apuleium: vbi maxima ex parte piscium nomina Græca corrupta sunt. Quos tamen emendandos relinquo eruditis viris. Id quod fieri poterit ex poetarum macellis: ita voco qui citantur apud Athenæum piscinarii & culinarii poetæ. Non tamen prętermittam versus, qui adducũtur à Festo, vbi & piscium nomina Græca mirum in modum deprauata & luxata sunt: qui ita restituendi sunt,

Muriatica autem video in vasis stanneis.
Bonam naritam, & camarum, & tagenia,
Echinos fartos, conchas piscinarias. Muriatica vocat τὰ ταριχηρὰ, quæ in muria Thasia seruabantur. Ea ita describuntur in Pœnolo:
Quasi salsa muriatica esse autumantur,
Sine omni lepore & sine suauitate,
Nisi multa aqua & diu macerantur,
Olent, salsa sunt, tangere vt nõ velis. Narita dicitur ostrei genus, quæ νηρίτης à Græcis. Camarum scriptum est vno, *m*, veteri consuetudine: etiam apud Hesychium κάμμαρον. Tagenia, sunt pisces, qui & τηγανισταὶ, qui & ipsi ἐν ἅλμῃ ἐμβαφθέντες ἐπανθρακίζοντο. Vide Athenæum. Echinos fartos vocat, qui farciebãtur, hoc est saginabantur in viuariis, sicut conchas piscinarias, quæ in piscinis. Atque adeò Muriaticorum nomine Plautus pisces omnes eos, qui ab eo enumerati sunt cõprehẽdit. Et ne dubites de hac correctione, audi quę Plin. li. XXXI, cap. VIII, de ea re scribit: *Sic halex*, inquit, *peruenit ad ostreas*

echinos, Vrticas, cammaros, mullorum iecinora: innumerisque generibus ad saporem gulæ capit sal tabescere. Satin' apertè eosdem pisces inter muriatica (id enim est halex, τὸ τάριχος) recensuit, quos Plautus? Quare tam boni versus in situ & squalore relinquendi non erant. Nunc ad rem.

80 QVAE QVE cæruleo freto orta nare cæpta. Caua cortina dicta, &c.] Hìc placet Italis deesse quædã. Sed eos decepit perturbatus sensus: quem si aperuero, ostendam hìc nihil deesse. Cùm ita legendum sit : *Quæque freto caua cæruleo cortina receptat. Cortina dicta, quòd &c.* Intelligit ergo Ennius, quæcunque continentur ὑπὸ τῇ οὐρανοῦ σκέπῃ, vt loquuntur poetæ. Vereor autem ne cum aliis, quos suprà posuimus, coniungendi sint:

Corpore Tartarino prognata Paluda Virago,
Cui par imber, & imbris spiritus, & graui terra
Quæque freto caua cæruleo cortina receptat.

80 FRETO cæruleo.] Ita περιφραστικῶς vocat cælum propter agitationem. Idem apud Nonium:

Crassa poluis oritur, omnem peruolgat cæli fretum.

80 Cortina.] Τρίπους & λέβης. Ea est propriè, in qua lana suffecta succos ebibit. Ab eo vsus est metaphora Cor. Tacitus in dialogo, cùm ait in Cortina esse. Id contrarium est ei quod Græci δευσοποιὸν vocant. Quæ enim in cortina sunt, nondum penitus imbiberunt fucum. *At hercule,* inquit, *peruulgatis iam omnibus, cùm vix in cortina quisquam assistat, qui elementis studiorum etsi non instructus, at certè imbutus sit, &c.* Non multùm abest quod dixit Lucianus, ψαῦσαι λέβητος, Bis accusato, εἰσὶ δὲ οἳ καὶ μόνον ψαύσαντες ἔκτοσθε τοῦ λέβητος ἄχρι τοῦ δακτύλου, καὶ ἐπιχρισάμενοι τοῦ ἀσβόλου, ἱκανῶς οἴονται καὶ αὐτοὶ μεταβεβάφθαι.

80 CORTINA à corde.] Ego puto à rotunditate, quòd, vt cortes, ita hæc rotunda esset. Cato in Originib. *Mapalia vocantur, vbi habitant. Ea quasi cortes rotundæ sunt.* Sic ὁλοοίτροχοι λέβητες ab eadem ratione dicti, si bene memini.

81 QVI inde inuictis sumpserunt perduellibus.]

Locus mendoſus. Puto legendum:

Vindictam victis ſumpſerunt perduellibus.

81 A QVO etiam Turpilius ſcribit veſperum.] Indubitáter lego, *A quo etiam Turpilius ſcribit Veſperã. Itaque dicitur alterutrum. Veſper, id eſt, quem dicunt Græci ἕσπερον.* Non poſſum non multùm conqueri de correctorum audacia, qui hunc autorem iam per tot ſæcula ægrum, multis porro vulneribus confecerunt. Quod tamen dictum velim ſine vlla animi aſperitate & maleuolentia. Nam quid eos mouit huc vocabulorum monſtra inſercire, quæ ipſi neſciebant? Vbi enim διάσπερον ſuum inuenerunt? Cur ſi neſciebant quid eſſet, tamen quaſi aliquid eſſet, huc intruſerunt? Sed de his ſatis, ne περὶ σκιᾶς ὄνου.

81 A QVO Turpilius ſcribit veſperum.] *Veſperam*, vt iam admonuimus. Plautus,

Si media nox eſt, ſiue prima veſpera. Nonius, Veſpera fœminino genere: Turpilius Dotata.

Manus meas veſpera oriente clãculum Ferri ad ſpeciem declino.-- ita lego in Nonio.

81 PATREM ſuum optumum appellat ſupremum.] Ita explebitur Saturnius verſus,

Iouem patrem ſuum optumum appellat ſupremum.

81 SOLIS occaſu.] Sol occaſus. SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

81 ABEO veteres poetę nonnunquam milites vocant latrones.] Ennius Annali primo:

Hæc ecfatus vbi, latrones dicta faceſſunt. Itẽ alibi,

-fortunas ecquas cæpere latrones

Inter ſe memorent.- Quæ tamem verba apud Nonium luxata & deprauata reperies. Vt λάτρων latronum, ſic ſtips, ſtipatorum eis nomen fecit.

81 DIABATHRA in pedibus habebat.] Ita coniunge:

-riſi egomet caſabundum ire ebrium:

Diabathra in pedibus habebat, atque amictus erat epicroco. Mirum ni ex Lycurgo Næuii.

81 LANAM carere.] Vetus verbũ pro ξαίνειν. Vnde & Carduus, & Carminare. Quare perperam hodie

in Menæchmis legitur *carpere*, cùm & Nonius quoque carere retineat. Carere verò sine dubio παρὰ τὸ κείρειν, ἔκαρον: non vt Varro.

82 OSCA lana.] Eadem & solox lana, οἰσύπος, καὶ οἰσυπίτη. Lucillius:

Pascali pecore, ac montano, hirto, atque soloce. Pascale pecus τὸ εἰκαῖον, καὶ νομαδικὸν, vt pascales gallinæ. Alii legunt passiles, id est εἰκαίως. passim τὸ εἰκῆ. Montanum id est sentum & squalidum, qualia in montibus pecora. A quo ὀρφνὸν ἱμάτιον ex lana squallida, & non carminata. Pollux, τὸ δὲ ἀκνάμπτον ἱμάτιον οἱ μέσοι κωμικοὶ, ὥσπερ ἐν ὄρει εἰργασμένον, ἤτοι ἐκ ἐγναμμένον, καλοῦσιν. Hirtum itidem vocat squalidum. Columella, *Dissimilem rationem postulat hirtum, atque Tarentinum.* Vir eruditus Beroaldus putat idem esse Tarentinum & hirtum, magno sanè errore. Quis nescit ita loqui Latinos? Dissimilem naturâ pecus habet atque homo. Plautus, *Illi sunt alio ingenio atque tu.* Ergo pecus montanum, pascale, hirtum, atque solox opponitur μαλακοῖς προβάτοις, qualia erant in agro Tarentino, quæ, vt mollioris velleris essent, pellibus tegebantur. Ab eo dixit Horatius *pellitas oues Galesi.* Polybius in excerptis lib. IX, ἔχων πρόβατα μαλακὰ τῶν εἰθισμένων περὶ τὴν πόλιν τρέφεσθαι. Interpres ineptè vertit debiles. Ælianus in Epistolis, τὴν οὖν τῶν τὰ μαλακὰ ἔρια ἦν ἐπαγγεῖ πρὸς σὲ, παρ' ἐμοῦ πρόσθες. In Laertio dicuntur πρόβατα δέρμασιν ἐσκεπασμένα. Columella vetat oues pellibus amiciri festis diebus. Hæ pecudes, quia tenerrimis pascuis alerentur, dicebantur apud Rhodios διακαλαμόσπερμοι, ἤγουν τὴν καλάμην τῶν σπερμάτων ἐπιβοσκόμεναι. *Luxuriem segetum summa depascit in herba.*

82 AGERRA.] Γέῤῥα, crates. Etiam fascinos & pudenda interpretatur Nonius. Hesychius, γέῤῥα, τὰς σκηνὰς καὶ τὰ ἀνδρῷα καὶ γυναικεῖα αἰδοῖα.

82 ADSCRIPTIVI.] Varro de Vita pop. Ro. lib. III, *De adscriptiuis, cùm erant attributi Decurionibus & Centurionibus, qui eorum haberent numerum, accensi vocabantur. Eosdem etiam quidam vocabant ferentarios, qui depugnabant pugnis, & lapidibus, iis armis, quæ*

ferrentur, non quæ tenerentur. id est, τηλεβόλεις βέλεσι, καὶ σχεδίοις, καὶ σταδιαίοις, ἀγχεμάχοις.

82 ARMA, quæ ferrētur, vt iaculum.] Τὰ τηλεβόλα, vt iam diximus.

82 VBI rorarij estis?] *-sequimini*
Me hac sultis legiones omnes Lauernæ. Vbi rorarij
Estis? En sunt. Vbi sunt accensi? Ecce- prius membrum inuenies apud Festum.

82 POTEST ab arbitrio.] Varro vult accensos dictos ab arbitrio: quòd Censere olim significaret arbitrari. Sic de Vita po. Ro. *Itaq; quòd hos arbitros instituerunt populi, Censores appellarunt. Idem enim valet censere & arbitrari.* At Rerum humanarum lib. x x, *Consules ac Pretores qui sequūtur in castra, accēsi dicti, quòd ad necessarias res acciantur, velut accensiti.* Vbi vides inconstantiam Varronis. Quare ita obscurum hunc locum, vnde satis dignè non se extricauit Vertranius, legito: *Potest id ab arbitrio eius (nam inde arbitrium) cuius minister.* Accensus, inquit, potest dictus esse ab arbitrio eius, cuius minister. Nam arbitrium inde est, nimirum à censeo: quòd verbum illud Censeo, & Arbitror idem poterat ac valebat, vt idem scripserat Rerum humanarum lib. x x, Neque Itali, neque Vertranius, audiendi sunt, qui aliter legunt.

82 PACVVIVS: Deum triportenta.] Post hæc verba hiatus est. Neque mendum est, sed lacuna.

82 IN Corollaria.] Corollaria, στεφανόπωλις. Est autem fabula Næuij, vt citatur à Sosipatro. Versum autem illum, quem intelligit Varro, est hic,

Diuidiæ mihi fuerunt te afuisse desiduo. Extat apud Placiadem interpretem priscarum vocum. Tamen apud illum citatur ex Varronis Corollaria, vt verear ne hîc ille versus desideretur. De quo tamen eruditus lector iudicauerit.

82 DIVIDIA.] Attius Phœnissis,
Vicissitatémque imperitandi tradidit,
Ne eorum diuidiæ discordes dissipent
Disturbent tantas, & tam opimas ciuium
Diuitias- Hæc nos non solùm correximus, sed

etiam diuulsa conglutinauimus. Tamen tantùm Euripides dixerat,

Ξυμβάντ᾽ ἔταξαν, τὸν νεώτερον πάρος

Φεύγειν ἑκόντα.- Quid vetat & alia conferre? Intelliges quantum variauit ab eo quem vertendum susceperat. Euripides enim,

Σκυλεύμαθ᾽ εἴσω τειχέων ἐκπέμπομεν,

Ἄλλοι δὲ τοὺς θανόντας Ἀντιγόνης μέτα

Νεκροὺς φέρουσιν ἐνθάδ᾽ οἰκτίσαι φίλοις. Quàm enim recedit ab illis vestigiis?

Vbi nunc vostra mænia, & omnis saucios

Conuisit, vt curentur diligentiús. Illa verò non tam licenter,

-*πολύδακρύς τ᾽ ἀφικόμην*

Χρόνιος ἰδὼν μέλαθρα καὶ βωμοὺς θεῶν,

Γυμνάσιά θ᾽ οἷσιν ἐνετράφην, Δίρκης θ᾽ ὕδωρ. Nam quædam ex illis hodie extant,

Delubra cælitũ, mari sanctitudines. Et illa satis bene:

-*οὔτε γὰρ γέρας πατρὶ*

Οὔτ᾽ ἔξοδον διδόντες, ἄνδρα δυστυχῆ

Ἐξηγρίωσαν--Sic enim vertit:

Incusant vltro, à fortuna, opibúsque omnibus

Desertum, abiectum, afflictum ex animo expectorant.

Vbi expectorare ex animo, ἐξαγριοῦν, efferare. mirum genus loquendi. Sic apud Ciceronem vetus Tragicus

Tum pauor mihi sapientiam omnem ex animo expectorat. hoc est,

Ἐξίσταμαι τι καὶ παραφρονῶ φόβῳ. Gallicè, *mettre hors du bon sens.* Porro in his vertendis satis animum intendit, quæ sequuntur. Euripides,

Σαφῶς γὰρ εἶπε Τειρεσίας, οὐ μή ποτε

Σοῦ τήνδε γῆν οἰκοῦντος εὖ πράξειν πόλιν.

Ἀλλ᾽ ἐκκομίζου-- Ex Attio separata hæc cõiunximus.

Iussit proficisci exilium quouis gentium,

Ne scelere tuo Thebani vastescant agri.

Egredere, exi, effer te ex vrbe, elimina. Quæ data opera hîc scripsimus, vt esset, quo interim lectores animum ex tam minutis animaduersionibus possint reficere, dum difficultati huius laboris consulimus, &

illam interdum condimus mitioris & iucundioris lectionis voluptate. Non deerunt tamen, quorum palato hæc non faciant: nec mirum: πολλοὶ ἐν Ἀρκαδίῃ βαλανηφάγοι.

82 IN Phagone.] Eius fabulæ nemo veterũ, quod sciam, meminit. Esset Latinè Comedo, vel Lurco, vel Gumia, vel Manduco, vel Rapo. Varro, *cùm hic rapo vmbram quoque spei deuorasset.* Rapo, id est propriè ἀδηφάγος. Apud Vlpianum, *Trebatius ait non esse morbosum, os alicui olere, vt hircosum, strabonem*: hoc enim ex inluuie oris accidere. Ego ἀναμφισβήτως lego, *vt lurcosum, raponem. Hoc enim ex ingluuie oris accidere.* Ingluuiem vocat τὴν ἀδηφαγίαν, ex qua oris grauecolentia conflatur, vt in Leone notat Aristoteles. Etiam hircosus defendi potest. Est is, cui os ex fœda & detestabili libidine olet. Eiusmodi enim vocabantur Hirci. Catullus,

-& putare cæteros hircos. Et in dicto Attellanæ,

Hircus vetulus naturam capreis ligurit. Quo fœditas oris hirsuto & olido seni Tiberio exprobrata est. Item dicebantur spurci, & spurco ore Græcè ἀσελγεῖς. Et spurcæ tempestates, Græcis dicuntur ἀσελγεῖς, ἤγουν σφοδραί. Athenæus, λέπεσθαι, ἐπ' ἀσελγοῦς καὶ φορτικῆς δι' ἀφροδισίων ἡδονῆς. vocat ἀσελγῆ ἡδονὴν eorum, qui id faciebant. Nam ἀσελγεῖς illi, qui hoc patiebantur, dicebantur λέπειν. Latinè Glubere. Catullus,

Glubit magnanimos Remi nepotes. Budæus aliter interpretatur, sed (pace tanti viri dixerim) perperam. Hæc latiùs à nobis dicta sunto, vt totum Vlpiani locũ illustraremus: quia maximus vir non satis dignè inde se explicare potuit.

82 IN Parasito pigro.] Ea fuit Plauti fabula: &, ni fallor, Græcè λίπαργος inscripta fuit. Priscianus citat ex Plauti Lipargo hæc,

Nil moror mihi fucum in alueo apibus qui peredit cibum. Quæ manifestò dicta sunt in parasitum pigrum. Hesiodus,

Τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ὅσκεν ἀεργὸς

Ζάη, κηφλιύεσι κοθούρεις ἴκελος ὁρμήν.

Οἵτε μελισσάων κάματον τρύχουσιν ἀεργοὶ Ἔδοντες, &c.

82 TRAMES.] A trameando, quòd ſcilicet tranſuerſi ſcandãt vias rectas. Ab eo Plautus Moſtellaria videtur dixiſſe, *Ambo poſtes ab infimo trames ſecat.* Quòd qui cæſi ſunt intempeſtiui poſtes, diffindi ſolent, & hiare. Sed mihi diligentius conſideranti videtur legendum *tarmes.* Is eſt Vitruuio, qui θρὶψ Græcè vocatur, vt intelligat vermiculatos, & θριπηδέστους. Iam ſecare, & cædere aptum verbum ei rei. Lucillius,

Lanæ opus omne perit, ſquallor, tineæ omnia cædunt.

Nam Græcè κόπτειν, vt κόπτεσθαι ὑπὸ σέων. Ariſtophanes Lyſiſtrata. Et Theophraſt. ἱστορ. lib. IIII, κἂν εἰς ἱμάτια τεθῇ τὸ μῆλον, ἄκοπα διατηρεῖ. Itaque puto *Tarmes* non *Trames* legendum in Plauto.

82 IN fugitiuis.] Putant eſſe comœdiam Plauti: ſed falluntur. Eſt enim Turpilij, quæ alio nomine inſcripta erat Leucadia. Trãſlata eſt ex Alexide, qui ſubinde citatur ἐν Λευκαδίᾳ ἢ δραπέταις.

82 AGREGE ſpecta.] Lego: *Age age ſpecta: vide vibices quantas. Iam inſpexi: quid eſt?* Eſt quadratus iambicus.

82 VIBICES.] ἴβυκας Græci vocant στιγμάς. Heſychius. Inde vibices.

82 EXCITATVM verberibus corpus.] Hinc Plautus vibices vocat prægnantes plagas.

82 IN Ciſtellaria.] Infinitis propè locis Plautum in Ciſtellaria citant grammatici: cùm tamen quæ ipſi adducunt teſtimonia, deſiderentur in ea, quæ hodie extat eius nominis fabula. Vnde quidam pro Clitellaria, Siſennaria, aut neſcio quid nugarum, ſubſtituendum putarunt. Sed non ita faciundum erat. Paruum mendum eſt, quod huius fabulæ titulum occupauit. Nam *Clitellaria* pro *Ciſtellaria* legendum. Facilis verò fuit lapſus, vt in Ciſtellariam notiſſimam fabulam degeneraret. Eſt autem eadem atque ea, quam Græco titulo inſcripſerat Aſtrabam. ἀστράβη enim clitella. Sic inuenies eundem Plautum citatum in Lipargo, & Paraſito pigro: Terentium in Heautontimorumeno, & ſeipſum

excruciante, vt apud Ciceronem: Cæcilium Nauclero vel portitore: Obolostate, vel fœneratore: Harpazomene, vel rapta: Hypobolimæo, vel subdititio: Laberium Cropio vel Sarcularia: Belonistria, vel Frugione: Scylace, vel Catularia: Pomponium Hetærisca, vel prostibulo: Varronem κριομαχίᾳ, vel Caprino prælio. Quæ cùm ita sint, iam satis confirmata est ista coniectura nostra, si ad reliqua pergamus.

82 NON quasi, vt hæc sunt hic limaces liuidæ.] Meliùs, *sumtuis limaces liuidæ.*

82 LIMACES.] A limace, vt apparet, quæ folia plãtarum, & olera corrodit. Eiusmodi sunt meretrices, quæ miseros amantes κατεσθίουσι. A quo illa apud Menandrum meretrix dicitur Αἴξ. -ἐπεκαλεῖτο δὲ

Αἴξ, ὅτι μέγαν κατέφαγε τὸν ἐραστήν ποτε Θαλλόν. Vel potiùs à limando. Nam Græci quoque τὸ ῥινοῦν in eadem significatione vsurpant. Ælianus, καὶ ὁ μὲν τοῦ Μενάνδρου Θήρων (nomen est parasiti) μέγα φρονεῖ, ὅτι ῥινᾷ ἀνθρώπους, φάτνην αὐτοὺς ἐκείνους ἔχων. Vbi etiam eleganter περὶ τῆς φάτνης. A quo dixit Plautus de Parasito, *recepit se in præsepem suã.* Itaque limaces meretrices, à limando.

82 DIOBOLARES.] Sunt ita digerendi versus hi,

Non quasi vt hæc sumtuis limaces liuidæ,
Diobolares, schœnicula, miracula,
Cum extritis talis, cum crotilis crusculis,
Capillo scisso, atque excissatis auribus.

Quòd secundus versus sit ex Clitellaria, non Neruolaria, vt falsò putant quidam, vel hoc vno cognoscimus: In Fragmentis Festi mutilatis, vbi differitur, quæ sint scœnicolæ meretrices, versus hi duo continui citabantur, *Diobolares, scœnicolæ, miracula, Cum ex tritis talis, &c.* Priscianus verò citat ex Cistellaria illum, *Cum extritis talis, &c.* ergo sunt illi duo ex eadem fabula Clitellaria. Quartum verò ex Cistellaria adductum inueni: sed perperam, vbique pro Clitellaria. Quem cum cæteris coniungẽdum esse, nemini dubium esse debet. Quæ quanuis satis erant ad fidem faciendam sententiæ nostræ: tamen maior huic cumulus accesserit, si ea, quæ citan-

tur ex Astraba, cum illis quæ ex Cistellaria falsò prò Clitellaria adducuntur, coniungamus. Cuiusmodi sunt hæc,

-quasi tolleno, vel
Pilum Græcum reciproces plana via.
Quæ nisi sic biteris, nimium is vegrandi gradu.
Pol ad cubituram, mater, mage sum exercita.
Reliquum, ad cursuram sum tardiuscula. Quæ nō dicam quàm conueniunt, sed quàm elegantia sunt. Sed enarrandi sunt, quos suprà coniunxi.

82 DIOBOLARES.] Puto fuisse in Græco,

Διώβολοι, καὶ μορμόνες, χοινοτρίβες. Diobolares. Plautus Pœnolo,

Seruolorum sordidulorum scorta diobolaria. Ad verbum esset,

Δυλαρίων οἰκοτρίβων κασαλβάδες διώβολοι. Pacuuius apud Placiadem,

-non ego ita fui,
Vti nunc sunt meretrices diobolares, suam
Quæ nummi caussa paruipendunt gratiam. Dicebantur & βλιτάδες in contemptum. Βλιτάδες, inquiunt grammatici, αἱ εὐτελεῖς γυναῖκες, id est, Nugatoriæ mulieres, vt vocat Festus. Plinius: *Blitum iners videtur, ac sine sapore, aut acrimonia vlla. Vnde conuicium fæminis apud Menandrum faciunt mariti.* Plautus, *Lutea, blitea meretrix.* Apud Catullum,

Non assis facis oblitum lupanar. Lege,

Non assis facis, ô blitum, lupanar. id est, O blitū, ô lupanar, non curas. Lupanar enim etiam vocauit, vt Lucillius, *-carcer vix carcere dignus.* Et Terentius, scelus pro scelesto. Martialis, vitium pro vitioso. Virgilius *-Et crimine ab vno Disce omnes.* Crimine ab vno, id est, ab vno reo. Aristophanes, ἐν κύκλῳ τὰ νοσήματα σκοπῶν, id est, τοὺς νοσηλούς. Itaque lupanar eleganter pro meretrice. At alij aliter.

83 SCHOENICVLAE.] *Schœnicolæ*, legendum. Extat & in Plauti Pœnolo. Sed ibi falsò legitur *cænicolæ.*

83 MIRACVLAE.] Φόβητρα planè exprimi puto, & μορμόνας.

μορμόνας. Nisi intercederet Varronis autoritas, legerem *muricolæ*, pro *myricolæ*, μυρτείδας, vel μυρτείδες. Possent & Miraculæ esse à miraculis. *Miracula, quæ nunc digna admiratione dicimus, antiqui in rebus turpibus vtebantur*. Autor Festus. Inde Catullus monstra pro eodem dixit, *Sed tu cum copone omnia monstra facis*.

CVM extritis talis.] In aliis legitur *extortis*. Inter laudes mulierum καλλιπλόκαμος, καὶ καλλίσφυρος. Sicut contrà inter vitia, Compernis, & valga, & vatia. Lucillius libro XVII,

Num censes καλλιπλόκαμον, καλλίσφυρον vllam
Non licitum esse vterum, æquè etiam inguina tangere mammis?
Compernem aut varam fuisse Amphitruonis ἄκοιτιν
Alcmenam, atque alias, Helenam ipsam deniq; nolo
Dicere. tute vide, atque disyllabon elige quoduis.
Τὴν δὲ πατέρα *aliquam rem insignem habuisse,*
Verrucam, naeuum pictum, dētem eminulum vnum.

Qui erant extritis talis, λειποσκελεῖς ab Atheniensibus dicebantur. Quanquam nonnulli dicunt λειποδίας eos esse qui δρεπανώδεις habebant πόδας. Vt ii sint, quos Falcones à veteribus vocatos esse testatur Festus.

CVM crotilis crusculis.] Festus legit *crocotilis*. At altera lectio melior. siquidem Crotilum vocabant exile & tenue. Videtur κροτίλος fuisse vt κωτίλος. Inde compositum Succrotilus. Titinnius,

Feminea fabella, succrotila vocula. Ecce autem incōstantia lectionis. In aliis enim legitur *todellis crusculis*, etiā in Festo ipso. *Todi*, inquit, *genus auium paruarum*. Et putat ab illis crurcula exilia, & tenuia, todella dici. Sanè non caret ratione: Nam simili translatione Eubulus Comicus dixit σκέλη κοψίχου, ab ea minuta auicula scilicet. Ita enim ait,

Ἡ Θετταλὸς δ' οὐχὶ σέρφου ἐστὶν ἀποπεπληρωμένη;
Βλέμμα καὶ φωνὴ γυναικὸς, τὰ σκέλη δὲ κοψίχου;

Nunc redeo ad Varronem.

83 AB SCHOENO nugario vnguento.] Nugario potuit dicere, quòd toti χλιδῶνες muliebres, quæ vulgò Iocalia vocamus, veteribus dicebantur Nugæ

muliebres. Plautus Aulularia,

Vbi nugiuendis res soluta est omnibus. Pollux lib. v, καὶ ἄλλους δέ τινας κόσμους ὀνομάζουσιν οἱ κωμῳδοδιδάσκαλοι λῆρον, ὄχθοιβον, σκέλανδρον. Etiam λῆροι, inquit Hesychius, τὰ περὶ τοῖς γυναικείοις χιτῶσι κατακεχρυσωμένα. Et in VI Epigrammatum,

-καὶ λῆροι οἱ χρυσοῖ κάλαμοι. Petrus Victorius reposuit *nugatorio* ex veteris scripturæ autoritate. Id erit futili, καὶ καταφρονητῷ. vt nugatorias mulieres vocat Festus τὰς εὐτελεῖς, καὶ εὐκαταφρονήτους.

83 IBIDEM Scrantiæ.] Lege, *Idem Neruolariæ Scranctiæ.* Veteres excusi habebant, *Idem in eruolaria.* Ex eo igitur restituenda vera lectio. Hoc ita esse testatur & Pius Annotationum suarũ cap. CCIIII. Similia conuicia in meretrices, vt in superioribus: quod fecit vt superiores versus ex Neruolaria esse putarint propter affinitatem sententiæ. Itaque hinc eraserunt nomen Neruolariæ, quòd putarent id ponendum esse vbi citatur Cistellaria.

83 SCRANCTIAE.] In nonnullis *Scractiæ.* Scracere videtur olim dictum τὸ χρέμπτεσθαι. Quod verbũ & hodie quoque vulgò in Gallia vsurpamus. In Nonio & Festo manifestò legitur *Scraptæ.* Titinius Prilla,

Rectius mecastor Piculetæ Postumæ

Lectum hodie stratum vidi, scraptæ mulieris. Quare *scraptæ*, pro meretricibus, quasi despiciendæ.

83 SCRVPEDAE.] Quæ ægrè incedunt: ab eo quòd qui per scrupos & lapillos incedunt, difficilè ingrediuntur. Quæ ita ægrè consisterent, veteres etiã Petreias vocabant. Ego puto melius esse vt dicamus Plautum, cùm hæc ex Græco transferret, Græca quædam vocabula reseruasse. Itaque *scrupedas*, quasi *crupedas* dictas, vt tritauus, stritauus, &c. κρούπεδα enim, quæ & κρούπεζα, Græcè dicuntur sculponeæ. A quo homines duris pedibus & ligneis vocabantur κρούπεδοι & κρούπεζοι: quia κρούπεδα, inquit Hesychius, σανδάλια, καὶ ὑποδήματα ξύλινα μεθ' ὧν τὰς ἐλαίας πατοῦσι. Deinde τοὺς κρουπέδους interpretans, θέλει οὖν, inquit, δηλοῦν τοὺς τραχεῖς πόδας ἔχοντας.

83 STRITABILLAE.] In nonnullis *strictipellæ.* Eæ erunt quæ stringunt cutem, & rugas in facie extẽdunt. Itaque ad id fiebat τεταίνθρον, vt vocat Dioscorides: quod Latinè tentipellium. Titinnius,

-tentipellium

Inducis: rugæ in ore extenduntur tuæ. In aliis legitur *Strictiuellæ*, vt apud Nonium. Erunt quæ psilothro, pumice & volsellis crebrò vtuntur ad cilia castiganda, & cæteros pilos euellẽdos. Vel quæ calamistrorum nimio vsu pellem adurunt. Propterea dicebantur Incoctæ mulieres. A qua ratione, qui vibrabant capillos, homines molles & effœminatos vocat Strabo κατανεισμένους lib. XIIII.

83 AB excreando scranciæ: sic adsignificat.] Lego, *Ab excreando: scrantia siccam significat.* Ariditatem in corporibus mulierum notat etiam Plautus in Curculione,

Tibi qui screanti, siccæ, semisomnæ adfert potionem. Et in Epigrammate,

Quæ succo caret, vt putrísque pumex:
Nemo viderit hanc vt excreantem:
Quam pro sanguine puluerem scobémque
In venis medici putant habere. Hic ergo siccæ mulieres, quæ tussiendo & excreando exhaustæ sunt. Vnde ille in Milite Plauti vult scortum siccum, succidum: siccum, non tamen succo carens, & exhaustum. Ideo succidum, vt Terentius, succi plenum. Itaque siccam, minimè sputatricem. Vnde apud Iuuenalem repudiatæ mulieri inter alias caussas repudij hæc præcipua velut sontica assignatur, quòd nimium emungeretur,

Iam grauis es nobis, nimiúmque emungeris- Quas caussas repudiata quædam apud Afranium à se reiicit, cùm ait,

Vigilans, ac solers, sicca, sana, sobria,
Virosa non sum: &, si sum, non desunt mihi
Qui vltrò dent: ætas integra est, formæ satis. Sunt enim ex Repudiata Afranij. Etsi scio in Afranij verbis siccam esse posse pro sobria dictum: vt apud Plautum in Asinaria, & Ciceronem in Academicis sicci homines

pro sobriis: sicut cõtrà madidus, & madulsa, pro ebrio. Ita etiam ξηρὸν Græcé. Pindarus apud Plutarchum περὶ σαρκοφαγίας, Γνᾶναί τι ἔπειτα αὐγᾶ ξηρᾶ ψυχὰ σοφωτάτα. Et Athenæus lib. 11, ξηρὰν τὴν φλῶ vocat abstemiam. ἐν τῆς φῆς ξηρᾶς εἴτ' αἱ σκώμματα γίνεται, εἴτ' αὐτοσχέδια ποιήματα.

83 AVRELIVS scribit auscaripedam.] Tráspositio facta est, pro *scauripedam*. Scauri erant homines prauis fulti malè talis, vt verbis Horatij vtar. Ergo Scauripedæ eædem erũt quæ suprà, extritis talis. id est non καλλίσφυροι, neque ἄπεζοι.

83 A VERMICVLO piloso] Iuuentij sententia postulat vt legatur *Ascaripeda*. ἀσκαρίδες enim sunt illi vermes, quos intelligit. Sed, quod cum bona Varronianorum omnium venia dixerim, lumbrici nusquã in frondibus inueniuntur, sed ἴουλοι potiús. ἀσκαρίδας perperam Gaza Tipullas vertit. Siquidem Tipullæ, non sunt vermes, sed potiùs aliud insecti genus, quod semper in riuis & fontibus visitur, summa celeritate superficiem aquæ percurrens. Quas vulgus Aquitanum & accolæ Garumnæ Capras vocant. Itaque dicta sunt παρὰ τὰ τίφη. τίφεα enim τὰ ἴλη vbi eæ versari solent. Varro
-leuis
Tipulla lymfõn frigidos transit lacus. Ita enim legendum in Nonio.

83 EX EO ab Attio positum.] Totus hic locus perturbatus est. Ita, meo iudicio, legendus est: *Ex eo ab Attio positum pro curiosa: itaque est in Menalippo: Reÿcias ab te religionem, scrupea imponas.* Scrupea, ἡ δεισιδαίμων.

83 IN Menalippa.] Legendum omnino, *in Melanippo.* Nam ex Melanippo Attij sæpe producit testimonia Nonius. Ennius verò scripsit Melanippam, quam vertit ex Sophocle.

83 REIICIS abs te religionẽ.] Meliùs, *Reÿcias.* Reiicit à se religionem, qui omen ad alium transfert. Sicut contrà obiicere religionem, ἐπιθειάσαι: nimirum ex obseruatione ominis δεισιδαιμονίαν incurere. Plautus Mercatore: *Religionem illic obiecit: recipiam me huc.* Sic Horatius religionem obiicit Galateæ profecturæ, ab omine: scilicet ab exemplo Europæ. Suetonius dixit

afferre religionem. *Fuere*, inquit, *qui proficiscenti Othoni moras, religionémque nondum conditorum ancilio-rum afferrent.*

83 SCRITARE.] In veteribus excusis *Stritare*. Erit à terendo Tritare, & Scritare, vt stritauus: id est διαπείζειν, καὶ βαμβακίζειν. A quo nonnulli Hispani dicunt hodie *Bambanear*. Latini veteres dicebant talipedare. Et Attas, qui ita ægrè incederent. Vel potiùs *Struætare*. Id erit deriuatum à Struo. vt in XII Tabulis, *Pedē struere*, est vix pedem pedi præferre, ait Verrius: hoc est, vix γόνυ γουνὸς ἀμείβειν, diceret poeta quidam.

83 AXITIOSAE.] *Axiosæ*.

83 IN Sitelitergo.] Tu meo periculo repone, *in Scythe liturgo*. Hæc fabula translata est ex Antiphane, quem citat Athenæus ἐν σκύθῃ. λειτουργοὶ verò καὶ δημόσιοι ὑπηρέται vocabantur Scythæ. τοξόται, inquiunt grammatici, οἱ δημόσιοι ὑπηρέται, φύλακες τοῦ ἄστεος, τὸν ἀριθμὸν χίλιοι. οἵτινες πρότερον μὲν ᾤκουν τὴν ἀγορὰν μέσην σκηνοποιησάμενοι, ὕστερον δὲ μετέβησαν εἰς Ἄρειον πάγον. ἐκαλοῦντο δὲ οὗτοι καὶ Σκύθαι, καὶ Σπευσίνιοι, ἀπὸ Σπευσίνου τινὸς τῶν πάλαι πολιτευομένων, συντάξαντος τὰ περὶ αὐτούς. Apparet, apud Græcos, Scythas eūdem ordinem tenuisse, quem apud nos Germani in stipandis Regum & Principum corporibus. λειτουργὸς quoque Σκύθης introducitur ab Aristophane ἐν ἐκκλησιαζούσαις. Quare vera est coniectura nostra. Et falsus est memoriæ Festus, qui ex Scythe liturgo (sed & ibi quoque deprauata est lectio) citat ea quæ extant in Milite Plauti. Sanè Scythæ λειτουργοὶ nihil aliud erant quàm Stipatores, & qui vocabantur olim Latrones.

83 MVLIERES vxorculauit, ego noui scio axiosam. Sic] Vxorculare poterat dictum videri sicut mulierare. Varro, γνῶθι σεαυτόν, *Et Rex, & misellus ille pauper amat. Hic ephebatum mulierauit. Hic apud mæchada adolescentem cubiculum pudoris polluit.* tamen video hanc esse veram lectionem,

Mulier es, vxor. Cuia, vir? Ego noui, scio: axiosa es. Hoc enim conuitio irati dimittebant à se mulieres, sicut & hodie quoque solemus facere in communi sermone. Terentius,

Oh pergin' mulier esse? Plautus Casina,

Insipiens semper tu huic verbo vitato abs tuo viro.

CLI. *Cui verbo?* MVI. *foras: mulier es.*— In Pœnolo,

Tacitiùs tibi resistam, quàm quod dictum est mala mulieri. Rixanti enim & garrienti dicunt, *Mulier es.* Itaque garrientem mulierem malam vocat: quia videtur fuisse prouerbium, *Mulier, cùm tacet, bona est.* Idem in Rudente,

Eò tacent, quia tacita bona est mulier semper, quàm loquens. Ex illo,

—γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει.

83 CARBILIVS.] Scribendum *Aur. Opilius.* Nam C hîc adhæsit ex fine præcedentis *Sic.*

83 AXIOSAE.] Festus legit *Axies mulieres.*

83 IN GESTIONE.] Poterat legi *in Restione.* Is est Mimus Laberii. Sed Varro æqualem suum non citasset, vt puto. Poterat & *AEschrione.* Ea est fabula Cæcilii. Magis placeret *Quæstione.* Eam scripsit Nouius Attellanarum scriptor. Sed hodie desideratur illud testimonium in vulgatis Nonii codicibus libro De contrariis generibus nominum. Id autem adducit, vt probet *sauies* olim pro *sauiere* dictum fuisse. Quare ita repones ex scripto codice, *Suauies, pro suauiere. Pomponius Munda,*

Ego illam non amplectar? ego non sauiam? Nonius *Quæstione*:

Mammas teneas, pedes extollas, congenues, sauies. Ego quoque id enarrabo. *Congenues* dixit, genua iungas. quod obscœnum est. Item illa obscœna, *Pedes tollere, & mammas tenere.* Sed posterius minus animaduersum. Plautus Pseudolo, --*Vbi mamma manicula*

Opprimitur alia: aut, si lubuit, corpora

Conduplicant. - Et alibi,

Papillarum horridularum compressiunculæ. Aristophanes Pace,

Τί δῆθ' ὅταν ξυνὼν τῷ τιτθίων ἔχωμαι; Euripides Cyclope,

Ἵν' ἔστι τουτὶ τοὐρθὸν ἐξανιστάναι,

Μαστοῦ τε δραγμὸς, καὶ παρεσκευασμένου

Ψαῦσαι χεροῖν λειμῶνος.-- At ineptus poeta omni abiecta

verecũdia & maiestate heroici carminis, illam fœditatem etiam ipsis verbis expressit, libro I I I, Argonaut.

Κυρο χάλιξ οἴνῳ καὶ νύκτα ρέμβαλα μιμαρπῶς

Στήθεα παρθενικῆς Μινωΐδος.-- Hæc sanè explicãda fuerant, quia hactenus in situ latuerant. Non tamen propterea legerim *in Quæstione*: sed *in Gastrione*, vel, si mauis, *Gastrone*. In veteribus enim disertè excusum est *Gestrione*. Ea fabula versa est ex Antiphane, qui citatur ἐν γάστρωνι ab Athenæo libro X.

83 CERASTRIBOLA vt de lũbo obscœnabis.] *Caro strebola, vitellina est: cœnabis.* Ita enim legẽdum mihi videtur. Carnis strebulæ meminit Festus: item & Arnobius, *Nonne*, inquit, *placet carnem strebulam nominare, quæ taurorum e coxendicibus demitur?* Videtur κωλῆ dicta à Græcis. ἡ γαμῶ ἀλκύλη ὀςώδης. A qua curuatura & versura dicta Strebula. στρεβλὸς enim Curuus & prauus. Vnde Striblligo deprauata oratio, ὁ σολοικισμός. Videtur esse & quòd scribit Hesychius. Κύπαρον, inquit, τὸ ὑποπόδιον τοῦ βοὸς ἡ σαρξ ὑπὲρ τὰ ἄρθρα.

83 GRALLATORES.] Nonius, *Grallatores sunt Calobathariĳ* (meliùs καλοβάται) *Grallæ enim sunt fustes, qui innituntur. Varro, Mutuũ muli scabunt, περὶ χωρισμοῦ: Grallatores qui gradiuntur, perticæ sunt ligneæ. Ab hominis quoque vi istæ agitantur. Sic illi animi nostri sunt. Colla, crura, ac pedes nostri, etiam κινητὰ, sed ab animo mouentur.* γύπωνες, vt puto, à Græcis vocabantur. Pollux, οἱ δὲ γύπωνες, ξυλίνων κώλων ἐπιβαίνοντες, ὠρχοῦντο, διαφανεῖ ταραντινίδι ἀμπεχόμενοι.

83 IN LIBRO qui scribitur Nomina barbarica.] *In libro, qui inscribitur* νόμιμα βαρβαρικά. Sic citatur ἐν Τυρρηνικοῖς νομίμοις ab Athenæo. Sed quare in Barbaricis institutis & legibus, Præficarum meminerat Aristoteles? Quia Phryges propriè dicuntur Barbari: eorum autem inuentum Præficæ, & Nænia. Papinius in Epicedio patris,

Vt Pharios aliæ ficta pietate dolores,
Mygdoniósque colunt, & non sua funera plorant.

Vnde Nænia Phrygium vocabulum, Latinè Lessus. Pollux, τὸ δὲ νηνίατον, ᾠδὴ μὲν Φρύγιον, Ἱππώναξ δὲ αὐτοῦ μνη-

μωνδεῖν. Vnde νηνιαρίζεσθαι, τὸ θρηνεῖν. Ea canebatur ad tibias, quæ θρηνητικοὶ αὐλοὶ dicebantur. Id quoque Phrygium inuentum, vt etiam Catullus vocarit barbaram tibiam. Varro De vita pop. Rom. libro IIII, *Ibi à muliere, quæ optuma voce esset, Pergama laudari: deinde neniam cantari solitam ad tibias & fides eorum qui ludis Troicis cursitassent. Hæc mulier olim vocitata fuit Præfica vsque ad secundum Pœnicum bellum.* In quibus verbis, quæ & corrupta antea, à nobis emendata sunt, & lacera, conglutinata, apertè indicat Varro hunc morem præficarum manasse ex Phrygia in Italiam per comites Æneæ. Statius Thebaidos libro VI, in exequiis Archemori pueri,

Cùm signum luctus cornu graue mugit adunco
Tibia, cui teneros suetum producere manes
Lege Phrygum mœsta, Pelopem monstrasse ferebant
Exequiale sacrum, carménque minoribus vmbris
Vtile, quo geminis Niobe consumpta pharetris
Squallida bissenas Sipylen deduxerat vrnas. Vbi & de tibiæ forma indicatur, & primùm neniam cantari solitam in funere infantium. A quo, vt puto, quoddam genus legis puerilis dictum est Νηνίατος. Hesychius, νηνίατος, παιδαριώδης νόμος. Horatius,

Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum
Nenia, quæ regnum rectè faciētibus offert? Inde Neniæ dici cœptæ pro friuolis, & nugis. Nugæ etiam erant propriè quæ canebantur in mortuorum laudem. Plautus Asinaria,

Hæc sunt non nugæ: non enim mortualia. Etiam origo id declarat. Nam Nugæ Hebraicum & Syriacum vocabulum. Id sonat mœrorem, sicut Nenia planctum eadem lingua. Neque enim Phrygium est, quod putāt grammatici. In Plauto Nugæ & mortualia vocantur carmina præficarum. Gellius, *Vos Philosophi mera estis, vt M. Cato ait, mortualia glossaria: nam qui collegistis & lectitastis res tetras, & inanes, & friuolas, tanquam mulierum voces præficarum.* Ergo Neniæ Phrygum inuentum, vt volunt grammatici. A quibus Cares quoque id didicerunt. λέγεται δὲ, inquit Pollux, καὶ Φρύγας εὑρεῖν

αὐλὸν θρηνητικὸν, ᾧ κεχρῆσθαι τοὺς Κᾶρας παρ' ἐκείνων λαβόντας· θρηνώδης γὰρ τὸ αὔλημα Καρικόν. Illud verò *μέλος Καρικὸν*, quod canebant ad tibiam, conſtabat ex trochæo & iambo. Itaque quæ apud eam gentem id canebant mulieres, vocabantur Καρῖναι, à natione. Heſychius, Καρῖναι, θρηνῳδοὶ μουσικαὶ, αἳ τοὺς νεκροὺς τῷ θρήνῳ παρεπέμπουσαι πρὸς ταφὰς καὶ τὰ κήδη· παρελαμβάνοντο δὲ αἱ ἀπὸ Καρίας γυναῖκες. Quo titulo Menander & Cæcilius comœdiam inſcripſerunt.

84 DECEM coclites.]

— Decem coclites, ques montibu' ſummis

Ripeis fodere. — *Ques*, pro *qui*, ἀρχαϊσμός. ita lego. Coclites, quos hic vocat Ennius, ſunt Arimaſpi, præcipuè cùm de Ripeis montibus agat: in quibus eos conſtituunt Herodotus, & alii veteres ſcriptores. Id nos admonuit vir incomparabilis, quem nõniſi honorificè appellare debemus, Adrianus Turnebus.

84 AB OCVLO cocles.] Non dubium eſt quin à κύκλωψ. Sic duplices Græcorum literas deſinentes Latini mutant in S. κύκλωψ, Cocles. ἀλώπηξ, Æolicè Ϝαλώπαξ, Valopes: quæ deinde volpes, non volipes, vt Varro.

84 APVD Caſſium.] Eodem errore quo ſuprá. Nam legendum *apud Attium*.

84 QVVM nox videtur.] In veteribus excuſis *Quid nox*. Ergo ita & corrigendum & diſtinguendum,

Quid noctí videtur? In altiſono

Cæli clupeo temo ſuperat

Stellas, cogens ſublime etiam

Atque etiam noctis itiner. Coronis anapæſtica ex Iphigenia Ennii, quæ eſt ex Euripidis Græca. Ita enim Euripides,

Τίς ποτ' ἄρ' ἀστὴρ ὅδε πορθμεύει;

ΓΕΡ. Σείριος ἐγγὺς τῆς ἑπταπόρου

Πλειάδος ᾄσσων ἔτι μεσσήρης. In quibus vides quid ſibi permiſerit Latinus poeta, qui non interpres, ſed ne imitator quidem eſſe voluit. Varronem fugit ratio, qui initio quarti libri ait hæc prolata ab Agamemnone: cùm ſint ex perſona ſenis cum Agamemnone ver-

ba facientis. Sūt item & alia, quæ ostēdunt Iphigeniam Ennii versam fuisse ex Euripide, vt illa apud Festum,

Procede: gradum proferre pedum

Nitere. cessas? Euripides,

Ἀλλ' ἴθ' ἱεράσων σὸν πόδα, γηρά,

Μηδὲν ὑπείκων. Quos verò trochaicos adducit Gellius ex eadem Iphigenia Ennii, non sunt ex Græco, sed est ἐπεισόδιον ab Ennio insertum fabulæ. Ita enim mos est veterum tragicorum & comicorum, pleraque de suo addere præter fabulæ argumentum.

84 VT Homerus vocat ἅμαξαν.] Ἄρκτον θ' ἣν καὶ ἅμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσι.

84 TRIONES.] Næuius, --*Trionum hic moderator rusticus.* Puto Striones prius dictos à stria, quam proscindēdo, sulcos faciunt. Sic & ipse Varro in striam iubet sulcos imprimi. Sic Plinius vetat in arādo sæpius striare, id est, sæpius iterare striam. quanquam melius alii apud Plinium legunt strigare. Ab eo ergo Striones: vt in Tritauus & similibus, S, quæ erat aduentitia, sic in Strione, quæ natiua erat, periit.

84 VALENTES glebarii.] Ita vocabant eos rustici. Græci καμίτας, ἤγουν εὐπλεύρους: βόας, ἰσχυρούς, καὶ εὐτραχίους. Hesychius.

85 INDE bene appotus.]

Inde bene appotus primulo crepusculo

Domum ire cæpi tramite dextera via.

85 TAM crepusculo, &c.] Fortasse, *Tam crepusculo fere, vt amens, lampadas accendit.*

85 IN Condalio.] Ea fuit translata ex Menandro. Is enim laudatur ab Athenæo ἐν δακτυλίῳ. Condalium enim δακτύλιον.

85 RECIPROCA tendens.] Erit trimeter Iambicus cum principio ἀκεφάλου (?) στίχου. Sed meliùs puto ita concinnari,

Tendens neruo tela reciproca

Concita equino. Simile apud Sophoclem in Trachiniis, --ὁ δὲ βακχίας ἄπο

Ἦλθε παλίντονα Θήβας

Τόξα, καὶ λόγχας, ῥόπαλόν τε τινάσσων. Reciproca, τὰ πα-

ρίττοντα. Non tamen affirmem esse ex illis Sophoclis versa. Quanquam Trachiniæ versæ sunt ab Attio. Ex quibus Cicero II Tusculana Herculis iam propemodū depositi exclamationes illas ad verbum ex Sophocle versas adducit. Neque tamen nomen Attii posuit, vt in alteris versibus, quos mox ascribit, non laudat autorem Attium in Prometheo, qui illos versus scripsit, sed Æschylum, ex quo illi translati sunt: cùm tamen esse ex Prometheo Attii, Aliquot Nonii & Prisciani indiciis cognoscamus: qui illa, quæ extant apud Ciceronem, nominatim ex Prometheo Attii citant. Vtrasque ergo versiones vnius Attii esse hinc manifestò apparet. Et stilus ipse multò plenior quàm Ciceronis in transferendis poematis Græcis, & aliud seculū redolet, & mehercule longè felicius ingenium poeticum. Quod iccirco admonui, ne fallantur omnes cum erudito viro, qui in Sophoclem cōmentaria edidit, putátque eos versus Ciceronis esse. Nam profectò fallitur. Sed magis accusandi illi, qui cùm mordicus teneant, atque adeò pertinaciter sibi persuaserint illos esse à Cicerone conuersos, in alium errorem incidunt: qui tam magnificos versus improbare audeant, tanquam à Cicerone poetices ignaro, vt ipsi volunt, conscriptos. Qui cùm hoc profitentur, proculdubio declarant quanti futuri essent in hoc genere scribendi, cùm, quales sint in existimando, facilè appareat.

85 NERVO equino.] Tamen Homerus ἀπὸ νευρῆφι βοείας. Hesych. ἱππικὴ τάσις, ἡ νευρὰ τοῦ τόξου, διὰ τὸ ἐξ ἱππείων γίνεσθαι τριχῶν. οἱ δὲ θώμιγγα νευρὰν ἱππικὴν καλοῦσι. Etiā Virgilius dixit *neruum equinum*.

85 QVASI cancer solet.] Ex Pseudolo. Idem est quod alibi idem ait, imitari Nepam. Intelligit καρκῖνον λοξοβάταν vt in epigrammate Græco.

85 QVOD αἰδεῖ μάχεται.] Crebri sunt in hac licētia ac nimis inuenusti Græci Poetæ: sed maximè Euripides: vt de Polynice, quòd sit νεικέων ἐπώνυμος: de Pentheo, μὴ πένθος εἰσοίσῃ δόμοις. Æscyhlus de Prometheo, quòd eum oporteat προμηθείας ex malis euolui: de Artapherne nimis putidè, quòd φρένας ἔχει ἀρτίας. Nam

quis ſanus Perſico nomini etymon Græcum attribuat? Sic Euripides de Thyeſte, —ἐπώνυμα δεῖπνα Θυέστου, vt citant grammatici. & de Apolline,

Ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι' ὥς μ' ἀπώλεσας.

Ὅθεν σ' Ἀπόλλων' ἐμφανῶς κλήζει βροτός. Citat Macrobius. Sophocles etiam aliquando, vt de Aiace. Sed parcius, vt decet ſanum & ſobrium poetam, & qui ſanè principem locum in theatro Græco obtinet. In Græcis hoc tolerandum erat. At quis ferat in Ennio? item in Plauto,

Quid refert mihi Chryſalo eſſe nomen, niſi factis probo? Tolerabile quod dixit Auſonius de Proteſilao, *Victima quòd Troiæ prima futurus eras.* At non ferendum quòd Proteſilaum videtur ſentire dictum, quòd πρῶτος ἰλάσατο τὸν θεόν. Cùm ſit πρῶτος λαοῦ: & Πρωτεσίλαος ſimilis compoſitio cum pleonaſmo, vt ἑλκεσίπεπλος, ἀλκεσίμαχος.

85 INVERSVM.] Meliùs alii, *in verſu.* μεθερμηνεύοντ.

86 IAMQVE Auroram rutilare procul cerno.] Simile in Iphigenia in Aulide,

Ἴθι. λευκαίνει τόδε φῶς ἤδη

Λάμπουσ' ἠώς.— Quod hîc λευκαίνειν, non idem eſt rutilare, ſed tamen pro eadem re vſurpatum. Albicare dixit Mattius in Mimiambis,

Iam iam albicaſſit Phœbus & recentatur,

Commune lumen omnibus, voluptáſque.

86 RVTILAE.] Ruſſus & Rutilus idem erat: aut certè parum intererat. Cato Originum lib. VII, *Mulieres opertas auro, purpuráque: arſineum, rete, diadema, coronas aureas, ruſſea facie, galbeas lineas, pelles, redimicula.* ita enim ille locus legendus eſt. Quas Varro vocat *rutilas*, Cato *ruſſas* dixit. Alibi tamen rutilas vocat, *Mulieres noſtræ*, inquit, *cinere capillum vngitabant, vt rutilus eſſet crinis.* Serenus,

Ad rutilam ſpeciem nigros flaueſcere crines

Vngento cineris prædixit Tullius autor. Apud Maronem,

Immundum effœtos cinerem iactare per agros. Ibi Seruius, *Dicit*, inquit, *ad diſcretionem illius, quo vtuntur puellæ.* Id genus cineris fiebat ex fæcibus vini in cine-

rem redactis. Idque vocabant Fæculam. Ea dicitur Dioscoridi τρὺξ κεκαυμένη. λευκοὺς ὄνυχας ἐκβάλλει σμη-ρυπτίνη, καὶ τρίχας ξανθίζει μετὰ σχίνου ἐλαίου νύκτα ὅλην συγχρισθεῖσα. Conciliabatur ille color & θάψῳ. Quæ, vt puto, idem faciebat quod Russum, seu Ruscum, genus virgulti. Ab eo dixit Russea facie Cato. Vocabatur & σκυτικὸν id genus virgulti: & θάψον nonnulli τὸ σκυτικὸν interpretantur. Cratinus Hipponicum quendam vocauit σκυτικὸν, quòd πυῤῥὸς esset, id est rutilus. Apparet Rutilum πυῤῥὸν εἶναι, Russcum, ξανθόν. Apud Catullum ex Apuleio legi debet: *Dentem atque russam defricare gingiuam*. Russam gingiuam, id est dentes, dicit habere Egnatium: quia eum colorem contraxerat ex lotii defricatione. Lotii verò color russus est, maximè οὖρα πεπαλαιωμένα, vt vocat Strabo. Itaque quo plus russam gingiuam haberet, eo plus vrinæ ebibisse videretur.

86 NE QVID scorteum adsit, ne quid morticinum.] Ouidius,

Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata deos.

86 MORTICINVM.] Morticina κνίσεια dicebantur. Etiam morticinus erat conuicium in tetros & exangui facie homines. Plaut. Persa,

Non hercle, si os perciderim tibi, metuam morticine.

Græci vocant δημιπρείους καὶ δημιπρσιακούς. Plutarchus interpretatur νεκρώδεις. Ab eo Cadauerosa facies Terẽtio. Latini etiam vocant Cereritos, postea Cerritos: interpretantes illud δημιντελλακούς.

86 MVLTIS nomen, &c.] --*Multis nomen*
Vestrum numénque ciendo. Coronis anapæstica.

86 HOMERVS, & aliquoties Liuius.] Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

86 FLEXANIMAT aquam.] Et mãcus & corruptus locus. Ita explendus est,

Flexanima, tanquam lymphata, & Bacchi sacris
Commota-- Ex Pacuuii Teucro, vt citat Cicero.

86 HALCYONIS ritu.]

Flexanima, tanquam lymphata, & Bacchi sacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorãs meum,

Alcyonis ritu litus peruolgans feror.

86 PERVOLGANS.] *Peruolgant sidera cælum.* Lucret. Fallitur Adrianus Iunius, qui *peruolans* legit. quæ lectio Vertranio quoque temerè recepta est.

86 FVROR.] *Feror.* Apollonius lib. IIII,

—πλάζετο δ' οἴη
Λυγρῇσιν κατὰ πόντον ἅμ' ἀλκυόνεσσι φορεῦμαι.

87 RITV.] Ritus institutum, vt interpretatur Varro. Castum vocabant etiam veteres, vt apud Nonium. Varro rerum humanarum lib. I, *Nostro ritu sunt facienda ciuilius quàm Græco castu.* In casto Cereris esse dicebantur, qui Cereri operabantur. Festus, *Minuitur populo luctus, cùm in casto Cereris constituit.* Historicus quidam in collectaneis Sudæ, τὰς δὲ μυστικὰς παρὰ Ῥωμαίοις, ἃ καὶ πρότερον παρὰ Φρυξὶ σπουδασθείσας ἁγιστείας ἑκάστου μηνὸς ἦγον. Varro, *& religiones & castus id possunt, vt ex periculo eripiant nos.* Hìc castus, τὰς ἁγνείας. Ergo in casto Cereris esse τὸ ἁγνεύειν Δήμητρι. Aliter, Puriter facere Cereri. Nouius Atellanarius,

--Sequere me, puriter facias, volo: Igni aqua volo hunc accipere-- Hoc annotaui, quia ritus & castus idem, rite & castè τὸ ἁγνῶς.

87 RECTE perfectis sacris volt accipi.] Ex Attii Trachiniis videtur acceptum. Nam planè est ex illo,

Αὐτὸν δ' ἐκεῖνον, εὖτ' ἂν ἁγνὰ θύματα
Ῥέζῃ πατρῴῳ Ζηνὶ τῆς ἁλώσεως,
Φρόνει νιν ὡς ἥξοντα—

87 APVD Attilium.] Apud Macrobium perperā citatur Attilius pro Mattius in Mimiambis. Iste verò est qui integras fabulas ex poetis Græcis vertit. Eum Cicero durum vocat. Miror tamen cur ille sit à Volcatio non solùm in numerum comicorum relatus, sed & Terentio prælatus.

87 CAPE, cæde, lude, conde.] Plautus Curculione, *Cætera rape, trahe, fuge, late.* In Pseudolo,

Rape, clepe, tene, harpaga, bibe, es, fuge. Diphilus apud Clementem & Iustinum,

Ἅρπαζ' ἀπελθών, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα,
Μηδὲν πλανηθῇς.

87 NVLLA res neque cicurare.] Ita distingue:

- nulla res neque

Cicurare, neque mederier potis est, neque

Reficere. *Curare*, pro *Cicurare* dixit Nigidius in historia animalium: *Omne pecus indomitum, habet quiddã in se ferũ: sed tamen ea natura est vt curari & domari posit.* Sciebat enim Hipponẽ, à quo hoc accepit, dixisse θεραπεύειν. Theophrast. lib. III ἱστορ. Καί τοι φησὶν Ἵππων ἅπαν καὶ ἄγριον καὶ ἥμερον εἶναι· καὶ θεραπευόμενον μὲν, ἥμερον· μὴ θεραπευόμενον δὲ, ἄγριον. Vt pulchrè huc respexerit Horatius,

Nemo adeò ferus est vt non mitescere posit,

Si modò culturæ patientem accommodet aurem.

Tragicus quidam apud Plutarchum,

Καὶ γὰρ κάπρος φρίξαντ' οὐ μόνον γενύν,

Πᾶς δ' αὖ νεογνὸς χεῖρα προσκνήθων νέα

Κλίναρ, ταπαλαιστοῦ πάντος οὐ μαρίσιερον. Attius,

-neque vt tanta quisquam est, neque tam ferox,

Abundãs fortunis: neque vllũ est ingeniũ tantũ, neque

Cor tam ferũ, quod non labatur lingua, mitescat malo.

Neque fera hominum pectora fragescunt, donec vim

persenserint Imperij-

Si non ita olim continuata erant apud Attium, tamen in illis valde sententia cohæret.

87 CICCVM.] In Hesychio, κικκὸς, διαχώρησις enarratur.

87 DENSVM ciccum non inter duo.] *Interdico.* vt in Captiuis, *Dum pereas nihil interdico dicant viuere*, οὐδὲν διάφορον ποιοῦμαι, ἀδιαφορῶ. Tamen apud Plautum hodie in Rudente *interduim* legitur, & leuiter lectio immutata est. Sic enim habet, *Eluas tu an exũgare ciccum non interduim.* Tamen vt citat Varro, *dẽsum ciccum*, est simile illi Theocriti, θρὶξ ἀνὰ μέσσον. Idem alibi dixit, *Pluma non interest.*

87 HEHE.] In veteribus excusis *hebæ*, vt sit αἰβοῖ.

88 APVD Lucr.] *Apud Lucillium: Atque aliquos ibus ab rebus clepsere foróque.*

88 APVD Mattium.] Est Mattius ille qui & Mimiambos exemplo Herodoti λογομίμους scripsit, & Iliada Homeri transtulit: vt Liuius Andronicus, qui ducentis

aliquot annis anteà Odyſſeam Homeri Latinè verterat. Fuit & doctiſſimus, & C. Cæſaris amiciſſimus. Huius nomen variè deprauatum eſt apud veteres grammaticos. Apud Macrobium Attilius. Apud Nonium *Craſſus lib.* XVI, *Iliados ſocij nunc ſite viri.* legendum *Cn. Mattius,*

Nunc ſocij nunc ſite viri-- Homerus,

Ἀνέρες ἐστὲ, φίλοι-Etiã nomine Caſſii perperam citatur, vt apud Priſcianum. *Nimius Caſsius Iliados lib.* XXIII.

Nam non conniuet oculos ego deinde ſopore. Reſtitue *Cneius Mattius Iliados lib.* XXIIII, ex illo,

Οὐ γάρ πω μύσαν ὄσσε ὑπὸ βλεφάροισιν ἐμοῖσι. Apud Diomedem alio modo corruptum eſt, *Cn. Attisius* XX *Iliados.* *Ille hiat herbam moribundus ore.* Puto corrigendum:

Ille hiat at animam moribundior –

Αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε, καὶ ἤρυγε. Apud Gellium lib. VI, cap. VI, malè *Trimatius*, pro *Cn. Mattius. Dum det vincenti præpes Victoria palmam.* ἰλιάδ. η.

-εἰσόκε δαίμων

Ἄμμι διακρίνῃ, δώῃ δ' ἑτέροισί γε νίκην. In eodem Gellio diſertè Mattius legitur. ſed pro XIII, *Iliados*, ſcribendum XXIII, *Iliados.*

An maneat ſpecij ſimulacrũ, in morte ſilentũ. ἰλιάδ. ψ.

Ὢ πόποι, ἦ ῥά τίς ἐστι καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι

Ψυχὴ καὶ εἴδωλον. Apud eũdẽ rectè Mattius Iliad. XXI,

Altera pars acij vitaſſet fluminis vndam. ἰλιάδ. φ.

Ἥρωες ἄλλοι ἀτυζόμενοι φοβέοντο. Malè apud Priſcianum *Mallius.*

-celeriſsimus aduolat Hector.

-ὁ δ' ἄρ' ἔσθορε φαίδιμος Ἕκτωρ. ἰλιάδ. μ.

88 CORPORA Graiorum mœrebar mandier igni.] Scribendum *mœrebant*, vt apparet ex Homero,

Ὣς δ' αὔτως ἑτέρωθεν ἐϋκνήμιδες Ἀχαιοὶ

Νεκροὺς πυρκαϊῆς ἐπενήνεον ἀχνύμενοι κῆρ. ἰλιάδ. η.

88 MANDVCVM.] Ego tamen pro mãducone, non pro obſonio inuenio in Attelana Pomponii,

Magnus manducus camelus cantherius. Apud Plautum Manducus eſt μορμολυκεῖον quod in ludis circunferebatur inter cæteras ridicularias, & formidoloſas perſonas,

personas, magnis malis, latéque dehiscens, & clarè crepitans dentibus, in Atellanis præsertim. Iuuenalis,

-tandémque redit ad pulpita notum

Exodium, cùm personæ pallentis hiatum

In gremio matris formidat rusticus infans. Intelligit manducum: quem magnis dentibus effingebant, vt dixi. Dentes enim magnos & voracitatem attribuebant nocturnis illis terriculamentis. Quo nomine factum vt Lamiam puerorum infantium deglutricem fingerent. Inde Pomponius Atellanarius poeta inscripsit exodium quoddam Pythonem Gorgonium: qui nihil aliud erat, vt puto, quàm ille Manducus, de quo dixi. Nam Pythonem pro terriculamento, & Gorgonium pro Manduco: quia γοργόνες cum magnis dentibus pingebantur. Itaque apud Nonium ita leges: *Gumiæ, gulosi.* Lucillius libro x x x,

Illo quid fiat Lamia, & Pytho oxyodontes,

Quò veniunt illæ gumiæ, vetulæ, improbæ, ineptæ. Nam apud Nonium hodie *Geniæ* pro *Gumiæ* perperam legitur, & versus Lucillii deprauatissimi sunt. Oxyodontas ergo vocauit, propter eas caussas quas superius assignauimus. Gumiæ verò vocabantur antiquitus gulosi. Idem *-compellans gumias ex ordine nostros.*

Apud Festum legendum est, *Degumiare*, non *degumere*, id est deuorare, degustare. Apud eundem disertè scriptum est Gumia: *Ingluuies*, inquit, *à gula dicta. Hinc & ingluuiosus, & gluto, gulo, gumia, guttur, &c.* Id manifestò est à Græco γόμος, quod significat πλήρωμα τῆς νεὼς, ἔρμα. Saburram Latini vocant. Itaque qui nimis se ingurgitarent cibo, ita dicti ab eo. Quare & apud Plautũ saturę mulieres dicũtur Saburratę. Ergo Manducus persona Atellana, & Lamia, & Pythones ὀξυόδοντες pingebantur. Et Manducos quoque vocabant gulones, quos & gumias vocatos esse ostendimus. Et mattici etiam dicebantur à magnis malis, non quasi malatici, vt vult Festus, sed quia ματτύας veteres Græci τὰς σιαγόνας vocabant. Vnde etiam γνάθωνες, in comœdia, gulosi. Sed modus esto. Quare ad reliqua.

88 OBSCOENI interpres, funestíque ominis au-

tor.] Ab illo:

Ἀργαλέην, πολέμοιο πέρας μετὰ χερσὶν ἔχουσαν.

88 PAPPVM Mæſium.] Mæſius maiorem ſignificat Oſca lingua, diſtortione oris, vt mos eius gentis erat quaſi Maius. Quare Maius mẽſis apud eos Meſius dicebatur. Pappus mæſius, id eſt ſenex. Suprà vbi dicit in Atellanis ſenẽ puppũ dici, admonuimus legendũ eſſe *Pappum*, cum ex huius loci coniectura, tũ ex Atellanarũ teſtimonio. Pomponius enim, qui in ea ſcena verſatus eſt, ſcripſit fabulam titulo, Sponſam pappi, & Agricolam, & Hermiam pappi. Quare fuerunt nomina quædam propria ſordidarum perſonarum poetis, vt comicis Mæſon, de quo Feſtus & Athenæus. Satyricis Autolycus, Burria, teſte Diomede. Atellanis Manducus, Pappus, Macus, Bucco, Sagaris. Etiam ſenes Comici propriis nominibus ita diſtinguebantur ab hiſtrionibus, vt quidam diceretur πάππος πρῶτος, alius, πάππος δεύτερος, &c. Pomponius Pictoribus,

Pappus hac in ædi habitat ſenica, non ſeſquiſenica.

88 A QVO ruſtici pappum Mæſium, non Meſium.] Inuerſa ſunt hæc pro, *A quo ruſtici pappum Meſium, nõ Mæſiũ.* Vult enim probare ea, quæ diphthongo ſcriberentur, à nonnullis ſimpliciter enuntiari. Et alibi dixerat hædum in vrbe, rure autem hedum dici. Itaque Feſtus ait propriè ruſticorũ fuiſſe vt diphthongos non pronuntiarent, & quod rectè aurum diceretur, ipſos orum dicere.

88 CAECILIVS ne ruſticus fiat.] Scribendum *- Cæcilius Prætor ne ruſticũ fiat.* Diomedes, docens quomodo in litera fiat barbariſmus, ita ſcribit: *Vt* inquit, *ſi quis detracta a litera Pretor dicat. Lucilius, Prætor ne ruſticus fiat.*

88 OBSCAENVM, quod niſi in ſcæna palam dici non debet.] Apud Sophoclem in Aiace:

- μηδ' ἐπισκηνώους γόους Δάκρυε- Interpretantur nonnulli grãmatici ἀναπρεπεῖς, οἵους ἐπὶ τῇ σκηνῇ. Quare ita vera eſſet Varronis ſententia.

88 QVOD puerulis turpicula res in collo quædam ſuſpenditur.] Faſcinus vel Faſcinum dicitur vere-

trum. Horatius, *minúsve languet fascinum.* Videtur ita dictum, quòd depelleret fascinationes, vt ex hoc locò cognoscimus. Itaque pro amuleto è collo pueris suspendebatur. Hinc præfiscini ἀβασκάντως. Plaut. Asinaria:

-sequere hac ergo.

Proficiscin? hoc nunc dixerim. nemo etiam me accusauit

Merito meo. Lege, *Præfiscini hoc nunc dixerim.*

Titinius Setina,

Paula mea, amabo, pol tu ad laudem addito præfiscini,

Ne puella fascinetur- Hunc locum Titinii habuit in animo Serenus, cùm scribebat de fascino.

88 SCAEVAE caussa]. Vel, *bonæ scæuæ caussa*, vt legitur in editione Romana. Ita etiam Festus: *Scæuā volgus quidem & in bona & in mala re vocat, cùm aiunt bonam & malam scæuam.*

88 A QVO dicuntur Comitia, aliúdve quid fit, aut sinistra, quæ est.] *A quo dicuntur Comitia, aliúdve, quod fit aut sinistra, scæua.* Minùs prudenter hîc quædā mutata sunt in Romana editione.

88 AVI sinistra.] Ita dicebantur aues prosperæ. Contrà, impediētes aues aut dicebantur Arculę, ab arcendo: aut Cliuiæ: quia difficilia vocabant Cliuia, ad verbum προσάντη: Aut remores aues, à remorando: Aut Inebræ & Enebræ. Eo nomine omne obstaculum intelligebatur. Aut alteræ aues: cùm alteræ superuenirēt, quæ felici auspicio vitium facerent: aut Volsgræ, quæ se vellendo malum auspicium faciebant. Eas intellexit Statius, *-Simul ora recuruo*

Vngue secant rabidæ, planctúmque imitantibus alis

Exagitant Zephyros, & plumea pectora cædunt.

Æschylus Persis:

Μεθύστερον δὲ κίρκον εἰσορῶ δρόμῳ

Πτεροῖς ἐφορμαίνοντα, καὶ χηλαῖς κάρα

Τίλλοντα--

88 QVI adest, assiduus.] In eadem sententia Q. Cicero in libello De petitione consulatus, *Iam assiduitatis nullum est præceptum: verbúmque ipsum docet, quæ res sit. Prodest quidem vehementer nunquam deesse, &c.* At Plautus etiam iocando extulit verum etymon,

in Truculento:

Postidea ego tota tecum, mea voluptas, usque ero
Assiduo. D I. *Imo hercle verò accubuo mauelim.*

89 DECRETVM est stare.] Hîc vnum testimoniũ Ennii diuulsum est: & ex vno facta duo. Neque id solùm erroris admissum. corrupta enim sunt quædã, propter diuulsionem ac distractionem duorum membrorum. Quare ita luxata in suum locum restituenda sunt, deinde emendanda: *Decretum est stare corpora telis, quibus concidet fossim obrutus.* Quæ verba non multùm absunt à senariorum ordine, & lege. Quanquam eò magis inclinat animus vt ista putem ita concinnanda esse, *-corpora telis*

Decretum stare est, quibu' concidet obrutu' fossim.

89 STARE corpora telis.] Eleganter, vt idẽ dixit, *Stat puluere cælum.* Quocirca nihil mutandum.

89 HOC verbum Ennii dictum à fodiendo.] Nimirum *fossim.* Ita enim legendum pro *faxim.* Sed qui lectionem mutarant, decepti sunt consuetudine Varronis. Ille enim & nomina, & participia, & aduerbia & alias plerasque omnes partes orationis vocat verba.

89 APVD Ennium.] Hîc ea, quæ sequútur, perperam diuulsa esse, & connectenda cum superioribus, demonstrauimus. Quare testimonium aliud Ennii de verbo Mussandi deest: aut illud ex VI Annali,

Intus in occulto mussabant- aut aliud,

Nanque decet mussare bonos- Vtrunque refertur à Sex. Pompeio in Fragmentis.

89 QVOD minimum est, neque, vt aiunt, mu facere audent.] Allusit Lucillius,

Nec laudare hominẽ quenquã, neq; mu facere vnquã.

Charisius citat. Mu canum est: vnde dicuntur Mutire: sicut γρῦ, porcorum: vnde Grunnire.

89 DIMONERINT meliora.] Ex Pacuuii Chryse. Nonius.

89 PIPVLO te differam.] Πιππίζειν dixit Aristophanes Equitibus: fictum & ipsum à cãtu gallorum, vt & illud à pipatu pullorum.

ἀπππυδάριον μὲ ζῶντα, ἀπελικώνιον. Pipare Osci dice-

bant, pro eo quod est eiulabundè conqueri. Ab eo cocus iste in Aulularia pipulo differre dixit. Pro quo erat in XII Tabulis Obuagulari. CVI TESTIMONIVM DEFVERIT, IS TERTIIS DIEBVS OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO.

89 ANIMVS cum pectore latrat.] Scribendum:

-animúsque in pectore latrat. Quod imitatum ex Homero lib. XX Odysseæ,

Πολλὰ δὲ μερμήριξε κατὰ φρένας, ἠὲ κατὰ θυμὸν,
Ἠὲ μεταΐξας θάνατον τεύξειεν ἑκάστῃ,
Ἦ τ' ἐῷ μνηστῆρσιν ὑπερφιάλοισι μιγῆναι
Ὕστατα καὶ πύματα. κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει.
Ὡς δὲ κύων ἀμαλῇσι περὶ σκυλάκεσσι βεβῶσα
Ἄνδρ' ἀγνοιήσασ' ὑλάει, μέμονέν τε μάχεσθαι.

Quæ docent ita coniungendos duos locos Ennii:

-animúsque in pectore latrat.
Sicuti siquando vinclo venatica aeno
Apta solet canis fortè feram si ex nare sagaci
Sensit, voce sua nictitque, ululátque ibi acutè. Apud Festum annotatur Latrare positum esse ab Ennio pro poscere. Sed non puto hunc locum intellexisse, aut perperam eum sensisse. quanquam pro Poscere Lucretius vsurpauit.

89 GANNVIT odiosus omni totæ familiæ.] Meliùs *oggannuit.* Ganniunt canes gestientes ob herorum aduentum, vt apud Lucretium:

-gannitu vocis adulant. Et Homero σαίνεσθαι semper est gestu quodam oris exprimere gaudium ob amici aut alius cari aduentum.

Οὐδὲ γὰρ ἡ περιμάχοιο δάμαρ Ἀλεγηνορίδαο
Ἀνδρὶ φίλῳ ἐλθόντι γανύσσεται, ὁππότε κεν δὴ
Ἐκ Τροίης σὺν νηυσὶ νεώμεθα κοῦροι Ἀχαιῶν. ἰλιάδ. ξ. Item:
--τοὶ δ' ἔτι γυνὴ καὶ νήπια τέκνα
Οἴκαδε νοστήσαντι παρίσταται, οὐδὲ γάνυνται. ἰλιάδ. ε.

Hoc voluit Pindarus Pythiis, οὐδὲ μολόντων πὰρ ματέρας ἀμφὶ γέλως γλυκὺς ὦρσεν χάριν. id est, οὐδέ οἱ μολόντι ἐγανύσσατο μήτηρ.

89 TANTAM rem dibalare vt pro nihilo habuerit.] Dibalare pro deblacterare non ineptè dictum

89 ESVETA frendice frunde frutini ſuauiter.] Hæc eſt lectio veterum excuſorum. Extabunt quidam, vt puto, qui quòd tam deploratis vulneribus manus admoueam mirabuntur. Sed & non deerunt etiam qui in minimis me commorari, grauiora præterire conquerentur, vel potiùs calumniabuntur. Quare vtriſque ſatisfacere poſſumus, ſi nec ea prætermittamus, & aliquid veriſimile afferamus. Videtur igitur mihi hæc lectio ex his veſtigiis erui poſſe, *Eiuſdem ab Irundine- nefrende fritinni Suauiter-* Nunc reddundæ ſunt cauſſæ.

89 AB irundine.] Ita eruendum ex illo corrupto *frendice*. Non dubium eſt ita legendum, maximè propter verbum fritinnire, quod eſt hirundinum, τὸ ψιθυρίζειν, vt infrà aperietur. Hic locus poſtulat vt enarremus locum Ariſtotelis in Poeticis à nullo hactenus explicatum. Verba illius magni magiſtri ſunt hæc, ἄξιῶ αὖ ἵνια καὶ ἐνεδίκειν, καὶ ἐν τῷ Σοφοκλέους Τηρεῖ ἡ κερκίδος φωνή. In Tereo non dubium eſt quin ageretur μεταμόρφωσις Procnes in hirundinem. Quare ad imitandam vocem hirundinis, dum ea μεταμόρφωσις ageretur, adhibuerunt τὴν κερκίδα, radium textorium, quæ ob id dicta eſt παρὰ τὸ κρέκειν. Iccirco in Epigrammatis Græcis ſcribitur,

Κερκίδας ὀρθρολάλοισι χελιδόσιν εἰκελοφώνους. Apparet ætate Sophoclis hydraulica organa non fuiſſe. Nam poſtea vſi ſunt antiqui hydraulicis ad imitandam minurritionem auicularum, quæ Vitruuius vocat Engibata, & Merulas, ſi lectio mendo non caret. Sanè videtur Attius vertiſſe Tereum Sophoclis. Ex ea fabula Attij Nonius recitat verſiculum, qui ad hanc rem facere videtur,

O ſuauem linguæ ſonitum, ò ſuauitas conſpiritum

Animæ. vbi *conſpiritum* manifeſtò ex συναυλία verſum. Eſt autem admirantis vocem hirundinis, aut luſciniæ, quæ in eo dramate introducebatur.

89 NEFRENDE.] Nefrēdis, & nefrēdus puer, vel ſenex, ὁ νωδός, qui dentibus frendere nō poteſt, id eſt frangere. Frendere duo ſignificat, τὸ ἐμπρίειν τοὺς ὀδόντας, τὸ ἐμβρύχειν. Pacuuius Antiopa,

-perdita illuuie atque insomnia

Frendere noctes misera, quas perpessa sum. Sic enim coniunge hæc duo exempla: quorum primum adducitur à Charisio, alterum à Nonio. Deinde frangere: vnde nefrendus, qui per ætatem adhuc dentibus frangere non potest: vel senex, qui dentes amisit. Liuius Andronicus,

Quem ego nefrendem alui, lacteam immulgens opẽ. Inde nefrendes porculi. Inde frendere fruges, τὸ ἐρείκειν. Pacuuius Antiopa,

Fruges frendeo solas, ac sicco robore. Serenus,

Copia farris vti frendentibus eruta saxis. Hinc frẽdere fabam, & fressa faba, ἐρεγμός. Attius Troadibus: *Saxo fruges frendam:* σιτοποιήσω. Transtulit enim ex illo Euripidis,

Τούτοις μὲ προσθήσουσιν ἢ θυρῶν λάτριν
Κλῇδας φυλάσσειν, τὴν τεκοῦσαν Ἕκτορα·
Ἢ σιτοποιεῖν, κἀν πέδῳ κοίτας ἔχειν.

89 FRITINNI.] Ergo *nefrende fritinni*, pro ἀντὶ τοῦ ψιθύριζε. Nam fritinnire proprium hirundinum. Varro Virgula diuina,

Et pullos peperit fritinnientes,
Quos non lacte nouo leuata pascat,
Sed pancarpineo ocimo coacto
Libamenta legens caduca veris.
Ad quos tum volucres venit pusillos,
Vsque ad limina nidica, esca vilis. Hi luculentissimi versiculi à nobis non solùm emendati sunt, sed &, quòd quatuor locis dispersi sunt apud Nonium, in vnum corpus collecti & digesti. Valdè enim delectant me hæ reliquiæ veterum autorum, tanquam quædam ex naufragio tabellæ.

89 SVES auoluerat.] Ex his deprauatis suspicor eruendum hoc: *A sue: suboluerat, ita rudebat.* Suboluerat ei de facto, inquit quisquis est comicus ille: eos clamores edebat. Lucillius,

Hæc, inquã, rudet è rostris, &c. Rudere, suum & leonum, & aliorum animalium. Ouidius & Persius asinis attribuunt. Tamen oncant asini, non rudunt. ὀγκᾶν.

89 ITA TRVDE.] *Ita rudebat*, videtur legendum. Suſpicor Varronem, *rudebat*, pro grundibat in Cæcilio legiſſe. Nonius, *Etiam hominum eſſe grunnitum Cæcilius Imbrix deſignat*. Quæ verba Cæcilij deſiderantur in Nonio, ea protulit Diomedes, ſed fabulæ non meminit,

-ita cruento ore grundibat miſer. Videtur hunc locum intelligere Varro: ſed *rudebat* pro *grunnibat* legiſſe. Quanquam hæc ſunt non certi iuris, ſed arbitrarij.

89 NEQVE in re, neque in iudicium Æſopi, neque theatrides in colace nexum.] Ita in illis, quos ſemper ſequor, antiquitus excuſis legitur. In quibus videtur tranſpoſitum nomen fabulæ, cùm ita legendum ſit, *In Colace, Neque in rem, neque in iudicium AEſopi, neque theatri des nexum.*

90 PER lætitiam liquitur animus.] Apollonius, -Τῇ δ' ἔντοσθε κατείβετο θυμὸς ἀκουῇ, & -ἰαίνετο θυμὸν Τηκομένη.

90 ALIQVANDO liquitur.] Liquitur vetere declinatu. Varro lib. III Rerum diuinarum, *L. Scipio cùm aurũ haberet in ciſta vıminea, fulmine ita eſt ictus, vt ciſta eſſet integra, aurum colliquiſſet.* Quæ nos emendauimus, cùm propè deplorata ſint apud Nonium. Simile apud Plutarchum Sympoſiacis, καὶ χιλιχίων ἀργυρῶν ξυλίνοις ἐγκειμένων ἐλύθησε, τὸν μὲν ἄργυρον συζέσαι τακέντα, τὸ δὲ ξύλον ἄθικτον καὶ ἀπαθὲς εὑρεθῆναι.

90 ENIMVERO gladij lingula.] Deſunt paucula, quæ expleri poſſunt ex Gellio.

90 VITVLANTES.] Næuius Lycurgo,

Vos, qui regalis corporis cuſtodias
Agitis, ite actutum in frondiferos locos, vbi
Ingenio arbuſta innata ſunt, non obſita.
Ducite eò argutis linguis mutas quadrupedes:
Vt in venatu vitulantes ex auis
Locis, nos mittant Pœnis decoratos feris.
Alij ſublime altos ſaltus illicite, vbi
Bipedes volucres lino linquãt lumina. Quod toties in his Coniectaneis fecimus, hic præſtitimus: quatuor

exempla ex Lycurgo Næuij à Nonio diuersis locis citata hic in vnum conglutinauimus, & verba mendosa emaculauimus.

90 A VITVLA.] Macrobius, *à dea Vitula*. Puto Varronem rectè iudicasse. Id enim est μοσχᾶν Græcè. Menander Hypobolimæo,

-μικρὰ Παναθήναι' ἐπεὶ
Πέμποντες ἦτοι δ' ἀγορᾶς ἐμοσχίων,
Μήτηρ ἱέρεια τῆς κόρης ἐφ' ἅρματος. Ita reddes comicis senariis,

-cùm minusculas Quinquatrias
Celebrantes isti toto Vitulabant foro,
Spectabat in pilento mater Virginis.

90 IN DOLO.] Forsan erat scriptum *in Obolo*. Ná ita citatur Cæcilius compendiosè, pro *Obolostate*: quam etiam comœdiam grammatici Latinè vocant *Fæneratorem*. Eodẽ modo in Nonij libris calamo exaratis citatur Pacuuius in *Dolo*, pro *Dulorestę*. Idque verum puto. Nam versus qui adducuntur ex ea fabula, cum iis verbis quæ producit Festus & Nonius, cohærere possunt ita,

Hicine is est quem gratia formæ ante omnes nobilitat viros,
Amplus, rubicundo colore, spectu proteruo, ferox,
Caperata fronte?-

90 IN DEMETRIO.] Non est Ennij, vt putat Vertranius, sed Turpilij. Ea versa est ex Alexide. Ex cuius Demetrio hæc producuntur ab Athenæo, libro VIII,

Πρότερον μὲν εἰ πνεύσειε βορρᾶς, ἢ νότος
Ἐν τῇ θαλάττῃ λαμπρὸς, ἰχθὺς οὐκ ἐνῆν
Οὐδενὶ φαγεῖν- Turpilius Demetrio apud Nonium,
Antehac si flabat Aquilo, aut Auster, inopia
Erat piscati-

90 PERSIBVS, à perite.] Scribo, *Persibè, perité*. Persuaserunt Itali Vertranio, legendum *Persicus*. At nos id disertè negamus. Nam apud Festum quoque legendum *Persibus*, pro *Persicus*. Quippe simplex fuit Sibus. Festus, *Sibus, callidus, vel acutus.*

90 IN Lampadione.] Nescio an *in Lãpade*. Nam Alexis & Antiphanes citantur ab Athenæo ἐν λαμπάδι. Quanquam Lampadione eodem modo dictum quo Ἱππαγρεύς, vt apud Plautum & Varronem Agathone.

Quid tristiorem video te esse? quem angit hæc
Lampadione? quid? familiaris filius
Amátne? spes isthæc est argentaria,
Ideóque scapulæ metuunt virgidemiam.

90 IN Agedone.] Nescio an *in Agone* (Alexis citatur ἐν ἀγῶνι apud Athenæum) an *in Aedone*. Ea est fabula Liuii Andronici apud Priscianum. Si tragœdia est, nescio an *in AEgeone*. Eã scripsit Euripides. ex qua etiam hos versus diuersê citatos in vnum coniunxi,

Ποίαν σε φῶμεν γαῖαν ἐκλελοιπότα
Πολυξένου δόμους; γῆ δὲ τίς; πάτρας θ' ὅρος;
Τίς ἔσθ' ὁ φύσας; τοῦ κεκήρυξαι πατρός;
Τί σ' ὠνόμαζεν τῇ δεκάτῃ μήτηρ τόκου; Primos tres reperies apud Clementem Alexandrinum: quartum apud interpretem Aristophanis.

90 CAVDATVS.] In illis qui olim excusi sunt, *Cauadatus*. Manifestò legẽdum *Clucidatus*, ex Festo, qui id interpretatur dulce & iucundum. Et alibi apud eundem *Glucidatus* scribitur, eodem sensu, παρὰ τὸ γλυκύ.

90 PRAEBIA, à præbendo.] Scribendum, *Proebia, à prohibẽdo*, vt etiam in Festo, *Proebia Verrius vocari ait ea remedia, quæ Caia Cæcilia vxor Tarquinij Prisci inuenisse existimatur, & immiscuisse Zonæ suæ, qua præcincta eius statua est, in æde Sangi, qui Dius Fidius vocatur. Ex qua Zona periclitantes ramẽta sumunt. Ea vocari ait Proebia, quòd mala prohibeant.* Eandem vim habebant anuli apud Græcos, qui dicebantur φυσικοὶ δακτύλιοι: & intus erãt peruii & cassi, vt scribit Artemidorus. Ab eo scriptũ in Cerimoniis flaminis Dialis, ANVLO, NISI PERVIO, CASSOQ. NE OITITOR. Habebant & áliquid ἀλεξίφθονον anuli ferrei, qui dicebantur Samothracii. Eorum meminit Lucretius.

90 IN Technico.] Nescio an Cæcilii, qui sæpe citatur in Fallaci, vel Fallacia. τεχνικὸς enim Fallax.

90 VT SI lorum.] Omnes antiquitus excusi, *Vt sit*

totum. Ego indubitanter lego, *Proebra à prohibendo ũ̃stum*, id est παρηγμένον. Proebia τὰ ἀλεξίφαρμα, amuleta. Poterat & legi *Proebra*, sicut Inebra, Enebra. Et sanè eam puto rectam esse lectionem: & ita legendum esse in Festo, vt Inebra ab inhibendo, sic Proebra à prohibendo.

90 CONFICIANT à confícto, conuenire dictum.] Scribendum, *Conuitant à Conuito, conuenire dictum.* Sed hæc scriptura est ex veteri errore librariorũ, qui *peruitere*, pro *perbitere*, & *inuitere* pro *imbitere* scribebant. Omnino Combito, eodem modo declinatum quo Imbito, ineo, in Epidico Plauti, & Præbito, præuenio, in Pseudolo: & Rebito in Capti. redeo: & Perbito, pereo. Ennius Hecuba,

Sed non scripsisti, quis parentem aut hospitem
Necasset: quo quis cruciatu perbiteret. Plaut. Capt.
Qui per virtutem perbitat, nõ interit. Perbitat, pereat. Non enim per diæreses nescio quas expediendus versus: quod facit corrector Plautinarum fabularum, qui patrem meum audiendum non censet, quòd creticos in iambum admittat. Sed de eo alias erit loquendi locus. Itaque combito, præbito, perbito, rebito, imbito, composita sunt è simplici Betere. Plautus Astraba,

Quæ nisi sic beteris, nimium is vægrandi gradu. Sed error huius deprauatæ scripturæ hinc manauit, quòd Inuitere pro Imbitere scribebant, vt suprà admonuimus. Quare apud Plautum Truculento, vbi hodie legitur,

-quid tibi hanc, inquam, notio est,
Amicam meam? moriere ocyus si manu niceris.
Quid manu nicerim? castigandum est,
-moriere ocyus, si viam inuiteris.

GE. *Quid viam inuiterim?* STR. *Fac quod iussi, mane.* vbi etiam personas suo loco reddidimus.

90 TARENTILLA Pacuuij.] Nam est & alia Næuii. Ex ea hæc adducit Isidorus,

-quasi in foro pila
Ludens datatim dat se, & communem facit.
Alium tenet, alij adnictat, alibi manus

Est occupata: ast alij percellit pedem.
Alij dat anulum expectandum de labris.
Alium inuocat, cúmque alio cantat: attamen
Aliis dat digito literas.-- Qui versus, quia sunt non aspernandi, præterire nolui, sed ideo adduxi vt explicarem. Primùm apud Isidorũ malè Ennius, pro Næuius. Sed ex Festo nouimus quomodo nomen autoris restituendũ esset, & ex qua fabula adduceretur. Quod ait de meretrice, quæ omnium libidini se prostitueret, à lusu pilæ eleganter dixit, quòd datatim sese dederet. Artemidorus libro 1, ἁρπαστὸν δὲ καὶ σφαῖρα φιλονεικίας ἀπεράντους σημαίνουσι. πολλάκις δὲ καὶ εἰς ἑταίρας ἔρωτα. ἔοικε γὰρ ἡ σφαῖρα καὶ τὸ ἁρπαστὸν ἑταίρᾳ, διὰ τὸ μηδαμοῦ μένειν, καὶ πρὸς πολλοὺς φοιτᾶν.
Alii adnictat. Plautus Asinaria,
Neque illa vlli homini nutet, nictet, annuat.
Alii percellit pedem. Idem,
Neque isthac vlli suo pede pedem homini premat.
Anulum spectandum. Idem,
Spectandum ne cui anulum det, neque roget.
Alium inuocat: in talorum iactu scilicet. Exempla sunt in Asinaria, & in Curculione.
Dat digito literas. Ouidius,
Et tacitam mensæ duxit in orbe notam. Propertius,
Aut mea cum digitis scripta silenda notas.

90 NEC satis sarnre.] *Satum.* Acroteleutium Saturnii versus.

90 AB serare, aperire.] *Operire.*

91 PRODVCENDVM.] *Procudendum*, ex libro eruditissimi P. Victorii.

IN SEPTIMVM LIBRVM.

98 DE QVIBVS quæ experiero singulis tribus, tum dè alteris totidẽ scribere ac diuidere incipimus.] *De quibus quæ ex prioribus, tum de alteris totidem scribere, ac, &c.*

98 IN AEDIFICIIS quod non videmus habere atrium πρόσωπον. similitudinem & cubiculum adæquale, cùm tamen, &c.] *In ædificiis quod non videmus*

atrium habere peristylij similitudinem, & cubiculum ædiculæ, &c.

IN OCTAVVM.

114 SERPERASTRA.] Καμπτσίγγια. Orpheus enumerans crepundia Bacchi in infantum supellectile recenset illa,

Κῶνος, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγυια,

Μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' Ἑσπερίδων λιγυφώνων. Citat Clemens.

124 QVOD dedit ira caput, neque dispendii facit hilum.] Admonuimus scribendum,

Quod dedit illa, capit: neque dispendij facit hilum.

125 SVRDVM theatrum.] Κωφὸν θέατρον. Galenus περὶ μεθόδου, λόγῳ α.

137 QVOD in præteritis dicimus longum, luit, pluit.] Ennius,

Annuit sese mecum decernere bello. Alii Annuuit, duplici uu. Plautus,

Nam tuus vt ibat, forte vt multum pluuerat.

Sed tunc est à pluueo, vt Annuuit ab Annuueo. Idem,

Certare abnueo, metuo legionibu' labem.

IN NONVM LIBRVM.

157 HECTORIS natum de muro Troiano iactari.] Ex Andromacha Ennii,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari:
Iouis aram sanguine turpari:
Hectoris natum de moero
Troiano iactari.-- Sed magis puto ita scripsisse Ennium,

Hectorem curru quadrijugo raptarier,
Hectoris natum de moero iactarier. Otiosum enim Troiano: & est interpretamentum alicuius studiosi. Citat autem Cicero primum membrum. Porro similis conquestio in Hecuba,

--quid petam

Præsidij? quid exequar? quo nunc aut auxilio aut fuga
Freta sim? arce & vrbe sum orba: quò accedam? quò applicem?
Cui nec patriæ aræ domi stant, fractæ & disiectæ iacent.
Fana flamma deflagrata, tosti alti stant parietes.

Videamus quid ex Euripide trãstulerit, quid reiecerit,

Ὦ μοι μοι.
Τίς ἀμύνει μοι; ποία γέννα;
Ποία δὲ πόλις;
Φροῦδος πρέσβυς, φροῦδοι παῖδες.
Ποίαν, ἢ ταύταν ἢ κείναν
Στείχω; ποῖ δ' ἥσω; ποῦ; τίς θεῶν
Ἢ δαιμόνων ἐπαρωγός; Addam & pro coronide, illa non extare in Græco,

Sed non scripsisti, quis parentem, aut hospitem
Necasset: quo quis cruciatu perbiteret. Neque illa,
Heu me miserã, interij: pergũt lauere sanguẽ sanguine.

Nec illa,

Iuppiter tibi summe tandem malè re gesta gratulor.

At illa sunt,

Vide, hinc meæ, inquam, lacrumæ guttatim cadunt.

Talthybii verba,

—νῦν τε γὰρ λέγων κακὰ
Τέγξω τόδ' ὄμμα.— At illa quomodo?
Miserete anuis, date ferrum, qui
Me anima priuem.— Hecuba apud Euripidem,
Ἡμᾶς δ' ἄγοντες πρὸς πυρὰν Ἀχιλλέως
Κεντεῖτε, μὴ φείδεσθε.— Et cùm ad verbum transferret, satis negligenter ea tractabat: vt illa,

Hæc tu etsi peruorsè dices, facilè Achiuos flexeris.
Nanque opulẽti cum loquũtur pariter atque ignobiles,
Eadem dicta, eadémque oratio æqua non æquè valet.

Concinnius puto,

Hæc tu etsi ineptè dixeris, flexis facile
Ignobilium etenim atque opinatum virum
Oratio indidem æqua non æquè valet. Euripides,
Τὸ δ' ἀξίωμα κἂν κακῶς λέγῃ τὸ σὸν,
Πείσει. λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν,
Κἀκ τῶν δοκούντων, αὑτὸς οὐ ταὐτὸν σθένει. Sed de his satis.

158 CASCVS, furus.] *Surus* legendum, vt suprà libro VII, *Suro, lupo*. Ennius,

--Vnus

Surus surum ferret, emam defendere posset. Intelligit vallum, quod propterea alibi crebrisurum dixit. Autor Festus. à suro autem ὑποκοριστικὸν Surculus.

HABEBAMVS & alia, quæ in hunc autorem dici poterant. Sed, vt inquit Varro, vereor ne plures sint futuri, qui, quòd nimium multa scripserim, reprehendant, quàm, quòd reliquerim quædam, accusent. Itaque hìc modum dicendi facio.

FINIS.

VERBORVM ETYMOLOGIÆ PERPERAM A VARRONE TRAditæ, hîc veris ſuis originibus redduntur, aut prætermiſſæ explicantur.

A

AEquor ab æquus, vt læuor à læuis. Æquum, εἰκός. Doricè αἰκός. vt εἰ, αἰ. εἶτα, αἶχα.

AEuum. αἰών. æuitas ætas, æuiternus æternus. hæc rectè à Varrone.

Ambagio. am detritum ab ἀμφί. vt At, ab ἀτάρ.

Ancile. ἄγκυλον. Anculare quoque pro miniſtrare, ἀπὸ τῆς ἀγκύλης, miniſtratorio vaſe. Vide Athenæum.

Anfractum. Frago antiquum, vt tago, pago: eſt lentare, flectere: παρὰ τὸ φράγειν, vnde φράγνυμι. Quòd ſignificaret lentare, vt Lentare remum Virgilio: & Lentare arcum Statio. ab eo φράγειν, & φράττειν dici cœptum pro ambire. Et Latitum priſcum Fraxare, obire, circuire vigilias, à frago: vt à Veho, vexo, Tago, taxo. Fraxatores ergo, cuſtodes circumientes vigilias. Nam ſunt duo genera eorum, ἱδρυμένοι, καὶ περίπολοι. Ab eadem origine Frequens, qui ſæpius fraxaret vigilias: non à ferendo, vt Varro.

Angulus, ἀγκών.

Ara. Prius Aſa, vt Papiſius, Valeſii. Aſa, quæ poſtea anſa, vt tago, tango: pago, pango: meſa, menſa: teſus, tenſus. Ita dicta, quòd eſſet propriè Foculus, qui manu portabatur, vt ignitabulum: ἐσχάρα.

Area. ἅλως. l, in r.

Arma, propriè ſunt ſcuta, vt, *Tarpeia necata armis Sabinorum,* id eſt ſcutis. & ancilia arma, id eſt ſcuta. Arma itaque ab armo, quia in eo geſtarētur. Armus commiſſura brachiorum ab humeris. Itaque ab ἁρμὸς dicta.

Arrabon. ἀῤῥαβών. Syriacè Arabon, ab arab, τὸ ἐγγυᾶν.

Aruum. ab Aro. vt Paruum à parum. Larua à Lara. Sèruus à Serus, ἱερός. à quo ἱεράθος, & Eritudo Festo, & ἐίρερος Homero.

Arcerra. ab ad, & cartus. Id erit ad verbum, Epiredium, spuria & hibrida voce. Arcerra, pro adcerra, vt aruenire, arcedere: aduenire, accedere. Nisi sit eadem origo cum Arcirma.

Arca. Arcere est continere. ἀρκεῖν. vnde & Arcus in fornice: & à similitudine τὸ τόξον.

Angenora. Ita scribo, non Angerona. Angere, ἄγχειν, cohibere. Angina, ἀγχόνη. Quòd ora digito angit, id est cohibet, Angenora.

Audio. Audes, pro Aures. Antiquum.

Aurora. αὔειν. vnde ἄγχαυρον. Ἄγχαυρον κνέφας ὄντες, ἀλλ' ἀμφίβροι φάος ἠῶς, Apoll. Sic Aurum, αὖρος. Nam remansit θησαυρός. Festus quoque testatur vetus Græcum esse.

Ausculto. Auses & Audes & Aures dicebant veteres. Ausis ἄς ὠτός, Creticè & Tarentinè αὖς αὐτός. Auses.

Aueo. Purum putum Hebraicum. Quod verò dicimus salutantes, Aue, Pœnum est. Vt Pœnus ille apud Plautum. POE. *Auo.* MI. *Salutat.* Ad verbum est, viue. Nunc verò Pœni dicũt *Ssalem aalech*: vt Hebræi *Ssalom lecha.*

Autumnus: prius Auctumnus ab Augeo. vt Farctor, Fartor: Sarctor, Sartor: vnde Sarcina. Auctor, Autor, vnde Autumo: Auxilium ab Augeo. Auxilius nomen proprium, deminutiuum Aullus, Ὀφέλτης. vt Pauxillus Paullus, Μικκύλος. Taxillus Tallus, prænomen Sabinorum. Festus.

Atrium. Puto αἴθριον.

Assum, merum: prisca vox.

B

Balteus. Tusca vox. Charisius, *Varro baltea dixit, & Tuscum vocabulum ait esse, Rerum humanarum libro* XVIII. Vides inconstantiam Varronis.

Brasica. Ortulanũ olus: πρασικόν. vt βασιλικὸν, ὀμφαλικός. Basilica, Vmbilicus.

Bruma, à Brumo, Baccho. Βρόμιος Brumus: quòd in id

tempus inciderent, in quo festa erant Bacchi. Ouid. de alteris Liberalibus,

Acceptus Geniis illa December habet.

C

Cacabus, κάκκαβος.

Calamistrum, καλαμίς. In Varrone verò legendum: *Calamistrũ, quòd calfactũ in cinere, quo capillus ornetur.*

Calix. κύλιξ. Culigna, κυλίχνη.

Canis. κύων, κυνός.

Cano, Oscum. prius Casno.

Capitolium, ita vocabant quam Græci ἄκραν. quòd esset κορυφὴ τῆς πόλεως. At fabula capitis inuenti excogitata ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox; vt Pergamum in Phrygia.

Capra. Turrenum. Hesychius.

Camelus. Syriacè *Gemal*. At Hebraicè *Gamal*.

Caseus. Oscum. Casus apud Oscos erat παλαιός. Vnde Cascus, & Casnar. Caseus ergo lac vetustũ, & coactum ac cõcretum. Inde Casies, Caries. Nisi sit à κάρυον. καρυώδη vocat Theophrastus quæ sunt vermiculata.

Carcer. κάρχαρα, αἱ μάνδραι.

Carere. κείρειν, ἐκκαρεῖν. Inde Carduus. & quod carminantium è manibus deteritur. Latini Floccum; Græci ἀκαρὶς vocant.

Cerno. κρίνω. vnde Crinis, crimen.

Campus. καμπός, Syracusanum.

Cælum. κοῖλον.

Colles. κολῶναι.

Concinnè. συγκεκραμένως. Cinnus, ὁ κυκεών.

Columbus. κόλυμβος, παρὰ τὸ κολυμβᾶν: à gestu quem faciunt eæ aues. Et columbaria in naui, per quæ videntur remi eminentes κολυμβᾶν.

Conus. κῶνος.

Ciliba. κιλίβας, αντος. Alii malunt *Cibila*: sed tunc erit transpositum.

Capio. Syriacè Cap volam significat.

Crepum. Cnepum. κνίσσα.

Crusta, à Corio, quasi Corusta. vt à fide, fidustum: ab

ango,angustum:augeo,augustum:vnco,vngustum:verbustum,à veru. *Caro verbusta* Plaut.

Cruor, sanguis concretus & congelatus. κρύος. Inde crudum.

Ceruus, κεραός.

Circus. κίρκος, κρίκος. Etiam Circanea auis, ἡ κύκλῳ περιπετομένη. circumuaganea.

Cupedia. Caupedia: Claudus, cludus. Defraudare, defrudare. Laura, lura.

Cornu. κέρας. vt à κρέας carnem fecerunt. Nisi malis à Syriaco *Qarna*.

Cucumis. κικυός. Inde Cucuma, quòd ventrem magnũ habet.

Cura. Prius Coera, & coerare, curare. Coera igitur παρὰ τὸν κόρον, κοῖρα, à satietate. hinc satagere, curare. vnde κοίρανος.

Cerno. τὸ κρίνω. vnde Cernuus, ὁ καταβλέψ. Festus & Isidorus volunt Cernuum esse genus calceamenti: decepti, vt puto, illo Lucillii versu, *Cernuus extemplo plãtas conuestit honestas*. Is enim est gestus calceantium se. Addam & ex Seruio, *Cernuus equus*, inquit, *qui cadit in faciem, quasi in eam partem qua cernimus. Vnde & pueri, quos in ludis videmus, ea parte qua cernunt stantes, cernui vocãtur: vt etiam Varro in libris Theatralibus docet.* quod de cernuo equo scribit, est is qui Græcè dicitur κατωμιστὴς, ὁ ἀπὸ τῶν ὤμων ἐπὶ τὴν γῆν ῥίπτων. De cernuis verò pueris, idem est cum illo quod scribit Varro lib. 1, De vita pop. Rom. *Etiam pelles, inquit, bubulas oleo perfusas percurrebant, ibique cernuabant: à quo ille versus vetus est in carminibus. Sibi pastores ludos faciunt coriis Consualia.*

Capis. καπίδα.

Ceres. Cereo, creo.

D

Damnum. δαπάνη, dapnum : vt ὕπνος sopnus. Deinde damnum, somnus. Damnum est propriè τὸ ἀνάλωμα. Iuuenal. *Nulla viri cura interea nec mentio fiet Damnorum*. δαπανῶν, καὶ ἀναλωμάτων. Idem, *Et multa crescit damnosa papyro*. δαπανηρὰ, δαπανώδης. Horat. *Nos nisi damnosè*

bibimus. ἤγουν ἀφθόνως. Addam & corollarium ex Suetonio De clar.grammat. *Precia grammaticorũ tanta, mercedésque tam magnæ, ut constet Lutatium Daphnidem, quem Lenæus Melissus per nominis cauillationem* πανὸς ἄγημα *dicit, CC millib.nummûm Q. Catulo emptum, ac breui manumissum.* ego lego δαπάνης ἄγημα, vel potiùs δαπάνημα, vt sit allusum πρὸς τὸν δαφνίδην, vel δαπανίδην.

Diana. prius Iana: vel, vt Pontificia indigitamenta habebant, Eiana: vnde etiam Deiana hodie in veterìbus monumentis visitur.

Dis. ζδὶς, δδὶς. vnde Διός.

Dico. δείκω.

Disco. δάω, δάσκω. disco α in i, vt χάω, hio: χάσκω, hisco.

Doceo. δοκέω. vnde δόγματα sapientum.

E

Elixum. lix aqua. vnde liquor: vt à Lax, laqueus, lacio: inde lacero & lacinia. nisi à λακίδες.

F

Falces. Syriacum Palca.

Fallax. φῆλιξ. *Fallo,* φηλόω. à φάλλω, φαλῶ, ἔφηλα. Apollon. libro III.

Fama. φήμη, φάμα.

Fari. φάω. vnde φημί.

Fastus. etiam antiquis φαστὸς, à φάσκω.

Fatuus. φάτης. & Vates.

Faueo. ostendo beneuolentiam. φαύω, vnde πιφαύσκω. & Faustus φαυστός.

Februum. vel à Feruendo, vnde & Febris. quòd, quæ deferbuerunt, pura sunt. vel à φοῖβος, φοιβερός: vt à φόβος, φοβερός.

Ferme. φερμαῖ. Vel à ferè, ferme: vt gero, germen.

Ficedulæ. miliariæ συκαλίδες, κατχερίδες.

Fiscina. Fiscus, ὀξύχοινος. Etiam aluta. sed tunc puto à φάσκος, vnde φασκώλιον, Pasceolus. φάσκος, fiscus. vt χάσκω, hisco. δάσκω, disco.

Flexum. φλεκτόν. vstulata enim praua fiunt. Etiam à φλέγω, flagro. vnde Flagrum. hinc Horatius,

--*Vrere flagris.*

Formido. Formus, sudans, calidus. sudare solent nonnulli tremore. vt à graui, grauido: à rauco, raucido: sic à formo, formido.

Forum. quod foras. Foras à θύραζε, & foris θύρα: vt θὴρ, φὴρ, fera. θείω, vnde θέιον, fio, suffio. θυμιᾶν fumigare. χοῖνος funis. Antiquitus sfœnis, vt σφόγγος sfungus, σφενδόνη sfunda. postea s periit. inde fœnire, nunc finire, χοίνῳ μετρῆσαι.

Frater. φράτωρ. Cõfratres vocãt vulgò τοὺς συμφράτορας.

Fremo. βρέμω.

Fruges. φρύγω. *Et torrere parant flãmis, & frãgere saxo.*

Fritinire. φρίττω, φριττιάω. est titilatioñe corporis præ se ferre. Aliter frigere, ab eadem origine. Varro: *Commutari mentes, frigi animos eorum.* φρίσσειν. Afranius Priuigno: *Occasione certa mulier inuolat*
In collum, plorat, orat: occurrit nepos
Pansillus: neptis porro de lecto frigit.

Fordæ. φορά δες.

Flora. χλωρίς. vt Flos, χλόος.

G

Galea. γαλέη, vt κυνέη, ἰκτιδέη, λυκέη, &c.

Gallus. παρὰ τὸ κάλλος. κάλλος pala galli gallinacei.

Gaudium. γᾶδος. priscum. vt à πλαδὸς, vnde πλαδαρός, plaudus. à πλατὺς plautus. à κλεὶς κλαιδὸς, Dor. κλᾶδος, claudo. Nisi sit, vt κλείω claudo, sic à γαίω gaudeo. κύδεϊ γαίων.

Gemo. γέμω. plenus sum. *Gemit imposito sub pondere cymba.* & γέμος, πλήρωμα νηός. vt contrà στένω gemo, & angustus sum.

Græcostasis. Græcorum statio. vt Fregellę, Fregellanorum. Festus. Sic apud Martialem:

Bis vicine Nepos: nam tu quoque proxima Floræ
Incolis, & veteres tu quoque Ficelias.

Ibi Ficelię est statio Fiouleatum. Neque quicquam mutandum est, quod putat Domitius.

H

Hillum. Hir est minutum illud cauum in media vola. Ab eo ὑποκοριστικὸν Hillum. Cùm vellent ostendere paruum modum rei, puta aquæ, aut similium, ne hillum

quidem, dicebant, ostendentes volam manus.

Honor. veteres Onor scribebant. Est à prisco ὀνῶ, vnde ὀνίνημι. vt ab ὀνῶ factum ὀνειδίζω. At onus verisimile esse ab ea origine: vnde fluxit ὄνος Græcorum, qui ab aliqua ratione ærumnosum illud animal ita vocarint.

Horreum. quòd ὡραῖα omnes fructus, atque adeò prouentum omnem ita vocarent. Galen.

Humus, χαμαί. Humilis χαμαλός, vnde χθαμαλός, vt χθὸς, vnde χθὲς, Hesi, postea heri. χθὸς vt φερσοὶ, χ in *h*. vt χέω hio, &c.

I.

Infulæ. infilare, amicire. Filameum, pòst Flameum, amiculum, &c.

Interamna. διπόταμος πόλις, vt διθάλασσος Κόρινθος. *Bimarisque Corinthi.* Horat. δίθυρον γραμματίδιον, τὸ δίπτυχον. Hesych. *Bipatens pugillar*, Auson.

Irpices. ἄρπηξ, κος. Euripid. Cyclope.

Irundo. quod veteribus helundo, à χελιδών. χ in *h*, vt suprà. ea est vera etymologia.

Iurgo. declinatum à Ius: vt à per, pergo: tero, tergo: mare, mergo, τὸ καταποντίζω. Sic à μωρὸς, murgiso. cor, corgo. κηρόθι, κηρόθεν. Sic à λαῦρος, vnde Lura, largus: à παῦρος, parcus. σπείρω, spargo. susum, surgo.

L.

Lacus. λάκκος.

Lætus. λαιτός. Ita vocabant qui cum corona publicè vitulabant. λᾶος, λαιτός. Deinde ληιτός. vnde λήτειρα.

Lautolæ, Latinè, quæ Græci λουτρά. Nam balneũ Græcum est. Dicebãtur & Albulæ. Lautolæ autem vocatus ille locus Romæ, ab ea fabula quam narrat Ianus apud Ouidium: *Súmque repentinas eiaculatus aquas, &c.*

Lignum, à lego: vt à tego, tignũ: rego, regnum: μέγας, magnus: στέγω, στεγνόν. σίζω, signum, amisso t: παχὺς, pinguis: λείχω, linguo, & lingua: ἔχις, anguis: δασὺς, densus.

Locus. λέχω iaceo, antiquum; vnde λέλογχα, λόχος. vbi quis situs est.

Loqui. λέγειν.

Lupercus. cognomen Fauni, λύκιος.

Lucumo. Tuſcum, & tamen origo Græca. Nam in Latio Lucomones ii ſunt qui in Arcadia λυκάονες.

Luſtrum. vt fluſtrum, malacia maris.

Lucrum. à luo. Niſi ſit eadē origo cum lucare. Quod lucrum captabatur è lucis, vocabant Lucar: ſicut quod ex ſacrorum æruſcationibus, Extar.

Lutra. λυτρίς. vnde & ἐνυδρὶς, eadem.

Lux. λύκη. vnde λυκόφως.

Ligo. λίγξ. ἐργαλεῖόν τι. vel quòd terra λίγξ. Clemens Alexandr.

M.

Malua. μαλάχη.

Macer. μακρὸς. quòd macri longi ſint: vt tenuis παρὰ τὸ τείνεσθαι.

Mars. Sabinum.

Mendum. à minus, vt à manus mādo παρεγκυκλ. à mēdo Mendicus, cui deeſt aliquid: nam mendum propriè defectus. Itaque qui minus quàm opus eſt, dicit, is veritatem imminuit, dicitúrque mendax. Sic Mendicum vocabant minus velum, quod in prora ponitur. Græcè ὁ ἀρτέμων. Aliter τέρθρον. Et locus vbi proreta ſpeculatur ſcopulos in mari, dicitur τερθρατήρ. Statius in Propemptico, *Sint quibus exploret rupes grauis arte Molortus.* ἀναμφισβήτως lego,

Sint quibus exploret rupes maris artemo Locrus.

Locrum vocat, quia Locrenſes Opuntii, populi maritimi, nauticæ rei periti fuerunt vel *-artemo tortus.* At neſcio quid nugati ſunt nonnulli de molortho, tanquā μόλορθον eſſet perpendiculum. Et vt puto, qui hoc annotarunt hunc locum Statii authorem videntur habuiſſe. nam in nullo veterum extat, quod ſciam.

Mens. vt à γένος, gens, à φάρος pars: ſic à μένος, mens.

Mereo. μείρω. quòd diſtribuitur merces.

Metuo. μέθω antiquum, vnde μέμοθα, μόθος. ſic à πίθω obſoleto, Peto noſtrum. à quo πέποθα, πόθος. ſic antiquū δέλω, vnde δέλεαρ, peperit δέδολα, δόλος, Dolus. Sic etiam μέδω, vnde μέδιμνος, μέμοδα, μέδος, modus. inde Modius.

A Syriaco *Mad*, & *Madad*.

Mitra, Syriacum, διάδημα Græcũ, Vitta Latinũ, idem ſignificant in ſua lingua, nempe vinculum.

Minerua. prius Menerua. Meneruare erat monere, Vnde promeneruat, monet in Saliari carmine. Menere eſt monere: & meniſcor. vt apo, apiſcor: fruor, fruiſcor. à quo compoſita comminiſci, reminiſci.

Moneo. prius meneo.

Moereo. à μοῖρα quod pro dolore προπικῶς ſumitur.

Murus. prius moerus, à μοῖρα quòd quiſq; pro parte ſua eos ſeruaret. Hoc docet Lucill. cùm ait, *Moenia tamē fungi, ac moeros ſeruare poteſsint*. Itē adſignificat & Moenia, quod partes officii cuiuſque ſignificat, quaſi Moeria dicta. poſtea munia, *oe* in *u*. vt poenire, punire: vt φοῖβος, pubes. ἴδω, ἴοιδα, vnde εἴωθα factnm, vt ab εἴκω ἔοικα. ab illo ἴοιδα igitur, oitor & oiſus: vtor, vſus. vt μοῖσα, μοῦσα, τύπτοισα, τύπτουσα, &c.

Multa. oſcum. deſinat ineptire Varro. à quo multus: quòd numerādo multa æſtimaretur. & Multare in auctionibus, τὸ πλειστηριάζειν. Plaut. Sticho: *Quàm multas tecum miſerias multauerim*.

Murmuro. μορμύρω.

N

Narro. Antiquitus Gnaro, à gnarus. vnde Gnarigo apud Feſtum, & Dignorare apud eundem. Omnia παρὰ τὸ γναρίζειν. ſic Gnaſcor, & Gnatus, παρὰ τὸ γινάω, γινάσκω. vt à γνόω, γνώσκω, gnoſco, gnotus.

Neptunus. Tuſcum, vt Volcanus.

Nonæ. vt à Nouem, nonus: ſic à nono Nonæ: vt νεομηνία Græcorum. Et *Chadaſs* Hebræorū, id eſt nouus.

Nuncius. planè Syracuſana vox. vt ab ἓν ἑνὸς, οὐγκία, ſic à νέος, νούγκιος Siculi declinarunt.

Nux. Syriacum *Luz*. *L* in *N*, vt Lympha, Nympha,

O

Ocrea. ὀκρυόεις.

Odor. ὄζω, ὄδωδα, odor. vt φράζειν, conſidero, πέφραδα, φράδων, prudens. Ab eadem mente olere, *d* in *l*: vt dacrumæ, lacrumæ: ἄδακρυς alacer.

Olus.oleo,cresco.quòd trãslata in ortũ,ex agrestibus culta fiunt.quare ab eo dicta λάχανα, παρὰ τὸ λαχαίνειν.

Ops.Dea.ὦπις.Hesych.Vel ὄπις, vnde ὀπίζεσθαι.venerari, colere:sicut venerari à Venere.

Opto,propriè est eligere,cõsiderare: vt,*pars optare locum*:eligere.Et optio,electus,ab ὄπτω Græco,video,considero.Opus verò est ab ἕπω facio,administro.vnde διάκονος, qui aliquid facit,administrat.

Oriens·ὄρω,orior.vnde ὄρνυμι.

P

Pala. prius paxilla. vt axilla, ala: paxillus, palus,pistillus, pilus.

Palatiũ.φαλάντιον.Ita vocabãt summa iuga veteres Latini & Græci.vnde Falæ,& Falantũ Hetruscis erat cęlũ.

Palus. forsan à πηλός.

Pasco. Varro nescio quid nugatur. Alii à βόσκω, non malè. Ego à πάω πάσκω. vnde etiam πῶϋ,Grex.

Panis. Vocabulum magnæ Græciæ. Athen.

Pater. quòd per eum pateat semen. Ἄπολλον ἀποτρόπαιε, quæ inuidia est deducere à πατήρ;

Pauo. ταὼς,ταϝὼς Æolicè.Pauo,*t*,in *p*,vt στάχυς,spica:& τίς,Oscè,pis.τί pit.& pitpit,quicquid.τέσσαρες, πίσυρες, πέτορες. Oscè petora, vnde petoritum,quatuor rotarum. Latini *p*, in *q*, aut *c*. pit, quid. pitpit, quicquid.petora quatuor. πέμπε,pro πέντε,quinque.πότος,quotus. ἕπομαι, sequor.ἵππος, equus. λίπω, liquo. vnde linquo. & contrà: vt λύκος,lupus.

Pauper,à παῦρος,prima reduplicata.vt popol',à πολύς. susurrus,à σύρος,vnde σύριγξ.Cacula,à cala,ligno.Lucill. *Scinde puer calam , Vt caleas*. Propero , à πρῶ. Nisi sit προπρῶ,aut προπορεύομαι: aut potiùs à προπρό, quæ reduplicatio notat celeritatem.Sic à Curuus,cucurbita.à *tor* Syriaco & Pœnico,turtur.à fur,furfur.Mars,Mamers.

Pauor.φόβος.vnde περισσὸς,φὰψ φαβὸς, παρὰ τὸ φοβεῖσθαι.

Pecunia , à pecu, quòd omnis veterum substantia in peçuaria. Sic Græci πρόβατα à prouentu. πρόβασις Homero,prouentus:quòd eorum copia in pecu.

Pecudes,προχάδες.

Pelus. πέλυς. vt parum, paruus, &c.

Perdix, παρὰ τὸ πέρδειν. Eum enim ſonum edit. vnde & κακαβίζειν quoque dicitur. & κάκκη fœtor: vnde Cacare. Hebræi *Quoré*, id eſt καλητής, quòd vocet pullos.

Peregrinus peregré. & peragrare, ἀποδημεῖν.

Piſtor, à pinſendo. Pinſere, vel, vt veteres dicebãt, piſere, πτίσσειν. T perit, vt πτέρνη, perna. πτερὸς, Æolicè πτεννὸς, à πετεινὸς, penna. ſic πτισὴρ, ὁ λωὸς, amittit τ, à πτίσσειν. A quo πιστικὴ νάρδος in Euangelio, nardus expreſſa & contuſa in liquorem, & vnguentum: quod ſpicatum dicebatur, ſi ex ſpica exprimeretur: foliatum, ſi ex foliis. *At mea me libram foliati poſcat amica.*

Plauſtrum. à palando, quod extẽdere ſignificat: quaſi palauſtrum: vt plançæ, quæ prius palancæ. Palancæ, ſeu palangæ (vt id quoque explicemus) ſunt, quas Græci φάλαγγας vocãt, quibus ſubducũtur naues. Varro de vita po. Ro. lib. IIII, *Cùm Pœnus obuiam venisſet noſtris, & quoſdã cæpiſſet, crudeliſſimè pro palangis, carinis ſubiecerat.* relatum id ab Appiano in Libycis: τοὺς αἰχμαλώτους ἡμῶν, τοὺς μὲν εἰς τάφρους καὶ ποταμοὺς ἐμβάλλοντες, ὡς γεφύραις ἐπέβαινον· τοὺς δὲ τοῖς ἐλέφασιν ὑπέβαλλον. Et in Annibale, ἔστι δὲ ὅς ὑπ' ὀργῆς αὐτὴρ, καὶ τοῖς σώμασι τὸν ποταμὸν ἐγεφύρου, καὶ ἐπέρα.

Pœna, ποινή. à πόνος. vt πνόος, πνοιή. χλόος, χλόη. μόρος, μοῖρα, &c.

Perna. πτέρνη.

Porca. Nõnulli à πρασιά. a, in o. vt porrus, à πάῤῥος antiquo, ex quo πάρσος & πρόσος. vt πρόῤῥω, πρόρσω, πρόσω. à quo porro, & prorſus, vt prorſi limites. Et prorſa oratio, deinde proſa, vt rurſum, ruſum: ſurſum, ſuſum: prorſum, proſum, Afranius.

Præmium. à præ, & emo, accipio. demo contrarium accipio.

Pratum: Doricè πρατιά, à πρασιά.

Precium, à procãdo. Procare à πρὸξ προικὸς, vnde προίξ.

Pecto. πέκω, πέκτω. vt τέκω, τέκτω. πλέκω, πλέκτω, plecto.

Proſerpina. prius Preſerpina à Περσεφόνη. Nam ferè quę in *o* nunc dicimus, per *e* enuntiabant.

R

Rapum, ῥάπυς. inde ῥάφανος.

Raudus, & rudis virga, ἡ ῥάβδος, eadem origine.

Rete. Retæ τὰ ῥαπήϊα, quæ impediunt euntes, aut quæ ſunt in fluuiis. Ita τὸ δίκτυον, quia implicat quæ in eo incidunt.

Rica. ῥῆκος, ῥεῖκος. Ricinium.

Robigo. Quia coloris robi. Robum τὸ πυῤῥὸν vocabant, ſeu rutilum.

Rura. ἄρμεγε. ἀμέλγω, mulgeo. Nam Rus decurtatum à rure: vt alia omnia ſimilia.

S

Saturnus. Tuſcum, vel Syriacum. Aut σάτυρος. Aut vt à λιγυρὸς, λιγυρῖνος: ſic σάτυρος, σατυρῖνος, Saturnus. vt Volturrenus, Volturnus. Quemadmodum Alumento, Caramitus, Melo, Polluces, corruperunt ex Laomedonte, Ganymede, Nilo, Polydeucés.

Sancus. ſacer, ſanguis, ſaxum, Tuſca.

Scutum. σκῦτος. ex corio enim.

Seculum. à ſequendo. Eſt enim ſeries temporum. vt Tegula, à tego. Regula, à rego.

Signum. σιγμὴ, τ periit, vt πτέρνη perna, πτίσσω, pinſo, πτισὴρ piſtor. Vt ergo à πυγμὴ pugna: ſic à σιγμὴ ſignum.

Sirpo. à ſero, id eſt prehēdo. vt à ſaro antiquo (quod à σαίρω) ſarpo: vnde ſarmenta.

Sponte & *ſpondeo*: à σπονδή. Nam quòd per ſacrificia firmaretur, erat σπονδὴ. ab ea mente Spōte. Nam id non inuiti facere debemus. Vnde etiam Hebræis *Nedaba* oblatio ἑκούσιος. ſponte igitur à σπονδὴ, id eſt libatio. Et liber ab eadem cauſſa. Nam λοιβὴ, libatio. vnde olim *loiber*, vel *loeber* dicebatur. Feſtus.

Spica. στάχυς. Æolicè σπάχυς. vt στάδιον, σπάδιον, ſpatium. vt contrà σπουδὴ, ſtudium.

T

Taurus. ταῦρος. Sed Græci à Syris *Thor*, & *Thaur*: quod Hebræi *Sor*.

Termentarium. ita vocarunt linteum ποδηνεκές. Nam veſtem ποδηνεκῆ & talarem Græci vocant τερμιόεντα.

Terminus. τέρμονες. termen, terminis.

Templum, τέμενος.

Tera. δαίειν. vt δαΐς, δᾶδα, teda. δάσκια, tesca. *a* in *e*, vt δαήρ, deuir: nunc leuir.

Tutulus. prius *Titulus*, ὑποκοριστικῶς à Titus. τιτὸς à τίω, defendo, honoro.

Torus. quicquid rotundum. τείρειν, τερεῖν, τίτρειν, τόρειν. vnde τορεύω, τορεύματα. Et τόρνος. Inde torqueo, Inde τόρμος, vt à φέρειν φορμός. à κείρειν, κορμός. à μοίρειν, μορμώ.

Trabes. τράφηξ, Lycophron. tamen Ennius trafax, vel, vt est apud Festum, trifax dicit, pro trabe, fude, vel conto,

Vt permaceret paries percussu' trifaci.

Tremo. τρέμω.

Turris. τύῤῥις, τύρσις. à Syriaco *Tur*. Id ab Hebræo tzur.

Tubi. τύποι. quòd caui.

Turma. τόρμος. rotunditas. vt cohors: quia cohortes villaticæ rotundæ. Vide *Torus*.

V

Vallum. ὑποκοριστικῶς à vanno.

Vellera. στέμματα, à velando.

Vestis. ἕσθω, vnde ἐσθής.

Venilia. à veniendo. vt εἰλήθυια παρὰ τὸ ἐλθεῖν. Sed diuersæ sunt deæ.

Vdus. ὕδωρ. vdor.

Venari. scrutari venas. Venæ ἶνες. Venatur, qui scrutatur & indagat aliquid.

Video εἰδέω.

Via. οἶα. Apollon.

Vinum. οἶνος. vt οἶα via. οἶνος Hebraicum.

Vigil. ἀγαλλός. vnde ἀγαλλιάω. *a* in *i*. χάω hio, &c.

Vitis. quia lenta. vieo. flecto, ligo. à vi. *-magna vi flexa domatur In burim.*

Vibices. ἴζυκες, στιγμαί. Hesych.

Viola. ὑποκοριστικῶς. nam ab ἴον.

Vetus. βιωτής. βιῶ intendit.

Vis. ἴς. alij à βία.

Vligo. detritum ex vdiligo. vt à vitia, vitiligo.

Vmbilicus. ὀμφαλικὸς, vt, παιδικὰ pædicare. βασιλικὰ

baſilica. πρασικὴ braſica.

Volcanus. Tuſcum.

Volo. Græcum.

Vrbs. Vrbare & orbare, eſt circulo circunſcribere, περιγράφειν. vnde vrbs, & orbis. Orbare ſeu vrbare Galli dicunt *cerner*, quaſi circinare. ab eo Seneca in OEdipo oculos vocat orbes, vt Sophocles, quẽ ſequitur, κύκλους. Et qui eos amiſit, dicitur orbus. Niſi ſit antiquũ ὀρφὸς, ex quo ὀρφανός, quod ſine dubio verum eſt.

IOSEPHI SCALIGERI

APPENDIX AD CONIectanea sua in libros M. Terentii Varronis de lingua Latina.

IN LIBRVM QVARTVM.

PAGINA 2.

PROPTER BIS quaternas caussas.] Quidam locum mendosum suspicati sunt: ego tantùm mutilum quouis pignore contendam. Nam cùm cõtrariè opposuerit literarum demptioni additionẽ, traiectationi seu traiectioni commutationem: syllabarum productioni quod opponat non addit. Vt non tantùm hoc desit, sed etiam ea quæ requiruntur ad explẽdum numerum bis quaternarum caussarũ. præsertim cùm ita alibi loquatur. vt lib. VII, *Libros faciam*, inquit, *bis ternos*. Concludemus igitur, locum mancum & imperfectum esse, potius quàm vt pro *Bis quaternas*, legendũ censeamus *Has quaternas*.

2 ARTATIONEM.] Vetus lectio, *Tractationẽ*. quæ vera est: nam hoc dictũ pro Traiectationem: quia Traiecto dicebãt διουλάζως pro Traiecto: & pro Traiice, Traice. Sic reice trochæus est apud Virgilium.

3 QVOD posterior Ælius.] Merito illud Ælius non agnoscit vetus scriptura. sed non *Posterior*, sed *Post reor*, legendum esset, ita: *Quod post reor multo potius calare à cælo, quàm cælum à calando.*

5. 6 CONVALLIS, cauata vallis.] Postrema duo verba suspicor esse glossema: quare censerem inducenda esse.

6 VT PONTIFICES dicũt, quaad inhumatus sit.] Nam quanuis os humo opertũ esset, tamen antequã iusta fierent, mortuus ille, quanuis iam multo antè combustus, inhumatus dicitur. Propterea addidit interpretamentum Varro ex Pontificiis libris, vt quod opertũ humo prius ex vulgi opinione vocauerat, id post ex iure Pontificio, inhumatum vocet, quia iusta adhuc facta non erant. Hoc dico, quia doctissimi hominis, qui hanc lectionem immutare voluit, sententiam non sequor. Porro ex manu scripto codice legendum, *Donec in purgando humo est opertũ.* Vt intelligas os mortui.

6 ET DICITVR humilior.] Fortasse scripserat Varro, *Et dicitur situs.* nam iustis factis dicebantur siti, non aliter. quod nos docuit Cicero. Sed quia hìc Varro disputabat de humo, & eius deriuatis, suspicatus est quidam legendum esse Humilior: quia sit deriuatum ab humo.

8 HIC vbi nunc est Roma.] Citat hæc ex poeta quodam, cuius nomen non apposuit, quòd vulgo notissimus esset versiculus. Est enim trochaicus integer cum acrostichide sequentis,

Hic vbi nunc est Roma septem montium demissior

Infimus locus- Sequitur enim statim interpretamentum ipsius Varronis, *Infimus, humillimus.* Quod autem doctiss. Turnebus (quem nunquam nisi honorificè appellare debemus) hìc legendum censet, septimontium, næ is multùm fallitur. Septimontium enim nunquam fuit locus Romæ, sed dies Festus, vel potius sacrum, quod septem montibus fiebat. Meminit Tertullianus libro de Idololatria: *Etiam,* inquit, *strenæ captandæ, & septimontium, & brumæ, & charæ cognationis honoraria exigenda omnia.*

9 QVOD inde suspiciunt.] Vetus scriptura, *Quo inde suscipiunt.* Lego igitur, *Quo inde suscipiunt perpetuo flumen, lacus. Lacuna, lama, vbi aqua contineri potest.* Dictum est autem *Quo inde* pro Vnde. vt alibi, *in qua ibi,* pro Vbi. quod in idiomate Hebræo rarum non est.

11 AB ADVENTV.] Ita habet v. c. Et verum est. neque assentior doctissimo Turnebo, qui legendum censet

censet ab aduectu. Atqui propius est vt Auentinus sit ab aduentu dictus, quàm ab aduectu. Aduenire propriè dicitur de peregrinis. Et Aduentores, seu aduenientes, qui peregre veniunt, vt alibi annotamus. Quòd igitur velaturis traiiceretur ille locus, & pro peregrinis haberentur qui ex vlterioribus locis adueniebant, ab aduentu illo putat Auentinum dictum. Nam peregrinos censeri necesse est, qui ita paludibus à nobis disclusi sunt, vt ad nos, nisi traiecturis, peruenire non possint.

14 VELLERA.] Vetus lectio, *Vellemera*. Scribe *Vellemina*, vel, *Vellimina*, vt in libris De re rustica.

15 SIVE, vt Zenon Citticus, animalium semen ignis] Nollem accidisse præstantissimo viro Adr. Turnebo, vt putaret Varronem hîc agere περὶ τῆς ἐκπυρώσεως, qua dicunt vniuersum mundum conflagraturum. Primùm Zenon neque solus, neque primus περὶ ἐκπυρώσεως scripsit. Deinde vt ponamus id verum esse, quî fieri potest vt anima constet ex incendio, aut conflagratione? perinde id esset acsi diceres, immortalitas animæ est ex corruptione. Sed iniuriam fecerũt manibus eruditissimi & maximi viri, qui nescio quæ eius ὑπομνησμάτια, vel potius abortiua quædam in Varronem post mortem eius ediderunt: quibus magis traduxerunt eum, quàm eius nomen commendarunt. Nam quid opus èrat ea edere, cùm ipse ea more suo in Aduersaria sua tumultuaria opera infercisset? sanè, nequid amplius dicam, indigna sunt quæ tanti viri titulum præferrent. sed ad rem. Non, inquam, hîc περὶ ἐκπυρώσεως sermo est, sed de eo quod præter quatuor elementa quintum additum est, quod ab Aristotele ἐντελέχεια vocatur, à Zenone dicitur esse ignis, ex quo mentem, animam, cogitationes omnésque animi actiones ait esse. De quo, quia tritum est, non aliud addam, quàm eius rei à Cic. in libro IIII de Finibus, item in Academicis mentionem fieri. Meminit & Tertullianus, libro de Anima, Plutarchus in Decretis, Laertius in Zenone, & alij.

15 FRIGORI immiscet calorem.] Verba sunt Ennij. éstque versus trochaicus integer,

Frigori immiscet calorem, atque humori aritudinem.

15 INDE omne corpus.] Sequor correctionem doctissimi Turnebi, quam is ex vetere libro adponit: *Inde omne corpus, vbi nimius ardor aut humor, aut interit: aut, si manet, sterile. Cui testis æstas & hiems, &c.* Quæ & ipsa sunt ex Epicharmo Ennii, quanquam versus ipsos nunc non citat Varro. Sũt enim omnia ad verbum Pythagorica. Sequentes Pythagorei enim principem suum, dicunt ἰσόμοιρα εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ὑγρὸν καὶ ξηρόν. ὧν κατ᾽ ἐπικράτειαν, θερμοῦ μὲν, θέρος γίνεσθαι· ψυχροῦ δὲ, χειμῶνα. ἐὰν δὲ ἰσομοιρῇ, τὰ κάλλιστα εἶναι τοῦ ἔτους. οὗ τὸ μὲν θάλλον, ἔαρ, ὑγιεινόν· τὸ δὲ φθῖνον, φθινόπωρον, νοσερόν.

16 CEREI superioribus mittuntur.] Saturnalibus cereos proceribus mittebant pauperes clientes. quod vulgatissimum est vel ex vno Macrobio, vt alios taceam. Sic intelligendũ epigramma Antipatri ex sexto Anthologiæ,

> Λαμπάδα κηρόχιτωνα, Κρόνου τυφήρεα λύχνον,
> Σχοίνῳ καὶ λεπτῇ σφιγγόμενον παπύρῳ,
> Ἀντίπατρος Πείσωνι φέρει γέρας. ἢν δέ μ᾽ ἀνάψας
> Εὔξηται, λάμψω φέγγος ἀκουσίθεον.

Nam λαμπὰς κηρόχιτων est cereus. Κρόνου dicit esse, quia Saturnalibus mittebatur. deinde γέρας vocat, quòd honorarium cliens debebat patrono. Quod addit, ἢν δέ μ᾽ ἀνάψας εὔξηται, hoc vocabant lucem facere Saturno. Cereis enim accensis illi preces concipiebantur. quanquam Paulus Diaconus mutilator Festi dicit lucem facere Saturno, esse, caput detegere Saturno. Cuius quidem ritus ne nos quoque ignari sumus, cùm sciamus etiam caussam eius superstitionis. Nòn dubitamus tamẽ quin, quòd cerei accendebantur Saturno, propterea potius dixisse veteres lucẽ facere Saturno, quàm quia caput detegerent. Reliquis enim diis caput obnubebant, cùm concipiebant preces.

17 ORCVS.] Vetus lectio: *Quorum quod finis orcum, orcus dictus.* Videtur locus inferorum neutro genere à veteribus dictus: Deus verò, masculino. sic Cælum pro loco, Cælus pro Deo. Ennius,

-Saturno, quem Cælus genit- Orcum verò Ro-

mani ſine dubio à Græcis acceperunt. nam ὄρκον vocabant conditorium mortuorum. Menander,

Οὐ πώποτ' ἐζήλωσα πολυτελῆ νεκρόν.

Εἰς τὸν ἴσον ὄρκον τῷ σφόδρ' ἔρχετ' εὐτελεῖ.

18 SALACIA, venilia.] Venilia, eſt acceſſus ſeu exæſtuatio maris: Salacia, receſſus. Varro, vt citatum reperi: *Venilia, vnda quæ ad litus venit: Salacia, quæ ad ſalum redit.* Atque ita quidem Romani vocabant maris reciproca incrementa, aut decrementa. Sed poſtquã in oceanum Germanicum penetrarunt (quod primus Druſus Germanicus fecit) Germanicis nominibus veterum Saxonum ea vocarunt, pro Venilia Malinam, pro Salacia Lidunam dicentes. atque ita quidem ſcriptum reperi in veteri libro Bedæ Angloſaxonis. Quare apud Marcellum Empiricum, qui floruit temporibus Valẽtiniani Imp. aliquando id legitur, nec ſine admiratione olim à me ſubinde repetitum: vt in illo, *Colligitur die Iouis, luna vetere, liduna, ante prandium.* Item, *Colliges herbam quæ dicitur Britannice, die Iouis, vetere luna, liduna.* Item, *Conficitur vetere luna, & liduna, à menſe Martio.* de malina vero idem, *Conficitur* XII *Cal. Iulias: nõ intereſt quo die, vel luna, vel malina, dummodo ſupraſcriptus dies obſeruetur.* quanquam plenius eſſet, ſi legeretur, *Quo die, vel luna, liduna, vel malina.* In quibus præterea vides ſuperſtitioſam obſeruationem legendi herbas: vt alias vires videantur habere æſtuatione maris, alias, cùm non patitur incrementa. Sed Venilia & Salacia ſignificant acceſſus & receſſus maris quotidianos: Malina & Liduna etiam lunaria oceani incremẽta & decrementa. nam alioqui ſemper bis in die intumere & detumere ſolet oceanus.

18 ET DICTVM honus eſt honos.] Prouerbialis ſenarius hactenus non animaduerſus,

Honus eſt honos, qui ſuſtinet Rempublicam.

18 DICIMVS Laram.] Vetus ſcriptura, *Dicimus heccalem.* fortaſſe: *dicimus hæc: Valem, &c.*

25 PROXIMA animalibus.] Ex veſtigiis priſcæ ſcripturæ legendum, *proxime animal ſunt ea.* ἐγγύτατα τοῦ ζώου.

26 FRVCTVS à ferendo.] ſcribe: *Fructus à ferendo, res, & hæ quas fundus, & hæ, quæ in fundo ferunt, vt fruantur.* Vt, inquit, res fruantur, tam quæ ferunt in fundo, quàm quæ feruntur. Nam frui etiam paſſiuè dixiſſe veteres, auctores ſunt grammatici. Hæc quam appoſui, eſt vetus ſcriptura, niſi quòd non fruantur, ſed fruamur habebat.

31 SIMPVLVM.] Alij ſimpuuium. Scio quid antè dixerim de etymo huius vocis. quæ omnia, vt incerta reiicimus. Nam ſimponem prius dixiſſe non dubito: vnde deminutiuum ſimpulum. Simpo autem à Græco σίφων. Vtrunque enim ſignificat vaſculum cum tenui fiſtula, vel anguſto collo, ad pitiſſandum vinum Hoc vno differunt, quòd Latini ſuo ſimpulo ad ſacra tantùm vterentur: Græci τῷ σίφωνι ad guſtandum in caupona vinum. quod genus vocabant merariam. Vetus Gloſſariũ: *Meraria*, γευςρίς. Dicebatur & Guſtatorium. Idẽ Gloſſarium: *Guſtatorium*, γευςρίδιον. Hipponax de eo qui vinum furtim ex cado pitiſſarat, ſeu guſtarat, dixit,

Σίφωνι λεπτῷ τοὐπίθημα τετρήνας. Inde verbum σιφωνίζειν, eſt furtim vinum pitiſſare. Apud Ciceronem de Finibus I I, hæc verba ita leguntur in melioribus tam ſcriptis quàm antiquitus excuſis exemplaribus: *quibus vinum defuſum è pleno ſit, hir, ſiphon, vt ait Lucillius, cui nihil dempſit.* Nam vinum cui ſiphon aliquid dempſerit, ſi diu ita deintegratum maneat, vt loquebantur veteres, aceſcit. propterea Lucillius, ex cuius verbis hęc ſcribit Cicero, proponit vinum integerrimum, & nulla parte periclitans aceſcere: id quod ſiphone depletum non eſt, neque vola manus pitiſſatum. nam Hir, eſt vola manus. & qui vinum furtim deplent, vt guſtent, ſolent id vola manus haurire. Hæc ſanè eſt vera ſententia Lucillij, quæ elegãtiſſima eſt. quam Ciceronis præpoſteri æmuli cur mutarent, cauſſa non erat. ſi enim Ciceroni putabant iniuriam fieri, quòd priſco verbo Hir vteretur, ſaltem hoc cogitare debebant, ipſum Ciceronẽ verbis Lucillij, non ſuis, loqui. Quod ſequitur apud eundẽ Ciceronem, *vis & ſacculos abſtulerit* (nam ita habebant antiquæ editiones) lego: *vires ſaculus abſtulerit.* Firmiſ-

ſima vina olim ſaculis vinariis caſtrari ſolita notiſſimũ eſt ex Plinio. Itaque delicatiſſimum vinum eſſe proponit Lucillius, tum quòd de pleno defuſum ſit (nã quod de deminuto & στεφανισμένῳ hauſtum eſt, id aceſcit) tum quòd ſaco caſtratum contumaciam illam (vt ita loquar poſt Plinium) exuit. Hæc obiter volui monere.

32 RICA.] Eſt propriè virgineum flameum. Turpilius. *Interea aſpexi virginem in capite geſtantem rienlam indutam oſtrinã.* Græci poetæ καλύπτρην. Apud Germanicum vbi loquitur de Erigone, *-ore Velato, triſtique genas abſcondita ripa,* lege, *rica,* non *ripa.*

33 RVTVBATRI dicti.] Lego: *à quo rutu Raſtri dicti.*

34 OPPIDVM.] Turnebus adſert ex veteri ſcriptura, ſed plura de ſuo. Melius ita putem: *Maximum ædificium eſt opidum ab ope dictum, quod mænitur opis cauſſa, vbi ſunt: & quod opus eſt ad vitam gerundam, vbi habitent tuto, opida. Quod opere mænibant mœnia, quo mænitius eſſent. Quod exaggerabant, aggeres dicti, & quod aggerem contineret mœrum. Quod mœniendi cauſſa parabatur mœnus, quo ſepiebant opidum, eo mœnere Mœnus. In ſummo pinna, &c.*

35 QVAS inſigniti milites.] Vereor ne legendum ſit, *quas inſignia.* nam inſignia ſunt οἱ λόφοι gladiatorum, & militum. Virgilius,

-Inde volans ſecum abſtulit haſta Inſigne-

36 POSTILIONEM poſtulare.] Doctiſſimus amicus noſter (quem ſemper viuum antè coluimus, & nunc etiam memoriã amplectimur) hic legit, *Deũ manium poſtileonem poſtulari.* Quam ego vt ingenioſam nõ poſſum non valde commendare. Tamen quo nititur, vt coniecturã ſuam tueatur, ille? poſtes, inquit, ſunt fores. Lucretius, *Cernere res animus ſublatis poſtibus ipſis.* Quod ſanè verum eſt. ſed aliud eſt foris, quo ianua operitur, aliud ianua ipſa. Ita hic ſpecus, ſeu hiatus ille, qui patebat in foro, non poterit dici poſtis. nã potius poſtis diceretur id quo operiretur hiatus ille. igitur non eſſet amplius ſpecus. Quare non eſt quod vllam hinc ſperare poſſet victoriã. nullo enim modo ſentẽtia eius hac qui-

dem in parte obtinere poterit. Esto. Tamen quod dicit Lucretius plurali numero, id non ausus esset singulari. Igitur neq; hac parte defendi poterit doctissimus vir. Sed nihil mutandũ est. Non meminerat ipse verba esse solẽnia prisca ex formula Augurũ: *postilionem postulari.* non enim sunt Varronis. Postilio quippe est postulatio, vt etiã in meis antiquis glossis reperio. Populus igitur Romanus postulabatur postulationem deûm maniũ. quænam ea est? sacrificiũ humanũ: hoc est, quod fiebat capite & vita hominis. nam inferorũ sacrificiũ antiquitus Romanis fiebat capite humano, Ioui Latiari & Saturno. Sed quòd obscurũ esset, quid sit sacrificium, seu postulatio deûm maniũ, interpretãtur Augures, hominem fortissimũ scilicet eò demitti. Sanè nihil omnino hîc mutandũ, sed antiquitas interpretãda. Vbi preterea ἀρχαϊσμὸς notissimus est, postulari postulionem: vt, Ego nihilominus hoc exigor portorium. Vide Gellium. De postilione autẽ quid dubitemus, cùm sciamus postulationes, & postularia sacra esse ea, quib' procurãtur expiationes ostentorũ, vt olim annotauimus ex Cicerone?

38 ARGILETVM sunt qui scripserũt ab Argo.] Vetus lectio recta est, *Argiletum sunt qui scripserunt ab Argula, seu Argo.* Nam id est, ἀπὸ τοῦ Ἀργόλα, ἤγουν Ἄργου. Stephanus, Ἀργεῖος οὐ παρὰ τὸ Ἄργος οὐδὲ περιγ(λω γὰρ διὰ τοῦ ι) δηλαδὴ παρὰ τὸν Ἄργον τὸν κτίστην. λέγεται δὲ καὶ Ἀργόλας. Ἀριστοφάνης Ἥρωσιν·

Οὐκ ἠγόρευον, οὗτός ἐστί γ' οὐκ Ἀργόλας;

Μὰ Δί' οὐδέ γ' Ἕλλην, ὅσον ἔμοιγε φαίνεται. καὶ Εὐριπίδης ἐν Πλεισθένει,

Ἐγὼ δὲ Σαρδιανὸς, οὐ γὰρ οὐκέτ' Ἀργόλας. Turnebus, ab Argu lapsu. Quis dixit illi eum ibi lapsum fuisse?

40 IN bucitatum antiquùm opidum.] Facessit negotium doctissimis viris hic locus, neque immerito. adeò vt pluribus modis conatus sit Turnebus veram lectionem indagare. sed, vt & ipse ingenuè fatetur, frustra tentauit. Nos autẽ, nisi nostrum nos auguriũ fallit, nulla penè immutatione ad veram Varronis sentẽtiam peruenimus. Censemus enim, vt res ipsa vult, ita legendum, *Quod ea pecus in bucita tum antiquũ opidum exigebat.* Bucita, seu buceta (nam vtrũque reperio) glossæ

meæ veteres interpretantur paſcua, vbi cientur boues. Quod gloſſema nõ ſolùm nobis mẽtem Varronis aperit, ſed etiã etymõ præterea pro cumulo addit. neq; ſemel ita reperi in ipſis gloſſis. Quòd ſi ipſæ hoc nõ monuiſſent, tamen eius rei ſemper locupletẽ auctorẽ Gellium laudare potui. Is enim lib. XI, cap. I ita ſcribit, *Timæus in hiſtoriis, quas oratione Græca de rebus pop. Rom. cõpoſuit, & M. Varro in antiquitatibus rerũ humanarum, terram Italiam de Græco vocabulo appellatam ſcripſerũt: quoniam boues Græca veteri lingua* ἰταλοὶ *vocitati ſunt. quorum in Italia magna copia fuit, bucetáque in ea terra gigni paſcíque ſolita ſint compluria.* Hæc ille. vbi interpolarunt audaces homines, buceráque. ſcio equidẽ bucera eſſe armenta: ſed neſcierunt ipſi, paſci hîc eſſe non νέμειν, ſed νέμεσθαι paſſiuè. Quare hoc vocabulum nunc primùm excitatur è puluere & ſitu, vbi diu ignoratum latuerat. Rectè igitur Varro Mugionis portam dictam à mugiẽte pecore, id eſt bubulo, quòd ea ad paſcua ſua exigeretur ab antiquo opido. Quotieſcunque hiſtorici Romani, opidi mentionem faciunt, nihilque præterea addunt, non dubium eſt antiquam Romam intelligi, quam quadratam vocauit Ennius: *Et quibus extiterat Roma regnare quadrata.* Iccirco ſcribit Liuius libro XLV, *In opido Mineruio duas portas, & muri aliquantũ de cælo tactum.* lego, *In opido Mineruij duas portas*, vel *partes, &c.* Ignorat enim doctiſſ. Turnebus quid ſit ibi opidum. Cùm tamen ſit quadrata Roma, vt diximus, cuius nunc mẽtionem facit Varro, & in qua porta Mugionis, de qua nunc ſermo eſt, fuit. Nam quemadmodũ veteres Græci ἄστυ cùm dicunt, intelligunt Athenas κατ' ἐξοχὴν, ſic Romani cùm opidum dicũt, intelligunt vetus opidum Palatinum, vbi primùm Roma cõdita fuit.

IN QVINTVM LIBRVM.

62 ITAQVE hos imitatus Apriſſius.] De hoc loco ſatis olim in Coniectaneis noſtris. Poſſet etiam vetus lectio admitti. *Itaque hos imitans Chryſippus: io buço. quis me iubilat. Vicinus Atius antiquus.* vt intelliga-

tur Chrysippus persona, ex tragœdia Attii. Docuit enim ille Chrysippum fabulam. Et quod ait hìc Varro iubilandi verbum esse rusticorum, rectè ei quadraret nomen buco: est enim rusticum conuitium. Item Atus est ἄττυς. Quod eius sacra in Phrygia: ex qua Pelops Chrysippi pater oriundus erat. Hæc ego nolui tacere.

66 PROPTER hāc aurium auiditatem theatra replentur.] Hoc explicant eiusdem luculenti versus ex Menippea κενοδοξία, περὶ φθόνου,

Vos in theatro, qui voluptatem auribus
Huc aucupatum concurristis domo:
Adeste, adeste, quæ ferámque ignoscite,
Domum vt feratis è theatro literas.

57 POST autem conuentionem habet.] Lege ex veteri codice *Postante*. Nam ita componebāt præpositiones veteres, vt inante, & similia. Quod non monuissem, nisi aliter vidissem placuisse Adriano Turnebo nostro.

IN LIBRVM SEXTVM.

72 TESCAQVE me ita sunto.] Sine vlla prorsus dubitatione hic legendum est: *Templa tescáque incita sunto, quaad ego castè lingua nuncupauero.* Nam ex his corruptis, me ita, egregiè incita corrigi quis nō videt? Tesca seu templa, sunt promota vsque ad suos fines, ita vt vlterius promoueri non possint. Antiqui enim fines seu terminos, quos amplius promouere non est, incitos vocabant. Et qui eò rerum redacti erant, vt nullum certum rerum suarum consilium capessere possent, ad incitas redacti dicebātur. Vbi subaudiendum lineas. Metaphora enim à ludo duodecim scriptorum. nam quum ad vltimam lineam promoti erant calculi, tum is cuius intererat, ad incitas lineas redactus, calculi verò ipsi inciti dicebantur. quod annotat Isidorus. Apud Græcos alia erat tabula calculorum. quippe quinque linearum. Itaque nō in vltimis lineis erāt inciti calculi, sed in media. Quare cùm alteruter ex lusoribus ad incitam lineam cogeretur, tunc mouebat calculum ab ea-

dem media linea, hoc dicto, κινῶ τὸν ἀφ' ἱερᾶς. nam linea illa vocabatur ἱερά. Plautus Pœnolo,

--tacitus tace modo.

Profecto ad incitas lenonem rediget, si eas abduxerit.

Quin prius disperibit, faxo, quàm vnam calcem ciuerit.

Caue calcē hîc pro ea parte pedis accipias quam Græci πτέρναν vocant. calcem enim vocat hic calculum, alluditque ad prouerbium, quod vsurpauit. Et ita Lucillius,

Naumachiā licet hæc, inquā, alueolúmque putare, &

Calces.-- Nam calces hîc calculi, manifesto. Festus, *Calces*, inquit, *qui per deminutionem vocantur calculi.* Vides ergo quomodo Plautus dixerit Ciere calces, κινεῖν τοὺς πεσσούς. Et ita hic locus, qui erat alioqui maximi momēti illustratur. Neque dubium est quin ita legendum sit, TESCA, TEMPLAQVE INCITA SVNTO, &c.

72 OLLA ver.] Olla veter, olim correximus. Et verissima est illa castigatio. Fuge à Turnebi fera arbore, & id genus aliis, quæ ipse, si viueret, nunc mutaret, certo scio.

72 CONCRECIONE.] Imò scriptū fuit, conrecione, deprauata illa scribendi cōsuetudine, qua Inicere, pro inigere, Subicitare, pro subigitare scribebāt. Conrecione, est córegione. Festus, *Conregione, è regione.* hoc est, vt Varro ipse interpretatur, Intra eas regiones qua oculi cōspicient. Nō enim solùm in effandis templis auguralibus, sed etiam in effandis finibus fanorum & ararū, regionum ipsarū termini cōcipiebantur, vt in dedicatione aræ Augusti Cæsaris Narbone ita præiuit verba Pōtifex, *Numē Cæsaris Augusti, patris patriæ: quādo tibi hodie hanc aram dabo dedicabóque, his legibus hísque regionibus dabo dedicabóque, quas hic hodie palam dixero.*

73 DIVISSE cluet.] *Cluet* legendum esse, facilè cognoscimus ex prisca scriptura, *Clauet.* vnde Turnebus *claret* maluit legere. Et hexametros cōstituit, quos tamen manifestò & videbat, & crediderat olim, persuasus à me, esse anapæstos. Quis tam cæcus qui illam anapæsticam coronidem non agnoscat, omniáque illa ex choro Philoctetæ Attii petita fuisse? Vnū addam, quod

eius δυναστείᾳ mollire poſſit aliquando. Producit enim illos cõmentitios hexametros ex Næuio. Atqui ſcimus Næuium nunquam hexametrum ſcripſiſſe. Punicũ bellum tantùm ſcripſit Næuius, itémque tragœdias & comœdias. Quid ergo? Ex Punico bello Næuii eos produxit? at Punicum bellum Næuii totum Saturnio carmine ſcriptum fuit. quod alibi diſputauimus. At ex tragœdiis & comœdiis? Nugæ. ne ipſe quidem Turnebus, ſi reuiuiſceret, comœdiæ vlli aut tragœdiæ illud genus carminis conuenire concederet.

73 CONTINVIS ſecepit ſpoliis.] Ita citauerat Varro, *Continuis ſex apti ſ.polis Græcum.* Nam quando notiſſimus erat locus auctoris qui citabatur, is ſingularibus literis, nõ integris ſcribebatur. Quod ferè ſemper fecerat Donatus in Terẽtium. Itaque ill ud ſ ſingulare, eſt, ſignis. Ex illo igitur ſ, & polus, fecerant ſpoliis. Et hæc vera eſt coniectura. Splendida in his anapæſtis eſt vocandi caſu, genere fœminino.

74 IN directo, VIII pedum, in anfractu, XVI.] Sanè ſi in directo ſunt VIII, in flexu erũt XXIIII. nam ambitus, vt notiſſimũ eſt, tres dimetiẽtes ſuas cõplectitur. Ita circulus, cuius dimetiẽs eſt octo pedum, in ambitu habebit XXIIII pedes cum ſeptima vna. Sed hîc Varro non de toto flexu (inquies) ſeu ambitu intelligit, ſed de dimidio. Ita ne hæc quidẽ quomodo defendam video. nam ſi directũ erit VIII pedum, flexuræ dimidium eſſe debet ſeſquialterum ad dimetientem ſuam, nimirũ XII pedum. Quare qua mẽte lex id dixerit, rationem iuriſconſultis diſquirendam relinquo.

74 Ἡ χθὼν Pythagora.] Mirũ eſt, id quod eſt mediũ in homine, per quod diſcernitur homo mas an fœmina ſit, vocari terram ſeu χθόνα à Pythagora, cùm tamen Pythagoras ipſe terram mediam vniuerſi eſſe negauerit. Quod patet ex loco Plutarchi à nobis olim adducto: item ex Ariſtotelis diſputatione libro De cælo, ſecũdo. Quare cõtra ſe hoc vtitur argumento. Nam ſi ſequitur Pythagoræ ſentẽtiam, ſanè vbi Pythagoras poſuit terram, ibi mediũ non eſt. poſuit autẽ in pudẽdis hominis: ergo pudẽda hominis non ſunt mediũ hominis. Nã Py-

thagoras negat terrã esse mediam mũdi. Quare frustra, vt dixi, hoc exemplo Pythagoræ vtitur Varro.

76 VT CONFERRE queant.] Ita habet prisca scriptura. Ex qua ego lego,

Vt conferre queant, rate mœrataque perite

Per liquidum mare eant sudantes atque sedentes.

Rate mœrata, hoc est murata. Nam muros ratis dixit Ennius, exẽplo Græcorũ, qui dicunt τοίχους τῆς νεώς. Porro versus isti Enniani, nisi fallor, loquebantur quomodo primùm Romani classem fabricare, & nauticæ rei dare operam cœperunt. quod contigit primo bello Punico, L. Valerio Flacco, & T. Otacilio Crasso, COS. vt refertur à Polybio lib. 1. Quãdiu igitur fabricabatur classis, Consules statuebant exercitum in terra sedẽtem, & docebãt quomodo hortatori parendũ esset, quomodo cõferenda nauis. quod nunc innuit Ennius. Sed pręstat Polybii verba proferre, vt & historiæ progressus intelligatur, & cõiectura nostra confirmetur. οὐ μὴν ἀλλ᾽ οἷς μὲν ἐπιμελὲς ἦν τῆς ναυπηγίας, ἐγίνοντο περὶ τὴν τῶν πλοίων κατασκευήν· οἱ δὲ τὰ πληρώματα συναθροίσαντες ἐδίδασκον ἐν τῇ γῇ κωπηλατεῖν τὸν τρόπον τοῦτον. καθίσαντες ἐπὶ τῶν εἰρεσιῶν ἐν τῇ χέρσῳ τοὺς ἄνδρας τὴν αὐτὴν ἔχοντας τάξιν ταῖς ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν πλοίων καθέδραις, μέσον ἐν αὐτοῖς στήσαντες τὸν κελευστήν, ἅμα πάντας ἀνάπιπτειν ἐφ᾽ αὑτοὺς ἄγοντας τὰς χεῖρας, καὶ πάλιν προνεύειν ἐξωθοῦντας ταύτας συνείθιζον, ἄρχεσθαί τε καὶ λήγειν τῆς κινήσεως πρὸς τὰ τοῦ κελευστοῦ παραγγέλματα. Quod verò ait Polybius, ἅμα πάντας ἀνάπιπτειν ἐφ᾽ αὑτοὺς καὶ πάλιν προνεύειν τὰς χεῖρας, idem Ennius retulerat VII Annali. ex quo & superiores quoque versus sumptos esse par est.

Poste recumbite, vestraq; pectora pellite tonsis. Et,

Pone petũt, exin referũt ad pectora tonsas. Quid enim aliud est quàm exercitatio Romanorũ adhuc rei nauticæ imperitorũ, de qua Polybius agit? Subiicit Polybius, ἄρχεσθαι καὶ λήγειν τῆς κινήσεως πρὸς τὰ τοῦ κελευστοῦ παραγγέλματα. Ex eodem Annali versus Ennii, qui Polybium ad verbum interpretantur, proferamus.

-- tonsam ante tenentes

Parerent, obseruarent, portisculi signum

Cum dare cœpisset- Qui enim κελευστὴς Polybio, is est portisculus Ennio. Apparet igitur, versus, quos postre-

mos citauimus, non multũ abfuisse ab iis, quos Varro hic profert: vtpote cùm eadem res in ipsis ageretur.

76 OMNIA adpatula] Iam, nisi fallor, ex vestigiis antiqui libri veram lectionem huius deprauatissimi loci eruimus, quam olim friuolis coniecturis indagabamus, *-omnia*

Dapatilia comisse Iani cusiones.

Duonus ceruses Diuius Ianúsque venit. Sunt autem duo versus Saturnii, quo genere conscriptum fuit carmen saliare. Neque enim ante tempora Ennii aliud genus carminis tractarunt Romani. Nam Liuius Andronicus prosa oratione, non versibus scripsit Odysseam. Illa autem vox *omnia* in primo versu, non est ipsius versus. fortasse est præcedentis. *Dapatica*, & *dapatilia* veteres vocabãt omnia opipara. *Comisse*, est comedisse, ab eo quod comest, nõ comedit dicebant. Comisse igitur, quod postea comesse. Neque aliter inuenitur apud Plautum. *Duonus ceruses*, est prisca lingua, bonus creator. Nam Cerus in carmine Saliari erat creator. quod alibi notamus. vt à gnarus, factum gnarures, quo Plautus vtitur: & Ausonius,

Non promus instans, non arator gnarures. ita à Cerus factum cerures quod veteres dicebant per s, Ceruses. Et hoc est quod hìc disputat Varrò. *Diuius* & *Diuianus*, qui postea Ianus. vt Diuia & Diuiana, quæ postea Iana & Diana, auctore etiam eodem Varrone. *Cusiones* sunt Curiones, nempe ii qui curialia sacra faciebant. hìc verò etiam pro ministris sacrificiorũ, vt sæpe.

76 QVONIAM cinoras.] Legendum omnino, *Quoniam Caron eas faciebat nuptias.* Caron, prout tunc sine aspiratione scribebant, est Charon. Quid igitur argutius hoc epigrammatio? Quòd decrepito decrepita nupserit, Charontem eorum fuisse pronubum & auspicem, ait Manilius.

78 PLATON in quarto.] In τετραλογίας libros Platonis à criticis digestos fuisse notissimum ex Laertio, scriptore eruditissimo. Iste vero dialogus, quem citat Varro, est quartus primæ tetralogiæ. Ita & poetarum tragicorum dramata digerebant iidem critici.

vt Æſchyli Agamemnon, Choëphori & Eumenides, ſunt τριλογία: quia eiuſdem argumenti. Et poetas τετρα-λογίαις, aut τριλογίαις in ſacris certaminibus vincere ſolenne erat. Plurimúmque laudis reportabat qui τετρα-λογίᾳ vicerat: quanquam & ſingulari quoque dramate viciſſe, non ignoramus.

79 LVCAM bouē.] Fortaſſe & ſcarabæi illi, quos vulgo in Gallia ceruos volantes vocamus, Lucæ dicti ſunt, non Lucani, vt eſt ſcriptum apud Plinium lib. XI, cap. XXVIII. Nam ait Lucanos vocari à Nigidio. Quanquam, vt verum fatear, idem puto eſſe Lucam & Lucanum, quicquid refragetur Varro. Nam Lucana armenta maxima & validiſſima olim in Italiá fuerunt teſte etiam Lucillio:

Quem neque Lucanis oriundi montibu' tauri
Ducere protelo validi ceruicibu' poſſent. Quomodo Λευκανοὶ βόες olim pro magnis apud Græcos, ita & Lucæ apud Romanos. Nã primis tēporibus videntur Lucas nō Lucanos populū ipſum dixiſſe. Quod autē opponit Varro, vrſos non dici Lucas, ſed Lucanos, fruſtra eſt. nam etiam ſine adiectione vrſus dicitur. at bos, cùm ſignificat elephantem, non ſine adiectione dicitur. Nam dicitur bos Luca.

80 AB ANCISV.] Vetus codex, *ambeciſu.* ita reponito.

80 THVNNO capto.] Fortaſſe hic verſus non cōiungendus cum ſequentibus. Nam non eſt hexameter. vt legendum ſit,

Thunno capto coruum excludendum foras. videtur enim prouerbiale fuiſſe antiquis. Amphis comicus:

Ὅστις κορακῖνον ἐσθίει θαλάττιον
Γλαύκου παρόντος, οὗτος οὐκ ἔχει φρένας.

87 HEV QVA cauſa.] Scribe:

Eheu qua cauſa fortuna infeſta premis me. Scripſit enim epigrammatia & elegidia poeta ille.

90 AVCTOREM Cæciliū.] Vetus lectio *Acciliū.* lege *Atiliū.* Is eſt qui plures fabulas è Græco cōuerſas in ſcena Latina docuit. de quo ſuperi' meminit, & Porcius Licinius in iudicio poetarum de eodem dixerat.

Ferreum ſcriptorem opinor, verùm exſcriptorẽ tamen,
Vt legendus ſit-- Putat ferreũ ſcriptorem, ſed tamẽ verum, & fidum interpretem, vt dignus eo nomine ſit qui legatur. imò iocoſè exſcriptorẽ vocat, qui nihil de ſuo ederet, ſed aliena omnia, & ad verbũ è Græcis expreſſa. quod genus interpretandi ridiculum eſt, & liberali homine indignum. Verſus Licinii ita legendi ex veteri codice apud Cic. 1 de Finibus.

IN LIBRVM SEPTIMVM.

95 QVAEDAM priora, quædã poſteriora.] Verba Ariſtotelis: ἔστι δὲ εἷς πρῶτος λόγος ἀποφαντικὸς, κατάφασις, εἶτα ἀπόφασις. οἱ δὲ ἄλλοι πάντες συνδέσμῳ εἷς.

97 IONAM.] Suſpicor *Ionem* legendum. i. Ἴωνα. Alioqui ſi legis Ionã, erit Ἰωνᾶς ἀπὸ τοῦ Ἴωνος. vel Ιονᾶς ἀπὸ τοῦ Ἴονος. vt Ἀρτεμᾶς ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμιδώρου.

100 LIBERALIA, & muliebria.] Legendum *virilia* & *muliebria.* nam ſcripſerat librarius birilia, vnde factum liberalia.

104 NOMINANDI.] Magis placeret *denominandi.* Intelligit enim quæ παρωνυμικῶς dicta ſunt.

104 A SESSIONE ſediculum non eſt.] Tamen apud Feſtum reperias ſediculum dictum pro ſede. Quanquam, vt verum dicam, legendum videtur *ſediculum* ὑποκοριστικῶς, à ſede.

107 NAM dicunt ab alaco alacus.] Suſpicor legendum eſſe, *ab Alauda alaudas.* Ergo declinantur. Id quod volebat probare nunc Varro.

108 E BREVI Melicerte.] Atqui Μελικέρτα potiùs facit. quod non erit e breue. Nam pone eſſe per η. quis vnquam vidit η breue? Sanè quid ſibi voluerit Ariſtarchus, neſcio. Hoc repetit alibi Varro.

IN LIBRVM OCTAVVM.

117 NONNE in cælo.] Interrogandi notæ, quæ hic interiectæ ſunt, totum ſenſum perturbant. quin & Varronem ſphæræ ignarum conuincerent. Eſt autem

longo satis ambitu contenta periodus, quæ ita legenda est: *Nonne in cælo vt ab æquinoctiali circulo ad solstitialem, & hinc ad septentrionalem diuisum, sic contrà partibus partibus item à bruma versum contraria parte non quantum polus superior, abest inferior ab eo quem antarcticon vocant astrologi, & is ad brumalem?* Ita debebat dicere, abest ab eo inferior, quem antarcticon. Ab eo, scilice ἰσημερινῷ.

118 CVM omnes animæ hominum sint diuisæ in octonas partes.] Hæc diuisio Stoica est: Varro autem ei sectæ addictus fuit. Laertius de Stoicis: μέρη δὲ ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ. τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν σπερματικοὺς λόγους, καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ λογιστικόν. Meminerũt & alii multi. Quin & orationis diuisio, quę sequitur, est & ipsa quoque Stoica.

120 LANA Gallicana.] Intelligit Parmensem lanam. Martialis:

Velleribus primis Appulia, Parma secundis
Nobilis: Altinum tertia laudat ouis.

128 VINVM, quod Chio] Vinum Chio, vinum Lesbo, est Græcanicè dictum, οἶνος Λεσβόθεν, οἶνος Χιόθεν. & apud Plautum Hospes Zacyntho. Ζακυνθόθεν.

131 SIC IN vocabulis casuum.] Continua cum sequentibus, *sic in vocabulis casuum possunt item fieri.* Alioquin obscurissima erat sententia.

131 QVOD nonnunquam apud poetas inuenimus factum.] Quod deest in fabula, sæpenumero expletur à grege: qualia sunt illa:

Ne expectetis dum exeant huc. intus despondebitur:
Intus trasigetur, siquid est quod restet, &c. Versiculus igitur qui adducitur ex Næuii Clastidio, videtur idem suppleße, quod in actibus aut diuerbiis deerat.

131 ALTERA plagula sit angustis clauis.] Clauus erat plagula quæ ab humeris in pectus dimittebatur, vt erat ἐπωμὶς Græcorum. ea clauis quibusdam cõsita erat, in senatoribus quidem, latioribus, in equitibus, angustioribus. Propterea tota plagula ipsa vocabatur clauus. Nonius, *Patagium*, inquit, *aureus clauus qui preciosis vestibus immitti solet.* Nam patagium erat

honestis matronis, quod clauus viris. Et ipsum ἔτυμον declarat. Nam patagium dictum, quòd quibusdã quasi maculis & næuis inspersum erat. πάταγος enim, nisi fallor, est morbus pestilens, quo correpti qui moriuntur, nullum indicium morbi relinquunt aliud, quàm næuulos in parte corporis. Quocirca in Gallia vocant *Tac*, hoc est maculam, vel næuum. Ab ea similitudine à clauulis, qui tanquã næui in plagula sparsi sunt, dicitur patagium. Apud Festum tantùm legitur, *Patagus genus morbi.* Nam ita dictum puto, quia eo subitò veluti perculsi & stupefacti commoriuntur homines.

132 HOC ab ære æneáq; libra.] Scribendũ maiusculis literis, à quo dicimus assem tenentes: HOC AB AERE AENEAQVE LIBRA. &, MILLE AERIS LEGASSE.

134 QVOD quisque caput.] Ita hæc distinguenda sunt, *Quod quisque caput persẽderit sequi, debet eius consequentias casus in declinando facere: at non, cum dixerit recto casu Alcæus, &c.*

IN LIBRVM NONVM.

143 NESTOCLES Parmenisius.] Legendum, *Mnestocles, Parmensiscus.* Nam Μνηστοκλῆς est nomẽ Græcum: de quo tamen nihil reperio. de Parmenisco autem, satis constat eum fuisse nobilem grammaticum. ac aliquando citatur ab Hermolao Stephani ἐθνικῶν mutilatore.

151 ALII AB Aristarcho.] Græcanicè, καὶ ἄλλοι οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀριστάρχου.

158 VT SCALA, falera.] Non in fœminino quidem dicitur singulari, sed neutro dicitur, vt Falere apud eundem Varronem De re rustica.

IOSEPHI SCALIGERI

NOTAE AD LIBROS M. Terentii Varronis De re rustica.

AD LIBRVM PRIMVM.

INDICABO à quibus ſcriptoribus reperias.] Non dubium eſt quin mẽdum inſit in hac lectione, quæ M. Varronis elegantia & nitore indigna eſt. Barbariſmus enim eſt, Reperire ab aliquo. neque vllus vnquam primæ claſsis auctor ita locutus eſt. Sed & vetus ſcriptura, ita vt eam nobis indicauit doctiſſ. P. Victorius, auget mendi ſuſpitionem, cùm ea non leuiter à vulgari diſcrepit. Habet enim: *Indicabo à quib. ſcriptorib. reperitas.* Ego nulla dubitatione lego, *reperites.* Reperitare eſt reparare. Quæ, inquit, in noſtris libris deerunt, quæ deſideres, ea ex quibus ſcriptoribus ſupplere, ac reparare poſsis, oſtendam. Ignorantia priſcæ Latinitatis non paucas maculas inſperſerunt hiſce elegantiſſimis libris imperiti librarii. Nam duo hic ſunt ἀρχαϊσμοί. Primus eſt, frequentatiua forma verbi, qua libentius vtebantur veteres. vt apud Catonem Dolitare pro Dolere: & eiuſmodi tum apud eundem, tum apud alios veteres, præſertim Plautum, infinita. Alter eſt in commutatione literæ. Nam non Reparare ſed Reperare dicebãt. Exempla occurrunt apud veteres ſcriptores: vt apud Gellium Præperare, non Præparare, lib. x, cap. x I, *Nanque in properatu rei ruſticæ, per tempeſtates pluuiáſque cùm otium eſt, maturari poteſt.* Vetus ſcriptura habet *Praeperatu.* hoc eſt Præparatu. Nam ſanè *Properatu*, quod vulgo excuſum eſt, nihil ad rem. Sic quam poſtea Sup-

param vestem, prius Supperam vocabant. Sic apud Petronium, *Vitellio piperato opiperatam*. Alii dicerent Opiparatam: & Opiparum, non Opiperum. Sed in hoc, dices, nō versantur opes aut vectigalia populi. At quod tibi leue videtur, id etiam inuenies in iis auctoribus penes quos sunt nō opes solùm sed etiā salus populi. hoc est, apud iuris auctores. Nam apud Paulum, l. III, D. de supell. leg. ita legitur, *Lecti etiam inargentati, culcitæ, toralia imperia, vasa aquaria*, &c. Hoc est, imparia. Imparia seu vasa seu toralia, in supellectile familiari sunt, quæ paterfamiliâs sibi seruat præter ea quæ sunt quotidiani vsus. Sic Cato trapetes impares esse oportere præcipit. hoc est, præter illos quorum quotidie vsus esset. vt si in illis quotidianis aliquid fractum sit, aut aliquid reficiendum sit, ea præsto sint quæ in illorum locū sufficiātur. Trapetes, inquit, bonos priuos impares esse oportet. Id est, Oportet esse vnos trapetes præter illos quotidianos in singulis torcularibus. Paria enim vocari debent quæ habentur quotidianæ vsioni: imparia ergo, quæ præter illa adhibentur. Propterea alibi, quæ debebat vocare imparia, vocat superuacanea. vt Tit. XII, Præla tēperata quinque: superuacanea tria. Item ibidē, Suculas quinque, superuacaneam vnam. Et ita in aliis apud eundem Catonem annotabis. Nam superuacanea ibi nihil aliud est quàm quod alibi dicit Imparia. Ergo iurisconsultus addit Imparia, ne tantùm ea quæ in vsum quotidianum insternerentur, comprehenderet, sed & ea quoque intelligeret quæ aliquādo ad eosdem vsus depromi possent. Nam proculdubio ibi Imperia est Imparia, vt diximus.

5 HOSCE IPSOS vtiliter ad VI libros redegit.] Vtiliter est vulgatiss. verbum iuris hîc. Nam ius vtile prætorium est, & opponitur legitimo. Sic infra, Vtiliter excipere. Elegantissimè igitur transtulit ad correctionem Diophanis.

7 SI NON diffinderē meo insititio somno:] Hāc restitutionem, vt & alias innumeras, in hoc auctore, ex illo peroptimo exemplari debemus eruditissimo Victorio. Et dixit Varro diffindire diem somno insititio,

vt Æſchylus ἐντέμνειν ὕπνου ἀντίμολπον ἄκος. Ait enim in Agamemnone Ὕπνου τόδ᾽ ἀντίμολπον ἐντέμνων ἄκος, *Diſſindo ſomnum carmine inſititio.* Non quòd ἀντίμολπον ſit inſititium: ſed referendo ad illud ἐντέμνων. Ei enim quaſi è regione reſpondet.

8 VBI POMA væneunt contra auream imaginem.] Nemo meritò de hac lectione conqueri poterat, niſi optimum exemplar longè aliam præ ſe ferret. Habet enim, *Vbi poma veneunt contra aurum imago.* quæ quanuis deprauata eſt, tamen retinet veſtigia priſtinæ integritatis. Nam profectò ita ſcripſerat Varro: *Vbi poma veneunt contra aurum, id eſt magno.* Sed nondum perpurgatus eſt locus iſte. Nam illud, *id eſt magno,* eſt gloſſema & interpretamentum quod margini, vt fit, appoſitũ, in textum irrepſit. Nam qui hoc nõ vulgare genus dicendi, quod eſt, vęnire contra aurũ, interpretari voluit, annotauit id perinde eſſe, acſi diceret, magno vænire. & verum eſt. Nã ita veteres ſemper ferè dicebant, metaphora à lance momentanea, in qua appendebatur æs. Nam quod præponderat, id contra eſſe, hoc eſt ἀντιῤῥέπειν, dicebant veteres. Inde ęs contrarium vocabant, æs graue, auctore Feſto. Scilicet, ἀντίῤῥοπον. Itaque apud Strabonem quod eſt, πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτροῦν, id Latinè vertere debes, auro contra luere, vel contra aurum. Græci ad verbum, χρυσοῦ ἀντισταθμᾶσθαι, ἀντισηκοῦν, ἀντιτιμᾶσθαι. poetæ ἀντερύσασθαι. Theognis,

> Πιστὸς ἀνὴρ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθαι
>
> Ἄξιος ἐν χαλεπῇ Κύρνε διχοστασίῃ.

Hoc eſt, Amicus auro contra carus non eſt. Et Plautus, Talento contrà carus non eſt. Alcman, ῥέπει γὰρ ἄντα τῶ σιδάρω τὸ καλῶς κιθαρίσδεν. Id eſt, Ferro præponderat, egregiè fidibus canere. Nam apud Plutarchum in Lycurgo, vbi hæc verba Alcmanis producuntur, malè legitur ἕρπει pro ῥέπει. Eſt enim (vt dixi) metaphora à ſtatera, ſeu lance momentanea. Plauti verò teſtimonia citare, quoties hoc genus loquendi vſurpauerit, ſuperuacaneum puto: cùm ea vnicuique, qui vel mediocriter Plautum triuerint, obuiam occurrant. Producam autem locum veteris comici Trabeæ

ex fabula Harpace, vbi hoc loquendi *genus* vſurpatur, tum propter ſentẽtiæ elegantiam, tum etiam quia nondum vulgo noti ſunt,

Here, ſi querelis, eiulatu, fletibus,
Medicina fieret miſeris mortalium,
Auro parandæ lacrumæ contra forent.
Nunc hæc ad minuenda mala non magis valent
Quàm nenia præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ conſilium non fletum expetunt.

Quis enim tam auerſus à Muſis, támque humanitatis expers, qui horum publicatione offendatur? Quòd ſi hi placent, non grauabor & alios eiuſdem notæ, ſed alîus poetæ, adhibere, qui tanquam ſuperiorum gemini & germani ſunt. Sunt autem Accii, veteris ac grauiſſimi tragici, ex OEnomao,

Nam ſi lamentis alleuaretur dolor,
Longóque fletu minueretur miſeria,
Tum turpe lacrumis indulgere non foret,
Fractáque voce diuûm obteſtari fidem,
Tabifica donec pectore exceſſet lues.
Nunc hæc neque hilum de dolore detrahunt,
Potiúſque cumulum miſeris adiiciunt mali,
Et indecoram mentis mollitiam arguunt.

Qui verſus hactenus latuerũt, eóſque nunc primùm in vulgus publicamus. quorum priores Trabeæ, mihi ad verbum è Philemone mutuati videntur: qui eandem ſententiam ad verbum extulit,

Εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῖν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον,
Ἀεί θ' ὁ κλαύσας τοῦ πονεῖν ἐπαύετο,
Ἠλλαττόμεσθ' ἂν δάκρυα, δόντες χρυσίον.

Nã tertius verſus ad verbũ redditur tertio Trabeæ,

Auro parandæ lacrumæ contra forent.

Fortaſſe de hoc nimis. Illud quod in manu eſt agamus. Hic eſt, inquit, ille, qui non ſolùm vberrima pomaria habet, ſed etiam in eo loco habet vbi poma contra aurum væneunt, vel auro contrà cara ſunt. Vbi, obſecro, tam carè vænibant? in ipſa ſacra via: de qua loquitur. vt in epigrammate,

Quæque tibi poſui tanquam vernacula poma,

De sacra nulli dixeris esse via.

Ouidius,

Rure suburbano dicas tibi missa licebit

Illa, vel in sacra sint licet empta via.

Atque de his hactenus. vt appareat manifestò qualem facem nobis alluxerit optimus ille codex Victorianus ad huius loci tenebras discutiendas.

8 NAM non modò ouum illud subl.] Spatia curriculorum in circo ouis notata esse, adeò vulgo tritú est vt exemplis nó indigeat. Id enim notú est ex Liuio, Isidoro, Cassiodoro, aliis: & prętter alios ex Dione: cuius verba sunt hęc in vita Augusti, κἀν τῷ περιδρόμῳ σφαλλομένους τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὸν τῶν διαύλων ἀριθμὸν ὁρῶν, τούς τε δελφῖνας καὶ τὰ ᾠοειδῆ δημιουργήματα κατεστήσατο, ὅπως δι' αὐτῶν αἱ περίοδοι τῶν περιδρόμων ἀναδεικνύωνται. Ludit igitur facetissimus senex ex ambiguo. Nã cùm Semẽtiuę ferię essent, & cõsequẽter ludi Circenses, quibus cõfectis epulum publicum ab ædile in templo Telluris præbebatur: dubitanti Stoloni num cœna comesa esset, quòd ædilem à quo inuitati erant, non videret: respondet Agrius, Neque ouumi illud, quod indicat extremum extremi actus Circensis curriculum, sublatum est: neque illud ouum vidimus quod solet esse cœnę primum. Vel, Neque vltimũ Circensium ouum vidimus, neque primum cœnæ. Nam ouorum figuris sublatis, confectum erat Circense spatium, & ab ouo cœna incipiebatur. Quod non paucis veterum auctorum locis confirmari potest. Cicero, Ego ad ouum integram famem affero. &,

-ab ouo ad mala.

Et idem Varro Endymionibus, *Discumbimus mussati: dominus maturo ouo cœnam committit.* Non enim tantùm hoc loco Varronis illustratur noster hic obscurus locus, quòd eundem morem indicat: sed etiam quòd eadem metaphora vtitur, confirmatur. Nam quòd hìc est Cerialis pompa, hoc ibi est cœna, propter fercula. Ita vocat cœnã ædilis, in qua fercula epulatum adferuntur, vt in põpa Circensi, imaginũ. In illo loco verò quem iam produximus, committi cœnam facetè dictum, & ipsum quoque à metaphora ludorum Cir-

gensium: qui dicũtur committi, cùm factiones quadrigarum è carceribus emittuntur. Ergo cerialis pompa, vt dixi, nihil aliud quàm cœna.

9 AD te enim rudem.] Ἀρχαϊσμός. Ad te, pro, penes te, apud te. Metaphora à gladiatorum magistris, penes quos erat rudis, qua emeritos gladiatores donabant. Per rudem igitur ius lanistæ intelligit. hoc est, ius præscribendi & dictãdi leges gladiatoribus. Iuuenalis, *Scripturus leges, & regia verba lanistæ*. Cic. 11 Antoniana, *Qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditaret.* Hic igitur sumitur translatitié.

11 QVAM argentifodinas.] Lego, *Quam arenifodinas.* Postea confirmatur ex iis quæ sequuntur: *Sed vt neque lapidicinæ, neque arenariæ ad agriculturã pertinent, sic figlinæ.* Porro ad agrum non χρυσωρυχεῖα, non ἀργυρωρυχεῖα pertinent, sed cretifodinæ, arenifodinæ, & lapidicinæ. Sic & similis error olim in IIII de lingua Latina: vbi hodie ærifodinæ, in manuscripto est aretifodinæ: lego cretifodinæ. Arenam autem, & lapides metallorum nomine comprehẽdit, more Græco, quòd vtrunque eruitur è terra.

12 NAM huius pedes solent dolere.] Illud Dolere expungendum. Legi enim debet, *Nam huius pedes solent in fronte contrahere rugas.* Est enim iocus dignus Varrone. Et ita locutus est Horatius, *-ne sordida mappa Corruget nares.* Præterea inconcinniorem efficiebat sententiam. Sed fuit glossema margini adnotatum: nam Contrahere rugas nihil aliud est, quàm dolere.

25 CVM fracuit.] Vetus scriptura: *quod enim, quã recens quod confacuit, melius.* Quæ sanè optima est lectio, modò pro illo verbo nihili, *Confacuit*, reponas *Confracuit.* Vtpote, inquit, cùm melius sit, quod confracuit, quàm recens. Ad verbum, ἅτε δὴ τοῦ προσφάτου τὸ σαπρὸν κρεῖττον ὄν. accusatiuus absolutus, Atticé: *Quod enim melius:* id est, vtpote cùm melius sit. Plautus Pseudolo: *Hercle qui, vt prædicas, cauendũ est mihi abs te irato.* id est, vtpote cum cauẽdum sit mihi. *Confracuit* verò malui, quàm quod in vulgaribus *Conflacuit*: cùm illo significetur μαραίνεσθαι. Vitruuius, *Autumnali tempore*

maturitate, fructuum flaccescente fronde, μαραινομένων τῶν φύλλων. hoc verò significet τὸ συναπτῦναι· quo verbo, cùm de eadem re tractant geoponica, vtuntur.

25 SELLAS familiaricas.] Sellas familiaricas, τοὺς ἀφεδρῶνας. Et sellas simpliciter. Marcellus Empiricus: *Per vomitum & sellas.* Idem ponit Sedere, pro Niti. Vnde verbum Adsellare creberrimum apud Vegetium in Commentariis de re veterinaria. hoc est ἀφοδεύειν. vt lib. III, *Stercus durum adsellat.* in eodem: *Deinde sale & melle mistis, in anum infundes, vt adsellandi augeat voluntatem.* Et lib. I, *Si post clysterem, vel potionem, multum stercoris adsellatus ediderit.* Apud Catonem Titulo, *Villam ædificādam si locabis*, malè legitur *Cellas familiæ* pro *sellas.* Sunt enim sellæ familiæ, quæ & sellæ familiaricæ hîc dicuntur. Porro apud Columellam Cæsale quidam interpretantur τὸν ἀφεδρῶνα, παρὰ τὸ χέσαι. frustra. Legitur enim in omnibus veteribus Columellæ exemplaribus Casеale. Estque taberna Casearia (vt vocatur ab Vlpiano) vbi caseos reponebant, & fumos bibere instituebant. Hoc sentit Martialis, cùm ait,

Et Velabrensi massa recocta foco. Nam in velabro multæ Caseariæ, siue Casealia.

27 COLIT aliquot Corbulas] Lege cùm Nonio *cogit.* vt cogere vinum. Tametsi doctiss. Victorius improbat.

29 VITIS adsita ad olus.] Olus, id est brassicam. Non enim adferam ea quæ prodidere veteres de vite: eam scilicet brassicæ adsitam inerticulam fieri: cùm ea vulgo satis nota sint. Illud verò non passim obuium: olus κατ' ἐξοχὴν brassicam vocari, vt hic. Et in Moreto, *Hic olus, & late fundentes brachia betæ.* Item Plin. libro XXVII de anagyro, cùm ait, *flore oleris.* Dioscorides enim, vnde accepit, prius dixerat, ἄνθος κράμβῃ ἐοικός. Idē lib. XXIX de iure gallinacei, *Cum olere marino.* Dioscorides, ἕψεσι δὲ συνέψουσι καὶ κράμβην θαλασσίαν. Sic & piscem pro lupo dicebant. Varro rerum humanarum lib. XI, *Ad victum optima fert ager Campanus, frumentum Falernus vinum, Casinas oleam, Tusculanus ficum: mel Tarentinus: piscem Tiberis.*

30 ET more incolarum.] Abutar otio meo, si pluribus de huius loci vitio contendam: qui tamen nullo pene negotio ex veteri lectione restitui potest. Ea ita habuit: *Et in eo eorũ è nouitiis reliquisitio ad priorem dominum quid factitarent*. Puto legendum, *Et in eo eorum è nouitiis reij, quis itio ad priorem dominum: quid factitarent*. Vtrum ad agriculturam sint dociles, necne, coniectura, inquit, duci potest ab iis qui immeditati & imparati ad opus vocabuntur. Tunc enim ex illis, quinam operam in numerato habebunt, facilè intelligi poterit. Nam *imperatis* hîc, est imparatis: vt suprà, *reperitare*, pro reparitare. Præterea, inquit, non solùm periculum faciendum est in illis qui operis rustici non ignari, tamen inopinatò ac imparati ad specimẽ operæ suæ edendum prouocantur: sed etiam in illis qui inter illos rudes adhuc sunt. nam in superioribus, extemporaneum, in istis, docile ingenium requiritur. Imperatos rerum vocat, vt postea nouitios rei. sed ἀρχαϊσμὸς est reij pro rei. Ita enim ferè semper scribebãt, quòd primam in ea voce producerent: vt videmus apud Lucretium. Et apud Marium Victorinum versus Plauti ex prologo Militis ita legitur,

Magnai reïpublicai gratia. Quod commentum quare sibi adscriberet Gabriel Faernus, caussæ nõ erat. Quod sequitur, *Quis itio ad priorem dominum, quid factitarent*, duos habet ἀρχαϊσμούς. Primus est in genere, *quis itio*, pro, quæ itio: vt, *Quis tu es mulier*, &c. alter est, quis, aut quæ itio: de quo postea. Deinde, inquit, videndum an sæpius ad priorem dominum eant, ad opus faciendum: & quid apud eum factitarent, cessitoréſne an labori intenti fuerint. Nam sanè, qui crebrò ad eundem dominum commeant, argumentum est, eorum sedulitatem domino satis spectatam esse, qui eorum opera toties vti velit. Quis itio, est frequentissimus loquẽdi modus comicis, ac veteribus Romanis, vt, *quæ tibi huc ventio est*? hoc est, Quare huc venisti? Item, *quæ illam tibi tactio est*? & similia.

30 QVI literis aliqua sint humanitate imbuti.] Illud literis, est glossema. nam literæ & humanitas apud

veteres idem est: quippe qui παιδείαν semper humanitatem sint interpretati. Cicero v de Finibus, *Sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus.* Varro, *Praxiteles, qui propter egregium artificium nemini est paulum modo humaniori incognitus.* Humaniori, πεπαιδευμένῳ. Vide Gellium.

30 FACILE enim his, quàm minoribus natu.] Vetus scriptura integra est. ideóque vulgatæ, quæ inepta est, præferenda: quæ ita in illo optimo codice Victorij cõcepta fuit: *Facile enim ij, quàm minore natu sunt dicto audientes.* Et hic quoque vetustatis charactéres duo. Nam ij pro ei. Et ἐναλλαγὴ numerorum, quæ frequentissima est in hisce libris. Vt infrá: *Non solùm enim,* inquit, *debere imperare, sed etiam facere, vt facientem imitentur.* Nam facientem singulari dixit, cùm id referatur ad plurale *peritos.* Sed & multa talia in hisce libris reperies. Mens Varronis hæc est: Facilius, inquit, tali & eiusmodi præfecto sunt dicto audientes, quàm alij cuiuis minore natu. Nam Latinè dicitur, Frater maiore aut minore natu. Et minore natu, hìc est dandi casu, Ei qui est minore natu.

31 AD iniiciendum voluptatem.] Tota hæc periodus ex veteri scriptura reconcinnanda est. *Inijciendum voluntatem præfectorum aliquo honore habendo, & de operariis, qui præstabunt, aliquos.* Tantùm perperam scriptum fuit voluptatem pro voluntatem. Adhibendum est calcar, inquit, nõ solùm si præfectorum aliqua habeatur ratio: sed & si ex ipsis operariis prestantiores qui erunt, honore afficiantur.

31 OPILIONEM vnum.] Opilio, vox magnæ Græciæ. ὀϊπόλος, vt αἰπόλος. ὀϊπολίων, opilio.

32 QVOD Cato si voluit.] Hunc locum non tam miror corruptum esse, quàm à diligentissimo Victorio prætermissum. Sed, vt video, satis habuit eruditus vir tantùm scriptæ lectionis rationem reddere. Nam ita Varronem scripsisse non dubito: *Quod Cato si voluit, vt debuit, vti proportione: ad maiorem fundum vel minorem addere vel demere: extra famil'am debuit dicere villicum.* Nam ad maiorem fundum vel minorem ad-

dere, vel demere, hoc vocat vti proportione.

32 SIN eſt ita diſſimilis.] Ita totú locum legito, *Sin eſt ita diſsimilis ut totus arari non poſsit, quòd ſit confragoſus, atque arduis cliuis.* Secuti ſumus lectionem priſcam. Et fecimus Quod ſit, cum ea habeat, Quòd ſi. Et *arduis cliuis* ex eadem reperimus.

33 IN agro Liguſtico.] Scribimus ex veterum librorum auctoritate, *Liguſco*, vt alibi ſemper apud Varronem haud aliter ſcriptum monet P. Victorius. Nam Liguſci, vt Etruſci. Eadem quippe analogia, Liguria, Etruria. Et Etrures potuit eſſe vt Ligurẽs. ſic & Megaribus dixit Plautus, & Illures. Nam vt Λίγυες Græci, ſic ὄθρυες, Etrures, vbi o in e mutatum more illo Romanorum antiquo: Apello, pro Apollo, Elera pro Olera, hemonem pro hominem. Nam veteres Pelaſgi qui inſederunt in Italia, ita vocarunt nobilem partem Italiæ montoſam (ὄθρυες enim montes) vt τὴν πεδιάδα Campaniam. καμπὸς enim eorum vox priſca, vt alibi annotamus. Sic Hernicam, aſperam, vt in Græcia τὴν Τραχῖνα. Sic oppoſitam oriẽti Apuliam, ἀπειλίαν, ἀπουλίαν. εἵλη enim Sol. vt inde facilè poſſis agnoſcere veteris Græciæ veſtigia. Sic in ipſa Apulia qui indigenæ non erant, vocati Metapij. ἄπιοι enim opponuntur τοῖς ἰθαγενέσι. Eodem modo in Etruria vocarũt Vmbros. Ea enim vox apud veteres ſignificabat ſpurium. Vnde apud Plinium inſititium quoddam genus ouium Vmbri dicuntur: vt apud Græcos ὀμβρίκαλοι. ſed Ibrúmne an Imbrum, an Vmbrum dicas, nihil refert. In veteri gloſſario, Imbrum, ἡμίονον, πρόβατον. Itẽ Iber, ἡμίονος. Ab eo certè Ibridas ſpurios vocarunt. Vt & Galli eoſdem vocabulo illo dicũt quo venatores nominant canem Lyciſcam. Nam Ibrida non eſt παρὰ τὴν ὕβριν, vt volunt primæ notæ grãmatici. Sic αὐτόχθονας opicos vocarunt. Nam *Terra Pelaſgis*, ἄπις, *& Ops Latio*, vt in Cõiectaneis monuimus. Porro ridiculum grammaticorum Hetruria, quaſi ἑτερουργία. nam & de Liguria, λιγουργία poſſet dici eodem modo. Et ita de aliis.

34 NEQVE minoris trimos.] Mirum genus loquendi. hoc eſt, neq; minoris quàm trimos. Sic ſuprà:

Neque enim si minus C C X L *iugera oliueti colas.* Id est, minus quàm. Libro II, *Non plus triennium viuunt.* plus quàm triennium. Et de ouibus, *Ne minus habeamus in centenas oues hirtas singulos homines.* Id est, quàm singulos homines. Et de bubus, *Non minores oportet inire bimas.* Et de pauonibus, *Minores bimæ, non idoneæ.* quæ omnia compendiario dicta sunt. supplendum enim τὸ QVAM. sic Catullus,

--nanque amplius horam
Suffixum in longa me memini esse cruce.

Propertius libro II,

Et se plus vni si qua parare potest. plusquam vni. Et infrà, *Præter si aliter nequeas.* præterquam si.

35 DE indomitis quadrupedibus, ac pecore, faciundum.] Postrema vox faciundum delenda est, quæ irrepsit ex lemmate. *Si prata sunt in fundo, pecus non est, quid sit faciundum.* Nam ita scripserat Varro, *De indomitis quadrupedibus ac pecore: si prata sunt in fundo.* Vt suprà, *De familia: Cato dirigit.* Indomitas pecudes vocat. quarum domitationem (vt loquitur Cicero) non facimus, neque comprehenduntur τῷ ὑποζυγίων nomine, sed tantùm pecoris appellatione habentur. vt capræ, oues, sues.

37 QVAE cibi sunt maioris.] Rectissimè, vt & alia, hæc restituit P. Victorius. Nam arbores, seu plantas alias, vt olera, esurire dicebãt veteres. Vnde apud Theophrastum rusticorum prouerbium, τὰ λάχανα πεινῆν. Inde Plinius non absimile dixit lib. XVII. cap. II, *Imbres verò tum expetendi euidens caussa est, quoniam arbores fœtu exinanitas, & foliorum quoque amissione languidas naturale est auidè esurire. Cibus autem earum imber.*

37 CVM necdum siliculam cæpit.] Vetus scriptura, *Cum dominus siliculam cæpit.* Vox Dominus delenda est: itáque legendum, *Cum siliculam cæpit.* Iubet lupinum subsecare cum siliculam cæperit. hoc est, ὅταν ἀπολοβωθῇ, cùm in siliquam peruenerit. Sic Plinius de arboribus dixit, radices capere, τὸ ἀπορριζοῦσθαι. Sic Cato granum capere. *Si, inquit, macra erit, quod granum cæpit, ne serito.* Sunt enim rusticorum formulæ loquendi.

37 AD hominum victum, & sensum.] Eleganter sensum, ἀπολαῦσαι, ἡδυπαθεῖαι. Porro quę sequuntur, ita legenda: *Item illa quæ ad hominum victum, ac sensum delectationémque non pertinent, neque ab agri vtilitate sunt disiuncta, idoneus locus eligendus vbi facias salictum.* Nam salictum neque ad hominum victum, vtpote cùm nihil esculenti ferat, neque ad sensum, cùm inter ea numerari non possit, quæ vocantur Floralia, pertinere potest.

38 VALLOS, crates.] Valli hîc non χάμακες sunt, vt aliâs, sed λίκμοι, ἀποκοσκινικοί. Quod vero sequitur, *alio loco vt serat: vt* pro vbi, ὅπου. Catullus, *Vt conuenerat esse delicatos.*

38 DESITIS seminibus.] Desita semina sunt in agro surculario depositi malleoli. neque mendum est in hac lectione. nam Deserere, in terram deponere. Tibullus,

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in triuio florea serta lapis. Nam desertus & desitus idem, ab eadem origine.

39 NEQVE eas crescere.] Et sensus, & vetus scriptura iubet legere *eos.* Intelligit enim ordines cupressorum. Imponunt autem pro interponunt, Græcanicè, ἐπιθεῖναι. Non vult autem eos crescere vltra modum ridicarum.

39 NEQVE propter eas adserunt.] Vetus lectio rectè habet: *Neque propter eos vt adserunt vites.* Neque, inquit, propter eos ordines ita adseruntur arbores, vt adseruntur vites vlmis maritandis, quæ dicuntur propterea adsitæ vites. Compẽdiosè igitur suo more dixit, pro, Neque propter eos ordines cupressorum ita ponuntur vites, vt adseri solent vlmis. Hoc est, Non maritandæ sunt cupressi illis vitibus, sed interiiciendi ordines vitium, vt vites nõ adsitæ ad cupressos videantur, quemadmodum ad vlmos solent, sed vti cupressos scãdant, vt in rumpis & traducibus fieri solet.

41 PVTARI imprimis.] Veteres libri, *Putari in pratis.* legendum *putari vepretas.* Nam vipres pro vepribus dicebant, vt ego sæpe in veteribus manu scriptis

codicibus memini me legere. quod cùm multi librarii non assequerentur, pro Vipretas, In pratis scripsisse credibile est. Vepretam in fœminino & myrtetam pro vepreto & murteto dixisse annotat præter alios Priscianus. Atque adeò, vt nemo dubitet de hac castigatione, confirmatur ea Catonis auctoritate, à quo Varro hunc locum mutuo sumpsit: apud quem ita legitur, *Viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, spinas runcari,* &c. Sũt autem vepres ab Æolico dicti. Nam βρῶπες ipsis dicuntur, qui aliis ῥῶπες, vt βραδινὸν, βράκος, pro ῥαδινὸν, ῥάκος. Et Alexander Ætolus apud Macrobium dixit de Diana, βρυτῆρα ὀϊστῶν. hoc est, ῥυτῆρα. Sed transpositum puto, & ita legẽdum, *putari: circum vites ablaqueari: vipretas, radices quæ in summa terra sunt, præcidi.*

43 EX altera parte.] Totus locus fœdè interpolatus. Vetus lectio vera est, *Ex altera parte parit capreolum. is est coliculus viteus intortus, vt cincinnus. is enim vitis.* Hoc est, Is enim vitis cincinnus. isque est in vite, qui in capite humano cincinnus. Sequitur, *Quibus teneat id. qua serpit ad locum capiendum.* ἐναλλαγὴ generis, vt alibi. Nam nunc ad omnes cincinnos hoc pertinet, & est familiaris elegãtia Varroni. vt infrà de eadem pene re, cùm loquitur de vicia, *Quod item capreolos habet, vt vitis, quibus cum sursum vorsum serpit ad scapum lupini, aliúmve quem, vt hæreat, id solet vincire.* Nam τὸ id non respondet τῷ scapus. Præterea est mutatio partium ex pronomine in aduerbium loci, id, qua serpit. Sic infrà, de insitionibus, *Meliori genere vt sit surculus, quàm est quo veniat arbor.* Porrò Capreolum dictũ à capiendo, non magis mihi persuadebit Varro, quàm alia pleraque ab ipso perperam ἐτυμολογούμενα. nã lasciuia quadam propter teneritudinem ita dictus est: vt Græci nouellos ramos vocant μόσχους. Eadem lasciuia palmitem emeritum multísque annis induratum Draconem vocarunt: siue à squamoso & aspero cortice, qualis est draconũ cutis, seu à longitudine anguinea. Sanè Græci quicquid nouellum, vocant μόσχον. vt Homerus, — μόσχοισι λύγοισι. Latini idem retinuerunt. nam ab eo mani-

festo dictũ est Mostum: seu, vt nunc scribitur, Mustum. vt musta poma, musta ætas Næuio: mustũ vinum. Nam vt ab ὄρχος, hortus; sic à μόσχος, mustus. nam χ in t, & vicissim, mutatio est. vt Tarentini ὄρνιχας dicunt, quod alii ὄρνιθας.

43 QVOD citat aluum bubus.] Plinius libro XVIII, capite XVI: *Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato ocimum vocat, quo sistebant aluum bubus.* Vbi manifestò legendum *citabant.* Deinde subsequitur apud Plinium, *Id erat è pabuli segete antequam gelaret.* Quæ verba (vt & superiora) ex Varrone transcripta sunt. Sed illud *gelaret* non est nauci. Itaque legito, *antequam genicularet.* Nam si desecetur ex segete fabali, Varro vult id fieri ante quàm gignat siliquas. Plinius verò, quod de pabulo & farragine intelligit, vult desecari ante quàm in articulum perueniat seges. id quod dicitur Geniculari.

43 ID EX pabuli segete.] Vetus scriptura, *Ex fabuli segete.* Quæ confirmatur ex ipso Varrone, vbi dicit, *antequam genat siliquas.* Item ex Plinio capite XII & XVI, libro XVIII. Hic locus admonet me, vt insignem alium apud Catonem restituam. Titulo de fundo suburbano, vbi præcipit, mala vt serantur. *Eo lotium,* inquit, *aut stercus ad radicem addere oportet, vti stabilita mala fiant.* Quæ postrema verba cùm iam suspecta haberem, suspitioni meæ non parum momenti ex veteri lectione accessit. Ea habuit, *vti fabulim malorum.* legendum, *aut fabulium alarum.* Nam fabules alæ, sunt culmi fabales à veteribus dicti. Seruius grammaticus, *Nonnulli,* inquit, *propriè calamos lupinorum alas dici putant, vt AElius: ala ex lupino, surculi sine foliis. Cato in originibus, Alæ ex lupino. Memini tamẽ Varronem de lingua Latina alam culmum fabæ dicere.* Hactenus Seruius. cuius verba, quia nondum in lucem edita sunt, ex libro Danielis nostri citaui. Præcipit Cato stercus addere, aut fabales alas, quæ vicem optimi stercoris præstare possunt: quod testantur Geoponici Commentarii. in quibus hæc ex Varrone transcripta leguntur: τὴν δὲ ἀλμυρὰν (γῆν) ἐν ἀρχῇ χειμῶνος ὑπὸ τοῦ προηγουμένου κινήσας ἀρότροις, μικροῖς

ἀχύρεσι διαπάσαις, κάλλιον μὲν κυαμίνοις. Reliqua perlege, si placet. Nam acus fabale in sterquilinium ingerebant, vt simul cum aliarum rerum congestitia colluuie putresceret. Quod verò Cato ad radicem arborum acus fabale ingeri pręcipit, id frequēter quoq; in Geoponicis edicitur. vt, καὶ ἄχυρα κυάμινα παραβαλλόμενα τῷ στελέχει, ποιεῖ τὸ δένδρον καρποφορεῖν. Lucillii quoque versiculus per fabulum nihil aliud intelligit, quàm acus fabale,

Hic in stercore, humi, fabulóque, fimo, atque sucerda.

Sed antequam huic animaduersiunculæ finem faciam, duorum commonefaciendus es: primùm scripturæ. Nam fabulia dicebant illi veteres, non fabalia, vt semper in istis libris De re rustica. Deinde ἀρχαϊσμοῦ in loquēdo. nam dicit fabuliū alarum in genitiuo casu, cùm priùs esset accusandi casu vsus. Qui est vetus Atticismus quo prisci Latini sæpe vtuntur. vt Varro ipse horum commentariorum libro III, *Prope apponendum bene olentium herbarum.* παρεστηκτιον καὶ τῶν εὐωδῶν βοτανῶν.

43 CVM sit maturum.] Malo, *Cùm sit maturum.*

45 E TERRA ad ea obruenda.] Lege, *Necesse est terra adruenda puluinos fieri*, ex veteri scriptura. hoc est, adruendo terram: vt Lucillius,

Aggere in iaciendo si quo est vineis actis opus. Hoc est, in iaciendo aggerem.

47 QVARE cùm semina ferè quatuor sint generum.] Mancus locus, nisi intelligamus id semen quod primo loco dicitur, duplex: primum, quod prius quàm satum, natum: secundum, quod non prius quàm satum, natum. Aliter non erunt quatuor genera quæ ipse proponit.

48 NON enim galbuli.] Pro galbulis, seu galgulis (nam vtroque modo dicebant veteres) legendum censet globulis doctissimus Turnebus. Vide quàm sæpe specie recti decipiamur. Nam si globulos dixisset Varro, iam vsurpasset vocem etiam vulgo notissimam. Ergo non indigeret explicatione. quid enim globulus sit, id & pueris eo tempore notum fuisse certo scio. sed cùm ἐπεξηγήσει postea vtatur, cùm galbulos interpretatur, tanquam pilas corticeas: manifestò indica

vocem non omnibus notam se vsurpasse, quæ opus habuerit interpretatione. Præterea in glossariis veteribus quæ penes me sunt, ita legitur, *Galgulus baca*, πυρίω. Vides eandem vocē designari? Quid igitur opus erat eam mutare?

48 TERTIVM genus seminis.] Pessimè mulctatus locus. Vetus scriptura, *Quod ex arbore per surclos defertur in terram, si in humum demittitur, in quibusdam cum est videndum*, &c. Primùm pro *defertur* ego non dubito legere *desertur* (quanquam tolerabilis aliquatum est vulgata scriptura) vt superius dixit *desita semina*, pro taleolis, quæ in humum ex arbore depāguntur. Reliqua, quæ sequuntur vsque ad distinctionem, addititia sunt, vt solet. Nam qui interpretabatur illud, *desetitur*, apposuit glossema, *Si in humum demittitur*, Quod & in lege XII Tabularū apud Gellium cōmissum est. Nam cùm ita cōcepta primùm esset lex, *Post meridiem præsente ambobus litem addicito:* qui ἀρχαϊσμὸν, præsente ambobus, interpretari voluit, adiecit, *si ambo præsentes.* Sed totam legem explicabimus in Gellianis animaduersionibus. Idem probabimus rectè à nobis restitutū esse cum aliis quæ in illa lege deprauata sunt. Quod verò postea sequitur, *in quibusdam cum est*, est error errore cumulatus. Nam & id appositum erat margini ad indicandum in quibusdam codicibus illud non esse: verbi gratia illud interpretamentum quod iandudum in ipso textu inoleuerat. Nam ita primò annotatū fuit, *In quibusdam non est.* In quibusdam, scilicet codicibus. Deinde irrepsit in textum, & ita reconcinnatum vt legitur in Victoriano codice. Ergo ita scripsit Varro, *Tertium genus seminis, quod ex arbore per surclos desertur in terram. Videndum, vt eo tempore sit deplantatum, quo oportet.* Et sanè nihil aliud postulat sententia. Et ita infrà locutus est, *Quartum genus seminis, quod transit ex arbore in aliam. Vidēdum, qua ex arbore in quam transferatur.* Dixit autem surclos, vt Virgilius circlos,

—*suspende ex vimine circlos.* Infinita talia in bonis auctoribus reperiuntur adulterina, & supposititia, quæ eodem iure ac legitima habentur. Sanè ea quæ hic

apposita

apposita erant,ita inepta sunt, vt alias nobis cōuincenda esse non putemus.

49 DEMVM in oleagineis seminibus.] Vetus scriptura, *Dum in oleagineis seminibus* habet: nō autem Demum. itaque τὸ *Dum*, est cauda præcedentis verbi. nam pro *Demittunt*, legendum *Demittendum. Ea*, inquit, *celeriter ante quàm sucus exarescat, in terram demittendum.* Quia Varro libentiùs dicit, demittendū ea, quàm, demittenda ea: & nusquam aliter ferè loqui solet: quotiescunque in id genus loquendi incidebant imperiti homines, in eo semper interpolarunt lectionem, vt infinitis locis in istis libris. quorū & aliquot nos attingemus. Sequitur ergo, *In oleagineis seminib. arbores videndum est.* Ne hic quoq; locus à labe integer est. Nam illud, *arbores*, ineptissimè huc nescio vnde irrepsit: cùm Varro haud dubiè scripserit, *In oleagineis seminibus videndum vt sit de tenero ramo ex vtraque parte æquabiliter præcisum.* Sed profectò vox Arbores huc obtorto collo intrusa est, propter illa verba, *quas alij clauolas, alij taleas appellāt.* Putabāt enim illi boni viri, σολοικίζειν, si dictū esset. In seminibus, quas taleolas appellāt. Acutè. quasi aliter loqui Latinè potuerit Varro: & non de eo admoneāt quotidie in scholis vulgus grammaticorum.

51 DE medica.] Imo quædam, quæ statim sequuntur, superioribus annectenda sunt. nam de semine oleæ sentit Varro, cùm ait, *In primis obserues, ne in terram nimium aridam, aut variam, sed tēperatam semen demittas.* Nam medicæ semen nō demitti, sed spargi dicitur, vt frumentum, milium, & similia. Igitur transponendū lemma ita, *De medica. in iugerum vnum.* Fefellit correctorem mos Varronis, qui lemma eius rei, de qua tractaturus est, præfigere solet, vt ferit suprà, *De familia: Cato dirigit,* &c. Et alibi sæpius.

52 BYZACIVM.] Mirum, cùm Byzacium aliud sit, aliud Byzantium: alterum sit in Africa, alterum in Thracia: quare non distinxerit Stephanus, aut eius potius mutilator Hermolaus, Βύζαντες, inquit, Λίβυες, περὶ Καρχηδόνα τῆς Λιβύης ἔθνος. ἀφ' ἧς ἡ πόλις Βυζάντιον. καὶ Βυζάντιοι, οἱ ἐν Λιβύῃ. παρ' Ἡροδότῳ δὲ κακῶς διὰ τοῦ γ, Γύζαντες. Atqui præ-

ter Plinium & alios, Byzacium, non Byzantium, vocat oppidũ illud in Africa vetus inſcriptio, PER PROVINCIAS, PROCONSVLAREM, ET NVMIDIAM, BYZACIVM AC TRIPOLIM. In altera verò tabula eiuſdem exempli legitur, BYZANTIVM. vt ſi in hoc variant vetera monimenta, mirandum non ſit & in libris aliter atque aliter legi.

52 IN veruacto.] Veruactũ opponitur Reſtibili. Id vocat Columella veteretum. quod nomen hodiéque in Gallia retinetur. vocamus enim pars Gueretum. pars Varetum: vt in Aquitania & in Tectoſagibus. Quare admonendus eſt lector, in Columella, vbi ſemper in excuſis libris veruactũ legitur, in calamo exaratis, ſemper ſine vlla exceptione veteretum legi.

53 AERE frigidiore tinguntur.] Lego, *Aere frigido reſtringuntur.*

53 NISI quo tempore peruenit ſol.] Lego, *Niſi quo item peruenit ſol*, tum ex loci ſententia, tũ ex Theophraſti collatione, vnde accepit Varro, ἐκ εἰς πλεῖον καταλαμβάνουσι βάθος, ἢ ᾗ ὁ ἥλιος ἐφικνεῖται. Nam & ita Theophraſti locum, qui & ipſe corruptus eſt, emendamus.

56 PAEMINOSA.] Hunc locum ita cum Nonio lego, *Ne ſitu pæminoſa*, &c. Eſt autem ἀρχαϊσμὸς, in quo frequens eſt Herodotus, Plautus, Gellius, alii. *Pæminoſa in eius rimis.* ſiquidem referas ad terram. ſed ſi ad grana, nullũ erit σχῆμα. quod magis probo. Eſt autem pæminoſum: ſqualidũ vt grana quæ ſitũ contraxerunt. quod aliter dicitur, pedidum, vel pædidum. Titinnius, *Rus detrudetur pedidoſus, ſordidus.* vt malè Feſtus aut Verrius legerit *pedicoſus*. nam vel ſyllaba ipſa repugnat.

56 VT IN Bagiennis.] Apud Plin. lib. III, Vagienni: cõſtituuntúrque prope Albam Põpeiam. Apud eundem lib. V, *Bargenni ſunt populi, ſed Troglodytidis regionis.* In vetuſtiſſimo gloſſario Barginna βαρβαρος exponitur. Caper grammaticus. Quod verò ſequitur, *Vbi ea retecta, &c. loca calida*, retecta vocat, quæ Theophraſto ſemper ἀνάψυκτα.

57 EARVM ſcopi.] Scopos vocat pediculos, quibus adhærẽt acini. Hos auctores Geoponicorum vocãt

κρεμαστῆρας. sicut pomorum, πλήματα, quæ Palladius tenacia: Ficuũ verò, πέσματα. Quos verò Varro scopos, Cato scopiones. Sed deprauatus est locus apud eũ: & mendi nota apposita. Legendum enim, *Tum acina de vua miscellis decerpito de scopione. inde in dolium.* Apud Columellã perperã legitur scipiones lib. XII, cap. XXXIX, *Vbi,* inquit, *satis corrugata erũt acina, demito, & sine scipionibus in doliũ conicito.* Item cap. XLIII, *Modicè separatis scipionibus, resolutaque intrita folliculorum in dolio substernitur.* Vtrobique enim legendum, *Scopionibus.* Intelligit, inquam, racemum cum pediculis: à scoparum similitudine.

58 CIRCVNSITVM.] Lege, *Circunsitium,* analogia ita postulante, & vestigiis priscæ scripturæ. Cato Circuncidaneum vocat. *Resipit ferum* dixit, vt Dioscorides, ὑπόβρωμον ὄζει.

58 DIGITALIBVS.] Lege ex veteribus libris, *Digitabulis.* Digitabulum, vt ignitabulum, mendicabulum. Quod sequitur, *qua manu stricta, melior ea, qua digitis nudis legitur.* Verbum *legitur* expungimus. Cuius rei non multo pòst rationem reddimus, vbi de Laudabilibus locis disputamus.

58 DVRITIES enim eorũ non solùm.] In veteri codice Victoriano, *Durities enim eorum quod nõ solùm.* Ordo erat, Quod enim durities eorum non solùm. Est idem modus loquendi qui & suprá: *Quod enim, quàm recens, quod confracuit, melius.* Id est, Vtpote cum durities eorum. Vide suprá.

58 ALIA ad cibũ eligitur.] Vetus scriptura, *Alia ad cibum leditur.* Sine vllo dubio τὸ *leditur* expungendum est: cuius caussam postea reddemus. Itáque lego, *Olea, vt vua, per idem biuiũ redit in villam: alia ad cibũ: alia, vt eliquescat.* In quib' verbis, *alia & alia,* est τῇ ἄλφ, τῇ δῖ. Habẽt enim vltimã natura productã. Intelligitur enim, nõ olea, sed via. Nã cùm dicit biuiũ, in eo cõprehendit viã: vt alibi cùm alueariũ, in eo intelligit alueos.

58 DEMITTATVR per serias, ac vasa olearia.] Optimi exemplaris Victoriani lectio aliter concepta, *Demittatur per sena ad vasa olearia, ac tra-*

petas, quæ res molæ olearia, &c. Quæ non dicam quàm verã ſit, ſed quàm falſi cõuicit receptam lectionem. Senum ſingulari, vel plurali ſena, in veteribus ſcriptis libris ſemper ferè ſcribitur, non Sinum. quod vaſis genus eſſe, nemo paulo humanior ignorat. Sempérq; in duobus Nonii exẽplaribus quæ contulimus, ſcriptum meminimus nõ ſinum, ſed ſenum. vt in illo verſu Afranii, *Aquam è cœno haurire, qui lauerent manus*, erat ſcriptum ſeno. Et ſanè non hauritur aqua ex cœno, ſed ex ſino. Hîc verò ἀρχαϊκῶς eſt ἐναλλαγὴ generis. Sinum enim dicitur, non ſinus.

58 IN quæ eam terent.] Flagro dignus erat qui ita ineptè hãc lectionem auſus eſt interpolare. Vetus enim recta fuit, *Quæ res molæ oleariæ*. Nam trapetas, ſeu trapeta, quid ſit explicans, ait eſſe molas olearias. Ita enim loquitur libro II, *Scyllæ medium conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem, tum ea re naturam æquè tangũt.* Ea re, id eſt ſcylla. Item libro III, *Quos alij μελιττοτροφεῖα appellant, eâdem rem alij quidam mellaria.* Item alibi de propoli, *Quam rem etiam nomine eodem medici vtuntur in emplaſtris.* Quam rem, hoc eſt propolim. Vlpian. l. V, Qui potior. in pign. *Veluti ſi nauis fuit obligata, & ad armandam eam rem vel reficiendam ego credidero.* Eam rem, id eſt nauem.

60 PAVIMENTAQVE L. laudabiliter faciũt.] Ita habet vetus ſcriptura. Sed illud Laudabiliter, Varronem vnquam ſcripſiſſe putabimus? Minimè gẽtium. Quem obſecro locũ hîc habet? Quare rem tam anxiè quæſitam eruditiſſimo Victorio, neque adhuc eidem maximo viro exploratam, niſi fallor, diuinauimus. Nam illa nota, L, quæ toties hîc inſerta eſt, ac de qua idem Victorius amplius deliberandum pronuntiauit, nihil aliud eſt quàm ſtudioſi lectoris admonitio, qui in vſum ſuum ſententias, quas vellet, ex hoc auctore annotabat. Vt enim Græci, ſi quid probabant in auctoribus, χρηστὸν & χρήσιμον, aut χ literam, quæ idem valet, apponebant, vt quoties opus eſſet haberent quod in vſus Chriarũ & ſententiarũ depromere poſſent: ſic quod inſigne duxit & dignum notatu lector horum librorum, ad id vel no-

tam compendiariam L. laudabilis, hoc est, Locus laudabilis, apposuit: aut L. quo id Laudabile significari vellet, vel Laudabiliter. Sanè hoc ita esse vt iam admonuimus, patet ex commentariolo notarum Probi. In eo enim legitur, *L. L. locus laudabilis.* quòd nimirum esset ea παρασημειώσεις annotata in veterum libris. Quid quòd superius idem error est? si modò errorem vocamus, lectorum veterum studiosam & accuratam diligentiam. Nam vbi loquitur de olea stringenda, ita habebat Victorii codex, *Quæ manu stricta, melior ea quæ digitis nudis laudabilior L. quàm illa quæ cum digitabulis.* Nam illud *laudabilior*, tam ineptum est, quàm superfluum. Quia studiosus lector primùm scripserat L. Laudabilis. hoc est, locus laudabilis: sed quia hic gradu comparandi melior scriptum erat, eodem gradu laudabilior scripserunt, qui putabant illud cum ipso cõtextu simul legendum esse. Sic & nõ multo pòst, vbi legimus, *Olea, vt vua, per idem biuium redit in villam: alia ad cibum, alia, vt eliquescat,* vetus codex habet, *alia lædatur ad cibum.* Vulgati verò, *alia legitur ad cibum.* Vtraque lectio diuinata ex illa nota L. nam non obscurè possumus colligere ita primùm scriptum fuisse, *alia L. ad cibum.* ex qua alii fecerunt Lædatur, alii Legitur. Denique cõsidera accuratiùs, vbicunque P. Victorius ait illam notã appositam fuisse: semper inuenies locũ illum insignem, & annotatu dignũ esse, propter quod notam indicem illi adiectam. Hoc igitur signo notabãtur sententiæ illæ quæ simul cum auctore suo citabãtur. vt hîc sentẽtia ista Varronis de olea, ita citanda fuit, *Varro dixit, oleã strictiuam meliorem esse quæ digitis nudis, quàm quæ cum digitabulis stringitur.* Quæ Græcè dicuntur χρεῖαι. vt chria est illa: Aristoteles dixit hominem esse ζῶον τῶν ὄντων μὲν θεωρητικὸν, πρακτικὸν δὲ τῶν δεόντων. Latini veteres vocarũt scita & oracula. vt oracula Catonis, quæ semper ad auctorem suũ referuntur. quod Latini vocãt Laudare. Laudare auctorem. Inde dicta sunt Laudabilia, & Loci laudabiles. Tales erant declamatorũ flosculi ab auditoribus excepti. Quintil. lib. 11, *Vnde*, inquit, *fit vt dissoluta & ex diuersis cõgesta oratio cohærere nõ possit,*

ſimiliſque ſit cõmentariis puerorum, in quos ea, quæ aliis declamantibus laudata ſunt, regerunt. Iccirco Suaſoria Senecæ nihil aliud ſunt quàm Laudabilia ſcholaſtica. attribuuntur enim ſingula ſuis auctoribus. Quæ quare Suaſoriæ inſcribi debuerint, rationẽ nullã diſpicio. Græci vocant, vt iam initio monuimus, χρήσεις, & χρήσιμα, & χρηστά. Sic Euſtathius aliquando veterum auctorũ teſtimonia producit, vt vocet ea χρήσεις. vt, καὶ φέρεται παρ' Αἰλίῳ Διονυσίῳ χρῆσις Κρατίνου τοιαύτη. deinde adfert verſum Cratini. ſcholaſticorũ ſine dubio ſunt annotata, prout inter declamãdum ab illis excepta fuere: quæ & Quotidiana dicebantur. ſunt enim quæ pueruli dictantibus magiſtris excipiũt. Itaq; in veteribus Colloquiis puerilibus ait puer: *Poſt hæc dimiſſus conſedi meo loco. librum accepi. ſcripſi quotidiana.* Quare Gaius iuriſcos. ſcripſit libros Aureorum, & Quotidianorũ. hoc eſt, ſelectorũ & laudabilium. Nam talia dicebantur aurea. Lucret. *Omnia nos itidem decerpimus aurea dicta.* Vt igitur ea ſelecta dicta, quæ vocabant Laudabilia, vel nota L, vel X Græco notabant: ita etiam contrà, ea quę improbabãt, litera Θ deſignabant. Sidonius,

Iſti qui voles exarationi
Diſtrictum bonus applicare Theta. Perſius,
Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.

Ad id enim referẽda mens Perſii. nã & eadẽ litera damnatos, item & mortuos milites ſignificabant, vt eſt in inſcriptionibus. Ea ſcripta quib. Theta inuſtum erat, dicebantur à grammaticis deculpata, vt apud Gellium libro XIX. cap. X. *Verbum deculpatum.* Nam culpæ dicebantur annotamenta vitiorum in alienis ſcriptis, καὶ ἀθετήσεις, vt loquũtur veteres critici. Hoc nos docet idẽ Gellius libro XVII, cap. II, *Quum,* inquit, *librum veteris ſcriptoris legebamus, conabamur poſtea memoriæ vegetandæ gratia indipiſci animo, ac recenſere quæ in eo libro ſcripta eſſent, laudis aut culpæ annotamentis digna.* Vides nomine laudis, laudabilia intelligere: nomiñe culpæ, contraria. Auſonius de ſuis ſcriptis,

Palmas, non culpas eſſe putabo meas. Idẽ ad Theodoſ. imperatorẽ, *Inque tuis culpis tu tibi da veniam.* Critici

in recenſendis operibus Platonis culpas, hoc eſt τὰς ἀθετήσεις ὀβελοῖς notarũt, laudabilia, hoc eſt τὰς ἐκλογὰς τῆς καλλιγραφίας, τῷ χ περιεστιγμένῳ. quod nihil aliud ſignificat quàm χρήσιμον. vt hic L noſtrum, laudabile. Igitur húc locum quem in manibus habemus, ita legimus: *Ideóque in iis camaras marmorato, & parietes, pauimentáque faciunt, quo frigidius ſit.*

61 IN PENSILIBVS iunctis.] Lege *vinctis.* Penſilia vocat poma, quæ ſuſpenduntur hieme ad ſeruandum, vt infrà: *Penſilia, vt vuæ, mala, ſorba.* Et Plin. lib. XIIII, de vuis ſeruandis, *Durant aliæ per hyemem, penſili concameratæ modo.* Penſili modo concameratas vuas vocat, quas Aquitani Plecas, à plicando.

62 LEVI IGNI.] Legi poſſet *leni igni*, niſi alius rei nos admoneret vetus ſcriptura: *leni lignis.* Ex quo prius compẽdium ſcripturæ fuiſſe puto, *lenib. lignis.* Cato: *lenibus lignis facito caleſcat.* Plin. lib. XXXVI, *Lenibus antẽ, aridiſque lignis coquitur.* Vt lenia ligna ſint, τὰ ἄκαπνα, quę Homerus κάγκανα etiam vocauit. ſcilicet quæ δριμύτητα καπνοῦ non habent. Contraria enim lene & δριμύ.

62 NON promẽdum dum feruet.] Locus leuiter inquinatus. Ita lege: *Non promendum dum feruet, neque etiam dum proceſſit ita vt ſit vinum factum.*

62 SI VETVS bibere velis.] Non paruę maculę huic loco aſperſæ ſunt: præſertim cùm & ſententia non conſtet, & aliter vetus lectio concepta ſit. Ita enim antiquitus in membranis ſcriptum fuit: *Si vetus bibere velis, quod non ſit ante quàm acceſſerunt, anniculum promitto.* Minimum mihi in hiſce eluendis permittam, vt nemo de nobis iure conqueri poſſit. Legimus igitur, *Si vetus bibere velis, quòd non ſit ante quàm acceſſerunt, anniculũ* promito. Nõ ſequẽdi ſunt, inquit, noſtrates homines, qui nõ prius vetus doliare bibũt, quàm acuerit: quòd vt ne fieret, anniculum promendum cenſeo. Præteritum ex præſenti, aceſco, aceſſui, vel aceſſi. Cui ſimile apud Catonem: *Aures nobis calliſcerunt ad iniuriam.* à calleſco, vt hic ab aceſco. vt etiám legi poſſit aceſcerunt: & ita malumus. Quoties veteres non muta-

runt præteritum, & idem cum præsenti fecerunt, ex sequẽti mox annotatione apparebit. Est autem hìc præterea ἐναλλαγὴ numeri, vt sępe aliâs. Cuius rei ignoratione multa perperam hìc interpolata sunt.

64 NEC SI eum seruare non potuisset.] Duæ negationes pro vna, Gręcanicè: quod & frequentissimum est apud Plautum. Apud Terentium: *Faciunt ne intelligendo vt nihil intelligant.* Ita enim interpretandus est ille versus, in quo frustra comminiscitur vir doctissimus nescio quas interrogationes, & næ pro ne. Quod sequitur, *discedimus omnes*, est pro discessimus. Ita sæpe apud Plautum *accepimus* perperam pro *Accedimus.* Præteritum à præsenti, vt diximus. Sic Vlpianus dixit *Tollisse*, à tollo: sic Tibullus *Atteruisse* ab attero, non attriuisse. Sic Sallustius, *Occannere*, ab occano.

IOSEPHI SCALIGERI NOTÆ

AD LIBRVM SECVNDVM M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA.

66 COLONI, vt ea, quæ in agricultura.] Non video cur hâc interpolatam lectionem veteris scripturę integritati præponamus. Sic enim legi in illa nobis indicat P. Victorius: *Coloni a que agricultura factum vt nascerentur: contra pastoris, ea quæ nata ex pecore.* Æquus, inquit, vtrique labor. colonus satagit ex terra fructus percipere: pastores ex pecore.

66 IN CAMPOS macros.] Ne dubita legere: *In campos Macræ.* quod cùm ex coniectura emendassem, postea accessit Strabonis auctoritas, ita scribẽtis lib. v, μεταξὺ δὲ Λύνης καὶ Πείσης τὸ Μάκρης ἐστὶ χωρίον, ᾧ πέρατι τῆς Τυῤῥηνίας καὶ τῆς Λιγυστικῆς κέχρηνται τῶν συγγραφέων πολλοί. Ibi etiam hodiéq; vberrimus quæstus ex pecuaria copia, eóque nomine nundinæ celeberrimæ. Celebratur etiam à Plinio & Martiali ingens caseus Lunẽsis, argumentum & ipsum fertilitatis pecuariæ.

66 INTER Delum & Siciliam.] Lege Ciliciam.

In eo Piratico bello donat' est à Pópeio nauali corona.

67 CVM Menates discessisset.] Et sententia abrupta, & nota in veteri libro, de qua nos admonet P. Victorius, arguit hinc multa desiderari.

67 CVM Petam fessum.] Si hunc locum sanum præstare velimus, reclamabit statim scripta lectio: *cum poetam sesum visere venissemus, ni medici aduentus nos inredisset.* Nos ita: *Cum portā sesum vix è re venissemus, ni medici aduentus nos inretisset.* Vbi primùm, *portam venissemus*, pro, in portam venissemus. vt suprà de oliuo: *Itaque dominum & balneas & gymnasium sequitur.* hoc est, in balneas, in gymnasiū. *Sesum*, pro sessum; quia non geminabant literas. *Vix*, pro vix. ita sæpius in veterum libris. Turpilius Lindia:

Profectò, vt quisque minimo contentus fuit,
Ita fortunatam vitam vixit maxume.
Vti philosophi aiunt isti, quis vix sat est.

Pro, vix sat est. *E re venissemus*, hoc est, commodùm venissemus. Ita & Plautus. Mens huius loci: Volo, inquit, mihi absoluas, quæ hic inceperat dicere tunc, cùm tandem cōmodùm venissemus sessum ad portam, nisi medici aduentus nos quasi ad hanc disputationem currentes irretisset, ac retardasset. Nam Peta, quod hic legitur, non est nomen Romanum.

68 QVAS Latinè rotas.] Sequor doctorū iudiciū, qui πλατυκέρωτας legunt. *Quas Platycerotas vocant.* In vita Gordianorum vocantur cerui palmati: nam, vt inquit Plinius, in palmas digitósque eorum cornua sunt à natura ficta. Falsò Galli damas vocāt. cùm damæ cornicula duo in aduersum adunca habeant, vt Rupicapræ in tergum. Damas Galli non norunt, nisi Vascones, qui ad Pyrenæos habitant: eásq; Sarrios vocant: Rupicapras autem Isardos. Reliqui Galli vocant cum Italis *Camozzos*, vel *Chamois*.

70 RELIQVVM est de scientia.] Perplexus locus: quē nullo penè negotio ita legendū censemus: *Reliquū est de scientia pastorali: de qua est dicendū. Quod Scrofa noster, cui hæc ætas defert rerum rusticarum omnium palmam, quo melius potest, dic. Cum conuertissent in eum*

ora omnes, Serofa, Igitur, inquit &c.

72 OLYSIPPO môte Tagro.] Miror de hoc loco nihil monuisse virum diligentiss. Petrũ Victorium: cùm mendum sit in voce *Tagro.* legendum enim *Sacro.* Et Colum. quoque, qui huius rei meminit, ita vocat. Aristot. dicit equas ἐξανεμοῦσθαι, cùm innuit ex vẽto cõcipere.

72 SED ex his equis.] ἀρχαϊσμός. hoc est equabus, vt infrà li. III, *Vt his dijs Helicona atq; Olympũ attribuerũt homines. Dijs*, hoc est Deabus. Sic Plaut. Sticho, *filiis*, hoc est filiabus.

Ego introibo & gratulabor vostrum aduentum filiis.

73 ET quãdo non valet.] Interpolata hæc sunt. Nam rectè scriptũ fuerat in veteri mẽbrana: *Et quoniam non valet, sæpe magna afficiuntur calamitate.* Pecus, inquit, quia imbecillũ nimis est, & morbis obnoxiũ, propterea accidit vt diuersas offensiones incurrat. Non enim valet quod valetudinis incertæ est: cùm leui momẽto huc & illuc impelli possit. Quod toties corrũpẽdi hos libros ansam dedit, hîc quoq; non leuiter nocuit. nam ἐνδιαλλαγὴ numerorũ, quæ offenderat correctores imperitos, pro solœcismo accepta est. Atqui quoties ea vsus sit Varro, superiùs docuimus. Sic infrà, *Nec multo aliter tuendum hoc pecus in pastu, atque ouillum. quod tamen habet sua propria quædã. quòd potius siluestribus saltibus delectantur quàm pratis.* ἐνδιαλλαγὰς ἀριθμῶν, προσώπων, πτώσεων frequentissimas esse apud Græcos, vnusquisq; potest colligere & ex eorum assidua lectione, & ex Dionysii Lõgini aúctoritate, qui eas ornamentum orationi adferre, neque parum momenti habere scripsit.

73 SIGNA autẽ sunt, vt eorum.] Non suspicatus essem de mẽdo huius loci, nisi à vetere scriptura admonitus essem. Eá est: *Qui si è labore febrẽ habẽt adapertum humido spiritu* &c. Nos legimus *Signa autẽ sunt, vt eorũ qui, si vel ab ore feruẽt, habẽt adapertũ humido spiritu.* Nã scriptũ priùs suspicor *ferbent*, pro feruẽt, vnde postea *febrem.* Signa, inquit, eadem, quæ in illis, quibus cùm feruet os, solent illud aperire subinde efflãtes. Hoc contingit iis quib' iuris feruore os tactũ est. Vnde Plautus in eum qui inter loquẽdũ os subinde aperiebat: *Calidũ,* inquit, *comedisti prandiũ: id frigefactas.* Sic canes, cùm æ-

ftuãt, rictũ diducunt, & femper ferè leones, propter inteftinũ calorẽ. Inteftino illi calori cauſſã aſſignat Varro, cur aperiant os. Simile autem ait accidere ac iis quibus feruet os. nam & illi quoque coguntur illud aperire.

73 QVOT reiculæ.] Mirus hîc omnium veterũ librorũ cõſenſus, *Quot epulæ*. quod, quid verbi ſit, neſcio. an, *quot petilæ*? Petilum veteres dicebãt ſtrigoſum, macrum, tenue, exile. Lucillius, *Inſignis varis & cruribus, atq; petilis*. Plautus Plociona (ita enim lego apud Noniũ. Eſt enim πλοκιώνης ſtuparũ emptor) *coloratam frontẽ habet, petilus, habrus*. Feſtus ex Næuio petilam ſurã interpretatur ſiccam & ſubſtrictã, cuiuſmodi qui habent equos κακοσκελεῖς vocat Xenophon. quanquã apud eundem Scæuola dicit vngulam equi albam ita dici. erunt igitur Petilę oues, κακόσιτοι καὶ ἰξίτηλοι. An potius legendũ, *Quot tædulæ*? Eæ ſunt, quæ faſtidioſæ, & quæ cibum reſpuunt. ἄσιτοι, & veſcæ. Non quæ ſunt, inquam, faſtidioſæ ad tẽpus. nam ex ſaliuato reficiuntur. ſed quæ ex inteſtina tabe hoc patiũtur. Sed amplius quęrẽdũ cẽſeo.

74 IN Syria parere in Iudæa.] Ita Petrus Victorius ex veteri lectione, *in Iurea*. Sed non malè etiam legeretur *Iturea*. *-Itureos taxi torquentur in arcus.* Virgil. vbi Probus, *Iturei, populi Scythiæ*. manifeſto errore. legendum enim *Syriæ*.

76 MINAM, id eſt ventre glabro.] Ergo mina eadẽ quæ apica. Apica Græcum eſt: ἄπικος, hoc eſt glabra. Nam πῖκος, & πίκος in neutro, idẽ quod πόκος, maſculino. Eas Ariſtoteles vocat κολέρας. Εἰσὶ δὲ, inquit, δυσχειμερώτεραι αἱ πλατύκερκοι ὄιες τῶν μακροκέρκων, καὶ αἱ κολέραι τῶν λασίων. Magis alſioſæ, inquit, ſunt oues minæ, quàm hirtæ. Quin & Plautus ita vocat Truculento. ſed locus corruptus eſt. *-ego perperaminas*

Ouis incrumena hac in vrbem detuli. legendũ enim, *-ego perperas, minas oues*, &c. Perperæ, ſunt ἄχρηστοι. Eſt & Feſto Mina, mamma lacte deficiens. Contrà eleganter munificem mammam vocat Plinius eam quæ lac præbet, lib. XI, cap. XL.

77 VT IVGVM continet ſirpiculos.] In iugo, hoc eſt ἐν τῷ ζυγῷ, ſunt diſtantes ſirpiculi, in callibus

publicis distantes pastiones. Sirpiculorum in iugis, seu carris, meminit Lucillius,

Tintinabulum abest hinc, sirpiculique olerorum. De quo in Coniectaneis.

77 CALLES publice.] Scribe, *publicæ.* ἀρχαϊκῶς.

78 ITA factis prægnantibus quod sunt molesti, obsunt.] Posterius verbũ redundat. Neq; dubiũ quin sit suppositũ ab eo qui putauit in sentẽtia aliquid desiderari: quæ tamẽ absq; eo pulchrè se habet: *Cum omnes cõceperunt, rursus arietes secernendi. ita factis prægnantibus quod sunt molesti. Neq;* &c. Est enim traiectio familiaris Varroni, pro Quòd ita factis prægnãtibus sunt molesti.

79 AVT frigora se regerunt.] Rectè, meo iudicio, suspicatur doctiss. Victorius hîc legendũ, *fregerunt.* Ego tamen puto Regere compositum vt Degere, hoc est imminuere. quo verbo vsus est suprà lib. I. de amurca: *Duas partes quaad regerunt.* Regere, eximere.

79 VEL lauari, ac parari.] Meliùs vetus scriptura, lauari, ac putari. Sic suprà dixit Sole puto.

80 CVM Homerico Melanthio Cordo.] Scribo, *condo.* Condus, ὁ ταμίας. Nisi adscribamus veteri cõsuetudini Romanorũ qui pro cõdolio dixerunt Cordoliũ (non enim à corde) & pro contumione, Cortumionẽ. nõ enim ne id quoque à corde, vt vult Varro. Est enim Cõtumio, ἐνατενισμός. Vnde & Cõtumax. Plura & eiusmodi passim apud veteres annotabis. vt Genimẽ, Germen.

80 DVAS mãmulas pensiles.] *Noneolæ vocant ut papillæ quæ ex faucibus caprarũ depẽdent.* Festus. nisi Neuolę legẽdũ sit, quòd sint vt næuuli, quomodo & cum de mamillis sermonem haberet loquitur Gellius.

80 EX INSVLA Media.] Mediam insulam, ni fallor, vocat τὴν Μῆλον, vt suprà dixit Chiam & Coam insulam pro Chio & Co insula. τὴν Κῖον, τὴν Κῶ. Pecuariæ copia ei nomẽ dedisse videtur. Mediam autem, non Meliam dixit, propter familiarem veteribus commutationem τῶ l in d. vt Melicæ contra Gallinæ dictæ, quæ Medicæ dici debebant.

81 ARCHELAVS scribit.] Nõ adducã quæ Aristoteles nõ ex Archelao, sed ex Alcmeone in mediũ produ-

cit, quantũ ad hunc locũ facit. Hoc addã tamẽ, egregiũ poetam Oppianum de capris siluestribus non absimile dixisse, nõ auribus quidem, vt hîc Varro ex Aristotele, sed fistula quæ à palato ad interstitium ipsorum cornuum pertinet, spiritum ducere. Quod nescio an alius vspiam veterum prodiderit. Eius versus sunt hi,

Αἰγάγροις δέ τις ἐστι δι' αὐτῆς αὐλὸς ὀδόντων
Ἀμπλαλέης πνοιῆς, κεράων μέσον. ἔνθεν ἔπειτα
Αὐτὴν εἰς κραδίην καὶ πνεύμονος ἄσθμα χέοντες.

81 QVOD est alsiosum.] Ex Aristotele, *εἰσὶ δὲ αἶγες δυσριγότεραι τῶν οἴων.*

81 ITEM vt in arietibus dictum.] Perperam hęc disiuncta sunt. Nam hunc ordinem postulabant: *Desistente autumno exigunt à grege in campos, hircos in caprilia, item vt in arietibus dictum. Quæ concepit,* &c. Superiùs enim secernere arietes à prægnantibus præcipit.

82 SED quis è portu pòst Italico prodit.] Suspecta est mihi lectio hæc. Subolet nescio quid hic ὑποπτεύειν. Credo enim scribendum: *Sed quis Epirota post Italico prodit.* Epirotas enim eos vocat in his libris qui pecuariæ sunt studiosi.

82 CVR appeller Scrofa.] Aliam huius cognominis rationem adducit Macrobius cum facetissima narratiuncula. Inde petas licet.

84 VT AB STATE pariat.] Dissentit omnino ab Aristotele, lib. v *ζώων ἱστορίας, Τὰ δὲ ἔκγονα κατὰ μὲν ἡλικίαν βέλτιστα ἐν ἀκμῇ· κατὰ δὲ τὰς ὥρας, ὅσα τοῦ χειμῶνος ἀρχομένου γίνεται. χείριστα δὲ τὰ θερινά. καὶ γὰρ μικρὰ καὶ λεπτὰ καὶ ὑγρά.* Quod sanè aliter habere docet quotidie tũ ipsa experiẽtia (cui nulla ratione cõtradici potest, tum etiam Varro ipse) alibi, *Porci, qui nati hieme, fiũt exiles propter frigora.* Sanè quomodo illum locum Aristotelis tueri possim, nescio.

84 CVM omnes conceperunt, rursus segregant Verres.] Fronto, Græcus Varronis interpres, *ἐπὰν δὲ συλλάβωσι, χωρίζουσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς κάπρους.*

84 PERMANET, vt id facere possit, ad primũ.] Lege, *ad trimum.* Plinius de eadem re loquens, dixit ad trimatum. *Mares,* inquit, *vltra trimatum non generant.* Aristoteles quoque, vnde accepit Varro: *κάπροι ἀγαθοὶ*

ὀχεύειν μέχρι ἐπὶ τετρτοῦς. Modus loquendi imposuit imperitis correctoribus, *Ad trimum*, pro, ad trimatum. Atqui ita loquitur alibi, vt de iunice: *Quod à bima aut trima fructum ferre incipit.* hoc est, à bimatu, à trimatu. Item alibi, *Sunt qui dicant post annum & sex menses equulum domari posse: sed melius post trimum.* Plinius de equis, *Itaque cùm bimi in alio subigantur imperio, non ante quinquennes ibi certamen accipi.* hoc est, ante quinquennium. Aristoteles, μέχρι ἐπὶ τετρτοῦς.

84 DEINDE it retro.] Et hæc & superiora ad verbum ex Aristotele, Κάπρος δὲ ἀγαθὸς μὲν ὀχεύειν μέχρι ἐπὶ τετρτοῦς· τῶν δὲ πρεσβυτέρων χείρω γίνεται τὰ ἔκγονα. οὐ γὰρ ἔτι γίνεται αὐτῷ ἐπίδοσις, οὐδὲ ῥώμη. quæ postrema eleganter reddidit Varro, *It retro.* Vide doctissimas Petri Victorij annotationes.

84 OLIM Thysus.] Thysus, θυσὸς esset. Sed non reperitur in veterum Græcorum scriptis. Itaque spurium puto. Contrà verum puto, θῦς, ὗς. Latinè Varro scripsit Thysus. Nam vt χλουνὸν ὗν dicebant, sic puto θῦν ὗν. Quin ea quæ ex nescio quo philosopho adducit eruditiss. scriptor Clemens Alexandrinus, facilè coniecturæ nostræ fauent. Sic apud eundem Varronem de lingua Latina importunè cohæserant duo, vsus, pro ὗς, sus: vt ibi annotauimus. θῦς ὗς ergo est θούριος, vel καταφερὴς εἰς ἀφροδισιασμόν. Inde verbum θυᾷν. quo aliquando vtitur Aristoteles de suibus loquens. θυᾷν est fœminarum, Latinè subare: κρωπᾷν autem, marium, Latinè Surire. Apuleius. Item Glossarium vetus: *Surit*, κρωπᾷ.

85 APPELLANT porcum.] Cato: *De petigini porcæ brassicam opponito.*

85 PERNAE tomacinæ.] Ilocaliter lapsus est doctissimus vir, dum opinionem episcopi Montispessuli sequitur. qui putauit Comacinas legendum: vt sit nomen loci. Quod (pace tanti viri dixerim) multū abest à Varronis sententia. Nulla enim molestia consuli huic loco potuit ita: *Optimarum signum, quòd etiamnū quotannis è Gallia apportantur Romam pernæ, tomacinæ, & taniacæ, & petasiones.* Tomacinæ sunt, quæ tomacula

aliter vocantur, vt *-candiduli diuina tomacula porci.* Iuuenal. Græci vocant τεμάχη, & τόμους. vnde & nomen ipsis. Tæniacæ sunt oblõgæ offæ, à figura dictæ, eo modo quo portulaca, pastinaca. Eas Græci vocant χελίδας καὶ πλευρίδας. quarum mentio apud Athenæum. hoc est, κρέα ἐπιμήκη, vt interpretantur grammatici. A qua re à Gallis dicuntur *Longes*, quia longæ. Non malè etiam pro *Tomacina* legeretur *Tomacula*. nam librarij illi sæpe pro i, l, & contrà, scribunt. Quàm vero idem non satis laudatus vir falsus sit in versibus Plauti, qui citantur apud Festum, facilè deprehendet qui eos ex correctione nostra leget, ita vti olim adolescentes eos in Coniectaneis nostris posuimus. Deinde nõ de Narbonensibus pernis intelligit Varro, sed de Sequanicis. quod probatur ex Strabonis eo, quem ipse contra se producit, libro. Addit idem Strabo, οὕτω δ' ἐστὶ δαψιλῆ καὶ τὰ ποίμνια καὶ τὰ ὑοφόρβια, ὥστε καὶ τῶν σάγων καὶ τῆς ταριχείας ἀφθονίαν μὴ τῇ Ῥώμῃ χορηγεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλείστοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας. Hęc à nobis dicta sunto, nõ vt studio carpendi hominem, cuius vt olim amicitia, ita & nunc memoria ipsa mihi cara est, dicta videantur: sed vt potiùs ne eius auctoritate moti iuuenes falsam illam lectioné amplecterentur. Nam & in Varronis loco cum suo Pelisserio fallitur, & in versibus Plauti nihil vidit.

85 IN ITALIA.] Conatus est idem vir eruditissimus hæc luxata in suos articulos, vt ipse loquitur, restituere. Sed, quantum iudico, præstat ea ita luxata habere, vti hodie vulgo legũtur, quàm quomodo ipse voluit restituere: quanquam conatus eius non caret laude. Sed & nos quoque experiemur, vt, si à veritate aberremus, tamen nõ deteriora illo proferamus. Suspicor igitur ita hæc legenda esse: *In Italia Insobreis, terna atque quaterna millia à Vila Succi Duumvirei sui usque adeo pinguitudine crescere solet, &c. In Italia Insobreis.* Id est, in Italia in agro Insubrensi. Nam Insuber & Insubros etiam dicebant. Est autem Græcanicum, In Italia Insubris. vt ἐν Ἀττικῇ Κεραμεῖ. & similia. Insobreis autem pro Insubris scribere solitos illos veteres, nemo paulo harum literarum peritus ignorat.

85 TERNA atque quaterna milia.] Iam monuimus legendum: *terna atque quaterna millia à vila Succi Duumvirei sui usqueadeo pinguitudine crescere solet.* Terna atque quaterna millia, non est simpliciter, tribus aut quatuor millibus (nam id Latinum non esset) sed elegantissimè & Latinissimè, quod vulgo Gallicè dicimus, *De trois à quatre milles à l'entour.* Hoc est, singulis tribus aut quatuor millibus à villa Succi Duumuiri. Nã vila pro villa. quia, vt monui, consonantes non geminabant. Succius Duumvir, puta Mediolani. nam ibi duumuirum Succium fuisse necesse est, cùm de agro Insubrensi loquatur. Et illius, qui eo tempore quo ea scribebat Cato, duumuir erat, villam, tãquam insignem locum notat. Sanè non multùm abfuisse videor à mente Catonis. Succius vero est nomen vetus. vt Succius ille qui scripsit moretum, vetus poeta apud Macrobiũ. In agro non satis Romanis hominibus noto magistratus villam denotasse, nemini mirum videri debet. Nam quod hìc mutare voluit doctissimus vir, cùm scripsit, *terna atque quaterna millia succidiæ habere:* hoc non pertinet ad magnitudinem Gallicarum pernarũ, de quibus loqui instituerat Varro. Et sanè (quod omnium doctorum, qui illi, vt debent, fauent, bona venia dictum volo) Latinum non est, Millia succidiæ. dixisset enim Cato millia succidiarum. Sic millia passuũ, non huius passus. At mille argenti, aliud est. quippe nummos, aut simile. Item mille vini: cados scilicet. mille frumenti: modios. Sic millia succidiæ, esset pondo succidiæ. quod ineptum est.

85 HOC etiam in vineta factum.] Lego *Venetia.* quod & doctissimo Victorio placere video. At, quod alii reponebant, *in iuuenca,* ridiculum. Nam quod hìc refert Varro, non in illis quæ seuum habent, sed in iis quæ pinguitudinem, accidere potest. Seuum enim, seu στέαρ, inter carnem & ossa. Contrà pinguedo, seu πιμελή, inter cutem & carnem. Et nemini hoc mirum videri debet. Nam & in Aquitania apud Nitiobriges, in eorum ciuitate Aginno, hoc accidisse supersunt hodie qui testari possunt.

85 SED

85 SED eos cùm iam paſci poſſunt.] Vetus lectio; *Secundo ea, cum iam paſci poſſunt. Secundo ea,* eſt Secundum ea, vt Dato iri, pro datum iri Catoni, & Pandectis Florentinis. Secundum ea, hoc eſt, ἐπὶ τούτοις. Lectioni huic adſtipulatur vetus Varronis interpres Græcus Florẽtinus: ἐπειδὰν δὲ μετὰ τὴν σύλληψιν τέκωσιν, ἐάσαντες ταῦτα μετὰ τῶν μητέρων διαμένειν, μετὰ ταῦτα χωρίζουσι. Vertit Secundo ea, μετὰ ταῦτα. ſic de equis: *Secundum partum,* ἐπὶ τῷ τοκετῷ, μετὰ τὸν τοκετόν. Poſſem hic referre, quotieſcunq; veteres ea quæ in m deſinunt, ſequente vocali, ſine ipſo m referunt, ſed & quoties quæ in um deſinunt, ſequente item vocali, per o efferunt, vt hîc, Secundum ea, Secundo ea. Alij dicebant Secundu ea. & Dato iri, alij Datu iri, pro Datum iri. Sed ea in aliud tempus ſuo loco diſcutienda differimus. Hoc tantùm audacter dicam, apud Terentium, auctorem tritiſſimum & vulgatiſſimum, idẽ erratum commiſſum videri, quamuis ne de eo quidẽ moneat vetus interpres. Sed mutili ſunt illi Commentarij: neque integri ad nos peruenerunt. Verba Terentij ſunt hæc,

Atque, vbi pati non poteris, cum nemo expetet,
Infecta pace vltro ad eam venies.

Sanè illud *nemo expetet,* ſcio quomodo excuſari poſſit. quomodo ſcilicet puerum ſi interroges de eo loco, reſpondebit. Sed nihil ad mentem Terentij. Et poſſem oſtendere quàm inepta ea eſt lectio; ſi eam regnum obtinere apud Terentium ſinamus. Quid igitur? Ego auſim aſſerere Terẽtium ſcripſiſſe, *cùm neno expetet.* hoc eſt, cùm nondũ locus aut res aut tẽpus poſtulabit. Hoc enim vult apud veteres comicos verbum *expetere.* de quo alias apud Plautum dicemus. *Neno* verò pro Nenũ. quod & Nenu dicebant, etiam non ſequente vocali. Lucillius,

Sed tamen hoc dicas, quid hoc eſt, ſi nenu moleſtum eſt:

Varro epiſtola ad Fufium: *Si hodie nenu venis, cras quidem veneris meridie, natali Fortis Fortunæ.* Ignorata eſt notio verbi expetere: tum & huius ἀρνητικοῦ μορίου, Nenu, vel Neno. Et hæc fuit erroris cauſſa.

86 QV o alienos aſpernantur.] Inepta & falſa lectio. Ineptam inconcinnus ſermo, falſam Columella

conuincet, qui scripsit scrofam, cùm decubuit, æquè alieno ac suo præbere vbera. Ego autem confidenter lego, *quo alienos spernant.* id est, separēt. Spernere enim apud veteres separare, secernere, spargere. Vult igitur singulas scrofas suis haris separari, vt ne alieni porculi immisceantur. Sed omnem dubitationem tollit Florentinus Varronis interpres, καὶ ἑκάστην δὲ χοῖρον τίκτουσαν ἐν ἰδιάζοντι συφεῷ ἐμβλητέον, ὥστε μὴ μίγνυσθαι τὰ παρὰ διαφόρων τικτόμενα. quæ penè ad verbum ex nostro Varrone interpretata sunt. Exemplum verbi *spernere* ex Ennio Hectoris Lustris,

Melius est virtute ius. nam sæpe virtutem mali

Nanciscuntur: ius atque æquom se à malis spernit procul.

Cui sententiæ grauissimæ simillima est illa tragici cuiusdam,

Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς δειλὸς ὁ δεδοικὼς νόμον·

Πρὸς τοὺς πολεμίους δ᾽ ἐστὶν ἀνδρείας κρίσις. Vt verear ne hanc ipsam sententiam verterit Ennius. Porro τοῦ *spernere* hæc primigenia fuit notio. nam Græcanicum est: σπείρω, σπέρνω· vt, πείρω, πέρνω. & similia. Quin & verbum *conturbare*, quod sequitur, id facilè declarat. Est enim directò τῷ *spernere* oppositum.

86 NATVRA diuisus earum annus.] Non potest dici quàm elegāter & rotundè hæc reddiderit Fronto. τὴν δὲ μητέρα βιβάζουσιν, ὥστε τοῦ παντὸς ἔτους τὴν μὲν ὀκτάμηνον εἰς κύησιν αὐτῆς μερίζεσθαι, τὴν δὲ τετράμηνον εἰς ἐκτροφὴν γεννηθέντων.

87 VT CREBRO reditu lacte alere.] Τὸ *lacte* est glossema. itaque dele.

87 CVPIVNT sequi matrem.] Elegātissimè vetus scriptura: *capiuntur sequi matrem.* hoc est, natura duce sequuntur. Sic apud Plautum Menæchmis: *suape culpa genere capiunt.* Ego lego, *capiuntur.* hoc sensu: vt animantia natura prona, ipso cupidinis impetu feruntur ad gignendum culpa sua. Nam gignere culpa sua, & vitio suo, est, vt Lucretius loquitur, volgiuaga venere liberos suscipere. Et filij vitio, sunt spurij. Et facere patrem vitio dicitur mœchus. Ouidius,

Vt vitio factus sit pater ille meo. Hoc est: vt vitio

patrem illum fecerim, scilicet falso patrem: qui vulgo dicitur putatitius. Martialis,

Huic semper vitio pater fuisti. Sic dicebatur Vitiolitigare. Vnde Cato dixit composita voce, Vitilitigatores, ex vitiis scilicet, & litigatoribus, vt ait Plinius. Ergo & hîc *Capiuntur*, hoc est, naturali motu impelluntur.

87 VT DESIDERIVM possint ferre parentis.] Optimus codex Victorij addit, *nutrices. parentis nutrices.* Lege *nutricis.* vocat suem nutricem, quam alij matricem, vt Columella.

88 BALATRONES.] *Balatrones*, inquit Festus, *quod de calceamentorum coriis eraditur:* nimirum παρὰ τὸ βάλλειν. Omnino sic puto quæcunque coriis resecantur, quæ Nicandro dicuntur λάθαργοι,

Οἷον ὅτε πλαδόωντα περὶ σκύλα καὶ δέρη ἵππων
Γναμπτόμενοι μυδῶσιν ὑπ' ἀρβύλοισι λάθαργοι. Vnde despicati & nugatorij homines dicti Balatrones. Huic opinioni adstipulantur ea quæ sequuntur: *huc adferam meum corium & flagra.* In Italia hodiéque retinetur, *Belitroni*, vt in Gallia *Belitre.* Tamen nihil dubium quin fuerit conuitium in eos quos abominabantur: & Baratrones priùs dictos, tanquam dignos qui in baratrum coniicerentur: ex cõsuetudine Atheniensium, qui maleficos in baratrũ, vt Lacones in καιάδας, quæ erant vt Puticuli Romę extra portã, coniiciebant. Lucretius,

Aufer abhinc lacrumas baratre: compesce querelas.
Romanis quoque in eundem sensum dicebantur Deturbati saxo: quòd è saxo Tarpeio nefarij plerunque præcipitarentur. Næuius: *Deturbate saxo, homo non quisquiliæ.* Vbi *homo non quisquiliæ*, est vt homo non nauci.

89 GRAECI βυγόνας appellarunt.] Non credo Græcis βυγόνας dictas, sed potiùs βουγενεῖς. & ita Varronem scripsisse. Callimachus,

Ἀρρηθία παρ' Δαναοῦ γῆς ὅτι βουγενέων.

Quod autem βυγόνας scripserint, in caussa puto fuisse id quod sequitur, *bugoniam.* at ἡ βυγονία, rectè. nempe ἡ τῶν βοῶν γονή.

89 HINC Plautium locutum esse Latiné.] Locus deprauatissimus, cui opem nullá adferre possum. Turnebus aliquid conatur: sed longè à mente Varronis, quantum ego iudico. Nam vt Socrates de Deo dixit, ὅστις μὲν ἐστὶν οὐκ οἶδα, ὅ,τι δὲ οὐκ ἔστιν, οἶδα, sic quid voluerit Varro, nescio: quid noluit, scio.

89 QVAM iam expertæ.] Quàm inepta sit huius loci lectio, non est quòd pluribus confirmatum eamus: cùm id abundè præstiterit doctiss. P. Victorius. Cui quas dignas grates referemus pro diligentia, & fidelitate, qua in veteri lectione proponenda vsus est? admonet enim nos, hìc in veteri codice non *Expertæ*, vt in vulgatis, sed *ex parte*, scriptum esse. Quod certè leuiusculum est mendum, quàm vt diuinari non possit. legendum enim, *exparta*. Exparta & Effœta, idem ab eadem ratione. Veteres glossæ, quas penes me habeo: *Exparta, partu vacua.* Quin & *Parta, ἡ τοκάς.* Columella lib. VII, *Et parta nutrices consociata minus laboret in educatione fœtus sui.* Præcipit igitur Varro vt integras potius quàm vetulas eligamus: sicuti de ouibus & capris, quæ neque vetulæ essent, neque merè agnæ.

90 NEQVE ingredientibus qui displodantur.] Hoc est, vt Florentinus vertit, μὴ πλατυνομένοις ἄγαν.

90 COLORE potissimùm nigro, dein rubeo.] Caue rubeum pro rubro accipias. Id enim faciunt qui barbarè, non Latinè loquuntur. Nam rubeus hìc prima producta. Et veteres potiùs robeum scribebant, quod & robum dicebant. In veteri inscriptione, VT PRAETOR, CVI HAEC REGIO SORTI OBVENERIT, LITATVRVM SE SCIAT, ALIVSVE QVIS MAGISTRATVS VOLCANALIBVS X. CAL. SEPTEMB. OMNIBVS ANNIS VITVLO ROBIO, ET VERRE. Seruius in illis quæ adhuc in publicum vulgata non sunt, *Nitela*, inquit, *mus agrestis robeus.* Dicebatur & robus, vt est apud Festum: & in eiusdem Seruij nondum publicatis fragmentis, in illud, *Sanguineis frontem moris. Multi*, inquit, *ob hoc dictum putant quòd robus color deorum sit.* Hinc robos boues à rusticis vocatos au-

ctor Festus. hoc est ξανθός.

90 PRIOR quam posterior, melior.] Repone veterem scripturam, *De mediis duobus prior, quàm posterior, in eo prior.* Ludit facetus senex. De mediis, inquit, duobus coloribus, robo, & heluo, prior, hoc est robus, est quoque prior non solùm loco, sed & bonitate. πρότερος καὶ τῇ τάξει καὶ τῇ ἀρετῇ.

90 BONI enim generis in Italia.] Locus interpolatus. Ita restituendum est: *Boni enim generis in Italia plerique Gallici ad opus. contra nugatorij Ligusci.* Gallici in Italia, nempe Piceni, aut Circumpadani: quos optimos esse scimus.

91 PAVLO VERBOSIVS.] Importunè interpuncta sunt hæc, quæ ita distinguas licet. *Paullo verbosius hæc, qui Manilij actiones sequuntur. Lanij, qui*, &c.

91 HIEME cùm hibernant.] Posteriora duo puto interpretamentum prioris vocis. *Hieme, secundum mare, æstu abiguntur in montes frondosos.*

91 DE QVIBVS admirandum scriptum inueni.] Mirum genus loquendi, vaccas statim concipere, exemptis testiculis. Debebat dicere, taurum exemptis testiculis statim vaccam implere. Aristotelis autem locus est: οἱ δὲ ἐνόρχαι βόες, ὅταν ἐκτμηθῶσι, φανερὸν ὅτι γεννῶσι.

93 QVOD REMISSIONE laboris fit deterior.] Scribe ex veteribus libris *quod remissione laboris sic deterior.* Ita enim sæpe loquitur. Leuis error, sed quem in politissimo scriptore negligere, piaculum puto.

96 PERORIGA enim appellatur.] Inepta sectio, ac tanto scriptore indigna. Vetus habet: *Peroriga misit appellatur quiqui admittit.* Disiungenda sunt tantùm, quæ importunè coaluerant: & locum in pristinam integritatem restituemus: *Admittere oportet, cùm tempus anni venerit, bis die, mane & vespere perorigam. Is ita appellatur, quiqui admittit. Quiqui*, id est Qui ἀρχαϊκῶς, infinitis locis apud Plautum. Oportet igitur, inquit, perorigam admittere. Ita voca-

tur is qui admittit. Tempus anni dixit Græcanicè, ἀέρα ἴπης. hoc est ver. Porro apud Pliniũ in veteribus exemplaribus nõ Perauriga, sed Pruriga legitur. quæ rectior est lectio, à prurigine admissuræ. Praurigam dicere mirum non est. nam eo modo quo & cludus, claudus: & similia.

97 NE vngulas comburat stercus, cauẽdum.] Pro *cauendum*, vetus codex optimus. *tenebat*. Aliquod mendum latet, quod tollere non possumus.

98 PVLLVM asininum subiiciunt equæ.] Aristoteli ἱπποθήλας ὄνος.

99 IIDEMQVE vt ineãt equas perorigas curam*.] Mirum genus loquẽdi. Hoc curamus, vt perorigæ dent operam asinos ad equas admittendi. Hellenismus est, σπουδάζομεν τοὺς ἐπιμελητὰς ὥστε ὀχεύειν τὰς ἵππους τοὺς ὄνους. Non esset durum genus loquendi, si verbũ transitiuum esset, vt loquuntur grammatici. Tunc enim referretur ad perorigam. vt si dixisset, Iidémque vt admittant asinos ad equas perorigas curamus. qui modus loquẽdi Plauto familiaris est.

100 VT eius quod.] Legendum, *Vt enim quod*. Sic suprà annotauimus, *Quod enim durities*. ὅτι δὴ τῆς σκληρότητος. Eleganter ergo, *Canis enim ita custos pecoris, Vt enim quod eo comite indiget*. ὅτι δὴ δέον αὐτῷ τῆς αὐτοῦ βοηθείας.

100 ET potius varis, quàm vatiis.] Vatia, est βλαισός. vt etiam testatur Fronto. qui vertit βλαισοῖς. hoc est extrorsum flexis. Aristoteles enim ait curuaturam brachii humani εἰς πλάγιον ἐβλαισῶσθαι. Brachia autem cancrorum βλαισά.

101 PASTORES vt deducerent.] Inquinatissimus locus siquis alius, cuius labe insignis species obliterata est. Sed sicubi in emendatione horum librorum egregiam operam nauauimus, sanè quod de hoc loco asserere possumus eum deprauatissimum esse, ita integritati suæ restitutum certò præstamus. Apponam primùm veterem lectionem, vt ex ea quàm minimo labore hæc tam insignia menda tollantur, *Pastores Vt deducrent. in metampsinos saltus & traclepore. inde*, &c.

ſcribo, *Paſtores ut deduxent, in Metampinos ſaltus ſe traclepere.* Quia ſine paſtoribus gregi canes acceſſiſſent, noluiſſent illi ſequi gregem ad nouum dominum ſine paſtoribus notis. Ergo hoc cauit emptor, vt ad fines ſuos vſque canes deducerent paſtores ipſi. Quos vt deduxiſſent, poſtea celeriter in ſaltus Metampinos ſe ſubduxiſſe: ne fortè canes odorati paſtorũ veſtigia iterum ad eos reuerterentur, ſi ipſos animaduerterent. Metampini ſaltus qui ſint, tam otioſum puto quærere, quàm ſuprà qui ſint Gurgures montes. *Traclepere* pro tranſclepſere. præteritum à præſenti, vt ſæpe ſolet. vt apud Ciceronem de Legibus veteres libri habent, *Sacrum ſacróve commendatum qui cleperit, rapſitve.* Sic Lucillius à ſcabeo, ſcaberat,

Scaberat ut porcus contritis arbore coſtis. & ſimilia, quæ ſuperius notauimus. *Deduxent,* deduxiſſent. Horatio, Plauto, aliis veteribus. A paſtoribus ipſis, vt iam admonuimus, deductos eſſe canes apparet: deinde paſtores ſe clepſiſſe, & fugiſſe in Metampinos ſaltus, ne illos ſequerentur canes, qui gregi vendito acceſſerant.

101 INDE cùm domum rediiſſent, qui ad locum deduxerant.] Illa verba, *Qui ad locum deduxerant,* ſunt gloſſema. Itaque illa tollere nulla religio eſt: imo cauendum ne illorum contagio verba Varroniana aliquam labem & vitium contrahant. Quod aſſequemur, ſi ita legamus, *Paſtores ut deduxent, in Metampinos ſaltus ſe traclepere. Inde cùm domum rediſſent, è deſiderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte,* &c. Tacere non poſſum egregiam huius loci reſtitutionem: non vt induſtriam noſtram commendemus, ſed vt ingenioſorum hominum ſtudia ad ſimiles exercitationes diligentia noſtra prouocemus.

101 SEQVITVR quartum de emptione.] Plures ſunt in veterum ſcriptis loci, de quorum vitio ſuſpicari ne in mentem quidem veniſſet, niſi veterum codicum indicio de ea re cõmoneremur. Eiuſmodi eſt locus iſte quem in manibus habemus. Nam præ ſe quidem ita vti vulgo editus eſt, nullum vitium præfert: veteris tamen

ſcripturæ ope vitioſum eſſe deprehendimus. ex cuius auctoritate ita eum emendamus, *Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem: quòd cognati maximè inter ſe ſunt præſidio: ſed quod, quarum.* Sed, inquit, intereſt quod ſemen ſit, & quarum canum. Elegantiſſimè, meo iudicio, hæc lectio habet, & à nobis, vt legitima, in veteres ſedes aſſerẽda. Sequitur, *De emptione: ſit alterius.* Ita enim diſtinguendum.

102 PASCITVR è culina.] Malè, vt iudico, habet vetus ſcriptura, *Paſcitur è curia.* Nam è culina, recta eſt lectio. Sic loquitur Ariſtoteles, vt cùm de veſpa ſcribit, λίχνον δὲ ὄν, καὶ πρὸς τὰ μαγειρεῖα καὶ τοὺς ἰχθύας, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπόλαυσιν, καταμόνας προσπέτεται. Paſcitur igitur, inquit, è culina, & oſſibus. os enim cibus caninus. vnde elegantiſſimè Plato in Epigrammate, Θυμὲ τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον; At Terentius paraſiti cibum oſſum dixit eodem modo: quia paraſiti, vt canes, aſſeclæ ſunt menſarum. Nam ignauum genus canum, quod non venationi, ſed domeſticæ cuſtodiæ inſtitutum eſt, vocantur τραπεζῆες Homero. vt ipſi quoque paraſiti ſunt τραπεζῆες. Martialis,

Et melior rapuit canem culina. Ergo dixit elegantiſſimè Terentius de paraſito,

Viden oſſum & cibus quid faciat alienus? Quod explicatur illo Martialis poetæ,

Antiquæ venies ad oſſa cœnæ.

102 PROVERBIVM vt tollãt antiquum.] Prouerbium, quod habebat in mente Varro, fruſtra alii quærũt: adeò vt hîc alieno loco inſeruerint. Atqui Varro non poſuit, ſed indicat tantùm, vtpote vulgò tunc notiſſimum. Extat autem apud Theocritum,

Θρέψαι τοὺς λυκιδεῖς, θρέψαι κύνας, ὥς τυ φάγωντι. Tollere prouerbium, eſt, vt, Tollere riſum, Tollere gaudium alicui. Catullus,

Impia deriſi gentilis gaudia tollens.

103 QVAE vocatur melium.] Apud Feſtum tamen legitur Millus, nõ Melium, ex oratione Scipionis Æmiliani ad populum. *Vobis reique publicæ præſidio erit is, tãquam millus cani.* Sed puto verius eſſe Melium. Nam

μηλωτὴ, Pellis ouilla. ab illo omne ſcorteum vocabant melinum. Vnde apud Plautum melina, eſt ſcortea mantica, vel coactilia è corio. nam Turnebus aliter voluit interpretari. Cui ſanè viro, alioqui maximo, aſſentiendũ hac in parte non eſt.

103 ET SI alter indeſinẽter æger eſt.] Itáne quæſo Varronem vnquam locutum crediderim? Ne, quæſo, tantam iniuriam tanto viro faciamus, vt hoc illi adſcribamus. Nam vetus ſcriptura habet, *Et ſi alter videm fiter*: mendoſa quidem illa, ſed quæ minimo momento reſtitui poſſit, *Et ſi alter itidem vter*. Nam illud *itidem*, ſignificat rationem ſecũdam, quam præter primam adfert. Eſt autem tmeſis, pro, Et ſi alteruter itidem æger eſt. Qua figura non raro vtitur Varro, vt ſuprà, *Excande me fecerunt*: &, *are hos facies*. Quam familiarem Lucillio fuiſſe Auſonius, doctiſſimus poeta, denotat his verſiculis,

Lucani villa mox potieris aco.
Reſciſſo verbo dices componere verſum.
Lucilli vatis ſic imitator eris. Nam Lucillius tmeſibus aliquando vſus eſt. vt,
Illuuies, ſcabies oculos huic, déque petigo
Conſcendere.— Nam depetigo dicebatur. Cato, *Depetigini porcæ braßicam imponito: ſanum faciet.* Ita enim ex veſtigiis priſcæ lectionis legendum in Catone. At in eo verſu producendo Petigo tantùm agnoſcit Nonius, non depetigo. In quo ſanè errat, vt in aliis multis non ſemel.

104 CVI poteſt cedere.] Vetus ſcriptura, *Cui potius cedere.* Ego crediderim legendum, *Qui potis cedere*: eodem ſenſu quidem, ſed longè concinniore & ſignificantiore.

105 DE NVTRICATV.] Conciſa & manca ſententia: ad quam ſupplendam non leuiter ope veteris ſcripturæ adiuti ſumus, quæ pro *Tremellius* habet tantùm *ſemel*. Itaque ſic legendum eſt, *De nutricatu: hoc dico, eaſdẽ ferè & nutrices & matres eſſe melius. Simul adſpicit ad me.* Nam illud *ſimul* non eſt initium alterius perſonæ, ſed eiuſdem eſt cum παρεμβολῇ. Vt enim con-

firmaret sententiam suam, adiuuat exẽplo. Cuius testis, & conscius erat cum Varrone.

105 ESSE leuuncidas.] Non est quòd dubitemus legere, *esuncidas*, vt alibi. hoc est, ἐξιτήλους, & vescas.

105 NAM in Illyrico hoc amplius.] Clemens Alexãdrinus hoc Hispanis mulieribus attribuit: Strabo Ligusticis, libro III, ex Posidonio.

106 IN gregibus ouium sed magnis.] Suspectum hunc locum mihi facit vetus scriptura, *Greges ouium, sed magnum*. Ego libenter legerim, *Greges ouium, sed in agnum*. In greges, inquam, non solùm ouium, sed & agnorum quoque. Et hãc correctionem veram esse confido. *Agnum* pro agnorum apud Plautum. & in Epigrammate, *Custodes ouium, teneræque propaginis agnum.*

106 ID ALIBILE.] Hæc in nullo veterũ inueniri testis P. Victorius: &, vt videtur, glossema est: vtpote cùm sine illo constare possit vetus lectio. Sed Varro tripliciter lac cõsiderandum proponit, θρεπτικὸν, vel alibile: καθαρτικὸν, vel quod est ad perpurgandum. Vtrunque, ab vna re, scilicet à pastionibus. postremo, bonitatẽ ipsius lactis, eámque à duabus rebus: à pecudum natura, & à mulctu. A pastionibus igitur primùm, θρεπτικὸν, cùm ait, *A pastionibus: quod fit ab ordeo & stipula, & omnino arido & firmo cibo pecude pasta.* Iam supplẽdum id quod irrepserat in textũ, *est alibile*. Deinde καθαρτικὸν: *ad perpurgandum: ea quæ ab Viridi pascuo. eo magis, si ex herba quæ ipsa sumpta perpurgare solet corpora nostra.* Salsè intelligit hibiscum, quę in cibum sumpta perpurgare solet corpora nostra. Nam & in eam ouiũ & caprarum, agnorum & hædorum gregem cõpellebant. Virgilius,

Hædorúmque gregem Viridi compellere hibisco. Porro ita correximus, sequuti veterem lectionem, quam Petrus Victorius apposuit ex vetere codice. Tantùm hoc concessimus nobis, quòd ex *pasco* fecimus, vt est in vulgatis, *pascuo. eo*, &c. Item *Vssæ*, quod ex priori & sequenti vocibus coaluerat, meritò expunximus. Igitur totum locum ita legimus, *A pastionibus: quod fit ab ordeo, & stipula, & omnino arido & firmo cibo pecude pastæ. Ad perpurgandum: ea quæ ab Viridi pascuo. eo magis, si ex*

herba, quæ ipsa sumptu perpurgare solet corpora nostra. Quæ, quia per se satis clara sunt, in eis explicandis non immorabor.

107 MAMMAE enim rumis.] Sequar vestigia priscæ lectionis. *Mamma enim Rumis, siue Rumin. ea re, Vtante, dicebant, a rumi.* Ait antiquitus mammá rumim, siue rumin vocari solitam. Nam indifferenter Rumin & Rumen dicebant, vt germen, germin. A qua mente, inquit, pastores antea dicebant, *a rumi. Vt agnos depulsos a rumi.* quod postea dictum, *a mamma.* Varro Cato, de liberis educãdis. *Hisce manibus lacte fit, non vino: cunina, propter cunas:. Rumia, propter rumã. Id est prisco vocabulo mamma. A quo subrumi etiamnum dicuntur agni.* Hæc ille.

107 ET INDE dicuntur subrumi agni lactentés, à lacte.] Illud postremum quod est *à lacte*, subdititium est. nam est glossema τῶ *lactentes.*

108 ALII velumina.] Malo *velimina.*

108 SIC CAPRA pilos.] Hæc ad verbum mutuatus est Virgilius:

Nec minus interea barbas incanáque menta
Cinyphij tondent hirci, setásque comantes,
Vsum in castrorum, & miseris velamina nautis.

109 NEQVE ab hoc quod mutaret.] Terentius: *Nec cõmutaturos tria verba hodie.* Quadrigari⁹: *Putabãt eos qui foris, atque qui in arce erant, inter se commutationes & consilia facere.* Imitatum ex Græcis, qui συναλλάσσειν dicunt. Fortasse apud Terentium in Hecyra idem est:

Mutatio fit: ea nos perturbat, Lache. Tamen non ignoro quomodo vulgus grammaticorum interpretetur. quod non displicet.

109 NIGER in Turrani nostri.] Ita conat⁹ est emẽdare P. Victorius. Vetus scriptura: *Niger in Turrani in oste. illi,* &c. fortasse *Niger in Turranianos. Et illi.* Vt Turraniani horti fuerint Turraniorum familiæ. qaules fuerunt Sallustiani, Mæcenatiani. Aliud certi nihil adferre possum.

IOSEPHI SCALIGERI NOTÆ

AD TERTIVM LIBRVM M. TERENTII VARRONIS DE RE RVSTICA.

110 VOCANT colles Tebas.] Si verum est quod dicit Varro, vt Tebas colles vocarint Æoles Bœotii: mirumq́ apud nullum veterem Græcum scriptorem ne eius quidem rei vestigia extare. Quod si, vt ille ait, sine afflatu Tebas vocarũt colles, non ergo Thebæ cũ afflatu significabunt colles. Et sanè reliqua meræ nugæ: sed res ita se habet. Cadmus Thebarum cõditor nomen ei oppido imposuit, à nauicula, qua traiecerat. quemadmodum & prisci Latini numum rate signarunt, quòd ea vectus Saturnus in Latium peruenit. Theba enim Phœnicibus, nauicula. Huic rei fidem faciũt & alia vetera Bœotiæ nomina. nam Cadmus ipse ad verbum est ἀνατολικός; quòd ex oriẽte venisset: hoc est, ex Syria. Labdacus, est παιδευτός. Ino, εὐτυχὴς, vel potius τύχη. Ismenus, λιπαρός. Cithæron, δυσώδης, χνοώδης, propter pineta. Et alia præterea multa, quæ, ne molestus sim, sciẽs prætereo. Vt appareat, Thebas à Syris conditas: & Syrũ nomen eis impositũ fuisse. aut frustra omnes vetustissimæ historiæ prodidissent Cadmũ in Græciam venisse. Quod cùm ita sit, Thebæ nõ dicuntur colles, vt vult Varro. neq; apud vllũ auctorem vnquã reperies. Neque, si Sabini quosdam colles apud se Tebas vocarunt, propterea omnes colles lingua Sabina Tebæ dicti. nõ magis sanè, quàm si Romani collem Auentinum haberẽt, propterea alios omnes Auẽtinos vocarẽt. Sed non mirum hoc in Varrone, cuius libri istiusmodi commentis referti sunt.

112 TABELLA dum ita.] Restituenda prisca scriptura, *Tabula dimidiata.* Qui aderant candidato, recipiebantur in idem tentorium ab ipso. Tentoria enim aut tabernulæ erigebantur in campo propter solem, aut pluuiam, à candidatis, vt ad eas se & fautores suos reciperent. Ludit ergo, qui malè fultam aut malè tectam tabernam vocet tabulam dimidiatam.

113 ANTIPHILI.] Parua dictu labes, sed quæ prætermittenda obiter non sit. Nam legendum *Antiphilu* ex veteri scriptura *Ante philu*. ἔργον Ἀντιφίλου. Antiphilus faciebat.

113 NVLLAM se accepisse villam.] Lege, *accedisse villam* pro accessisse. vt suprà, *discedimus*, pro discessimus. Sic apud iurisconsultum, *relinquero*, pro reliquero. de hoc superius.

115 NON TIBI decoquet non ornithon.] Est ἀναδίπλωσις. Non tibi non, inquam, decoquet ornithon.

116 DE HIS sex partibus.] Paulo inconcinnior locus: qui tamen videtur suspitione caruisse. ideóque ab eruditiss. P. Victorio præteritus: cùm ita legendus sit: *De his sex partibus: ad hæc ista tria genera artificum paranda, aucupes, venatores, piscatores: aut ab his emenda, quæ tuorum seruorum diligentia tuearis in fætura ad partus, & nata nutricere, saginésque.* Nam illud, *saginésque* ex veteri scriptura reponimus. Habet enim, *nutricare, saginisque.*

117 IN QVIBVS stabulentur turdi, & pauones.] Eandem rem conquerebatur senex quidam apud eundem Varronem in Satira Menippea, γεροντοδιδάσκαλος.

In quibus Libyssa citrus fasciis cingit fores.
Vbi graues pascātur atque alantur pauonum greges.
Vel decem menses vbi vna sepiant granaria.
Vineis vbi ampla cella, torculare Pœnicum.

Detestatur enim luxuriam hominum temporis sui, qui villarum modum excederent.

118 AD IMMIDIVM hospitem.] Columella loquens de eadem re: *Numidium hospitem.* Scio tamen Vmmidium esse nomen Romanum: vt apparet ex antiqua inscriptione: L. LVCRIO L. F. PAL. VMMIDIO.

118 ILLE, EGO verò, inquit, vt aiunt, post principia in castris.] Ineptè sanè, cùm legendum sit: *Ille: Ego verò, inquit, à postprincipiis, vt in castris.* Castrense enim prouerbiū est, à postprincipi is incipere, in post principiis stare, in postprincipiis esse. Varro loquens de disciplinis Mathematicis apud Gellium: *Sed hæc*, inquit, *aut*

omnino non discimus, aut prius desistimus quàm intelligamus cur discenda sint. Voluptas autem vel vtilitas talium disciplinarum in postprincipiis existit, cùm perfectæ absolutaque sunt. in principiis verò ipsis ineptæ & insuaues videntur. Hactenus Varro: in quibus non solùm vsus huius prouerbii patet, sed etiam explicatur prouerbium ipsum. Et ipse Varro hic quoque exponit prouerbium, cùm subiungit: *id est, ab his potius temporibus quàm superioribus.* Sed & Plautus in Persa idem vsurpauit:

Atque edepol firmè vt quisque rem accurat suam,
Sic ei procedunt postprincipia denique.
Si malus aut nequā est, male res vortunt quas agit.

Nam malè hodie apud Plautum: *Sic ei procedit post principia.* Pluribus igitur monendi non sumus, doctissimum virum, cùm hūc locum adduceret, perperam existimasse hæc disiuncta esse *post principia*, non autem vno verbo *postprincipia.* Vt taceam quòd locum corruptum esse non animaduertit.

120 QVOD cochleam appellant.] Quid sit, docet Columella: *Sed vtcunque,* inquit, *fabricatum est, si semper influente gurgite riget, habere debet specus iuxta solum: eorúmque alios simplices & rectos, quo secedāt squamosi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis spatiosos, in quibus murenæ delitescant.*

120 IN HOC tecto caueáque.] Vetus lectio: *In hoc tecto cauius, qua cauiis tabulata habeant aliquod adportat supplementum.* Ex qua lectione, corrupta quidem illa, sed omnia integritatis suæ vestigia retinente, monstrum hoc lectionis vulgatæ conflatum est. Primum igitur membrum ita legimus ex illa antiqua scriptura: *In hoc tecto cauijsque auis tabulata habeant aliquot.* quæ sanè, nisi multùm me fallit augurium meum, legitima est & Varroniana lectio. *Cauijs*, hoc est Caueis. sic infra hoc tectum vocat etiam caueas. *Auis* ἀρχαϊκῶς, hoc est aues. Tabulatum autem intellige, id quod Homerus vocat πίνυερν: vbi insident aues vel exeuntes ex cauo suo, vel antequam cauum ipsum subeant. hoc enim solet in limine caui affigi, siue sit tabella, vt co-

lumbis solemus facere, siue pertica, vt gallinis. Hoc enim Homerus vocat πίτυεσι. Veniamus ad alterum membrum, in quo prodigiosa correctorum licentia apparet: *adportat suplementum.* Legendum enim: *ad portæ sublimentum.* Sed totam periodum iam apponemus, vt faciliùs emendationum nostrarum rationem edere possimus. *In hoc tecto cavisque auium tabulata habeant aliquot. Ad portæ sublimentum contra hoc auiarium est aliud minus.* Veteres quæcunque per MEN declinabant, eadem & omnia per MENTVM quoque: vt documen, documentum, monimen, monimentum: & similia. Sic carmen, carmentum. vnde carmentæ, αἱ ἀοιδοὶ, vel parcæ. Sic limen, limẽtum: vnde Deum liminum vocarunt Limentinum. *Sublimentum* etiam eodem modo. quod Propertius vocat *Sublimen*:

At nullo dominæ teritur sublimine amor, qui
Restat--

Nam ita potiùs quàm diuisim *sub limine* legendum esse, facilè sibi persuadebit quisquis attentè locum Propertii pensitauerit. Cùm igitur sit limen superius & inferius, hoc superius sublimen vocarunt. Vnde cælum sublimen vocat Ennius Thyeste:

Aspice hoc sublimen candens, quem inuocant omnes Iouem. Ita enim habent veteres libri Apulei. Quanquam si aliquis refragari velit, leuiuscula immutatione, possumus in Varrone legere: *Ad portam sublimentum.* Hoc tantùm certò asserere possumus, *limentum* à Varrone pro limine positum esse: & ita, vt ostendimus, interpungendam esse hanc lectionem. *Lemen* autem sæpe scribebant illi, vt Menerua, & cætera. Ergo ex *sublementum* fecerunt *supplementum.* Quâ animaduersione quantum lucis accesserit tam deplorato Varronis loco, nemo non videt. Nec sum nescius quomodo doctissimus Turnebus conatus sit hunc locum emendare. Sed hoc ingenuè pronũtiare possumus: nunquam illum tam dissimilem sui esse, quàm siquando in his De re rustica libris aliquid emendare conatur. In omnibus enim immane quantum eum fugerit ratio.

120 TVM mihi tu dic.] Non mihi videbantur hęc

ſatis cohærere, cũ ſuſpitio mea annotatione P. Victorii aucta eſt. Nam admonet eruditus vir in illo peroptimo codice ſcriptum fuiſſe: *multum dic illud alterum*. Facile eſt hæc ſuæ integritati reddere ita: *Sexaginta quamvis millia ſtatim in fænus des licebit multum. Dic illud alterum genus*, &c. hoc eſt, In fœnus multum des licebit.

100 TVM mihi dic.] Ex vetere codice tantùm legimus, *Dic illud alterum*. Et inde à verbo *Dic* incipit pars altera huius capitis, in qua ornithon deſcribitur: nã quia ſuperioris ornithonis deſcribendi partes traditæ ſunt Varroni, & huius quoque deſcribendi munus eidem, non expreſſo nomine, attribuitur.

121 A VINIO fluuio.] Lege *ab imo fluuio*. Nam *au imo*, pro ab imo ſcriptum fuit, praua ſcilicet librariorum conſuetudine, v, in b, & contrà, mutandi. Vt ſuprà ſcripſerat librarius *auuiridi*, pro ab viridi. Flumen, inquit, hoc αἰώνυμον, directum ab inſula quæ eſt ab imo fluuio, vbi eſt confluuium alterius amnis. ad ſummum fluuium, vbi eſt Muſæum, patet pedes CCCCL.

121 CVM capitulo.] Vocat capitulum, appendiculam ligneam rotundam tabulæ quadratæ literariæ impactam, cámque perforatam, vt eſſet qui ſuſpenderetur tabella è paxillo.

121 AB ORNITHONE plumula.] Scribo indubitanter, *Ab orithone. p. l. V. iii. via, in qua media ſunt caueæ*. Nam ex his notis meliùs *plumula* ſuppletur, quã ex *p. Viii. la.* quia nunquam veteres per compendium ſcripſerunt LA, cùm latum vellent denotare. Sed neque hæc mendo carent: nam tranſpoſita ſunt. legendum enim: *Ab ornithone p. luiii. via, qua iter in aream eſt, in qua media ſunt caueæ*. Quàm facile fuit ex iii, literam, m: item, ex i, l facere, *cum* id toties in veteribus libris contigerit?

121 QVA iter in aream eſt.] Vetus lectio, *qua introitus itur in aream eſt*. Tollo illud *itur*: nam conflatum eſt ex cauda illius, *introitus*. Et ita lego: *qua introitus in aream eſt*.

122 SVBTER columnarũ ſtilobatem eſt lapis.] Lapis ἀρχαϊκῶς in fœminino. Ennius, *Tanto ſublata tunc*

agmine

agmine sunt lapides. lapidem vocat qui pro stereobate substruitur stylobatæ. *Falere* vocat id quod magis propriè esset pila. χηλὼ vocat Thucydides, Virgilius saxeam pilam. Et verbum apud Lucretium, oppilare:

-oppilare ostia contra. Sustinet autem falere totum peristylii onus, & stagno oppositum & oppilatum est. Itaque pilæ litoribus immolitæ à veteribus propterea Faleria dicuntur, quia antea Haleria dicerentur, παρὰ τὴν ἅλα. Argumento, quòd Falerii populi ita dicti sint quia apud eos sal fieret, prius Halerii dicti. auctor Festus. Nisi sit quòd omnia alta φάλαρα vocabant Græci. *Culcitas* vocat torosas stylobatæ proiecturas, extra solidum procidẽtes, vt est videre in peristyliis monachorum, in quibus puluinatæ coronæ stylobatarum extra perpendiculũ præbent opportunas sedes fessis deambulando: quæ, quia pedibus calcari possunt, culcitæ dictæ. Seu, quod verius puto, quia similes sunt culcitarum toris in lecto conuolutis. Doctissimus vir quædam dixit de Falere: in quibus quòd à candore dictum putat, mihi non persuadet. Sed quod *Falesas* lingua Normanorum à Faleribus dictas conatur probare, id homini vlli Septentrionali non persuadebit. Interroga enim de hoc vocabulo Saxonem hominem, aut Germanum, & quemuis ex illis partibus vnde originem trahunt Nortmanni, statim respondebit *Fales* aut *Fels* esse rupem, neque aliud esse nisi id quod Nortmanni vocant *Falese.*

122 VBI orbile solet esse acutum.] Nihil minus orbile est quàm id quod vult doctiss. Turnebus. Nam proculdubio orbile vocat, quam Græci σύριγγα, & poetæ χνόην. Id erat axis capitulum seu cardo, quod in modioli foramen conueniebat. Pro eo tabula caua ad modum tympani erat in summo impacta, quæ exciperet modium rotæ, ita vt modius ipse in eius cauum iniret, vt in acetabulum. Quo nomine versatilem intelligamus. Atque ita, quantum possumus, receptam lectionem tuemur. Sed si propiùs inspiciamus, eam non carere vitio, haud dubiè animaduertemus. Nam quid est, obsecro vos, *Vbi orbile solet esse acutum*? nam orbile

r. j.

non ita desinit in mucronem, vt acutum dici possit. Deinde quid erit illa *tabula*? an ita vlla eius crassitudinis esse potest, vt tantum excauetur quantum ad modium rotæ excipiendum sufficiat? Sed quid cauillamur? legendum enim omnino: *ita vt ad extremum, vbi orbile solet esse, acetabula cauata sit, vt tympanum, in latitudinem duo pedes*, &c. Nam columella, inquit, loco cardinis, qui conuenit in cauum modii, habet acetabulum, in quod potiùs ipse rotæ modius conuenit. *Acetabulam* dixit, vt mandibulam, non autem acetabulum, ἀρχαϊκῶς. Ita fit vt quoties corruptas lectiones interpretari conamur, nihil aliud quàm nos traducamus. Quod sanè penè contigisset nobis, nisi mendum odorati essemus. quanquam nihil absurdum in recepta lectione exposuimus. Cùm tamen Adr. Turnebus non solùm non falsam tueatur lectionem, sed & longè aliena sententia exponat.

122 VT TYMPANVM.] Acetabulum illud, vel, vt ipse loquitur, acetabulam comparat tympano matris Ideę, tergore bubulo detracto nam cauum omnino est. Nollem accidisse doctissimo viro, vt de tabula, quod habet vulgata lectio, ea referret, quæ ne ipse quidem, si diligentius rem examinasset, intelligere posset. sed, vt diximus, ex illo *acetabula*, factum ab imperitis librariis, *acutum, tabula*. Quorum errorem fouit ἀρχαϊσμοῦ ignoratio, qui non animaduerterint talia nomina veteribus etiam fœminino genere enunciari. Vt Mandibulum, mandibula: Vertibulum, vertibula: Manibulum, manibula: Decipulum, decipula, & infinita talia.

123 EX ORBI ligneo, mensáque.] Orbem intelligit eam rotam, de qua iam superiùs dixit, fuisse pro mensa columellæ impositam. Et, ne quis dubitaret, quasi ἐπεξηγεῖται, cùm eundem orbem vocat mensam. Ad aliud refert doctissimus vir. vt sanè mirer quid in mentem tanto viro venerit, cùm ea quæ meliùs taceri poterant, chartis suis illeuerit.

123 IN PRIMIS radiis.] Omnino legẽdum, in *primis radiis*. Nam epitoniis (eæ sunt machinæ, puta

rotæ, ad aquam exprimendam)versis, ad vnúquenque actum aqua frigida & calida ex ipsis radiis orbis, seu rotæ, quam mensam vocat, exprimebatur conuiuis. columellam enim, quæ sustinebat orbem, seu rotam; cauam fuisse oportet, quæ aquam infernè conceptam, quotiescunque epitonia versarentur, supernè per radios rotæ, qui & ipsi caui erant, emitteret in conuiuas, & quasi efflaret. fiebat enim mechanicis expressionibus. Certè hac descriptione nihil planius, nihil lucidius: vt ne minimum quidem in ea assequenda laborauerimus. *Prinum* veteres dixisse pro singulo, & pueri sciunt.

123 ESSE epitoniis versis.] Illud *esse* insultum est huic loco, quia malè legebant *factum*, pro actum. Legendum est enim, *in prinis radiis, epitoniis versis, ad vnumquenque actum*, &c. *Epitonia* autem, vt diximus, sunt rotæ mechanicæ, quæ funibus intenduntur, aut aliud quid ad exprimendam aquam. Nam nō semper rotas significat, vt in Vitruuio, lib. x, *singulis autem canalib' singula epitonia sunt inclusa manubriis ferreis*. Quicquid est, non ad emittendam sed ad exprimendā aquam fuisse, indicat etymon, quòd non sine intētione hoc fieret. Vlpian. de Actionib. emp. vend. L. Fundi: *Castella plūbea, putealia, epitonia fistulis adplumbata*. &c. Igitur epitonia nō semper rotas significare, vel èx loco iam Vitruuii prolato, item ex ipso Vlpiano patet; qui dixerit epitonia fistulis adplumbata.

123 SIC VT fluat in conuiuam.] Scriptum priùs fuisse puto, *sic atfluat in conuiuam*. Nā *at* pro ad, & *illut* pro illud scripsisse librarios illos, vulgo notum est. Ergo non dubiū est quin totus locus ita legendus sit, *Cum & aqua calida, & frigida, epitoniis versis, ad vnūquenque actū, sic adfluat in cōuiuā. Ad vnū quēque actū*, εἰς ἑκάστην τραγωγήν. nam versabat rotā, quę pro mēsa erat, puer, quotiescunq; noua fercula adferebat. quod sanè ex iis quæ suprà dicta sunt, confirmatur: *Hæc ab vno puero, qui ministrat, ita vertitur, vt omnia vna ponantur & ad bibendum, & ad edendum, & admoneantur ad omnes conuiuas*. Quomodo autem hæc legenda censeat maximus vir, & olim amicus noster Adrian. Tur-

nebus, omnibus qui eius Aduersaria terunt, notum esse puto. De quibus nihil aliud dicam, quàm nihil tam alienũ esse à mente Varronis, quàm quomodo ipse hunc locum reconcinnauit. Tamen nihil à tanto viro scriptum est, quod non libenter, propter existimationem hominis, & amicitiam nostram, amplectamur.

123 CYPRESTES.] Vitruuius lib. 1. vocat Andronicum Cyrrestē, loquens de eadem re. Cuius verba hæc sunt: *Sed qui diligētius perquisierūt, tradiderūt eos esse octo: maximè quidē Andronicus Cyrrestes, qui etiā exemplum collocauit Athenis, turrim marmoreā, octogonon, & in singulis lateribus octogoni singulorū ventorum imagines exculptas cōtra suos cuiusq; flatus designauit.* & quæ sequũtur. Cyrrestes ergo dict⁹ à Cyrro vrbe Syrię. nā Κυῤῥέστης est πολίτης Κύῤῥου. Stephan⁹. Sic apud Frōtinũ στρατηγημάτων primo mentio fit cuiusdā Phanei natione Cyrrestæ.

123 FORTASSE ante eum duceret serrā.] Cùm satis notum sit hunc locum deprauatum esse, de eo nihil aliud dicā, quàm duplicem eius castigationē à nobis afferri posse: quarum quam priore loco afferam, verā nō puto: de altera, quin vera sit, non dubito. Sed id in primis admonendũ, ansam huic loco corrũpendo dedisse aduerbium *fortasse an.* quo vtebantur veteres, vt est sæpe apud Apuleium, Tertullianũ, alios. Vt & eiusdem quoq; aduerbii ignoratio Gellium corrupit lib. x 1. *Critolaus,* inquit, *scripsit legatos Mileto publicæ rei caussa venisse Athenas, fortasse an dixerit auxilij petendi gratia.* Vbi illud *dixerit* expungendũ est. *Nā fortasse an,* vt forsan. Alibi idem Gellius vsurpat, non semel. Itē ipse Varro infrà: *De fructu,* inquit, *hoc dico, quod fortasse an tibi satis sit, Axi.* Primum igitur, quod pollicitus sum, potest ita legi: *fortasse an tecum duceret serram.* Nam ducere serram cum aliquo, est altercari cum aliquo. Tertullianus de corona: *Quandiu per hanc lineam serram reciprocabimus?* Sic serraculum ducere apud iurisconsultum ad legem Aquileiam, L. Quemadmodum, eadem mente interpretatur iurisconsultorum phœnix Iacobus Cuiacius, doctor meus, multis nominibus de me optimè meritus. Tamen & altera lectio defendi potest apud

eundem iuriſconſultum, *ſeruaculum ducere.* Nam ſeruaculú eſt clauus nauis. In veteri Gloſſario, quem nuper edidit Henricus Stephanus noſter, inueni, πηδάλιον, *Seruaculum.* Altera coniectura, quam veriorem puto, hæc eſt, *fortaſſe an tecum duceret ſertam*, hoc eſt, tecum particeps laboris eſſet. Serta enim, τὸ χοινίον, reſtis, funiculus. Palladius Martio: *Suſpēdēdi groſſi ex caprifico linea ſerta pertuſi.* malè hodie in Palladii codicibus legitur, *lino velut ſerta*, pro *linea ſerta.* Idem alibi, *Cum ſerta quæ appēſa ſunt auferātur. Sertā ducere*, vt Terentio, *Reſtim ductitare.* Saltātes enim aliàs ἐπὶ καρποῦ χειρὸς, vt apud poetas Grecos, ſe tenebāt. aliàs reſtem tenentes hærebant. Horatius: *Tortū digna ſequi potius quàm ducere funem.* Erat etiam ſimilis ludus puerorum, qui ducebant ſparteam reſtem, & tamdiu trahebant, donec aut rumperent, aut alteruter, omiſſa funis prehenſione, in nates caderet. Cuius ludi meminit Ariſtides ſophiſta: ſed, quia librum non habeo, locum non quæſiui: quem tamen aliquando in ſchedis meis aduerſariis annotaueram. Alludit & Plautus Pœnolo:

-Iam tenetis. ſi tenetis, ducite. Caue dirumpatis,

ad quod genus luſus potius ſpectat hic locus Varronis. Quod ſine vlla controuerſia confirmatur ex Tertulliano, libro de pudicitia: *Sed non decet*, inquit, *Vltra de auctoritate ſcripturarum eiuſmodi funem cōtentioſum alterno ductu in diuerſa diſtendere.* Quare *Sertā ducere* cum aliquo, eſt, vt dixi, prouerbiale: quotieſcunq; cōtentionē intercedere cum aliquo denotamus. Neque dubito quin ita potius quàm *Serram ducere* legendum ſit.

124 REFERT inteſtabilem eam,] Lego, *Refert intus ſtabilem eam.* nā *ſtabile*, vt molile, orbile. Mutatio autem generis hîc facta eſt: & regimen, vt loquuntur grammatici, præpoſitionis *intus*: vt apud Plautum, *Intus domum.* ſic mutato genere Plautus dixit *bubilem*, in Perſa: *Vt poſſim in bubilem reicere. Stabile* aut ſtabulum pauonis dicit eodem modo quo ſupra pauones ſtabulari dixerat.

125 FENESTRIS Punicanis.] Poeni lignario opere claruerunt, vnde multa fabricæ ligneæ opera ab

illis nominata. vt *lecti Puniti* Plinio lib. XXXIII, cap. XI. Et hic, *fenestræ Punicanæ*. Et apud eũdem, *vineis vbi ampla cella, torculare Pœnicum*: apud Catonem *coagmẽta Punicana:* quæ fideliter hærebant, nec hiascebant. Itaque ab ea mente Plautus Mercatore, vbi vult ostendere ædium postes hiare, ait non esse factos à Pœno fabro. non enim hiascerent commissuræ, si Pœnus faber eas coniunxisset. Ita enim ait,

Non enim hæc pultifagus opifex opera fecit barbarus.

Per *pultifagum* enim lasciuia comica intelligit Pœnum, vt idem prologo Pœnoli,

Carchedonius vocatur hæc comœdia.

Latinè Plautus, PATRVVS PVLTIFAGONIDES. Latinè enim Plautus inscripsit Pœnolum. Ergo pultifagus, Carchedonius, seu Pœnus. Pœnos pultifagos, vt Plautino vocabulo vtar, fuisse, argumento est puls, quæ à Pœnis Punica vocata est, cuius faciendæ rationem docet Cato. Non ergo pultifagus pro Romano intelligendus est apud Plautum (quod vult doctissimus Turnebus) sed Pœnus, vt dixi.

126 E QVO foras euocare possint.] Puto: *& quo fœtas euocare possint.* Suprà autem, *in certum locum*, vacat *in*, dele.

126 PROPTER illicium.] Sic de apibus: *apiastro perfricando: quod illicium hoc illis.* Aliud in comitiis illicium, vt notum ex libris De lingua Latina: aliud in aucupio. in quo illices aues sunt quæ à Græcis παλεύτριαι. de quibus apud Aristophanẽ. Plautus: *Lectus illex, esca est meretrix.* apud Plinium de perdicibus: *Capiũtur quoque pugnacitate eiusdem libidinis contra aucupis indicem.* Lege, *contra aucupis inlicem.*

128 EGO quæ requiro sarsuræ assuræ.] Ludit. videtur in actionibus conducti locati fuisse, *vti sarsura tectura præstaretur:* aut nõ multum dissimile: id est, vt aliter in iisdem legibus dicitur, vt sarta tecta insula aut ædes præstarentur. Nã olim sarsum pro sartum, vt farsum, pro fartum. Ergo ludit παρ' ὑπόνοιαν. nam quod diceretur in lege conductionis, *sartura tecture*, ludens in auium lege dixit, *sarsuræ assuræ.* vt pote cùm aues ipsæ

ad assandum natæ sint. Nã assura, quod priùs diceretur arsura. Et quod dicimus nunc assum, priùs erat arsum. Cùm igitur tractatus de palumbis & gallinis hìc desideraretur, vult hoc sartũ sibi & integrum præstari Axius. Sed verã lectionẽ, ni fallor, conficiemus, si non *sarsura*, sed *farsura* legamus. Ita nihil dubij relinquetur. nã farsura, quia de farciendis gallinis & palumbis sermo instituitur. Nam quòd assurã doctissimus vir interpretatur assiduitatem, longè fallitur, cùm eum fugiat analogiæ ratio. Talia enim nomina à verbis, non à nominibus, Vsura, Cursura, Positura. Farsurã etiam inuenies apud eruditissimum scriptorem veterem Tertullianum, libro contra Valentinianos.

128 VT maximè factitauerunt Deliaci.] Plin. lib. x, *Gallinas saginare Deliaci coepere.* Cic. Acad. II, *Vidésne vt in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus caussa solerent. hi, cùm ouum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant.* Columella, de gallinis: *Huius igitur villatici generis nõ spernendus est reditus, si adhibeatur educandi scientia, quam plerique Græcorum, & præcipuè coluerunt Deliaci.* Apud Arbitrum,

Molles, veteres, Deliaci manu recisi. Recisos manu Deliaci vocat spadones. Nam capones Deliaci manu castrantur. Deliacus enim, vt apertè videmus, pro curatore gallinarum.

129 SINT licet genera ei tria paranda.] Locus inquinatus. Ita legendus est, *Qui spectat vt ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, scilicet ei genera tria parandũ, maximè villaticas gallinas. Equis*, &c. Iã luce clarior hic locus.

129 PALEA rubra subalbicanti.] Eleganter hoc Græcus interpres, ψώζον ῥοδίζον.

129 QVAM in altitudine.] Scribe *altitudinem*.

129 QVA Gallinarius curator earum.] Sine dubio duę postremæ voces sunt interpretamentũ prioris. Nã Gallinarius est gallinarũ curator: vt Mellarius, apum, infrã. Sed huc irrepserunt ex margine, vbi erat appositũ studiosi annotamẽtũ: qui videbat alibi curatorẽ vocari.

129 EXCVLPTA ſint cubilia earum.]Cato: *Foramina longa* P. III. S. *exculpta digitos* VI. Reclamant tamen veteres libri, in quibus non *exculpta*, ſed *excluſa* legitur. Sed perperam, vt puto. Sanè Græcus interpres, cùm hęc verteret, neutro vſus eſt: ἐν δὲ τοῖς τοίχοις καὶ νεοσσιὰς κατασκευάσομεν εἰς τὸ αὐτὰς ἐν αὐταῖς τίκτειν.

130 POTIVS vetulis quàm pullaſtris.] Vetus lectio, *pullitris*. quod verum eſt. Nam pullaſtræ non ad ætatem refertur, ſed ad magnitudinem. Pullaſtri enim in genere gallinaceo, qui pumiliones in hominibus. Pullitra autem, vel pulletra (nam vtroque modo ſcribebant) eſt quæ adhuc effœta non eſt. Sic à porca porcetra, quæ non multum peperit: & opponitur ſcrofæ, quæ multum peperit, vt eſt apud Gellium. Quin mecum facit Græcus Varronis interpres, δεῖ δὲ ἀποτίθεσθαι τῆς πρεσβευκυίας, ἀ τῆς ἀκμαζούσης, καὶ τίκτειν δυναμένης. Itaque parum hactenus intellectus fuerat hic locus, qui tamen non parui momenti erat. Nam quod doctiſſimus vir pullinos legendum cenſet, nulla neque linguæ Latinæ analogia, neque ſententiæ congruentia, mihi non perſuadet. An, ſi lingua Gallica vernacula hoc habet, propterea crediderim & in Latinam recipiendum? Minimè gentium.

130 QVOD in eis vitales venas confundant.] Veteres libri: *Quod inanes vitales venas*. Scribo, *Quod inas vitales confundant*. Nam τὸ *venas* eſt gloſſema, quo quid ſit *ina*, exponebat ſtudioſus lector. Inæ apud Latinos ſunt ἶνες. hoc eſt, ſubtiliſſimæ intercurſantes venæ: quales in chartis veterum, & aliquando in noſtris. Feſtus, *Ilia dicta ab ina, quæ pars chartæ eſt tenuiſſima*. Marcellus Empiricus capite XXXI, *Ad vlcera in ano facta chartæ combuſtæ, ſeu inarum eius drach.* I. Quippe inæ ſunt minuta filamenta fibrarum, quæ in illis videntur. Neque dubium quin ita legendum ſit. Inas autem vitales in ouis elegantiſſimè, vt alia, Græcus interpres vertit, τὸ ἰνῶδες καὶ γόνιμον.

130 ESSE ob inane.] Coniunge, *obinane*, ὑπόκενον.

131 VT SE volutare poſſint.] Vetus ſcriptura, *vt volitare poſſint*. Quæ lectio nihil aliud quàm præ ſe fert

legendum esse, *Vt volutare possint.* hoc est ἀλινδεῖσθαι. vt, *mare mutat*, non *mutatur. mare turbat*, non *turbatur.* Sed totus locus ita legendus: *Prodigendum in solem, & in sterquilinium, vt volutare possint, quòd ita alibiliores fiunt: neque pullos tantum*, &c. hoc est, Neque pullos tãtùm prodigendum. nam perperã legebatur *Prodigendi.* In qua consuetudine loquendi semper in his libris cæcutiunt librarij. nam & id sequens accusatiuus probat, *Euitantem caldorem.* Prodigendum euitantem caldorem: qui est Græcismus notissimus. φευκτέοι ἀλεαζόμενον τὸ καῦμα. vel τὸν καύσωνα.

132 SIMILES facie nõ his villaticis gallinis nostris.] Atqui contra Columella ait similes villaticis: cùm tamen tractatum de gallinis per omnia à Varrone mutuatus sit. *Rustica*, inquit, *quæ non dissimilis villaticæ, per aucupem decipitur.* Sed est ἔλλειψις ἀρχαϊκή. *Similes facie non his villaticis.* hoc est, non solùm his villaticis. Nam ita locutos esse veteres, iam doctissimi nostri temporis annotarunt. Et nos scimus illam non solùm similem Numidicæ, seu Africanæ, quam Franci vocant Gallinam Guineæ, sed etiam & nostratibus villaticis. Hoc vnum excipio, quòd Numidicæ gibberosæ sint.

132 NON HIS villaticis.] Id est, vt diximus, non solùm his villaticis. Vlpian. l. inuitum. D. de seruit. vrb. præd. *Inuitum autem in seruitutibus accipere debemus, non eum qui contradicit, sed eum qui non consentit.* Et aliis locis in Pandectis, vt annotatur à doctissimo Antonio Augustino.

132 SED Africanis, aspectu ac facié incontaminata.] Non solùm deprauata hęc sunt, sed & multa ab importunis correctoribus addita. nam cùm iam dixerit, *similes facie*, quid hic sibi vult, *aspectu ac facie incontaminata*? quæ pulcherrimæ sunt, quare eas vocat, *contaminata facie*, vt habent veteres editiones? aut quid sibi vult *incontaminata*, vt habet Victoriana editio? Sed nolumus his dubitationibus frustra tempus conterere. Scimus enim ita Varronem scripsisse: *Gallinæ rusticæ sunt in vrbe raræ: nec fere mansuetæ sine cauea videntur Romæ: similes facie non his villaticis gallinis nostris, sed*

Africanis. Vltima duo, *aſpectu ac facie*, addititia ſunt: vt poſtea videbimus.

132 INCONTAMINATA.] Ex hac dictione incontaminata, quæ planè eſt totius ſententiæ contaminatio, nihil, puto, ſani elicere poſſis. Nam illa, *aſpectu ac facie*, proculdubio irreptitia ſunt. Quid enim eis opus, cùm iam dixerit, *ſimiles facie*? Atqui tota ſententia ita concepta fuit à Varrone: *Gallinæ ruſticæ ſunt in vrbe raræ: nec ferè manſuetæ ſine cauea videntur Romæ: ſimiles facie, non his villaticis gallinis noſtris, ſed Africanis. In conto miniato in ornatibus publicis ſolent poni cum pſittacis.* Nam quæcunq; à magiſtratu populo exhibebãtur, ea miniari ſolita eſſe, ex veterum monimentis cognoſcimus. Nõ ſolùm enim conti, aut perticæ, quibus imponebantur aues raræ & peregrinæ, miniabantur, ſed & aues ipſæ. In vita Gordianorum ita legimus: *Struthiocameli Mauri miniati exhibiti munere Circenſi.* Sic pleriq; apparatus ædilitii miniabantur: ſic triumphantes minio illinebantur. ſic triumphans Camillus vrbem ingreſſus eſt. Inter raras igitur aues & gallinæ ruſticæ ponebantur, in apparatu ſpectaculorum ab ædilibus. Vt peſſimo flagitio correctores *in conto miniato*, mutarint in illam prodigioſam ſententiam, *incontaminata*. Neque hoc contenti, illa duo de ſuo addiderint, quæ præcedunt, *aſpectu ac facie*: ſcilicet quo commentum ſuum commendarent.

132 GIBBERAE, quas Meleagridas appellant.] Falſum. aliæ ſunt gibberæ Numidicæ, aliæ, Meleagrides. Gibberæ Numidicæ ſunt, quas nos Galli Pullas Guineas dicimus. Meleagrides notum eſt eſſe noſtras gallinas Indicas, vt vulgo loquimur. Quin & Columella ipſe diſtinguit his verbis: *Africana eſt, quam plerique Numidicã dicunt, Meleagridi ſimilis, niſi quòd rutilã galeã & criſtam capite gerit: quæ vtraq; ſunt in Meleagride cærulea.* Nuſquã factũ igitur vt eadẽ eſſet Africana cum Meleagride. Et ſanè verũ eſt. nam mendũ tantùm hîc in interpunctione: cùm ita ſcripſerit Varro: *Gallinæ Africanæ ſunt grãdes, variæ, gibberæ. Quas Meleagridas appellant Græci, hæ nouiſſimæ in triclinium*, &c.

132 IN triclinium ganearium.] Vetus codex, *genanium.* quæ vera est lectio, præterquam quòd trāspositio facta est literarum. nam *genianum* scripserat Varro. Genianum à genio elegātissimé. Sic Heluius Cinna,

At me nunc geniana per salicta

Bigis reda rapit citata nanis. Hodie ineptè apud Gellium, *At me nunc geninana per salicta.* Nō repetam quę hîc comminiscitur doctiss. Turnebus: cùm multum & à mente Varronis & à veteri scriptura aliena sint.

132 ET tenebricosum.] Ita bene ex veteri scriptura emendauit vir elegātissimi ingenii P. Victorius. & frequētiùs veteres autores vtūtur, vt Pacuuius Duloreste,

Nam te tenebrica sæpe lacerabo fame

Clausum, & fatigans artus torto distraham. Vbi tenebrica fames acceptū ex Æschylo in Agamemnone, ex qua, & Choephoris, suā Dulorestem fecerat Pacuuius.

--ἀλλ' ὁ δεξιφιλὴς σκότῳ

λιμὸς συνοικος μαλθακὸν σφ' ἐπόψεται. Nam in vulgatis Æschyli exemplaribus perperam, κότῳ, pro σκότῳ.

132 PINGVITVDINI inimica.] Repone ex omnibus scriptis, *Vindicta.* Vindicta apud veteres erat ἀφαίρεσις & ἐξαίρεσις, vt vindicare, ἀφελεῖν, ἐξελεῖν. Nā quod in in XII Tabulis est vindicare, id Solon dixerat semper ἐξαιρεῖν. vt ostendemus alibi.

132 VT Thetin Thelin.] Sic herba ἱππουρὶς, Equiselis, pro Equisetis. sed si t in l vertitur: non propterea tamen sequitur vt d in l: tametsi d & t cognata. Sed dicendum erat: quemadmodū Dacrumæ, Lacrumæ: ἄδακρυς, alacris: Dautia, Lautia: Cassida, Cassila, Festus. Ὀδυσσεὺς, Vlysses: Impedimenta, Impelimenta.

132 TVRVNDIS ordeaceis.] Etiam turūdarum meminit Cato. Sunt autem offæ aliquādo oblongæ, teretes: aliquando pastillorū modo cōformatæ. vnde & turūdi quoq; à Marcello Empirico vocantur, qui Græcè βάλανοι, qui supponuntur sedi, quibus aluus cruda, ad deiiciēda stercora duriora. Hęc huic chartæ cōmendaui, ne fides habeatur hac in re doctiss. viro, qui putat, imo cēset, vbi legitur *turūda*, legendū esse *rutūda.* Atqui turūdam cēseo à terēdo dictam, & subaudiri offam. sic

præbenda,ſic calcanda. item merenda, quæ iis,qui merebant ære,hoc eſt mercenariis,dabatur. Calpurnius,

-ſera cum venerit hora merendæ. Nam hoc antequam labore mitterentur, dabatur, vt puta à domino ſeu cõductore. Sic ergo turunda,quaſi terunda.nam terere eſt μάττειν. Vnde Græcè μάζαι ſunt quæ Latinis Turundæ.

133 AC DECEM primis proceſſit.] *Proceſſit*, vt imperaſſit, ἀρχαϊκῶς. Ita infra de leporibus, *Quatuor modo intromiſit in leporarium: breui repleuit.* hoc eſt, intromiſerit. *Dationem* vero, vt medici, δόσιν.

133 INVNGENTVR in flumen.] Lege: *iniguntur in flumen.*

136 Q. FVLVIVS Lippinus.] Plinius habet *Hirpinus*, non *Lippinus*.

137 AEOLES Bœotij λίποριν.] Λιπόρις epitheton leporis eſſe mihi videtur, vel λιπόῤῥις. nam vtroque modo dici poteſt. quia ſimus eſt, quod λιπόῤῥις ſignificat. Et puto ab aliquo poeta hauſiſſe Varronem, qui dixerit,

-λιπόρινα λαγωόν. ſic Θῦς ὗς, quod ſuperius poſuit Varro, ex quodam poeta ſumptum videtur: cùm Θῦς & Θύνις videatur epithetum ſuis.

137 E PALAESTRA apris effunderetur glans.] Hinc Martialis aprum palæſtritam dixit: *Partitur apri glandulas palæſtritæ.* nam palæſtras in villis habebant. Supra: *nec putant ſe habere villam, ſi non multis vocabulis retineant Græcis, quum vocent particulatim loca, προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον*, &c. Cicero II de Legibus, *Et tantum complectitur, quod ſatis ſit modicæ palæſtræ, loci.* Ad Q. Fratrem, *Imagines enim iſtæ, & palæſtra, & piſcinæ, & nilus, multorum Philotimorum eſt, non Diphilorum.*

138 VBI tanta circunfluxit.] Vetus lectio: *vt tantum circunfluxerit nos.* quæ legitima eſt, modò illud, *multitudo*, quod peſſimo iure huc irrepſit, expungatur: *Vt tantum circunfluxerit nos ceruorum, aprorum, & cæterarum quadrupedum, vt non minus formoſum mihi*, &c. *Tantum ceruorum*: vt Catullus, *Cum tantum ſciet eſſe baſiorum.*

138 QVAM in circo maximo ædilium.] Ædilium ἀπὸ κοινοῦ spectaculum: sed nimis coactum puto. Vix *aliter* possum credere, quàm Varronem scripsisse *ædilituũ*. subintelligitur enim *munus*. Ita idẽ Varro satyra, Longè fugit qui suos fugit, *Solus rex, solus rhetor, solus formosus, securus, vel ad ædilitium: mũdus, purus, putus*, &c. Nam duo manuscripti Nonii codices, quos videre mihi contigit, habebant, *ad æditum, mundus*, &c. Nihil tamen ausim mutare.

138 FVGITIVARIVS.] Vlpianus, *Non enim ambo pecuniam, ego & fugitiuarius, deposuimus*. Erat is qui mercede fugitiuos è fuga retrahebat.

139 EXGRVMINANTES.] Lege, *exruminantes*. Ab eodem verbo, sed non composito, dixit Plinius libro XVII, capite XXII, *Si sancias recenti medicina mordeat quadam hiemis ruminatio*. *Propalam* vero, inepta scriptura, pro *propolam*. quam tamen frustra doctissimus vir conatur defendere: vt non solùm mediocriter doctos, sed & maximi quoque in literis nominis viros, falli sæpe contingat. Sed de hoc alibi diximus.

140 CVM cumulatim positũ est.] Mendosa prorsus & inquinata lectio. Vetus habebat, *Quibus in tenebris cumularim positum*. vnius tantùm literulæ additione egregiè locus restituitur, *Quibus in tenebris, cum aulari impositum est, in doliis fiunt pingues*. *Aular*, vel *ollar*, est aulæ seu ollæ operculum: vt puteal τὸ φρέατος κάλυμμα, ad exemplum τῶν Specular, Torcular, Lucar, & aliorum. Ergo aular secunda significatione, pro operculo cadi, aut dolii. De qua castigatione humanioris doctrinæ viros mihi assensuros spero. Neque sum nescius doctissimum Turnebum εἰλαρ legisse. Ego verò cõstanter affirmare audeo, neque Varronem hîc bilinguem esse voluisse: neque, si voluisset, cùm haberet κάλυμμα aut πῶμα, notissima & vsitatissima vocabula, quibus animi sui sensum explicare posset, iis quæ remotissima sunt, & vetustissimis tantùm poetis cognita, vti ausum fuisse. Nos verò nulla licẽtia priscam lectionem eruimus, cùm nonnulli codices habuerint *Hylarim*.

140 QVARVM alteram.] Prima vox aut vacat,

aut *earum* legendum eſt.

140 Πεποιημένα τέκνα.] Doctiſſimus vir emendauit, πεποτημένα. Et ſanè meliùs ab illo aut alio excogitari nō potuit. ſed reclamat vetus ſcriptura, *Pepianem mina*. profectò legendum πεπλανημένα. Tantum ex i, l fecimus, qui eſt veterum librariorum error vſitatiſſimus. Sic igitur,

—βοὸς φθιμένου πεπλανημένα τέκνα.

—*exanimi bouis errabunda propago.* Sequens verſus Nicandri eſt, & hîc locum non habet.

140 QVOD hic ſocietas operis.] Hoc vult dicere, gracculos eſſe ἀγελαίους quidem, non autem πολιτικούς, vt ſunt apes. Eiuſmodi enim animalia πολιτικὰ vocat Ariſtoteles. vt apes, veſpas, crabrones, formicas. Cicero II de Finibus, *Quid ſi etiam beſtiæ multa faciunt duce ſua quæque natura, partim indulgenter, vel cum labore, vt in gignendo, in educando: vt perfacilè appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem? partim curſu & peragratione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodammodo ciuitatis imitantur.* Nam poſtrema verba nihil aliud ſonant quàm πολιτικὰ ζῶα quædam eſſe.

141 NEMO has videt, vt illas in carne.] Ex Ariſtotele, πρὸς σάρκα δὲ οὐδενὸς καθίζει, οὐδὲ ὀψοφαγεῖ. Quæ ſequuntur, ex eodem ferè ad verbum, φέρει δὲ ἀπὸ πάντων ὅ μάλιστα ὅσα ἔχει ἐν κάλυκι ἄνθη, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων δὲ ὅσα αὖ γλυκύτητα ἔχει, οὐθὲν βλάπτουσα καρπόν.

142 DVM HAEC audit, phyſicā addiſcat.] Quid eſt quo magis damnetur hæc lectio, quàm veteri ſcriptura? Apponam igitur eam, ita vti eam nobis indicauit P. Victorius. Ea ita concepta eſt, *Phyſicam achiſcat*. Minimum mihi permittam in vera lectione eruenda, *Ne, dum hæc audit phyſica, maciſcat*. Quæ ſententia & lepidiſſima, & faceto ſene digniſſima eſt. Vereor, inquit, ne dū hæc phyſica & hiſtorica de apibus audit, maceſcat: quia eius quod eſui eſt, mentionem non fecimus, ſcilicet mellis. Quod paſcat aures, tantum recitauimus: nūc quod & palato ſit, recitemus. Nam mel ad edendum: at ἱστορικὰ καὶ φυσικὰ illa de apibus, ad audiendum tantúm. Quis non tam lepidam tanti ſcriptoris ſentētiam libens

amplectatur? *Maciscat* autem & *macescat* veteres dixisse testantur grammatici: qui etiam è quarto De finibus, illud producunt, *Animam sui datam pro sale, ne putisceret.*

142 QVIDAM μίλιτον.] Scribe ex veteribus libris *Mellinam.*

142 HIC ENIM sonus harum fugæ.] Hæc ego non intelligo: neque ab vllo, qui meliore sit ingenio, intelligi posse sperem. Nam & imperfecta est sententia, & quæ sequuntur, nullum bonum sensum efficiunt. Sed, vt puto, duo sunt quæ hunc locum luxarunt. primùm, importuna distinctio: deinde vox corrupta *procerum*: quam ego in *protelum* transformo, vel potiùs restituo. vt ita hæc periodus legenda sit: *Hic enim sonus harum fugæ existimatur esse protelum. Esse oportet aere temperato*, &c. Et quanuis temerarium est de eiusmodi rebus ferre sentẽtiam: tamen non puto aliter Varronem scripsisse. Nam nullum verbum ei rei accommodatius potuit excogitari. Est autem *Protelum* cõtinuatio ictus, vt alibi explicauimus, & Lucretianũ versiculũ adduximus,

Vndique protelo telorum continuato. Itaque *protelum fugæ* est, cùm prorsus aliquid longè truditur, vt telum, quod ex ballista emittitur. *Sonus earum fugæ protelum est.* hoc est, eiusmodi imaginibus & sonis lõgè protelantur in fugam. Sed quid plura colligo, quasi æquiorum hominum iudiciis diffidam? Ipse Varro alibi ita locutus est: in dialogo, quem inscripserat Catum de liberis educandis: *Remotissimum ad discendum formido, nimius timor, & omnis perturbatio animi: contrà, delectatio protelum ad discendum. Protelum* hîc, est incitamentum, vel potius impulsio: vt nulla prorsus de hac emendatione dubitatio relinquatur.

144 TRIA genera cum sint.] Hæc malè interpuncta obscurum & perturbatum sensum efficiunt. Nam hæc est recta interpunctio: *Et, vt quidam dicunt, tria genera cum sint ducũ in apibus: niger, ruber, varius: vt Menecrates scribit, duo: niger, & varius: qui ita, melior. vt expediat mellario*, &c. *Qui ita*, hoc est, qui varius est, melior est. Fortasse, *Vt Menecrates scribit, duo: ruber,*

niger, & varius. vt niger & varius, vnus tantùm ſit. Nam accepit ab Ariſtotele Menecrates Epheſius. Ita enim in libris ἱστορίας ζώων ſcriptum eſt, vbi ſermo eſt de ducibus apum, ὁ μὲν βελτίων, πυῤῥός· ὁ δὲ ἕτερος, μέλας καὶ ποικιλώτερος.

144 ALTER eſt lato ventre.] Imo ſcribe, *Alter eſt, atro ventre*. quam emẽdationem noſtram cõfirmat Ariſtoteles, vnde accepit Varro. τρίτος δὲ, inquit, ὁ φὼρ καλούμενος. οὗτος δέ ἐστι μέλας καὶ πλατυγάστωρ. Sed quid eſt, obſecro vos, quod Varro ſcribit, furem ab aliis vocari fucum, cùm fucus alius ſit à fure? Ariſtoteles, εἰσὶ δὲ γένη μελιττῶν, ἡ μὲν ἀρίστη, μικρὰ, καὶ στρογγύλη, καὶ ποικίλη· ἄλλη δὲ μακρὰ, ὁμοία τῇ ἀνθρήνῃ. τρίτος ἢ ὁ φὼρ καλούμενος. οὗτος δέ ἐστι μέλας καὶ πλατυγάστωρ. τέταρτος δὲ ὁ κηφὴν, μεγίστη μὲν μέγιστος πάντων, ἄκεντρος δὲ καὶ νωθρός. Sed puto, ſequutus eſt Menecratem Varro, non Ariſtotelem.

145 NE CVM animaduerterint.] Quo propius ad finem accedimus, eo plura occurrunt quæ impetum legentis remorentur. Adeo ſcatent mendis vt ea præterire quàm legere ſatius ſit. meminimus tamen nos politiſſimũ ſcriptorem, atque adeò Latinæ linguæ columen, præ manibus habere: & cùm eum à plurimis, quibus conſperſus erat, maculis purgauerimus, hoc vnum ſupereſt, ne in cæteris deſpõdeamus. Huius igitur tam deplorati loci ſcriptura vetus ita in Victoriano codice habet, *Ne cum animaduerterint aut inopiam eſſe dicitis ait, cum ſunt apes*, &c. Quæ quàm perturbata ſint, nemo non videt: ſed ita tamen vt nulla propè licentia in integrum reſtitutum iri confidam. Nam vetus ſcribendi mos anſam dedit errori. quippe *aut* pro haud ſcriptum, vt ſæpe in veteribus libris annotauimus. Et *habiuiſſe* pro abiuiſſe: vnde *habuiſſe* factum. Quare totam periodum, meo iudicio, ita legas licet, *Nec, cùm animaduerterint, haud inopiam eſſe, abiuiſſe dicit. Is ait, cùm ſunt apes morbidæ*, &c. Nec apes, inquit, abiuiſſe dicit, cum animaduerterint nõ eſſe inopiam cibi. Quia verò ad quem referendum ſit illud κατηγόρημα *dicit*, obſcurum eſt, propterea tantum tenebrarum huic loco offuſum puto. Sed, niſi fallor, ad eundem, de quo antea locutus eſt, cùm de apũ genere diſſereret, Menecratem,

refe-

referendum puto.

146 AVT eas sequatur.] Lege, *Vt eas sequatur.* vt eas herbas sequatur carptura: Aliter locus valde obscurus erat.

146 EX sisere flore.] Lege, *Ex sisare flore.* quod ex Plinio cognoscimus. Sisara est Erica, quæ aliter Atheniensibus dicebatur Tetralice. Erat etiam Sisarra ouis maior. Vetus Glossarium: *Sisarra, μεῖζον πρόβατον ἐνιαυτοῦ.* Quam vocem puto fluxisse è Græcia. σισύρας enim πρόβατον. Argumento σισύρα, id est μαλλωτὴ, apud Aristophanem, & alios. Quare, vt Tarentini, quos Romani sequuti sunt, pro σὺ, τὺ dicebant: sic pro σισύρας, τιτύρας vt σίσυρες, τίτυρες. Vnde Petoritum, genus carri quadriroti. Nam πίτορες, quatuor. Vnde eruditissimus interpres Virgilii Seruius, cuius commentariorum tantùm hodie cadauer habemus monachorum barbarie ac spurcitia contaminatum: is, inquam, Seruius, rectè dixit, sectarium veruecem à Siculis τιτύρον vocatum. In quo immeritò à morosis quibusdam reprehẽsus est. Recta enim est eius sententia, & vera. Nam satis ea quæ iam diximus, probant. Præterea in argumento cuiusdam eidyllij Theocritiani, quod scribitur τιτύρον dici κέρατα, id frustra est. Legendum enim, κριὸς, non κέρατα. Quare errant qui doctissimum grammaticũ Seruium eo nomine carpunt quòd τιτύρον veruecem sectarium interpretatus sit. Sisennarum cognomen Romæ à Sisaris, hoc est ouibus, puto manasse. Nã prius, Sisernas dictos fuisse, vt Perpernas primùm, pòst, Perpennas, à perpero: de quo superiùs diximus, & in Plauti Truculẽtum amplius disseremus. Vnde τιτύρινος κάλαμος aut αὐλὸς dictus sit apparet: à Tityro scilicet potiùs, quàm ille ab illo.

146 CIBI pars quod potio.] Neq; distincta bene neq; emendata lectio: quam quia, si propiùs inspiciamus, non ita difficilem emendationẽ præ se fert, audeo profiteri ita legendam esse: *Cibi pars quod potio: & ea in aqualicula, Vnde bibant, esse oportet. eámque liquidam, quæ præterfluat.* Oportet, inquit, esse aqualicula, de

quibus bibant, eámq; liquidam Nam quia aqualicula ab aqua dicta sunt, propterea dixit, eam liquidã, vt intelligas aquã. Quod sæpius faciunt veteres, præsertim Sallustius, & Lucretius. Sic superiùs cùm de aluearibus scriberet, præcipit eas vitiles faciendas esse. eas, scilicet aluos, quia ab eis aluearia dicta. Hic est sensus huius loci: quòd cibi pars potio, ideo iis aqualicula vnde bibant esse oportet.

146 ET EA iis aqua liquida.] Iam diximus, *& ea iis aqualicula. Et ea*, hoc est, & propterea. Ob eam rem dicebant Eapropter. Nam *ea* est ἐπιῤῥηματικῶς dictum, & vltimam producit. *Aqualicula* esse vasa aqualia, vulgo satis notum est.

146 CVM adnatæ prospere sint multæ.] Feliciter reddidit ex Aristotele: ὅταν δ' ἐπιδῶσι τὰ σμήνη. de sobole apũ.

147 CVM plenas aluos habent.] Non est locus inquinatior isto. Et sanè eum emendandi omnem prorsus spem abieci. Vetus scriptura: *ex ipsis viris aluos habeat vem congerminarit.*

147 CVM remota sint.] Neque hic locus illo altero integrior, sed tamen, vt de eo emendando non omnino desperarim. Vetus scriptura: *Et si opercula aluũ cum remor. issi.* Nam ita, puto, ad integritatem suã redibit: *Et, opercula aluũ cum remoueris, si fauorũ foramina obducta videntur mellis mẽbranis, cũ sint repleti melle. In eximẽdo quidã*, &c. Quæ verba quanuis per se satis plana sint, tamen, ne vllam dubitationẽ relinquamus, ea ex Columellæ loci collatione, cùm de eadẽ re loquitur, meliùs intelligentur. Ita enim scribit: *Ergo cùm rixam fucorum & apiũ sæpius cõmitti videris, adapertas aluos inspicies, vt siue semipleni faui sint, differãtur: siue iã liquore cõpleti, & superpositis ceris tanquã operculis obliti demetantur.* Quę penè ad verbum sententiam Varronis interpretantur.

147 CVM sint repleta melle.] Ostẽdimus suprà hæc perperã à præcedẽtibus disiuncta esse. Cõtinuãda enim sunt. Et ita, vt iam ea proposuimus, legenda: *si fauorum foramina obducta videntur mellis membranis, cùm sint repleta melle. In eximendo quidam*, &c.

148 AC tepido promum è die.] Corruptus locus. Ita lege totã hãc periodũ. *Colligendũ eas in vas aliquod, & reponendas in tecto loco, ac tepido. Promenda quàmaximè tempestate bona: & cinere facto è ficulneis lignis infriandum paulo plus caldo, quàm tepidiore.* Infriare est quod Græci ἐπιπάσσειν. Aristophanes, ἐπίπασσε τὸ ἄλφιτον. id est friãdo insperge. Varro Admirãdis: *infriasse papauerẽ.* ἐπιπάσσω.

149 A PRAECONE renũtiari.] Diuersa vetus scriptura: *à præcone recinij.* lego, *recini.* Nam canere etiã verbum præconis. sic cornicen dicitur canere collegium regis in anquisitione M. Sergii M F. apud eundem Varronem lib. v De ling. Lat.

150 AD tibicinem Græcum.] Repone ex veterib. libris *tibicinam Græcam.*

150 INSVLAS Ludinorum.] Lege ex vestigiis veterũ codicũ: *Ludianorũ.* Ludiani, vt Asiani, Adriani.

150 IBI corrosas vidisses.] Veteres libri: pars *Circusas*, pars *Corusas.* Vtraque retinet vestigia veræ lectionis. nã *Corensas* legendũ sine vlla dubitatione: hoc est, χορεύουσας. In Lydia νήσους χορεύουσας vocat, quas alii χορευτάς. Plinius saltuares vocat lib. I I, cũ scribit, *Sũt & in Nymphæo paruæ, saltuares dictæ. quoniam in symphoniæ cantu ad ictus modulantũ pedum mouentur.* Hũc locũ habebat in animo Martianus Capella, cũ scriberet, *In Lydia Nympharũ insulas dicũt, quas etiã recentior asserentiũ Varro se vidisse testatur, quæ in mediũ stagnũ à cõtinenti procedẽtes cantu tibiarũ primo in circulũ motæ, dehinc ad litora reuertãtur.* Doctissimus Turnebus legendũ putat *Concussas.* sed (quod pace omniũ illius viri studiosorũ dicã) fallitur. neq; quisquã hinc maximi viri nomini & existimationi decedere putet, si quando non ei per omnia assentiamur. Nam & si viueret, ingenuè hæc mutaret, neque vltra contenderet, certò scio. Fuit enim, cùm aliquando ego, qui vix tum ex ephebis exieram, de huiusmodi politioribus literis, vt fit, cum illo disputarem, & cùm in quibusdam ego illi non assentirer, ipse vltro mutarit sententiam, neque grauatus sit etiã scriptis suis hæc testari. Quare nemo putet, me

nisi omnia magna & honorifica de tanto viro & sentire & loqui.

149 QVOS proinde.] Totus hic locus ita interpungẽdus: *Quos, proinde vt sacri sint, quàm illi in Lydia, quos sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinam Graecam gregatim venisse dicebas ad extremum litus, atque aram, quòd eos capere auderet nemo, quum eodem tempore insulas Ludianorum ibi choreusas vidisses, sic hos pisces nemo cocus in ius vocare audeto.*

150 QVAM illi in Lydia.] Id est: tam sacri sint, quàm illi qui sunt in Lydia. Catullus,

Secunda praeda Pontica: inde tertia
Ibera, quàm sit amnis aurifer Tagus. Hoc est, tam pretiosa, quàm sit ipse Tagus, qui aurum vehit. nam hodie ineptissimè, *quàm scit amnis.* quanquam vtcunque excusari potest. Sed nos alibi docebimus quare ita legendum sit: vt ne taceam quòd ex manu scriptæ lectione ita emendauimus.

150 CVM mare turbaretur.] Scribe, *turbaret.* quod tametsi veteres libri præ se non ferrent, putarem tamen reponendum. Aliter enim qui Latinè se loqui putat, βαρβαρίζει.

151 IN Baiano autem tanta arsit cura.] Inusitatus est modus loquendi hac in parte, & cælo Latino inauditus, quo vtitur Varro. Sed non puto Varronianum esse, *tanta arsit cura.* Imo, cùm veteres codices hic varient, puto reconcinnandum. Illi habent ita: *In Baiano autem ardis tanta, vt* &c. Lego: *In Baiano autem arsit tantu, vt architecto,* &c. *Tantu vt,* pro tantum vt: quemadmodũ suprá: *Secundu ea,* & *datu iri,* & talia. Atque hîc cum Deo finem faciamus.

FINIS.

SCRIPTORVM NOMINA

QVORVM AVTORITATE IN SVIS in M. Varronem Coniectaneis & Notis Iosephus Scaliger vsus est.

INDEX QVORVNDAM QVÆ IOSEPHI SCALIGERI CONIEctaneis in M. Varronem De lingua Latina, & eiusdem Notis in libros De re rustica, docentur.

B

Idulia

P

Q

R

CORRIGE,

Pagina 25, v.15, Et st Harpocrates digito significat. Ita emendatum est in Romana editione, quæ vera est lectio [*quanuis in posteriori editione Romana non legatur st, sed ste*] P.39, v.31, γυμνασιά τι, P.86, v.28, χέος P.136, v.24, παρεγχειρεῖ, P.138, v.2, παρὰ P.210, v. vlt. diffindere. P.214, v.1, censium. P.225, v.32, fecit P.251, v.36, quales P.258, v.36, chartis suis illeuerit. P.260, v.9, perquisiuerunt,

IN M. TERENTII VARronis libros De lingua Latina, qui supersunt,

ADRIANI TVRNEBI Commentarii & Emendationes.

ANTONII AVGVSTINI Emendationes.

CLARISS. ET AMPLISSIMO VIRO, MICHAELI Hoſpitali, Franciæ Cancellario, Odo Turnebus S. P. D.

CVM poſt parentis obitum, omnibus literarum ſtudioſis grauem ac moleſtum, mihi fratribúſque meis luctuoſum & acerbum, in illius bibliotheca cõquireremus ecquid eſſet quod ſtudia diſcentium poſſet adiuuare, multa quidem reperimus, ſed ita confuſa & perturbata, ita ſitu & puluere obducta, & lituris deformata, vt illa facilè pro derelictis eſſemus habituri, niſi nobis in tanta rei difficultate, Iacobi Danielis, in comitatu regio conſiliarii Franciæque relatoris, auxilium adfuiſſet. Qui cùm ſe olim parentis noſtri præceptis inſtitutiſque formatum & eruditum meminiſſet, hæc doctoris ſui monimenta noluit aboleri. Itaque miſit Rothomago Ioannem Furdinum, qui veteri cum patre cõiunctus neceſſitudine, aſſiduè vnà iam à multis annis vixerat, eique in ſtudiis ſedulam operam & induſtriam nauauerat: illius manum & ſcripturam, paucis cognitam, propter diuturnum vſum, penitus perſpectam & exploratam habebat. Huius labore, induſtria, vigilantia effectum eſt vt plurima, quaſi tempeſtate diſiecta, naufragia colligerentur: & quæ alioqui funditus erant peritura, ſeruarentur. Ecce tibi igitur primùm hoſce in Varronis linguam Latinam commentarios à patre iam olim exaratos, à

Furdino & Daniele propè ex incendio ſeruatos, recentis tui beneficii memores adhibemus: multa etiam poſthac oblaturi.imprimiſque Aduerſariorum non exiguas reliquias: illius innócentis epiſtolæ comitatu ornatiores, quam tibi dicatam nonnulli lucem aſpicere paſſi non ſunt: vt cùm paternos librorum fœtus tibi deuotos & conſecratos ſumma humanitate & animi alacritate exceperis: liberorum etiam orbitatem tuæ fidei & clientelæ commiſſam arbitrere:quô per te Regis liberalitate frui,& ex diuturnis parentis laboribus fructum aliquem percipere poſſint. Bene vale. Lutetiæ Pariſiorum, Idibus Auguſti. 1566.

ADRIANI TVRNEBI COMMENTARII ET EMENDAtiones in libros M. Varronis De lingua Latina.

Pag. 1. QVEMADMODVM.] Inſcriptio horum omnium Varronis librorum generalis eſſe videtur De lingua Latina:in quorum primis tribus(vt ipſe ſcribit in calce libri VI)diſſerebat de diſciplina originis verborum. quæ priuata eorum trium librorum inſcriptio eſt,vt trium ſequentium titulus eſt , De verborum originibus:quod librorum eorum argumentum eſt.In veteri libro ſic inſcriptio horum librorum concipitur, *M. Terentij Varronis de lingua Latina, de diſciplina originum Verborum ad Ciceronem incipit liber primus.* Fortaſſe inſcribi debet,M. Terentij Varronis de lingua Latina liber quartus , qui eſt de verborum originibus,ad Ciceronem liber primus.

1 CONTRA eam dicerentur.] Cur etymologia neque ſit,neque vtilis ſit.

1 QVAE pro ea.] Quæ ſit, cur ea ſit , & cur vtilis ſit.

1 QVAE DE EA.] Quæ forma ſit etymologiæ.

1 A PERTENDO.] Mirum videri fortaſſe poteſt,quòd Varro pertinaciam à Pertendo potius quàm à Pertineo deducat,cùm vt à Teneo Tenacia,ſic à Pertineo Pertinacia oriri videatur. Verùm ab alio capite eius genus arceſſit,quòd in qua ſignificatione pertinacia ponitur, pertinere poni non ſoleat, ſed pertendere. Terentius in Eunucho,

Verùm ſi incipies neque pertendes nauiter.

Nauiter & pertendit cùm ſcribitur , pertinacia ſubintelligitur.

1 SCRVTANTVR.] In veteri reperi , *ſcrutamur:* quod etiam vehementer placet.

1 Περὶ ἀναλογίας.] Ad hunc locum nihil analogia pertinet,vt in excusis libris extat,cùm quæritur in qua re vocabulum sit impositum. id enim ad verbi significationem pertinet. Itaque ex veteribus libris rectè & ratione restituit Antonius Augustinus, vir & doctissimus,&acerrimus harum rerum inuestigator, περὶ σημαινομένων,id est,de significationibus. quam etiã lectionem in manu scripto exẽplari reperi. Nam & eodem modo Laertius scribit, τὴν διαλεκτικὴν διαιρεῖσθαι εἴς τε τὸν περὶ τῶν σημαινομένων καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν φαντασιῶν τόπον.

1 IMPOSITIO.] Multa enim verba, à quibus alia oriuntur, hodie non extant, sed exoleuere, atque adeò in totum interiere. Nam impositionem nominũ appellat quam Græci dicunt ὀνοματοποιίαν, intelligens nomina quæ alicui rei significandæ imposita sunt:quorum multa iam nusquam comparent,cùm tamen ab iis alia profecta in vsu fortasse sint: vt proinde eorum originem & notationem reperire, magni sit operis. Nam impositiones nomina primitiua vocat, à quib⁹ oriũtur declinationes,id est,quæ deriuatiua appellãtur. Varro lib. VI, Duo igitur omnino verborum principia, impositio & declinatio:alterum,vt fons:alterum,vt riuus.

1 CVNCTA MANET.] Integra, non mutila, non interpolata,nõ mutata. Multa enim imposita verba(eas enim vocat impositiones verborum)litteris mutata sunt vel adiectis,vel detractis,vel traiectis.

2 VT HOSTIS.] Cicero libro 1 Offic. Equidem illud etiam animaduerti,quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante.hostis enim apud maiores nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus.Indicant duodecim tabulæ,Aut status dies cũ hoste:itémque, Aduersus hostem æterna auctoritas. Ita Ciceroni absolutè hostis,vetere consuetudine peregrinus omnis est:Varroni,peregrinus qui suis vteretur legibus,æquè ac Romani suis.

2 VETVSTAS.] Id est, longinquitas tẽporis & diuturnitas, quæ etiã dicitur in futurum, non tãtùm in præteritum. Cicero, Hæc nulla vnquã vetustas obruet.

2 PAVCA non deprauat.] Id est, pauca retinet integra, nihilque immutata: pauca sunt immunia & libera à vetustatis deprauatione.

2 QVARE illa quæ iam.] Eleganter fugitiua retrahere dixit. nam retrahi dicitur qui ex fuga reducitur domum, vt seruus fugitiuus, ad quem allusit Varro. Sic etiam Terentius,

Retraham herclè opinor ad me illud idem fugitiuum argentum tamen.

Sallustius, In his erat Fuluius senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iussit. Hinc in lib. de re rustica apud Varronem, Fugitiuarius, qui fugitiuos sequitur, vt retrahat. Mox quod sequitur, sic in veteribus libris legitur, *Non, si potuero indagare, eo ero tardior, sed velocior ideo si quiuero.* Quam lectionem tacitam prætermittere nolui: nisi quòd fortasse verior sit vsitata, vt sensus pendeat è superiori, deuinctus vna complexione, hunc in modum: Illa, quæ maioribus nostris ademit obliuio, secuta sedulitas Mucii & Bruti iurisconsultorum, fugitiua retrahere nequit, nec potest originem indagare, Si ipse potuero indagare, non eò, quia illi inuestigare nequiuerunt, ero tardior, nec illorum exemplo deterrebor aut debilitabor. Pro, *Si quiuero*, etiam reperi *Si quæro*. Receptam autem lectionem etiam animaduerto defendi posse: tantùm ista distractio sententiæ, quam duæ in ea complexiones faciunt, mihi non probatur.

2 IN TRAMITIBVS.] *Intrantibus*, lib. vetus. Mox pro, *Quoniam verborum*, v. l. *Quorum verborum*.

2 BIS QVATERNAS.] Quatuor enim in literis sunt causæ, demptio, additio, tractatio, & commutatio, & totidem in syllabis. Sed in syllabis sola productio hic commemoratur: aliæ, vt existimo, desiderantur: alii, *has quaternas* emendant.

2 ARTATIONEM.] Lib. script. *Tractationem*, quam germanam esse scripturam reor. Tractatio enim est, cùm tanquam manu literæ tenentur, & huc aut illuc transponuntur & traiiciuntur. Itaque literarum tractatio, est earum traiectio & transpositio. Sic Cicero scri-

bit, materiam in verbis esse, tractationem in collocatione verborum. Vt enim verba optimè collocentur, à nobis tanquam manu tractantur, & aliis atque aliis locis collocantur, vt iucunda sit & lenis eorum compositio. Vulgares editiones *attractionem* scribũt. quod nullo modo probo. Antonius Augustinus, de cuius fide & doctrina dubitare nefas est, *artationem* legit: quæ vox, cùm de literis agatur, hìc, vt reor, non significaret correptionem (id enim syllabæ proprium est) sed inculcationem & interiectionem. Nam arctare est interdum refercire, replere. Cicero pro Rabirio, Quibus cùm multæ naues refertæ fuissent, vna non patuerit parua arctata. Sic angustus interdum est plenus, densus. Tibullus,

Pauper in angusto fidus comes agmine turbæ
Subijciétque manus, efficiétque viam.

Commutatio autem est, cùm pro litera, litera ponitur.

3 AERIFODINAE.] Sic Antonius Augustinus. editiones reliquæ, *Aurifodinæ*, quod vocabulum à Varrone damnatur: vetus liber, *Aretofodinæ*. Librarius videtur scribere voluisse cretifodinæ. Viocurus autem, non Viocurrus (sic enim legendum censeo) est curator viarum, vt in libris de Legibus docui. Infrà hoc verbũ Varro sic vsurpat in libro scripto, Simili de causa Publius & Cosconius, quòd ab iis viocuris dicuntur ædificati. In veteri etiam legitur explanandi gradus, Infimus in quo.

3 CONFINXERIT.] V. L. *Quod finxerit, quod declinarit.*

3 RVDENTISIBILVS.] Hæc vera lectio est. Legitur tamen in epistola Celii, Rudentum sibilus. qui Pacuuij (vt opinor) carmen affert,

Hic tibi strepitus, fremitus, clamor, tonitru, rudentum sibilus. Quintilianus, *Nerei repandi posterum incuruiceruicum pecus*, ex Pacuuio affert, versum trochaicum. Adfertur & à Nonio,

Currum liquit, & chlamyde contorta clypeat brachiũ.

3 ET INITIA REGIS.] Qui ad quartum, inquit, gradum peruenerit, is rex fuerit, & planè nu-

meris omnibus rem absoluerit. sic enim illud Regis interpretor. Tale est illud Horatianum,

-At pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si rectè facies. Ausonius,
Qui faciet rectè, non qui dominatur, erit rex.

Sic victor, qui aliquid absoluit & perfecit. Virgilius,

-Victórque virûm volitare per ora. Iterum,
Illi victor ego, & Phrygio conspectus in ostro.

Itaque victoriam Cicero in Bruto pro absolutione posuit, quæ nos voti compotes reddit. Eius verba sunt, Eloquentem neminem video factum esse victoria.

3 AD OPINIONEM AVCVP.] Si ad primam & vltimam originem peruenire nõ potero, quòd ea impositio multis antè seculis interierit, vt nullis in libris compareat (proinde obliuia appellat) quid opiner dicam: vt in nostra valetudine opinionem interdum medici sequi solent.

3 SECVNDVM non præteribo.] Lib. vet. *Secundum præteribo.* ac rectè: pollicetur enim se ad tertium gradum peruenturum, quòd non solùm ad Aristophanis & Cratetis (qui grammatici fuerunt) lucernam hæc elucubrarit: verùm etiam ad Cleanthis, qui philosophus fuit. Itaque mox scribitur in bonis libris, Volui præterire eos qui poetarum modò verba, vt sint ficta, expediunt. quod est, Volui vltra grammaticos progredi, & ad philosophos peruenire. quod est tertium gradum attingere. Philosophi autem Stoici perdiligenter enucleabant verborum origines, interdum ad ineptias vsque. quod cùm facit M. Tullius, nonnunquam ait se Stoicorum ineptias imitari. Cleanthes autem, Stoicus philosophus fuit, vt omnibus est notum. Cæterum cùm lucernam dicit, per metonymiam lucubrationes & opera significat.

3 AVT NOSTRA.] Aut Latina verba sunt, aut aliena, vt Græca quibus vtuntur Latini, vel Thusca, aut obliuia: quæ verba sunt obsoleta & ignota, quorúmque homines Latini iam obliuiscebantur.

3 PARTEM cùm ita.] Liber vet. *Partim quo ita inuenerim, ita opiner, scribam.* quæ scriptura plana esset, si quod poneretur.

4 PYTHAGORAS.] Hæc Pythagoræ principia attingit Aristoteles, & in libris De moribus ad Nicomachum, & in Auditione naturali. Eius etiam consulendi sunt interpretes.

4 EIVS enim interuallum.] Vet.lib. *Eius annui interuallum*: vbi &, *Fuerint motus*, legitur in plurali. Quadrigas autem quadripartitionem per translationem dicit.

4 QVARE QVATVOR.] V.L. *Quare quod quatuor genera prima rerum, totidem verborum enim horum.* Puto legẽdum, Totidem verborum minimum horum: vt ostendit Varro in cursu.

4 DE HIS LOCIS.] V.L. *De quibus locis.*

4 LOCI origine.] Exordiens ab origine huius vocabuli, Locus.

4 COLLOCATVM.] Quod Varronis ætate Collocare dicebant, id superiori memoria dicere solebant Locare: quod auctoritate Plauti confirmat. Locus est in Aulularia.

4 O TERRA trita.] Vetus lib. *O terra treca.* Quid si, O terra Creta? Sic autem dicitur vt terra Italia dici solet. Quidam, O terra Thrace, legunt: melius quidam Thressa. Certa enim quædam regio, non orbis terrarũ intelligitur. Versus est senarius cum alterius initio.

5 IN CVIVS MVRO.] Vetus est scriptura, *In ciuium muro*, pro, *In cuius muro*, & mox, *Vbi quicque consistit*, non *quicquam*.

5 QVOADVSQVE id emitur.] Veteris libri scriptura est, *Quod vsque id emit quoad in aliquo consistit pretium.* emendandum censeo, Quod vsque idem it. Id enim pergere videtur, nec antè consistere & conquiescere, quàm locatum est conducenti mancipi & publicano.

5 LOCARIVM.] Proinde locarii apud Martialem sunt, qui in spectaculis loca populo locãt: Hermes, diuitiæ locariorum.

5 LOCI.] Pro vtero & natura mulieris, ab auctoribus Latinis honesto vocabulo appellari solent. Cato, Et si mulier eo lotio locos fouebit, nūquam ii virosi fient. Lucretius, *locis quia non potis est adfigere adhaesum.* Sed & Graeci. Dioscorides lib. 1, μαλάσσει τοὺς τόπους καὶ ἀναστομοῖ.

5 VT ASIA, sic caelum.] Optimé. nam caelum dupliciter intelligitur, tum illud in quo fixa sunt sidera, tum hoc citerius, quod aeris nomine censetur: vt Asia duobus modis dicitur. Altera enim, pars est orbis terrarum: altera, regio est Asiae intra Taurum. Asiam auté & Europam, duas ponere orbis terrarum partes videtur Varro: quae diuisio sic à Sallustio attingitur: In diuisione orbis terrae, plerique in parte tertia Africā posuere: pauci, tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa. Asia autem ferè Varronis aetate sumebatur pro prouincia quae intra Taurum erat. Cicero pro Flacco, Namque (vt opinor) Asia vestra cōstat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Strabo, οἱ δὲ ἐπαρχίαν ἀπέδειξαν τὴν χώραν, Ἀσίαν προσαγορεύοντες, ὁμώνυμον τῇ ἠπείρῳ. id est, Illi autem prouinciam fecerunt, Asiam appellantes, eodem nomine quo totam continentem. Caelum quoque interdum tantùm est aer, vt apud Ciceronem De fato, Tenue caelum Athenis. Caeterùm in libro veteri inueni scriptum, *Nam vt Asia*, non, *Nam & Asia*. &, *In qua est Ionia & prouincia nostra.* quomodo legendum censeo, & *Cilicia* tollendum, quae illius prouinciae pars non erat. Mox etiam reperi, *Et id quod Pacuuius cùm demonstrat, dicit.* Quod ex Pacuuio affertur, versus est trochaicus cum principio alterius. Post, pars eius, distinguendum est, vt sit appositio summum.

5 MEMORANT.] Absolutus esset versus si adderetur, vocant Graii aera.

5 SVORVM vnius &.] Vetus lectio, *Lucretius, Vnum & viginti*: quam nec improbo. Apparet ex hoc loco multo plures de rerum natura libros à Lucretio esse scriptos, quàm qui ad nos peruenere. Vnius eorum hoc erat initium. Scriptura quam non improbabam, ostendit xx libros ab eo scriptos.

5 AELIVS GALLVS.]In veteri, Ælius tantùm legi: ac fortasse Ælium Stilonem, qui & Præconinus dicebatur, intellexit. Multis tamen locis Antonius Augustinus, homo & eruditionis & fidei plenus, Gallum addidit. Ælius autem Gallus libros ediderat De significationibus verborum, quæ ad ius pertinebant: Stilonem tamen libentius intellexerim.

5 QVOD posterior Ælius.]Sine Ælius, aliis in libris excusis legitur, & in veteri manu scripto. Dicit à quodam posteriore reprehensam fuisse Ælii notationem, cùm celare potius à celo natũ esse videatur, quàm celum à celando : aut, si Ælius additur, ipse sui corrector fuit posterioribus libris. Scribit Plinius, cælati argumento dictum videri cælum Varroni: cùm hîc tamen veriloquium aliud sequatur Varro. Verba Plinii sunt, Cælum quidem haud dubiè cælati argumento diximus, vt interpretatur M.Varro. Adiuuat rerum ordo, descripto circulo qui Signifer vocatur, in XII animalium effigies. Sed id in Satyris Varro scripserat his verbis,

Mundus, domus est maxima omnium, quam
Quinque altitona fragmine Zonæ cingunt,
Per quam limbus pictus bis sex signis
Stellis micantibus altus in obliquo æthere lunæ
Bigas acceptat Posthumi: eius seplasia fœtet.

Vocatur à cælatura cælum, Græcè ab ornatu κόσμος, Latinè à puritia mundus.

5 A CHAO CAVVM.] Vetus lib. *Conum*. fortassè Cohum librarius scribere voluit. Cohum enim, vt ait Festus, poetæ cælum vocauerunt. Receptam tamen scripturam non moueo, tantùm admoneo. Alii cœlum à κοῖλον deducunt.

5 NOCTIQVE CAVA.] Legendum censeo, Nocti quæ caua. Sunt autem versus Anapæstici. Scribitur etiam, Noctu. Sic Cæli cauernas dixerat Varro in Menippeis, his versibus,

Nubes aquali frigido velo leues
Cæli cauernas aureas subduxerant,
Aquam vomentes inferam mortalibus.

Sed & Cortinam hemisphærium vetus poeta dixerat, hoc versu,

Corpore cæruleo caua quæ cortina receptat.

5 AD CAVATIONEM.] Id est, quia cauatum est cælum. Cæterùm hanc translationem non improbat Varro: damnat Cicero lib. 3 De oratore, his verbis, Quanuis sphæram in scenam, vt dicitur, attulerit Ennius, tamen in sphera fornicis similitudo inesse non potest. Attamen M. Tullius in libris De natura Deorum, illud eiusdem Ennii multo insolentius vsurpat: Epicurus dum palato quid sit optimum, iudicat, cæli palatum (vt ait Ennius) non suspexit. Qua translatione mihi videtur vsus Ennius, propterea quòd à Græcis palatum, tãquam paruum cælum, appellatur: οὐρανίσκος enim dicitur. Minus etiam fortasse probasset Cicero, Clypeũ cæli dici, propter conuexitatem. Pro, *Ad cauationem*, libri alii etiam scripti, *Ad nationem* habẽt, pro, Ad procreationem, ac tum pars erit versus Enniani. cælum enim Ennio omnia generat. Animam æther adiugat, ex eodem infrà scribit Varro. Natio etiam apud Ciceronem dea est quæ à nascendo nominatur. Quidam Adnationem vno verbo legunt, id est agnationem. Inde enim oriundi sumus.

5 CAVILLAE.] *Cauille*, vetus scriptura. quidam Caulæ emendant. nam à cauo nomen habent. Et apud Lucretium meatus & foramina corporis, caulæ vocantur,

Dispersúmque foras per caulas corporis omnes.

vt & cauillum Plautus, *-Isthæc ridicularia, cauillationes Vis, Opinor, dicere: ita vt pauxillum differat à cauillulis.* Vt alii, *à cauilibus*. Cauillæ hîc pro Cauillatione dicit. Mox vetus liber habet, *Cauete cauitiones*. Nam cauitiones pro cautionibus prisci dixere, Verrio authore: vt fortasse Varro verba quædam priscarum formularum aut legum hîc ponat. Adiuuat porro & subleuat etymologiam Varronis (quæ multis alienior & longinquior videtur) Festus, qui cohum à poetis cælum vocari, vt dixi, scribit.

6 TERRITORIVM.] Varroni territorium lo-

tus est communis prope coloniam: Ciceroni ager coloniarum est: vt in Verrem, Vt florentis coloniæ territorium minueretur. Pomponio vniuersitas est agrorum intra fines cuiusque ciuitatis: quod (vt ait) vel à terendo vel à terrendo dicitur, quòd magistratus intra eos fines terrendi ius habeat. Frontinus ita de eo scribit, Quicquid enim ad coloniæ municipiiue priuilegiũ pertinet, territorii iuris appellant. Sed si rationem appellationis huius tractemus, territorium est quicquid hostis terrendi causa constitutum est. Siculus Flaccus, Præmensúmque quod vniuersis suffecturum videbatur solum, territis fugatísque inde ciuibus, territorium dixerunt. Initio autem (vt dixi) in coloniis territorium tantùm dicebatur, non in aliis ciuitatibus.

6 TERMENTARIVM.] Vetus lib. *Extermentarium*: sed termentarium malim. Termentum quoque apud Plautum pro detrimento poni Festus scribit. Pro *Triuolo* autem, Tribulum malim, vt apud Maronem, Tribuláque traheæque. Hinc Tribulare apud Catonem, Permisceto crebrò, tribulato cotidie. Id est, Perturbato agitatóque tanquam tribula. Sed & Treblam Cato dixit, In Lucanis plostra, treblas Albæ.

6 ITAQVE quũ is in Latio.] Aliquando legendũ putaui, Cumis & Latio. Cumani enim Græci erant, sed Latinè multis antè seculis loqui ceperant, vt Liuius docet. Nunc nihil muto, sed pòst. In Latio, distinctionem noto, & annoto in veteri legi, In Latino. legitur etiam Cum terminus in Latio. Pro Termen autem puto scribendum Termon, aut (vt Ennius dixit) Termo,

Ingenti vadit cursu qua redditus termo est.

Nos etiam τέρμονα pro τέρμα scribendum censemus ex veteri libro, ita origine postulante. Erant & aliquot alia verba Græca, quæ legere non potuimus.

6 CVBITIS pinsibant humum.] Lego pinsebãt. Melius in lib. scripto, *Ennium in terram cadentes, dicere, Cubitis pinsabant humum*, id est, feriebãt terram. Imitatio est Homeri. Vertit enim Ennius, ἕλε γαῖαν ἀγοστῷ, id est Cecidit in cubitum, & mortuus est. Pisare etiã in Varrone Nonius legit: Vt in pistonio pisetur ac torreatur.

6 COMBVSTVS, in ſepulcrum.] Qui Romanus vſtus eſt, aut in ſepulcrum abiecta gleba non eſt, humatus non dicitur. Feſtus in vocabulo Præcidanea, ſcribit Obiecta, Virgilius Iniecta:

-Aut tu mihi terram Iniice. Sed & Cic.lib.2 De legibus, Et quod nunc communiter in omnibus ſepultis ponitur, vt humati dicantur, id erat proprium tũ in iis quos humus iniecta cõtegeret. Eúmque morem ius pontificale cõfirmat. nam priuſquam in os iniecta gleba eſt, locus ille vbi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba, tũ & ille humatus eſt, & gleba vocatur: ac tum denique multa religioſa iura complectitur. Mox liber vetus ſcribit, *donec in purgãdo homo eſt opertum:* ſed, vt opinor, In purgãdo humo eſt opertum, librarius ſcribere voluit: ac tum id intelligeretur, quod ad familiam purgandum exceptum erat. cuius meminit lib. 2 De legibus Cicero, illicque explicaui. Vſitata tamen lectio, *humo non eſt opertus*, ſenſum idoneum habet. Romani autem (vt hoc etiam addam) vbi in fauilla combuſti cadaueris os repererãt, mortuum diuum eſſe factum clamabant, vt refert Plutarchus.

6 ET DICITVR humilior] Hæc in omnibus libris conturbata erant, etiam manu exaratis. ſic enim in omnibus ſcribitur, *Et dicitur humilior, quæ ad humum, Vt Sabini, Vt Lucani*, nullo planè ſenſu. Quæ poſt aliquot paginas ſequebantur, huc traduxi, ſententia ita poſtulante, atque connexui hunc in modum, Et dicitur humilior, demiſſior, infimus, humillimus. Cuius me rei admonuit Georg. Buccananus, vir doctiſſ.

6 LATIVM vtrumque.] Nouum & vetus. Plinius, Latium antiquum à Tiberi Circeios ſeruatum eſt. Iterum, Et vltra Circeios Volſci, Oſci, Auſones, vnde nomen modo Latii proceſſit ad Lirin amnem.

6 DICTVS LATIVM.] Libri vet. *Dictus Latius.* vt ager aruus dicitur infrà, more adiectionis, & apud Plautum, *non aruus hic, qui arari ſoleat, Sed paſcuus eſt ager.*

7 AB ROMVLO.] Vetus liber, *Ab Romo.* Multi enim à Romo, non Romulo conditam ferunt Romam

Salluſtius ab Ænea, Vrbem Romam,ſicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani,qui Ænea duce profugi incertis ſedibus vagabantur.Qua de re multa Pompeius,Plutarchus,alii.

7 PEREGRINVS.]Peregrinus(Feſtus inquit) qui neque Romanus,neque hoſtilis habetur. In Gabino agro. Sed quod auſpicia habet ſingularia , ex veteri lib. pro Habent. Oſtendit cur in peregrino Gabinus non numeretur , & diſcernatur : quia ſuum quoddam genus auſpiciorum habebat à reliquo peregrino agro diuerſum.Antonius Auguſtinus legit, *Peregrinus ſecūdū hos auſpicia habens ſingularia ab reliquo.* Pro, Feruntur auſpicia : in veteri legi,*Seruntur auſpicia.* Quidni enim dicatur,vt ſerere ſermonem,ſerere rumorem,ſic ſerere auſpicium? cùm etiam lumine arua conſeri dixerit Lucretius : & Plautus,*Conſitus ſum ſenectute.* Feruntur tamen ſede non moueo.

7 AGER DICTVS.] Vetus ſcriptura , *In quā terra quid agebant, & vnde quid agebant , aut quo fructus cauſa: a quo id Græci dicunt ἀγρὸν,vt ager, quo agi poterat.* Tantùm, *Quod fructus*,&, *Quod agi poterat*, ſcribitur malè(vt exiſtimo)pro,Quô. Ita enim & optimus & perſpicuus ſenſus fuerit.

7 IN QVADRATVM actus.] Vet. ſcriptura, *In quadratum actum, & latum & longum,eſt* C.*&* x x.

7 VT TRIBVS actibus.] Puto,Vt tribus partibus multiplicatæ idem tenent nomen. Libri ſcripti hîc diſertè habent,*Tenent.*Id oſtendit Columella,hunc locum attingens,lib.5 cap.1,Centuriam nunc dicimus(vt idem Varro ait) ducentorum iugerum modum : olim autem ab centum iugeribus centuria vocabatur , ſed mox multiplicata nomen retinuit. ſicuti tribus dictæ primùm à partibus populi tripartitò diuiſi, quæ tamen nunc multiplicatæ priſtinum nomen poſſident. Ideò autem ducenta iugera centuriam appellauerunt, quòd initio ſingulis hominibus bina diuiderentur , ita centenis ducentena:vnde centuria.Siculus Flaccus,Centuriis,quarum mentionem nunc facimus,vocabulum eſt datum ex eo:Cùm antiqui Romanorū agrum ex hoſte

captum

captum victori populo per bina iugera partiti sunt, cētenis hominibus ducenta iugera dederunt. & ex hoc facto iustè centuria appellata est. Varro De re rustica, Bina iugera, quòd à Romulo primùm diuisa dicebantur, viritímque quòd hæredem sequerētur, hæredium appellarūt: hæc postea à cētum centuria dicta. Quo sanè loco non dicit, initio centum iugerum, vt hîc, fuisse: nec sibi vtrobique constare videtur. Potest & sine partibus legi multiplicatæ.

7 SEMINA.] Seminum nomine veniunt non tantùm fruges satæ, verumetiam stirpes & plantæ. Virgilius,

Mutata ignorent subitò ne semina matrem.

8 COLLES.] Fortasse potius à collo, quod eminet, quàm à colendo: præsertim cùm etiam δειράδες à Græcis appellàri soleant ex ea parte. multæque notationes aliunde repeti, quàm vnde à Varrone accersuntur, possunt.

8 SALTVS.] Sunt & saltus in assignatione agrorum quatuor centuriæ coniunctæ. Varro, Hæ porrò quatuor centuriæ coniunctæ, vt sint in vtramque partem binæ, appellantur in agris diuisis viritim saltus. Siculus Flaccus, in assignatione agrorum viginti & quinque centurias saltum appellat. Cùm viginti & quinque centurias (inquit) includūt, saltus appellatur. Est & saltus, ingens mons & eminēs iugum, vt saltus Pyrenæus, saltus grauis.

8 QVOD non planè id.] Negatio ex veteribus libris meritò est addita. Significat enim Varro, semen ex eo habere nomen, quòd semimperfectum quiddam sit, cùm ex eo perfectum quiddam tandem prodeat. Itaque à semi, vt censet, dicitur.

8 SECTA TERANTVR.] Triticum verbi gratia intelligit, non far. far enim in area non terebatur, cùm extricari ex suis folliculis nō posset, sed in pistrino pinsebatur atque torrebatur. Vnde apud Catonem fistula est farraria, ad far pinsendum: & per ferias iubet Cato far expinsi, non item triticum.

8 LOCA PVRA.] Id est, non ædificata, non

conſtructa. Quo fortaſſe modo verba prætoris accipi poſſunt, ſic edicentis, Si homo mortuus, oſſáve hominis mortui, in locum purum alterius, aut in id ſepulcrum, in quo ius non fuit, illata eſſe dicentur. Nam cùm ſepulcrum eſt, iam quiddam conſtructum & inædificatum eſt, neque iam locus purus eſt. Itaque permirum mihi videtur quòd ita prætoris edictum explicet Vlpianus. Purus autem locus dicitur, qui neque ſacer, neque ſanctus, neque religioſus eſt: ſed ab omnibus huiuſmodi nominibus vacare videtur. Nos tamen Vlpiano credamus.

8 NOVANDO.] Vt Proſtibile & Proſtibulum à proſtituendo: ſic Reſtibilis ager à reſtituendo dicitur, qui quotannis reſeritur. At noualis eſt qui alternis annis ſeritur, vt Plinius lib. XVIII, cap. XIX exponit: quo in capite vt acceſſiuncula huic loco addatur, legendum exiſtimo, In arando verſum peragi, nec ſtrigare in actu ſpiritus. Quod magno ſententiæ detrimento mutarunt in Striare in actu ſæpius. Quod me eruditiſſimus huius ætatis Gulielmus Peliſſerus, Monſpeſſuli epiſcopus, docuit: vt & apud Senecam ſcriptum eſſe in libris bonis idem mihi dixit, lib. IIII Epiſtolarum, Rurſus ad honeſta nitētes, quanto magis incubuerint, minúſque ſibi vinci & ſtrigare permiſerint, admirabor & clamabo, Tanto melior ſurge & ſpira, & cliuū iſtum vno, ſi potes, ſpiritu exupera. Eſt autem hic Nouare, quod antè proſciſſum fuit, arare. Heſiodus,

Εἴαρι πολεῖν, θέρεος δὲ νεωμένη οὔ σ' ἀπατήσει.

Præcipit enim hoc verſu vt vere aremus, æſtate nouemus: quod νεᾶν Græcè dicitur. Cicero de oratore, Opus eſt ſubacto mihi ingenio, vt agro non ſemel arato, ſed nouato & iterato. Alii Noualem interpretātur, qui alternis annis vacet, nouandarum virium gratia. Varro lib. I De re ruſtica, Nouale dicit, quod ſatum fuit antequam iterum renouetur.

8 ARVVM.] Vetus lib. *Ager aruus*, vt apud Plautum in Truculento, *Non aruus hic, ſed paſcuus eſt ager.* & à Grammaticis ex Varrone memoratur: Ager aruus,

consitus, pascuus, florens. Varro De re rustica, interpretatur aruum, quod aratũ nec satum est. Alii aruum interpretantur, agrum sationalem.

8 ARATIONES.] Populi Romani vectigalia erant è portubus, quæ portoria dicebantur: è pascuis, quæ scripturæ: ex arationibus, quæ decumæ vocabantur. Cicero Pro lege Manilia, Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit: tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura, vectigal cõseruari potest. Proinde mox legendum est in eadem oratione, Quas in syluis habent, quas in agris, quas in portubus & custodiis. Nam syluas pro pascuis dicit. Vulgò malè excusum est, In salinis. Scriptura igitur est, *Vectigal è pecore in syluis publicis pascente.* Ac miror aliter explicatum & ab Asconio & à cæteris. Plautus,

Nam aduorsum legem à me ob meam scripturam pecuñ dem accepit.

A S. *Plerique idem quod tu facis, faciũt rei malè gerentes:*
Vbi non est scripturam vnde dent, incusant publicanos.

Arationes erant agri publici, qui aratoribus colendi dabantur, & tanquam locabantur impositis decumis: aut denique agri etiam, qui decumas populo Romano pẽdebant. Nec tam aratores domini erant quàm reipublicæ quidam coloni. Plautus eodem loco,

--Malè vertit
Res pecuaria mihi apud vos, nunc vicissim volo haberẽ
Aratiunculam pro copia hic apud vos. A S. *Non*
Aruus hic, sed pascuus est ager. si arationes
Ambituris, qui arare solent, ad eos verò ire melius est:
Hunc nos habemus publicum, illi alij sunt publicani.

Sic arationes & aratores in Verrem Cic. semper appellat agros decumanos, & eos qui agros illos colebant, vt in I I I I, Aratores inimici sunt propter decumas. quid? qui agros immunes liberósq; arant, cur oderũt? Iterum, Qui sit iste Verrutius, mercator, an arator, an pecuarius. Hic eos cõplexus est qui portorium, de-

cumam,scripturam pendebant. Rursum, Siue cuiquam ordini, siue aratorum, siue pecuariorum, siue mercatorum probatus sit. Itaque ne domini quidem verè censebantur aratores, & illis agri adimebantur interdum, colonísque assignabantur: vt ager Campanus lege Iulia aratoribus adeptus est, & colonis assignatus. nam Capuæ aratores erant. Cicero in Rullum de Capua, Vt aratores cultu agrorum defessi, vrbis domiciliis vterentur, idcirco illa ædificia non esse deleta. Rursum, Illi Capuam receptaculum aratorum, nũdinas rusticorum, cellam & horreum Campani agri esse voluerunt.

8 SVLCVS.] A Græco deduci videtur ὁλκὸς, & multæ notationes aliter quàm à Varrone informari possunt. In libro De re rustica, sulcum interpretatur, qua aratrum vomere lacunam fecit. Quinto sulco serere, aut sexto, aut etiam nono, dicunt scriptores, pro Serere quinquies aratum agrum, aut sexies aratum, aut nouies. Deriuat Varro Sulcum à verbo Sustollo.

8 PORCA.] Porcam in lib. De re rustica, à porriciendo oriri censet, vt exta diis porrici dicuntur. Columella, Liras à rusticis vocari easdem porcas, cùm sic aratum, vt inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumẽtis præbeat. Eo genere arationis in Gallia nonnullæ prouinciæ vtuntur, ne vligine soli sata vitiẽtur. Idque sulco arare, Gallicè appellamus. Hîc pro Proiecta, quibusdam in libris scribitur Porrecta.

8 LARGITATVR ad aream.] Non ad fenile, vt prata largitur, sed agros frumentarios. Sulpitius fortasse is fuit, qui loquitur in libris Ciceronis De oratore, qui Tribunus plebis seditiosus fuit. Vetus liber, *Diuidit enim eos eius, scribit Sulpitius.* Fortasse, Eos Seius, scribit Sulpitius. Ac Seruius Sulpitius iurisconsf. intelligitur.

8 PRAEDIA.] Alii à præuidẽdo deducunt. Non solùm prædia obligantur, cùm quis quid de publico conducebat, sed etiam prædes: ac prædes ipsi cum prædiis, si mancipes & publicani non essent soluendo, ven-

debantur. Cicero in Verrem, Vbi illa consuetudo in bonis prædibus, prædiisque vendendis omnium consulum, censorum, prætorum? Prædia, inquit Asconius, sunt res ipsæ: prædes homines, id est, fideiussores: quorum res Bonaprædia nunc vno nomine dicuntur.

8 VBI NVNC Roma est.] Coniunxi cum eo quod malè distractum fuerat, hunc in modum: Vbi nunc est Roma, septimõtium nominatum, ab tot montibus. vt sententia flagitabat. Nam Roma, vt est apud Poetam, —*Septem vna sibi muro circumdedit arces.* Vnde & Septimontium, feriæ quædam, à septem montibus.

8 SAXVM TARPEIVM.] Pars erat montis Tarpeii, id est, montis Capitolini, vnde nocentes deiiciebantur. Plutarchus, Πλησίον πέτραι ἐπὶ νῦν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ Ταρπηΐαν καλοῦσιν, ἀφ' ἧς ἐῤῥίπτουν τοὺς κακούργους. Ex eo periuros præcipitatos aliquando fuisse legimus: nam periurio grauissima pœna constituta erat. Sed & indicta causa Catinus Trib. pleb. Metellum Macedonicum meridie vacuo foro & Capitolio rapuit, vt de Tarpeio præcipitaret. quod à Plinio relatum est. M. etiam Manlius de saxo Tarpeio à Tribunis deiectus fuit: & eo, vt reor, genere pœnæ etiam Tribuni vtebantur in eos à quibus ipsorum sacrosancta potestas imminuta fuisset, Dicebatur & Saxum. Horatius,

Deiicere è saxo ciues. Scribit Plutarchus à Patrobio & Vitellii seruis caput Galbæ deformatum & illusum, abiectum eum in locum vbi interfici solerent ij, de quibus à Cæsaribus supplicium sumeretur: eum autem locum, Sextertium vocari. Legimus, eos qui interficiebantur, sæpe tractos ad Gemonias fuisse: ἀναβαθμοὺς appellat Dio. De Sextertio nihil vnquam præterquam eo loco legi: ac fortasse sic locus ille appellatus fuerit de spatio ambitus ædium, qui Sestertius pes dicebatur, id est, duo pedes semis, vt à Verrio scribitur.

9 HINC SVDOR.] Legendum puto, ex vestigiis veteris scripturæ, Hinc sudor vdor. is quãuis deorsum in terrã: vnde sumi pote, puteus. nisi potius, quòd

Æoles dicebant ,,vt ποταμὸν, ſic ποτῆρα & ποτὲν, vt nunc σφίαρ. In veteri eſt, *Sudor vdores, quanuis*, reliqua planè & diſertè ſcribuntur : niſi quòd ſcriptum erat, Potura & potu.

9 PVTEOLI.] Feſtus, Puteolos dictos putāt ab aquæ calidæ putore: quidam à multitudine puteorum, earundem aquarum gratia factorum. Rurſus, Puticuli (inquit Feſtus) ſunt appellati, quòd vetuſtiſſimum genus ſepulturæ fuerit in puteis: & dicti puticuli, quòd ibi cadauera putreſcerent. In Varronis libris legitur, Vt Ælius ſcribebat, Puticulæ, fœminino genere. Is locus erat ad Exquilias, vt Varro vltra, vbi ima plebs & inopes humabantur. Ad eum reſpexit Horatius fortaſſe, de Exquiliis loquens,

Hic miſeræ plebis ſtabat commune ſepulcrum
Pantolabo ſcurræ, Nomentanóque nepoti.

Scribit Vrbicus, in ſuburbanis, loca publica inopum deſtinata funeribus, culinas appellari. Quod ſequitur, Inde ſuſpiciunt perpetuò lumen: in veteri libro legitur, *Suſcipiunt perpetuos*. Funera autem ſignificat, quæ cum funalibus efferebantur. Puto tamen ex veſtigiis veteris ſcripturæ legendum, Quo deinde ſuſcipiunt perpetuò flumen lacus: Lacunæ, in qua ibi aqua. Nam, *In qua ibi aqua*, perſpicuè ſcribitur, & *Perpetuos lumen*, coniecturam affert legendum eſſe, Perpetuò flumen. Lacum autem hîc intelligo, quo ex flumine ad aquandum aut lauandum aqua excepta eſt, vt quò etiam ex aquæductu, aut fonte recipitur. Terentius,

Apud ipſum lacum eſt piſtrilla. Horatius,
--omnes Geſtiet à furno redeuntes ſcire lacúque.

Aliter autem dicitur, vt lacus Lemanus, lacus Larius. Porro de humore cœperat diſſerere, & de puteo dixerat Varro : vt de lacu etiam, aliiſque, quæ ibidem ſunt loci, hîc tacere non deberet.

9 QVOD GRAECE στεμὸν.] Ex veſtigiis veteris ſcripturæ repoſui στεγνὸν, quod eſt στεγανόν. Hinc etiam Feſtus Pompeius emendandus eſt, in quo idem inoleuit error. Neſcio quid tamen etiamnum reſidet in Varrone vitij, cùm ſcribitur, *Quod nomen habet pri-*

mam: nisi si quis literam, scilicet A intelligat. Alij Primum potius scribunt, vt Stegnum primùm dictum fuisse scribat Varro, postea stagnum. quod equidem verum puto.

9 QVI circum Aternum.] Nam ad Aternum amnem erant Amiternini: quasi Amaternini, id est Circumaternini, dicti.

10 ANCEPS.] Id est, duplex historia: qua in significatione ancipitem poni declarat Nonius. Pro Dehebri, in veteri libro *Thebrim* reperi.

10 TRANSLATITIO nomine ab hominibus.] Hoc coniunxi cum Sabinis & Lucanis, cùm antè confusa essent, & inordinata, magnásque tenebras offunderent. non enim quod sequebatur, cohærescebat Sunt & nomina ab tot montibus: vbi vetus liber habet, *Nominatum ab tot.* quod adiuuat emendationem sequentium. Vt auté ab Appulis Appulia dicitur, ita à Sabinis non potest declinari Sabinia. Quinetiam ætate Varronis in Lucanis potius quàm in Lucania dicebant: quãquam postea Lucaniam etiam dixerunt. quod apud Florum reperitur & alios.

11 SATVRNIA.] Totam dicit Dionysius olim Italiam, Saturniam terram vocatam fuisse, his verbis; καὶ ἄλλη δὲ ἀκτὴ σύμπασα, ἣ νῦν Ἰταλία καλεῖται, τῷ θεῷ τούτῳ ἀνέκειτο, Σατορνία πρὸς τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη. Antiquũ autem oppidum Saturniam illic fuisse vbi Roma est, scribit Virgilius,

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

11 PANDANA.] Quæ sic dicta est, vt ait Verrius, quòd semper pateret. Quem autem Iunium dicit, is est Iunius Gracchanus, cuius apud Pliniũ mentio est.

11 MAXIME puto ab aduectu.] Malè veteres libri, *Ab aduentu*, nisi fallor. *Quod ea qua tum dicitur Velabrum, & vnde escendebãt ad imam nouã viam, locus sacellum.* Labrum paulo pòst habebant libri veteres: ex quibus totũ locũ emẽdaui, Quod de aqua tum, dicitur velabrũ, & vnde escẽdebant ad imam nouã viam, locus sacer velabrum. Velabrum autẽ maius fuit, de quo hoc in loco Varro, & minus, de quo infrà. Ab iis palus fuit

in minori velabro: à quo quòd ibi vehebãtur lintribus velabrum, vt illud maius, de quo suprà dictum est. Velabrorum meminit Propertius,

Qua Velabra suo stagnabant flumine, quáque
Nauta per Vrbanas velificabat aquas.

Antonius Augustinus hîc scribit, *Ad rumam noua via lucus est, & sacellum Larum*, cùm in veteribus libris *Sacellus labrum* scriptum extet. In velabro autem sacer locus erat, quod Velabrum dicebatur, vt Varro libro sequente tradet. Accæ Larentiæ sacrificium fiebat, qua in nouam viam exitur. Veteres porro Escendo pro Ascendo dicebant, vt hîc Varro; & Liuius, A.D.X.Cal. Octob. ludorum Romanorum II die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas exscendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidit laureatas literas: quadrigis missis consul currum ascendit. Varro alio loco, E vinea in arbores escendit vitis. Iterum, In carnarium escendat. Velabrum sunt qui non à vehendo sed à velis deducant, proptercáque viam ad hippodromum ferentem è foro, solerent ludis intendere velis.

II VELLATVRAM.] Quod de nauibus homines traiicientibus hîc dicit, dicit de vecturis plaustrorum in lib. I De re rustica. Item, Dicuntur qui vecturis viuunt, vellaturam facere. Plutarchus, τὴν δὲ πορθμείαν βηλατοῦραν καλοῦσιν. Id est, Transuectionem autem velaturam appellant.

II QVADRANTIS RATITI.] Veteres libri, *Ratici*: quod non ita probo, adductus Pompeii auctoritate, qui scribit Ratitum quadrantem dici, quòd in eo & triente, ratis fuerit effigies, vt nauis in asse. Quod & à Plinio scribitur, his verbis, Nota æris fuit, ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente verò & quadrante, rates. Quadrantis ratiti, finis est versus hexametri. Ratitus, rati notatus & insignitus dicitur. id est, ratem habens.

II TVM ARGEORVM sacraria.] Argei loca erant in vrbe, vbi sacra fiebant, à Numa consecrata. Liuius libro I, Locáque sacris faciendis, quæ Ar-

geos pontifices vocant, dedicauit.

II SVBVRANA.] Hæ quatuor regiones, Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, postea quatuor tribus vrbanæ fuerunt. Erat autem omnium tribuum prima Suburana: pro qua Ocriculana irrepsit in orationem secundam in Rullum. In bonis enim libris veteribus legitur, *In dena iugera describat ab Suburana vsque ad Arniensem.* vt Suburana sit prima tribus, Arniensis, vltima. Cōqueritur enim illic orator ordinem tribuum à Rullo negligi.

II VIBENNO.] Libri scripti, *Cele Vibenno*. Cælius à Dionysio vocatur, ὧν ἀφ' ἑνὸς ἡγεμόνος ἐκ Τυῤῥηνίας ἐλθόντος, ᾧ Καίλιος ὄνομα ἦν, τὸν λόφον τις, ἐν ᾧ κατῳκίσθη, Καίλιος ἐς τόδε χρόνου καλεῖται.

12 TVSCVS.] Liuius scribit, Profligatis ab Aricinis Hetruscorū copiis, Porsena rege, benignè qui cladi superfuerint, exceptos esse Romæ, nuntiatáque suis hospitalium beneficiorū benignitate, multos vrbis charitate captos, Romam migrasse: eisq; locum ad habitādum datum, qui Tuscus vicus appellatus sit. Ita Liuio cum Varrone non conuenit. Verrius etiam aliter, qui Tuscum vicum dicit esse nominatum ab iis Tuscis qui recedente ab obsidione vrbis Porsena remanserant.

12 VORTVMNVM.] Vertumnus apud Propertium se Tuscum his versibus dicit,

Tuscus ego, & Tuscis orior: nec pœnitet inter
Prælia Volsinios deseruisse focos.

12 QVATRICEPS.] Quatuor habēs vertices, interpretatur Volaterranus, qui Quatricepsis legit, vt infrà Tricepsis, & Quinquecepsis, vt veteres lib. *Tricepsois* & *Quinticepsois* habent. Sed legēdum, Quarticeps, Terticeps, Quinticeps: quòd Quartus, Tertius, Quintus, sit mons & caput: ac perspicuè ostendunt ea quæ de Exquiliis scribit, ad ordinem ista esse referenda. Sacrarium hic dicit, vnum ex Argeis, vt suprà exposuimus. Mineruium, est templum Mineruæ, vt Dianium, templum Dianæ. Mineruium etiā à Victore, vel (vt alii volunt) Ruffo ponitur in IX vrbis regione. Tabernola, pars quædam in vrbe ad Cælium montem. Cerioniam

autem dici putat Varro à *κάρα*, quod caput est, nisi fallor. Sacram autem viam scribit Pompeius appellandam esse à regis domo ad sacellum Streniæ, & rursum à regia vsq; ad arcem. In quo auctore, Screniæ, pro Streniæ, malè legitur, vt hic locus indicat. Idibus autem, sacerdotes sacra in arcem ferebant ad sacrificandum, quæ sacra Idulia vocat Pompeius. Ad eam consuetudinem sic allusisse videtur Horatius,

-Dum Capitolium

Scandet cum tacita virgine pontifex.

12 SVC tertia litera c non b.] Idem scribit Pompeius: sed & Quintilianus lib. 1. cuius hæc verba sunt, Et Suburra cùm tribus literis notatur, c tertiam ostendit. Nam cùm scribebatur notis, tribus literis exprimebatur, Suc, etiam Varronis ætate. Augustinus hîc legit, Tertia litera b non c.

12 ET LARIVM querquetulanum sacellum.] Puto legendum, Larum querquetulanum, vt apud Liuium Larum permarinum. Nam querquetulum illic erat, & Larum ædes. Cælius etiam mons querquetulanus, à querna sylua vocatus fuit. Quos Lares querquetulanos vocat Varro, appellare videtur Nymphas querquetulanas Pompeius. Mox libri veteres *meficis* habẽt: ego Mephitis rectum puto, vt & emendauit Augustinus. Virgilius, *-sæuámque exhalat opaca mephitim.* Est autem interdum putor, interdum Dea, quæ Iuno censetur à quibusdam, grauis odoris præses. Pro, *Vna est*, ex veteribus libris correxi, *Via est*, eleganti sententia.

12 CISPIVS.] Quidam libri, Cispeus. Cispius (inquit Pompeius) in vrbe, Exquiliniæ regionis, de nomine cuiusdam hominis dictus. Duo montes erant Exquiliis, Oppius & Cispius. Oppius (inquit Festus) appellatus est ab Oppio Tusculano, qui cũ præsidio Tusculanorum missus ad vrbem tuẽdam, dum Tullus Hostilius Veios oppugnaret, in Carinis consederat, & ibi castra habuerat. Cispius à Cispio Anagnino, qui eiusdem rei causa eam partem Esquiliarum, quæ iacet ad vicum patricium versus, in qua regione ædis Mephitis est,

ruebatur. Sic hæc in Festo coniungi debent, quæ misere distracta sunt, vt intelligi non possint. Cùm autem scribit Varro, *Exquilijs lucum fagutalem*, subaudire oportet, Habet, aut quiddam tale.

13 PRINCEPS.] Id est, primum caput, & primus mons Exquilinæ regionis.

13 TERTICEPS.] Id est, tertium caput & tertius collis, tertium iugum.

13 DEXTERIOR VIA.] Fortasse melius, Dexteriore via, auferendi casu. vt paulo antè, Sinistra, auferendi casu dicebatur. Quod mox additur, *In singulis est*, puto deprauatum esse, pro, Exquiliis est: vt & paulo pòst, *Ex quibus est*, pro, Exquiliis est, aut, *Exquilinus est*, vt in veteri libro.

13 SEPTIMVS MONS.] Vetus liber, *Sceptimus mons*: quod verius puto. Lucum Petilium, lucum Petilinum vocat Victor. Augustinus Oppius legit: quidam Cispius.

13 VIMINIO.] Victor, Vimineo. alij libri, Vimino. Pro, *Qui quòd ibi Vimineta fuerunt*, alij libri, *Vimina nata fuerunt*.

13 ADVERSVM est pilonoris.] Varia hîc coniectura distractus fui, animúmque huc & illuc diuisi. Nā modò legendum putaui, Aduersum ædem Honoris, ædem Salutis: modò, Aduersum est, Apollinis ædem, Salutis. Nam Apollinis ædes in Quirinali erat, vt scribit Victor. Existimaui etiam commodius aliquando legi posse, Aduersum est pilam Horatiam. Nam angularis erat in foro columna, spolia Curatiorum habens, vt Dionysius ait, quæ pila Horatia vocabatur. Dionysius, τὴν δὲ ἐπίκλησιν ἡ στῦλος φυλάττει τὴν αὐτὴν, Ὁρατία καλουμένη πίλα. Meminit & Liuius. Potuit enim è regione esse mōtis Salutaris. Sed vt omnes meas cōiecturas perscribā, mihi vestigia veteris scripturæ rimanti, desiderari literam vnam, & duas transpositas esse, tandem in mentem venit: legíque debere censeo, Aduersum est Apollinaris: vt sit, Est è regione Apollinaris collis, vel Apollinaris vicus, cuius meminit Victor. quanquam illud alterum magis probo de colle Apollinari, in quo Apollinis

ædes erat. Eſſe enim potuit collis Apollinaris,vbi templum Apollinis erat.

13 HABERE SOLET.] Solet habitare. Dius autem Fidius (quem Græci πίστιον interpretati ſunt) ſanctiſſimè colebatur: & iuſiurandum eius nomine conceptum religioſiſſimum & ſanctiſſimum erat: adeò vt ſenex apud comicum, quem ſeruus enixiſſimè obteſtatus erat, obteſtationem eius inſtar iuriſiurandi nomine dij Fidij concepti eſſe dicat. Ait enim, *Per dium Fidium quæris, iurato mihi. Video neceſſe eſſe eloqui quicquid roges.*

13 MVSTELLARIO.] Sic Auguſtinus ex veteribus, vt reor, libris habebat: *Inſtellario* tamen vetus liber. Meminit muri muſtellini Pompeius in Mutinitini ſacello: ſed aliud eſt. Quod ſcriptum erat in excuſis libris *Turaculum*, in ſcriptis reperi *Auraculum*: suppleui ſyllabam, & Auguraculum edendum curaui. Locus enim erat vnde augures captabant auguria, & auſpicabantur. Pompeius Auguraculū, arcem dicit eſſe, quòd inde auſpicarentur augures. Nam & in arce inaugurabant, vt Varro dixit: & in arce apud Liuium inauguratur Numa. Victor auguratorium appellat, & in Palatio collocat. Ex Carinis quoque nonnulli ſunt qui captata fuiſſe auguria tradant. Eſt autem auguraculum quod Græcè dicitur οἰωνιστήριον. Scribit Higinus de caſtris metandis, in caſtris etiam Romanorum auguraculum fuiſſe, vbi duces auſpiciis operam dabant. Id Augurale vocat Tacitus lib. 11, Nocte cœpta egreſſus augurali per occulta & vigilibus ignara. Quód autem dicit Varro, Ædificium ſolum eſt, puto hanc ſententiam continere, nulla illic delubra & fana eſſe, ſed tantùm priuata ædificia.

13 QVI appellatur palatium.] Ager ſic dicebatur: & vrbs Aboriginum etiam in agro Rheatino erat Palatium nomine, XXV ſtadiis à Rheate diſtans, vt auctor eſt Dionyſius, qui priſcos illos Latinos ait Aborigines ad Latini ætatem vocatos eſſe: tum enim Latinos appellari cœpiſſe. Aborigines autem vocatos fuiſſe vel à montibus (qui Græcè ὄρη dicūtur) vel ab errore, quaſi

Aberrigines:vel potius quòd ſint tanquam auctores generis,id eſt, γενάρχαι καὶ πρωτογόνοι. Nam & origines Salluſtius appellauit μητροπόλεις vrbes, quæ colonias miſerũt, & populos auctores generis:Hæ'que breui(inquit)multùm auctæ, pars originibus ſuis præſidio aliæ decori fuere. Μητρόπολιν etiam elegantiſſimè, maiorem patriam vocauit Curtius, his verbis, Syracuſis id ſimulacrum deuexerant Pœni,& in maiore locauerant patria.

13 CERMALVM.] Pompeius, Cermalus (inquit)locus in vrbe ſic nominatus. nec aliud addit. Plutarchus in Romulo, Κατήνεγκαν εἰς χωρίον ἐπιεικῶς μαλθακόν, ὃ νῦν Κερμανὸν καλοῦσι· πάλαι δὲ Γερμανόν, ὡς ἔοικεν, ὅτι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, γερμανοὺς ὀνομάζουσιν. Id eſt, In locum valde mollem detulit, quem nunc Cermanum vocant, olim Germanum,vt apparet,quòd fratres germanos nominant. Ita Cermanum pro Cermalo ſcribit Plutarchus:apertéque oſtendit, vt & Pompeius, per C ſcribi debere, non, vt in omnibus Varronis libris, per G. In epiſtola autem tertia lib. 4 ad Attic. vbi ſic legitur, Nam Milonis domum,meámque Ceramio prid. Id. Nouemb. expugnare & incendere ita conatus eſt:mendoſum reor,& Cermalo emendandum. Habitabat enim Cicero in Palatio: ac perquam leuis fuerit iſta mutatio, quæ certiſſima coniectura nititur.

14 VELIAE.] Fragmenta quædam circunferuntur Catonis nomine,in quibus ſcribitur, Veliam eſſe alteram partem montis Palatini, à vellunda lana appellatam,ante monſtratam ab Hetruſcis tonſuram.

14 VELLERA.] Vetus liber *Vellemera*, In libris De re ruſtica, Vellera & Vellimina. Verbis priſcis vtitur magis quàm delectatur Varro, vt ſuprà dixit. Vellimina à vellimen recto,vellemera inſolens omnino,& inauditum magis.

14 TRIBVS appellatæ.] Non tribus,ſed centurias fuiſſe equitum Liuius ſcribit: cui hac in re cum Varrone minimè conuenit. Aſtipulatur Liuio Horatius,cùm pro equitibus dicit,

Celſi prætereunt auſtera poemata Rhamnes. Quid autem vetat ſic appellatas fuiſſe equitum centurias &

agri partes? Dicuntur autem Tatienſes & Titienſes, vt quos Varro ſodales Titios nominabit, appellat & Lucanus hoc verſu,

Semptemuirque epulis feſtis, Titiique ſodales. Alii etiã Tatios vocant. Etiã Tatienſes vocat Propertius Tities,

Hinc Tities, Rhamnéſque viri, Luceréſque coloni. Hic quibuſdam in libris legitur Taties & Rhamnes. Tatiẽſes nomen habent à Tito Tatio.

14 IVNIVS.] Gracchanus cognomento, à Gracchi amicitia, vt ait Plinius, vocatus, qui Commentarios ſcripſerat, multa antiquitatis Romanæ documenta & exempla continentes. Eius lib. 3 De legibus meminit Cicero. Lucumonem autem, à quo Luceres vocati ſunt, ſcribit Dionyſius veniſſe Romulo auxilio contra Tatium.

14 VOLVMNIVS.] Vetus lib. *Voluinis.*

14 SVBVRANA.] Triginta quinque tribus erant, vrbanæ quatuor, triginta vna ruſticæ. Earum certus erat ordo in ferendis ſuffragiis, ac poſt prærogatiuam, quæ ſortitione fiebat, ſuo quæque iure & ordine vocabatur. vnde tribus iure vocatas, exiſtimo appellatas eſſe. Nam & ex hoc Varronis loco colligere facile eſt, certum quendam earum ordinem fuiſſe, & ex Cicerone in Rullum: qui conqueritur in agri diuiſione & aſſignatione Rullum incipere à Romilia, neglecto tribuum ordine, id eſt, pretermiſſis quatuor vrbanis, Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. à quibus primis incipere debuerit.

14 ETSI Harpocrates digito.] Etſi Harpocrates qui digito premens labrum, ſignificat ne hæc euulgem, tamen hoc dicam. Plutarchus de eo (quanquam in Plutarcho χαρποκρἁτης malè legitur:) Διὸ τῷ ςόματι δάκτυλον ἔχει προσκείμενον, ἐχεμυθίας καὶ σιωπῆς σύμβολον. id eſt, Itaque digitum habet ori adpoſitum, ſilentii & taciturnitatis indicium. Proinde ſcripſit Catullus, – *Et patruum reddidit Harpocratem.* Pro, mutum & elinguem reddidit. Sigalion etiam dicebatur. Auſonius, *Aut tua Sigalion AEgyptius oſcula ſignet.* Plutarchus Harpocratem ſcribit filium fuiſſe Iſidis exterricineum, id eſt,

ante exactos menses genitum : quem ἠλιτόμηνοι Græci vocant. eundem etiam pedibus debilem. Cùm autem ait, Etsi Harpocrates digito significat vt taceam, sentit mysteria & arcana sacra non esse enuntianda. Qui sunt Taantes & Astarte apud Phœnicas, addidit Augustinus, de suis (vt existimo) codicibus. nefas enim est malè suspicari de docti hominis & in literis religiosè versantis fide. Taantem Eusebius (sic enim vocat) dicit esse apud Phœnicas Mercurium, qui ab Ægyptiis Thot vocetur. Astartem, Venerem. Hanc Deam Salomon, veræ pietatis & religionis desertor, tandem coluit.

14 AMBRACIA.] Sic Augustinus. Alii libri, *Quas Samothracia*. Dionysius scribit, Æneam venisse Ambraciam, & in Actio ædificasse Veneri templum & diis magnis, qui quidem sunt Samothraces. Ita etiam Ambracia meritò retinemus.

14 SAMOTHRACES.] Varro humanarum rerum libro secundo referebat, Dardanum deos penates ex Samothrace in Phrygiam, & Æneam ex Phrygia in Italiam detulisse. Macrobius ait eos Deos fuisse, Iouem, Iunonem, Mineruam : & Cassius Hemina eosdem Romanorum penates & Samothracas deos fuisse scripsit, eósque propriè dictos fuisse θεοὺς μεγάλους. Apud Eusebium lib. 1 Præparationis euangelicæ, Samothraces dii sunt Castor & Pollux, aut Cabiri, aut Corybantes. Id tamen reprehendit Varro, & ad rerum principia deos illos reuocat. Tertulianus de Samothracibus hoc scribit, Ante eas tres aræ trinis diis parent, magnis, potentibus, valentibus : eosdem Samothracas existimant. Iuuenalis, *-Iuret licet & Samothracum Et nostrorum aras.* Eorum sacris religiossimis homines initiabantur.

15 HVMIDVM & frigidum.] De corpore accipio. animæ enim est calor & siccitas. Itaque mox scribet, quòd per hos natura frigori miscet calorem, atque humori aritudinem. nam animam, vt scribet, æther adiugat.

15 PVLLIS.] Ad hunc Ennii locum respexisse

Lucretius videtur, cùm scripsit,

An pecudes alias diuinitus insinuet se,
Ennius vt noster cecinit.

Parire autem more prisco, pro Parere, dixit Ennius: Genus pennis cõdecoratum, id est, per circumlocutionem, aues. vt apud eundem Ennium, *Corpora pennipotentum*, sunt corpora auium.

15 ZENO.] Auctor sectæ Stoicæ, qui certa temporum vice censet in ignem omnia deflagrare, deinde ex igne omnia renasci. Versus est trochaicus, quem affert ex Ennii Epicharmo. Pro, *Isque totus mentis est*, Augustinus legit, *Isque actus mentis est*. Quòd ait innumerabiles & immortales ignes esse, de cæli stellis interpretor, qui ignes, vt ait, animas generant: sol autem etiam mentem hominum, vt præstantiorem, præstãtior & nobilior ignis. Cæterùm versus est Pacuuii è Chryse,

Mater est terra, ea parit corpus, animam æther adiugat. Id est, adiungit: vt Coniugat, coniungit, Iugat, iungit.

15 EX SE genuerunt.] Vetus lib. *Exgenuerunt.*

15 TERRAM corpus.] Ita vt reperi in Victoriano, & excudendum curaui, hoc sensu, Terram ipsam deperire & amare corpus, & mortuo homine corpus recipere quod genuerit, neque quicquam dispendii facere. Augustinus duos versus integros reponit,

Esse igitur corpus terram quæ deperit ipsam,
Et capit, & neque iam dispendi conficit hilum.

hoc sensu, Corpus esse ipsam terram quæ corpus deperit, & capit homine mortuo, neque quicquam amittit animæ & corporis discessu, cùm anima sit ab æthere.

15 NATI SIT exitus.] Rectè, *Quòd natis exitus, inde Exitium*, emendauit Augustinus.

15 VBI NIMIVS.] *Vbi minus ardor*, codex Victorianus, bono sensu: nam minus calet hyems, nimis humida est æstas. Nimius tamen malim.

15 IN LIMINE.] Plutar. in Problematis quærit quamobrem apud Romanos noua nupta ignem & aquam tangere cogebatur, & rationem commemorat, Varronis verbis consentaneam.

15 IVNCTIONE sumit Venus hinc comicus.] Vetus, *Iunctione suis Venus, comites hinc.* lego, Iunctionis, Venus: comites hinc. vt Varro Venerem à vi ignis & aquæ coniunctionis dictam scribat, ac proinde in nuptiis ignem & aquam comites esse Veneris dicat: Mox lego, Comicus, victrix Venus: vt ab aliquo comico sic vocatam Venerem intelligamus.

15 SED VINCIRE.] Victricem esse dictam ait, non tam à vincendo quàm à vinciendo: vt & mox Victoriam, quòd superati hostes vinciuntur, dici putat: quod mirum fortasse videatur.

16 MALAM VIERE.] *Malaci*, id est molles, vetus. fortasse etiam Malacam legi posset, id est, mollem. Sic in Bacchidibus Plautus Malacum pallium dicit. Hic versus apud Censorinum valde deprauatus est, vltimo capite.

16 PALMAM.] Putem potius à similitudine palmæ humanæ, vt & Palmites. In libris De re rustica, palmam in vitibus à pariendo deducit, his verbis, Posterior, quo ea vitis immittitur, ad vuas pariendas, dicta primò videtur à pariẽdo parilema: exin mutatis literis, vt in multis, dici cœpta palma. Ita Varro sibi non satis constat.

16 SIGNIFICANTES.] Excusi libri, *Significantes Veneris*: vetus, *significãt se Veris.* Fortasse, Esse veris. nam ver maximè est genitale. Et paulo antè, Natura potius ver expectat. Augustinus Veneris tollit.

19 SATVRNVS.] Ab satu dicitur Varroni, vt Nocturnus, qui apud Plautum deus est noctis, à noctu. Ciceroni Saturnus, quòd saturetur annis, appellatur: quòd deus is conuersiones & spatia temporum contineat. De cereis Saturnaliorum scribit Macrobius.

16 OPS.] Macrobius de Saturno & Ope: quos etiam nonnullis cælum & terram esse persuasum est, Saturnúmq; ab satu dictũ, cuius causa de cælo est: & terram Opem, cuius ope humanæ vitæ alimenta quæruntur: vel ab opere, per quod fructus frugésq; nascuntur.

16 ISTIC est is.] Versus sunt trochaici.

17 NEGANT sub tecto.] Cato apud Nonium

Itaque domi ritu nostro, qui per Dium fidium iurare vult, prodire solet in compluuium. Item de quadam dea dicit Plinius; quam tamen non nominat, his verbis, Seiámque à serendo, Segestam à segetibus appellabant: quarum simulacra in circo videmus. Tertiam ex his nominare sub tecto religio est. In Plinio putem legi debere, vt libri scripti habent, Seriam. Sessiam Tertullianus vocat, Macrobius Saiam, vt Segestam Segetiam. atque, siquis nominasset Salutem, Semoniam, Saiam, Segetiam, Tutelinam, ei ferias obseruandas fuisse. Tertia illa dea, quam religiosum erat sub tecto nominare, Tutelina (vt reor) erat. Tertulianus de circo loquens, Delphines Neptuno vouent, columnas sessias, à sementationibus: messias, à messibus: tutelinas, à tutelis fructuum, sustinent. Ante eas tres aræ tribus diis parēt, magnis, potentibus, valentibus: eosdem Samothracas existimant. Hic locus & ad ea pertinet quæ antè Varro de Samothracibus disseruit, & dearum, quas in Circo fuisse Plinius dixit, columnas memorat: & versum Iuuenalis illustrat,

Consulit ante phalas, delphinorúmque columnas.

17 SANCTVM.] Sillius,

-- Pars sanctum voce canebant

Auctorem generis, pars laudes Sabe canebat

Ore tuas. Deus ille Sabinorum à Romanis Sanctus vocabatur, à Sabinis ipsis Sancus. Itaque hic nonnulli libri veteres habēt *Sancus*, alij *Sangus*. In fragmento Catonis scribitur, Sangum gentilem Sabi, pronuntiari à Sabinis, Sanctum à Romanis. Propter viam fit sacrificium (ait Verrius) quod fit proficiscendi gratia Herculi, aut Sanco, qui scilicet idem est deus. Qui me locus admonet, vt locum Catonis apud Macrobium emendem, in quo legitur Pteruia, pro Propter viam. Verba Macrobij sunt, Sacrificium apud veteres fuit, quod Propter viam vocabatur. In eo mos erat vt si quid ex epulis superfuisset, igne consumeretur. Hinc Catonis locus est. Namque Albidiū quendam, qui sua bona comedisset, & nouissimè domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidisset, propter viam fecisse dicebat: quod

comesse non potuerit, id combusisse. Simile est illud Plauti, vt reor, in Rudente,

Propter viam illi sunt vocati ad prandium.

Sanctum Herculem dici à sanciendo dicit Propertius,

Nunc quoniam manibus purgatum sanxerat orbem:
Sic sanctum Tatiæ composuere Cures.

17 DIESPITER.] Diespiter est Iupiter, diei pater, vt exponũt interpretes Horatij, illo versu, *Namque Diespiter Igni corusco nubila diuidens.* Gellio etiam Diespiter, est diei & lucis pater: vnde & Diiouis & Lucetius (inquit) dictus est, quòd nos die & luce, id est vita, afficeret & iuuaret. Diespiter etiam est infimus aer, & Iupiter infimus, id est, Dis pater, qui & infernus Iupiter dicitur: vt Proserpina, eius vxor, Iuno inferna. Aboriuntur autem dixit pro Intereunt.

17 FINIS ORTVS.] Vetus, *Finis orcum.* Itaque legendum ferè putem, Finis orcum, orcus dictus. vt Orcum pro loco dicatur ab eo in neutro genere: quanquá etiam in masculino dicitur frequentius Orcus, vt & pro deo. Nã infimus Diespiter est Orcus, id est Pluto, qui infernus Iupiter vocatur: vt eius vxor, Proserpina, inferna Iuno. Vergilius, *Iunoni infernæ dictus sacer.* Orcius thesaurus inferi in epitaphio Næuii. Ortus tamen à me non summouetur.

17 NOCTILVCA.] Horatius,

Rite crescentem face noctilucam.

Hoc cognomine colebatur in Palatio Luna, & noctu in eius templo lampades lucebant. vnde libro v scribit Varro, Noctiluca lucere, ab luce, quòd propter lucem amissam is cultus institutus. Apud Varronem etiam in Marcipore, Noctiluca fax erat, vt coniicio, cùm scripsit, Noctilucam tollo, ad focum fero, inflo: anima reuiuiscit.

17 APOLLINIS vocabulum.] Dicit Apollinem vocabulum esse Græcum, Dianam Latinum.

17 ET HINC quòd luna.] Quidam non omnino malè legunt, & hinc quòd Diuia, quia sequitur mox Diuiana. Sed Diuiana Dianæ originem satis exprimit. Quærit enim cur Diana vocetur, quod nomen La-

tinum esse dixit: ac Dianam à duplici via, & ab eundo dupliciter in altum & latum, vocari censet, quasi diuianam & diuiam. Nigidius tamẽ apud Macrobium Dianam, Ianam interpretatur.

17 PROSERPENS bestia.] Versus est Plauti in Penulo,

Bisulci lingua quasi proserpens bestia.

Et idem comicus in Asinaria scribit,

Fac proserpẽtem bestiam, duplicẽ vt habeam linguam.

Vbi Proserpens bestia, est serpens.

17 ALTERA terra.] Sic è libro scripto restitui. Nam, vt scribit Cicero, Xenophanes habitari in luna putauit, eámque terram multarũ vrbium esse & montium. Hîc igitur Varro significat terram esse quandam lucentem. Nomen autem Iunonis multis deabus Latini tribuebant. Sic Iuno vocabatur Iouis coniux: sic Proserpina, quæ (vt dixi) Iuno inferna vocabatur: sic, vt virorum Genij, mulierum Iunones erant: vt apud Petronium iurat meretricula,

Iunonem meam mihi iratam habeam.

& apud Iuuenalem de viro muliebria patiẽte, & molli,

Et per Iunonem domini iurante ministro.

Iuno etiam Lucina, Diana est, quam parturientes inuocabant. vt apud Terentium pariens Glycerium, Iuno Lucina fer opem, clamat.

18 VT QVI denascitur.] Id est, qui moritur. Aliter, Quod denascitur. Scindit autem, est penetrat, ingreditur, penitus subit. Quidam legunt Gignit.

18 ET FVLGVR quod fulmine.] Puto, Et fulguritum, quod fulmine ictum. Plautus Trinummo,

Nam fulguritæ sunt hîc alternæ arbores.

id est, fulmine ictæ. Augustinus legit, *Et fulgur: quòd fulmine ictus Phaethon.*

18 CONTRARIIS DIIS.] Vt diis qui aquæ præsunt: sunt enim contrarij ijs qui præsunt igni. nam de diis aquæ hîc enucleat.

18 IVTVRNA.] Seruius dicit Iuturnam, fontem esse in Italia saluberrimum, iuxta Numicum amnem, vnde Romam ad omnia sacrificia afferri aqua soleret.

Maro Nympham ſororem Turni fuiſſe canit. Tẽplum Caſtoris ad lacum Iuturnæ Romæ erat,

Fratribus ille deus fratres de gente deorum
Circa Iuturnæ compoſuere lacus.

Sed & ædes Iuturnæ erat ad aquam Virgineam.

18 VT TIBERINVS.] Deus & genius Tiberis. Cicero lib. III De natura deorum, Tiberinũ, Spinenem, Anemonem, Nodinũ, alia propinquorũ fluminum nomina videmus. In Cicerone legerem libenter Anienonem, ab Aniene amne. quanquam eius deum Anienum vocat Papinius, *Illis ipſe antris Anienis fonte relicto.* Et Propertius, *Acceſſit ripæ laus Aniene tuæ.*

18 VELINIA.] Nympha, quæ Velino lacui præſidet. In veteri ſcribitur, *Ab lacu Velini.*

18 COMITIAE.] In lacu Cutiliẽſi inſulam eſſe, quæ huc illuc vagetur, cõmemorat Macrobius: & Dionyſius his verbis refert, οἱ δὲ Πελασγοὶ (τυγχάνουσι δὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κατὰ δαίμονα περὶ Κοτύλην πόλιν Ἀβοριγίνων αὐλισάμενοι, πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης) ὡς τήν τε νησῖδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδινουμένην κατέμαθον, &c. Id etiam oraculum ſignificat, Ἠδ' Ἀβοριγενέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται. Meminit & Plin. lib. II. In libro ſcripto reperi *Lymphæ comitiæ.* quidam etiam *Commotiæ* legunt.

18 NEPTVNVS.] Ciceroni Neptunus, à nando dicitur, lib. II De natura deorum.

18 SALACIA.] Cicero in Timæo, quam Græci Τηθὺν vocant, Salaciam eſt interpretatus: vbi ſcribit, Oceanum & Salaciam cæli ſatu terræque conceptu generatos atque editos. Ea (vt Varro cenſet) à Salo dicitur, vt & inſula, quòd in ſalo ſit.

18 VENILIA.] Venilia nympha, Amatæ ſoror, Turni mater, vt Turni ſoror Iuturna. Maro,

Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.

18 QVOD ille dixit.] Apud Plautum initio Ciſtellariæ, *Itaque ventum gaudeo*, emendauit illinc Auguſtinus rectè, cùm in Varronis libris, Ventum gaudet, legeretur. In Varrone legitur, *Quod ibi dixit.* in Plauto, *Quod ille*, & melius.

18 POLLVCES.] Plautus vſurpauit in Bacchid.

Castor, Polluces, Mars, Mercurius, Hercules.

18 NOVENSIDES.] Horum sæpe meminit Liuius. Sed & Arnobius hunc in modum qui sint explicat, Nouensiles Piso nouem deos esse credit in Sabinis apud Trebiam constitutos: hos Granius musas putat, consensum accommodans Ælio. Nouenarium numerum tradit Varro, quòd in mouendis rebus potentissimus habeatur, & maximus: nouitatum Cornificius præsides, &c. Pro Feronia, libri scripti *Cerronia* habent, malè, vt reor. Huius deæ meminit Flaccus,

Ora manúsque tua lauimus Feronia lympha.

18 LARAM.] Non satis est plana hæc libri veteris scriptura, *Dicimus Heccalem*: vnde fecerunt multi, Dicimus Herculem. quod fortasse verum est. Laram scribit Antonius, vt opinor, è veteribus libris. quod si est, ea verissima scriptura sit. Lara autem est Larum mater, inquit Lactantius: quæ eadem etiam Muta & Larunda dicitur. Ausonius, *Nec Genius domuum Larunda progenitus Lar.* Aliis Larum mater est Mania.

18 VOVIT OPI.] Eadem ferè apud Dionysium verba sunt, Τάπος δὲ ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ Κρόνῳ καὶ Ῥέᾳ, πρὸς δὲ τούτοις Ἑστίᾳ καὶ Ἡφαίστῳ καὶ Ἀρτέμιδι, καὶ Ἐνυαλίῳ, καὶ ἄλλοις θεοῖς, ὧν χαλεπὸν ἐξειπεῖν τὰ ὀνόματα Ἑλλάδι γλώττῃ. Quam autem Varro Opem appellat, Rheam dicit Dionysius: quem Quirinum, Enyalium. Martem enim Quirinum intelligit Varro, non Romulum.

19 CLOACINAE QVE.] Cloacinæ simulacrum (inquit Lactantius) in cloaca repertum Tatius consecrauit: & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit. Septimius Florens, adyta Cloacinæ, ludens cùm dicit, cloacam intelligit, his verbis, in libro De pallio, Sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detulisset. Veneris Cluacinæ meminit Plinius, quæ ex eo nomen habebat, quòd Cluere lingua antiqua esset pugnare. Illic autem erat eius signum, vbi depositis armis se Romani & Sabini purgauerant myrtea verbena.

19 ALITES ALII.] Videtur legendũ, Ab alis. Nam ab alis alites dicuntur, vt volucres à volatu.

19 GALERITVS.] Alij fœminino genere Galeritá, Græci κορυδὸν. sed & κορυδαλίδα, quam & ἐπιτυμβίδα Theocritus cognominat, quòd tanquam tumulum in capite habere videatur.

GREGES GERGERA.] Quid hîc sibi velit Varro, equidem nescio. γέργυρα fortáſſe legendum: quæ vox Græcis nõnullis multa ſignificat, vt inde grex videatur fortaſſe Varroni deduci. Eſt & γέργερος. Quid ſi dicat quædam auium nomina eſſe Græca, vt grus, γέρανος? quod mihi verius videtur. Itaque potius legendũ cenſeam, Vt quædam Græca, vt grues, γέρανοι. Eſt & Crex auis nomen Ariſtoteli, ſi quid ad emendandum hunc locum conferre poteſt.

19 CYBIVM.] Plinio Cybia ſunt fruſta pelamidum ſalſarum & confectarum. nam ſic ait vocari concisam pelamidem. Hic Varroni ſunt piſces ipſi, id eſt pelamides. Hiceſius apud Athenæum Pelamidas ait eſſe magna cybia: quòd (vt reor) parua & magna ſint, ſed magna pelamides vocentur. Ita Pelamis eſt Hiceſio quod Plinio Apolectus. Nam Pelamidum generis maximam Apolectum vocari dicit, Aut Triton, magni (vt ſcribit) Pelamidum generis, ex quo horæa cybia fiebant. Sic potius legendum cenſeam, quàm vt vulgò, *Vræa cybia*. Sed & in Varrone Horæum legerem, non Vræum. Hoc autem ſalſamentum nomen habet à verno tempore. eius eſt mentio apud Athenæum, niſi partes nominarent.

19 MELANDRIA ATQVE.] Sic ſalſi thynni partes vocantur. à cauda οὐραῖον dicitur. quod ſalſamentum viliſſimum, vt ait Plinius, erat. Melandria autem partes ſunt thynni ſalſi, quernis aſſulis ſimiles. Quanquam autem quæ caudæ proxima ſunt, viliſſima Plinius ait, Melandria tamen vocat. Itaque horæum hîc legere propè perſuadeor, vt in Athenæo & Plauto ſcribitur. nec quòd partes dixit, officit, cùm certæ fortaſſe partes vere ſalirentur, vt ſuauiores. nam in eo macra pinguibus præferebantur, & in partes ea ſalſamenta

ſecabantur. Siquis vræum mauult, ita explicet vt expoſui.

19 LINGVLACA.] Quid ſi potius Lingulata? quòd linguæ ſimilis ſit, præſertim bubulæ. vnde *βούγλωσσος* à Græcis dicitur. Sic Paſtinaca videtur vocari debere herba, à paſtini ſimilitudine: ſed & piſcis. Ac ferè labor vt putem Securiclatam vocari debere herbam eam quæ *πελεκῖνος* Græcè dicitur: quòd præ ſe ferat ſimilitudinem ſecuriculæ. Sed & Scandulatam libentius quàm Scandulacam dixerim: hæc tamen affirmare non auſim. Lingulaca Solea eſt. Plautus tamen à Solea eam diſtinguit in Caſina. Nam cùm dixiſſet *soleas*, mox ſubiecit, *Vin' lingulacas?*

19 SVRENAE.] A ſuræ ſimilitudine, vel ſuri, id eſt pali. Sic concha quædam vocabitur, de qua nihil vnquam legi. Alij libri *Sirenæ* habent: in quo æquè hæreo. Græcum enim videretur. E genere concharũ ſunt apud Plautum in Rudente Striatæ: ſi cui probari poteſt emendatio, in quam ſumus procliues, cùm ignorantiæ ſubſidium quærimus. Sunt & Veneriæ è concharum genere apud Senecam, epiſtolarum lib. x v. his verbis, Veneriæ, ſpondylíque & oſtrea eatenus circuncisa. Vbi doctiſſimus ille Eraſmus nõ minus hæret quàm ego, in Surenæ explicatione, nec videt eſſe nomen conchæ: de qua ſic Plinius ſcribit lib. 9, Nauigant ex his Veneriæ, quæ (vt reor) ſic appellatæ ſunt, quòd hac cõcha Venus eſſe vecta dicatur. Papinius de Venere, *-Inque ſua ducet ſuper æquora concha.* Hoc vocabulum eſt corruptũ lib. x x x i i Plinij. nam vbi legitur Vrenæ, vua, legendũ eſt, Veneriæ, vua. Quid igitur ſi vt illic Vrenæ pro Veneriæ, ſic hîc corruptum ſit? Sed ſimilitudo nõ apparebit, vnde vocabulú vult ortum Varro. niſi quis ex eo dicat vocatas quòd ſimiles ſint ei, quæ vexit Venerẽ, aut partibus venereis, vt quæ Veretillia & Virginalia ab Apuleio vocantur. Inueni qui hîc Buccina legendũ cenſeret: cui tamen non ſubſcribo. Iſidorus cùm ſcripſiſſet de echino, Caro eius mollis, & minio ſimilis: Vris tribus modis dicitur, vt teſtudo ac peloris, & coclea, continuò ſubiicit. Vitiatꝗ tamen codice, putare quis poſ-

ſet Suris ab eo ſcriptum, quòd genus conchæ ſit. Sed Iſidorus mendoſus eſt, nec mihi operam in eo corrigendo hoc tempore ſumendam puto. Ego pro Surenæ, Mures libenter legerim. nam mures & muſculi è genere concharum ſunt, & à ſimilitudine nomen inuenerunt, vt & murices.

20 CERCERIS.] Liber vet. *Ceteris*: excuſi, *Cercuris*. Eſt Græcis κερκὶς, genus auis, & κερκιθαλίς. Cerceris, Auguſtinus, quod & commodius reor.

20 AT LYTRA.] Deducitur ab luo, quod eſt apud Latinos ſoluo. Itaque Lutra, non Lytra, ſcribi debet, cùm ſit (vt Varro oſtendit) dictio merè Latina. In codice ſcripto pro Lutra, *Lira* ſcriptum erat, inquinatè, vt exiſtimo: vt tamen putem librarium Lua ſcribere voluiſſe.

20 CONSVL FIAT.] Emendo, vt verſus conſtet, Fuat. Vetus liber, *Conſulciat*. quod idẽ valeret quod conſulat. Atque à vetere verbo Conſulcio, Conſultum videtur ortum, vt à fulcio, fultum. Niſi ſi quis cõſulciat librarium ſcribere voluiſſe putet. Conſulere autem hîc eſt In concione populum aut in Senatu patres ſententiam rogare. Vnde Conſul dicatur, apud Nonium lib. De vita Pop. Rom. Varro ita oſtendit, Quia iidem dicebantur conſules & prætores: quòd præirent populo, prætores: quòd conſulerent ſenatui, cõſules. Illic igitur paulo aliter quàm hîc. Hîc enim quòd cõſulunt populum & ſenatum: illic, quòd ſenatui conſulunt & proſpiciunt. Florus vocatos conſules dicit quòd meminiſſe deberent conſulere ſe ciuibus. Conſules προβούλους interpretatur Dionyſius. Erat & Conſulere apud veteres, iudicare: ſed & Conſul, iudex vocabatur. Atque hinc Conſulem vocatũ qui tradant, non deſunt. Fabius, Sítne Conſul à conſulendo, an iudicando. nam & hoc Cõſulere veteres vocauerunt. Brutus erat Tragœdia Accij de exactione regis Tarquinij.

20 IVRE & exercitu.] Pro, Iuri & exercitui. Notat enim Nonius Varronem non rarò ablatiuo pro datiuo vti ſolere. Infrà, qui præiret exercitu, à Varrone ſcribitur: vt hîc, iure & exercitu. Nam exercitu pro

exercitui dicebãt. Vel iuri & exercitui, quod verius puto. Vel intelligendum est, Populo & cædis, quòd scilicet iure & exercitu præirent aliis. Prætor olim omnis erat magistratus qui exercitui præerat. Antè & Præ pro eodem dixit.

20 MALEFICIA.] Ante constitutas quæstiones publicas repetundarum, peculatus, ambitus, de sicariis, quia de capite ciuis Romani iniussu populi non erat permissum cõsulibus cognoscere, quæstores parricidij à populo creabantur, causa rerum capitalium quærendarum, vt Pomponius ait: vt in iudicio perduellionis. Ab eodem pop. creabantur duumuiri, cùm res flagitabat. Postea quæstores, vel quæsitores, vocati sunt prætores, qui de ambitu, vel peculatu, vel alia publica quæstione quærebant, & iudicia exercebant. Apud Triumuiros, fures & serui (inquit Asconius) accusabantur. Itaque seruus apud Plautum dicit, *Quid faciam nũc, si Tresuiri me in carcerem compegerint?* Et in Asinaria adolescẽs se minitatur accusaturũ lenam apud Triumuiros capitales: *Ibo* (inquit) *ego ad Tresuiros, vestráque ibi nomina faxo erunt capitis.* Ita etiam nondum constitutis quæstionibus ætate Plauti, tamen de maleficiis illis cognoscebant Triumuiri, qui postea tantùm cognouerunt de maleficiis peregrinorum & seruorum, & de furtis ciuium.

20 CENSIONEM.] Nam censere veteres pro arbitrari dicebant. Varro, Itaque quòd hos arbitros instituerunt populi, censores appellarunt. Idem enim valet Censere & Arbitrari.

20 TRIBVNI militum.] Tum igitur nouem creabantur, postea XXIIII, vt Polybius scribit: quatuordecim iuniores, & decem seniores. Eorum tribunorum erant Russuli, qui in castris creabantur, & Comitiati, qui Romæ comitiis designabantur: sed initio soli erat Comitiati. Pro Tatiensium, hic etiam *Tatium* legitur.

21 MAGISTER populi.] Seneca, Prætereà notat eum quem nos Dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos Magistrum populi

vocatum. Hodiéque id extat in auguralibus libris, & testimonium eſt, quòd qui ab illo nominatur, Magiſter equitum eſt. Cicero De finibus, Rectius Magiſter populi (is enim eſt Dictator) quàm Sylla, qui trium peſtiferorum vitiorum, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis magiſter fuit. Accēſos autem hîc cùm dicit, adſcriptitios intelligit, tanquam ad ſupplēdas legiones, quaſi ad legionum cenſum adſcriptos. Hos etiam quidam Velatos, alij Ferentarios, alij Rorarios vocabant. Hæc Feſtus. Varro lib. VI miniſtratores interpretatur, De vita pop. Rom. eos qui de adſcriptitiis erant attributi Decurionibus & centurionibus, eius verba ſunt, Qui de aſcriptitiis tũ erant attributi Decurionibus & Centurionibus, qui eorum habent numerum, accenſi vocabantur. genus enim militiæ erant miniſtrantibus proximũ, inquit Nonius. Varro, Vt conſules & prætores qui ſequuntur in caſtra, accenſi dicti, quòd ad neceſſarias res ſæpius acciantur, velut accerſiti.

21 VT POTIFICES.] Sic correxi ex veteribus libris. Pote enim pro Poſſibile veteres dicebant. Ergo pontifices Scæuolæ ſunt, tanquam potifices, qui facere poſſunt, id eſt ſacrificare. Ita enim crebrò facere vſurpatur: Dionyſius autem Varronis ſententiam ſequitur, ita ſcribens, Οὗτοι κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν διάλεκτον ἀφ' ἑνὸς τῶν ἔργων ὃ πράττουσιν, ἐπισκευάζοντες τὴν ξυλίνην γέφυραν, ποντίφικες προσαγορεύονται. Pons autem ſublicius, totus erat ligneus, neque quicquam erat in eo ferri, vt ſcribit Dionyſius.

21 ET VLS & cis.] Cùm vbique legatur *Ius*, coniectura adductus, quam oſtendebat ſenſus, Vls, pro Vltra, emendaui: quod & ab Auguſtino factum animaduerti.

21 CVRIONES.] Curiones triginta erant, quot & curiæ: nam ſacrificabant pro curiis. Dionyſius, Ἀπέδωκε δὲ μίαν ἱερουργιῶν διάταξιν τοῖς τριάκοντα κουρίαισιν, ὃς ἔμελλε τὰ κοινὰ θύειν ὑπὲρ τῶν φρατριῶν ἱερά. Illis autē in ſacrificiis vnà epulabantur Curiales magna cum hilaritate. Ac fortaſſe ea de cauſa ſcripſit Cicero lib. I De oratore, Vt dies inter eos curiæ fuiſſe videretur, conuiuium Tuſculani.

quod de die senatus interpretantur. Curiones ludis publicis epistolas histrionum, comœdorum, tragœdorum legebant, cùm quid à populo, à principe, aut à ludorum domino petebant. Proinde ita scripsit Martialis, Video quare tragœdi epistolam accipiant, quibus pro se loqui non licet. Epigrammata Curione non egent, & contēta sunt sua (id est maledica) lingua. Nam in ludis per Curionem multa pronuntiari solebant. Trebellius ille per Curionem dici iussit, Taurum toties non ferire difficile est. Iterum per Curionem dici iussit, Imposturam fecit, & passus est. Populus autem Romanus à Romulo in triginta curias diuisus fuerat.

21 QVOD in sacro.] Vetus lib. *In Latio*. & Augustinus.

21 CAPITE velato.] Flaminem Dialem sine apice sub dio esse nō licebat, sed sub tecto esse licebat: quod tamen à pontificibus ei concessum erat, cerimoniæ huius facti gratia. Dialis autem flamen galero vtebatur albo: pileúmq; eius Albogalerus vocabatur. Nō erat autem Flaminis caput tantùm tectum apice, id est galero, sed etiam apex inuolutus erat filo. Itaq; quia laneo filo erant coronati, à Dionysio στεφανηφόροι dicuntur. qui flamines (vt ait) vocati sunt ἀπὸ τῆς φορήσεως τῶν πιλωτῶν τε καὶ στεμμάτων. id est, quòd gestarent galeros & infulas. Nam στέμματα dicit filum quod apici circūdabatur. Hinc Lanigeros apices Virgilius scripsit. Seruius dicit eos habuisse pileum, quem cùm per æstum ferre non possent, nec capite intecto eos esse liceret, capita filo religare soliti sint. Nec verò tantùm apex dicebatur flaminis pileus, verum etiam oleagina in eo virgula. Flamen autem à filamine, id est à filo, nomen habuit.

21 FVRINAE.] Fest. Furinalia, inquit, sacra Furinæ, quam deam dicebant.

21 FALACRE.] Quis iste Falacer sit, nunquam legi. Singula circi ornamenta scribit Tertullianus singula templa esse: fortasse igitur cùm illic falæ essent, Deus qui eis præerat, Falacer dicebatur. Sed hæc coniectura est, eáque perexilis. De falis circi Iuuenalis,

Consulit ante falas delphinorúmque columnas. Sunt

& Hesychio phalacræ quædam Nymphæ. Conueni qui putaret Deum caluitium arcentem : sed hæc omnia ægrorum sunt somnia.

21 IN COMITIO.] Alii libri, *In comitiis*: sed, In comitio, malim. quòd Quinquatribus mense Martio saltarent in foro, vbi comitium erat: & in Capitolio, duodecim erant à Numa instituti, qui Palatini vocati sunt, vt quos addidit Hostilius, Collini & Agonales. Trabeati erant (vt ait Dionysius) & apices gerebant altos, in conum fastigiatos: & ancilia manu altera, altera hastam tenebant, accinctíque gladio erant. eorum præsul motus edebat, & ab aliis referebantur. Illud, Ampiruare, hoc, Redandruare dicebatur. Lucil. *Præsul vt ampiruat, sic vulgus redandruat ipsum.* Motis ancilibus infaustum erat aliquid suscipi. Tacitus, Fuere qui proficiscenti Othoni moras religionémque nondum conditorum ancilium afferrent. Suetonius, Sed & motis necdum conditis ancilibus: quod antiquitus infaustum haberetur.

21 LVPERCI]De Lupercis Liuius, Dionysius, Plutarchus, consulendi. Eorum in vrbe purganda agmina erant plura: quidámque Fabiani, quidam Quintiliani, à Fabio & Quintilio præpositis suis vocabantur. Proinde scripsit Propertius,

Vnde licens Fabius sacra Lupercus habet.

21 FRATRES ARVALES.] De his ita scribit Plin. Aruorum sacerdotes in primis Romulus instituit, séque duodecimum fratrem appellauit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua, spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio ei pro religiosissimo insigni data : quæ prima apud Romanos fuit corona. honósque is non nisi vita finitur, & exules etiam captósque comitatur. Lego autem, Sunt qui à fratria dixerunt.

21 VT APOLLINI etiamnunc.] Vetus, *Apolli*: lego, Neapoli: quòd cùm oppidum Græcum esset, vt Athenæ, suas fratrias habebat. Fratria enim, tertia pars tribus est. Eo etiam nomine censetur sodalitium.

21 SODALES TITII.] Tatii à Tacito vo-

cantur libro primo, à Lucano Titii: *Septemuirque epulis festis Titiique sodales.* Vtrumque verum puto, cùm & Titiensis tribus à prænomine Tatii dicta sit, & Titia curia ab eodem. Titii tamen sodales à Varrone dicuntur, non Tatii, argumento Titiarum auium. De his ita scribit Tacitus, Vt quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris Sodales Tatios instituerat. Varro autem à Titiis auibus appellatos putat. Vetus interpres Persii, Ingentes trepidare Titos, cùm poeta ait, à Titis Titos vocatos dicit. Seruius Palumbes dicit vulgo appellari Tetas. Isidorus, Palumbes, inquit, eo quòd sint fartæ pabulo, quas vulgus Titos vocat. An sint hæ Titiæ aues, lectori coniiciendum relinquo.

21 FECIALES.] Feciales interpretatur εἰρηνοδίκας Dionysius, Plutarchus εἰρηνοποιοὺς & σπονδοφόρους. Præerant fœderibus, & bella indicebant rebus repetitis per clarigationem: nec nisi rebus ab eis repetitis, bella pia & iusta esse credebant. Cicero De Repub. Nullum bellum iustum haberi videtur, nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi repetitis rebus. Itaque id fieri desitum dicit Varro, postquam bella iusta fieri desiere. Varro De vita pop. Romani, Itaque bella & tardè & nulla licentia suscipiebant: & quòd bellum nullum nisi pium putabant geri oportere, priusquàm indicerent bellum iis à quibus iniurias factas sciebant, feciales legatos repetitum mittebant quatuor, quos Oratores vocabant. Illa autem repetitio, Clarigatio appellabatur. Est tamen etiam Clarigatio, ius hominis prehendendi & abducendi: quòd (vt opinor) id publicè atque etiam per fecialem fieri licere, iúsque esse, promulgaretur. Id eò moneo, quòd doctissimis viris animaduerterim displicere hoc verbum in ea re poni quod ἀνδρολήψιον Græcè dicitur: cùm perspicuè tamen à Liuio sic vsurpetur, libro octauo ab Vrbe condita, his verbis, Vt eius qui cis Tiberim deprehensus esset, vsque ad mille passuum pôdo clarigatio esset. AEtate Varronis per eos fœdus fiebat, iam bella ab eis non indicebantur. Vnus Fecialium, Pater patratus dicebatur, quòd & eum patrem esse oporteret, & patrem habere, quod est patratúesse, quòd

ad patrandú fœdus fieret, vt interpretatur Liuius. Alii, quòd perfectus & abſolutus eſſet, qui & parens eſſet, & parentem haberet.

22 HIPSICRATES.) Vet.lib. *ipſi Crates*: putaui legendum Ipſa Crates: vt nomen grammatici ſignificetur. quanquam Hypſicrates etiam à Luciano in Macrobiis nominatur hiſtoricus Amiſenus: qui quidni potuerit hoc, quod Varro dicit ſcribere? & grámatica quædam relinquere? Itaque Hypſicrates retineo. Iſicrates legit Auguſtinus. Χόρτον autem (ſic enim lego, non cohorton, nec κόνδον) explicant grammatici Græci in Homero, αὐλῆς ἐνὶ χόρτῳ, cohortis ambitum ac ſeptum. à qua etiam ſignificatione illud Euripidis manauit σύγχορτα γαίας πεδία, pro finitimis & vicinis agris.

22 PILANI.] In legione Romana fuerunt Pilani, quos Polybius vocat ξιφοφομάχους & ξιφοφορεύς, qui gladium, pila, parmam vel cetram ferebant: & Haſtati, qui loricam, ſcutum, gladium Hiſpanum, veruta duo: ὑσσοὺς Polybius vocat. Eadem erat principum armatura & triariorum, niſi quòd pro verutis triarii haſtas habebant. Olim tamen etiam Haſtati haſtas gerebant, vt Varro ſcribit. Sed res militaris immutata fuit. Haſtati in prima acie pugnabant, in ſecunda principes, in terra triarii. Liuius, Haſtatorum prima ſigna, deinde principum erant, triarii poſtremos claudebát. Ea enim (vt ſcribit Polybius) ratio erat apud Romanos aciei inſtruendæ.

22 ET POST] Lego, Sed poſt. & mox, Minus illuſtria ſunt.

22 DVPLICARII.] Vet.lib. *Duplicaui*. Duplicarii, melius. Sic apud Vegetium ſunt armaturę duplares, quæ conſequũtur binas annonas: Simplares, quæ ſingulas. Mox, Turma terma, vetus, *terima*. Curiatius quoque apud Feſtum quaſi terimam dictam refert: Terma tamen etiam placet. Paulo antè, Ab abſcindendo: *Ab obſidendo*, vetus. fortè Ab obſcindendo, quaſi obſidium, tanquam obſcidium, dicatur. &, vt opinor, non ſolùm obſidium ſcribebatur, ſed etiam obſcidium, vt diffidium & diſcidium in libris ſcriptis reperimus. Non

multo pòst pro Classicos, quod in omnibus est libris; legitur in veteri *Classices*. non dubito quin Classicines emendandum sit: nec officit quod lib.5 Classicus canat, scribitur. Nam classicus pro classicum illic scribitur. Canere autem classicum, aut, vt loquitur, classicus, dicitur, vt signa canere dicuntur. V. L. *classices vocant à classe, qui item cornu vtuntur, cum classes comitiis comitatum legunt*. Quæ scriptura sicui probatur, à comitare (quod est simul ire) supinum erit. Alii *Ad comitatum* legunt. Sic veteres comitia & conuentum vocarunt. Cicero, Nisi per maximum comitatum. Quanquam & in Cic. & Gellio comitiatum multi scribunt.

23 NVLLO EST.] Id est nihilo.

23 EAE OPIMAE.] Aliàs, *cui est opimé*.

23 COPIAE.] Vetus lib. *copiis*: puto legẽdum copis. Sic enim copiosus à veteribus dicebatur.

23 PRAESTIGIATOR.] Vt pilarii & ventilatores, & ψηφοκλέπται, omnésque qui oculos spectantium fallunt. Monitor, qui monet histrionem in scæna, auctor Festus. Nomenclatorem habebant candidati & petitores, qui nomina subiiciebat hominum quos prensari & appellari oportebat. Eum significat Horatius cùm scribit, *Mercemur seruum qui dictet nomina, seuum Qui fodiat latus.*

23 LEGVLVS.] Catoni (vt hîc Varroni) est qui legit oleam: quidam etiam adiiciunt, qui vuam. ac hîc legulus vindemiatore non adiuncto in excusis & veteribus legi libris. Augustinus inserit vindemiatorem. Vuam ni legito calidam, lex vetus est quæ legulos etiam in vua probaret.

23 VINVM legere.] Id est, vuas legere: nam hîc vinum, vua est.

24 PECVS.] Pecus pecoris, à pascendo deducit. pecus pecudis, à pede. Pes magnus, area ædificii est, vt ait Varro, id est, ipsa loci planities: Sic pes planus, planities dicitur: vt pes quadratus, cubus.

24 PECVLATORIAE oues.] Id est, peculiatoriæ, quæ seruis aut filiisfamiliâs sunt in peculio. Plautus peculiarem ouem dixit,

Etiam

Etiam opilio qui pascit, mater, alienas oues,
Aliquam habet peculiarem, qui spem soletur suam.

Vetus est scriptura, *Peculacorsa.* fortasse & peculia à pecore, quod verum puto.

24 HINC est quod.] Vet. lib. *Hinc est qui Græcū* ὗς, sus, quod σῦς: bos, quod βοῦς. eámque lectionem veriorem puto.

24 Ἴτυλος.] Vetus lib. ἰταλός: quæ vox taurum, vt inquit Hesychius, significat. Apud Gellium Varro lingua veteri Græca, ἰταλὲς, boues significasse dicit.

24 OMNICARPAE.] Quòd omnia virgulta carpat. etiam capræ ab antiquis crepæ vocabantur. auctor Festus.

24 PORCVS.] Varro de re rustica, Porcus enim Græcum nomen est antiquum, sed obscuratum, quod nunc vocant χοῖρον. Itaque in Atheniensium initiis hoc nomen scriptum erat, cùm in iis Porci (vt Varro ait De re rustica) Cereri immolarentur. Est & apud Lycophronem πόρκας, quadruplex animal ad Istrum: à primo Porcopor: inde à Sabinis Porcopor, inquit, vt puer suis dicebatur. nam ita in veteri libro legebatur. Augustinus legit, *Quod Sabini dicunt de aprino porco porcus: inde porcus.* Hoc sensu, Sabini catulum apri vocabant porcum: vnde nomen porci fluxit. In Augustino poridus scribitur, inemendatè pro porcus, vt reor. Ergo scribendum, A primo porco, vel aprino porco quod idem est.

24 ARES VETERES.] Vtrùm Romani, an Græci, addere debuit. Et veteres Latinos intelligere videtur: Græcis etiam veteribus ἄρῆν erat.

24 ARVIGA.] Est etiam Pompeio Haruga, vel (vt alii in eo scribunt) Hariga, cuius adhærentia exta inspiciebantur. Donatus, Haruspex, inquit, ab haruga nominatur. Nam haruga dicitur hostia, ab hara in qua concluditur & seruatur. Ego putem Aruigam & Harugam & Haruigam ab eodem esse capite.

24 HINC aruignus.] Id est arietinus. Inde fortasse aruina dicta est, quasi aruigna pinguedo. Alij aruīgus hic legunt.

24 QVAE CORNVA.] Cornigeri autem sunt arietes.

25 NOCTVCVLVS.] Vetus lib. *Noctuculus*, id est interdiu & noctu. Fictum enim est nomen ex veteribus aduerbiis noctu & lucu: vt à diu, quod est die, perdius. Nisi fortè quis Noctulucu scribendum putet.

25 PANTHER.] Huius retis mentio in iure est his verbis, Veluti cùm futurum iactũ retis à piscatore emeris, aut indaginem plagis impositis à venatore, vel panthera ab aucupe. Panthera autem in accusatiuo singulari, nõ plurali, dixit, à nominatiuo Panther: nec fingendum nomen est Pantherum: vt nonnulli faciunt.

25 CAMELOPARDALIS.] Horatius eam intellexit, cùm ita scripsit, *Diuersum cõfusa genus panthera camelo.* Ea etiam ouis fera dicebatur. Visa primùm Romæ est Dictatoris Cæsaris ludis Circensibus, paulo ante horum librorum æditionem. Tigris primùm visa Romæ est in dedicatione theatri Marcelli, multis post æditionem huius libri annis.

25 PROXIMA animalia.] Non me latet à quibusdam philosophis stirpes animalia censeri: etiam à Platone in Timæo. Tamen cùm hic Varro eis vitam non animam tribuat, legendum videtur, Proxima animalibus: vt Augustinus legit: aut cùm in veteri libro sic legatur, *Proxima me animal:* scribendum fortasse, Proxime animalia. id est, statim post animalia. Quam veram scripturam censeo.

26 RVTA.] ῥύτη enim ab antiquis Græcis dicebatur. quod ab Aretæo & Nicandro nomen vsurpatur.

26 RADIX.] Hoc nomen apud Nicandrũ extat, sed pro baculo, aut virga.

Κορίανδρον.] Scribendum puto, Item ex Græcis Latini, coriandrum à κορίαννον, malachen, cyminon. His enim vt iam Latinis etiam vtebantur.

26 PRAESICATVR.] Id est præsecatur. vt in Plauto, Exicas harundinem, pro execas. Sic brassica vt præsica dicitur. Hæc per *id est, in lib. veteri scribuntur, & melius, cùm propius ad brassicæ nomen accedant.

26 FERVNTVR VT.] Vetus lib. *Ferũt vt fruamur.*

26 ETIAM frumentum quod extat.] Vetus liber, *Etiam frumentum quod in ollico quo solet addi ex mola.* Puto ex his vestigiis legendum, Quod ad exta olicocà solet addi. Pompeius, Aulicoca exta dicebant, quæ in aulis coquebantur, id est, elixa. nam sæpenumero torrebant. Virgilius,

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

In aruige hostia elixabatur. Varro, vt ex veteribus libris emendauit Augustinus, *Hæ sunt quarum in sacrifitiis exta in olla, non in veru coquuntur.* Antè enim legebatur, *Exta in veru coquuntur.*

26 AQVAE feruenti insipitur.] Id est, iniicitur: Puls autem Romanorum erat & Italorum cibus, vt polenta, Græcorum. Itaque pultifagum artificem pro Romano & Italo Plautus vsurpat: & se pultifagonidem ludens quodam loco dicit, Romanum aut Italum significans. *Insipatur* autem mallem (vt in lib. veteri reperi) quàm Insipitur: vt Dissipatur, Obsipatur. Sed in Festi codicibus Insipit reperitur, & in Catone Insipiat. Festus Insipere, farinam iacere pulti.

26 IN LANIFICIO panus.] Panus in lanificio est tramæ inuolucrum, quod tumet: à qua similitudine panus est appellatus. Sed & panus tumor inguinũ. Lego autem è veteri libro, *quod primo figurâ faciebant vt mulieres.* & mox, *posteaquam ei.*

26 ID κέγχρον.] Sic libri veteres: nec ab iis temerè recedendum est. Nam quòd κόκκον nõnulli substituunt, id verò quam habere vocabuli similitudinem cum granario & grano potest? Sunt κέγχροι tramæ: sunt & calculi litorei, atque adeò interdum litora: vt proinde fortassè veteribus quibusdam Græcis, sic granaria dicerentur à similitudine. Quanquam quid si ῥογοὺς legamus? quomodo à Siculis granaria vocata fuisse, ex Epicharmo dicit Pollux. κόκκον ad significationem grani accommodatum, ad similitudinem vocis alienum & absurdum: Sed certè longè petita à Varrone vocabuli notatio est: idque aliter ab eo scribitur libro I De re rustica, Granum, inquit, à gerendo. Id enim seritur vti spica gerat frumentum, non vt glumam aut aristam gerat.

26 Μελίνην.] Panicum appellant alij μελίνην, milium, κέγχρον, & hæc distinguunt. Nonnulli genus quoddam milij esse censent, quos sequitur Varro. quare scribendum, Nam id μελίνη. quod mox sequitur post μίσθν, expungendum.

27 LIBARETVR.] Libabatur autem diis immortalibus antequam comederetur: vnde nominis origo.

27 PRIVSQVAM esset coctum.] Vetus liber, *Priusquam essetur, erat coctum.* id est, antequam ederetur.

27 TESTV caldo.] Testus vel testum, est κρίβανος, vel κλίβανος. Matralia, matris Matritæ festa.

27 CIRCVLI.] Huius generis erant fortasse & arculata in sacris, circuli illi qui fingebantur è farina & aqua. Lixæ dicebantur etiam à lixa, id est aqua: vnde & Lixæ, qui aquam militibus portabant.

27 GLOBVLI.] Scribendum è veteribus libris, *globi*. Sed & à Catone lib. De re rustica, ita vocantur, non globuli.

TRITON] Vetus, *Thrium*. Sic ab Atheniensibus iucundum quoddam edulium vocabatur, ex eo quòd frondibus ficulnis, quæ θρία dicuntur, inuolueretur. Sunt & ἴθρια Græcis lagana quædam & placentæ, siquis fortè ita legendum hoc loco putet.

27 Θρύμμον καὶ τρύφον.] Quæ hîc adscribuntur, non approbo.

27 A COCTO lacte.] Puto, à coacto lacte, vt coaxeus. quod & Augustinus rectè emendauit, cùm antè, *à cocto lacte & coxeus*, excusum esset. Caseus autem pastoribus debuit primum esse pulmentum, atque pastoribus eum cibum debuit. Romani primi pastores fuere. Isidorus, Pulmentum vocatur à pulte. siue enim sola puls, siue quid aliud eius permistione sumatur, pulmentum propriè dicitur.

27 QVAE NIMIS.] Scribo è veteri libro, *quæ minus cruda*.

27 AB OLLA.] Hic locus fortasse adiuuerit explicationem prouerbii, Ipsa olera olla legit.

27 QVOD ruerct è rure.] Puto, Quòd erueretur è terra.

27 ORCHITIS.] Quæ etiam orchas dicitur. Sic vocatur (vt ait Varro) grandis olea, minor tamen Attico orcha. Sic enim, vt opinor, ab Athenienſibus quædam ſua vocabatur olea: & in Varrone eum ſenſum efficiebam, cùm antea nullus eſſet. Meminit huius oleæ Virgilius lib. II Georgicῶn, & Pompeius hunc in modum, Orchitis genus oleæ, ex Græco dictum ὄρχις, quòd ſit magnitudine inſtar teſticulorum. Antonius Auguſtinus, cui pluſquam mihi fidei habeo: *quod ea antiquitus orchemora*. ſed vt ingenuè inſcitiam non fatear ſolùm, ſed profitear etiam meam, quid illud orchemora ſit, non percipio, niſi orche minor legatur. Ὀρχὰς, inquit Heſychius, εἶδος ἐλαίας. fortaſſe igitur orchitis, maior erat, orchas, minor: vel ὄρχις, quòd ea Attico orche minor. Vetus ſcriptura eſt, quam & expoſui, & non incommodam cenſeo, *Orchitis magnitudine eſt inſtar teſticulorum*. Quidam ita diſtinguunt, Olea ab elæa, grandis. Orchitis, quòd ea Attico orche minor.

27 AB ILLIS.] Vetus lib. *Habilis*, ſed malè, vt opinor.

27 ET EX iure.] Cùm in patina obſonium iure conditum coquitur. Plautus enim, *Quouis pacto condias, Vel patinarium, vel aſſum verſes, quo pacto lubet.*

27 TERGVS.] Vetus liber, *Tegus ſuis, ab eo quod tegitur*. Puto, Ab eo quòd tegit, vt perna. Eámque germanam eſſe ſcripturam etymologia declarat, atque apparet veteres tegus non tergus dixiſſe. Itaque in Captiuis Plauti verſus hic trochaicus tegoribus poſtulat,

Dij immortales, vt ego callos detruncabo tegoribus.

non, vt vulgo, tergoribus: vt ſit tribrachus pro choreo. nam dactylus non ſolet poni. Et in octonario quoque eiuſdem fabulæ ſic cenſeam legendum,

Arripuit gladiū, prætruncauit tribus tegoribus glandia.

Quanquam hic etiam dactylo locus eſt. Veruntamen ſi Tergus legas, Varro dempta litera à tegendo deducet. Mox in Veteri, *Perna à pede ſueris, à nomine eius*. Nam ſuerum veteres pro ſuum dicebant, & bouerum pro

boum. Cato, quot iuga bouerum. Proximè quoque legitur, *Offula ab offa minimæ suere*, id est, suillæ carnis. his enim vocabulis antiqui vtebantur. Offa, inquit Isidorus, propriè frustum demptum: vnde, vt ait, offarij, coci.

28 INSICIA.] Sic Varro scribit: alij tamen fere sine n, Isicia. ἴσικον Græci & ἰσίκιον vocant, ita vt Latino tamen vtantur: vt Alexander Trallianus, & Aphrodisiensis, & Athenæus, qui interpretantur ἰσίκια, τὰ ἐκ σαρκῶν εἰς λεπτὰ κατακεκομμένα, καὶ μετὰ προσειδῶν συμπλαττόμενα.

28 DICITVR nunc prosectum.] Hoc nomen est apud Ouidium,

Cuius vt imposuit prosecta calentibus aris.

Nam prosecari exta dicebantur. Tranquillus in Augusto, Semicruda exta rapta foco prosecuit. Prosicium etiam, ait Festus, quod prosectum proiicitur: quod profectò ea forma dicitur qua Insicium quod insectum. Præsicias in Arnobio legimus, cùm prosicias, vt opinor, legendum sit. Eius sunt verba, Quòd si omnes has partes quas præsicias dicimus, accipere dij amant. De Insicio idem sic scribit, Quid, inquam, sibi hæc volunt, apexabo, insicia, silicernium, longauo? quæ sunt nomina & farciminum genera, hirquino alia sanguine, comminutis alia inculcata pulmonibus.

28 MVRTATVM.] Plinius, Et alius vsus baccæ fuit apud antiquos, antequam piper reperiretur, illam obtinens vicem: quodam etiam generosi obsonij nomine inde tracto, quod etiamnunc myrtatum vocatur. In lib. veteri est, *Quod ea largè fartis*, id est, quod fartis & farciminibus largè solet addi. Mox, *Quod fartum intestinum crassum.*

28 LVCANICAM.] Eius meminit Martialis in Xeniis. Hoc farcimine coronabantur pultes. Martialis,

Filia Picenæ venio Lucanica porcæ,
Pultibus hinc niueis grata corona datur.

Eius confectio apud Cælium Apicium est. Genus est farciminis, quo intestinũ farcitur, vt & venter faliscis, cùm vẽter suis rebus quibusdam farciebatur. Papinius,

Non lucanica, non graues falisci.

28 Τυφλὸν ἔντερον.] In veteri, vno verbo, τυφλέντερον. A fundolo fortaſſe nomẽ habuerunt fundulæ, angiporta non peruia, nec exitum habentia.

28 LONGABO.] Vetus lib. *Longano.* Aureliano Longao, & Longano, Longauo Arnobio. Cùm autem u in b ſæpe à ſcriptoribus commutetur, etiam hic Longabo reperit Auguſtinus, & edendum curauit. Non tãtùm farcimen inteſtini vltimi eſt, ſed etiam ipſum vltimum inteſtinum. Lõgano grammaticis probatur magis. *Quod longius quam duo.* vet. liber.

28 AGVMENTVM.] Ex veteribus libris repono *Augmentum*: antè etiam vitioſius *Argumentum* & *Agendi cauſa* legebatur, pro *Augmentum* & *Augendi.* Auguſtinus *Agumentum* & *Agendi cauſa* legit: ſed augmentum vel augumẽtum ſincerius crediderim, ab augendo. quod magmentum vel magumentum oſtendit, à magis augendo, quòd iam augumento auctum eſſet. Augumentum quoque vocat Arnobius, Quæ ratio eſt, vt caro ſtrebula ſeparatim, ruma cauda, & plaſea ſeparatim, iſicium ſolum, omẽtum ſolum, augumentorum adiiciatur in cauſam?

28 MAGMENTVM.] Vetus, *magnentum*, malè. Magmentum, inquit Pompeius, magis augmentatum. Arnobius, Non magmenta, non augmina, non mille ſpecies.

28 PROPTER hoc montana.] Vetus ſcriptura non eſt ſatis plana, eam repræſentabo: *cuntarea.* Suſpicor, Magmentarea, à magmento legendum eſſe.

28 MACTAE.] Macteæ à Suetonio vocantur in Caligula, Et multis venenatas macteas miſit. Arnobius per diminutionẽ ſic ſcripſit, Fruſtilla hæc paruula pro ſuauibus macteolis ſumunt. Puto, Macteolis in eo legẽdum. Mactiæ à Martiale. Mactya autem (vt diſſerit Athenæus) omne ſcitamentum, & omnis cupedia, iucundúmque & pretioſum eduliũ vocatur: cùm tamen propriè initio eſſet tanquam quædam maza. Itaq; vtriuſque eadem eſt origo. Malè autem legi exiſtimo matæ, ab eo quod Græci ματτύαι καὶ μάττυ: cùm legendum ſit mactæ vel macteæ, ab eo quod Græci ματτύαι.

28 LANA.] Nam & apud poetas reperitur λήνεα βεβρεῖ. Itaque λῆνος lana erat Græcis. vnde Latinum nomen.

28 POENICVM.] Tibullus, *Africa puniceum, Purpureúmque Tyros*. illud, φοινικοῦν, hoc, πορφυρεῦν vocatur: illud, rubrum & sanguineum est: hoc, pressius est & in cæruleum vergens. τὸ μέλαν, inquit Aristoteles, καὶ σκιερὸν, τῷ φωτὶ μιγνύμενον, φοινικοῦν. quo significat nasci puniceum colorem atrore & vmbra mixtis cum lumine: ἁλουργὸν autem, ὅταν τῷ μετρίῳ λευκῷ καὶ σκιερῷ κραθῶσιν ἀσθενεῖς αἱ τοῦ ἡλίου αὐγαί. Purpureus, inquit, color gignitur cùm imbecilli solis radij cum candore modico & vmbra temperati sunt.

28 SVBTEGMEN.] Vet. *Subtemen*, quasi Substamen. Ac sæpe mihi vsu venit vt subtemen non subtegmen in bonis libris reperirem: quomodo & hîc legendum existimo, cùm id ostendat perspicuè origo quam Varro affert.

28 QVOD TRANAT.] Vetus, *Quod tramat frigus*: puto Quod traniat frigus: aut potius, trameat: id est, transmeat. Vnde illa translatio Persij, *Mihi trama figuræ, sit satis*, à tenuitate panni scilicet, & raritate texturæ. Sic trama Varroni vestimentum est rarum: aliis trama est ipsum subtegmen. Pro Frigus hîc Phrygum malè legebatur.

28 DENSVM.] Inde Leuidensis vestis, quæ raro filo erat, leuitérque densata. Cic. Munusculum mittere volui leuidense, crasso filo: per translationem elegantissimam dixit vestis panidensis, quæ crebrius & densius erat texta, & tanquam panita & calcata.

28 PANVS.] Nam Græcè πῆνος est ὕφασμα, vnde panus. Recentiores Græci etiam πηνίον vsurpant: sed Latinum vocabulum est. Πηνίον paniculus est, & fusus cui filum inuolutum est.

28 PANNVELLVM.] Vulgo scribunt esse sudarium: in quo longè opinione falluntur. Est enim pannus, fili inuolucrum. Hoc loco ergo cùm totum lanificium & filum inuolutum est, dicitur Pannuellum. Id enim est quod Varro scribit, Vbi ea fecit, id est, fecit

filum & pannum. In veteri libro *Pannuellium* ſcribitur: Auguſtinus *Pannellum* ſcribit.

28 ALTERVM VIRIS.] Cinctus virorum eſt, cingulum mulierum. De Pentheſilea Maro, *Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ.* Cingulo etiam noua nupta præcingebatur, quod vir in lecto ſoluebat. Varro, Nouus maritus taciturnus taxim vxoris cingulum ſoluebat. Cinctus, virorum: vt Cincticulus, puerorum & adoleſcentium. Plautus, *Cincticulo præcinctus in ſella apud magiſtrum aſſideres.* Cinctus autem, zona erat lata: vt Semicinctium, zona dimidio anguſtior. At Cinctus Gabinus, modus eſt induendæ togæ, vt lacinia reiecta & reuocata cingamur. Sunt & cingula virorum, *Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis Cingula,* inquit Maro.

29 PARMA.] Hoc verbo vtitur Polybius. ea rotunda erat, minórque ſcuto: ſcutum, oblongum. Eius enim longitudo, quatuor pedum & ſemiſſis.

29 TRAGVLA.] Tragula, vt iaculũ iaciebatur, etiam tormẽtis mittebatur. Vnde apud Vegetium, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas dirigebant ſagittas, tragularij nominabantur.

29 VMBONES.] ὑβοὶ, curui & gibboſi. & ὕβωμα, curuitas, gibbus. quæ vocabula ſunt Hippocratis. ἄμβη etiam eſt ſuperciliosa apud eundem ſcriptorem eminentia. Sunt ἄμβωνες, labra & ſupercilia patinarũ, & vaſorum, inquit, latera. & montium eminentiæ locáque ædita & ſuggeſta. vnde Vmbonis nomẽ. Sed cùm ἄμβων Græcum ſit, ab ἀναβαίνω, adducor vt in Varrone legam Vmbones, à Græco videlicet, quod ἄμβωνες.

29 FERIRET vt pilum.] Emendo, veterem librũ ſecutus, *Nam veluti pilo aliquid feritur & tunditur, ita quoque pilo miles hoſtem ferit.* Itaque, Vt perilum, quod alij ſcribunt, mihi hic non placet.

29 SVCCVDERVNT Galli.] Vetus lib. *Succudit Gallia è ferro.* Tunica ferrea dicitur ab Horatio, Tunica adamantina, *Quis Martem tunica tectum adamantina,* &c. Sic χαλκοχίτωνες ab Homero vocantur Græci.

29 TVBICINES sacrorum.] Id est, tubicines sacrorum etiam hodie tubos vocant suas tubas. Tubus etiam canalis est, cui similis est tuba.

29 VARICARE.] Quòd ea in parte nemo potest diductis diuaricatísque cruribus & pedibus stare, propter crebritatem valli. Quintilianus de pronuntiatione, Varicare supra modum & in stando deforme est, & accedente motu propè obscœnum. Quòd furcillata dicit esse bacilla vt litera v, id quidem magna ex parte erat. quædam tamen non bifurca tantùm erant, sed & trifurca & quadrifurca. Polybius, οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες τοῦτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὃς ἂν ἔχῃ πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας πέριξ τοῦ πρέμνου. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες· ὁ δὲ πλείστας, τέτταρας. Seruius in illum Virgilij locum, *Atque humiles habitare casas, & figere ceruos,* Aut furcas, inquit, dicit, quæ figuntur ad casæ sustentationem: quæ dictæ sunt Cerui, ad similitudinem cornuum ceruinorum, &c. Stipites autem erant cornicula eminentia habentes, quibus ad vineas pluteósque vtebantur. Cæsar, Huic loricam pinnásq; adiecit, grandibus ceruis eminentibúsque ad commissuras pluteorum atque aggeris.

29 CIBILAM.] *Cillibam*, libri veteres. Pópeius, Cillibæ mensæ erant rotundæ. Sed Cibilam deprauauerunt, quòd à cibo eam dictam Varro scribat: quasi verò non tractentur & traiiciantur sæpe (vt antè dixit) literæ & syllabæ. Putem tamē potius à Græcis ductum, apud quos κιλλίβας est mensa tripes.

29 IN CIBO mensa.] Vel à μέσος, vt ait, vel à metior mensa deducitur.

29 TRVLLA.] Vas potorium. Iuuenalis,
Si trulla inuerso sonitum dedit aurea fundo. A terendo eam deducit Nonius. qui & pollubrum sua dicit ætate fuisse.

29 Τρυβλίον.] Est catinus, patina, acetabulum: etiam, auctore Hesychio, interdum poculum.

29 VT TRVVLA.] Per diminutionem dictum truula, deinde trulla. antecedit tamen truola. Truæ erant, quæ è culina aquam, vbi calefacta erat, in lauatri-

nam, id est domesticum balneum, fundebant.

29 QVOD latius concipit aquam.] Trulleum, scilicet: cùm trulla vinarium vas sit. nam trulleum vas est aquarium: quo manus (vt Nonius ait) perluebātur. Vetus scriptura, *nisi quod latum est quod cōcipit aquam*, ea etiam per codices vulgata: ab Augustino tamen damnata, mihi probata. Quod enim concipit, vasis ipsius capacitas & sinus est. ad manubrij discrimen hoc dicit.

29 NISI vinaria.] Scribo, Nisi in vinaria trulla. hoc sensu, Nisi si olim eodem modo solidum non cauum erat manubrium trullæ vinariæ & trullei aquarij: postea cauum factum est. Nam trulla manubrium habebat. Trulla, inquit Cicero in Verrem, excauata cum manubrio aureo.

30 MATELLIO.] Cuius Cicero in Paradoxis meminit. Si L. Mummius aliquem istorū videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem. Varro apud Nonium, Trulleum, matellionem, peluim, nassiternam. Diminutiuum à matula dicit esse Pompeius.

30 FVTVM.] Futis à Sipontino vocatur. Erat & Futile vas, inquit Donatus, quod non deponebant ministri sacrorum, cùm acuto esset fundo, & ore patulo, nec stare posset. Vetus etiam liber *futum* habet, quod & verius puto.

30 Μάγνος.] Suspicor, refragantibus libris omnibus, esse legendum Nanus. Nam magnus Græcum nomen non est. Nanum autem, inquit Pompeius, Græci vas aquarium vocant, humile, & concauum, quod vulgo appellant situlum barbatum, vt & hoc quoque loco barbatum appellari Varro scribit. Perottus in Varrone videtur legisse hanus.

30 MAGIDAM.] Mirum mihi videtur quòd verba merè Græca Varro à Latino deducit. Sed mirari profectò desino: non enim semel id facit, sed sæpius. Pollux, Αἱ δὲ ἐπιτιθέμεναι καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν, id est, Mensæ autem quæ imponuntur & tolluntur, quas nunc magidas vocant. Nisi cùm recens esse dicat Pollux, à Latinis ad Græcos migrarit. Vsus ta-

men est Epicharmus, κύλικα μαγίδα λύχνον: alioqui magis est Græcis alueus vbi pinsitur, & quæ ad sacrificium pertinent, portantur. Varroni vas escarium est, cui assa imponebantur, vt Lancula, quæ diminutio lancis.

30 LIBARENT cœnas.] Veteres aliquid de cœna libabant diis: tam religiosi erant. Quod autem libabant, patellæ imponebant. Varro apud Nonium, Quocirca oportet bonum ciuem legibus parere, & deos colere, in patellam dare. μικρὸν κρέας. Cic. De finibus, Atqui ita reperiemus asotos, primùm ita non religiosos vt edant de patella, id est, de iis quæ sunt diis libata. Patellæ, inquit Festus, vasa picata parua sacrificiis faciendis apta.

30 Τρύβλιον.] Vetus liber, *Triplion & cauum de Græco.*

30 CILIBATHVM.] Vetus liber, *Cilibanum.* Cilibantum verum puto: cùm κιλλίβαντες à Græcis dicãtur quidam tripodes, in quibus milites fatigati reponunt scutum, & inde natum sit mensæ nomen. Aristophanes, Τοὺς κιλλίβαντας οἶσε παῖ τῆς ἀσπίδος. Sed & mensæ tripodes sic vocantur. A cylicio autem cùm dicit Varro poculorum repositorium, intelligo quod κυλικεῖον Græcè dicitur, vt scribit Athenæus. itaque malo à Græco ciliceo à poculo cilice, quàm quomodo in aliis ἀπὸ τῆς κύλικος.

30 POMA QVOD hæc poscunt.] Eodem ferè modo scribit libro 1 De re rustica, A quo quòd indigent potu, poma dicta esse possunt. Vetus liber hîc habet, *Et etiam postea hac possunt*, fortasse, Et etiam posca hæc poscunt à poto, quod πότος potio Græcè dicitur. Promulgatam tamen lectionem non moueo loco. Ab alio mox principio legitur in veteri exemplari, *Origo potionis aqua.*

30 QVI illa capit.] Legendum puto, Cilibantum, capis & minores capulæ. Varro apud Nonium, Etiam nunc pocula, quæ vocant capulas ac capides, quod est poculi genus. Pocula erant capedinibus & capeduncu lis sacrorum similia.

30 MAGISTRI.] Qui ſunt bibendi arbitri & modiperatores. Varro apud Nonium, In conuiuiis qui ſunt inſtituti bibendi modiperatores magiſtri.

31 DEPESTA.] Lepiſta, inquit Pompeius, genus vaſis aquarii. vt & apud Nonium Varro, Lepiſtæ etiam nunc Sabinorum fanis pauperioribus pleriſque aut fictiles ſunt, aut æneæ. In Varrone hoc loco, & libri quidam formis excuſi, *ſlepeſte* habent, & liber vetus manu exaratus. vbi fortaſſe ſcribendum eſt, lepeſte quod ſit: & verius puto. Depeſta à δέπαστρον deducetur, cuius meminit Athenæus: vel à δεπαστὴ, quod ſe legiſſe Varro profitetur in ſcriptoribus Græcis: vel à δέπας. Lepeſta à λεπαστὴ cuius eſt etiam apud Athenæum mentio & Heſychium. Scribendum autem, Quare videlicet inde.

31 GVTTVM.] Etiam guttus vas erat quo aqua manibus dabatur: quod gutturnium etiam dicebatur. Liuius, qui Homeri Odyſſeam verterat, quod ſcribit Homerus,

Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
Καλῇ χρυσείῃ ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος.

conuertit (citante Nonio) Argenteo polubro & aureo gutto. Ita polubrum eſt λέβης, πρόχους guttus. Polubrum etiam trullam dicit vocari Nonius. In Varrone hîc vas eſt vinarium, vnde guttatim & minutatim vinum in ſimpulum fundebatur.

31 SIMPVLVM.] Nomen poculi, quo, vt apparet, priſci, non in ſacris tantùm ſed etiam in conuiuiis vſi ſunt. Erátque pro cyatho. Simpulum autem quaſi ſimplum dicitur. Sic integra voce olim loquebantur, nos hodie imminuta ſimplum dicimus.

31 EPICHYSIS.] Eius meminit Athenæus his verbis, ἐπὶ δὲ τῷ τρίποδι ψυκτὴρ χαλκοῦς ἐπέκειτο, καὶ κάδος, καὶ σκαφίον ἀργυροῦν δύο κοτύλας χωροῦν, καὶ κύαθος. ἡ δὲ ἐπίχυσις χαλκῆ. id eſt, In tripode frigidiarium æneum poſitum erat, cadus, ſcaphium argenteum duarum capax heminarum, cyathus: epichyſis autem, ænea. Epichyſis erat vt guttus. nam ex epichyſi fundebatur in cyathú, cyathus vt ſimpulum.

31 VNA COLVMELLA.] Id eſt, Vno lapide

oblongo. Erat & incitega machina vbi amphora ponebatur.

31 VRNARIVM.] Hic mensa est & locus ante balneum. Interpretatur tamen vas alio apud Varronem loco, Nonius: cùm ille scribit, Ad quā rē nobis est confluuium, ad quam rem vrnarium. Quanquā (quod pace Nonii dixerim) ab vsitata significatiōe posset nō recedi.

31 ANTE BALNEVM.] Id est, Ante domus lauatrinam. nam balneum, domesticum & priuatum est; balnea, publica.

31 IMBVRVM.] Vetus lib. *Impurro*. Prius verius puto. Est autem Vruum (vnde hoc verbum deductum) aratri curuatura, similis vncino, quæ efficitur curuatione buris & dentis, cui vomer præfigitur. at buræ pars est posterior aratri curua. Vruat apud Ennium pro circundat, scriptum erat: hîc quidam bura legere malunt: nam imburum ad eam propius accedit. Bura, etiam buris Maroni dicitur. *Continuo in syluis magna vi flexa domatur, In burim.* id est (inquit Seruius) in aratri curuaturam. Nostri Normanni hodiéque pocillum quoddam, quo ad sacra vtuntur, Buretillam, ab anate quam Buram vocāt, nominant. Bura autem dicitur anas, quòd vt imburum videtur vrinare, aut vt vrna. Imburum vas dicitur, in quo bura vel buris est; id est, curuatura & flexio.

31 CALDA PVLS.] Scribo *Calda plus*, è veteri libro. Non enim verisimile in eo appositum fuisse pultem: sed potius aquam calidam. Infrà vomer, quod vomit eo plus terram.

31 SEDVM.] Herba est quæ Sēperuiuum dicitur. In veteri est, *Sonum*: puto Solium esse scribendum.

32 MVNDVS MVLIEBRIS.] Tertulianus; Habitus fœminæ duplicem speciem circunfert, cultum & ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici. Ille in auro & argento & gemmis & vestibus deputatur: iste, in cura capilli & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt.

32 CINERARIVS.] Etiam Cinislo Horatio,

Ciniflones parasitæ. Sed Ciniflones Satyrica irrisione dixit. Discerniculum autem ab aliis discriminale, vt & discrimen in capillis. Ea acus erat, vt dicunt.

32 QVOD IBI spectant.] Legendum putauerim se spectant. Coniecturam mouet vet. lib. in quo scriptum est, *exspectant*. Plautus ferè eodem modo in Mostellaria dixit, *Mutuo quæ se suámque ætatem spectet speculo clusa est*. Ibi Spectant tamen non displiceret: sed alterum magis placet.

32 LANAM EX LANA.] Suspicor legendum Lanea ex lana facta: vt de veste lanea intelligamus & reliquis laneis. Addit nomen vestis Augustinus, & sic legit, *Lanam ex lana facta vestis*. Quam etiam lectionem valde probo.

32 VEL AB EO.] Scribendum suspicor, vela ab eo: vt vestis à velis: vela à vellendo deriuentur. Vestis tamẽ esse videtur ἐσθής. Sed cum Varrone rixari nolim.

32 ITEM texta fascio.] Hìc describitur Capital, quod linteum quoddam erat (vt ait Pompeius) quo in sacris vtebantur: sed olim, vt Varro ait, omnes vtebãtur mulieres. Ita igitur locus est distinguendus, Quia capillum in capite alligarent, dictum capital. Alii tamen separant & distrahunt ista, vt & excusa sunt: liberum cuique iudicium censendi relinquimus. Hìc perdoctè emẽdauit Augustinus *texta*, cùm *testa* antè legeretur.

32 SIC RICA.] Granius apud Pompeium, ait, Ricam esse muliebre cingulum capitis, quo pro vitta Flaminica vtatur. Varroni etiam aliæ mulieres vtebantur ea, vt hinc apparet. Turpilius, *Interea aspexit virginem in capite gestantem riculam inductam ostrinam*. Isidoro Ricula est, virginalis capitis mitra. De Flaminica apud Gellium scribitur, Et quod in rica surculum de arbore felici habet. Vbi inquinatè scribitur Virrica. Ricam dicit esse sudarium Nonius.

32 PRIVS DE indutu.] Scribo, *Prius de indutu, tũ amictus quæ sunt, tangam*. idq; ex antiquo libro. ac ne quid dissimulem, in eo scriptum erat, *De indutui* quasi subaudito Quæ sunt, id est, Prius dicam de iis quæ sunt indutui: vt Quæ sunt, ad Indutui & Amictui pertineat:

quomodo retinentem antiquitatis & amantem Varronem suspicio est scripsisse. Sic mox *indutum comprehendit*, planè disertéque in eo perscriptum erat: nec temerè mutandum, cùm antiquum sit, & archaismum esse ipsemet annotet Varro. Induit quod corpus ita integit, vt ei adhæreat & comprehendat, vt tunica: amicit, quod corpori circumiicitur, vt pallium. Addunt & quæ præcingunt & alia iurisconsulti, quorum verba sunt: Quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, accubandiue causa parata sunt. Præcingunt quæ ad medium corpus aut pectus hærent & nectuntur, vt strophium, zona, castula. Nonius, Castula, inquit, est palliolum præcinctui, quo nudæ infra papillas præcinguntur. Cicero: Strophium accuratè præcingerere. Indutui autem & amictui veteres dicebant per datiuum, hæc loquendi genera enuntiantes. Nonius, Castula est palliolum præcinctui. Varro De re rustica, Oleas esui optimè condi scribit Cato. Resoluuntur isti datiui hunc in modum, ad induendum, ad amiciendum, ad edendum, ad præcingendum.

32 CAPITIVM.] Capitium, subucula, supparus, hîc muliebria videntur, non virilia: quanquam virorum subucula est apud Horatium, *--si fortè subucula pexæ Trita subest tunicæ.* Plus fidei tribuo Varroni, quàm Nonio: qui capitium capitis tegmen interpretatur. Nisi si quis defendat Nonium, & capitium fortasse posuisse, & caput & pectus tegere. De capitio Varro apud Nonium, Neque id aborbita matrumfamilias institutio, quòd eæ pectore ac lacertis erant apertis, nec capitia habebant. De subucula Varro, Posteaquam binas tunicas habere cœperunt, instituerunt vocare subuculam & indusium. Supparus in Epidico, mulierum est. Dissentit à Varrone Nonius, qui linteum femorale ad talos pendens interpretatur: ex eo dictum quòd subter appareat. Festus vestimentum dicit esse puellare lineum, quod & subucula dicatur.

32 INDVTVI.] Ad induendum, vt paulo pòst Amictui, ad amiciendum, vt iam dixi. Apuleius, odiosus plerunque & ineptus antiquitatis & elegantiæ affectator, non

tor: non contemnendus tamen auctor, hanc loquendi formulam æmulatus eſt: quídque indutui & amictui eſſet, libro ſecũdo Floridorum indicat, his verbis, Habebat indutui ad corpus tunicam, interulam tenuiſſimo textu, triplici licio, purpura duplici: ipſe eam ſibi ſolus domi texuerat. Habebat cinctui balteum, quod genus pictura Babylonica, miris coloribus variegatum. nec in hac eum opera quiſquam adiuuerat. Habebat amictui pallium candidum, quod supernè circumiecerat.

32 ALTERIVS generis.] Alterius formæ, etſi eiuſdem ſexus. ſunt enim muliebria.

INTVSIATAM.] Vulgo in Plauto ſcribitur Induſiatam, & à Nonio agnoſcitur. Varro perſpicuè intuſiatam legit. Illud alterum ab induo eſſet. Muliebria autem veſtimenta ponuntur, Capitium, ſubucula, ſupparus, palla, intuſium à Varrone.

32 ASBESTON.] Sic legendum, non vt antè, Asbyſton. Sic vocatur linum quoddam, quod igni non conſumitur, ſed ardendo niteſcit & mundatur. Plinius viuum appellat: Asbeſton igitur cùm dicit Varro, lintea ex eo confecta, & veſtimenta etiam intelligit. De eo ſic Plinius ſcribit, Inuentum iam eſt etiam quod ignibus non abſumeretur: viuum id vocãt. ardentéſque in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, ſordibus exuſtis ſplendeſcentes, igni magis quàm poſſent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis fauillam ab reliquo ſeparant cinere. Naſcitur in deſertis aduſtíſque ſole Indiæ, vbi nõ cadunt imbres, inter diras ſerpentes: aſſueſcítque viuere ardendo. rarum inuentu, difficile textu, propter breuitatem: ruffus de cætero color ſplendeſcit igni. Cùm inuentum eſt, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem à Græcis asbeſtinum, ex argumento naturæ.

32 AMICTVS.] Scribo amictui, vt ſit archaiſmus. Libenter enim retineo veterem ſcripturam, præſertim cùm vetuſtatem olet. Lego etiam, Quod veſte ſe inuoluunt, circumiectui appellant. Vetus liber, *Veſtitas ſe inuoluunt.*

32 AMIECTVM.] Id eſt, circumiectum. Mox

Circumiectui, pro Ad circumiiciendum, dixit. Circumtextum, vt Varro dicit, vsurpasse videtur Maro,

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Isidorus, Circumtextum, est quod Græcè Cyclas dicitur. Locúmque Maronis, quem protuli, affert. Circumtextum autem, inquit, dictum est, quia est rotundum pallium. Sic Varrone auctore, post Circumtextum in Marone distinguendum erit, vt velamen appositio sit: & croceus acanthus, sit limbus croceus, vestem ambiens. Nam acanthus hic limbus est, à similitudine, vt mæander.

32 ANTIQVISSIMI amictui.] Legunt aliqui, Antiquissimis amictui.

32 RICINIVM.] Togas, inquit Seruius, mulieres habuisse, cycladum & ricinij vsus ostendit. Ricinium autem dicitur, ex eo quòd post tergum reiicitur. Hac veste vtebantur in luctu mulieres, auctore Cicerone De legibus: & Varrone, cuius hæc sunt verba, Et quòd mulieres aduersis rebus & luctibus, cùm omne vestimentum delicatius, & luxuriosa postea instituta ponunt, ricinia sumunt.

33 DICTA reclusum propter.] Legendum censeam, Ri exclusum propter lenitatem. Nam cùm initio parilia dicerentur, ri sublato pallia tandem dicta esse tradit. Vetus scriptura *Reliculam*, perspicuè falsa. Voluit fortasse scribere librarius Ri reticulum.

33 Παραπληχία.] Melius, vt in aliis, παραπήχυα. Hoc nomine vestem fuisse muliebrem, scribit Pollux. meminit & Hesychius.

33 SARRIENDO.] Quidam excusi, *sarciendo*: vetus liber, *sarcendo*. neutri bene.

33 QVOD ARVIT.] Vide num Adruit, id est, propè ruit & iacit. Sunt qui Eruit legant, omninò melius: alii, arauit. Eo plus terram cùm dicit, suo more loquitur: vt suprà, Quod in eo calda plus adponebantur. Plus hic pro magis & amplius, illícque pro sæpius, dicit.

33 MANICVLA.] *Manibula*, vetus liber: emendatè meo iudicio, & ad etymologiam Varronis accom-

modatè, cùm à manu bubulci verbum ductum scribat. Malè igitur in aliis *Manicula* legitur. est autem hic bubulcus, arator. Sed quid vetat cur buram, curuum aratri, vocatam fuisse dicamus?

33 A CVRVO curuum.] Aliqui emendant, Vruũ appellant. Vruum enim curuatura est aratri. sic autem interpungo, Qui quasi temo est inter boues, bura à bubus. Alij à bura inchoant sententiam.

33 CAVVM.] Cauum in iugo, quod extrema bura (id est extremitate buræ) oppletur, Coum vocatur, vt ait Varro, ab eo quòd cauum sit. Pompeio tamen Coum, lorum est, quo temo buris cum iugo colligatur, à cohibendo dictum. Hic Oppilatur, est oppletur, clauditur. Cicero, Iisque oppilatis impetum tuum compressisset. Lego autem Oppilatur, non Appellatur: & Cauum quod, non Couum. Cauum autem est cauitas.

33 FENISECIA.] Vetus, *Fenisecta*. Fenisecia malim.

33 A QVO rutubatri.] Alij, Rutubri. Mihi legendum videtur, A quo erutum rastri dicti: vt modò, Quo ab rasu rastelli dicti. Lego etiam Quibus dẽtatis, non dentalibus.

33 ADOREAE.] Vetus liber, *arboreæ*. sed adoreæ malim: alioqui arborariæ scribendum esset.

33 LVMARIAE.] Vetus liber, *Linariæ & lunariæ ac lunecta*. Festus, Lina, inquit, genus herbæ vel potius spinæ.

34 SIRPATA.] Id est alligata. Nam dolia fictilia veterum quassa, tamen alligata, vsui erant. Malè *sirpicea dolia* hic antea legebatur.

34 INCISOS fustes.] Incisi fustes faces sunt: *Mopse nouas incide faces.*--

34 CHERMONESICE.] Quidam Cherronesitæ emendant, quidam, Cremonenses: alij Chersonesice. Ego hoc totum, Has falcillas Chermonesice dicunt fasces, adulterinum existimo: olétque Gallicum sermonem. In veteri est, *Chermonesioc*: vt videatur Germanus aut Gallus idioma suum adscripsisse.

34 LVCILII pistrina.] Pistricem validam si

nummi ſuppeditabunt. Addam quæ empleuron, manphulas quæ ſciat omnes:è Lucilio adferunt,quod nonnihil hunc locum illuſtrat : dixerat autem Lucilius Piſtrinam genere fœminino,vt Terentius piſtrillam.

34 A MOLENDO.]Vetus,*à molẽdo.*vt & mox, *harum enim motu conſecta moliuntur.*

34 VALLVM.] A vanno deduci ac diminui videtur:à ventilabro differt , quòd ventilabro in ventum præ ſe iactabant fruges , vt ventus difflaret paleam & acus:erátque ventilabrum longum. Vallo fruges ſubiactantur,& in vallum recidunt ad purgandum, cùm latum ſit,vt vannis facimus. Varro De re ruſtica,Oportet è terra ſubiactari vallis aut ventilabris,cùm ventus ſpirat lenis. Vannum interpretatur cribrũ areale Seruius, quem & à Varrone vallum dicit vocari.

34 CORRVEBANT.] Vetus,*eo corruebant.* id eſt,eò cõiiciebant. Nam in meſſorias corbes ſpicas deſectas congerebant. Varro , Ac de ſingulis ſecant inter ſpicas & ſtramentum : ſpicas coniiciunt in corbem,atque in aream mittunt. Eſt igitur hîc corruere,coniicere.Sic actiuè à Catullo vſurpatur, *& in quo me corruerit genere.* niſi ſi torruerit potius in Catullo legendum, cùm mox ſequatur, *Cùm tantum ardorem, quãtum Trinacria rupes.*

34 TRAGVLA.] Hîc trahula quidam legũt,quæ traha ſine diminutione integro nomine dicitur : nec malé. Cuius meminit Maro , addito per epentheſim e, vt Seruius notat,

Tribuláque traheæque & iniquo pondere raſtri.

Tragula iaculum à trahẽdo deducebat, vt & tragulam hoc loco. Huius tamen tragulæ nulla apud ſcriptores rei ruſticæ mentio eſt, quod ſciam , vt tribuli & trahæ. Tragula tamen nobis ſit tanquam trahula.

34 VEHICVLVM.] Lego in veteri libro,*Aliàd-ve quod geritur, quòd è viminibus vietur, aut eo vehitur breuis,eſt vehiculum dictum.* vt duplex ſit etymologia, vna à viẽdo,altera à vehendo.Arceram,plauſtrum vndique tectum interpretatur Nonius. Affert è Varrone, Vehebantur cum vxore vehiclo ſemel aut bis in anno,

cùm aceram, si non vellet non sterneret. Verba XII tab. sunt, Si in ius vocat, si morbus æuitásve vitiũ esset, qui in ius vocabit, iumentum dato: si nolet, aceram ne sternito.

34 A PARTE.] Malo Apertè: vt in aliis. vt dicat non esse obscuram originem. pro Vbi habitent, in veteri est, *Vbi habeant.* Varro enim Habere libenter pro Habitare dicere solet. Lego in veteri, *Oppida opere muniebant mœnia dicta, quo mœnitius esset, quod exaggerabant.*

34 MVNITIVS.] *Mœnitius*, vetus. Mœnire enim pro Munire olim dicebant. Plautus, *Magna mœnis mœnia.* Mox in veteri, *Quod contineret aggerem mœrum.* Varro, Præco in templo primùm vocat, postea de mœriis. Est enim grammatici officium ista explicare quæ antiqua sunt, & à priscis scriptoribus vsurpata: quod profitetur Varro. Mox lego è veteri libro, *Quod muniẽdo causa parabatur munus, quod sepiebant oppidum eo mœnire. murus enim summa.* Id est, murus est summa salutis. Alij post enim, distingunt, Summa ad pinnas referunt. Non sustineo mihi conscius dissimulare immutationis vnius literulæ. Nam in veteri libro est *manus*, nõ munus. Sed munus legendum non temerè suspicor. Munus autem Varro dictum existimat vt mœnus à mœniendo, id est muniendo.

35 IN GLADIATORIBVS.] Hinc Iuuenalis fortasse nonnullam lucem accipit, cùm scribit,

Pinni rapi cultos iuuenes, pueróque lanistæ.

Samnites gladiatores erãt, ab armatura Samnitum appellati. Horatius, *Lento Samnites ad lumina prima duello.* Lucilius, *Samnis, spurcus homo,* id est, gladiator.

35 TVRRES.] Potius à Græco τύρσις. Apud Nicandrum τύρσεσιν ἐστήσαντο. Sed Varronis ista, vt & alia multa, concedamus.

35 VACCA interiore.] Qui vrbem (inquit Cato) nouam condit, tauro & vacca aret: vbi arauerit, murum faciat, vbi portam vult esse, aratrum sustollat & portet, vt portam vocet. Vrbs vt aratro condebatur, sic aratro diuertebatur. Horatius,

Imprimerétque muris hostile aratrum.

35 MVNITA.] *Munitis* melius, vt in veteri libro. ſic mox eiuſdem auctoritate ſcribendum, *Introrſum factam*, non factum. de terra enim intelligitur exſculpta aratro, & in interiorem partem reiectam, urúmque ſimulante.

35 POSTEA quod fiebat.] Vetus liber, *Postea qui fiebat orbis Vrbis principium, qui quod post murum pomerium dictum*, cuius hic auctoritatem cõtemnendam non puto.

35 EIVSQVE auſpicia.] Lego, Pomerium eius, quo auſpicia. Alij legunt, Eiúſque ambitu. Magiſtratus autem cùm in campum ibant, pomerium tranſeuntes, auſpicabantur. Vt Cic. lib. II De natura deorum docet, In campum euntes magiſtratus Petroniam amnem auſpicato tráſibant. Quod genus auſpicij perenne vocabant: credo quòd extra pomerium eſſet, vt & campus Martius.

35 CIPPI.] Cippi autem lapides erant qui pomerium definiebant, vt quæ à Græcis στῆλαι vocantur. Cæſari etiam lib. VII ſunt ſtipites demiſſi & reuincti.

35 CIRCVM ardolam Ardeam.] Vetus lectio, *Circum ars clam & circum Romam*. Coniicio legendū, Circum Ardeam & circum Romam.

35 COLONIAE vt vrbes.] Vetus liber, *Coloniæ & Vrbes conduntur*.

35 IN OPPIDO.] Aliter diſtinctum hoc reperi in veteri libro, & aliis quibuſdam verbis elatum: quæ audiuiſſe ab re non fuerit, *In oppido Vici à Via. Quod dextra qui parte Viæ ſunt ædificia, fundulæ, à fundo. Quod exitum non habet ac peruium non eſt, angiportum: ſi id anguſtum, ab angendo & portu.* ac videtur verba Terentij poſuiſſe, Id quidem angiportum non eſt peruium. Puto tamen legendum cum Auguſtino, Ex vtraque, & diſtinguendum, Vici autem multæ habitationes & ædificia ſunt, vias cingentia. Viæ ſpatia inter vicos. In Angiportu Donatus portum domū dicit ſignificare & inſulam.

36 ET CASTELLI μαχέλλους.] Μάκελλος eſt ſe-

ptum: & μάνδρα in plurali, septa, clausura, munimenta. & μάνδραι quoque. μανδρωτὰς autem cùm dicit, θύρας (id est ianuas) subaudiendum.

36 AD IVNIVM.] Sic locum Romæ appellatum fuisse probabile est: alij, quòd templum Iani propinquum esset (vt è Ruffo liquidò constat) audent mutare Ad Ianum.

36 AD CORNETA.] Sic in vrbe locus vocabatur à cornis arboribus, vt infrà Varro declarabit, inter viam sacram & macellum.

36 A CVPEDIO.] Vetus lib. *à fastidio*, quòd fastidiosis & delicatis quæruntur lautitiæ & cupediæ. Si à Cupedio legas, nomen erit hominis à quo locus appellatus sit. A Varrone Cupes vocabatur in libris Rerũ humanarum. Numerius enim Equitius cupes, inquit, & Armamus Macellus singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis publicata sunt bona, & ædes vbi habitabant, dirutæ: éque ea pecunia scalæ deûm Penatium ædificatæ sunt. Vbi habitabant, locus vbi venirent ea quæ vescendi causa in vrbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum est.

36 PROCILIVS.] Sic veteres libri, & rectè, nõ Porcilius, vt multi. Cic. lib. 11 ad Atticum, his verbis, O magnum hominem & à quo multo plura didiceris quàm de Procilio. Lucius autem Ælius cognomento Stilo, Varronis magister fuit.

36 DEVM manium.] Qui Summanus, vt Manium summus vocatur, & Pluto.

36 POSTVLIONẼM.] Equidem censeam postulationem legendum, imminutúmque verbum esse ex breuitate scripturæ. Est autem postulatio, cùm dij violati expiationem postulant, vt aruspices respondent. Résque quæ poscebatur, postulatio etiam dicebatur, vt hic ciuis fortissimus: quemadmodum respõderant. Cicero, De ea re scriptum est, postulationes decretas esse Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, diis cælestibus. Id est, expiationes.

35 EODEM MITTI.] Mallem, eô demitti: ac

vt quod ſentio, verè proloquar, cùm in antiquo libro repererim, *deum Maino poſtilionem poſtulare*, vt in lubrico labor, vt legendum putem, deum Manio poſti leonem poſtulare: vt poſtis Manio, vel Manius ſit oſtium orci: leo autem, vir fortiſſimus. vel Manium deum. Quidam etiam coniiciebat legendum, Peſti leonem poſtulare.

37 C. AELIVS & Lutatius.] Sic rectè. nam quòd Cornelius hîc ſcribebatur, natus erat error ex loco ſuperiore. Hîc pro Luctatio Luceium quidam ſcribunt, refragantibus veteribus libris, & nonnullis excuſis. Alioqui Luceius ſcriptor hiſtoriæ fuit, vt in Epiſtolis Cicero ſcribit.

37 FVLGVRATVM.] Emendandum adſtipulante veteri libro, *Fulguritum*. Sic fulguritæ arbores dicuntur à Plauto. Loca autem fulgurita, id eſt, de cælo tacta, ſacra erant & bidentalia vocabãtur. & apud Lucanum Aruus Aruſpex collectas fulguris reliquias ſanctiſſimè condit,

-Aruus diſperſos fulminis ignes
Colligit, & terræ mæſto cum murmure condit.
Dátque locis nomen.-

37 TVLLIANVM.] De quo ſic in Catilina Salluſtius, Eſt in carcere locus, quod Tullianum appellatur: vbi paululum aſcenderis ad læuam, circiter duodecim pedes humi depreſſus. eum muniunt vndique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus iuncta.

37 ET DE latumia.] De Syracuſanis latumiis multa à Cicerone vltima in Verrem ſcribuntur. in eo autẽ, vt & in veteribus Varronis libris *lautumiæ* ſcribitur. Nam etſi latomia rectum eſt, tamen verba cum ſolo & regione etiam nonnihil mutant ſpeciem plerunque: quod & Pompeius in hoc verbo ſignificat. Videtur autem ſcribendum, Inde latumiæ. Ita enim etiam Romæ locus vocabatur, qui carcer erat. Liuius, Triũuiri carceris latumiarum, intenſiorem curã agere iuſſi. In orat. in Piſonem: vbi ſcribitur, Cum altero Catilinæ laternario. in veteri libro legi: *cum altero Catilinæ lautumario*,

id eſt, carceris colono: quales plerique in coniurationis & Catilinæ ſocietate fuerunt.

37 VT ESCVLETVM.] Eſculetum & fagutal, loca in vrbe fuerunt. In Exquilina regione lucus erat fagutalis, & templum Iouis fagutalis, vel ſacellum potius, vt Varro dicit.

37 ARMILVSTRVM.] Armiluſtrú, quaſi ambiluſtrum. Varro dictú interpretatur ab ambitu, ſcilicet luſtri: circúmque dicit fuiſſe maximú. In ludis enim expiatio & luſtratio etiam eſt, vt ſcribit Seruius. Armiluſtrum autem circuibát ludentes ancilibus, armati armiluſtrio. De quo, proximo libro diſſeret Varro. Erat & Romæ vicus armiluſtri, & locus qui caput armiluſtri dicebatur, in Auentini regione: vtque locus alius ab Armiluſtro, id eſt circo maximo. Sed fortaſſe armiluſtrum à circo maximo diſtinguendum eſt ab ambitu luſtri: locus alter, circus, cùm in armiluſtro Romano ſacra faciebant, ſéque luſtrabant tubis canentes. Erat & tubiluſtrium, cùm agna tubas luſtrabant.

37 SPECTACVLIS ædificatus.] Spectacula ſunt loca contabulata & cõtignationes, vnde ludos ſpectamus, quæ Fori etiam vocantur. Liuius, Loca diuiſa patribus equitibúſque, vbi ſpectacula ſibi quiſque facerent, Fori vocati.

37 POMPA fertur.] Vt pompa Circenſi. ita ſcribit Ouidius,

Circus erit pompa celeber numeróque deorum:
Primáque ventoſis palma petetur equis. Et in Amoribus,

Sed iam pompa venit, linguis animíſque fauete.
Tempus adeſt plauſus: aurea pompa venit. Illa autem in pompa tranſuehebantur deorúm ſimulacra, Victoriæ, Neptuni, Martis, Apollinis, Cereris.

37 IN CORNICVLA.] Nomen comœdiæ, quã etiam lib. VI nominat Varro. Legẽdum autem eſt, militis aduentu, non millies. In ea enim fabula miles ludebatur, & pro circo erat, cùm per ludibrium circuiretur. *Quid ceſſamus*, verſus eſt trochaicus.

37 MAGISTRATVS miſit.] Vt prætor. Ouid.

Maxima iam vacuo prætor spectacula circo,
Quadriiuges æquo carcere misit equos.

37 POETA.] Næuius, qui oppidum pro carceribus circi vsurpauit. Proximo versu in quibusdam excusis legitur, *Quod à murtis parte pinnis turribúsque carceres olim fuerunt.* quam lectionem non puto contemni debere. Nam carceres esse potuerunt aliquando à parte murtis ad intimum circum, qui, quòd pinnati turritique erant, oppidi præ se ferebant speciem. A muri tamen parte, non improbo.

37 AD MVRVM.] *Ad murtim*, vet.lib. quam lectionem veram puto. Alij, ad murtium emendant. Murtea Venus primùm, postea murtia dicta est. Plinius, Quin & ara vetus fuit Veneri myrteæ, quam nūc murteam vocant. Eius meminit Liuius, Quibus vt iungeret palatio Auentinum, ad myrteæ sedes datæ. Est & Arnobio Murcia, segniũ dea. Murciæ, inquit Festus, deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcus dicebatur. Tertulianus de circo loquens, Murciæ quoque idolum fecit. Murciam enim deam marmoris esse volunt, cui in illa parte ædem vouere.

38 TAVRICIS.] *Tauriis*, vet. Festus, Taurij, inquit, ludi appellantur, in honorem inferorum deorum facti, cùm Tarquinio regnante pestilentia in mulieres grauidas incidisset, ex carne taurorum vendita populo.

38 CVRIAE veteres.] Curiæ erant in Palatina regione, eo in vico qui Curiarum dicebatur: ac erant numero triginta. Quinque postea sunt additæ. Romæ (inquit Festus) curiæ prope compitum Fabricium ædificatæ sunt, quòd parum erant amplæ veteres à Romulo factæ: ac sacra quādo ex veteribus curiis in nouas euocata sunt curiarum quatuor: per religiones euocari nō potuerint. Itaque Foriensis raptæ, Vellensis, Velitiæ res diuinæ fiebant in veteribus curiis.

38 ROSTRA.] Rostra erant ad comitium prope iuncta curiæ Hostiliæ, postea mutata sunt. Itaque erant rostra vetera & noua.

38 SVBSTRVCTVS.] Erat enim sub senaculo:

idcirco substructus dicitur. Senaculum à senibus dicitur, vt à tabernis tabernaculum. Senaculũ autem quàm Senatulum malim. Nec tamen senaculum erat supra Græcostasin, quod aureum Ruffo & Victori dicitur: sed etiam ad portam Capenam & ad ædem Bellonæ. Tria enim Romæ erant senacula, vbi Senatus haberi solebat: vnum, vbi ædes Concordiæ: alterum, ad portam Capenam: tertium, vbi exterarum nationum legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur in æde Bellonæ.

38 SENACVLVM.] Sic etiam Pompeius, qui & locum Senatorũ interpretatur: sed Lampridius in Heliogabalo, senatulum appellat. Fecit & in colle Quirinali, inquit, senatulum. id est, mulierũ senatum, in quo antè fuerat conuentus matronalis.

38 LAVTVLAE.] Locus, inquit Pompeius, extra vrbem: quo loco quia aqua fluebat, lauandi vsum exercebant. Hic tamen Lautulæ in foro sunt ad Iani Gemini ædem, quæ ærea erat. Ianus Geminus dicitur, quòd duplex erat, id est, bifrons.

38 DOLIOLA.] Festus, Doliola, inquit, locus est in vrbe sic vocatus, quia inuadentibus Gallis Senonibus vrbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerũt. Qua de causa in eo loco ne despuere quidem alicui licebat. Doliola erant ad cloacam maximã, quæ in foro erat. Ponitur & Doliolum locus à Victore & Ruffo in Auentino. Locus autem ad busta Gallica dicebatur; vt ad Corneta, ad Iunium. Ossa consita sunt simul sita & humata. Æquimelium autem erat in quarta vrbis regione, vt & Busta Gallica.

38 AB ARGO seu quod.] Vetus, *Ab argula seu quod.* Videtur legendum, Ab argu lapsu. Argu autem genitiuus erat Græcus, vt Menandru apud Terentium: vel potius, Ab argula seu argo. vtroque enim modo dicebatur. idque magis omnino probo. Meminit Virgilius,

Necnon & sacri monstrat nemus Argileti.

39 AB HIS Viris.] Lego è vet. lib. *Viocuris*, id est, Viarum curatoribus, vt antè exposui. Erat autem

Publisius vicus in regione, quæ via lata dicebatur. In Russo tamen scribitur vicus Publij. hîc veteres libri habent, *Vicus Pullius*.

39 CLIVVS Publicius.] Vicus publicus à Russo vocatur: à quibusdam Cliuus publicus. Erat in sexta regione vrbis vicus antiquus publicij ad portam Trigeminam in vndecima. qua in regione etiam velabrum minus erat & argiletum. Cliuus Publicij in tertiadecima, quæ est Auentini montis.

39 AD FLORALES VSus.] *Ad floras susus.* vet. lib. Floras pro Floræ, genitiuus priscus, vt familias: pro ad Floræ. Susus autem pro sursus vel sursum dixit. vt & Cato De re rustica, Ita subducito susum animā quamplurimumpoteris.

39 CAPITOLIVM vetus.] In regione vrbis quæ alta semita dicebatur, Capitolium vetus, à Victore prope templum Floræ ponitur. Ibi tria colebantur in suis sacellis numina, Iupiter, Iuno, Minerua: vt vrbis tutelæ. In altero etiam Capitolio, quod erat in octaua vrbis regione, communi colebantur templo. Medium templum Iupiter tenebat, ad dextram suam cellam Minerua habebat: Iuno ad sinistram. Proinde scripsit Ausonius,

Trina in Tarpeio fulgent consortia templo. Erant & in Capitolio deorum simulacra omnium: illícque omnes dij celebrabantur. proinde optimus quidam & pius auctor, Capitolio, id est, idololatriæ ecclesia.

39 CIPRIVS.] Erat in quarta vrbis regione. pro Mitteret, in veteri legi *Inijceret.* quod & magis placet.

39 Ὀπισθόδομον.] Sic Athenis in arcæ posticum templi Mineruæ dicebatur Opisthodomus, quod publicum erat ærarium.

39 DICIMVS.] Vetus lib. *Dicamus.* Est profiteri hoc loco, dicare. Cicero pro Flacco, Ad hæc prædia etiā in censu dicauisti. Vnde dicatio, cùm quis se ciuitati alicui tribuit, & eius esse se profitetur. Cicero pro Balbo, Nō esse huius ciuitatis ciuis, qui se alij ciuitati dicarit,

poteſt:neque ſolùm dicatione, ſed etiam poſtliminio po teſt fieri ciuitatis mutatio.

39 DICEBATVR teſtudo.] Quod appellat Vitruuius cauum ædium teſtudinatum, his verbis, Teſtudinata verò ibi fiunt, vbi non ſunt impetus magni, & in contignationibus ſuprà ſpatioſa redduntur habitationibus. Pectinatum tectum, duas in partes deuexum: teſtudinatum in quatuor. De cauis ædium conſulendus eſt libro VI Vitruuius.

39 IMPLVVIVM.] Cohors in villa dicitur, in vrbe Compluuium & Impluuium. Erat Compluuium ad tectum, Impluuium ad ſolum.

39 TVSCANICVM.] Sic Tuſcanicum cauum ædium à Vitruuio deſcribitur, Tuſcanica ſunt in quibus trabes in atrii latitudine traiectæ habeant interpenſiua & colliquias ab angulis parietū ad angulos tignorum intercurrētes: item aſſeribus ſtillicidiorum in medium compluuium deiectas. Diodorus autem ſcribit multis artibus Tuſcos excelluiſſe, & floruiſſe.

40 COENACVLVM.] Olim cœnaculum in plano erat, poſtea in ædito. Superiora enim domus cœnacula vocarunt, quæ plerunque locabant. *Rarus venit in cœnacula miles*, inquit Iuuen.

40 HIBERNVM.] Habuere poſtea Romani Cœnationes æſtiuas & hibernas, & cubicula hiberna & æſtiua: ſed & triclinia: quod ex epiſtola Plinii ad Apollinarem intelligi poteſt.

40 IVNONIS.] Hoſpitæ, quæ Lanuuii colebatur.

• 40 RELIGIONEM.] *Ligionem* in veteri: quid ſi regionem? vt de regione vrbis intelligatur. Tutilina dea, frumentis collectis & reconditis preæ ſſe, atque adeò omnia tueri cenſebatur. in veteri *Titulina* hîc legitur. Ædicula Tutilinæ erat in tertiadecima vrbis regione in Auentino. Erat & in circo, vt iam antè diximus, ſignum Tutilinæ.

40 NAEVIIS.] Næuiæ ſyluæ mentionem Pompeius facit. Hæc porta ante Capenam & Tiberim erat.

40 RANDVSCVLA.) Prope Næuiam fuit, quæ & Randuſculana vocata fuit: vt Randuſculæ vicina fuit

Lauernalis, vicus portæ Næuiæ, & vicus portæ Randuſculanæ vel Ruduſculanæ, & ara Lauernæ, erant in duodecima vrbis regione.

40 MVCIONIS.] Mugiona porta à Pompeio dicitur, quam ſic vocatam ſcribit à Mugio quodam, qui ei tuendæ præfuerit. μυκωνὶς à mugitu Græcè vocatur à Dionyſio, Ῥωμύλος μὲν, inquit, ὀρθωσίῳ Διὶ παρὰ ταῖς καλουμέναις μυκωνίσι πύλαις. Erat igitur Magiona porta prope Iouis Statoris fanum. Hic Bucitatum neſcio quod oppidum fingunt, nunquam fando auditum. Proinde vide num legendum ſit, In Buccina tum antiquum oppidum exigebat: aut potius vno verbo Imbuccinatum, pro Buccina citatum. Varro De re ruſtica, Subulcus debet conſuefacere omnia vt faciāt ad buccinam. Primò cùm incluſerunt, cùm buccinatum eſt, aperiunt, vt exire poſſint in eum locum vbi ordeum fuſum in longitudine ſit. Huius autem conſuetudinis Polybius meminit in hiſtoria ſua.

40 ROMANVLAM.] Eam alii vocant Romaniā. Volupiæ ſacellum erat in decima regione: id eſt, in Palatio, vbi vetus Roma, vel quadrata. cuius hic portas deſcribit.

40 CLAVSA.] Vet. lib. *aperta*. puto operta legendum, quod eſt clauſa.

41 LECTOS.] *Lecticas*, liber vetus & excuſi. ſed *lectis* rectè emendatum. lecti enim in lecticis ponebantur, vt in pheretro lectus mortui. Eſt enim lectica quod lecto ſubſternitur. affertur ex Attilio Ruffo, Primùm contra conſuetudinem imperatorum, ipſe pro lectis lecticis vtebatur.

41 QVAM lectionem quod.] Mallem, Qui lecticam inuoluebant, vt Varro apud Nonium loquitur. Lecticam qui inuoluebant, ſegeſtria appellabant. Proinde, Segeſtria appellabant, non Segeſticam, lego.

41 IN EAS AGVS.] Equidem legendum puto, Quod in eas acus aut tomentum. Prius enim illud paleam ſignificat. Antonius, ſagum, quod non probo: mox, Hac quicquid, lego.

41 A PLVMIS.] *Vel à pluribus, vel à pollulis* Vetus

liber habet posterius vtique:optimè:vt existimo. Pollula autem veteres pro paruis vsurpabãt. Cato. Labellum pollulum,amphoras olearias duas.Id est,paruũ,exiguũ, paululum. Puluinaria igitur & puluini polluli lectuli erant. Illud à pluribus dicetur in hanc sententiam,quod plura ea habebant. alii legunt,vel à plumis,vel à pellulis.sed vix est vt pellulæ pro pelliculis dicantur.

41 GALLI QVID.] Emendo Gallica, rectè,vt opinor:pro gaunacumma,gaunacum. Nam quod additur maius sagum , hominis fuit non satis eruditi glossema. καυνάκαι , inquit Hesychius , στρώματα ἢ ἐπιβόλαια ἑτερόμαλλα,id est,gaunacæ sunt stragula & operimenta altera parte villosa.Est &gaunace genus pallii ad induendum: effertúrque per g & c hoc vocabulum.

41 TORVINVS) Lego,omnibus libris refragantibus,Torulus,quod vocabulum lingua Gallica retinet. Plautus Amphitruone,*Tum meo patri autem torulus inerit aureus sub petaso*. Ab eadem mente est illud Ciceronis in Oratore ad Brutum, Aut addit aliquos , vt in corona toros.

41 GRADVS) Huius gradus sic meminit libro primo De analogia , Quòd si esset analogia petenda in supellectile , omnes lectos haberemus domi ad vnam formam,& aut cum fulcro, aut sine eo, nec cùm ad triclinarem gradum, mentem ad cubicularem, Locus igitur de tricliniari gradu est.legitur in veteri libro,*gerit in inferiora superiorem.*

41 IBI) In ædibus,scilicet:quanquam hæc parum cum superioribus cohærere videantur,& fortasse aut aliquid conturbatum aut diminutum sit.

41 DVPONDIVS) Dupondius ,duo sunt asses, asis pondium,assis vnus. Olim enim asses erant librales.

41 DECVSSIBVS BICESSIS)Puto legẽdum, Vicessis: quia mox sequitur , Quod dici solitum à duobus bicessis. Vbi vetus liber *bicensis* habet , sed vt opinor,malè. Nam bicessis duos asses significat,vicessis,viginti:quáquam in vicessi,vis idem est quod Bis,vt Varro interpretatur duos decusses. Martialis,

Amphora vicessis modius datur ære quaterno:

Ebrius & crudus nil habet agricola.

Pro, *Quo dixi solum*, legitur etiam, *Quod dici solitum.*

42 DENOS AERIS.) Id est, denos asses. Sic enim sæpe loquebantur, & asses subintelligebant. Æs etiam assem significat, vt in mancipiis, Ære libram ferito, id est, asse.

42 RETRO AERA dicerentur.) Id est, in ære retro loquerentur & numerarent, pro dupondio & semisse semissem tertium dicentes: quæ fuit sestertii origo, vt ait Varro. Sic trientem tertium pondo vouit Ioui coronam auream Quintius, id est, duarum librarum & semissis: & lignum bes alterum dicebant latum, pro pedem & bessem latitudinis habente. Sic τρίτον ἡμιτάλαντον etiam Græci, à quibus ista loquendi ratio manauit.

42 SEMBELLAE quod valet.) Alii libri, *quod libellæ, vt hæc quarta pars.* Nam teruncius est quarta pars libellæ vt quadrans assis. Teruncius etiam sembellæ dimidium est. ita in vtraque scriptura idem sensus est: tantùm Augustini locupletior est sembellæ vocabulo.

42 AB EODEM.) δωτίνη scilicet, ab hoc enim Siculo verbo non dos tantùm, sed etiam donum manauit.

42 GRAECE δῶρον.) Vetus lib. Græcè vt assedonium, legendum: Nam Græci vt Asiæ δόμον non potest, inquit, aliunde doni origo quàm à δωτίνη repeti. Non enim elici commodè potest ex aliis Græcorum verbis donum significantibus. Quorum tria enumerat: vnum Asianorum, Græcorum alterum aliorum, tertium Atticorum.

42 ἀῤῥαζον.) Scribendum ἀῤῥαβών. mox quod ex eo quod debitum reliquit.

42 REFECTVM.) Puto, refectum, id est, cùm minus redit, quàm quanti constat. Cic. Antequam tibi ex tuis possessionibus tantum tibi reficiatur, vt ex eo tueri sex legiones possis.

43 QVAM exoluerit.) Si amplius est quàm vt exoluat tantum, quanti ceptum est. legitur etiam, quam vt exolueret. Non auersa Minerua coniicit vir elegantis

iudici

iudicij Augustinus, Ex eo luerit quàm quanti.

43 INTRIGO.] Sic libri veteres. Sed intertrigo verissimum est & ingenuum: vt cùm inter se pedes vel fœmina teruntur. Intrigo in his duobus tam propriè fortasse non diceretur. Itaque nomen intertriginis retinendum: intriginis propè exterminandum censeo. nisi si intrigo est, cùm quid alteri interitur: vt intritum & intrita in fœminino genere dicitur. Non solùm enim interterendo, sed etiam interendo partes aliquæ lædi possunt. ac intertrigo quidem erit, si vtrumque femur lædatur, alterum ab altero: intrigo, si vnum ab altero, aut cùm quid alterius tritu dolet.

43 DICTA vt exigi.] Vetus, *Dicata, vt exigi possit ob reatum.*

43 ESSE MVLTA.] Sensus est, cùm olim singulæ hæ appellarentur, multæ dicebantur à populo, vnde hoc nomen adeptæ sunt. Quòd vnum dicebant multa, id ex eo probat Varro, quòd cùm in dolium aut culeum rustici vinum addũt, prima vrna addita hoc nomen vsurpant, & multam vrnam dicũt. Quod (vt reor) faciebant boni ominis causa, copiam quandam & multitudinem ominantes.

43 PVNIENDO.] Vetus liber, *pœniendo:* quod priscum verbum est, sed pœnæ valdè finitimum. vt autem prisci dicebant pro Munio, Mœnio, ita pro Punio, Pœnio. A pœnitẽdo, nõ reperi in veteri libro: cùm pœnitere à pœna potius, quàm pœna ab eo duci videatur. aut Quod post peccatum sequitur, lego. vt Pœna, à Pone, quod est post, deriuetur.

43 COROLLARIVM.] Plinius, Corollis inter initia propter gracilitatem nominatis: mox & corollariis, postquam è lamina tenui inaurata aut inargentata dabantur. Idem Plinius, Coronarium æs tenuatur in laminas, taurorúmque felle tinctum speciem auri in coronis histrionum præbet.

43 Μοιτόν.] Μοιτὸν verbum Siculum annotat Hesychius, Siculorúmque prouerbium refert: ἡ γὰρ χάρις μοιτὸν οἰνοχαεῖν. quod prouerbium mutuum in gratia vult esse. Pro Moeton αἰ thymo (quod videtur esse mutuum

în animo, vt αἰ sit αἰά) in veteri est *Mocton antimo*, id est mutuum supero pretio, pro αἰσπμῶ.

43 SI HIS ea pecunia.] Hæc valde mutila sunt. legendum autem censeo, Super ea pecunia: vt suprà, Super lectulis.

43 AD PONTEM.] Multi, Apud pontificem, emendant: Budæus pontem retinet. Qui Ad pontificem legunt, ratione nituntur: quòd à sacro qui vicerat, auferebat sacramentum suum. Qui pontem, quòd pontem sublicium pontifices referre solerent: vnde & nomen, vt quidam censent, inuenere. Nam de ponte suffragium accipere ratio nulla est. Hìc etiam alij quingentos, alij quingenos. In Probo scribitur, Quando negas, te sacramento quinquagenario prouoco. In Festo, Sacramentũ aliis in rebus quinquaginta assium est: in aliis, quingentorum inter eos qui iudicio inter se contendebant. In causis autem ciuilibus petitor & inficiator dicuntur, vt in capitalibus, accusator & reus.

44 A POPVLO.] Scribo, *quæ populo*, ídque auctoritate & fide veteris libri.

44 ATTRIBVTVM.] Cicero in Verrem, Ne diutius teneam, pecunia attributa numerata est. Quem in locum Asconius scribit. Quæ in stipendium militum de ærario à Tribunis ærariis adnumerari Quæstori solet.

44 AES MILITARE.] Inde milites ære diruti: quibus stipendia, id est æra militaria, non procedebant: quòd æs diruebatur tum non in militis sacculum, sed in fiscum. Ausonius, Et quia sub imperatore tum merui procedere, mihi inter frequentes stipẽdium iubebis: sin aliter, ære dirutum facies, vt cumulo carminis in fiscum suum redacto, redeant versus vnde venerunt.

44 CEDIT miles.] Id est, venit miles. sic enim sæpe ab antiquis cedere vsurpabatur. Locus est in Aulularia Plauti.

44 LIBRAE pondo.] Vetus, *Libras*, genitiuo antiquo.

44 STIPO.] Vetus, *stipo*, à στοιβή.

44 CVM thesauris asses.] Id est, deorum cellis,

aut ſacris maioribus arcis. Aſconius, Vnde quia maior eſt ſumma pecuniæ publicæ quàm priuatæ, vt pro cenſu priuato, ærarium: pro loculis & arca, theſauri: ita pro ſacello, fiſcus. Hic igitur theſauri ſunt in templis pecuniæ receptacula: in quæ ſtipem iaciebant, vt hodie in indulgentiis fit. Cicero ſtipem, libro II De legibus, ſuſtulit, præterquam matris Ideæ Megalenſibus: de qua Ouidius,

Dic, inquam, parua cur ſtipe quærat opes.
Contulit æs populus, de quo delubra Metellus
Fecit, ait: dandæ mos ſtipis inde manet.

44 MILITES ſtipendiarij.] Exiſtimo legēdum, Multi ſtipendiarij. Sic enim vocabantur populi qui ſtipendia pendebāt, vt Hiſpani & Afri. Cicero in Verrem, Quod cæteris, ait, impoſitum vectigal eſt certum, quod ſtipendiarium dicitur, vt Hiſpanis & pleriſque Pœnorum, quaſi victoriæ præmium & pœna belli. Non malè etiam qui *militis* legunt. Lego mox, *ab eodem ære pendendo*, è libro veteri. quanquam Impēdendo ſi legatur, non multùm intereſſe videatur. Non longè hinc ſcriptum reperi, *& in prima penſione & in ſecūda, & quod compenditur vna fit.* legendum, quod cùm penditur: aut, vt excuſum eſt, *quod cùm compenditur.*

44 IMPENDIVM]. Sors appellatur impendiū, quòd ea pecunia fœnori impenditur. mallem itaque legere Impendium appellatam, quàm appellatum. Varro de eadem re, vt proximo libro, Ab hac pecunia, quæ in fœnore ſors eſt, impendium quod inter ſe iungat. Latius tamen plerumque patet impendij ſignificatio, vt cùm impenſam & ſumptum eo nomine intelligimus.

45 LOQVITVR.] Vetus liber, *Loquuntur.*

45 CHRYSIPPVS.] Vetus, *Ariſtippus. Alij quoque, & Antipater.* De philoſophis autem Stoicis loquitur Varro, qui hiſce de rebus multa ſcripſerant: atque, vt antè teſtatus eſt, non ſolùm ad Ariſtophanis lucernam, verùm etiā ad Cleanthis iſta lucubrauit. Chryſippus autē in Stoica diſciplina notiſſimus eſt omnib9. Tres etiam Ariſtippi in Stoica diſciplina à Diogene Laertio nominãtur. Itaq; quòd Ariſtippus repereram,

prætermittere nolui.

45 PLVS LITERARVM.] Meliores grammatici sunt,etsi non tam acuti,sunt disputatores.

45 ALIA MVTENT.] Quidam excusi, *Mittāt*: emendo, Amittant.

45 TVRDELITIO.] Vetus liber, *T.Turdelice*, pro T.Turdelico, vt puto. Itaque Turdelitius nomen est proprium, vt etiam Turdelicus, sicui magis fortè placet.

45 LVCIENVM.] Varro De re rustica, At Q. Lucienus senator, homo quamuis humanus & iocosus.

45 VT AB solo.] Vetus liber, *Vt à vetere, vt ab solu solum*. A vetere igitur, id est, ab antiqua consuetudine. Illud, *Ab solu*, etiam in excusis quibusdam reperi. Apparet autem Varronem dicere, solum in neutro genere, olim dictum fuisse in masculino, eáque declinatione qua Captus inflectitur. Sic legi poterit, Multa declinauit à vetere.

46 QVANQVAM.] Puto, Quæque.

46 MVNDI & motus.] Puto, Mundi, motus, vt superiore libro. eius enim interuallum tempus est.

46 IN BASILICA Æmilia.] M. Æmilius Lepidus, & M. Fuluius nobilior, censuram vnà gesserunt, è quibus Fuluius basilicam post argentarias nouas faciendam locauit. Eam Varro Æmiliam & Fuluiam appellat. Inumbrare autem de solario aptè dixit ex vmbris horas quærente: vnde eius vmbilicus, qui Gnomo dicitur, σκιαθήρας, tanquam indagator vmbræ, vocatur. Inumbrauit igitur est, ex descriptione vmbræ comparauit: quod horologium σκιαθηρικὸν dicitur. De primis tamen horologiis, quæ Romæ fuerūt, paulo aliter scribit Plinius libro septimo.

46 A SVPREMO.] *A superrimo*, vetus liber. nam ex eo supremum est imminutum.

47 PACVVIVS dicit Pastor.] Fortè, Pacuuianus dicit pastor. aut Pastor, personæ nomen est, debétque versui præscribi: quod verius puto.

47 CASSII.] Puto, C. Actij, legēdum. Actij enim Brutus à multis citatur.

47 AVTVMNVS ab ſole.] Hic aliquid deeſt. Dicere enim vult anni tempora quadripertita ab ſole eſſe, menſes à luna. Abeſt etiam autumni etymon.

48 AB EO noſtri.] Menſes, ſcilicet. Intermenſis autem eſt id quod intermenſtruum nominatur, cùm luna in coitu eſt. Varro, Inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quoad veniat ad intermenſtruum: è quo die dicitur luna eſſe extrema & prima: à quo Athenis eam diem appellant ἕνην καὶ νέαν, καὶ τριακάδα. Interměſis autem dicitur, quia olim cùm měſes luna metiretur, & prima luna primus dies eſſet měſis, extrema vltimus, hoc tempus medium intercurrebat.

48 SENESCENTIS.] Deſinentis.

48 CHRYSIPPVS.] Solent libenter etymologiam verborum Stoici ſcrutari, vt Chryſippo αἰὼν, quaſi ἀεὶ ὢν videtur eſſe. Græca coniectura adductus, ſic reſtitui vt excudenda curaui.

48 DIEM acceſſerunt.] Id eſt, ad diem venerũt. Alij libri *dies* habent in plurali.

48 AGONALIA.] Vetus, *Idus Ianuarias.* De his feriis conſule Ouidium in Faſtis. Regem ſacrificulum Varro hîc dicit: Regiam, locum in Capitolio.

48 AGONE?] Id eſt, ferióne? Id non regem ſacrificulum, ſed miniſtrum interrogare aſſiduè, Ouidius ſcribit. Ordine autem menſium ferias percenſet Varro, de quibus Ouidium conſule.

48 FORNACALIBVS ſuis.] In ſua curia fornacalibus, quæ indictitiæ feriæ erant, feriabantur & ſacra faciebant: ſed ſtulta pars populi, quæ ſua curia eſſet, ignorabat, rem diuinam fornacalibus omiſſam, Quirinalibus faciebat. Proinde Quirinalia, ſtultorum feriæ vocabantur. Ouidius auctor.

48 FERALIA.] *Hanc, quia iuſſa ferunt, dixere Feralia lucem.* Quidam codices *Ferialia* hîc habent.

49 ET CVM intercalatur.] Poſt XXIII diem Februarij confectum, id eſt, poſt Terminalia. Romani ante annum à Iulio Cæſare correctum intercalabant: cúmque eorum menſes eſſent lunares, alternis annis, vt æquarent ſpatia ſolis, vicenos binos & vicenos ternos

intercalabant dies, mensémque conficiebant intercalarem, additis ei quinque diebus duodecimi mensis, qui Februarius olim erat. Ita apparet ante annum à Cæsare emendatum ista à Varrone scripta fuisse.

49 EQVIRIA.] Ouidius,

Ex Vero positum permansit Equiria nomen.

Nonnulli Varronis libri *Equirria* habent, à cursu equorum.

49 SEDENT.] Id est, feriantur. Plautus, *Venter meus residet esuriales ferias.* Vsurpatur & à Cicerone libro II De legibus, vt illic explicaui. Foculum cùm dicit, ignitabulũ significat, paruúmque focum. Eo vtebantur cùm rem diuinam extra templa in locis non sacris, aut in quibus ara non erat, faciebant. Cicero Pro domo, C. Attinius bona Q. Metelli consecrauit, foculo posito in rostris, adhibitóque tibicine.

49 PROINDE vt sint quinque.] Quinque dies Quinquatruum erant: quos inuexit error & ignoratio nominis, vt ait Varro. Dies enim vnus esse debebat, quintus post Martias Idus.

49 FORDICIDIA.] Horda bos & forda, Pompeio est prægnans: & Hordicidia & Fordicidia, hæ feriæ. Itaque per f & h scribitur, cùm alioqui digamma velut duplex aspiratio sit.

49 PALILIA.] Quo die Roma condita est, XII Cal. Maias. Parilia appellat Cicero libro II De diuinatione: & Athenæus, qui ea etiam Romana fuisse dicit vocata sua ætate.

49 VINALIA.] X Cal. Maias Ouidio: IX, Plinio, degustãdis vinis instituta: vt illa quæ Græci πιθοίγια dixerunt. Hæc autẽ priora Vinalia Ioui cõsecrata erãt, vt posteriora, quæ celebrabãtur XIII Calend. Septembres ad auspicandam vindemiam. Veneris autem priora censebantur feriæ à multis: quem errorem annotat obiter Varró, cùm scribit, Is dies Iouis, non Veneris. Ouidius,

Cur igitur festum Veneris Vinalia dicant,
Quæritis, & quare sit Iouis ista dies?

Quæ autem Varro de vindemia hic scribit, posteriori-

bus Vinalibus magis conueniunt, quàm prioribus, quibus vindemiam nemo dum auſpicatur. Varro, Item aduenerор Mineruam & Venerem: quarum vnius, procuratio oliueti, alterius, hortorum: quo nomine ruſtica Vinalia inſtituta.

49 VINVM.] Vuas. Sic à Catone vinum pendens dicitur; ſic à Plauto in Trinummo vinum vſurpatur.

49 AGNA facit.] Rem diuinam, ſcilicet, vt Maro, *Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.* Et Horatius, *Seu poſcat agna, ſiue malit hædo.* Alij, *Agnam facit*, legunt, pro ſacrificat: quod & vſitatiſſimum eſt.

49 EXTA cæſa.] Exta cocta cæduntur, deinde cæſa proiiciuntur in aram: iis proiectis res diuina facta videbatur.

49 RVBIGALIA.] VII Cal. Maii.

50 POPVLI fugia.] Iulio menſe, ſcribendum videtur. Neque enim Ouidius in Iunio meminit: & Macrobius hac de re ſic ſcribit, Cuius rei hoc argumentum profert, quòd poſtridie Nonas Iulias re bene geſta, cùm pridie populus à Tuſcis in fugam verſus ſit, (vnde populifugia dicũtur) poſt victoriam certis ſacrificiis fiat vitulatio.

50 CAPROTINAE.] Vnde natæ ſint illæ feriæ, Macrobius docet lib. I. Saturnaliorum, cap. XI. Hìc autem Varro, vt in libris eſt veteribus, *ſacrificantur*, pro ſacrificant, poſuit. quod verbum in Varrone annotat Marcellus.

50 TOGATA, prætexta.] Eſt enim togata, nomen generale: cuius ſpecies ſunt, Atellana, Prætextata, & Tabernaria. Pro Tabernaria videtur dixiſſe Togatam Horatius, cùm ſcripſit, *Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.*

50 IN PORTV.] Præerat etiam portis, & clauis ei dabatur: auctor Pompeius. Eius feriæ erãt ante diem XIIII Calend. Septemb. Res diuina fiebat ad pontem Æmilium, vbi eius ædes.

50 VVLCANALIA.] X Calend. Septemb.

50 OPICONSIVA.] Octauo Calēd.Septemb. Suffibulum Varroni hîc subligaculū videtur esse: quanquam id ab eo dubitanter positum est, & notatione adumbratum. A suffiendo autem cùm dicit, videtur esse à subter fiendo, quòd subter fiat. Aliis vestimentum est suffibulum, album, prætextum, quadrangulum, oblongum: quod in capite virgines Vestales sacrificantes habebant, ídque fibula comprehendebatur: vnde & nomen.

51 VINVM nouum & vetus.] Meditrinalibus mustum vinúmque nouum libabatur & degustabatur, boníque ominis causa vetus dicebatur. Sextus Pompeius, Meditrinalia, inquit, dicta hac de causa: Mos erat Latinis populis, quo die quis primùm gustaret mustum, dicere, ominis gratia, Vetus nouum vinum bibo, veteri nouo morbo medeor. A quibus verbis etiam Meditrinæ deæ nomen cœptum, eiúsque sacra Meditrinalia dicta sunt. Est autem Meditrina, medendi dea.

51 FONTANALIA.] Fontinalia, Sext. Pōpeius: quæ fontium sacra interpretatur: atque inde dicit esse Romæ appellatam portam Fontinalem.

51 ID AB luendo.] Siue feriæ à loco nomen habent, seu locus à feriis, vtrumcunque sit, quod prius est, ab luere nomen ducit. Inde enim lustrum oritur.

51 ANGERONALIA.] Pontifices in sacello Volupiæ rem diuinam Angeronæ faciebant: quæ dea animorum angores & sollicitudines depellit: vnde & eius nomen. Eius simulacrum erat obligato & obsignato ore. Eius erant feriæ XII Cal. Ianuarij. Saturnalia olim XIIII, postea XVI. mox Opalia.

51 ACCALIA.] *Acculeia*, veteres lib. Sed ab Acca, Accalia emendaui.

51 LAVRENTALIA.] Laurentinalia, Macrobius.

51 SEXTO die, qui Acca.] Macrobius, decimo Calend. Ianuarias. Sed cùm solerent Saturnalia septem diebus celebrari, à sextodecimo Calend. Ianuarias Accalia, quæ X Calend. fiebant, in sextum eorum diem

incidunt:quod Varronem intellexisse puto.

51 DIEM Tarentum.] Hoc expungendum céseo, sicque legendum, Quì Acca dicitur. Hoc sacrificium fit in Velabro. Macrobius de Accalibus, Et ideo ab Anco in Velabro, loco celeberrimo vrbis sculpta est, ac solemne sacrificium eidem constitutum, quo diis manibus eius per Flaminem sacrificaretur.

51 FERIAE non populi.] Septimontium dicit ferias non totius populi, sed montanorum tantúm. Tum autem in septem locis rem diuinam faciebant, Palatio, Velia, Fagutali, Suburra, Cermalo, Cispio, & Oppio. Montani autem & Pagani in vrbe, sua quædam sacra, sua quædam conuenticula habebant. vt & ex hoc intelligitur loco, & ex eo quod à Cicerone scribitur Pro domo, his verbis, Nullum est in hac vrbe collegium, nulli pagani aut montani (quoniam plebi quoque vrbanæ maiores nostri conuenticula & quasi concilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreuerint.

51 PAGANALIA' QVI.] *Vt Paganalibus qui sunt*, veteres libri habent. Nam & in vrbe, non solùm in agris, etiam pagi dicebantur: & in plebe Romana, montanis pagani videntur opponi.

51 DE STATVTIS.] Id est, de statiuis feriis, de diebus statis. Nam non raró sic vsurpatur statutus, vt apud Cic. in Tuscul. Solemne & statutum sacrificium. vbi quidam emendant Statim: sed nihil mutandum censeo. Pro Milone, Statuta sacrificia Dictatoris Lanuuini.

52 ANNALIBVS.] De anniuersariis, non tamẽ statutis, sed conceptiuis. Sunt autem conceptiuæ feriæ, quæ concipiuntur & indicuntur quotannis.

52 SEMENTINAE.] Sementinæ, multi scribendum censent, & in libro primo Varronis De re rustica ita scribunt. Res autem diuina tum fiebat in æde Telluris.

52 PAGANICAE.] Aliæ à Paganalibus, vt reor: etsi Paganalia in conceptiuis Macrobius numerat.

52 NOVENDIALES sunt.] Nouendiale sacrũ indicebatur publicè, quoties lapidibus pluerat. A nouẽ diebus, quibus feriabantur, nomen habuerunt.

52 CALANTVR.] Id est, pronuntiantur. Curia Calabra, à calando, id est, à vocando, nomen habebat: quòd eò populus vocabatur ad audiendas Nonas, Calendis cuiusque mensis, septimanæ an quintanæ essent. Calabra autem curia erat in Capitolio, iuxta casum Romuli.

52 QVINQVE.] Quinquies, cùm quintanæ erant, dicebat: septies, cùm septimanæ. Itaq; Quinquies scribendum & Septies videtur: aut veteri more ista aduerbialiter dixerit.

52 IVNO Nouella.] Iuno hìc luna est, quæ etiam Iuno Lucina dicebatur. Multis enim deabus nomen Iunonis tribuebant: vt & mulieres suam sibi Iunonem adoptabant, vt viri Genium. Veteres libri, & quidam excusi, hìc pro Nouella, *Conella* habent: vt opinor, mendosé.

52 VOCANT Itus.] Id est, Iouis fiducia. sunt enim Idus Ioui consecratæ.

52 DIES NOVI inciperent.] Legendum censeo, Nihil noui. Gellius, Religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditíque: in quibus & res diuinas facere, & rem quampiam nouam exordiri temperandum est.

52 OMNIA verba.] Do, dico, addico: quod est, Do actionem, Dico ius, Addico aliquid mea sententia. his enim tribus iurisdictio continetur.

53 QVANDO REX comitiauit fas.] Pompeius, Quando rex comitiauit fas, in Fastis notari solet, & hoc videtur significare, quando rex sacrificulus rebus diuinis perfectis in comitium venit. In Sexto Pompeio, pro Rex, malè Herus legitur. Inde etiam à Plauto, licet in aliam sententiam, verbum Incomitio vsurpatum est.

53 QVANDO stercus delatum.] In Fastis, inquit Pompeius, notatur dies quo stercus purgatur ab æde Vestæ.

53 QVOD ver omnia.] Vide Macrobium.

54 A DIE Februato.] Id eſt, à Lupercalibus, quæ diem Februatum etiam vocabant, quia tum purgabatur: quod februare eſt vetus oppidum, id eſt, vetus Roma, quam in Palatio quadratam Romulus condiderat: & mulieres amiculo Iunonis (id eſt, pelle caprina) februabantur. Pellem autem caprinam, Iunonis amiculũ vocabant, quòd capræ exuuio ſimulacra eius in Latio veſtirentur, id eſt ægide: & ita amicta pingeretur. Cicero De natura deorum, Tam hercle quàm tibi illam veſtram hoſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem vides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. Quod autem Varro ait, Gregibus humanis cinctum, eam (vt opinor) ſententiá habet, quòd à gregibus Lupercorum (quorum quidam, Fauiani, quidam Quintiliani dicebantur) luſtratum purgabatur.

54 VERBORVM declinantium.] Vide num Declinationum legendum ſit: præſertim cùm paulò poſt ſcribat, Ex eorum declinationibus verborum. Declinationem autem appellat perſpicuè Varro, deriuationem & deductionem à verbis primigeniis, & (vt Cicero loquitur in Partitionibus) inflexionem. Sunt enim Primigenia Varroni, quæ grammatici Primitiua vocant. Adſignificare autem dicit quod in Ariſtotele Dialectici conſignificare appellant: nam Adſignificat tempus, quod adiunctam habet temporis ſignificationem & notationem.

55 VNAS. In nullis.] Veteres libri, & quidam excuſi, *Nullius*. Ego verò legendũ cēſeo, Vná. Sin nullius, id eſt, ſin nullius verbi primigenij originem oſtēderit.

55 PRINCIPIO erũt.] Principia, malim. In vetere libro hanc complexionem non reperi.

55 PRAEVERBIIS.] Præuerbia appellat præpoſitiones, quia in compoſitione verbis præponuntur.

55 DEMOCRITVS ſecutíque.] Quidam excuſi codices, *Secutus quod*: vetus, *Securus*: emēdo, Epicurus. Conſtat enim ſatis Epicurum infinita indiuidua corpuſcula cenſuiſſe rerum eſſe principia.

55 IDEO locus est diff.] Vetus, *Locutus est*: pro, De iis difficile est loqui : vt apud Liuium traditus antiquus.

55 QVORVM in partu.] Id est, quorum originem meminerimus.

56 CONSILIARI.] Consiliari, est cogi: eóque Lucretius sæpe vtitur. Sed consiliari etiam vestimẽtum apud fullones dicebatur, id est, cogi, mutatione c in s: vnde Consilium.

57 LIBITINA.] Est enim etiam Libitina Venus. Plutarchus, διὰ τί τὰ πρὸς τὰς ταφὰς πιπράσκουσιν ἐν τῷ τεμένει τῆς Λιβιτίνης, νομίζοντες Ἀφροδίτην εἶναι τὴν Λιβιτίνην; id est, Cur quæ ad funera pertinent, vendunt in templo Libitinæ, existimantes Venerem esse Libitinam? Est & lectus quo efferuntur mortui, inquit Acro.

57 MAMVRIAM veterum.] Veterem memoriam cani à Saliis existimare videtur Varro. Alij tamen ab iis Mamurium Veturium cantari dicunt. Sextus enim Põpeius, Mamurij Veturij nomen frequẽter celebrari Romanis cantibus ait, quòd ancile cælo delapsum multis factis similibus imitatus ita esset, vt verè illud cælo delapsum internosci non posset. Plutarchus eiusdem rei auctor est, qui vtramque etiam opinionem his verbis refert, Οἱ δὲ Οὐετούριον Μαμούριον εἶναί φασι τὸν ᾀδόμενον· ἄλλοι οὐετέρεν μνημοσύνην. Id est, Alij Veturium Mamurium esse aiunt qui canitur, alij veterem memoriam. Hîc veteres libri habent *Mamuri Veteri* in vocandi casu. Quam veram lectionem puto : & à Varrone sub nomine proprio intelligi memoriam veterem censeo.

57 ITAQVE Terentius ait.] Opinor apud Terentium locum non extare : & in veteribus, *Iuuentius* scribitur, non Terentius.

57 NARVM.] Id est, gnarum. id enim absque g veteres dicebant.

57 AB TACENDO.] Veteres lib. *A iacendo*: puto, A dicendo. Nam primam dixit actionem mentis & animi, secundam orationis, tertiam factorum. De prima adhuc egit, sequitur proxima.

57 AC FATVVS FARI.] Puto, Fatuus ac fari id factum: vt significet per imitationem esse facta hæc vocabula. quanquam Ac fatuus redundare videtur, cùm de eo pòst agat.

58 EXTRA VRBEM agris.] Ager post pomeria, vbi captabantur auguria, dicebatur effatus, vt Seruius scribit.

58 PROFANATVM.] Id in decima Herculis vsurpabatur. Macrobius, Et benè re gesta decimam Herculi profanauit. Quòd autem Pollutum à porriciendo dictum scribit Varro, mirum est, cùm Polluctum scribendum esse videatur: vt à Plauto dicitur in Rudente, *Ni daturus nihil sim, neque sit quicquam pollucti domi.* Iterum, *Non ego sum pollucta pago.* Et à Polluceo deductum sit. Plautus, *Vt decumam partem ex voto Herculi polluceam.* Nisi fortè pollucere à porricere declinatum putat. quod verisimile est.

58 VTCVM profanum.] Puto, Profanatum.

58 PES BETAE.] Libro primo De re rustica, Pedes betaceos eodem modo dixit. Nam malo de meis pedibus audire, quàm quemadmodum pedes betaceos seri oporteat. Sic autem vocat propagines betarum, atque adeò betas ipsas, quæ seruntur.

59 FANIS SABINIS.] Ex aliquo veteri scriptore.

59 CONSVLENDI.] Consolandi causa, legendum: vt apud Catullum, *Qua solatus es allocutione?*

59 DICTVM A concinne.] Puto, A concino, quod est consono. Veteres libri, *Continuè loqui à continuo* habent, malè vt opinor.

59 DICTVM ET nuntiare.] Putem legendum, Dictum enuntiare.

59 POETA cogitante] Sic de poeta etiam Terentius dixit,

Sed hic actor tantum poterit à facundia, quantum ille potuit cogitare commodè,
Qui orationem hanc scripsit quam dicturus sum.

59 AB QVIS rebus.] Censeo emendandum, Ab nouis rebus, vt nuntium ab nouo interpretetur: cùm

præſertim cauſam reddat, & nouitatis mentionem ſuperiore complexione fecerit. Nouum autem à Græco νέον deduci poſſe ait.

59 NOVISSIMVM.] Equidem miror Gellium affirmare hoc verbo Ciceronem non eſſe vſum, cùm & in oratione Pro Roſcio Comœdo, & aliis in locis, eo vtatur. Ælius autem, cuius hîc meminit Varro, is fuit qui cognomento Stilo & Præconinus vocatus eſt, ipſius (vt aiunt) Varronis magiſter.

60 INDICIT ILLVM.] Fortè, Indicit bellum: atque ita legendum cenſeo. Aut, Indictiuum illi mortuo funus prædicat: aut, Prædicat illius dei indictiuas ferias. Illum enim pro certo quodam poſuit.

60 PRODIXIT DIEM.] Id eſt, Diem antè dixit & antè denuntiauit. Cicero Pro domo, Ne niſi prodicta die quis accuſetur. Addixit iudicium, eſt (vt puto) Addixere iudices, addixit prætor.

60 DICTVM IN.] Id quod ſalſè dicitur: minúſque dictioſus eſt, qui ſalibus abundat.

60 CASTRENSIBVS ducibus.] Pro Ducibus quid hîc ſubſtituendum ſit, adhuc quæro. Mihi quidem deprauatiſſimus eſſe videtur locus. In manipulis caſtrēſibus eſt decanus, ſed eius alia origo. Dice ibus aliquando legendum putaui, ſed malè: nihílque quod placeat, nunc in mentem mihi venit.

60 DICITVR IN IMO.] Vetus ſcriptura, *Dicuntino*. vide num, Dicunt in os, legendum ſit: vt In os laudare, apud Terentium. Aut potius Dicuntino erat perſona aliqua Imperatiui apud veteres: vt apud Catonem, Vino præfamino, id eſt, prædicito, antè dicito. Ex quo flagitioſè & indoctè factum eſt à nonnullis adiectiuum præfaminum. Sic Plautus in Pſeudolo, *Si hic quò progreditur, pariter progredimino*. id eſt, progreditor. Alii, *Dicitur innuo*, pro, Non conueniunt nunc iudices, ſed iam oratores dicunt.

60 DICIS CAVSA.] Soſipatro nomen eſt indeclinabile, Dicis, genitiui caſus. ſic enim ſcribit, Alia vnius tantùm caſus ſunt, vt, Haud ſecus ac iuſſi, faciunt: Adfatim, Adincitas, Inficias, Suppetias, Pedum, Sponte,

Dicis,Ergo,Nequam,Nihili,Frugi. Vſurpatur à Cicerone Pro Muræna, Sed ánne tu,dicis cauſa, vindicaueris? Et in Verrem, Artagatho imperat vt aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummorum,dicis cauſa daret. Varro hoc libro,Id inceptum credo,cùm non adeſſet accenſus, & nihil intererat cui imperaret, & dicis cauſa fiebant quædam,neque item facta,neque item dicta ſemper. Plinius lib. XXVIII, cap. II, Si pôtifici accidat, dicis cauſa epulanti,in menſa vtique id reponi, adolerique ad Larem, piatio eſt. Ac videtur eſſe, Dicis cauſa,idem quod verbi cauſa.

60 SI DICO.] Lego,Sic dico:& mox,Quod det, lego,Quod &.

61 IN VESTIMENDO ſartum.) Non tam videtur ſartum à ſerie,quàm à ſarciẽdo,deductum:quamquam ſecus Varroni videtur. Cùm autem in Moſtellaria Plauti ſcribitur, *Non veſtẽ amatores mulieris amãt, ſed veſtis fartum*, aliquando ex hoc Varronis loco emendandum ſartum putaui: ſed nunc fartum præclarè conuenire,& nihil mutandum eſſe intelligo.

61 NAM MANVM aſſerere dicit.) Puto dici, Conſerere manu cum hoſte, ſubaudita pugna. Inde illud, Ex iure manu conſertum, quod ex formula ſine mutatione caſus dicitur. vt apud Ciceronem,Condemnari arbitrium pro ſocio. Nam & hîc, Arbitrium pro ſocio,ſine declinatione vſurpatur ex iudicii formula: & Conſerere manum, tanquam conferre & commiſcere, eodem. Sic, Aſſero manu dicitur,pro Manu vindico,& Aſſero manũ,pro Manum admoueo,impono,& tanquã iuxtà ſero & pono:vt Aſſitæ dicũtur arbores, propè ſatæ. Augur igitur manũ imponens,cùm inaugurat, verbi auctoritatem ab eo quem inaugurat, petit. Liuius de Augure, Tum lituo in læuam manum tranſlato, dextra in capite Numæ impoſita,precatus eſt ita,Iupiter pater, ſi fas eſt hunc Numam Pompilium,cuius ego caput teneo,regem Romæ eſſe.

61 SORS EST, Impendium,quod inter.) Sors quod inter ſe iungat,legendum exiſtimo. Nam impendium,vt ſortis gloſſema, huc inculcatum arbitror ſatis

inconsideraté.

62 APRISSIVS.] Vetus scriptura, *Imitans Chrysippus io buco quis me iubilat? Vicimus Atus antiquus.* Videtur autem Varro significare ab Io ductum iubilare esse.

62 QVI ID dum facit, oblig.] Sponsi hîc sunt ex sponsu obligati, consponsi. Nam consponsos veteres appellabant, fide mutua obligatos, & sponsos, obligatos: vel, vt Varro ait proximo libro, contra sponsum rogatos: id est, ad spondendum.

62 QVAE PECVNIA.) Sipontinus, Qua, legit: optimè, meo iudicio. Quod autem mox sequitur, Contra sponsum, putem, Ad spondendum, id est, ad mutuam quandam sponsionem. Itaque proximo libro legitur, Sponsus contra sponsum rogatus, id est, ad spondendum rogatus.

62 NON ENIM si nolebat.) Non poterat enim non dare, cùm iam extra eius arbitrium & potestatem esset. Nam tum prætor ducere cogebat. quod eius iudicium ad legem esset, quæ stipulationes confirmat, quales erant in sponsalibus, non ad æquum: vt postea verum censorium iudicium ad æquum tum erat, vt memoria Varronis prætorium. Prætor enim tandem legis interpretationem sibi vsurpauit, & ei addidit ius honorarium, quod quibusdam de causis sponsalia dissoluebat.

63 CONSPONDERE.) Hîc Conspondere lego, à spondere. Nam etiam apud veteres spondere, erat dicere: vnde Respondere, quod est, post alium dicere. Hîc autem Ad spontem responderent, legēdum videtur. Interpretatur enim, Ad spontem, ad voluntatem. quanquam grammatici tantùm in ablatiuo reperiri censent. Celsus etiam dixit hominem suæ spontis. Legendum puto, Spondere quoque dixerunt, tum à sponte respondere, id est, &c.

63 SPERATA EST.) Sperata est quam quis vxorem fore suam sperat.

63 DICIT PRAES.) Videtur significare Præs esse ductum ex voce multitudinis acclamantis Præs, pro

præstat,

præſtat imminuto vocabulo.

63 VAS.] Sponſor in re capitali poſtea ſic appellatus eſt: ſed initio is erat qui ex pactis cõuentis & mancipiis, ſe vadimonio pro reo adſtringeret, ſi res fortè ab emptore euicta eſſet. Itaque à quo aliquid emebatur, ſi ſatis idoneus non eſſet, ab eo vas, id eſt, qui vadimonio obligaretur, in euictionis periculo exigebatur. Hanc autem fuiſſe vadis ſignificationem, ex lege venditionis apparet, in qua nominatim cauebatur plerunque ne venditor vadem daret, ne emptor vadem poſceret, ſi quando res euinceretur.

64 NON CVM præpoſitione.] Os enim in dictione oſnamentum, præpoſitio eſt quæ non eſt in ornamento. Nomen enim quod præponitur, ab eo præpoſitio vocatur.

64 FACIT fabulam.] Comœdiam verbi gratia facit: vt, Menander fecit Andriam & Perinthiam.

64 INFICIENTEM.] Sic eum vocabant qui ociosus erat, & nihil agebat, à non faciendo. Varro De re ruſtica, Neque ipſæ ſunt inficientes, neque non oderunt inertes. Indicat enim gnauas eſſe & operoſas apes.

64 QVI adlucet.] Lucere, eſt cereum aut facem ferre. Plautus Curculione,

Tute tibi puer es lautus, luces cereum.

Et Caſina,

Primùm omnium huic lucebis nouæ nuptæ facem.

Lucere igitur dicitur qui lumen fert, id eſt, qui adlucet; vt Varro loquitur: quod eſt, luci adiunctum eſſe: vt adſignificare, eſt adiunctum eſſe ſignificationi. Ergo non propriè dicitur facere. Non enim eius lux eſt, ſed lumen gerit. Lucere porro ab Luere, quod eſt ſoluere, Varro deducit.

64 ABLVTAE.] Sic ex veteri libro emendaui. In aliis eſt, *Ab luce*, ſiquis fortè id magis probat. Abluere autem tenebras dicebant, pro diſcutere & diſſoluere: Lucretius, --*Nigráſque ſibi abluit vmbras.* id eſt, tenebras diſturbat.

64 NOCTILVCA lucere.] Varro libro ſupe-

riore de luna, Itaque ea dicta noctiluca in Palatio. nam ibi noctu lucet templum. Atque is est cultus quem hoc loco dicit Varro, significãs Romæ eius templum nocte lucere.

65 QVAE res.] Id est, aliqua res.

65 ATTICVM illud.] *Atticum*, vetus scriptura, pro Actianum: ex Actio enim istud esse puto.

65 CVM muliere fuisse.] Cicero De fato, Non poterit dici, siue Laius fuerit cum muliere, siue nõ fuerit. Hic illam veterum verecundiam tenuit Cicero: concubuerit enim non dixit.

65 ET qui id testamento.] Locus mutilus est. sic in integrum restitui posse videtur, Et quod in testamento cernito: id est, Nam in cretione cernito à testatore vsurpabatur. Vlpianus, Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto hæredi, ad deliberandum vtrum expediat ei adire hæreditatem, nécne. velut, Titius hæres esto, cernitóque in diebus centum proximis, quibus scieris poterísque: nisi ita creueris, exhæres esto. Vetus scriptura, si quam meliorem potest coniecturam aliis afferre, à me adscribetur, *Et quid id testamento, id est.*

65 TER sub armis malim.] Ennius ex Euripide vertit sanequam eleganter, — ὡς τρὶς ἂν παρ' ἀσπίδα Στῆναι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον ἢ τεκεῖν ἅπαξ. Vitam cernere dixit, pro De vita decernere & dimicare: vt alio loco, *Vitam cernamus vtrique, Vósne velit an me regnare hera.*

65 NOS epulo.] In Pompeio legitur, Quos vbi rex paulo aspexit de cotibus summis: vitiosè & mendosè, vt puto.

66 AVDIO, aut ausculto.] Vide num legendum sit, Audio, haud ausculto. Etenim locus significare videtur audiendum, non parendum. Sic Ennius, cuius hic etiam locus (vt reor) à Varrone citatus est, apud Ciceronem scribit, Magis audiendum quàm auscultandum censeo.

66 NVNTIVM erit.] Existimo, Nuntiatum erit, legendum esse, pro, nuntiata erunt ei ab augure secunda auspicia. Nam Nuntiare in lætis dicebant, vt

Obnuntiare in malis auſpiciis. Cicero in Antonium, Nos enim nuntiationem ſolùm habemus, conſules etiam electionem.

67 DE mœris.] De muris. Veteres autem Mœnire pro munire, & Mœrum pro muro dicebant.

67 MYRRHA vnguentiſque.] Vnguenta compoſita ſunt, myrrha ſuopte conſtat ſolo ſucco. Itaque ab vnguentis eam idcirco ſeparauit, vt arbitror.

67 POTESTATE.] Sic emendaui ex libro vetere, in quo legitur, *Poſtante habet.* In aliis malè eſt (vt reor) *Poſt autem conuentionem habet.*

67 AD iudices.] Ad conſules. Olim enim iudices appellabantur. Cicero De legibus, Regio imperio duo ſunto, iique præeundo, iudicando, cōſulendo, prætores, iudices, conſules appellantor.

67 HIC accenſo ille.] Conſul dicit id accenſo: Cenſor, non accenſo, ſed præconi.

67 COMOEDIAM alii eſſe dicunt.] Hanc comœdiam M. Accij Plauti eſſe Varro exiſtimat, alij Aquilij eſſe exiſtimabant. Itaque hîc pro Alij, Aquilij legendum eſſe ſuſpicor. Vide Gellium libro III, capite III, Quam comœdiam Plauti eſſe exiſtimo, alij Aquilij eſſe dicunt.

67 MITTAS auſpicium.] Mittas qui nuntiet ſecundum eſſe auſpicium ad commeatum petendum. id eſt, vt tibi liceat inquirere.

68 CORNICINEM.] Omnes libri *Cornicem* habent: ſed Cornicinem emendaui, ſic orationis emendatione poſtulante.

68 ARGENTARII tabernas.] Tabernæ argentariorum in comitio ac foro erant, vbi futura erant comitia. ideo occludi iubentur. Liuius, Vt vocato præcone, tabernas argentariorum, quæ circa forum Romanum tunc eſſent, extemplo iuſſerit venire.

68 CONCIONEM auoces.] Auocare concionem dicebant veteres, cùm quis etiam ab alio qui populum iam conuocaſſet, auocare poterat: & eo auocandi verbo vtebantur, ius ſignificantes habendæ con-

cionis, & aliis adimendæ. Gellius, Consul ab omnibus magistratibus & comitiatum & concionem auocare potest: prætor & comitiatum & concionem vsquequaque auocare potest, nisi à consule. Legi tamen etiam potest in hoc Varronis loco, Concionem aduoces, vt paulo pòst.

68 QVOD attingat.] Quod incipiat, quod inchoet, quod ingrediatur.

68 CLASSICVS canat circúmque.] Classicus erat, qui in arce circúmque muros tuba populum ad comitia vocabat centuriata. Tuba illa classicum dicebatur, à classibus populi. Nam comitia centuriata ex centuriis classium habebantur.

68 EX iísque interea.] Illicium, inquit Pompeius, dicitur cùm populus ad concionem elicitur, id est, vocatur. Et alio loco, Illicium vocare antiqui dicebant, ad concionem vocare.

68 INLICIS.] Id est illicis, ab illix.

69 ET dicis causa.] Verbi gratia.

69 M. IVNII.] Gracchani.

69 ILLICITE illexit.] Legẽdum puto, Illigit, illecítque. I cum e, & c cum g magnam habet affinitatem. In commentariis enim Iunij scriptum erat, Illigit, pro illicit, & Illecit, pro illicit. Græca, quæ sequuntur, multis locis emẽdaui, secutus vestigia perquam obscura veteris scripturæ, quam librarius Latinus (qui Græcè nesciebat) vt potuerat, depinxerat.

70 NAM repens ruina.] Sic ex veteri libro emendaui, sanequàm ad sensum accommodaté. Ruinam enim esse factam in multis vocabulis ait, quæ à sua origine vsqueadeo immutata sunt, vt vix vestigia tenuia eius appareant: cùm initio fortasse, quibus literis oporteret, verba condita forent.

70 MYRMECIDIS.] Hunc totum locum nullo libro astipulante emendaui, historiam secutus. Ælianus, Ταῦτα ἄρα ἐστὶ τὰ θαυμαζόμενα Μυρμηκίδου τοῦ Μιλησίου καὶ Καλλικράτους τοῦ Λακεδαιμονίου τὰ μικρὰ ἔργα. τέθριππα μὲν ἐποίησαν ὑπὸ μυίας καλυπτόμενα, καὶ ἐν σησάμῳ δίστιχον ἐλεγεῖον χρυσοῖς

γράμμασιν ἐπέχαιψαν. id eſt, Hæc admirationi ſunt Myrmecidis Mileſij & Callicratis Lacedæmonij parua opera. Quadrigas fecerunt quas muſca tegeret, & in ſeſamo diſtichum elegiacum literis aureis ſcripſerunt. Plinius, Myrmecides quidam in eodem genere inclaruit: à quo quadrigam ex eadem materia, quam muſca integeret alis, fabricatam: & nauem, quam apicula pennis abſconderet. Alio loco, Myrmecides, cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis muſca.

70 IMPOSITORIS.] Sic contra codicum fidem emendaui, in quibus omnibus *In posteriores* legitur.

70 LVCVBRA.] Non multa ſunt verba de quibus literæ lucubraturæ non ſint, id eſt, de quibus originis rationem grammatice non ſit traditura.

70 LICET multum.] Quanquam Ælius perſtudioſus erat euoluendi veteres ſcriptores, tamen in carmine Saliorum explicando præteriit multa, & leui ac exili opera rem illam tractauit.

71 EPIMENIDIS ſomno.] Sic emēdaui, cùm pro *expeditus*, quod eſt in omnibus libris, *experrectus* in veteri reperiſſem. Epimenidis autem ſomnus (vt omnes ſciunt) in prouerbium abiit.

71 TEVCER Liuij.] Teucer, tragœdia erat Liuij Andronici: ſed exortis mox melioribus poetis, qui & alias fabulas & Teucrum etiam ediderāt, obſoleuit. Teucer autem Pacuuij à Cicerone nominatur libro 1 De oratore, & laudatur.

71 FORIS in carminibus Saliorum.] Saliorum enim carmen Numa, qui Salios inſtituit, etiam condidit, vt Horatius ait,

Iam ſaliare Numæ carmen qui laudat.

71 MVLTO tanto.] Multo nobis propinquius. Multo tanto, more Plauti dixit.

71 PRIMA verba poetica.] Nullum enim apud Romanos vetuſtius erat poema carmine Saliorum.

71 VT quærere à qua re ſit.] Sic ex veſtigiis veteris ſcripturæ emendaui. In aliis eſt, *Vt quia quare*. Significat autem omnium verborum origines explicari

non posse, vt vnde Medicina.

71 VNVS erit quem tu tolles.] Ex Ennij annalibus versus est, de Romulo in deos referendo, quem paulùm immutatum Metamorphosi Ouidius inseruit,

Tu mihi concilio quondam præsente deorum
(Nam memoro, memorique animo pia verba notaui)
Vnus erit quem tu tolles in sydera cæli,
Dixisti: rata sit verborum summa tuorum.

72 HECVBA.] Ennij fabula locum Euripidis hunc vertisse videtur, Αἰθὲρ' ἀμπτάμενος κ' ἐρχάνιον ὑψιπετὴς εἰς μέλαθρον, &c.

72 ACHERVSIA templa.] *

72 HEMISPHAERIVM.] Sic correxi, secutus vetus exemplar, in quo etiam pro *Terra cerulo*, erat *Conca cerulo*. Existimo Concha cerula legēdum, vt concaua cæli conuexitas more tegumenti conchæ concamerata, per trāslationem intelligatur. Alius poeta Cæli clypeum eodem ferè modo dixit.

72 OLLA ter.] Veteres libri *Vlla ber:* & mox, *Olla ver.* Fortè Vera legēdum, vt arbore vera significet se finire templum.

72 INTEREA conregione.] Conregionem augures, regionem intra fines comprehensam vocabant. Conregione autem & Conspicione dicuntur absolutè sine participiis: vt apud Plautum, *Mirum est te lolio victitare, tam vili tritico.* Id est, cùm triticum tam vile sit. Et apud Sallustium, Ipsa malis fructibus vix agitat. Id est, cùm mali fructus fuerint, & propè sterilitas. Malè autem *Concretione* & *Sensit*, legebatur.

72 CONTEMPLA & templum.] *

72 QVOD addit.] Puto legendum, Quod ad id templum, vt sint dextra, aiunt sancta esse. Reprehendit quosdam, qui quòd augures in augurando dicunt, templum quauis tectū in dextrum, interpretantur sanctum esse templum omne.

72 NAM curia Hostilia templum.] Gellius, Propterea & in curia Hostilia & in Pōpeia, & pòst in Iulia,

cùm profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, vt in iis senatusconsulta more maiorum iusta fieri possint. Curia, inquit Varro, Hostilia, templum erat, nec tamen sacra erat: sed quòd pleræque ædes sacræ etiam templa sunt, quæ quidem ædes eædem sanctæ sunt, factum est vt quidam templum omne sanctum esse putarent.

73 TESCA.] Tesca erant deo sacra agrestia quædam loca. Templa autem & tesca pro eodem augures dicebant. Hinc factum vt quidam omne templum sanctum & sacrum esse crederent.

73 CELSA Cabirum.] Versus sunt anapæstici ex Philoctete. Cabirorum autem mysteria erãt in Lemno & Samothrace.

73 VNDE IGNIS.] Tusculana II ita scribitur, Quomodo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, vnde ignis lucet mortalibus clam diuisus? Ex eo Ciceronis loco Varronem emendandum censeo, in eóque legendum, Lucet mortalibus clam diuisus non: (vt vulgò) Mortalibus diuis. Vetus lib. *Clauet* præ se fert, vt fortè fuisse videatur Claret. Ex Lemno autem insula furatum Næuius ait ignem Prometheum: ideóque furtum Lemnium appellat Cicero: & Æschylus ignem Vulcani rapuisse in ferula Prometheum dicit.

73 IDEOQVE sancta.] Tesca, scilicet vocauit: sed quòd, vbi in Lemno mysteria fiunt, tuentur ea vidéntque, ideo Tesca dicta.

73 NON editumum.] Varro æditumum quàm edituum dicere malebat. Illa enim ætate æditūus nominatus est. Lib. I De re rustica, Rogatus ab æditumo, vt dicere didicimus à patribus nostris: vt corrigimur à recentibus vrbanis, ab ædituo.

73 CONTINVIS se cepit.] Puto legendũ, Continuis si vel sic cepit spoliis. Versus sunt anapæstici.

73 CIRCVM cæli.] Circuitum, ambitum cæli.

74 SIGNVM candens.] Sic reperi in veteri libro, nec contempsi: cùm præsertim signetur & inuratur pecus, vest apud Maronem,

Continuóque notas & nomina gentis inurunt. Alij, *signum cadens.* In Eurysace, propterea quòd ex Eurysace Actij à Nonio affertur hic anapæstus, *Super oceani stagna alta patris terrarum anfracta reuisam.*

74 ANFRACTVM.] Interpretatur Varro flexum: eiúsque duplicem originem dicit, Ambire & frangere.

74 IN directo.] In itinere lex cauet vt in directo pedes octo sint, in flexu sedecim, ad flectendi plaustri commoditatem.

74 TERRARVM obtines.] Apud Ciceronem libro posteriore De diuinatione, legitur Obsides, & additur alter versus, *Vnde superstitiosa primùm sæua euasit vox fera.* Videtur autem tollendum o, cùm posterior versus perspicuè sit trochaicus.

74 Ἡ χθών.] Terra Pythagoræ. sed Pythagora, genitiuus est Doricus. Pythagoras autem philosophus, terram in homine partem appellabat genitalem: quòd ea pars, vt terra in mundo, procreare soleat, & in homine, qui paruus est mundus, vt in mundo maiore terra, sit media. Itaque vt lineæ ab ambitu cæli ductæ conueniunt in terram, vt cẽtrum: ita quoque genitalem partem, mediam esse Pythagoras voluit. Vitruuius tamen eos sequitur qui vmbilicum, medium esse dicunt, & hominis centrum. Eius verba sunt, Item corporis cẽtrum medium naturaliter est vmbilicus. Namque si homo collocatus fuerit supinus manibus & pedibus pansis, circiníque collocatum centrum in vmbilico eius, circumagendo rotundationem, vtrarumque manuum & pedum digiti linea tangentur.

74 QVO discernitur.] Per genitale.

74 ALLATVM.] Vetus, *Allatus.* Puto, Ad latus. Narrabant autem fabulam, olores aut aquilas ab vltimis mundi oris in mediterranea prouolantes, illuc cõcurrisse qui vmbilicus dicitur. Plutarchus, Ἀετούς τινας ἢ κύκνους, ὦ Τερέντιε Πρίσκε, μυθολογοῦσιν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς γῆς ἐπὶ τὸ μέσον φερομένους εἰς ταυτὸ συμπεσεῖν Πυθοῖ περὶ τὸν καλούμενον ὀμφαλόν. Et Pausanias, Τὸν δὲ ὑπὸ Δελφῶν καλούμενον ὀμφαλὸν, λίθου πεποιημένον λευκοῦ, τοῦτο εἶναι τὸ ἐν μέσῳ γῆς πάσης αὐτοὶ λέ-

λέγουσιν οἱ Δελφοί. καὶ ἐν ᾠδῇ τινὶ Πίνδαρος σφίσιν ὁμολογοῦντα ἐποίησε, id est, Quem autem appellant Delphi vmbilicum, lapide candido perfectum, aiunt ipsi vniuersæ terræ medium esse. & in quodam cantico Pindarus iis adstipulatus est. Varro autem hanc opinionem refutat.

74 NOSTRI interpretes.] Nostri poetæ, qui de poetis Græcis interpretantur.

75 CALYDONIA altrix.] Ex Euripide est.

75 QVID dedere quam pudam.] Tantùm in veteri est, *Areopagitæ*. Fortè pro *Quam pudam*, legendum Quam pudet.

75 QVASI Hellespontum.] Esse videtur quod apud Ciceronem scribitur in Oratore ad Brutum, Qua pontus Helles. Itaque pro Quasi, lego Qua.

75 HINNVLIS.] *Ab insulis* reperi in veteri libro: quod & secutus sum. Insulas autem vocat scopulos, qui à similitudine caprarum αἶγες vocantur.

75 QVI perit qui dum mare.] Fortè, Qui per mare. *Conferre queant*, perspicuè scriptum reperi, vbi *Conferre aut* libri omnes habent.

75 SED velitas.] Cùm Velatas dicit Næuius, velamenta lanæ significat. Mox Cornua taurûm, cùm scribitur, significatur vmbra cornuta, à similitudine.

76 OSCVLO dolori.] Fortè Orculo, ab orco: vt s sit pro r. Parum hìc plana est vetus scriptura.

76 IANI Cusianes.] Iam Cusiones lego. Cusiones enim pro Curionibus dicebant.

76 NVSCERVSES.] Sic veteres libri. Puto, Núc Curiones. Alij hìc legunt, Tuscules quinque, venus quæ vener post.

76 DIVIVS Ianus venit.] V. L. *sunt curiones qui iam venerant ad omina Diuius & Ianus.*

76 QVAM PRIMVM Casci populi.] Hunc Ennij versum significat Cicero prima Tusculana, cùm scribit, Itaque vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum.

76 CANORAS.] Conuenientes & concinentes quas oportebat.

76 PHILO ptonis es qui.] Versus sunt elegiaci, legendúmque puto, Fili Petroni sesquisenex, id est, sesquianus. Nam etiam in anusenem dicebant, vt mox, Tua amica senex. Mox etiam emendaui,

Dicit pusum pusa puella. hic mutua muli:

Nam es verè pusus tu, tua amica senex. Quo autem sensu hîc quidam Mutuam mulinam legant, equidem non video. Mutua muli, pro, mutuum muli scabunt, meo iudicio, dixit.

77 PVPVM senem.] Ridiculè senex in Attellana Pupus vocatur, vt pusio. Mox Casnar additur, vt valde senex ostendatur.

77 CANINAM.] Carnem, scilicet.

77 ABAGIO dicta vt abustum.] Puto, Ambagio dicta, vt ambustum. Móxque lego, Ambegna bos. Sic enim appellatur quæ vtrinque ad latus agnum habet, cùm immolatur, quasi ambagna. Pompeius, Ambegni bos & ceruæ appellabantur, cùm ad eorum vtraque latera agni in sacrificium ducebantur.

78 ROSTRA per altum.] Lego Rostrata: vt rostrata nauis significetur, ita & versu & sententia postulante.

78 CAELITVM Camilla.] Macrob. ex Pacuuio dicit esse, qui etiam Statium Tullianum ait scribere, à Callimacho proditum esse apud Tuscos Camillum, Mercurium vocari. Pueros etiam iuuenes flaminicarũ & flaminum ministros ait à Romanis Macrobius Camillos vocari. Vnus etiam è Cabiris Casmilos vocabatur, qui Mercurius existimabatur.

78 GLOSSEMATA.] Verba obscura, glossemata vocantur.

78 QVI sit in.] Nonnulli extrinsecus hoc addunt, atque imprudentes interpretantur Camillum. Dicunt enim Camillum, qui sit in ministerio, tanquam adiicientes interpretationem extrinsecus.

78 DIVS quidam.] Fortè, Diuus quidam. Eum autem esse aiunt Mercurium vnum è Cabiris, qui deorum magnorum sit minister. Itaque Diuus planè leg debet. Plutarchus autem in Numa scribit, à Latinis

puerum Iouis fano ministrantem, matruũ & patruum, Camillum vocari: vt à nonnullis Græcis Mercurium, à ministerio.

78 SVBVLO.] Quasi sibilo, id est, sibilator. Itaq; fictum nomen est, quamuis Tuscum.

78 VERSVS quos.] In Cicerone Versibus scribitur, in Oratore ad Brutum, Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere,

Versibus quos olim Fauni vatésque canebant. Ante hunc, vt ille: nec quæ sequuntur, nos ausi referare his versibus. Ennius se inuentorem apud Latinos heroici versus fuisse prædicabat, quem longum (vt est apud Cicer. lib. II De legibus) ipse vocabat. Ante enim tantùm in vsu rudis Saturnius erat, qui tandem defluxit, & minus in vsu esse cœpit. Hinc Horatianum illud, *-sic horridus ille Defluxit numerus Saturnius.-*

78 SATVRNIOS.] Saturnius versus, iambicus est hypercatalecticus: vt, *Dabunt malum Metelli Næuio poetæ.* Sic vocatur quòd iam inde à Saturno Latini eo vti viderentur.

78 TARTARINO.] Horrendo, Horribili. sic Põpeius exponit.

78 PLATO in quarto.] Id est, in IIII libro vel dialogo suorum operum. Id autem à Platone scribitur in Phædone. Hic non omittam, videri poetam illum, cuius versum affert, scripsisse Prognata palude: quanquam Varro perspicuè Paluda pro Paludata legit. Sed quod dico, coniectura est: multóque plus fidei habeo Varroni quàm meæ suspicioni.

79 APVD Ennium.] *Neuium*, vetus liber.

79 NON item quadrup.] Non eodem modo cornutas, vt boues: quòd boues in vertice, elephanti in ore cornua habent.

79 NAM quos dentes.] Idem multis contendit argumentis Pausanias.

79 NON Africanæ bestiæ.] Africanas interpretatur pantheras Plinius, quas etiam varias dicebant. Nunc varias & pardos, qui mares sunt, appellant, in eo omni genere crebērrimo in Asia Syriáque. Sena-

tuſconſultum fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam aduehere.

79 QVI enim verba.] Legendum puto, Qui enim vt orationem haberet, publicè ab vniuerſis tum quod legebatur, ab oratione orator dictus: cùm res maior erat, legebantur.

79 OLLI reſpondet.] Numæ, ſcilicet.

79 MENSAS conſtituit.] Numa conſtituit menſas ſacras, quibus ad rem diuinam eſt opus.

79 ANCISV.] Id eſt, circumciſu. Vetus lib. *Ambeciſu* habet.

80 LIBAQVE fictores.] Conſtituit, inquit Ennius, Numa liba, & fictores qui liba fingerent, & Argeos qui menſe Maio à Veſtalibus de ſublicio ponte in Tiberim deiiciebantur. Sed pro triginta ſimulacris veteres libri XXIIII habent. Ouidius,

Tunc quoque priſcorum virgo ſimulacra virorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet.

80 TVTVLATOS.] Qui tutulum habent in re diuina facienda. Tutulum interpretatur Pompeius flaminicarum capitis ornamẽtum, quòd fiat è vitta purpurea crinibus innexa, extructum in altitudinem. Alij pileum lanatum, forma metæ figuratum, quo flaminicæ & pontifices vtantur.

80 POMPILIVM AIT.] Ennius, ſcilicet.

80 VOLTVRNALEM.] Vetus lib. *Vortunalem*, à Vertuno. Sed cùm Romæ res diuina fieret Volturno flumini, ſexto Calend. Septemb. exiſtimo fuiſſe flumini ſuum flaminem.

80 QVI falacrem.] Exiſtimo, Falacralem eſſe legendum. Mox cùm ſcribitur *Pomona pomorum pater*, illud, Pomorum pater, delendum cenſeo, ab indocto aliquo additum.

80 CATVS Ælius.] Verſus Ennij à Cicerone affertur. *Egregiè cordatus homo catus Ælius Sextus.*
Catum autem pro callido & prudenti vſurpauit Cicero libro I De legibus, Et Plautus in Pœnulo, doctè, cordatè & catè cùm dixit, callidè & prudenter intellexit.

80 ET QVOD EST.] Acutus, scilicet Sextus Ælius iurisconsultus, qui duodecim tabularum interpres est, tunc cœpit memorari Catus, id est, acutus dici cœpit.

80 OCCIDVNT lupos aperdite.] Equidem legendum puto, *Lupe saperde te & iura Siluri.* In lupum enim inuehitur Lucilius, quem sæpe in poemate suo perstrinxit. Persius,

Te Lupe, te Muti, & genuinum fregit in illis. Horat.
Famosisque lupo cooperto versibus.

80 QVAE QVE cæruleo freto.] Restituendum arbitror, *Corpore cæruleo cauaque cortina receptat.* Cortinam auté hoc versu Ennius appellat hemisphærium, à cortinæ Apollinis similitudine. Nam Tripodem Apollinem Latini appellarunt. Vergilius,

-Nec te Phœbi cortina fefellit.

81 INDE INVICTIS.] Melius in veteri, *Quid vnde inuitis sumpserint.*

81 STELLIS QVATVOR.] Vetus scriptura, *Tribus.* Higinus,

81 OPILIVS.] Sic emendaui ex veteri lib. cùm antè legeretur *Turpilius.* Mox etiam Opilius citatur, vt vocabulorum antiquorum interpres in Canne strebula. Vesperum igitur, id est, vesperam, tempúsque ipsum vespertinum, à stella illa appellari censet. Illud autem alterum, Vesper adest, id est, alia significatione dicitur tum vesper pro stella. Carmen est Catulli,

Vesper adest, iuuenes, consurgite: vesper Olympo. Sed vetus scriptura est, *A quo eam Opilius scribit vesperum, vt ab eo stella vesper appelletur.* Nam in illo altero, Vesper adest, sensus erit, Non tantùm vesper est tempus, verumetiam in Catulli versu pro stella vsurpatur: quod etiam Opilius dixit.

81 SOLIS occasu.] Gellius ait scriptum in duodecim fuisse, sol occasus, hunc in modum, POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO: SI AMBO PRAESENTES, SOL OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO. Tradítque Gellius antiquam esse loquendi rationem.

Dicitur & Suprema absolutè, vt Varro ostẽdit superiore libro. quod & à Plinio vsurpatur, A columna ænea ad carcerem, inclinato sidere supremam pronuntiauit.

81 Λάθον.] Sic restitui, cùm antè χέρδος legeretur. Λάθον ab Hesychio exponitur μίσθιον, id est, mercedula.

81 VT MILITES cum.] Latrones sunt cum ferro, vt milites.

81 DIABATHRA.] Genus muliebris calceamẽti.

81 LANAM carere.) In exemplaribus Plauti hodie, Lanam carpere, legitur: sed Varro planè Carere legit, pro purgare.

82 NEQVA.] Lana est sordida & impura, quam appellauit Næuius Oscã, per contumeliam Oscorũ, qui obscœni censebantur. Nequa, id est, non aliqua, nullius pretii: quod pro nequã dici probat Sosipater. Ita enim scribit, Commune trium generũ in annum venit nequa.

82 TIBI ferentarium.] *Ferentarium esse amicum inuentum intelligo*, Plautus ait: in quo eum qui subsidio futurus sit, significare videtur: & qui sit auxiliũ laturus: vt mirum mihi videatur quòd Varro interpretetur inanẽ. Duxisse interpretationẽ videtur à leui armatura illorum equitũ quos dicit esse ferentarios vocatos: cùm Plautus ad vocabulum potius alluserit. vt & alio loco scribit, *Nulla est mihi salus dataria*, à dando. Aliis etiam ferentarii non sunt equites, sed qui fundis & lapidibus pugnabant. quæ tela feruntur, non tenentur. Sallustius in Catilina, Postquam eò ventum est vnde à ferentariis prælium committi posset.

82 CATO ESSE.] In lib. De re militari, Quidam ascriptitios, ferentarios, rorarios, accensos, eosdem esse censent. Ascriptitii supplendis legionibus adscribebantur: qui ideo accensi dicebantur quòd ad censum legionum essent additi: ferentariique, quòd fundis & lapidibus pugnaturi, ea modò ferrent quæ in hostes eiicerent. Rorarii etiam, quòd velut ante prælium iustum rorantes dimicarent. Accensos Varro in libris De vita pop. Rom. eos esse dixit qui centurionibus & decurionibuse ccensebantur, id est, attribuebantur: eosdémque esse ferantarios. Eius hæc sunt verba, Qui de ascriptiuis

tum erant attributi decurionibus & centurionibus,qui eorum habent numerum, accensi vocabantur : eosdem etiam quidam vocabant ferentarios. Cùm autem hic scribit, Potest id ab arbitrio,significat alios accensos esse, sed tamen accensos pro arbitrio centurionis, ministros haberi posse. Quódque sequitur, *Nam inde est*, fortè,Nam id est.

82 CVM DEVM triportenta.] Non est absolutum exemplum Pacuuii. Locus fortè notus erat, & in eo diuidiam vsurpabat.alioquin locus mutilus erit.

82 OMINE medulium.]Vet.lib.*Omne medullium*, quadam diminutionis forma,id est,medullosum.quomodo edulium fortè medullitum dicitur, in quo medulla mixta:deducitúrque à συμμείγνυμι, quod est commisceo. Quidam emendant,Omne edulium:quod non probo,cùm certum quoddam edulii genus notetur.vnde & apud Plautum seruo nomen est impositum,

Continuò is me ex syncerasto crurifragium fecerit.

Sic enim legi debet,vt trochaicus constet.

82 A GREGE specta.) Puto,Age respecta:præsertim cùm in veteri legatur, *A gerge specta*. Mox pro, Viuices,alii excitatum:est in scripto,*Viuifices*: vt existimem à librario diuersas scripturas esse positas, quas in exemplaribus repererat.Itaque legendum censeo,Vibices,excitatum verberibus corpus.

82 IN CISTELLARIA.) Multa ex Cistellaria ab auctoribus afferuntur, quæ in ea hodie non inueniuntur, vt & hoc Varronis exemplum: existimóque eam fabulam integram non esse.

83 SCHAENICVLAE.) Legendum, Schænicolæ, id est, schœnum colentes. Schœnum autem Pompeius interpretatur,vnguentum pessimi generis. fiebat autem ex σχοίνῳ, id est iunco odorato, vt arbitror. Eodem modo Plautus dixit in Penulo,

Miseras schœna delibutas seruilicolas sordidas.

83 NVGATORIO.) Vili.Verrius, Nugatoriæ & despiciendæ mulieres.

83 PERSONAS.)De personis histrionũ intelligo monstrosis.Quidam legunt, Distortis oribus,deformes:

ſed nihil habeo quòd improbem receptam ſcripturam.

83 SCRACIAE.) Ex Neruularia Plauti Gell. eſſe dicit. In Pompeio, Scrapte, & Nonio legitur: ſed in vtroque mendum eſt. Nam etymologia Scratiæ poſtulat vt in Titinio apud Pompeium legitur, quanquam exemplo valde mendoſo. Sunt autem nugatoriæ & deſpiciendæ mulieres ab iis quæ ſcrea appellantur, id eſt quæ quis ſcreare ſolet. Scraciȩ igitur à ſcreando, quaſi Screaciæ, dicuntur, non minus quàm ſcrea & ſputa contemnendæ.

83 TANTVLAE.) In Gellio & Nonio, Sordidæ, legitur. Tantulæ autem erunt paruulæ, breues: vt in Pœnulo, *Tantula tanta verba funditat.*

83 AVSCARIPEDA.) Vet. lib. & excuſi nonnulli, *Auſcauripedam.* Emendo, A ſcauro pede. Pes enim ſcaurus dicitur cuius tali ſunt extantes. Inde Scaurorum nomen. Horatius, *- Illum Balbutit ſcaurum prauis fultum malè talis.* Scrupedam igitur quaſi ſauripedam Aurelius interpretatur.

83 VALERIVS.) Q. Valerius Soranus, cuius Cic. meminit in Oratore ad Q. Fratrem, quémque omnium togatorum literatiſſimum dicit.

83 AC SCRVPEA.) Quaſi ſcrupeipedam intelligeret. Plautus, *Quòd ea ſcrupea eſſet pede.*

83 POSITVM in curioſa.) Scrupea eſt apud Actium poetam curioſa.

38 SCRVPEAE imponas.) Emendo, Scrupeam ponè, id eſt, poſt tergum reiicis religionem ſcruptam & curioſam.

83 STRICTABILLAS à ſtrict.) Hæc germana, ni fallor, ſcriptura eſt. Nam quod eſt in Gellio, Stratinulæ, & in Nonio, Strictinellæ, adulterinum eſt. Strictabillæ autem vocantur à ſtrictillando, verbo diminutiuo, ſtrictillare à ſtrictando, ſtrictare à ſtringere. Itaque Strictillare à Stringere deducitur, vt à Conſcribere Cõſcribillare apud Catullum. A ſtringendo igitur appellauit, vt ab attingendo terram, magiſque ambulando, Attas dicebant.

83 SISTIT ægrè) Vix inſiſtit.

83. MV-

83 MVLIERES vxorculauit.] Sunt hæc verborum propè prodigia. Censeo legendum, Mulieres vxor, ciuicam te ego noui, scio axitiosam. Nam Ciuum, pro quale, veteres dixerunt. Axitiosi, inquit Pompeius, factiosi dicebantur, cùm plures vnà quid agerent, facerént que.

83 SVSPICATRICES.] Vetus liber & quidam excusi, *Consupplicatrices* habent, vt olim mulieres rebus diuinis deditæ, simpulatrices dicebātur. In Pompeio est, Axit, antiquos dixisse, pro egerit, manifestum est: vnde Axies, mulieres siue dij, dicebantur vnà agentes. Axies mulieres Pompeio sunt, quas Varro axitiosas appellat, quæ vnà agunt cum aliis, & vnà supplicant.

83 CERA stribula vt de lumbo obsc.] Vide num legendum sit, Carostribula vt delumbus cœnabis. Vno enim verbo poeta dixisse videtur, quod alij duobus Carnem stribulam appellant etiam. Strebula in plurali, inquit Pompeius, lingua Vmbrorum, appellant partes carnium sacrificatarum. Arnobius, Quæ causa, quæ ratio est, vt caro strebula separatim, ruma, cauda, & plasea separatim, isitium solum, omentum solum, augmentorum adiiciatur in causam? Strebulam autem carnem à στρέφειν deduci Varro significat, à loci, id est coxendicum, versura.

83 EGO illum.] Sic veteres libri, vnde emendationis occasio. Lego enim, Scobinam ego lima actutum. Mox enim limam interpretatur, quasi eius poeta meminisset. Ita scribit, *Lima enim materia fabrilis est*, id est, instrumentum fabrile, res fabrilis. Alij legunt, *Limæ enim materia.*

83 AB luctu.] Vetus, *Ab luco.* Puto legendum, Ab aliquo. Alioqui, Ad luctum, non Ab luctu, potius scripsisset: quomodo fortasse scribendum est.

83 NOMINA barbarica.] Equidem legendum censeam, νόμιμα βαρβαρικὰ, pro barbarorum legibus & institutis. Nam de legibus & de rebuspublicis Aristoteles plurimos libros scripserat.

84 SVMMIS ripis sedere.] Vetus liber, *Simus*

ripeis federe. Puto legendum, Scimus Riphæis fodere. Nam ad Riphæos montes incolunt Arimaſpi vnoculi, quos (vt reor) coclites appellat. Fodiebant autem, cùm illic auraria eſſent metalla, quæ rumor erat cuſtodiri à gryphis, quos Latini Picos appellant. Itaque cùm in Aulularia ſcribitur, *Pici diuitiis qui aureos montes colunt*, gryphi intelligendi ſunt. De quibus ſic Pomponius ſcribit, Gryphi, ſæuum & pertinax ferarum genus, aurum terra penitus egeſtum mirè amant, miréque cuſtodiunt, & ſunt infeſti attingentibus. Proinde cùm in Curculione ſcribitur, *De Coclitum proſapia te dum eſſe arbitror*, non ad Romanam Coclitum familiam, ſed ad Arimaſpos alluditur: qui erant (vt fama erat) vnoculi.

84 APVD Caſſium.] C. Actium hìc emendaui, cùm *Caßium* antè legeretur. Nam Actij Brutus (vnde hoc exemplum ſumptum eſt) cùm ab aliis auctoribus nominatur, tum etiam à Cicerone, libro priore De diuinatione.

84 QVID noctis videtur?] Sic emendaui ex veteribus libris, pro, *Quid nunc noctis tempus eſt?* Sunt autem anapæſtici verſus.

84 SVBLIME cogens.] Videtur ſcribendum, vt verſus conſtet, Sublimis agens.

84 CVLTVRAE tempus.] Lego, Culturæ, ad tempus.

84 SEPTEM ſtellas.] Sic Latini Septemtriones vocare ſolent. Cicero prima Tuſculana, Quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſeptem ſtellas.

84 VT Homerus vocat ἄμαξαν.] Homerus,

Ἄρκτον θ᾽, ἣν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν.

id eſt, Vrſam, quam etiam plauſtrum vocant.

84 VT dicerentur detritum.] Emendo, Vt dicerent er detritum. Terriones enim, er detrito Triones dicti ſunt.

84 TERNAE trigona.] Legitur in quibuſdam, *Terna Trigona.*

85 IN Cõdalio.] Sic correxi. nomen enim fabulæ

est Condalium, id est annulus. Eam Plauti quidam esse dicebant: negauit Varro, vt scribit Gellius. Quinetiam Varro Cōmorientes Plauti negauit esse, cùm esse Plauti affirmet Terentius his versibus,

Συναποθνήσκοντες Diphili comœdia est:
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.

85 TAM crepusculo.] Vetus libet, *Tua*, malè, vt opinor.

85 IN versum.] In versu, legendum est.

86 IAMQVE auroram.] Anapæsti.

86 SCORTATVR.] In Terentio hodie Obsonat legitur. Varro, Scortatur legisse videtur, aut memoria lapsus est.

86 ESVRIENS insané.] Legēdum est, ne claudicet versus iambicus, *Esuriens insanè edam.* Epityrum, cibi genus erat ex oleis concisis, addito oleo, aceto, coriandro, cumino, feniculo, ruta, menta. Eo Græcæ ciuitates plerunque vtebantur, vt Columella ait. Nomen habet, non quòd in eo caseus esset, sed quòd caseo accederet. Vescebantur enim caseo plurimùm Siculi.

86 FLEXANIMAT aquam lymphatam.] Facilis est ex Cic. huius loci emēdatio, apud quem reperitur,

Flexanima tanquam lymphata, vt Bacchi sacris.
Commota in tumulis Teucrum commorans suum.

Legendum igitur est, Flexanima tanquam lymphata. Quāquam in Ciceronis est exemplaribus, Flexi anima, duobus vocabulis: vt apud Catullum,

Quæ tibi flexo animo mentis perfundat amorem.

86 THETIS illi mater.] Legendum est, Thelis illi mater. Significat enim satis Varro Enniū pro Thetide Thelin dixisse: vt Romani melicas gallinas pro medicis vocauere. Varro De re rustica, Nec continuò his, quas melicas appellant falsò, quòd antiqui vt Thetin, Thelin dicebant, sic medicam, melicam vocabant. Mox est legēdum, Bacchi est liberi, cuius comites Bacchæ. Interpretatur enim Varro quod Pacuuius dixit, vt Bacchi sacris commota: quanquam in Cicerone est Baccha scriptum, refragante syllaba.

86 LITTVS peruulgans feror.] Oberrans, obiēs,

percurrens. Lucretius,

Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis peruulgant fulgura cælum.

87 IN SVO quisque.] Vt suo, corrigo. Simile est illud Ciceronis, Quóque hæc priuatim & publicè modo ritúque fiant, discunto ignari à publicis sacerdotibus.

87 RITV Græco.] In sacro Cereris, quod Græcum dicebatur. Cicero, Néve quem initianto, nisi vt assolet, Cereri Græco sacro. Qua de re multa ad eum locum disserui. Decemuiri autem Sibyllini sacra multa Romæ faciebant, vt Diti Patri, & Proserpinæ in campo Martio ludis Tarẽtinis. Sic etiam Cereri Græco ritu Decemuiri Sibyllini fuere, postea duodecim, postremò quindecim. Horatius,

Quindecim Dianæ preces virorum
Curet.--

87 RECTE perfectis sacris.] Legendum cẽseam, Ritè perfectis sacris, rectè vult accipi.

87 COMITER mõstrabitur.] Ennius in Offic. apud Ciceronem, *Homo qui erranti comiter monstrat viam.* Quem locum sic in oratione pro Cornelio Balbo interpretatur, Comes, benigni, faciles, suaues homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant viam, benignè, non grauaté.

87 COME crede.] Vetus liber, *Come, conde.* Fortè, tunde, legendum. Nam Come, pro Pulsa & verbera dixit: qua translatione Pectere dicitur à Plauto, non rarò, & à Terentio Depexum dare.

87 QVOD volet densum cicum non interduo.] Locus est similis & propè idem apud Plautum in Rudente: vbi tamen illud, *Quod volet densum*, non reperitur. Eum locum subscribam,

Eluas tu, an exungare, cicum non interduim.

Quomodo hîc in Varrone pro Interduo legendum est. Cicum autem non interduim, dixit, pro Non floccum, non cicum dedero, nec curo. Videtur facere hanc sententiam Varro, Quærat quod volet densum, cicum non interduim. Id est, Densum vestimentum sibi vuido

& horrenti quod volet quærat: ego ei non modò non veſtimentum, ſed ne cicum quidem dederim. Itaque ex alia comœdia ſumptum videtur, aut, Quod volet denſum, tollendum. Sed non videtur: & quòd denſum, genus veſtimenti eſt, vt antè dixit Varro, à dentibus pectinis quibus feritur, quod dēſitate frigus arcet, vt trama tramittit (vnde apud Ciceronem munus leuidēſe, à leuiter denſo panno tranſlatione ducta) & quòd locutio Plautina eſt, Quod volet denſum, cicum non interduim: pro, Nihil eſt quod velit, cicum non dederim. vt in Milite,

Quòd ille colūbam aut gallinam ſe ſectari, aut ſimiam
Dicat, periſtis.-- In Aſinaria,
Quòd illa aut amicum aut patronum nominet,
Aut quòd illa amicam ſuam aut ſororem prædicet,
Fores occluſæ omnibus ſient, niſi tibi.

87 SPE quidem id.] Puto, Ipſe quidem, legēdum.

87 QVAM rem ſiue litem.] Iſta erant iuriſconſultorum verba in actionibus vſitata: & quòd ita loquantur, Dubitem réſne dici debeat, an lis, idcirco irridentur à Cicerone in oratione pro Muræna, quæ ex hoc Varronis loco declaranda eſt. Verba ſunt Ciceronis, Iam illud quidem mihi mirum videri ſolet, tot homines, tam ingenioſos, per tot annos, etiānunc ſtatuere non potuiſſe vtrum diem tertium an perendinum, iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret.

88 ATQVE aliquos ibi ab rebus.] Locus in libris Lucretij, qui ſuperſunt, quod ſciam, nō extat: quo difficilior emendatio eſt verſus claudicantis. qua in re alios malim ingenium experiri ſuum. Quod enim in mentem mihi veniebat, *Atque aliquo ſubito ab rebus clepſere modo, qui*, aut *foro qui*, non ſatis mihi placet: adſcripſi tamen, vt aliorum coniecturas elicerem.

88 MANDVCARI.] Docet Nonius veteres Manducari pro Manducare dixiſſe.

88 SCRIBIT ſcæna.] Scæna vulgò Latinè per diphthongum ſcribebatur: Actius tamen ſcenam, ſimplici litera, ſcribebat, vt & Græci qui σκηνὴν dicunt.

88 SCEPTRVM.] σκῆπτρον Græcé. Sed ferè

omnes Latini scæptrum per diphthongum scribebant, nonnulli sine diphthongo sceptrum.

88 PAPPVM mesium.] Pappum dicunt Latini canentem carduorum lanuginem. Nomen ex eo habet quòd vt auus canescat. Sed Pappum messium dixisse videntur rustici, florem frugum, aut potius lanuginem cardui solstitialem, messésque indicantis. Mæssium autem per diphthongum dicebant, pro messium. A quo scripsit Lucilius Cæcilius, Ne rusticus fiat, si mæssium rusticorum more pronuntiet.

88 PVERVLIS.] Sic emendaui, cùm Puerilis antè legeretur. Amuleta autem de collo pueris suspendebantur, ad depellēdam inuidiam & fascinum (ea Græci βασκάνια vocant) ac solebant ad mali depulsionem agricolæ caluas, & pedes fugere. Scribit Plinius hortos & fores aduersus inuidentium effascinationes dicari, & in remedio esse satyrica signa. Similia sunt, nisi fallor, quæ Virgilius Oscilla vocauit, hoc versu,

Oscilla ex alta suspendunt mollia quercu.

Phallos enim & Ithyphallos, qui in pompa Bacchi erant, significat: ac apparet, pudendum quod pueris de collo suspēdebatur, Fascinum esse vocatum, quòd cum effascinatione fascinum etiam depelleret suspensum: vt inauspicatæ aues, quæ malum portendunt, affixæ foribus, amoliri credebantur. Id igitur significatur, aut alia res turpicula. Turpia enim quæ sunt, contra fascinum valent, vt cranium asinæ, satyrica signa, veretra.

88 BONAE scæuæ.] *Bonæ* addidi ex veteri codice. Scæua autem est manus sinistra, qua, cùm quid clam & dolosè agimus, vtimur, vt in furto: ea enim magis latet, minúsque obseruatur. Catullus,

Marrucine Asini, manu sinistra
Non belle vteris in ioco atque vino:
Tollis lintea negligentiorum.

Plautus in Pseudolo,

Bene ego ab hoc prædatus ibo, noui, bona scæua est mihi.

Sic enim in Plauto est legendum, cùm in quibusdam editionibus hoc carmen desideretur, in aliis bona scæua legatur. Malum etiam manu immitti dicere solebant;

nam hæc ferè verba Plauti ſunt,

Neſcio quid huic mali mala obiectum eſt manu.

A ſcæua autem, id eſt ſiniſtra, vocatus eſt Scæuola, quòd exuſta dextra, ſiniſtra vteretur: & qui ſiniſtra vterētur, ſcæuæ appellabantur. Scæua re, inquit Pompeius, dicitur mala, quaſi ſiniſtra. vulgus ſcæuum & in bonam & in malam rem dicit. Proinde in Varrone interpretor Bonæ ſcæuæ cauſa, bonæ rei: quæ expoſitio omnino mihi magis quàm ſuperior probatur.

88 EA dicta ab ſcæua.] Id eſt, Scæua quæ rem bonam ſignificat, nomen habet à ſcæua. id eſt ſiniſtra.

88 AVI ſiniſtra.] Sic correxi: cùm *aut* in omnibus libris legatur. Cicero De legibus, Iſque aui ſiniſtra dictus populi magiſter eſto. id eſt, ſecundo auſpicio.

88 AMICAM eſſe creui.] Sic ex Ciſtellaria Plauti locum totum reſtitui, qui antea tam miſerè deprauatus erat, vt nullo modo intelligi poſſet.

88 ITA omnibus.] Antè legebatur, *Quo de ſinu*, nullo planè ſenſu: ſed ex Ciſtellaria emēdaui, Ita omnibus relictis rebus, &c. Quæ mox ſequuntur, ex eadem fabula integritati reddita ſunt, *Pol iſto quidem nos pretio eſt facile frequentare tibi vtiléſque habere ita in prandio*, &c.

89 EST dare corpora.] Legendum videtur, Fodicare eſt. quo etiam verbo in Tuſculanis vtitur Cicero, ab Ennio ſumpto. Fodare etiam in Pompeio eſt pro Fodere.

89 FAXIM & obrutus.] Suſpicor legendum, Face muſſet obrutus. Id vt opiner, facit, quòd *Muſſare* mox declarat, & quòd in vetuſto codice ſcribitur, *facimus & obrutus.*

89 AVERTENDO.] Legerem libenter, Ab auertēdo. Nam quemadmodum Auerrūcare eſt auertere, ita verruncare, vertere. Actius apud Ciceronem, Bene hæc verruncent populo. id eſt, bene vertant. Hic autem Moneris pro Monueris Pacuuium dixiſſe ſcribit Nonius.

89 VIDI balare.] Sic correxi ex vetuſto libro: ductum ab ouium balatu.

89 ATQVE eiulitabit.] Antè erat, Militabat. Sed cùm reperissem in veteri libro, *Atque heylitabit*, audacter Eiulitabit emendaui: vt & multa hîc reposui ex eodem codice, quæ antè sic mendosa erant vt intelligi non possent.

89 SVETA frundice.] Hîc verborum sunt portenta, quæ eadem in veteribus libris reperi. Lego, Eius ab hirundine. Hirundo fritinnit suauiter. Varro Virgula diuina, Et pullos peperit fritinniẽtes. Alij cicadam fritinnire, hirundinem thrinsare dicunt. Mox emendaui pro Matius, M. Actius. Locus enim quem affert, extat apud M. Actium Plautum in Casina: & M. Actius in nonnullis excusis reperitur.

89 SVES auoluerat.] Locus iste ferè desperatus est & conclamatus, sed à me tamen ita scriptus vt eum in veteri libro reperi. Hîc cõiectore OEdipo opus fuerit, qui Sphingi interpres fuit. Mea hæc est coniectura, sed non satis sagax, nec satis solers, Vt res voluerat ita tradidi: qua in re neque in iudicium Æsopi, nec theatri. subaudi, iniectus sum. Nam Æsopus trãgœdus, & theatrum, his de rebus aliter fortè sentiebãt, & ab aliis rebus vocabula illa quæ exposuit, ducta opinabantur. Mox legendum putem, Attilij in Colace. poeta autem Comicus fuit.

89 NEXVM Manilius.] Liber vetus, *Mamilius*: vt & apud Ciceronem reperitur in scriptis codicibus, & Varronem De re rustica.

89 IN QVO sunt mancipia.] Huic sententiæ est in Topicis astipulatus Cicero, cùm abalienationem ita definiit, Abalienatio est eius rei quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Nam nexu traditione mancipia complexus est, Manilio iurisconsulto assensus: per æs & libram quomodo ista generentur, ex Caio iurisconsulto Boetius ad eum locum exponit.

90 PRAETER quàm quòd mancipio detur.] Mutius iurisconsultus à nexu remouit mancipia: reliqua, quibus ad obligandum interponeretur æs & libra, eo nomine comprehendit. Cui quibusdam locis

aſſentiri Cicero videtur: vt Pro domo, Sed tamen iure priuato, iure hæreditario, iure auctoritatis, iure mancipii, iure nexi. Nexum enim hic à mancipio ſeparauit. Auctoritate enim pro vſuſcapione & poſſeſſione. mancipii enim ius pro emptionis & alienationis iure, ius nexi pro obligatione aliqua, vt oppigneratione. Ælius Gallus necti dicit quicquid per æs & libram geritur, cuius generis eſt teſtamenti factio, nexi datio, & nexi liberatio.

90 DE QVO quærit.] Mutius, ſcilicet: cuius ſententiam probat Varro.

90 NEQVE ſuum fit.] Neque proprium fit alterius: vt quod mancipio datum eſt, proprium fit alterius.

90 QVI SVAS operas.] Deeſſe videtur, Dabat.

90 POPILIO vacare.] Legendum cenſeo, C. Popilio auctore.

90 BONAM copiam iuraret.] Nexi in neruo habebantur, vt Plautus in Penulo oſtendit:

Vtinam mihi argentum reddas, priuſquam in neruum abducare. Quod Sylla dictatore ſublatum eſt, bonámque copiam tantùm iurare addicti cogebantur, id eſt, ſe ſemper ſui copiam eſſe facturos, & operæ ſuę, creditoribus, dum ſatisfeciſſent. Aliter Bonam copiam eiurare dixit ad Pætum Cicero, his verbis, Tu autem, quòd mihi bonam copiam eiures, nihil eſt. Id eſt, neges tibi facultates eſſe. Quidam tamen in Varrone, Bonam copiam eiurarent, legendum cenſent: quòd quibus res eſſet, nec ſoluere vellent, necterentur, & in neruo haberentur: qui iurarent ſibi non eſſe vnde creditorem liberarent, non necterentur. quod & mihi verius eſſe videtur. Bonam enim copiam in facultatibus poni, quàm in copia ſui, verius eſt.

90 NE ESSENT nexi.] Ne eſſent vincti.

90 DELIQVIVM.] In veteri *Delicuum* ſemper ſcribitur: vt, Sors tua delicuerit, apud Plautũ. Verũ puto Deliquum, vt in Pompeio, quod interpretatur minus.

90 DELIQVANDVM.] Quod non ſit turbidum, Quod ſit liquidum. Vinum enim ſacco poturi deliquabant. Horatius,

Vina liques, & spatio breui spem longam resecces.

90 CECILIVM.] In veteri, *Apud Accilium.* Id imitatus est, Cicero cùm dixit, Voluptate liquescimus.

90 NON gladij ling.] Lingula, inquit Gellius, gladiolus est oblongus, in speciem linguæ factus. Næuius in tragœdia Esiona,

Siue mihi gerere morem videar lingua. non lingula.

90 VITVLANTES.] Vitula (vt quidam aiunt) Dea est lætitiæ præses: vt alij, Victoria. Vitulari, est voce lætari: & Pontifex in quibusdam sacris vitulari solebat, quod Græci παιανίζειν vocant. Macrobium consule.

90 IN DOLO.] In dolone, lego.

90 PERSIBVS.] Priscum verbum, à Peritè ductum. Docti, vt ait Varro, interpretabantur callidé.

90 PROTINAM.] Continuationem longitudinis significat, vt Nonius ait Varronem hîc explicare. Terentius eo est vsus,

Atque hinc me conijcerem protinam in pedes. Pompeius Protinus interpretatur.

90 CANDACVS.] Verbum perquam antiquum, à gaudio ductum videtur. Nam c pro g, sæpe antiqui dicebant: suauibus enim gaudemus.

90 SPONSVS.] Ad spondendum rogatus & obligatus.

90 VT SIT lorum.] Vetus lib. *Vt sit tutum*, id est, ne quid obsit, vt suprà dixit.

90 CONFICIANT.] *Conficant*, vetus liber, quasi configant. C pro g sæpe veteres mutauere. Sed putem verum esse Confictant, vt sit Conficto verbum à Confictu supino ductum.

90 TRVCVLARIA.] Vet. lib. *Auricularia.*

90 SARRIRE.] Id est, aperire, vt Varro explicat. Rustici quoque, cùm sarriunt, terram sarculis aperiũt. Vetus lib. *Sarrare*, sed (vt reor) malé.

91 PRODVCENDVM.] Vetus liber, *Protendendum.*

91 DE DISCIPL. verb. orig.] De etymologice.

91 DE VERBORVM originibus.] Vnde orta verba.

91 ET IN illis sit.] Puto, Et vtilis sit, legendum.

91 DVOBVS libris.] Quarto & quinto: in quibus non poetarum verba sed orationis solutæ persequitur. Itaque legendum videtur, De soluta oratione, aut potius, Vt illa, pro Vtilia, legendum: vt sit soluta pro à soluta.

91 DECLINANTVR.] Quod ad analogiam & anomaliam pertinet. Itaque liber primus Varronis De analogia videtur esse septimus De lingua Latina.

91 PERPETRATA.] Perfecta, Absoluta.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

QVAE ſequuntur, eiuſdem ſunt autoris, Adriani Turnebi: ex eius Aduerſariorum libris excerpta. Horum nonnulla conueniunt vel potius eadem ſunt cum iis quæ in præcedentibus commentariis ſcribuntur, ideóque illa confirmant. Nonnulla contrà, diuerſa ſunt ab iis, vel apertius aut etiam doctius dicuntur. quæ manum extremam & limam commentariis illis defuiſſe indicant: & argumento eſſe poſſunt quanto meliores in hũc Varronis librum commentarios haberemus, ſi ipſemet eos edidiſſet.

ANNOTATIONES ET EMENDATIONES EIVSDEM ADRIANI Turnebi, ex eius libris Aduerſariorum excerptæ.

ADVERS. LIBRI XX.

CAPVT XXIX.

M. VARRO lib. IIII de lingua Latina Aſiam & cælum duobus modis dici refert. Nam & cælum dicitur cæli pars ſumma, vbi ſtellæ, & aeris plaga tenero terram complexu continens. Sic Aſia dicitur pars orbis terræ, quæ non Europa. Duas enim tãtùm partes Varro (vt & Salluſtius in Iugurtha) orbis terrarum nouit, Aſiam & Europam. nam in Europa ponit Aphricam. Dicitur & Aſia prioris Aſiæ pars, in qua erat Ionia, & prouincia pop. Romani. In Varrone ſcribitur, Et Cilicia, falſò mendoſéque: cùm in illa Aſia Cilicia non eſſet comprehenſa. Cicero pro Flacco, Nam, vt opinor, Aſia veſtra conſtat ex Phrygia, Myſia, Caria, Lydia. Strabo, *αἱ δὲ ἐπαρχίαν ἀπέδειξαν τὴν χώραν, Ἀσίαν προσαγορεύοντες ὁμώνυμον τῇ ἠπείρῳ.* Mox in Varrone lego, *non malè quod po-*

sterior, vt reprehensum veriloquium Ælij ab aliquo posteriore scriptore intelligamus. Si posterior Ælius scribatur, vt ab Antonio Augustino, sentẽtia erit, ipsum sui posterioribus libris reprehensorem fuisse, credidisséque non tam cælum à cælando, quàm cælare à cælo, deductum esse. Cælum alij ita vocatum censent quòd sit cælatum impressúmque variis signis, & distinctum sculptúmque. Hinc præclari illi versus Varronis,

Mundus domus est maxima rerum,
Quam quinque altitonæ fragmine Zonæ
Cingunt, per quam limbus pictus bis sex signis
Stellimicantibus, altus in obliquo æthere, lunæ
Bigas acceptat.

Aliis cœlum dicitur vt κοῖλον. Cæterùm vbi scribitur à Varrone, *Ego magis puto à chao cauum* (quæ scriptura mirificè mihi probatur) in antiquis libris reperio, *à chao couum*, vt librarius fortasse cohum scribere voluerit. Nam (vt ait Festus) Cohum poetæ cælum vocauerunt. Infrà tamen Varroni couum in aratro nominatur. In antiquissimo libro clarissimi viri Herrici Memmij ita scriptum reperi, *cous est quo cælum continetur: Vnde Ennius, Vix solum complere coum terroribus cæli.*

Est & cohiuum calyx rosæ adhuc conniuens & clausus. Verba sunt antiqui lexici, *cohiuum*, κάλυξ ῥόδου μυμωκώς. Scribitur & coniuum, à conniuendo, vt reor.

Scribo mox in Varrone, *noctu quæ caua cæli*. Lego infrà in eodem, *non terminus*, sed termon: vel termo, vt & Ennius locutus est,

Ingenti vadit passu, qua redditus termo est.

Lego etiam mox, *hoc Græci τέρμονα*. Distinguendum autem est post *in Latio*, vt arbitror. At vbi scribitur, *appellarunt summa terræ, quæ sola teri possunt, sola terræ*, puto intelligi emendandum, Quæ solo teri possunt, id est pede & vestigio. Emendationi suffragatur mensio syllabæ. Protinus lego, *ideo Ennium in terram cadentes dicere, cubitis pinsabant humum.* sic enim in manu scriptis libris reperio. Siquis pinsebant, legat, non multùm repugnabo. pinsare autem humum, est terram ferire: vt faciunt qui interficiuntur cadúntque in terram.

Simile est illud Homeri, ἐλι γαῖαν ἀγοςῷ. At vbi scribitur, *Et dicitur humilior, quæ ad humum, vt Sabini, vt Lucani,* magna est confusio & cõturbatio rerum & verborum, non suo collocatorum loco. Georgius Bucananus, poeta grauissimus & elegantissimus, vidit primus vnde ista essent distracta atque diuulsa, ac me docuit cum aliis ea sic coniungenda esse, *Et dicitur humilior demissior: infimus, humilimus: quòd in mundo infima humus.* Lego autem non longè hinc, *hinc sudor. Vdor: is quamuis deorsum in terram vnde sumi pote, puteus: nisi potius quòd AEoles dicebant, vt ποταμὸν, sic ποτῆεα & ποτὸν, vt nunc φρέαρ: à puteis oppidum Puteoli.* Non longè hinc lego. *Quo deinde suscipiunt perpetuò flumen, lacus: Lacuna, in qua ibi aqua:* Lacum autem hic intelligo, quo ex flumine ad aquandum aut lauandum aqua excepta est, quo etiam ex aquę ductu aut fonte recipitur. Terentius,

Apud ipsum lacum est pistrilla. Horatius,

Gestiet a furno redeuntes scire lacúque.

Lego, *stagnum, quod Gracè στεγνόν.* Deinceps lego, *Ea ferè nominata aut trãslatitio nomine, aut ab hominibus, vt Sabini & Lucani.* atque ita quæ malè disiuncta fuerant, auctore Bucanano optimè rursus cohærescent.

ADVERS. LIBRI XX, CAPVT XXX.

NONDVM è Varronis libris de lingua Latina omnes, vt ita dicam, errorum vepres eruncati sunt. serpunt etiamnum illic multæ spinæ multíque rubi. Nam quod legitur libro 4, *vniuersus ager dictus Latium*, vt in annosis reperi libris, latius, adiectionis more, magis me delectat: vt & infrà, ager aruus & arationes dicuntur: quemadmodum & apud Plautũ, *Non aruus hic qui arari soleat, sed pascuus est ager.* Lego etiã, *vt nostri augures publici disserũt.* Quod sequitur mox, nõ plus sensus habet, quàm surdi lapides: sed sic emẽdo, & sensu quodã & vita afficio, & velut anima dono, *Quocirca Gabinus peregrinus, sed quòd auspicia habet singularia, ab reliquo discretus.* Ostendit enim quamobrẽ in peregrino Gabinus

ager non numeretur: quòd scilicet suum quoddam auspiciorũ genus à reliquo agro peregrino diuersum habeat. In agri autẽ notatione, ab omnibus, quas quidem viderim, editionibus discrepat clãdestina & antiqua scriptura, quam proponam: *ager dictus est in qua terra, quid agebant, & vnde quid agebant fructus causa: aut quòd id Graeci dicunt ἀγρόν: aut ager quo agi poterat: sic qua agi, actus.* Hæc interpretatio & verior est & dilucidior quàm edititia. illud quoque melius & intellectu facilius. *Quòd segetes ferũt, fruges: à fruẽdo fructus. ab spe, spica.* vt edũtur ista, Varronis enucleatio & etymologia propè tota perpetuáq; interit. Illud autẽ, *Plebi rura largitatur ad areã,* valet, non prata aut pascua aut siluas diuidit plebi, sed agros frumẽtarios. frumenta enim terũtur in area: non omnia tamen. Nam far, quia suis extricari folliculis nõ potest in area, torrebatur in fornace. Inopia quoq; particulæ, vt, laborat cõprehensio quædam, non lõgè hinc, *Prædia dicta item vt prædes, à præstando: quòd ea pignori data, vt publicè mancupes præstent fidem.* vt, inde aberat, quod restitui è vetere libro. Ceterùm prędes exponũtur in antiquo lexico οἱ ὑπὲρ φόρου δήμου ἐνδεδεμένοι, qui pro vectigalibus populi obligati sunt: prædiatores, ἀντωνηταὶ ὑπαρχόντων, qui eorũ scilicet bona & fortunas emũt. Hinc ius prædiatoriũ apud Ciceronem, quo obligata sunt bona ærario & populo. Deinceps autem sunt cõtexenda quæ disiuncta sunt improbissimè, *Vbi nunc est Roma, septimõtium nominatum, ab tot montibus, quos postea vrbs muris cõprehendit.* At rupes Tarpeia, pars erat montis Capitolini præceps, vnde nocentes deiiciebãtur interdum. Plutarchus, πλησίον πέτρας ἣν νῦν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ Ταρπηίαν καλοῦσιν, ἀφ' ἧς ἐρρίπτουν τοὺς κακούργους. Vocabatur & saxũ Tarpeiũ. Horatius, *Deiicere è saxo ciues.* Lego non lõgè hinc, *in ædificiorũ legibus priuatis.* Infrà ex monimẽtis veteris scripturæ lego, *Quod de aqua tũ, dicitur Velabrum: & vnde escendebant ad infimam nouam viã, locus sacer velabrum.* Cæterùm Velabrũ duplex fuit, maius, de quo nũc loquitur: minus, de quo infrà: *ab iis palus fuit in minori velabro: à quo, quòd ibi vehebãtur lintribus, velabrum, vt illud maius de quo dictum est.* Velabrorum meminit Propertius,

Qua Velabra suo stagnabant flumine, quá'que
Nauta per Vrbanas Velificabat aquas.

In Velabro porro locus sacer erat, quod velabrum dicebatur, vt Varro libro sequente tradet, vbi Accæ Larētiæ sacrificium fiebat, qua in nouam viam exibatur. Atque hîc obseruandum veteres Escendo etiam pro ascendo dixisse. Liuius, A.D.X.cal. Octob ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas escendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidit laureatas literas. Varro alio loco, E vinea in arbores escendit vitis. Iterum, In carnarium escendit. In vetere libro scriptura hæc extat, *Quod ea qua tum dicitur Velabrum.* Et mox, *Ad infima nouam Viam locus sacellus labrum.* Cùm autem è Lucilio profertur, *quadrantis ratiti*, clausulam versus hexametri esse intelligo. Quadrans autem ratitus dicitur, quòd (vt à Festo & Plinio scribitur) in eo esset sculpta ratis figura. Igitur ratitus, est rate notatus & insignitus, & ratem habens.

ADVERS. LIBRI XX.
CAPVT XXXV.

NESCIO quomodo me effascinant libri antiqui, & ad insaniam propè me adigunt: quorum insano amore agitatus audeo lib. 4 de lingua Latina scribere, *Reliqua Vrbis loca olim discreta, tum Argeorum sacraria, in septem & Viginti partes, Vbi sunt disposita.* Ego in hac scriptura nihil variaui, nihil mutaui, sed eam, vt reperi, sartam tectam conseruaui. Reperio etiam, *cum Cælio coniunctim Carinæ, & inter eas quem locum Ceroliensem appellatum apparet.* Cùm autem dicit primæ regionis quartum sacrarium, vnum ex Argeis intelligit. Argei porro loca erant in vrbe à Numa consecrata, vbi sacra fiebant, vt auctor est Liuius. At Mineruium templum est Mineruæ, vt Dianium Dianæ: Minerуium quoque à Victore, vel, vt alii malunt Rufo, ponitur in nona vrbis regione. Cæterùm quarticeps cùm dicitur, & terticeps, si Volaterrano credimus, significatur Quatuor vel tres vertices habens,

habens. Cui expositioni nō assentior, cùm potius intelligatur tertius aut quartus mons, pars & caput. Itaque ad ordinem sunt ista referenda, vt in Suburana regione constat, in qua princeps erat Cælius, deinde Cæliolus, mox Carinæ, & quarticeps Ceroliensis. Sed & ad ordinem ista referenda esse, ostendunt liquidò ea quæ Varro de Exquiliis scribit, ne pluribus id docere coner. Protinus lego, *Ceroliensis à Carinarum iunctu dictus Carinæ, postea Cerolia.* Hîc autem (nisi falsus, vt sæpenumero, augur sum) Ceroliam videtur indicare appellatam à κάρα, quòd ibi caput esset Sacræ viæ. Quod autem quotquot mensibus sacra in arcem per viam sacram dicit ferri Varro, id intelligendum crediderim de sacris idulibus. Nam idibus sacerdotes sacra in arcem ferebant rei diuinæ causa. Ad eam fortasse consuetudinem respexit Flaccus, cùm scripsit,

-- Dum Capitolium
Scandet cum tacita Virgine pontifex.

Emendo etiam, *Nūc scribitur tertia litera c, non b,* Quintiliani auctoritate fretus sic enim scribit lib. I, Et Subura cùm tribus literis notatur, c tertiam ostendit. Nam cùm literarum compendio scribebatur & tanquam notabatur, Suc notatum Suburam significabat. Lego proximè, *Quòd ibi lucus dicitur fagutalis, & larum Querquetulanûm sacellum, & lucus Mephitis.* Dicitur autem Larum querquetulanûm, vt Larum permarinûm apud Liuium; qui sunt (vt vetus lexicon interpretatur) θεοὶ διαπόντιοι. Lares querquetulani dicūtur, quòd ibi querquetulum fuisset. Cælius etiam mons Querquetulanus à quernea silua vocatus fuit. Sed tamen quos Lares querquetulanos Varro appellat, propè est vt nymphas querquetulanas Pompeius vocare videatur. Emendo autem, *secundæ regionis Exquiliæ: alij has scripserunt.* Nec longè hinc, *tamdiu enim lata auaritia via est.* atque in his emendationibus non meam sed antiqui libri fidem obstrictam esse volo. Cæterùm modò Terticeps reperio in editionibus, modò Terticepsos, modò in Volaterrano Quarticepsis, modò in codice antiquissimo Quarticepsois. Cùm autem inueniam quibusdam

in locis non Quarticeps, sed Quadriceps, nec Terticeps, sed Triceps, tum apparet non tam ordinem significari, quàm collium & iugorum multitudinem. quanquam Quarticeps & Terticeps legere malim, vel Quarticeps, is, & Terticeps, is. Iam, *dexteriore via in Tabernula est*, legere malim (vt suprà *sinistra* auferendi casu) quàm dexterior, nominandi. Necnon & illud sic lego, *Viminalis à Ioue Viminio, quòd ibi aræ sunt, qui quòd ibi vimina nata*. Coniicio autem, & fortasse vt plerũque, futilis & vanus ariolus sum: cõiicio, inquam, legendum non multo pòst, *Aduersum est Apollinaris, ædem Salutis*: vt Apollinaris collis intelligatur, in quo Apollinis ædes erat. Apollinaris etiam vicus erat in vrbe Roma, cuius mentio est apud Victorem. Quod etiam scribitur non longo inde interuallo, *apud Turaculum ædificium solum est*, cùm auraculum reperiam in antiquo codice, vnius syllabæ supplemento auguraculum scribo. Sic vocatur locus vnde augures auguria captabant: auguraculũ dicit esse Festus arcem, quòd inde auspicarentur augures. Victor auguratorium etiam collocat in Capitolio. Sunt & qui è Carinis captata auguria tradant. Auguraculum Græcè οἰωνιστήριον dicitur. Scribit Higinus in libro De castris metandis, in castris Romanorum fuisse auguraculum, quod Tacitus augurale vocat.

ADVERS. LIB. XXI, CAPVT XXXVI.

PERGAM equidem per Varronem grassari, &, si id consequi potero, quædam eius vlcera non manu diuina tractans persanabo, sed ope fortassis humana prosequar. Scribitur in eo, *Itaque Neuius Balantium appellat*, hic ego à Balatu Balatium legendum affirmo, præsertim libro antiquo astipulante: quãquam sine codicis approbatione, sola posset analogia hoc obtineri aduersus librorum pertinaciam. Scribo etiam, *quod in hac regione scriptum est germalensis quinticeps*. Sacriportus enim à vetere libro non agnoscitur, qui in quarta erat vrbis regione, non in Palatina. Reperio & in rude-

ctis, vt ita dicam, librorũ vetustate cariosorum, *Sic reliqua triginta tribus ab his, quibus in tribuũ libris dixi.* Etsi autem scriptura quæ celebrata est per hominum ora & librorum publicorum monuméta, non ingrata nec iniucunda est: tamen peruetustam istam & rácidam exoletámque, nõ indignam luce iudicaui, qua ad hanc ætatem caruit, in abditis bibliothecis semper sepulta. Quicquid autem nonnulli homines obloquantur, nimium dediti librorũ publicorum perfidiæ, audebo emendare, *hi dei iidem, qui ab AEgyptiis Serapis & Isis, etsi Harpocrates digito significat vt taceam.* Ait enim Harpocratem, qui os digito premit & signat, per ænigma significare ne ista mysteria euulgentur & enuncientur. Digitus enim eius ori adpositus silentium & taciturnitatem vel imperabat vel indicabat. Hinc illud Catullianum,

-- *Et patruum reddidit Harpocratem.* Eo quoque nomine Sigalion vocabatur. Ausonius, *Et tua Sigalion AEgyptius oscula signet.* Talis feré apud Romanos erat Angerona dea, quæ simulacrum ore obligato obsignatóque habebat. In antiquo lexico explicatur dea consilij & temporum. Eius verba sunt, *Angeronia,* ἡ θεὸς τῆς βουλῆς καὶ καιρῶν. Scribo porro, versu cogente, *Insinuans sese ipsa anima.* In libro tamen scripto, *insinuans* non reperio, sed *Diuinitus pullis ipsa anima.* In quo & pauló pòst reperio, *qui caldor è cælo.* Inuenio etiam (nec inuentum supprimo cælóve, aut intercipio, sed communem Mercurium veneror & reuereor) *quibus iuncti cælum & terra omnia exgenuerunt.* Lego etiam, *animam æther adiugat,* vt clausula sit versus trochaici: & (si testis producendus est) ita etiam à Nonio, nisi hallucinor, legitur. Hoc quoque sic reperio perscriptum, *Et Ennius terram corpus, quæ deperit, ipsam capere, neque dispendi facere hilum.* Solet enim interdũ sic poetarum verba proferre Varro, vt versum euertat, aut mutilet. Rursum, *Vbi nimius ardor, aut humor, aut interit, aut si manet, sterile.* Lego etiam, *& horũ iunctionis vis, Venus, comites, hinc: hinc victrix Venus.* nuptiales ait veneris esse comites, vt suspicor, ignem & aquam. Lego etiam, *sit malaci*, vt molles significentur homines. Malacum

pallium dixit Plautus, eodem modo & malacam coronam sumere: vt & scribere possemus, si ab auctoritate librorum nobis recedendum esse putaremus: quod quidem nobis minimè nunc quidem faciendum esse ducimus. Cæterùm quinque sunt integri solidíque trochaici versus ex Ennio prolati, quorum principium est, *Istic est is Iuppiter:* tantùm, ne vatij aut vatinij sint, legendum est, *Aera quisque ventus est:* &, *isthæc propter:* &, *Qui mortales vrbes atque.* Lego non longè hinc, *& dies, & diuum, id est cœlum. Vnde sub diuo: Dius fidius.* Dius autem fidius explicatur in antiquo libro διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, vt & à Varrone, eum qui iurabat sub dium prodibat. Cato apud Nonium, Itaque domi ritu nostro, qui per Dium fidium iurare vult, prodire solet in compluuium. Idem de quadam dea Plinius dicit (quam tamen non nominat) his verbis, Seiámque à serendo; Segestam à segetibus appellabant, quarum simulacra in Circo videmus. tertiam ex iis nominare sub tecto religio est. Plinius manuscriptus Seriam exhibet, quam Tertullianus Sessiam vocat, Macrobius Saiam, vt Segestam, Segetiam: aítque, si quis nominasset Salutem Semoniam, Saiam, Segetiam, Tutilinam, ei ferias obseruandas fuisse. Tertia autem illa dea, quam religiosum erat sub tecto nominare, Tutilina, vt reor, erat. Adscribam & illud Tertulliani de Circo, Delphines Neptuno vomunt. columnas Sessias à sementationibus, Messias à messibus, Tutulinas à tutelis fructuum sustinent.

ADVERS. LIBRI XX,

CAPVT XXXVII.

EXPONITVR à Varrone causa cur Orcus dicatur, sed nescio quomodo ad eius verba obsurdescimus: vtique ego, qui ea non satis (vt ingenuè confitear) percipio, duntaxat vt editiones loquuntur: quarum vocem recitabo. *Quorum quod finis ortus, orcus dictus.* non satis hic animaduerto cur ab ortu potius orcus dicatur, quàm Ortus ab Orco: nisi violenta illa

antiphrasis, & in paucis admodum probanda, hic recipiatur: qua suscepta, finis & modus non erit ex aduersario originis ducendæ. Proponam scripturam antiquam, quæ etsi ne ipsa quidem satis dilucida est, tamen nescio quomodo ad verum propius accedit, *Quorum quod finis orcum, Orcus dictus.* quem dicimus Orcum genere virili, inferorum loca intelligentes. Varro in genere neutro Orcum appellat, ab eóque Orcum, id est Plutonem, nominatum putat. Orcum autem finem significare quòd ait, nisi fallor, aut eò respexit quod eò hominum finis tendit, aut quòd Græcis ὀρκάνη septum & ambitum significat, & ὅρκος inter cætera vinculum. Quod noctilucam ait dictam esse Lunam, ex eo dicit quòd eo cognomine Luna in Palatio colebatur, & noctu in eius templo lampades lucebant. Vnde & libro v scribit, *Noctiluca lucere, ab luce, quòd propter lucem amissam is cultus institutus.* Scripsit quoque eodem cognomine Horatius, *Rite crescentem face noctilucam.* Erat, vt coniicio, etiam apud Varronem in Marcipore noctiluca, fax vel lucerna, cùm scribebat, *noctilucam tollo, ad focum fero, inflo, anima reuiuiscit.* Diana (vt ait) à duplici via nomen adepta est, quòd in altitudinem & latitudinem feratur, quasi diuia & diuiana. Nigidius tamen Dianam tanquam Ianam interpretabatur. Lego autem mox, *Vel quòd est altera terra, Vt physici dicunt.* Nam, vt scribit Cicero, Xenophanes habitari in Luna putauit, eámque terram multarum vrbium esse & montium. Hìc igitur Varro Lunam, terram esse quandam dicit, eámque lucentem. Cæterùm cùm ait Varro, *& omne quod nascitur, ignis scindit*, Scindere valet Penetrare, Ingredi, Penitus subire. Denasci etiam in Varrone est Mori & Interire. *Et fulgur*, inquit Varro, *quod fulmine ictum est:* lego, *Fulgur & fulguritum.* Plautus Trinumo, *Nam fulguritæ sunt hic alternæ arbores.* Mox lego, *Contrariis diis, ab aqua lapsu lubrico Lympha: Lympha Iuturna.* Nam Varro Latinè non Græcè loquitur, nec in Nympha lapsus apparet, primo dissimili elemento. Sic mox, *Lymphæ comitiæ* lego. In lacu porro Cutiliensi

insulam esse commemorat Macrobius quæ huc & illuc moueatur: nec tacet Dionysius, περὶ Κοτύλην Ἀβοριγινίων αὐλισάμενοι πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης, ἧς τήν τε νησῖδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδινουμένην κατέμαθον. Sed & oraculum idem loquitur, Ἠδ' Ἀβοριγινίων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται. Meminit & breuiculum Sotionis. Lego mox, *à quo nuptiæ Neptunus dictus*: vt infrà *fiber dictus*. Lego autem non procul hinc, *primum nominem alites ab alis, volucres alij à volatu*. Galeritus ab eo nominatur auis, quæ ab aliis galerita dicitur, κόρυδος à Græcis & κορυδαλὶς, à Theocrito ἐπιτυμβὶς cognominata, quòd in capite tanquam tumulum gerere videatur. Etiam in antiquo lexico lego bardalam vocatam fuisse. Lego proximè in Varrone, *vt quædam Græca, vt grues*, γέρανοι. Quòd si quis editionis est pertinax vindex & assertor, γέργυρα multa significant: & γέργερος est βρόγχος, id est guttur: γεργέριμος druppa, id est olea pulla vel nigra. sed de auibus hic loquitur, non de gregibus: & crex auis nomen Aristoteli & Herodoto, hic potius quàm grex scribi deberet. Grues tamen, vt principio dixi, Varronem suspicor scripsisse. *Vernacula*, inquit Varro, *ad similitudinem, vt surenæ, pectunculi, vngues*. cùm in omnibus vitæ partibus laudem meretur ingenua verecundia, tum in tractatione literarum vel maximè, ne impudenter, quod nescias, scire te affirmes & ostentes, & inuerecundo mendacio & te & alios in errorem præcipites. Ego sine tormentis & fidiculis hic verum proloquar. Surena quid sit nescio. Est Varroni nomen conchylij, nunquam tamen mihi antea fando auditi. nunc tandem licet, vt opinor, fásque est post ingenuam confessionem coniecturas suas perscribere. Iudicaui Venereæ aliquando scribendum esse, sed frustra, cùm similitudo nulla rei sit; magis probarem mures vel murices. Sed cùm ab Isidoro ita scribatur, *Suris tribus modis dicitur, vt testudo, ac peloris & coclea. Nam & quæ edimus, & vbi caro inest, & vtrunque dicitur peloris*, Surenem à suri & surruli similitudine interpretemur, nisi striatæ legamus.

ADVERS. LIBRI XXI,

CAPVT I.

IN VARRONE, (nam vt instituimus & cœpimus, eum peruolitamus potius quàm peruolutamus.) In Varrone igitur cùm scribitur, *Vt querquedula, cerceris*, in libris non prelo sed manu scriptis reperio (quod pro meo non vendito, nec alioqui ostento) *ceteris*. Est Græcis auis κερκὶς est & κερκιθαλὶς, quæ an ad hanc notationem pertineant, potius aliorum prudentiæ committendum putaui, quàm meę temeritati arbitrium iudiciúmque arrogãdum. Ait Varro, *sic in Latio nominati lytra & fiber*. Ego lutra scribendum existimo de Varronis sententia. Nam quod ei placeat, hoc tempore videndum est, non quod alij cẽseant. Existimat enim, à Luo, quod est soluo, lutræ nomen inditum esse: quanquam si quis per y græcum scribat, à λύω deducet eodem sensu. Sed Varro non tam ad Græcam etymologiam, quàm Latinam notationem videtur attẽdisse. In libro veteri lira scribitur, quasi librarius lua scribere voluerit: lutra tamen probo. *Qui rectè consulat, cõsul fiat*. In antiquo libro reperio *consulceat*: quod genus verbi si probum est, significabit idem ferè quod consulere: sin displicet, *consul fuat*, ne claudicãs sit iambicus, scribendum erit. Omnino legere malim consulciat, vt sit, Rempub. cum ciuibus aliísque magistratibus fulciat. Erit fortasse qui vocem dirimendã çenseat & *consul ciat*, legat, vt sit consul nos impellat & cieat ad Rẽp. defendendam: cui equidem argutiæ non multum tribuẽdum puto. Lego mox, *ergo prætorum est præire*. libẽter etiam, *iuri & exercitus*, potius scriberem quàm iure & exercitu. Nam infrà in dandi casu loquitur, quẽ & sententia postulat. Pro Tatiensium (quod equidem probo) reperio Tatium, vt apud Propertium,

Hinc Taties, Ramnésq; viri Lucerésq; coloni. In põtificibus à prelo manus discrepat, cuius hîc ego scripturã proponã, *Põtifices Scæuola Quintus põtifex Maximus dicebat à posse & facere, vt potifices*: quam quidem verissimam esse certum habeo. Prænomen hic postponitur

vt & apud Catullum, *Meus est sodalis Cinna Caius*, & apud Ciceronem lib. I I I de Legibus, Stolo Caius. In fratribus arualibus lego, *sunt qui à fratria dixerunt. Fratria est Græcum vocabulum partis hominum, vt Neapoli etiam nunc.* Erãt & iudices qui de agrorum finibus cognoscebant, mutuatitio nomine, de fratrum arualiũ vocabulo, aruales sodales appellati. Quod ita in antiquo lexico scribitur, *arbares scodales*, οἱ περὶ ὅρων διαγινώσκοντες δικασταί. Sed cùm ista Sphinx ænigmata sic balbutiret vt intelligi non posset, extitit Ludouicus Rusardus, iuriscõsultorum elegantissimus, qui istam eius infantiam & balbutiem perciperet, & mihi indicaret. Sodales titios Varro dictos ait esse à titiis auibus: sed illæ aues cui hodie aucupi notæ sunt? Equidem esse neminem puto qui eas magis cognoscat quàm spinturnicẽ, hominibus ignotam, vt censet Plinius: sed diuersam vtique ab bisturnicia Marcellini, quæ in quadrupedibus numeranda est, vt & capreolus & bubalus: à qua & bisturnicios equos, vt opinor, appellauit Vegetius in lib. De re veterinaria. Vbi tamẽ melius Bistrutitij edi multi cẽsent, me non improbante. Vetus interpres Persij in illũ locũ, *Ingẽtes trepidare Titos*, à titis titos vocatos dicit. Seruius dicit palũbes vulgo appellari tetas. Isidorus, Palumbes, inquit, eo quòd sunt fartæ pabulo, quas vulgus tetos vocat. An hæ sint titiæ aues, intelligẽtioribus & doctioribus iudicandũ relinquo. In fecialibus ait, desitum esse per eos bella indici, cùm ipsius ætate ad res repetendas iam non mitterentur, sed tantùm fœderibus faciendis interuenirent. Res autem repetere, erat clarigare. Sed quoniam homines eruditissimi negant clarigationem esse hominum prehensionem & pignerationem (quod ἀνδρολήψιον Græci vocant) iúsque hominis prehendendi & abducendi, placuit istum errorem eripere. Nam Liuius hoc sensu ita locutus videtur libro V I I I, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille passuum pondo clarigatio esset. In antiquo quoque lexico sic clarigatio exponitur, ἐνεχυρασία, ὁμηρεία, ἐνεχυρασμὸς, ἁρπαγή. Lego non longè apud Varronem, *Tametsi cohortem in villa Hypsicrates dicit*

esse Græcè χόρτον apud poetas dictam. Hypsicratis historici Amiseni mentio est apud Lucianum in Macrobiis, qui & aliquid hisce de rebus scribere potuit. Hypsicratis etiam grammatici libro decimosexto Gellius meminit, qui de vocibus Latinis è Græco ortis scripserat. Cæterùm grammatici Græci illud Homericũ αὐλῆς ἐνὶ χόρτῳ, de septo & ambitu chortis interpretantur. à qua etiam significatione illud Euripidis videtur manasse σύγχορτα γαίας πεδία, id est, vicinos & finitimos agros.

ADVERS. LIBRI XXI, CAPVT XXVIII.

VIDETVR M. Varro censuisse obsidium scribi & obscidium, vt dissidium & discidium. Nam vel ab obsidendo ait dici, vel ab obscindendo. Quod enim scribitur Ab abscindendo, ipso statim refellitur literarum sono, nec tam rationis intelligentia quàm auris perceptione eius mendacium tenetur. Vt autem duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur: ita armaturas duplares Vegetius appellat, quæ consequebantur duplas annonas: simplares, quæ simplas. Duplicarij etiam explicantur in vetusto lexico διμοιρῖται. Non longè hinc lego, *Et classicines à classe, qui tum cornu vtuntur cùm classes comitiis ad comitatum vocant.* Quin & sine præpositione *comitatum vocant*, in optimo libro scriptum erat: supini significatione, à comitare, quod esset simul ire. Ciceroni quóque & Gellio comitatus significat comitia. Qui classicos hîc legunt, eo falli videntur, quòd lib. v Varro scribit, *classicus canat.* sed tum classicus pro classicum ab eo vsurpari videtur. Signa enim & classica & cornua canere dicuntur. Classicines, etiam classicarij vocantur, & à vetere grammatico σαλπιγκταί explicantur: attamen si classicus cui placet, non repugnabo. Lego non longè, *opulẽtus ab ope, cui est opime.* &, *ab eodem fonte copis.* &, *quæ omnia vltima huic rei.* Cæterùm vinum legere in Varrone, est Vuas legere: & in explicando venatoris vocabulo, quod inuentum & aduentum ait, significat in eo

inesse notationē inueniendi & aduenìendi. Sed illud Varronis vitiosum esse videtur, quod nostro marte (quando nullum in libris vel publicis vel priuatis reperimus subsidium) sanare conabimur. Verùm antè vitium proponamus, cui medicinam adhibere volumus, *& peculatoriæ oues, aliúdue quid.* Arbitror scripsisse Varronē, *& peculia à pecore, oues aliúdue quid.* Plautus confirmabit nostram scripturam, qui in Aulularia ait,

Etiam opilio qui pascit, mater, alienas oues,

Aliquam habet peculiarem, qui spem soletur suam.

Lego, *pecus ab eo quod pascebant, à quo pecora vniuersa.* Videtur Varro dicere Pecus pecoris à pascendo nomen habere, Pecus pecudis, à pede. Non longè hinc lego, *Hinc est qui Græcis de sue, quòd ὗν: bos, quòd βοῦς.* Lego etiam, *vitulus quòd Græcè antiquitus ἰταλὸς,* quæ vox, vt ait Hesychius, taurum significat. Apud Gellium Varro lingua veteri Græca ἰταλοὺς boues significasse dicit. Reperio deinceps, *porcus, quòd Sabini dicto, à primo porcopor, inde porcus,* hoc sensu, Sabinus dicere solet, id est Sabini, porcopor, id est porci puer & fœtus. Alij legunt oppidò quàm eleganter, *quod Sabini dicunt de aprino porco porcus, inde porcus.* vt à Sabinis catulum apri porcum fuisse appellatum intelligamus. si aprunum legas nihil intererit. Lego etiam, *nisi quòd vt tuba & cornua signum cùm dant, canere dicuntur: quod hic item & noctulucus,* id est interdiu & noctu. Nomen est fictum compositúmque è duobus aduerbiis noctu & lucu, vt è per & diu, perdius. Erit fortasse qui noctu lucu legendum censeat. cui liberum esse iubebo hac conditione, modò noctu lucus legendi aliis potestatem non eripiat. Quoddam vocabulum suscitauit rediuiuum in Apuleio & Petronio Petrus Pithœus, omni liberali eruditione ornatus, & antiquitatis ignoratæ, quasi Pythius alter, oraculis suis enarrator & illustrator maximus: quod vocabulum propter soni vicinitatem animo incessit meo. Est autem internuculus. Apuleius, *At enim internuculos recens cognitos.* Petronius, *video quosdam internuculos nudásque meretrices furtim conspatiantes.* Censeam potius duabus vocibus

inter nuculos legendum, & meritorios significari pueros, concubinos, qui nondum reliquere nuces, sed etiamnum inter eas versantur. Nam à Catullo scribitur, *Concubine nuces da.* Reperio, *Camelus suo nomine Syriaco in Latinum venit.* Latium tamen quod editur, egregiè placet. huius animalis nomen mouet me, ne ita camelariam amplectar vt camelasiam eiiciam, præsertim cùm nobiliss. iurisconsultus Ludouicus Rusardus certiorem me fecerit, apud Marcellinum libro XVII, camelasium reperiri: vt camelasia sit munus, camelasium indictum eo nomine tributum. Ego ideo camelariam probare non poteram, quòd istam declinationem deducere non poteram, vt nec Budæus, sine controuersia omnium doctissimus, potuerat. Nunc verò, vt ab ἵππος ἱππάζειν & ἱππασία deducitur, ita, quasi à κάμηλος καμηλάζειν declinetur, καμηλασίαν rectè deriuari censeo.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT II.

PLERIQVE admiratione quadam obstupescunt, defixique hærent in vestigio, velut amentes inopésque consilij, incredibile censentes quod à Varrone scribitur, rutam & radicem verba esse origine & domo Græca: sed profectò mirari desinent, & ad se redibunt, si ῥύτην à Nicandro vsurpari intellexerint & ῥάδιγγα. quámquam posterius hoc verbum baculum & virgam in Nicandro significat. Lego autem mox in Varrone, *brasica, vt præsica, quòd ex huius scapo minutatim præsecatur.* Veteres præsicare pro præsecare dicebant: quam scripturam flagitat analogia brasicæ. Sic in Rudente à Plauto scriptum est, *exicásque arundinem.* Mox fructum à ferendo deducit: antè videbatur à fruendo, nisi quis locum è loco castigandum putet: aut Varro libera quadam interpretandi licentia vtatur, & vnde commodum est, natales verborum repetat. Locum hunc tamen non sine labe & vitio esse credo: húncque in modum lego, *fructus à ferendo: res hæ, quas fundus,*

& hæ quæ in fundo ferunt, vt fruamur. Locus qui è vestigio sequitur, in excusis exẽplis saniosus est, & Chironio vlcere fœdatus. quem tamen sic persanari posse librorum, non istorum formulariorum, sed priscorum, medicina credo, *Etiam frumentum, quod ad exta ollicoqua solet addi ex mola, id est sale & farre molito.* Vlcus ferè sanatum esse è Festo docere possumus. is enim, *aulicoqua*, inquit, *exta dicebant, quæ in aulis coquebantur, id est elixa.* Nam sæpenumero torrebant. Maro,

Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.

In aruige hostia elixabant. Varro, *hæ sunt quarum in sacrificiis exta in olla, non in veru coquuntur.* Hinc & olla extaris apud Plautum in Rudente. & in antiquo lexico extar exponitur olla, vbi exta coquebantur: vt extalis, ἀρχός, vt & hoc interea inseram. Lego mox, *cum aquæ feruenti insipitur.* In vetere tamen lib. insipatur reperio, vt dissipatur & obsipatur. Sed insipiat Cato dicit, & Festus insipere interpretatur farinam iacere pulti. Lego continuo, *Panis, quòd primo figura faciebãt, vt mulieres in lanificio panus: posteaquam ei figuras facere instituerunt alias, à pane & faciendo panificium cœptum dici.* Panus in lanificio est tramæ inuolucrum, quod tumet rotundúmque est: à qua similitudine panis est appellatus. sed & panus tumor est inguinum. Reperio non longè in veteribus libris, quod lectoribus diiudicandum relinquo, *nisi ab eo quod Græci* χρόνην. mox, *tritum ex spicis.* Lego, *Nam id* μελίνη: est tamen aliis μελίνη, panicum, milium, κέγχρος: nonnulli μελίνην genus milij censent, quos sequitur Varro. Lego deinceps, *libum, quòd vt libaretur, priusquam essetur, erat coctum.* Ait libi partem primum solitos esse veteres libare, reliquũ deinde comesse, atque ex eo à libatione nomen adeptum esse. Essetur igitur est comederetur. Lego mox, *à globo farinæ dilatato item in oleo cocti, dicti a globo, globi.* Lego mox, antiquitatem secutus, non istorum recentium exemplarium nouitatem, *vt thrion & placenta.* thrion ab Atheniensibus iucundum quoddam edulium vocabatur, quod frondibus ficulnis (quæ θρία Græcè vocantur) inuoluebatur. Sunt & ἴτρια Græcis lagana, si quis

fortè hoc loco ita legendum putet. Reperio & in veteribus libris, *ab eo quòd pulmentum, vt Plautus, hinc pulmentarium dictum. Hoc primum*, inquit, *debuit pastoribus caseus.* Pereleganter ait caseum hoc pastoribus debuisse, vt eorum esset pulmentarium: id est, obsonium, quod cum pulte vel pulmento comessent, vt cum pane obsonium edimus. Lego, *Quæ minus cruda esse poterant, decoquebant in olla. ab ollà olera dicta.* dicit autem quæ non poterant comesse cruda. Legó, *Quod è terra erueretur, ruapa, vnde rapa.* Mox legendum, *olea grandis orchitis, quod ea Attico orche minor.* Nam orchitis etsi magna est, est tamē minor orche, olea quadam Attica. Orchas etiam vocatur hæc, eiúsque mentio est apud Maronem, & Festum, his verbis, *Orchitis genus oleæ, ex Græco dictum ὄρχις, quod sit magnitudine instar testiculorum.* In antiquo lexico scribitur. Orchæ, ἐλάαι ὀπιμώνεις. Quidā hic antiquitus legunt.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT VI.

NON desinam Varroni molestus esse, eiúsque vulnera vlcerare, aut cicatrices obductas rumpere & aperire: inuitus tamen, qui sanandi potius animo malum eius attingam quàm lædendi. Emendo igitur, *Et vt crudum nimium habet humoris.* Mox, *Tegus suis, ab eo quòd tegit, vt perna a pede sueris, à nomine eius: offula, ab offa minima sueræ.* Apparet è deriuatione Varronis veteres non tantum tergus, sed etiam tegus dixisse. Certè apud Plautum in Captiuis hic versus trochaicus tegoribus postulat, *Dÿ immortales, vt ego callos detruncabo tegoribus,* Attamen si in Varrone tergus placet, detracta litera deductio eius fiet. Iā Sueris pro suis dixerunt veteres, & bouerū proboum. Cato, *Quotinga bouerum?* Suera quoque est suilla caro, prisca voce. Vt autem insiciū est idē quod insectum, id est insecta caro: sic prosicium, prosectum: sed & prosicias dicebant. Arnobius, Quòd si omnes has partes quas prosicias dicimus, accipere dij amant. Præsicias enim, quod in eo scribitur, vitiosum & improbandum

succidit, quòd alia è ferro subiit vocabulum ex annulis ferrea tunica. At cùm ait, *quos etiam nunc ita appellant tubicines sacrorum*, significat à sacrorũ tubicinibus tubas appellari tubos. Mox cùm ait, *quòd ea varicare nemo posset*, intelligit, nemo posset transire & transcendere. Vetus lexicõ, Varicat, ὑπερβαίνει exponit. Varicari alij legunt eodem sensu. Vetus liber, *mensam escariam cillibam appellabant.* Pompeius, *cilliba mensæ erant rotundæ.* hic tamen cibilam edunt, quòd eam à cibo dictã Varro autumet: quasi verò non literæ & syllabæ tractentur & traiiciantur sæpenumero. vt ante ipsemet dixit, Erant & mensæ triangulę, quas anglones Nęuius vocabat. Vetus lexicõ, Anglones, τράπεζαι τρίγωνοι, ὡς Νάϊβιος. Sũt & apud Gręcos κιλλίβαντες velut mensæ tripedes & machinæ, vnde cilliba potius deducta videretur. Trulla autem dicitur à trua, quasi truola, per diminutionem. Trulla vas potorium erat, trua vas aquarium, quo è culina aquam calefactam in lauatrinam, id est domesticum balneum, fundebant. Lego igitur, *vt truola, hinc trulla: trua, quæ è culina.* Lego mox, *ab eodem est appellatum trulleum. simile enim figura, nisi quòd latius est quod concipit aquam, & quòd manubrium cauum non est, nisi in vinaria trulla. accessit matellio.* Hic distinguit trulleum à trulla, quòd quanuis trulleum simile sit trullæ, tamen sit latius & capacius, & vas aquarium, trulla vinaria: distinguit & manubrio. Lego, *à matula dictus, qui postea quàm longius à figura matulæ discessit, est ab aqua aqualis dictus.* Ex hac scriptura est facile intellectu quod vas apud antiquos matellio fuerit, cui rei seruierit. Est & aquimanile vel aquiminale vas, quod, vt reperio, Græci χέρνιβον vocant. Mox reperio & laudo, *vas aquarium vocant futim.* Lego deinceps è Pompeio, *quo postea accessit nanus cum Græco nomine, & cum Latina figura barbatus.* Nam Pompeius ait nanum à Græcis vas aquarium appellari humile & concauum, quod à Latinis vulgò diceretur situlus barbatus. Et in antiquo lexico ita scribitur, Barbatus, νάννος τὸ σκεῦος. Lego, *vbi assa ponebant, magidam aut lãgulam.* Magis à Polluce nominatur ita scribente, αἱ δὲ ἐπιτιθέμεναι καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι, ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν. In catino igitur ponebantur

tur iurulenta, & pulmenta, in lance aſſa. Lego mox, *Menſa vinaria rotunda nominabatur cilibantum.* In vetere tamen libro extat cilibanum. Deducerem à Græco libentiùs, quòd, vt dixi, κιλλίβαντας vocent tripodes in quibus milites fatigati reponebant ſcuta. Ariſtophanes, τοὺς κιλλίβαντας οἶσε παῖ τῆς ἀσπίδος. Sed & menſæ tripedes ſic vocabantur. Cùm autem Varro *à cyliceo* dicit, eo nomine intelligo repoſitorium poculorum, quod Græcè κυλικεῖον dicitur, vt ſcribit Athenæus: vetus lexicon vaſarium κυλικεῖον exponit. Lego igitur, *à poculo cylice: à quo illa capis & minores capulæ, à capiendo.* Illam enim menſam à poculo cylice nomen habuiſſe dicit: deinde vnde capis dicatur exponit.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT XVI.

NOS & hoc capite operam noſtram Varroni locabimus, vt partim in eo quædam enucleemus, partim, ſi poſſimus, à mendarum deformitate liberemus. Cùm ait macellotas hortorum, θύρας, id eſt ianuas & fores, ſubaudiri debere exiſtimo: cùm μακέλλας ait, eo nomine ſepta, clauſtra, & munimenta intelligit. Ait Varro, *Ad Corneta, forum Cupedinis à Cupedio*: vbi in chirographo reperio *à faſtidio*, quod à faſtidioſis & delicatis expetuntur lautitiæ ciborum & cupediæ. Cupedius tamen magis probatur, à quo appellatum ſit illud forum, qui in libro Varronis rerum humanarum, Cupes appellabatur. Illic enim fori Cupedinis & Macelli appellationes ductas narrabat, à Numerio Equitio Cupe, & A. Manio Macello latronibus. *Nec quod is Cornelius ſtilo ſecutus*, cùm ait, indicat Cornelium hiſtoricũ ſtilo & ſcripto non idem ſcripſiſſe. alii non ſanè ineleganter emendant, Ælius ſtilo ſecutus: & infrà eodem modo legendum cenſent, *AElius & Lutatius.* quorum egò ſententiæ ſubſcriptorem adſtipulatorémque libenter me tulerim: quanquam Cornelius à me non improbatur. Lego autem, *Scribunt eum locum eſſe fulguritum*, vt antè fulguritum expoſuit fulgure ictum.

Scribo mox, *Quod Syracusis, vbi de causa custodiuntur, vocantur latomiæ, exinde lautumia trãslatum.* Latini enim pro latomiis lautumias dicebant. verba enim cum solo & regione etiam nonnihil speciem plerunque mutant. Ita Latinos pronũtiasse hoc vocabulum, è quinto controuersiarum Senecæ apparet, vbi scribitur, *Ne quenquam vestrũ decipiat nomen lautumiæ, minimè lauta res est.* Lego autem non longè hinc, *itaque dictum in Corniculа militis aduentu.* quod perspicuè rectum est. Sequitur mox trochaicus, in quo miles ille quem circumeunt ludẽtes, vocatur figuratè circus. Armilustrum porro circus maximus erat: armilustrium, armorum lustratio. Vetus lexicon, Armilustrium ὁπλοκαθάρσιον, ὁπλοκάθαρμος. Lego mox, *quòd à muri parte pinnis turribúsque carceres olim fuerant, scripsit poeta*: aut, vt in vetere reperio editione, *à Murtis parte.* Nam illæ pinnæ & turres oppidi quandam speciem præ se ferebant. Equidem posteriorem scripturam veriorem melioremque credo: sed priorem tamen damnare non ausim. Lego mox, *intimus circus ad Murtim vocatur, vt Procilius.* vt modò, *à Murtis parte.* Venus autem primùm Murtea, postea Murtia vocata est. Plinius, *Quin & Ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant.* Est & Arnobio Murcia segniũ dea. Murtiæ meminit Tertullianus in libro De spectaculis: quam esse marmoris deam dicit, vbi fortasse marcoris scribendum est. *Murtiam enim deam marmoris volunt, cui in illa parte ædem vouere.* Reperio, *ludis tauriis*, quod vt leue & exiguum, vt multa alia, sanè præterire debui, & piget adscripsisse. sic distinguo, *qui ad senatum missi, is græcostasis, à parte vt multa.* In vetere libro reperio, *ab argulæ seu quòd*, vt legendum videatur *ab Argu lapsu*, imò *ab argilla seu Argo*, Nam vtroque modo vocari potuit. Inuenio in antiquo codice, *Publius & Cosconius, quòd ab his viocuris dicuntur ædificati.* viocuri autem sunt curatores viarum. Ante hanc vocem vsurpauit Varro, *Quis enim non videt vnde aurifodinæ & viccurus?* In antiquo lexico scriptum est, *Viaculus*, ὁδῶν ἐπιμελητής. sed vel viarius vel viocurus in eo scribendum censeo. Vicus Publii à Rufo collocatur in

ea vrbis regione quæ Via lata dicebatur: Vicus publicus in Alta semita. Lego mox, *Cliuus proximus à Florâ susum versus.* susus pro sursum hîc dicitur, vt susum apud Catonem, *Ita sul ducito susum animam, quamplurimum poteris.* Capitolium vetus à Victore in Alta semita ponitur iuxta templum Floræ. Cùm ait ante cellam esse prodomon, post cellam opisthodomō, templum in tres partes diuidit: mediámque, vbi est dei cella, quam hodie chorum dicimus, vocat: quæ antecedit, πρόδομον, quæ sequitur, ὀπισθόδομον.

ADVERS. LIBRI XXII, CAP. XX.

HAEC quoque pagina Varroni impendetur, neque fortasse impendii pœnitebit. Scribit Varro, *susum, quà cōpluebat, compluuium.* Ecce hîc rursum susum vsurpatur: cōpluuium autem in glossematis antiquis inuenio Græcè exponi, καταπλυστρον καὶ μέσαυλον. Distinctio Varronis cōpluuium ad tectū collocat, impluuium ad solum, cùm alterum superius sit, alterum inferius. Atque in vrbe ferè compluuium & impluuium erat quod in villa chors. Interpungo non longè; *ab hyeme hiberna hibernum domus vocarunt.* Paulo pòst quod à Varrone scribitur, *Quòd ea pecus in bucitatum antiquū oppidum exigebat,* ne quid dissimulem, aut celem, equidem non intelligo, nec quenquam adhuc conueni qui intelligere se fateretur. Hic Bucitatū nescio quod oppidū nunquam fando auditum emendatores condunt: ego potiùs scripturam falsariam puto, scribēdúmque, in buccina tum, vel potiùs vno verbo, imbucinatum antiquū oppidū exigebat. Varro De re rustica, *Subulcus debet consuefacere vt omnia faciant ad buccinā: primo cùm incluserunt, cùm buccinatum est aperiunt, vt exire possint in eū locū vbi hordeum fusum in lōgitudine sit.* Huius etiā consuetudinis in historiis Polybius meminit. Est qui, in bu citatum, id est, potum citatum interpretetur. Lego, *Vt sit operta semper, nisi cū bellum sit.* Non longè hinc legendum videtur, *lecti, quòd ne essent in terris, subli-*

pallium dixit Plautus, eodem modo & malacam coronam sumere: vt & scribere possemus, si ab auctoritate librorum nobis recedendum esse putaremus: quod quidem nobis minimè nunc quidem faciendum esse ducimus. Cæterùm quinque sunt integri solidíque trochaici versus ex Ennio prolati, quorum principium est, *Istic est is Iuppiter:* tantùm, ne vatij aut vatinij sint, legendum est, *Aera quique ventus est:* &, *isthæc propter:* &, *Qui mortales vrbes atque.* Lego non longè hinc, *& dies, & diuum, id est cælum. vnde sub diuo: Dius fidius.* Dius autem fidius explicatur in antiquo libro διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, vt & à Varrone, eum qui iurabat sub dium prodibat. Cato apud Nonium, Itaque domi ritu nostro, qui per Dium fidium iurare vult, prodire solet in compluuium. Idem de quadam dea Plinius dicit (quam tamen non nominat) his verbis, Seiámque à serendo; Segestam à segetibus appellabant, quarum simulacra in Circo videmus. tertiam ex iis nominare sub tecto religio est. Plinius manuscriptus Seriam exhibet, quam Tertullianus Sessiam vocat, Macrobius Saiam, vt Segestam, Segetiam: aítque, si quis nominasset Salutem Semoniam, Saiam, Segetiam, Tutilinam, ei ferias obseruandas fuisse. Tertia autem illa dea, quam religiosum erat sub tecto nominare, Tutilina, vt reor, erat. Adscribam & illud Tertulliani de Circo, Delphines Neptuno vomunt. columnas Sessias à sementationibus, Messias à messibus, Tutulinas à tutelis fructuum sustinent.

ADVERS. LIBRI XX, CAPVT XXXVII.

EXPONITVR à Varrone causa cur Orcus dicatur, sed nescio quomodo ad eius verba obsurdescimus: vtique ego, qui ea non satis (vt ingenuè confitear) percipio, duntaxat vt editiones loquuntur: quarum vocem recitabo. *Quorum quod finis ortus, orcus dictus.* non satis hic animaduerto cur ab ortu potius orcus dicatur, quàm Ortus ab Orco: nisi violenta illa

antiphrasis, & in paucis admodum probanda, hic recipiatur: qua suscepta, finis & modus non erit ex aduersario originis ducendæ. Proponam scripturam antiquam, quæ etsi ne ipsa quidem satis dilucida est, tamen nescio quomodo ad verum propius accedit, *Quorum quod finis orcum, Orcus dictus.* quem dicimus Orcum genere virili, inferorum loca intelligentes. Varro in genere neutro Orcum appellat, ab eóque Orcum, id est Plutonem, nominatum putat. Orcum autem finem significare quòd ait, nisi fallor, aut eò respexit quod eò hominum finis tendit, aut quòd Græcis ἐρκίον septum & ambitum significat, & ὅρκος inter cætera vinculum. Quod noctilucam ait dictam esse Lunam, ex eo dicit quòd eo cognomine Luna in Palatio colebatur, & noctu in eius templo lampades lucebant. Vnde & libro v scribit, *Noctiluca lucere, ab luce, quòd propter lucem amissam is cultus institutus.* Scripsit quoque eodem cognomine Horatius, *Rite crescentem face noctilucam.* Erat, vt coniicio, etiam apud Varronem in Marcipore noctiluca, fax vel lucerna, cùm scribebat, *noctilucam tollo, ad focum fero, inflo, anima reuiuiscit.* Diana (vt ait) à duplici via nomen adepta est, quòd in altitudinem & latitudinem feratur, quasi diuia & diuiana. Nigidius tamen Dianam tanquam Ianam interpretabatur. Lego autem mox, *Vel quòd est altera terra, Vt physici dicunt.* Nam, vt scribit Cicero, Xenophanes habitari in Luna putauit, eámque terram multarum vrbium esse & montium. Hìc igitur Varro Lunam, terram esse quandam dicit, eámque lucentem. Cæterùm cùm ait Varro, *& omne quod nascitur, ignis scindit*, Scindere valet Penetrare, Ingredi, Penitus subire. Denasci etiam in Varrone est Mori & Interire. *Et fulgur*, inquit Varro, *quod fulmine ictum est*: lego, *Fulgur & fulguritum.* Plautus Trinumo, *Nam fulguritæ sunt hìc alternæ arbores.* Mox lego, *Contrariis diis, ab aqua lapsu lubrico Lympha: Lympha Iuturna.* Nam Varro Latinè non Græcè loquitur, nec in Nympha lapsus apparet, primo dissimili elemento. Sic mox, *Lymphæ comitiæ* lego. In lacu porro Cutiliensi

insulam esse commemorat Macrobius quæ huc & illuc moueatur: nec tacet Dionysius, περὶ Κοτύλην Ἀβοριγινέαν αὐλισάμενοι πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης, ὡς τήν τε νησῖδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδινουμένην κατέμαθον. Sed & oraculum idem loquitur, Ἠδ' Ἀβοριγινέαν Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται. Meminit & breuiculum Sotionis. Lego mox, *à quo nuptiæ Neptunus dictus*: vt infrà *fiber dictus*. Lego autem non procul hinc, *primum nominem alites ab alis, volucres alij à volatu*. Galeritus ab eo nominatur auis, quæ ab aliis galerita dicitur, κόρυδος à Græcis & κορυδαλὶς, à Theocrito ἐπιτυμβὶς cognominata, quòd in capite tanquam tumulum gerere videatur. Etiam in antiquo lexico lego bardalam vocatam fuisse. Lego proximè in Varrone, *vt quædam Græca, vt grues*, γέρανοι. Quòd si quis editionis est pertinax vindex & assertor, γέργυρα multa significant: & γέργερος est βρόγχος, id est guttur: γεργέριμος druppa, id est olea pulla vel nigra. sed de auibus hic loquitur, non de gregibus: & crex auis nomen Aristoteli & Herodoto, hic potius quàm grex scribi deberet. Grues tamen, vt principio dixi, Varronem suspicor scripsisse. *Vernacula*, inquit Varro, *ad similitudinem, vt surenæ, pectunculi, vngues*. cùm in omnibus vitæ partibus laudem meretur ingenua verecundia, tum in tractatione literarum vel maximè, ne impudenter, quod nescias, scire te affirmes & ostentes, & inuerecundo mendacio & te & alios in errorem præcipites. Ego sine tormentis & fidiculis hic verum proloquar. Surena quid sit nescio. Est Varroni nomen conchylij, nunquam tamen mihi antea fando auditi. nunc tandem licet, vt opinor, fásque est post ingenuam confessionem coniecturas suas perscribere. Iudicaui Venereæ aliquando scribendum esse, sed frustra, cùm similitudo nulla rei sit; magis probarem mures vel murices. Sed cùm ab Isidoro ita scribatur, *Suris tribus modis dicitur, vt testudo, ac peloris & coclea. Nam & quæ edimus, & vbi caro inest, & vtrunque dicitur peloris*, Surenem à suri & surruli similitudine interpretemur, nisi striatæ legamus.

ADVERS. LIBRI XXI,

CAPVT I.

IN VARRONE, (nam vt instituimus & cœpimus, cum peruolitamus potius quàm peruolutamus.) In Varrone igitur cùm scribitur, *Vt querquedula, cercerus*, in libris non prelo sed manu scriptis reperio (quod pro meo non vendito, nec alioqui ostento) *ceterus*. Est Græcis auis κερκὶς est & κερκιθαλὶς, quæ an ad hanc notationem pertineant, potius aliorum prudentiæ committendum putaui, quàm meę temeritati arbitrium iudiciúmque arrogãdum. Ait Varro, *sic in Latio nominati lytra & fiber*. Ego lutra scribendum existimo de Varronis sententia. Nam quod ei placeat, hoc tempore videndum est, non quod alij cẽseant. Existimat enim, à Luo, quod est soluo, lutræ nomen inditum esse: quanquam si quis per y græcum scribat, à λύω deducet eodem sensu. Sed Varro non tam ad Græcam etymologiam, quàm Latinam notationem videtur attẽdisse. In libro veteri lira scribitur, quasi librarius lua scribere voluerit: lutra tamen probo. *Qui rectè consulat, cõsul fiat*. In antiquo libro reperio *consulciat*: quod genus verbi si probum est, significabit idem ferè quod consulere: sin displicet, *consul fuat*, ne claudicãs sit iambicus, scribendum erit. Omnino legere malim consulciãt, vt sit, Rempub. cum ciuibus aliísque magistratibus fulciat. Erit fortasse qui vocem dirimendã çenseat & *consul ciat*, legat, vt sit consul nos impellat & cieat ad Rẽp. defendendam: cui equidem argutiæ non multum tribuẽdum puto. Lego mox, *ergo prætorum est præire*. libẽter etiam, *iuri & exercitui*, potius scriberem quàm iure & exercitu. Nam infrà in dandi casu loquitur, quẽ & sententia postulat. Pro Tatiensium (quod equidem probo) reperio Tatium, vt apud Propertium,

Hinc Taties, Ramnésq; viri Luceresq; coloni. In põtificibus à prelo manus discrepat, cuius hìc ego scripturã proponã, *Põtifices Scæuola Quintus põtifex Maximus dicebat à posse & facere, vt potifices*. quam quidem verissimam esse certum habeo. Prænomen hic postponitur

vt & apud Catullum, *Meus est sodalis Cinna Caius*, & apud Ciceronem lib. I I I de Legibus, Stolo Caius. In fratribus arualibus lego, *sunt qui à fratria dixerunt. Fratria est Graecum vocabulum partis hominum, vt Neapoli etiam nunc.* Erãt & iudices qui de agrorum finibus cognoscebant, mutuatitio nomine, de fratrum arualiũ vocabulo, aruales sodales appellati. Quod ita in antiquo lexico scribitur, *arbares scodales*, οἱ περὶ ὅρων διαγινώσκοντες δικασταί. Sed cùm ista Sphinx ænigmata sic balbutiret vt intelligi non posset, extitit Ludouicus Rusardus, iuriscõsultorum elegantissimus, qui istam eius infantiam & balbutiem perciperet, & mihi indicaret. Sodales titios Varro dictos ait esse à titiis auibus: sed illæ aues cui hodie aucupi notæ sunt? Equidem esse neminem puto qui eas magis cognoscat quàm spinturnicẽ, hominibus ignotam, vt censet Plinius: sed diuersam vtique ab bisturnicia Marcellini, quæ in quadrupedibus numeranda est, vt & capreolus & bubalus: à qua & bisturnicios equos, vt opinor, appellauit Vegetius in lib. De re veterinaria. Vbi tamẽ melius Bistrutitij edi multi cẽsent, me non improbante. Vetus interpres Persij in illũ locũ, *Ingẽtes trepidare Titos*, à titis titos vocatos dicit. Seruius dicit palũbes vulgo appellari tetas. Isidorus, Palumbes, inquit, eo quòd sunt fartæ pabulo, quas vulgus tetos vocat. An hæ sint titiæ aues, intelligẽtioribus & doctioribus iudicandũ relinquo. In fecialibus ait, desitum esse per eos bella indici, cùm ipsius ætate ad res repetendas iam non mitterentur, sed tantùm fœderibus faciendis interuenirent. Res autem repetere, erat clarigare. Sed quoniam homines eruditissimi negant clarigationem esse hominum prehensionem & pignerationem (quod ἀνδρολήψιον Græci vocant) iúsque hominis prehendendi & abducendi, placuit istum errorem eripere. Nam Liuius hoc sensu ita locutus videtur libro V I I I, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille passuum pondo clarigatio esset. In antiquo quoque lexico sic clarigatio exponitur, ἐνεχυρασία, ὁμηρεία, ἐνεχυριασμός, ἁρπαγή. Lego non longè apud Varronem, *Tametsi cohortem in villa Hypsicrates dicit*

esse Græcè χόρτον apud poetas dictam. Hypsicratis historici Amiseni mentio est apud Lucianum in Macrobiis, qui & aliquid hisce de rebus scribere potuit. Hypsicratis etiam grammatici libro decimosexto Gellius meminit, qui de vocibus Latinis è Græco ortis scripserat. Cæterùm grammatici Græci illud Homericũ αὐλῆς ἐνὶ χόρτῳ, de septo & ambitu chortis interpretantur. à qua etiam significatione illud Euripidis videtur manasse σύγχορτα γαίας πεδία, id est, vicinos & finitimos agros.

ADVERS. LIBRI XXI,

CAPVT XXVIII.

VIDETVR M. Varro censuisse obsidium scribi & obscidium, vt dissidium & discidium. Nam vel ab obsidendo ait dici, vel ab obscindendo. Quod enim scribitur Ab abscindendo, ipso statim refellitur literarum sono, nec tam rationis intelligentia quàm auris perceptione eius mendacium tenetur. Vt autem duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur: ita armaturas duplares Vegetius appellat, quæ consequebantur duplas annonas: simplares, quæ simplas. Duplicarij etiam explicantur in vetusto lexico διμοιρῖται. Non longè hinc lego, *Et classicines à classe, qui tum cornu vtuntur cùm classes comitiis ad comitatum vocant.* Quin & sine præpositione *comitatum vocant*, in optimo libro scriptum erat: supini significatione, à comitare, quod esset simul ire. Ciceroni quòque & Gellio comitatus significat comitia. Qui classicos hîc legunt, eo falli videntur, quòd lib. v Varro scribit, *classicus canat.* sed tum classicus pro classicum ab eo vsurpari videtur. Signa enim & classica & cornua canere dicuntur. Classicines, etiam classicarij vocantur, & à vetere grammatico σαλπιγκταί explicantur: attamen si classicus cui placet, non repugnabo. Lego non longè, *opulẽtus ab ope, cui est opimé.* &, *ab eodem fonte copis.* &, *quæ omnia vltima huic rei.* Cæterùm vinum legere in Varrone, est Vuas legere: & in explicando venatoris vocabulo, quod inuentum & aduentum ait, significat in eo

inesse notationē inueniendi & aduenìendi. Sed illud Varronis vitiosum esse videtur, quod nostro marte (quando nullum in libris vel publicis vel priuatis reperimus subsidium) sanare conabimur. Verùm antè vitium proponamus, cui medicinam adhibere volumus, *& peculatoriæ oues, aliúdve quid.* Arbitror scripsisse Varronē, *& peculia à pecore, oues aliúdve quid.* Plautus confirmabit nostram scripturam, qui in Aulularia ait,

Etiam opilio qui pascit, mater, alienas oues,
Aliquam habet peculiarem, qui spem soletur suam.

Lego, *pecus ab eo quod pascebant, à quo pecora vniuersa.* Videtur Varro dicere Pecus pecoris à pascendo nomen habere, Pecus pecudis, à pede. Non longè hinc lego, *Hinc est qui Græcis* δε *sus, quòd* ὗς: *bos, quòd* βοῦς. Lego etiam, *vitulus quòd Græcè antiquitus* ἰταλὸς, quæ vox, vt ait Hesychius, taurum significat. Apud Gellium Varro lingua veteri Græca ἰταλοὺς boues significasse dicit. Reperio deinceps, *porcus, quòd Sabini dicto, à primo porcopor, inde porcus,* hoc sensu, Sabinus dicere solet, id est Sabini, porcopor, id est porci puer & fœtus. Alij legunt oppidò quàm eleganter, *quod Sabini dicunt de aprino porco porcus, inde porcus.* vt à Sabinis catulum apri porcum fuisse appellatum intelligamus. si aprunum legas nihil intererit. Lego etiam, *nisi quòd vt tuba & cornua signum cùm dant, canere dicuntur: quod hic item & noctulucus,* id est interdiu & noctu. Nomen est fictum compositúmque è duobus aduerbiis noctu & lucu, vt è per & diu, perdius. Erit fortasse qui noctu lucu legendum censeat. cui liberum esse iubebo hac conditione, modò noctu lucus legendi aliis potestatem non eripiat. Quoddam vocabulum suscitauit rediuiuum in Apuleio & Petronio Petrus Pithœus, omni liberali eruditione ornatus, & antiquitatis ignoratæ, quasi Pythius alter, oraculis suis enarrator & illustrator maximus: quod vocabulum propter soni vicinitatem animo incessit meo. Est autem internuculus. Apuleius, *At enim internuculos recens cognitos.* Petronius, *video quosdam internuculos nudásque meretrices furtim conspatiantes.* Censeam potius duabus vocibus

inter nuculos legendum, & meritorios significari pueros, concubinos, qui nondum reliquere nuces, sed etiamnum inter eas versantur. Nam à Catullo scribitur, *Concubine nuces da.* Reperio, *Camelus suo nomine Syriaco in Latinum venit.* Latium tamen quod editur, egregiè placet. huius animalis nomen mouet me, ne ita camelariam amplectar vt camelasiam eiiciam, præsertim cùm nobiliss. iurisconsultus Ludouicus Rusardus certiorem me fecerit, apud Marcellinum libro XVII, camelasium reperiri: vt camelasia sit munus, camelasium indictum eo nomine tributum. Ego ideo camelariam probare non poteram, quòd istam declinationem deducere non poteram, vt nec Budæus, sine controuersia omnium doctissimus, potuerat. Nunc verò, vt ab ἵππος ἱππάζειν & ἱππασία deducitur, ita, quasi à κάμηλος καμηλάζειν declinetur, καμηλασίαν rectè deriuari censeo.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT II.

PLERIQVE admiratione quadam obstupescunt, defixíque hærent in vestigio, velut amentes inopésque consilij, incredibile censentes quod à Varrone scribitur, rutam & radicem verba esse origine & domo Græca: sed profectò mirari desinent, & ad se redibunt, si ῥύτην à Nicandro vsurpari intellexerint & ῥάδικα. quánquam posterius hoc verbum baculum & virgam in Nicandro significat. Lego autem mox in Varrone, *brasica, vt præsica, quòd ex huius scapo minutatim præsicatur.* Veteres præsicare pro præsecare dicebant: quam scripturam flagitat analogia brasicæ. Sic in Rudente à Plauto scriptum est, *excisásque arundinem.* Mox fructum à ferendo deducit: antè videbatur à fruendo, nisi quis locum è loco castigandum putet: aut Varro libera quadam interpretandi licentia vtatur, & vnde commodum est, natales verborum repetat. Locum hunc tamen non sine labe & vitio esse credo: húncque in modum lego, *fructus à ferendo: res hæ, quas fundus,*

& hæ quæ in fundo ferunt, vt fruamur. Locus qui è vestigio sequitur, in excusis exēplis saniosus est, & Chironio vlcere fœdatus. quem tamen sic persanari posse librorum, non istorum formulariorum, sed priscorum, medicina credo, *Etiam frumentum, quod ad exta ollicoqua solet addi ex mola, id est sale & farre molito.* Vlcus ferè sanatum esse è Festo docere possumus. is enim, *aulicoqua*, inquit, *exta dicebant, quæ in aulis coquebantur, id est elixa.* Nam sæpenumero torrebant. Maro,

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

In aruige hostia elixabant. Varro, *hæ sunt quarum in sacrificiis exta in olla, non in veru coquuntur.* Hinc & olla extaris apud Plautum in Rudente. & in antiquo lexico extar exponitur olla, vbi exta coquebantur: vt extalis, ἀρχός, vt & hoc interea inseram. Lego mox, *cum aquæ feruenti insipitur.* In vetere tamen lib. insipatur reperio, vt dissipatur & obsipatur. Sed insipiat Cato dicit, & Festus insipere interpretatur farinam iacere pulti. Lego continuo, *Panis, quòd primo figura faciebāt, vt mulieres in lanificio panus: posteaquam ei figuras facere instituerunt alias, à pane & faciendo panificium cœptum dici.* Panus in lanificio est tramæ inuolucrum, quod tumet rotundúmque est: à qua similitudine panis est appellatus. sed & panus tumor est inguinum. Reperio non longè in veteribus libris, quod lectoribus diiudicandum relinquo, *nisi ab eo quod Græci* χρόνλω. mox, *tritum ex spicis.* Lego, *Nam id* μελίνη: est tamen aliis μελίνη, panicum, milium, κέγχρος: nonnulli μελίνην genus milij censent, quos sequitur Varro. Lego deinceps, *libum, quòd vt libaretur, priusquam esset ur, erat coctum.* Ait libi partem primum solitos esse veteres libare, reliquū deinde comesse, atque ex eo à libatione nomen adeptum esse. Essetur igitur est comederetur. Lego mox, *à globo farinæ dilatato item in oleo cocti, dicti à globo, globi.* Lego mox, antiquitatem secutus, non istorum recentium exemplarium nouitatem, *vt thrion & placenta.* thrion ab Atheniensibus iucundum quoddam edulium vocabatur, quod frondibus ficulnis (quæ θρία Græcè vocantur) inuoluebatur. Sunt & ἴτρια Græcis lagana, si quis

fortè hoc loco ita legendum putet. Reperio & in veteribus libris, *ab eo quòd pulmentum, ut Plautus, hinc pulmentarium dictum. Hoc primum,* inquit, *debuit pastoribus caseus.* Pereleganter ait caseum hoc pastoribus debuisse, vt eorum esset pulmentarium : id est, obsonium, quod cum pulte vel pulmento comessent, vt cum pane obsonium edimus. Lego, *Quæ minus cruda esse poterant, decoquebant in olla. ab olla olera dicta.* dicit autem quæ non poterant comesse cruda. Legò, *Quod è terra eruerertur, ruapa, vnde rapa.* Mox legendum, *olea grandis orchitis, quod ea Attico orche minor.* Nam orchitis etsi magna est, est tamē minor orche, olea quadam Attica. Orchas etiam vocatur hæc, eiúsque mentio est apud Maronem, & Festum, his verbis, *Orchitis genus oleæ, ex Græco dictum ὄρχις, quod sit magnitudine instar testiculorum.* In antiquo lexico scribitur. Orchæ, ἐλαῖαι ὀπημίκεις. Quidā hic antiquitus legunt.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT VI.

NON desinam Varroni molestus esse, eiúsque vulnera vlcerare, aut cicatrices obductas rumpere & aperire: inuitus tamen, qui sanandi potius animo malum eius attingam quàm lædendi. Emendo igitur, *Et vt crudum nimium habet humoris.* Mox, *Tegus suis, ab eo quòd tegit, vt perna a pede sueris, à nomine eius: offula, ab offa minima sueræ.* Apparet è deriuatione Varronis veteres non tantum tergus, sed etiam tegus dixisse. Certè apud Plautum in Captiuis hic versus trochaicus tegoribus postulat, *Dij immortales, vt ego callos detruncabo tegoribus,* Attamen si in Varrone tergus placet, detracta litera deductio eius fiet. Iā Sueris pro suis dixerunt veteres, & bouerū pro boum. Cato, *Quotinga bouerum?* Suera quoque est suilla caro, prisca voce. Vt autem insiciū est idē quod insectum, id est insecta caro: sic proficium, profectum: sed & proficias dicebant. Arnobius, Quòd si omnes has partes quas proficias dicimus, accipere dij amant. Præficias enim, quod in eo scribitur, vitiosum & improbandum

puto. Quiddam ex antiquo codice ſubſcribam, quod haud ſcio quàm vēdibile futurum ſit: eius æſtimationem & indicaturam arbitrio lectoris relinquo. *Murtatum à murta, quòd ea largè fartis. Quod fartum inteſtinum craſſum Lucanicam dicunt.* Exponi commodè poſſet, quod murta largè & affatim fartis & farciminibus ſolet addi: Nam multa farta vel farcimina mox enumerat, lucanicam, fundulum, longanonem. Lucanica porro eſt, vt in antiquo reperio lexico, ἀλλάντιον. Libet & locum Arnobij de his farciminibus adponere, Quid inquam ſibi volunt apexabo, inſicia, ſilicernium, longauo? quæ ſunt nomina & farciminum genera hirquino alia ſanguine, comminutis alia inculcata pulmonibus. Reperio mox τυφλοέντερον vno verbo, & licet ſic iungere, vel diuidere in duas voces τυφλὸν ἔντερον. Mox reperio, *Longano, quòd longius quàm duo illa.* Scribitur variè hoc nomen, Longano, Longabo, Longauo, Longao etiam ſæpe apud Cælium Aurelianum. Lego mox, *augmentum, quod ex immolata hoſtia.* & mox, *in iecore imponendo augendi cauſa.* Ita enim loquuntur libri certiſſimæ fidei, & Arnobius appellat, inſicium ſolum, omentum ſolum, augmentorum adiiciatur in cauſam. Quod inde ſequitur mox, incorruptum ſincerúmque non eſt: nos eius vitium ſarcire cōabimur, vbi antiquitatē ſcripturæ repræſentauerimus, *Itaque propter hoc mentarea fana conſtitututa ſunt certis locis, quo id imponeretur.* Ego magmentaria legendum puto. Sunt autem magmentaria fana, vaſa ſacra, quibus magmenta & exta ſacra impoſita aræ inferebantur. itaque libentiſſimè magmentaria vaſa legerem. Vetus lexicon, magmentarium, ἱερὸν τὰ σπλάγχνα ἀνατιθέμενα τοῖς βωμοῖς προσφέρονται. Cæterùm in vetere inſcriptione magmentum ſcribitur, vt in multis editionibus Varronis, Feſto magmenti auctoritatem tuente. Verba inſcriptionis, *ſi quis hic hoſtia ſacrū faxit, quod magnetum ne protollet, idcirco tamen probè factum eſto.* In Arnobio etiam magmentum ſcribitur, Non magmenta, non augmina, non mille ſpecies. Lego deinceps, *mactea, ab eo quòd Græci μακτύαι.* Macteæ etiam à Suetonio vocantur in Caligula ſcribente, *& multis venenatas macteas*

misit. Ab Arnobio, Frustilla hęc paruula pro suauibus ma cteolis sumunt. Mactya in Martiale scribitur Græcorum more. hoc nomine, vt ait Athenæus, omne scitamentum, & omnis cupedia iucundúmque & pretiosum edulium censetur, cùm tamen initio esset quædam maza. Itaque vtriusque est eadem origo. Lego non longè hinc, *subtemen quòd subsit stamini*: Item, *trama, quòd trameat frigus id genus vestimenti.* trameat enim ad originem propter soni affinitatem existimo quàm tranat accommodatius. Lego, *Vbi ea fecit, panuellium, dictum à panno & voluendo filo.* Est igitur panuellium, (vt declaratur in lexico antiquo) πηνίον, radius scilicet, aut fusus, cui filum inuoluitur.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT IX.

HOC quoque caput multum antiquo Varronis exemplari debebit, è quo multa describet: an autem qui legent debituri sint, è rerum merito æstimabunt: nec enim magnopere hæc vendito vel ostento. Scribo igitur, *scutum à sectura, vt sectum, quòd à minutis consectum sit tabellis.* hæc profectò scriptura est aliquanto enodatior, quàm vulgaris & promiscua. Deinceps lego, *Vmbones, à Græco videlicet, quòd ambones.* Sic emendaui. quòd *aut* in exemplari veteri non reperissem, neque desiderari sensissem. Illud, nisi fallor, egregiè scriptum est in libris qui publico carent, *Similiter quod fit ab homine pilum, qui hostem feriret, vt pilum.* Dici pilum censet, quòd vt pilo in mortario aliquid feritur & tunditur, ita hostis feriatur. Non deest qui, *ab omine*, scribat. In enucleatione loricæ, Quæ tanquam lorita dicta est, vt lingulaca tanquam lingulata, scriptura vetus partim plena est, partim confusa. Apertè enim scribitur, *postea subeidit.* Vox proxima est obscurior. Cæterùm, *Galli è ferro*, nullo modo mihi probatur. Quo enim pacto togatorum doctissimus ignorare potuit priscos Gallos nudo ferè corpore & inermi prælia solitos inire? & multis antè seculis in Græcia loricas ferreas fuisse, cùm tam sæpe Græcos, χαλκοχίτωνας Homerus appellet? Lego igitur, *postea*

ſuccidit, quòd alia è ferro ſubiit vocabulum ex annulis ferrea tunica. At cùm ait, *quos etiam nunc ita appellant tubicines ſacrorum*, ſignificat à ſacrorũ tubicinibus tubas appellari tubos. Mox cùm ait, *quòd ea varicare nemo poſſet*, intelligit, nemo poſſet tranſire & tranſcendere. Vetus lexicō, Varicat, ὑπερβαίνει exponit. Varicari alij legunt eodem ſenſu. Vetus liber, *menſam eſcariam cillibam appellabant.* Pompeius, *cilliba menſæ erant rotundæ.* hic tamen cibilam edunt, quòd eam à cibo dictā Varro autumet: quaſi verò non literæ & ſyllabæ tractentur & traiiciantur ſæpenumero. vt ante ipſemet dixit, Erant & menſæ triangulę, quas anglones Nęuius vocabat. Vetus lexicō, Anglones, τράπεζαι τρίγωνοι, ὡς Νάιβιος. Sũt & apud Gręcos κιλλίβαντες velut menſæ tripedes & machinæ, vnde cilliba potius deducta videretur. Trulla autem dicitur à trua, quaſi truola, per diminutionem. Trulla vas potorium erat, trua vas aquarium, quo è culina aquam calefactam in lauatrinam, id eſt domeſticum balneum, fundebant. Lego igitur, *vt truola, hinc trulla: trua, quæ è culina.* Lego mox, *ab eodem eſt appellatum trulleum. ſimile enim figura, niſi quòd latius eſt quod concipit aquam, & quòd manubrium cauum non eſt, niſi in vinaria trulla. acceſſit matellio.* Hic diſtinguit trulleum à trulla, quòd quanuis trulleum ſimile ſit trullæ, tamen ſit latius & capacius, & vas aquarium, trulla vinaria: diſtinguit & manubrio. Lego, *à matula dictus, qui poſtea quàm longius à figura matulæ diſceſſit, eſt ab aqua aqualis dictus.* Ex hac ſcriptura eſt facile intellectu quod vas apud antiquos matellio fuerit, cui rei ſeruierit. Eſt & aquimanile vel aquiminale vas, quod, vt reperio, Græci χέρνιβον vocant. Mox reperio & laudo, *vas aquarium vocant futim.* Lego deinceps è Pompeio, *quo poſtea acceſſit nanus cum Græco nomine, & cum Latina figura barbatus.* Nam Pompeius ait nanum à Græcis vas aquarium appellari humile & concauum, quod à Latinis vulgò diceretur ſitulus barbatus. Et in antiquo lexico ita ſcribitur, Barbatus, νάννος τὸ σκεῦος. Lego, *vbi aſſa ponebant, magidam aut lāgulam.* Magis à Polluce nominatur ita ſcribente, αἱ δὲ ἐπιτιθέμεναι καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι, ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν. In catino igitur ponebantur

tur iurulenta, & pulmenta, in lance assa. Lego mox, *Mensa vinaria rotunda nominabatur cilibantum.* In vetere tamen libro extat cilibanum. Deducerem à Græco libentiùs, quòd, vt dixi, κιλλίβαντας vocent tripodes in quibus milites fatigati reponebant scuta. Aristophanes, τὰς κιλλίβαντας οἶσε παῖ τῆς ἀσπίδος. Sed & mensæ tripedes sic vocabantur. Cùm autem Varro *à cyliceo* dicit, eo nomine intelligo repositorium poculorum, quod Græcè κυλικεῖον dicitur, vt scribit Athenæus: vetus lexicon vasarium κυλικεῖον exponit. Lego igitur, *à poculo cylice: à quo illa capis & minores capulæ, à capiendo.* Illam enim mensam à poculo cylice nomen habuisse dicit: deinde vnde capis dicatur exponit.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT XVI.

NOS & hoc capite operam nostram Varroni locabimus, vt partim in eo quædam enucleemus, partim, si possimus, à mendarum deformitate liberemus. Cùm ait macellotas hortorum, θύρας, id est ianuas & fores, subaudiri debere existimo: cùm μακέλλας ait, eo nomine septa, claustra, & munimenta intelligit. Ait Varro, *Ad Corneta, forum Cupedinis à Cupedio*: vbi in chirographo reperio *à fastidio*, quod à fastidiosis & delicatis expetuntur lautitiæ ciborum & cupediæ. Cupedius tamen magis probatur, à quo appellatum sit illud forum, qui in libro Varronis rerum humanarum, Cupes appellabatur. Illic enim fori Cupedinis & Macelli appellationes ductas narrabat, à Numerio Equitio Cupe, & A. Manio Macello latronibus. *Nec quod is Cornelius stilo secutus*, cùm ait, indicat Cornelium historicũ stilo & scripto non idem scripsisse. alii non sanè ineleganter emendant, Ælius stilo secutus: & infrà eodem modo legendum censent, *AElius & Lutatius.* quorum egò sententiæ subscriptorem adstipulatorémque libenter me tulerim: quanquam Cornelius à me non improbatur. Lego autem, *Scribunt eum locum esse fulguritum*, vt antè fulguritum exposuit fulgure ictum.

Scribo mox, *Quod Syracusis, vbi de causa custodiuntur, vocantur latomiæ, exinde lautumia trāslatum.* Latini enim pro latomiis lautumias dicebant. verba enim cum solo & regione etiam nonnihil speciem plerunque mutant. Ita Latinos pronūtiasse hoc vocabulum, è quinto controuersiarum Senecæ apparet, vbi scribitur, *Ne quenquam vestrū decipiat nomen lautumiæ, minimè lauta res est.* Lego autem non longè hinc, *itaque dictum in Corniculа militis aduentu.* quod perspicuè rectum est. Sequitur mox trochaicus, in quo miles ille quem circumeunt ludētes, vocatur figuratè circus. Armilustrum porro circus maximus erat: armilustrium, armorum lustratio. Vetus lexicon, Armilustrium ὁπλοκαθάρσιον, ὁπλοκάθαρμος. Lego mox, *quòd à muri parte pinnis turribúsque carceres olim fuerunt, scripsit poeta*: aut, vt in vetere reperio editione, *à Murtis parte.* Nam illæ pinnæ & turres oppidi quandam speciem præ se ferebant. Equidem posteriorem scripturam veriorem melioremque credo: sed priorem tamen damnare non ausim. Lego mox, *intimus circus ad Murtim vocatur, vt Procilius.* vt modò, *à Murtis parte.* Venus autem primùm Murtea, postea Murtia vocata est. Plinius, *Quin & Ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant.* Est & Arnobio Murcia segniũ dea. Murtiæ meminit Tertullianus in libro De spectaculis: quam esse marmoris deam dicit, vbi fortasse marcoris scribendum est. *Murtiam enim deam marmoris volunt, cui in illa parte ædem vouere.* Reperio, *ludis tauriis,* quod vt leue & exiguum, vt multa alia, sanè præterire debui, & piget adscripsisse. sic distinguo, *qui ad senatum missi, is græcostasis, à parte vt multa.* In vetere libro reperio, *ab argulæ seu quòd,* vt legendum videatur *ab Argu lapsu*, imò *ab argilla seu Argo,* Nam vtroque modo vocari potuit. Inuenio in antiquo codice, *Publius & Cosconius, quòd ab his viocuris dicuntur ædificati.* viocuri autem sunt curatores viarum. Ante hanc vocem vsurpauit Varro, *Quis enim non videt vnde aurifodinæ & viocurus?* In antiquo lexico scriptum est, *viaculus, ὁδῶν ἐπιμελητής.* sed vel viarius vel viocurus in eo scribendum censeo. Vicus Publii à Rufo collocatur in

ea vrbis regione quæ Via lata dicebatur: Vicus publicus in Alta semita. Lego mox, *Cliuus proximus à Flora susum versus.* susus pro sursum hîc dicitur, vt susum apud Catonem, *Ita sul ducito susum animam, quamplurimum poteris.* Capitolium vetus à Victore in Alta semita ponitur iuxta templum Floræ. Cùm ait ante cellam esse prodomon, post cellam opisthodomō, templum in tres partes diuidit: mediámque, vbi est dei cella, quam hodie chorum dicimus, vocat: quæ antecedit, πρόδομον, quæ sequitur, ὀπισθόδομον.

ADVERS. LIBRI XXII, CAP. XX.

HAEC quoque pagina Varroni impendetur, neque fortasse impendii pœnitebit. Scribit Varro, *susum, qua cōpluebat, compluuium.* Ecce hîc rursum susum vsurpatur: cōpluuium autem in glossematis antiquis inuenio Græcè exponi, κατάκλυστρον καὶ μέσαυλον. Distinctio Varronis cōpluuium ad tectū collocat, impluuium ad solum, cùm alterum superius sit, alterum inferius. Atque in vrbe ferè compluuium & impluuium erat quod in villa chors. Interpungo non longè; *ab hyeme hiberna hibernum domus vocarunt.* Paulo pòst quod à Varrone scribitur, *Quòd ea pecus in bucitatum antiquū oppidum exigebat,* ne quid dissimulem, aut celem, equidem non intelligo, nec quenquam adhuc conueni qui intelligere se fateretur. Hic Bucitatū nescio quod oppidū nunquam fando auditum emendatores condunt: ego potiùs scripturam falsariam puto, scribēdúmque, in buccina tum, vel potiùs vno verbo, imbucinatum antiquū oppidū exigebat. Varro De re rustica, *Subulcus debet consuefacere vt omnia faciant ad buccinā: primo cùm incluserunt, cùm buccinatum est aperiunt, vt exire possint in eū locū vbi hordeum fusum in lōgitudine sit.* Huius etiā consuetudinis in historiis Polybius meminit. Est qui, in bu citatum, id est, potum citatum interpretetur. Lego, *vt sit operta semper, nisi cū bellum sit.* Non longè hinc legendum videtur, *lecti, quòd ne essent in terris, sublis*

mes in his ponebant. Nam lectica substernitur, lectus ei imponitur, vt pheretro mortui lectus. Iterum, *Quo eam lecticam inuoluebant, quòd ferè stramenta erant è segete, segestria appellarũt.* Rursum, *Posteaquam trãsierunt ad culcitas, quòd in eas acus, aut tomentum aliuáue quid calcabant.* Opinor non inuita omnino Minerua ita me correxisse. Nam vox acus bellè conuenit sententiæ, & vnius tantùm elementi mutatione opus fuit. Mox ita lego in antiquo libro, *Puluinar vel à pluribus, vel à pollulis declinatum.* posterius vtique verissimum. Puluinaria enim pollula & exigua sunt culcitis comparata: sed & ea habere plura patresfamiliâs solent. Cato labellum pollulum pro paruo, eodem modo dixit. Potest & dici sic vocatum, vel à pluribus hominibus, vel à pollulis: ídque consentaneum magis eius voluntati videbitur. Pro pluribus, plumis edunt formularii libri: quos non reprehendo. Lego mox, *Vt sagum, Rheno, Gallica: gaunace, amphimallum, Græca.* quod additum est, maius sagum, interpretatio est hominis ineruditi. Hesychius, γαυνάκαι, στρώματα ἢ ἐπιβόλαια ἑτερόμαλλα, id est, gaunacæ sunt stragula aut operimenta altera parte villosa. Est & gaunace genus pallii ad induendum. Lego, *Ab hac similitudine torulus*, &, *qua simplici scansione.* Reperio, *quod gerit in inferiora superiorem.* De hoc gradu sic alio loco Varro loquitur, *Omnes lectos haberemus domi ad vnam formam, & aut cum fulcro, aut sine eo, nec tum ad triclinarem modum, tum cubicularem.* Videtur scribendum, *A duobus decussibus vicessis, quod dici solitum à duobus, bicessis.* Lego, *semis, vt semias.* interpretatio Varronis hanc suggerit lectionem. vel, *vt semis.* Lego in antiquo libro, *Nam Græca, vt à se, domum, vt alij δῶμα:* vt prius vocabulum Siculum intelligamus. Lego mox, *cùm minus refectũ, quàm quanti constat.* Nam re factum probare non possum. Lego, *Si amplius exolueret quàm quanti esset emptum.* Lego, *quòd singulæ dicuntur appellatæ esse: multæ, quòd vnum dicebant multa.* Sensus est, cùm singulæ olim hæ appellarentur, multæ à populo dicebantur: vnde & nomen adeptæ sunt, quòd vnum dicebant multa. quod

quidem ex eo probat, quòd rustici prima vrna addita dicere solebant multa. Id autem, vt opinor, faciebant ominis gratia, copiam & multitudinem ominantes. Lego igitur, *cùm in dolium aut culeum vinum addunt rustici.* Lego, *pœna à pœniendo, aut quòd post peccatum sequitur.* pœnire, pro punire antiqui dicebant. Reperio, *prædia primùm à præda, quòd ob rectè quid factum concessum sit. Datum quod reddatur mutuum:* tamen quod obtinuit, *præmium à præda*, loco non moueo, & præfero. *Quod Siculi μοῖτον. Itaque scribit Sophron μοῖτον ἀντιμῶ.* Id erit, Mutuo redhonoro, vel mutuum colo.

ADVERS. LIBRI XXII, CAPVT XXIIII.

NOS qui istas auctorum veluti spinas calcamus, & tanquam per rubos & sentes nudo vestigio incedimus, nisi libri temporis iniuria & hominum incuria hisce errorum vepretis obsiti essent, iaceremus, nihílque omnino essemus. Nunc nostra ærumna cogimur aliorum laborem leuare, & in libris odiosè & molestè ad nauseam vsque inculcare, Sic scribendum puto, Sic legendum, Sic corrigendum. Hîc ob vberem mendarum messem aliquot Varronis comprehensiones continenter perscribam è libro VI De lingua Latina, ne lóngior sim errores sigillatim percensens, & Scribo, sæpe iterans. *Nam repens ruina operuit: vt verbum quod cōditum est, ex quibus literis oportet, inde post aliqua dempta: sic obscurior fit voluntas impositoris. Non reprehēdam igitur in illis, qui in scrutando verbo literam adiiciunt aut demūt, quo faciliùs quid sub ea nocte subsit, videre possint. Etenim quo faciliùs obscura opera Myrmecidis ex ebore oculi videāt, extrinsecus admouēt nigras setas. Cùm hæc adminicula addas ad eruēdam volūtatem impositoris, tamen latēt multa. Quod si poetice, vt in carminib' seruauit multa prisca quæ essent, sic cur essent, posuisset, fœcundius poemata ferrent fructū. Sed vt in soluta oratione, sic in poematis verba omnia, quæ habeāt ἔτυμα possīt dici. Nec multa habeo, quæ nō erūt in lucubratione literæ persecutæ. Multū*

licet legeret, AElij hominis in primo in Latinis literis exercitati interpretationem carminum Saliorum videbis & exili litera expeditam, & præterita obscura multa. Nec mirum, cùm non modo Epimenides somno post annos L experrectus, à multis non agnoscatur, sed etiam Teucer Liuij post annos XII, à suis qui sit ignoretur. Hæc è mẽdosa veteris libri literatura reconcinnata sunt, quæ, vt in sublustri nocte, qua eundum sit videmus, ita nobis ostẽdit quis esset orationis cursus, quæ via. Carmen autem Saliorum initium poetices apud Romanos Varro dicit, quod obscurissimum erat. Eius meminit Flaccus, *Iam saliare Numæ carmen.* Erant & axamenta carmina quæ à Saliis componebantur in honorem singulorum deorum, vt Iouialii versus, Iunonii, Mineruii: ab axo, quod est nomino, appellata. Vetus lexicon interpretatur versus in honorem Herculis, qui in eius sacris canebantur. Axamenta, *στίχοι ἐπὶ ὕμνου Ἡρακλέους.* Sed vt ad solitas nugas & nænias reuertar, scribo, *vt queri à qua re sit ad medendum.* pro *vt quia quare ad medendum*: Infrà etiam lego, *& satisfacit grato.*

Vnus erit quem tu tolles in cerula cæli Templa,

Versus est ex Ennii annalibus de Romulo in numerum deorum referendo, quem paulum mutatum elegantissimè vsurpauit in Metamorphosi Ouidius,

Tu mihi concilio quondam præsente deorum
(Nam memoro, memorique animo pia verba notaui)
Vnus erit quem tu tolles in sidera cæli,
Dixisti: rata sit verborum summa tuorum.

Deinde non lõgo hinc interuallo lego, *id est, vt ait Næuius, hemisphærium, vbi concha cerula septum stat.* hîc eleganter concaua cæli conuexitas more tegumenti & conchæ concamerata & curuata intelligitur. Et quia ad cælum pertinet, Cælestis dea à Tertulliano, Spartiano, aliis memorata, nec quæ sit intelligitur, dicam hîc obiter Vraniam esse. Dio, *τὴν οὐρανίαν τὴν τῶν Καρχηδονίων ἱμείξατο.* In verbis quibus templa concipiebantur, magna apud Varronem est obscuritas ob dictionis vitium. Ego eam formulam totam sic puto concipiendam esse. *In arce sic: templa tescáque mi ita sunto, quoad ego ea esse*

velim, qua nuncupauero. Olla fera arbos, quisquis est, quã me sentio dixisse, templũ tescúmque esto in sinistrum. Olla fera arbos, quidquid est, quod me sentio dixisse, templum tescúmque esto in dextrum. Intra ea conregione, conspicione, cortumione, vtique ea rectissime sensi. fera arbos hic dicitur vt fera vitis, quodam in Nonii loco. Tescum autem rectissimè emendatum puto, cùm Varro ipse vltro mox tesca interpretetur, & tesca à tuendo, vt tuesca, dicta censeat. Nam testum, quòd hîc incubabat, exturbandum est preceps. Conregionem augures vocabant regionem intra fines comprehensam. Lego mox, *qua oculi conspiciant, id est tueamur.* Et, *ideo dicere tum cùm templum facit, augurem, conspicione, qua oculorum conspectu finiat. Quod cùm dicunt conspicionem, addunt cortumionem, dicitur à cordis visu. Quod ad id templa vt sint tesca, aiunt sancta esse, qui glossas scripserunt, id est falsum.* Dextra cùm legeretur, tesca scribẽdum esse ratus sum, verba Varronis & explicationem secutus. Lego mox, *esse templum, esse factum.* Lego, *vnde ignis claret mortalibus diuus.* Eadem ferè verba apud Ciceronem prima Tusculana extant.

ADVERS. LIBRI XXII,

CAPVT XXIX.

LIBET tanquam venari in Varronis saltu: & dumos interim ex eo excidere & extirpare: sic enim errores, qui, vt spinæ, in eo omnia occupant, appellauerim. Emendo igitur in eo, *Eo quòd pateant latiùs, ita dicta:* nec hîc testimonio librorum antiquorum opus esse credo, cùm vox ipsa ita legendum esse clamet. Lego mox, *Pocula à potione, vnde potatio: & etiam poma, quòd hæc poscunt potum à πότῳ, quòd πότος potatiò Græcè. origo potionis aqua:* In libro tamẽ antiquo scribitur, *& etiam postea, hæc possunt à πότῳ.* vt fortasse librarius scribere voluerit, *& etiam posca*. sed hoc aliis iudicandum relinquo. Reperio mox & probo, *item dicta lepestæ, quæ etiam nunc. Lepista*, inquit Festus, *genus vasis aquarij*: vt & apud Nonium Varro loquitur, *Lepistæ etiam nunc Sabinorum fanis pauperioribus*

plerisque aut fictiles sunt, aut ænea. Varronis libri quidam formis excusi,& quem habui manu exaratum, flepestæ exhibent abundante litera, cùm lepestæ scribendum sit: vel potiùs f & l efficiunt coniuncta d: legẽdúmque, vt arbitror, depestæ. Si depestæ scribas, origo à δέπαστρον repetetur, cuius meminit Athenæus: vel à δεπάστη, quod se legisse Varro profitetur. Vnde & lepesta deducetur, mutato d in l, vt in Ὀδυσσεὺς Vlysses, & in redu uia, reluuia: vel à δέπας· sed & sine mutatione elemẽti illius commodè asciscetur, & elicietur à λεπαστὴ, cuius mẽtio est apud Athenæũ & Hesychium. Lego deinde, *qui vinum dabant, vt minutatim funderent.* Et mox, *qui minutatim sumebant.* erat igitur guttus & gutturinum, vas vinarium, à quo vinũ fundebatur in simpulũ, quod pro cyatho erat: è simpulo in calicẽ. Nã potionẽ cyathis & antè simpulis metiebãtur. Cæterum epichyscos, quæ gutto postea successit, meminit his verbis Athenæus, ἐπὶ δὲ τῷ τρίποδι ψυκτὴρ χαλκοῦς ἐπέκειτο, καὶ κάδος, καὶ σκάφιον ἀργυροῦν δύο κοτύλας χωροῦν, καὶ κύαθος. ἡ δ' ἐπίχυσις χαλκῆ. id est, In tripode frigidarium æneum positum erat, cadus, scaphium argenteum duarũm capax heminarum, cyathus. epichysis autem ænea. Epichysis est vocata, quòd funderet vinum in cyathum. Quod autem mox ante bal neum scribit, intelligit lauatrinam. Nam balneum domesticum & priuatum est, balnea publica. Imburi hodie ferè nomen retinemus. Nam hamulas sacerdotales, buras, & buretas vocamus: sed & populares mei Andeliacenses, anates, buras appellant. Imburum autem potiùs à bura dictum censeas, si sonum audias, quàm ab vruo. sed, vt diximus, literæ & mutantur & trãsponuntur sæpe in origine vocum peruestiganda. Bura, quæ bu ris à Marone vocatur, temo est ille longus aratri, qui & inter boues est protẽsus. vocatur & curuum & vruum. Lego protinus, *quòd in eo calda plus apponebatur.* Nam eo poculo caldam potionem ducebant plerunque. Pultem qui scribunt, obliuiscuntur calicem vas esse potorium. Lego quamproximè, *sedile, solium, sella.* Hinc enim, inquit Varro, *maximè sumitur quod eam deceat.* sic editiones, & rectè: reperio tamẽ, *quod eam doceat.* quod

tum ad munditiā referetur: nec tamē ęquè placet. Elegāter hęc describit Tertulian. in libro de habitu mulieris, *Habitus fœminæ duplicem speciem circūfert, cultum & ornatum. Cultū dicimus quem mundum muliebrem vocāt: ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici: ille in auro & argento, & gemmis & vestibus deputatur: iste in cura capilli & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt.* Lego mox, *vestis à velis. vela ab eo quòd vellus lana tonsa vniuersa ouis. id dictum quòd vellebant: lanea ex lana facta.* quærit enim vnde dicatur vestis lanea, nisi fallor. In laneis numerantur vestibus birri, vt Atrebatenses: qui beri non sunt dicendi, quòd in Gallia sericum non texeretur. Sic birri Canusini dicendi sunt, non beri, è lana Canusina, quæ rutili erat coloris: ac birri canusini & Atrebatenses lautiores & elegantiores erant. Lego è vestigio, *item texta fasciola, qua capillum in capite alligarent, dictum capital, à capite.* Interpunctio malè interposita sensum corruperat, qui nunc postliminio restitutus est. Capital autem dicit Pompeius fuisse linteum quoddam, quo in sacris vtebantur. Varro ait eo mulieres omnes vsas fuisse. Rica operimentum est capitis in Varrone, quo in sacris caput mulieres velabant.

ADVERS. LIBRI XXIII,

CAPVT I.

NON desinam animo morem gerere, & Varronis librum excutere, vt & sæpe iam feci. qua quidem in re, vt nihil prosim aliis (neque enim tantum mihi sumere ausim, vt profiteri audeam à me aliquam ad alios permanaturam vtilitatem) certè me oblectauerim. In eo igitur scribo, *Prius deinde indutui, tū amictui quæ sunt tangām.* Induit, quod corpus ita integit vt ei adhæreat, & comprehendat, vt capitium, tunica, subucula. amicit, quod corpori circuniicitur, vt riciniū, palliū. addunt iurisconsulti, quę præcingunt, & alia, quorum verba sunt, *quæ induendi, præcingendi, amiciēdi, insternendi, iniiciendi, accubandi ve causa parata sunt.* Præcingunt, quæ ad

medium corpus aut pectus hærent, nectuntur, ligantur, comprehendunt: vt strophium, zona, castula. Nonius, *Castula, inquit, est palliolũ præcinctui, quo nudæ infra papillas præcingebantur.* Indutui autem & amictui veteres dicere solebant. Nonius, *Castula, est palliolum præcinctui.* Varro De re rustica, *oleas esui optimè condi.* Apuleius in Floridis, *habebat indutui ad corpus tunicam interulam.* Rursum, *habebat cinctui balteum.* Varro hoc loco, *vt veteres loquebantur, indutui comprehendit.* Asbeston autem linum est, quod igni non consumitur, sed ardendo nitescit & mundatur. Plinius viuum appellat. Sed asbeston cùm Varro dicit, lintea ex eo facta intelligit, atque adeò vestimenta. Plinius, *Inuentum iam est etiam quod ignibus non absumeretur: viuum id vocant: ardentésque in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis quàm possent aquis. Regum inde funebres tunicæ corporis fauillam à reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustísque sole Indiæ, vbi non cadunt imbres, inter diras serpentes: assuescítque viuere ardẽ do. rarum inuentu, difficile textu, propter breuitatem: rufus de cætero color splendescit igni. Cùm inuentum est, æquat pretia excellentium margaritarum: vocatur autem à Græcis asbestinũ ex argumento naturæ.* Lego mox, *amictus dictũ, quod amiectum, id est circumiectũ. à quo etiam quòd vestitu se inuoluunt, circumiectui appellant.* amictui & circumiectui more veteri à Varrone dictũ elegantissimè cẽseo. huius elegantiæ ignari his exterminauerunt locutiones, & seculi nostri balbutiem inuexerunt. Cæterùm Varro ricinium quasi reiicinium dictum interpretatur: pallia quasi parilia, extrita syllaba ri. Lego igitur, *re exclusum propter leuitatem.* Vetus liber *reliculum* habet mendosè: scribere fortasse voluit librarius scriba, *ri reiiculum. Parapechia, chlamydes,* rectè legi arbitror, & per summam iniuriam hinc ablegata arbitror. Lego, *pala à paugendo*: quidàm libri *à pangendo*, & fortasse sic veteres locuti sunt. Lego, *rutrum, ruitrum, à ruendo.* Varronem etiam ferè coniicio scripsisse, *aratrum, quod arruit terram*: id est, quod terram iuxta ruit & iacit.

Varro De re rustica, *terra arruenda puluinos fieri:* vel, vt scriptum in omnibus est, *aruit*, erit à se ruit & amouet. Cùm autem ait, *Vomit eo plus terram*, more suo loquitur, vt antea, *quòd eo plus calda adponebatur.* Plus erat sæpius, hîc magis & amplius. Lego paulo pòst, *& in ea transuersa regula, manibula*, accommodatè & appositè ad etymologiam Varronis, cùm à manu bubulci dictam interpretetur. Lego etiam, *qui quasi est temo inter boues, bura à bubus.* Interpuncta hanc notationem peremerant, quæ nunc, vt existimo, viget & floret. Ait Varro, *alij à curuo curuum appellant.* Sunt qui emendant, *Vruum appellant.* vruum enim est aratri curuatura. Nos tamen nostras manus ab iniuria hîc continebimus. Lego continuò, *sub iugo medio cauum, quod bura extrema oppilatur, vocatur coum, à cauo.* Cauum, inquit Varro, in iugo medio, quod extremitate buræ & temonis indita ei & inserta oppletur & clauditur (id enim est hoc loco oppilatur) coum vocatur. Pompeio tamen coum lorum est, quo temo buris cum iugo colligatur, à cohibendo dictum. Quid si scribendum in Varrone? *Vt eruant quæ in terra serpunt sirpices, postea (detrito. à quibus dicti rastelli, vt irpices, serræ leues.* hæc fideliter sunt de libro vetere descripta: præterquã quòd serpũt pro sunt feci, quod mihi videtur etymologia postulare. Scribunt etiã libri editi, *à quibusdam dicti.* potest tamẽ, *à quibus*, non incommodè explicari & intelligi de his quæ in terra serpunt, à quorum abrasu sunt rastelli dicti.

ADVERS. LIBRI XXIII,

CAPVT XV.

EXTAT apud M. Varronem perlepidum pérque venustum Papinij epigrammatium in adolescentẽ Cascam, sed quibusdam tamen locis inquinatum atque maculatum: ego creta quadam cimolia eius maculas detergere conabor, proponámque id, quemadmodum scribi debere censeam.

Ridiculum est cum te Cascam tua dicit amica,
Fili potosi sesquisenex puerum.

Dic tu illam pusam: sic fiet mutua muli:
Nam verè pusus tu, tua amica senex.

Cùm inuenissem in vetere libro, *potonis esqui senex*, existimaui potoni sesquisenex legendum, id est, plusquam anus. Senex enim de muliere etiam dicitur, vt, *tua amica senex*. Sunt & duo iambici versus oppidò quàm elegãtes Manilii, de Casca Cascã ducente: in quibus canoræ nuptiæ sunt congruæ, conuenientes, concinentes. Quod autem ait Varro, *etiam nunc Casinum forum vetus appellant*, intelligo oppidum Casinum à Romanis appellatum fuisse forum vetus. Nam fori nomen multis indiderant oppidis, vt foro Cornelii, foro Sempronii, foro Liuii. Sequitur mox, vt in antiquis libris scribitur, *Item significauit in Atellanis aliquat pappum senem, quod casnar appellant.* hìc pappum senem esse suspicor carduorum lanuginem, senilem hominum canitiem æmulantem: Græci γήρῳον appellant. editiones pupum habent: qui volet eas sequatur. Ait Varro, *profectum verbum ab ambe.* hoc verbi sollicitos & anxios habet grammaticos. Ego ambe puto esse circum, quod diminutũ dicitur an, vt in anquiro. Integrũ est & incolume in explicatione ancilium in libris antiquis. Nam editionũ censores eum quoque locum violarunt atque læserunt. *Ancilia dicta ab ambecisu.* Dicitur & ambu, vt in ambubaiis. Lego mox, *litera commutata ambagio dicta.* Ambiegna autem est circum quam duo sunt agni. Lego mox, *vt signa canunt, canes appellata.* Lego deinde, *itaque dicitur in nuptiis camillus qui cumerum fert.* Defenditur hæc emendatio Festi auctoritate, vas istud, quod in nuptiis ferebatur, cumeram appellantis, & camillũ: quod &, vt ait, à camillo ferebatur opertum, vtensilia nubentis continens. Lego deinceps, *in quo quid sit in ministerio, pleriq; extrinsecus nesciunt.* Cæterũ subulo mihi videtur esse tãquam sibilo: exponitur à vetere critico αὐλητής. In versu autem illo antiqui poetæ,

Corpore tartarino prognata paluda virago,

etsi Varronem suspicio & reuereor, parum tamen abest quin putem eum hìc allucinatum, qui quidem paludam paludatam interpretetur, vocem secutus vi-

tiosam. Neque enim Latini sermonis consuetudo pati hoc videtur posse, vt paludum pro paludato loquamur. & poeta ille scripsisse potius videtur, *prognata palude*. constat enim Mineruam ad Tritonidem paludem natam fuisse, vt ea ferè palude prognata videatur. sed tamen fas non sit à tanti scriptoris sententia recedere. Cùm citat Platonem in quarto, significat quartũ Platonis librum, qui Phædo vocatur. Lego infrà, *sed lucæ, neque vrsi potius Lucani quàm luci dicti*. Infrà autem existimo ita scribendum, *Qui enim vt haberet orationẽ, publicè ab vniuersis tum legebatur, ab oratione orator dictus: cùm res maior erat, legebantur*. Infrà vitiosissimè legitur in Saturnio carmine. Non enim versus Saturnius est, qui est iambicus hypercatalecticus, sed versus Ennij heroicus: vbi narrabat Numam mensas sacras, quibus ad rem diuinam est opus, & ancilia Saliorum constituisse, eundémque liba instituisse ad rem diuinam, & fictores, qui sunt panifices, libariique vocari possunt. In vetere inscriptione legi, *discipulum fictorum pontificum*. In vetere libro reperio, *arges sunt è scirpeis simulachra hominum* XXIIII. *ea quot annis de ponte sublicio*. Tutulati sunt qui in re diuina habent in capite tutulum, vt flaminicæ & pontifices. Lego autem, *queis habent vti velatos*.

ADVERS. LIBRI XXIII, CAPVT XVI.

CVM VARRO nominatim in libris de linguá Latina scribat, *vt in his qui sunt versibus plerique*, quod mox pedibus solutum liberúmque creditur, ego modis & numeris vinctum ligatúmque censebo. Sequuntur igitur statim duo claudicantes iambici, quos scazontes Græci vocant,

Volturnalem, Palatualem, Furinalem,
Floralem, Falacrem, & Pomonalem idem fecit.

Falacrem autem pro Falacrali posuit, coactus versus lege. Lego mox, *quæ obscura sunt, eorum origo Volturnus*. Excipiunt non longè nomina piscium, vt ait, Græca, sed nulli intellecta, in versu Lucillij: quem ego sic

legi debere censeo,

Occidunt Lupe saperdæ te & iura siluri:

Summa te, atque amiæ. Notum est, ne testato agam, ex Horatio & Persio, quàm acris & vehemens fuerit in Lupum Lucillius: eum credo hoc carmine compellari. Etiam Lucillianum versum ita scriptum reperio,

Quidam thynno capto corium excludunt foras.

Antonius Augustinus, vir & eruditissimus & optimè de literis elegantioribus meritus, Varronis verò vindex, assertor, patronúsque vnicus habendus: immo verò eius potiùs Æsculapius existimandus, siue sola animi coniectura ductus, siue librorum auctoritate adductus, commodissimè coruum legit. Lego paulo pòst Ennianum versum hunc in modum,

-caua quaque in

Corpore cæruleo cæli cortina receptat. Tantùm è telo cæli feci: & in libro antiquo dubium erat lineamẽtum primum, & ambiguæ inter c & t figurę. Hoc versu Ennius hemisphærium cæli cortinam appellauit, de similitudine cortinæ Apollinis, quæ, vt ait, nomen habuit à corde, quòd inde primæ sortes existimatæ. Inuenio in antiquo exemplari, *Quid vnde inuitis sumpserint perduellibus?* quod & adscribendum putaui. Cæterum Opilius verborum enodator antiquorum fuit: is à stella, quæ vesperi oritur, tempus vespertinum ipsámque vesperam, vesperum vocari credidit. At verò apud Catullum alia significatione dicitur, *Vesper adest iuuenes.* Intelligitur enim ipsa stella. Atque hic sensus erit editiones sequenti. Nam libri manualis literaturæ habent, *à quo eam Opilius scribit vesperum.* quod de stella liquido perspicuéque intelligetur, nõ de suprema tempestate. quo sensu & in Catulliano ceso erit accipiendum, aliúdque quiddam significabitur quàm tempus primum noctis. Eam stellam, vt libri sanctiores loquuntur, Græci vocant Δία ἑσπέριον. In XII tab. lege, vt penè notum est puerulis omnibus, è Gellio scribendum, *Sol occasus suprema tempestas esto.* Scribendum etiam omnibus approbantibus & scripturæ gratulantibus, *ea enim*

merces quæ Græcè dicitur λάτρον. Ennio in libro iuratissimæ fidei versus iste tribuitur,

Risi egomet mecum casabundum ire ebrium. Casabundum autem, non cassabundum, hac de causa scribendum censeo, quòd à cadendo deducitur à Varrone: vel, vt melius origo intelligatur, quòd à casare proficiscitur. Quod continuo additur, *Diabathra in pedibus habebat, erat amictus epicroco,* de homine dicitur cultum muliebrem & molliorem gerente. nam & diabathra muliebria erant calceamenta, & color croceus in vestitu viris erat indecorus. Vbi porrò hodie in Plauti exemplaribus legitur, *lanam carpere,* M. Varro sine controuersia legit carere, quod est purgare, vt interpretatur. quo vocabulo vsum etiam dicit Næuium in Commotria: sed & vltro ipse ita carere vsurpat cùm hic scribit, *Cùm ex ea carent quod in ea heret, neque est lana. quæ in Romulo Næuius appellat osca, ab Oscis.* Purgamēta & sordes lanæ per contumeliam & iniuriam summam Oscorum, qui obscœni habebantur, osca Næuius appellauit, vt Varro interpretatur. Scripturam veterem interpolant multi, aliique aliter euulgāt: est qui scribat, *quod in ea est nequam, est lana.* est qui secus, *nequa est lana quam.* hæc excogitata & commentitia lectio si cui probetur, significabit nequa lana spurcam & impurā, quæ non sit aliqua, id est alicuius pretij. Nam Sosipater nequa dici pro nequam docet. Lego mox, *militibus si quis eorum deperisset:* &, *nam illum tibi ferentarium.* Ac videtur ferētarium amicum potius dixisse Plautus, qui subsidio & auxilio futurus sit, quàm quomodo Varro interpretatur, qui inanis & sine fructu sit. Sed Varroni tamen vix reclamare audeo.

ADVERS. LIBRI XXIII, CAPVT XVII.

VERSVS M. Actij extat apud Varronem subobscurus, *Non quasi nunc hæ sunt hic limaces liuidæ?* quem de meretricibus dictum accipio, quas ad despicatum limacibus comparari existimo. & fortasse cum eo

continuari debent elogia huius iambici, *Diobolares, schœnicolæ, miraculæ.* Ac schœnicolæ quidem dicuntur quæ schœno vnguentario (sic enim in Varrone legendum existimo) nonnullam odoris gratiam accerserẽt: quas & schœno delibutas ipsemet Plautus dixit. Versus sequitur, superioribus, vt apparet adiungendus: sed in scriptorum libris variè conceptus : cuius haud scio an verissimam sim formulá exhibiturus literatis. Quemadmodum tamen mihi videatur esse scribendus dicam: etsi scio perdifficile esse malignos calumniatorũ morsus effugere, qui non tantùm satis habent ipsi reprehẽdere, verum etiam clam submittunt & subornant qui reprehendant. Lego igitur, *scraciæ scrupedæ, strictabillæ, tantulæ.* Tantulæ sunt, paruæ, breues. vt apud Plautum, *Tantula tanta verba funditat.* Scraciæ sunt æquè despiciendæ & contemnendæ ac screa sputáque, sic vocatæ quasi screaciæ. videtur Varro scraciam explicare siccam. Nam in eo videtur legendum, *scracia siccam significat*, vel exiccam significat. Nam cùm siccæ sunt & arẽtes fauces, magno & difficili strepitu & roncho velut troclea screatum trahimus. *sic adsignificat*, tamen non muto. Scrupedam Aurelius exponebat à scauro pede vel scauripedam. Nam sic in Varrone lego. scaurus autem exponitur στρεβλόπους & σκαμβὸς σκέλος à vetere critico. Horatius quoque,

Balbutit scaurum prauis fultum malè talis, in Sermonibus scribit. Lego autem non longè, *ex eo ab Actio positum in curiosa. Itaque est in Menalippa, reiicis abs te religionem scrupeam pone.* Actius, inquit, scrupeum pro curioso vsurpauit in Menalippa, cùm religionem scrupeam dixit, quam post tergum reiiciendam ait. Strictabillæ dicuntur non tam ambulantes, quàm summo pede vel talo terram stringentes. quod vsuuenit iis quibus pedes læsi sunt, vel crura. Nõ enim planum ponunt vestigium pedis, sed eius extremo tantùm radunt solum, qui iidem pedibus suis ægrè stant & insistunt. A stringendo deducitur strictare : à strictando strictillare per diminutionem : & per eandem iteratam strictibillare, vel strictabillare, vt à conscribere, conscribillare.

vnde

vnde ſtrictabillæ ſunt appellatæ, vt Varro ait. Nec verò ſcriptura quam hîc tueor, mea eſt, ſed eorum librorum, quibus hodie ſolis teſtimonij (vt placet quibuſdam) dictio eſt. Lego autem in ſitelli tergo, *mulier es, Vxor, cuiam te ego noui: ſcio axicioſam.* & paulo antè, *axicioſæ annonam è vili caram concinnant viris.* Reperio mox, *Quaſi Claudius ſcribit axicioſas demonſtrari conſupplicatrices, ab agendo axicioſas.* Mulieres rebus diuinis deditæ, ſimpulatrices dicebantur, vt ait Feſtus. Idem ſcribit antiquos axit pro egerit dixiſſe: vt apud Plautum adaxint, pro adegerint, in Aulularia reperitur. axiéſque refert eſſe mulieres in ædibus vnà agentes, & axicioſos, factioſos: vt axies fortaſſe Pompeio mulieres ſint, quas axicioſas Varro vocat, quæ vnà agunt cum aliis. Axitas etiam reperio in antiquo lexico exponi ὑποπιλιομαντικαί. Alij hîc actioſas vbique legunt, & ſuſpicatrices, non ſupplicatrices. Nos iſtam varietatem lectori potiùs proponimus, quàm noſtram ſententiam interponimus. quam tamen ſiquis requirat, putem Plautum axicioſam ſcripſiſſe. Varro autem Claudij non ſequitur interpretationem, ſed eam affert quam retulit Feſtus. Mox autem legendum, *de ſtribula vt delumbos cœnabis Charea. Stribula, vt Opilius ſcribit, circum coxendices ſunt nobis.* Strebula Pompeius ait Vmbrorum lingua appellari partes carnium ſacrificatarum. Arnobius libro VII ferè vt Varro interpretatur, ſic ſcribens, *Non enim placet carnem ſtrebulam nominare, quæ taurorum è coxendicibus demitur.* Etymologiam ei Græcam reddit Varro, à verbo στρέφειν, quod eſt vertere. Legendum quoque mox exiſtimo, *Scobinam ego lima actutum abraſi.* Nam Varro limam interpretatur: quod non faceret, niſi eius poeta mentionem feciſſet: quam materiam & inſtrumentum & rem fabrilem dicit. Cæterùm cùm ſcribit Actium dixiſſe perſonas diſtortas, oribus deformes, miriones, de perſonis hiſtrionum monſtroſis & deformibus intelligo: quod & de ſimilibus figmentis ridiculis accipi etiam velim.

CAPVT XXV.

GESTIT animus, in Varrone, vbi ſcribitur, *hoc factitatum Ariſtoteles ſcribit in libro qui inſcribitur nomina barbarica*, ſcribere, contra librorum teſtationem omnium, quod amentiæ fortaſſe videbitur multis nimiũ effrænatæ: veruntamen, vt dixi, geſtit animus ſcribere, νόμιμα βαρβαρικά. Nam, vt opinor, Ariſtoteles de legibus & inſtitutis barbarorum ſcripſerat, non de eorum lingua: & Varronis verba neſcio quid tale demonſtrant. At quod ex Ennio affertur, *decem coclites, quos montibus ſcimus riphæis fodere*, de Arimaſpis intelligo vnoculis, qui Riphæos montes incolebant, & auraria metalla fodiebant, quæ rumor erat à Gryphis cuſtodiri, quos Latini picos appellant. Ergo cùm in Aulularia ſcribitur, *Pici diuitiis, qui aureos montes colunt*: Gryphi intelligendi ſunt. de quibus ita Mela ſcribit, *Gryphi, ſæuum & pertinax genus ferarum, aurum terra penitus egeſtum mirè amant, miréque cuſtodiunt, & ſunt infeſti attingentibus.* Quocirca cùm in Curculione ſcribitur,

De Coclitum proſapia ted' eſſe arbitror, non de Romanorum Coclitum familia, ſed Arimaſpis dictum intelligo, qui erant (vt hiſtorici ſcripſerunt, etſi, vt exiſtimo, falſò) vnoculi. Lego mox in Varrone, *Quod eſt apud C. Actium, Nocte intempeſta noſtram deuenit domum.* Locus enim eſt ſumptus è Bruto Actij. Verſus porro qui de intempeſta nocte anapæſtici proferuntur, à duabus perſonis dicuntur: vna interrogat, *Quid noctis videtur?* altera reſpondet, *In altiſono cæli clypeo temo ſuperat ſtellas ſublimis, agens etiam atque etiam noctis iter.* Atque hos verſus, vt ſcripſi, ita legendos arbitror, modulo nobis fauente, editiones condemnante. Scribo mox, *ad tempus deſignandum.* Septentriones autem ait à Latinis vocari ſeptem ſtellas. Sic à Cicerone appellantur, 1. Tuſculan. ita ſcribente, *Quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſeptem ſtellas.* Lego

autem in Varrone, *nostri eas septem stellas, boues & temonem, & prope eas axem.* Nam mox ostendit triones esse boues, quasi terriones, sed et detritum esse censet. ex quo legendum arbitror, *Vnde triones vt dicerent, et detritum.* Lego paulo pòst, *ad postremum perueneris.* &, *reddito huc conticinio Reciproca tendẽs neruo equino concita tela.* Quod ait, ita accipiendum auguror, Cùm arcus tẽditur, sagitta ad nos versus trahitur, quæ mox, dum mittitur, in eam partem vnde trahebatur redit: ídq; est quod reciprocum appellat. Cæterùm vbi Varro in Terentio legit, *scortatur, potat,* omnes vno consensu & coniuratione editiones hodie *obsonat* exhibent. At in Plautino versu lego,

Si vnum epityrum esuriens apud illum insanè edam.

Quam scripturã, vt nihil aliud dicam, certè versus ipse flagitat, qui alioqui conturbatior erit. Non longè, *flexanima, tanquam lymphata,* è libro Ciceronis de Diuinatione emendandum est. Mox etiam scribo, *ea Thelis illi mater.* Nam quæ Thetis à Græcis appellatur, eam Ennius Thelin vocabat. Varro De re rustica, *nec continuo his quas melicas appellant falsò: quod antiqui vt Thetin, Thelin dicebant, sic medicam melicam vocabant.* Mox interpretatur Varro quod Pacuuius dixerat, *vt Bacchi sacris commota.* Nam Baccha in Cicerone pro Bacchi malè legitur. In versu poetæ quẽ Varro profert, littus peruolgans, est littus pererrans, obiens, lustrans: vt apud Lucretium,

Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo cali peruulgant fulgura cælum. Quid si legamus? *rite perfectis sacris, rectè vult accipi.* nos tamen aliis id iudicandum relinquimus.

ADVERS. LIBRI XXIIII.

CAPVT XXIX.

INSIGNIS est illa Varronis translatio à fugitiuis seruis sumpta sanequam eleganter lib. IIII De lingua Latina, *Quare illa quæ iã maioribus nostris ademit obliuio,*

fugitiua si sedulitas Mucij & Bruti retrahere nequit, non si non potuero indagare, eo ero tardior. Fugitiui enim serui dicuntur retrahi, qui è fuga reducuntur domum ad herum: vnde & apud Varronem De re rustica fugitiuarius dicitur qui fugitiuum conquirit & sectatur. De verbis igitur, honesta præclaráque translatione, vt de seruis, locutus est: vt & Terentius, *Retraham hercle opinor ad me illud idem fugitiuum argentum tamen.* Sallustius: *in his erat Fuluius senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iussit.* Ait idem Varro, *quòd nec omnis impositio verborum extat*: vbi impositionem verborum nominat, quam Græci ὀνοματοθεσίαν vocant: ea nomina intelligens quæ primùm rei alicui significandæ imposita sunt: quorum multa iam non comparent, cùm tamen ab iis alia profecta in vsu fortasse sint. Impositiones enim nomina primitiua appellat, à quibus oriuntur declinationes, id est deriuatiua. Varro libro VI, *Duo igitur omnino verborum principia, impositio & declinatio: alterum, vt fons, alterum vt riuus.* Ait Varro de literis loquens, *& propter earum artationem.* ego è libris antiquis *tractationem* lego. Tractatio enim est cùm tanquam manu literæ tenentur, & huc & illuc transponuntur & traiiciuntur. Itaque literarum tractatio, est earum traiectio & transpositio. Sic Cicero scribit materiam in verbis esse, tractationem in collocatione verborum. Vt enim verba optimè collocentur, à nobis tanquam manu tractantur, & aliis atque aliis locis collocantur, vt iucunda sit & lenis eorum compositio. Inquit Varro, *quartus vbi est aditus & initia, regis.* Qui ad quartum, ait, gradum peruenerit, is rex fuerit, & planè modis omnibus rem absoluerit. Tale est illud Horatianum,

-rex eris, aiunt, si rectè facies. Ausonius,

Qui rectè faciet, qui non dominatur, erit rex.

Sic victor etiam dicitur qui aliquid perfecit & absoluit. Virgilius,

-victórque virum volitare per ora. Iterum,

Illi victor ego & Phrygio conspectus in ostro.

Lego autem mox, *Quòd si summum gradum non attigero, tamen secundum præteribo.* Inficiantis enim particula delenda est. Se enim profitetur vltra secundum gradum perrecturum, cùm ad Cleanthis philosophi lucernam lucubrarit, non tantùm Aristophanis grammatici. Mox quoque, *Volui preterire eos*, lego ex antiquo libro. significat enim se vltra grammaticos (qui tantùm ficta à poetis verba expediunt) progredi velle. Homines etiam in locandi explicatione scrupulus malè vrit cùm scribitur, *ab eo præco dicitur locare, quoadusque id emit.* ego malè coalescentia puto diuellenda: legendúmque censeo, *quoadusque idem it.*

ANTONII AVGVSTINI

EMENDATIONES SEV ANNOTAtiones in quosdam Varronis locos, quibus vel variæ lectiones, vel coniecturæ in dubiis locis proponuntur.

PAGINA 2. V. 25.

POSSENT] *poßint.*

2. 31 PROPTER bis quaternas caussas.] *Propter quaternas caussas. Propter has quattuor caussas. Propter ternas caussas.* duo priora ex libris, posteriora audaci emendatione.

3. 1 HEIC commorandum] *heic admonendum.* ex libris vtrumque.

3. 14 QVARTVS, vbi est aditus, & initia regis] *aditus ad initia rei.* non infelici audacia emendatum.

4. 4 INITIA] *principia.*

4. 11 QVARE fit vt omnia ferè sint] *Vt ideo ferè omnia.*

4. 18 QVARE quattuor genera] *quare quod quattuor.*

4. 19 HORVM enim] *harum enim.* vtrũque mendosé.

4. 23 FILIAM habeo] Virginem Habeo, Plaut. in Aulul.

4. 35 O TERRA trita] *O terra terrea. O terra Greca.* ex libris. Totus hic locus Ennii mendosus est.

5. 31 ANDROMACHA Noctíque caua] *Andromacha nocti: Qua caua.* ex felici audacia.

5. 35 CAVEA, & cauile] *cauea, & caule,* non nemo emendat.

6. 15 VIA quidem] *Via siquidem.*

6.24 PINSIBANT] *pinsabant.*

6.26 AB EO qui Romanus combustus est] *ab eo qui Romæ non combustus est. Ab eo quoad Roma cōbustus est.* vtrumque ingeniosa inuestigatione.

6.34 VTRVMQ.] *aut Vtrūque,* nō nemo mutat.

8.12 ITEM alia, quæ segetes ferūt] *item alia. Quæ segetes ferunt.*

8.24 SVSTOLLIT] *sustulit.*

8.28 DIVIDIT in eos agros, &c.] Locus mendosus.

8.32 VBI nunc est Roma septem montium demissior] Locus mendosus.

9.1 TERRA abiit] *terra abit.*

9.4 HINC sudor quiuis] *hinc sudor. Aqua Vis.*

9.16 SVSCIPIVNT] *suspiciunt.*

9.20 στεμμὸν] στεγνὸν, aut στεγανόν.

9.27 CONTINVE] *continuo.*

9.31 QVI aliter facit, ex ambitu caussam dicit] *indagabili ex ambitu,* libri omnes quos vidi.

10.3 NIHIL Latinum vt quod oritur] *nihil Latinum & ignotum: Vt quod oritur,* quidam putant ex veterum librorum notis scribendum.

10.27 SVNT & nomina, &c.] Ante hæc verba, multa, ni fallor, desunt.

11.17 QVOD ea, qua tum itur, velabrum] *quòd ea, qua tū descendebant, dicitur Velabrum.* vtrūque ex libris.

12.17 PROXIMO cliuo] *primori cliuo.* vtrumq; habent libri.

12.13 VIMINETA fuerunt] *Vimina nata fuerunt.* ex libris vtrumque.

15.15 ADIVNGAT] *adiugat,* vir quidam doctus mutat.

16.4 IBANT malam viere] *ibant malacci.* Vtrumque libri. *Ibant mane Viere,* idem vir doctus.

18.1 IGNIS scindit. Ideo calet] *ignescit; ideo calet;* alter vir doctus.

18.18 QVOD ibi dixit] *quod ille dixit.* Plaut. in Cistell.

20.24 CONSVL fiat] *consul fuat.*

21.35 ET inde desitum] Locus mendosus, litura fortasse emendandus.

22.26 EXTREMEIS subsidio] *extremi subsidio*. placet viri cuiusdam docti coniectura.

23.18 CVI eæ opimæ] *cui ea opima*. ex coniectura.

24.1 QVAS indagatur] *quasi indagator*. vtrumque ex libris.

24.2 QVOD sequitur verbum aduentum, & inuentum] Sunt qui ita scribendum putent, *Venator à Vento, quòd sequitur feram ad Ventum, & in Ventum*. Legitur etiam, *Venator à Venatu, quòd*, &c.

24.6 FVNDAMENTVM instituit] *negotium instituit*. ex libris vtrumque.

26.18 EXTA loco quo solent addi ex mola, id est sale, & farre molito] Sic in veteri libro Achillis Mafei, quo multùm vsi sumus. In alio libro est, *exta ollica*. Scribendum forsitan est, *exta olla coqui solent addita mola: ea est ex sale & farre molito*. Valerius Maximus libro secundo, capite primo, ita scribit, In sacrificiis mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat: exta farre sparguntur.

26.32 HORREVM ab horrendo] *ab horrido*. ex coniectura.

27.12 ET placenta, quod edebant] *& placenta. Quod edebant*. rectius est.

27.19 QVAE nimis cruda] *quæ minus cruda*. ex coniectura.

27.34 ET VT seruarent, salere] Diomedes ita scripsisse Varronem existimat, non salire, libro I, capite IIII.

28.22 ITEM Græci sigillatim, vt ouum, bulbum, lana] Locus mendosus.

28.28 TRAMA, quòd tranat frigus] *trama, quòd trameat filum*. Sic docto cuidam viro placet. Et postea, *genus Vestimenti densum*.

29.4 IN cacumen] *in acumen*. vtrumque habent libri.

29.6 CONSECTVM SIT] *consectum sit*. ex au-

daci emendatione.

31.6 POCVLI genus *δεπίσκαι*] *δέπαστρον* ex Polluce, libro XI.

31.29 CALIDVM] *caldum.*

32.16 COLLIGARENT. Dictũ capital.] Scribe, *colligarent; dictum capital.*

32.29 CALTVLAM, ac crocotulam] *aut.* Plaut. in Epidico.

33.9 AVT colendi] *aut colligendi.* ex coniectura.

34.1 SOLVVNT, id est luunt] Scribe *luunt, id est soluunt.*

34.18 QVAE virgeis] *quæ iunceis.*

34.34 QVO munitius] *quo muniti.*

35.27 COGNOMINATVM] *nominatum.*

37.25 MILLIES aduentu] *milites ad Vectim.* ex libris vtrumque. *mulieris ad restim*, placet docto cuidam viro.

37.30 MAGISTRATVS misit] *mag. signum misit.* ex libris.

37.35 QVOD alii esse] *quod alij inesse.*

39.13 MITTERET carpentũ] *mitteret carpẽtum.*

40.27 ET IUS institutum] *& institutum.*

40.33 SVPER lectulis origines] Hæc non cohærent superioribus.

41.15 VT Sagum, Reno Galli quid gaunacumma eius sagum] Locus mendosus.

41.17 TORALE] Scribe *toral.*

42.32 *δῶμον*] *δῶρον.*

43.10 VNVM addunt] *Vinum addunt.*

44.17 VOCABVLO] *Verbo.*

47.14 VIDEBIMVS, factum volo. i, redito conticinio] *Videbitur, factum Volo: redito huc conticinio.* Plaut. in Asin. Vide 85.10.11.

47.17 DIES EST] *tunc dies est.*

47.25 TEMPORIS pars] *temporis pars prima.*

47.28 VIRERE] *Viuere.*

48.17 EST satis] *sat est.* Plaut. in Trucul.

50.26 ANTE diem duodecimum] *quartumdecimum.* ex Fastis.

51.4 VT à suffiendo subligaculum] *à suffiendo, vt subligaculum.* ex verisimili coniectura.

52.3 SACRIFICATVR] *sacrificant.*

53.12 MVCIVS abnegabat] *ambigebat.*

53.28 PERTINEAT] *pertinet.*

54.35 AB aliquo] *ab alio.*

55.17 SECVTI] *secutus.*

55.28 QVORVM repertum] *quorum in promptu.* non nemo opinatur scribendum.

56.24 MENTEM quodammodo motam amoueo] *mentem quod. moueo.* ex docti viri opinione.

57.3 VT Libētina] Nonius Marcellus refert Varrōnem scripsisse libro IIII, siue V De lingua Latina, proluuiem & prolubidinem dici ab eo quod lubeat. vnde etiam lucus Veneris Lubentinæ dicatur.

57.33 AC fatuus fari id] Locus mendosus.

58.4 CVM de poetis] *de poematis.*

58.15 POLLVTVM] *polluctum* quidam scribendum putat. & P. 58, V. 17, 20.

58.17 ID dicitur. Pollutum] *id dicitur pollutum,* quidam.

58.19 PORRECTA] *proiecta.*

58.34 ET fatuus, & fatue] *& fatua; vel & faunus;* scribendum esse opinamur.

59.17 A CONCINNE] *à concinno.* ex coniectura.

59.22 QVOD proscenio] *quod in proscenio.*

59.28 EXTREMVM nouissimum, &c.] Refertur hic locus à Gellio lib. XII, cap. XXI.

60.24 QVOMODO additæ erant, quibus] *quom additæ erant, qui.* ex coniecturis.

60.24 SI dico quid scienti quod det, quod ignorauit, trado] Locus mendosus.

61.6 SVI CVIVSQVE] *vniuscuiusque.*

63.19 SEQVOR Hercule] *sequor Hercle.*

64.32 NAM & quidem facere verba, &c.] Locus mendosus tribus his versibus.

65.19 ET qui id in testamento] *& cernito in testamento.* coniectura audaci ex Varrone libro proxi-

mo, & Vlpiano in Institutionibus.

66. 11 AVDIO, aut ausculto] *audio, haud ausculto.* non nemo.

66. 19 REPOTATIO] *repotia.* doctus vir.

66. 25 MANVTERIVM,] *manutergium.*

66. 25 NVNC primùm ponam] Ante hæc, verba videntur multa deesse.

67. 18 ALIQVOT rebus idem] *item.*

67. 21 QVAM comœdiam alii] *M. Attii,* docti viri scribendum putant. Sic proximo libro, M. Attius in Casina. *Quid fringutis?* Plautum vtrobique hoc nomine significari scimus. Sed quid de Bœotiæ auctore iudicauerit idē Varro in libris de comœdiis Plautinis, videndus Gellius lib. iii, cap. iii.

67. 35 AVSPICIO orando] *exorando* quidam.

68. 2 VBI canat collegas] Locus mendosus.

68. 9 CAPVT edicti] Delent quidam verbum edicti.

68. 13 CLASSICVS canat] *classicum* fortè, vt hosticum paulo póst.

68. 22 QVOD censor exercitu &c.] Locus mendosus.

69. 10 QVAE cum E,] *quia I cum E,* quidam: sed mihi locus hic mendosus adhuc videtur.

70, 13 OBSCVRIOR fit voluntas, in posteriores non reprehendenda. Igitur] Locus mendosus, ita fortasse emendandus, *voluntas impositoris. Non reprehendendi igitur illi.*

70. 16 FACILIVS] *vt facilius.*

70. 20 ABEO quod non erunt &c.] Locus mendosus.

71. 11 MVLTO tanto propius] *tanto* delendū est.

71. 18 VT QVIA quare ad medendum medicina] *à medendo medicina,* quidam: sed non est locus integer.

71. 16 TESTAQVE meta, &c.] Locus mendosus.

73. 12 NAEVIVS: Expirante vapore vides, vnde ignes cluet mortalibus diueis] *expirante vapore vide-*

mus, Vnde ignis lucet mortalibus clam diuisus. ex Cicerone lib. II Tuscul. Gabriel Faernus, qui pleraque alia, emendabat.

73.25 VIDE quod opus fiat] *quid opus fiet.* vel *quid opus fuat.*

76.5 VELATAS frondenteis comas] Locus mendosus.

76.8 CVRVAMVS] *curuantur* forté.

76.14 COSAVLI, dolosi, eso, &c.] Locus mendosus.

76.23 CASCAS res volo profari] *profari volo,* quidam.

76.34 RIDICVLVM est, &c.] Priscianus libro III refert ex Pomponio postrema verba huius epigrammatis. *tua amica senex st.* cætera mendosè scripta redegit in hunc ordinem Octauius Pantagathus, qui permulta alia restituit. Veteres libri sic habent, *Ridiculum est cùm te cascam tua casca dicit. Amica Philipotonis eius, qui senex puerum dicit pusum, puellam pusam. Sic fiet mutuam mulinam, vt sis vere pusus tu, tua amica senex.*

79.23 CVM res maiore ratione legebantur] *cùm res maior erat, eo legebantur.* coniectura verisimili.

80.28 THYNNO capto, &c.] Locus mendosus.

81.20 DECEM annos] *duodecim annos.* vtrumque ex libris.

81.26 QVOD item] *quod itent,* non nemo.

82.2 EST nequam] *heret,* quidam. alii, *est. Nequã est lana.*

82.10 NAM inde] *nam id est.* ex coniectura.

82.21 PACVVIVS deum triportenta in Mercatore ponit] Locus mendosus. & quæ sequuntur, Plauti sunt, non Pacuuii.

82.23 DIVIDIA est] *diuidia st,* scribendum.

82.26 SED quid tibi est? lienes necant] *tibist? lien necat,* Plaut. in Curcul.

85.10 VIDEBITVR, &c.] Vide 47.14.

86.14 MORTICINIVM] *morticinum.*

86.25 FLEXAMINAT aquã lymphatam] *Fle-*

æanima tanquam lymphata, ex Cicerone, lib.1 De diuinatione.

87. 9 LATINA.] Latine.

87. 25 EVAX iurgio vxorem.] *euax iurgio Hercle tandem Vxorem.* Plaut. in Menæch.

87.28 PVELLA ſpe.] *puella ſæpe.* vir doctus opinatur.

88. 28 QVIA ego antehac.] *quum ego ante hac.* Plautus in Ciſtell.

88. 33. FERRE quem.] *fert qui*, doctus vir ſcribendum putat.

89. 29 CLAMOR ad cælum.] *Ad celum clamor.*

89. 30 ET A frendice, &c.] Locus mendoſus.

89. 31 SVES 'auoluerat, &c.] Locus etiam mendoſus.

90. 12 DELIQVIVM eſt.] *delıquomſt.* Plautus in Caſina.

90. 23 PERSIBVS a perite.] *Perſicus* fortaſſe ſcribendum, ex Sex. Pompeio, qui peracutum interpretatur: & hæc Næuii verba refert, *Et qui fuerit perſicus, carpentı adeſt ratio.*

90. 24 PROTINAM à protinus continuitatẽ ſignificans.] Nonius Marcellus refert Varronem ſcripſiſſe, protinam vel protinus continuatione vel præteritæ vel futuræ longitudinis dici.

90.34 RESARRIRE ab ſerra.] *reſerare ab ſera*, magis placet.

94.12 CAVSSAM quare ab impoſitis nominibus declinarint, oſtendi] *cauſa ınquam cur eas ab impoſitis nomınibus declinarint: quam oſtendı.* ſic libri ferè omnes.

94. 25 AC heis.] *atque heis* ſcribendum, vel *ac* delendum eſt, vt Faerno noſtro placet.

94. 33 CVM fiunt, &c.] Locus mendoſus.

94.34 ET maneat.] *remaneat*, non nemo.

95. 23 AB equo equito.] *ab equo equıle*, quidam.

96. 5 PROPTER eorum quam dicũtur.] Locus mendoſus. *eorum propter quæ dıcuntur*, quidam ſcribendum eſſe opınatur.

98. 14 QVAE petimus, quod] *quippe quod*, fortè scribendum.

98. 34 ATRIVM ἀκίςυλον similitudinem] *atrium ἀκίςυλον simile*, doctus vir putat scribi oportere.

99. 14 SOLVM, quod] *solum, quo*, non nemo.
100.28 SI ex diuerseis] *sic ex diu.*
100.29 A LVO luam] *ab luo luam.*
102. 1 EXSPECTARI] *spectari.*
102.8 NVNC discrepant] *num discrepent.*
102.17 QVARVM VIS] *queius.*
102. 58 QVISQVE] *quis, qua.*
102. 33 EFFINITVM] *finitum.*
103.28 QVAE, quam] *qua, quam.*
103.30 SIC eeis] *eaeis.*
104.8 AD finitam] *ad infinitam.*
104.20 SERVARE] *seruari.*
105.21 PARMA, Alba, Roma, Parmenses] doctus vir putat post verbum Roma scribendum Romenses, & Albenses, vt Parmenses.

105.29 SIC amabor, legor, & eiusmodi verbi, est vocabulum] *sic ab amor, legor, & eiusmodi verbeis vocabulum.* ex coniecturis mutandum.

106. 30 NON salsum insulsum] *insalsum*, quidam.

108.4 SVRVS. ibid. 5. SVRO. ibid. 7. SVRE.] *sciurus, sciuro, sciure*, scribendum arbitror.
108.10 IN vocando] *in vocandei.*
108.11 QVIDQVID] *'quidque.*
108.34 QVIBVS das] *quibusdam.*
108.34 SED queis das] *sed queis dam.*
108.3 NEQVE alia trisyllaba ficrent] Locus mendosus.

110. 18 IN mediis] *in aliis media*, vt docto viro placet.

112.15 ID quidem est verum] locus mendosus, vt arbitror.

112.22 ET EX hac consuetudo, &c.] Locs non satis integer.

113.6 AN VSVS] *an Vnitu*, fortaſſe ſcribendum eſt.

113.25 ALITER ac inde] *aliter atque in*, docto cuidam viro placet.

114.20 QVOD ſit] *quod non ſit.*

116.13 QVI amiſſa,&c.] Locus mendoſus

118.6 SANE] *ane.*

119.3 ANIMADVERTIT] *animaduertat.*

119.19 LENTIBVS nateis] *ſateis* ſcribendũ eſt.

120.24 POSSVNT, quo] *poſsit,quo.*

121.26 VOCIS verbeis] *Verbeis Vocis*,arbitror ſcribendum eſſe.

122.26 DICO non] *dico nos.*

124.8 SED initio vocabulum] Locus mendo-

125.26 OMNES tres] *omnes hæ res.* quidam.

125.28 AD ſilentium &c.] Locus mendoſus.

126.31 DEBVERVNT] *debuerint.*

128.18 IDEMQVE item contra] Locus mendoſus.

130.28 NEGANT] *negent.*

130.31 QVOD in nihil] *quod nihili.*

130.35 SI RATIO] *ea ratio.* Vel dele *ſi.*

131.31 DECVIS] *decus.*

134.8 VT Sappho,& Alcæus] *Vt Alcæus.*

134.16 ET non] Dele *et.*

134.31 IN nationes &c.] Locus mendoſus.

136.25 ETIAM in hoc] *etiam hoc.*

136.32 QVARE cum] *quare cur.*

137.27 SACRIFICO res] *ſacrificor.*

137.29 SACRIFICAT] *ſacrifico.*

137.33 ADLAVANT] *lauant.* Plaut. in Truculento.

137.35 ADLAVANT.] *ad lauant.*

138.29 VTRVM in ſecunda &c.] locus mendoſus.

139.3. MVLTA] *multi.*

140.7 HAE murænæ] *his murana.*

140.8 SIC aliis] *ſic alij.*

141.24 CVIVSQVE] *cuius eſt.*

142.8 SENIOR seni] *senis seni.*

142.18 QVODCVMQVE conferas, &c.] *quodcumque conferas, aut simile esse, aut non esse. simile esse, & dissimile, si videatur: esse, vt dixi, neutrum, si in neutram partem præponderet.*

158.19 VSVI] *vsus.*

HIS adde quæ in margine cruce adiecta conscripsimus, quæ aut ex libris variè scriptis sumpsimus, aut ex doctorum virorum cõiecturis. Coniecturarum signum est semicirculus additus.

INDEX EORVM QVÆ ADR. TVRNEBI COMMENTARIIS in M. Varronem De lingua Latina, docentur.

FINIS.

15

PETRI VICTORII

Explicationes ſuarum in Varronem caſtigationum.

PETRI VICTORII EXplicationes suarum in Varronem castigationum.

IN M. VARRONIS LIBRVM I De re rustica.

ACCESSIT tribus quorum fidem maximè in Catone expurgando secutus sum, quartus quidam amici & familiaris hominis, qui in Varrone comes illis adiungitur, & non negligenter à nobis in hoc munere obseruatus est. Illum autem, quanuis priscis temporibus exaratus non fuerit, paruifaciendum non putaui: nam domi doctissimi & clarissimi viri, vt in eo quoque adnotatum est, Guarini Veronensis Ferrariæ exscriptus fuit: vt facilius etiam à natali loco fides ei habenda sit. Non enim ab iisdem exemplaribus, quibus nostri, profectus esse potest: aut quando cum libris nostris cōsentit (quod sæpenumero facit) id astutè facere, & cōsilio aliquo fraudis cum illis inito existimari debet: sed vt incorruptus testis, quòd in veritate ab aliis prauè discrepare nolit. De aliis plurimis, qui aut ex eodem fonte orti, aut mendosè scripti sunt, mentionem non faciam: nam aut ambitiosus in citandis testibus viderer, aut studiosis sine vlla vtilitate fastidium adferrem.

Inscriptionem trium M. Varronis librorum à me in optimis codicibus inuētam secutus sum. nam indices quibus declaratur quid singulis partibus horū sermonum cōtineatur, non omnes veteres sunt. Primi enim tātùm libri in manu scriptis exemplaribus reperiūtur, & ii loco quo à me positi sunt collocati

ſecundi ac tertii indicum in iiſdem veſtigium nullum.& ſanè ſiquis accuratè animaduertat,non valde elegantes ſunt. Quare à recentioribus additos puto: ob idque ad eos,vt adulterinos,notam adpoſui.

Pag. 3. QVOAD viuam.] In antiquiſsimo exemplari hîc & aliis locis paſsim Quaad , pro Quoad: vt in hoc libro,*Et quaad perareſcat furcillis uerſari* In II, capite II, *Quaad refrigerato aere ueſpertino.* Paulo pòſt, *Et rurſus paſcunt quaad contenebrauit.* Nec multò infrà, *Quaad conualuerunt.* Rem nouam hîc adnotaſſe contentus,nihil immutaui.

4 INDICABO à quibus ſcriptoribus reperias.] Optimi exemplaris diuerſitas,locutioniſque nouitas ſcrupulum mihi iniecerũt, ne aliquod hîc mendum lateat. ſed ne antiqua quidem ſcriptura omni labe vacat. Reperitas enim habet. Quare videant eruditi an Repetas legendum ſit: ipſis enim rem dubiam incertam relinquo.

5 DADIS,Dionyſius,Euphiton,Euphorion.] Duo,niſi fallor,erãt in his verbis magna errata:nanque, *Oades , Dionyſius* περὶ φυτῶν, &c. antea legebatur, Refert autem ſcriptores rei ruſticæ per ordinem literarum. Vera igitur eſt antiqua lectio , niſi aliquid mendi in tertio nomine ſit. nam proprium nomen illud eſſe omnino credo, nec περὶ φυτῶν vllo pacto legi debere puto. Idem error apud Columellam erat: qui totum hunc locum à Varrone acceptum,iiſdem penè verbis pertractat :niſi quòd in manu ſcriptis Columellæ exẽplaribus nõ Euphiton , ſed Euethon, eſt. Maluimus tamen in re incerta (neque enim in nomen huius rerum ruſticarum auctoris vnquam incidi) M. Varronis codicum fidem ſequi, quàm Columellæ.illos enim fideliores experti ſumus.

6 SEMENTIVIS feriis,&c.] Ita ſemper ſcriptum in his libris inueni. nam paulo item poſt, *Num*

feriæ ſementiuæ. Aqud Catonem etiam, Pira Volema, Anitiana, & Sementiua.

7 SOL ſi perpetuo ſit, aut nox.] Eũdem locum, quem hîc adducit Varro, intelligit (vt opinor) Sex. Pompeius, cùm inquit, Torrens principaliter pro exurens ponitur. vt eſt apud Pacuuium in Antiopa, *Flammeo uapore torrens terræ fœtus exuſſerit.* Verba tamen non parum diuerſa.

7 SI NON diffinderem meo inſititio ſomno meridie.] Hic locus turpiter fœdatus erat in omnibus excuſis libris: nos in manu ſcriptis antiquiorib⁹ penè integrum inuenimus. Hoc tantùm in illis vitii erat, quòd Somnu, pro ſomno, ſcriptum erat: quam maculam dum tollere voluerunt ſiniſtri quidam emendatores, magis locum inquinarunt. Elegantia horum verborum, & ſententiæ etiam ipſius ſplẽdor hanc ſine multo noſtro labore caſtigationem confirmat. Inſititiũ ſomnum μεταφορικῶς appellat, meridianum, qui tanquam inſeritur & adnectitur longo illi ſomno noctis. nam Diffinderem, diuiderem ſignificare, perſpicuum eſt. Eãdem ſententiam, parum immutatis verbis, pronuntiauit libro III. cùm inquit, Vbi æſtate diem meridie diuidere ſoleam.

7 QVI viritim cis Ariminum datus eſt.] Sic locum caſtigauimus. Antiqua lectio, *Cæſarem inundatus eſt.* Excuſi antea codices inter ſe diſcrepabant. in aliis enim, *Cæſennatibus datus eſt:* in aliis, *Cæſare iubente datus eſt,* legebatur. Eruditi & ingenioſi viri nunc cogitabunt noſtràne coniectura melior ſit. nam aliquid omnino libertatis adſumendum fuit, ſi locum corrigere velles. deprauatus enim manifeſtò erat. nos autem modicè ea, vt opinor, vſi ſumus.

8 CONTRA auream imaginem.] Optimus omnium codex hac parte mendoſus eſt. ſic enim in illo, *Contra aurum imago.* Receptam lectionem retinui:

veterem tamen notam ſtudioſis eſſe volui.

8 ILLI interea ad nos. Et Stolo, Num &c.] Multa hîc reſtituimus, ſecuti fidem optimorum codicum. in quibus aliqua licẽtia vſi ſumus, nũc exponemus: ne ſi noſtra ſedulitas probata non fuerit, noſtra culpa vetuſti libri infamentur.

8 NAM non modò ouũ illud.] Antiqua lectio, *Nam non modò cum illud*. Ouũ caſtigauimus, ex his quæ ſequuntur. Credimus enim in hac re iocari Varronem, ſiue Agrium potius qui loquitur. Quòd ſi ritũ illum apud aliũ auctorem expoſitum inueniremus, manifeſtius tota res intelligeretur.

9 DVM id nobiſcum vnà videatis.] Antiqua hæc eſt lectio, ne minimum quidem immutata. ID autem ouũ, intelligi debere arbitror, VIDEATIS. Nam paulo antè, *Sed ne illud quidem ouum uidimus*. Ambæ autem hæ voces in excuſis libris immutatæ erãt.

9 AD TE enim rudem eſſe.] Vetus hæc eſt lectio. fortaſſe Ad te, pro Apud te: vt in II de Oratore, Tum cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiſerat. Nam quod huic ſententiæ reſpondeat, paulo pòſt Fuiſſe, ex iiſdem antiquis legimus.

10 COLONVS in agro ſurculario ne capra natum paſcat.] Ita emendaui ex vetuſto codice, & ex illo loco libri II, *Ne colonus capra natum in fundo paſcat*. Nam veteres libri aliquantulum deprauati. ſic enim habent, *Ne capra tum paſcat*. Prima igitur ſyllaba huius verbi Natum, defecerat.

10 IN ARCEM non inigi.] Inigi, quemadmodũ eſt in antiquis libris, ſcripſi: quo verbo ſæpe M. Varro vſus eſt. Sex. Põpeius, *Inigere pecus, eſt agere*.

11 AVT alia metalla.] Veteres libri hac parte inquinati, *Aliam & aliam & alia*. caſtigauimus, *Alia & alia metalla*. eſt enim nõ parum elegans modus dicendi. Catullus, *Hac atque illa dies, atque alia, atque alia*.

11 SED id modò quod ex ſatione] Ita cõiectura ducti emendauimus. recepta lectio ſententiæ repugnare videbatur. Hic locus in eodem hoc libro nõ parum iudicium noſtrum adiuuat. Quoniam fructum, inquit, arbitror eſſe fundi eum qui ex eo ſatus naſcitur vtilis ad aliquam rem. Doctiores tamẽ hoc videbunt.

12 VEL Tarquennã audiui,] Vet⁹ hæc eſt lectio. Tarquenna, nomen (vt arbitror) propriũ anagnoſtæ.

12 IN MEIS pedibus.] Quãuis hîc manu ſcriptos cum excuſis codices conſentire inuenerim, quod tamen ipſe cogitaui, aliis narrare libet. Vereor ne tres hæ voces abundent, & potius declaratio aduerbii illius quod paulo antè poſitũ eſt, quàm Varronis verba fuerint. vt cùm ante dixerit, *Salus hic maneto:* aliquis ſupra mediã vocem, vt vbi ſalutem manere vellet apertius intelligeretur, addiderit, *In meis pedibus*. Iudicium etiam meum, vt opinor, adiuuat, quòd ſi hæ voces illinc deiiciantur, duo illa membra cantionis parem propè numerum ſyllabarum habebunt, & ſimiliter deſinent: quæ res in huiuſmodi rebus curioſè quæri ſolent.

14 QVI inſcribũtur *φυτῶν ἱστορίαι*, & alteri *φυτικῶν αἰτιῶν*.] Vetus hæc eſt lectio, ne parum quidem à nobis immutata. Ita ſæpe à veteribus auctoribus libri Theophraſti citãtur: quod ex Athenæo multis locis cognoſci poteſt: quanuis nunc in excuſis libris aliam inſcriptionem habeant.

16 QVI ſurſum magis hieme.] In manu ſcriptis hîc Suſum & Deoſum ſine r, quemadmodum ferè ſemper. nos conſuetudinem noſtri temporis ſecuti ſumus. Docent tamen grãmatici & Surſum & Suſum veteres dixiſſe.

20 ACRATOPHORON vinum.] Antiqui libri veram lectionem retinẽt, *Acratophoro*. Eſt autem

Acratophoron vasis genus. Cicero de Finib. libro II, Ne hoc ephippiis & acratophoris potius quàm proegmenis & apoproegmenis concedatur.

21 ITAQVE in Veiis, vt in Pupinia.] Veteres libri hac partè corrupti. cõmunem lectionem multis de causis non probamus, eámque ab aliquo emendatore repositam arbitramur. Modus loquendi quo infrà vtitur Varro, aperit hic aliter legi debere: vt cùm ait. In agro pingui, vt in Hetruria, &c. in mediocri autem terra, vt in Tiburti. Nec tamen locum restituere potuimus. Macrum sterilemque agrum esse Pupiniam, docet Cicero contra Rullum.

22 IS MODVS acnua appellatur.] Hanc lectionem in omnibus antiquioribus libris inueni. nam cõmunem peruulgatámque, inanem puto. Columellæ veteres codices in illo loco libri V, Sed hũc actũ prouinciæ Bæticæ rustici agnam vocant: agnuã scriptum habent: id est, eodem modo quo hîc Varronis prisci codices. nam C in G, ac cõtrà, facilè commutabant veteres librarii. Veterem igitur scripturam illic quoque restitui. Quòd nisi addidisset Columella, actum illum à rusticis prouinciæ Bæticæ ita appellatum, cùm M. Varro tradat Latinè acnuam vocari, omnia, vt arbitror, conuenirent. Ego quod potui ad hunc locum illustrandum præstiti.

22 QVOD habet scrupula CCLXXXVIII, quãtũ as.] Hæc est vetus eadémque syncera lectio. Quàm corrupta communis esset, facilè perspici potest. nam hunc locum restitutum mirificè adiuuare studiosos literarum in ponderibus ac mensuris intelligendis perspicuum est. Vnciam XXIIII scrupula habere, omnes nouerunt, & ex XII vnciis, quæ assem conficiunt, summam illam scrupulorum confici, patet. Vnde verè M. Varro tradidit iugerum habere scrupula CCLXXXVIII, quãtum as. Quod tamen ad

orthographiam pertinet, ambobus locis ſcripulum i, non u, prima ſyllaba habet.

22 ANTIQVVS noſter ante bellum Punicũ, &c.] Locus, vt arbitror, egregiè reſtitutus, in antiquioribúſque libris fideliter cõſeruatus. Vnum tantùm erat quod improuidos lectores turbare potuit, &, vt ſuſpicor, anſam tot erroribus præbuit. Antiquos enim ſcriptum erat antiqua conſuetudine, quæ multum in his libris retenta eſt: nam Ouom, Auos, Equos, paſsim pro Ouum, Auus, Equus, ſcriptum eſt. De ſententia dubitari non poteſt: nam Sext. quoque Pompeius inquit, *Centuriatus ager in* CC *iugera deſcriptus, quia* Romulus *centenis ciuibus ducena iugera tribuit.*

23 QVAE duplicata eſt quadrata in omnes quatuor partes.] Manu ſcripti libri, *Cẽturia eſt quadrata &c.* Quæ ſi mendo vacat lectio, intelligit M. Varro centuriam illam quæ vetus nomen habebat, quanuis ſummam iugerum duplo maiorem haberet. Et ſanè veriſimile eſt ita loqui Varronem, quemadmodum ètiam Sext. Pompeius facit. quanuis enim non oſtẽdat ſe loqui de duplicata, ea illi tribuit quæ duplicatæ conueniunt. tunc enim omnes, centuriam cùm audiebant, duplicatam (quanuis nihil adderetur) intelligebant. *Centuria*, inquit Sextus, *in agris ſignificat ducena iugera.* In v de lingua Latina M. Varro, quo loco rationem nominis reddere debuit, totam rem explicauit: *Centuria prima centum iugeribus dicta, pòſt duplicata retinuit nomen.* Vt arbitror, nonnulli correctores, cùm centuriæ nomen attenderent, nec cogitarent Varronem conſuetudine loquendi ſui temporis vti, mendum eſſe ſuſpicati, verba commutarũt. Nam vix fieri poſſe puto vt in aliquibus peruulgatam lectionẽ manu ſcriptis codicibus inuenturus non fuerim, ſi illa vera huius loci ac germana eſſet. Quod volent tamen de hac re docti viri iudicabunt.

23 LATERA longa pedum ∞ ∞ C.] Cùm ſtudium meum exprimendæ antiquitatis non bene percepiſſent operæ quæ poſtea libros excuderũt, integrum hunc locum deprauarunt. Quibus enim notis ſumma pedum, quæ centuriam conficiunt, in optimo exemplari deſcripta eſt, iiſdẽ in noſtro codice deſignari volebã. Sic autẽ in illo ſcriptũ eſt, *Pedum* ∞ ∞ C Ð. typographi priores lineã qua poſtrema litera diſſecta eſt, lituram eſſe credentes, vt arbitror, literam totam tanquam à me deletam, reliquerunt, falſúmque numerum pedum poſuerunt. Neque hoc tantùm hoc loco fecere, ſed in tertio etiam libro in eadẽ re lapſi ſunt. quo facilius quid eos deceperit ſuſpicari potui. Ita enim ille quoque locus legi debet, capite 5, *Longum* P. ÐCCCCL. Non ſolùm autem hãc notam in fideliſſimo Varronis codice, ſed in aliis etiam priſcis monimentis inueni: vt Romæ in vetere lapide, qui laudes Dioclis agitatoris exculptas habet. Eſt autem in volumine Epigram. ant. vrb. 17, exſcriptus. Duo igitur hi loci corrigẽdi: nec ſedulitas mea ſtudiúmque renouandæ vetuſtatis reprehẽdendum: quanuis res hìc aliorum culpa malè ceſſerit.

23 SIN COGARE ſecundũ flumen ædificare, curandum ne aduerſum eum ponas.] Ita habent antiqui libri: quæ ſi recipitur lectio, reſpondit M. Varro alio genere ac ſuprà vſus fuerat flumini. nam magis vſitatè dixiſſet ID, non EVM, tanquam ſi fluuium aut amnem antea poſuiſſet. Sentẽtia ſanè idonea eſt. Idem etiam ſignificare volens Plinius, inquit, neq; iuxta paludem ponẽdam eſſe, neque aduerſo amne. In peruulgata lectione mendũ eſſe, facilè omnes qui attentè perſpicient, videbunt. nã & rei ipſi & iis quæ ſuprà tradiderat Varro, ſententia ipſius repugnat. dixerat enim villam ad exortus æquinoctiales aptiſſimam eſſe. Eurum autẽ ab ortu ſolis flare quis neſcit?

ventósque qui inde ſpirant ſaluberrimos eſſe? In ſecundo etiã libro Geoponicon Didymi nomine hæc legũtur: *τὸ δὲ πᾶν σχῆμα τῆς οἰκίας πρὸς ἀνατολὰς ποιητέον, καὶ τὰς θύρας. οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ἄνεμοι πνέοντες, ὑγιεινότεροι.*

24 FRVCTVS, vt eſt vinum, &c.] Totum locum ad veterem lectionem reduximus.

24 SE QVIETE reciperare.] Antiqua hæc lectio: quæ (vt arbitror) multo elegantior eſt illa quam deiecimus. Reciperare, reficere hic ſignificat.

25 QVOD enim infertur recens minus bonũ:] Longè diuerſa priſca lectio, vel potius totus locus in antiquis inquinatus. eam notam faciemus, ſi fortè ex iis veſtigiis reſtitui locus poſſit. Quis enim ſcit an cõmunis hæc & peruulgata ex ingenio repoſita ſit? quod ſæpe in his libris factũ animaduertimus: *Quod enim quam recens, quod confacuit melius.* Ita in melioribus. nam in ſemiuetere pro Confacuit, Conflauit legimus. cætera eadem erant.

26 ET PAVIMENTO procliui in lacũ, quod ſæpe, &c.] Antiqua hæc lectio. nã quæ in medio plura verba poſita erant, in nullis à nobis manu ſcriptis inuenta ſunt. ea declarationem alicuius fuiſſe arbitramur. Quod tamẽ verbis illis declaratur, ſine ipſis intelligi pulchrè poſſe manifeſtum eſt.

27 PRAETEREVNTIS laſciui non metuet facem ardẽtem.] Verbum Viatoris, quod ante vocẽ prætereuntis erat, inde ſuſtulimus. nam in veteribus libris à nobis inuentum non eſt, & hìc poſitum nimis otioſum foret. nam ſine illo Prætereuntis idem ſignificat. Libro VI de lingua Latina M. Varro, *Et ideo ſecundum uiam, quò prætereunteis admoneant, & ſe fuiſſe & illos eſſe mortales.*

15 NE FAMILIAE rixentur cum vicinis.] In excuſis omnibus & manu ſcriptis ita legi: verùm

ſi Nonium audias, aliter locus legi debet. affirmat enim ille M. Varronẽ hîc Rixent ſcripſiſſe. cùm enim de contrariis generibus verborum differeret, docuit Rixat, pro Rixatur, à veteribus poſitum fuiſſe: pluréſque locos Varronis, vt hoc probaret, ad teſtimonium vocauit. poſtremus autem hic eſt, *Ne familiæ rixent cum uicinis.* Quanuis enim in excuſis, De rerum natura libro primo, ſcriptum ſit, lapſus hic fuit librarii: & Rerum ruſticarum libro primo, manifeſtò legi debet. nam ita ſæpe in inſcriptionibus librorum, & aliis etiam partibus, apud Nonium peccatum eſt: vt huiuſcemodi menda minimè perturbare nos debeant.

27 QVOD vbi id pote, vt ibi: quod eſt campus, nulla potior.] Ita habent antiqui libri, quam veram eſſe lectionem puto, etſi diligens librarius mendoſam putauit, ad eámque notã adpoſuit: poteſt tamen fieri vt falſò eam ſuſpectam habuerit. Duriuſcula ſanè locutio, quales non paucæ ſunt huius auctoris: ſententiam tamen & plenam & bonam habet. nam Pote appellaſſe ſæpe veteres, quod poſteriores Poſſibile dixerunt, ſatis planum eſt.

27 ACCOLIT aliquot corbulas vuarum.] Apud Nonium, qui hunc locum adducit, Cogit, legitur: mendoſè tamen, vt puto. nullus enim liber tot mendis ſcatet quot Nonius.

29 VT QVERCVS, ſic iuglandes, &c.] Ita ex ingenio emendaui: ſpero ſanè caſtigationem hanc ſtudioſis viris probatum iri. Volui tamen puſillum licentiæ, quo vſus fueram, aperire. nam in antiquiſſimo & optimo libro Iugulandes ſcriptum obſeruaui: vt in illo etiam loco in eodem hoc libro, Nuces iugulandes in harena.

30 QVOS obæratos noſtri vocitarunt.] In manu ſcriptis *Obærarios*: mendosè tamen, vt puto. ita-

que receptam lectionem conseruaui, libro VII de lingua Latina, Vt ab ære obæratus.

30 ET MORE incolarum è nouitiis requisito.] Corruptissimus locus in antiquis exemplaribus, & quæ in illis leguntur, non parũ ab his diuersa sunt. Omnibus ingenii viribus contendi, ex priscis vestigiis veram lectionem indagare, nec quicquam tamẽ profeci. sagacioris ingenii alii, quod adipisci non potui, fortasse consequentur. Vetus lectio, *Et in eo eorum è nouitiis reliquisitio ad priorem*, &c.

30 FACILIVS enim his quàm minoribus natu.] Veteres libri hac parte perturbati, & fortasse vitiosi, *Facilius enim ij. quàm minore*, &c. nisi, Ei quàm minori, legendum sit: quod tamen durum esset. antea enim numero multitudinis de villicis locutus fuerat, & id statim etiam fecit. Præterea infrà, vbi de operariis sermo est, vnitatis numero in illis legitur Imitetur, & Animaduertat. vbi autẽ de his qui præsunt, non multo pòst, Illis, & Coerceant: contrà ac in impressis. quæ nos omnia reliquimus, & tamen adnotare voluimus.

31 AD INIICIENDVM voluptatem.] Idẽ de hoc loco dicere possum quod de proximo superiore. Vetus lectio, *Iniciendum uoluptatem præfectorum honore aliquo habendo, & de operarius qui præstabunt alios.* Fortasse pro Voluptatem, Voluntatem legendum est. has enim voces sæpe imperiti librarii confundebãt, vt in Quintiliano quoque libro VIII (ita enim arbitror locum illum legendum) Quæ corrumpi speciosissimi hominis tam obuia voluntate non posset. Et in Lucretio: nam sic locus deprauatus in secundo libro restitui debet,

Libera per terras, unde hæc animantibus extat,
Vnde est hæc, inquam, fatis auulsa uoluntas?
Per quam progredimur, quò ducit quenque uoluptas.

Eædem igitur hic quoque voces inter se locum cõmutarant, & in cunctis impressis libris vitium antea erat, quod sententiam per se parum planam, magis etiam obscurabat. Agit enim summæ eloquentiæ & artis poeta, de declinatione atomorum, qua Epicurus sempiternum motum interruperat, & animis hominum libertatem acquisiuerat. Voluntatem hic liberam appellat Lucretius, quod Græci τὸ ἑκούσιον vocant, per quam fati necessitatem & perpetuam illam causarum seriem refellit. Cùm enim homines illuc se ferre possint quò animus inclinat, atque inde discedere vnde idem auertit, omnis illa vis fatalis inanis esse intelligitur. Plurimis autem de causis, ac pro maximarum rerum introductione, declinationem hanc excogitauit Epicurus: non minimum, vt improbis ac facinorosis hominibus facilem sui purgandi rationem eriperet: illuc enim omnes confugere consueuerunt, & suorum flagitiorum culpam in fatum reiiciunt: quòd sibi necessitatem peccandi impositam esse dicant, nec se vllo pacto posse contra fati leges repugnare. Veritus igitur ille ne facinoribus suis homines hoc pacto veniam impetrarent, fatum sustulit, & animos nostros liberos esse declarauit. quod Lucretius postremo versu significauit,

Per quam progredimur, quò ducit quenque uoluptas.

Per quam, liberam scilicet voluntatem, deferimur illuc quò appetitio & alicuius rei desiderium nos rapit. Huius emendationis me admonuit Franciscus Medices, iuuenis ingenio, doctrina, probitate insignis, & qui ad magnarum rerum atque artium scientiam, adiunxit hanc quoque elegantissimi poetæ cognitionem. nam eum accuratè legit, & vnus omnium omnes ipsius sensus optimè percepit. quod verius me asserere posse arbitror, cùm & ipse quo-

que in Lucretii lectione ac Epicuri decretis mediocriter versatus sim. De hac autem corporum indiuiduorum motione, quam κατὰ παρέγκλισιν Epicurus appellabat, & Cicero in primo περὶ τελῶν, & in libro de fato copiosè disseruit: & Plutarchus in commentario, quo ostendit Stoicos ea decreuisse quæ inter se non bene hærerent, ac vita etiam factisque eosdem à decretis suis dissentire: & in illo sermone quo disputantes ingeniosos viros inducit, vtræ animantes prudentiores, quæ in terráne an quæ in aqua degant: necnon in alio etiam commentario, quem scripsit de ortu animi, à Platone exposito in Timæo. Quibus omnibus in locis Stoicos accusat, quòd cùm pusillam rem, tenuémque, atomum scilicet vnam, minimo loci spatio de via exire, concedere Epicuro nolint, vt plurimæ atque vtilissimæ res fiant, ipsi absurda multa ac hominibus incommoda molestáque effingant. Quanuis enim Epicureis Plutarchus aliis temporibus non valde æquus esset (vt qui tamen maiore odio aduersus Stoicos flagraret) rem quam non valde probat, contra illos defendit, ac multo tolerabiliorem quàm commenta ipsorum esse tradit.

31 DE FAMILIA: Cato dirigit.] In antiquissimo libro, & hìc, & aliis in locis, hoc verbũ E in prima syllaba habet, quemadmodum sanè veteres scribebant. cuius rei argumentum etiam est etymon quod habet verbum Derectarii. id autem in XLV. libro Pandectarum est, De extraordinariis criminibus. L. Saccularios, *Item qui derectarij appellantur: hoc est, hi qui in aliena cœnacula se dirigunt furãdi animo, plus quàm fures puniendi sunt.*

32 VT SI sit confragosus, &c.] Antiqua lectio diuersa, *Quod si confragosus atque arduus cliuis.* receptam tamen retinui.

33 IN AGRO Ligustico montano.]In optimo & antiquissimo codice nunquam Ligustico, sed aut Ligusco,aut Ligusto. hîc Ligusco. In II libro Ligusti,de bubus sermo est. In III, iterum Liguscos, *Secundum Italiam contra montes Liguscos.* Nihil in his tribus locis variaui, priscam tamen scripturam notam facere volui. Quærendum an Liguscos, vt Hetruscos, vetusti scriptores dixerint.

34 IN VINEA iugerum c,asinorum iugum, asinum molarium.]Ex vetere scriptura locum restituimus,vnum tantum reliquimus. *Molendarium* enim pro *Molarium*, vetustissimum exemplar habebat. apud Catonem tamen Molarium. hũc enim ipsius locum exprimit, *Asinos plostarios* II, *asinum molarium.* In semiuetere codice Molendinarium. quo verbo iurisconsulti etiam vsi sunt, & hæc fortasse vera M.Varronis lectio. quamuis enim sententias Catonis recitet, non tamen iisdem semper verbis refert: vt suprà. Cato enim asinos plostarios II, Varro Asinorum iugum dixit.

34 SED ETIAM qui non solùm,&c.]Lectionem eam retinui quam formis olim in hac vrbe excusi libri habebant. eandem enim in manu scriptis inueni, & in peruetusto in primis, cuius maximè auctoritatem sequor. nec me latet Venetiis excusos valde ab hac dissentire. Opinor autem, cùm locus obscurus sit, & fortasse decurtatus, aliquem, qui corrigere voluit, vt illi codices habent, ex ingenio restituisse. Cùm multa autem illic & addita & immutata sint, tam liberè mihi à priscis vestigiis discedendum non putaui.

34 NEC NON, ita si incidit, vt sit vitandum.] Antiquissimum fidelissimùmque exemplar dissentit ab hac lectione, quam & in aliquibus excusis & in semiuetere etiam inueni. non tamen & ipsum mẽdo

vacat,

vacat, aut certam aliquam sentētiam habet. Animaduertendum tamen an veræ germanæque lectionis vestigia illa sint. nam hac quam suprà posui, non valde delector: & eam etiam nonnulli (nihil tamen melius adferentes) variarunt. Est igitur hæc optimi codicis lectio, *Nec non trà si incidit*, &c. Vt autē nihil relinquam quod possit studiosos adiuuare, videndum est an vnius literæ immutatione ita legi debeat, *Nec contra si incidit ut sit uitandum*: hoc sensu, Quemadmodū veterani boues è campestribus in mōtana loca non deducēdi, ita cōtrà ex duris & asperis locis nō reformidādum in plana & cāpestria deducere. Hoc enim à nostris etiam agricolis diligenter obseruari solet.

34 IN FVRCAS destitutas incluserit.] Manu scripti omnes quos vidi, ita habent. nam formis antea excusi *Destinatá* mendosè legunt. Nonius docet, Destitui vetustis scriptoribus significare etiam rursus statui: atque id exemplo Næuii gymnastico confirmat, In alto nauem iubet destitui anchoris. & Cæcilii Symbolo, Destituit omnes seruos ad mēsam ante se. Videndum autem an locus antiqui poetæ qui adducitur à Cicerone in eruditissima epistola ad Pætum, eodem intellectu hoc verbum habeat, *Itá me destituit nudum*. quod tamen non affirmo, vt de re valde incerta & obscura.

35 ET INTERDIV clausos dormire.] Verba quæ hæc in excusis olim sequebantur, in manu scriptis non leguntur: ea autem sunt, *Cathená iunctos, ut soluti acriores fiant*. Videndum igitur an noua sint, & ab aliquo correctore aut declaratore addita.

35 VT FVNES, restes, tegetes.] Totum hūc locum Nonius adducit. Tegetes, inquit, à tegendo. Varro de Re rustica libro 1, *Sic quæ fiunt de cannabi, lino, iunco*, &c. Mendosè tamen apud eum, *de cannebino iunco* legitur.

36 VINEATICAE opus esse sex, sirpiculæ V.] Emendandum. *Vineaticæ opus esse* X L. Hæc enim summa apud Catonem est. præterea in optimo exemplari huius lectionis non parua vestigia remanent, *Esse exi sirpiculæ*. E enim litera inutiliter iterata est, & ex I, quod est post x, faciundum L. ita erit x L. & cum Catonis summa congruet.

37 QVAE cibi sunt maioris.] In excusis antea libris, *Succi*: in manu scriptis omnib⁹ *Ibi* scriptũ inueni. quare vna addita litera, Cibi, castigaui. In semiuetere codice post Maioris, Virtutis, additum erat, audacter tamen & barbaré. suprà enim neque Suci, neque Cibi habebat. quare ita locum suppleui.

37 CVM necdum siliculam cæpit.] In cunctis manu scriptis, *Cum dominus siliculam*, inueni: quæ scriptura vitium omnino habet, nec tamen temerè omnes arbitror antiquos ab impressis dissentire.

38 VNDE vtendo quid facias.] *Viendo* legi debere ostendit Nonius, qui vim huius verbi declarans, auctoritate M. Varronis vtitur, & hunc ipsum locum adducit. Peruetustus igitur etiam codex hac parte mẽdosus est, in quo Vtendo, legitur. Sed aliud etiam quod non minus perturbat, in eo hic est. nam post Vtendo L. positum est, Vnde vtendo L. quid facias. & contra ea verba in margine mẽdi nota adposita. Hæc (fateor) me res multum torsit, ac diu sollicitum habuit, nec aliquid quod probarem, vnquã excogitare potui. Antea vbi Licinius nomen, in antiquissimo L. tantum. vt ibi, *Fructus solent disperire* L. *dubium enim* &c. Item de numero rusticorum, *Tempestati inertiæ, indulgentiæ* L. *horum neuter*, &c. quod quanuis rationem nõ habeat, & culpa omnino librarii commissum sit (neque enim L. Lucilius significat) tamen tolerari potest. nam sermonem ab alio suscipi significat, hic locum non habet. Hoc in aliis etiam

locis inueni, quæ indicabo cùm ad ea peruenero. neque enim nunc magis turbare lectorem volo.

38 DESITIS seminibus.] Antiqui libri *Desitis*. Receptam lectionem suspectam habeo: nondum tamen, quod libenter sequar, inuenio.

39 NEQVE propter eas adserunt vites.] Vetus lectio, *Neque propter eos ut adserunt, &c.* & paulo suprà, *Neque eos crescere.* Receptam lectionem retinui.

40 ET SIMVL glæbis à sole percalefactis.] Ita locum restitui. antea enim Cauis, mendosè in omnibus excusis legebatur. Vetus lectio *Clabis.* Qui obseruasset cum æ diphthongo glæba scribi debere (ita autem in priscis monimentis hæc dictio scripta est) nullo negotio potuit locum corrigere. nam c & G passim confundunt veteres librarii. Præterea sententia multo elegantior mirificè confirmat hanc castigationem.

41 SVBTILIVS discretis temporibus.] Antea, *Descriptis.* Mendum ortum, quia in antiquis *Descretis*, vetere orthographia scriptum est, vt in Derigo, Deuertor. Libro II, in iis vetustis codicibus, *Ea partes habet nouem, descretas ter ternas.* Ille enim locus, & veteris scripturæ & intellectus huius verbi valde accommodatum exemplum est.

41 PVTARI in primis.] Nihil variaui. diuersi tamen hic sunt antiqui libri: *In pratis* enim habent. Ingeniosiores videbunt an in recepta vitium sit: mihi sanè illa aliquantulum suspecta est.

42 EXTA deis cùm dabāt, porricere dicebāt.] Sic ex ingenio emēdaui. antea enim Porrigere, corruptè legebatur. Veteres enim librarios has literas commutare solitos, manifestū est. Adnotaui in optimo exēplari Grates, & Alagriores, pro Crates & Alacriores, scriptum esse: & contrà Virculta, & Fricora, pro Virgulta & Frigora. Porricere, exta dare, non

Porrigere, antiqui in re diuina facienda vocabant: quod testimonio etiam Vergilii confirmari potest, qui in v Æneidos,

— extáque salsos Porriciam in fluctus,

dixit. nam ita eum scripsisse nobiles grammatici ostendunt.

42 QVOD si quæ folia amittere.] Ita locum restitui, rectè, vt opinor. Vt autem facilius iudicari possit, veterem lectionem multùm à peruulgata discrepantem, adponam: *Quod si quæ folia mittere solent antè frondere inciperunt, statim ad serendum idonea non sunt.* Primam syllabam indefinito tempori addendam censui, & pro Mittere, Amittere scribendum, vt per quæ folia amittere solent, intelligat quæ Græci appellãt φυλλοβολοῦντα. Animaduerti enim M. Varronem ita conuertere ex Theophrasto φυλλοβολεῖν. Reliqua opera nostra non indigebant: nam integra erant. Sententia autem plana, vt eo restituto in antiqua scriptura, cætera recta sint: communis autem vitia perspiciantur.

42 Vites pampinari, sed à sciente.] Græci βλαστολογεῖν appellant. Theophrastus, quem etiam M. Varro expressit, πρῶτον μὲν καὶ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις, &c. δεύτερον δὲ καὶ τρόπον τινὰ τούτῳ παραπλήσιον, βλαστολογία. καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ εἰδέναι δεῖ τὰ ποῖα συμφέρει καταλιπεῖν, καὶ τὰ ποῖα ἀφαιρεῖν, καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους καρπούς, καὶ πρὸς τὴν ὅλην φύσιν.

42 EIVNCIDVM enim sarmẽtum propter infirmitatem sterile.] Vetus lectio. In excusis antea libris *Euincidum.* Duo sunt loci apud auctorem hunc maculosi, vt opinor: hic & alter in II libro, vbi disserit de pastoribus: quorum siquis alterutrum emendarit, ambos emendarit. Ille tamen, vt videtur, deprauatior: ipse hunc etiam valde suspectum habeo. cùm ad eum peruenero, accuratius iterum de hac re

diſputabo. nam in ſuperioribus verbis mēdum nullum eſſe puto. Fuerūt tamen qui locum correctione indigere exiſtimātes, multa variarunt, atque id contra fidem priſcorum codicum.

43 EXIN mutatis literis.] Ita ex ingenio emendaui, parua licentia vſus in excuſis, *Ex immutatis.* Exin reſpōdet aduerbio quod ante poſuerat, Primó. Hîc etiam multa longè à vetere ſcriptura in quibuſdam impreſſis libris variata ſunt.

43 EX ALTERA parte.] Veteres libri hîc perturbati. Receptam lectionem retinui, antiquam autem nunc notam faciam, *Ex altera parte parit capreolum. is eſt coliculus uiteus intortus, ut cincinnus: is enim uitis quibus teneat: id qua ſerpit ad locum capiendum quò capiendo capreolus dictus.*

43 OCINVM dictum à Græco verbo ὠκίως, quod valet citó.] Ita legi debere arbitror, & ita in veteribus libris ſcriptū inueni. nam in antiquis quoque Plinii codicibus ſic locus ille legitur, libro decimooctauo, capite XVI, Varro appellatum à celeritate proueniendi à Græco, quod dicunt, oceos. Hîc autem Varronis locus quàm inquinatus ſit apud Nonium Marcellum, facilè omnes videre poſſunt. *Ocinum*, inquit, *quod ocimum dicimus*: Varro de Re ruſtica libro primo.

43 ID EST pabuli ſegete.] In antiquis libris, *Id eſt fabuli ſegete.* Nam ſic etiam non multo antè in iiſdem locus ille ſcriptus eſt, Et nonnunquam fabulia. in excuſis autem, Fabalia.

43 ANTEQVAM genat ſiliquas.] In excuſis *Gerat*, mendoſè: in manu ſcriptis omnibus *Genat*, rectè. Hunc locum deprauarunt qui Geno Latinum eſſe verbum neſciebant, & à vetuſtiſſimis crebrò vſurpatum. Priſcianus libro X, Gigno genui, pro quo vetuſtiſſimi protulerunt. Varro in Andabata, *Sed*

quòd hæc loca aliquid gemmt. cuius infinitum passiuum Lucretius in III protulit,

— tanto magis inficiandum, Totum posse extra corpus durare, genique. In libro quoque XXX Pandectarũ, De legatis & fideicommiss.l. Qui filiabus. sic locus ille legitur in Florentino exemplari, Siquis ita legauerit, si qua filia mihi genitur, ei hæres meus centum dato. Plurimis autem locis hoc verbum apud Varronem temerè sublatum fuerat.

43 A QVO quòd indigent potu, poma dicta esse possunt.] Nonius Potui hîc à Varrone scriptum fuisse tradit, de numeris & casibus, 1414. Datiuus pro ablatiuo. Sisenna Historiarum libro IIII, *Alij saltui ac uelocitati certare.* Varro de Re rustica libro primo, *A quo quod indigent potui poma dicta esse possunt.* Communem lectionem conseruaui, quam etiam in antiquis libris repperi. Habent autem illi hîc etiam L. de quo suprà locutus sum: quæ nota fortasse aliqua fuit, quales multas in antiquis libris veteres ponebant. Potuit etiam illa hanc nouam locutionem quam adnotauit Nonius, indicare.

Quod ad veterem orthographiam pertinet, duo hîc admonere possumus, Resicari, & Sicari, hoc capite contra huius temporis consuetudinem in antiquis libris scriptum esse: quemadmodum etiam hoc ipso in libro, vbi de messionis generibus agit. *Et manipulum, ut quenque subsicuerunt.* & eodẽ loco, *Vt stramentum medium subsicent.* nam eandem rationem habet, quod (vbi de modis quibus metirentur rura agit) in peruetusto scriptum est, *In subsicinum esse unciam agri:* pro In subseciuum. & quod contrariam rationem habere videtur, *Sagenantur,* pro Saginantur.

44 XL DIE vix existant.] Hæc est vetus lectio. antea in excusis, *Exeant:* quemadmodum sanè alibi quoque M. Varro locutus est, vt hoc ipso in libro.

Primùm plerunque è terra exit hordeum diebus VII. Potuit tamen orationem velle variare. nam Exiſtere, præclarè hoc etiam ſignificare arbitror. Cicero de Diuinatione libro II, Tages quidam dicitur in agro Tarquiniẽſi, cùm terra araretur, & ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente.

35 TERRA ad ea obruenda puluinos fieri.] Antiqui libri hac parte perturbati. quare communi lectione conſeruata, veterem nunc notam faciam, ſi poſſit aliquam vtilitatem afferre, *Terra adruenda puluinos*, &c. Cætera hìc reſtituta, ex iiſdem libris ſumpta ſunt, & vitio carent.

37 Τριακάδα alii.] Hanc lectionem reſtitui è vetuſtis libris, in quibus ſine vlla macula conſeruata eſt. eam autẽ veram eſſe facilè omnes intelligere poſſunt. *Quem Athenienſes diem* ἕνην καὶ νέαν *appellant* (inquit Varro) *alij Græci* τριακάδα *uocant.* Ariſtophanes lepidiſſimus poeta in hac voce iocatus eſt, in fabula quam νεφέλας inſcripſit: ἕνη γάρ ἐστι καὶ νέα τις ἡμέρα. Interpres ipſius multa de omni hac re & conſuetudine Athenienſium enumerandi dies menſis expoſuit. Quemadmodum autem apud Laertiũ legimus, primus Solon τριακάδα, ἕνην καὶ νέαν appellauit.

37 NI DECRESCENTI luna tondẽs caluus fiam.] Antiqua lectio reſtituta: niſi quòd vetere more ſcribendi illa *Tondes caluos* habebat: ſed N ſæpe relinquere ſolebant: vt, Prægnas, pro Prægnans: contrà autem quandoque addere, vt in Thenſauros. & Caluos, vt Equos, Auos, ſingulari numero, nominandi caſu ſcriptum fuit.

37 AD ALIA in præparando.] Ita locum reſtitui ex antiquis libris. ſic etiam infrà loquitur, *Ad alia arandum*. nec multo pòſt, *Ad quædam bipalio uertenda terra*. Deceperat librarios, quòd hic præpoſitio Ad, per T ſcripta eſt, At: vt duobus etiam locis

qui consequuntur. Magis tamen peccarunt quòd Alia hinc sustulerunt.

46 FACIENDI scrobes.] Scrobes hîc Varro virili genere dixit, quemadmodum Nonius veteres etiam alios fecisse ostendit. nam muliebri quoque genere vocabantur. vbi autem de hac re disseruit, inquit, Varro rusticarum rerum libro primo, Scrobiculum dicit. Scrobiculum ὑποκοριστικῶς in his libris appellatum non memini me legisse. quare aut sub aliquo mendo hoc nomen in codicibus Varronis latet, aut memoria Nonii vacillauit.

46 VSQVE eò vt Theophrastus scribat.] Locus quem intelligit Varro, est in primo φυτῶν ἱστορίας, ἡ γοῦν ἐν τῇ Λυκείῳ πλάτανος, ἡ κατὰ τὸν ὀχετὸν, ἔτι νέα οὖσα περὶ τρεῖς καὶ τριάκοντα πήχεις ἀφῆκεν.

47 ITA bubus, ac suibus.] In antiquis libris Subus, vt etiam illo loco II libri de suibus nemini ignotum. Consuetudinem tamen nostri temporis retinui, etsi scio doctos viros huius ætatis hanc orthographiam probasse & secutos esse.

47 ROBVSTA aliqua materia.] Antiqua hæc lectio. antea *Robustea*. Cato, *Arbores stipites robustas facito, aut pineas*. A Robore igitur Robustus. Plinius hoc præceptum Varronis significauit, cùm inquit libro XVII, capite IX, Palo è robore depacto fieri iubet.

47 QVAE transferuntur è terra in terram.] Plura hîc erant verba quæ in antiquis non inueniuntur. nam quod in illis primum est verbum, post vltimũ à nobis adductum, Viuas radices, est: non Viuæ radices, vt in excusis. Locus obscuritatem non paruam in se habet, & fortasse lacer est. Nã cùm semina quatuor generum esse tradat, tria tãtùm genera hîc numerat. Persuasum autem mihi est, verba quæ in impressis erant, auctoris nõ esse: nihil enim video Varronem addere quod ad diuisionem eam pertineat,

ſed hanc IIII generũ partitionem ſequi. Nonnulli negandi particulam adiũxerant improbè, niſi fallor, ac perperam. nam quæ transferuntur è terra in terram genus ſeminis eſt, & nouellas ſtirpes ſic appellat.

48 QVOD eſt principium genendi.] Hæc vera eſt lectio: in excuſis eadem ſententia, ſed alio verbo, Oriendi, legitur. manu ſcripti codices, Cenendi, vſitato errore G in C commutandi. De hoc verbo paulo antè copioſius diſſerui. Infrà item, Ad genendum, emendaui, vbi eodem pacto antea peccatum fuerat.

48 SI SVNT ſemina in aere, vt ait Phyſicus Anaxagoras.] Hæc omnia à Theophraſto traduntur III libro φυτῶν ἱστορίας, 25, Ἀναξαγόρας μὲν τὸν ἀέρα πάντων φάσκων ἔχειν σπέρματα, καὶ ταῦτα συγκαταφερόμενα τῷ ὕδατι γεννᾶν τὰ φυτά. Repetũtur etiam primo libro φυτῶν αἰτιῶν, 22.

48 VT CVPRESSI: non enim galbuli qui naſcuntur, id eſt tanquam pilulæ paruæ.] Sententia expreſſa è Theophraſto. illius enim hæc verba ſunt in primo φυτῶν αἰτιῶν libro, καὶ δυσόρατα καὶ μικρὰ καὶ τῶν δένδρων ἔνια σπέρματα τυγχάνει, καθάπερ καὶ τῆς κυπαρίττου: ταύτης γὰρ οὐχ ὅλος ὁ καρπὸς σφαιροειδής ἐστιν, ἀλλὰ τὸ ἐγγινόμενον ἐν τούτῳ λεπτὸν, καὶ ὥσπερ πιτυῶδες καὶ ἀμβλυνόν.

48 IN SICCO & macro ſolo.] Hic etiam locus à Theophraſto trãſlatus: hæc ipſius verba ſunt è primo φυτῶν αἰτιῶν libro, δεῖ δὲ καὶ πρὸς τὰς χώρας προσλαμβάνειν τὰς οἰκείας ὥρας, καὶ πρὸς τὰς δένδρων φύσεις. ἐπεὶ τὰ μὲν, ἔνυδρα. τὰ δὲ, ξηρὰ καὶ λεπτόγεα. καὶ ἄμεινον τὸ ἔαρ. οἰκεῖον γὰρ οὕτως διὰ τὸ ὀλίγον ἔχειν τὸ ὑγρόν. ἐν δὲ τῇ εὐγείῳ καὶ πηλώδει, τὸ μετόπωρον. τοῦ γὰρ ἦρος πολλὴ λίαν ὑγρότης πρὸς τὸ διατηρεῖν ἕως ἔτι διαμένει τὸ δάκρυον. ὀρύζονται δέ τινες τοῦτο τριάκοντα ἡμέραις.

48 VERNVM tempus idoneum, quo minus habet humoris.]Hoc ordine in optimis exēplaribus hæc verba collocata sunt. in excusis antea extrema quatuor præcedebant, quod affirmare ausim fecisse aliquos qui crederēt de verno tēpore dici, minus illud habere humoris.Id autem falsum esset:nā illa referūtur ad siccum & macrū solum: id enim verè traditur habere minus humoris. Præter antiquorū codicū fidē.Theophrasti locus suprà à nobis adductus, docet illā esse eorū sedē. nam ipse quoq; Theophrastus huius sententiæ auctor hunc ordinem amauit.

48 QVOD ex arbore per surculos &c.] Cōmuni lectione conseruata veterem scripturā omnibus adponam,perturbatam illā quidem &maculosam,quæ tamen fortasse opem adferre possit ad veriorem indagandam, *Quod ex arbore per surclos defertur in terram si in humum demittitur in quibusdam cum est uidendum &c.*

49 VT EA deplantes potius quàm defringas.] Vergilius in eadē re exponenda hoc verbo vsus est,

— aut summa defringe ex arbore plantas.

Accepit autem illud à doctissimo & politissimo hoc scriptore:à quo omnia ferè præcepta quæ inGeorgicis suis tradidit,mutuatus est.nā multis locis præter sententias,verba etiā ab eo sumpsit. Hanc ego occasionem nactus, tertium ab hoc præceptū apud eum poetam explicare volo. est enim valde obscurum,& docti quoque viri in eo interpretando lapsi sunt,

— néue oleæ syluestres insere truncos.

Non enim truncos,surculos appellat: id enim nimis durum esset: sed περιφραστικῶς syluestres trūcos, oleastros vocàt: docétque magnopere peccare illos qui oleastros inserant: cuius rei causam reddit copiosé. Syluestris pyrus aliæq; feræ arbores rectè inserūtur. sunt enim ab hoc periculo cui obnoxiæ sunt oleæ, vacuæ.Oleastrū tanto labore excolere nimis pericu-

losum est,propter casus incendii.quòd si oliuetū incendio absumptum fuerit, ꝙ hoc vitio non laboret, id damnum tempus reparare consueuit. viuax enim arbor olea & non facilè tota interimitur. pullulat enim è radicibus & rursus syluam conficit. nā in oleastro etiā insita olea fruticatur. Sed in syluestri arbore natæ stirpes,& ipsæ syluestres sunt, atque ita nullum fructum agricolæ gignere possunt: quod satis planè in extrema parte declarauit poeta. nam inquit,

Infelix superas foliis oleaster amaris.

Hoc præceptū vtile esse experimentū nobis demonstrauit. nam cùm suburbani nostri agri longo bello vastati essent,& omnes arbores excisæ, oleæ reuixerunt: & nō multis annis pòst,aliquos fructus dominis ferre cœperunt. taleis enim apud nos ferè scrobes seruntur. Quòd si oleastris insitis consiti hi agri fuissent,damnum acceptum tempore instaurari non potuisset. Hāc sententiā Vergilii fuisse, existimasse Seruium manifestū est. inquit enim, Non ꝙ non prosit, sed propter casum incēdii. Nonnulli hoc periculum non cogitātes, aut non reformidātes, studiosè oleastros inserebāt. κοτινάδες autem, vt Pollux docet, illæ appellabantur. Nam oleastri firmius suis radicibus terræ hærent,& succum alimentúmque vberius ducunt, vnde speciosior arbor fit. Theophrastus hoc solere nonnullos accuratè his de causis præcipere, in primo libro φυτικῶν αἰτιῶν docet. Quare accuratius poeta noster, vt hunc errorē aliis eriperet, de hac re disseruit. Nā qui in olea ex oleastro surculos insereret, frustra laboraret, nec ex suo studio fructum aliquem caperet. Hoc enim etiam addit Theophrastus, ἐπεὶ εἴγε τις αὖ ἀνάπαλιν τὸ ἄγριον εἰς τὸ ἥμερον ἐμβάλλοι, διαφορὰν μέν τινα ποιήσῃ, καλλικαρπεῖν δὲ οὐχ ἕξει.

49 DEMVM in oleagineis seminibus.] Nihil hîc variaui. diuersi tamen sunt antiqui codices,

& locus fortasse vitii aliquid habet: pro *Demum* igitur in illis *Dum*: ac non multo pòst, vbi in impressis, *Alij clauolas*: in iisdem, *Alius clauolas*. Fortasse, Aliis sclauolas, legendum est. A Nonio hic locus adducitur, Taleas scissiones lignorum, vel præsegmina Varro dicit de Re rustica libro primo, &c. Hæc verba ita apud eum leguntur, *Quas alij clabulas, alij taleas appellant.*

50 QVOD inseritur Caniculæ signo commodissimé.] Vetus lectio, Qui fit Caniculæ, &c. Totum autem caput è Theophrasto translatum, libro primo *φυτῶν ἱστορίας*, cap. 123, *τὸ δ' ὕδωρ τὸ μὲν ἐνοφθαλμισμῷ πολέμιον. ἐκσήπει γὰρ καὶ ἀπόλλυσι περιαιρέον διὰ τὴν ἀραιότητα. διὸ καὶ ἐπὶ κυνὶ δοκεῖ ἀσφαλέστατον εἶναι.*

50 VAS aliquod supra alligant.] Theophrastus, *οἱ δὲ χύτρας περιβάλλουσιν ὕδατος, ὥστε κατὰ μικρὸν ἐπιρρεῖν*, &c.

50 VT NON denudes medullam.] *ὥστε μὴ γυμνοῦν τὴν μήτραν.*

50 ITAQVE vitem triduo ante, &c.] Theophrastus, 124, *διὸ καὶ τὴν ἄμπελον περιαποτέμνουσιν ἡμέραις τρισὶ πρότερον, ὅπως περιαπορρῇ τὸ δάκρυον.* In excusis sanè Theophrasti codicibus *ἡμέραις ποσὶ* mendosè, vt Varronis confirmatione cognoscimus.

50 CONTRA in fico & malo punica &c.] *ῥόα δὲ καὶ συκῆ, καὶ ὅσα τούτων ἐστὶ ξηρότερα, παραχρῆμα.*

51 PROPTER fœmineam mollitiam.] Ita habent antiqui libri: non mollitiem, vt in excusis. Cicero in Partitionibus, Et lenitatem mollitia animi. Hic etiam locus totus è Theophrasto est translatus, *φανερῶς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων τοῦτο συμβαῖνον, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. δυσαυξέστερα γὰρ τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων, ὑγρότερα καὶ μανότερα τὴν φύσιν ὄντα. δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δένδρων ῥόα μὲν καὶ συκῆ καὶ ἄμπελος, δυσαυξῆ· φοῖνιξ δὲ καὶ κυπάριττος καὶ δάφνη καὶ πεύκη καὶ ἐλαία, δυσαυξῆ.*

51 DE MEDICA in primis obſerues.] Prima duo verba in nullis antiquioribus ſunt: manu ſcripti proximis temporibus tāquam inſcriptionem capitis illa habebant. nam, vt antea oſtendi, ante ſingulos libros, de quibus rebus illic ageretur adnotatum erat: nec poſtea in partibus ipſis aliquid adſcriptum: ſecūdi autem ac tertii libri inſcriptiones perierunt. quare ex indice illo intelligi olim potuit, medicæ hîc diſciplinam tractari. Quòd ſi titulos veteres Varronis haberemus, ſine vlla neceſsitate huc inculcata eſſe hæc verba cognoſceremus. Quanquam alia etiam ratione, de qua pòſt diſputabo, ſi in manu ſcriptis codicibus inuenirentur, hîc rectè collocata eſſe poſſent.

51 QVEMADMODVM ſcilicet cùm pabulum.] Pro ſcilicet, in manu ſcriptis codicibus eſt nota illa de qua bis antea locutus ſum: quæ quid ſignificet, nondum percepi: Quemadmodum L. cùm pabulum.

52 ET IN Africa ad Byzacium.] Sic habent antiqui libri, non vt antè excuſi omnes Byrachium. Plinius libro XVII, capite V, cùm inquit, Contrà in Byzantio Africæ illum centena & quinquagena fruge fertilem campum &c. Eundem locum aut oppidum, de quo hîc loquitur Varro, intellexit: mendum tamen in ea voce eſt.

52 QVAE nata ſunt inquit.] Ante hæc verba in excuſis, Licinius: in vetuſtiſsimis libris, Ille: infrà poſt Prægnantia, eadem illa litera, quæ nobis ſæpe moleſta eſt. antiqua enim lectio hæc, Prægnantia L. cùm ſunt. Præterea ad hunc locū in margine optimi exemplaris mendi nota adpoſita.

53 AERE frigidiore tinguntur.] Manu ſcripti libri ſic habent. Excuſi verò, *Ringuntur*. Neutra lectio ſatis plana: nec enim ſiue hoc, ſiue illo modo legas.

verba hæc inter ſe diuerſa, quod plerunque conſue-
uerunt, ſignificare videntur. Fortaſſe Tanguntur le-
gi debet. id eſt, feriuntur, cædunturque : hoc enim
verbo iniuriam frigoris ſignificauit in I I libro, cùm
de pecoris ſanitate loqueretur, Et iniicitur aliquid,
ne frigus cædat. Sententia huius loci valde aperta, &
è Theophraſti primo libro expreſſa. vbi enim quæ-
rit, an ſimul fruticentur ſupernæ infernæque ſtirpiũ
partes, de his omnibus rebus plenius, vberiuſque
differit : ὅτι τὰ μὲν ἄνω κωλύεται διὰ τὸν ἀέρα ψυχρὸν
ὄντα. Nam prior etiam pars huius ſentẽtiæ ab eodem
accepta, τὰς μὲν ῥίζας αὐξάνεσθαι μετοπώρου καὶ χειμῶνος.
Quæ infrà etiam Varro tradidit, inde quoque ſum-
pſit : Nam prius radices &c. ἐν ἐκείνῃ γὰρ τὴν ῥίζαν πρό-
τερον ἢ τὸν βλαστὸν ἀφιέναι πάντα. Nec non quod ſequitur,
Neque radices longius &c. οὐκ εἰς πλεῖον καταλαμβά-
νουσι βάθος ἢ ὁ ἥλιος ἀφικνεῖται. πλὴν ἐάν που τόπος εὐδίο-
δος ᾖ. Quo loco animaduertendum quàm eleganter
hæc extrema verba reddiderit Varro, quòd alia terra
alia facilius viam dat.

53 QVOD ex quibuſdam foliis propter eorum
verſuram.] Locus tranſlatus à Theophraſto. illius
enim hæc verba ſunt in primo φυτῶν ἱστορίας, Ἴδιον δὲ
καὶ τὸ τῇ ἐλαίᾳ καὶ τὸ τῇ φιλύρᾳ καὶ τῇ πτελέᾳ καὶ τῇ λεύ-
κῃ συμβαῖνον. στρέφειν γὰρ δοκοῦσι τὰ ὕπτια μετὰ τροπὰς θερινάς.
καὶ τούτῳ γνωρίζουσιν ὅτι γεγένηνται τροπαί. In I I etiam
libro φυτικῶν αἰτιῶν, cap. 156. Non tamen eaſdẽ omnes
quas Theophraſtus, appellat M. Varro: nam pro tilia
& vlmo, quas retulit Græcus auctor, noſter ſalicem
ponit. Plinius eaſdem quas Theophraſtus nomina-
uit. Illud hîc admonere viſum eſt, recentiores o-
mnes in magno errore verſatos, qui crediderũt duo
eſſe ſolſtitia, & alterum æſtiuum, alterum hybernum
appellari : cùm veteres cuncti boni auctores ſolſti-
tium, quemadmodum hîc facit Varro τροπὰς θερινὰς

ſolùm vocent: τροπὰς autem χειμερινάς, brumam. Lucretius, Vergilius, M. Varro, Cicero, Plinius hoc ſemper obſeruarunt. Cur tantum cõſenſum optimorum ſcriptorum Columella reliquerit, nõ video: ille enim ſolus (quod ſciam) æſtiuum ſolſtitium, & ſolſtitia numero multitudinis vtraſque τροπὰς appellat. Seruius etiam Vergilii interpres hoc non animaduerterat, & huius rei ignorãtia turpiter lapſus eſt in illius loci declaratione, Humida ſolſtitia. Quanuis enim numero multitudinis loquatur poeta, nõ debet exiſtimari duo eſſe ſolſtitia voluiſſe: ſed auctor fuit agricolis, vt votis illud anni tẽpus ſingulis annis humidum poſcerent: quod ſi impetrarũt à diis immortalibus, magnos fructus ex agricultura eſſe capturos. Poſſem hoc plurimis optimorum ſcriptorum teſtimoniis comprobare: rem tamen indicaſſe, vt arbitror, ſatis fuit: exempla vnicuique nunc qui accuratè leget, occurrent.

54 EA QVAE mutilata non eſt.] Antea hîc, *Mutica.* vetuſtiſſimum exẽplar, *Multilata.* vna detracta litera Mutilata emendaui, quam veriorem puto eſſe lectionem, & ex priſcis veſtigiis, & ex ſentẽtia etiam ipſa. Sed hãc ipſam quam me reſtituiſſe dico, in Gallicano etiã codice ſine vllo vitio inueni. Spica enim mutica, vt ipſe docet, eſt quæ non habet ariſtam. poteſt tamen non omnia illa tria habere, nec ariſta carere: vt cùm ad integrum ſpica nõ peruenit, nec grana perfecta habet. Ea autem rectè, cùm aliquo trium illorum caret, Mutilata diceretur. Cicero Mutilatum vocat exercitum, malè acceptum in prælio, & qui integrum militum numerum non haberet.

55 LATET conditum gladium.] Vetus hæc eſt lectio, quam reſtitui. Neutro genere ab antiquis Gladium appellatum eſſe, Nonius docet, & exemplo Lucilii cõfirmat. Idem etiam Quintilianus oſtendit,

cuius hæc ſunt verba è primo libro, Et gladiũ qui dixerunt, genere exciderunt. Sed etiam ipſe M. Varro huius rei teſtis eſt in IX libro de lingua Latina, *Quod dicitur à multis duobus modis, hic Dupondius, & hoc Dupondium: ut hoc Gladium, & hic Gladius.*

55 VERVM cùm de nutricatu conticuiſſet Licinius &c.] Vetuſtiſſimus ac fideliſſimus codex, quem multi manu ſcripti ſequuntur, ita habet, *Conticuiſſet, nec interrogaretur de nutricatu, credens nihil deſiderari. dicam, inquit, de fructibus.* Minoris vetuſtatis liber, à Gallo homine ſcriptus, communem lectionem habet.

55 AC QVASI herba tuberoſum reliquerũt campum.] Pro herba excuſi alii, Barba, mendoſè habebant: in aliis vox illa planè defecerat. Repoſui ex antiquis libris, Herba. Paulo itẽ ſuprà pro Fœniſecæ, Fœniſeces. nam Fœniſex veteres etiam dixiſſe planum eſt.

55 IN IIS quæ metimur.] In excuſis anteà *Metuntur:* manu ſcripti omnes habent, *Metimur:* quam lectionem poſtquam in optimis libris inueni, non improbo. M. Varro in IX de lingua Latina libro, eodem pacto locutus eſt, *Et cùm item ea quæ metimur, atque ea quæ numeramus dici putent oportere,* &c. Meſſis vocabulum Varro vult declinatũ eſſe à verbo Metior, quod ſignificat menſuro: eámque propriè dici in his quæ menſurant homines: quanuis de aliis etiam quæ nõ menſurãtur, dici ſoleat: id tamen impropriè fit. Metior menſum facere apertum eſt, à quo Varro Meſſem factam vult. id enim eſt declinari, vt Lectio etiam ab Lego declinari ab eo dicitur. nam quod inquit, Meſſem maximè in frumento eſſe, adiuuat, niſi fallor, veterem ſcripturam: hoc enim verbo vti conſueuerãt. In Verrem, Coge vt ad aquam tibi id quod ſummi iuris eſt, Ennenſes frumentum metiantur.

59 MAXIME ſi eſt argilla, ne æſtu peminoſa.]

Vetus

Vetus hæc lectio, quam imperiti & audaces ſuſtulerunt, peſsimo conſilio, quo conſueuerunt quæcunque non intelligunt commutare: eam in cunctis manu ſcriptis inueni. Obſoletum nunc hoc verbum eſt. Nonius vim eius exponit, & vnde deriuatum ſit, docet, atque hunc ipſum Varronis locum adducit. Apud Nonium Situ, pro Æſtu, legitur: in reliquis illi cum Varrone conuenit: & id quoque culpa librarii commiſſum puto.

56 EA ENIM herbarũ eſt inimica.] Poſtrema duo verba in manu ſcriptis non inueniũtur, ſed pro illis, *De amurca*, ſcriptum eſt: quid mei iudicii ſit exponam. De amurca, declarationem olim cuiuſpiam fuiſſe puto, qui amurcæ hîc à Varrone mentionem fieri in margine ſui libri adnotarit. eam autem temerè poſtea ab imperitis librariis huc inculcatam. Ad locum autem purgandum, ſatis fortaſſe eſt duo illa verba tollere, nec neceſſarium pro illis aliquid reponere. ſententia enim nullo adiuncto verbo plena & abſoluta eſt: Ea enim herbarum & formicarum & talparum venenum. Nihil tamen certi de hac re ſtatui poteſt. nam cùm antè etiam eodem modo loquendi vſus ſit, nunc altera harum vocum, ad rem exponendam, contentus fuit, nunc ambas coniunxit, quas hîc in excuſis codicibus habemus. Talpas autem magna incommoda afferre ſolere agris, Theophylactus etiam docuit in epiſtola quam à ruſtico homine ſcriptam fingit, τί δῆτα περὶ τῶν ἀσπαλάκων λέξαιμι; φοβεροὶ γὰρ τοῖς γεωργοῖς τὸ κακὸν, καὶ δυσκαταγώνιστοι τὸ πόλεμον.

56 AC tribulo, id fit.] Locus hic ad teſtimonium vocatur à Nonio, cùm probare vult veteres ſcriptores non ſolùm muliebri genere Tribulas appellaſſe, ſed etiam neutro. Inquinatus autem apud eum nunc eſt, ita tamen emendandus. nam in manuſcriptis, vt

in excusis Varronis libris, eodẽ pacto legitur. Quomodo autem muliebri genere Vergilium vsum hoc verbo Nonius dicat, quærendum. nam in omnibus nunc libris, *Tribuláque trabeǽque* legitur: quo exemplo ille vtitur.

57 EVANNATVR foras extra aream.] Peruetustum exemplar *Euannuatur* habet. Hic etiam locus adducitur à Nonio, apud quem, vt in excusis Varronis libris, rectè legitur. Euannetur, inquit Nonius, dictum est Vẽtiletur, vel moueatur: à vanno, in qua legumina ventilantur &c. Vannum autem in Rustico carmine appellasse Vergilium notũ omnibus est: qui tamen dum agricolarum instrumentum hoc esse traderet, docuit in alio etiam vsu illud haberi solitum: & in rebus diuinis, maximè Liberi patris, frequens esse consueuisse. Eruditissimus enim poeta, quod ipse sciebat, aliis quoque ἐν παρέργῳ notum esse voluit. Intelligit autem, vt opinor, vãnum quod λίκνον Græci vocant, instrumentum ad cuncta penè sacrificia idoneum, vt veteres grammatici tradunt: vnde qui illud gerebat in sacris, λικνοφόρος vocabatur. Plutarchus in Alexandro cùm de Olympiade ipsius matre loqueretur, quæ Bacchi superstitionibus addicta esset, & mænadum more dracones etiam aleret, inquit de illis loquens, οἱ πολλοὶ ἐκ τοῦ κιττοῦ καὶ τῶν μυστικῶν λίκνων παραναδυόμενοι καὶ περιελιττόμενοι τοῖς θύρσοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς στεφάνοις, ἐξέπληττον τοὺς ἄνδρας. Nam Vergilius etiam mysticum vannum, vt ille, mystica licna, vocauit.

57 ITAQVE lectius desertur.] Ita scriptum in omnibus antiquis libris inueni. emendarunt ex ingenio nonnulli, vt opinor, Lectæ ius.

58 CVM expressum circuncisitum appellant.] In manuscriptis vna syllaba productius verbum, *Circumcisicitum*.

58 QVAE cum digitalis.] Optimum exemplar, *Digitabulis*. Eſt in eo aliud etiam quod explicare non poſſum, L. inquam: ſic enim habet, *Quæ digitis nudis laudabilior L. quàm illa quæ cum digitabulis*. Et ſanè totus mihi locus vehementer ſuſpectus. nam Laudabilior hîc, cùm ſuprà Melior poſuiſſet, non valde neceſſaria vox videbatur.

58 DVRITIES enim eorum quòd nō ſolùm ſtringit &c.] Locum hunc valde mendoſum habemus in codicibus Nonianis. ab eo enim adducitur in dictione Stringere, Varro de Re ruſtica lib. II, Quod non ſolùm celeriter præterire ſtringere vacant, ſed etiam te tranſglubit. In excuſis M. Varronis codicibus, Quod, non erat: in optimo tamen ac vetuſtiſſimo, eodem loco poſitum inuenitur. Duo illa quæ apud Nonium ſunt verba, Celeriter præterire, vnde fluxerint neſcio. apud Varronem certè, nec in impreſſis, nec in manu ſcriptis eorum veſtigium vllum: nam Vacant, ex Vacam factum eſſe affirmarim: in eodem enim fideliſſimo codice per u, id verbum & hîc & aliis multis locis ſcriptum eſt. Extremæ etiam dictiones huius loci apud Nonium deprauatæ, quæ in cūctis manu ſcriptis Varronis libris eodem pacto leguntur.

58 DE RAMVLO plantam.] Ita habent manu ſcripti codices, non Partem, vt excuſi. Vergilius idem etiam Plantam, vt opinor, appellauit,

— Nec ſumma defringe ex arbore plantas.

Ambo autem plantas vocarunt quas Theophraſtus θαλείας: nam ab eo ſcriptore hic quoque locus ſumptus eſt, libro primo φυτῶν αἰτιῶν, Καὶ ἅμα ῥαβδιζομένη ποιεῖ καὶ κατακνιζομένη τὰς θαλείας. ἐπεὶ καὶ ὅσοι γε μὴ οὕτω συλλέγουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτομάτως ἀεὶ τὴν ἀποῤῥέουσαν ἀποσείοντες, ἐπιπλεοφορεῖν φασὶ μᾶλλον.

55 ALIA ad cibum eligitur.] Maculam habet

optimus codex. *Lædatur* enim hîc ſcriptum eſt. Quomodo ex vetere lectione locus corrigi debeat, ſi peruulgata mendum continet, docti viri cogitabunt.

58 ITAQVE dominū & balneas & gymnaſiū ſequitur.] Vetus hæc eſt lectio, quæ & elegans & erudita videtur: vt hic ſenſus horum verborum ſit, Cibis neceſſarium eſt, & balneis, & gymnaſiis: nec ſine oleo hæc manere poſſunt: ſed vbi hæc ſunt, oleum illic etiam neceſſariò eſt. Vnde qui tantas olei vtilitates eſſe ſciebat, prudentiſsimus ac fortiſsimus totius Græciæ vir Epaminōdas Thebanus, magnopere excanduit, cùm magiſtratum gerens in rationibus relatis audiuit magnam vim olei abſumptā eſſe. Quod cùm mirarentur collegæ, cauſam reddidit ſui doloris, docuitque, eum non ab anguſto ipſius animo proficiſci, quòd ingentes ſumptus reformidaret: ſed ægrè ſe ferre, tantum olei intra corpus receptum eſſe. nam in gymnaſiis oleum, corporibúſque exercendis haberi ſolitum, nemo eſt qui neſciat. Vnde Strabo libro XIIII, docet, Boethum Tarſenſem, improbum ciuem, eundémque malum poetam, cauſam dixiſſe apud M. Antonium, quòd cùm in patria voluntate Antonii locum gymnaſiarchæ teneret, fideique ipſius omnes ſumptus gymnaſii commiſsi eſſent, & alia multa & oleum etiam ſurripuerat. Nec tamen negarim, poſſe ex communi lectione ſenſum elici, & eum quidem non inſulſum: ſed veteri etiam locum eſſe, oſtendere volui.

58 PER SERIAS ac vaſa olearia.] Hic locus in manu ſcriptis codicibus valde perturbatus eſt. Optimum exemplar ita habet, *Per ſena ad uaſa olearia ac trapetas quæ res molæ* &c. In ſemiuetere alio, qui Galli hominis manu exaratus eſt, *Seria*. reliqua omnia vt in vetuſtiſsimo. Receptam lectionem conſeruaui: priſcam tamen omnibus adponere volui.

59 EM, QVIN adsum.] In excusis antea En, antiqui libri Em, vt Mediceus codex in epistola Ciceronis ad Cæsarem Dictatorem, Em, hic est ille. Pronuntiata hæc sunt *δεικτικῶς*.

59 QVIDAM ipsum triticum conspergunt.] Consuetudinem nostrorum temporum in hac re custodiui. Nolui tamen præterire quin veterem orthographiam notam facerem. Hîc enim in optimo exemplari, *Conspargant*: & non multùm pòst, *Aspargit*. omnibus denique in locis vbi hoc verbum est apud Varronem Catonémque in compositione, eandem vocalem primam literam habet quam simplex: vt si à Quæro Disquæro fingas: quod vetustissimi etiam poetæ protulisse dicuntur. Apud Catonem etiam in Decerpo id seruatum est illo loco, *Tum acina de uuis miscellis decarpito*. Potuissem infinitis locis hoc adnotare: semel tamen hoc, in illo perpetuò custoditum, indicare satis habui.

59 AVT absinthium, Item huius generis alia.] Quæ in medio erāt verba, in nullo antiquo à nobis inuenta sunt. ea autem abundare credimus.

59 QVAS vocant siros.] Ita scribendum hoc nomen, quod à Columella etiam vsurpatur: & sanè in vetustissimo libro rectè scriptum est. in excusis tamē antea y psilon habebat in prima syllaba. Apud Græcos (Græca enim vox est) ferè habet ει. nam Attici sine diphthongo protulerunt. Grammaticique tradunt, siros esse *ὀρύγματα εἰς ἀπόθεσιν σίτου ἢ καὶ ἄλλων σπερμάτων*. In commentariis Simplicii in II naturalis auscultationis, vbi de fortuna agit, mendosa hæc vox est. verba magni illius doctoris hæc sunt, *καὶ γὰρ ὀρύττει τις καὶ τοῦ φυτεῦσαι χάριν, καὶ τοῦ θεμέλιον καταβαλεῖν, καὶ ὕδωρ εὑρεῖν, καὶ διοχετεῦσαι, ἢ σιρὸν ἢ τάφρον ποιῆσαι*.

60 VENTVS regelare possit.] Ita castigaui. in

manu enim scriptis *Regerare*. Vnde etiam nonnulli antea Regirare fecerant. hanc tamen veriorem lectionem puto. quod etiam verba, quæ suprà restituta à me sunt, ostendunt.

60 CONDITIVA mala struthea.] Ante hæc verba in vetustissimis libris, De pomis, scriptum est: quod aut inscriptionem fuisse arbitror, quæ ostēderet de quo hîc ageretur: aut ea ratione dictum esse qua non multo pòst declarabo. Hîc paulo infrà *Quiriniana*, in antiquis nō inueni: sed pro illa voce, *Scandiana*. Id autem culpa librarii factum puto, qui idem verbum vna tantùm immutata litera, aut ne immutata quidem, iterauit: cùm aut Quiriniana scribendũ esset, aut statim ad orbiculata transeundum. Fieri enim potest vt Quiriniana ab emendatore aliquo huc inculcatum sit.

60 PAVIMENTAQVE laudabiliter faciũt.] In optimo codice, *Pauimentáque L. laudabiliter faciunt, quo frigidius fit*. Nam pro, *Frigidior locus*, quod in excusis erat, *Frigidius*, in cunctis antiquis inueni. Alii ex ingenio, vt puto, scripserant, Qui cameras marmorato, & parietes pauimentáque inducunt laudabiliter &c. Nullum enim manu scriptum cum illis facere animaduerti.

61 VT ROMAE coempta poma.] Ex horum hominum numero fuerat qui cōfecit tetrastichum in custodem hortorum: cuius duo postremi versiculi sunt,

Quaque tibi posui tanquam uernacula poma,
De sacra nulli dixeris esse uia.

Nam M. Varro antea hoc ipso in libro docuit poma vendi solita summa sacra via.

61 IN PENSILIBVS iunctis.] Veteres libri, Vinctis. Quidam emendarunt Iunctas.

61 OLEAS esui optime.] Ante hæc verba in

antiquissimo exemplari, De oliuitate, scriptum est: quod inscriptionem titulúmq; fuisse puto. Possunt tamen rectè in cōtextu sermonis huiuscemodi locutiones collocatæ esse: vt ita dicta sint, quēadmodum inquit Q. Cicero in epistola ad Tironem, De patrono, Marcus est adhibendus. Et hic ipse scriptor in II, de equis loquens, *De stirpe magni interest qua sint.* Et eodē capite, *De medicinis: uel plurima sunt &c.* Quod etiam confirmat Nonius, qui cùm quid Oliuitas sit, declararet, & locum hunc Varronis adduceret, ita eum legit vt in peruetusto codice scriptum illum inueni. Nō tamen omnino macula carēt verba Nonii. nam in excusis, de Rep. libro primo: pro, de re Rustica libro primo, legitur. duorum autem capitum verba ab eo cōfusa fuisse verisimile non est. hæc autem ille ponit, Non modò integra eximi, sed etiam maiora quàm in arbore vnquam pependerint. De oliuitate, oleas esui optimè condi scribit Cato. Quare maior hinc etiam apud nos auctoritas antiquissimi exemplaris esse debet, in quo sermo Varronis, siue eorum quos de rebus rusticis differentes inducit, nunquam capitibus distinctus aut interruptus est.

61 TAM in doliis condunt.] Antea, *In ollis:* Veteres libri, *In oleis:* castigaui, In doliis. veruntamen quia parua licētia vsus sum, si fortè deceptus essem, volui totam rem indicare. Animaduerti alibi in optimo codice Doleis, pro Doliis scriptúm esse, vt in III, vbi de gliribus loquitur, Cùm positū est in doleis, fiunt pingues. Præterea oleum ac vinum in doliis, non in ollis condi constat.

61 VTEA in qua adiiciunt mustum.] Vetustissimus liber, *In qua adicitur L. mustum.* Sæpe iam notam illam inueni, nec tamen adhuc quam vim illa habeat suspicari possum.

62 PROMVNT condita aut &c.] In cunctis,

quos vidi, manu ſcriptis, *Primum condita*, legi. Receptam lectionem conſeruaui. hoc tamen ſtudioſos literarum admonere non incōmodum eſſe iudicaui.

61 VT IN piſtrino piſatur ac torreatur.] Vetuſta lectio. Apud Nonium, qui hūc locum adducit, legitur, Piſetur. Piſare frangere, vel tondere. Varro de Re ruſtica libro I, *Promendum hieme, ut in piſtrino piſetur ac torreatur.*

61 QVI eſt humor aquatilis ac retrimentum.] Peruetuſtus liber, *Recrimētum*, corruptè, vt puto. Quia tamen aliquis recremētum ex antiqua ſcriptura legi poſſe fortaſſe non incommodè exiſtimaret, volui illam notam facere. Hoc ipſo verbo Varro etiam Prometheo libro II, vt apud Nonium legitur, vſus eſt. Retrimenta cibi, quæ exierunt per poſticam vallem, feci. Intelligit autem quæ περιττώματα Græci appellant. Cicero reliquias cibi appellauit, in re parum honeſta non obſcœna voce vſus. Reliquias etiam, nihil addens, quandoque idem vocauit.

61 QVOD eſt leuiſſimum ac ſummum depletur.] Omnes manu ſcripti *Deflatum* habent: quemadmodum etiam primis tēporibus excuſi libri. ex quo intelligitur ita ab nouis correctoribus locum caſtigatum fuiſſe. In optimo omnium codice ita totus locus legitur, *Diebus XV, eo quod eſt leuiſsimum ac ſummū deflatum.*

61 TVNC decoquunt in ahenis.] Totus locus in optimo exemplari ita ſcriptus, *Tum decocunt in ahenis: leni lignis duas partes quoad regerunt.* Aliis nunc rebus relictis, quæ parum in illo diuerſæ ſunt, quomodo illic Leni lignis, ſcriptum ſit, quærendum accuratè puto.

61 NEQVE etiā cùm proceſſit, niſi prius, &c] Valde diuerſa vetuſta lectio, & ſanè extrema hæc pars libri aliquantulum inquinata, *Neque etiam cum*

processet, ita ut sit, &c.

63 ANTEQVAM accesserit annus.] Totus hic locus ita legitur in antiquis codicibus, *Antequam accesserunt anniculum promitto.*

63 QVAE dum maturescit, coacescat.] In cunctis manu scriptis, *Quod mature coacescant.*

63 OLEAS albas, quas condideris nouas, sic celeriter promas.] Quidam formis excusi libri ita habent: in aliis locus valde variatus: culpa tamen, vt puto, eorum qui id commiserunt: nimis enim licenter à vetere scriptura discessere. In optimis, ab hac quam hìc adposuimus, hoc tantùm mutatum inuenio, quòd *Conderis*, in illis, pro *Condideris*, legitur: verbo negligentia librarii imminuto quòd si postremam literam aduerbii Sic, sustuleris, ac Si, feceris, puto locum satis purgatum esse.

63 QVAM nequit in arbore vt inde promatur ad escam.] Vetus lectio, *Quam nequit in arbore quam mitescat.*

64 ID NOS molestè ferentes.] Hæc erat peruulgata lectio, quæ si veterem cõtra se non haberet, facilè locum suum tueretur: nunc illa repugnans omnia confundit. in manu enim scriptis, *Non moleste ferentes* legitur. Accommodata autem hic etiam vetus esse potest & fortasse verior est, *Nõ moleste ferentes*, scilicet, nos esse retẽtos: ita enim plenè sermoni liberti responsum fuerit. Poscebat enim veniam sibi dari, quòd in magno patroni negotio occupatus, ad illos, vt debebat, non venisset: statim omni timore illo liberato, de infelici cõditione hominum, quæ tot casibus exposita esset, loqui inter se cœperunt. Est tamẽ hìc etiam illud quod sæpe nos molestos habuit: L. enim ante hanc partem in contextu sermonis constituta est, præterea mendi nota hìc in margine adposita.

IN M. VARRONIS LIBRVM II De re rustica.

66 COLONI VT ea quæ in agricultura nascantur.] Receptam lectionem retinui. nūc veterem hic adponam, quæ à cōmuni valde diuersa est, pessimè tamen & illa accepta. quod etiam diligens librarius cognouit: notam enim mēdi ad eam adposuit, *Coloni æquæ agricultura factum ut nascerentur e terra contra pastoris ea, quæ nata ex pecore quarum*, &c. Statuēt nunc studiosi peruulgatáne lectio probari debeat, an pro desperato hic locus haberi.

67 QVA de re pecuaria.] Omnes quos vidi codices consentiūt, quare temerè aliquid variare hîc nolui. nunc quid suspicer, me posse sine culpa proferre arbitror. Opinor, cōmutato ordine verborum, Quare de pecuaria, legi debere. nec tamen ita meam sententiam amo, vt non doctiorum iudicia in hac re sequi malim.

67 CVM Mænates discessisset.] Ante hunc locum in optimo codice maioribus literis hæc verba scripta sunt, HIC INTERMISIMVS. In cunctis etiam aliis manu scriptis ita inueni. Quid illis significare librarius voluerit, affirmare nō ausim. Vereor ne aliquid hic deesse ostendant. nam initium mihi huius sermonis nimis abruptum videtur.

67 CVM petam fessum.] Maculosus hic locus in antiquis exemplaribus est, & in omnium optimo nota adposita, damnatus. Receptā hîc etiam lectionem conseruaui: veterem, nunc cuicuimodi illa est, studiosis exponam, *Cum poetam sesum uisere uenissemus ne medici aduentus nos inredisset.*

67 QVI estis Epirotici pecuarii.] Auxilio fidelissimi codicis hic locus, turpiter in excusis diuulsus ac fœdatus, restituitur. Nequis autem me ad-

didisse aliquid aut distorsisse putet, veterem scripturam adducam, *Qui estu pecuriathieta remune remininos ae*,&c. Quàm possit sine vllo periculo ita corrigi, facilè omnes videre arbitror. vna tantùm in parte industria opus fuit, vt ex Athietæ, Athletæ fieret. Maximè autem me confirmauit, quòd animaduerti alibi id verbum idem vitium habere, quod in excusis integrum erat. nam in eodem exemplari ita locus ille tertii libri legitur, *Nos athieta cominiorum*, &c. pro Athletæ. Hoc autem & vitiosæ scripturæ & locutionis Varroni familiaris aptissimum exemplum est, qui libenter hoc vocabulum Athleta ad alias res transferret. Sed hæc antea mendosissima, omni nunc macula carent, & aperta sunt: quare ad alia veniamus.

67 AC QVAE scitis proferatis in medium.] Elegantissimus modus loquendi, & quo sæpe etiam Cicerò vsus est: ipsum autem aut à Græcis Latini scriptores acceperunt, aut natura duce eandem sententiam eadem figura protulerunt. Xenophon certè ita in Symposio locutus est, vt M. Varro ab ipso hunc sermonem expressisse videatur: καὶ ἐπιδείξω γε, ἔφη, ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἅπαντες εἰς μέσον φέρητε ὅ,τι ἕκαστος ἐπίσταται ἀγαθόν.

67 ET HOMINES,& pecua.] Pecua habent antiqui libri, non pecudes: id autem veteres crebrò vsurpabant: nec se ab eo verbo abstinuit etiam Cicero, quemadmodum testimonio Nonii interpretis comperimus. is enim super illo Vergilii,

— mitte in Venerem pecuaria primus:

inquit: nam Pecua, vt ait in Pompeiana Cicero, ab eo quod est pecu venit, vt à genu genua. Intelligit autem locum illum, qui nunc mendosè in cunctis impressis legitur, *Etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur.*

68 DECERPENDO glandem.] In vetustissimo *Decarpendo*, eadem ratione qua antea ostendimus semper Aspargo & Conspargo in eo scriptum esse: & apud Catonem etiam hoc ipsum verbum Decarpo, contra nostrorum temporum consuetudinem.

68 AD CIBVM enim lacte, & caseum.] Sunt excusi etiam libri in quibus ita legatur: nam in aliis Lac, mendosè legitur. hæc enim vetus est scriptura. Et indicio Nonii & aliorum grammaticorum cognoscimus, M. Varronem aliàs ita locutum esse: vt Andabatis, *Candidum lacte papilla cùm fluit.*

68 IBI processerunt lōgè, dum ad nos perueniret.] Ita coniectura ductus emendaui. antè in excusis & manu scriptis, *Dum annus perueniret.* ex qua lectione nullum idoneum sensum elicere poteramus: ex hac autem (nisi fallor) egregium. Queritur occultè M. Varro de moribus sui temporis, quemadmodū etiam in prima huius libri parte. cùm enim vitam superiorum hominum explicasset, & quibus rebus illi vescerentur docuisset, addidit in tertio gradu eos longè processisse, nec in primis agricolarum institutis mansisse, sed ad peiora semper delicatioráque venisse, donec huc, inquit, res deducta est. nam supra etiam, A summa memoria gradatim descendisse ad hanc ætatem, Donec ad nos peruenirent, inquit. vt hoc in libro, cùm de verre ageret, *Quoad perueniat ad lanium.* & in v de lingua Latina, *Hinc ad pecudis carnem peruentum est.* necnon in VIII, non longè ab initio, *Id non peruenit ad nos.* Qui nostram coniecturam non probabunt, sedulitatem fidémque verè accusare non poterunt.

68 CIRCVM Fiscellum & Tetricam montes.] Antea in excusis mendosè Fiscellium. veterem igitur scripturam reposui. nam in illo etiam loco huius in iisdem antiquis libris ita legitur, In Sauracti Fi-

ſcello capræ feræ ſunt. apud Plinium etiam libro tertio capite XI, E monte Fiſcello labens iuxta Vacunæ nemora.

68 QVAM ſibi Thyeſtem ſubduxe queritur.] In antiquis libris imminuto verbo Subduxe, legitur. Apud Terentium quoque Adelphis hoc verbum κατὰ συγκοπὴν pronuntiatum fuit: *Non tu eum rus hinc modò produxe aiebas?* Pacuuii verſus, quibus fratrem accuſat, & hanc iniuriam queritur, apud Ciceronem ſunt in III de Natura deorum.

69 VOX earum non me, ſed be, &c.] Totum hūc locum è vetuſtis libris reſtitui. Laudat qui vocem ouium ſecuti Belare illas dixerunt. nam Græci, qui à voce eas *μῆλα* appellarunt, non tam commodè vocem earum expreſſerunt: non enim me, ſed be, ſonare videntur, inquit Varro. Nec tamē Græci ignorabant oues be, nō me, ſonare. Id intelligitur ex verſiculo Cratini comici poetæ, qui adducitur ab Euſthatio in IX librum Iliadis. Eruditi ac copioſi interpretis verba hæc ſunt, *οἱ δ' αὐτοὶ φασὶν ὁμοίως μιμητικῶς καὶ βῆ, οὐ μὴν βαὶ, μίμησιν προβάτων φωνῆς. Κρατῖνος, Ὁ δ' ἠλίθιος ὥσπερ πρόβατον βῆ λέγων βαδίζει.*

70 QVOD dicuntur anni capræ.] Vetus lectio, *Vt anini capræ.* Id autem quod hîc à Varrone traditur, Feneſtella quoque diligens rerum Romanorum auctor docuerat. Oſtendit hoc Plutarchus in commētario quo veteres ritus Romanorum explicauit, *διὸ καὶ τῶν ὀνομάτων πολλὰ τοῖς παλαιοῖς συέλλιοι καὶ βουβολκοὶ καὶ πόρκιοι ἦσαν, ὡς Φαινεστέλλας εἴρηκεν.*

70 ITAQVE minoris emitis anniculam.] Quā ſecutus ſum lectionem, & excuſi nonnulli habebāt, & manu ſcripti omnes. quidam tamen, vt arbitror, dum corrigere voluerunt, deprauarunt. Ea mihi ſanè correctione egere non videtur. in vetuſtiſſimo hoc tantum diuerſum erat, quòd Emptis, pro Emi-

tis,in eô ſcriptum eſt:mendoſè tamen,vt puto.

71 ASINI Arcadici.]In manu ſcriptis *Arcadi*: Arcadii,ex antiqua ſcriptura legi poſſet, vt ſuprà Pecuari,pro Pecuarii : Statili, pro Statilii. nam hoc etiam veteres librarii hic ſeruabant, quod poetæ in ſecundo caſu illorum nominum quæ geminatam literam illam haberent,frequẽter vſurparunt. alterum enim I ſubtrahebant. ea enim ratione ab optimo poeta, Tuguri,Peculi,Pataui,Oti,dictũ eſt. nam Arcadium etiam ab Arcadia declinari eiuſdem poetæ verſu hoc confirmari poteſt,

Tempus & Arcadij memoranda inuenta magiſtri.

71 ALIAS ſtipulãdum ſtatim eſſe è valetudinario.] In nullis manu ſcriptis poſtrema hæc duo verba inuenimus:nec tamen è noſtris ſcriptis ea deiecimus. quid de illis exiſtimandum ſit, ſtudioſi viri videbunt.

71 ET QVANDO,è quis.]Locus deprauatus corrigi debet vt in optimo exemplari aliiſque nonnullis legitur, *Et quando, & qui ut*, &c. Quì, Varro modum ac rationem vocat. nam politiſſimos ſcriptores Quî,pro Quo modo,paſſim ponere notũ eſt. Oſtenderat in paſtione tria obſeruanda eſſe: primũ, locum : ſecundum,tempus : tertium,modum ac rationem alendi. Infra etiam, poſtquam quod ad locũ tempúſque anni pertinebat expoſuit, inquit, Quî potiſſimùm quæque pecudum paſcatur,habenda ratio. In peruulgata lectione triplicis rationis,quæ neceſſaria eſſe dicitur,tertium membrum non inuenitur:quare pro mendoſa illa habenda eſt.

71 LEGE cenſoria committant muli è Roſea campeſtri,&c.] Hunc locum fœdè inquinatum, niſi fallor,egregiè reſtitui,atq; id parua licentia vſus. Vt autem hoc facilius intelligatur, veriúſq; de ſynceritate huius loci iudicetur,veterem ſcripturam adferã.

Vetustissimum exemplar, *Mulieros & à campestri*,&c. nam in aliis corruptior illa pars est, Mulieres enim habent. Quemadmodum igitur vides, verba confusa distinxi, vnámque tantum literam inde sustuli. verùm sensus præclarus totam rem, vt spero, illustrabit, & castigationem meam constituet. nam quin peruulgata lectio mendosissima fuerit, neminem dubitare puto. Locus ille etiam in hoc libro mirificè coniecturam nostram adiuuat, vbi de mulis agit Varro, *Iidem si exacti sunt æstiuo tempore in montes, quod fit in agro* Reatino*, durissimis ungulis fiunt.* Roseam autem campestrem fuisse declarat etiam vox valde celebrata Cæsaris Vopisci, qui campos Roseæ, Italiæ dixit esse sumen. Committere lege, vt arbitror, dixit Varro, quod Cicero sæpenumero, Committere contra legem.

71 IN GVRGVRES altos montes.] Gurgures in manu scriptis inueni, antea excusi Burbures habebant.

72 VBI est oppidum Olisyppo.] In optimo exemplari *Obsippo.* apud Plinium tamen, vt in excusis, lib. IIII, capite XXII, Olysippo equarum è Fauonio vento conceptu, nobile.

73 ET QVANDO non valet sæpe magna gregem, &c.] Receptam lectionem retinui, vetustam nunc studiosis exponam, quam sanè mendum aliquod continere omnino credo: contrà autem peruulgata plana est. id tantum mali in illa, quòd ab antiqua dissentit, *Et quoniam non ualet sæpe magna adficiuntur calamitate.*

73 QVI siue ex æstu, siue ex labore.] Vitiosi sunt hac parte antiqui codices. cõmunis lectio aperta, si modò illa vera est, & non ab aliquo correctore conformata: *Qui si è labore febrem habent adapertum humido spiritu*,&c.

73 QVOT reiiculæ ſint alienandæ.] In cunctis manu ſcriptis *Quot epulæ*, ſcriptum inueni: quod non parum miratus ſum, quomodo idem mēdum in tot bonis libris inoleuiſſet.

74 IN IVDAEA, in Italia nō poſſe.] Vetus lectio, *In iurea*. caſtigaui ex ingenio, rem ipſam ſecutus, In Iudæa. Plinius libro XIII, capite III, Iudæa inclyta eſt vel maximè palmis. Item ſunt quidem in Europa, vulgóque Italia, ſed ſteriles.

75 A PERGAMIDE Maledóve.] Hic locus antè mendoſiſſimus & erat & exiſtimabatur, nota etiā adpoſita damnatus fuerat: ipſe veterem lectionem repoſui, quam integram eſſe arbitror: vt Pergamis, Maledúſque, nomina locorum in Epiro ſint. Reſpōdet autem ſuperiori illi qui noſtra item opera emēdatus eſt. Dixerat enim Scrofa, Sed hæc à nobis ita accipietis, vt vos qui eſtis Epirotici pecuarii, &c. Idē igitur nunc ait, Nunc rurſus vos reddite nobis, ò Epirotæ, de vnaquaque re. Iocatur autem, vt omnem occaſionem nactus facit: maiora enim & eruditiora expectabantur ab Epiroticis pecuariis. Saltus igitur appellat in quibus pecus paſcere ſoliti eſſent.

75 COGNOMINE eodem.] Ita emendaui ex ingenio. multa autem mihi, vt hoc auderem, perſuaſerunt. Si ita locutus M. Varro eſſet, vt in excuſis erat, *Cum nomine*, in κακέμφατον incidiſſet, ac rem obſcœnam protuliſſet. iūctura enim deformiter ſonat. Præterea Atticus nomen non erat, ſed cognomen. hoc etiam non paruum argumentum eſt cōtra eiectam lectionem. Initio etiam commentarii de Senectute Cicero Titum ipſum alloquens, inquit, Téque non cognomen ſolùm Athenis deportaſſe, &c.

75 QVONIAM in me videre conieciſſe oculos.] Ita erat in manu ſcriptis, & ita ſcribi volui. Videre, pro Videris, cepit: vt in illo etiam loco, qui eſt, vbi

vbi agit de ſuibus, *Ignorare*, inquit, *uidere, cur appeller Scrofa.* Sic enim illic etiam habent antiqui codices.

75 ET DICAM de primigenia pecuaria.] Vetus hæc eſt lectio, quam magis probo. Antea in excuſis, *Et dicam primigenia pecuariæ.* Primigenia verba appellare M. Varronem in VI de lingua Latina libro, quæ non ſunt ab aliquo declinata, manifeſtum eſt: & Primigeniam conſuetudinem victus, in primo libro de vita Populi Rom. priſcam & veterem. Locus autem apud Nonium de mutata declinatione legitur. quare eadem ratione nunc Primigeniam pecuariam dixiſſe puto. Sex. quoque Pompeius Primigenium ſulcum vocari ſolitum tradit.

76 ITEM binæ pro ſingulis, vt procedāt.] *Prodant* antea corruptè legebatur. in manu ſcriptis omnibus *Procedant* inueni. Procedant, numerentur, ſignificat: greges enim ouium magni non bene numerari poſſent, ſi eodem loco manerent. quare conſuetudinem habent paſtores, claudere gregē, & dum emittunt, numerare: aliter enim rurſus confunderentur. nam Procedere, vlterius ſe ferre. ſignificare manifeſtum eſt, vel hoc exemplo Vergilii,

Parcite oues nimium procedere.

76 EXPROMISIT numos.] Vetus hæc lectio: antea, *Exprompſit.* Expromittere, verbum iuri accommodatum eſt.

76 EX EMPTO vendito illum damnare.] Ita in manu ſcriptis omnibus ſcriptum inueni. Titulum iuris fuiſſe puto. nam in XIX libro Pandectarum, iiſdem penè verbis nunc quoque appellatur, De actionibus empti & venditi. Item tertio etiam de Natura deorum Cicero, Reliqua quæ ex empto aut vendito, aut conducto, aut locato, contra fidem fiunt.

76 QVO incientes secludere possis.] Vetusta lectio *Inicientes*. quæ & ipsa mendum habebat, quod tamen sine periculo tolli potuerit. Incientes igitur emendaui, vna tantùm litera ex ea dictione sublata. Sunt autem Incientes propinquæ partui, vt Sext. Pompeius docet.

77 MERIDIANAM quæ est aridior, iucũditate præstat.] In excusis antea *Meridianæ*. Præstare tamen aliquam rem, id est, vincere ac superare, veteres dixerunt. Initio etiam tertii libri sic locus ille in antiquis legitur, *Immani numero annorum urbanos agricolæ præstant.*

78 INIGVNT in ea stabula.] Mendosè antea, *Inijciunt*: vt enim hoc verbum valde accommodatum, ita illud alienum.

78 VT AGNI satulli fiãt lacte.] Vetus hæc lectio, quam veram puto: ideóq; communi expuncta, hanc in suam sedem reduxi. Satullare etiam verbũ vsurpauit Varro apud Nonium, 1289, περὶ αἱρέσεων. Neque in puluere mitico coquam carnem, quibus satullem corpora ac famem ventris.

78 AVT adipe suilla.] Vetus lectio, quã Priscianus etiam agnoscit, qui tradit vetustissimos multa huiuscemodi nomina & virili & muliebri etiam genere protulisse: & de adipe vtitur auctoritate M. Varronis in II libro rerum rusticarum.

78 VICIAM molitam.] Mendosè anteà, *Mollitam*. Lucilius libro XXIX, apud Nonium 1342, Fouere ex molito hordeo. Iterum hoc ipso in libro idem error, & eodem pacto correctus auctoritate eorundem codicum.

78 AVT herbam teneram.] Contaminatus in extrema est dictione optimus liber. *Tenentiam* enim habet. Receptam lectionem retinui: emendari fortasse non incommodè posset Tenellam. sunt tamen

manu scripti qui *Teneram* habent.

79 ANTEQVAM calores aut frigora se exegerunt.] Vetus lectio *Eregerunt*: fortasse, Fregerunt. notum enim iam omnibus quemadmodum antiqui librarii propter similitudinem illarum literarum in Romana vetere scriptura sæpe lapsi sint, & F pro E, contráque scripserint. In optimo exemplari sic locus hic legitur è secundo hoc libro, *Optimæ elutæ sunt in Sicilia*, cùm Flutæ legi debeat. Nihil variaui. leuem tamen suspicionem meam ex diuersitate lectionum ortam significare volui. Cicero de æstu meridiano hoc verbo vsus est, libro I de Oratore, Ad extremum Scæuola paulum requiescet, dum se calor frangat.

79 IN OVIBVS pellitis.]Cùm in Megarensi agro pellibus intectas oues spectasset Diogenes, Megarensium autem liberos nudos ob mendicitatem passim videret, facetè dixit, Præstare Megarẽsis arietem esse quàm filium. Cui similẽ vocem postea fortunatissimus Romanorũ imperator de immiti rege Iudæorum edidit. Diogenis ἀπόφθεγμα ab Laertio in ipsius vita relatum est. Quas pellitas oues M. Varro, ille περίβατα δέρμασιν ἐσκεπασμένα appellat.

79 VT SVNT Tarentinæ & Atticæ.]In antiquioribus cunctis *Atticæ* inuenimus: in nullis, vt antea in excusis legebatur, *Altinates*. Lanam Atticam nobilem fuisse, testimonio etiam Latini Poetæ scimus. Apud Nonium Laberius Paupertate, *Nihil refert mollem è lanitia Attica, an pecore ex hircorum uestitum geras*. Eandem in magno pretio habitam Plutarchus quoque ostendit in commentario περὶ τοῦ ἀκούειν, his verbis, *μηδὲ ἱμάτιον περιβαλέσθαι εἰ μὴ προβάτων Ἀττικῶν εἴη τὸ ἔριον.*

79 VEL lauari ac parari.] Communem lectionem retinui: quam verò in antiquioribus libris in-

ueni, nunc ostendam. In illis enim *putari* pro *parari* legitur. in optimo tamen codice mendi nota ad hũc locum adposita est. Non multo antè vbi in excusis *Sole exorto puro* scriptum erat, in iisdem vetustis *puto.* Putum antiquos pro purum dixisse, notum est. Sext. etiam Pompeius inquit, Imputatum, nondum purgatum. quare arbitror veterem scripturam rectam esse.

79 ET GENIT LAC. De sanitate.] In optimo codice, *Genit lacte, Sanitate.* Verbum Genit, sæpe iam à Varrone vsurpatum, recepimus. formis autem excusi antea Gignit habebant: nec nos fefellit antè ipsum, Lacte, nominandi casu dixisse. veruntamen quia locus maculosus erat (De, enim quod hîc necessarium videtur, non erat) existimauimus in hoc peccare librarium potuisse, & pro De, Te, scripsisse, atq; incommodè cum priore verbo coniunxisse. Potest etiam rectè in antiquis Lacte scriptum esse, vt præpositio defecerit. Siquidem animaduertimus (nihil enim relinquere volumus quod possit studiosos adiuuare) in sequente capite, vbi in excusis, *De forma uidendum,* legitur, in eodem vetustissimo libro, aliisque nõnullis, *Forma uidendum,* sine præpositione scriptum esse. Quare cogitabunt studiosi an defendi lectio illa possit. Sunt tamen manu scripti, qui cum excusis vtroque loco faciant.

80 VT MAMMVLAS pensiles habeant.] Ita in antiquis inuenimus: in excusis antea *Mamillas.* Sext. etiam Pompeius inquit, A Mamma, Mammulam, & Mamillam.

80 DE EMPTIONE aliter atque de ouibus dico.] Vetus lectio, *De emptione aliter dico adque fiet.* Scribi debere puto, Aliter dico atque fit: hoc intellectu, vt ostendat se contra cõsuetudinem hominum sentire, qui sanas capras stultè promittant, cùm illæ

ſanæ ne puncto quidem temporis ſint. Aliis ipſas vitiis carere promitti ſine fraude poteſt, cùm carent: de ſanitate, falſum & improbum eſt.

81 AC MAMILIVS ſcriptum reliquit.] Ita emendauimus ex vetuſtis codicibus, cùm antea Manilius ſcriptum eſſet. vt hoc ipſo in libro iterum, Qui Mamilii actiones ſequuntur lanii. ſed etiam tertio capite de equis, Vt in Mamilii actionibus ſunt perſcripta. Quorum librorum auctoritate intelligitur nos rectè feciſſe, qui quondam in primo libro de Oratore, vbi Manilianas venalium vendendorum leges, ſcriptum erat, Mamilianas emendauimus. quod etiam in primo libro de Finibus faciendum eſt. adhuc enim illic corruptum hoc nomen, Differetur inter principes ciuitatis P. Scæuolam M.'que Mamilium.

81 QVOD etiã Archelaus ſcribit.] Plinius quoque libro VIII, capite L. Auribus eas ſpirare, non naribus: nec vnquam febri carere, Archelaus auctor eſt. Ariſtoteles tamen libro primo de Hiſtoria animalium, Alcmæonem hoc ſcripſiſſe tradit, quem etiam mendacii inſimulat: Ἀλκμαίων δὲ οὐκ ἀληθῆ λέγει, φάμενος ἀναπνεῖν τὰς αἶγας κατὰ τὰ ὦτα.

82 TANTVM enim fefellerit.] In excuſis antea, *Fefellit*. in cunctis manu ſcriptis, *Fefellerit*, ſcriptum inueni: quare tantum librorum conſenſum non ſpreui, atque ita ſcribi volui. Admonet Euſtathius, Homeri copioſus interpres, Atticos ſæpe, quos modos appellant grammatici, variaſſe, & pro indicandi, modum optandi vſurpaſſe. Exempla ab eo adlata hæc ſunt: Ἐπεὶ ἔλθοι ὁ δεῖνα· ἤτοι ἦλθεν. καί, Ὡς δὲ λαλήσοι, ἀντὶ τοῦ ἐλάλησεν· καὶ ἄλλα τοιαῦτα. hæc enim addit, οὕτω καὶ ὧδε, τό, ἢ γὰρ ἂν νῦν ὕστατα λωβήσαιο, ἀντὶ τοῦ τὰ ὕστατα ἂν ἐλωβήσω, ἤγουν ἐλώβησας. Huiuſcemodi quodã ſermone potuit M. Varro vti: & niſi plena omnia

macularum essent, & hæ omnes rariores locutiones ab imperitis grammaticis è libris excusis sublatæ essent, huius etiam sermonis plura exempla occurrerent.

81 NEC me esse ab Eumæo ortum.] Hæc vera, vt arbitror, lectio est, è vetustissimis optimisque libris eruta. communis eruditos etiam viros fallere potuisset: erat enim ab his qui è veteribus vestigiis veram elicere non potuerant, satis cõcinnè conformata. Prisca igitur huius loci scriptura, *Nec me esse ab eum auo ortum.* Vna igitur sublata litera, totum locum correximus. nam elegantia huius lectionis, cum sensu quem præ se ferebat vulgaris, comparari non potest. Eumæum subulcum Vlyssis fuisse, mediocriter etiam literati sciunt: qui rem familiarem heri fideliter administrauit, & cum eo, quem tamen nondum agnouerat, longum sermonem in XIIII libro Odysseæ habuit. Hanc etiam emendationem confirmat quod antea dixerat, *Accipe à me cum* Homerico *Melanthio*, &c. Iocabatur enim optimus & eruditissimus senex.

83 SI FORMOSI sunt verres, & scrofa.] In optimo exemplari *Verrus*: nec multo pòst iterum Verris, eodem casu, in eodem libro, *Verris octo mensiũ incipit salire.* Quædam quæ hîc emendaui adeò plana sunt vt confirmatione non egeant.

84 VSQVE ad primum: deinde it retro, quoad perueniat ad lanium.] Hic locus in excusis codicibus valde variatus erat, culpa, vt puto, sinistrorum quorundam correctorum. in antiquis illum integrum inueni. *Id* tantùm in illis pro *It* scriptum erat: quæ scriptura in priscis exemplaribus frequens est. It retro, deterior fit: vt Vergilius etiam,

In peius ruere, & retro sublapsa referri.

Plinius de ſuibus inquit, Mares non vltra trimatum generant. Quamuis autem vſque ad trimatum generent, ad primum annum facere id rectè poſſunt, vt credidit Varro: poſtea languidiores fiunt, nec tam bene munere illo funguntur.

84 SVS Græcè dicitur ὗς, olim thyſus.] Priſca hæc lectio. in excuſis antè θύτης. De vetere nomine Suum apud Græcos auctores nihil legi. quare in re incerta fidem antiquorum codicū ſequi malui. Clemens in II Stromate refert, quēdam ſapientiæ ſtudioſum virum affirmaſſe Suem nominatum à Græcis eſſe ὗν, tanquā θῦν, quòd viſcerationibus tantùm atque epulis aptus eſſet. verba ipſius hæc ſunt: λέγεται γοῦν τινὰ τῶν φιλοσοφούντων, ἐτυμολογοῦντα τὴν ὗν, θῦν εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον ἐπιτήδειον.

84 ET QVOD nuptiarum initio.] Athenæus libro III δειπν. olim Græcos Veneri ſuem mactare ſolitos tradit, atque id teſtimonio veterū confirmat. Argiuos verò id etiā tunc ſeruare, qui ludos quibus id facerent, inde quoque appellarent ὑστήρια.

85 ET GRAECAE χοῖρον.] Ita emendaui è vetuſtis libris: in excuſis enim antea *Graci*. Græcæ, ſcilicet mulieres. ſuprà enim, *Nam & noſtræ mulieres, maximè nutrices*, &c. reſpondet igitur illi parti egregiè, Et Græcæ χοῖρον.

85 ITAQVE iis animam datā eſſe proinde ac ſalem.] Vetus hæc eſt lectio. Eadem ſentētia, aut parum immutata, apud Clementem legitur: nam quæ paulo antè è II Stromate poſui, hæc verba conſequuntur, δεδόσθαι γὰρ τῷδε τῷ ζώῳ ψυχὴν περὶ οὐδὲν ἔτερον ἢ ἕνεκα τοῦ τὰς σάρκας σφριγᾶν, &c. Huis autem vocis Plutarchus in V libro Sympoſ. cap. X, Stoicos homines auctores fuiſſe tradit. quæ etiam à Cicerone lib. V περὶ τελῶν laudatur. Nam in III de Natura deorum, eam protuliſſe Chryſippum docet.

85 FERNAE tomacinæ & taniatæ.] In optimo libro, *Comatinæ* & *canatæ*, nihil tamen variaui.

85 IN VINETA.] Communem lectionem, nouam falsámque putaui, ideóq; veterem scripturã reponere malui: etsi illa maculosa est. poterũt tamen nũc industria eruditorum maculæ inde abstergi. Vt autem quid suspicer aperiam, arbitror inquinata hac voce locum significari, in quo hoc etiã, quod suprà de sue narrauit, factum esse acceperit. nam in Arcadia se hoc nõ audisse sed vidisse inquit. Quod autem in sue fieri potuit propter obesitatem & stuporem illius animantis, verisimile nullo modo in iuuenca est. nam nec humi iuuencæ tantùm iacent, vt facultatem muribus præbeant in corpore suo nidificãdi. Plinius in sue hoc factum quandoque esse tradit: de iuuenca non meminit. Pro Vineta, fortasse Veneta, aut Venetia scribẽdum est. in illis enim locis quondam magni pecuarii. Veneti etiã equi à Græcis poetis celebrabantur, quòd illis in locis egregii essent. In Græcis commentariis, Ἑνετίδες ἵπποι, πῶλοι στεφανηφόροι, ἀπὸ τῆς περὶ Ἀδρίαν Ἑνετίδος.

85 SED eos cùm iam pasci possunt, secernunt.] Diuersa est vetus lectio, quæ tamen mendo non vacet: eam notam esse volui. nam receptam etiam non valde probo, quanuis loco non mouerim, *Secundo ea cum iam*, &c.

86 IN EORVM fœtu scrofæ.] Antea in excusis *Poru*: in manu scriptis antiquioribus *Petu*: in semiuetere *Pecu*. Fœtu legi debere arbitrati sumus: quam coniecturam nostram tunc amabimus cùm à doctis viris probari audiemus.

87 VESTIGIA apparent Lauinii, quòd & simulacra eorum &c.] Ex ingenio ita emendaui. nam peruulgata lectio parum mihi probabatur, & à vetere discrepabat: verùm quia nolo optimum au-

ctorem, dũ purgare studeo, inquinare, quæ me causæ mouerint vt ita corrigerem, exponam. si inanes illæ existimabuntur, coniecturam meam explodi æquo animo patiar: sed prius cum fide vetustam scripturam hìc adponam, *Vestigia apparent iamne, quod & simulacra eorum.* Oppidum significari debere deprauata illa voce affirmarim. Lauinium scribi oportere suspicatus sum. nam si ex prima litera, L fiat (in quo sæpe peccasse librarium antea ostendi) non valde à Lauini notæ illæ remotæ erunt. Lauinii portentum hoc Æneæ factum esse suprà M. Varro ostẽdit & in v libro de lingua Latina. oppidum enim illud primum conditum in Latio. quare verisimile est ibi ænea simulacra posita fuisse, & corpus matris etiam cõseruatum. cur autem in aliam vrbem translatum fuerit? nec enim tam vetus aliud oppidum tunc erat. Alba certè iam pridem diruta, Lauinium adhuc stabat. quod testimonio quoque Strabonis confirmatur: illius enim hæc verba sunt è libro v τῶν γεωγραφουμένων, Ὑπέρκειται δ' αὐτῆς τὸ μὲν Λαουίνιον πόλις Ῥωμαίων ἐν δεξιᾷ τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, ἀφ' ἧς ἔποπτος ἥ τε θάλασσα καὶ τὸ Ἄντιον. Dionysius Halicarnasseus totam hanc historiam copiosè narrat: nihil tamen quod ad loca in quibus simulacra hæc ahenea suis ac porcorum erecta essent, pertineat.

87 CVM creuerunt cupiunt sequi matrem.] Antiqua lectio diuersa: non tamen adhuc aliquid ex ipsius parte boni elicere potui. vt alii in hoc laborare possint, omnibus eam studiosis exponam: *Cum creuerunt capiuntur, sequi matrem pastum, &c.* Nam in peruulgata, Cupiunt, elegantem vllam sententiam, nisi fallor, non habet.

87 VT DESIDERIVM ferre possint parentis.] In cũctis manu scriptis post Parentis, inueni *nutrices.* Nec statuere potui quid illa vox sibi

velit. An Nutricis pro Parentis aliqui legebant? nutricémque matrem, dum porcos aleret, appellauit Varro? In recepta lectione, si integra est, scrupulus nullus est: negotium tantum iure nobis facessit antiqua lectio diuersa.

88 συνηπειρῶται, inquit, χαίρετε.] Mendosè antea in formis excusis, *Sic Epirotica:* & aut nullo aut inepto sensu. Vetus lectio *Sinepirota*: quæ paruum vitium habuit: nec illud librarium fefellerat, quanuis tollere non potuisset: mendi enim notam adposuerat. Castigaui rectè (vt opinor) συνηπειρῶται. Antea Scrofa dixerat, *Nunc rursus nos reddite nobis, ô Epirotæ.* Nam Q. Lucienus συνηπειρώτας illos appellat, vt qui pecuarias ipse quoque in Epiro haberet, & vnus Epiroticorum esset.

88 IN QVO quidem, inquit Vaccius.] Postrema duo verba ex antiquis libris reposuimus. hîc enim Vaccii persona requiritur, sine qua posse fieri hîc nõnulli putarant: quia suprà pro Atticus, Vaccius legebãt. nos illic etiã Atticus, in nostris inuenimus: sed paulo pòst Menas, in iisdem libris desideratur.

89 NOVI, inquit ille, maiestatem.] Antea in excusis, *inquit Menas.* ita emendaui ope vetustorum codicum: verùm quia parua licentia vsus sum, totam rem patefacere volui. In antiquis locus maculosus: ita enim habent, *Inquidiue.* inquid, pro Inquit, illic etiam in iisdem libris scriptum inueni, *inquid Atticus*: & pro duobus ll, u corruptè positum. quare sine culpa me posse, Inquit ille, corrigere ratus sum.

89 VT βούσυκον, βούπαιδα.] Antea in excusis βούπεινα. in optimis libris βούπαιδα legi, quam veriorem puto lectionem. Sex. Pompeius, qui à Varrone totum locum accepit, inquit, Bulimon Græci magnam famem dicunt, assueti magnis & amplis rebus præponere Bu. Hinc est quòd grandes pueros Bupæ-

das appellant,& mariſcam ficum,Buſycon.

89 A QVO eas Græci Bugonas.] Ælianus περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων, vltimo ſecundi libri capite,quo laudes boum explicat,& quæ commoda ex ipſis homines capiant,docet:hoc etiam quod nunc tradit Varro,non relinquit, καὶ ἀποθανὼν δὲ βοῦς γίνεται ἴν τι χρῆμα καὶ ἀξιέπαινον. μέλιτται γοῦν ἐκ τῶν ἐκείνου λειψάνων ἐκφύονται, ζῶον φιλεργότατον, καὶ καρπῶν τὸν ἄριστον καὶ γλύκιστον ἐν ἀνθρώποις παρασκευάζει, τὸ μέλι.

89 QVAE prægnans, horda.] In cunctis hîc manu ſcriptis Horda, & Hordicalia per H. in VI autem libro de lingua Latina, Forda, & Fordicidia, per F. Fordicidia, inquit, à fordis bubus. Bos forda,quæ fert in ventre &c.Id etiam apud Sex. Pompeium reperies, qui nunc Fordas, nunc Hordas boues prægnantes eſſe dicit. Negligentia autem librarii id factum eſſe non poteſt. ſequitur enim ordinem literarum.Adeò autem vicinam naturam hæ habebant,vt ſæpe inter ſe commutarentur.

89 QVAM iam expertæ.] Nihil variaui: veterem tamen ſcripturam notam facere quid nocet? in manu ſcriptis igitur *Exparte*: corruptè ſanè. quis autem ſcit an aliter corrigēdus locus ſit? Nā ſi expertæ, cepit eodem intellectu quo Vergilius,

—altera uirgo, Altera iā primos Lucinæ experta labores.

cur repudiari debent vaccæ, quæ ſemel tantùm pepererunt? Crebra vitia quæ in excuſis codicibus inuenio, me fortaſſe ſine cauſa quandoque faciunt de aliquo loco malè exiſtimare.

90 PRIOR quàm poſterior melior.] Vitioſi hac parte ſunt antiquiores libri:ſic enim habent, *Prior quam poſterior in eo prior.* In optimo mendi nota adpoſita eſt.

90 IVGATORII Liguſtici.] Vetuſtiſſimus codex in ambabus vocibus diuerſus, *qui Nugatori Liguſti*

habet. De posteriore voce alibi disseruimus: de priore, si fortè ita legi debet, Nugatorias res, abiectas ac viles, veteres scriptores frequenter appellarunt. Nam Varronis ille locus è VII libro de lingua Latina ita legi debet: *Schamicula ab Schano nugatorio unguento.* in excusis enim libris deprauatus est.

90 IN THRACIA ad *μέλανα κόλπον.*] Vera hæc lectio, fideliter in antiquissimo codice conseruata. nam in aliis inanis sedes Græcarum vocum relicta: in aliis, ne relicta quidem. Strabo libro II, *τὸ δὲ συνεχὲς τὸ Αἰγαῖον ἐστὶν ἤδη σὺν τῷ μέλανι κόλπῳ καὶ τῷ Ἑλλησπόντῳ.* Herodotus quoque non semel huius loci mentionem fecit. nam in Polymnia hæc ipsius verba sunt, *Ἐνθεῦτεν δὲ κάμπτων τὸν κόλπον τὸν μέλανα καλεόμενον, καὶ μέλανα ποταμὸν, οὐκ ἀντισχόντα τότε τῇ στρατιῇ τὸ ῥέεθρον,* &c.

91 VOS videritis, inquit, mihi qui Aristotelem legitis.] Duo hîc verba ex antiquis codicibus restituimus.

91 EXEMPTIS testiculis.] Hoc Aristoteles in extremo libro nono de natura animalium tradidit. locus tamen in excusis codicibus, & in manu etiam scripto, quem habui longè emendatiorem, deprauatus. Theodorus sanè hãc inde sentẽtiam eruit, siue meliores codices habuit, siue ex ingenio ita legendum esse vidit. Nam Varro etiam sententiam illam (nisi fallor) confirmat. In primo autem libro de ortu animantium eandem rem Aristoteles narrauit: vbi vitium verba non habent, *Καὶ ἤδη ταῦρός τις μετὰ τὴν ἐκτομὴν ὀχεύσας εὐθέως ἐπλήρωσεν.*

93 ATTICVS centum viginti habet.] Optimus codex inquinatus: habet enim *Centaurum uiginti.*

93 QVOD faciunt Peloponnesii.] Antea Peloponnenses. ex optimis exẽplaribus ita emendaui. Rectè dici Peloponnesii, manifestum est. Stephanus

etiam, Πελοποννήσιος ὁ κινήτωρ.

93 VNVM ferum, quos vocant onagros.] Apud Sudam Caudo insula prope Cretam esse traditur, in quo maximi gignerentur onagri.

93 ALTERIVS anni pariant.] Vetusta hæc lectio. antea mendosè, *Alternis annis*. Paulo pòst, vbi in excusis, *Quod remissione laboris fit deterior*: in antiquis, *sic deterior*. Arbitror legẽdum Hic deterior. Ex priore voce s, vt opinor, consequenti huic adhæsit, & aspiratio, quemadmodum sæpe, desideratur. Communis etiam lectio commoda.

94 Q. MODIVS Equiculus.] Ita emendaui auxilio vetustorũ codicum, in quibus, Que modius, legitur. Ferè autem veteres librarii cùm Q. prænomen scribendum esset, Que imperitè scribebant. In optimo exemplari mendi nota hîc adposita est.

94 QVOD equus XXX mensium.] Quemadmodum in primo libro multa Varro à Theophrasto sumpsit, ita in secundo hoc plurima ab Aristotele mutuatus est. quæ quia facilè inueniri possunt, & aliis nunc rebus studeo, non curiosè ostendam. Hic certè locus inde translatus est: in libro VI de natura animalium, Βάλλει δὲ τοὺς μὲν πρώτους τέτταρας τριακοντάμηνος· τοὺς μὲν δύο, ἄνωθεν, τοὺς δὲ δύο, κάτωθεν. Βάλλειν enim appellat, quod Varro eicere aut amittere dentes, vocat. quanquam primum verbũ naturam Græci verbi quo vsus est Aristoteles, magis exprimit. Inde ἄβολοι equi appellabantur qui nõdum dentes eiecissent. nos etiam in hac re exponenda verbo quod his respondet familiari nostro sermone vtimur.

95 CVM dentes sint facti brocchi.] Brocchi per duo cc, in optimis hîc exemplaribus scriptum est: vt vbi de canibus post agit iterum, *Directis priusquam brocchis*.

95 SPINA maximè duplici: sin minus non

extante.] Vetus hæc eſt & vera lectio. antea in excuſis *Extenta*, mendoſè. In libro vbi ſelectæ ſententiæ ſunt de re ruſtica auctorum: ex Apſyrto, *ῥάχιν, μάλιστα μὲν διπλῆν, εἰ δὲ μή γε, κυρτήν.*

96 PERORIGA enim appellatur &c.] Optimus codex hic mēdoſus eſt: nonnulli item qui eum ſequuntur. ſic autem in illis eſt, *Peroriga miſit appellatur qui qui admittit.* Vitiū habere hāc ſcripturam cognouit librarius, ideóque mendi notam ad eam adpoſuit. Fortaſſe legēdum, Perorigam, ſic appellatur &c. vt Perorigam cum ſuperiore parte hæreat. E Plinio mendum tollatur, quod in libro VIII, capite XIII, eſt. Perorigam enim legi debet, vbi in excuſis, Pariter aurigam, ſcriptum eſt. In antiquis certè Plinii exemplaribus, Prorigam, vnius literæ diminutione, legimus. Sunt & alia etiam vitia ea parte, quæ auxilio veterum librorum tutò corrigi poſſunt. Sic autem totus ille locus legendus, Æqua ex cauſa in Reatino agro laceratū perorigam inuenimus. Nam ita etiam conueniet Plinio cum M. Varrone, qui infrà hanc rem narrat. Quem Varro Perorigam ſiue Peraurigam, Ariſtoteles *ἐπιμελητὴν* appellauit: *ὁ ἐπιμελητὴς κατακύψας τὴν μητέρα* &c.

96 SCILLAE medium conterunt.] Et antiqui omnes, & quidam etiam formis excuſi, rectè *Scillæ medium* habent: in aliis improbè illa vox commutata fuit. Quod hîc Varro medium in ſcilla vocat, Plutarchus *μέσον* in lactuca vocauit. Extrema ſanè pars quarti libri *συμποσιακῶν*, vetuſtate aut importunitate quorundam, defecit. De quibus tamen rebus illic diſputaretur, ex titulis ante librum ipſum conſtitutis, intelligitur: poſtremi autem capitis hic index eſt, *διὰ τί τὸ μέσον τῆς θρίδακος αἱ γυναῖκες οὐ τρώγουσιν.* Quintilii, qui & ipſi de rebus ruſticis ſcripſerunt, cùm de eadem re agerent, quod M. Varro

medium, Plutarchus verò *μέσον*, ipsi *περικάρδιον* vocarunt, id est medullam. Quid autem ea voce intelligerent, planius exposuerunt. Nam quod tenerum ac molle in scilla est, se intelligere dixerunt, & quod etiam aliquis non incommodè adipem appellaret. Verba eorum quæ in XVII *γεωπονικῶν* leguntur, hæc sunt, *εἰ δὲ μὴ προσδέχονται τοὺς ταύρους αἱ βόες, σκίλλης τὸ περικάρδιον μετὰ ὕδατος τετριμμένον καὶ περιχριστέον, τουτέστιν τὰ ἁπαλώτατα τῆς σκίλλης. καὶ, ὡς ἂν εἴπῃ τις, τὸ στέαρ διδόναι μετὰ τὴν κάθαρσιν τοῖς μορίοις τῶν βοῶν.*

96 ITAQVE vt restibiles segetes essent exuctiores.] Ab Aristotele hanc sententiam accepit M. Varro, quam tamen elegantissimè conuertit: *Ἔνα δὲ ἐνιαυτὸν καὶ πάμπαν ἀνάγκη διαλείπειν, καὶ ποιεῖν ὥσπερ νεόν.* Ager restibilis quis sit, & vnde vocatus, ostendit ipse in V libro de lingua Latina.

97 NE VNGVLAS comburat stercus cauendum.] Receptam hanc lectionem non damno: antiquam tamen, quanuis vitiosam inquinatámque, notam esse volo: *Ne ungulas commurat stercus tenebat.* In optimo codice mendi nota adposita est. Columella communem bene restitutam confirmat: libro VI, capite XXXVII, Prouidendúmque ne stercore vngulas adurat.

97 VT EQVVLI cõsuescant.] Antiqua hæc & vera lectio: mendum in excusos fluxerat, quòd in vetustis Eculi, scriptum est: quæ scriptura imperitos fefellerat. sed non multo etiam pòst, *eculum posse domari,* in iisdem scriptum est.

97 AB EO tempore mediocriter exercẽdum.] In cunctis manu scriptis, vno excepto, *extriendum*: in illo autem qui è melioribus non est, *eximendum.* Nihil variaui: quam autem studiosis opem dare potui, dedi. fortasse etiam nihil melius quærendum.

97 EQVI.] In manu ſcriptis, *equis*. Fortaſſe, è quîs. nam ſic ſæpe loquitur Varro. quæ autem in excuſis erant tria verba, *Alij ad prædam*, in nullis à nobis manu ſcriptis inuenta ſunt.

98 MEDICI pecorum *ἱππιατροὶ* appellati.] Antea *κτηνιατροὶ*, contra ſententiam ipſam & fidem vetuſtorum codicum ſcriptum erat. Quãuis medici pecorum non equos tantùm curent, ſed alias etiam veterinas: tamen quia plurima ſunt in equis & ſigna morborum, & genera curationum, à Græcis *ἱππιατροὶ*, ab equis impoſito nomine, appellantur, inquit Varro. Hoc autem verũ eſſe intelligi poteſt ex commentario in quem collati ſunt multi Græci auctores, de re veterinaria. *ἱππιατροὶ* enim illic etiam appellantur, non *κτηνιατροὶ*. Qui Latinis impoſuerunt nomina, hoc non ſpectarunt. nam Veterinariam, medicinam illam vocarunt, & Veterinarios, medicos. vnde hîc nonnulli non animaduertentes Varronis ſententiam, *κτηνιατροὺς* perperam ſcripſerunt. *κτήνη* enim Græcis *τὰ βοσκήματα*.

98 ET IPSI pro ſe ſacrificarentur.] Ita emendaui è vetuſtis libris. Nonius de Contrariis generibus verborum, oſtendit veteres Sacrificantur, pro Sacrificãt, dixiſſe: potiſſimúmq; Varronis exemplis hoc confirmat, è variis ipſius libris ſumptis, in quibus etiam huius libri locus ille ſic legitur: *Ibi enim ſolent ſacrificari lacte pro uino*. Ex huiuſcemodî locis cognoſci poteſt integritas codicum M. Varronis, quos habui, & audacia imperitorum, qui quæcunque à communi conſuetudine diſcedunt, in veteribus auctoribus deprauant.

99 HAEC me Reatino auctore probares mihi, inquit.] Sic in omnibus antiquis ſcriptum inueni: antea, *Mi Attice*, in excuſis legebatur. Conſenſum igitur multorum ac bonorum librorum ſecuti ſumus.

Nobilitatem

Nobilitatem mulorum Reatinorum Strabo quoque multam esse tradit libro V, Καὶ δὴ καὶ τῶν ἡμιόνων γένος τῶν Ῥεατινῶν διωνόμασται θαυμαστῶς.

100 PERTINET ad feras bestias ac syluestres.] In maiore ac meliore librorum parte hic locus turpiter inquinatus est, *Ad feras bestibus assiluestribus assiluestres*. Nec tamen maculæ ipsius librarium accuratissimum fefellerunt: ad eum enim mendi notam adposuit. In vno tãtùm manu scripto receptam lectionem inueni.

100 ET POTIVS varis quàm vatiis.] Prisca hæc scriptura, quæ recta est: antea Vaciis, corrupté. Sic etiam in Pandectis Florentinis hoc nomen scriptum est, libro XXI de Ædilitio edicto. l. Idem Offilius. Quæsitũ est an valbus, & blesus, & atypus, isque qui tardius loquitur, & varus, & vatius sanus sit: & opinor eos sanos esse. Huius capitis ferè omnes sententias ad verbum à Frontone expressas in XIX libro γεωπονικῶν legimus. Verùm cùm hæc pars in excusis nuper manca sit, non malè facturos nos arbitror si è vetusto codice illam restituerimus, qui est in Medicea bibliotheca: σκέλη ὀρθὰ, εἰ δὲ μὴ, σκαμβὰ περὶ μᾶλλον ἢ βλαισοὶ πόδας &c.

100 SOLO nec vt corneo, nec &c.] Antea, *Talo nec ut corneo* &c. Quæ lectio facilè damnari potuit: est enim multis modis falsa. quis enim talum vnquam inuenit qui non magis quàm corneus esset? nedum mollis inueniri possit: est enim osseus. Proprio certè nomine talum in cane vocare non potuit Varro, si Aristotelem audire volumus, qui in II de natura animantium inquit, πολυσχιδὲς δὲ οὐδὲν ἔοικεν ἔχον ἀστράγαλον, ὥσπερ οὐδ᾽ ἄνθρωπος. Solo legi debere arbitratus sum, quòd hoc aut illo modo factum magnas vtilitates præbere potest, aut impedimenta cani ad currendum & ingrediendum. Solum autem infimam

partem pedis pellémque illam appellari manifestum est, vel testimonio Ciceronis, qui ita conuertit ex epistola Anacharsidis, ὑπόδημα, δέρμα ποδῶν, Calceamentum, solorum callum. Cùm enim accuratè singulas partes pedis exponeret M. Varro, non debuit hanc tacere. nam quòd nec corneum, nec nimium durum, sed fermentatum ac molle esse vult, has omnes naturas solum habet: & quæ probat Varro, valde his canibus accommodata sunt. nam corneum, alienum, & quod nimis durum etiam esset: neque enim firmiter terræ hæret aut in cursu explicatur. contrà fermentatum ac molle, egregias commoditates habet. Sed hæc facilè ab his qui naturam canum cognitam habent, aut venationi aliquando operam dederũt, intelligentur. Veterem scripturam, ex qua ita legendum esse suspicatus sum, nunc proponam: nam illa aliquid mendi omnino habet, & maculosa à librario etiam existimata est, qui notam quam consueuit adposuit, *Selone ut corneo, ne nimium duro.* Vnius igitur literæ commutatione, ex Selo, solo feci. nam extrema syllaba Ne, ab solo seiungi debet: importunè enim illi hæserat. nec tamen illa quoque vitio vacabat. nec enim esse debuit, vt paulo pòst iterum, N*e nimium*: pro, nec nimium. Animaduerti in vetustissimo exemplari eodem pacto aliis etiam locis Ne, pro Nec, scriptum: vt de equis, *Genib. rutundis, ne magnis.* In XIX libro γεωπονικῶν multa de canibus, Frontonis nomine leguntur, quæ, nisi fallor, Fronto ipse è Varrone expressit. nam eundem ordinem in singularum partium natura exponenda tenet: & quæ aut probauit aut reprehendit in canibus Varro, eadem ille aut laudat, aut damnat. nam quod ad hunc locum attinet, inquit, πόδας μεγάλους, ἐν δὲ τῷ ἐπιβαίνειν πλατυνομένους, δακτύλους διηρθρωμένους, ὄνυχας κεκυρτωμένους. statimque ad spinam transit.

Quare cùm nihil de ſolo dixerit, ſed omnem hanc partem, quæ in cunctis exemplaribus mendoſa eſt, reliquerit, quandoque coniecimus, inde id factum eſſe potuiſſe quòd multis antea ſeculis hæc macula hunc locum fœdaſſet. De hoc tamen vnuſquiſque vt volet exiſtimabit.

Hanc animaduerſionem vt magis amem, facit Borghinus meus, iuuenis acutiſſimi ingenii, & cūctis bonis artibus eruditus: qui ea magnopere delectatur, ad eámque me primò excitauit, & non parum adminiculatus eſt, cùm in ſermone de hoc deprauato loco cum eo diſputarem.

101 PASTORES vt deducerent in Metapontinos ſaltus, & Heracleæ emporium.] Hunc locum in cunctis manu ſcriptis mancum decurtatúmque inueni, nec tamen cōmunem lectionem variaui. Vetuſtam hîc proponam, ſi fortè aliquis maiore ingenio præditus illius auxilio locum reſtituere poſſit: *Paſtores ut dedurent in metampinos ſaltus, & traclepore, inde eum* &c. In optimo codice mendi nota adpoſita eſt. Metapontum & Heracleam oppida fuiſſe in ea parte Italiæ quæ olim Magna Græcia vocata eſt, omnibus notum. Metapinum oſtium Rhodani fuiſſe, vnde Metapini ſaltus appellari potuerunt (ſi fortè ita legendum eſt) Plinius libro III, capite IIII, oſtendit: non longéque ab eo oppidum Heracleam vocatum, aliquos tradere auctores, idem affirmat. Sed omnia in tam corruptis veſtigiis incerta & tenebrarum plena ſunt.

101 AD PASTORES redierunt.] Acutam vocem Diogenis, qua Platonem acerbè momordit, ab illo laceſſitus, commemorare libet: vt animum ex his minutis moleſtiſque animaduerſionibus paulum reficiamus: eſt autem valde ad hūc locum accōmodata. Differebat de grauioribus aliquibus rebus

Plato, præſente Diogene, parum tamen attendente. Moleſtè id tulit Ariſtonis filius, aitque, Audi verba mea canis. Minimè perturbatus Diogenes, reſpōdit, Atqui ego in illa loca non redii in quibus venditus ſum, quod canes facere conſueuerunt. Obſcurè tangens ipſius in Siciliam reditum. Ælianus hoc refert in libro περὶ ποικίλης ἱστορίας. Molonis etiam magni illius rhetoris vox circūfertur, qui hoſtili animo præditus aduerſus Platonem, dicere ſolitus erat, Nemini mirum videri debere, ſi Dionyſius Corinthi, ſed potius, ſi Plato Syracuſis. Erat autem prouerbium, nūc etiam ſatis peruulgatum, Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. A multis denique profectio illa Platonis in Siciliā damnabatur. quare verius potuit eum Diogenes inſimulare, quòd cùm prauum infidúmque animum regis expertus eſſet, poteſtati eius ſe iterum commiſiſſet. Hoc autem Diogenis ἀπόφθεγμα alter quoque Diogenes in vita ipſius, quam diligenter ſcripſit, retulit: conciſius tamen id, & in aliqua etiam re ab eo quod ſuprà poſuimus, diuerſum.

101 QVI vellet ſe à cane ſectari.] Sectari, διώκεσθαι, ἀκολουθεῖσθαι, quomodo veteres ſæpe locuti ſunt: quod Priſcianus teſtimoniis antiquorum ſcriptorum citatis oſtendit.

101 SEQVITVR quartum de emptione.] Antiqui codices maculoſi. nihil variaui. veterem tamen hic ſcripturam adponam, *Sed quod quarum, de emptione fit alterius, cum a priore, &c.*

102 PASCITVR enim è culina & oſſibus.] In veteribus hic etiam locus inquinatus, E curia, enim, non E culina, habent: quid dicam neſcio. Communis lectio non omnino mihi firma videtur: è vetere autem nihil boni educere adhuc queo. Culina ruſtica in his & in aliis etiam libris à M. Varrone appellata eſt.

102 VEL etiam vt *μῦθον* aperiant.] Ita ſcriptum in vetuſtiſſimo & fideliſſimo codice inueni. quare cõmuni lectione ſublata, hãc reſtitui. Potuit id prouerbium, quod antea in excuſis erat, intelligere Varro, nec tamen hîc adponere: quemadmodum de huiuſcemodi vocibus peruagatis veteres ſcriptores ſæpe faciunt.

102 TVNC enim dicuntur catulire.] *σκυζᾶν* hoc Græci appellant. Ariſtoteles libro VI, *περὶ ζώων ἱστορίας, Δοκεῖ δὲ σκυζᾶν τὸν ἴσον χρόνον κύων.* Et paulo pòſt, *καὶ γὰρ πάσας δοκεῖ σκυζᾶν ἡμέρας τέτταρας καὶ δέκα.* Theodorus, nunc Canire, nunc Libidine teneri, interpretatus eſt. quandoque etiam Prurire vertit.

103 PRIMVM leuibus vinclis, quæ ſi &c.] Antiqua hæc eſt lectio: in excuſis anteà *Leuibus numellis, quas* &c. quæ lectio probari potuit, niſi veteres omnes libros contra ſe habuiſſet. Sex. enim Pompeius inquit, Numella genus vinculi, quo quadrupedes deligantur.

103 ET SI alter indeſinenter æger eſt, &c.] Et vocem Indeſinenter, & ſententiam quæ ex ea conficitur, parum probaui: & (quod magnum apud me ſemper pondus habet) veteres libros diuerſos inueni. Sunt illi quidem hac parte inquinati, poſſunt tamen nobis communis lectionis vitia (ſi non aliud) indicare. Hæc vetus eſt lectio, quæ ne aliquem falleret, in optimo exemplari notam adpoſitam habebat, *Et ſi alter uidem fiter æger eſt.* Vt quid de hoc loco ſentiam liberè loquar, ſuſpicor, aut Identidem, pro Indeſinenter, legendum eſſe: aut verba illa deformata vacare: quòd negligenter librarius aliquis ſuperiores voces, hîc etiam non ſuo loco ſcripſiſſet, & eas etiam mendoſè & corruptè ſcripſiſſet. Intelligo illas, *Altero idem fit acrior.* Ego ingenuè quid conîicerem expoſui: alii fortaſſe melius

ingeniosiúsque locum restituent.

104 GALLI appositissimi, maximè ad iumenta.] Ita castigaui. antea, *Appositi, sed maximè*, &c. cuius lectionis languorem facilè, vt arbitror, intelliget, qui attētè perspiciet. Antiqua lectio, manca, quæ tamen tutò posset corrigi, *Galli appogitissi maxime*, &c. In optimo codice nota, quæ locum mendosum esse indicaret, adposita erat.

104 CVI potuit cedere.] Vetusta lectio, diuersa, & vt arbitror corrupta, *Cui potius cedere*. Sic etiam non multo pòst locus valde mendosus, *Vnius cuiusque gisues gregis*. Hæc enim satis est indicare, propter auctoritatem librorum. neque enim aliud adferre possum ad restituendos locos idoneum: qui tamen fortasse nulla indigent correctione.

105 TREMELLIVS simul aspicit ad me.] In optimis exemplaribus nusquam hîc Tremellius: sed pro illo, Semel: *Semel simul aspicit ad me*. Fortasse rectè locus restitutus est, & concisè olim Tremel. legebatur: ex quo negligenter ab imperitis librariis Semel factum sit.

105 LEVVNCIDAS ac contemnendas.] Locus turpibus maculis fœdatus, de quo antè etiam locuti sumus, cùm de alio, qui item (vt opinor) in eodem verbo inquinatus erat, ageremus. Prima fortasse litera, nota illa est quam sæpe in antiquissimis libris diximus inueniri. quod si reciperetur, non valde discreparet vox, quæ relinquitur, ab ea quam antea in primo libro inuenimus. nam suprà, Eiuncidum enim sarmentum, &c.

105 PRAEGNANTEM sæpe cùm venit pariendi tēpus.] Multa de incredibili fortitudine barbararum mulierum Clemens narrat in IIII libro στρωμάτων. nam fœminas prope Iberiam esse tradit, quæ prægnantes, idem quod hîc de Illyricis Varro

retulit, faciant. verba ipsius adponemus: *οἶδα καὶ πλη-σίον τῆς Ἰβηρείας γυναῖκας ἔργῳ καὶ πόνῳ χερνιδίας ἀνδρικῶ: κἂν πρὸς τὸ ἀποκύειν ἥκωνται, οὐδὲν αἰτιώσας τῶν προκτόνων, ἀλλ' ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἁμίλλῃ τῶν πόνων ἡ γυνὴ ἀποκυή-σασα τὸ βρέφος, ἀνελομένη οἴκαδε φέρει.*

106 IN GREGIBVS ouium, sed magnis.] Antiqua lectio diuersa, sed quæ corrupta adeò sit vt eam explicare nequeam: ipsam hìc adponam, *Greges ouium sed magnum.* Nec multo pòst, vbi in excusis, *Pos-sent*: in iisdem antiquis, *Possit*.

106 VT SVNT Attici, & mei: septingenarii e-nim mei, tu opinor, &c.] Auxilio antiquorum codi-cum adhibita paruula industria, locum (nisi fallor) purgaui. antea enim maculosus erat, & in excusis o-mnibus ita legebatur, *Vt sunt Attici, Tremellius, Septinge-narij enim mei, ut opinor, tu, &c.* Vt tamen studiosi rectè de hoc iudicare possint, veterem lectionem cum fi-de adponam: *Vt sunt & ait tici, & mel. septingenari enim me tu opinor*, &c.

106 EST enim lac omnium.] Mediæ duæ vo-ces in antiquis nō leguntur, & fortasse sine illis inte-ger sermo est: vt initiū sit orationis eius qui de lacte disserit. *Est, de quo tu scire uis, lac, inquam, omnium*, &c. A-pud Nonium elegantissima Varronis verba legũtur de natura lactis, De liberis educandis: Eam nutricem oportet esse adulescentem. anuis enim vt sanguis deterior, sic lac. lac enim, vt quidam dicunt physici, sanguinis spuma est.

106 QVAS cibi causa capimus.] In lexicis qui-busdam hic Varronis locus adducitur, & *Cibali* legi-tur: vetus autem illud ac inusitatum verbum esse traditur. In vetustissimo libro *cibili* scriptum est: & in aliis item nonnullis.

106 ARIDO & firmo cibo pecude pasta, id alibi-le.] In nullis manu scriptis postrema duo verba legi.

107 AD PERPVRGANDVM id quod à viridi, &c.] Corruptissimus hic locus est in omnibus antiquis codicibus. Receptam igitur lectionem retinui. nũc veterem scripturam, cùm maiorem nullam opem studiosis adferre queam, notam faciam, & eam totius perioches: ne iterum eadem repetendo frustra laborem, aut eos, qui hæc legent, magis perturbem: *Ad perpurgandum ea, quæ auuridipas eo magis si ussæ ex herba, quæ ipso sumptæ perpurgare solent corpora nostra.* Mendi nota hìc adposita in vetustissimo exemplari. quòd si vllus locus meritò, hic optimo iure damnatus erat.

107 IN LACTIS duos congios addunt.] Excusi antea habebãt, *Lactis duobus congiis, &c.* manu scripti omnes, quos vidi, *Lactis duos cõgios.* vestigia veteris lectionis secutus, ex ingenio emendaui, In lactis, &c.

107 QVOD Græci appellant, alii ὀπὸν, alii δάκρυον.] Hunc locum, adiutus ab optimo exemplari, commodè (nisi fallor) emendaui. erat autem ille in excusis codicibus mendosissimus. quis enim vnquam audiuit dracontion ad coagulandum lac adhiberi? quanquam alium esse M. Varronis verborum sensum puto: *Quod Græci appellant, &c.* quod, scilicet lac de fici ramo, alii ὀπὸν, alii δάκρυον appellant. omnes enim qui in Græcis auctoribus diligẽter versati sunt, humorem stirpium aliquarum (quem in fico Lac appellat Varro, & nos etiam ita familiari nostro sermone vocare cõsueuimus) ab illis ὀπὸν & δάκρυον dici noluerunt. Et si hoc satis manifestum est, tamen posterioris vocis, quæ hìc deprauata erat, exempla è nobilissimis auctoribus afferam. Aristoteles libro nono de Historia animalium, φέρουσαι τῶν τ' ἄλλων αἰγείρων καὶ ἀπὸ τῶν δένδρων τὰ δάκρυα. Theophrastus libro primo φυτῶν αἰτιῶν, Τοῦ γὰρ ἦρος πολλὴ λίαν ὑγρότης περὶ τὸ ἐξατηρεῖν ἕως ἐπιμένει τὸ δάκρυον. Idem

politiſſimus ſcriptor in eodem libro ambas voces coniunxit, ὅτι δὲ οἱ πάντων οἱ ὀποὶ καὶ τὰ δάκρυα γίνηται, περὶ τὰς ἐπάνω καὶ περὶ πέρας αἰτίας αἰτεκτέον. In VI autem conſuetudinem ſermonis expoſuit, & quid ipſe de hac re ſentiret, timidè tamen indicauit, καλοῦσι δὲ τὰ μὲν, ὀπούς, τὰ δὲ, δάκρυα. κοινότερον δὲ ὁ ὀπὸς, διαφέρει ἢ ἴσως οὐδέν. Qui autem prima hæc Theophraſti verba diceret Varronem expreſſiſſe, fortaſſe non peccaret.

107 ALII ὀπόν.] Ab hac voce ὀπίαν caſeum appellauit Cyclops apud Euripidem, acrem, & ad quem cogendum ſucus è fici ramo adhibitus eſſet: Καὶ τυρὸς ὀπίας ἐστὶ καὶ βοὸς γάλα. quem verſiculum ipſius intellexit Athenæus lib. 14, δειπνοσοφιστῶν, Εὐελπίδης ἐν Κύκλωπι ὀπίαν καλεῖ τυρὸν τὸν δριμὺν, τὸν πηγνύμενον τῷ τῆς συκῆς ὀπῷ.

107 MAMMAE enim rumis, ſiue rumæ.] Nihil variaui, antiqua tamen lectio diuerſa: vt accuratè põderari à ſtudioſis poſſit, eam hîc adponam, *Mammæ enim rumus ſiue ruminare ut*, &c. Locum alium Varronis à Nonio citatum, vbi de eadem re agitur, ad hunc adiungam. Cato, vel De liberis educandis, Rumine propter rumam: id eſt, priſco vocabulo, mammam: à quo ſubrumi etiam nunc dicuntur agni.

108 ALII vellera, alii velumia.] In antiquioribus *Vellimna*. non multo pòſt vbi in excuſis, *Quod languidæ minus radices lanæ retinent*. in iiſdem vetuſtis libris, vna plus dictio legitur, *Quod languidæ minus ægræ radices*, &c. corruptè, vt arbitror. Et vt vnde mendum ortum putem dicam, declarationem fuiſſe, vocem quæ addita eſt, ſuſpicor, prioris illius, Languidæ: quæ temerè poſtea à librario in contextum ſermonis Varronis coniecta ſit.

109 ET IN comœdiis, qui in ruſtico opere.] Loquitur nunc de comœdiis quas nouas appellabant

priſcarum tamen etiam poetæ oſtēdunt hoc veſtitu paſtores vſos fuiſſe: vt Ariſtophanes in νεφέλαις. inducit enim Strepſiadem cum filio ita loquentem,

Ὅταν μὲν οὖν τὰς αἶγας ἐκ τοῦ Φελλέως,
Ὥσπερ ὁ πατήρ σου, διφθέραν ἐνημμένος.

Nam διφθέρας etiam veteres appellaſſe membranas in quibus (vt nos quoque facimus) ſcriberent, oſtendit Cicero in epiſtola ad Atticum, cùm de parte ſuorum librorum, quos de Academicis quæſtionibus conficeret, vt ad Varronem mitteret, loqueretur. inquit enim, Quatuor διφθέραι ſunt in tua poteſtate. Idem etiam ſignificabatur prouerbio illo, quod dicebatur in eos qui nimis vetuſta referrent, ἀρχαιότερα τῆς διφθέρας λέγειν. Adagium apud Sudam explicatum.

109 NEQVE ab hoc quod mutaret Coſinius.] Animaduertendus modus loquēdi: eſt enim elegās & ab optimis auctoribus vſurpatus. Nihil mutauit ab hoc. id eſt, quod illi dixerant, probauit, nec in tam longo ſermone vidit quod reprehenderet, aut aliter melius dici poſſe putaret. Cogitandum an eodem intellectu ceperit M. Tullius, cùm in XIII libro epiſtolarum ad Atticum de Cæſare Dictatore loquēs, inquit, Tum audiuit, de Mamurra non mutauit. Id eſt, Quod factum erat laudauit, & ratum eſſe voluit. In III Philippica de ſorte prouinciarum loquens, O felicem vtrunque: nihil enim mutauerunt. Id eſt, Sorte contenti fuerunt, & res melius cadere nō potuit. nam pro domo ſua plenius loquitur: Cui quidē cùm Ciliciā dediſſes mutaſti paſtionem. Cōmutare verba, altercari ſignificare, planum omnibus eſt, vel ex Terentio, qui non ſemel ita locutus eſt. quare accuratè animaduertendum an mendū ſit in verſiculo Silii poetæ, qui eſt in primo libro: ſic enim legitur,

Stantem pro muro, & mutantem membra Caicum. cùm

pro Membra, Verba legendum sit, vt opinor. Mutantem verba, id est altercantem, conuitia facientem,& maledicta dicentem.

109 AD Vitulum. Niger in Turranii nostri: illi partim,&c.] In vetustissimis etiam codicibus locus deprauatus: secutus veteris lectionis vestigia, ita emendaui. nec tamen firmã emendationem hanc puto. Niger enim Turranii cognomen erat, non ab illo diuersus: nisi aliquis eodem cognomine, ac diuersæ familiæ fuerit: aut eiusdem cognominis ac gentis, qui prænomine distingueretur. Antiquam hîc scripturam ponam, quam studiosi accuratè perpendent: *Ad Vitulum. Niger in Turrani in oste illi*,&c.

IN M. VARRONIS LIBRVM III De re rustica.

110 QVOD & in pace à rusticis L. alebantur, & in bello ab iis tuebantur.] Hunc locũ in cunctis manu scriptis mendosum inueni. cùm autem nihil ab excusis variauerim, veterem scripturã nunc indicare volo: in qua idem verbum secundi membri finis est, quod primi: id est, Ab iis alebantur, in vetustis codicibus, vt suprà, *A rusticis hominibus alebantur*, legitur. Nõ tantùm autem hoc admonui, offensus rariore significatu eius verbi quod in omnibus nunc excusis est, quàm propter antiquorũ librorum fidelitatem. Quis enim scit an ita locus ex ingenio ab aliquo emendatore restitutus fuerit? non tamen visum est receptam lectionem loco mouere: commodam præsertim, & quæ ferri possit. nam vetustissimos scriptores παθητικῶς etiam tueor dixisse, vel hac eleganti inscriptione (quam Augustinus Nerruccius, eruditus ac diligens vir, cùm Hispanias peragraret, inde attulit) manifestum fieri potuit.

PALLADI VICTRICI SACRVM.

HIC HOSTIVM RELLIQVIAS PROFLIGAVIT CATO. VBI SACELLVM MIRO ARTIFICIO CONDITVM ET AEREAM PALLADIS EFFIGIEM RELIQVIT.

PAREANT ERGO ET NOSCANT OMNES SENATVS ET POPVLI ROMANI IMPERIVM DEORVM NVMINE ET MILITVM FORTITVDINE ET TVERI ET REGI.

Eam autem eo libentius adposui, quòd salua maiestate imperii, pietatis in deos plena est.

110 VOCANT collis Thebas.] Ita emendaui è vetustis codicibus. antea in excusis, *AEolis*, corruptè: quæ tamen lectio in semiuetere codice à me inuenta est. Quod addit M. Varro, non longè à Reate cliuum appellari Thebas, declarat hìc etiam Collis legendum esse.

112 QVAM priuati candidati tabella, dum ita, &c.] Locus, nisi fallor, aliquam obscuritatem habet: quare eo libentius veterem lectionem, non parum diuersam, indicabo. In antiquissimo & fidelissimo legitur, *Tabella dimidiata ædificemus.* Eum autem plures secuti sunt. In alio semiuetere, *Dimidia ædificemus.*

113 EVNTI de cõtrouersiis Interamnatium, & Reatinorum.] Vetus hæc est lectio, quam synceram puto. In excusis post Reatinorum, *Cognituro*, erat: quæ declaratio, vt opinor, fuit addita ab aliquo, qui sine illa sermonem mancum imperfectúmque putaret: à quo dissentio, qui nihil desiderari, & elegan-

tiorem esse hunc modum loquendi credo.

112 TVA, inquit, hæc in cāpo Martio.] In excusis antea, *Tua, inquit Axius.* id nomen sustulimus: non enim à M. Varrone hîc positū fuisse credimus, sed ab aliquo additum, qui omnia nimis declarare studeret. Scholion quondam illud fuisse, ex optimo exemplari cognosci apertius potest. sic enim in illo, *Tua inquit, scilicet Auxius, hæc* &c. In quo hoc etiam animaduertendum, nunc Axius in vetustissimis libris, quandoque Auxius legi. nam & hîc & suprà Auxius: *Auxius Appio subridens.* quod etiam obseruaui in epistolis Ciceronis ad Atticum: cùm enim in illis etiam huius Axii mentio sit, in optimo exemplari id nomen eodem pacto variatum est.

112 OMNES omnium Reatinæ.] Aliquæ hac parte maculæ in optimo exemplari. nam, *Omnes omnium uniuersæ. Reatinæ,* perperam in illo ac nonnullis aliis legitur: & paulo pòst *ornata,* in iisdem non est: in quo culpam fuisse librarii puto.

113 LYSIPPI aut Antiphili. Et crebra.] Antea in excusis, *Aut Antiphili uidebis.* id verbum in nullo antiquo à me repertum est. suprà etiam in iisdem Mea, non Meam: quod huic scripturæ respondet. In optimo exemplari nota ad hunc locum adposita erat, ea de causa puto, quia deprauatum illic nomen posterióris artificis. *Ante philu* enim scriptum erat.

113 ET QVID igitur, inquit, est.] Antiqua lectio deprauata: sic enim habent meliores codices, *Et quid gus inquit,* &c.

114 ET EA, & vrbana.] In excusis antea, *Et rustica scilicet & urbana.* Germanam huius loci lectionem esse arbitror, quam restitui: in optimis enim exemplaribus eam inueni. Vitium, vt puto, inde factum est, quòd cùm nonnulli nimis obscurè hîc locutū Varronem putarent, addiderunt ad verbum Ea, scilicet

vrbana. Imperiti postea librarii declarationem recęperunt, & verbum quod declaratum fuerat, reliquerunt. Sunt tamen hæ leues coniecturæ, & quæ nihil firmitatis habent.

114 QVAM hinc apros macellarios Seius.] Totus locus variatus, in quo ego auctoritatem veterum librorum secutus sum. Modicam libertatem, quam mihi permisi, nunc patefaciam: eáque me non intẽperãter vsum declarabo. In cunctis antiquis, *eius* extrema vox erat, ex qua, vna addita litera, Seius feci. prior dictio in eandem literam desinebat: quare minore licentia inde illa sumi potuit. De Seio multis locis in his libris, & non multo pòst hîc etiam mentio est. *Miliarios* antea in excusis erat.

115 NONNE item L. Albutius.] Nihil immutaui: in optimis tamen exemplaribus hîc *Abuccius*. Iterũ idem nomen hoc ipso in libro, vbi de pauonibus agit, & in excusis Albutius est. *Vt quidem Abuccius habebat*. T. Albutius, vir doctus, ac optimis studiis deditus, Athenis vixit, vt Cicero in quinta quæstione Tusculana ostendit: fuitque Albutius ille de quo Lucilius in satyra venustè scripsit, cuius carmen in primo libro de Finibus Cicero adduxit. Hic de quo M. Varro agit, videtur Lucilium imitatus, & ipse satyras scripsisse.

116 AC VIM formámque eius expone Merula non grauatè.] Elegantior est antiqua hæc lectio, quã restitui, duobus verbis immutatis. Sic etiam Cicero locutus est in primo de Oratore, Cum vobis, nõ meo iudicio, sed vestro studio inductus, non grauatè respondero.

116 SEPTA affictâ villæ.] Affictâ, scripsi è vetustis libris: antea enim in excusis Affixa. Vbi de columbis agit, in manu scriptis, & forma excusis pariter, *Sub ordines singulos tabulæ fictę*. non multo

pòst in antiquis tantùm, *Duabus uirgis uiscatis defictis*, &c. De gallinis, *Aut exculpta, aut afficta firmiter*: etiam in impressis.

117 ET NATA nutricare saginaréq;.] Dissentit à communi hac, antiqua lectio: quam si non recepi, tamen notam esse volo, *Nutricari saginísque*, &c.

117 QVAM tum habebant totæ villæ.] Vetus lectio, *Tutas uillas*. Tutas autem, pro totas: vt in iisdem libris *Rutundum* sæpe pro Rotundum.

118 E TVO flumine.] Sic legimus in optimo codice aliísque nonnullis. in excusis antea, *E uicino*. Vetus lectio hunc sensum habere potest, vt Merula ad M. Varronem aspiciat, qui sub Casino villam habuit, vt è cōsequente etiam capite intelligitur. Infrà de eodem fluuio, *Cum habeam sub oppido Casino flumen, quod per uillam fluat*, &c. In eodem etiam codice, *Immidium*, non Minidium, scriptum inuenimus.

119 VNDE, non vbi sumuntur pingues turdi.] Hunc etiam locum restitui. antea in omnibus excusis, *Vnde nonnulli*, &c. insulso ac frigido sensu. non enim dici potest quanto elegantior ac suauior sit vetus lectio. Iocatur in verbo Sumuntur, quod simplicem intellectum non habet. nam Sumere, & manu capere & ore significat, id est, comedere ac deuorare. Ostendit igitur se loqui velle de ornithone, è quo promuntur turdi: non in quo, apparato conuiuio, edūtur. suprà enim dixerat esse auiarii genus oblectationis causa constructū, in quo delicatè cœnitarent: sed politi ingenii homo facetè & iocosè hæc exponit. Ostendam nō multo pòst iterum hoc verbo eodem intellectu M. Varronē vsum. Adducitur à Nonio Varronis hic locus Prometheo libro secundo, Cùm sumere cœpisset, voluptas retineret, cùm sat haberet, satias, manū de mensa tollere. In quo affirmarim Sumere hoc intellectu vsurpatum ab eo fuisse.

119 TECTORIO tacta esse leui.] Vetus hæc est lectio, quam probaui. antea in excusis *Tecta*. Hoc in libro iterum, vbi de leporibus, *Vt tectorio tacta sint, & sint alta*. Idem error erat illic in excusis.

120 IN HOC tecto, caueátque.] Nihil immutaui. antiquam tamen scripturam notam esse volo, siquid opis afferre possit ad locum restituendum: qui cùm tantopere à veteribus vestigiis discrepet, meritò suspectus esse debet: *In hoc tecto cauiis, quæ cauiis tabulata habeant aliquod adportat subplementum.*

120 ATQVE alieno tẽpore venditoris moriãtur.] Sic etiam Lucretius inquit, *— aliena salutis eorũ.* Et Cicero in primo Quæstionum Academicarum ad Varronem, Et vno nomine omnia quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis. Antea in excusis, *alio casu venditori.*

120 TVM mihi tù dic illud, &c.] Antiqui libri vitiosi. sic enim habẽt, *Multum dic illut*, &c. Ne hoc quidem occulere volui.

121 QVAE est à Vinio fluuio.] Fluuii nomẽ in antiquis perturbatum. non tamen receptam lectionem temere variaui: veterem tantùm indicare volo: illa autem hæc est, *Quæ est animo fluuio*. De vero fluuii nomine nihil compertum habeo: amnis paulo pòst muliebri genere appellatur in fidelissimis libris, quemadmodum sæpe à vetustis auctoribus appellatam Nonius docet, qui etiam Varronis ipsius hoc exemplum adducit, περὶ πλούτου libro primo: In hac ciuitate agros colũt arenosos: propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.

121 QVA iter in areã est.] Antiqua hîc etiam lectio perturbata, & sanè totum caput crebrioribus maculis inquinatũ: *Qua introitus itur in aream est.* Quomodo corrigi locus debeat, si vitium etiam in communi est, non video.

121 QVIBVS cibus ministratur per retem.] Et hic & aliis etiam locis virili genere in antiquis libris Retis à Varrone vsurpatur. Sed Plautus etiam Rudente, ita illum appellauit: alii vetusti scriptores, vt grammatici testantur.

122 CIRCVM falere & naualia.] In excusis antea, *Natalia*. In cunctis manu scriptis, *Naualia*. cur tantum consensum veterum codicum damnarem, non fuit.

122 EPITONIIS VERSIS.] Antea in excusis, *Epistomiis*: veriorem esse *Epitoniis* lectionem putaui. nam ita in cunctis manu scriptis inueni: & huic rei vocabulum hoc valde accommodatum est. quo etiam Vlpianus iuriscōsultus vsus est, de Actionibus empti & venditi. L. fundi. Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia, fistula applumbata, aut quæ terra continentur, quamuis non sint affixa, ædium esse constat. Vidi etiam vetustissimum Vitruuii codicē, in quo ita hic locus è decimo libro scriptus esset: motione verò vectium vehementiorē spiritus frequens compressus epitonicorum aperturis influit. cùm excusi formis habeant Epistomiorū. Epitonia (vt nomen ostēdit) instrumenta sunt, quibus chordæ funésque intenduntur.

123 STELLA lucifer interdiu, noctu hesperus.] Magnificè hic ornithon, vel delicatè potius, cōstructus erat, si in eo siderum etiam cursus conspiciebatur, & stellarum erat ortus obitúsq; descriptus. Prisci illi, cælestis rationis ignari, diuersas stellas Phosphorum & Hesperum existimabant. Parmenides primus vnam eandémque esse inuestigauit: alii Pythagoram dixerunt. φωσφόρον Latino nomine Varro Luciferum appellauit. Catullus, quo ἕσπερον Latinè exprimeret, Noctifer finxit. nam vesper à Græco vocabulo declinata, Græca vox videtur. in Epithalamio

autem hoc fecit, versiculo illo, *Nimirum OEteos ostendit Noctifer ignis.* Ita enim corrigendus est: excusi, alii Eoos, alii Ætherios habent: manu scripti OEteos. Ita autem legendum esse, testimonio etiam optimi poetæ confirmatur: qui in pastorali carmine inquit,

Sparge marite nuces, tibi deserit Hesperus OEtam. id est, nox fit, & vesper iam surgit. ex eo enim monte, nocte aduentante, stellæ surgere videbantur. Illud autem signum expectabatur, statimque virgo domum mariti deducebatur. Eo igitur viso, iuuenes quid dicturi essent, secum cogitare cœperunt: cõtrà puellæ, studio iuuenum animaduerso, cognouerunt vesperum exortum. ante enim ortum illius non erat necesse festinare. Est autẽ epithalamium illud è genere eorum quæ Græci (quòd ab ortu vesperi ad mediam vsque noctem canerentur, donec somnum caperent) κατακοιμητικὰ appellabant.

123 FORTASSE ante eum duceret serram.] Nihil hic immutaui. suspectum tamen locum habeo. nam, Ante se, nisi fallor, recta sermonis ratio, vt scriberetur, poscere videbatur (quanquam Cicero eodem modo videtur illud protulisse initio primi libri Acad. Quæstionum ad Varronem: Nuntiatum est nobis à M. Varrone venisse eum Roma pridie vesperi) Præterea antiquos libros diuersos offendi. In optimo codice, aliisque, *Ante cum duceret*, &c. In semiuetere, *Ante conduceret.* Hunc igitur locum aliis discutiendum relinquo.

113 M. AVFIDIVS LVRCO.] In cognomine discrepant antiqui codices: *Lyrcho* enim in illis est. nec tamen aliquid variaui. M. Lurconis mentionem fecit Cicero pro L. Flacco (an idẽ sit, diiudicari non potest: tempora certè, quin idem esse potuerit, non impediunt) Itaque eôdem etiam M. Lurco vir optimus, meus familiaris, cõuertit aculeũ testimonii

ſui. Apud Plinium quoque, qui eandem rem, quam Varro, narrat, Aufidii cognemen Lurco eſt.

123 SAMI in luco Iunonis.] Hoc etiam apud Athenæum lib. XIIII δειπν. legimus, Μηνόδοτος δὲ ὁ Σάμιος ἐν τῷ περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἥρας φησίν, Οἱ ταῶ ἱεροί εἰσιν τῆς Ἥρας· καὶ μή ποτε πρῶτοι καὶ ἐγένοντο καὶ ἐτράφησαν ἐν Σάμῳ, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τοὺς ἔξω τόπους διεδόθησαν. Cuius etiam rei Athenæus teſtimonia adducit veterum poetarum. nam inde quoque natum inquit, vt in nomiſmate Samio pauo excul-ptus eſſet.

124 REFERT in teſtabilem eam, in qua, &c.] Veterem lectionē repoſui: ſed quia non omnino de fidelitate ipſius ſecurus ſum, ideo ad eam, notam adpoſui. Confido tamen, ſi maculam aliquam habeat, non magnam illam eſſe, & multo meliorem hanc quàm communem ac peruulgatam iudico: quam puto ab emendatore aliquo ita concinnatam fuiſſe. In excuſis autem hæc erat, *In id tectum, in quo pauones habet, quod magnum*, &c.

124 PRIMOS hos Q. Hortenſius.] Multa de pauonibus, libro quo antea oſtendimus, expoſuit Athenæus: non pauciora idem etiam IX libro. Ælianus quoq; περὶ ζώων ἰδιότητος, capite XX quinti libri, plurima & ipſe tradidit. nam hoc etiam quod nunc à M. Varrone de Hortenſio narratur, recitauit. Romanus enim homo, quanuis Græco ſermone multa ſcripſiſſet, Romanas res egregiè callebat. Nō ſine pœna tamen hoc ab Hortenſio tentatum eſſe dicit, cùm Varro apud probos ſolùm & ſeueros homines illum offendiſſe narret. nam ab delicatis hominibus, & qui gutturis voluptates ſequuntur, potius Hortenſiū gratiam eo facto iniſſe oſtendit. verba Æliani hæc ſunt, Ὁρτήσιος δὲ ὁ Ῥωμαῖος καταθύσας ἐπὶ δείπνῳ ταὼν πρῶτος, ἐκρίθη. Ἐκρίθη, in iudicium vocatus eſt,

causam dixit: nisi aliquis putet pro κατεκρίθη positum esse id est condemnatus est. Addit etiam, Alexandrũ Macedonem, aspectu harum auium apud Indos obstupuisse, eique qui pauonem interfecisset, grauius minatum esse.

124 AVGVRALI adiiciali cœna.] In excusis quibusdam media vox non est, quæ in antiquis omnibus inuenitur. Plinius lib. x, cap. x x, cùm hanc rem referret, id quoque addidit: Pauonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortẽsius adiiciali cœna sacerdotii. Cogitandum etiam diligenter an pro Augurali, Augur legi debeat.

125 INTVS ternorum palmorum.] In antiquis alio genere, *Ternarum palmarum*. Nihil immutaui: non enim legi, aut hunc ipsum alibi, aut alios bonos auctores, cùm mensuram intelligerent, muliebri genere Palmam appellasse.

127 ASSEM semissem.] Antiquorum librorum lectio. In excusis, *Ex asse semissem*, antea legebatur.

128 EGO QVAE requiro farturæ à fura.] Excusi libri inter se diuersi, nedum solùm ab antiquis discrepent. In vetustissimo & optimo exemplari mendosus etiam locus est. eius scripturam hìc adponam: *Ego quæ requiro sarsuræ assura*, &c. In semiuetere pro *Sarsuræ*, *Salsuræ*. cætera eadem. Quomodo tam inquinatus locus purgari possit, planè non perspicio.

128 RACEMARI non potui.] Ita emendaui: rectè, vt opinor, modestè certè, & temperanter. vetus enim lectio *Racimari*: antea, *Ratiocinari*, incommodè, nisi fallor, & insulsè legebatur. Verbum hoc quod restitui, aliunde huc translatum est, & à vindemia sumptum. nam Racemationes etiam studia eorum dicebãtur qui post vindemiam factam relictos

negligentia minutiores racemos colligerent: à Græcis ἐπιφυλλίδες racemi illi, quòd foliis tecti fallerent facilè, appellabantur. Id autem verbum etiam aptissimè lepidissimus poeta ad aliam rem transtulit, in fabula quam βατράχους appellauit, ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα.

129 TANAGRICOS, & Medicos.] In antiquis libris *Melicos*, corruptè: quem errorem in suæ etiam ætatis imperitis hominibus refellit Columella. cùm enim & ipse de diuersis generibus gallinarum ageret, inquit, Et Medicum, quod ab imperito vulgo, litera mutata, Melicum appellatur. Hoc etiã ante illum fecerat Varro. nam infra & ipse falsò gallinas ita appellatas ostendit. Sex. tamen Pompeius multitudinis consuetudinem non contempsit, & verbum id suo loco agnouit. Melicæ, inquit, gallinæ, quòd in Media id genus auium corporis amplissimi fiat: L litera, pro D substituta. Quemadmodũ etiam in Gallia nunc cisalpina Melica pro Medica appellatur, qua ad boues saginãdos vtuntur: vnde etiã apud nos id genus frugis Sagina appellatũ est. Aliam tamen ab hac Medicam veterum fuisse, manifestũ est. nomen tantùm ipsius in Italia conseruatum: ipsa periit: & id etiam aliæ frugi adtributum, quæ & noua in hac terra est, & defectum illius supplet. non tamen omni pecori, cui antiqua hæc, vtilis est. nam equi etiam illa alebãtur, vt Aristophanes Equitibus (ita enim fabulam appellauit) ostendit: cùm enim equos ipsorum laudaret, inquit alio genere cibi illos vti ac cæteri equi faciant. ἤσθιον δὲ παγούρους ἀντὶ πόας μηδικῆς.

129 IN PARIETE exculpta sint cubilia earũ.] Duo leguntur in manu scriptis codicibus, quæ non recepi. *Exclusa* enim hîc, non *Exculpta*, habent: nec multo pòst, vbi excusi, *Posita sint cubilia*: in iisdem, *Plena sint*, &c.

130 POTIVS vetulis quàm pullastris, & quæ rostra aut vngues, &c.] In excusis antea aliter legebatur: ipse ope vetustorum codicum ita emendaui. in priore lectione duo præcipiebantur, vt oua è vetulis gallinis, non pullastris, edita legerentur: & vt vetulis item gallinis supponerentur. in posteriore hac alterum tantùm, vt vetulis subiiciantur: & quæ rostra & vngues non habeant acutos. Vnum tamen est in vetere scriptura, quod maculosum deprauatúmque olim iudicatum est: notam enim adpositam habet. *Pullitris* autem id est, quod pro pullastris in antiquo scriptum est.

130 QVOD in eis vitales venas, &c.] Omne etiam paruum mẽdum tollere cupimus, nec aliquam tam pusillam labem esse credimus, quæ in tam polito scriptore molesta non sit. Antiqua igitur lectio, *Quod inanes uitales*, &c. corrupta illa quidem manifestó: animaduertant tamen studiosi, an verba quæ excusi habent (in eis, inquam) vacent, & ab aliquo correctore reposita sint, qui deprauatam vocem Inanes restituere concupiuerit. Potuit enim imprudẽtia librarius labi: & cùm superior perioche ab eodem verbo incipiat, ac post id, Inane, habeat, dum se credidit hanc exscribere, primam illius partem exscripsisse: postea errore cognito id delere non curasse.

131 VT SE volutare possint, &c.] Antiqua lectio diuersa. receptam tamen retinui, quæ commoda est, & omni vitio caret. neque tamen ob id etiam vetus repudiari potest, *Vt uolitare possint*. Communem adiuuat Columella, qui puluerem & cinerem, vbi gallinæ degunt, reponi debere docet, ídque sententia Heracleti Ephesii cõfirmat. Veterem Varro ipse, qui sine puluere aerem ipsum apertum columbas reficere posse tradit: *Libero aere, cum exierint in agros, redintegrentur*. Quod enim columbis prodest,

gallinas etiam adiuuare verisimile est.

131 INTIMINIVM, Album, Ingaunũ.] Vetus hæc est lectio. nam *Vintimilium*, quod antea in excusis erat, manifestò corruptum. Quanuis enim nũc vulgò oppidum ea in regione ita appelletur, deprauatum id vocabulum est, ac vestigia tantùm retinet prisci nominis. Intemelium Strabo vocat, ac Intemelios populos, quos etiam Cælius in epistola ad Ciceronem appellat. Pro, Album, Ingaunum: fortasse, Albingaunum legendum.

132 IN triclinium ganearium.] Prisca lectio diuersa est, *Genauium*: nec tamen ab omni macula illam mundam esse affirmarim. In Lexico quod magnifico nomine Thesaurum Latinæ linguæ appellarunt, Triclinium ginauium scriptum (ita enim habebant libri Varronis, primis huius noui reperti excudendi libros temporibus impressi) nec tamen aliquid addiderunt quod eam lectionem adiuuaret.

132 ET ANGVSTVM, & tenebricosum.] Sic omnes manu scripti codices. Antea in excusis, *Tenebrosum*. Veterem lectionem commendat sermo doctissimi & elegantissimi poetæ, *Qui nunc it per iter tenebricosum*. Libro etiam quarto rerum humanarum M. Varro (vt apud Nonium legitur) Specum tenebricosum appellauit.

132 ET LVX pinguitudini inimica.] Antiqui omnes libri, *Pinguitudinis uindicta*: quam veterem scripturam nec omnino contemnere debeo, nec explicare adhuc possum.

133 ANSERIBVS admittẽdis &c.] Ita castigaui è vetustis codicibus, parua correctione adhibita. vetus lectio, *Anseribus admittendum iis tempus*. Antea in excusis, *Ad amittendũ tempus*, &c. Columella iudicium meum confirmat, qui inquit, Anseribus admittendis tempus aptissimum, & quæ sequuntur.

133 SALIVNT ferè in aqua, dum ſe mergunt &c.] Vetus lectio à communi diuerſa, *In aqua inungẽtur in flumen*, &c. Communi ac peruulgata non valde delector. otioſa enim & inanis poſterior ſententia mihi videtur. Satis enim id aperuerat, cùm dixerat anſeres in aqua coire. Antiquam omni mendo vacare, affirmare nõ auſim: nec tamen illam negligendam puto, quæ in tot vetuſtiſſimis libris inuenitur. Plinius breuius hunc locum perſecutus eſt: Anſeres in aqua coeunt, pariunt vere.

133 NOTANDVM earum oua.] Recentiores Græci de re ruſtica auctores multa à Varrone acceperunt. eorum autem plures ſententiæ in commentariis ad Conſtantinũ miſſis collectæ ſunt. Nam hæc etiam præcepta Varronis à Quintiliis in Græcũ ſermonem tranſlata ſunt, libro XIIII, 391, δεῖ δὲ σημειοῦσθαι ἑκάστης χηνὸς τὰ ὠὰ διὰ χαρακτήρων τινῶν, καὶ ταῦτα ὑποτιθέναι τῇ μητρί: τὰ γὰρ ἀλλότρια τοῦτο τὸ ζῷον οὐ θάλπει. δεῖ δὲ ὑποτιθέναι ὠὰ ἕως τῶν θ.

134 IN QVIS non includant.] Antiqui libri, In quæ non inducant. Infrà tamen, Cùm autem ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, vt dixi. Significare enim videtur non ſolùm ſe eandem ſententiam antea, ſed iiſdem etiam verbis protuliſſe. nam ſenſum vetus lectio non variaret.

134 NE, SI eò inegerint.] Elegantior hæc eſt lectio quam reſtitui, è veteribus ſanè libris accepta. Oſtendi antea ſæpe Varronem hoc verbum vſurpaſſe. Inigere anſeres, vt Inigere pecus, dictum eſt. Parua labes in antiqua ſcriptura erat (ſi labes illa dici debet) *Ne ſi eo inecerint*. Vnius igitur literæ correctio, quicquid erat maculæ, ſuſtulit.

135 QVOTIESCVNQVE ſumpſerunt, locus &c.] Qui Sumere, apud bonos auctores cibũ capere ſignificare non animaduerterant, omnia hîc per-

turbarant: verba audacter commutarant : interpunctiones non ſuo loco poſuerant:ſuperiorem ſententiam contaminarant.quæ omnia vitia ab antiquis libris longè abſunt. Intellectus autem nunc tam apertus vt declaratione non egeat.nos etiam in ſermone noſtro patrio , verbo quod huic reſpondet , eodem ſenſu ſæpe vtimur,& pro comedere vſurpamus.

135 QVOD ipſi amant.] Et hîc & paulo pòſt iterum , muliebri genere in antiquis libris anſeres appellātur.nihil tamen variaui. nam ſuprà,cùm de illis agere cœpit,in iiſdem etiam antiquis libris virili genere vocantur.

136 MARES , vt fœminas.] In excuſis antea, *Mares in fœminas*, corruptè. vetus lectio & vera & elegans eſt. Neque enim, inquit, diligentiam adhibere oportet vt tot mares quot fœminæ intromittantur. nam etſi omnes mares aut omnes fœminas intromiſeris,citò tamen leporarium impleueris. Vtrāque enim naturam lepores habere exiſtimati ſunt. quod à Democrito etiam in Geoponicis accuratè traditur: & ab Æliano libro XIII,capite XII, περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων. Cuius verba adponam.nondum enim ſcriptor ille formis excuſus ac peruulgatus eſt , παρὰ τοῦ δὲ ἀνδρὸς καὶ τὰ ἔπη ἀγαθοῦ, οἷον μὴ ἂν ψεύσασθαι, λόγον ἤκουσα,καὶ αὐτῷ πεπίστευκα.καὶ δὴ καὶ διὰ ταῦτα εἰρήσεται. τίκτειν γὰρ δὴ καὶ ἄρρενας λαγὼς ἔλεγεν , καὶ ἔχειν , παιδοποιεῖσθαί τε ἅμα καὶ ὠδίνειν· ὡς τῆς φύσεως μὴ ἀμοιρεῖν ἑκατέρας,καὶ ὡς ἐκτρέφει τεκὼν ἔλεγε,καὶ ὡς ἀποτίκτει καὶ δύο τινὰ, καὶ τρία,καὶ τοῦτο ἐμαρτύρει. & ea quæ ſequuntur. addit enim alia non minus admirabilia. Plinius etiam ab Archelao id affirmari narrat.

137 QVOD eum Æolis Bœotii λέγειν.] Neſcio an in his verbis mendum ſit:antiqua certè lectio diuerſa,quæ tamē valde perturbata eſt: *AEolis & bonum leporum*. Suſpicor ex ingenio ab aliquo correctore,vt

nunc in excusis legitur, conformatum fuisse. meliúsne corrigi locus queat, eruditi & ingeniosi viri videbunt. In quinto libro de lingua Latina aliter de huius vocis etymo Varro sentit, Lepus, quod è Siculis quidam Græci dicunt λέπορι. A Roma quòd orti Siculi, vt annales veteres nostri dicunt, fortasse hinc illuc tulerunt, & hîc reliquerunt id nomen.

138 VBI tanta circunfluxit, &c.] Vetus lectio diuersa est, *Vt tantum circunfluxerit nos.* Quam tamen non recepi, nec probari posse puto, nisi vitium sit in his quæ sequũtur Varronis verbis. eruditiores tamen de hoc etiam statuent.

138 AQVA, inquam, finiendæ.] Antea, *Cludendæ.* Elegans hoc verbũ & valde hîc accommodatum, è veteribus libris sumpsi, nec multo pòst, interpunctiones suo loco collocaui. antea enim malè distincta oratio, omnem sensum confundebat.

139 ITA VT in eas LXXX, &c.] Ita locum restitui ope vetustorum codicum: ex ingenio tamen, quod desiderari videbatur, addidi. Quo autem studiosi, recténe hac libertate vsus sim, iudicare possint, veterem lectionem adponam: *Ita ut eas* LXXX *quadrantes coici possint.* Alii nimis omnia explanare voluerant.

140 CVM cumulatim positum est.] Antiqua lectio deprauata, quam corrigere nequiui. vt alii in hoc laborent, eam omnibus proponam, & vitia peruulgatæ ostendam. Optimus ac vetustissimus codex, *Quibus in tenebris cumularim positum est in doleis.* Mediæ vetustatis liber (qui semper mendosior esse consueuit) *Quibus in tenebris cliuulatim posuum,* &c. Quanquam Hylarim posse pro Cliuulatim, legi, suprà ille adnotatum habet. Malè habitum esse olim hunc locum omnes nunc videre possunt. In communi, Cùm cumulatim, & sono vocis, & sententia etiam

non valde mihi ſatisfacit.

140 *Βοὸς φθιμβρύης πεποιημένα τέκνα.*] Cùm aliis omnibus in locis literis Græcis Græcæ voces in optimo exemplari ſcriptæ ſint, hîc tantùm Latinis. quare magis laboraui. Tertiam dictionem mēdum continere puto. non enim cōuenit illi cum vetuſtis veſtigiis: nec ſenſum præterea vllum idoneum habet. Notas quas pro illa inueni accuratè exprimam, *Pepianem mina.* ex iis quāuis conatus fuerim, nihil quod firmum eſſet, elicere potui. nam quòd φθιμβρύης quàm φθινομβρύης ſcribere malui, dedi id antiquorum librorum auctoritati.

140 *Ἵππων μὲν σφῆκες.*] Duo hîc antea hexametri verſus erant, qui parum immutatis vocibus eandem penitus ſententiam habebant: poſteriorem illorum abundare exiſtimaui: eius enim in manu ſcriptis codicibus veſtigium nullum inueni: priorem retinui. Quem deleui, Simplicius in primum Ariſtotelis *φυσικῆς ἀκροάσεως* adducit. 52, *Οἷον εἰ κύων ἐξ ἵππου, ἢ μᾶλλον σφῆκες ἐξ ἵππου, ἢ μέλισσαι ἐκ ταύρου. ἵπποι γὰρ σφηκῶν γένεσις, ταῦροι δὲ, μελισσῶν.* Etſi apud eum quoque aliquantulum variatus eſt. Vt autem liberè quod ſentio proferam: arbitror olim in diuerſis M. Varronis exemplaribus diuerſè illum legi ſolitum, aut ab aliis etiam ſcriptoribus aliter pronuntiatum: vnde nonnulli inſulſè exiſtimauerint, vtrunque in hoc loco neceſſarium eſſe.

141 INTVS opus faciunt.] Vetuſta hæc lectio, quam veriorem puto. antea in excuſis, *Intus fauos melle faciunt.* Nam quod paulo pòſt inquit M. Varro, Fauus venit in altaria: ad rem diuinam veteres fauos adhibere ſolitos manifeſtum eſt. Euripides Iphigenia in Tauris,

Καὶ τῆς ὀρείας ἀνθεμόῤῥυτον γάνος
Ξουθῆς μελίσσης ἐς πῦρ ἐμβαλὼν σέθεν.

141 ITAQVE nulla harum aſſidit, &c.] Totum hunc locum Didymus à Varrone accepit, in Geoponicis, 413, Ἔστι δὲ καθαρὸν ὑπερβολῇ τὸ ζῶον, οὐδενὶ τῶν δυσωδῶν καὶ ἀκαθάρτων προσιζάνον, οὔτε λίχνον. οὔτε γὰρ σάρξιν, &c.

141 NON vt muſcæ ligurriunt.] Duo rr, hoc verbum habere in optimis exemplaribus, & hîc & apud Terentium obſeruaui, in Eunucho, *Quæ cum amatore ſuo cùm cœnant, ligurriunt.* Ligurriunt enim, floſculos epularum carpunt & delicatiores dapes ſtudioſè ſectantur. quem ſenſum in Adelphis aliis verbis expreſſit, *Atque vnùm, quod quidem erit belliſſimum, carpam.*

141 NVMERO redducunt.] In antiquis duo dd, hoc verbum habet, & ſanè ſæpe veteres ita ſcribere ſolebant, vt grammatici etiam oſtendũt, & teſtimonio optimorum auctorum cõfirmant. Sententia autem ab Ariſtotele accepta eſt, δοκοῦσι δὲ χαίρειν αἱ μέλιτται καὶ τῷ κρότῳ. διὸ καὶ κροτοῦντές φασιν ἀθροίζειν αὐτὰς εἰς τὸ σμῆνος ὀστράκοις τε καὶ ψόφοις.

141 ITAQVE inſectantes à ſe eiciunt fucos.] Ita ex antiquis codicibus emendaui. vetus lectio paruam maculam habebat, quam deleui, *Itaque impectantes*, &c. Vnius igitur literæ correctio totam rem confecit.

142 PHYSICAM addiſcat.] Nihil hîc variaui. vetuſtam tamen ſcripturam proponam, quæ ſiquid in ſe boni habet, valde hîc perturbatum ac obſcuratum habet, *Phyſicam achiſcat.*

142 NVNC curſu lampada tibi trado.] Ductum eſſe hunc ſermonem à ludis quos Athenis faciebant, & λαμπαδοῦχον ἀγῶνα appellabant, manifeſtum eſt. E Latinis auctoribus Lucretius etiam elegantiſſimè inde tranſlatis nominibus inquit, *Et quaſi vitai curſores lampada tradunt.* Plato περὶ νόμων libro VI, de

eadem, qua Latinus poeta, re agens, eodem pacto locutus est, γεννῶντας καὶ ἐκτρέφοντας παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων.

142 QVIDAM *μέλιινον* appellant.] Optimum exemplar *Mellinen* habet. nihil tamen immutaui. Μελίτταιναν, quam eandem *μελισσόφυλλον* & *μελίφυλλον* vocabant, appellasse Dioscoridem & Nicandrum Colophonium, manifestum est. De tertio hoc nomine Varronis planè mihi non constat.

143 VBI sint, alii faciunt, &c.] Excusi antea, *Aluos ubi sint*. quarum primam vocem superuacaneam esse duxi, & quòd in manu scriptis non inueni, & quòd sine illa sensus pulchrè constaret. *Vbi sint* enim appellauit domicilia ipsarum: quod etiam confirmari his, quæ postea à Varrone dicuntur, potest. Cùm enim ex qua materia fierent, copiosè docuisset, iam illas *aluos* cœpit appellare, *Hæc omnia uocant à mellis alimonio, aluos*. Quomodo enim debuit eo verbo vti, antequam vim illius exposuisset?

143 VITILES fimo bubulo oblinunt intus.] Anteà *Fictiles*, in excusis. Vitiles emendaui, & auctoritate veterum codicum, & ratione ita suadente. Fictilia enim vasa per se intus & extra læuia sunt, nec asperitatem vllam habent: quo vitio laborare dixit vitiles aluos, nisi remedium adhibeatur. nam Vitilia, vt quallos, cistas, & quicquid ex viminibus fit, aspera esse constat. Vitile autem appellant Latini scriptores quod lentum est & facilè flectitur. Plinius vitilibus nauigiis, corio circũsutis, Britannos nauigare dixit. Idem etiam libro XIII, capite IIII, de quodam genere palmarum agens, inquit, Folio latiore, ac molli, ad vitilia vtilissimo.

145 NE SI non animaduerterint, inopiam escæ habuisse, &c.] Receptam lectionem retinui, etsi illam nõ bene firmam puto. nam præterquam quod

à vetere dissentit, per se etiam mihi valde suspecta est. Vetus ipsa cõturbatior & mẽdosior; nisi vestigia seruet veræ lectionis. Cùm maiorem nullam opem studiosis dare possim, priscam scripturam illis ostendam, *Ne cum animaduerterint, aut inopiam esse habuisse dicitis ait cum sint apes*, &c.

145 QVOD est aliud melle propoli.] Ita in manu scriptis antiquioribus scriptum inueni. qui modus loquendi quanuis rarior sit, ab optimis tamẽ auctoribus vsurpatur. Locus ille ex epistola Bruti & Cassii ad Antoniũ ita legitur in fidelissimo exemplari, Nos ab initio spectasse otium, nec quicquam aliud libertate communi quæsisse, exitus declarat. Eadem ratione Flaccus in epistola ad Quintium videtur illud dixisse,

Néue putes alium sapiente bonóque beatum.

145 QVOD fit è malo & pyris syluestribus cibum & mel.] In excusis antea, *Ceram, & mel*: cuncti manu scripti, *Circum & mel* habent. Cibum, coniectura ductus, emendaui. nam vetus lectio maculam habebat, quam sic deleri posse censui. Adiuuat autem iudicium meum, quòd infrà è papauere præberi dicit ceram & mel: & aliter duplex hoc ministerium appellat, id est, à superiore diuersum.

146 ITA vt ne altitudine ascendat.] Anteà in excusis, *Descendat*, mendosè. Inde natus error videtur, quòd in manu scriptis *Escendat*. Obseruaui autem in priscis exemplaribus sæpe hoc verbum ita scriptum esse: vt in primo libro Varronis, *E uinea in arbores escendit uitis*. Item eodem libro, *In carnarium escendat*.

146 VNO tempore, ne potu, &c.] Et manu scripti omnes codices, & formis etiam excusi nonnulli, ita legunt. nam alii *uno tenore*, mendosè.

146 QVVM foras hieme, &c.] Valde à priore

lectione locus immutatus. nam ſententiã,non verba ſolùm, variatam habet. Modica in hac re licentia vſus ſum. vt tamen fidem meam exoluam, veterem hîc ſcripturam adponam, & quid ſecutus ſim omnibus aperiam, *Adponunt ibi, quo oras hieme in pabulum procedere tamen poſſunt.* Ex perturbatis illis vocibus, Quo oras, finxi, Quum foras. cætera vt illic erant, a priſcis libris ſumpſi: idoneúmque ſenſum habere hanc lectionem puto. Alii ſunt, inquit, qui magis apibus proſpiciunt, & commodis eorum obſequuntur: qui hieme cùm in pabulum tamen procedere poſſunt, quia ſciunt aſperum id anni tempus eſſe,nec aliquid eas inuenire quo ali poſſint, adponunt &c.

147 CVM plenas aluos habent &c.] Locus,niſi fallor,mendoſiſſimus,& ſtudio emendatorum quorundam ita concinnatus. antiqua certè ſcriptura diuerſiſſima: quæ tamen ita deprauata ſit, vt eam me corrigere poſſe diffiſus ſim. Alii fortaſſe maioris ingenii ac doctrinæ viri,eum diligentia adhibita reſtituẽt:aut pro deſperato locus habebitur. Vetus lectio, *Ex ipſis uiris aluos habeat uem congerminarit coniecturam*,&c. Ita in cunctis manu ſcriptis miro conſenſu legitur.

147 ET SI opercula alui cùm remota ſint.] Antiqua lectio maculoſa, cuius etiam vitia accurato librario cognita fuerint. nam notam ad eam, quam ſolet adpoſuit. Sic igitur in priſcis libris, *Et ſi opercula aluum cum remoreiſſi.*

148 FAVI qui eximuntur, &c.] E veteribus libris ita ſcripſi. Animaduertẽdus modus loquendi. nam in excuſis antea, *Fauorum qui eximuntur*,&c. Quo autem ratio veteris ſcripturæ intelligatur,totum locum, vt in optimo exemplari ſcriptum inueni, hîc adponam, *Faui qui eximuntur. Siqua pars nihil habet, aut habet in cunatum,cultello praſicatur.*

148 ANTEQVAM ipsæ prouiderint id fore.] In cunctis excusis perperam interpunctiones collocatæ erant: in nonnullis præterea corruptè *Fere*, pro Fore, legebatur. omnes maculas deleui. Quòd autem prouidētiam in apibus esse inquit, accepit id ab Aristotele: à quo magnam partem horum præceptorum de apibus mutuatus est. προγινώσκουσι δὲ, inquit ille, καὶ χειμῶνας καὶ ὕδωρ αἱ μέλιτται. σημεῖον δέ· οὐκ ἀποπέτονται γὰρ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ εὐδίᾳ αὐτοῦ ἀνειλοῦνται. ὃ γινώσκουσιν οἱ μελιττουργοὶ, καὶ χειμῶνα προσδέχονται.

148 AC TEPIDO prono ad meridiem.] Locus deprauatus, vt facilè, qui accuratè attendat, animaduertet. Vetus etiam lectio perturbata ac vitiosa, quæ in optimo etiam exemplari mendi notam adpositam habet. Eam autem, vt vnusquisque in ipsa purganda ingenium exercere possit, cum fide proponam, *Ac tepido promum e die quam maxime*, &c.

149 INFRIANDVM paulo plus, &c.] Sic in omnibus manu scriptis inuenio: antea, *infricādum*, nisi fallor, mendosè, quod etiam ex iis verbis quæ M. Varro addit, cognosci potest. nedum enim illas fricari vtile esse censeat, manu tangi non vult: cuius rei ratio aperta est. Columella & Plinius totam hanc rem & ipsi diligenter tradiderunt.

149 A PRAECONE renūtiari.] Vetus lectio vitiosa est, & aut sine causa à communi discrepat, aut siquid in se boni habet, ita maculis coopertū habet, vt à me illud erui nō potuerit. eam tamen hic apponam, *A pracone reciniÿ*.

149 VBI discolores sint ceræ.] Antea in excusis, *Vbi diuersi colores sint discreti*. Ita emendaui ex priscis exemplaribus, modica mihi libertate permissa. in illis enim, *Vbi discolores sint catera*. Sicui iudicium meum displicebit, poterit is ex antiquis vestigiis veriorem lectionem indagare.

150 AD

150 AD TIBICINEM Græcum.] Optimus ac vetustißimus codex, *Tubicinam Græcum.* quæ postrema verba in eo ſunt. reliquum enim libri defecit. Hinc autem integritas eius codicis intelligi poteſt, quòd extremum hunc librum multæ ac magnæ maculæ ſtatim occuparunt: quæ anteà ſuperſtite illo non tam licenter vagabantur, aut, ſi improbius ſe extuliſſent, poterant coerceri. Ipſe nunc eo præſidio deſtitutus, quid faciam non habeo. quanuis enim plures manu ſcriptos libros conſulere poſsim, certum tamen ducem, quo confidam, non habeo: ille autem ſæpe mihi in malis rebus ſubuenire ſolebat. Sed maius etiam damnum fecimus, quòd antiquus rei ruſticæ ſcriptor, ſi hic liber temporis iniurias ſubterfugere potuiſſet, vnà cum eo conſeruatus eſſet: & alium, quem tamen habemus, emendatiorem, vt puto, haberemus. Sed his nunc relictis, locos nonnullos vitioſos in vltimo hoc margine libri videamus.

150 INSVLAS ludinorum ibi corroſas.] Manu ſcripti nonnulli habent, *Ludanorum*: alii, *Ludoanorum.* Vltima harum etiam vox in diuerſis libris variè ſcripta. *Concuſſas* enim quidam habent, quidam *Circuſas*, alii *Coruſſas.* Nihil mendoſius aut negligentius ſcriptum extrema hac parte dici poteſt. Fortaſſe legendum Inſulas ludiorum. De ſacris autem quibuſdam piſcibus egit Ælianus, περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων, lib. XII, primo capite: cuius titulus eſt, περὶ τῶν ἱερῶν ἰχθύων τῶν περὶ Μύρβον. Trigeſimo etiam primo cap. eiuſdem libri, inquit, χρονίζεις δὲ ἰχθῦς, καὶ ὑπακούοντες τῇ κλήσει, καὶ ψέλια ἀσμένως δεχόμενοι πολλαχόθι καὶ εἰσὶ καὶ φέρονται, &c.

150 CVM MARE turbaretur.] In manu ſcriptis ferè *Turbaret.* nihil tamen immutaui. Erant & aliæ varietates, ſcriptura tamen ita perturbata vt

valde in hac parte laborare me piguerit.

150 RHEDARIAS vt tibi haberes mulas.] *Mulas*, non *Mulos*, in omnibus manu ſcriptis inueni. Mulas autem ad rhedas iungere veteres conſueuiſſe, oſtendit etiam Vlpianus de Ædilitio edicto. L. Ædiles aiunt, qui iumenta vendunt.

151 IN BAIANO autem tanta.] Mediæ vetuſtatis liber, *In Baiano autem ardis tanta*. alii, *In Baiano aut ardis*. Quum igitur manu ſcripti tam diuerſi ſint, vereor ne hîc aliquod mendum lateat.

151 VT SVAM pecuniam, &c.] Manu ſcripti omnes quos vidi, *Vel ut ſuam*. Plura etiam erant in iiſdem libris à communi lectione diſcrepantia: ſed adeò maculoſa vt magis potuerint impedimento quàm auxilio eſſe, ad locos, ſiqui vitioſi ſunt, purgandos, quare finem hîc faciam.